

Duke University Libraries

D01341022D

DUKE LSC

D01341022D

DUKE
UNIVERSITY

LIBRARY

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache

von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne

par
Eliézer Ben Jehouda
à Jérusalem

Paris
H. Le Soudier

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

Bruxelles
Misch & Thron

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew,

by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

London WC.
H. Grevel & Co.

New York

The International News Company

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. III

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM
IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHIEDTI

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

ברוך שלישי

אין כללית חלוצי המצויים עברית יחידה וקבוצה נפוצה-כ-מאה חלוצי המצויים
ועדכונים על המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים
המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים
המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים
המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים
המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים המצויים

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

ברוך שלישי

שלום

אליעזר בן-יהודה

ירושלים

ברוך שלישי

ירושלים-ברלין

המכון ללשון

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

(א) כל מלות הלשון העברית שנחנך, והמלות העבריות ומספר רב מותר המלים שנחלמו ומודרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה; וכמו"כ המלות שנחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן מבועות במטבעת הלשון העברית.

(ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

(ג) עדויות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

(ד) מדרש מלים, בהערות, באי בו חקירות ותקויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי רמיון ללשונות האחרות.

(ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכיות להם עפי' רמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

דרך שלישי

ירושלם—ברלין

אתחמ"ג לחרבן.

הַפְּרָטָה, ש"ג, — שם"פ מן הפרוט, ספור דברים בפרטי פרטים: או תעשה ההפרטה הוואת אחת אחת באופן שהמאמר היתר מאוחר ידבר יתר בפרטים וכו' ואעפ"י כן לא תהיה ההפרטה הוואת גדולה כל כך כהפרטת דבור השכלי (סקד המכאזל לתהלים).

הַפְּרָכָה, ש"ג, — שם"פ מן הפרוך: אסור לפועל להבהב השבולים באור למתק אותם או להפריכם ע"ג סלע אפילו אינו מתבטל ממלאכתו ע"י ההבהוב או ההפרכה כגון שיש לו אשה ובנות שיהבהבם לו (סלנש, סכיר' ופועל' שלו יג).

הַפְּרִיט, ש"ג, — שם"פ מן הפריש בין, א) כמו הבל, מה שמפריש ומבדיל בין שני דברים שעל ידי זה אינם דומים זה לזה, Unterschied, différence: כלב מין חיה רבי מאיר אומר מין בהמה מה הפרש בין רבי מאיר להכמים (תוספתא כלא' ה' ז). נותנין מוונות לפני בלב ואי נותנין מוונות לפני הויר ומה הפרש בין זה לזה זה מוונות עליו וזה אין מוונות עליו (שבת קנ"ה). אמרו לו (לר') נבילה תוכיה שאסורה באכילה ואינה טעונה שריפה אמר להן (יש) הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וחמץ אסור באכילה ובהנאה (פסח כז). כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד"ר במד' יא). ומה הפרש בין קערה למורק קערה נילדה עבה מורק נילדו דק (ס' יג). הפרש בין אדם המתנבל במקום שמכיר לאדם המתנבל במקום שאין מכיר (ס' ט). כשם שהפרש בין כסף לזהב כך יש שבה ממון חים מבות מצרים (ס' ש"ס, חוכי וזכ). ודע כי הפרש גדול יש בין בנייני הפעלים ובין השמות (לאכ"ט, למות ג). ומה הפרש יש בין המבור קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה (כמכ"ס, מכיר' כג ו). וכבר גרס זה לרבים להקל גם כן במסרת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע (ריא"ת, סקד' ריב"ג כסרקמס). וגם זה מהכמת הדקדוק רצוני לומר ההפרש בין הקל והכבד (ס'ס). ואין הפרש בו אצל העכרים זולתי כפי שייטב בעיני המדבר או יקל עליו (ס'ס, סער יד). יש מן המדקדקים ששמו הפרש ביניהם ואמרו כי הנכתב בהא איפה מורה על השאלה והבא באלף איפוא מלה יתרה ללא ענין (ס'ס

סו). כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה (מד"ר במד' ה). סוף שהוא מתיר את העבירות ועושה אותן הפקר כמישור (ס' י). אמרו (אחי דינה) מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר (ס'ס נלא' פ). להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם והשוקת נפשותם הבהמיות (אג' תמן להרמב"ם). שלא היתה היצילה על זה הדמות הפקר וללא טעם כאשר ידוע למבין סוד צורת האדם (מ' אלדז, ש"ח י).

הַפְּקָרוּת, ש"ג, — סגולה דבר הפקר, ובהשאלה מנהג אדם שאינו משגיח בשום חק ומנהג קבוע ומקובל וכדומה בזה: גם הפקירות אין צריכים אעפ"י שבאמת אצלי אינו נקרא הפקירות כלל אדרבא להיפך כשדורף אחר עסקי עוה"ו ורחיק מעבודתו יתברך וזה מופקר באמת (מגיד סימות סט).

הַפְּרָדָה, ש"ג, — שם"פ מן הפריד: שאלו היה עצמם (של היסודות) גזור ההפרדה לא היו מקבלים אחר כן הקבוצ (ר"י אברנאן, מפע' ה' ט ה). ולא ויקאם ושתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים העצמיים (כל מלא' הסניון, מנח). ירכיב המיגששות קצתם אל מקצתם ויפריד קצתם מקצתם הרבבות והפרדות משונות מקצתם כוב ומקצתם אמת (המעל' לנש"ט פלקיורא כ). — ובמשמ' פרוד בדעות: מי שיאמר שהפילוסופיה היא רעה שהיא תוליד ההפרדה (נופת לופיס, מסיר ליאון כ'י). כבר נודעה ההפרדה הקדמונית אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפילוסופיה מאחינו בית ישראל (ר"י פרכינאלו, שו"ת נדבר למוד סתכמ'). בשמוע יהודה הפרדות בניו רע בעיניו ויקרא את שניהם וכו' (שו"ת נאל' עסק מד). הפרדה והרכבה, בנו בזמן האחרון בשמות הללו את חכמת הכמיה.

הַפְּרָה, ש"ג, — שם"פ מן הפרת גדר וכדומה: האב זכאי בבתו בקדושה וכו' וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת גדריה (כתוב' ד' ד). הפרת גדרים כל היום (נדר' י ח). אין בין גידוי להפרה ולא כלום (גמ' ס' ז). שהפרת גדרים בשלשה הדיוטות (נ"ב קנ'). כל דבר קיום הנעקר ומתבטל בלא טעם קרוי הפרה (נש"י ס).

הַפְּרָחָה, ש"ג, — שם"פ מן הפרח: לשון נשיבה והפרחה (נש"י נלא' טו יא). וישב אותם אכרים ענין הפרחה והרחוק (נדר' ק, שרש נש).

הבור ול הפרשת הר סיני (כ"ק ה ז). היה חולך להפריש תרומה בשעת הפרשתו אטר מעשר ראשון (תוספתא תרומ' ד יא). בשעת הפרשה יפה סלע בשעת כפרה יפה שתי סלעים (כרית' כו). לפי שיצא איל נדר לידון בדבר חדש שהוא טעון בהפרשת זרוע (מד"כ כמד' י). בכל יום ויום מימי ההפרשה שמזין עליו בהם מוין מאפר פרה מן הפרות שגשפרו כבר (דמנ"ס פרה אלו"מ כו). — ואמר הפיט: בהפרשת ניר הנשה בני הזהר ונפשיך אל תתגאל (אזכ' לג"י כרלוגי, אחוס דעתי). זו בנשיקה וזו בתשוקה, זו בכבישה וזו בהפרשה, זו בדרישה וזו בחרישה (סלוק פרה, חין לשוחת). — והפרשה בים לדרבו: אף הפרשת הים הגדול (מד"כ כלאש' ו). — וטענות ומענות וכדומה: והנה עתה נולדו הרבה הפרשות וקטטות ביניהם וכו' (פסקיריקאנטי סאחרנו' לו). אחר כך קרא המפשי את שמעון ואמר לו שהוא יתקן הפרשות ימים אם יטיל על חיקו הפרשותיו ושמעון נתרצה (ט"ת בלר עשק כח).

* **הַפְּשִׁיט** ט"ז, — א) ט"פ מן הפשיט, הפשט העור מן הבהמה השחוטת, **A. abziehen (der Haut)** **dépouillement**: וטעונה (העולה) הפשט ונתוח וכליל לאישים (זכ"ה ד). מירק את ההפשט קרע את הלב והוציא את דמו (תמיד ד ב). נתחים שהיו בכלל ההפשט (ספרא ויקר', נדנע ד ו). שלא יאכל אדם בשר קורם הפשט ונתוח (כ"ה כה). הפשיט ונתוחן של אלו ואלו שוין (יום' ב ז). כיצד דרך הפשטו הראש והרגל העוקק והרגל ושתי דפנות ושתי הידים החוה והגרה (נמ' סס כה). — והפשט בגדים: ישטמוהו בעלי חצים ולא בהפשט שהפשטוהו שנאמר ופשטו את יוסף (תנחומא ויגס' ז). — **הַפְּשִׁיט המעים**, שלשול עם כאב, **Ruhr; dysenterie; stripping**: שלשול ההוה מהם (מהמעיים) אם שיהיה עם הפשט או בלי הפשט וההפשט הוא כאב הגרידה משטח המעים וזה הגורד הוא או ליחות אדומיות או דמיות חרות או תלודיות או מוגליות (קאטן ג י א ב). לפעמים יהיה לכאבי המעים מהחבלים והפשט המעים וקולנג חוק הכאב ווולת זה ויתליש זה הכבד (ט"י ד ג).

* **הַפְּשִׁיטָה**, ט"ז, — ט"פ מן הפשיט, א) כמו הפשיט: כל שהוא עולה מעונה הפשט (ספרא ויקר' נדנע ד ס). נתחים שישנן בכלל הפשטה (מור כו). שלא יוציא את האימורין קודם הפשט העלוי.

צער לס). ואין הפרש בין שיתואר יתעלה באכילה ובשתייה או שיתואר בתנועה (כ"ט א"ת, מו"נ א כו). ואיך יהיה יחס בינו ית' ובין דבר מברואיו עם ההפרש הגדול באמתות המציאות אשר אין הפרש יותר רחוק ממנו (ט"ס נג). ויחשבו כי הפרש גדול יש בין אמרנו סבה ועלה ובין אמרנו פועל (ט"ס סט). — ובהנדה, י"ה פרש השטחים, **Incommensurabel, -ilität; lité; ty**: כי לפי המוקדמת הראשונה יתבטלו כל מופתי התשבות ויחלק בה הענין לשני חלקים או שיהיה קצתם בטל נמור כמו כחות ההפרש והשתוף בקיום ובשטחים (תריזי, מו"נ א עכ). — והפרש בזמן, מרחק וזמן בזמן בין שני מעשים: והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם במעט הפרש ביניהם עד כאלו הוא באור תדיר וכו' ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב והוא מדרגת רוב הגבויים וכו' ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים או מעטים (פתיח' מו"נ). — **הַפְּרֵשׁ** שנפל בין שני אנשים, טענות ומענות ביניהם בעניני עסק וכדומה שאינם יכולים להשתוות ביניהם: שנפלו דבריריבותו והפרשים בין שמעון ולוי אחים על ענין חלוקת בתים ידועים שנפלו להם בירושה מאביהם (ט"ת מהרש"ד, מו"מ ד). על ההפרש שנפל בין שמעון ולוי על תביעת הרביע מהבתים (ט"ס). כי אי אפשר שבתוך ימי השנה לא יפלו הפרשים בין איש לרעהו (ט"ס י"ד פו). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים על ענין חוקת בתים אשר היה להם וכו' נכנסו שני אנשים יחידים כדי להטיל שלום ביניהם ולהשוותם על ענין ההפרשים הנ"ל (ט"ת תורת אמת קכג). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים ודברי ריבון: על משא ומתן שהיה ביניהם (ט"ת לחס רכ פו). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים וקבלו עליהם לדיינים ללוי ויהודה ויששכר שידונו ביניהם דין תורה (ט"ת תורת חסד קכא). נדרשתי לאשר שאלני ההכם השלם וכו' שאעייין בדינו כדון ודברים והפרשים שנפלו בינו ובין הגביר הרופא וכו' (ט"ס קנג). ומתיירא אני שמא אחר פמירתי יפלו בין יורשי אשר חנני אלהים דברי ריבות והפרשים על חלוקת נכסי עובדני (ט"ס רלו). על אדות הפרשים שנפלו ביניהם לענין שחר' בונים הנזכר קנה בית וכו' (ט"ת פרת מטע אסרן קו).

* **הַפְּרִשָּׁה**, ט"ז, — ט"פ מן הפריש: אין העברה אלא הפרשה (מכ"ה בל, מסכ' דפסחא ית). לנפילה

לכן ערוב בא בגבולם להצדות (ר"א קליר, יולר כססת).
הַצְדִּיק, ש"י, — שפ"ס מן הצדיק: המעלה והשלמות
 ה' היא האמת וההצדק שהיה בנבואת
 משה וכל חלקיה מה שלא היה בן בשאר הנביאים
 (ר"י אברבנאל, יתרו).

הַצְדִּיקָה, ש"י, — שפ"ס מן הצדיק: וישמח במה שהוא
 מלמד לבני אדם מהסכל והצדקת דין הבורא
 (כוזרי ג"א). אבל ראיתי שהצדקת הרבים דבר שאין
 ראוי לפחד עליו מן הסכנה (אג"ר תימן לסרמכ"ס). —
 ובמשמ' האמתה: להצדקת ההנהגה באמת וישר
 (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חק"ד ח"א). וכת המדברים
 אמרו כי הדרך בהצדקת מציאות האלוה יתברך
 הוא כי העולם וכל מה שבו עובר (רש"י פלוק"ר),
 מורס המורס לו יא, כסס רשכ"ג).

הַצְדִּיקוּת, ש"י, — שפ"ס מן נצדק: וכאשר יתקבץ
 למשתדל גמול הצדקותו אל גמול צדקתו
 וגמול אמונת לבו וסבלו והיה ראוי לגמול העת"א אצל
 הבורא (ח"ס, סקטמון ד).

הַצְחָלָה, ש"י, — שפ"ס מן הצחיל: אלה בהצחלה
 ושעט, ואלה בצחצוח ומעט, ואנחנו כאור
 כשלמה עט (סליח' יוס' ז, חנוני).

הַצְמִירוּת, ש"י, — שפ"ס מן הצמיר, ציר:
 הצמירות בפני המות והצירי באמצעיותו
 והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו (כוזרי סי' יב).
 ואמתת הצמירות הנפש את נפשה והצמירות
 הדברים המוסריים מהמנינים והשעורים המלאכיים
 והשעורים הכוכביים וכו' והצמירות הדברים
 האלהיים וידעת התחלות המציאה (סס). והצמירות
 הנפש לצורה שלמות לה (רשכ"ל דוראן, מג"א, ח"ד).
 כי הצמירות הזה ימשך מהסכה הראשונה על
 ידי הכח הכללי והעצם הבלתי מצוייר (שפ"ס לר"א
 איכרי סי' יב). ומהצטרפות סבתו הנזכרת יתהווה
 הצמירותו (סס יג).

הַצְמִירָבוּת, ש"י, — שפ"ס מן הצמיר, צר: ואם
 הם (האיש והאשה) שני גופות אמנם לרוב
 הצטרבותם זה אל זה ושובו כנוף אחד (מלמ'
 סתלמיד, במדכ'). צדקה וחסד אשר עשה עמדי ויהי לי
 למחסה ולמסתור ולמקד ולתומך בכל עת הצטרבותי
 מסייע לי במיגע שיש בו ממש (סקד' ש"ת גנפת
 שאול). עכשיו הוא מרויח במה שמשתמש בכותל המזרחית

(שפת קיון). — ב) יבחקירה וחכמת ההגיון, הפשט
 הדברים מחומריותם, מגשמיותם, שיהיו מופשטים,
 Abstraction: ואלו הדברים אין העלם בהם למי
 שהרגיל בהבנת העניינים כפי אמיתתם ובחנם בהשגת
 השכל להם והפשטות אותם (רש"י ח"ת, מו"א נז).
 ואחרי אשר ישיגו החושים הדבר הטוחש שהוא
 יביאוהו מופשט הפשטה מה אל החוש המשותף
 והרמיון (דרך אמונה, כינאגו ח"א). ההתבונן במושכלות
 ראשונות ופעולת הפשטה וקבלת המושכלות וחבור
 המושכלות הראשונות עם המושכלות הקניות בהפשטה
 (ספורנו, אור עמים, נפס).

הַפְּשִׁלָה, ש"י, — שפ"ס מן הפשיל: בהפשלת
 כליו לאחוריו (ערכ' יו). לפי שהפשלת
 חבלים צריך מקום מרווח פנוי (רש"י מג"א כח).
 שהפשלת חבלים צריך מקום רחב ידים (רש"י מג"א ג).
הַפְּשִׁיר, ש"י, — שפ"ס מן הפשיר, עשה שיהיה פושר,
 חמום כדי שופשר מקפואתו: שכן יש בו משום
 בשול והפשירו זהו בשולו (שפת מ:).

הַפְּשִׁירָה, ש"י, — שפ"ס מן הפשיר, הפשיר המים
 ועשאים פושרים: וכמה שיעור הפשרתן
 (של המים להפיל בהם דבר שימות בהם (רשכ"א,
 חוס"ב, כס"א ח).

הַפְּתָעָה, ש"י, — שפ"ס מן הפתיע, במשמ'
 Ueberraschung; surprise.

הַצְבָּה, ש"י, — שפ"ס מן הצב: נאמר כאן וציאה
 והצבה ונאמר בגלית הפלשתי וציאה והצבה
 (מד"ר כמד' יח).

הַצְגָּה, ש"י, — שפ"ס מן הצג, א) עצם שהפ:
 והצגתים הנה במקום אשר ראיתי הצגתם
 שמך נבונה (סקד' סערס לריכ"ג). — ב) השתמשו
 בו בזמן האחרון במשמ' הצגת אדם לפני חברו,
 לאמר מי ומה הוא, וכמו"כ הצגת טחזה בכתי
 החזיון, Vorstellung; présentation.

הַצְדָּאָה, ש"י, — מלחמת אנשים בחיות טורפות בפני
 הקהל: הם הגלום להביא חיות להצדאות¹).

¹ אין ספק בדבר כי כונת קליר היא לשר
 הצמדין, וסבר כי זו מלה עברית משרש צדה,
 בהתפעל, ואעפ"י שבאמת האצטרין מקורה במלה יונית,
 בכל זאת יצירתו של הקליר, אפילו בטעות, יש לה זכות
 אורח בלשוננו.

שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו (מנ' נשלח כ ס). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלחה לו ולורעו עד סוף כל הדורות (סוט' מו:). מפני מה זכה ראובן למנות בהצלחה תחלה מפני שהוא פתח בהצלחה תחלה (מכות י). א"ל הקב"ה (לראובן) אתה פתחת תחלה בהצלחת נפשות חייד שאין ספרושיין ערי מקלט תחלה אלא בתחומיך (מד"ר בראש' פד). כנגד שני מעשים טובים שבקש הצלחת יוסף והתשובה נעשה שלם ונמנה עם אחיו (שס, כמד' יג). וההצלחה ממיני היפוי המביא אל החנוף (חו"ס, שער יחוד המעשה). והתאזר על הצלחת קהלות מלכותו ושם פרשם ושומרים בכל מדינה ומדינה (שכט יסודס ו). ומלבד הצלחת חייכם שיהיה לבית אביך בכלל הנה לך רחב בפרט נעשה עוד חסד ואמת (כ"ו אכרנאל, יוס' כ יד). שאחר שההצלחה היתה נמנעת בוולת נוק ברר מה שהיה בו פחות מן הנזקים (נופת לופיס א י).

הַצְלָחָה, ש"ג, — ש"פ מן הצלח: ויהי שאול

עוין את דוד בשביל הצלחתו (דש"י מג' י). לכן של פרושים עליך שונאך הם ואין שמחים בהצלחתך (סוף, קדוש' סו). ואולם הנהגת המדינה הנה היא חכמה תקנה בעליה ידיעת הצלחה וכו' והשתמש במדותיהם בעויבת הצלחת המדמה (מלות כניון יד). והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כה הצלחה (רמכ"ן שמות כ ג). והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסף לו הצלחה בכח נפשיותם המכונות אליו (שס). וכוונת האלהות היא להישיר האנשים על השגת הצלחת האמיתית שהיא הצלחת הנפש וההשארות הנצחית (העקריס א ז). שעל ידי הקשר ההוא תשיג האומה הצלחה הנצחית לנפש והדבקות בשם (שס כ יא). ושמענו עמים רבים שפשעו והטאו יותר מהם (מהיהודים) ולא ענשו אבל להיפך כי הצליחו הצלחה גדולה (שכט יסודס ז). ומי שלא ראה בכבודם והצלחתם ותפארתם לא ראה מעולם תפארה (שס ס). ונמצא לשון ברכה על רבוי הצלחת המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים (העקריס כ ו). וההצלחה היא הטוב האמתי וכל מה שיעשה האדם מפני שיוגיע בו אל הצלחה וישג בו הצלחה הוא כמו כן טוב לא מפני עצמו אלא מפני שהוא מועיל בהשגת הצלחה וכל מה שהוא

של בה"ב בלי הצטרבות לבנות מחיצה הרבועית (שאלת יעקב כ ו). כי מדרות הצטרבות מלבושים ובגדים של אדם הם מבלבלין מאד את האדם (מגיד שימות לו). — ומ"ר: וכל האנשים עם כל הצטרבותיהם בנשמות וברוחניות יהיו נכללים בזאת התורה באותו העת (שס קלו).

הַצְטָרְפוּת, ש"ג, — ש"פ מן הצטרף, א) חבור דבר

לדבר: ויהיה הצטרפות השעורים לחטה להקל (פי' המשי' להרמכ"ס, כלל' כ ג). — ב) יחס בין הדברים, Beziehung; relation: כי האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם המעיין והיודע ובשער הספירה כי הוא נברא מחלקים מקובצים ובשער התואר כי הוא לב או שחור ובשער ההצטרפות כי הוא אב או בן (רמכ"ע, ערוג' הכנס). והנה זה היחס בין האריך והקצר ומה שרומה להם נקרא ההצטרפות ונהרא כל אחד מהם המצטרף (מלות כניון יא). וכן אם תאמר זה הכנף כנף לעוף לא יתכן אחר כן שתאמר זה עוף עוף לכנף וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לאייתה אלא לעופף (ראש"ד, חמ"ר א ח). ואמנם יאמר באחד אחד המצטרפים ענין ההצטרפות כאשר מת האב ונשאר הכן ונאבד ענין האבות (שס ז). ההצטרפות והמצטרף חקקי ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים (כ"ש א"ת, פי' המלים סודות כמ"נ). אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו וכו' אין הצטרפות אם כן (שס א נכ). יתואר בתארים מתחלפים מצד יחסים מתחלפים והצטרפות מתחלפות (העקריס כ ח). כי אם יצויר התחלפות בין שני חברים ראשונים הוא בהצטרפות אל הצורות בהיותן תמיד עמהן (כ"י אכרנאל, מפע' ס' כ ד). וההצטרפות הוא יחס בין שני דברים כאשר יתוארו בהם כל אחד מהם יצויר עצמותו בהקש אל השני (כלמלא' כניון, מאמ' כהצטרפות). ואיזה מהם נאמר על צד ההצטרפות (רשכ"ל דורכ"ן, מנ"א, חלק אלוה ממעל ס). והתנועה השלישית היא תנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות (מ' אלדכי, ש"א כ כ).

הַצְלָה, ש"ג, — ש"ס מן הציל, Rettung; délivrance

escap: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח

והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסתר ד יד). דויה להצלה (שהציל יהודה את יוסף ממות) שתעמוד ותכפר על המכירה

ובקהל עמים צנה ומנן וקובע ושימו' עליך סביב
(יחזק' כג כד).

ב. *הֲצִינִי¹, ש"ג, מ"ר ה'צנים, ה'צני, — קנה הפשתן
וכדומה, קורם שיכתשוהו, Stengel; tige (de lin)
Stalk : שני הוצני² פשתן שכתה וג' אינן
שכתה (פאה וס). סיכך בהוצני פשתן כשירה
(תוספתא סוכ' א ס). סיככה באנוצי פשתן פסולה
בהוצני פשתן כשירה (ירוש' סס א נב).

הֲצִיעָה², ש"ג, — שפ"ס מן ה'צניע' : לא נאמרו
כל השעורים הללו אלא לענין הוצעה
(ר"ח שנת עת). שלא היה זכור בהוצנה על בטלה
לו מחשבתו ואין כאן לא חשיבות מחשבת הוצנה
ולא מחשבת הוצאה (רש"י סס לא). שמירתו והנהגתו
והוצגותו מן הפגעים (תוס', חטון ספ"ג א).

*הֲצָעָה³, ש"ג, מ"ר הצעות, — שפ"ס מן ה'ציע', (א)
הצעת המטה וכדומה : כל מלאכות שאשה עושה
לבעלה נדרה עושה לבעלה חוץ ממוינת הכוס והצעת
המטה והרחצת גופו ידיו ורגליו (כתוב' ד). — (ב) הֲצָעָה על
משנה, וכדומה, מן הציע לפניו משנה, גוססתה :
Text : שלח רבין משמיה דרבי יוחנן כך היא הצעה
של משנה (חול' מט : קא). כך היא הצעה של משנה
לעולם כרבנן (סנה' נא). כך נראה לי הצעה של
שמועה זו (שכלי לקט, כרכ' קסא). — (ג) הצעת
דבר למורי, מחקרי, עריכתו וספורו ובאורי, Darlegung
exposition : ומשם מגמטו לענות הענין אשר יוכל
להשיגו ביאור הלשון והצעת שרשיו (קדק' ריכ"ג
בסדקמס). כי לא היתה דעתנו למנות השרשים מבילתי

מבטל ההצלה בשום פנים ומסבב שלא תושג הוא
הרע האמיתי (מעמ' לנש"ט פלקיילא א). ואומר כי הצלת
האדם האמיתי אצלם הוא שיוגע אל תכלית מה שיש
בכחו להגיע אליו מהשכל וישים כל כונתו בחיים ויגיעו
להשיגו (סס). אמרו (הפלסופים) שההצלה האחרונה
לאדם היא בעיון חכמה הלמודית ובהגדרה ודומיהם וכו'
כי תכלית ההצלה לאדם אינה כי אם המדע העיוני
(מנח' קנא' לר"י מפסא 71). והקררה הצלחת השלש
אשר הן לבני אדם השוקות ואהובות ואלהן תכלית
העיונים ויתאווה להלכות והן ההצלה העשר והגבורה
והצלחת החכמה אשר היא בנפש קשורה (סמכקס
לנש"ט פלקיילא). ספור התשועות וההצלה אשר
קבלו מהאל יתברך בחסדיו (ר"י אכרנכאל, הקד' לס'
יוספ'). אחרי רבוי הצלחותיו וה' הניח לו מסביב
נתן בכלל שבה והוריה (סס). כי השליכו מעליהם טוב
ההצלה והמלכות ונתנו אותם בידיו (שנט
יסודה יג). כי המלכות על עצמי אלה ההצלה
המדומות כי הבל המה מעשה תעתיים (נוסח כתב
שגלח ר"י אלודקי לדון שלמס הלוי). — ואמר הפישן :
עולצי בשמחות, ישישו ברוב הצלות, ויתמלטו
מכל אנוחות (ולר' פכ' המודק, אות זס). — והמשורר אמר :
ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו,
וההצלות התרדלו (עמ' מנח' א).

*הֲצִמְחָה⁴, ש"ג, — שפ"ס מן ה'צמיח' : מצא שדה
ורועה כלאים ועבדה הוא וצמחה ונתקים
הכלאים בעבודתו שגרם לו הצמחה והפרחת פרי (ר"ח
מו"ק כו). והושאלה גם כן (המלה ילד) לענין הצמחת
הארץ מה שתצמיח דמות בלידה אמר והולידה והצמיחה
(ר"ש א"ת, מו"נ א ו). ולא יחסה הצמחה אל הארץ
ולא לזולתה מן האמצעיים (ר"י א"ת, יקוו סמיס ב כ).
— ובהשאלה : וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון
היכלך וב הצמחת קרן לרוד ועריכת נר לבן ישי
(מנח' וטרי מז). — והצמחת הבשר : החמר הנשפך אשר
ממנו יתכן לאכר הצמחת הבשר (קאנון א ד כת).

א. הֲצִינִי¹, ש"ג, — סוס, בפרט סוס של מלחמה, וחיל של
פרשים, Kampfross ; cheval de bataille
war-horse : ובאו (הבבלים) עליך הֲצִינִי² רכב וגלגל

(¹ בערב' חצאן a, סוס, בפרט סוס אציל. —
² ת"י בלי וין, ודוגש פרש אחד מבלי המלחמה, ורש"י :

האמתית אלא אחר. ההרגל (סס). ואם לא התעסקו בהצעות הקודמות הצריכות למי שירצה להבין מעט בזה המאמר גדול. הערך הם בזה הענין כמו שיוון הנער היונק בלחם החם והבשר ושתיית היין ואם הם מוונות טובים ימיתוהו (הקד' קדשק לפי' מו"נ). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר בפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו"ע לר"י ישראל א' ח'). כל מי שיכנים עצמו לעיין בחכמה קודם שידע הצעותיה נקרא חורם (פי' המליס סויות שכו"ל לר"ס ח"ת).—ובמליצה: אמר הנזיר מן הנראה בעיני כי לא אצטרך להצעות גדולות להודיעך חשק לבבי ואמונתי אליך (בן המלך והנזיר כט).—ד"ר "מעשה של התרגלות והכנה לדבר מהדברים, למנהג מן המנהגים, Vorbereitung; préparation; prep. וידע כי רעתם דחוייה ממנו אם בלמוד שיתקדם לו כהצעה לרעה היא או בכבוד שיעשה לו בעת הרעה היא (כזרי ס כ). ומפני זה יתקע בו (ביום ר"ה) בשופר כמו שבארנו במשנת תורה וכאלו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום (כ"ס ח"ת מו"נ ג מג). וזה המין מן השלמות גם כן איננו רק הצעה לזולתו ואינו תכלית כונה בעצמו (סס נד). ויאמר כך ויעשו כך והם על זאת ההצעה המנוגה (סס לו). שהנביא ידע כל ההצעות הצריכות לפעול הטבע פעולותיו ועשה אותם כדי לפעול זה הנם (כ"י אכרנאל, מפע' ס' י ח). שההצעות הטבע לפעול פעולתו כמעט שאין להם תכלית (סס. — ו) השתמשו בו בזמן החדש בענין הצעה ועצה לעשות דבר, Vorschlag; proposition, נהוג בעתונים ובדברי העברי בא"י.

הַצְפָּה, ש"נ, —ס"פ מן הצין: והצפת מים שמים רבים צפים תמיד סביבותיו (כ"א מכלנלי, פי' יחזק' יו ס).

הַצְפָּה, ש"נ, —ס"פ מן הצין: בקשת הרעה וערמימות והצפנת הרשע (כ"א כדרשי, חותם תכנית, משכ).

הַצְצָה, ש"נ, —ס"פ מן הצין: ענין השגחה והצצה (כד"ק, שרש שקף). יש מי שאומרים שפעולותיהם (של הכוכבים) בהארה ובנצוצי הוהר המאיר שהם קוי ההצצה והוא דעת בן סינא (דרכ' אמוס, כיכאנו כו). אלא שאין ההצצה עומדת תמיד לסבת ההיוול המתהפך ללהט (נכזני, סתי' תרג' מו"נ). וכן הוא הצצת האמת בעיוניות פעם יאיר ופעם יעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת (כ"י אכרנאל, יתרו).

הצעת השמוש ועל כן קראנו הספר הזה ספר הדקדוק (סו', סקד' סכסס). ואחרי הצעת הכללים האלה אבוא לפירוש הספר (כ"י אכרנאל, סקד' לס' סופט'). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין ליריעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן נלגלו הנורמים אותו (יסו"ע לר"י ישראל ג ח). — ד) הצעה למחקר גדול וכדומה, הקדמה ומבוא פחות או יותר ארוך בדברים קלים יותר להקל הכנת גוף המחקר ¹, Vorbemerkung; Einführung; introduction, Note préliminaire preliminary remark: ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה ונאמר כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כ"א מקריהם (כזרי ד ג). מה שקראת מחכמת התכונה ומה שקדם לך ממה שא"א מבלעדי הצעה להם מן ההכמות הלימודיות (סתי' מו"נ). והנה נביא פרקים בזה המאמר שלא יהיה בהם זכרון שם משתתף אבל יהיה הפרק הצעה לזולתו (סס). ואחר הקרימי זאת ההצעה אתחיל בפרק אחר (סס א נה). ובוונתנו היתה בפרש ענייני אלו שלשה השמות הצעה לפרק הבא אחר זה (סס ג נג). ובלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (סופ' זוס', מסיר לילון כ י). וכאשר תספר מעשה ואיוה ספור קצר בהצעת מליצתו לבא עד תכונתו ותכליתו לקח לך את הליצתו (אגד' סמוס לר"ס אלעמי). ואחרי הודיע אלהים אותך ההצעות דע התכליות (סמקס לר"ס פלקיירא). וכל ההכמות מכוונות לו והם בהצעות לו (סקד' מלמ' התלמיד). וכן לא יהרום לעלות ולטהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות רק על הסדר בהקדים ההצעות מעט מעט ראשון ראשון (סס, שמות). והסבה השלישית (המונעת התפתחות הלמוד בחכמות האלהיות היא) אורך ההצעות כי לאדם בטבעו תאווה לבקשת התכליות והרכבה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות ודע שאלו היה האדם מגיע אל אחת מן התכליות מכלתי הצעות הקודמות לה לא היו הצעות אבל היו מירדות ומותרים גמורים (סס א לד). ובבר מצאנו רבים ילאה שבלם בקצת אלו ההכמות ונמ אם לא יקצר שבלם אפשר שיפסיק בהם המות והם בקצת ההצעות ובו' וכבר באר שלמה כי הצורך להצעות הכרתי ושאי אפשר להניע על החכמה

¹ פרש ר"י חריוי בפרוש מליס הורות שלו בתרגום המו"נ: הצעה עקרו יצע ופרושו להתחיל החכם בדברים קלים מקריבים לשכל השומע הענין העמוק והקשה אשר ירצה לזכור באחרונה.

מתחדדים⁽¹⁾: הדבור הה' בהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב כאשר היה הארון במקדש לצד מערב וכו' על כן צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכוונות כנגד המקדש ולא נמצא מכל ישראל חולק על זה וזלתי מה שהועד בשביל משוי העכברי שבכל מקום שהיה מתפלל הקבלתו כנגד המערב (ג"ע לר"א הקראי, עיני תפלה). — ובכלל יסגולת מה שהוא מקביל לדבר, Parallelismus ; lelisme: שכל שני מקבילים מהם לא יתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד ובעת אחת ובפרט החיוב והשלילה מבין האחרים שהקבלתם הקבלת מאמר פוסק לדבר והקבלת הנשאים הוא הקבלת ענין נפרד בענין נפרד (כל מלאכת בנין, מליצה), ואולם הגזרות המקבילות אשר נשואיהם הפכים הנה מספרם ג"ב שוה למספר אלו והענין בהקבלתם כענין בהקבלת הפשוטים וההעדרים (שם), הנה זה ענין הקבלות הגזרות הפשוטות עם המוסרות וההעדריות וההקש ביניהם ובין הקבלת המחייבות והשוללות (שם). — ובמליצה, בענין שני חלקי הפסוק הדומים זה לזה בצורתם ותכונתם: והער הנאמן על זה היא הקבלת שני חלקי הפסוק (אנר' י"ג ע).

הקבועה, ש"ג, — שס"פ מן הקבוע: גם תחלת השלמתו והנעתו והקבעתו מפעולותיו יהיה כנגד רב אשר יקרה לנו (קאנון א ג, שמיר' סכריא').

הקדירה, ש"ג, — שס"פ מן הקדיר, יקר: תשחט הבכש על הדמיון ותתלכלך בדמו והפשטתו וברחיצת מעיו והדתתו ונתוחו וזריקת דמו ועריכת עציו והקדחת אשו ומערכתו (כוורי ג נג).

הקדמה⁽²⁾, ש"ג, מ"ד הקדמות, — שס"פ מן הקדים, (א) הקדמה ואחור בזמן: שמשנה זמן מעורתי בהקדמה או באחור (ר"ת שנת קיט). ההקדמה והאחור הרבה בדבריהם (הקדמה, שער לג). ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים (כמ"ן שמות מ ג), והדברים המיוחדים ג"ב אל דבר אחד מהם

(¹) בערב קבלה (א).

(²) בערב מ'קדמה (ב) בכל המשמעות של השם הקדמה, ועין ערך מ'קדמה.

(a) קבלה (b) מ'קדמה

הצקה, ש"ג, — שס"פ מן הציק, יצק: שענין הכל התכה והצקה (השקטים לריכ"ג, יאק). ענין הצקה והרקה (רד"ק, שרש נתן), לשון הצקה שאינו גופל אלא על היוצא מהבלי (שם, ריק).

הצרכה, ש"ג, — שס"פ מן הצריך, (א) עצם שה"פ: בהצרכת סמוך לחפיפה מבילה (תוספ' נדס סו:). — (ב) בסגנון לשון המשא והמתן החלמורי: וההצרכה היא הבאה לקיים שני ענינים (ר"ש הגניד, מכול התלמוד).

הצתה, ש"ג, — שס"פ מן הצית, אש: למד על הצתת אליהא שלא תהיה אלא בראשו של מוצב (ספרא ויקר' ה), מניין להצתת האליהא שלא תהא אלא בכהן כשר ובבלי שרת (יו"ט יומ' נ לע ג). הצתת אליהא עבודה היא הדלקה לא עבודה היא (כנלי שם כד:).

הקאה, ש"ג, — שס"פ מן הקיא: ענין הקאה ידוע (רד"ק, שרש קוא).

הקב"ה. ר"ת: הקדוש ברוך הוא.

הקבלה, ש"ג, — שס"פ מן הקביל, (א) הקבלת פנים, פעולת מי שהולך להקביל פנים של אדם גדול, של אורח וכיוצא בזה: גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שבינה (שנת קנו). אם היתה עיר או כפר וכו' ויש באותו מקום פרק או דבר מצוה כגון אבל או חתן או הקבלת פני רבו ומבקש לילך למחר בשבת לשם (וסוסיר, שמות יא). מנתת שלום של הקבלת פנים (רש"י מ"ב טו). להביא דורון של הקבלת פנים (סוף, ישע"נ ט). — ותנועה לפנים: ולא תסור ואת התנועה מהקבלה והנסיגה לעולם בזה הדרך (ראב"ע, ספר סעלמים). — (ב) בתכונה, הקבלת השמש והירח וכיוצא בזה, עמידתם באופן שהם מכוונים זה מול זה: שעל נקודה ידועה מעמוד משופע צל הארץ הוא מקום הירח האמיתי במזלות חונה ברנע כל הקבלה אמיתית שבעולם וזה שגורם שילקה הירח בעת ההקבלה האמיתית ההיא וכו' שרינע אמצע זמן לקות הירח הוא עצמו רגע ההקבלה האמיתית (יסו"ע לר"י יסראלי ג יא). והוא התיקון המספיק לעתי הקבוצים וההקבלות כמו שהודעתיוך הטעם בשעבר (שם ס ט). — (ג) ענייית המתפלל וכדומה לכוון פניו לצד

(¹) בכ"י קבלת.

ללמוד באלו העמוקות אם נשלמו להם ההקדמות הצריכות בכדי שיעשו בנים לה' (מנח' קנא' לאבא מארי א'). ואציע בלהקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יס"ע לכ"י יסראלי א'). ואחר שסדרת במאמר שעבר כל ההקדמות וההצעות והביאותם שראיתי לסדרן (סס נ א'). כי העם שעמדו שנים רבות בלחץ וצרה איך יפנו לבבם ללמוד דרכי ההיקש והמופתים ואיך ידעו חכמות המחקר עם כל ההקדמות וההצעות קנא' לכ"י מפוסא 26). — ובהשאלה: להסיר מה שיחיה בשינוים שלא יסבלו דבר קר ולא הם וכו' והוא ההקדמה לכאב השינוים (קאטון ג וי). שחזרת הנבואה היא ההקדמה משיח' (אנר' תימן להרמב"ם). — (ג) כלל עקרי והנחה חשובה שצריך לדעתה קודם הדברים: ההקדמה הראשונה שכל חשבון העבור כל מה שיתקבץ לך מן הימים תשלך ו' ותסכם הנשאר (ר"מ כמזל, חסנן הענור). ההקדמה השלישית כי ראשית כל יום מתחלת הלילה וכשיוצא לך המולד ביום מן הימים ב' שעות או תדע כי אותו מולד ב' שעות מן הלילה (סס). ועושים בזה ההקדמה כוללת כי אנחנו החלפנו את התורה (קשת ומגן לרשב"ד). ונמשך מנות בזה אחרי ההקדמה המפורסמת אשר היתה בקדמונים (ר"י אברנאלי, שופט יג כב). עם ההקדמה שהקדמתי בי התורה לא אסרה ולא התיירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם על פי התורה אשר יורוך (ספר החנוך, מלוס כג). אמנם, האשה בפתיחתה הבחישה ההקדמה בולה במה שסמכה על מניעת האכילה. היא (תוה קס לכ"י ערמאס י). — ומ"ר: בבאור ההקדמות אשר בעבורם יתחייב הבטחו באלהים (ח"ס, כנעמון, פתיח'). אך ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים הן חמש (סס ג). החקים השכליים והם ההקדמות וההצעות לתורה האלהית (כוורי נ מת). להיותו (הענין) עמוק בעצמו ואורך ההוצעות וההקדמות הצריכות ללכת לפניו (הקד' תנמ' הנפס). ודע כי כל מה שאמרנו הישמעאלים בעניינים ההם והם המעטוזה והאשרייה הם כולם דעות בניות על גזרות והקדמות לקוחות מספרי היונים והארמיים (ר"ש א"ת, מו"ז א עא). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים לפי התחלה דעותם ורוב דרכיהם והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו באלו הארבעה בקשות שנים עשרה ההקדמות הנני זוכרם לך (סס עג). ההקדמות שצריך אליהם

מה שיחיה יחסם אליהם במדרגה ההקדמה ואיתור ביחס הרבה מהמאמרות ומיניהם אל העצם (כל מלאכ' הגיון, מנח'). וענין בניהו והשאר שזכר כלו היתה ההקדמה ידיעה לספרי הספר אשר הזכיר אחריו (ר"י אברנאלי, הקד' לס' שמואל). כל אדם לפי ענינו אם ההקדמה עונג לו שנתעכל לו סעודת הלילה יקדים (עו"ת, שנת רפת). — ונכלל: ונבאר העלה המחייבת לתשומת השם והסבה המביאה אליו והמציבה אל ההקדמות (סרקמס, ספר א'). — (ב) הערה והצעה שמקדימים לנוף המחקר, *Vorbemerkung; note préliminaire*; *preliminary remark*: והזכרתי זה הקצב והשיעור על דרך מקוצר להיות ההקדמה לאשר בו אחריו (ס' העריות ליטועס הקראי 3). כי ההערה התוריה היא ההקדמה ומבוא אל הערת השכל (ח"ס, ענור' ס' ג). ואחר שזכרתי המשלים נקדים ההקדמה והיא זאת וכו' (פתי' מו"ז). ההקדמה, סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים וכו' והוא שיחיה עניין סתום קשה לציוור יצטרך לזכרו או ללקחו ההקדמה בבאור ענין קל הציור (סס). ואל זה העניין הובאה ההקדמה הזאת כולה (סס). ההקדמה דע כי מאמרי זה לא היתה כוונתי בו שאחבר בחכמה הטבעית או אבאר ענייני החכמה האלהית על קצת דעות (סס נ ג). כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות (מלוס הגיון, הקד' הרמב"ם). וכבר התבאר בהקדמת התנצלותי שזה המשל תוצאו (רו"ל) מדברי שלמה עצמו (מלמ' התלמיד, כשלח). וכן ראיתי להקור ראשונה בזה המאמר בהקדמה הזאת (ר"י אברנאלי, מפע' ס' א'). — ומ"ר: כי אלה הדברים ההקדמות למקילים אותם (ספר העריות ליטועס הקראי 36). היותו מתיירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר מפני שהם עניינים נסתרים וכו' אבל נשענתי על שתי ההקדמות האחת מהם אמרם בכמו זה העניין עת לעשות ליו' הפרו תורתך והשנית אמרם וכל מעשיך יהיו לשם שמים ועל שתי ההקדמות אלה נשענתי במה שזכרתי בקצת פרקי זה המאמר (פתי' מו"ז). גם אלו מחלוקות גדולות הן בין גדולי העולם ותחלה אקדים לך ההקדמות מפני שמחלוקתן תלויה בהן (סו"ת רשב"א טז). מה שיצטרכו להקדמות למודיות כמו שיוכלו להגיע אל המקצת שהוא של המדרגה הנבואית (כתב הרשב"א לר"ש הסלמי). וראוי שנשקוד על בחינת הבנים והאנשים שנחיר להם

הנקחל משתי ההקדמות כי כן יקרא בלשון יקרא
(ספ), ויודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקד
ובהשגת התולדה (אנר) נמסר הקדמי לקורא, נמסר.
מי נתן לשכחי והוא השכל האנושי בינה להבין שהתולדה
היוצאת מההקדמות היא ידיעה כי אין זה באדם
אלא ברצון אלהי (העקר א מו). ובאשר חפשי
ההקדמות אשר הולידו מהן זאת התולדה מצאתים
ארבעה ("אזכרה, ש"א ח). ומארכה ההקדמות
האלו הולירו שהיה שמואל "ב שנה זכו" (ספ), ודעת
נומה שאין ההקדמות האלו צורך (ספ), גם כתבתי
מעם לשבח בפירי ההקדמות שכתבתי לפני
פרקי ההלכות (קד' לז לדרך). מפני שכל הקש יתחבר
משתי ההקדמות כמו שהתבאר (כל מלאכה כנין,
הספ), — וכנל: ויובא מופת על מה שזוהו עליו מן
המופתים המבהילים אשר אין ההקדמות הם
אמתיות ולא תולדותיהם מהויבות (מו"ס, ימוד מעשה
ס). שהוא (רשב"א) התעסק לעשות הקשים ולא נתחייב
שתהיינה ההקדמות הם אמיתיות אך הספק לו לפי
דעתו ההקדמות מדומות בצורות הקש אמתי (פתי'
הרח"ב לאמו"ר). דברים בראש שירה וכדומה:
ועשיתי ג"כ זאת ההקדמה לפני המליצה הפשוטה,
שלומות אל וטובות עם נעימות, בגלים בגלגלי מרומות
(יורי ר"מ דנר' הקדמי א פס).— ובפרט דברים יקרים
המתבר בראש חבור, יבאר בהם מהות הספר ומה
הגיעו לחברו והדרך שהלך בו בחבורו וכיוצא בזה¹.
Vorrede; préface; preface: כנוי הוא ליסוד שכולל
עצם השמים וכל צבאם ויסודות העולם התחתון וכל ההווה
מהם והוא הגוף במוחלט ממשי ושכבר ידעת מעמדו
בהקדמתנו (יסוע' לר" ישראל ח), ולא מצאתי
אחד מחכמינו בזה דבר בי אם לאפור בהקדמת

בָּקִיּוֹם מִצִּיּוֹנוֹת הָאֱלֹהִים וְיִתְעַלֶּה (סָפָה, סֶקֶד). הֵנָּה לְשִׁמְיָה
 חַיִּיתָ יוֹתֵר נִכְבַּד מִחַיִּית הַבְּבִלִי חַיִּים הַמּוֹרִכִּים אֱלֹהֵי
 הַהֶקְדֵּם וְתֵלֵךְ יִכְחִישֵׁם אֱלֹהֵי מִתְעַקֵּשׁ (רַב־כָּד, אֲמוֹרֵי
 כֹּחַ). כִּי בְּחַיִּיתָ עִמָּם יָמִים מַעֲמִים בְּקֶשׁוֹ מִמֶּנִּי לִכְתּוֹב
 לָהֶם בְּקִצְרָה הֶקְדַּמְתָּ כּוֹלָלוֹת מִמֶּנִּי וְיִדְעֵתָ הֵשֵׁם הַנִּכְבָּד
 וְהַנּוֹרָא (אֲלוֹנֶפִיֶּא, אֹרֶסֶכֶל). וְעֵשָׂה אֲוִינִי בְּאִפְרַסְתָּ
 לְשִׁמְעֵי דְבָרֵי רוּי עֵתִיק וְיֹמִיִּא כִּי כֻלָּם הֶקְדַּמְתָּ
 בְּנֻחוֹת לִמְבִּין (עֲמֶה־מֶ, רִישׁ אֲדִיֶּז). — וְכֵלֵל: זוֹהַ הַמִּין
 מִן הָרֵאשִׁיָּה נִבְנֶה עַל שְׂאֵלַת הָעֵצֶם הַפְּרִדִּי אֲשֶׁר הוּא
 רֹאשׁ הֶקְדֵּם וְתִיֵּהֶם וְכוּ' וְהוּא דֶּרֶךְ פִּילֹסוֹפִי
 מוֹפְתִי בְּשִׁמְשֵׁךְ הָאֵדֶם אֲתֵרִי וְיִתְבָּאֵר הֶקְדֵּם וְתִיֵּהֶם
 (סָפָה עֶסֶ). —(ד) בְּהִינּוּן וּמִחָר, כֹּל אַחֵר מֵהַמְשַׁפֵּסִים
 הַקּוֹדֵמִים שֶׁל הַהֶקֶשׁ שֶׁמֵּהֶם תּוֹלֵד הַתּוֹלָדָה, Prämisse
 אוֹתָהּ בְּמִקּוֹם אַחֵר הֶקְדַּמְתָּ הוּא בְּשִׁיבִינוֹהָ לְחִבְרָה
 אֶל גִּזְרָה אַחֶרֶת שֶׁאֲחֵר מִגְּבֻלֶיהָ הוּא אַחֵר מִגְּבֻלֵי
 הָרֵאשִׁיָּה עַד שִׁיֵּהִיו שְׁתֵּי גִזְרוֹת וְשִׁלְשָׁה גְּבֻלִים
 וְכוּ' וְקוֹרְאִים אוֹ כֹּל אַחֶת מִשְׁתֵּי הַגִּזְרוֹת הַמְּכֻבָּרוֹת
 לְתוֹלֵדֵי גִזְרָה אַחֶרֶת הֶקְדַּמְתָּ רוּצִים לְהוֹרֹת בְּשֵׁם
 הַהוּא שֶׁהַקְדִּימוֹהָ לְחִבְרָה אֶל אַחֶרֶת כְּדֵי שִׁיּוֹלִדוּ שְׁתֵּיהֶן
 גִּזְרָה שְׁלִישִׁית וְכוּ' וְהַגִּזְרָה מִן הַשְּׁתֵּים הַמְּתוּכָּרוֹת
 לְתוֹלֵדֵי שְׁנֹשְׂאָהּ הוּא גִּזְרָה בְּתוֹלָדָה תִּקְרָא הֶקְדַּמְתָּ
 הַקְּטָנָה בְּגִזְרָת כֹּל אֲדָם חַי בְּמִשְׁלָנוּ וְכוּ' וְאֲשֶׁר נִשְׂוָהָ
 נִשְׂוָה בְּתוֹלָדָה תִּקְרָא הֶקְדַּמְתָּ הַגְּדוּלָּה בְּגִזְרָת
 כֹּל חַי צוֹמֵת (רַשׁ אֲלֵי, פֶּה" סֶמֶלִים הַזֹּכֵרִים כְּמוֹמֵי). וְכֵן
 יַעֲשֶׂה בְּכָל תּוֹלָדָה תְּחֻבָּר אֱלֹהֵי הֶקְדַּמְתָּ צוֹדֵקֵת וְיֹולֵד
 מֶה שֶׁתִּתְּחִיב (סָפָה, פֶּתִיחַ). וְכֹל אַחֵר מִשְׁנֵי הַמְשַׁפֵּסִים
 אוֹ יִקְרָא הֶקְדַּמְתָּ וְכוּ' וְהֶהֱקְדַּמְתָּ הֵהָּ הוּא מִן
 הַהֶקֶשׁ אֲשֶׁר בֵּה הַקְּצָה הָרֵאשׁוֹן וְהַגְּדוֹל תִּקְרָא
 הֶהֱקְדַּמְתָּ הַגְּדוּלָּה וְכוּ' וְהֶהֱקְדַּמְתָּ מִן הַהֶקֶשׁ
 אֲשֶׁר בֵּה הַקְּצָה הַקָּטָן הֵהָּ הוּא הֵיא אֲשֶׁר נִקְרָאת
 הֶהֱקְדַּמְתָּ הַקְּטָנָה (מֵלוֹת הַגִּיּוֹן ו). וְאֹמַר חֶבֶל חֶבְלִים
 הָרֵאשׁוֹן הוּא בְּמִקּוֹם הֶהֱקְדַּמְתָּ הַקְּטָנָה מִזֶּה הַהֶקֶשׁ
 וְהִשְׁנִי בְּמִקּוֹם הֶהֱקְדַּמְתָּ הַגְּדוּלָּה וּמִשְׁתֵּיהֶן תִּצָּא
 הַתּוֹלָדָה (סֶקֶד, מֵלֵמֵד סֶתְמִלִּיד). וְכֹל עוֹד שְׁלֹא תִתְּבָאֵר
 הֶהֱקְדַּמְתָּ הַקְּטָנָה מִזֶּה הַהֶקֶשׁ לֹא יִתְבָּאֵר חֲדָרִישׁ
 (סֶעֱקִירִס ג, הַעֲרֵכָה). — וְכוּ': וְכִבֵּר יִדְעֵתָ כִּי כְּפִי בְּרוּי
 הֶהֱקְדַּמְתָּ וְיֹוִב מִסְפָּרָם וְיֹוִשֵׁר סְדוּרָה הִתִּיהָ
 הַתּוֹלָדָה הַמִּיּוֹלֶדֶת מֵהֶם (מוֹה"ס, מִשְׁנֵן סֶפֶד' ד). לְפִי
 שֶׁהֶקֶשׁ יֵאָגֵר מִשְׁתֵּי הֶקְדֵּם וְתֵלְעוֹלָה הֶהֱקְדַּמְתָּ
 הֵהֶן מוֹצִיאוֹת וּפּוֹלְטוֹת בְּהִכְרַח הַמְּבוּקֶשׁ מִן הָאִמָּת
 בְּעִנּוּן הֵהָּ הוּא (מֵלֵמֵד סֶתְמִלִּיד, כְּנֶאֱשׁ), שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַהֶקֶשׁ

1) לא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש בשם הקדמה במשמעה מיוחדת זו, כי מהספרים הקדמונים שיש בראשם הקדמה וישום עליה השם „הקדמה” לא ברור הוא אחרי המהבר בעצמו כתב את השם הזה, או כתבוהו אחריו כן מעתיקים, המתרגמים או המדפיסים. וקצת ראיה יש לדבר כי בזמן היותה בעל המאות עוד לא היה שם זה נהוג, כי הוא קרא להקדמתו לתמאור פתח ו אמר : ואני משביע בתי העולם לכל מעתיקי הספרי זה שיעתיקו פתח ו זאת עמו ולא ישליכנה אחריו נזכר כמנהג מעתיקי הספרים בארצות האלה. ע”כ. בראש יד התוקה של הרמב”ם כתוב גם בדפוסים הקדומים „ה ק ד מ”, אך אין שום ראיה הרמב”ם בעצמו קרא כך לפתחתו זו.

הגב והאגס והגולן תרומתן תרומתן ומעשריהן מעשרות
והקדשן הקדש (תוספתא תרומ' א' ו). שלא
תאמר ההקדש פטור (ירוש' פאה כ' ו). אי אתם
מודים שההקדש בטעות הוא ותצא ותערה בעדר
(נוז' לא). — והדבר שהקדישו בעצמו: והנהנה
בשעה פרוטה מן ההקדש מעל (כ"מ ד' ו). אמר
לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהם
אלא כאחד מעניי ישראל (תענ' כד). תבוא מאירה
לאדם שהוא נהנה מן ההקדש (מד"ר בראש' פא).
הפודה את הקדשו מוסיף חומש (כ"מ ד' ח).
— ומ"ר: אלו דברים שאין להם אונאה העבדים
והשטרות והקרקעות וההקדשן אין להם תשלומי
כפל (כ"מ ד' ט). מכאן אמרו ההקדשן שבה
(שבעיר הנדחת) יפדו ותרומות ירקבו (סנה' י' ו).
שפתם הקדשן לבדק הבית (ירוש' שקל' ד' ח).
הערכין והתרומין וההקדשן (ר"ס ה:). שהעשירי
מן ההקדשן ותהפכות בלשכות (מד"ר בראש' ע).
— ב' "אוצר המקדש, הישרה המפקחת עליו: מקום
שנוטלין עליה (על השבת אבדה) שבר חפול
הנאה להקדש (גדל' ד' כ). שהיה (שכנא) נהנה מן
ההקדשן (מד"ר ויקר' יז). — ג' "מה שמקדיש אדם
להצבור, להקהלה, לדבר שבצדקה: ואלו שאברו ההקדש
והוציאו בערכיהם שלא כדון עשו ושלא כדון נהגו ויש
עליהן לפדותו מן חלוקה ולהחזירו לחוקת ההקדש
(ש"ת סיו"ק ו). ועוד הוא מקדיש בתים שיש לו
במורטושא להקדש קהל מורטושא (שו"ת רש"א תרנו).
ראובן ציוה מחמת מיתה והקדיש בצואתו ברם אחר להקדש
אשקלונה על תנאי שתקח אשתו פירות הכרם כל ימיה
(תשו' רש"א ג' יג). ושלא יאמר מטבע המלך ומעותיו
הושלכו לים דרך בזיון תתנם להקדש או לתקן
בית הכנסת שנפתחה או לצדקה (שו"ת ריב"ש קע"א).
הצרות של הקדש הקהל (שו"ת רל"ג כה). והמתוּק
בהקדשן כגון הקדש של עניים ושל בית הכנסת
בזמן הזה אין להן חוקה (טור, שני' קמט). על דבר
הבתים שנפלו דברי ריביות בין גבאי חברה ת"ת וגבאי
חברה הקדשן עניים (שו"ת לחס רב טו). חברה ת"ת
אשר פה שאלוניקי יש חצרות והקדשן להיות
פרותיהם לפרנסת החברה (שו"ת מהרש"ס, י"ד קעה).
וכבר נגלה להם או לאיזה מהם בכל או במקצת
מההקדשן והצדקות והעובונות שעשה (שו"ת נאך
עסק קח). אחר ימים הוצרך ההקדשן למעות ובא לוי
שהיה פקיד כולל של ראובן ופרע החוב ההוא להקדשן

ספרו בדקדוק (הקד' ר"י אברנאח לגני' א'). למה נקרא
הספר ההוא שמואל אחקור עליו בהקדמתו (סס,
הקד' ליוס''). ואני כבר זכרתי בהקדמתי לספר
יהושע וכו' (סס, הקד' לס' שמואל'). היתה עמי רוח אחרת
ותניעני להקדים הקדמה תהיה קודמת לו (להחבור)
בסדר אעפ"י שהחבור קודם לה בזמן (הקד' סס"ג לאכן
לטי"ף). והגני מתחיל בעניני ההקדמה ואומר וכו'
(סס). בזה נשלמה הקדמת המחבר ונתחיל הבאור
בעה"י (הקד' אלוהי משפט לזיוג). וכבר ידעת ממה
שפרשתי לך בהקדמת הספר שם בני על איזה כת
מן הכתות הוא נופל (פ' משלי לזכר' כלוי א' י). שהפסוק
הראשון לעולם ברמות הקדמה (סס' י' א). ואחר
שהשלמתי הקדמת הספר אשים מנמתי אל פסוקי
משלי לפרש משלי בהם (סס, הקד'). כיכל מה שזכר
שלמה באלו הפסוקים שעברו הכל היה על דרך
ההקדמה בתועלת הספר (סס א'). ועתה קודם
שנבאר הפסוק הבא נקדים הקדמה (סס). נשלמה
ההקדמה שבה לגורא עלילה ובעור הצור נתחיל
הספר הנותן אמרי שפר (הקד' לידס לזכר'). והוא על
דרך שפרשתי אני בהקדמתי לספר פני משה על
פסוק ויהי נועם (מאמץ כח לאלמונינו א'). ואם ישמע
טרבו הקדמת הספר או דף ועמוד הראשון הוא
יתפאר בעצמו שיש לו הכנה ושכל וידיעה בספר
(עמ"ס"מ, רישא דז"א ט). אלה הדברים אשר עלו על
לבי בהסכמה, להודיע ולהשמיע קול ברמה, בזו
ההקדמה, והאל אשר מכל חי מקום כבודו בעלמה,
וכו' ימחר גאולת יום נחמה (הקד' שו"ת תות יא"ר).

הַקְדָּמָה, ת"ו, — של הקדמה: וגם ד' במספר
הקדמי עשרה כי היא מספר עשריית (ש"ה, בית ס).
אבג"ד עולה עשרה כי היא ספירה עשירית (ש"ה, בית ס).
שהניח (הרב קורדובירו) מ' מיני מספר מעגול הקדמי
הכרחי מוספי מרובע כללי פרטי וכו' (א' מודינא, ארי נוהס
י). ותשעה חלקי המספר מספר המעגול מספר הקדמי
מספר הכרחי וכו' (מעגל יבן, מנח' אהרן ד' ו).

הַקְדָּשִׁים¹, ש"ו, מ"ר הקדשים, ישות, — ש"פ מן
הקדש, (א) עצם שה"פ: הקדש מעות הקדש
(נוז' ס' א). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה
ואוכלת המותר רבי מאיר אומר הקדש (כתוב' ס' ד).

¹ בקמץ מהמשנ' המגד' בנקוד העליון שפרסם
האדון מרקון בהקדם אא נקוד השם הקדש ה בפתח
קמן ד בצירה.

א ח). — ובפרט בדרוק, צורת הקמנה ¹).

***הַקְמָה** ש"י, — ש"ס מן הקמיר: כל הלילה בשרי לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים (מג"ז). זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי ב ז).

***הַקְמָרָה** ש"י, — ש"ס מן הקמיר, כמו הקודם: שאין אכילה והקמרה מצטרפין (זכ"ה ב

ס). להגשה לקמיעה ולהקמרה (מג"ז ב ה). ששגב בביתא והויד בהקמרה (יומ' נג). יצאו שפיכות שוריים והקמרה אימורין שאין מעבדין את הכפרה (זכ"ה ג). אחרי שהוזהר על עבודת השדים והזבחה להם הוזהר על הדם בירוב הקמרה והוא מהם (סריקטי ב, אחרי). — ומ"ר: והקמיעות והקמירות (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לוויה וכו' הקמיעות והקמירות וקבלת האות (תוספתא דמאי ב ז). אמנם בזמן מלאב היו הגויים עושין עבודות והקמירות ומגישין מנחות וקרבנות ל' בכוכבי לכת (חזק' אמונה ל' ב"ר אברהם א לח).

***הַקְלָה** ש"י, — ש"ס מן הקל: ואולם קראנו החומר החמשי נושא על צדה הקל בשמות ואם אינו נושא על דרך האמת כמו שהתבאר בסבעיות (כ"י אברהם, מפע' ה' ב ג).

***הַקְלָאָה** ש"י, — ש"ס מן הקל, במשמ' זלוזל: ומינו הבויון ג' הקלאה התול ולעג והקלאה היא הזכרת הקלונות אשר יעשה האדם במי שיחשבהו חרפת אדם (נופת לופיס ג). והתקיפים לפעמים יבעסו אף על הישר לרוע תכונתם ואשר לא ישערו בביון והקלאה לא יבעסו וזה לסכלותם (ס"ד). ובנערים יתחייב מהם הבויון אשר בתכלית הנבלה והקלאה והרצון בנבלה הפרסום אצל בני אדם בענין מנונה והקלאה כגון שיבוזה ויהמם ולא ימצא מושיע לו (ש"ס ח).

***הַקְלָהָה** ש"י, — כמו הקלאה, הקלה בכבודו של אדם: ומה אוכזר או אספר בהקלות יד אותי בענין הזה (אולת' ר"י א"ת, כס' דרך טובים).

***הַקְמָה** ש"י, — ש"ס מן הקים, א) הקמת בנין וכדומה; מכאן שהקמת הלילה (במשכן) פסולה לעבודה

מנכסי ראובן (ש"ת תורת אמת עה). שבת הקדש אשר לחברת קהל קדוש בית יעקב בחר נארגולה הולכות ומתמוטטות ואין לה קדש להחיות את בדק הבתים (ש"ת פרט מטס אהרן קיח). — ד) "בית להחיות עניים, או זקנים, או חולים, והעניים בעצמם שמהויקים אותם שם: שסתם בני אדם קורין הקדש לכל עניי ישראל בין בריאים בין חולים (ש"ת ס"ג גינודי א). ובתי הקדש ובתי החולים יהיה הכל מושל עליהם (פנקס קראקא ש"ה, אול"ס ד). ועל מוב יובר שם כמו וכו' וכמ' אברהם אברלן בהקדש שהערו נפשם והמציאו ההרוגין הי"ד לקבורת ישראל (לקוטי פנקס סקדקס' של ק"ק וירמיוזא סו). כ"א אלול נפטרו ונקברו אלו הארבע וכו' ובן איזק וישראל בהקדש (ס"ג 13). וביום השבת נפטרה מרת ברנדלי בהקדש (ס"ג 15). מוהר"ר מתתיה ממירדונג במדינת שוויץ שלח להקדש פה וירמישא כ"ה ר"ט נגד זה התרצה לו הקהל יצ"ו להוכיר נשמתו בכל שבת עם שאר צדיקים הנכבדים בס' הזכרת נשמות פה (ס"ג).

***הַקְדָּשָׁה** ש"י, — ש"ס מן הקדש: מי שאין רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו (ספרי נא"ל). — והשתמשו בו בזמן האחרון בענין יחוד ספרו בדומה לכבוד אדם, Widmung; dédicace dedication.

***הַקְדָּוָה** ש"י, — ש"ס מן הקדו, הקנות דם, Blutlassen ודם הקדשה שהנפש יוצא בו (כ"ת' ס א). איזהו דם הקדשה שהנשמה יוצאה בו כל זמן שמקלח יצא דם התמצית מפני שהוא שותת (גמ' ס"ג כב). איזהו אדם כדם המכה וכו' רב נחמן אמר כדם הקדשה (נדה יט). כל המיקל בסעודת הקדש דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרים הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו (שבת קמח). שמונה רובן קשה ומעושן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקדש דם (גיט' ע). — ומצוי בספרות: אותן שורשות ששורשין להקדש דם (תש' הגא', סרכי קפט). שצריך להקדש פעמים ושלש בכל שנה (מלמד התלמיד' נליס). שההקדשה היא סכנה שמא יחתוך וירידיהם וימות (אנודרסס, הל' ברכ' ח).

***הַקְמָנָה** ש"י, — ש"ס מן הקמין: הפעולות האלהיות אינן לחבליה הקמנה מזה ההקש מכוארת בעצמה והיא הקדמה מפורסמת (דרך אמונה, זיכאנו

¹) לא נמצא אצלי פתקאות לשם זה.

(לנ"ג משלי כט). ואלה התנועות דרכם שיפעלו שתי פעולות אחת מהן קודם מציאות המצוייר והוא הקנאת החומר הכנה לשפע הצורה (לנ"ד, אמו"ד ג). החלק הנכבד הנמצא לאדם נאצל לו מצד הפועל והחלק הפחות הנמצא לו בא מצד המקבל שהפועל איננו כלי בהקנאת הטוב (נוס' שלום, אכר' שלום ה ב).

הִקְנִיטָה, ש"י, — ש"פ מן הקניט: לא שגורה משום הקניטה אלא משום שלא מצא תשובה (תש' סנף' סרכני רנ). קורא להקב"ה ויענהו מצער הקניטה כס' (רש"י יב ד). כל שכן לאיש אשר כמוני מה שאני בו מרוב ההקניטה ומיעוט השגת החפץ (רשכ"ג, תקון מדות הנפ'). אמנם נקרא לעג בשלא יכוון בו דבר אחר כי אם הקניטה הנלעג והכווין בו (נוס' נוס', מסיר לראון ג ב).

הִקְנִיָה, ש"י, — כמו הקנאה: ואין לו דרך שיקנה אדם, חוב בה אלא במעמד שלשתן והוא דבר שאין לו טעם כמו שביארנו או בהקניית שטר החוב עצמו בכתיבה ומסירה מפני שהוא מקנה השיעבוד שבו (רמכ"ס סלוח' וסופ' ג ז). קמן עד שש שנים אין הקנייתו לאחרים כלום (הוא, מכיר כט ו).

הִקְנָעָה, ש"י, — ש"פ מן נקע, יקע, ברפואה, הקעת הארכובה וכדומה, Ausrenkung (ein. Gliedes); dislocation: ההקעה היא יציאת עצם ממקומו והנחתו אשר לא בטבע וכו' ואם לא יצא או אמנם נקרא הסרה בלתי שלמה ורכים וקראוה שמש (קאלון ד ד ס א). בסבות ההקעה ושמיתת ההנחה הסרת האבראם בסבת ממתחת כפי שימשך אבר ממנו וימתית עד שיקע או תנועה כבדה על ההשענות שמסיר האבר ממקומו כפי שיהפך רגלו (סס א כ כ י). הארכובה מהירת ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוח קל או המערה מועטה (סס ד ס א כו). ההקעה מן ותקע ירך יעקב ועל הרך שבידך (הנחת בוסות המציצה) לגיד הנשה והפחד (מועיל) מההקעה (סס א ד כא).

הִקְנָיָה, ש"י, כנ' הקפא, — ש"פ מן נקף, א) הקף העגול, א. הקו המקיף במרחק שווה מהמרכז, Umkreis; périmétrie; circumference: כל שיש בה קיפו שלשה מפתחים יש בו רוחב מפת (פרוש' ס). עמור שהוא מוטל לאויר אם יש בה קיפו (עשרים

ביום (פסיק' דר"ח א). שנת הארבעים וכו' להקמת המשכן (ר"ה ב). ניהלם בזכות התורה עד הקמת המשכן (מד"ר כמד' יב). ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הנית לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים וכו' אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עמוק אתה בידך (רש"י שמות לט לג). כי בנסוע המחנות הלויים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים וכו' שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו (רמכ"ג סס מ ב). ביום שכלו הקמתו (של המשכן) בראש חדרש ניסן (מד"ר כמד' יב). — **הִקְנָת מַלְךְ**, מנוימלך: מאחר שהקמת מלך מצוה להם לא רצה הקב"ה כששאלו מלך משמואל (רמכ"ס מלכ' א ב). — **הִקְנָת אַבְנִים**: הקמת האבנים מהיריד להוליכם אל המלון והקמת האבנים האחרות (ר"י אכרנחנל, יכס' ד י). — **אֲשׁוּר וְקִיּוֹם** דבר, הקמת גדר וכיוצא בו: קיים ליכי קיים ליכי ונשאל על הקמה ראשונה מהו (נדר' סט). קיים ליכי ומופר ליכי ולא תיחול הקמה אלא א"כ חלה הפרה (סס). וחור המקיים ונשאל על הקמתו (סס סו). שאין ההקמה מועיל אחר ההפרה (רמכ"ס נדר' יג כב).

הִקְנָאָה, ש"י, — ש"פ מן הקנה, הקנאת שטר וכיוצא בו: המוצא שטר הקנאה בשוק וחיוור לבעלים (כ"מ טו). וכלשון שכותב לישראל בהקנאה כן הוא כותב לגוי (תש' סנף' סרכני רלח). אמר להם רבא בר רב שילא לאלו שכותבין שטרות כשתכתבו הקנאה אם אתם יודעין זמנה מוטב ואם לאו כתבו עבשיו (הלכות פסוקות, ממונות). שטר הקנאה העשוי בדינן של עובדי כוכבים (ש"ת רשכ"א לג). שאם אותן והובים שנתנם בקנין במתנה או באותו מקום הוא מטבע והם נושאין ונותנין בו בדרך שעושין במטבע של כסף הרי אותה הקנאה של אותה מתנה בטלה (סתדומות סד ב). ומעשה באחד שהיה חייב לחבירו מנה והקנה נכסיו לקמן כדי להבריחם מבעל חובו ואמרו שאין הקנאתו הקנאה (לנוס' חו"מ, דייטס כ א). — **וּמִרְ**: ולפנים בענין הרשאה כתבתי פסק גדול בענין הקנאות הלואה על פי רבינו יצחק (כ"מ ג עשין, פנ). — **וּבְדַבְרִים רוֹחִיִּים** ומסוריים מפשטים: וזו (התורה) משרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה

(1) במשנ' מנקד' כ"י פרטה נקוד הקיפו.

(בהמשפט קצת האדם כותב) ה ה ק ק החלקי המחוב (שס). ונקרא אין אחד (בהמשפט אין אחד מבעלי החיים אכן) ה ה ק ק הכללי השולל (שס). ונקרא אין כל (בהמאמר אין כל האדם כותב) ה ה ק ק החלקי השולל ויהיו ההקפים ארבעה וכו' ואם יחובר בנושא המשפט ה ק ק כלל כמאמרנו האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי רצוננו לאמר שהוא סתום ולא נגדר ב ה ק ק (שס). והבדלת מיני הויכות לאיש ולאשה וכמות הקפ' הנדרת (כזו"נ כ סד). — ומה שמצוי בהרבה ענינים: ה ק ק השביעיות סדור בהרבה ממצותינו חננו מחוקים במלאכה ששת ימים ובשביעי נשבות ואחר שבע שבועיות של שנים ג"כ נשבות שנה אחת (ס' הטיקן, מאוס של).

הִקְפָּה, ש"ז, — כמו בִּהְקָפָה: גנב ופרע בחובו. גנב ופרע ב ה ק י פ ו לא עשו בו תקנת השוק (הל' פסוקות, ממונות).

הִקְפָּאָה, ש"ג, — שה"פ מן הקפאי: ולפעמים יהיה קר ויעזר טבעו. לסגולת ב ה ק פ א ת הרוח והחלישו (קאנון א כ כ טו). הפעל שעושה הובר דם הנדות מ ה ה ק פ א ה והעשוי (נוס' שלום כ ז). ושלא היתה אותה ה ק פ א ה (של מי הים) כשאר ה ק פ א ת הקרה (רש"י דוראן, מג"א ס ד).

הִקְפָּדָה, ש"ג, — שה"פ מן הקפיד: הרי זה נשך על מנת שתשמשו את אבא שתי שנים על מנת שתניקי את בני שתי שנים מת הבן או שאמר האב אי אפשי שתשמשני שלא ב ה ק פ ד ה (גיט' ז ו). טובה היא האריבה שהאריך רבי יהושע עפ' עקילם הבר' מ ה ק פ ד ה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי בן, חור לסיאורו (מד"ר קהל', טוב אחרית דבר). בששברה (את הבהמת) לשאת עליה משוי שאפשר להשליכו בלא ה ק פ ד ה (רמב"ם סכיר' ה א). וענין ה ה ק פ ד ה הנה היא השמירה והזהירות (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג כהקמה). תורה שבעל פה נפלה בו ה ק פ ד ה מהשאינו לעד בחיבור מפורסם לבני אדם כולם למה שיגיע בזה מן ההפסד (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). הקפידה עליהם שבינה ה ק פ ד ה גדולה לפי שכונו לגנות הארץ (מלמד התלמיד, שלח). איני רואה כ"כ ה ק פ ד ה (ר"א מלניל, ארץ' חייס כ, גיט'). עשה מה שתוכל בין תשלום המלאכה בין לא תשלום כי אין ה ק פ ד ה להשלמה שהרי אי אפשר אבל ה ה ק פ ד ה היא על הביטול (רש"י דוראן, מג"א כ טז). וקצת

וארבעה טפחים מביא את המומאה תחת דפנו (הל' יכ ז). כמה יהא ב ה ק י פ ה (של הקורה) ויהא בה פותח טפח בזמן שהיא עגולה ה ק י פ ה שלשה טפחים (שס ו). ומרדע שאמרו אין בעביו טפח ויש ב ה ק י פ ו טפח ונזרו על ה ק י פ ו משום עביו (שנת יו). סוכה העשויה ככבשן אם יש ב ה ק י פ ה כדי לישב בה כ"ד בני אדם כשרה (סוכ' ז). הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד מדבק ועושה בראשו כדי לגול עמור ובסופו כדי לגול ה י ק פ (כ"ב יג). אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על ה ק י פ ו ולא ה ק י פ ו יותר על ארכו (שס יד). בהמה שנשבר בה עצם ויוצא לחוץ אם עור ובשר חופה את רובו כשר וכו' ורובו שאמרו לרוב ארכו ורוב ה ק י פ ו (הל' פסוקות, שחיט'). שיתכונן להיות ה ק י פ ו של ספר בארכו שאם הקפנו על ה ק י פ ו חוט יהיה מרתו ששה טפחים (ר"י כרלוי, הל' ס"ת כ). ומהדק עד שיעשה ה י ק פ הכרך ששה טפחים (רמב"ם, הל' ס"ת ע ג). כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים שחופות רוב אורך גופו ורוב ה ק פ גופו (סוף, מלכ' אסור' א כב). והקו העובר על הנקודה הווא יצא אל ה י ק פ הארץ אל שני צדיה והיה מכריח מן הקצה אל הקצה (סגיון סנפ' לגר חייא ג). גולגולת שנחבס רוב גבהה ורוב ה ק י פ ה (רמב"ם שחיט' י ו). ואם היה ב ה ק י פ ה שלשה טפחים יש בה רוחב טפח (סוף, שנת יז כו). — (ב) "עצם פעולת דבר שמקיף את חברו: והסכים מהלכי הככבים לסה שיראה על שני שרשים אם גלגל ה י ק פ או גלגל יוצא חוץ למרכז וכו' גלגל ה ק פ סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו וכו' והוא שיהיה גלגל ה ה י ק פ מתגלגל ומחליף כל מקומו (ר"ש א"ת, מו"נ כ כד). במצוה האור והחושך הנמשכים אחר יושרם ו ה ק פ סביב הארץ (שס א עב). והרבה פעמים יבחרו מולדי מולות לזריעה ועשונים ו ה ק פ ים יקף אותם הנוטע או הזורע (שס ג לו). התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעובי גלגליהם כי אינם תנועות סביב הארץ אבל על ה ק פ ים קראום גלגלי ההקפות (אמונה רמב' א ת). — ובמשמ' "עגול, מעגלה: כיצד מפיסין עומדין ב ה י ק פ ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ד ג). — (ג) בהגיון, ימה שכולל ומקיף הרבה דברים: ונקרא כל (במשפט כל אדם חי) ה ה ק ק הכללי המחוב (מלות הסגיון כ). ונקרא קצת

חלוק בין הקפה לסבוב כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו והסבוב יכול יהיה סובב את מקצת העיר ולא יהיה משלים את כלה (אנדורסס, סדרתקופות). — הקפה הראש, תספדת הראש, השערות סביב כל הראש: הקפת כל הראש שמה הקפה (יכמ' ה.). — *סבוב השערות סביב אבר מן האברים; מאימתי געשה בן סודר וסורה משיבויב' שערות ועד שיקוף זקן התחתון וכו' הקפת גיר ולא הקפת בצים (סנה' סת:). — (ב' מַעְנֵלָה: והן (הכהנים) עומדין בהקפה (רמב"ם, תמיד' ומוספ' דף). — (ג' יבהשאלה, הקפת השכל ביחס למחשבה ורעיון, שהשכל מקיף אותו מכל צד, ר"ל מבין אותו בכל פרטיו: וכבר מנה דוד ע"ה העצם ורוב אלה המקרים וזכר הקפת חכמת האל יתברך בהם (ראכ"ד, אמו"ר ח' א). ואני בעניי הבינוני להקפת האמת בדרוש הזה שלשה דבורים וכו' שהסכלות יותר נמצאת ביחוד וההשכלה בריבים עם הקפת האמת יותר נמצאת (כ"ו אכרנאל, ש"א ת"ד). כי יפה אמר החכם העמידה על הפסד הסכרות קודם ההקפה במושג מהם שקר והוא השתדלות בעורון ושעות (אכר' אחו' דלמידגו, כס' מלא חפני). ראוי והגון לנו לתלות החסרון במיעוט הקפתנו והשגתנו (שני"ע ח' מלריס).

ב. *הקפה, ש"ג. — שס"פ מן בהקפה, הקרבת שני דברים זה אל זה: שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרונות: כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספתא תרומ' ג' י). (לא צריך) צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף (תוספ' פסח' מו:).

ג. *הקפה, ש"ג. — שס"פ מן בהקפה, סבירה בהקפה, לא לשלם במעות בעין מיד, אלא *אחרי זמן קבוע, Kredit; credit: שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר הקפת החנות אינה משמטת (שני"ע י' ח). ראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפה להרש אלול כל משקל בי"ב זוז (כ"ג גלון, תסו' הגא', שפ"ג ג'). כשהיו בונין היו בונין בהקפה ולא היו נותנים בהם מעות של הקדש שנתנדבו לעשות בניין עד שנעשה כל הבניין (תוספ' מעי' יד). ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרבו להמכר תמיד בהקפה (רמב"ם שו"ת' שו"ת' ס' ח). והחוננוי מקיף יין בהקפה באמנה

דברים כי יתן האיש את לבו אליהם להנצל ממדת ההקפה וכו' שלא להקפיד על אשתו ומשרתיו ובני ביתו (פלא יועץ, הקפדה). ממה שהשגיתו עליו מהקפדתם להזהר בספרים האלה הקדושים באשר נמצאו בצורתם (כ"י א"ת, הקד' ריב"ג בפרקמס). שמצא המוחקטענה שתחול הקפדתו עליה (סלנוס, שוכרשא"ס).

א. *הקפה, ש"ג. — שס"פ מן הקפה, א) הליכה סביב דבר. מה: הקפה ברנל (סוט' ד'). כרי הקפת דקל (סס). יפה נוף שלה בהקפת המזבח (פסיק' רכתי מ"א). ועיר קוסטאנטינו בהקפת העיר יש בה י"ח מילין (מספ' ר' ניומין, 18). עד כאן הקפת ירושלם ועתה נתחיל הקפת צפת וכו' עד כאן הקפה קטנה מבאן והיחל סדר הקפה גדולה (שמי ירושלם). שההקפה באנשים רבים תכלכל ההנהגה (כ"י אכרנאל, יתרו). צוה שיעשו ההקפות (סביב יריחו) שבעה ימים ובשבעה כהנים ושבעה שופרות (סו', יוס' ו' ס). והמנהג פשוט ליטול הערבה עם הלולב בשחרית בשעת הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה (רמ"א, שו"ע א"ת תרסד ז). ובשביעי מקיפים אותה (את הבימה) שבע פעמים ובר למקדש שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין (שו"ע סס, תרס א'). — יובתכונה: וזה טעם למחשבי העבור לאחר שצרכו כל השעות והקפה של כל המחזוריים (תוספ' ר"ס ת). זה הוא הקפת הרקיע ותמורת עמידת החמה על הארץ (ס' הענור כ). והרקיע נסמך בהקפתו זו על שתי נקודות (סס). והם כדורים רבים אחד תוך שני אין בנוי ביניהם ולא רקות כלל אלא הקפתם מתוקנת מדובקים אחד באחד (כ"ג א"ת, מו"נ"א עב). והגלגל הקטן הזה יקרא בשם גלגל ההקפה (יסו"ע לר"י ישראל' ב' ח). כי אנחנו נשוג בו דברים גשמיים בלתי נראים כהשיגנו גלגל הנטייה וגלגל ההקפה (ראכ"ד, אמו"ר א' ח). ומרכו גלגל הקפת הירח יהיה במרחק הרחוק מגלגל הנושא (ג"ע לר"א קקראי, קדוש"ח ת). וכל אחת מאלו תשלים הקפתה בכו"ז יום ושבע שעות פחות או יתר כפי המהלך השווה לה (סס כ). ונשלם או הרקיע שש הקפות שלמות בחמה (יסו"ע לר"י ישראל' ב' י). אם יסכים היות החדש תלוי בירת באלו ההקפות (ג"ע לר"א קקראי, קדוש"ח כ). — ואמר הפיטן: סוכב בהקפתו, סדר תקופתו, סדר תכפתו, סדר כפתו (יו"ל' לשנת ור"ה, אילת). — יקהפה וסבוב: ויש

לבני אדם (רש"י אבות ג טו). וילך למסעיו וכו' הלך לפרוע הקפותיו (מד"ר כראש' מא). לפי מה שראיתי עבשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לגוש חו"מ קצת ח). שמחה שאתם עושים בשביל הקב"ה הרי היא מעוזכם היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלו בשבילה (רש"י כ"א טו). ותנוני (נשבע ונוטל) על פנקסו שכותב בו הקפותיו כך ציוני פלוני לתת לפועליו ונתתי להם (סוף, כתוב' פז). ראובן ושמעון נשתתפו וכו' וכשבאו לחלוק הביא ראובן עסק השותפות קצת במעות וקצת בסחורה וקצת בשטרות שמכר ליהודים בהקפה וכו' שמעון ישביע לראובן שאלו הקפות הם מעסק השותפות ושעשאם לצורך העסק ולמזכותם (טור, שנועט ג). ואם בן עיר אחת יש לו הקפות בעיר יש לו רשות לעמוד שם אפילו בשאינו יום השוק למכור כשיעור שירותי כדי פרנסתו מן הירויה עד שיגבה הקפותיו (שם, טכ"י קט). קרה לו במקרה הרגיל אצל תנוני לקחת דבר יום ביומו להם שלחנו ויין משתיו והפנקס פתוח וכל הקפותיו בספר נכתבין וכו' והנה אם יאמרו לאיש הזה בטרם מלאת לו שנת שלומיו הרבו הקפותיך אצל החנוני מקיף הלא יענה בכל לבו מעט מועד לא כביר ומי יודע אם עוד רבות מעותי אשר אתו מאשר לקחתי מידו (ר"מ אלשיך, משלי יא). החנות פתוחה ובני אדם נכנסים שם ולוקחים בהקפה וכו' הפנקס פתוח לכתוב בה הקפות כדי שלא ישכח (רע"ב, אבות ג טו). ראובן נתעסק בהקפות סחורה לשמעון ובראותו כי התחיל להתמוטט לקח הסחורה מאתו וכו' (שו"ת חת"ס, חו"מ נג). והנה החנוני מקיף וכותב כל הקפותיו של בעל הבית עד לאחר חדש ימים (דרך ישרה, שער הסוכות).

הַקְצָצָה ט"ז. — שט"פ מן הקצצה, הפעולה להקצות. דבר לשמוש מהשמושים: אבל בסוכות החג מצותה כל שבעה והקצאתה כל זמן מצותה (רש"י שנת מט). נר עיקר הקצאתו הוא בין השמשות (תוספ' סס מד). ויש אומרים שאין הכנה והקצאה בשל ע"א (לגוש חו"מ סי' כ). ואם נשמן בהם (במוכים) קדירה במקרה לא הובנו בכך ואסור למלטלן שנשארו בהקצאתן ולא בטלו להטמנה (שם רנ"ח).

הַקְצָצָה ט"ז. — שט"פ מן הקצין, א) בהשאלה, הקצת המתיים: לעתיד לבוא בשעת הקצת המתיים אני שבע לראות (מד"ר תהי' יז יט). — ובמשמ' העקרת 'הקצצה מן השנה: והואיל והתבאר מהות השנה ותועלתה נאמר שההקצה פעולת ההרגשות (רבי"ז, טולס קטן כ ג). — ב) במשמ' מעמד ההפך מן שנה, היות ער: ותהיה (הנפש) מוכנת בטבע שתתפעל או בעת ההקצה או בעת השנה (המעלות. לרש"י פלקירא ח). השנה וההקצה הם בחלק אחד מן הגוף או בחלק מן הנפש או משניהם וזה כי השנה וההקצה הפכים וכו' שההקצה היא סימן שירגישו החושים כל אחד ההרגשה המיוחדת לו (לידע לדרך א מ). דע שההקצה שם מונח על התרת החושים להרגיש כל אחד כפי עבודתו בכל עניני העולם הנודעים לכל חי מרגיש וכו' והשנה וההקצה צורך לכל חי מרגיש שכל דבר שיתבטלו הרגשותיו מרוב ההקצה צריך לישן ואז ינוח לו (שם). גם יזהר מרוב המרחץ ומרוב השנה ומרוב ההקצה כי כל אלה מויקים מאד לראות העין (מ' אלדני, ט"א ד). רבוי ההקצה' מיבשת רטיבות הגוף והמוח (שם ס).

הַקְצָצָה ט"ז. — שט"פ מן הקצין, הקצת שפתיים: הקצת י' שפתיו (של המגדף) הוי מעשה (סני' סס). ולפיכך הקצת שפתיים אינה חשובה מעשה שהרי יתכן לגדף בלבו בלא הקצת שפתיים ולפיכך הקצת שפתיו ומחשבות לבו שאין בהן הקצה אחר הן וכו' ואעפ"י שאין בהן הקצת שפתיים שאותיות אלו (איה) מאותיות הגרון הן ואין בהם הקצת שפתיים שיש בהן מעשה לפיכך אעפ"י שהעיד בהקצת שפתיים אינה חשובה מעשה שהרי אפשר לו להעיד בלא הקצת שפתיים ונמצאת עדותן בהקצת שפתיים ובלא הקצת שפתיים אחד הן לפיכך אין הקצת שפתיים חשובה מעשה (הרי"ף שם, סוף פקד).

הַקְצָצָה ט"ז. — שט"פ מן הקצין: מכה בלי תרופה, נצה לתרפ"ך תשלח בהקצצה, ובעמך לא למגפה (סליח' ער"ס, אונק).

הַקְצָרָה ט"ז. — שט"פ מן הקציר: בזמן שראוי (הכהן) לביאת ראוי להקרב בה בזמן שאינו

¹ כך בערוך, ובכ"י, וכך בפ' יציר' לברצלוני, ובנוסח' עקיפת. ובגמ' שם: הקשת.

ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה (מו"ק טו.), ועל הקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו (מד"ר ויקר' כ). מכאן את למד שיום ה' להקרבה שבת היה (ס' נגמ' יד). גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין (פרנ"ג סג.) — ובמשמ' עומד, שנקרב: יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות (ס', שמות כא). — ובסגנון הקראים במשמ' בקרוב, ההפך מן ברור: ואולם סימני ההקרה בהכפי' דתנו אנהנו בני מקרא נבארם כי מצות תורות אע"פ שתלויות בדעת הברור כן תלויות בהקרבה ובשעושים בהקרבה עושים אך אם יודע בדעת הברור חוורים מן ההקרבה אל דעת הברור (ג"ע לר"א הקראי, קדוש"ט ט). מפני שדעת ההקרבה קיימת וראויה להשתמש בה בין במנהג העולם בין בעניני המצות ואולם מה שמצאנו במנהג העולם שהדעת שופטת להתנהג בדעת ההקרבה במקום שאין שם דעת הדואר וכו' שמצאנו במנהג העולם שהאדם ירצה ללכת למדינת הים להרויח וזה אינו ידוע לו בבירור כי אם לפי דעת ההקרבה ויעשה על פי ההקרבה (ס' י).

הקדשה ^הה, — ס"פ מן הקדשים: ושיקרה הקר המשוש הרך וכו' כמו השלג והשומן ואמנם השלג להקרשתו וקפיאתו (קאנון א כ כג), והשלג הוא מקרירות האוויר והקרשתו (פי' יז"ר, מיות' להכאכ"ד א כ).

הקיש ^הה, מ"ד הקשים, — ס"פ מן הקיש דב לדבר, א) הפעולה להקיש ולדמות שני דברים שיש בהם צד דמיון, ועצם הדמיון, Analogie: התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר ומגזירה שוה מהיקש הואיל ותמיד קרבן ציבור ופסח קרבן צבור וכו' (ירוש' פסח' ו לג.). דבר הלמד מהיקש חוזר ומלמד בק"ו (זכח' מט.). אין היקש למחצה (כרית' כב.). — ובכלל "כח השכל להקיש ולדמות דברים זה לזה: וזה הדעת אשר אאמיננה הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ויותר קרוב אל ההקש השכלי (ר"ש א"ת, מו"נ ג יו.). אבל מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אף על פי שלא יגורם ההקש (סעקריס א יא), כי אנו הולכים עפ"י הכתוב וההקש וההעתיקה ולא על ההקש היוצא

(1) בערב' קיא"א.

(2) قياس

סלון: הלשון העברית (3)

מחובר, 'הלצוי, 'חיובי, 'חלקי, 'כללי, 'נצוחי, 'יכללי, — 'הקדמה, 'הקדמה.

'חומה, 'חפוש, 'חפשי.

'ילד, 'הוליד, 'התילד.

'מבקש, 'מופת, 'מופתי, — 'מקום, 'מקומות, 'קצה.

'רתיעה, 'הקש 'הרתיעה.

הַקְשָׁאָה, ט"ז, — ט"ז מן הקשה, צווי 'הקשאת עורף פן תקשו כי היא רעה רבה (אוסר) ר"י

כללוי, אחוס (דתי). — ו ה ק ש א ת ה ל ב : ה ק ש א ת ה ל ב ה ת ר י ב ה א ת ב י ת ה מ ק ד ש ר א ש ו נ (ר ל ג "ג מ ש ל כ ח). וענין ה ק ש א ת ל ב פ ר ע ה ו ל ב מ י ח ו נ ה י ה ע "צ ה ע ו נ ש ל ח ט מ א י ק ד ו מ י מ ו מ נ ע ה א "י מ ה מ ב ח י ר ת מ ה ט ב ע י ת (ר כ ש "ז ד ו ר א נ, מ ג "א, ח "י א).

הַקְשָׁבָה, ט"ז, — ט"ז מן הקשיב; כמו החולים שהם מקשיבים לקול הרופא הקשה בה יחירה ואינם עושים ממה שצוה אותם דבר (המעל) לרש"ט פלקיורא ג). שבשאר חלקי המאמר לפעמים אנו עושים מה שנעשה בפתיה מן ההתלמדות והתחבוב ו ה ה ק ש ב ה ו א מ ר ל ר י י נ י מ ש י מ ו א ו נ י ה מ ל ש מ ו ע (נופת לופיס א ז). מה שאצטרך להכביר תשמע הקשה ביה כוללת שתי אונות וכו' והנה ברשימת האונות אשר היא ה ק ש ב ה ל ד ב ר י ת ו ר ת י ת ע ל ה א ר ו ב ת כ ל ח ו ל י ו כ ל מ כ ת ח ט א ו ע ו נ כ י ת ש מ ע ו ת ה י נ פ ש ד (ר"מ אלסוך, משלי ד ככא).

הַקְשָׁתָה, ט"ז, — ט"ז מן הקיש, נקש, נגיעה חזקה והכאה זה בזה: הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה (סנ' סה). כגון ההקשה שמקיש הוב (ר"ח ב"ק יז). אבל הקשת זוג ע"ג החרס והנחת סנדל של בהמה ברנל בשבורה מן הקרב הוי מעין מלאכה ראשונה (תוספ' שנת נט).

הַקְשָׁתָה, ט"ז, — ט"ז מן הקיש, כמו הקש: כי כן אמר הפיתומי כי התורות לא יעשה זה ההקשה (אנו הסס הקרי, לקו"ק, נספח). ואין בעבודת האל סברא ולא הקשה ולא התחכמות (כוזרי א נט). וכבר שבנו אל ההקשה והסברא השכלית (סס ז מט). שלנבואה ראות יותר גלוי מההקשה (סס ז ג). ומן השמות יש שהם מפרשים שכאשר תשמע אותם יובנו לך עניניהם אשר יורו

וזאת המלאכה מין ממיני ההקשה וקראוהו הקשה החלוקה וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובארנוהו בהקשה אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתותו הנה אנחנו נקרא אותו ההקשה המשאיי הישר ואם אמתנו המשפט בדרך אחר והוא שנגיח מות המשפט אשר נרצה לדעת אמתותו ונחבר ההקשה שיהיה לנו המופת בו ויוליד שקר הסותר אשר הנחנו נאמר כי המשפט אשר הנחנו הוא אמתו בלי ספק ואז המשפט אשר נרצה לאמתו נקרא הקשה החלוקה ולנו מין אחר. מן ההקשה נקראוהו הקשה החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו הנה נקח המשפט ההוא כללי ונשיטתו הקדמת הקשה ולנו הקשה אחר נקראוהו הקשה הרמיון ר"ל ההעתקה (מלות הגיון ז). ההקשה מאמר יונחו בו דברים יותר מאחד ויתחייב ממנו בעצמות לא במקרה דבר אחר וזולתם בהכרח (כל מלאכת הסגיון, הסקס). כי היה פעל ההקשה במה שהוא הקשה לבאר המוסכל בידוע (סס). התמדת המציאות המיני אי אפשר שירבק במציאות האיש הגשמי לפי שההקשה יהיה כן כל נשם בעל תכלית ואין בעל תכלית אחד בו כח בלתי בעל תכלית (ראש"ד, אמו"ר א ו). כי בעל התלמוד לפעמים מביא וקובע בתלמוד דברי שום חכם אעפ"י שאין הדבר כמותו ויכריח שיהיה סותרו אמת כדי שלא יבוא אחר ויחוק בסבבת אותו החכם וכו' וקרוב לדרך זה דרכו בעלי ההגיון בהקשה¹ הרתיעה (מכת' ר' חיים בן מוסא לר"י בנו, כ"ח כ). ואלו י"ד המינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים ואולם ההקשים התניים הנה הם שני מינים וכו' (מלות הגיון ז). ולנו הקשים אחרים נקראם הקשים הדינים התוריים ואין פנים לזכרם במה שאנחנו בדרכיהם (סס). אדע לטהר את השרץ משלש מאות מעמים ובהקשים מכוונים (ר' קלוני, אכן כתן לד). ואם ירצה לקבל זה ממי שידע המופתים בכל מה שיש עליו מופת יקבל ויבנה על זה הקשיו וראיותיו ואם לא יבחר בקבלה (ר"ס א"ת, מו"א עכ).

גבול.

הקש: הקש מורכב, 'הקש החלוקה, 'הקש תנאי, 'הקש

¹ והעיר שם אי"ש וי"ל: אולי הוא ההקש הנקרא apagogischer Beweis.

בהקש בפעל (כל מלכ' סגיון סת). תמונת המאמר
ההקשי הנכלל תחתיהם והתמונות ההקשי ו
מהם מבוזרים התולדה מעצמם ומהם בלתי מבוזרים
(שם כה:), לכן היה מחויב שיוחקו חלקי ואת המלאכה
בספר ולא יהיה מספיק הנמצא מזה בטבע לבד ולא
בהרגל כמו הענין מתרבה מהמלאכות ההקשי ו
(נפת לופיס א כ), ולהסכים דעתם עם הדעות העיוניות
ההקשי ו וטבע המצואים שאמתוהו המופתים
החותכים (הקד' שפ"ס לאכן לטיף). והנה הכמתם
הגדולה הזאת בענייני מציאות העולם התחתון והעליון
אינה תלויה בהקדמות מופתיות ובראיות הקשי ו
(מנח' קנח' לר"י מפס"א 104). — הב' בהקשי ו
הקדמות ההקשיות, הוא משקל המיני שיש לכל גוף
וגוף, שעי' הוא נכבד ושונו משאר הגופים, *specifische*
Schwere; pesanteur specif.; specif. gravity:
ואמנם המים גרם פשוט מושבו הטבעי שיהיה סקיף
לארץ מוקף מן האויר בהיותם על הנחותיה הטבעיות
והוא כבד מהקשי ו (קאטן א כ, הקד'). האמנם
האויר הוא גרם פשוט מושבו הטבעי מעל המים ותחת
האש וזה קלותו ההקשי ו (ס).

הַקְשֵׁר, ש"ו, — שפ"ס מן הקשיר, חבור בין שני
דברים: שטכאן הבינו חכמי הרפאה כשיחלה
שום אבר בגוף שאעפ"י שיש להשיג ברפאות אותו
האבר השיתוף שיש לו עם אבר וולתו מצד התילדותו
ממנו או מצד ההקשי ו שהוא נקשר בו עכ"ז
הרפאות של האבר החולה היא המכוונת בעצם
(תנמ' ספס"א ז). — ובהשאלה, חבור ויחס רוחני:
שזה ההקשי ו שיש בין התחתונים והעליונים הוא'
על ידי האומה הישראלית באמצעות התורה (מנח'
קנח' לר"י מפס"א 85).

הַרְרִים (1), ש"ו, הַרְרִי, הַרְרִי (2), הַרְרִי, הַרְרִי, מ"ר הַרְרִים,
הַרְרִים, סמ' הַרְרִי, הַרְרִי, — א) מקום בארץ גבוה
מאד מעל פני הארמה שמסביב, *Berg; montagne*:
mountain: על הַר נשפה שאו גם הרימו קול להם
(יסע' יג ב), כל גיא ינשא וכל הַר ונבעה ישפלו (ס)
מ ד), על הַר גבה עלי לך מבשרת ציון (ס ס), וירד
י' על הַר סיני אל ראש הַר ויקרא י' למשה אל ראש

עליו בלשון ההוא מבלי שתצטרך אל הקשי בין
הענין ההוא ובין דבר אחר (מלות סגיון יא), ואלו
הענינים אשר לא יושנו מדרך ההקשי בשלום
פלופיון מפני שההקשי מרחקת מה שלא נראה
כמותו (מנח' קנח' לר"י מפס"א 87), ואל תכנים עצמך
בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבר ומיני ההקשי ו
ואופני הראיות ואיכות הילוך העילה עם המעולל
(ח"ס, יתוד סמפס"ס). וכן יעשה בכל תולדה תחבור
אליה הקדמה צורקת ויולד מה שיתחייב יגיע העניין
אחר הקשי ו רבות אל סתירה בין שתי התולדות
האחרונות (ר"ס א"ח, תרג' פתח' מו"נ). האמות הוא
אשר יוכיח בהקשי ו רבות וכו' מאמר קצר מקיף
בכל חלקי ההקשי ו (נפת לופיס ז), שבאלה
ההקשי ו הערה מופלאה נכבדת במקצת דמיון
לאשר רוח אלהים בו (שפ"ס לאכן לטיף כד), ואחר
שרבר עמו הניח כל הקשי ו ושב לבקש רצון
האלהים מעמו (כוזרי ד כו). — הקשת הלשון: והיתה
ההקשי ו מחייבת אותנו לנהוג אותם מנהג וולתם
מן הנפרדות אשר תרגשנה (הקד' ס' שפ"ס לריב"ג),
בשער אשר נוכר בו המלות הורות היוצאות חוץ מדרך
ההקשי ו (פרקמס, שער יא), איננו יוצא חוץ מדרך
ההקשי ו ולא רחוק ממנהג הלשון (ס יד), בעבור
שהם מגנים אותה במה שנמצא ממלות ורות יוצאות
חוץ להקשי ו הלשון (ס, הקד') — ובכלל הקשת
השכל: וכשתהיה הדעת מתייבת זה מן ההקשי ו
השכלית ומחכמת הקבלה (רשב"ג, מקון מדות סנ"ג כו).
ואשר הם מחכמת הדבר וההקשי ו (ס טו).

הַקְשֵׁי, ת"ו, לנק' ישי', — א) של ההקש, מטבע
ההקש: הסגולה בשתהיה לא תלך ענינה כפי
משפט הקשי ו ולא במופת הגיוני (רלב"ג, ספר
הנפיונות א), ועתה ראה היאך נמשך זה המאמר התורני
אחר עיון ההקשי ו (שפ"ס לאכן לטיף כד), הדברים
אשר המחלוקת בהם מבוזרת בין התורה והחכמה
אם ימצא כזה אין ראוי שנבקש ההאמתה ע"צ הלמוד
ההקשי ו אבל נשען בדברי התורה ובמפורסם מענין
התורה (ר"א דלמידנו, נחיל' סד"ג), זה שאתה אומר
היא הדת ההקשי ו ת [המנהגות] מביא אליה
העיון (כוזרי א יג), ואחר תרכיבם הרכבה הקשי ו
ותוליד מהם תועלת התולדות בעור השכל הכללי
הסומך אותם (ס ס יד), אבל השווה ההקשי ו כבר
אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים (העקריס ג יד),
וזאת המלאכה ואם היא הקשי ו הנה לא ישתמש

(1) רק עבר' וכנעני'. אחד מהמושגים הקדומים
והעקריים שהלשונות האחתיות נתרחקו בהם כל כך
בשמות שקבעו לו. — (2) לא נתברר מה טעם התחיל ורק
כזה לסגל הוא ולא בההרהר.

השבעות: החר שתיציר על ראש הנ"ל לא יהיה גבוה ותלול כי אם מהמצויירם או מאותם שעושות הנשים של בצק לחג השבעות וקוראות לו ה'ר ס'י ג'י (ה') מודינא, לג האליס כ'י(א). — ה'רי אש, חרים מריקים אש: הגדולים והגפלאים שבין ה'ר י'ם המריקים אש המה הר עשנא וכו' (למודי סטנע סו.).

אמיר.

בקעה, ג'יא, בין ההרים.

גבוה. — גבעה. — גבשושית. — ג'דור — ג'מזיה.

זקוף.

מורד. — מ'רדון. — מעלה.

עמק, שפלה, ההפך מן הר. — ע'ק'ב.

פסגה.

"צוק. — צלע.

ראש. — רגלי ההר. — רכס. — ר'קה.

שלשלת הרים. — שפוע. — שפי.

תל, תלול.

ה'ר'אה, ש"ג, — ש"ס מן ה'ראה: ואם הלשון יהיה מופקד ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח ויצא מה שאינך חפץ בצאתו ויראה מה שאין ה'ראתו טוב בעיניך וכשתשמור השער אתה שומר האוצר (ח"ה, ספרים סו.).

ה'ר'אות, ש"ג, — ש"ס מן ה'ראה: שמה שהניח הפלוסוף שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפריטיים האפשריים כבר יחשוב לו שיהיה פנים מה ה'ראות (רלנ'ג, מלחמ' ס' ג ב), ר"ל גראים הדברים ומתקבלים בלשון על הדעת. כי זה ספסיק למליץ שהוא מוכיח מן המפורסמות ומהדברים שיש להם פנים מן ה'ראות (נופ' לוט', מסיר ליאון א ד). אמנם היאך יהיה לספור פנים מה ה'ראות הוא בזה האופן וכו' (סס ת). — ובמשמ' רק למראית עין: ואני אומר לך זה באמתות לא על דרך ה'ראות והאלהים יודע (נרכוני, מו"ג א מח). כי חנה תתנאה (הטום) ותתעלם בכנפה ותגביהנה למעלה ותעשנו כמין עגולה מלא עינים וטוב רואי הדור למראה מאד ועל כ הוא עושה כאשר ראינו ה'ראות ההוא שעה לכל אחר מרוחות העולם (כ"מ אלשיך, איוב לט יג).

ה'ר'בה, תס"ג, — בכמות רבה, viel; beaucoup; much, וישמש עם שמות ופעלים: אל תירא אברם אנכי מנן לך שכרך ה'רבה מאד (נרלש' יס א).

ה'הר ויעל משה (שמות יט כ). ויתיצבו בתחתית ה'הר (שס יו). היא רכבת על החמור וירדת בסתר ה'הר (ש"א כס כ). ושמעני הלך בצלע ה'הר (ש"ג יו יג). והגשורים הרה נסו (נרלש' יד י). ויעתק משם ה'הרה מקדם לבית אל (שס יב ח). בערבה בהר ובשפלה (דבר' א ז). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ ה'רים ובקעת (שס יא יא). כל יושבי תבל ושכני ארץ כנשא נס ה'רים תראו וכתקע שופר תשמעו (שע' יח ג). והמים גברו מאד מאד על הארץ ויבסו כל ה'הרים הגבהים אשר תחת כל השמים (נרלש' ז יט). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ה'הרים (שס ח ס). קול דודי הגה זה בא מדלג על ה'הרים מקפץ על הגבעות (ש"ג יח כ). יום ענן וערפל בשחר פרש על ה'הרים עם רב ועצום (יואל כ ג). ואמר ל'הרים בסונו ולגבעות נפלו ענינו (סושע' י ח). ותנה התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על ה'רי אררט (נרלש' ח ד). סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על ה'רי בחר (ש"ג כ יו). לשבר אשור בארצי ועל ה'רי אכוסנו (שע' יד כס). ואת עשו שנאתי ואשים את ה'ריו שטמה ואת נחלתו לתנות מדבר (מלאכי א ג). — ה'הר גבוה, תאר כבוד לאדם גדול, חכם מצוין: מסתברא מלאת דאמר רב נחשון גאון והר גבוה היה (תש' סנא', סרכני נא). ומתוך שאתה תלמיד חבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (שס, רנו). — *ע'זקר ה'רים, מפלגל מאד בחכמה, בתורה: עוקר ה'רים וטוחנן זה בזה בסברה (סנ' כד). דרב יוסף סיני ורבה עוקר ה'רים (נרל' סד). שהיה סיני ועוקר ה'רים בחריפות ובבקיאות (ככר לאדן רז): — הכנים ראשו בין הרים גדולים, התערב במחלקת שני אנשים גדולים: מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים בין ב' מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל (יבמ' טו). א"ר ברכיה כך דרשו שני ה'רי עולם רבי אליעזר ור' יהושע (מד"ר שס"ג, מס יס). — ומשל: הר בחר לא יפגש אדם באדם יפגש¹): ההכם יחשוב בנפשו ה'הרים לא ימנשו והאנשים יפגשו (מרכס המוסר כב). — ובמליצה, 'השדים של האשה: ואני אשים פני בראשונה להלל יפעתה, אולי יישר בעיניה ואשכון על ה'ריה ועל גבעתה (עמל' ממל' יו). — ה'ר סיני, מין מאפה של בצק לחג

¹ בארמית: מורא בטורא לא פגע אינש באינש פגע.

רב בנפל מגדלים (ישע' ל כה). הכמכת מכהו הכהו אם
 פֶּתַח הָרָגוּ הָרַג (שם כו ז). הלא מקול מפלחך
 באנק חלל בהרג הָרַג בתוכך ירעשו האיים (יחזק'
 כו יס). ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג
 ואבדו (אסתר ט ט). הצל לקחים למות ומטים דֶּהֲרַג
 אם תחשוך (משלי כד יא). — הָרַג מיתת בית דין : על
 חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין
 סקילה שרפה הָרַג ותנן (תפלת ר"ס ויו"כ).

הָרַג, פ"י, עת' אֶהְרַג, יִהְרַג, יִהְרַג, וְאֶהְרַגְהוּ, הָרַגְתִּי,
 הָרַגְתָּ, לְהָרַג, הָרַגְתָּ, הָרַגְתִּי, הָרַגְתֶּם — המית
 באיבה, מות לא טבעי, *erschlagen; tuer; to kill*;
 כל הָרַג קין שבעתים יקם (כרש' ד יס). לבוא חמס
 שבעים בני ירבעל ורמס לשום על אבימלך אחיהם
 אשר הָרַג אותם (שופט' ט כד). כי איש הָרַגְתִּי
 לפעמי (כרש' ד כג). כאשר הָרַגְתָּ את המצרי (שמות
 כ יד). שורי הָרַגְתָּ נמיעותי קצצת (כ"ק לא). כי
 באפם הָרַגוּ איש (כרש' מע ו). וזאתה בחרב הָרַגְתָּ
 (יחזק' כג י). איפה האנשים אשר הָרַגְתָּם בחבור
 (שופט' ח יח). יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב
 אחי (כרש' כו מא). ונקי וצדיק אל תהָרַג (שמות
 כג ז). במסחרים יִהְרַג נקי (תה"י ח). מה בצע כי
 נהָרַג את אחיו (כרש' לו כו). ואת הבהמה תהָרַג
 (ויקרא כ יס). ותהָרַגוּ את בניו (שופט' ט יח). אלמנה
 וגר יִהְרַגוּ ויתומים ירצחו (תה"י לו ו). ויבאו על
 העיר במח ויִהְרַגוּ כל זכר (כרש' לד כס). — ובע"ה, במשמ'
 המיתם לאכילה, גרף עם שהם : הָרַג בקר ושחט צאן
 אבל בשר ושתות יין (ישע' כג יג). — וצמיחם, השחיתם :
 ויִהְרַג בכרד גפנם ושקמותם בחגמל (תה"י עח מ). —
 ומק' נסמך : ויבקש (פרעה) לְהָרַג את משה (שמות כ
 יס). — ולווי : קום הָרַג אותם (שופט' ח כ). והָרַגוּ
 איש את אחיו (שמות לג כו). ועתה הָרַגוּ כל זכר
 בסף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הָרַגוּ (כמד' לא
 יו). — וכנוי : שט לי אלהים ורע אחר תחת הבל כי
 הָרַגוּ קין (כרש' ד כס). האמר תאמר אלהים אני
 לפני הָרַגְךָ (יחזק' כח ט). בא אביו ותפסו עם הוונה
 התחיל האב צועק ואומר הָרַגְךָ אני (מד"ר שמות
 מג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צוותים זה עם זה
 בא זאב ליטול מלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה
 כנגדו אמר חבירו אם איני הולך ומסייע עבשיו
 הָרַגְתָּ ותיכף עלי זה הָרַגְתָּ (פסרי מטות קטו).
 בראשונה שמעתי לכם נטלני וחבשני בבית האסורים
 ועבשיו הרי הוא הורגני (מד"ר ויקר' יח). איך אלך ושמע

והארץ נשארה הָרַבָּה מאד לרשתה (ישע' יג א). הנה
 הסכלתי ואשנה הָרַבָּה מאד (ש"א כו כה). וגם הָרַבָּה
 נפל מן העם וימתו (ש"א כ ד). לעשיר היה צאן ובקר
 הָרַבָּה מאד (שם יב כ). ותתן (מלכת שבא) למלך
 מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הָרַבָּה מאד ואבן
 יקרה (מ"א י י). הביא מאפיר עצי אלמנים הָרַבָּה
 מאד (שם יא). אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו
 הָרַבָּה (מ"ב י יח). העמיק הרחב מדרתה אש ועצים
 הָרַבָּה (ישע' לג). ויאספו יין וקין הָרַבָּה מאד (יחזק'
 מ יב). ורעתם הָרַבָּה והבא מעט (חגי' א ו). מתוקה
 שנת העבד אם מעט ואם הָרַבָּה יאכל (סל' ס א).
 אל תהי צדיק הָרַבָּה ואל תתחכם יותר למה תשומם אל
 תרשע הָרַבָּה ואל תהי סבל (שם ז יו-יז). כי אם שנים
 הָרַבָּה יתיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי
 הָרַבָּה יהיו (שם יח). תקן משלים הָרַבָּה (שם יב ט).
 ויהי ליחוקיהו עשר וכבוד הָרַבָּה מאד (דסי"ב לג כו).
 ואומרים לה (להסוטה) בתי הָרַבָּה יין עושה הָרַבָּה
 צחוק עושה הָרַבָּה ילדות עושה הָרַבָּה שכנים
 הרעים עושים (סו"א ד). והלא הָרַבָּה יותר
 ממאמים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת
 (פסח' סו). אמר הקב"ה ליעקב יעקב הָרַבָּה את
 יקר בעיני (מד"ר כמד' ד). — ועם ל' להָרַבָּה : ובכל
 עיר ועיר צנות ורמחים ויחוקם רחבעם להָרַבָּה
 מאד (דסי"ב יא יב). בכל יין להָרַבָּה (נחמ' ס יח).
 — מְהָרַבָּה : והתפלל בערנו אל וי' אלהיך בעד
 כל השארית כי נשארו מעט מְהָרַבָּה כאשר עיניך
 ראות (יחזק' יח כב).

הִרְבַּעַת, ש"ג, — שפ"ס מן הִרְבִּיעַ : שלא נאסרה
 עמי בהִרְבַּעַת (תול' קיד). — הִרְבַּעַת
 בהמה : ואין אסורין (בני נח) אלא בהִרְבַּעַת
 בהמה ובחרכבת האילן (סנה' נו). מפי הקבלה שבני
 נח אסורין בהִרְבַּעַת בהמה (נמכ"ס מל' י ו).

הִרְבַּצַת, ש"ג, — שפ"ס מן הרביץ, הִרְבַּצַת
 בהמה : כדי הגבהה והרביצה (האגור, הלכ'
 שמע"ט). — יו הִרְבַּצַת מים : והִרְבַּצַת מועטת
 שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הִרְבַּצַת
 מועטת (תוספ' מו"ק ו).

הָרַג⁽¹⁾, ממנו הָרַג, הָרַג, הָרַגְהוּ.

הָרַג, ש"ג, — שפ"ס מן הָרַג : והיה על כל הרגבה
 ועל כל נבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הָרַג

(1) רק עברית ומואב.

ושולש על גבי הסיף (שמו' כ ג). השכמתי ומצאתי הרוב אחד והייתי משפל בו בג' תחומי שבת (שם ד לד). — וסמי': ותהינת נשירה שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי' מות (ימ' יח כא). משניהנו הרוגי' ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (ירוש' נכ"א א ד). ושמעתי שהיו אומרים הרוגי' מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו (כ"י). — וכל: וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרגיה (ישע' כו כא). אם כהרג הרגיו¹ (שם כו ז). — והיה מורפת את האדם: וישלח יי' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם (מ"ב יו כס). ראש פתנים יינק תהרגה לשון אפעה (איוב כ יו). — ובהשאלה, במסורות: כי לאויל יהרג-בעש ופתה תמית קנאה (איוב ס ב). כי משוכת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (שם ו כו). — נפע', נהרג, יהרג, — שהרגוהו: אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (איכ' כ כ). ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה (יחזק' כו ו). הגהרגים היו מתיזין את ראשו בסיף (סנס' ז ג). והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). הואיל ונהרגו בו (ביום טוריינוס) שמעיה ואחיה אחיו (תעל' יו). כל עבירות שבתורה אם אימרון לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג וכו' אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור (סנס' עד). האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה (פרכ' ז).

— פפ', הרג, — כמו בפעל: אם כהרג הרגיו הרג (ישע' כו ז). כי עליך הרגנו כל היום (תעל' מד כג).

*הרג, ש"ז, — רוצח: הרי זה לא ימכרנה לא לתנר ולא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את אחרים (כ"מ נג). גודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין (דלר' ג ד).

הרגה, ש"ג, — כמו הרג: התקם כצאן, מנחה והקדשה ליום הרגה (ימ' יב ג). ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא תהרגה (שם ז לב). כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (זכר' יא ד).

הרגנה, ש"ג, — שס"פ מן הרגיו², רגו.

*הרגל, ש"ג, מ"ד הרגלים, — שס"פ מן הרגיל, (א מה שמרגיל ומביא את האדם לידי דבר מה,

שאור והרגני (ש"א יו ב). שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט כד). אם הרגם ודרשהו (תעל' פח לד). והרגני על דבר אשתי (נכ"א' כ יא). ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג (נמד' יא יא). להרגני אתה אמר (שמות כ יד). ואמר להרגני¹ ותחס עליך (ש"א כד יא). והתורה אמרה אם בא להורגך השכם להורגו (סנס' עכ). הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך (נכ"א' כו מז). ובי יוד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כא יא). שורי הרגת נמיעותי קצצת אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו (כ"ק לא). נתמלא עליה חמה להרגה (מד"ר שמות ב). ואחזה בו ואהרגה בצלקל (ש"כ ד י). כי הרג תהרגנו (דנכ' יג י). אל תהרגם פן ישכחו עמי (תעל' נט יב). והיה כל מצאי יהרגני (נכ"א' ד יד). ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (שם ח). ועתה לכו ונהרגהו ונשלבחו באחד הברות (שם לו כ). פן יתרגנו אנשי המקום (שם כו ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"כ ד יב). באותה שעה ביקש משה רבינו להורגן (נכ"ר לב). רעה את צאן ההרגה אשר קניהן יתרגן ולא יאשמו (זכר' יא דס). — ובמלחמה, בשדה קטל: רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יחזק' יא). כי קול כחולה שמעתי צרה כמכבירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ימ' ד לא). הרבה הורגים יש לו למקום (תעל' יח). עמך בחרב יתרג ומצבות ערך לארץ תרד (יחזק' כו יא). ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל (דכו"כ כ ו). — ובמשמ' השמיד, אבד מן העולם: ואת הכנעני הישב בעיר הרג (מ"א ט יו). סכתה באף ותורפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). כי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ). — הורג, כמו שם: לתת אותה (את החרב) ביד הורג (יחזק' כא יו). להוציא אל הרג בניו (סוס' ט יג). עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראית (סוס' ט ח). — הרג, הרגים, הרגי: ותחת הרגים יפלו (ישע' י ד). לבש הרגים ממעני הרב (שם יד יט). באי הרוח ופתי בהרגים האלה ויהיו (יחזק' לו ט). ראיתי את שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בירו ודם מטפטף והורג מפרפר (שופט' לד). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הורג

¹ כך ב"א, ב"ג להרגך, והעיד רד"ק בפרוש: הריש נקרא בקמץ רחב כי הגימל נקודה בשוא ופתח.

¹ בקצת נוסח' הרגיו.

² לא נמצאו אצלי פתקאות למלה זו.

שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' (דרך אמונה, כינאנו כו). כי על כן חיו המדות הרגליות לא מבעיות (כ"י אכרנאל, נחל אבות ס ד). — חכמות הרגליות, כמו חכמות שמושיות: למה שהתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע וכמה שאחר הטבע (כוזרי ס יד), וזה המין הוא מה שקורין חכמי המחקר חכמת התכונה והוא חלק מהחכמות שקורין הרגליות או למודיות (כ"ש א"ת, יקוו המים יא).

הרגש ט"ו, מ"ר הרגשים, — ט"ס מן הרגיש, א) עצם שה"פ: אין הפסקתן אלא להרבות הרגש מהלך פסיעות וקול תחילת עבודות בעורה (כ"י יום' לג:), — ב) הכח והסגולה שיש בבע"ח להרגיש, *Empfindung; sentiment; feeling*: שהשכל יבויטבענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים זה הרגש בדברים חמריים (אג"כ לנאחם הקדמי, לקו"ק נספח'), כי ענין החיות אשר היא ההונה זה הרגש נמצא בכל אלו המינים ומעמידם (מלות הגיון יג), והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם (המעל' לרש"ט פלקיירא כ), כי ההרגש החיצון כמו הראות והשמע רואה הדברים ושומע הקול הנשמע זה הרגש הפנימי והוא הרמיון משיג הענין (רוח מן א'), ונמצאת בהם (בבע"ח) נפש הצומחת כאילנות אלא שנמצא בהם כח ההרגש מוסף על האילנות (ס), שאחר ההרגש האחרון אפשרות במציאות ההרגש הנה לא יתחייב מזה שלא ימצא שם הרגש אחרון לזה החי (רלג"ג, מלתמ' ס' ו כד), הנה חוקשה אצלי מאד התרתה והרלב"ג לא התעורר עליה כלל והרד"ק הרגיש הרגש הלויש (כ"י אכרנאל, מ"כ יג), בחדר הראשון (של המוח) הוא כח ההרגש ושבעו חם ויבש (מ' אלדני, ט"א ד), בחדר השלישי הוא כח השכל ונקרא שופט שהוא ישפוט על הרמיון במ' שישפוט ההרגש על המורגשות (ס), שהלשון מפני רכותה ורבוי עצבי הרגש והשינה זה והעין להיותה יותר קשה לא תשיגנו (ראכ"ד, אמונה רמא א ו), — ומ"ר: זבאמת כי כל שהווכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא כמראה או בחלום כי ההרגש ים לא ישיגו המלאכים (רמב"ן נראש' ית כ), וכל דבר שיגבר עליו העפר גבורה

Gewohnheit; accoutumance, habitude; habit לא יאכל הוב עם הוכה מפני הרגל עבירה (שנת א ג), אין לשון את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה מפני הרגל עבירה (פסח' ל), טוב מי שהוא מכאיר משנתו ממי ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך (מד"ר קהל', טוב מראה), ובזמנינו סבה רביעית (למחלקת בענינים) לא זכרה (אלכסנדר) שלא היתה אצלם והוא ההרגל והלימוד כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונומים אליו וכו' (כ"ש א"ת, מו"כ א לא), שאלו הנחת תנועת הלשון מצאת עצמך רץ ומהיר קל על לשונך לרב ההרגל בו (מאוני דק, אלגולי 50), ואין דבר מקרב הלכבות הרחוקות בהרגל האכילה אלו עם אלו (שנט יודוס ו), הנולד בעיר פרא צריך הרגל ולמוד עד עלותו במעלות השלמות (הקד' כ"א הקדמי לג"ע), — ואמר הפיוט: רצונו רוע הרגל, רשעני צדק מעגל (סליח' מנח' יוס"כ, לך ה' ה'לדקס), — ואמר המלוי: בקלות הרגל שכלו ורוח בינתו בקצוי הבריאה מוליך ומביא מעלה ומוריד (צחיל' טולס כ), — ונכנ': כי תעור אותך אמונתך הטובה והרגל הטוב שהרגלת באמונת השם (פי' משלי לזח' הלוי ג כו), — ומשל: השכל מתנה והמוסר קניין וההרגל על כל דבר שלמון (רשכ"ג, תקון מד' ספ"כ), וירגילו נפשם בכל מדה רעה וכו' וההרגל הוא טבע שני ומרוב שהם מוטבעים במדות הגרועות הוא קרוב מן הנמנע להעתיקם מהם (המעל' לרש"ט פלקיירא כ), ההרגל יעשה אומן (הקדמ' לזהר סתפס), — ומ"ר: ושירגיל עצמו להרגלים הטובים ויתאזהר להם ויבחרם ויתעדן בהם (מאוני דק, אלגולי 82), כי הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה קשה לו להפריד מהם כי ימשכוהו התאוות ההזקות וההרגלים (פי' משלי לג' הלוי ס ג), — והרגל דבר, לשון נקיה בתשמיש המטה להשחוק וכדומה שלפני עצם המעשה: נטל כים דיגורין והלך ועבר עליה (על הזונח המפורסמת) שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה (ע"ז יו), — ההרגל הלשון, במשמ' מנהג הנהוג בלשון: כי בשאמרנו זה היה על דרך העברה והרגל הלשון (כ"מ כמ"ל, חסכון ספטר), — ועי' מנהג.

הרגלי ת"ו, לנק' הרגליות, מ"ר הרגליות, יות, — של הרגל, מטבע ההרגל: שרצו הכרח המצא למשוית שלשה שלימיות הא' שלימות טבעי והשנית

גדולה אין בו אחר מן ההרגשים (מ' אלדני, ש"א ד). הואיל ואין התנומה דבר אחר זולתי השקט ההרגשי (שס), שהענינים כבר נעשו בכלי ההרגשי (שס כ), ובהפך הנפש מן ההרגשי אשר תרגיש הנפש נוק שיבא אליה מן התכונות הרעות (שס"ג לאכן לטיף כח).

* **הַרְגָּשָׁה**, ש"ג, — שס"ס מן הרגיש, א) עצם הפעולה,

d. Empfinden; sensation

בחלומי שאי אפשר לשמש בלא הרגשה (גדס מג). נעקרה (טפת הזרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (שס). הרגשת מי רגלים (שס מז). כי בהיות ההרגשה, הרעת מתאוששת, אעפ"י שהידועה תחלה בנער ובנמצא, לבד בהיותו בלי שמצה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק נספח). שההרגשה הכללית היא בלב (פ') משלי לזרע' הלוי יד'. וצריך לקרר המוג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה ובשתיית מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מחודרת ההרגשה (מ' אלדני, ש"א ד). כי הנה יש באדם מציאות נפש כמו שיש לכל הבע"ח משמשת להרגשה והשכלה וכו' ובו תלוי ההרגש (דך' ס' למח"ל ג ח). כי השם הוסיף בהרגשת אוניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע (ראכ"ט, כמד' ז פט). וכן בענין העונש המניע לנפש הנה הפלוסופים לא ייחסו לנפש הרגשת צער וכאב (מנח' קנא' לר"י מפוסט 82). כי הנשמה היא החכמה ומושבה כמות הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ (ראכ"ט, שמות כג כס). בכל כחות הנפש החיוניות כלומר בכל ההרגשות שהם סבות כל המעשים (מלמ' התלמי, ואתנן). שאותן שאינן יכולין לישן יהיו פניהם ירוקן ויתקלקלו פעולותיהם והרגשותיהם (מ' אלדני, ש"א ה). — ובהשאלה, "ברוחניות, Gefühl sentiment: היות וראתנו בלא הרגשה כמצות אנשים מלומדה (הקד' מלמד התלמידים). השלמים בני עליה שהרגשותיהם מכוונות נגד ה' (שס, כראש'). כל זה יורה אבוד הרגשותיהם ואכזרית שכלם (שכט יסודס ז). — ב) * כמו חוש, Sinn; sens; sense: כנגד ה' הרגשות וה' מורגשות (מד"ר כמד' יד). אינם יסודות ולא גופות שיושנו בחמש הרגשות (ר"ג, פ' יזיר, קונט'

(¹) כמנגנון ארמי: נשים לאו כנות הרגשה נינהו, משזכחות אנשים דבני הרגשה נינהו תקצין (גדס יג).

המסר'). שגם הבהמה ישרה ה' הרגשות כמו בבני אדם ראייה ושמיעה וריח ולעט ומשוש (פ' י, סדכנות לכס' כן נת הקראי). ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח (ראכ"ט, שמות ס כח). שחמש ההרגשות הן על מדרגות חלוקות כפי צורך בעל ההרגשות (מלמ' התלמיד, נספחותך). ויתר החושים יש לכל אחד מהם אבר מיוחד הנושא אותו החיך למעט האף להריח האוזן לשמוע העין לראות וכל אלו החמשה הרגשות. שרשם בתוך המוח וכו' ולזה ההרגשות הם חיוניות והם ג"כ פנימיות (ר"י א"ח, רות מן כ). — ויהי: לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות ללב לא תתורו לעינים אחרי עינים לאזניים וכו' בשם שהקב"ה גור על הכריות וכו' והתחתונים מה לעשות כן צוה לכל הרגשות האברים של אדם מה לעשות (מד"ר' תדשא, אפסטין ח). שהחיך שהוא כלי ההרגשה והמעט הושם באדם להבחין בין הטעם הטוב למוג האדם ויאכלהו ובין הטעם הרע ויירחקהו (המעט' לרש"ט פלקינר א). — וסמי': והנה ידענו כי הרגשת העין נבדרת מ הרגשת האוזן (ראכ"ט שמות כ א). — **הַרְגָּשָׁה** שפחים, בענין הוצאת האותיות בכלי הדבור, כמו הברה: שכל האותיות יש להן הרגשת שפתיים אבל אות היוצאת מן הפה בלי הרגשת שפתיים וכו' (מד"ר אלדס, כוכר, כראש' ב).

הַרְגָּשִׁי, ת"ז, לנק' הרגשית, מ"ר הרגשיים, יות, — מטבע ההרגש: וההפך השלישי אשר הוא

שכל בלתי הרגשי לא תבקש לא עלה וסבה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק נספח). הוא מורה השגחה אמיתית במופת הרגשי בבחירתו לאומת ישראל (ג"ע לר"א הקראי, תפלה ב). לפי שאינו דבר המסור לכל אחר שלא נדע ידיעה הרגשית (מלמ' התלמיד' כראש'). הפשמים מוכרחים להשגה הרגשית והמושכלות מוכרחות להשגה שכלית (מ' אלדני, ש"א ח). וכמו שהנפש חונה היא הנושא לתכונת הנפש ההרגשית לקבל המוחשים כן הנפש ההרגשית היא נושא לזאת ההכנה אשר לבח הדמיון (רשכ"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). אחר כך נבראו התחתונים שהם כולם חמרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאגיות דוממית צומחית הרגשית (זכות אדם 9). אשרי האוהב אהבה שכלית לא הרגשית כי כזה מותר האדם מן הכהמה ועליה נאמר רשפיה רשפי אש

המליצה, ר"ל השתמשותה במליצות נדרפות למושג מהמושגים: כל זה (ממנו בעפר וכו') הרדפה המליצה בהכנת הנאים (אוכס משפט, אויב מיג).

הרה ממנו א.הרה, ב.הרה, הרה, הירון, הרון.

הרה (ה¹), ח"ג, מ"ר הרות, — א) אשה שיש לה עבר בכונה, enceinte; schwangere; pregnant

: הנך הרה וילדת בן (כראש' יו יא), וכי ינצו אנשים וננפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שמות כא כג), כמו הרה תקריב ללדת תחיל תועק בחבליה (ישע' כו י). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרמש והרתיהם תבקע (מ"ח יב). — ב) בהשאלה, עיר מבצר העומדת על הספר בין שתי ארצות ⁽²⁾, befest. Grenzstadt; ville fortifiée. de la frontière; fortified frontier-town : כה אמר יי' על שלשה פשעי בני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו על בקעם הרות ⁽³⁾ הגלעד למען הרחיב את

⁽¹⁾ רקעברית, באשור' ארו. — ⁽²⁾ עי' הערה שלקמן. — ⁽³⁾ פרשו רוב הקדמונים והאחרונים הרות זו וכמו"ב הרותיה שבכתוב שלאח"כ במשמ' והרותיהם תבקע שבמשמ' הראשונה, אבל אין חצי השני של הכתוב, למען הרחיב את גבולם, מתישב כלל לפי זה, כי אין זה כלל דבור טבעי, וכבר הרגיש זאת מנחם עליו על זה דונש ותלמידיו, ואעפ"י שצדקו המשיגים עליו בענין הגזירה, שבודאי הרות אינו מן הר, אך בכונת הכתוב צדק מנחם מהם, כי אין ספק בדבר שהכונה פה להערים הבצורות שעל הגבול, והסכים לפרוש זה גם רי"א, וצריך לאמר כי בהשאלה נעתקה מלה זו למשמעה של עיר בצורה שעל הספר, ומקור המלה אולי בהפעל ארה באשור' שהוא משמש במשמ' הקוף ועשה כמו גדר וחומה סביב, ואולי זו היא משמעתו העקרית והראשונה של שרש זה גם בעבר' ומטנה נסתעפה אח"כ המשמעה בהשאלה של הריון האשה, ויש קצת ראיה לדבר שאין המשמעה של הריון האשה הראשונה והעקרית לשרש זה, והוא, שהלשון הערב' לא השתמשה בו במשמעה זו, ואלמלא היתה משמעה זו קדומה לשרש הרה טבע הדבר היה נותן שגם היא תשתמש בו, ולכן רגלים לדבר, כי השרש העקרי שהניחה הלשון השמית למושג זה הוא חבל א, שבו משתמשת הלשון הערב' למושג זה וישנו גם בעברית, ועקר משמעתו של שרש הרה היא מושג שבשבילו השתמשו בו לענין מבצר וחומה על הגבול, ובהשאלה החלו להשתמש בו אח"כ

(א) חבל

שלחבת יח' (למח' לדיק, אריס מודינא ו), ואם היא נעזרת ראשונה בכחות ההרגשיים איננה צריכה אליהם בצורך אלה הענינים בעצמם וכו' וכאשר הכחות ההרגשיים משיגים בכאן כמה שמרגישים מן המורגש בן הכחות השכליות בהפשטת הצורה מהחומר וההתדבק בה (כחז"ל ס יב). הרדליה, — עי' הרדליה.

הרדמה, ט"ג, — ט"פ מן הרדים, נרדם: ואעפ"י שהם יעשה זה כמה שמחליש בפועל הקור

בהרדמה (קאטון א כ, כ כ, כט), וכאשר תצטרך אל הרדמה הגה לא תעבר כמו אל כשבש כי הוא עם הרדמתו מורגל (סס א ד י א), והשינה ענין מה לגשם תהיה הנפש בו מבטלת לחושים הנראים על דרך ההרדמה להם (ראש' ד, אמו"ר 70). — ובהשאלה, במשמ' הפסקת הרגש של החוש, הפסקת כח התנועה של האבר: ולפעמים יבא באחרית בעשת הצד והריאה הרדמת החוש באחור זרוע בעליו (קאטון ג י ד א).

הרדפה, ט"ג, — ט"פ מן הרדיף, א) עיגש בית דין למטרה שאינו ציית לפסק הדין ⁽¹⁾, — ב)

רדיפה אחרי האויב במלחמה: ומפני זה היה מהתחבולה בלוחמים כאשר לא ירצו כהתמדת ההרדפה ולא יתפצו להלחם עם הנדרף שיטמו המרוצה לצד ימין או לצד שמאל (ר"י אכנרנאל, ט"ג כ כא). — ובהשאלה: וראוי היה היותה הוזה יותר מההרדפה לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (אוכס משפט, אויב יד ד), — ומ"ר: ולמה תרדפני כמו אלה ההרדפות (לכ"ג, אויב י). — ובמשמ' ישים נדרף: ולפעמים יאמר עבול ובשול על דרך ההרדפה (קאטון א ח ו ג), — הרדפה

⁽¹⁾ בסגנון ארמי: ומגלך דכפתין ואמרינן ועבדינן הרדפה דכתיב הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאמורים מאי לשרושי אמר אדא מרי וכו' אמר רב יהודה הרדפה, מאי הרדפה אמר רב יהודה וכו' מגדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ישישים (מו"ק טו). וכתב על זה הרא"ש וז"ל: גירסת הגאונים מאי הרדפה אמר רב פפא נצבי דקני פירש גאון שקושרין קנים זו לזו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האמורין בריות ולא ילך לכאן ולכאן וגם לא יוכל לחכך כעין קסדא שעושרין לחבושים' ע"ב, ורש"י פרש מלשון רדיפה, ומחרימב"ם (סנ"ס כד ט) נראה כי ר"ל בהרדפה: לדחוף ולסחוב על הארץ, — ולא נתברר מקורו, אך עכ"פ צורת המלה מעידה שהיא עברית, והיתה נחונה בענין ענש ב"ד.

ילדנו רוח (ישע' כו יח). תהרז חשש תלדו קש (שס לג יא). הרה עמל וילד און (איוכ יא לה). הרז עמל והוליד און (ישע' נט ד).
— פ"ה, הרה—הרה ילד, נוצר ילד בכטן האשה, *empfangen werden; être conçu; be conceive*: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה¹ גבר (איוכ ג א). דבר עשק וסרה הרז² והגז מלב דברי שקר (ישע' נט יג).

***הרהור**³, הרהור, ש"ה, מ"ר הרהורים, — שס"ס מן הרהר, מחשבות ורעיונות ועשתונות שעולים על הרעת, הנגד של דבור: (בודקים את הזכ) במאכל וכו' ובחולו ובמראה ובהרהור (זכ' כ ב). ואת אומרת הרהור כדבור דמי (נכ"ל כ:). שיש בה (בפרשת ציצית) חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים הרהור עבירה והרהור עבודת כוכבים (שס יב:). שלא יחא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר (שבת קיג:). כל המביא עצמו לידו הרהור (אשה) אין מבניסין אותו במתיצתו של הקב"ה (נדה יג:). כי התאב והמתאוה וכבוש את יצרו אחר כן אינו נצול מן ההרהור (הגיון הנפ' לנח מ"א כ). שאי אפשר לו (לת"ח) לעמוד בלא הרהור תורה (נכ"ל כד:). ואל יודרך לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור הוא ועבירה (שס מו:). שלש עבירות אין אדם נצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (נ"כ קסד:). — ואמר הפיטן: יפת תואר התרתי להרהור בעוריו, כי יצר לב האדם רע מנעוריו (אזכר' לנ"א הוקן). יעלו משם לבית עורה, זבים משניאות הרהור ורה, להוציא דשן השמור לעורה (יולד שנת פרה, אילי עס). תחילת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות (דף"ו). שלא תטעו בהרהור הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא (רמב"ם, עכו"ס כ א). והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך (חז"ה, סוף ספר הכניעה), וכל הנתפס בהרהור

¹ כבר נתוכחו בדקדוק מלה זו ריב"ג ור"ש הנגיד (דרכי, 'סקד' לסמשתלק), וקצת החדשים רצו להניח הנה במקום תרה, עפ"י התרגום. — ² הסכימו החדשים להניח הרז, מקור קל.
³ בארמ': חלם חיות וידחלגני והרהרין על משכבי (דני' ד ב).

גבולם (עמוס א יג). אז יכה מנחם את תפסת ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל התרותי¹ בקע (מ"ב יא יו). — ג) שם מפשט, כמו הריון: אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם למה זה מרחם יצאתי (יכמ' כ יו"ת). היתה הרת² שלא בקדושה ולידתן בקדושה לא חולצין ולא מיבמין אבל חייבין משום אשת את (סל' פסוקות ב). היתה הרת ולידתן בקדושה הרי כישראל לכל דבר (שס). — ואמר הפיטן כהשאלה: היום הרת³ עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם (מוסף ר"ס).

הרה. — הריון.

ילדה, לרה וכו', עי' ילד.

קרס, פרסה בין שניה.

טענת.

עבור.

ירחים.

ב.**הרה**, פ"ה, הריתי, הרתה, הריוני, אהרה, תהרי, תהר, תהרני, תהרנית, — הרתה האשה ילד, נהיתה הרה, *הבלה, schwanger werden; devenir enceinte*: become pregnant: ותרא (הגר) כי הרתה (נראש' י ד). הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט' יג ג). ותהר (חזה) ותלד את קין (נראש' ד א). ויבא אל הגר ותהר (שס יו ד). ותהר לאה ותלד בן (שס כט לב). ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שס יט לו). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו (כמל' יא יב). — ובהשאלה: הריוני חלגו כמו

גם לענין אשה הרה אולי ע"ש דמיון הצורה, ואח"כ גבר שמוש זה וכמעט דחה שמוש חבל מהלשון ולא השתמשו בו אלא המלצים, ואח"כ חזר וצין השרש הזה שנית בלשון העם קצת בצורה אחרת, עבר, במקום חבל בחלוף ח"ע, ר"ל, ומה שעוד קצת ראייה הוא שגם השרש עבר משמש לענין ערים, מבורה של עיר: בוצר מעברין את הערים, עי' זה השרש. — ¹ רק אולסה' הוכיח צורה זו ויאמר כי צריך למחוק הראשונה (01sh. § 82 f). — ² כך, במקום הרת ג. — ³ והעיר ע"ז בעל שכלי הלקט (סל' ר"ס, סוף סי' ב) וז"ל: ופתרון היום הרת עולם יש מפרשין אותה על לשון המקרא ורחמה הרת עולם וכו' שהרי בתשרי גברא העולם וכו' ויש מפרשין הוא דין ומשפט העולם וראיה שלהם שכל מקום שנאמר במשלי ריב או מדון או מצה מתרגמינן אותו הרת וכו'.

יוסף הרהר אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איוה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי זכו' (מד"ר ג'ראש' פו). וגם הרשעים הרהרו לעשות חשובה (שם שמות א'). בשביל לפיים לכל' באי העולם שלא ירהרו לומר שלא היה (נח) צדיק אלא בדורו (תנחומא נח ו'). התחיל אברהם מהרהר באי המלכים להלחם עם הסדומים (שם, ויכ"ח). ואני מהרתי לעשות רצונך ולא הרהרתי לומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע (מד"ר וינש' א'). התחילו מהרהרים היש ה' בקרבנו (והוסיף, שמות לד.). לפי שהלב מתפחד ומהרהר וחושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור (ספ' העתים לגלגלוי, ע"א א'). — ואמר הפיטן: והיה אמן מהרהר למענה, ואמר בלבו אברא עולם בבינה בעבור אמה (ויז"א שנוט', יי' קנני). וממו הרהר, ורוז מהר, זמן מזהר, ובולי מזהר (ויז"א שנת ג'ראש', אל גש'). — והרהר בלבו, בדעתו, בנפשו, החפץ מדבר בפיו: בעל קרי מהרהר בלבו (יוס' נכ"ל ג' ד), ר"ל מחשב בדברי תורה במחשבתו ואינו מוציא בפיו. אין אדם נחשד בדבר אא"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו היררה בלבו לעשותו (מו"ק יח:). והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חס ושלום נמצא בו פסול (מד"ר ויקר' כ). בפיהם אמרו זה לזה רבי פנחס אמר בלבם הרהרו (שם). אפלו דבר לא היו חסרין אלא מי שהיה מהרהר בלבו דבר והוא נעשה (שם שמות כא). אם מהרהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו (שם כו). והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כרי שנטול שררה (תנחומא אחרי יג). מיד אותו איש מהרהר בדעתו וכי כזה הצדיק בא אלי לפייסני (כלה רנתי ג). שלא תהרהרו בנפשותיכם ולא בלבכם חלילה חלילה שיש לבוראינו שום דמות (ר"י גלגלוי, פי' יז'ר' 14). — והרהר בדבר: בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא (נכ"ל כד:). צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים כלל ולא מהרהר בה ולא בדבר מדבריה (רמב"ם, ערוס כ ג). וראוי לפנות בו הלבבות מהבלי העולם ולהסתכל באמונה במצות ולהרהר בהם לא בהרהורי עבירה (מלמ' סתלמיד', וחתמנו). — ואמר הפיטן: חבת ישראל גרמה ענין הדמויות,

הלב הוא נוף ואפילו הרוח (ר"מ נכ"א, דרך חנוס יד). — ואמר הפיטן: על חטא שהטאנו לפניך בהרהור הלב (תפיל' ר"ס ויוס' כ). שהמתענה יהיה רחוק מכל מנופי העולם הזה בלב ובפה וכל אשר הנפש משתמשת בו בהרהור ובדבורה (סגיון סנפ' לכר חיי"כ). — הרהור חיצר: והשלישי הרהור היצר ורמיותו לאדם במה שיתכב אליו העולם הזה (מו"ס, יחוד סמפס' ד). אבל הרהור היצר מתחלק לשני חלקים אחד מהם מחשבות מספקות על האמתות ומשבשות עליו אמונתו (שם). — ומ"ר: שלא יבהילוך לא הלוטות רעים ולא הרהורים רעים (נכ"ל נה:). ואל יבהלוני חלומות ורהורי רעים (שם ס:). לפי שהלב מתפחד ומהרהר וחושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור וכל פחות מג' ימים אין הלב נח מועף אותן הרהורים ופחד המיתה (ספר העתים לגלגלוי, ע"א א'). והמשתחיתים הללו שולטים כל ימי השבוע מזמן תפלת ערבית ודגין אותם שהיו בטחשך מעשיהם ומהרהרין הרהורים על משכבותם (סריקטני, ויכ"ח). האשה המתקשמת לפני האנשים בזה היא מדלקת לבם ומכנסת הרהורים בלבם (לוח' לזיק', הנא"ח א'). — ואמר הפיטן: ובזבי מות יבאיש עסיסים, ודוגות ופשעים ורהורים תוססים (סלי' שחר' ויוס' כ, ה' אלסי). וכל שרעפים וכל הרהורים, גלאים לשום בו שיעורים (שחי"ת, יוס' ס). אין מראין לו לאדם (בחלום) אלא מהרהורי לבו (נכ"ל נה:). הרהורי עבירה קשו מעבירה (יומ' כת). אחרי הרהורי דברים שהיו שמה (מד"ר ג'ראש' נו). כל הנותן ד"ת על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב ורהורי רעב הרהורי שמות תרהורי זנות וכו' (אדר"כ). מוזהרין אנו שלא להעלותה (הע"ו) על לבנו ולא נסיה דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב (רמב"ם ערוס כ ג).

הרהרה, פ"ע, — התרוצצו בדעתו מחשבות ועשתונות מתחלפות, nachdenken; rêvasser; to fancy:

מהרהרה (אדות התשמיש) בלילה ועמד ומצא בשרו חם (מקו"א ח ג). שלא ירהרה אדם ביום ויכא לירי שומאה בלילה (ע"י כז). שלא תהרתי ביום לבא לירי שומאה בלילה (חול' לז:). אוהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה (ספרי עקב מא). — ובכלל חשב מחשבות שונות: ויהי אחר הדברים וגומר הרהורי דברים היו שם מי הרהר

הַרְחֵבָה, ש"ג, — סה"פ מן הַרְס: וכל עוד שאנו מתעסקים בחכמת השכל ונמצא יסוד מן התורה אוי נובל להסמך על יסוד קיום שאין לו צד השתתה ו ה י ר ו ס (גנת אגוז לר"י גיקאטילוס ב'ט).

הַרְחֵבָה ¹, ש"ג, — מ"ד הַרְחֵבָה, — שני הרים מדובקים זה בזה וגי צר ביניהם, וכנוי ללחיים התחתונים, להעגבות: אבל מעשה הַרְחֵבָה (ב'ט) לא כלום הוא ואי אפשר לברר הדבר לגמרי מפני שהוא נגזר (תשו' ר' קלוני' כתש' גא' קדמ' מר"י טוב עולם).

הַרְחֵבָה, ש"ג, — סה"פ מן הַרְחֵבָה, (א) עצם שח"ס: וזה העניין ההארכה בו יתרון אלא מפני

שהרגילוהו דעות ההמון כן צריך לבררו לאשר לקחו עצמם בשלמות האנושי ולהסיר מהם אלו המחשבות המתחילות משני הנערות אליהם במעט הרחבה כמו שעשינו (כ"ט א"ת, מו"ל א' כו). אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו זה רחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך (סג' ג' נכ). ואין המלט בהרחבת הדבור בפירושו (כ"י אכרנאל, סקד' ס' יהוש'). — בדקדוק, הרחבת משמעת מלה מן המלות, Erweiterung extension: וזאת הארץ תסחר זה העברה זה רחבה כי הארץ לא יסחרו (סדקמס, שער כת). וממנו ג"כ על דרך הרחבה בשברי לשון משה לחם כל משה לחם שבר וענינו הנה משען וחזק (סדקמס' לרי"ג, יטס). והמעשה והעת אשר נאמר כאן הוא נאמר על הרחבת הלשון ועל דרך בני אדם (סגיון סדקמס לנר מייא א). בהתעורר המשורר על שיר שקול ישפעתו המון הדברים ורוב המשלים הצריכים הרחבת לשון (ידע' דרגש, סדקמס, אולס"ס ג). כי זאת היירדה והעליה (של הנפש) לא תאמר בה אלא על צד הרחבת הלשון ובדרך העברה (תגמ' סג' א' כ). ולפיכך יאות לומר כי שם השנה אינו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד

(¹) עי' הערה שלקמן. — (ב) זהו פרוש על מה שנאמר בסנה' סו: שהורדו עשה במרים מעשה חרורים, ויש שנוי נוסחאות, והגאון' גרסו הרורים, ואמר ע"ז הגאון: לא שמענו מרבותינו וגם לא ראינו פרושו אלא כך נראה לי שהוא כנוי לעגבות כנה אותו במין שני הרים מדובקים זה בזה וכך אנו שונים שלשת מלין מירושלם עד בית הורו ופרושו שני הרים מדובקים כמו את העגבות הרורים ולא שלא כדרכה (בס).

והשם מוכיח מלה רהר בשתי רשויות (יולר שנת א' חס"ט). — וביחס הפעול: ואמנם כאשר יבוא רוח החיים בשינה הנפש היא עומדת בכח הדמיון ל ה ר ה ר עניינים והן החלומות (מ' אלדני, ש"א ס' ג). — והרַהַר אחר פלוני, אחר דבר פלוני, על פלוני, התרעם עליו, חשב מחשבות כי לא טוב עשה: פעולתו (של הקב"ה) שלימה על כל באי העולם ואין ל ה ר ה ר אחר מדותיו אפילו עוולה של כלום (ספרי סאזינו סו). אם ראתי ת"ח שעבר עבירה כלילה אל ת ה ר ה ר אחריו ביום שמא עשה תשובה (נרכ' יט.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה לא ה ר ה ר אחר מדותיו (כ"ב עוז). שלפי ש ה ר ה ר תי אחר מעשיו נכשלתו (מד"ר שמות ו). מי הוא שיהיה רשאי ל ה ר ה ר אחר מדותיו של מלכי המלכים הקב"ה (סס). — ואמר הפיטן: מי י ה ר ה ר אחר מדותיו לדינה, נוכחיו להשיב מחלציו לדינה (סליח' יוס' ג, חזי יוס). — וחרהר על: חרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא ה ר ה ר ו על מידותי ולא אמרו לי מה שמך וכו' בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בד' מאות שקל כסף ולא ה ר ה ר ו על מידותי (סס' קיח). בקשו מן נתן להם שליו נתן להם כיון שנתן להם כל צורכיהם התחילו מהרהרין ואומרים היש ה' בקרבנו אם אין אמר להם הקב"ה ה ר ה ר תם עלי חייכם שאני מודיע לכם הרי הכלב בא ונושך אתכם (פסיק' דכ"ב, שקליס). — 'והרהר אחר, כמו הרהר ב: ואין ל ה ר ה ר אחר יוצרנו, בלבנו ולא בספורנו (סס"ח, יוס' ס). שזכר את האשה כמו שהיא מלוכשת בהן שמיפין אותה ו מ ה ר ה ר אחריה (כס"י ע"ז כ:).

ב. הַרְחֵבָה, — עי' ב. חרחר.

* **הַרְחֵבָה**, ש"ג, — סה"פ מן הַרְחֵבָה, ההפך מן דחק: כך דרך הרשעים כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוח חזוירין לקלקולן (מד"ר שמות י). ואתה בשרתנו בהרוח נעשה עמך יום טוב (סס' כמד' י). — ועי' רוחה. — ובמשפ' רוח במסחר: וחבלית עושה הספינה אינו אלא ליטול שבר מלאכתו כי איננו מצפה לתבלית הנהגה וכ"ש ל ה ר ו ח ה בסחורות (נפולות יסוד' לר"י מוסקאטו ד). אם הרויח שם צריך לתת מס לפי ענין הרוח (לנו, שותפ' כקדקע קסג כ).

הַרְחֵבָה, ש"ג, — כמו הַרְחֵבָה: אל האשה אמר הרבה ארכה עצבונך והרַהַר בעצב תלדי בנים (כראש' ג' יו).

ממוינת הכוס והצעת המטה והרחקת פניו ידיו ורגליו (כתוב' לו).

***הרחקה** ש"י, — כמו רחוק, רחוק במקום, ובהשאלה רחוק ביחס של קרבה: עדים פסולים אינן נעשין בהרחק עדות שלא באו אלא להכשירו של גט (ירוש' ניש' א מג ג). אם מאמינו את שהוא בנו האמינו שהוא כהן ואם אין את מאמינו שהוא כהן אל תאמינו שהוא בנו וייעשה בהרחק עדות ויהא נאמן עליו (שם כתוב' כ כו ד). — ובמו הרחקה: עשו הרחק לבלי ראשון ולא עשו הרחק לבלי שני (ירוש' מעשר א מט:).

***הרחקה** ש"י, — שם"פ מן הרחיק, א) בהשאלה, מעשה כדי להרחיק אדם ממעשה אחר: הרחקה הוא (שעשו חכמים בשל תורה) (פסח' נ:). עובד כוכבים שעשה לבנו או לבתו משתה אסור ליהנות מסעודתו וכו' וכל ההרחקה הואת מפני עבודה של כוכבים (רמב"ם, עכו"ס ט טו). והרב אומר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות כהן צורה (רמב"ן שמו"כ כ כג). שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו' מהן דברי קבלה ומהן גזירות והרחקות ולפיכך אין הגוי מגלה עליהם (רמב"ם, טומא' מט יט ו). מעלות יתירות עשו בטהרת פרה אדומה והרחקות גדולות הרחיקו מטומאת המת בכל מעשיה (הוא, פרה אדומ' כ א). אבל השבח (ששבת ריב"ז את ר"ש בן נתנאל) שהיה עושה הרחקות גדולות בענינים מיראתו שלא יכשל בחטא (רשב"י דולאן, מג"א כ ח). — ובמשמעה העקרת הפשוטה, המעשה להרחיק דבר מדבר ברחוק מקום: ואע"פ שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקות ג' טפחים וכו' אבל בין זרע האמצעי לזרעו הרוחות צריך הרחקת כדי יניקה (רש"י שנת פד:). כל ההרחקות והשיעורין האמורין בכלאים באמה בת ששה טפחים שוחקות (רמב"ם, כלא' ח יג). בנה כותל בצד החלון צריך להרחיק מן החלון כמלא רוחב חלון מלבד אלו ההרחקות ארבע אמות משום דישא (סמ"ג מ"ע פכ). — ובהרחבה, פרוד בין אנשים: שאין לך הרחקת יותר גדולה מהרחקת האנשים כי הם רחוקים אלו מאלו בדעותיהם ואמונותיהם אלו הפך מאלו (סמ"ע לרש"י פלוקי"א כ). — ובמש' גזירת חרם על אדם: וזה דבר ההרחקה שגזרו שלומי אמוני ישראל על שמעון המקדש השני (ש"ת שם לזקק כ יג). — ב) בהשאלה, בענינים ממשמים, הרחקת המדות וכדומה, דחייה ומניעה ופרישה: ליתר לבבנו ולחוק

ומה שנאמר שנת הלבנה הוא על דרך דוגמא והרחקת לשון (יס"ע לר"י ישראלי ג א). — ובמו"ב בכלל הרחבת מושג מהמושגים: ואמרנו כאן שם קדמון הוא על צד ההרחבה והישרה (ר"י אכרנאלי, מפע' ס' א ג). והיה זה האריכות כלו על צד ההרחבה לשבת דוד שנצח אותו וכן מה שאמרו בישבי בנוב אשר בילדי הרפה ומשקל קנו שלש מאות ומשקל נחשת הוא על צד ההרחבה לשבת אבישי שהרגו (נופ' נופ', מסיר לילון כ יא). אמנם קויטיליאנו לקח ההרחבה על צד שתובא ממנה הגדלה ותוספת בכל ענין בשבת או גנות או וולת כמו שהתבאר ג"כ בהרחקות והגדלות הנמצאות בספרי תקדש וביחוד ביהוקאל כנבואת צור וכו' (שם). — ובהלצה: וההרחבה שהיא כוללת התמימה וכו' ההרחבה הוא מאמר יעזרר האדם אל הכעס או אל הרחמנות וכו' ההרחבה תחלק אל המקצף והמחונן המקצף הוא מאמר מרחיב העין מעורר השומע אל החמה והכעס והמחונן מרחיב הצרות והתלאות ויעזרר לב השומע אל הרחמנות (נופ' נופים, מסיר לילון א יב). פרק אחד עשר מהמעצאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומ ההרחבה והרחמנות וכו' שההרחבה היא נחלקת אל ארבע חלקים ר"ל הוספה, הערכה הברל, ואחדות (שם כ יא). — ובמדות, ביחס לחברה: יכנס תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה וכו' והסדר בהוצאות והרחבת החברה והסדר במעשים וכו' ההרחבה הוא שידע האדם מדרגות החברים וישמר עתות המנוחה בהם ויתן לכל אחד חקו הראוי לו מהרחבת הדבור והשחוק בזמן הראוי בו. (מאנוי לזק, אלגולי 108).

***הרחקה** ש"י, — שם"פ מן הרחיק: ההרחקה שהיא השנה חושיות (ספרי' כ כא). ויקבץ ג"כ השאיפה אשר יבוקש בה ההרחקה וכו' אצל כל ההרחקה (קאנון א א ד). הכלב והצבע להם יתרון בהרחקה מוולתם לאורך חרשומם (רשב"י דולאן, מג"א, ח"ד). שמעם הרחיק בשמים כמוצאי שבת מפני ששוכת אור של גיהנם ואינו מסריח ובמוצאי שבת חוזר ושוף ומסריח (תניא, ערכית מו"ס).

***הרחקת** ש"י, — שם"פ מן הרחיק: מרחיצין (את הקטן הנמול) ביום הראשון. וכו' הרחקת כל נופו או הרחקת המילה (שנת קלד:). כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה אלמנה עושה ליורשים: חוץ

here : אומר לו הרי שלך לפניך (כ"מ ו ג) לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכרו הרי ארגמן (מד"ר דכ"ר ח). הרי לך מה שרצית (שס כמד' ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדרות מי שרוצה יבא ויקנה (תנחומא סלח ח). אמר ישי לדוד בנו הרי השעה לקיים אותו הערבות של זקינך (שס ויגס ט). כל מי שהוא משמר את התורה באמת הרי גן עדן לפניו וכל מי שאינו משמר את התורה באמת הרי גיהנום לפניו (שס שמות י). — ועם והחבור : אמר להם הרי הכסף והרי הרווחן והרי אחיכם (מד"ר כלאש' חא). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הבא הנייר והכלכל משלך והרי כתב ידי (שס דכ"ר ג). והרי הדם מנמץ אחר מותו ויורד לאותה גומא (שס יד). — וקצת במשמ' ראה : מניח על הסלע או על הנדר ואומר הרי הן מופקדים לכל מי שיחפון (דכ"ר ד ח). שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני (וינמ' יו ט). והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה (תוספתא שבי' ו כה). אמר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (שס תרומ' כ ח). א"ל ר' יוחנן לרב שמן הרי אתה ברשותנו עד שתבוא אצלנו (פסכ' ט). שהוא (הכלל) אומר לו הרי המרחץ פתוח לפניך הכנס ורחוץ (מע' כ). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה (מד"ר שמות ח). מיכן ואילך אומרת לו ילדה (המאובית) הרי אתה ככן בית שב ברור לעצמך (שס כמד' כ). — ועם והחבור, קצת בעין תולדה או הפך מהקודם : מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר (ערכ' ד ד). מעשה בצלמון באתר שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני נחש והרי אני מת (ינמ' יו ו). קדשתיה וגרשתייה כשהיא קטנה והרי היא גדולה (קדוש' ג ח). שגול שדה מחבירו ומכרה לאחר והשביחה והרי היא יוצאה מתחת ידו (כ"ק לה). מעשה ונשתחה ולד א' אחר חבירו ג' הרשים והרי הם יושבין לפנינו בבית המדרש (נדפ' כו). — ב) אחרי מאמר תנאי במשמ' אם, משמש הרי לחשיבות התנאי קצת במשמ' או, אם כן, daun ; alors ; then : מרחץ שהוסקה כתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ (שבי' ח יא). נחערב

בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו (תו"ס, סנטחון ד). והרחקת החונף לבני אדם מעליך (שס, ימוד המעשה ס). הנה באר שהקדושה היא הרחקת המשגל (כ"ש ח"ת, מו"נ ג לג). וזה תכלית ההרחקה מלשון הרע (פי' המשל' להרמב"ם, אבות ח). חברתו שמחה הרחקתו אנהה (תו"ס, סער ספריש' ד). — ג) ירחקת דבר מדבר, החלמה שאין דבר זה נמצא בהדבר ההוא : אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות הנה תרע המופת על כל זה מזה המאמר (כ"ש ח"ת, מו"נ א ח). ומה הכת. הוא הרחקת התארים העצמיים מהבורא יתברך (שס מו). והנה הרמב"ם ז"ל שם אותם י"ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמות (העקרים א ג). כמו אמרנו מה הוא חטבע ומה הוא חנפש ויהיה האמות קיום הדבר או הרחקתו וזה על שני פנים אם במוחלט כמו אמרנו הרקות נמצא ואם בתנאי כמו אמרנו אם העולם מחודש (מכא' לס' כל מלאך' סגיון). — ד) דעה רחוקה, שקשה לקבל אותה ולהסכים עליה : שיכול היה להמציא בחילוק זה הנמצא סבותיו ומסובביו ותתחייב לו ההרחקה להמצא כל מה שנמצא זולת האדם ללא תכלית כלל (כ"ש ח"ת, מו"נ ג יג). וקצת אלו הרעות האלוהיות אשר יאמינ' ובהם ההרחקות העצומות והתפסדים הנראים המכוארים בכל האומות (שס כ כ). יתייבו עלינו שתי הרחקות האחת מהן התלות הידיעה בהעדר הגמור והשנית היות ידיעת הדבר בכח דבר אחר (שס ג יו). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הרחקות עצומות (העקרים א כד).

***הרמבה**, ש"ג, — ספ"פ מן הרמב"ם ומה הרמב"ה הרמב"ם מהן (מד"ר שס"ג, קורות כתינו). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החסום והקירור וההרמבה והיושב (כוזרי א עו). פעולות החסום והקירור וההרמבה והיושב (כאכ"ד, אמו"כ א ו). ואין הענין בקירור כענין בהרמבה (קאטון א כ ג). וראוי לו להתמיד בשתי חלב העוים וההרמבה בדברים המרמבים והמרחצאות (מ' אלדני, ש"א ד). ובכלל שבנות הים מחייבת הרמבה ב' האויר (קאטון א כ כ ח).

***הרי**, — מלת הרמו, כמו-הן, הנה, ומשמשת א) לפני שמות ופעלים קצת במשמ' הנה לך, da; voiei

לשבתות ואינו מועד לחול אמר להם לשבתות משלם נוק שלם (כ"ק ד נ). הרי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עושה מלאכתו ערום הרי זה מכסה עצמו בתבו ובקש ובכל דבר וקורא וכו' הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו הרי זה קורא (תוספתא נכ"ז ב יא). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גול (סס תרומ' א ס). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בכ"ד ולא הספיק ליתנו עד שבא בעל חוב של גגול וכו' (ספרי נשא ג). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק"ש הרי זה פורש למקום טהרה (יב"ט נכ"ז ב ג). הרי שנתן לתוך פיו ושבת ולא בירך אם חיו משקין פולטן (סס ו א). הרי שהיה שם כתוב על כשרו הרי זה לא ירחיק ולא יסוך (יומ' ט). הרי שדחף את חבירו מראש הגג או מראש הכירה ומת (כ"ק ז). הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שנייה בפני שנים שלישית בפני שנים מהו אמר לו הרי זו חוקה (סס ע). הרי שבא ואמר אבד שטר חובי וכו' (כ"ב קס"ח). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה' מאות וזו עדים מקרעין את השטר וכותבין לו שטר אחר מומן ראשון (סס קע"א). הרי ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד (מד"ר ויקר' כב). — (ד) כמו הלא : לקחו גדיש של תבואה וכו' ואחר שיתפו צריך לעשר על הכל זה שהביא שהרי שבלים משלו וזה שהביא ש הרי שבלים משלו (תוספתא דמ"ז יא). הרי אין אדם עושה כל שדה פיאה (יב"ט פ"א א א). אבל מה אעשה ש הרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (ספרי קמ"ק ק"ו). אל תחי רגל לעשות בן ש הרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג). כל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע ש הרי אדם נותן עיגו בכוכב אחד הולך למורה עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (פס"ז ד). שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקמן מסיתים לפי תומם וכו' ו הרי נחיל של דבורים מסית לפי תומם הוא (כ"ק קיד). ואת דכא ושפל רוח וכו' אני את דכא ש הרי הקב"ה הניח כל הרי ים וגבעות והשרה שבינתו על הר סיני (סו' ט). אין אומרים במדברות זו דומה לזו ש הרי חותכה מבאן ומתה חותכה מבאן ותיה (חול' מה). בא וראה כמה

אחר מהם (מהמינים שחייבים בחלה) בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חל' א כ). והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שנת כג ס). חתכם שאמר את האשה כנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יב"ט כ י). החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה (סס ד ז). המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה (סס ח). עשה מאמר ובעל הרי זו במצותה (סס ט כ). המקדש בתרומות וכו' הרי זו מקודשת ואפילו ישראל (קדוש' ב י). השביר לו את חצירו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה (כ"מ ט כ). הבית והעליה של שנים נפתחה העליה ואין בעל הבית רוצה לתקן הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (סס י ב). קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד (כ"ב א ס). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (סס' א ס). הניעור כלילה והמהלך בדרך יחיד וכו' הרי זה מתחייב בנפשו (אכ"ט ג ד). האומר אהא הרי זה נזיר וכו' הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר (נזיר א א). כל שיש ממנו לאשים הרי הוא בכל תקמירו (ספ"א ויקר' יב). אם נתן כן בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה (תוספתא פ"א א ס). בעל הבית שנתן פיאה לעניים ובא עני אחר ונטל מאחריה הרי זה וכה (סס ב כ). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא נטלה מבינתיים הא נטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (סס ג ס). ישראל שקנה שדה בסוריא הרי הוא כקונה בסוראר שבירושלם (סס תרומ' ב י). עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כללו של דבר שכור הרי הוא כסוקה לכל דבר (סס ג א). היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון (יב"ט נכ"ז ס א). הפועלים שהיו עושין מלאכה עם בעל הבית הרי אלו מברכין ברכה ראשונה (סס ח י). ראה מים ששופטין ובאין הרי זה גודר בפניהם (כ"מ לא). בזמן שאמר לך הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכווין (כ"ב סס). אם בראת פה לארץ מתחלה ברייתו של עולם הרי יפה ואם לאו יכרא ה' עכשיו פה (תנחומא קמ"ג, הוספס). — ג) לפני התחלת משפט כעין פתיחה ובמשמעת אם, והערה לשומע שישים לבו להנאמר, wenn; si; if : אמרו לפני ר' יהודה הרי שהוא מועד

(מרר' תסל' 65). על היות שמידתו יתברך שופעת על ישראל וכו' אינו מסקיר אותם ומסלק השגחתו מהם ואפילו כה ד"ס ח' עין (נגה' אנו' לר"י גיקטיליס ב' נ:).

***הרך**, ממנו *הרך.

***הרך¹**, ט"ו, כל דבר טוב הריח, חריף, ממיני הבשמים והתבליים וכיוצא בזה, Spezerei; épice; spices, תגר הרך, מי שמוכר מיני הרך, Spezerei-händler, א"ר: épicier, droguiste; grocer, druggist אלעזר בר צדוק כך היו אומרים. ת ג ר י ה ר ך ² שבירושלם כנאו ומלו לכס חבלון למצוה (פסח' ק"ו). — ועי' חרך.

¹ עי' הערה שלקמן. — ² גרסת הערוך, ובנוסף חרך, ובקצת כ"י הרך, ולא הביא הערוך שום פירוש למלה זו, וכן ר"ח הביא את המאמר והניחו בלי פירוש, ורש"י פירש: תנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרים כמו מציין מן החרכים, ע"כ, וכן רש"ם. אך פרושה זאת בעצמו ואומר שאינו אלא דרש דחוק על סמך המלה חרכים שנמצאה במקרא, ואין זה מתכונת לשון טבעית לאמר ת ג ר י ה ח ל ו ן, ועל אכ"ב שאין פירוש זה נכון לפי גרסת בעל הערוך, שאין ספק בדבר שבספריו היתה מלה זו כתובה בהא בתחלתה הואיל והוא סדר אותה בין ערכי המלים של אות ה, ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה האמתית הקדומה, מפני שלפי גרסה זו יותר קשה למצא מקור להמלה, בעוד שלפי הגרסה חרך יש קצת דמיון במקרא, ובמו שכבר בארו החכמים שבכל מקום שיש לפנינו שתי גרסאות שלאחת מהן קשה למצוא דמיון ופרוש דחוק על נקלה, הסברה נותנת שהגרסה הראשונה היא היותר קדומה והשניה היא תקון סופרים ע"פ הסברה. לפי הדמיון המדומה. והנה סגנון המאמר מעיד כי ר' אלעזר בר צדוק מסר לנו בזה עצם דברי ההנונים הללו של ירושלם בלשונם ממש, ונראה ברור כי גם השם שקרא להם ת ג ר י ה ר ך היה נהוג בדבור ההמוני בירושלם בימי תחית הלשון, ולפי הענין אין ספק בדבר שהם היו מוכרים מיני תבליים, והיה שמם של החנונים שהיו מוכרים מיני תבליים אלה תגרי הרך, והוא ממש כמו ה ע מ א ר י ן {8} בערב' שבערי ארצות המזרח, שהם מוכרים כל מיני סממנים ותבליים וכדומה. ואולי דומה המלה הרך שלנו להמלה ארג {b} בערב', שעקר משמעותה ריח טוב, והשם אריג {e} דבר טוב הריח, בשם, וגם הצרופה ה d ג) משמש במשמ' בשם את ביתו בבשמים, וכמו עשר {e} בערב' הוא כמוב' בעצם דבר טוב הריח, ואעפ"כ העמאר הוא המוכר כל מיני תבליים וסממנים, כך היו גם ת ג ר י ה ר ך שבירושלם מוכרים לא בלבד בדברים טובי הריח, אלא תבליים וסממנים וכו'.

(a) عطارین (b) عراج (c) عراج (d) ریح (e) عطر

***הרכבה**, ט"ג, — ט"ס' מן חרכיב, (א) נשיאת כבש וכדומה על הכתף; אלו דברים בספח דוחין את השבת שהיושבו וכו' הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום (פסח' ו' א). — (ב) הרכבת יתור של אילן אחד על אחר כדי להוליד בכדומה להיתור המורכב, d. Pfropfen; grêfe; grafting. רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת ל' ימים שוב אינה קולטת (שבי' ב' ו). ואין אמורין (בני נח) אלא בהרבעת בהמה וב הרכבת האילן (סנ' נז:). — (ג) חפצו משני חלקים מתחלפים, משני גופים, משני יסודות, Zusammensetzung; composition. כעבור שההרכבה מווגה מארבעה וכו' כי נוצרה (הנפש) ממקום קדוש בלי הרכבה (מנחם הקרא, לקו"ק 48). כי כל מורכב משני ענינים אמנם ההרכבה ההיא היא סבת מציאותו (ר"ס א"ח, מו"נ ב, הקד' כ"א). המריאקה אינה סם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה ויכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים (רמב"ן שמות ל' ל). מה שזכר מהרכבת גוף האדם ושמושי כחותיו ונפשו (רמב"ן, ערוג' הנוסח). וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכן מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (חו"ס, תשנן הנספ' ד). ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המהצבים (ר"ס א"ח, מו"נ א' ע"ב). אם לא היו מגיעים אליו (להאדם) החושים מה שנצמחו להגיעו אליו היה חבורו נספח והרכבתו נתקת ובמלה הנהגתו (חו"ס, תשנן הנספ' ג). — הרכבת שכנות: הדברים המורכבים הרכבת שכנות ר"ל שימצא אחרי ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל (רלנ"ג, מלחמ' ס' א' ד). ואמר המשורר: אני בקי בכל סודות, בהקדמות ותולדות, ובקיום ובנקודות, ובמונים והרכבות (פמ"ל, מחז' ט). — ובמשמ' מוג כחות הגוף, וחלושי ההרכבה, שמוג גופם חלוש: ויש אנשים חלישי ההרכבה צריך כמה תרופות להשיבם (שנ' יסוד' ו). כיון שהגוף מורכב מדברים נגדיים כשתשוה ההרכבה כמגושה או תמצא הנפש מנוח (ג"ע לר"א הקרא, טומא' וטסרס). — והרכבת מאמר וכדומה: וכבר התבאר כי הרכבת המאמר ותבואו על שלשה דרכים (הרקמה, קער' א). — ובהגיון: ונקרא את התאר והמתאר מאמר הרכב הרכבת. באור. ותני וכו' אלה הסמיכויות בדקדוק נקראם גם כן מאמר הרכב הרכבת באור ותני (מלות הגיון, יג). והחוק הוא מאמר הרכבתו הרכבת תנאי בהכנת הגדלים יבאר הענין המורה עליו (כל מלאכ' הסגיון, מנוח

וגדולה (רש"י שמות כ יז).

הַרְמוּזִין⁽¹⁾, ט"ו, — כמו אֶרְמוֹן; וּמַרְצִים תַּצְאֵנָה אִשָּׁה
נִגְדָה וְהַשְׁלִכְתָּנָה הַהַרְמוּזָה⁽²⁾ נָאֵם יי' (עמוס ד ג). —
ואמר המשורר: תדע מִדֵּי הָאוֹרֵב וּמִגְּלוֹי חֵרֶשׁ, מַחֲשׁוֹת
מֶלֶךְ תַּחְבּוּלוֹת שֶׁר הֵחִיל תַּעֲלוּמוֹת הַהַרְמוּזִין רֵוִי הָעֵרֶשׁ,
תִּדְעַ סַתְרֵי כָל חַי מוֹשֵׁל הַלֵּיל (יג"ג, כִּרְמ' כִּלְעִיל).

יִהְיֶה רָמָה, ש"ג, — ש"פ מן הרמיה, כמו רמז, בפרט
בסגנון הקראים: אין הדבר לא בדמיון ולא
בצורה בראש הדמוז וברעת חסברה (אנר' מנחם
הקראי לר"ד סבגלי).

*תִּרְגְּמִי³, ט"ז, — צמח יסב פניו לעומת השמש,
Sonnenwende : tournesol ; heliotrope
נהוג בדבור העברי בא"י, ועי' אחות השמש.

א. הרם⁴). ממנו הרם, הרם, הריסות, הריסות, "הריסות.

אֶתְרָם, פ"י, עת' יְהִרָם, אַהֲרָם, יַחֲזִיקוּ, יַחֲזִיקוּ, יַחֲזִיקוּ, יַחֲזִיקוּ
הָרָם, הָרָמָה, לְהֵרָם, הָרָם, הָרוֹם, — (א) שׁוֹבֵר וְנִתֵּן

(1) עי' הערה שלקמן. — (2) לא נתבררה כונת מליצה זו, ופרשוה המפרשים בפרושים מתחילים, כמו ארמון, וכמו סבצר, וגם שם לארץ מהארצית. — וזכר השתמשו בספרות במש' ארמון.

בארמית : ברבוא (אפשר להכיר שקיעת החמה ע"י עורכי אי נמי הרני (שנת לס), כך גרסת הערוך, בנוסח' ארני, ויש גרסאות אחרות ארוני, אדאני, ופרש הערוך וז"ל : הרני פ' עשב הוא ועלה שלו עגול ומצד אחד הוא פתוח ובלילה כפופה בקרקע ובשחמה וזרתת היא עומדת ופתחה למולה ובשחמה מסכת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו התריץ שהוא כנגד החמה העולם ובשחמה שוקעת היא נכפת בקרקע. ע"כ ומסננון הפרוש ותפרים נראה שהוא פרוש מקובל, ולפי הענין הוא פרוש נאות, וכן הביא רש"י בקצור פרוש זה, ובעין זה הוא פרושו של הר"ח, שהביא גם הערוך כאן, אלא שלפי פרוש ה"ח הכונה בהרני לעשבים קטנים שיש להם הסגולה להכניס ולהכפף עם שקיעת החמה. והנה הערוך תרגם הרני בלעז מלבא, וכמו"ב רש"י, מלווא, והוא malva, והביא לו בספרו על הצמחים (סי' ענ) השם הסורי רוענא דומה לזה. אך כבר העיר לו שם כי אין לצמח זה הסגולה לסב לעומת השמש, ובהיות שלפי הענין סגולה זו היא העקריית, צריך לאמר כי עכ"פ הרני אינו הצמח מלבא, ועכ"פ בשמוש הדבור סמך על הסגולה שיש שבוה אין ספק לא על הלעז אע"פ שיש לו סמך בלשם הסורי.

(⁴) בערב' אולי הרש' a) במשמ' קריעה ובתישה.

כסוג (זמנים). והמורכבים שני מינים מין אשר
הרכבתו הרבה כסוג והוא אשר מרכיביו שיעדק
או יכוב המאמר בזה מיוחד במאמרים הצורקים
והמין השני הרכבתו הרבה כסוג וקשור והוא
הרכבה אשר לא יעדק ולא יכוב (סס).

*הַרְפָּנָה, ע"ה, — ע"פ מן הרבין, הניע הראש: אינו
גם עד שישמעו את קולו וכו' אמילו הרבין
ראשו וכו' היא שמיעת הקול היא ה ר כ נ ת ראש
(יזכ"ל תנא"ל ח' מ:). לשמיעת הקול פעם אחת
ל ה ר כ נ ת הראש שלשה פעמים (עס גיט' ז מה ג:).
שואלים לו דברים שהוא ראו להשיב עליהן אמרו דעתו
מיושבת שמרמז על תשובת לאו ה ר כ נ ת שדרך בני אדם
להרכין על לאו ועל הנוכח כותבין ונותנין אם מרכין
על הגמ ה ר כ נ ת הין (עס"ג גיט' סו:).

הַרְמִיּוֹן¹), מ"ר הרמים, — בנינובה בעל צלעות רחב
למטה והולך ומצר למעלה, Pyramide, —
נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתיקונים.

ה'רמ"ה* — ס"ט"ט מן ה'ר"מ: מה תנופה מולך
ומביא אף ה'רמ"ה בן (ספרי נשא יו). שכל
מקום שיש תנופה יש ה'רמ"ה (מ"ד כמ"ד ט). ה'רמ"ה
ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס (ראש"ט)
שמו"י יא). מדרגת ה'רמ"ה האדם פסיעותיו על הדרך
הסלול (אמונה כמ"ד ד ג). — *והרמ"ה ראש: תחת
שהייתי חייב לך ה'רמ"ה ראש נתת לי תלוי ראש
על ידי נתן הנביא (פסיק' דר"ט, שקלים). — *וה'רמ"ה
לב: ואם יתכן לבא שלוחנו אל ארצכם לחלות
פני מלכם וכו' לפי שהאומות אומרים להם כי אין
לישראל מקום ממלכת וממלכה שחיו ישראל נהנים
מזה (ממציאות ממלכת הכוזרים) והיה להם לה'רמ"ה
לב ומענה לשון ושבה ותהלה בעיני האומרים להם כי
אין לישראל שארית (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי).
— *וה'רמ"ה התרומה, במשמ' לקיחה: אין לך
בחן אלא משעת ה'רמ"ה ואילך (חול' קל). —
ובמשמ' יסלוק: ה'רמ"ה הרשן צריכה בחן (כמ"ס,
בילת המקד' ח ט). ולפי רוב ההגילות בהסרת
האבנים וה'רמ"ה המכשולות מן הדרך (שס"ט דר"ק,
קל). — ובהשאלה, במשמ' נאווה: לשון ה'רמ"ה

(י) בערב! הרם &).

הַרְרִי (י), ש"ו, — מי שהוא פרוץ בומה, בעבודת הזמה ובאפופים של העשחרת וכדומה, ausschweifend, : licherlich ; libertin, débauché ; debauched כוכר בניהם מזכחותם ואשריהם על עין רענן על גבעות הגבהות הררי (2) בשדה חילך כל אצרותיך לבו אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ימ' יו ג-ג).

(1) עי' הערה שלקמן. — (2) הקדמונ' וגם רוב האחרונים פרשו מלה זו כמשמ' ש"ת מן הר, ואמרו כי הוא בנוי ליושבי ירושלם וכדומה, ואף האחרונים לא מצאו בו פרוש מתקבל. קצת החדשים הגיהו במקום הררי בשדה הרים נשאים, ושמוהו כפל להגבעות הגבוהות שקודם לו, והתחילו הפסוק מן חילך, שדמיונו, בנוסחה יותר מתקנה, יש בפרשה י יו, והגהה זו מרפאה קצת מקרא זה קשה ההבנה. ויש עוד אולי להגיה הגהה פחות ושיש לה סמוכים במקום אחר בדברי ירמיה, ובמקום הרים נשאים. נגיה רק הרים והמלה בשדה ננית בהויתתה, ומליצה זו של הרים בשדה דומה ממש להמליצה גבעות בשדה: נאפיק ומצהלותיך ומת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (סס יג כו). וכמו ביחזקאל: בכנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשית בכל רחוב. ואעפ"כ לבי נוקפי לשבש את הכתוב רק מפני זרותה של הצורה הררי בשדה, ואדרבה רגלים לדבר שזרות צורתה היא עדות על קדמותה ואמתותה, ונראה לקיים את הנוסחה המקובלת, אלא שיור הררי אינה לא יוד הקנין ולא יוד יחס התאר, של הר, כ"א היא יוד נמיית הסמיכות הישנה, כמו גנבת, מנכיה, משפילי, שאהב ירמיה להשתמש בה' כמו: יושבתי במצור (י יו), יושבתי בלכנון מקננתי בארזים (כ כג), שכני בחנוי הסלע תפשי מרום גבעה (מט יו), שכנתי על מים רבים (נא יג). זו הנטיה הקדומה האהובה על ירמיה ושגורה בפיו בכל אלה המקומות מעידה שגם הררי בשדה, שהוא דומה ממש ליושבתי במצור, יושבתי בלכנון, שכני בחנוי הסלע, היא הצורה הקדומה של נמיית הסמיכות, והשם הישר הוא הרר, ובוה קבלה מליצת הכתוב בנין טבעי חלק ויפה, וצריך לפרש מלה זו לפי כונת כל הענין שהוא תאר ליחודה, שהוא מונח עתה לדבר אליו בנכח, לפי מה שהוא ספר עליו בפסוק הקודם, כוכר בניהם מזכחותם ואשריהם על עין רענן על גבעות הגבוהות, וידוע שבעבודה זו היו שמופים בומה, וכמו שספר ירמיה במקום אחר דרכי עבודה זו: נאפיק ומצהלותיך ומת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך, כך גגה אותם גם מה בכנוי הררי בשדה, ר"ל השמונה שבכתוב ההוא. וכבר הוכרתי כי סגנון זה לפנות בנכח אל מי שהוכיח אותם, היה אהוב עליו, וכמו המליצה שהובאה למעלה: שכני בחנוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך, וכן: שכנתי על

והר קת מה שראוי להעצר וכו' ויתכן שתתחדש זאת ההרקה בסבה מתחדש מחוץ או מפנים ובשוקרה שיורק מה שראוי שיעצר יקרה מזה קור מוג בהרקה התמר המבעיר אשר יזון ממנו החם הטבעי וכו' (קאנון א כ כ יו). איך ומתי ראוי שתעשה ההרקה וכו' וראוי שתדע כי הכונה בכל ההרקה אחר מענינים האלה ההרקה מה שראוי להרוק ותשאיר אחרים מרגוע וכו' וההקוה היא ההרקה המיוחדת ללחות וכו' (סס א ד ג). ברוע הנמשך מן הליחות הגוברות ביותר ממה שראוי או בדעת איכותם ותנגד מרביתם בחסר אותם וזרעם בתקן אותם אם אפשר או בהרקה או בחסר אותם (כאכ"ד, אמו"ר א ה). שיקדים הרקה כל הנוף בשלשול והקוה (מ' אלדכי, ס"א ד). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הנכול לחולה מקדימו בהרקה מאותו דבר שיודע שהיה סבת החולי מחמת מלוי כרס או מלוי דם (מנוס"מ א כ כ). מי שהוא עלול ומעותר לחולי אשר ישיג הבריות במבשלים והרקה והקוה (נפול' יסודס לר"י מוסקאטו כט). והמשיבים המופלגים והמגנבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בוועה ושתן ושלשול וכו' ורעה שב הרקות הרקה הדם (קאנון ג יד ג). שהירקון האדומי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הרקה תלה ורוב מה שילד ממנה (סס עו א ג).

הַרְקִי, ת"ו, — של הרקה, מטבע ההרקה: קדחת הרקית הגה תקרה מהתגעשות הליחות בעת השלשול תנועה לרוח מופלגת תכער בו קדחת לרב חגיגה (קאנון ד א כ).

הַרְקָעָה, ט"ז, — ס"ס מן הרקיע: ולכן גבראו בראשון בריות כמו המלאכים וזולתן שלא ליתן פתחון מה לבעל הדין לומר שאותן הבריות סייעו לבורא בהרקה עת הרקיע (ר"י ברלונזי, פי' יז' 187).

הַרְרִי, ש"ו, מ"ר הררים, סמי' הררי, — כמו הר: ויתפצצו הררי עד שחו גבעות עולם (תק' ג ו). מן ארם יחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב (נמד' כג ו). וממגד גרש ירחים ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דכ' לג יד-יט). תשורי מראש אמנה מראש שניר והרמון ממענות אריות מהררי נמרים (סס"ס ד ת). בטל הרמון שירד על הררי ציון (תהל' קלג ג). — **הַרְרִים**: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהרריים התלוין בשערה (תני' א ח).

הוא כותב הרשאה לאחרובו וכמשפט הרשאות הנכונות (סס קס). נהגו בני קירואן מימות אבותיהם ועד עכשיו לכתב בהרשאותיהן שיכתב המרשה לחבירו שירשחו ליקח לו ממון ממדינת הים ויכתוב לו כך וכו'. (סס קט). שמי שמרשה חבירו ולאחר שנתן לו הרשאה נמלך ומבקש לבטלה ומרשה אחר (סלכ' פסוקות, ממונות). מי שהיתה לו קרקע תחת יד אחד או שהיו לו ממלטין פקדון ורצה לעשות שליח לדון עם זה ולהוציא הקרקע או הפקדון מתחת ידו הרי זה כותב לו הרשאה וצריך לקנות מידו שררשהו (רמכ"ס, שנות וסופת' ג א). וכל ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שחורשה הרי המשלח חייב בהן שבך כותבין בהרשאה כל שתוציא בדיון זה עלי לשלמו (סס). הנאונים תקנו שכותבין הרשאה אף על המלוה (סס ז). ראובן שבא בהרשאת שמעון ותבע לוי (סס יא). שהרי ראובן אומר לו תן לי הפקדון שיש לי בידך וזה הרשאתי תהי אצלך (סס י). ומן הדיון הית שלא אשיבך על כתב זה שהגיע עתה בעבור ההרשאה אבל אהבתי ערובה ושמורה וכו' (אג' רמכ"ס לר"א סדיון).

הרשעה, ש"נ. — סס"פ מן הרשיע: לפי שלא היה ראוי לאלוהא שיחרה אצו עליהם אם הצדיקו משפט השם יתברך בהרשעת איוב כי גם הוא מרשיע את איוב (אוסב מפסט, איוב מז ז).
הרת, ש"ו. — גוף לזוי בקרבת הגרון של העגל וכדומה, Kalbagekröse; ris de veau; calfs pluck
דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותדרין ומי סיסין דבש וקובה וחרת (והרת) וויתרת הכבד (ככ' מד). ועוד מ' מקומות בודק אם נסרכה

(י) כבר אמר ר"ג בערך רת: מסתפקא לן אי הא יסוד אי לא. ע"כ. רש"י כאן: ולדיר"א שהולך נוצר בו. והביא זה גם הערוך בערך הרת. אך בערך רת הביא הערוך פרוש אחר בשם רה"ג וז"ל: היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים קטנים שעדיין יונקין החלב הוויא על לובן כלמי צואר חתיכה יתירה זו היא חרת וקורין אותה בלשון לעו אנמלי. ע"כ, והוא באימלק' animella. ואעפ"י שהעיד ר"א זכות בעיקרי התלמוד (הביא: עה"ש) כי העולם מסבמים לפרוש הערוך, בכ"ז יותר נראה להכריע את הכף לצד פרוש הנאון, שלפי סגנון לשון הפרוש נראה כי הוא פרוש מקובל ולא מסבכה, כיון שאינו מביא לו שום ראיה וסמך ממלה ידועה, ואלו הפרוש של הערוך ורש"י כי זהו הרחם הוא עפ"י הסברה מסני הדמיון להמלה חרת עולם.

הררי, ת"ז, — א) של הר: חורת וחורת גלים החסא הגנית. והחסא הררית (פי' הסמל' לסרמכ"ס, כלל' א כ). והמדבריים (הפירות) יותר חוקים מהגננים וההרריים יותר חוקים מהמדבריים (קאנון כ א ו). יש מהם (מהצמחים) גנוי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הררי ויש ימי ויש אגמיי (רשכ"ז) דולקן, מג"א ת"י כ). — ב) יושב ההר, ובהרחבה אדם מתבודד, מתרחק מן חברת בני אדם, Einsiedler; anachorète; anachorite: והמחסיר (מהחברות עם בני אדם) הוא הררי (י) והקנין הררי והנשאר אשר הוא נח לחבירו יקרא ריע והאמצעות ריעות (ספ' המדות לארס"כ ו). מי שהוא הררי וקדוש השבונים באהלים למה להם עושר ונכסים אחר שרובה בקדושה ותיי ההתבודדות (אוריס ותומיס, ירמ' יז ג). — ואמר המליץ: וירא הררי בשדה יגורו כל הולכי על דרך כי מחסה אין למו (לשכיס תהסל ג).
הררינות, ש"ג. — סגולת האדם ההררי המתבודד, עי' למעלה ערך הררי.

הרשאה, ש"ג. — סס"פ מן הרשעה, בה נתון לאדם שמרשה לו לעשות דבר מה, Ermächtigung
procuratio: הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה לא הוכרו ובסוף נתערבו אין כותבין הרשאה זה לזה (ככור' מז). אם ירצה אדם לשגר עמהם (עם הישמעאלים) גט לאשתו כרוך בבגד. ויאמר לאחד מהן תן זה לפלג' ישר' ויכתוב לאותו ישראל הרשאה שיתננו לאשתו בפני שנים וכו' (תסו' הגא', הכניז ב"ב). העדות שהעידו עליה שני העדים באותו השטר על המורשה בעצמה נכונה ותלויה ועומדת עד שיתקיים שטר ההרשאה בשלשה (סס קפא). אבל ודאי אם הנשבע הזה יש לו תביעה

מים רבים רבת אוצרת בא קצץ, וישכתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי, ואף כאן: הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן, ואם אין ראייה מפורשת בלשון ערב' למשמ' זו של הרר, עכ"פ קצת סמך יש לזה, במשמ' רוע הטבע ונכול פה ששני הפעלים הר (a) והרא (b) משמשים בה, ועוד יותר הפעל עהר (c) שמשמש במשמ' שטיפה בזמה, כי עכ"פ בשתי הלשונות שתי האותיות ה ה משמשות לכונה זו.
(י) עפ"י פרוש המפרשים להמלה הררי בשדה, — עי' הערה לערך הרר.

(a) הר (b) הרא (c) עהר

מונח בעצם וראשונה לשופטים ובדרך השאלה עליו 'ותכרך' (כ"י אכרנאל, כלאש' ח). ההשאלה לפי המכוון בה הגה הוא מאמר אשר הכונה בו וולת מה שתורונה עליו התבות והתחלק מן ההתיחסות שבהתיחסות הוא בערך קצת התבות וההשאלה הוא בערך כל המאמר ותבא אם על צד ההרמות אם על צד ההגדלה או ההמנשה אם על צד ההפך (נופת לופים ד מו). — ומ"ר: במה שעובר אצלם (אצל הערב) בלשונם מהעברות וההשאלות (כ"י ח"ת, הקד' ריכ"ג כסרקס). כי כשהגיד (ישעיהו) על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה יספרתו בלשון שהכבדים נפלו והשמים אבדו ורגשו והשמש קדרה והארץ חרבה ורעשה וחרבה מכיוצא באלו ההשאלות (מו"נ ב טו). והיא (התורה) רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (כמ"ע מפאנו, חמר' טכור', תקו"ד ב יג). ויעידו אותם על שתוף השמות והשאלות יתם אשר כלל אותם זה המאמר (מו"נ ח לט).

השארות, ש"ג — שס"פ מן השאר: שאין יתרון והשאלה לאדם בכל עמלו בעולם השפל (הקדמ' מלמד כתלמיד'). כבר העירוני אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות במה שקדם לנו בזה השער בדרך מדרכי העיון האמתי והוא השארת הנפש אחרי הפרדה מן הגוף (שס"ט לאכן לעיף כו). ודע כי דוד ע"ה לא אמר הללויה עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות (כלאכ"ד, חמו"ר א ב). אבל כל אדם יש לו מקום מיוחד אשר שם יסודו והשארותו (פי' משלי לז' לז' ד). כא להזכיר הגמול אחרי השכל האמתי והוא השארותו אחר כלות הגוף (מ' אלדבי, ש"א ז). — ועי' השארות.

השארות, ש"ג — שס"פ מן השאר, בכלל התמדת קיום דבר אחרי גבול מה: לפי שהכונה במין האדם הוא זה ר"ל השארות צורה נפרדת ממנו לעולם (מלמ' כתלמיד, תולדות). ההצלחה הנצחית היא אשר יאמר בה השארות בלי' בליון (מאזני זקק, אלגולי 9). והרי היא (שרה) עד מאה שנה כאלו היתה בחורה במעשה ועשרים שנה שהיו לה אחרי כך היו שנות הוהבה עם השארות הכת' (כ"י אכרנאל, חיי שר' ח). אין השארות לבן האדם

טרפה והם שמנונית החזה ושומן הלב וטרפש דליבא ודברדאגרגרת ושומן גרגרת קנה הלב ושמנונית שבסמפון בין שתי אומות (הרת' 1) (השכל להכאש', סדר י"ח טרפות). והריאה הפטובה להרת' (ש"ת כלאש' כ ט).

הרתחה, ש"ג — שס"פ מן הרתית: חלאתה וזהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחה (כ"י יחזק' כד ו). הדביקה סבפנים והרתית מבחון וכו' הרתחה קודם הרבקה (ס' ילאים, ס' קפג). ג' היא הרתחת האדם בכעס ולדבר קשות ובכללם הרתחת עצמו באש היצר לעשות עבירה (כלאש' חכמה, סירכא ד).

הרתעה, ש"ג — שס"פ מן הרתיע: תושם קרני המציצה עד שתמשוך הליחה המזקת מתוך הגוף לחצוני העור ולא אינן להרתיע לעולם אלא בפלא שזה תורת הרתעה כשלא יהיה שום כאב ויהיה הגוף נקי (פסקי מש"ג).

השאבה, ש"ג — שס"פ מן השאיב, שאב מים: והוא תימה איך לא הרגום (את שלשת הגבורים אשר לדוד) בהיותם מתעמקים בהשאבת המים (כ"י אכרנאל, ש"ב כג ו).

השאה, ש"ג — שס"פ מן השאי, כמו הפתח: נכבדיו שריו וגם מליציו סעו באחת בהשאת מפלציו (יולר' 2 פסח, אומוחך לזינו). — ובמשמ' השתוה: ואני המכתב אומר השאה ממש לשון השתוה כדאמרינן אין משחיון את הסבין במשחות של אבן אבל משיאין אותו על גבי חבירתה (שכל טוב, כלאש' כח זד).

השאלת, ש"ג — שס"פ מן השאיל, א) עצם שה"פ: ואמרה (חנה) השאלתיהו לה' בלשון השאלה לומר שאינו במתנה גמורה לשוקתהו לו האלקים וימיתוהו כי אם בהשאלה לעבדו ויהנו ממנו גם כן אביו ואמו (כ"י אכרנאל, ש"א א כד). — ב) בדקדוק, השאלת משמעת מלה, כמו יתעברה: כי אחות ואחיה יאמרו גם כן בשיתוף מצד ההשאלה באיש ואשה (כ"י ח"ת, מו"נ א ו). ולפי זאת ההשאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים (סס כא). ובדרך הרמיון וההשאלה מלאכת תפוך (כד"ק, סס טפף). שאין יסכול השכל שיהיה שם אלהים

— 1) ולעז שם אנמיליש, והעיר בנחל אשכל שם: אנמילי, והוא שקורין האשכנזים קראשערט והקצבים מילך או מילכור.

1) כך גם נקוד בפרוש הש' כאמר' חז"ם לדון ויראל המובא בפנים.

טוב וארוך ותמידי (מנוס"מ ג כ י ב). שה שאר ות הנפש נתאמת לחכמים בחקירה ועיון (סס ד ג כ). ועומדין בה שאר ות נפשם עדי עד כל אחד כפי מעלתו (סס). יעלה עתה ענן קטורת נשמתם אל האושר העליון בה שאר ות נצחי (נפולות יסודס יד). וראה לה שאר ות ה (של הנפש) הוא מח שאומר וכו' (מ' אלדני, ס"א ו). ובענין חנפוש ותהשגחת עליה זה שאר ות ה. וכל התלה מטנה (מנח' קנא' לר"י מפס"א 117).

***הַשְּׁבָה** — מקור מן הַשִּׁיב בשמוש שח"פ: אבל משום השב אבירה לבעלים אמרו פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן וכו' (כ"מ ז ד).

***הַשְּׁבָה**, ש"מ, מ"ר הַשְּׁבֹת, — שס"ס מן הַשִּׁיב: לנפילת הכור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולחשבת אברה (כ"ק ס ו). הכל צריבין דעת בעלים חוץ מהשבת אבירה שהתורה ריבתה השבות הרבה (כ"מ לא). ובכבוד אבות זה שבת הרשעים אל האלהים והורות בני אדם דרבי טובתו (מ"ה, סכטמן ד). שמת אני על עבודתך לאלהים עם בטחונך הטוב עליו זה שבתך כל ענייך אליו (סס, יסוד סמטס"ס). באלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן לחשבתו וצוהו שיחיה מצפה לו בכל עת (סס, סכטמן ספ"ג א).

***הַשְּׁבוּיָה**, ש"מ, — השבת נגבה או גולה לבעלים: בן גח נהרג על פחות משה פרושה ולא ניתן להישבון (ע"ו ע"א). לרבות תשומת יד להשבון (כ"מ מת). את כל התועבות האלה עשה למיתה ניתן ולא להשבון (סס ס"א). גולן של רבים לא שמה גולן וכו' שלא ניתן להשבון (כ"כ לס). גדולה הונית דברים מהונית ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון וזה בממונו וזה בגופו (רמב"ם, מכיר יד יח). — ואמר המליץ: המה בקשו חשבונות לא נתנו להשבון (אג"ר חו"מ לדון וידאל שלמה).

***הַשְּׁבָעָה**, ש"מ, — שס"ס מן הַשְּׁבִיעַ, א) עצם שח"פ בכלל: בכל זה לא אמרה אליו כי אם אחרי השבעתו אותו (ר"י אכרנאל, ס"א ג א). — ובפרט הַשְּׁבָעָה מלאכים וזדים וזרותות בבשמים וקסמים וכדומה, Beschwörung; conjuration.

(1) אין משקל הפלון ואף לא הפלון, במשקלי השמות שבמקרא.

ואין לו תשועה (אג"ר חו"מ לדון וידאל שלמה). להשתדל ולהתעסק בדברים אשר בהם יתקיים מציאותו וה שאר ותו (מוסר הרופאים, מיוח' לר"י סיפראלי). וזה הדבר אינו מוג אשר בה שאר ותו ישר חמוג ובהקדו ופסד חמוג (אמונה רמ"א ו). שמעלת יסוד הנרמים השמימיים על יסוד האדם והוא היות נכבד שבמצאים המורכבים מן היסודות מעלה מבוארת ביאור נגלה בגדלם ואורם והתמדת השאר ותם (סס ת). לפי שכל טוב ישראל זה שאר ותם נתלה בהתאחדם יחד (ר"י אכרנאל, ספ"ט כ"א ס). ורמזו בבנפים ענין השאר ותם והיותם עולים למעלה אל ההשכלה והרבקות האלקי (כ"א, מפע' ה' ח ו). שאי אפשר השאר ותנו אלא בהכנעת יצרינו (שכט יסודס לנ). — ובפרט הַשְּׁאָרֹת נפש האדם אחר חיות, Unsterblichkeit; immortalité; -lity. רצו לבאר שורש גדול בהשגחה ובה שאר ות חנפשות (ידע' דרכי, כ"א חס"ל לנ). כי הפלוסופים נחלקו בענין זה חש שאר ות לשלש דעות וכו' ואם יראו שזה חשבול חיוילאני יחיה אפשר בו הה שאר ות וחקים באשר יגיע למדרגה מהשלמות (לנ"ג, מלחמ' ס"א ח). שתורתנו תגזור לנפשות השאר ות ושמתלכם אל הצלחה או אל צער (אמונה רמ"א ו). ובעבור זה יחיה בפלוסופים מי שהכחיש הה שאר ות חנפשיי מכל וכל (סעקריס ג ג). וכוונת האלחית היא לחישיך חנפשים על השגת ההצלחה האמיתית שהיא הצלחת חנפשו וח השאר ות הנצחי (סס א ו). חיות נפש האדם עצם רוחני היה אפשר בו חש שאר ות אחר ההפרד למה שאין לו סבות והפסד (ר"מ קרקקס, אור' ס' כ"א א). וארחיב המאמר עוד במציאות חנפשות ובעניני הנפשות שתתפרדו מן החמרים איוה ענין תחיה הה שאר ות לכל אחת ואחת כפי תכונתה וכפי מעלתה (שטס"ס לאכן לטיף כד). ודוד ע"ה גלה דעתו שהוא מאמין במציאות זו ר"ל הה שאר ות (סס כו). שלא כיון ארסמו שיתחייב מואת ההצלחה העצומה הה שאר ות אחר חמות (כבוד אלה' לר"י ס"ט יו). השלישי הוא חש שאר ות חנפשיי או תחיית המתים שבכל אחד מזה כנוחו רבותינו וכו' רצו בזה לה שאר ות חנפש (מוס' שלום, אכ"ר' שלום כ"א). כל חכמי הקבלה והמחקר מסכימים שיש השאר ות לנפש וכו' שחוא (הבורא) נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו וגותן שכרו בה שאר ות הנפש לעולם שכלו

של עצמו אף השגת ידי אחרים לעצמו (יכ"ט קדוש' א נט). ונגיע לכל זה התכלית אשר נובל להגיע אחר אשר זוהר בו כפי יכלתנו ונשמר כהשגת בחנו (סקד' הסרס' לריכ"ג). ונמצא רוב בעלי חיים שיש להם מן ההכרה בדרכי מובות והתחבולה בהשגת מונותם (חו"ס, סער עכוד' ס'). כי אין די אל השגת השלמות בהאמנת מציאות הפועל בלבד. (העקרים א יא). כי לא תתכן השגת הצלחת כי אם בהדבקם עם השכל הפועל דבקות ההתאחדות (נפול' יסודס' לרי' מוסקטו יד). גודל לב האדם ואורך מאויו בעולם הזה והסרון כחו זה השגתו אותם (חו"ס, יחוד המעשה ס). ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה (סס, הכניעה ס). וכן אדות המלבושים מן העורות והעמר והצמחים יש מהם תמורה יותר מן המאכל והשגתם יותר מעוטה אלא לאחר זמן (סס, הכניעה ס). ואל יעלה בלבוך כי השגתם היא השגת המובח השלימה (רשכ"ג, תקון מדות הנפש) — (ב) במחקר, בה ההשגה' של חושי האדם ושכלו, הכח החושי והשכלי להשיג מושגים שעשו רשם על אחד מהחושים ולצירם לו בשכלו, Wahrnehmung ; perception ; ובאותה השגה יקנה מעלות המדות (ראכ"ט, ספר העלמים). שכל ראייה או תויה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין (כ"ט ח"ת, מנ"א ס). והושאלו לו (להבוא) הראות והשמע לראיה על השגה בכלל ולזה תמצא לשון העברים תעשה השגת חוש אחד במקום השגת חוש אחר (סס מו). ואמרו שההשגה אשר השיגה יתוקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה (סס ג ו). שלא יסמוך החכם בחכמתו ואפילו השיג השגה אנושית שלימה (מלמ' סתלמי', עקב). שואת ההשגה היא לבח אחד זולת הכח אשר ישיג האיש והוא הכח שנקרא שכל (כל מלאכ' הסניון). אותו זמן (לעתיד לבא) ישנא ההכמה בעולם וישיגו השגה מה שלא השיגו בזה העולם (זוהר תולדות, מדכ' סנעלס קמ). מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן ההשגה העיונית וכשיר בעיניהם קבלת כל הספרות (סקד' י"ג יסוד' המסכיל לר"ד בן גילה).

(י' תרגום המלה הערב' אִדְרָאֵב a).

(a) אִדְרָאֵב

exorisme ; -eism : עד שיבהילו השומעים בספור הכלי תהיה שבעות ומיני הכשפים והקסמים הקדומים (מלמ' סתלמיד', סכת שוכס). הרי עשה בהשבעות שם המפורש ששום עין לא יקבל בשיתלוהו וכו' כי ידע הקב"ה שבהשבעות רצו לבטל גוירות (ס' חסידים, תתתל"ב). שלא יעשה השבעת מלאכים ושדים (סס, תתתתמ"ח). ולכן בעלי ההשבעות האלה כלם צריכים הומנה (ראכ"ד, סקד' פי' י"ז). ואין ספק שאין הסמים ההם פועלים הכשוף בטבעם אלא שעושין מהם הקמרה ואומר בהן השבעות ולחשים וכו' ומעשה שדים הוא שעי' הקמרות או השבעות שעושין לשד הוא מויק למי שמשיעין אותו עליו (שו"ת ריב"ש כ"ג). ואותם ההבלים והשנענות שספר לך אותו הגר שנתגויר במטמטא שבהשבעות היה מוריד הלבנה מן השמים מי שיש לו לב להבין לא יאמין לאותם הכובים (סס נג). בכל ההשבעות והקמיעות והלחשים אין כח אפילו לגרש היתושים ולאסוף הפרעושים (אגד' חמו' דלמידנו כס' מלח חפ"ל).

***הַשְׁבֵּתָה, ש"ט, — סס"פ מן השגית :** (הוקשה) השבתת שאור לאכילת חמץ (פסח' ס).

בנגד שלש השבתות שבתורה (סס י:).

***הַשִּׁיג, ש"ז, — סס"פ מן השיג, השג יר, ר"ל מה שידו משנת, מה שהוא יכול לשלם :** השג יד בנודר והשנים בנידר וכו' השג יד בנודר כיצד עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני ועשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר (ערכ' ד א). שאינו נידון (המפרש את הערך) בהשג יד (נמ' סס ד:). המפרש את הערך ואמר ערכי עלי שלשים מלעים אינו נידון בהשג יד אלא לוקחין כל הנמצא בידו והשאר עליו חוב עד שיתעשר ויתן (מכ"ס, ערכ' וחכמ' ג ח). שהיבם הוא במקום רחוק מאד בעיר רומי והאשה עניה ואין בהשג יד להגיע לשם (שו"ת חתם סופר, או"ח קמס). — ובמשמ' יאפשרות ויכילת : מרוב העיפוש מתהווים בהם תולעים ויתושים דקים והם נחבאים בגרעיני החוחים באופן שאין השג יד לבדקן (שו"ת פני הארץ, יו"ד יג).

***הַשְׁבֵּתָה, ש"ט, — סס"פ מן השיג, א) עצם שה"פ השגת יד, מה שהשיגה ידו לעשות, Vermögen ; pouvoir ; power, health :** תן לאל' כחבתנו לך כטוב עין ובהשגת יד כי אלוה תשלמות הוא ושבעתים ישיב לך (כ"ס נני' לו יכ"ג). מה השגת יד

בי הנפש בהיותה בעליונים מתעמקת בחכמה ומשגת
ה שגה נפלאה ביחוד הנעלם (הקד' ענו"ק לר"מ'
נכ"א). העו"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו'
אלא ההשגה העליונית המכונה בשם עטרה
באמור צדיקים יושבים ועשרותיהם בראשיהם (מנח
קנ"א לר"י מפס"א 79). או ישתבש בה שגה העליונה
ויצא לתרבות רעה (ס"ס 104). יודעים בתקון
ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה עפ'
ההקירה (אנ"י מנחם סקראי, לקו"ק 51). בי' לולי
ה שגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקים בנפשותינו
(חו"ס, ענו"ק ס' ח). הוא (השם חכמה) נופל על
ה שגת האמתות (מו"נ ג נד). לפיכך בשם שה שגת
מהותו (של הבורא) מנועה אצלנו מפני שאין דרך
להשיגה כן ה שגת דעתו מנועה (שע"ס לאכן לט"ף
כג). שהאמת קלה מצד בערך ידיעת האנשים הרבים
וה שגת שכלם וקשה מאד בערך איש אחד לבדו
(ר"י אברנאנל, ש"א ח ד). וכל התאוות הראויות
הם בחכמה מצד שהיא ה שגת האמת ושרש לעבודה
האלהית (מוס"מ, הקד' לנ"א). אבל מה שישנו
הנביאים הוא בהיפך כי ישיגו העלול באמצעות העלה
שהיא ה שגת המאחר עם הקודם (מנח' קנ"א לר"י
מפס"א 118). והיום רד מאד ערכנו בה שגת הסודות
(נפולות יודס לר"י מוסקטו ז). וכל החכמה שלו
תלוי בזכרון ולא בה שגת הבנה והידיעה (פתמי
תכ"י לרמח"ל כ"ט). אולי תשוקתו גדולה מה שגתו
(ר"ס א"ת, פתי' מו"נ). והגני אעירך על עומק שכל
אריסטו והפלתה ה שגתו (ס"ס כ"ט). ובשכל יחובר
מה שלא יתחבר באופן מאופני התחבולות כי
ה שגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם
(ראב"ד; אמו"ר א"ו). עד שתהיה הבנתם קלה
וה שגתם קרובה (תק' מדות הנס', העולם הגדול).
אמנם העצמים הפשוטים אשר אין התלות להם
בגשמים ובאלו שיש להם רשמים והופעות על
הנפשות הנה לדקות ודקות משכן רשומיהם יקשה
ה שגתם (אמונה רמ"ב כ"ג). שהשלמנו בשער הזה
מה שהיה ראוי לו מן הדברים כפי השגתנו (חו"ס,
הנפתח ז) — ומ"כ: כמו שלחשים ה שגות
ולא ישיגום על איות מרחק שיודמן וכו' ויתרון
אישי המין זה על זה באלו ה שגות ההושיות
(מו"נ א לא). כי היו ה שגות רבות משתנות במיניהן
ר"ל השגת החיות והשגת האופנים והשגת אדם אשר
מעל החיות (ר"י מריו, מו"נ ג ס). והה שגות רבות

מהם נגלות ומהם פנימיות והראשונות שבה שגות
הנגלות שתי ה שגות והם המשוש והמעם (אמונה רמ"ס
א ו). ה שגות האדם מהם מושכלות ומהם מוחשות
(ס"ס כ"ס). שהיו כל ה שגות אשר בו יתברך בכ"ת
בהשיבות ובנעימות והם נצחיות (הקדקיס כ"ל). מצד
החומר אשר הוא מסך בינינו ובין ה שגות האמתיות
(פי' משלי לורח' הלוי ל"ד). בי בהשגות מוג' וכו'
דרךמשל תלקה עמו פעולת הרמיון עם יתרה ה שגות
הפנימיות כלן או מקצתן (קול יודס, כו"ר א א).
כי העין אין מהמרחק כהלשון ברפיון מה שחייב
שלא תשיג דבר מה שגותיה (אמונה רמ"א ו).
ואין ספק שדברים אלו שזכר דניאל הם מבת הדברים
שזכרו שאר הנביאים בה שגותיהם הנכזאיות (פי'
משלי לורח' הלוי א ו). שמע עמי ואעידה לך כמה
גדול כח התשוקה בלב איש לחודיע ה שגותיו לבני
אדם (הקד' נפול' יוד' לר"י מוסקטו). — יהשגה על
דבר פלוגי, על ספרו וזכרונה, קושיות ופרכות עליו,
Rezenzion; recension; ותוספת ה שגות'
עליה עד שהגיעה אל הפועל העומד וכו' (תכו' דונס על
רס"ע 122). ונקרא (ספרו של ריבנ) בלשון עברי ספר
הה שגה (הקד' ר"ס פתחון). ספר הה שגה וספר
ההקרה (הקד' הסרס' לריב"ג). ועל כן עשו הראשונים
חבורים בלשון וחברום על לשון אלף בית כמנחם כן
סרוק וה שגת דונס הנקרא ר' אדוניס (ר"ק, הקד' ספר
הגלוי). והו מה שכתב הראב"ד בה שגות פ"ה דלולב
(מהסכת"ה, הקד' ע"ח). מפרש תו"ב אינו בעל ה שגות
(כו"ת מותיליור קת). בדקדוק, השגה, כמשמ' הגדלה
ונחץ המושג: אך ההא גוספת בו לה שייג הבנין
הרביעי וכפלו הלמד בעבור ה שגת² וכו' ובתוספת
ההא גם כן בלחלכה יצפנו ל ה שגה ועיקרו אלף
(הקדמה, שער יד).

השגחה ^אה"ש, — סה"ס מן השגות (א) עצם שה"פ:
וכן כח המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים
ויתחלף במעט וברב וכל שכן בעניינים אשר לאדם
בהם ה שגת הגדולה ומחשבתו משוטטת בהם (ר"ס
א"ת, מו"נ כ"ג לת). והנה כזה האופן מה שגת
אשר ישגיחו הגרמים השמימיים באם היו האנשים
— ¹ אינו יודע מקור יותר קדום למלה זו במשמעה זו,
אעפ"י שבדנאי היתה שגורה בפי חכמי ישראל גם קודם.
— ² תרגום, השם הערבי 'אבל' (א).

איש שהוא עניני השגתי לא בטבע ולא במקרה (ר"י אכרנאל, ש"כ כח). אל תחמה על החסן האלהי ההשגתי כי הטובות והרעות האלה החצוניות נמשכות מן המערכה ועולם כמנהגו נוהג (נפולות יסודס מה). שהוא בחמלתו ההשגתי יועיל אל השלם המושג בתועלות כלן (ידע' נדנשי, בלור תה"ח). כי התחדש ההצלחה ההשגתית נמשך לפי עמידת האיש בשלמותו (שס לא). והנה היה סבת הריגתו (של אלה) מלבד הגזרה ההשגתית לפי שומרי ראה אלה שותה שכור מושלך ארצה ולכן בוהו בלבד וראה שלא היה נאה לארנות והרגו (ר"י אכרנאל, מ"א יו ט). אם המלך אדיר בנבירה וכל הנמצאות גבורי כח עושי דברו בהנהגה טבעית והשגתית לא יסורו מן המצוה ימין ושמאל (קול יסודס, כוזרי א כ). וכל הסיבות בין אלהיות והשגתיות בין מערכות בחירות יפעלו לטובתם ולכותם (דרכ יסודס, שער סמיכות).

***הַשְׁגָּתָה**, ש"ג, — ש"פ מן שגר: השגרת לשון היא (יב"ט' ככ' ד ט).

הַשְׁהָאָה, ש"ג, — ש"פ מן השהה: להחזיר בגרופה ובה שהאה דוקא (תוספ' סכת לו).

הַשְׁוֹאָה, ש"ג, — ש"פ מן השוה, א' עצם שה"פ: וספר ההשוואה וספר ההכלמה (ר"י א"ת, סקד' ריכ"ג נהקמס). בי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשוואת הכוכבים (ראכ"ה, אמו"ר כ כ). המשיך תוצאות התעלומה והאמונה בהשוואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עקרון (הקניטי נראש'). כי ישים עליך לטוב להורות על השוואת המדה (נפולות יסודס כח). ולהשוואת הלשונות בו (בהשם מור) נראה שהוא המין ההוא (כמכ"ן שמות ל כג). אבל לפי דעתי אין השוואת המנינים האלה שאלה כלל (שס יב). — ובמשמ' פשרה: וכתבו בפסק ההוא שיצטרך רק לתחוקים (את הכתבים) עד נובסבר שאחריו כדי שהשררה יוכלו לבקש להם מקום אחר אך אח"כ נשאר מהשוואה והשכיר להם על זמן (שו"ת כמ"א נח). — בתכונה, השוואת הקין, השוואת התרף, העת שהשמש עובר קו המשווה עושה שהיום והלילה שוים, Tag-und Nacht-gleiche; équinox; equinox, השוואת הקין ובעלי מלאכת העיבוד יקראו אותה תקופת ניסן (יסודס) לר"י יב"א' כ ו). נוכח נקודת

נשמרים מרעות רבות נבונות לבא עליהם (רלנ"ג, מלחמ' ס' כ כ). ענין ההשגה היא הבטה עם התבוננות (ע"ת לר"א קרל' עת). ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגתך עליו תתעלם מתקנת נפשך (מו"ס, חשנן סנפ' ג). שתהיה השגתו (של האדם) חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו הבואר מעבודתו (שס, סנעמון ג). וכאשר תחוק הכרתו (של הילד) משום במחוגו על אמו לרוב השגתו עליו (סס ז). — בפרט השגחה האלהית בעולם השפל, שמשגיח ומנהיג הכל עפ"י רצונו המוחלט, *Vorsehung; providence*: השגחה שם מושתף יאמר על עיון בני אדם בעיניו (כמו) משגיח מן החלונות ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בבריאה להמציאם ולהמציא להם צרכם ולהעמידם ולשמרם המדה שאפשר להם לעמוד (ר"ס א"ת, פ"י המלים סודות סנמו"ג). ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבנית (כוזרי א"ס). אתחיל לבאר דעות המעיינים בהשגחה (מו"ג יו). דעות בני אדם בהשגחה חמש דעות והם כלם קדומות וכו' הדעת הראשון הוא מאמר מי שחשב שאין השגחה כלל בדבר מן הרברים בכל זה המציאות (סס יז). ואשר אמיניהו אני בזאת הפנה רוצה לומר בהשגחה האלהית הוא מה שאספר לך וכו' והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית אמנם היא כזה העולם התחתון (סס). אבל בפרשה הזאת ביאר ההשגחה בענינים פרטיים מכל איש ואיש והוא איך השגיח השם בקין להענישו (סעקריס א יח). לפי שהוא מבואר מענין ההשגחה אשר הוא פנת התורה היותו יתברך משגיח על בני אדם להישורם אל ההצלחה (ר"ח קרשקש, אור ה' כ כח). שהניענו העיון להאמין בהשגחה נמשכת אחר השכל וכפי מה שיוגיע לבל איש מן השכל תגיע לו מן ההשגחות (שעש"ס לאכן לטוף כד). היש השגחה ביהודים אחרי שהטאו (שנע יסודס סד). והיה מהשגחת האל יתברך שבא הגורל למטה יהודה באופן שהיה הכרין בתוכו (ר"י אכרנאל, יב"ט יד).

הַשְׁגָּתִי, -הי, ת"י, לנק' השגתי, — של השגחה, מטבע ההשגחה: שכמה שיראוהו מהפעולות היוצאות ויתרונות קצת האנשים על קצתן ויתחווהו לפועל השגתי ויתלוהו לפועל השגתי (ידע' נדנשי, בלור תה"ח מג). כדי שיכירו וידעו בני אדם גם בני

הַשְּׁחָתָה ש"ג, — ספ"ס מן השחית, כמו השחיתה, ובמסורות: ואנחנו רואים יום מן הנסיון כמה נערים נפלו במהמורות השחת מרוע ההינדוק (המאסף, שנת תקמ"ד, קלת).

הַשְּׁחָתָה ש"ג, — ספ"ס מן השחית: אכן השכימו והשחיתו וכל השחתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה (ירוש' סקל' א מה ד), לא אעשה (בסדרם) השחתה (כאכ"ע נראש' יח כח), אבל אם תבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל (הרמב"ם, שנת יכ א), כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה וכו' לא אמרה תורה אלא דרך השחתה (הוא, מלך' ו ת), ואסור לקבור בתכריכין של משי ובגדים המוזהבין הרקומין אפילו לנשיא שבישראל שזהו גסות הרוח והשחתה ומעשה עב"ם (הוא, אלל ד כ), וזכר שהיו עושים האויבים השחתה גדולה (ר"י אברנכתאל, פוסט' ו ס), בזמן מלך אחר נקרא מנחם אשר השחית מיהודים השחתה גדולה (שנט יוסדס ו), לא די להם למצרים השחתה הצפרדעים אלא שהיה קולן של צפרדעים קשה להם ממכתן (מד"ר שמותי), ולמה השחיתו כרעב ובצמא ובמצור ובמצוק ובחסר כל זולתי השחתת חרבות הרומיים בכם (יוסיפוס פו), בהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם (תו"ס, הכניסס ט), אעפ"י שיש עונות חמורים משיפכות דמים אין בהם השחתת ישובו של עולם כשיפכות דמים (סמ"ג, סי' קסג), כי ההריגה היא השחתת הכלי המקבל החיים (פי' יזיר, מיות' לנאכ"ד ג א), — והשחתת השערות: הא כיצד גילוח שיש בה השחתה הוי אומר זה תער (קדוש' לט), שהוא (התער) מגלחו גילוח של השחתה (מד"ר כמד' י), שמים מכאן ושמים מכאן ואחת באמצע זה השחתת שכולת הזקן (הלל' פסוקות, נדס ויולדת).

הַשְּׁמָאָה ש"ג, — ספ"ס מן השמא: אבל בגדון זה שלא היה זה תובעו כלום אלא שביט דין הכריוז דרך כלל שיגיד כל מי שחייב לו אין כאן תביעה ולא השמאה (סו"ת ריב"ש ס"ג), ואף שאנו יודעים שכונתם לה שטאות אפ"ה חוששים לדברים שבפה ולא לדברים שבלב (שו"ת שמש' זק"כ ב א),

הַשְּׁמָנוּת ש"ג, — ספ"ס מן השמן, כמו ששמה: יורד (השמן) למטה ומתעה את הבריות לחסוא ועולה למעלה ומרגיז את חמת המלך בהשטנותו נוסל ממנו רשות להרוג את החוטא (רש"י כ"כ טו),

השואת הקיץ או השוואת החורף (שס ג א), ובחניע מרכו התמה לחנות נכח ראש מול מאזנים או יגיע היום בכל מקום להיותו שזה ללילה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה רגע השואת החורפי (מ' אלדני, ש"א ב).

הַשְּׁוִיָּה ש"ג, — כמו השוואה: תחת התיקון וההשויה כלומר תחת תיקון השער שהיה יפה ושוה (כד"ק, שס' קס), אבל בהשויה החכמה או בקרוב הודיעתנו התורה שרבי הדיעות יסבימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט (הסיטן, משפט' עת), כלומר תחת תיקון השער והשויה תהיה קרחה (כד"ק, שס' עכס), — שטר השויה: עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינים להשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס או בכך וכך צדקה והיא הנקראת שטר ההשויה ואתה מוצאה על ענייני הכלל שעושין אותה ב"ר או זקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר להסיר המחלוקת והתנואות מפורעי המס וכו' כותבין בדבר כתב וחותמין לו שטר ההשויה ההיא לכל בני המס להסיר מהם המחלוקת וזהו גוסס שטר ההשויה וכו' וראינו לעשות תקנה והשויה לכל פורעי המס וכו' בין לצדקה בין לכל צרכי העיר שיצאו על הקהל והשויה זו ותקנה זו קיימת וכו' וכל מי שיערער שום ערעור על תקנה זו ועל השויה זו יהיו דבריו בטלן ובבטולן (הספרות לר"י כרלנזי 137).

הַשְּׁחָתָה ש"ג, — ספ"ס מן השחית: דינין אלו של השחתת הסכין הם כדעת ההלכות (מ"מ, רמב"ם יו"ט ד ט), מפני איסור ההשחתה הותר לחכם לראותה ולהשאילה (סס).

הַשְּׁחָתָה ש"ג, — ספ"ס מן השחית, נעשה לשחין: וזה (תקון הליחה) לא יהיה אלא בזמן יתחייב בו אם השחת השחין ושובו נאצו' שלא יתדבק לעולם ואם שיתרחב שיתאכל חלק מן הריאה (קאטון ג' דיו).

הַשְּׁחָתָה ש"ג, — ספ"ס מן השחית, א עשה בשחר: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד"ר ויקר' יט), — ב) עשה שחר: רצועות שחורות הלכה למשה מסיני שצריך השחרה לשמה (התרומה, הלל' ס"ת קלא), השחרת כותלים בבית חדש היוק הוא אע"פ שבשאר בתים שאינן חדשים אינו חשוב היוק (שו"ת ריב"ש תנו).

⁽¹⁾ בסגנון ארמי: מאן תנא דהשחה עצמה אסורה (אלפסי כ"ל טו).

ולגלות טעמי המצות אשר הם לקוחים מצד ה' ש ב ל ה העיונית (מנח' קנא' לר"י מפיסא 109). האיש הנפרד והמתבוד ב הש ב ל ת בשישיג דבר מה יבקש למה שתטחו תאווה (הקד' נפול' יסוד' לר"י מוסקטו). — ג) בספרות החדשה משמשת מלה זו במשמ' שם כללי לידועות ולמודים שעושים את האדם למ ש ב ל, שמאירים את עיניו בידועות העולם והחכמות. Aufklärung, culture, civilisation; enlightenment הראוי ונכון לנו בית ישראל המתערבים בין העמים והם לנו לעינים בדרכי ה ה ש ב ל ה¹) וההארה והפצנו וישענו להלך בעקבותם ולאחוז בסנסניהם שיהיו לנו ספרים כאלה המאירים עיני שכלנו ומטהרים רעיונינו מהכלי שוא (יחזק' כן יונה, חתי' כרך י"ג של כה"ט, נכתב כמדש חלול שנת תקצ"ב). תשים לבך לכתוב מאמר בהשתלשלות ה ה ש ב ל ה בין יהודי ליטה בשנות השלשים בשלום תולדות חיי האנשים אשר הרימו את דגל ה ה ש ב ל ה אצלנו (אגר' יל"ג, כ ריס).

***הַשְׁכֵּמָה** ש"ג, — סה"פ מן הש"פ, א) עצם שה"פ, קימה והליכה למקום בבקר השכם: גדולה הכנסת אורחים ב ה ש ב מ ת בית המדרש (שנת קנ"ו). — ב) בַּהֲשֵׁמָה, בבקר הש"פ: וכל השחתה שהיו עושין ב ה ש ב מ ה היו עושין אותה (ירוש' שקל' א מ"ד). משה ב ה ש ב מ ה עלה (אל הר סיני) ובה ש ב מ ה ירד (שנת פו). והיו הנוגשים הולכים לבתי השוטרים ב ה ש ב מ ה להוציאן למלאכתן בקריאת הנבר (מד"ר שמות א). אמר לו הקב"ה (למשה) לך אצלו ב ה ש ב מ ה עד שלא יצא מביתו (שם יב). — ואמר הפיוס: נשנו גדולים וקטנים בהשכמה, גועים ותוהים על הרעה לנחמה (סליח' שחר' יוס"כ, אגף). — ומ"ר השכמות, במשמ' בקר: אם תשתין מ' ה ש ב מ ו ת בעקבך לא ישלמו בך כשפים (מ' אלדכי, ש"ה ד).

***הַשְׁכָּרָה** ש"ג, — סה"פ מן השפ"ר: איווהי ה ש ב ר ה מותרת ואיוו אסורה (שו"ע יו"ד קטו).

¹) זו הפעם הראשונה שאנו נפגשים בספרותנו עם מלה זו במשמעה שנתנה לה אח"כ כל כך זהר ותפארה בקרבנו. ה מ א ס פ י"ס עוד לא השתמשו בה, כ"א בחכמה, דעת, וכדומה. גם באחת עשרה שנה של בה"ע לא השתמשו עוד בה. רק בחתימה העברית לכרך י"ב השתמש יו ד ה בן יונה לבית ימשל בהשם ה ש ב ל ה במשמ' השם אויסקלערונג שכתב הוא בעצמו שם בהחתימה בלשון הגרמנית. וראוי לקבוע לו ליהודה בן יונה זה זכרון עולם במ"ן בעד המלה שתפסה אח"כ כל כך מקום גדול בחיי עמנו.

***הַשְׁיִיגָה** ש"ג, — כמו הנש"ה: בטרם תמות הישב לאוהב ו ה ש י ג ת יך תן לו (כ"ס גני' יד יג).

***הַשְׁיִמָּה** ש"ג, — כמו השמה: ואם חכלה נהרת ל ה ש י מ ת רגלה השמאלית על רגל ימין ההתן או תשלוט היא עליו כל ימיה (דרך יסרה, ש' הסגול').

***הַשְׁכָּבָה** ש"ג, — סה"פ מן הש"ב, א) עצם שה"פ: ששכב בשלמתי שהשאל לו זה דבר הקנוי לו ואם אינו קונה (העבוס) צדקה ב ה ש ב ב ה זו מנין על שלו שכב (רש"י פסח' לא:). — ב) חפלה על נפטר ביום מותו וכדומה: אודיעך מה שקרה פה ב ה ש ב ב ת החכם רבי אשתרוק הכהן נ"ע אני פתחתי בכית הכנסת ביום ההוא וכו' יושבו לארץ ואני בראש האכלים ובקול רם ומר פתחתי וכו' (בול"ת ריב"ס ס). ובן ה ה ש ב ב ו ת שמשכיבים את המתים מנהג שטות הוא ואינם מועילים כלל (מכ"י חסיד' גמיל' חסדים ג).

***הַשְׁכִּיל** ש"ג, — מקור כמו שם, מן השכיל: בעשרה לשונות של שבה נאמר ספר תילים באישור בניצוח בניגון בשיר במזמור ב ה ש ב ל ברינה בתודה וכו' (ירוש' סוכה ג נד). ואפילו אומות העולם מכירין בחכמה ובכונה ובדיעה ו ב ה ש ב ל מניעים לגופה של תורתך (מד"ר וקרא' ג). השיבו השם יען אשר שאלת את הדבר הזה ר"ל ידיעה וה ש ב ל ולא שאלת חיים ועושר ונפש אויבך וכו' הנה בשכר זה עשיתי בדברך (ר"י אכרנאל, מ"א ג יא). וחננו מאתך חכמה בינה דעת ו ה ש ב ל (תפל' הסנה, י"ח כרכות).

***הַשְׁכִּילָה** ש"ג, — סה"פ מן השכיל, א) עצם שה"פ, כמו חכמה, תבונה: עבד משכיל זה אליעזר ומחו ה ש ב ל תו אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו וכו' מוטב לי להשתעבד בבית הזה ולא בבית אחר (מד"ר כראש' ס). ומה תקחו עצה מן העריץ משולל מ ה ש ב ל ה (שנ"י יסוד' לז). כי יבוקשו לדעת הדברים הקדומים לקחת עצה מהם וזה מחשיבותם ו ה ש ב ל ת מ הטובה (שם ג). — ב) הַכְּבִינָה והשנה בדברים רותניים: כי ה ש ב ל ת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (פסקריס ג ג). א"ב ייחס ה ש ב ל ת האור קודם חיותו לזמן ויום מוגבל (ר"י אכרנאל, כראש' א). ואנחנו מדברים בענינים על דרך ה ה ש ב ל ה לא על דרך אמיתת העצם (שנ"י יסוד' ז). לברר

***הַשְׁלָחָה** ש"ג, — שֶׁ"פ מן שלח; הַשְׁלִיחַ, השלחת יד : ואל אציל בני ישראל לא שלח ידו אמר רב, פנתם מכאן שהיו ראויין לה שלח יד (מד"ר כמד' ג). — 'עצם שה"פ : ונאמר בענין הה שלח והרמיה והמשלה את השעיר וכו' (הש"ס לריכ"ג, שלח).

***הַשְׁלָמָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן השליט : וממה שהוא מענין ההשמיטה והה שלח וכו' (הש"ס לריכ"ג, שלח).

***הַשְׁלָכָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן השליך : שלש על שלש שהשליכו באשפות טהורה תחורה טמאה לעולם השלכותה מהרתה וחורתה מטמאתה (כלים כו יב). והשליך אותה וכו' אותה בה שלכה ולא עולת בהמה בה שלכה (ספרא ויקר', נדנכ ז ט). השלכת עץ ארו ואוב ושני תולעת (יומ' מג). ולא בה שלכה שהשליכוהו בכור (תנחומא ויג' ז). בלומר השלכה והרחקה (כד"ק, ש"ס פלט). לא מאסם ולא השליכם מיאום עולם והשלכה נצחית לבלותם ולהפר בריתו אתם (תווק אמוג' לרי"ב כ"ד אכ"ר א פ). — ואמר הפיטן : ויהמוס וינצץ ויזר, וירא הַשְׁלָכָה נורה, ואימה נופלת עליו כבורה (קנ' לת"כ, ח"כ אלת). — ובהשאלה : כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו (חז"ס, משנן הנפש ג).

***הַשְׁלָמָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן השלים¹, (א) עצם שה"פ : עלה אלול וכותה שלמות (בנין) החומה של ירושלם שבו בשלמה (מד"ר אסת' ג ז). בשעת השלמות חבית היה הקב"ה מקדשו בענין (רש"ס שמות מ לה). ויתעסק בהשלמת ההצעות והבנת החקירות (ר"ס א"ת, מו"ג א ה). ונשוב אל השלמת ההערה על רבי חנינה וחכמותיו (ש"ס נט). וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עיניי ספרי זה בעשרה בתים עבריים (תו"ס, סוף אסת' יי). כי השלמת הדבור בדיעתו יתברך ורצונו איננה ממה שראוי בכוונת זה הספר (כאכ"ד, אמו"ג כ א). ואחר כך יבטח על האלהים בהשלמתה ואם ישלמהו על ידו (תו"ס, הכתומן ד). כתמם באו עליך פרוש בהשלמתם (כד"ק, ש"ס תמס). והיתה השלמתו (של הספר)

¹ בסגנון ארמי : אי אמרת חדא נזורות קביל עילויה מי הוי השלמה כלל (גזיר' ה:).

ביום האחרון מחדש אלול (רי" אכרנאל, כסוף ס' מלכים). — ב' כמו שלמות : ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא וכו' הוא על דרך ההשלמה לנו שלא גלמד מדת האכזריות ולא נבאייב לבטלה ללא תועלת (מו"ג ג יו). ואין תקנת העולם שיתחדו כל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאכה אחת כי השלמת סדר העולם בכלן (חז"ס, הפרישות א). ויש מהם בהשלמת הדעות והמדות הטובות (כד"ק, ש"ס תמס). שהשלמת תכונת האבן היפה היא הציורים (ש"ס, פתח). והשני להשלמת עצמו במדות והנהגתו בדברים המדיניים (רי" אכרנאל, מ"א ג ט). — ג' עשיית שלום בין שנים : ולכן היה מהעצה שיהלל (אבשלום) את יצועי אביו באופן שתמנע ההשלמה ביניהם (רי" אכרנאל, ש"ג יו).

***הַשְׁמָדָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן השמיד : אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא לשון כילוי בנים ובנות (מד"ר ויקר' ז). ואחריו באו מלכים רשעי ארץ עליכם וכו' ומאו התחילה ההשמדה בארצכם (יוסיפון, פרק סד).

***הַשְׁמָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן שים, השים : שכך אמרת לנו הורידותו אלי וגו' זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיון עין (מד"ר כראש' ג). הוד והדרתו, משוה רגלי כאילות, כלם ענין השמה (כד"ק, ש"ס סז). וכיוצא במסדור השלחן וההשמה ונשיאה בכלים (ג"ע לר"א הקד"ה, שנת יח). סגולה וסוד גדול שאם החתן נוהר להשים רגלו הימנית על רגל שמאל הכלה בשעת אמירת ו' ברכות או אותו השם תהגל מסוגל שישלוט עליה כל ימיו (דרך ישרה, שער הסגולות).

***הַשְׁמִיטָה**, ש"ג, — מקור מן השמיט, כמו שם : שלא תאמר כל שלשים יום אין רשאי לתובעו לאחר שלשים יום בהשמיט כספים הוא לא יגבנו (ירוש' מכות א לא). — ובהשאלה : תצרף לזה צרת השכחה ויגון ההשמיט אחרי הקנין אשר אי אפשר מבלעדי להיות הזכרון בה נשמי ויקרהו השגוי והלאות (רי" אכרנאל, מ"א ג יב).

***הַשְׁמִיטָה**, ש"ג, — שֶׁ"פ מן השמיט, (א) עצם שה"פ : השמיט כספים (ירוש' ר"ס ג נח ד). השמיטת קרקע (ערכ' ד). השמיטת כספים חובת הגוף היא (קדוש' לת:). בעון גילוי עריות

הטבע ורבויו ומיעוטו (כ"י אכרנאל, יוס' יד). זאת כל אלה אמרו וכו' בהשערותם והעולה על רוחם דרך התנצלות בלי שום מופת (סקד' חוסכ משפט לאיוכ). כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (העקריס ג). ואם נחמין לעלול בתהומות השערות שתיס הגה השערותי (אגר' סד"ל, CCXXVI).

***השפלה** ש"ג, — ספ"ט מן השפיל, א) במשמ' יוצאת : ואין שלטון ביום המות ואין מות אלא לשון השפלה (מד"ר כלא' לו). — ב) במשמ' עומדת : וכן הלל אומר השפלותי היא הגבהתי והגבהתי היא השפלותי (מד"ר ויקר' ח). — ואמר הפיטין : חוק לשינתם בלה, אותם להפילה, בהכנעה ובהשפלה (יולר' שנת זכור, זכור חת). יסלו ממועצותיהם וממחשבותיהם והשפלתם תחוינה ענינו (סלי' מוסף יוס"כ, ס' אלסי). הביטה והגבה את השפלתנו (מח' רומני, סלי' לפני כ"ס).

***השפעה** ש"ג, — ספ"ט מן השפיע, א) פעולת השפע שמשפיעים השכלים העליונים על התחתונים : וממנו (מהפעל שפע) בנו השפעה (כ"ס ח"ת, פי' סמלים סודות שמו"ג). להורות השפעת השכלים על הנביאים (סס א מו). ההשפעה הראשונה המקפת על כל העצמים היא טחויבת להשפעות מקצת העצמים על מקצתם (מקור חייס לרש"ג ג). הבנה לשפע הצורה בענין יריעה השפעתו על לא השפעתו בהשפעת קצת הנקראים שכלים (ראכ"ד, חמו"ר כ ג). והכל ברצון האל יתב' ובהשפעתו וסדורו (סס). לפי שהשפעת המולות הוא בסך זה (שנת יסודס ז). הושפעה עליה השפעות מנועם האל יתברך והיה אל הקצה המכוון באדם (אמונס רמס כ, סקד'). מציאות העולם הנשמי או השפעת נוגה ואצילות עליו (שפ"ס לאבן לעוף ג ב). ומפני זה היה ראוי שיושפעו ממנו השפעות רותניות פשוטות ואין להם שום תלייה בחומר (י"ג יסוד' סמסניל לר"ד כן כילא). הסוד וההשפעה שהשפיע הוא יתב' עלי (ש"ת כנימין זאכ ח). ומה שפועלים העליונים בגשמיים נקראו השפעה (מאמר העקריס למח"ל). בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו יתברך לצרך בריותיו יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא יותר יקר ומעולה מכל מה שאפשר במציאים וכו' (סוף, דרך ס' ד ב). — וגם פעולת

יעבורת כוכבים והשמות שמיטין ויובלות גלות בא לעולם (שנת לנ). גורתי על השמותם לבחירת הקצור (נפולות יסודס ד). — ב) בעניני מסחר, השפעה, שהלוח אינו פורע את חובו, עשה שבר, Bankrott ; faillite ; bankrupt : וקצתם (של בעלי חובות) עשו השמות, ויחוק את לב פרעה כפשוטה (הקדמ' חכי בעל חו"י כסוף ש"ת חו").

***השמנה** ש"ג, — ספ"ט מן השמין : ומהם סכלים יחשבו שהאכילה ושאר ההנאות החברתיות האחרות שאי אפשר זולתן יהיה רוב הכמות מהם יותר מועיל ויותר ראוי בהשמת הגוף (ידע' כדקסי, סרדס ח). פרק ד' מן הלמוד הרביעי וכו' בהשמת הכחוש (קאנון א ג ד). בחוק האברים החלוישים השמותם (סס סס כ יא). — ובהשאלה בהלצה, השמות הענין : ואם הענין הוא שפל ואיננו סובל מן ההשמה וההרחבה נחסר היסוד (נוסת לופיס כ י).

***השנות** ש"ג, — ספ"ט מן השנות, שנה : וכבר בארתי מהות השנות הוה בזולת החבור הוה ר"ל ספר ההכלמה (הרקמס, סער ככ). אחרי שהשלים (דוד) וזכרון המלחמה שנלחם עם הארי או עם הדוב אמר עוד שלא קרה זה לו פעם אחת לבר אבל פעמים הרבה בהשנות גדול (כ"י אכרנאל, ש"א יו לו). ***השענות** ש"ג, — ספ"ט מן השען : תנועה בבדה על ההשעות שמסיר האבר ממקומו כמי שיהפך רגלו (קאנון א כ י). רק היה זה לצורך ההשעות באחריות המלה למען תמצא מנוח לכך רגלה (קול יסודס, כוזרי כ פ).

***השערה** ש"ג, — ספ"ט מן השער : וההשעה הוהת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם ונמצא אותו אומר במקומות רבים מספר המדות שהפעולות הפרטיות ראוי שיושערו והוא לא ביאר ההשעה בהם נראה שדעתו לומר שההשעה הוהת היא לוולתו (העקריס ח ח). והמעולה הוא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשעה או יחשב בו שהוא טוב (נוסת לופיס כ כ). וכמה וכמה צריך להעמיק בכל דבריו הנאמרים באמת ובהשערה ודקדוק עצום ונורא מאד (סקד' גידולי תרומס). בזכרון העבר ושמירת החווה והשערות העתיד מתוך ההשקפה הצרופה בעבר ובהווה (נפולות יסודס יד). — ובמשמ' אמר דעת : ושתייה זה בהשעה ואמר מכמות

בתחלת ועצום העינים כרוב המקרים אין ספק שבו רוב הגעת הטובות (ידע' כדרכי, הסדרס א).

***הַשְׁקָפָה**, ש"נ, שס"פ מן הַשְׁקִיף, א) עצם שה"פ: בוא וראה כמה גדול כוחו של עושי מצוה

שכל השקפה שבתורה ארורה וזה בלשון ברכה (ירוש' מע"פ הנו"ג), שיהיה מענין ההשקפה וההבטה אשר קדם זכרם (הסדרס' לריכ"ג, שכל),

וכי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים בנראינו ובנסתרותינו לאלהים מפני השקפתו עליהם בשוה תדיר ואילו היינו מעלים בלבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצונו כי השקפתם על הנראה מגופו לא היינו מתעכבים לקשט מצונו

כרצונם ממנו (ח"ה, תשכון הנפש ג), להורות כי טעם השקפתו על בני אדם הוא לראות היש משכיל (שע"פ לאנן לטיף כד), — ב) "בהשאלה להשקפת השכל: מדרגת עיון והשקפת שכל לא

השקפת עין (ר"ש א"ת, מו"נ א ח), הבטת השכל וההשקפה על התבוננות הדבר עד ששיגהו (סס ד), ואולם נדע היותך נמצא זה חלקו מכל עמל

ההשתכלות וידעיות ההשקפה (במיל' עולם יג), שיהיה המחבר במסור וכוון במאמריו עם כללותם שיהיו מובנים לשומעים בהשקפה השה מבלי

שיצטרך לזה התבוננות מופלאה (ידע' כדרכי, ספר הסדרס), — בתחלת ההשקפה, לפי מה שנראה מרם שיעין אדם בדבר היטב ויתעמק בו: ויצא לך שוה ליום אחר ג"ט דקין ח' שלישיות בקרוב אשר

בתחלת ההשקפה יראה שסדר המדה השה הזאת תהיה על כל יום ולילה לעולם שוים (נחמ' ונעיס, דוד גנו קמא), — ג) 'מחשבה ודעה שיש לו

לאדם על דבר מהדברים, Ansicht; opinion: כי ראה במצרים וכו' כמה תנויות אשר תושבי הארץ נועלין בשבת והם ישמעאלים גמורים ושאל להם מה ענין

נעילת התנויות והשיבו כי לא ידעו מזה דבר ואין להם השקפה אחרת אלא שכך ראו אבותיהן נועלין בשבת

(בנע יסודס יא), וכמו"כ בין יתר ההשקפות הנאותות בשורי המצבות (ר"ע מן הסדומיס, מאור עיניס ס), כמה עולמות של רעיונות והשקפות

חדשות יהיו לנחלה לאיש אשר נרבה אותו רוחו לנמוע המסע הקטן הזה (גוטלנכ ממלריס, קאריס),

***הַשְׁרָאָה**, ש"נ, שס"פ מן הַשְׁרָה: השראת שכינתו (ד"ח ודעת חכמס א), כדברו עמו

דברים לא בע"ח: או (תאדע שקיעת האדמה בעת הרעש) בהשפעת מי חים מבקע שיעשו בארץ הסמוכה להם שישקיעו חלק מן המקום

ההוא (ר"ש א"ת, פי' המליס הורות שכמו"נ), — ב) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ' כח ופעולה שיש לו לאדם על אחרים, שהוא מטה אותם לרצונו, וכן

פעולה שפועלים דברים או ענינים על דברים וענינים אחרים, Einfluss; influence.

***הַשְׁקָאָה**, ש"נ, — שס"פ מן הַשְׁקָה: בן לוי שקבל עליו כל עבודת כהונה וכו' השקאת

סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע (תוספתא דמאי נ ו), כאשר תעזור התרישה וההשקאה את הורע בגידולו (פתי' תקון מדות הנפש לרש"ג), ונהג

בעליו (של הפרס) שישקוהו בכל יום פעם אחת ותהיה ההשקאה ההיא ממוצעת וכו' וצוה לבנו שישקו הגן ולא תאר לו אופני ההשקאה ולא זמנה ובמותה ושיעורה (ידע' כדרכי, סדרס א).

***הַשְׁקָה**, ש"נ, — שס"פ מן הַשְׁקִי, נשק: נגזור השקחה אטו הטבלה (ביל' יח), אבל בהשקת מים אין להוט כל כך להשיקן (תוספ' סס).

***הַשְׁקָמָה**, ש"נ, — שס"פ מן השקמ' במשמ' שקמ: לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקמ' והצדיקים עניים (מד"ר שמות א),

ההשקמ' והמנוחה מועלת אחר האכילה (מ' אלדכי, ש"א ס),

***הַשְׁקָמָה**, ש"נ, — שס"פ מן הַשְׁקִימ: כלם ענין השקמה והנחה (רד"ק, שרש טז), פרק ל מן האופן הד' בהשקמת הכאבים (קאנון א ד ל).

***הַשְׁקִיָּה**, ש"נ, — כמו הַשְׁקָאָה: למליקה ולקבלה ולהווייה ולהשקיות מוטה ולעריפת העגלה (סוכה ס), — ומ"ר: השקיותו של אותו

רשע לא היו אלא בשל וזה (מד"ר אסתר, והשקות),

***הַשְׁקִיעַ**, ש"נ, — שס"פ מן השקיע: השקעת מקומות יארע פעמים ברעש גדול (פי' המליס הורות שכמו"נ לר"ש א"ת), וקראה שקיע במקום הנשקע בלעית הארץ (סס), אפשר לו ללכת במקומות האבק והעשן וההשקיע במים (רש"ב, אמו"ר א ו),

***הַשְׁקָעָה**, ש"נ, — שס"פ מן הַשְׁקִיעַ: אמנם התישב ושמירת השעות הראויות והשקעת המחשבה

ואם תעווב הגבולים של דינים אשר הם סיג התורה ותסמוך על השתדלותה יהיה סבה למינות ויאבד הכל (קורי ג מט). וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל להשתדל להיהא בתחבולה הויהא באמרו אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (סס ד יד). שתבחר בוריות ובהשתדלה או בעצלה ובעכו"ב (סס ה כ).

הַשְׁתַּדְּלוּת. ש"ג, — סה"פ מן השתדל: באמת קבלתם התורה הזאת כראוי ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה במקהלים בהורמן אליה לשבח עליה ולזכור שרשיה (קורי ג ח). ואם תיקן וחתן אל לבך מה שאמרו ז"ל הכל בודי שמים חוץ מיראת שמים תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו (חו"ס, יחוד הטעם ס). כי הבורא יתברך כבר צוונו לבחור במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה (סס, הסכמות ד). החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו (סס, ספר חסדון הנפ'). אבל ראוי לו שייחסוהו לזריות והשתדלות בהמציא והעמיד אמונות אמיתיות כפי יכולת האדם (ר"ס א"ת, מו"ג א ס). שני דברים יתקן באדם את עולמו מוסתר יתקן בו נפשו והשתדלות ייטיב בו חייתו (אלתריז, מוסרי הפלסוף). העמל בדברים שלמעלה מן השמש בהשתדלות השגת אמיתות בבחינת המציאות (הקד' מלמ' התלמיד). ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב (סס, פרס). ואל ושיאך הרפיון והעצלה שיש לזמן גורות רשומות כל השתדלות עמחן שקר כי זאת עצת נפתלי לבב (כחיל' פולס טו). בהרגילות וההשתדלות יצילו מן הדלות (אמרי נעם ונר ישראל לר"מ כר"י 39). ועל כן צריך האדם הרוצה שיקרב אל בורא: שיתבונן בנבראיו כפי היכולת כי הם הסולם לעלות עליו וההשתדלות לדעת אותם היא עבודתו (המעל' לרש"ט פליקיא כ). כי תחבולה הענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות (רמב"ם שמו"ט כט טו). כי בשאדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו (הקד' ספקים). כי הפעולות הבחירות בבחירה גמורה הן חנה שיפול בהן החריצות וההשתדלות ושעליתן ישובח האדם או יגונה (מרפ"א לנפס כו). — וכננו: כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הקמס, ספר ככ). בהתרפותך בו מפלחך וב השתדלותך בו הצלחך וחיותך (חו"ס, עכוד

(האלהים עם אויב) מבין שערות ראשו וכו' שמורה כי גם שם יש השתדלות שכינה (ר"מ אלסיר, ליו"ב לח א). **הַשְׁרָה.** ש"ג, — סה"פ מן השיר, נשר, השרת שערות, פרות, וכדומה: אין בו תקלת גרנות והשרת פירות (כס"י תע"ו). צער דהשרת בתולים (תוספ' כ"ק נט). שאין אדם סורק אלא אם כן יש נימין מדולדלין ואי אפשר להפרידן רק בהשרה אם כן עד כאן מכיון הוא להשירן (שו"ת ריב"ש סלד). **הַשְׁרָצָה.** ש"ג, — סה"פ מן השריץ: כעקרב שמשרצת ששים בהשרצה אחת (מדל' שכל טוב, לך לך). והשרצת המים רמזה ג"כ באומרו ועוף השמים וכו' כי מהרקק נבראו (אוס"ת, כחלש' ב ס). **הַשְׁרָשָׁה.** ש"ג, — סה"פ מן השריש: בפירות הלכו אחר שליש ובאורו אחר השרשה וביקר בשעת לקיטתו ועישורו (יב"ט' כ"ג כ לד). לעולם ביהודה ובהשרשה (פסח' נה). משום שאינו רוצה בהשרשתן (יב"ט' כלא' א כו).

הַשְׁתַּבְּשׁוּת. ש"ג, — סה"פ מן השתבש: וכן חולשת פעולותיו (של הנוף) כלם אי במולם או השתבשותם (כ"י חזיון, מו"ג ג ח). הדאגה והצער אשר תשיג הנפש בערבות השתבשות ההשתכלות ובהפסד האבדון והמות (טפת לופיס ג ו). עתה שבנו אתורנית כי הפכה ההכמה עורף ולא פנים ונתהפך הסדר לבלי סדר שממנו תוצאות ההשתבשות בעיונים (נפולות יסודס לג). גם הכח השכלי צריך שימור פן יפול כפח ההשתבשות בדעות (סס לד).

הַשְׁתַּגְּעוּת. ש"ג, — סה"פ מן השתגע: כי הם יהיו או בויון והשתגעו (כאור ס' הסירים לארסט' כג).

הַשְׁתַּגְּלוּת. ש"ג, — סה"פ מן השתגל: ומה שיהיה (פבת חלי הבליות) ההתרחבות (סבה לזה) הנה הרפיון המקשיות והחזק ומניעות סבות ההתרחבות והוא עויבת התנועה והמשגל ועויבת ההשתגלות הרבה (קאטון נ"ח ט).

הַשְׁתַּדְּלָה. ש"ג, — כמו השתדלות: והתרת השבועות והגדרים במיני הערמות אשר הם עוברים אצל העיון הדיני מכלתי ההשתדלה (ה' התורה וכו'

(¹) בנוף הערבי: אלאג'ת'האר א).

מהנפלאות אשר יפיהו להם ההשתחואה בלבנות הרואים המה התעלות הנחצבות שם בהאבנים להגרת חמים במורד (שס ג, רוסיה בלז'א).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: והכוונה שלא תהיה העמידה אלא אחר ההתחממות וההשתחואה (הקד' תפאל' ישראל, לרש"י דוראן).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: כי היה פרעה מפתח שמא ישארו בני יעקב בארץ

כנען מפני מה שראה השתחואה הוקן בחייו ובמותו אליה (ר"י אברבנאל, ויחי). גם התכונות המחייבות הכעס הם ההשתחואה אל דבר עם דאגה וצער. שאלה לקוצר רוחם יחשבו לעשות דבר כנגדם (נופ' לופ', מסיר ליהוה ג ב), והנלגלים הם מציינים השתחואה (רש"י דוראן, מנ"א, חלק שמיני ח).

המאכלים הגסים המולידים עובי בכלי הנפשות ויחשבו עליה ויהרהר מלהשיג השתחואה שעל כן צוה החכם היוני וההרו בכריאות הגופים (אגל' תפאל' לר"י לטיף). וגם יתאמת זה המדע בחקירת סגולת השבעים ויקח מהם ראיה להשתחואה העליון (שס). ואמר זה המומד על השתחואה אהבה וחבה להתפלל לשם יתברך (ג"ע לר"א סקראי, תפאל ד). תאותם של ישראל עצמן נקרא יראה פנימית שהשתחואה להיות עבדי הבורא לעשות מה שהוא חפץ כדי שיהיה לו ענינו לא בשביל שכר ועונש (קדושת לוי ע"ת ע"פ). — ומ"ד כנל: ועל דרך זה היא מציאות האהבה באדם כי בתחילה צריך שיקדים השתחואה ליהוה להדבק באור העליון וכיון שהקב"ה רואה השתחואה מופיע בו מאורו העליון (ראש' תכמ', האספה ב). — ובמש"ש קול המיה מרוב תשוקה וכלות הנפש: קודם הקידוש היה נוטל הכוס בידו והיה עומד ומן רב עם הכוס בידו לפני השלחן בשתיקה ולא היו שומעין ממנו כ"א קצת קול השתחואה (מגיד שיחות קכג).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: נעלם ממנו זה וזה והשתחואה או ששהה בכרי

השתחואה או בא לו בארובה (שנ"ע ב ג). לחייב על העבודה (של האלילים) בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה (מכ' יתרו, נחש ו). מלבד שטעונה הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי חלק טא). בריעה

(י ואולי מן משק גבים שוקק בהם).

ה', שתעשה עיקר השתחואה לקנות שלמות נצחי (ספורנו, קה"י ז יו). כי כפי מעלת הדבר המבוקש השגתו כן ראוי שיהיה עמל האדם והשתחואה להשיגו (הקד' העקרים). כי מי שישם השתחואה וטרחו לזה המין מן השלמות לא טרח רק לדמיון גמור (ר"ש א"ת, מו"נ ג נד). ויאמרו גם כן השתחואה וטרחו בזה החולה היה לריק (שס כה). כי יש אנשים שהשתחואה תמיד לבקש הדבר הנכבד והחיים התמידים כפי חוב צורתם הנכבדת (המע"ל לרש"י פלקורא ג). — ומ"ד: בנין המובח ועריכת העצים ושאר השתחואה (ר"י אברבנאל, וירא). שאם כן (אם אין בחירה) בטלו כל השתחואה ולשווא משתדל האדם (אוסק משפט לחיוב ז). כאדם הקונה תחבולות והשתחואה נמרצות להשיג מבוקשו (שס, וכו' מסכות).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: ושיית י"מ הרפה וכן הוא הענין אבל אינו מלשון השתחואה וכו' וכן השתחואה על היא לשון שימה וכו' וכשהיא במם היא הפך השימה (אוסק משפט, לחיוב י כ).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: ויכלו בהשתחואה בלי ימיהם בלי גמול ומוסר חמרי דעת אכזרים וגומי נקם (שכ"ע ג, רוסיה בלז'א).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתחואה הערכים (ח"ס, עמוד ה'). נמצא עם השתחואה דין מציאותו והעדרו הוא ראיה על מכריע הכריע מציאותו על העדרו (ר"ש א"ת, מו"נ א ע"ד). ולהשתחואה תמצא שכמו שאמר ביהויקים וכו' בן אמר בצדקתו (ר"י אברבנאל, מ"ג כד כ). — ובמש"ש התיחסות ברוח שוה לדבר מן הדברים: סוד החכם ששאל לרוצה השתחואה כי האמת מי שאינו שוה בעיניו טובות העולם הזה ורעותיו אינו מיחד וכו' (המגיד לר"י קארל, כסלח).

הַשְׁתַּחֲוִיָּה, ש"ג, — שס"פ מן השתחואה: ותתמעטנה הדאגות והאנחות ותסור המחשבה וההשתחואה ותשמח הנפש בכל ענין (רש"י פלקורא, לוי סיגון ה'). העיים וההרבות מהחומות הנשכחות שהיו בה יעורו ויעוררו גם עתה התפללות והשתחואה בלב רואיהם (שכ"ע א, מלרים).

על ברכים וכו' השתחוואה זו פשוט ידים ורגלים (כרכ' לד:). באימה ביראה בכריעה וב השתחוואה (כ"י אכרנאל, ס"א יח). ואין פירוש הכתוב לא השתחוה על מנת לעבוד שנלמוד ממנו שהשתחוואה לבד שלא לכוונת עבודה שלא יהא אסור שהרי במקום אחר נאמר בתורה כי לא תשתחוה לאל אחר שאסרה השתחוואה לבד בשום צד (ס' מינוך, יתרו כת). — ומ"ר: והשתחוואות מדלה ומעני עבוד כבר לחם תורה כי מחיר הכבר אגורה (דונש על מנחם, אגורה). — ואמר הפיטן: קבועות היו למול הפרצות, בהשתחוואות לאלהי לרצות (סליח' עכ"ס, תפלה תקח).

***השתחוויה.** ש"ג, — א) כמו השתחוואה: על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמי' ג). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה (יכוש' כרכ' א ת). ואברהם לא חזר מהר המזריה בשלום אלא בזכות השתחויה וכו' ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה (מד"ר כראש' נו). — ואמר הפיטן: רגילים לקולה ליום ובהנים, לשיר והשתחוויה היות מזומנים (סליח' עכ"ס, תפלה תקח). גדול בענקים כהשבים לזבח והשתחוויה דבקתו וחבקתו ותוציאו לרויה (סליח' מוסף יוס"כ, אל סכ המזון). — ואמר המשורר: ועינו ענתה בו, עלי ריע לבו, בקרבו שם ארבו, ועושה תסרוקים, בהשתחויותו, לכל רואה אותו, מלא כל קומתו, ומשפיל חמוקים (כרכ"ט, נדוד ססיר). — ומ"ר: ושלש עשרה פרצות היו בו וכו' וגורו כנגדן שלש עשרה השתחויות (מדות כ ג). כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש ושלש עשרה השתחויות היו שם (סס ו). ובשהיה (ר"ע) מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניח בוויית זו ומוציא בוויית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (כרכ' לא). התפילה והתחנונים והכריעות והקידות וההשתחויות והקימה כלילות (מאזני זק, אלגולי 164). — ב) כמו יבית השתחויה, מסגד מושלימים: המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל ויגדר פרצותיהם וכו' ובונה לו שם השתחויה על אבן שתיה (נסתר' של כרכ"ג, כיה"ד ילינק ג).

השתחוות על קברות הצדיקים שאינם קרובים לקברי גוים (משנ' חסיד', סיהודים א).
השתלחות. ש"ג, — סס"פ מן השתכל, עיון והתבוננות שכלית ומדעית: צריך לזמן הבנות רבות לא תשלם אחת מהן אלא במחשבה והשתכלות (כ"ס א"ח, מו"ז אעכ). אבל הם עושים מעשים טבעיים מבלתי מחשבה והשתכלות (סס). שאנחנו אמנם נדע כל מה שנדע מפני ההשתכלות בנמצאות (סס ג כא). כשתסתכל בכל מה שאמרתיו ההשתכלות שצריך להשתכל בו (סס כג). ואני מקוה עליך שעם ההשתכלות הטוב תשיג כל העניינים שכללתי בו (סס נד). והנפש תשבע ותתענג במעט השתכלות בחכמה שנושאא יקר ונכבד (מלמ' סהלמיד', שמות). אנשים שהם מוטבעים בטבע שאר בעלי חיים שאין להם מחשבה והשתכלות כמעשיהם (סס, פרס). ואולם נדע היותך נמצא זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות ודריעות ההשקפה (כחית עולם יג). ובערוב השתבשות ההשתכלות ובהפסד האכדון והמות (נופת לופס ג ו). בראות עין ואזן קשבת מתענגים (הצדיקים בגן עדן) דרך השתכלות (מ' ריאטי, מקדש מעט, סיכל א). השתכלותו בעת שתמה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם (ח"ס, חשקן סנפ' ג). שכל עושה או מורה הלכה לפי השתכלותו אם לא יהיה בית דין הגדול או כהן גדול הוא מכת המזיד (כ"ס א"ח, מו"ז ג מא). ואלה הם אמיתיות גראות למביטים בעין השכל וקשות על מי שקפא בו השתכלותו (מאזני זק, אלגולי 164).

השתחוות. ש"ג, — סס"פ מן השתלח: שעור השתלחות היונה בעיפה (הכרכ' לריכ"ג, שגר). עור תנועת הגלגלים והשתלחות ניצוצי הכוכבים (כרכ"ג דוראן, מג"א, ח"י ד). — ובמשמ' התעודות: השתלחותו והפחתו ללידה (הכרכ' לריכ"ג, פטר). — ובהשאלה, הודמנות: נמצא שמה שהיה נראה לכאורה שהוא בא במקרה והורמן כפי השתלחות הטבע והזמן לא היה ולא נברא אלא להוציא הטוב ההוא לפועל (כרכ"ג דוראן, תפא"ר יכ"א). — ובמשמ' חרות גמורה, כלי הגבלה: וענין הרצועה שמפשילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאו והסימטה מה השתלחות באותו הפועל לקצה האחרון שלוח אמר מפשילין כי ההפשלה נאמרה בדרך

השתחחות. ש"ג, — סס"פ מן השחטח: האדם היודע ורגיל להשיג השגה על ידי

השתתפותה לאם באסור חוב שתהיה אשת בעל האם אסורה (ג"ע לר"א סקרא, פניות ס). — ומ"ר: והוא השתתפות שלילת הקריבה ושלילת המיתה באיש ההוא (סקר' יריע' שלמה).

הִתְאַבְּקוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִתְאַבֵּק, במשמ' נעשה עבה, סמיר, ע"י ערך אבך, Verdichtung; condensation: והשנית (הסבה השניה לקדחת יומית) המנע התנגד מה שהיה נתך מהנוף כמו מה שיקרה מהתאבכות שטח הנוף בסבת הקור (תרג' סקרי גליוס, כ"י פריז 225). הקדחת המתחדשת מהתאבכות הנוף והתקשותו יודע במשום ובשחן (ס). כמו מה שיקרה מקדחת יום המתחדשת מהתאבכות הנוף והתקשותו בסבת האיד שיתקבץ בפנים (ס). יהיה (העור של המקורח) קשה מאובך וכו' שהחום באותו הזמן בלתי יכול לצאת עד שירשום בו חום חיד למקום הקושי וההתאבכות (ס). — ובענין העשן: דלקו שניהם יחד את האש ואת האה התאבכות גאות עשן קטור ועתר ענן (מנח' קנא' לאכא מארי נג). — ובהשאלה לענין כעס: לא כהתאבכות גאות עשנו של מלך אשור שבטא אפו (נפולות יסודס נ).

הִתְאַבְּלוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִתְאַבֵּל: הכל אבל והתאבלות (פסרש' לרי"ג, אהת). כל עצי השדה עליו עלפה לרוב התאבלותם עליו (רד"ק, ששעלף).

הִתְאַבְּנוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִתְאַבֵּן: כמו שיקרה בעת התאבנות הפרקים מחולי הפורגרה (קאטון א' כ' ג). ולפעמים יתאבן בשרש השן התאבנות יקשה לעקרו (סג' ג' ט). ההתאבנות הוא מורסה קטנה מוציאה דם ומתאבנת (סג' ג' יד).

הִתְאַבְּקוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִתְאַבֵּק, במשמ' נפתולים, d. Ringen; lutte; struggle: וזה ההתאבקות (של יעקב עם המלאך) והדבור כלו (היה) במראה הנבואה (ר"ס א"ת, מו"נ כ מז). כי אשר יעשה פעולת ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשהוא בכדור או ההתאבקות או משיבת הידים או עצירת הנשימה (סג' כ' כ). וידוע כי אין התאבקות בשני אנשים אלא א"כ שוים (ר' כתי, וישלח). כי זאת היא הברכה בין המתאבקים

הטובות כמו שידעית האל סבת ההשתקעות ביראתו ועבודתו (ידע' נדרש, פדס א). לפי שראייתו גם נגיעתו (של עין החיים) היה טוב ומועיל בחולדת הדומה ומאותו צד ובחינה נבדא בחוך הגן אבל אכילתו המביאה אל ההשתקעות והתאווה אל המשגל הנוסף לא היה שלמות אליו ולכן נאסרה עליו אכילתו (ר"י אכרננאל, נראש). אין ראוי שנחשוב שהיה כל זה (הראות המלאך להגר) מפועל הדמיון כי אי אפשר שתהיה ההשתקעות בה כ"כ עצום שתשמע דברים מסודרים והגדר העתירות (סס, לך לך).

הִשְתַּקְפוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִשְתַּקֵּף: אם כן השתיקה יותר ראויה וההשתקפות בהשגת השכלים כמו שצו השלמים (ר"ס א"ת, מו"נ א' נט).

הִשְתַּרְגוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִשְתַּרֵּג: ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו (מלמד התלמיד, נשא). והגדר הזה נבנה בתבנית ההשתרגות הנוכח על תכונת החלוקה הנוכרת והנה כמו שההשתרגות והחלוקה הנוכרים מתחילים ממקום צד ויתענפו לרחב יחיבוהו ההתפשטות כן יהיה הגדר הזה בטני בתבניתו (קאטון א' א' כ).

הִשְתַּרְרוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִשְתַּרֵּר: יעורר ישנים. ויקץ נדרמים משררות המחלוקת ומיין הרבנות וההשתררות ופעמים הולמים פעמים דלים השואלים הלכה ישוטמו לבקש דבר ה' (שו"ת תמת ישרים קיג).

הִשְתַּרְשוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִשְתַּרֵּשׁ: ואין אלו השתי מדרגות שהם כו"ה מראית השתרשות התמונות ושיעור תיקוני הכתר לרוב ההתעלות עד הגיע אל מדרגה אחרונה שבחכמה ושם יורה שצריך השתרשות האצילות בכתר (אלימס לרמ"ק, עין הכדולת א' ת). שהרי הדינים אינם מתבטלים אלא מחמת השתרשותם בכתר (סס, עין רואי ד' ו).

הִשְתַּתְּפוּת, ט"ג, — ט"ס מן הִשְתַּתְּף: וכבר נתברר השתתפות החלימה עם הקנאה (תק' מד' ספ', חוש סרית). אין השתתפות בינו יתעלה ובין וולתו (מו"נ א' סא). לומר לך שיש לך תועלת גדולה בהשתתפותך עם הצבור (רשב"י דוראן, מג"א כ' ד). אשת האב צרה לאם ובעבור

ערוג' סנסס). כי אלו הארבעה ר"ל האבות נמשה רבינו התבאר בהם מן ההתאחדות בשם ר"ל השגתו ואהבתו (כ"ט א"ת, מו"נ ג נח). ונת כי ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחת האנושית (כל"ג, מלחמ' ס' א ד). כי ההתאחדות השכל הנפרד הוא מהכלי הוקנות (אכונלר). שהשיג (משה רבנו) ענין התקשרות והתאחדות כל המציאות כלו (פסד' רמז', רש"ט שפרוט כד). בהיותם במקום אצילותם יתענגו תכלית הענג בהתאחדות המשיג עם המושג (כ"י אכונלר, מפע' ס' ח ו). כדי שיתאחדו במקום ההתאחדות שני העצבים (רשכ"ל דולקן, מג"א, ח"י ד). טבעי הגלגלים והתאחדותם (כ"י אכונלר, נראש'). והתחברם (של כחות הוכירה) הוא רחוק מאד וקשה על האדם בהתאחדותם היא מפני השכל (רשכ"ל דולקן, מג"א, ח"י ד). — ובהשאלה, ההתאחדות אישי קבין אחד בדעה אחת והסכמה אחת: ולכן היה אהרן אוהב השלום וההסכמה והתאחדות בני ישראל (כ"י אכונלר, נח' אבות כ). אבל השלום הנאמר בהם (בבע"ח) הוא ההתאחדות ושיב הסדר (שס א). שהיה אוהב שלום ר"ל אוהב הסכמתם והתאחדותם (שס). להורות כי ההתאחדות אומה זו סבה חוקה לקיום הכל והצלחתם (נפולות יסודס מט).

התאחדות, ש"ג, — שס"פ מן התאחדות: לא נירא מהמקטרג הסובב בקטרונו ועיניו צופיות להכניס קטרונו ביתר שאת ויתר עז למעלה מצד ההתאחדות סיגי הכסף והזהב (כנף רענ'ל, פזמונ' לר"ה, כהפרוש).

התאחדות, ש"ג, — שס"פ מן התאחדות: ונאמר אחד לשלול הרבוי ונאמר ראשון לשלול ההתאחדות לא לקיים לו ההתחלה (כוזרי כ). כשיארך ההתאחדות הליחיות הנשפכות לחלל האברים אשר כבר יעלו בנפיתא כמורסא (פרקי משכ' ב). שמאחר לאוהביו ואין משלם להם מיד ומי יחשוב שיהיה בזאת ההתאחדות גנות (ידיעות שלמס א).

התאכלות, ש"ג, — שס"פ מן התאכל: והרפואות החמות המתיבות התיבה חזקה יתחדש סתם באבר בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משכ' ב). ואם תהיה המוגלא (בשחיני הכליות) חדה הפחד יותר רב ולא יפחד ממנו מהם אלא ההתרחבות וההתאכלות ואמנם רעי הליחה

או שיפיל האחד את חבריו ארצה וזו הוא הגובר עליו או שחבריו יברכתו ויודה שהוא גבור ממנו שאז אין צריך התאבקות עוד וילך לו (כ"י אכונלר, ויפלת). אחר תנועה כבדה מכאבת חוקה או במילה או הכאה או רקוד או התאבקות או משא כבד (קאנון ג' י' ג' יג). שזה הענין נרמז יפה בענין ההתאבקות המלאך עם יעקב (נראש' דעת לר"מ אכונלר קטב). ובעודו מתקרב אליו קרה לו ההתאבקות המלאך שרו של עשיו ולא יכול לו (נפולות יסודס ב). — ובהשאלה, התאבקות הלחות בגוף האדם, במחלה: פעמים שיקרה מהתאבקות שתי הליחות (קאנון ד' ח' ד יח). שהבחרן הוא ההתהפכות המחיר אשר עמו קושי והתאבקות (קבול' ג' לטו, כימי כהנלרן). מה שיהיה מפעולת הטבע בהתאבקות עם החולי (שס).

התאהבות, ש"ג, — שס"פ מן התאהב, אהבה זל"ז: וההתאהבות הוא שיהיה כל אחד משניהם בזאת התכונה (נוס' נוס', מסיר ליוון ג ד).

התאוננות, ש"ג, — שס"פ מן התאונן: ופרשה זו מחוברת וקשורה למעלה לשני הענינים אשר קדמוה והם התאוננות העם ומניי הוקנים (עבוס' ק לר"מ נחא, ספרי הסורס ככ).

התאזותות, ש"ג, — שס"פ מן האזות, נאות, במשמ' נטיה והסכמה: ומי שיראה תנועת האבן המגנטים אל נקודת הקוטב הצפוני לא יפלא מהיות ההתאזותות טבעי לחלקי הגלגל (כ"י אכונלר, מפע' ס' ג). כאלו תאמר הגלגל העליון מפני ההתאזותות טבעי שיש לו לאותו מקום ושאר הגלגלים יתנועעו אל המורה בעבור ההתאזותות אשר להם כטבעם ויתחלפו תנועותיהם במהירות ואיתור כפי חוק ההתאזותות או חולשתו (שס). מפני שהוא יותר קל ויש לו יותר ההתאזותות ונטייה אל המעלה (שס).

התאזרחות, ש"ג, — שס"פ מן התאזרח, השתמשו במלה זו בזמן החדש במשמ' היות אורח בארץ מהארצות.

התאחדות, ש"ג, — שס"פ מן התאחד: תצויר לעין שכלל הכחות הרוחניות אשר למעלה וכו' ותחשוב כי אתה מכללם ואין הפרש בינך ובינם מרוב ההתאחדות עצמך בעצמם (רמנ"ע,

והקשה שבהם שיהיה שם שומש' ימנע ה' ה' ג' ב' ר' ת
(כ"ש א"ת, מו"נ' ג' נט). והמין השני מן הרעות מה
שיביא על קצת בני אדם מקצתם כמו נוק קצתם לקצתם
וה' ת' ג' ב' ר' ת קצתם על קצתם (כ"י חריו, ש' ג' יב).
ומהם ענינים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה
ה' ת' ג' ב' ר' ת וניצוח (דאכ"ד, אמו"ר א' ת). שאמר
חבוקק כשראה ה' ת' ג' ב' ר' ת נבוכדנצר ורוב הרגו
בבני אדם אמר ותעש אדם כדני הים (אוס' משפט
לאיוץ יח). יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצחו והמצער
מה' ת' ג' ב' ר' ת כדי שיהיה לך מדרגה אל ס'ה
שלמעלה ממנו (מו"ס, יתוד המעש' ס). לדלולנו תוקף
יד מונינו וה' ת' ג' ב' ר' ת ס' עלינו (אנר' תימן
לסרמ"ס). — ובדברים לא בע"ח: ובהשתנות הזמן
עליהם ויתבלבלו חרשי האויר וה' ת' ג' ב' ר' ת הטבעית
(כ' קלוג, אנר' כע"ח מאל:), כי ה' ת' ג' ב' ר' ת הדמיון
כאיש הברוא לא יהיה כי אם על המעט ולא
יתרבה (כ"י אכרנאל, ש"א ג' ו). ויתהפך החומר ויעשה
צורה בה' ת' ג' ב' ר' ת חלק הרוחני (אוס"ח, כראש'
ג' יט). כי מן הרוח לקח כח וגבורה וזיו החכמה לפי
גדלו וסרוב ה' ת' ג' ב' ר' ת המאור הזה בעלותו
בנאותו ובגאונו נתחלק לשני חלקים (כרית מנוסה
ס). והמדרגה הג' היא למעלה גם מזה והוא
בה' ת' ג' ב' ר' ת כח הרצון של מעלה מן המעם
(גני' סכספ, מאל' יקר' ד). אמנם הרס כשיגבר וכו'
יתחדש מן ה' ת' ג' ב' ר' ת כבד בשרש העינים
(קאנון א' כ' ז). — ב) במשם' התנאות: כי
קצת בעלי העיון מאלה המדברים הניע בהם הסכלות
והה' ת' ג' ב' ר' ת ער שאמרו שאלו היה אפשר העדר
הבורא לא התחייב העדר זה הדבר אשר המציאו
הבורא ר"ל העולם (כ"ש א"ת, מו"נ' א' סט). כי נראה
שהוא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה וה' ת' ג' ב' ר' ת
קצתנו על קצתנו (כ"א דלמידיג, כחי' סדת).

והתבוששות, ש"ג, — ס"ס מן התבושש: ותמיה
נפלאה לי על ה' ת' ג' ב' ר' ת מכתבך
וסבת המניעה לזמן כל כך ארוך (קצ' אנר' נוקסטרופ 34).

והתבזות, ש"ג, — ס"ס מן התבזה: ההתנשאות
הואמי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה
למעלה מחקה הה' ת' ג' ב' ר' ת הוא ההשפל בעת
הכבוד והיקר יותר מהראוי (מאזני דק, אלגולי 106).

והתבלבלות, ש"ג, — ס"ס מן התבלבל: הכעס
לפי דברי החוקר הוא ה' ת' ג' ב' ר' ת
המחשבה מצד דם מתנגד והולך סביבות הלב מפני
תשוקת נקמה (נמת דיק, א' מודינא יא).

והתבלעות, ש"ג, — ס"ס מן התבלע: ועוד יש סוד
נעלם בזה הקטרוג והה' ת' ג' ב' ר' ת שלשנים
אלה ירמוו למחלוקת יום שני שבו נחלק השמאל
וקטרג על הימין (פנוס"ק לר"מ נכא, סתרי סמורס יד).
הנה יש לה' ת' ג' ב' ר' ת זה עיקר ושוורש כי כן
הקטרוג למעלה (סס).

והתנאות, ש"ג, — ס"ס מן התנאה: אל תתהדר
לפני מלך ענינו התגאות והתיפות (סער'כ'
לריכ"ג, סדר). שלא יטה אל צד הגובה בה' ת' ג' ב' ר' ת
במעשיו בעשותו לפנים רק על דבר אמת (מלמד
סתל', ח"י סרס). ידוע שכל התגאות האדם יבא
מצד דברים רוחניים ותנפש שבו (פענת רזא, סהעלותך).

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: ואתה ידעת
ממה שבכר קדם לך וברונו אות כל אחד משני
הענינים והרפואות המונעות מה' ת' ג' ב' ר' ת הרטיה
בדוגג בקצת השמנים הדקים (קאנון ג' יכ' א' ד).

ומן הרפואות המתיבות לה' ת' ג' ב' ר' ת החמה וכו' ומן
הרפואות המתיבות לה' ת' ג' ב' ר' ת הקרה התמדת
היציקה במים (סס).

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

והתנבנות, ש"ג, — ס"ס מן התנבן: א) עצם
שה"פ, במשם' כח: אמנם אנשי העולם
והחמם והה' ת' ג' ב' ר' ת המזיק מן הרברים אצלם

אחר כל התגלות (תוס' ניר נה:).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: "אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמונה ויפסד ההתגמלות אצל החפסד ואמר עת להבק שהוא ההתגמלות ועת לרחוק מבק שהוא הפסד ההתגמלות שהוא (דך) אמונה, אכר' כיכאנו ח' א).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל, נחוג בדבור העברי בארץ ישראל, והשתמשו בו גם בעתונים.

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: ונשקע בהתגמלות ובהתנאות (ר"ש ח"ת, מו"א ח' א). להעיר השלם ללמד ולהשלים אחרים ולהזהירם שלא יתשל מזה בהתגמלותו אצל רוב בני דורו בזה (מל' התלמיד, לך נה). שהשטמה בזו של ים הם מחמדי העולם. שישקיעו בהתגמלות ואולם השורדים שישללו בדרך הם המונעים הבחיריים וההכרחיים (ר' קלוני', חן כח פ).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: ואחר שאמר זה דרך ספור הוצרך לתת טעם לזה הרעש וההתגעשות לארץ ולחרים (ר"ש ח"ת, יקו סמ"ס 147). והנמחר והמשוגע יקרה לו התגעשות השכל מן הפחיתות שבסבות (פרקי משה ו). ויתגעש שם וירגו הארץ ויורעוה וזה התגעשות ההוא הוא הרעש (שע"ש לאבי סלכ"ג א ז). והתגעש פרעה כ"ב מאותו מראה עד שבסבת התגעשותו הקיץ משנתו (ר"י אכרנאל, מקן א).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: שאחר המליך את הבהמה למקום גדולי חיות ולמשים או מביא את הלמשים בהתגרותו למקום הבהמה (רמב"ם, סכ"ג ג' פ).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: למה הלבישני בגדי התגמלות ופשיטות ויתנני למטה לארץ ולא החשובני שלא שם חלקי בגדל מלאכי השרת (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התדבק, כמו הדבקות: לפי שהפשוט יעבור ויבנס בחומרי אם הוא מטבעו ויתחוק בו להתדבקותו בו (דאכ"ע, ספר העלמים). ולפעמים יקרו הסתומים להתדבקות המעבר בסבת ארוכת הנגע שבו (קאנון א כ ו).

איוב לא מפני התנשאות וזה תגלות כי כבר הנחת מקום לוקנים וילאו (אובס משפט לאובס לבי).
יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל, במשמ' תכונ ואפול: ואמנם האותות שיש בושט שהין ואיננו מורסא כי הכליעה במורסא תכאוב בגדל תלגימה וזה תגודותה יותר מהכאבתה באיכותה (קאנון ג יג ח).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: שכאשר הרגן (אחשוורוש את ד' שרי פרס ומדי) לא הרגן אלא ע"י התגמלות והתנפלות ועלילות ברשע מפנים אחרים (מג' ספר לרש"י דוראן א).
יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל, בהשאלה קצה במשמ' השתלשלות: ולכן התחכם הצדיק לשאול ראשונה מאת בני חת ולדבר לעפרון אחרי התגמלות הדברים ובפני כל עם הארץ כדי שיתבויש ולא יתוור מהדבר הכללי אשר אמר לו (ר"י אכרנאל, חיו שרס א). ובסוף המזור נתן הסבה בכל הסודות והתגמלות הזה (סוף, זכח פסת, כדון שומר). מלת בגלל לשון התגמלות וסיבה שיהיה דבר סיבה בדבר אבל לא פועל בעצמו (יריע' שלמס א). — ובמורה, התגמלות הקולות: שבעימות הנגון טבוע עליו בלעדי עוד געומות מקריות המצויות בנגון הכאת הקולות והתגמלות היבכות ויופי הציצי שבקול (יריע' שלמס א ב א).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: ענין התגלות והראות (הסר' לריכ"ג, ידע). והתבונן במה שכתבנו למעלה מעין התגלות הארץ והראות היבשה (יס"ע לר"י יסרלי ג ב). ובשתצא השלהבת לפועל לא יצא דבר מחודש כי אם התגלות מה שהיה נעלם (מנח' קנא' לר"י מסיכ"א 23). — ובהשאלה, התגלות האלהות וכדומה: להאיר ולהעיר את לב בני אדם לדרוש את ה' בכל לבו ונפשו והוא על שני דרכים הא' על התגלות אלהותו יתברך עם כל פרטי הנבראים וכו' (קדושה לוי, כי תשא). החומר הפשוט וההיולי שהצורה שבו אינו ממש ועצמי רק התגלות בתאר לבד (כרכ' חתל', מאמ' יקר' ד). והתגלות אור השכל בדבור בהתגלות אור היום בשמש ואור האש בג' (ספר' תל"ע).

יְהִיגְמִלּוּת. ש"י, — סה"פ מן התגמל: שהוא צריך לשבול אחר התגלחת כדין מצורע שטובל

נחל' אנות ג). אין דבר בכל העולם כולו בלי התדמות ושותף לדבר שני שנמצאו עמו במציאות (סקד' יניע' שלמה). האהבה תולד על ברכי התדמות והשווי אשר בין המצבים (סקד' שני"ע).

התהוות. ש"ג, — ש"פ מן התהווה: בהתהוות (1) הצורה ישתנה הנושא משבע היצירה (מנח' סקדלי, מנח' לקסל אלסקה). שאנחנו לא אמרנו שהחמר הראשון נתהווה בהתהוות האדם מן הורע או יפסד כהפסד האדם אל העפר (מו"ג כ"ו). התהוות מלא דבר הוא מהנמנעות (כ"ח קרשקש, אור' כ"ו א). הפועלים הצריכים לכל היות והיות ואופני התהוות ושעורי היסודות הנכנסים בכל מורכב ומורכב כפי הראוי למינו (כ"י אכרנאל, מ"א ג). כי היה אצלם התהוות הדבר מלא דבר נמנע מפאת עצמו (סוף, מסע' ס' כ"ג). שאנחנו לא אמרנו שנתהווה (העולם) כמשפט התהוות הדברים הטבעיים (כ"מ טערלי, פי' יז'ר' א). ענין התהוות הולך בבטן הנקבה (כרכ' חתנ' מאמ' יקר' ד). למה לא סדר (הבורא) בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב ויחס לזה התהוותם לשגה אל השי"ת (כלכ"ג, איז' י).

התהוות. ש"ג, — ש"פ מן התהוות: ומאמת הבחינה נקרא העולם הזה דרך ויקראו חיי האדם ופעולותיו בשם הליכה ותנועה והתהוות (כ"י אכרנאל, נחל' אנות ו). מעלת מדת ההתהוות (עם ה') לא גוברת רק בצדיקים כגון חנוך נח ואברהם (כ' צחי' כראש').

התהוות. ש"ג, — ש"פ מן התהוות: אך שקר התהוות הגבור ביום רעה ושוא תשועת אדם ביום עברה (צחי' טולס טו). וירימו כל קהל עדת בני ישראל את קולותם בשירות והתהללו ונתו והתרוממות לה' (תולידס זומרוני' 98).

התהפכות. ש"ג, — ש"פ מן התהפך: א) עצם ש"פ: בין התהפכות התנועה בדרכו ובין התהפכות השכור בקיאו והתהפכות היא התנועה אל צדדים שונים (פסרש' לריכ"ג, תעס). ויש בו מדות שיביאוהו למאום בעולם ולהגיח ישובו מפני התהפכות ענינו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו (מו"ח, עכוד' ס' ג). כי הנכנע מובל

וחמים והעפר יש לכל אחר מהם שתי התדבקות המים מתדבק ברוח ובעפר והאין מתדבק במים וברוח וכו' והתדבקות האויר באש הוא יותר מהתדבקות במים (נחמד ונעיס, דוד גמ' א'ו). שבכל י"ב חדש שהרוחות עומדות בג"ע של מטה עדין יש להם קצת התדבקות עם הנוף (מנח' קנא' ל"י מפסא 78). — ובהשאלה במוסריות: כלם מביאים אותנו אל ההבטחה בשם יתעלה ואל ההתדבקות בו ובדבריו (סקד' ספר סיכר, ספוריס). וציוור הנפש לצורה שלמות לה ויהיה לה בה ההתדבקות בעצם השכלי (כחרי' ס' יכ). שהוא סבת ההתדבקות הגדול באל (ידע' נדרש, נאור תכל' כ' י). וכן רמז ויברא אלהים את האדם בצלמו על ההתדבקות מחשבתו ממעלה למעלה עד רום המעלות (לכוד סמור, כראש'). ושהם הסולם האמיתי לבא אל ההתדבקות הנצחי (העתק' מחבורי' הל' תנח' ספ' מכ). וכפי מה שירבה בשלימות כך הוא מרבה האחיזה וההתדבקות בו (דך' ס' לנח"ל א' כ). שבהיותם דורשים בהם היתה באה האש ומלחמת סביבותם לגדול ההתדבקותם בעליונים (מנח' קנא' ל"י מפסא 103). — ובמשמ' המשך, בלי הפסק, Portdauer, continuity; ty: כי התנועות הנכרות לא יתכן שתשלם בהם ההתדבקות (1) והתמידות (כלכ"ג, מלחמ' ס' כ' כד). ואם היה רושם נקודה או קו בפעל כשהוא מתנועע בהתדבקות היה מחויב שיחיה בהם זמן יעמד באמצע וכו' ולא היה מכואר שההתדבקות איננו אפשרי אלא בתנועות ההעתק והסבוביות ממנו ממה שממנו וממה שאליו ומה הצד אפשר בה ההתדבקות ונצחיות (כ"ח קרשקש, אור' ס' א' יג).

התדלקות. ש"ג, — ש"פ מן התדלק: ובאין האבר הזה מפני התדלקותו והתרפותו

משליך סבל עצמו על זולתו (הסרש' לריכ"ג, סנל).

התדמיות. ש"ג, — ש"פ מן התדמיה: כמו הדמיות: ישראל ושיגום ההלאים מהתדמיותם בגוים (כחרי' כ' מד). ולזה הו' הכרובים בצורת אדם מפאת התדמיותם אליו בצלמו (כ"י אכרנאל,

(1) ע"ד הלשון הערב' אלתצאק a).

הניצוץ על נפשו הכפל נפלא הנה יכפל זה החום כאשר היה תהפכות הניצוץ יותר חזק והוא כאשר יקרב השמש לחדש זיוות נצבות (לכ"ג, מלחמ' ס' ס' כ' ו'). ומן הדיון היה כפי טבע המציאות שיכנס המים היבשה ואז לא יהיה אור כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רש"ט ספרוט, פנד' רמוז, סדר מועד). ודע ששלשה תלקי האור הם העליון הקרוב לאש חם ולח ומה שלמטה ממנו חם בסבת קורבתו מן האירים העולים מן המים ומרוחק מהניע אליו התהפכות הניצוץ ומה שלמטה מזה קרוב לארץ חם ויבש לסבת קורבתו מהתהפכות הניצוץ (סס). המים יכנסו את היבשה ולא יכלה הכאת נצוץ השמש להאיר ולא להתהפך התהפכות מוחש מפני המים (ר"א אנרגנאל, כלאש'). חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי אור (ספרוט, כלאש' ח' כ'). האור הקרוב לנו אשר בו התהפכות נצוץ השמש (משע' נטריל, ס' יז'ר' א' יא') — בהשאלה במסורות, מידת מי שאינו עומד בדבורו, במנהגו ומסעיפו המדה הואת התהפכות וכו' כי ההפכך אינו עומד על ענין אחד (תק' מד' סנפ' לרשכ"ג כ' כ').

התודעות, ט"ז, — סס"פ מן התודע: בסבת ההכרה והתודעות שהיה ביניהם (כ"ח ריכ"ט רסו). והרמב"ם כתב שהתודעות לרשות הוא ממה שיפסיד האדם בתורתו (ר"א אנרגנאל, נח' אבות ח'). — ובהשאלה, ברוחניות: ראוי שנדע אם כתבו משה רבינו ע"ה כפי סברתו ועיונו או כפי קבלתו מאבותיו או אם היה זה אליו התודעות אלהי נבואי (סוף, מסע' ס' א' ח'). שספר בראשית וספור הבריאה החדשה משה כתבו מפי הגבורה בסיני ושהוא התודעות נבואי אלהי הניע למשה מאת ה' מן השמים (סס כ'). ושהנבואה פעמים תבוא לנביאים מושכלת בהתודעות ברוח מניע לשכליהם ופעמים תבוא מדומה בצורות אשר יראו כבדם המדומה (סוף, ט"ז ג'). — ומ"ד: וספני זה היו צריכין להודיע שאותם ההתודעות הנבואיות שהם היו מספרים בדבריהם ולשונם הניעו אליהם מאת האלהים (סוף, מסע' ס' א' ב').

התוך, ט"ז, — סס"פ מן התוך: התוך המתכונת כבור באש, Schmelzen; fonte: כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזק' ככ ככ). — נצוץ ספרות:

בעת ביאת הפגעים אליו זה התהפכות הענינים עליו (סס, הכניס: י). אמר פ' (מן השרים לשלמה) ההתפכות בבני אדם טבעית (אלמכיו, מוסרי ספלטוס' י' ככ). וסבת החולו בהם שנוי האור וקלקולו זה התהפכות ארבעה יסודות (ר' כתי, ולרף). שהוא סבת ההתהפכות והתשוקה ההבחיית (תנמ' סנפס' כג). שלא קדם השתנות כלל בכריאה המוחלטת והיא כי לא היה שם התהפכות מצורה לצורה (ר"א אנרגנאל, מסע' ס' כ' ג'). ויעשו גם הם הרמזי מצרים בלהטיהם רוצה לומר בהתהפכות ומחירות תחבולותיהם שהם בלהט החרב המתהפכת (סוף, ולרף). או ההתהפכות בני מעים מרוחות שבחם או מסם המות שבלע (אלמכ"ח לר' סלטון' ע' ג' ח'). כי תהיה מדרגתם מדרגת הלקיחה וההתהפכות אשר אכרי נוסם יתהפכו לדבר רוחני (מנח' קנא' לר' מפיס' 80). כי הסיבה המתחדשת מחייבת שנוי הענינים והתהפכות מענין אל ענין (ח'כ, כנעמון ג'). כי כל זמן שהם מוונים יחד ועומדים על מתכונתיהם בשוה הגופות בריאים וחזקים ובהתהפכותם בא החלי (ר' כתי, ולרף). — ב) בתכונה, התהפכות הקיציית, החרפית, כמו הפך הקיצי: ונקרא עגול עמידת השמש הקיציית כמו שבארנו או ההתהפכות הקיציית בהיות השמש שם יתחיל לבא להפך הצד וישוב אחור ונקרא עגול עמידת השמש החורפית או נקרא ההתהפכות החורפית כי אז השמש מתהפך אלינו (אספירל' לר"א כל' חיי' סנפ' ג'). האחת (משתי הרצונות) היא בין ההתהפכות הקיציית והעגול הצפוני והאחרת היא בין ההתהפכות החורפית ובין העגול הדרומי (סס). — ג) ההתהפכות הנפש, רגש של קדם ושל בחילות חזקה שיהיה אדם קודם הקיצי: ואמנם היתר חזקה (בתולשת העכול) הנה יורה עליה הפהוק אשר יביא טעם המאכל אחר זמן וקרקורים וחפץ קיא ומתיחה והתהפכות הנפש (קלטון' ג' ג' ד'). ופעמים רבות יתחדש מהם תעוב מאכל ומיאוסו ויעורר התהפכות הנפש לקיא בשתהיה התאית נפסרת מצד אחר (פקי' מסע' ט). — ד) ההתהפכות נצוץ השמש, תורת קרני האור מכל גוף מלושש, Reflexion: בי גבול האור ההווה על הארץ אשר הוא חם בטבעו אינו כי אם עד תכלית ההתהפכות נצוץ השמש (ר"א ח'ת, גות' מן י). ולפיכך כאשר יתהפך ויכפל

דמיון (ד). מה עריפה שנאמר להלן התות הראש אף כאן התות הראש (יזש' סנ' ז' כד). — ב' התות צורות, הפעולה להתיו הצורות, שינתו מתחת הרגל וכדומה: בעטה בארץ ברשות הניק והתיו צורות מחמת הבעטה והיוק שם חייב לשלם רביע נזק שזה שינוי הוא בהתות הצורות (כמכ"ס, נקי מיון כו). (אין אנו גוזרים) התות קנה שמא יעלה דרך האילן (רש"י ע"ז מכו). אם נתן שבר מן הכלי שנשבר ע"י התות על בלי אתר ושברו (לכס, נקי מיון של ה). — ג' התות האות, הכרתו בענין שישימע קולו המיוחד היטב: וכן הדרכן. והוא בצורת אולה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו האות בהתות (סור' הקורא, שער סעמ'). ואם היה בין המארכה והמפחה שני מלכים וכו' תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התות (שס).

התחברות, ט"ז — סס"ט מן התחבר: ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי (דני' יא כג). — ומצוי מאד בספרות: בצאתי מכיתי אל שער העיר שם ראוני נערים ונתחבאו וישיש קמו עמדו למען שער העיר מקום התחברות הקהלות ושבת בני אדם (מנח' עלזוש, ערך קרת). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה-פיה, שכל תעשה ברקמה ויפי תערה כחליה (ר"י הלוי, אסני נער). כי להענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם (כוז' ג' יא). ושניהם סוככים ממול התחברותם אל מול תשיעי בכל עשרים שנה (רש"י, שמות לג כא). כן בהתחברות הדברים יהיו ראויים שיפול עליהם המגין (תקון מדות סנ' לנשכ"ג י). ולולי התחברות ההעדר לחומר לא הגיעה אליו הצורה (רש"י א"ת, מו"א יו). כחיות השורפות שהקבין והתחברות רע ומויק להם וכו' ב"ח שאי אפשר להם להיות ולהתקיים בוולת חבורה וקבין ושהתחברות הכרחי להם בקיום מציאותם כמו מין האדם (העקרי א' ס). וכלל בזה כל התחברות בין בעסק משא ומתן בין בחברה אהבה (רש"י דוראן, מג"א א' ז). לא יפיר ממנו צער ולא ימלט מפגע בעוד התחברותך עמו (תו"ס, משכון סנ' ג). בעסקיני עם בני אדם והתחברותנו עמהם (שס, הפרישות ס). ענין מדינות האדם והתחברותו עם וולו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפיס"א).

וימצא (חשנוי) במאמר הכמה והוא הצמיחה וחתוך וימצא במאמר האיכות והוא ההשתנות (מו"כ כ סקד' ד). ויסות הקיץ והקציר הם זמן הבשול וההיתוך והיובש (מלמ' סתלמיד, שופע'). והשנית (הסכה לקדחת יומית) המנע התוך מה שיקרא מהתאבכות ששח הנוף בסבת הקור (תנ"ג פרקי גליטוס, כ"ו פרו' 226). כל בעלי בתים משתמשים בקדרות ברזל מצופים בהיתוך לבן (שו"ת חסד מופר, יו"ד קיג). **התוכחות, ט"ז** — סס"ט מן התוכח: מענות המדברים על אמתת הקדמותיהם שבוה כלו ימיהם וכו' ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (מו"א א' עא). לפעמים יקרה כי אשא ואתן לענין פסק הדבר נפל בו מחלוקת בין גדולי הפוסקים ו"ל ואין זה אלא על צד ההתווכחות בהתחדשות איויה דקדוק והרגש (סקד' גידולי תרומ'). האם יהיה ראוי של התווכחות כעמי תחשבו למלים ולדוח דברי מוולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק המתוכח השלם (כלכ"ג חו"כ ז). שרבו כמו רבו הפלפולים אצל הפילוסופים והגושו עוצם התווכחותם בענין הטבע לדעת מה הוא (קול יהודה, כוז' א' עס).

התול, ט"ז — סס"ט מן התל: בתי בנסיות ובתי מדרשות אין גוהנין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה (כמכ"ס, תפלה ז' ו). והתול הוא הסכמה נראה עם המהותל בדבר מוולת שיהיה הענין כן על דרך האמת (נו"ס' ז' ס' מסיר ליאון: ג' ג). — ועי' התל.

התול, ט"ז — מטבע התול: ודע כי לא במדה אשר אתה מודד מכתבים אחרים תמדוד את זה ענין התול והנה ממאמר תשליך כבר יצא משפטו בטוב (י"ס, מלמ' תשליך, ליון כ).

התועדות, ט"ז — סס"ט מן התועד: שכל עת אשר יהיה התועדות ארבעה פרנסים ביהד אוי הטובי יהיה תמיד עמהם בהתועדם (פנק' ק"ק כמכנ"ג). ומעשיהם מוכיחים כאלו כוונתם להרם כל התועדות קדש דרווני קציני ד"א אשר הוא מעמר ומצב הכלל כלו (אנ"י קסל גרמניץ, ט' תכ"ו).

התות, ט"ז — סס"ט מן התיו, א' התות הראש בחרב וכדומה: מה עגלה ערופה כהתות הראש אף כל שופכי דמים בהתות הראש (מכ"י משפט, מס' מס').

(כ). אבל מחזיקו למי דעתם שהעולם קדמון ולא סר ולא יסור לעולם כי הוא כהתחייבות הצל מן האדם (כ"מ בוטריל, סי' ילי' א'). — ובמשמ' העקרת, קבלת החוב עליו : כי פרצו העם ליקח בשר מהכפרים בסתר ולא שלמו תהתחייבות וניקו החוכרים (ש"ת חסס סופר, י"ד ה). תורת על כל הצדדים ולא מצאתי שום מענה הגונה וכו' לפחות מהתחייבות השמר שהיב עצמו להספקת עשרים וחובים כל שבוע (שס, חו"מ ו).

יְהִתְחַבְּכוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחב"כ : על כן יבואו תמיד על הגעת מחשבתנו במחשבת וזלחנו שהיא התחב"כ זו בוו למצואו גם כן את המבוקש (אדס, לו"ה, מקח' המדכר, חכמס).

יְהִתְחַבְּמוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחב"כ, פעולה מי שמראה א"ע חבם, מי שמנקר יותר מדוי' הלא

הקדמתי לך בדברי כי התחב"כ מות והסברא בתורה איננו מביא אל רצון האלהים (כוזרי נג). והחכמה בעניני ערממיות היא חכמה רעה וזה התחב"כ מות לא חכמה (כ' נחמי, שמות). אשר התחב"כ השם כל זה ההתחב"כ בעצות מרחוק לרכבם ולהכניעם בעת שיבאו אל הבית (כ"ש א"ת, מו"ג ג מה). פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחב"כ מות או לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות או ללמוד מלאכת מעשה (שס נד). להרחיק שתי קצותיו האחת היא מעוט הדריש והלמוד והשנית יתרון ההתחב"כ מות (מלמ' התלמיד נלאש). למנוע ההתחב"כ מות וההתחשלות מן הלמוד (סס). רוב ההתחב"כ מות שליח הכפירה (ידע' נדרש, הפירס ג). יסק שמים שמה מרכבות התחב"כ מות ויציע שאול הנה עליות בתהמות יקרה (נחמי) עולם כ). ועם כל ההתחב"כ מות וההשתדלות שעשה לא הועילו כלל (כ"י אכרנאל, יוס' כד ט). וזאת היתה התחב"כ מות גדולה ביוסף לתת התנצלות בשביל החכמים בענין שלא יקנאו בו ויסכימו כלם בגדולתו (לדור המור, מקץ). — ומ"ר : והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחב"כ מות רבות ומעשה חרודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (כ"י אכרנאל, מפס' ה' ד).

יְהִתְחַלֵּה. ש"ג, — שס"פ מן התחיל, א) עצם שה"פ : מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת הפורענות (מכ' כא, מס' דפסמ' ז). מאימתי התחלת

יְהִתְחַבְּרוּת. ח"ו, — משבע ההתחברות : הקש התחברותי הוא שתי גורות יוש ביניהן שתוף בגבול אחד (פ"ח לר"א הקרלי' יב).

יְהִתְחַדְּשׁוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחדש : ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בשום סבה (כ"ש א"ת, מו"ג כט). הנה יהיה זה בלי ספק התחדשות ידיעה ושנוי בחק ידיעת השם יתברך (לכ"ג, מלחמ' ה' נ כ). והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר (כד"ק יס' מ לא). ולא היה א"כ פעל הנם שנוידיעה והתחדשות רצון או התחשבות ממה שעשה (כ"י אכרנאל, נחמי אבות ה). יציאת הדבר למעל והתחדשותו אחר שלא היה (סס ג). התחדשות התורה שהוא מוסכם מכל האומות שהתחדשות היה מומן קרוב (כשכ" דוראן, מג"א, חלק יעקב ד).

יְהִתְחַלְּלוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחולל, הביטו וראו אם היה לשרה ביצירתה ובטבעה שום אפשרות להתחולל אפילו התחוללות מה בדרך הנשים העקרות וכו' חיש מכאוב והתחוללות לאשה כזאת בשום צד בעולם בפי דרך הטבע והיצירה שהיה לה (כשכ" דוראן, תפא' יכאל ה). שהאשה אשר היא על זה האופן מהבריאות אי אפשר לה לקבל זרע אפילו מעט מהימים ולהתחולל שום התחוללות בעולם (סס).

יְהִתְחַזְּקוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחזק : התחזקות החום והתחזקות האור (קאנון אכ"ג). והנה להתחזקות האהבה עתה אמר שעבר אחר זה עוד שבוע שנים אחרות כי פרעון השבר אחר קבלת התועלת והעבודה לעולם יהיה בקושי ולא עשה כן יעקב (כ"י אכרנאל, וילף). ובדאי יהיה להם מלחמה גדולה בדעתן למען יהיה להם למשיב נפש והתחזקות והתאמצות יותר כשיראו שכבר דברו מזה מקודם (מגיד שיחות נט).

יְהִתְחַיְּבוּת. ש"ג, — שס"פ מן התחייב, בהשאלה במשמ' הכרח דבר מדבר : ומהתחייבות הנבואה המיסירה נתייבה התורה (מנח' הקרלי, לקו"ק 48). כי אם יאמר האומר שהאדם הוא גשם מדבר לא יאמר דבר כי לא יתארהו בשהוא חי מפני שכל מדבר חי אך זה הוראת התחייבות והיא תוראה בלתי נעשית אצל בעלי ההגיון (אמונה רמס ד

הספורת אמר רב אבין משינוי מעפורת של ספרין על ברכיו וכו' ומאימתי התחלת בורסקי משיקשור בין כתפיו (שנת ט.). ואין ויואל אלא לשון התחלה בין שנשא כתו התחיל וקבל עליו לרעות את צאנו (מד"ר שמות א'). שכל התחלות קשות (מכ' יתרו, החדש ב.). — ומצוי בספרות: כי הרעה הבאה עליך אם היא למחול עונך היא אמת ואם היא תתחלה מאת האלהים לתת תמורתה הנמול המוב על סבלך הנסיון היא חסד (חז"ס, משנן ספ' ג'). צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא להיות התחלה לעולם בקל (פתי' מו"ג). אם היה הנמצא מתהווה הנה לו התחלה אבל אם לא יתהווה הנה אין לו התחלה (כל מלאכ' הגיון, הל"ס). וידוע שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית שהדברי הכדורי אין לו התחלה ולכן התנועה, שהיא דבקה בו אין לה התחלה ואולם התחלת היום והחדש והשנה תהיה בבחינת דבר אחר לא בבחינת עצמו (ג"ע לר"א קרקא, קדוש"א א'). כי הלימוד מלאכה בתחלתה יעשה מחלקיה כפי בינתו (חז"ס, משנן ספ' ג'). אבל גם אצל הפלוסופים וחכמי האומות מקדם היו מסתירין הדברים בהתחלות ומדברים בהם בחידות (מו"א יו'). העמידה על האמת בהתחלות היא נכבדה מאד (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). — ואמר החכם: ראה כי התחלה היא יותר מחצי הכל (ס' המדות לאריסטו א'). וצדק מי שאמר שהתחלה היא יותר מחצי הכל (כ"י אכרנאל, נחל' אבות ד.). זה נמצאתי והכרתי כי ההתחלה יותר מחצי הכל (סקד' נכס קדמון על דקדוק). ההתחלה חצי פעולה (ספר חרדים ו'). שההתחלה היא חצי פעולה והתחלת ידיעתי בזה הלימוד הוא ממורי הנ"ל (כסא' לכות דוד לה:). — במחקר, התחלת הדברים, וכמו כן מבעים יסודיים שבכתם הדברים הם מה שהם, וכללים עקריים של החכמות שעליהם בנויים שאר הכללים, Grund-Ursache, Grundsatz, principe; principe: ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו כמו עניני ההתחלה והתכלה (חז"ס, סעטמון ג'). התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה החמר והצורה וההעדר (ר"ס א"ת, מו"א יו'). שתנועתו המקומית מורה על היות בו התחלה בה יתנועע בלא ספק (סס כ ד.). עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש (סס). שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה

שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה (ראב"ד, אמו"ר א ג.). — ואמנם צורתם לא תעשה הטבע אבל יושפעו מהתחלה יותר עליונה (סס ח.). כי בעלת התחלה הוא בעל התחלה בהתחלה והתחלה היא התחלה לבעל ההתחלה (סס כ ג.). ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים וזאת התחלת הדברים הנפסדים (רלב"ג, משלי ל.). וזה שאנחנו נראה עם היות אצלו ההתחלות המגיעות מן החוש בדורש אחד לא יוכל לחקור בו בעת היות החושים מרודים בפעולתם (סוף, מלחמ' ה' א ד.). כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישביכו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטבעיהו והפך זה הוא בשרשים ובתחלות אמיתיות (סוף, משלי כג.). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוטאות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות ועל ההתחלות ההן יבנו כל מופתי החכמה ההיא (העקרים א יו'). דע שהחכמות העיוניות אינן מסכימות בכל דבריהם על ענין אחד אבל כל אחת חולקת על האחרת בשרשיה ובתחלותיה וזה שכל בעל חכמה יאמן ויחשוב שהתחלות חכמתו אמיתיות ומבוטאות תכלית הביאור וכו' ובעל חכמה אחרת יכחיש אותן השרשים וההתחלות ויחשוב שהתחלות שרשיו שהן בהפך האחרות אמיתיות (סס ד כ.). ובעל החכמה הטבעית ניחא שהתנועות הן שלשה מן האמצע ואל האמצע וסביב האמצע וזו היא הגדולה שבבתחלותיו וכו' ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (סס). שלא כיון יפה מי ששם הבחירה והתכלית התחלות לדת האלהית (סס א ט.). שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהגדס מי שלא ידע התחלות ההגדסה ידיעה אמתית או לפחות ידיעה ציורית (סס, הקד'). מן ההתחלות החמריות המזווגות הנפסדות בהעמדת גשמי האבות (תרנ"ס אמו"ר כ ד.). ובהם התחלות יווגו אותם ויולירו הדומה בהם (סס א ח.). כל יסוד כאשר יצא מטבעו בהכרח ההתחלה העצמית שבו תחזירו לטבעו וכן להלן אל מקומו הטבעי וחוא צורתו העצמית

אנשי אומתנו (כ"א דלמדינו, 'כחיל' סדת ס). — ומ"ר
אמנם נמיית האופק היא סבה גדולה אל שתקרינה
ההתחלפות והבלתי שוים בכתים מהאור
(כ"א בר מיא, אשפיר ג). ועוד לרוב ההתחלפות
וההעדר בהם במה אשר בין הככבים בזה הענין על
כן יתחלפו המעמדים לפי התחלק המצבים (ידע'
כדרש; נאור סל' יא). ההתחלפות לפעמים
יהיו מסודרים ולפעמים בלתי מסודרים (קאנון א ג א).
אלו הזמנים יתוויב שיתראו בהם ההתחלפות
גדולים (שס ד כ כ א). ואז יתחדש הרצון ותתחדש
ההנעה ויתחדשו בו ההתחלפות (אמו"ר כ כ).
ראוי שנבא לפעמים מן הדבור הנשא אל הבינוני ומן
הבינוני אל השפל והרגל אלה ההתחלפות
פעמים יצליחו (טופ' לופ', מסיר ליון יד).

התחלקות. ש"ג, — שס"ס מן התחלק : סימן
החכמה הנראה במיני שאי החיים וכו'
והחולך על ארבע לפי התחלקות צורותם ומדותם
ושמושם והנאתם ותועלתם בעולם (ח"ס, הכנינה
ד). כמו דעת טניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות
ודעת המתאים מחווי הככבים כפי התחלקות
דעותם (שס, יחוד המעשה ס). אלו הסוגים ג"כ מתחלפים
כפי התחלקות מיני כל חמר (קאנון א כ א).
אם תאמר הוא (עלת העלות) פשוט אם כן מאוזה
טקור התחלקות האיכויות (סקד' פי' יזר',
מיוח' להרא"כ ד). ראוי להודיע אל הקורא שהתחלקות
הזמן לשעות ולדקין הוא כפי שיוסוב גלגל הישר
על האופק (נחמ' ונע', דוד גנו קיו). אור האיד
הקיטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו כדמות
זנב באויר ולפעמים כדמות בוכב מרגל וזה הוא
התחלקות שוכר בכאן (אוסק משפט, ליוכ לח יט).
התחממות. ש"ג, — שס"ס מן התחמם : להשלים קור
מוגם אשר בסבתו נעדר הביצים בהתחממותם
כשהם פנים כנגד פנים (רשכ"ל דוראן, מג"א, ת"י ד).

התחממות. ש"ג, — שס"ס מן התחמם : ולפעמים
יעתק מן העפיות אל המחיקות מבלי
התחממות (קאנון כ א ג). והכוונה שלא תהיה
העמידה על האמת אלא אחר ההתחממות
וההשתונות (סקד' רשכ"ל דוראן לתפאר' ישראל).

התחנכות. ש"ג, — שס"ס מן התחנך : והעציר
אשר עליו הגורל שמטבעו נפשו חשקה
בזה ההתחנכות לא בשביל זה הן אבא מוכה ברא

(ט"ה לר"א סקריא ג). וידועות ההתחלות הידועות
במבע נחנה לנו מה' יתברך כי הוא בורא
מבעינו וההתחלות הללו הן בחכמה אלהית
(קלור תומ' אקויד, יוסף כאלמס ז). — ואמר המלוי :
ויסדרו אחר ההתחלות (של החכמה) אופני
הדרגות במ' יעלו לרום המעלות (מ' ריאטי, מקד'
מעט ז). שהגלגלים בלם גשמים חיים בעלי נפש ושכל
יעירו וישנו ההתחלות (מו"ר כ ד).
ובכן זרחה שמש האמת הברור על ההתחלות
של תורה הנמשבות אלינו בקבלה נאמנת (נפול' יהודה,
לוח סדרש' יכ).

התחלפות. ש"ג, — שס"ס מן התחלף : להיות
לי ולהם למוכרת לעת ההתחלפות
העניינים והשתנות הזמנים והמקומות והשנים (תק'
מד' סנפ' לרשכ"ג יו). מהמונות וההנהגה בשני
הגדול והיונקים וההתחלפות האויר והמים
והארץ (כזרי א לט). אבל אדם מורע ודם מתגברים
בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי ההתחלפות
ההצלחה ורוע המזל (שס ג יו). כשיראה תהפוכות
עניני הברואים בעולם ומהירות ההתחלפות
הממלכות והממשלות (ח"ס, הכנינה ס). וכן נאמר
כשאר בני אדם כי מה שהיכים בו יתחלף כפי
ההתחלפות הכרתם וההתחלפות הטובות
עליהם (שס, חסנון סנפ' ב). היות חמר כל מה
שתחת גלגל הירח חמר אחד משותף לכל אם
כן מה עליות ההתחלפות אלו המינים הנמצאים
הנה (מו"ר א יט). בילה ההתחלפות מוגי האנשים
בהכרת יתחייב שיתחלפו מדותיהם (העקריס ג ז). שכל
חי עכ"ס יתנועע ממקום למקום ועכ"ס יהיה
בתנועתו ההתחלפות (תרגום אמו"ר א ת).
אך יהיה בחמרי הגשמיים הפרש ובמוגיהם
ההתחלפות והבדל (שס ז). לפי שאריסטו כבר
נתן הסבה בהתחלפות המורכבים מחמר ראשון
כפי המקומות והתנועות השמימיות (כ"י אכרנאלי,
מפע' ס' ט ס). אבל בשנפוצו על פני כל הארץ דור
הפלגה בוני המגדל ולא חלה הנבואה באיש מהם
להתחלפות ובלבול לשונם אכדו קבלתם (שס
א ב). לפי ששינוי המאמרים ורבוים התחייב מרבוי
הדברים וההתחלפותם (כוא, נחל' אבות ס). אולם
ההתחלפות כגודל וקטנות וההתחלפות צרכי
(רשכ"ל, דוראן מג"א, ת"י ד). ואולם הדבור בשאר ענפי
התורה אשר אינם דינים נפל ההתחלפות רב בין

ויגרשוהו מזה הלמוד וילך ללמוד לשון עם אחר ולשון עם ישראל מגורש מעמו ומגורש בלי גדרש (כסא' לנית דוד כ ט). ואראה ולא בחלומי כי מוב ויפת לפתוח הרבה פתחים לפני התלמידים להבין את לבבינו ללכת בדרכי המליצה בהתחבשות והתלמודות קל ומהיר (סס מא).

יְהִי־תַחֲפֻדוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התחפד : זה מאבד חלקו במדרותיו וזה ישיא בני אדם בהתחפדותו (פניי סמילי, גמ' פטר"כ גורלנד ד).

יְהִי־תַחֲפֻשׁוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התחפש : מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בנביות היצורים (שכ"ע ג, קודו).

יְהִי־תַחֲקוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התחק : ידיעת הכדלי השמות היא ההתחקות על שרשי המלות ומקורי מחצבתן (הקד' יריב' שלמה).

יְהִי־תַחֲרֻמוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התחרט : ולא היה א"כ מעל הנס שנוי ידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה (כ"י אכרנאל, נחל' אבות ה).

יְהִי־תַחֲשָׁבוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התחשב : הנה אין פלא אם נפרד הזמן כמחשבה והושם ימים ושעות ושנים וחדשים וזה בשיעור ההתחשבות או בבחינת מספר התנועות (כ"י נלכוני, סי' על מלמ' אכן נסד על הזמן).

יְהִי־תִיבָּשׁוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התיבש : ויחסו התיבשות זה לאש שר מעלה (רשכ"י דוראן, מג"א, חלק שסוטי ה).

יְהִי־תִיָּהֲדוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התיחד : רצה (רשקה) לפרסם דבריו שהיו לעבודת מלך אשור ולא באופן אחר מה התיחדות ושהיו דבריו בלשון יהודית כדי שיבינו אותו כל העם (כ"י אכרנאל, מ"ב יח).

יְהִי־תִיָּהֲדוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התיחד : ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התיחדות (מו"נ א נח). כי הוא מיוחד אלו הנושאים ומכינם לקבל צורות מתחלפות היש אחר הגלגל דבר אחר ייוחס לו זה ההתיחדות רק השם יתעלה (סס כ יט). ועונש ההוראה לשם וההתיחדות בעתות הפנאי הוא על כל העם (מג"א התלמיד).

אמור). התנפלות ארון הנביאים לפני האל הוא התייחדו עם האל ההתייחדות היותר חזקה (ידע' כדרכי, כאור חסל' ג). אבל שאר הדברים מירושלם הארץ וההתייחדות ההשגחה וההנהגה האלהית הנה זה יעשה ליצחק (כ"י אכרנאל, לך לך). כי אין ספק שההתייחדות מקום נבחר לאיש מה או לאומה מה נכון הדבר מעם האלחים (נוס' שלום א ד). בית המלכות ר"ל חדר בחדר שהוא מקום התייחדות המלך והמלכה (מג"א ספר לרשכ"י דוראן פנ).

יְהִי־תִיָּהֲסוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התיחס : ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התייחסות מה (אמוס רמס כ ט). וכן חסן שירד בדרת הטל ובחום השמש ונמס שמורה שיהיה לו התייחסות עם כ"א ויראה שממנו יתהוה הטל (כ"י אכרנאל, מפע' סי' יס). וכן היה באמת הדבר (של הירון שרה) רחוק וזר כפי התייחסות שניהם וערכם (סוף, שמות). שאין בספר דברי הימים כי אם קצת מספורי תורת משה בהתייחסות הדורות (כ"י אכרנאל, סוף יב). ראיתי שבשחזורי מביית הקברות עוקרין עשבים ועפר וזורקים על ראשם ואומרים כי זה להברית מלאך המות וכפי הטבע מה התייחסות לזה עם זה (שכט יסולס מא). הרי שנתבאר שיש לגוף האדם עם נפשו התייחסות והדרמות (מג"א מלונגו, הקד' שתי סידות). הנה עדין לא נתבאר דבר איזה התייחסות יש לו עם שאר בחות הנפש (מג"א קנא' לר"י מפיסא 68). — ומ"ר : שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד ושקור כחותיו כלם מן השמש למה שראו קשרים והתייחסויות שמורים בינו ובין השמש (אמוס רמס א ח).

יְהִי־תִיָּכָה. ש"ג. — כמו התכה, התוך : והרפאות החמות המתיכות התייבה חזקה יתחדש מהם באבד בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משנ' ג).

יְהִי־תִיָּלְדוֹת. ש"ג. — סס"פ מן התיילד : והוא מקום התיילדות המים (כ"י א"ת, רות מן ז). שהנפשות המוצקות בגופות אנשי העולם המה רבות כפי מספר הגופות שיוצקו בהנה והמה גבראית ומחודשות בכל יום בהתיילדות הגופות (תגמ' ספס ח). שזה יתילד להתאצות ולהתיילדות זה האיד העשני בגוף הארץ (רש"ט שפוט, פקד' רמול, סדר מופד). רוב המיניקות כרוב אינן מתעברות

מלאכ' ססניון, מליזה). זה החולה אין בו נשימת התיצבות וכל מה שבו לא נשימת התיצבות אין בו מורסא בריאותו (סס).

התיצבות, ס"ג — סס"ס מן התישב: ירדת האבות אל המדינת עצמה והתיצבותן של ישראל בארץ מצרים (ר' כחיי, שמות). וזה קרה לה לפי שהיא יושבת בגוים כלומר היתה לה התיצבות וירדת קבע בין הקליפות (לכ"ג) גלגלני, קול כוכים, גלגל יסודס). — ובחשאלה, התיצבות הדעת, קצת במשפ' התיצבות: ושעור בכח התאונני לבטל כח הכעסני וינבע כוח הכנעות ויחישב בעבור הנהגת התיצבות (לכ"ג), מי כן מקין (ת). מי שהוא ממחר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיצבות אם ראוי שיעשה ואם לא ואיך ראוי שיעשה הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון (לכ"ג) משלי (כא). ויעשה (האוייל) מה שיעשה בזולת התיצבות (סס י). מה התיצבותך לקבל החכמה (סס כג). ולהיות לקחת אשה סכנה עצומה צריך סיוע אלהי והתיצבות השכל ותבונה רבה להמלט ממוקשה (ר"י) לכרנאל, תולדות). והיתה שם ארבעים יום עד מלאות לה ימי התבודדות והתיצבות (ש"ת מהר"י קולון קס).

התישרות, ס"ג — סס"ס מן התישר: כשהיה ידוע בתבונה הטבת ההתישרות (כאור ס' הסכים לארסט' כד).

התכבדות, ס"ג — סס"ס מן התכבד: ומכלל כיבוד הורים וכו' הנה נכלל כאן למשכיל התכבדות המקדש והמשכן (מאמ' הסכל לראש"ן, י' קדגרות ס).

התקבה, ס"ג — סס"ס מן התקב, (א) עצם שה"ס: שענין הכל התיבה והצקה (סס"ס) לריכ"ג, י"ק). היתה (הבחמה) מעונה עשויות של זכויות סתיר השקים והן נופלין שאעפ"י שישברו אין בכך הפסד גדול שהרי הכל להם כח עומד (רמב"ם שנת כא י). שהנשמים הנמונים תמיד התיבה להם למה שבהם מן החיים והלחות (לכ"ג, ד, אמו"ר א. ו). מרוב כלי הנתושת ומגדל הכלים לא יספיקו לו כורים ולא יתכן התיבה כבורים ויצקם בעבי הארמה (רד"ק, שרש טכס). וכן כאשר נשים המים על האש נראה לעין התיבה כבורים ושוכים אייר (סס א כ). כי הכסף המוויף הנעשה במלאכת האלקימ"א יש ממנו שאם יותך פעם

ותועלתן להתיצבות החלב שיגן הילד (לידה) לדך (א יג). אולם התיצבות האלמוג במקרה (רש"י דוראן, מנ"א, ח"י ד). שהרי הדבור מתבחן לב' בחינות הא' הוא קביעות האותיות הב' הוא התיצבות האותיות וכו' הדבור הוא התיצבות המתיילד ומתחדש (אלימס לרמ"ק, פין שמש נ סט). ובעבור שהיו המינים המתילדים בתמונה השנית והשלישית יתבאר התיצבותם ברוב מזה בהשבת אל התמונה הראשונה (כל מלאכ' ססניון, קס).

התיעצות, ס"ג — סס"ס מן התייעץ: כון בו אל העצה והתייעצות בלבד (סס"ס) לריכ"ג, נסך).

התייפות, ס"ג — סס"ס מן התייפה: הדר ענינו התנאות והתייפות (ר"א כדנשי, חו"ת סדר). כי הוונה עושה כן מוכרת הוונים אחריה בבשמים ובתייפותם בפניהם ועושה בהם כרצונה (רד"ק נחוס ד ג).

התיצבות, ס"ג — סס"ס מן התיצב, (א) עצם שה"ס: לא יתיצב איש לפניך עד השמידך אותם כי אחרי השמידו אותם אין שום ענין אל התיצבות לפניו (ר"י) לכרנאל, ויחי). שלא אמר וימח את כל היקום על הב"ה בלבד אבל גם על כל שאר הענינים שהיה בהם קיום והתיצבות (סס, נת). ונצבת על הצור ס' ההתיצבות מדע והשכלות (פ"ח לר"א הקרלי מא). ואמנם המחנך הרע הנה הוא ממחר למנע הנשימה ואם ישכב בעליו תמנע נשימתו וכו' ויאהב ההתיצבות ויתעב השכיבה (קאנון נ ט ס). אם החולה ירד ממצו מעט מעט וכל עוד שתשוה ותיצבה התיצבות טובה ויתהפך על גבו וכו' כל התיצבות מורגלת משכיבה התפשטות (סס ד נ כ מ). — ב) ברפואה, התיצבות נשימה, ציקות וקושי הנשימה: היה ראוי שיהיה בו התיצבות הכא מן הגניחה ואמרתיו שהתיצבות יהיה בעת התקבצות הליחה העבה הרבקה בחלק קנה הריאה (פרקי משס כד). והוא (הקיא) רפוי הזק לגדום ולרוע המראה ולכפייה האצטומכיית ולירקון ולתיצבות הנשימה (קאנון א ד יג). התיצבות הנשימה כלומר הנשימה המתיצבת היא הנשימה אשר לא יאות לבעליה שיתנשם אלא אם יתיצב וישוה עצמו (סס ג יא א כו). שזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות ורצונו שנבאר כוח שאין בו מורסא בריאותו (כל

הַתְּכַנְּסוּת, ט"ג, — ט"ס מן הַתְּכַנְּסָה : כי בַּהֲתַכְסוּתָן (של ההרים בימי הסבול) ודאי לא נתכנסו הרי הצפון והרי אפריקא במדינות הכושים (אמור' חכמים ט).

הַתֵּל, מִמֵּנו הַתֵּל, הַתֵּל, יִהְיֶה הַתֵּל, מִהַתֵּלָה.

הַתֵּלָה, פ"פ, ע"י הַתֵּלָה, — הַתֵּל בַּסְלוֹנִי, דָּבַר או עשה לפלוני לא באמתות ורצינות כי אם בכונה להטעותו, לַחֲזוֹק עָלָיו, sich über Jem. lustig machen, ihn täuschen; se moquer de qqn. **to mock, deride** : ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן ואביכן הַתֵּלָה ב' בי והחלף את משכרתי עשרת מנים (כרש"י לא וי). ותאמר דלילה אל שמשון הנה הַתֵּלָה בי ותדבר אלי כובים (שפס') יו ז). ותאמר דלילה אל שמשון עד הנה הַתֵּלָה בי

אחת לא תגלה רעתי אבל אם יותך שנית תגלה רעתי ויש שיסבול ב' הַתְּכַנְּסוּת ויש שיסבול ג' או ד' או ה' (העקרים א ט). — ועצם הדבר הַתְּכַנְּסוּת : כלי חרש המחפזה בהתכנת וזכוכית (תוספ' כתוב' קנ). — (ב) כהשאלה, הַתְּכַנְּסוּת המונונת בגוף : אם הַתְּכַנְּסוּת (ר"ל מה שנתך מן המאכל בגוף) אינה בשעור אחד אבל נוספת תמיד בכל יום ולא היתה התמורה מקוממת, הַתְּכַנְּסוּת וכו' (קאטון א ט, כמוני השנים). ולזה היו מיני זה הסוג שוים למיני ההשתנות אשר הם ההויה וההפסד והצמיחה והַתְּכַנְּסוּת והשינוי וההעתק (כל מלאכ' סגיון, מאמ' שיתפסל). אבל יאמר שהַתְּכַנְּסוּת והרוון הוא אחד מאופני ההפסד (ר"י אכרנבאל, מפע' ס' ט ב). המוון המתמיד והשומר הנוון ומחליף הַתְּכַנְּסוּת באופן שישמור מציאותו אין ראוי שיוחס לעונש למי שנוון ממנו (זכות אדם 6). — ובחכמת ההגיון : בשנעמוד כלם בשכלנו אצל מה שנחקר מן המבוקש כמה שניתך זה המבוקש אל חלקי הסותר בו במבוקשים אם בבטול אחד מהם אם בקיומו עוד נתיך המבוקש אל נשוא ונושא וכו' יקרא זה החלק מן ההגיון הַתְּכַנְּסוּת (כל מלאכ' סגיון, סקס). בדרך אחד יצאו אלינו להשכיל אופן המצאת החכמה והמלאכה להבין אותה ולסעדה ולהעמידה על מתכונתה הוא הנקרא הַתְּכַנְּסוּת והחלוקה (נפולות יסודס ט). ככה יעשה לאיש החפץ ביקר מלאכת ההגיון כי יהיו הוצאותיה על פי סדר הַתְּכַנְּסוּת (סס).

הַתְּכַנְּסוּת, ט"ג, — ט"ס מן הַתְּכַנְּסוּת : סבת השינה הכנס החום היסודי והַתְּכַנְּסוּת לצד פנים (רשכ"ל דוראן, מג"א, ח"י ד).

הַתְּכַנְּסוּת, ט"ג, — ט"ס מן הַתְּכַנְּסוּת : והכל ביופי שהוא הַתְּכַנְּסוּת כללות הגוונים שבו ובתאר שהוא יופי טוב הַתְּכַנְּסוּת בציוור ותמונת האברים (גניפ' סכספ, מאמ' יקר' ד). כי כל אחד כלול מחסד ונבונה ואו מתיחדים ביחוד גמור והוא בחינת הַתְּכַנְּסוּת לזו' יראה באהבה (דכרי אלימלך, אמור). ובחינת ז' כוכבי לכת הם הו"ת מפאת עצמן ולא מבחינת הַתְּכַנְּסוּת ב' ביסוד (מסכת"ו, ע"ת, סיכל א"ק ד ז).

הַתְּכַנְּסוּת, ט"ג, — ט"ס מן הַתְּכַנְּסוּת : והאריך איך הַתְּכַנְּסוּת ההוא (של הרוח בארץ) הוא סבה לשלשה המקרים האלה (ר"ש א"ת, אותות השמים). בקבוצ האנשים והַתְּכַנְּסוּת סבתם בדבר שאין בו לא עבירה ולא מצוה (ר"י אכרנבאל, נחל' אבות ד).

(1) ע"י הערה לקמן. — (2) הסכימו כל החדשים כי הַתֵּל זה וכמו"כ הַתֵּל שלקמן הוא הפעיל מן הַתֵּל, ויִהְיֶה הַתֵּל בְּקִיּוֹם הַפְּעִיל גַּם בְּעֵתִיר כְּמוֹ יְהוּדָה, ומהפעיל זה נגזרה אח"כ פעל חרש הַתֵּל, וזוהו הַתֵּלִים ומהתלות. אך כ"ז רחוק מאד, ומה שיותר קשה הוא, כי אין במציאות בלשון' השמיות שרש תלל במשמעה שמשמש בו הפעל הַתֵּל, ומה שהביאו החדשים השרש ד"א (בערב' הוא רחוק ממשמעה זו, ולכן הדעת נותנת כי העקר הוא כדעת הקדמונים כי הַתֵּל והתל ויִהְיֶה הַתֵּל היא שרשית, וכבר הזכירו קצת החדשים שיש לו לשרש הַתֵּל את בערב' והוא השרש ח'תל ב), אפס משמ' שרש ח'תל בערב', שרש' כלשון ההיא ארב לו ורמהו, קצת רחוקה מהכונה כהתל העברי, ויותר נראה כי האה האמתי בערב' להתל העברי הוא הו"ל ע, שפרושו האמתי הוא ממש דומה להתל שלנו, והוא : קצת שחוק וליצנות ורמאות. ובדבר הצורות הַתֵּל, הַתֵּל, יִהְיֶה הַתֵּל שהן זרות בדקדוק, אמר ריב"ג וז"ל : ואביכן הַתֵּל בי הוא פועל כבד והיה עקרו להיות דגוש כמו רוח יי' דבר בי וכו' זר משערו אל שער ושרת את אחיו ושאר שער אההע"ר אבל חיותו מלעיל בעבור כי כאשר הוא ידוע משוב הרבה ממה שעקרו להיות מלרע אל מלעיל בעבור מלה קטנה מלעיל שתבא אחריה וכו'. ועל הזרות הזה מן הכבדות אל הקלות נהג רב הלשון הזה כמו התלת כי אם כהתל באנוש תהתלו בו, ע"כ. אבל באורו זה של ריב"ג אינו מבאר כלום אלא מקום שאלה הצורות הן זרות בדקדוק, והבאור האמתי הוא, כי הַתֵּל הַתֵּלָה וְהַתֵּל יִהְיֶה הַתֵּל שתי צורות מיוחדות משני בניני קרובים שהיו נהוגים

(a) דל (b) חל (c) מזל

הַתְּלַהֲבוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלהב :
הללו עוורים והללו מתירין ומתקין יתדי חרפין
העצלה והתלהלות מעל ורועותיהם כאשר
ינתק פתיל הנעורת בהרית אש (כסא' לזית דוד כ ט).

הַתְּלַוְנָוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלונן : והוא ענין
הסתופפות והתלוננות (סכס' לריכ"ג, גלה).

הַתְּלַוְצוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלוצץ, פעולת הליץ;
הנאווה וההתפארות וההתלוצצות והבוזין

והעקשות ובקשת השררה (מאזני זקן, אלגולי 143). והם
(הנבירים) מכונים אל הנאה והמועיל יחד ואינם
אנשי הצדקה גמורה ולא ההתלוצצות גמור וכן
בתאווה (נפס' ז' יז). שאמר (קין) לאחיו דברים אלו
בהתלוצצות ולענן בכפור בם (פענח נוא, כראש').

הַתְּלָלוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלהב, בהשאלה
במשמ' שיבות הדברים זה לזה : אבל תלות

העניינים ההם בו ויחוסם אליו ביחס התארים כולם
(ר"ס ח"ת, מו"נ ח סס). והמין השני ישתלשלת
בגוף האדם יותר מן הראשון (סס ג נד). לך לבדך
נתנה הארץ ואין להם בתוכה, ממשלה והכרח מה
שיש לו תלות גמור בבחירה (נחמי' עולס
טז). שבמציאות עצמים אינם גשמים ואין להם תלות
בגשמים (אמוס' רמס ח ו). והוא יוכל להמציאו ולא
ימנע תלות הידיעה בו (כלכ"ג, מלחמ' ס' ג א).

השכלים הנבדלים שאין להם תלות בגשמים
והחלק הג' הנפשות שהן חלק ממוצע בין שני
אלו כי הן נתלות בגשמים מין מה מן ההתלות
(סעקיס ג א). וגם אלו יש להם תלות על
צד החדוש מבלי לעיין בקדמות העולם או חדושו
(פ"ח לר"א סקלוי ג). אחד השולל כל רבוי נדר
וגבול שווי וחברה דמיון ערך צרוף או תכונה עם
הוולת זכ"ש תלות מהוולת (שעש"ס לר"א איריז
ח ס). ואם המהות בעצמו הוא אותו אישיות הנה אם
נמצא אותו מהות או שתהיה חל בו או שתהיה משכן
לו או שלא יהיה חל בו אלא משכן לו אבל לו
התלות עם המהות (כשכ"ז דורלאן, מג"א, חלק אלוס
ממעל כ). הנה אין הכרח בה (בהנפש) אל הגשם
אבל התלות בו הוא לבשלה (אמוס' רמס ח ו).
ואם לתלותם בהם בפנים אחרים, מאופני
התלות וכו' (כל מלאכ' סיון, מנא' כסורא' סמלס').

הַתְּלַחֲמוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלהב עם, עשה
מלחמה עם, ובהשאלה ככחות הגוף : כל אחד

ולא יורגשו בחוש העין כי אם בהתלהבות צורה
(מנח' קנא' לר"י מפוסא 49). כוון בו לתורות על
התלהבות מטטרון בסנדלפון (נפולות יסודס נא).
בהתחפשות והתלהבות האלילים והאלילות
בגויות היצורים (שבי"ע, נ, כודו).

הַתְּלַהֲבוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלהב, בהשאלה
במשמ' התחממות רוחנית כאיזה דבר :

מתוך התנועה נתחדש לשפע חום ומן החום התלהבות
ומן התלהבות ניצוץ ומן הניצוץ אש (פי' יז'ר,
מיומ' לראכ"ד א). ההתלהבות כי כל גוף מהיר
התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות
האלה (ר"ס ח"ת, אותות-השם' לארסטו). ולפעמים
יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות
בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא
כוכב בעל חוגב (אמוס' רמס ח ב). א"כ אינו
נראה (האש). לעולם אם לא בהתערבו בגשם
אחר ויהיה צורה לו כמו ההתלהבות הנראה
שם (כשכ"ז דורלאן, מג"א, חלק סוסינו א). אור האיר
הקטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו
כדמות זנב באויר ולפעמים כדמות כוכב מדלג
(אוס' משפט, חזק' לח כד). — ובהרחבה, התחזקות
החם בגוף : ויקרא מנשיכתו כאב חוק והתלהבות
אשוי בגוף. ומורסא חמה בלשון (ספליט ל). —
ובהשאלה להתלהבות הרוח : כי הנה הקנאה היא
מהתלהבות הרוח ההיווני (ר"י אכרנאל, נחל'
אות ד). התלהבות אש התורה המתעוררת על
ידי עסק התורה בשהרה ותיבה יחירה (ר"מ אלשיך, משלי
ח ב). התנאי ההכרחי אל הנביא הוא ההתלהבות
את האלהים והעבודה אליו והדבקות בו (פנוס"ק לר"מ
גכא, סס"ח כא). והיא סבת ההתלהבות והבערת
החשק אל הלאמוד (כס"ע, תקפ"ט 139) — ובמשמ'
התפעלות הרוח, *Verzückung* ; *enthousiasme* ;
והתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה
בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי
לבם היא יוצאת (מא"ג, דניר א, מכת' מא"כ).

הַתְּלַחֲמוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלהב, כמו
התלהבות : והנה הזכיר שם במאמר ד'

אש"ן והם מה שמתלהב מן המלכות בסוד הדין
שלה ויורד על שלכות דיצירה ועושה אש שהוא
התלהבות של גבורות הנותן מציאות ועונש
(סחמי חכמ' לרמח"ל כ כח).

יְהִי תִלְעָנוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלענ, לענ הרבה: שהתלענות יחוייב שוקבן אלו התארים השלשה שכבר נמצאו בפני המתלענ (באור ספר הכיסים לאריסטו ו).

*** יְהִי תִלְעָה**, ט"ג, — ט"ס מן התלע: כשהו כסוי שיכול לעמוד בפני שורים וכו' והתלע מתוכו וכו' הוי פושע לענין התלעה (כ"ק נכ). ואין בו מירחא כל כך כמו בהתלעה ובוחמה (לנש או"ח תקלו יב).

יְהִי תִלְקָחוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלקח: שיהיה קבלתם (של הסמים) להתלקחות וההכער (קאטונ ג א).

יְהִי תִמְדָּה, ט"ג, — ט"ס מן התמיד: וענין הכל עקשות והתמדה על הדבר ושקידה עליו (הכרש' לריב"ג, פתל). והיא ההתמדה בדרישה ובעיון מאין הפסק (מלמ' התלמיד, נדלש). והבונה בחבורו כדי להעיר הנפש משנת העצלה ולהזהירה תמיד על ההתמדה בלמוד ולדרוך אחר המעלה העליונה (הקד' סמנע' לרש"ט פלקיורא). כל אשר השתדלו כתבי אדוננו בהתמדה והפער להטות לכב חכמי הארץ הזאת (ידע' נדרשי, אגד' לרשנ"א). יש לו להתחזק באחת מכל המצות בכח גדול ובתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו (ס' תרד"ס סד). כי אני לא הנעתי אל החכמה הזאת כי אם בהתמדת החקירה והעיון (ר"י א"ת, סקד' ריב"ג נהרמס). כבר נתברר חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם מצד התמדת טובותיו עליו (ח"ס, עמוד' ס' א). ובה המליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין (ר"י א"ת, רוח חן ב). ובזאת התקדמה חייב התמדת התנועה הסבובית ושאינו לה תכלה ולא התחלה (מו"י: נ יד). כשהיו עושים שום חבור ואספה היו הולכים שם ובתמדת ההליכה שם קראה אבן האול (נד"ק, טרש אזל). ואמר שיהיה בהתמדת הקריאה בספר התורה (ר"י אברנאל, יוס' א). מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם בחמונים גדולים (כוזרי א ד). הנה הוא אפשר שישאירוהו לנצח נצחים ויתמידו בהתמדתו יתעלה (מו"י: נ יב). — ואמר המליץ: אל תהיו כגשמים, אשר הם חיי גשמים, וברוב התמדתם יקוצו מפניהם האנשים (בן המלך וסניור ת).

יְהִי תִמְדִּי, ת"ו, לנק' התמידית, — מטבע התמדה: היתה תנועת הגרמים השמימיים התמידית

מהעצלים יסבול גדול ההתלכדות בו כאלו הוא סובל אבן (פרקי משס א). והתכלית והיא העמידה היא עת שיתחוק בו התלכדות מן המבע והחמר (קאטונ ד א).

יְהִי תִלְכָּדוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלכד, השתמשו בו בספרות החדשה.

יְהִי תִלְמָדוּת, ט"ג, — ט"ס מן התלמד: שאי אפשר (להנבא) מכלית התלמודות והשלמות (מו"י: נ לב). וכן היה מתחייב ביטול הלמוד והתלמודות ולמוד כל מלאכת מחשבת היה כל זה הכל ולבטלה (ח' פרקים להכמנ"ס ח). התנאי הראשון (במליצת השיר וכו') צחות המלות אשר ידובר בהן במובן מן הכונות והצורך לתנאי זה שיערכו התנאים המכונים במוסר וימתקו ויהיה המשך התלמודות יותר עצום ויותר מתמיד (ידע' נדרשי, ספר הכרס). האושר אשר מן המדות נקנה להמושר בהרגל והתלמודות (ספר סמדות לאריסטו נ א). שהנבואה היא שלמות מגעת בהתלמודות (לנכ"ג, מלחמ' ס' נ ו). כי רוב ב"ה הם שמים במי בטבע. בלתי התלמודות והאדם אינו כן (שפ"ס לאזי סלנ"ג ד א). ויתבטלו לפי זה המלאכות והאומניות וכל מלאכת מחשבת ויהיה בטל הלמוד והתלמודות (העקידס ד א). האדם יעלה מן המדרגה הזאת אל הקדים הקדמות ועשית ההקשים והתלמודות המושכלות מצד הדברים הידועים (אמוס רמס א ו). שאם לא היה טבע האפשר נמצא והיה האדם מוכרח על פעולותיו היה ההשתדלות וההרציות דבר בטל והיה מתחייב בטול הלמוד והתלמודות (ר"ח קרשקש, אור' ס' נ א). החכמה שיקנה הרופא בהתלמודות ובה השערתו בעניני החולה (ר"י אברנאל, מקץ א). כי תמיד תלה המצוות בידיעה ובתלמודות (כוא, ראש אמל' יו). כי כל זה נתלה בידיעה והתלמודות והידיעה והתלמודות הם מפועל הרצון (סס כ). ההתלמודות בטענות והמופתים (סס יא, סקד' ע). להכין את לבבנו ללכת בדרכי המליצה בהתחנכות והתלמודות קל ומהיר (כסא' לזית דוד מא). ויש בדבר (של הנבואה) התלמודות כמו כל שאר החכמות והמלאכות וכו' שהיו עומדין (בני הנביאים) לפני הנביא להתלמד בדרכי הנבואה (דנך' ס' למח"ג ד). והיה ג"כ וברון שלשלת קבלתם ודרך נחלתם וספירת התלמודות וכו' (ר"י אברנאל, סקד' נח' אנות).

אפשרית מצד עצמם (רשכ"ל דוראן, מג"ה, ח"י ד).

הַתְּמַהּוּת, ט"ג, — סה"פ מן התממהה: ממורה נשוא ביתם, פירותם, היתממותם, נד כצבאים לגחותרם, גמלים לבוא משכנותם (רסע"ג, סו' הקולא 144), ולא יתממהה די שיתבררו השמרים ממנו בהתממהה שאר הדברים העבים (קאמן גיד ח"ת). אמר כי גורשו (ממצרים) שלא היה שהות והתממההות בנתיים בכדי להחמיץ (פענח רוא, כה). שאין שם לא התממההות ולא מרחק בפועל ולא מדה ולא הגבלה (ריע' שלמ"ה). כי הוא נמחר להרותם ולהמליטם כרגע מבלי כל יגיעת בחינה והתממההות (אדס"א, מחק' שמות המדכ', סקר).

הַתְּמַוְּגוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמוג, א) תנועה ג'ית: שתנועת הגלגל הראשון היא התנועה הגדולה אשר ממנה יתנועעו כל הגלגלים ממורה למערב בכל יום סבוב אחד והיא ג' סיבת התמוגה והיסודות והתנועעם (אמו"ר ח ב). שהתמוגהות היסודות והתנועעם הוא סבת הפסד קצת ההיום והיות קצתם (סס). קול הוא דבר יגיע באויר בסבת התמוגהות יפול באויר מתנועה חזקה (מכלול יפ, ספר הגדרים, קול). — ב) במשמ' התכה והמסה: התמוגהות ידוע שהוא לשון המסה והתכה והפסד (אזכר משפט, איזכ לכ).

הַתְּמוּטְמוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמוטט: הצדיק בשחור נסמך ונופל ביד הרשע והוא מתמוטט לפניו אותה ההתמוטטות היא לשעה אינה לעולם ועתיד להנצל מיד (ר' כח"י, ויטלה). אבל התחכם למוטט רגליהם מעט מעט מבלי שירגישו בהתמוטטות כן עשה זמן רב עד שהשתגב בבח המלך (תנ"מ' הנפס כג). שכל פועל נאה יש לו התמוטטות מדה כנגד מדה (לרז המור, ויקר').

הַתְּמוּסְסוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמוסס, במשמ' נמס: ומי שאינו מודה צמאנו ומקצר משיעורו משתיית המים יתייבש גופו ויחלש. ראותו ויתמה התמוססות גופו (מ' אלדז, ט"א סד).

הַתְּמוּזְגוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמוג: ההתמוגהות הוא אמנם על שני מינים התמוגהות מבלי דבר נופל מהוץ כמו שיתמוג על דרך משל הצאבר בדבש והתמוגהות עמו דבר נופל מהוץ נוסף על עצמות המוג בהתמוגהות העפר היבש

ויטבו מיט רטוב (אמו"ר ח ו). ולא ההתמוגהות אשר לנצוציהם עם נצוצי ככביו ולא ההתמוגהות אשר יהיה מנצוצי שאר קצת הככבים. עם קצת (לנ"ג, מלחמ' ס' סג"א). ואחר יתעלה ההתמוגהות הוה ויורכך יותר ויומג באופן שיוכן לקנות צורת חתי (העקריס כ לה). כל הנבראים מורכבים מיסודות הארבעה ושההרכבה היא על דרך העירוב וההתמוגהות וזה ההתמוגהות יהיה בבישול (י"דס' לדכ"ה א ח). והחום ירחיב ירפה ויבשל ויגדל והקור יקבץ ויגביל המתהוה וזהו מהפעולות המיוחדות להם וזהו תחלת ההתמוגהות שיתחדש מהם השני אידים (נוס שלס ח ו). סבת הרפואה והבריאות המתהוה מטוב ההתמוגהות וההסכמה (שע"ש לר"ה איזכריו ג יא). בי מן האפשר הוא שמהתמוגהות היסודות יולד בריה נקיה שתוכל להגיע בשכלה עד הסבה הראשונה (אג"ר' הסק' לר"י לט"ף 48). ובסבות ההתמוגהות זה הם קונים המורכבות איכיות שניות (רשכ"ל דוראן, מג"ה, חלק סוסיו ח). — ומ"ר: להשיג אופני ההרכבות וההתמוגהות ושעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד מהמורכבים (ר"י אכרנאל, מ"א ג).

הַתְּמַכְּרוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמכר, השתמשו בו בזמן החדש במשמ' מסירת נפש ואמונה לאדם, או העסק תמיד בדבר מהדברים.

הַתְּמַלְּאוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמלא: מלוי כל השמות נק' בה כי הוא כחו והתמלאותו מלוי אחר מלוי (מסכתו, סקד' ע"ח).

הַתְּמַנְנוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמנה במשמ' פקודה ושררה, Amt; function: וכן יש להשתדל על שיקנה אדם שם והתמנות (כ"ו, תרג' כ"ס). שכל החפץ ימלא ידיו בהתמנות זו (ר"ב"ל, ילקוט, תולדות).

הַתְּמַסְּסוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמסס: כי הקש התמססות הורעים: הנרענים בארץ והתוכס בקבוץ החם והלחות הוא ברמות התמססות המזון באיצומא ומרובו בקבוץ החם והלחות (שע"ש, מיוח' לאכי רלנ"ג ג ח).

הַתְּמַסְּסוּת, ט"ג, — סה"פ מן התמסס: וכל מסה ומסה הנה עד שלא תשוב להיות מרותה סמוכה וסרוחה אל העפוש הגמור והאסיפה וההתמססות והפשיט צורתה והצנ אותה, ערומה

בכל מכל כל לא יכלו להתחדש להתרסק ולהתלבש כדי להוליד בדומה (כסא' לנית דוד ג יו).

התמעטות, ש"נ, — סה"פ מן התמעט : ולא אחרל מלת טוב טעם דרך פשט ל ה ת מ ע ט ו ת הפרים בקרבנות שגם הוא מיוחד אליו בפרט (נפולות יסודס טו).

התמצעות, ש"נ, — סה"פ מן התמצע, היה באמצע : בעבור התמצע וחו בין המלבושין שני עם ובין המעלה עדי והב על לבושין (סכס' לריכ"ג, עדן). והנה התמצע בין חציך שגונים ולב אויבי המלך עמים תחתך יפלו וזהו ההתמצע וזה שהוא אחד מן היסודים (טפת לופיס כ ד).

התמשכות, ש"נ, — סה"פ מן ותמשך : וכאשר בראשונה לא ימצא היכולת אם בסבות הפועלות בניה התמשכו לאין תכלית כן לא ימצא בשניה אם בשלמות המינוח ותכן התמשכות באין תכלה (סע"ש לר"א איריזי גו). ש ה ת מ ש כ ו ת שלשת ימים באיזה צער שיהיה הן הם יסורים גדולים להתם פשע ולכלות חמאת (מג' ספר לרש"י דורלן קכט). שהנפלאות והמחשבות המה היו כלם הולכות ומשמשות בדרך נסים נסתרים עם שהיו נראים בדרכי של עולם ויצא מהם ומהתמשכותם בדרך ההולכי שפושט צורה ולבוש צורה (כוא, תפאר' ישראל ח).

התמששות, ש"נ, — סה"פ מן התמשש : המדובקים הם אשר קצוותיהם אחד והתמששים הם אשר קצוותיהם יחדו וכשלא יהיה בהם התמששות והדבקות לא יתחבר מהם מדובק (רשנ"ד, מג"א, ח"י ד).

התנאות, ש"נ, — סה"פ מן התנא : ומפני זה מרה במצוה אשר בעבור שכלו צוה בה והגיעו לו השנות המפורסמות ונשקע בהתנגות ובהתנאות (מו"א ב). מי גרם לו ליתרון שתיית היין התנאות הגוף כי הגוי בלי ספק משיא האדם לבקש המותרות (מלמ' סתלמיד, נשא). שהאדם כשמשתרל בהתנאות ובהתענג על היין ובשאר מיני התענוג יצרו מתגבר עליו ובה למורדו מן העולם (ס). הנה גלוי שכל דמיו וחקי אמנם יביון בו ההתנאות וההתנגות (כאור ס' סקרים לאריסט' ג). רצוני שהוא ישתנה פעם אל ההתנאות בחוספת עליו (ס). וביון שקיום העולם תלוי בקנאה וישם כל התנאות לשם שמים (אורח' לדיק, שער הקנאה).

התנבאות, ש"נ, — סה"פ מן התנבא : הנה התבאר מזה הענין התנבאות שאל מה היה וענין פחדו מדוד (כ"י אכרנאל, מ"א יח). שהפועל הוא הש"י הפך מאמר האויבים ומנגד להתנבאות נביאי השקר (כן שופי, קול נזקים, עשה ס').

התנגדות, ש"נ, — סה"פ מן התנגד : ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה זה יש לו שם ייחורו וכו' וזאת ההתנגדות נקראת הפך (מלות הגיון ד). כי הכאב אינו אלא חרגשת ההתנגדות מדבר המתנגד (קאטון א כ כ יט). חובה מוטלת על כל בעל שכל לעשות מצותו אף כי תנגדה שכלו וימאסה רצונו תכלית המיאוס וההתנגדות (מוות קסה לר"י ערמאס ג). ההתנגדות הוא מאמר ימצא בו ההפוך מצד המאמרים לא מצד התכות (טפת לופיס ד טו). שאין פירושו ההתנגדות של מריבה אלא ההתנגדות של אהבה (כלי יקר, כלאש' כ יח). ההפסד הוא טסובב מהתנגדות הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ספורטו, אור עמים מה). כי אצלי הטענות תשובות והספקות תירוצים בקיום ההתנגדות (א' מודינא, ארי נוסס ח). ואין זה כי אם מצד נצחונן במלחמת ההתנגדות היצר המתגבר עליו (נפולות יסודס לד). ואני נדרתי לאמי לטמון ההתנגדותי בחבי (מ"א ג דכר כ, גלעד ד). וישוש על טהנה שוק העולמי שלוה והשקט מתגברות הפכיות וההתנגדות האכיות יסודיות (כסא' לנית דוד א ז).

התנגדות, ש"נ, — סה"פ מן התנגד : בעת קץ הגאולה יתעוררו מלחמות מהתנגדות ומהשתערות מלך הנגב הם הישמעאלים האוהים בה ומלך הצפון הוא אלוף מגדיל (רשנ"ד, מג"א, ח"י ג).

התנגרות, ש"נ, — סה"פ מן התנגר, נעשה נגר : אמנם ישוער כל ההנהגה כפי קרבת העמדת החולי ורחקו ואם הסכלת בזה לא תמנע מלנגר לחולה התנגרות גדולה ולא תמנע בעת מן העתים מרוע ההנהגה כשלא תרע מתי תהיה העמדת החולי (פסקי משע ח).

התנגות, ש"נ, — סה"פ מן התנגש, השתמשו בו המופרים בזמן חחדש בשש' פגישה בכח

עצום של שני כחות מתנגדים, *Zusammenstoß; choc*.

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: והיה הענין לבד רוב התנודות (השגש' לריכ"ג, נדכ).

ראוי היה מצד ההתנודות האלה להיות כל ענין אותן המעמד שלם בשלמות ונכבד (טו) אלו כזו). ההתנודות הוא מאמר כאשר יפרסם ההתנודות דבר מה כלו בשלמות אל אשר חפצנו ביקרו לעשות בו חפצו (טפת לופס ד לא).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"פ מן התנוד: מפאת

התנודות בכבודות בתנועת עצמו וסבבו המיוחד לו ובמהלך ההכרחי ההפכי אליו הוא ממית עצמו (כסא' לזית דוד ג יו). שהדין עצמו הן מחמת התנודות וגילוי דעתם והן מחמת צוואת הדין וגילוי דעתו (סו"ת שמש זדק, חו"מ ו).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: שלמטה

יצא התנודות תחלה בסבת היות הנעצר שם ובסבת התנוד הארץ הסמוכה לארץ ההיא (לכ"ג לזיב י). בראותי את עצמי מתנמנם להעביר שינה הייתי קם על עמדי ומתנודר אנה ואנה עדי נשף ובהתנודות הייתי נעור ועוסק בעבודת שמים (כ"מ אלשיך, לזיב ו ד).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: ופירשנו

בו (בהמלה ערער) המיה והתנועות (השגש' לריכ"ג, טו). שכאשר תיוחס (התנועה) אל המניע תקרא הנעה וכאשר תיוחס אל המתנועע תקרא התנועות (לכ"ג, מלחמ' ה' ו א כד). שכאשר היה התנועות בכח היתה ההנעה בכח וכאשר היה התנועות בפעל היתה ההנעה בפעל (טס). והקבוצין וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל התנועות פחות (קלטון א ז ז יכ). ואמנם התענוג הנה לפי שהוא התנועות אל חוץ לאט הנה לא יגיע אל מה שיגיע הכעס (טס טס יח). כי הוא נגזר מלשון רחפו כל עצמותי שענינו הרעש והתנועות הבלתי מסודר (כ"י אכרננאל, נראש' א). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועות וההנעה (טו), מפע' ה' ג נ). א"ב הנקודה אי אפשר בה התנועות לפי שהיה הקו מחובר מנקודות (טס טו, חו"מ, סקד' ו). שכאלו יתחוק התנועות הנפש לקבול המעלות (כאור ס' הסיכס לאריסט' טו).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: והנה

למטה מג' קשרים יתנוצצו ג' ניצוצות האורות התפשטות והתנוצצות סוד קו המדה דרך ג' קשרים (אלימה למ"ק, עין רואי ו כו). ומכה ההארה היא יש בו כח לתת התנוצצות אפילו לבשר (נאש' חכמ' ט' האססה). גדולה וגבורה הבאים מהתנוצצות הכתר והחכמה יחד (עמס"מ, ט' כדור הסיכס ג). ושמותם גורם שיתנוצצו זה בזה ויוצאים מהתנוצצות זה מלאכים רבים (טס, עולם הסיכס יא). וארא ראייה מועטת כי לא נתן רשות לעין לראות ועל כן בהתנוצצות הלהב לפי שעה ונעלמת לפי שעה היא ראייה חסרה (עכס"ק לר"מ נאש, סתרי הסודס יט). כי אור המאציל היה חוזר ומתנוצץ התנוצצות אחר התנוצצות שונה ומתהלך וח בזה כבהיתו (סתמי חכמה למחל"כ ו). ע"י שהתנוצץ להם השכל בזאת החכמה שבא לאותו החכם התנוצצות מלמעלה (מגיד סימות טו). התנוצצות קדושת שבת הוא אחר חצות (ספר ד"ח ודעת חכמ' ב). והשמחה והיחוד של הוונג יוצאים בבשיתחם ובתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות הנקראים תרין עמרין (עמס"מ, עטר וא"א מד).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: א התחמדות:

כדי שלא יהיה בענין בענין התחמדות ובענין פתוי והסתה (כ"ס א"ח, יקו המיס יו). — ב) נתחמדות: שמצד יראת שמים לא קבל (יעקב) ההתחמדות מהם יען ראה שבעונו מת (כ"י אכרננאל, ויסכ).

הַתְּנִידוּת, ט"ג, — ט"ס מן התנוד: א הראות נכרי

וור: כל אלה ענין התנודות וזרות (כדק, קרש וזק). שהטומאה היא תדבק כך לא מאהבתה אותך רק להאבירך וכל מה שתאהבנה תגדל התנודות ה אליך (כ"מ אלשיך, משלי ט יט). — ב) התחפשות שלא יכירוהו אדם: ואחריהם קם עמוד העולם יסוד תורתנו מהר"ד שלמה בר יצחק המכונה רש"י איש שלם מאד ונלה ו' שנים באשכנז ורופת ותוגרמה ופרס בהתנודות לראות אם פירושו מסכימים לדעת הישיבות האחרות (רשימ' פטיס כמח' לרפתי כ"י). ואפשר שלא היה התנודות (של יוסף עם אחיו) דבר אחר אלא שדבר אתם קשות להבדילם כדי שלא יהיה להם שהות ולא מנותה להביר בו (כ"י אכרננאל, מקץ). — ג) כפירה: וכנה ההתנודות והכפירה על

למצא התנצלות לנבל כי אם בהעתקת העון (נופת נופים א'). אם אתנצל בדבר כולל כמו שאומר המאמץ מחמת הבחירות או מחמת הכעס או מחמת החשק שזה התנצלות הוא כולל לכל דבר (כס' כ'). וקבל התנצלות מי שיתודה אליך (פניני המליץ, גנו פט"כ גולנד ד'). והמודה מחול חטאו והתנצלות קבל (סס). שיש ליהודי התנצלות מה (על מה שהוא מלוה ברבית) כי מי הכריתו לגוצרי שוקח מיהודי ברבית (שנט יהודה ז'). ואין לכם התנצלות אלא סבלות שלכם (סס ח). אבל יש לכם התנצלות שאם לא שמעתם בקול אל איך תשמעו בקולי (סס). ואחרי הציעי דברי התנצלותי אלה למעיניכם בספר הזה אשר כנללם כתבתי הפתיחה הזאת בראשו כי לא להתנדל וכו' אחל בהעתקת הספר (פתי' ר"ש ח"ת למו"נ). התנצלותי על החיבור הזה מבואר משני פנים (רמכ"ן, הקד' למלחמ' ה'). כשיחטא איש לאיש ויזכינו במסחרים יתנצל לפניו ויתקבל התנצלותו וישלם עמו (ס' סחיתוך, מאוס כלט). הגה א"כ הביא שלש מענות להתנצלותו (ר"י אכרנאלי, שוסט' יב ג). ענה הגובר ואמר להתנצלותך אדרוש ואחקור בדבר (שו"ת ר"נ גירונדי ג). ובי ינצל אליך אויבך מחילה עבור על פשעו וקח התנצלותו (ר"ש אלעמי, חג' מוסר). והדבר ברור כי לשוא הם מתנצלים שהרי הם אינם מתייחדים בענין אחד בדרכי התנצלותם רק הם חולקים בתחבולותיהם לזכותם (ג"ע לה"א הקרלי, קדוש"ח ד). — ומשל: התנצלותי מהריב מזכרת עין (עמר השכחה).

יְהִתְנַצְּלוּת. ש"י, — שס"פ מן התנער: שהיו כ"ב אותיות עם התנקדותם מורות על שני מאות ועשרים עינים נבדלים (הקד' ירמ' שלמה).

יְהִתְנַשְּׂאוּת. ש"י, — שס"פ מן התנשא, א) עצם ש"ה"פ: ותשאל עוד ותאמר ומה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל היושב בעין מי שיראהו (מו"נ א סט). עד כאן תגיע (הים) ולא תוסיף וכאן תיבש גאותה תנשאות גליך (הקד' פי' יזיר, מות' לראב"ד). — ב) בהשאלה: וההתנשאות הוא שיתכבד האדם יותר מן הראוי לו (ח' פק' להרמב"ם ד). כי עיר פרא אדם

שמו יתברך לא עצמו (גרונדי, מו"נ א סג). ושומם כלם מטבע האפשר והתנכרות הסבות המוחשות (סס). **יְהִתְנַעְרוּת.** ש"י, — שס"פ מן התנער, א) היות נער: ואחריו שני ההתנערות והם אחר האמץ וצמיחת השנים קודם הבגרות (קאנון א א, כמזני השנים). — ב) פעולת תנועה לקום וכדומה: הנה כבר יקרה נפילה או הכאה על הכבר וכו' וזה יתקנהו חבוטו והתנערות עם התיצבות (קאנון ג יד ג כא). **יְהִתְנַצְּחוּת.** ש"י, — שס"פ מן התנצח: כן אלה העצמים הנכבדים כשישיגו בדבר מאלה הנפשות האנושיות יצאו בעקבותיהם ולפעמים מתיירות חלושים במדרגה כמו שיראה לבן אדם ההתדבקות וההתנצחות (אמו"ר א ו).

יְהִתְנַצְּלוּת. ש"י, — שס"פ מן התנצל, במשמ' הסרת האשם ממנו, Entschuldigung; excuse: שיהסר ענין אלהי על מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים ויש להם התנצלות במה שקדם מהמחלקת ביניהם (כוזי א לו). ואני אנצלנו ההתנצלות האמתית לפי מחשבתי שהוא לא הוידע על שבעתי אך ברוב סבלותו לא ידע ולא הבין (ר"ש ח"ת, פי' מלס' הורות שכו"ג). ורציתי בזה אצל מי שיוגע כתבי אליהם להתנצל התנצלות מבוארת (אלחריזי, מוסרי הפלסופים). ואם יעלה ברעתך שמאמץ ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסבלותו וקוצר השגתו כן ראוי שתאמין בעובד ע"ו (מו"נ א לו). שהוא נאמר דרך התנצלות על חשד הנראה בדבריו (הקד' מלמ' התלמידים). אמנם ההתפעלויות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שראה ושוכלו ממנו בשמעו ההתנצלות (אמו"ר א א). הם ונשלם כתב ההתנצלות שבת והודאה לאל (ידס' נדרשי, סוף חג' הסתגלות). אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני וכו' וזהו התנצלות של אהרן מען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים (רמכ"ן, שמות לה א). שהמוסר הזה נראה מיוסד על התנצלות מהימים אשר היה מתחבר אל אנשי דמים ומרי נפש (ר"ח קרשקש, חור ה' כ א). ואין לדיין הרשע הזה התנצלות במה שאמרו העדים שהיה נראה להם שאמר זה מרוב כעסו (שו"ת ריב"ש נחא). ולמד הכתוב ההתנצלות על אברהם למה עשה את הדבר הזה (ר"י אכרנאלי, לך נק). כי לא ראתה אביגיל

(1) בערבית: אמדאת אלעדיר תדליור אלד'נב.

מחולשת הכח המניע לחזה (ס"ו). ואיזה מהם שיהיה הצורך אליו יותר צריך שיהיה התנועה להתנשבות יותר והסכות בהתנשבות האכזריות האלו כלם התנועה הכבדה (קאטון ג' ו'). וקראנוהו אנחנו נפש גורנו לו זה השם מפני שהנשמים ינפשו בו אם בהתנשבות או בהתכה הנעלמת (אז"ל ג' ו').

התנתיקות. ט"ג, — ס"ט מן התנתיקות: והתנתיקות רפואה לנפש בהתנתיקות בשביל שתדרך

הדרך הישרה והנכונה (מאזני דק, אלגולי 27).

התעבה. ט"ג, — ס"ט מן התעבה: מ קדם שעש את העגל לא צוה ה' כל ההרחקה מהאומות

והתעבתם (אור החיים, שמות לד יא).

התעבות. ט"ג, — ס"ט מן התעבה, בהשאלה: וע"י שני דברים אלו שהם התעבות האור

וגם מיעוטו או היה כח בתחתונים לקבל אור העליון (מסכת"ו, ע"ח, סיכל הכתר, א"א ג'). שאין בה שום התלבשות והתעבות כלל כמו שיש בזה (ס"ט קא). שעי' מציאות התקונים והלבושים האנר נמשך דרך התלבשות והתעבות ובה יש כח בתחתונים לסבול (פמ"מ, רישא ד"א סו).

התעברות. ט"ג, — ס"ט מן התעבר, בדקדוק, התעברות הפעל, היות פעל יוצא:

בזכרון התעברות הפעלים והמקורים וכו' שיהיה ההתעברות פעם במלה שיביאנה על הפעול בו ויתכן להפילה ופעם מבלי המלה ההיא (הקמס, שער טו). וגראה שקצת אלה הפעלים מתעברים כמו ועפעפניו יולו מים ושחקים יולו צדק כל שכן אשר יולו שחקים הלא תראה שהוא אומר ילעפו עלי אדם רב בהתעברות (הסרש' לריכ"ג, מזל). שהעברים כשרצו להוציא פעל מה מן ההתבודדות להחזיק עברות הדגישו באות אחת (ר"ד יחיא, לזון למוד' ס). — ובמשמ' העתק ממקום למקום, מענין לענין: הכאב אשר יתעבר הו' עברות רב הוא אותו שמתחיל משרשו ואחר ילך אל המקום אשר סביב אותו השרש (פרקי מס' ו'). כי מלת בעבור ענינו בהתעברות כך וכך ותמורתו אמר בעבור דור עכבר וכו' וכן לבעבור גמול א"י בא האלהים לתמורת הנסיון ולהתעברותו בו (ר"ח ברכה, ח"ת, ערך עקב).

התעדרנות. ט"ג, — ס"ט מן התעדר: אנשי התועלת והטובים והם אנשי הפעולות ואשר

יולד ואין לא יתרון — והתנשבות על הבעלי חיים בפעל בעת צאתו לאויר העולם אבל יש לו עליהם יתרון בכח להטיב במעשיו ולהוציא מה שבכחו אל הפעל ולהכיר מעלת האדון ואם ייטיב מעשיו יהיה לו התנשבות עליהם (ספקריס ג טו). ההתנשבות הוא מי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה למעלה מחקה (מאזני דק אלגולי 106). ומה יתחייב שמוטעו נמשך מהתנשבות יעקב משום ורב יעבוד צעיר אבל מוט יעקב לא ימשך בעצם מהתנשבות עשו (ר"י אברנאלי, תולדות). ההכבדה הוא מאמר כאשר נפחית מן הטוב אשר נמצא בנו וכו' בין שיהיה טבעי או נקנה לברוך מההתנשבות (נופת נופיס ד מת). ועמרו שנים רבות שלא לבשו בגד יקר ולא הראו שום התנשבות (שנט יחזק' ז). שהוא ית' מתעלה ומתנשא נפרד ונבדל מכל הדברים כלם כי הוא ית' ההתנשבות הגמור והמוחלט (ספ"ט לר"א איריז' ס יב). אמנם מתנשא על כלם בהתנשבות האמור יאציל בשוה לכלם (ס"ט יג). כי גדולת העם הזה והתנשבות מעלתו תלוי ועומד בחיותו עם חכם וגבון (נפולות יהודה ג). בלעדי החכם אשר ינוסה ויבחן לעיני המלך וגדוליו וחכמיו לא יצליח איש לעלות במרומי המעלות וההתנשבות להיות לו מהלכים בין גדולי ורגיעי ארץ (שנ"ט ג, הו'ו). למען יתרחקו מדרוף אחרי ההתנשבות והנאות (אסר' מונז'ר, כ"ט תקפ"ט 32). ובל נסיעותיו היו בפשיטות בדרך אנשים נשויים בלי שום התנשבות ובלי שום פרסום (מגיד סימות יד).

התנשבות. ט"ג, — ס"ט מן התנשב, התנשבות הרוח: וזה מפני שנודע שהחוטם בו

התנשבות רוחא דחיי שחרי החיים אינו אלא מן החוטם ואבר הריאה שרות החיים מתנשב דרך בו (אלימס לרמ"ק, עין כמס ג ו').

התנשמות. ט"ג, — ס"ט מן התנשם, Einatmen, Inpiration: ההתנשמות הוא הכנסת האויר

מן השפוי כובע וקנה הריאה והנשימה הוא הפעל שיהיה בנוף כלו בהתפשטות העורקים הדופקים והתקצותם (פרקי מס' כג). ובאותו הנקב מנקה בב' חלקי ההתנשמות בשניהם נקוי תמידי בהכנסת האויר ויציאתו (ס"ט א). במול ההתנשמות הוא

בם ה'תעוררות (נוס' לוס' ג'יד). שגרים (הנחש) לשלול מאדם יחיה ה'תעוררות גן עדן (לוס'ה, כראש' ג'יד).
ה'תעוללות, ש"ג, — סה"פ מן ה'תעוללות: כי אין אדם שיש לו דעת בוחר במות ואעפ"י ששאל המית את עצמו לא מבחרו המות אך לדחות ה'תעוללות האויב בו (כוזרי ס'כ).
ה'תעוננות, ש"ג, — סה"פ מן ה'תעונן: שהתירו מכלל הנחשים והלחשים והה'תעוננות בשבת (שו"ת רשכ"א תיג).
ה'תעופפות, ש"ג, — סה"פ מן ה'תעופף: ובספר תהלים ראה לשונות ולומר וידא וכו' מלשון ה'תעופפות כמו שאמר ויעוף וידא (כ"י אכרנאל, ש"כ ככ). שלא יתואר האדם בפחות נכבד כשלא תמצא לו תנועת ה'תעופפות בצפרים עפות (נוס' שלוש זכ"ס). מקום ה'תעופפות העופות (כשכ"ל דוראן, מג"א, חלק סוסינו א), וזכר שני אלו העופות המשחיתים האחד שט בארץ ואוכל נבלות והוא העורב והאחר שהוא קל וחזק ה'תעופפות כל זה למשל (פ' משלי לזכ"ס). והיה מלת ויאכלו מהרה כמהירות הנשר בה'תעופפותו (סס).
ה'תעוררות, ש"ג, — סה"פ מן ה'תעורר, א' פעולת מי שמקיץ ומתעורר מישנתו: לפיכך תכף ה'תעוררותו משנתו בכל בקר יתגבר כארי לקום קל חיש מהרה לעבודתו (הלגוש, לו"ת א' א). —
 (ב) מצוי בפרט בהשאלה, במשמ' התעוררות חרוה והמתשבה: שהבת השכלי טרוד בה'תעוררות והדפיקה (כראש"ט, מי כן מקיץ 6). שבאשר קלקלו בלשונם בדברי טמאה הנמשלים לתולעים באמנם כי חזק. הוא ממנו כביכול וכו' עשו ה'תעוררות בטבור הארץ הנודע אל המאשרים נוקבא דתהומא רבה והמשיכו עליהם מטומאתו (פוא, ערוג' הכושם כט). ומהם שיגיעו לשלמות אחר והוא שיתעוררו ה'תעוררות רב להעיר אחרים ולמשכם אחרים ולקרא ולדרוש אליהם ליתר את השם (מלמ' התלמיד, מקץ). ויד האיש כי באה לו ה'תעוררות אלהי כדי להתחירו מעותו (סמקס לרש"ט פלקיאל). ולפי שהיתה כוונת לבן להרע עם יעקב הוצרך ית' לצוותו ולהזהירו בתלום הלילה שעם היותו בלתי ראוי אליו הניעתהו ה'תעוררות האלהי לכבוד יעקב (כ"י אכרנאל, וילף). וקודם התרועה הודיעם שהיתה העיר חרם היא וכל אשר בה והיה זה לפי דעת חז"ל ה'תעוררות

יהושע מעצמו (פוא, יוס' ויד). שהנביאים בשחיתו רואים בעצמם ה'תעוררות נמרץ לעשות דבר היו מכירים כי מאת ה' הוא (סס, מ"כ ת). אחרי כן אמרה מל שימשך מן הרעה הגדולה אם בני המשפחה ימיתו את הבן האחר והוא הכרת שם האיש ההוא החשוב וזה אחר מאופן ה'תעוררות על החניגה (נוס' לופיס כ יג). וכמו אלה המשפטים הנקראים ראשונים המגיעים בה'תעוררות אלהי בלי מחשבה ועיון (אמו"ר א ד א). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחוקי בטוב נתתה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעיפות החרדה ובה'תעוררות יגון האבל (כש"ט פלקיאל, לזי היגון 14). מי שנותן אלף וזו לצדקה באלף פעמים והו' לפי רוב המעשה שנותן אותם בהרבה פעמים ובכל פעם ופעם יש לו ה'תעוררות לעשות מצוה (כשכ"ל דוראן, מג"א ג עו). ויש מבני אדם שיש כח שכלם מוכן בהקיץ להדבק בשכל הפועל עד שלא יצטרך להתניע אלא יספיק ה'תעוררות הנבואי (סס, הקד' חלק אלוס ממעל). ה'תעוררות אחרים היא לפי שעה וה'תעוררותו לעצמו הוא תדיר (סס א יד). וכל שכן עתה שקרובה ישועה להגלות הלא תראה ה'תעוררות המופלג כי נגע בלב כל איש ואיש מיושבי הארץ לבקשו בדמים יקרים (פסק סרי"ץ דלאטש על הווסר). כי לפי ה'תעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם (ס' המינוח, יתרו לא). כי מגלת רות כבת כותבה הנביא היה ה'תעוררות שבא מאתי בהיותו לבוש בדי רוח הקדש ולכן הושמה בכתבי הקדש (כ"י דון יחיאל, הקד' חמש מג' איכס). אין הרעשת הארץ מספקת לתת ה'תעוררות בלב רשעים (כ"מ אלשיך, חיוכ ט ו). ועל זה נהגו בעלי הלשון הצחים להזכיר לשון ה'תעוררות במקום הסרת העצלה והרשול (כ"א כדרכי, חו"ת, מקץ). סוד התפשטות המחשבה אשר נתן האלהים לבני האדם שמסר להם כח ה'תעוררות והיחוד מלמטה לעורר כנגדו למעלה (הקד' ענוס"ק לר"מ גכ"א). ולזה לא הוצרך כל ימיו ע"ה לשום ה'תעוררות ממני הניגונים להשרות עליו רוח נבואה (סס, סתרי המוסר כג). ומה שאנו אומרים בר"ה שופרות כדי לעורר הלבבות בה'תעוררות ולחזור בתשובה (גי' אגוז לר' גיקטיליס ב, תפל' ר"ה). עושים זכר להם לה'תעוררות לאור המאיר (כמח"ל, דרך

עליהם ובסופם לגדול התעלות נפשם נהפך הוא שהיו המה אדונים על הטבע (ספר חינוך, מלוה חקמו). והתעלות הנפש על הגוף מבטלת הכחות הנפיות (רש"י דוראן, מג"א, ח"ד). וכן הבתר נסתלק ההשגה בו מן הנאצלים טרוב התעלותו והעלמו ממקורו (חילום לרמ"ק, עין הסדולה א' ג). וכל מה שהם (הנמצאים) מתעלים יתרחקו מהשגתנו עד שיתעלו עד אין תכלית וסוף ובפי התעלותם יפלאו ויתעלמו (שם כ). בענין הח"ס שהם ממש התעלות השכינה לפי הגשמה (פתחי תכמס לרמח"ל ב כס).

התעלמות, ש"ג — ש"ס מן התעלום: ולא ירא

סבה טבעית שצריך להתנות בה ולא ככה מקריא אלא בעת נכרי מחמת ההתעלמות וההתעלמות נכנס בסכלות (נזרי ס' כ). והסבה הששית התעלמות הסתירה והיותה בלתי מתבארת אלא אחר הקדמות רבות (פתי' מו"ק). ושלא יעלים ממנו דבר מהם כי ההשגה סותרת להתעלמות (ר"י אברנאלי, וירא). שבאשר היה עובר המן לא היה מרדכי עושה בעצמו כאלו הוא ישן או שהיה פונה בראייתו לצד אחר וכיוצא בזה מהתעלמות (מג"א ספר לרש"י דוראן קינז). כי המלאכים אין להם מעכב לא מצד עצמן כי אם בהתעלמות עוצם ההשגה הנעלמת באסתת הקדמון (גנת חנוך לר"י גיקטיליס ב' מ). הסבות אשר גרמו התעלמות רוב המונני ידעת החכמה הזאת (כ"ז, הקד' תל"ע). שהבורא יתעלה יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרוע חובות האלהים (חז"ס, הכניס ד'). כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך אם תתעלם ממנו עליו והקיץ מהתעלמותו וחור מטעותו (כס, השכן הנפ' ג). כי אתה נחבץ כפי הכרתך ועונשך יותר חזק והחשבון על התעלמותו יותר מדוקדק (שס). ונתעוררו מהתעלמותם וראה לבם מה שחייבים בו לבורא לגדול טובו וחסדו עליהם (שס, עמוד ס' ד). והנקודה ההיא דקוהה והתעלמותה עדין כאלו היא בחינת אויר שאינו נתפשט (ענוס"ק לרמ"א נכח, סתרי הכורס ס). — ואמר המליץ: לא יראנו (החסידים) על מפקד הוגם, ואברן מקניהם וקנינם, רק יראנו על פשעם ועונם, ועל ימי התעלמותם, ואשר לא נחנו אל לבם חסרון שלמותם, לא יחליפו לציבא רק להלחם ביוצרים (עמ"א, מח"כ יע).

כ' (ד' ו). ימן החורף והוא האביב הוא חם ולח בטבע האויר ובהתעוררות הרים (ר"י עמדין, מנדל ע"ז 10). — ובמשמ' פעולה להעיר ולעורר את דעת השומע שישם לבו יותר להנאמר: והוציא בפסוק הזה גודל התענוג על דרך משל ומספר יש שלש מאות ועשרה וזה על דרך התעוררות בלבד כי אותו התענוג גדול (פי' המשיג' להרמ"ס, סוף עוקף). — ובמשמ' סבה להתעורר, לעין בדברים ולבדוק אותם מה כונתם: יש התעוררות גדולה בכיוון כל דבור ודבור בנגד כל גלגל וגלגל ואם תכוין בהם תמצא הענין מורה על גפלאות הש"י ותבטת יצירותיו (ר' נחמן, יתרו). וכבר יש לך התעוררות באותיות לכה (שס, שמות). מקום נאות להתעוררות הכוור על ספק נתיחד לו בענינם (קול יהודה, כוזרי א' קי). — ובמשמ' התחלת הנטיה להקיא וכדומה: ולפעמים יעור בכלי זר כמו שיעור בשעול באויר ואם בהתחלפות ההתחלות להם מן האברים בכמו השיעול והתעוררות הקיא (קאנון א' כ' א). ידוע כי אוכלי הסמים הממיתים יבא להם התעוררות קיא ומקיאם מוונם (לוחם משפט, חיוכ כ' יס).

התעטפות, ש"ג, — ש"ס מן התעטף במלבוש

וכדומה: וההתעטפות בציצית יוכירהו כל המצות עד שיוכור באחרית כי השי"ת הוא הסבה הראשונה (ספ' המוסר לר"י אכן כספי).

התעיה, ש"ג, — ש"ס מן התעיה ואין זו תעיה

בלב (רש"י כ' יג). לפי שבדרך זו תפול התעיה ויבשל בו הוא או אחר להאמין השניות (מלמ' סתלמוד, יתרו). כי לפי הממשלה הנראית להם היא התעיה גדולה ליחם הממשלה והגדולה להם (שס, נמדכ').

התעקבות, ש"ג, — ש"ס מן התעקב: והנה

נתיחד לאשבים ולשדים וכו' כרי שיאריך התעקבות הדים עד שיתבשל הזרע והחלב תכלית הבשול (פרקי משה א'). אחרי שובי לביתי מצאה נפשי גם בדברי הארון פלוני תלונתו עלי עכור ההתעבבות של תשלום מעותיו (אג"ר קצץ נוקסט' 35).

התעללות, ש"ג, — ש"ס מן התעללה: וכי הוא

(משה) הניע התעללותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים (פי' המשיג' להרמ"ס, סנה' חלק). ובתחלתם היה הטבע ארו

יִתְּעַלְפֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעפף: שלא להכביר עול הילד בלמוד בעודנו רך האיברים ורך הלבב עד שיגדל כח לבו ותוקף איבריו ועצמותיו ימלאו מוח ויוכל לסבול יגיעת הלימוד ולא יקרהו חולי ההתעלפות בסבת היגיעה הרבה עליו (ס' סמינך, מוס' מיט). איך יתרפא חולי הלב התעלפות הנקרא מינקיפו וליפטימיאה שהוא חסרון כחות הלב בפתע פתאם עם מעוש הדפק (אולס"ת, ר"י לטון ח' ת).

יִתְּעַמְלֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעמל, א) עצם שח"פ: רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל שהוא יהיה לו לבדו (רלנ"ג, משל י' כו). — ב) במשמ' התנועות והפעולות שאדם פועל כדי להתעמל, לחזק את גופו ועצלו, Gymnastik; -tigue; -tic: כמי שירקד לא לכוונת התעמלות להשיב העכול (כ"פ א"ת, מו"ג נ"ס). כי אשר יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחזק בכדור או ההתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה (סס). כי יש דברים רבים שהם הכרחיים או תועלתם גדולה אצל אנשים ואצל אחרים לא תצטרך כלל להתעמלות הגוף כפי התחלף מיניו (סס). המשובח שבמיני ההתעמלות עם יגיעת הגוף שתרגיל הנפש ותשמח בו כמו הצידה והשחוק (פקרי מס' יח). ראוי שתקדים ותחפף הגוף ותמרחו קודם ההתעמלות ואחר יתעמל לאט לאט וידיג עד שיגיע לתכלית ההתעמלות (סס). כאמרך אומל רפואי וסר רפואי והתעמלות בריאותי (מנחם כל מלאך הגיון). כמו שיבחר האדם לפעמים התעמלות על המנוחה להיותו קל במנוחה ואף אם לא תהיה בוה סבה אחרת (נופה לופס כ"ג). יועילם ההתעמלות שהוא יריק המותרות מהגוף ויבשל הליחות שמולידות הליחה הלבנה (מ' אלדכי, ש"א ד). המנוחה והרפיון ועויבת ההתעמלות עם רבוי מאכל ומשתה (סס). התנועה וההתעמלות מורוים חוס טבעי (אולס"ת לר"י לטון א' ה). וכן יתעוררו ויתגברו החלשים למי ההתעמלות והמנוחה וכו' בהפלת ההתעמלות (ר"י עמדין, מגדל עו' לו). כענין הבריאות לאיש המשיג אותה בהתעמלות לבדו (נפול' יסוד' כט). הטיוול וההתעמלות ולקיות המזון שהאחר יוסיף כח לחבירו (סס כח). הנה הנקבות

סלון הלשון העברית (10)

יתר קרות המוג וכו' ולמעוט התעמלותם נבם ועצם בשון יתר רפה (קאטון א' א, כמוגי סניס).
יִתְּעַנְנֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעננן: אשר תכוון נתינת הבנתו למקום מה שבסמיתת עננות אשר הוא נמצא ברמזים (באור ס' השיר' לאריסט' ד).
יִתְּעַנְנֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעננן, במשמ' שימת לב בדבר והשתתפות בו בחכה, בדאגה וכדומה, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים (סל' יב' ב).

יִתְּעַסְפֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעספ: וימעט (אויר הקר) הפשר לחתעסות עצלי הטבעת (קאטון א' ב' ב).

יִתְּעַסְקֻת, ש"ג, — שס"פ מן התעסק: הכונה בחפץ והתעסקות בו (ר"י אכן גי'ת, שרשי רד"ק, ע"ס). שהוא לא ינח מסגולת פעולתו מחיובי העריצות והשטיפה ע"י ארך ההתעסקות (רלנ"ג, מ' כן מקי' 7). זמן ישיבה והליכה והתעסקות במלאכה (השכל לרלנ"ג, תפלה וק"ס). ולא יתכן שתהיה היום בערך ממה שהיתה מפני ששבה פחותה בהתעסקות בה השפחות והמכוערים מבני אדם (כוזרי נ' סס). ההתעסקות בזולת הצרך ויוק לצורך (ר"י מריו, מוסרי הפלסוף א' יד). ההתעסקות בדבר האובד הוא איבוד העתים (סס י). כשיפרד (החושק) מחשוקתו חושב בצורתו וכו' וימנע המאכל להתעסקות המוח (סס כ' י). וב"ש בהתעסקות מחשבתו בכל עת באנחות הזמן ובמה שגור האלהים עלינו מן הגלות והנרוד בארצות (סיוס תרג' השמ' להרמב"ם). ולהשגת זה השלמות נמצא בשני דרכים האחד ההתעסקות בתורה ובמצות והשני בייסורין (נסי טישון לו). שכל מה שימשך אל ההקש הטבעי מותר ההתעסקות בו (אנר' ידע' כדנשי לרנ"ג). כי הלחות הזאת אינה טבעית שיתעסק בו החם הטבעי ההתעסקות ואמנם יתעסק בו ההתעסקות נכרית (קאטון ג' א' ט). אבל השמשים מחויבים להתעסק עם המת ב"מ כל ההתעסקות השייך להם ולא יתרשלו בשום דבר (פנק' קראקא, שנת שנס). ואמר על התחלת הכל העושה כי הוא תחלת ההתעסקות וראשיתו כי עדיין לא בא אל טובו וגמר שלמותו (סקד' ענוס"ק לר"מ גבאי). שיחמלו על ילדי העניים הקטנים שילמדו תורה ולא יהיו בטלנים מבלי להתעסקות (כס"פ טקסט 145). כי המעשים

הנעשים בהתעסקות העמלים עמהם לא נגמרו מפני עסקו (רש"י דוראן, מג"א ב.ב.). לא מצד שיאסר ההתעסקות במה שיקבל השכר עליו (ש"ת ר"י לאטש מ"ח). מי שעוסק בתורת שלא לשמה ותחלת ההתעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות אוכנות (תשכ"ז קמ"ו). שכל ההתעסקותו הוא בלמוד התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ס.).

התעצבות, ש"ג — ש"פ מן התעצב: ולכך בדור המבול כתוב ויתעצב אל לבו ואף שאין ההתעצבות אל השי' כי ה"ו לומר כזה רק מפני שהיו חוטאים בדור המבול והיו מוכנים להפסד ובאשר היו מוכנים להפסד ראוי ההתעצבות (באס"ג, מהר"ל מפלאה כח.).

התעצלות, ש"ג — ש"פ מן התעצל: או יענש (רוח האדם) על ההתעצלותו והעדרו מהם (מהמצוות) (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד.). והתחייב עצמו הנער הנ"ל להיות דרוי וזהיר במלאכת כמ' דוד הנ"ל אשר יצונו בין ביום בין בלילה לא יתירשל ויתעצל בשום התרשלות והתעצלות (פנ"ק קראקא, שנת ת.). שההתעצלות כזה בקטנותם לא לבד שתיוק כל ימיהם לבריאות (בס"ע תקפ"ט 144).

התעצמות, ש"ג — ש"פ מן התעצם, (א) השתדלות עצומה: כי כל ההתעצמות הוא המשך אחר השרירות וכל המשך אחר השרירות הוא רע אמיתי (פרקי' משס כה). כן העולם מצד ההסתכן לקבוץ הממונות בים וביבשה ובמדברות ומחירות הנקמה על האויבים וההתעצמות על הו"ן אין ספק שאחריתו האכזרן (ידע' כדרש, ספרדס ה). והנה יולד מזה ההתעצמות ר"ל ממה שהתנצל בו המתנצל ומאחר שקיים התרעומת המתרעם המשפט מהדין (נופת לופס א.ג.) — כמו התגשמות, היות עצם, התאחדות עצם בעצם: ב' צורות האחרונות מנבלת לראשונה בדרך הצורות שהיות מיוחדת תגביל לכוללת ובהתעצמות יהיה הנמצא הנגזר א' וכו' אבל מתאחדות התאחדות התעצמי בהתעצמות הצורה החיונית עם המדברת אצל האדם (דנך אמונה, כיכאנו מו.). ירמוו על ההתעצמות ההיולי מהצורה כי הוא דבר נעלם איך יתעצמו ויתאחדו (שס יו.). וזה כי למה שהנושא להכנה עצם חוץ לנפש הנה אם היה מתעצם בהשכלה היה משתנה מעצמות לעצמות יר' היות דעתו

בהתעצמות קבלת השנוי בעצמות (נוס' שלום חו.). ומהאחרות החובקת ההתעצמות וההעמדה ההסכמה והמדה חסר והתמונות הנבול והצורה (שע"ש לר"א איכרס יב.). אלא שחולקין (הפלוסופים) עליהם בענין ההתעצמותה (של הנשמה) שאינה מפני השגת המושכלים (רש"י דוראן, מג"א, ח"י ד.). שאין בהם (בהתעצמות) אלא ידיעת הענין ההוא ואין מניע ממנו ההתעצמות יקר ומעלה בנפש הקורא (דנך ס' למח"ל ד.ג.). אשר לא ידע דבר רע לא בבחרות ולא בילדות וזה מצד ההתעצמות הנמשך לשם מאהבה (נפולות יחוס לח.). ושואין לו א"כ שום התעצמות במה שאין לו מציאות פעלוי שיש בו ממש (סקד' יריע' שלמה). כשהיה ההתעצמות של הספור במציאותו של דבר דהיינו בנקודה הומנית שהיה או שהיה הדבר במציאות (סס). וימצא להם ממיני החסרון כל מה שימצא לשניים ויוסיפו עליהם בחסרון' כי הרבוי אשר בו ההתעצמותם נוסף ממה שיתעצמו בו השניים (התחלות לאלפרסי, סאסי"ק 9). יחידים הם (השמש והירח) ולחם התעצמות מיוחדת משאר ההתעצמות של הכוכבים הנכבדים וכל ייבן מן הקיימים (ו' נתיב' התורה לר"א אבולעפיל).

התעקמות, ש"ג — ש"פ מן התעקם: חולי השביר הוא ממית בודאי למה שהוא התחלת יצירת האדם וכו' וכן גם כן יובש העצמות והתעקמותם הוא אחד מאותות המות (ת"י לרש"י דוראן ד.).

התעקשות, ש"פ — ש"פ מן התעקש: לא מהתעקשות נגד האמת נהיה הדבר (שד"ל, מכת' פה).

התערכות, ש"ג — ש"פ מן התערב, למצוא הדבר ערב: מן הקנינים וההנעמה בממו הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו לפי שהקנאה פועלת העושר וההשתמשות הוא העושר בעינו (נופת לופס, מסיר לילון ב יס.).

התערכות, ש"ג — ש"פ מן התערב בדבר, נכנס בו: אם הוא מסופק בהכנתו מפני הדמות הכתיבה או הסלות או לעומק עניניו ודקותו והתערבותם וצחות דבריו (ח"ס, משנן סנפ' ג.). ומה הניע אליהם ממלחמות ונירושים וגליות וחפוציות המשפחות והתערבות עם בעם (סקד' יריע' שלמה).

התערכות, ש"ג — ש"פ מן התערך: כי ההתערבות הוא השואת הערך (ס') המדות לאריסט' ד.ד.).

וישורר עליו (ס).

יְהִתְפָּזְרוּת, ש"ג — שפ"ס מן התפזר : כנוס אבנים
התקבצות הריכלות וקשורם וכו' להשליך אבנים
התפזרות המרעים והאזהבים (אלימס למ"ק, ע"ש ד כ).

יְהִתְפַּלְאוּת, ש"ג — שפ"ס מן התפלא : העינים
והתרבות מחומות הנשגבות היו בה יעיר
ויעוררו גם עתה התפלאות והשתוממות בלב
רואיהם (שני"ע ח, מל"ס). התרבות השוממות הנמצאות
בה גם היום יעירו ויעוררו בלבבות משכילי התרים
את הארץ היא התפלאות והשתוממות על גדלה
ויפיה הודה והדרה אשר היה לה מקדם (כס ג, עכ"ב).

יְהִתְפַּלְגוּת, ש"ג — שפ"ס מן התפלג : ובראותו
(אברהם) התפלגות לשונם ובלבולם
הפך כונתם נתקיימה לו אמונת ההשגחה (רש"י דוראן,
מג"ח, סקד' חלק אלוס ממעל).

יְהִתְפַּלְסְפוּת, ש"ג — שפ"ס מן התפלסף : ומה
שאמר אדוננו שיעתק הילדים משדים
ללמדם ההתפלספות ידע כבוד אדוננו יאריך
השם ימיו שזה דבר שגוהרו עליו חכמי הארץ כל
ימיהם (אג"ר ידע' כדרכי' לרש"י ח). כפי החכמה המדינית
וההתפלספות (ר"י אברנאל, נח"ל אבות כ).
ונמצא ג"כ רבי יצחק נ' גיאת פנה לדרך ההתפלספות
ורב סעדיה גאון רצה דרך ההתפלספות (כ"א
דלמידגו, סקד' כח"י סדת). ואופן ההתלמדות המורגל
בם בלתי מעמיק מאד בהתפלספות וזות פן
יקרה ההפסד מדבריו (סס ט). כמו שחשב הרב
בהתפלספותו כי הדעת הוזה אינה שקר
(ר"י אברנאל, מפע' ס' ח ה). שבחש גם בהויה הטבעית
והתעצם לבאר שקריותם בהתפלספותו גם כפי
השרשים הטבעיים (סס ס ב). כבר נמצאו מבני עמנו
חכמים בעיניהם חכמים הם להרע שבהתפלספותם
החזיקו בו ולא לבד קיימו וקבלו אותו כפי עיונם וחקירתם
(סס כ ח). ומה יועילו כל חכמותיהם והתפלספותם,
הגיונם ועקשותם, ועקלקלות ארחותם (וכו' התורני מס
הפלסוף). והו' ההבדל בין התפלספותי ובין
התפלספות אחרים (שד"ל, מכת' רמט).

יְהִתְפַּסָּה, ש"ג — שפ"ס מן התפס, — א) בעיני
שבועות וגדרים : האומר איסר כבר זה עלי
חייב קרבן אם אכלו שהאיסר לשון התפסת
שבועה הוא (רש"י שנו"ט ב). והו' מתפס בשבועה

יְהִתְעַדוּת, ש"ג — שפ"ס מן התעדר : ומורה (הכאב
בבליות) על התעדרותו למורה (קאנון
א"ב כ ב). והמקרים הרעים ג"כ כמו ההתעדרות
לשלוש הנקרא בערבי דאריב (סס סס ד ג). ובשוקרה
המלוי הדמי יפנה הטבע על דחיית הליחה אל איזה
צד שיוכל בו בחלתו יותר חזק ההתעדרות
לזה (סס ג י כ ב).

יְהִתְפָּאָרוּת, ש"ג — שפ"ס מן התפאר : דע כי
אני לא חברתי זה החבובי כדי להתגדל בו
בין היהודים ולא שיבא לי מזה התפארות (אג"ר
הרמב"ם כדכ"המו"נ). אין התפארות כי אם במדות
הטובות, לא במשפחה ובאבות (ר"י חזיון, איתולל כה).
ורמה (הנביא) המדת והתפארותם (של שכורי
אפרים) כציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח
נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ (רד"ק יע"י כח א).
כשם שהוא תפארת לגבור הנצחון כך הוא תפארת לחכם
להיות מודה על האמת ומי שכונתו על הנצחון
וההמנקה או על התפארותו והו' אוהב השקר ושונא
האמת (פסק ר"י סוראניס, כסוף ש"ת סר"א"ס). ואמנם
ידברו בם על דרך ההתפארות (באור ס' סקרים
לאריסנד). ההתפארות הוא ההוצאה במה שאינו
ראוי מההודוין וזולתו (מאזני זדק, אלגולי 105). הנאוה
וההתפארות וההתלוצצות והבזיון והעקשות ובקשת
השורה (סס 143). לא נמצא להם ענין כי אם קוצר
ידיעה לא בהתפארות החכמה (ר"י אברנאל, ונת פסת,
חס). והם (הבחורים) אוהבים הכבוד ועל הכל הנצחון
וזה שהבהרות ישתוקק ההתפארות והנצחון דבר
מן ההתפארות ויכספו הכבוד והנצחון יותר
מהממון (נזפת לופיס ג יו). כי כל רואם יאמר שתוכם
כברם באהבה רבה שהוא התפארות בעיני
המון (ר"מ אלסר, חיוכ יו ה). שמתפארת (הטווס)
בהראות תפארת כנפיה לכל וכו' וכל כך עושה
עיקר מהתפארותו ההוא כי תעווב לארץ ביציה
ולא תשב עליהם (סס לט יד). שקצת אנשים דרך
התפארות מאהבת הנשיא י"ץ התחילו לומר
דברים שאין כדאי לאמרן (מנח' קנא' לאכא מארי
לח). רומ הלבב וההתפארות היא מבנות הנאוה
(מנח' זדק, ח' מודיעה כט). ובהנה רבבות נזומאות
והתפארות אשר תצליגה אנוני השומע (ד"ב"ל,
ילקוט, חולד' סלוגי). וכל חיתו תלויה בהתפארותו
(סס). כאשר שמע את ספוריו הכוזבים והתפארותו

שהוא פטור כלומר זו היא עיקר התפסות שבועה
שהוא פטור עליה (סד"כ, רמב"ם שנו"כ ט).
(ב) כמו השנה, במשמ' קריאת תגר על: ואפילו
הגהות אלו אם הייתי חושב או חושד שהיה אפשר
לשום אדם להתפסני עליהם באומרו מי הביאך עד
הלום ומי שמך לאיש מניה ההגהות בינינו לא
הייתי מוציאם מתחת ידי וכו' אבל כיון שהגהות
אלו אינן מלבי כמו שאמרתי לעיל באופן שאיני
מוצא שום מקום התפסות בהן שמתני פני להוציאן
ולהדפיסן (סד"ק) אות אמת, תקונ' כמדל'.

התפעלות, ט"ז, — שפ"ס מן התפעל: ופעמים
תתחיל הנבואה במראה הנבואה ואחר כן
ירבה הרתת ההוא וההתפעלות התוק הנמשך
אחר שלמות פעולות המדמה ואז תבא הנבואה (מו"נ
כ מא), אמנם האנשים המלומדים במסורים וכו' לא
תתעלפנה נפשותיהם לדברים אלו אלא ההתפעלות
מעט וכל מה שיחיה האדם יותר רגיל במדות החכמה
יחיה לו מיעוט ההתפעלות לשני המניינים ר"ל
בשלוח ובחרדה (רש"ט פלקיירא, נרי ה'גון 6). אם לא
היה החוש ההוא מתפעל זה האופן מההתפעלות
לא היתה מתחדשת בו וההצורה (רל"ג, מלמ' ה'
א ט). כי נושא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות
הוא המתפעל (אמ"ר א'). ובגרס העין דבר נ"כ
בלתי גשמי הוא התחלות ההתפעלות מההצבעים
(סס). והמשוש הוא ההתפעלות יתחדש בעור
הבעלי חיים (סס). שכל מקבל ההתפעלות גופי הוא
גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה ההתפעלות
גופית כלומר עושים גופיים (קד' תגמ' הנפס). בהיות
חמרו בטבע מוכן אל אותו ההתפעלות כמו שיקרה
בהפסד ההווים ונפסדים (ספורנו, אור עמיס, אחדות).
שכל חום ולחות הם סבת הקל אל ההתפעלות
ובל קור ויובש הם סבות קושי ההתפעלות
(ר"י אכרנאל, נח' אבות ט). אשר מכון כל זה (של
הדמיון והמשל והחקוי והפלגת הנומא שבשיר)
הוא להביא ההתפעלות בלב חשומע אם לאהוב
דבר או לשנוא אותו (דרכי נעם לר"מ בן חנינ').
מה בין ההתפעלות הראייה לשמיעה כי עשר
יודת הראייה על השמיעה (ר"מ אלשיך, חיו"כ יא).
— ומ"ר: החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו
נצחיות ותמידיות בלתי ההתפעלות (מנחם הקראי,
לקו"ק, נספח' 49). לפי שהדבר או הדברים אשר יפעלו

אלה הפעולות ויכינו הגשמים אשר הם אל אלה
ההתפעלות (אמ"ר א'). כל אחד יגיד ויורה
כי רעים ודורים הם לך בכל פעולות ההתפעלות
בצרתך (ר"מ אלשיך, חיו"כ ט). — וביחס להנפש והרוח:
והנה אלו הדברים קשה מאד אל שכנגדו עד שהם
יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם ההתפעלות
רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה
דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת (רל"ג, משלי יח).
וכשקם ארזונה (של הפלגש בנבעה) ויאמר לה קומי
ונלכה ומצאה מתה ויקחה על החמור וילך לביתו
בהתפעלות גדולה מאד (ר"י אכרנאל, שוסט' יט
כח). — ובלשון המקובלים האחרונים: וההתפעלות
בהשכלה זו אינו רק מצד ישות השכל הזה בנפשו
לומר שמבין ומשיג דבר חכמה עמוקה (כר' חתל',
מאמ' יקר' א'). — והחשמושו בו במשמעותו זה גם הסופרים
החדשים: וכל איש אשר דמי ישראל גוולים בעורקיו
ירגיש כמוני את ההתפעלות הצער אשר רגשו על
לבבי בקראי את הדברים האלה נרדמתי בהתפעלות
לבבי ואשכח להטות את סוסי בדרך (מא"ג דניר
א, מכת' מא"י ב). — ומ"ר: ועשות העצות האלהיות
הצורפות מההתפעלות והעיון במושכלות (הפעל'
לרש"ט פלקיירא א'), אמנם ההתפעלות הם רשומים
נפשיים כמו הרחמנות והבושת (סס א'). ועתה לא
חמצא מאלו ההתפעלות יות ר"ל התפעלות הנפש
כמו הדאגה והבעס והיגון שירשמו רושם גדול אל
באנשים שאין להם הכנה במסורים (רש"ט פלקיירא,
נרי ה'גון 6). ויתר ההתפעלות הגשמיים ראוי
שיובנו על זה הדרך (העקריס ב יד). ולזה יחוייב
לסלק ממנו יתכרך כל מקרי הגוף וההתפעלות
הגשמיות (סס). וכן עושים המרגילים ברשע ומופלגים
בו שיסמרו מההתפעלות ליות יהיו סבה אלהגלות
ענינם (נופת נופים ב ז). ועתה נבדיל כל אחד
מן האחר ונביר כל נפש בבחיתה ופעולותיה
וההתפעלות ליותיה (אמ"ר א').

התפעלות, ט"ז, — משבע ההתפעלות: ובאשר חובר
הבח הפעלוי בכח ההתפעלוי וב"א משתי
הכחות שלם היה ההתפעלות מגיע בהכרח (סס טו),
מ"נ ב, קד' טו).

התפעלות, ט"ז, — לנח' - ליתית, — כמו הקודם:
וכמו שראינו במשל הכדור והמרובע
שמהירות הכדור להתגלגל הוא תולדת הכנחה

הַתְּפִשָּׁה, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפִישׁ, בעניני נדרים וביוצא בזה: שיש חילוק בהתפשטה בין

נדר לשבועה (המכריע, יו"ד פט). ואין זו התפשטה אלא כמוציא נדר מפיו (ספ), ולא תיקרא התפשטה אלא בשמתפיש חפץ בחפץ ואמר חפץ זה יהא בחפץ זה אבל על גופו אינה נופלת לשון התפשטה (ספ).

הַתְּפִשְׁמוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפִישׁ: מספר על התפשטות השמות הארבה בארץ בהתפשטות

האור באור (ספר' לריכ"ג, שחר). שבעלי קשקשים אם יראו נחים היה להם התקבצות והתפשטות (כוז' ריב). ואמנם תנועת ההתפשטות היא רצונית והיא תנועה לעצל במקרה (פרקי משה א). כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש בו התפשטות בצד אחד וימצא בשטח והוא לו התפשטות בשני צדדים ובגשם והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים (אמ"ר א א). בלב ובשריגים תנועה סבובית אשר יקראו הרופאים תנועת ההתפשטות וההתקבצות (ר"י ארכנאל, מפע' ה' תו). הואיל ואין לה (להנקודת) שום מדה ושעור ולא שום התפשטות ולא סממנות (הקד' עמודי הסמים). כח ההזנה הוא היחוד מהמאכל בגוף עצמו וכח מגדל תנועת ההתפשטות (אולס"ח לר"י לטון ה' ז ג).

הגשם הטבעי הוא שבתפשטותו שיהיה בו מכל צד ואין בו חילוק התפשטות (יריע' שלמה ב, פתי'). עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטות נכרתים על זוויות נצבות (אמ"ר א ב). כמה וכמה שיעורים ומדידות בנויים על כמה התפשטות אשר אין להם תכלית (אילומס לרמ"ק, פין כל ד מ). הנה לנו כאן ג' מיני התפשטות מוחשית זה של ג' טפחים וזה של ב' טפחים וזה של טפח (יריע' שלמה ב, פתי'). הכדור הוא טבעי כמה שאין בו חילוק התפשטות וזולתו מלאכותי טהמת חלוקת התפשטותיו שצריך לכונת מכוון (ספ).

— ונהרות, עננים, וכדומה: מקום התפשטות הנהרות (רד"ק, שרש פנך). והוא התפשטות העבים (ספ, שרש). כמו נהר יוצא מעין לחיות יוצא ונמשך חילוכו בהילוך והתפשטות לצאת לחלוא למרחוק (כרכת חתנים, מאמרים יקרים ס). — והדפס: הקש שעורי יחס ומני ההתפשטות (של הדפס) אל הומן אשר בין שתי ההתפשטות (קאנון א ב

ההתפשטות ומהירות המרובע תולדת הכח הפועל הדוחק (יריע' שלמה א).

הַתְּפִעָמוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפִעַם: כי כבר

ייוחדו החלומות הצורקים משאר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה והתפעמות הרוח (לכ"ג ח"ב ס). כי ההתפעמות הוא הוראה גדולה באמתת החלום (ר"י ארכנאל, מקץ א). וענין ההתפעמות שיעמד מחשב ונבהל לא יוכל לדבר (ספ). והאות על החלום הצורך הוא התפעלות הנפש בחלום כמו שהורה זה התפעמות פרעה ונבוכדנאצר (רש"י דוראן, מג"א, ח"ד). ובדין עמד התפעמות מחשבותי במקומו מה ראו על ככה ומה הגיע להמחמירים האלה כמה שפסלו גט זה (שו"ת תמתי יסרים לד).

הַתְּפִצְלוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפִצֵּל: ומשם ולמטה התפצלות והתחלקות (מסכת'יו

עץ מים, דרושי הלל ב).

הַתְּפִקְחוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפִקַּח: ואין ענין

התפיקחות זה בהכמה ולא בראייה העין ולא בהשגת שום קנין (ר' נחמ' נדלש').

הַתְּפִקְרוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפַקֵּר: ועם

אנשים במספר ערבים אל יבא שמהתפירותו נעשה תתיבה דאיסורא ונהפך לאיש אחר (כסא' לזית דוד א ג). ויענה אתכם באש רובצת בארץ תהיה על רוח הטומאה שלכם והיה זה שברכם חלק התפירות יב' בהתפלמפותיכם (ספ). ויהי כי ראתה כנסת המנאצים המתפרצים ההמה שהעקר הראשון מאמונת מציאות ה' ברוך הוא היה הולך ואור ומתגלה מאליו וכו' ונודע בגוים שיש אדון לבירה ולא יכלה התפירותם עוד הצפינו (ספ א ס). הביט און ביעקב שרשפרה ראש ההתפירות ולב קצתם היה נוקם היש ה' בקרבם (נפולות יסודס יב).

הַתְּפִרְדוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפַרֵּד: כי הכונה

אחר ההשגה היא להמסר אליו ולהשיג המחשבה השכלית בחשקו תמיד וזה ישלם על הרוב בבדידות וב-התפירות (מו"ג ג נא). והמדות האלהיות המה הסבה הראשונה מצד חיותם אצולות ממנה ומבלי ההתפירות ממקורם (שפ"ס לר"א חיריו ד א).

הַתְּפִרְסוּת, ש"ג, — שֶׁפ־ מן הַתְּפַרְסֵם: ואין

א"ב לא יתכייש מהתפרסמותם חסרונותיו (ר"י ארכנאל, נחל' אלות ג א).

ג א), — והתפשטות הכח ובדומה: ואתם רואים
התפשטות ממשלתם ורצון האל עמהם (שנט
יכודס ח). — והתפשטות הדעות ובדומה: וקצת אלו
הדעות האלהיות אשר יאמינם ובהם ההרחקות
העצומות וההפסדים הנראים המבוארים ככל האומות
והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם
(מו"נ ב כג). ולתפשטות השמועה יאמר
העברה (ר"י אברנאל, ש"א ב כד). ואמנם לצורך
חיותם כבר הספיק להם בהתפשטות הגבורות
ונשאר עדיין למעלה (עמ"מ, קרית ארבע קיד). הוא
סוד התפשטות המחשבה אשר נתן אלהים לבני
האדם (פקד' ענו"ק לר"מ נכ"א). ומעם התפשטות
המנהג הזה (הלכות אור"ח, נט"ו ד).

יְהִתְקַדְּשׁוּת, ש"נ, — ש"ס מן התקדש: שעל
ידי המצות יורדו החמר ויוכבו אותם כפי
התקדשותם במותר להם (ר"אש' דעת לר"מ
אלכילא ד ז). ואופן התקדשות הוא במחשבה
ומעשה צריך ביאור ארוך (ר"מ מלונט, דרך חיים).

יְהִתְקַדְּשׁוּת, ש"נ, — ש"ס מן התקדש, נטייה
להתקדש: והנה בתשובה זו נראה ענות רוח
מנחם ותלמידיו והתקדשות דוגש (הער' לתש')

דוגש על מנחם, ערך עשקס).
יְהִתְקַדְּמוּת, ש"נ, — ש"ס מן התקדש: הנה
תוציאהו מדעתו ותקשט אליו רוע המעשה
מן ההריגה וההתקוממות והרמאות (ר"אש' פ, מי
כן מקיץ 20). ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי
והתקוממת בזה קצת התקוממות אל תעשה דבר
זה ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סבלותיו
(תש' סמכ"ס לר"מ בן גאבר). התנעשות מתחלפת
מפני התקוממות רוחות עבות (פרקי משה ו).
נברא המחלוקת שהוא התקוממות היסודות וחוקם
זה בזה (ר"י אברנאל, ר"אש' פ). כי הגבורה היא
ההתקוממות על המגדר (סס, נח). השינוי הנ"ל
נולד מהתקוממות הטבע שעל ידי כח הרוח מוציא
ורוחה מהגוף מה שהוא גוף רוע (אור"ח לר"י נהלון סי').
ולדחות המחלוקת עם התקוממות על בעל הריב
לקפחו ולנצחו בדברים של טעם (א"ת תמת ישרים לד).

יְהִתְקַנְה, ש"נ, — ש"ס מן התקין: שטעם התשובה
הוא התקנת האדם לעבודת הבורא יתברך
(חו"ה, הסוגה א).

יְהִתְקַנְהוּ, ש"נ, — ש"ס מן התקין, קשיה, פרכה,
בסגנון התלמודי: ועמד זה הקושיא וזו
ההתקפה (מפתח סר"ן לשכת פרק ר"א).

יְהִתְקַפְּלוּת, ש"נ, — ש"ס מן התקפל: אותו
העיבור הוא בשביל המלכות שלא היתה
ניכרת בעיבור הראשון שהיתה אז בסוד זנב ולסבת
ההתקפלות לא היה נראה אלא צד החיצון של
ההתקפלות שהוא נה"ה האמצעי (עמ"מ, ק"א כט).

(1) בארמ' אתקפתא.

יְהִתְפַּשְׂרוּת, ש"נ, — ש"ס מן התפַּשַׁר, התפשרות
השלג ובדומה: יקרא סתו ע"ש ההמסה
והתפשרות הקר והשלג (יריע' שלמה א).

יְהִתְפַּתוּת, ש"נ, — ש"ס מן התפַּת, קלות
התפחות האדם אל המשגל (ר"לג"ג משלי
ו). במה שיחקור עליו לרוב התפחותו (סס כד).
שנענש על עברו מצות השם והתפחותו לנחש
על ידי חוה (העקרים א יו).

יְהִתְפַּתְהוּת, ש"נ, — ש"ס מן התפַּת, התפַּת:
התפחות גשיות הנמצאים באתרות
השוה (הקד' פי' יז'ר, מיוח' להראב"ד). והיינו סוד
התפחות זה שהוא סוד החכמה הנסתחת ומתפשטת
בל"ב נתיבות (אלימס לר"מ, עין שמש ד י). — והסופרים
החדשים התחילו להשתמש בשם זה במשמ' השתלמות
דבר לאט לאט, *Entwicklung; développement*.

יְהִתְקַה, ש"נ, — ש"ס מן התק, נחק: ורמו באמרו
קפדתי באורג חיי למחירות התקת האורג
את בנדרו ממנורו (הערש' לריב"ג, קפד). כי ממנהג
העברים לקרא התקת הסדר הריסה (שס, נסת).

יְהִתְקַבְּצוּת, ש"נ, — ש"ס מן התקבץ: הליחה
העבה הדבקה בחלק קנה הריאה או בעת

ההתקבצות בעורקים הדבקים (פרקי משה א).
ושם (במצפה) היה בית ועד להיות ישראל מקובצים
כי יהיה להם דבר והיה ההתקבצותם לדעה
מה זה ועל מה זה (ר"י אברנאל, ש"א ב כד). —
ובמשמ' ההפך מן התפשט: המוח יש לו תמיד תנועת
ההתקבצות וההתפשטות הולך בדרך הדפק נמשך
לתנועות העורקים הדופקים וחלב (פרקי משה א). ויצרפו

(סס). שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום ולא אכלה וכו' אינו לוקה התראה ספק היא והתראה ספק לא שמה התראה (שנוע' ג). קום לך ואך את הדבר ללמדך שבהתראה הלך (מד"ר כמד' כ). כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין (סס ט). ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד (רמב"ם מלכ' ג י). — ומ"ר: אבל שני גידין משתי ירכות וכו' בזה אחר זה ובשתי התראות (מול' פג). וכמו כן תתמיד התורה ההתראות במה שיש עלינו להזהר בו מאד (ס' הסינוך, מלוס שמג).

הַתְּרַבּוּת. ט"ג, — שפ"ס מן התרה: מפני חיוב התרבותה ברבוי הנושאים יתבאר שאי אפשר בה שתהיה נבדלת כי הצורה הנבדלת אי אפשר בה התרבות (לכ"ג, מלחמ' ס' א). שחשבו שהתגבורת היה התרבות המים תמיד מכלי חסרון כלל (ר"י אכרנאלי, נח). שהמים שהיו תחת הארץ נתחממו ונעשו רותחים ובוה נתדקדקו מאד וזה היה סבת התרבותם מלמטה (סס).

הַתְּרַגּוּזוֹת. ט"ג, — שפ"ס מן התרגו: הלא ארסטוטלים ראש המדברים בכל מקום יגיד לנו את כל דברי התורה בלחש בלא קולות וברקים וכו' ובלא התרגוזות שמים וארץ (הנפס סחמס כ כ). הכוין שמגיע לנפש האנשים מפאת התקצפות נשותיהן והתרגוזות עליהם (מג"י ספר לרשכ"ל דוראן פת).

הַתְּרַגּוּשׁוֹת. ט"ג, — שפ"ס מן התרגש: כי כשוד התרגשות לבי וסערת רוחי תקום לרממה אשוב אתבונן אל החללים אשר חוללה ידי בעים רוחי (אגד' יל"ג כ).

הַתְּרָה. ט"ג, — שפ"ס מן התיר, א) התרת קשר, כמו התר: עיקר חליצה התרת הרצועה (ירוש' ינמ' יב ג). אמר רבי יוסי (כל אלו שעורים שאמרו ביחוד האשה הוא) לאחר התרת הסינר (סס פוט' יו ג). כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל (כתוב' לו). חבילה שהעלה ליבש ונמלך עליה לסככה וכו' שאין נותר בהתרה אלא צריכה נענוע (האגור, הל' סוכ' תתקסג). והאריגה והבציעה והקשירה וההתרה והתפירה והקריעה (ג"ע לר"א סקל"י, שנת ס). כאשר תעשה האם התומלת לבנה ברחיצתו ותחולתו וקשירתו והתרתו על ברחו (חו"ס, סנטחון, פתי'). — ב) *התרה

יש להן היתר חכם (סס נור ט נז ג). לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה ותורה והותרה יכול תחזור להיתרה הראשון (סס ינמ' א ג). היוצא מן הנפן שאין איסורו עולם ואין איסורו איסור הנאחז ויש לו היתר לאחר איסור עשה בו מעם בעיקר (ספרי נשא כג). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' נעשית לו בהיתר (יומ' פז). שאע"פ שאין לו בהיתר אכילה יש לו בהיתר הסקה (פסח' לג). ראה מה אתה שואליני למחר בבית המדרש היתר שחיטה שנינו או היתר וזיקה שנינו או היתר אכילה שנינו (מעי' ד). מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהג בו היתר (מול' וז). חלב שעל גבי קבה כהנים נהגו בו היתר (סס מע). ראה שאתה ממיל בה נבול היתר שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (סס לח). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעוה"ז עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (מד"ר ויקר' כס). — ובלי בין הובין ת: לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי נשאת דרך איסור (מד"ר כראש' עו). אמר שמשפטי ה' אמת והם צודקים יחד ההתרה והאיסור (העקריס א ת). איך יבוא במאמר כל מלאכת עבודה היתר מעשה אוכל (ג"ע לר"א סקל"י, יוס תרועס). והתיר להם להשיג ולתענג ברבדים הארציים היתר משוער המספיק להשלים הגוף הארצי (סס, עניות). שהאומה ידעה בהתרה אלו הדברים מצדיית השליט ע"ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור וכי שהכתוב ספר בהתרה (סס, שמיט' יז). — ואמר המליץ: לדעה סוד יסוד התר¹ ואיסור והזהר בקלים ככתמורים (בתי הנפ' וסלח' כ"י פתי' א). — ג) התר שאלה קשה, *d. Lösen (einer Aufgabe); solution*; וירבה התרה אצל המשוררים והמליצים ואצל מי שיחשוב שהוא עושה שיר (מו"נ א נט). וקודם שנאמר דבר בהתרה הספק הראשון נציע הצעה אחת מועילה בזאת התקירה (לכ"ג, מלחמ' ס' ו א ית). שהוא מבואר עם מה שקדם מהדבר שהתרה זה הספק אינו ממה שיקשה (סס כו).

***הַתְּרָאָה.** ט"ג, מ"ר התראות, — שפ"ס מן התרה: ושאר כל חייבי מיתות שבתורה אין מיתים אותם אלא בעדה ועדים והתראה ועד שיודיעוהו שהוא חייב מיתה (סנס' ת). חבר אינו צריך התראה

— ¹ כך מנקד שם.

וההתרחבות (ס"ג ג). — ההתרחבות הדעת
כמו כאשר מדבר דברים שבתוך לבו לפני המלך שאז אי-
דעתו ושכלו בהתרחבות כלל (כנ"ל חמ"ל, מ"י טו).

הִתְרַחֲקוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרחק: כי אותו
אור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כלו
אור אחד דק רק ע"י ההתרחקות זו וירידתו הוא
מתעבה עיבוי אחר עיבוי (מסכ"ו, ע"ת, סיו"ל ח"ק ד ט),
***הִתְרַיֵּית**, ש"ג, — כמו התרצה: מות יומת בהתריית
עדים אתה אומר בהתריית עדים או אינו
אלא שלא בהתריית עדים (מכ"י משפ"ט, נוי"ק ד).

הִתְרַכְּבוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרכב: ובהתרכבותם
(של החלקים) והמזגם יתהוו הגופות לתהיה
(כ"י אכננאל, נח"ל חזות ד).

הִתְרַכְּבוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרכב, השתמשו בו
הסופרים בומן החדש.

הִתְרַסַּת, ש"ג, — ש"פ מן התרים: לשון התרסה
התרסותם כנגד מאמרו (כ"י דכ"י ח כו).

הִתְרַעְּבוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרעב: אל תשאיר
קיבתך בלי מאכל זמן רב וכו' כי
ההתרעבות הרבה מביאה את הגוף לידי בלבול
(ס' שפ"ט ל' זכ"א).

הִתְרַעְּמוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרעם: זו היא
התלונה שיש לגוף מהש"י אחר שסבל כל זה
מה יתן לו ומה שכרו לולי הגמול המקוה בעת
התחייה וזה אמרו פעם שנית כעונה להם לנפש
ולתת רע מות החמר מה תשתוחחי נפשי וגו'
(נו"ס שלום יא ס). ומן הסתם אברהם הרגיש בדבר
ממה שמתרעמת שרה עליו קודם הודעת הדבר אליו
והגם שאמרה אח"כ אין זו דרך הודעה אלא דברי
התרעמות (אוס"ת, כראש"ט עז כ).

הִתְרַעְּשׁוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרעש: יורש
בלבול בשתוף המוח ועלול חזק בשתוף הלב
ובטול הנשימה בהשתתפות יחד ובשתוף ההתרעשות
(קאטן ג כ"ד ע). יאמר שהתרעשות הארץ
ושרפתה לא ימנע יתברך מעשותה מפאת הוראת
המערבת השמימית (כ"י אכננאל, ש"כ כב).

הִתְרַפּוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרפה: אמרה
הנפש והיאך יהיה ממני הכוסף לו או הרפיון
בו אמר לה השכל אם יהיה כוסף לו אחר ידיעה

דבר אסור: קודם להתרחקות כליו (ירוש' שנת י"ו).
מאימת התרחות (של השפחה) א"ר הונא משפרעה
ואשה בשוק (סנה' נח:). — ג) "התרת שאלה: זה תרת
זה הספק כבדה והיא דקה מאד (מו"ג כ ית). הנה
הוקשה אצלי מאד התרתה (כ"י אכננאל, מ"כ יג יב).
כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחה
מפיקות זה תרתם (שו"ת מ"א ס). — ד) "התרת
דברים מרכבים, Auflösung; dissolution
רצה לומר שיהיה בכת אפשותו (של הדבר המורכב)
ההתרתה לשוב אל טבעו אשר היה עליו (ר"א חסדאי
תרנ"ג ס' יסוד' לר"י ישראלי). שיהיה שנוא לאותם
הנשואים הרכבה ושנוא אליו התרתה (ע"מ לר"א
קקל"י ג). — ה) "פרוק כלים בעלי אברים: זה תרתה
שלו (של המכש) דומה לסתירה (כ"י על הכ"ף, שנת
נח:). — ובכלל בטול: שטוען ראובן שהאפוסטרופוס
יפרע חצי חלק ההוצאות שהוציא על אחותו המשוורכת
בהתרת השרוק (פסקי ריקאנטי סלמנו' לו).
הִתְרַמְּמוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרומם: ענינם
ענין תקומה והתרומם ות (כד"ק, שרש
פדד). ולמה שהוכרח האדם לקחת לו יתב' תארים מן
הגדולה והתרומם ות והאדנות והנשיאות (אמו"ר
כו א). כי מי שמתגלה בהתרוממות ורואה על
וולתו במאגרי' רמא לבירא עמיקתא קרוב לשיוצא
את עצמו מכלל כל אותו המין (ירוש' שלמ"ח כ).

הִתְרַוְּעוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרועע:
ההתרועעות התלויה בהסכמה או
בתורת דברי אנשי התבונה (ס' סמדות לאריסט' ד י).
הִתְרַוְּצוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרוצץ: אם
הייתי אני לבדי עקרה לא יהיה סהורות
התרוצות הבנים בקרבי מפני שנוי מוגי והתחלפות
טבעי בהריון (כ"י אכננאל, תולדות).

הִתְרַוְּמוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרומן: נתעלם
הצלם ונשאר הדמות והיא שגרמה לבו הודרת
עדינו מהר חורב זה התרוקנות ממנו (אמרות
עסוקות, מקור דין ד ח).

הִתְרַחְּבוּת, ש"ג, — ש"פ מן התרחב: חלוי
המעברים והם שלשה מינים כי הם אם
שיתרחבו בהתרחבות העין וכו' שיגדלו ויתרחבו
בהתרחבות כים האשכים (קאטן א כ"א ג).
ואמנם המזג הרמוב הנה ימשך אחרייו הגליות (בדפס)

חות יאיר קנג), והאריך בהתרשלות באשר היה אפשר לגמור בהשתדלות בזמן קצר (שס ר). — ואמר הפייט: ולא יניחנה מתוך בעס והתרשלות, ולא יאכל עמה לחם עצלות (אוס' ר"י נרנלוגי, כתובס לשכנע). מה מאד רעה התרשלותך ויתרונך בחסרונך (ר"י מריו, מוסרי הפלסופ' ג ס), בעצלותו תחת חטה יצא חות ובהתרשלותו תחת שעורה באשה (ר' קלוגי, אכן כחן פ). שהיה מוכיח אותו על התרשלותו בלימוד (שו"ת רדכ"ז ד רעט).

הַתְּרִשְׁמוּת, ש"ג, — סה"פ מן התרשם: שהתרשמות הקשת באויר אינו שזה להתרשמותה בענן (ר"י אכרנאל, נח), ומלת נשקד מפורשת לפי מקומה מהתרשמות ותקיקה (כן שטייב, קול מוכיס, נשקד), בסבת הברל התנועות הנזכרות יסבבו ההתפעלויות והתרשמות צורות ומקרים נמשכים כפי קשורם למדרגות החום המשווער הנקנה באמצעות התנועות (דרך אמונה, כיכאנו א ג). **הַתְּרִשָּׁה**, ש"ג, — סה"פ מן התריש: שמעשי אותה הנשמה גרמוה תשת בה להשגחה (אמר' טסור', אס כל מי ג יד).

הַתְּשׁוּמָה, ש"ג, — סה"פ מן התשומט: ועצה היא התשומטות מהלכות של אדם איזה דרך ישיכון אור (נפולות יסודס י), כי או ירחין ויתנועע גופו ללכת אנה ואנה בעת התשומטות מחשבתו (שס א), עמידת המחשבה בדבר והתממהותה שמה אחרי אשר כלתה התשומטות על כנפי רוח המחשבות החולפות על הנפש (יריע' שלמס א ג).

הַתְּת, — ע"י הות.

— טוע', 'הות' את פלוגי, — הפילו והשליכו והכמהו בכח ארצה, *niederwerfen; renverser; trowdown*: ויהי בהשלימו החריש ונכט לארץ עד אשר אמרנו יד פגע תה ותת הו¹ או רוח רעה תבעתהו (מריו, איתי' יב).

¹ במשמעה זו פרשו חכמי התלמוד גם את הפעלת הותתו שבמקרא (תסל' ס ד), ואמרו: עד אנה תהותתו על איש תרצתו כולכם כקיר נטוי גדר הרחיה מלמד שהיו נותנין עניניהן בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאים ונוטלין את ממונו (סנה' קט), הרי שפרשו תהותתו על איש תשליכו עליו.

ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול ומעוט מה שיש ביכלתך ממנו וכי בהתרפסותך בו ספלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך כוספך אמת וחפצך נחוי (תו"ס, ענד' ס' ס), וכאלו האבר הזה מפני התרדלותו והתרפסותו משליך סבל עצמו אל זולתו (סעש' לריכ"ג, סגל), זה המאחר נתיבתו ע"י שהיו והתרפסות התנועות הפסדו מבורר (יריע' שלמס א ד).

הַתְּרַפְּסוּת, ש"ג, — סה"פ מן התרפס, התרפסות לפני הגדולים, וכיוצא בזה, — חשתמשו בו הסופרים ההרשים הרבה.

הַתְּרִצוּת, ש"ג, — סה"פ מן התרצה: הבחינה במפורסמות שהם הגאה והמנונה ובמושכלות הם האמת והשקר והוא התרצות דרכי איש והשלמת אויבו (ידע' נדכש, ספרסס א), שהרי אין לך דמיון גרוע בכל בני אדם (ליחס להבורא) מהבעם והתרצות שהם מדות נפשיות (אלימס לרמ"ק, עין כל א א).

הַתְּרַקְנוּת, ש"ג, — כמו התרוקנות: אבל ההתרקנות שאמרנו הוא בלי ספק חשק נמרץ למרק העון במיתה (אמר' טסור', חקו"ד כ ט).

הַתְּרִשְׁלוּת, ש"ג, — סה"פ מן התרשל: מוטב השמירה הרחקת ההתרשלות (ר"י מריו, מוסרי הפלסופוס כ כ), למנוע ההתחכמות יותר וההתרשלות מן הלמוד (מלמ' התלמוד, נראש'). שהוא (העצל) פעמים ישן שלא יביט כלל גם בדברי תורה והקבלה ופעמים יביט בה בהתרשלות ובתפסק (שס, ויגט), וכשתיקץ (נפש התלמיד) משנת ההתרשלות והתחילה לעלות במעלות החכמות והתמידה על זה הענין או תהיה נאחזת בנפש הכללית (המעל' לרש"ט פלקייא א א), ענין הכל ההתרשלות בדבר הצרך והמנע מרשותו מפני לאות נפש (רד"ק, קטש עלל), והמון העם וגדולי מלכותו היו מיהסים שלמות תכונתו על עצלה והתרשלות ומורך לב (ר"י אכרנאל, מ"ב יח טו), אף רוחי בקרבי המס ימס מצטער על ההתרשלות הזה שעבר ודואג על העתיד (קסד' גידולי תרומס), לימוד המשניות הוא מובחר שירגיל אדם את בנו וכו' וישניה שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות ובלי ליאות (שו"ת

שער ה'ו

ה

ז

ואשכנזים, מפיקים אותה עתה בתחלת הברה ובסופה⁽¹⁾ בהברה פשוטה בחוכך דפרוף השפתים, וזלתי כשהיא באה לפני אות שואית געה יפיקה כמו א⁽²⁾: וקחו כמו אקחו, ודעו כמו אדעו, וכמו כן לפני אותיות השפה במס': ובין כמו אבין, ומשך כמו אמשך, ופי כמו אפי, ולסימן הברה זו משמשת נקודה בלב האות: ו.

במס', או כעין זה, והירונימוס העתיק הברה זו לפי האפשרות באותיות לשון רומית, וכבר דבר רשב"צ דוראן על שנויי הברה אות זו בפי היהודים, אמר וז"ל: כי היוי הוגים אותה הערכים ברפיון גדול וכן למדו מהם הישראלים השוכנים בתוכם והלועזים הוגים אוהה בחוץ דבוק השפתים וכן הישראלים השוכנים בארצותם (מנן אבות, ח"י ד). וגשאו ונתנו החדשים הרבה בשאלה זו, בפרט פיליפ (Philippi, ZDMG, 1817) שהחליט כי שתי האותיות ו ו י היו בראשיתן בלשון השמית סימנים תנועיים, והשיג עליו קניג בספריו. ועוד יבואר הדבר בהמשכו, בחלק הדקדוק. — ⁽¹⁾ כבר גנה גלד' הברה זו ויקרא תגר עליה ויחליט כי צריך לעוב הברה זו: Die barbare Gewohnheit silbenauslautendes wie deutsch, woder gar f auszusprechen statt rein vokalisch sollte auch im Hebr. (Nö. syr. Gram. 26) aufgegeben werden. אך י"ש כעין ראיה לדבר, שגם בימי חיי הלשון נטתה הברה כפי העם בפרט בסוף המלים קצת להברת פ רפוי, עי' הערה לערך והו, ומלבד זה בענין הברה האותיות בהלשונות אין בה גורת החכמים יפה. — ⁽²⁾ אמר ר"י חיוג וז"ל: שאנחנו קורין (כמו א) זו התוספת המונעת כשרק אשר תחיה בראש המלה ויהיה אחריה אחת מאותיות במ"ף סימן בין שתתיה אחת מהן מונעת באחת משבעה מלכים או נחה בשבא או יהיה אחר הו אחת משאר האותיות נחה בשבא בלבד והדמיון מן האחרונים שמרתם וקראתם: ומן הראשונים ובאו שמה ומפתח אהל מועד ופתח

אות הששית⁽¹⁾ באלף בית העברית ושמה "ו", ואו, "ויו, עי' ערך וו.

אות זו הונחה לסימן הברת קול מרכב שמתהווה בפתיחה מעגלה של השפתים כמו בהברת א ועי' חוכך הנשימה בין שפתים מרפרפות⁽²⁾, וכך מפיקים אותה היהודים התימנים גם עתה. אך שאר היהודים, ספרדים

⁽¹⁾ עי' אדות סדר האותיות באלף בית העברית בהערות לאותיות א, ב, ג, בקינות איכה ובאותם מוזמורי התהלים המסודרים עפ"י סדר א"ב, הפסוקים שאחרי פסוקי אות ה מתחילים באות ו: היו צריה לראש וכו' ויצא מן בת ציון כל הדרה (אי"כ א' 5-1), הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חייני, ו י ב א נ י חסדיך יי' תשועתך כאמרתך (תכל' קיט מ-מא), ועוד. — ⁽²⁾ כך היא הברת אות ו (a) בערב' כמעט בכל מקום, רק התורקים והפרסים הוגים אותה כמו האות v בלעז. והנה העדות היותר קדומה ע"ד איכות הברת אות ו נשמרה לנו מימי המשנה במסורת ר' יהודה (סו"ד ד ס) בדבר הברת שם המפורש, ואולי בעדות ר"א שם, ועי' לקמן הערה לערך והו, ובהעתקת הירוני' שהעתיק קצת מלים עבריות כהיותן בכתב רומי, ואלה הן: ולא ula, ורחב urob, וראיתי uraithi, ואשם vasam, הוה ava, און aven, כנגים chanonim, ילוא illaue, שורים surim, איליו elan, מני phanau, רגליו raglau, צו לצו קו לקו lau la sau, בדין baddau, כסלו caslau, קונם onam (Siegfried Z A W 1884, 34-83). מהעתיקה זו אנו רואים כי בימי הירונימוס, ר"ל קרוב לתחילת התלמוד, הפיקו היהודים את האות ו ברובה בהברתה עתה כפי רוב היהודים לפני שוא נע ואותיות

בשרשים העברים אין אות ו מצויה עתה בראש
השרש ובסופו כי עוד בזמן קדום כבדה על העברים הכרת
קול הוּו, שקצת השרשים בלשון השמית הקדומה היו
מתחילים או גומרים בה, ויחליפוה בקול הוּד, שהיה
יותר קל עליהם, ולא נשארו מהם אלא שרשים מעטים
בעלי פ"ו ול"ו שנשארו בהם קול הוּו בקול מפק, כמו וו
וּדָר, וּלְדָר, ובפעלי נפ"י בהתפעל התוּדָה, התוּכָה, התוּעָד,
ובזמן מאוחר נוספו עוד מלים: *וּדְוּ, *וּבְנָה, *וְעָד, *וְעָדָר,
*וּרָד, *וּשָׁשׁ, *וְתָרָן, *וְעָדָר, ובסוף גו, סתו, עָנִי, קִי,
שָׁלוּ, שָׁלוּ, תוּ, וכמו"כ מעטים השרשים בעלי ע"ו
מפקת: אֶן, גֹּעַ, דָּהָה, חוּרָה, בָּנוּ, עֹנִים, עוֹלָה,
צָוָה, צִוָּה, שָׁנַע, רוּחַ, רוּחַ, תוּהָה, לעומת זה רבים
השרשים בעלי ע"ו נ חָה, שאין הקול מפק אלא
נה ומשמש רק שמוש תנועה ארוכה להקול שלפניו,
כמו החלומים: אוּר, בּוּשׁ, והשרוקים: קוּם, שׁוּב,
וכיוצא בהם. והחלו אח"כ להשתמש באות ו לתנועה
לתנועה הארוכה של שורק ובאות ו לתנועה ארוכה
לשל החולם, כמו גָּבֹל, גָּבֹר ודומיהם, ונתפשט המנהג,
בפרט בנוסחאות לא מנקדות, להשתמש באות וו לתנועות
שורק וחולם גם בשהם קצרים במבטם.

האות ו היא אחת מאותיות השמושיות, ותחבר
בסופי השמות להורות יחס וקנין גוף נסתר ותהיה
נחה בתנועת חולם: ו בֵּיתָה, סִפְרוּ, ומפקת אחר חירק
וקמץ: אֶבִּי, אֶחָיו, פִּי, בִּינוּ, עֲבָדֶי, וכמו"כ בסופי
הפעלים להורות פעול נסתר: דִּבְרוּ, שִׁפְטוּ, שִׁמְרֵתִי,
ונחה שרוקה ו בסופי הפעלים בעבר ועתיד להורות
פעולת רבים: נִסְתַּרְתִּם, כָּתַבְתֶּם, יָכַתְתֶּם.
ותשמש עוד לחבר (1) שמות ופעלים ומאמרים למה
שנאמר קודם להם, ותחבר בשמוש זה בראש השמות

אהל מעד ובה' ומה' ומאלהים ופרו ורבו לא תקרא
וו כלל ומעם דבר זה נראה הוא שמוצא הוּו במלים
האלה כבר על הלשון ורבו זה מסורת בדינו מאבותינו
הראשונים והעתקנהו מוקנינו הקדמונים (אותיות הנוט,
שער אהיו). וכן בחרגום ראב"ע: וכן קריאתנו וו החבור שהוא
מקובץ בשורק כשיהיה אחריו אות נח וכן וו החבור שהוא
מקובץ בשורק כשיבואו אחריו אחד מן ב"מ"ף יהיה
נעים או נחים יקרא כמו אלף מקובץ כמו ושמרתם
וקראתם וכמו ובה' ואלהיכם ומאולחי' ומה ופתח אהל
מועד ופרו ורבו לא יקראו וו לעולם והסבה ידועה
בעבור היות הוּו כבר [על הלשון] כן ירשם מקדמונינו
דור אחר דור (סס). וכן ראב"ע בפרושו: ואם וו
יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוּי"ו בקריאת א כמו וובולן
כי המלה תראה בקריאת אלף אוזבולן (סמות א ב). (1)
בערב' משמשות שמוש זה בכל גונוי שתי אותיות, האות

והפעלים ותנוע בתנועות מתחלפות לפי טבע האותיות
והתנועות שהוּו מחברת להן, עפ"י ו, ולפני הטף
פתח ו, ולפני הטף סגול ו, ולפני מלה מלעיל ו, ולפני
יוד ו, לפני אות שואית ולפני במ"ף ו, ונקראת וו
החבור, וו העטוף, וו לוי, — ותורה:

(א) חבור וקשר פשוט בין שני השמות, הפעלים
והמאמרים, and; et; and: השמים והארץ, יהודה
ויירושלם, ובר ונקבה ברא אתם (נראש' א כו), ואברהם
וישרה וקנים (סס יח יא), שם האחת עדה ושם השנית
צלה (סס ד יט), בראשית ברא אלהים את השמים
ואת הארץ (סס א ה), ארור אתה מכל הבהמה ומכל
חית השדה (סס יד), רעות המראה ודקת הבשר
(סס מא ד), יפת המראה והבריאת (סס), שא נא בליך
חליך וקשתך (סס כו ג), שובי אל גברתך והתעני
תחת ידיה (סס יו ט), הנה ברכתי אתו והפריתי
אתו והרבותי אתו במאד מאד (סס יו כ), תחי נא אלה
בינותינו בינינו ובינך ונברכה ברית עמך (סס כו כח),
יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים (סס כו כט). —
ואם צריך לחבר יותר משתי מלות יחד יש שויסופו
ו החבור לכל אחת מהמלות המתחברות: בני יפת גמר
ומנוג ומדי ויוון והכל ומשך ותירם (נראש' י ב), את
הקניני ואת הקנינו ואת הקדמני ואת החתי ואת הפרוי
ואת הרפאים (סס יט כ), ויהן לו צאן ובקר ובספ
וזהב ועבדים ושפחת וגמלים ותמרים (סס כד לט),
הנשר והפרץ והעוגיה וכו' ואת בת היענה ואת התחמם
ואת השתף ואת הנץ למינהו (דכ"ר יד יכ"ס), ותלב
מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא הפצתי (ישע' א
יא), — ויש שויסופו רק לאחת מהן, להאחרנה, או
לאחרות מהן: ואברהם כבר מאד במקנה בכסף ובזהב
(נראש' יג ב), אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר
כדל-לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים (סס יד ה), עקדים

(א), והאות פ b), ובעברית נחברו כל גוני שמוש
החבור והעטוף באות ו לבדה. — ואמר ראב"ע: ויו
ולא עליהם יהיה הנשם כפה רפה בלשון ישמעאל
ובמזהב ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעוב את
עבריו והאבן הזאת ואין יבלת באדם לפרש זאת בלשון
אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל
ובלשון הקרש (נראש' זכ"ר י). וכן ר"ש אבן תבון: ו
והארץ כפה רפה בלשון ישמעאל שדרכם לשומם בראשי
המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף ולא ענין
התחלה (ר"ש א"ת, יקווי המיס 126).

נקדים וטלאים (שם ל נט). — ואם התיבה שהיו מחברת אליה היא מלעיל, ועפ"ר אם היא בעצמה מנגנה במפסיק או סמוכה למפסיק, תנוע הו בקמץ : בני נח שם חם ויפת (כראש' י א), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט), הנה רבקה לפניך קת ולך (שם כד נא), ודפקום יום אחד ומהו כל הצאן (שם לג יג), אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (שם מד ט), וידר עליהם הברד ומתו (שמות ט יט), ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם ומתי בהם (ויקרא יח ט), והחוקת בו גר ותושב ומתי עמך (שם כס לה), וסקלוה אנשי עיריה באבנים ומתה (דבר' ככ כא), רבה צבאך וצאה (שופט' ט כט), ויעברו בארץ שעלים ואין (ש"א ט ד), ואם ישבנו פה ומתנו (מ"ג ז ד), האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמ' מו), ה'ירה וקים חצים ומות (משלי כו יח), ורחצת וסבת ושמת שמלתך עליך (רות ג ג). — ולא בהפסק תנוע הו בתנועות אחרות גם אם התבה מלעיל : וכי יכה איש את עבדו וכו' בשבת ומת תחת ידו (שמות כב). — וגם במלה שהיא בעצמה משפט שלם : ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כו), ר"ל אם אתה לא תלך, ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא וכו' (מ"ב יו י), ר"ל אם לא תקח המתנה. — ובפרט אם שתי המלות המחברות הן זוג טבעי, למשל אם אותה המלה בעצמה נשנה פעמים : פה וכה (שמות כ יב), מי ומי (שם יח), אלף ואלף (כמד' כו נא), הנה והנה (יחזק' ח כ), אנה ואנה (מ"א כ לו ועוד), לדר דר' (תהי' י ו ועוד), בלב ולב (שם יב ג), אבן ואבן (משלי כ כג ועוד), לשער ושער (דסי"א כו יג), עיר ועיר (שם יא יב), איש ואיש (אסתר א ח), יום ויום (שם כ יא ועוד), עם ועם (שם ג יב ועוד). — או שהן קרובות זו לזו במשמען : תהו ובהו (כראש' א כ), גע וגד (שם ד יב), אימתה ופחד (שמות יח יו), שמחה וגיל (שם יו י), עון ופשע (שם לד ז), עצום ורב (דבר' כו ה), רעה ופשע (ש"א כד יב), וגין וגבר (ישע' יד ככ), מושיע ורב (בס יט כ), וחתו ובשו (שם כ ה), הפלא ופלא (שם כט יד), הבל וריק (שם לו ז), מסלול ודרך (שם לה ח), מאמס וחתו (שם מ יו), שרב ושמש (שם מט י), יד וישם (שם נו ה), רפש ושיט (שם נו כ), שד ושבר (שם נט ז), רע ובר (ירמ' כ יט), חמס ושד (שם כ ח ועוד), עני ורל (זכנ' ג יב), לעולם ועד (תהי' ט ו ועוד), עמל ואון (שם יו ז), טוב וחמד (שם כג ו), תם וישר (שם כה כא), בבור

ועז (שם כט א ועוד), בסיל ובער (שם מט יא), חלב ודשן (שם סנ ו), עני ורש (שם פג ג), אהב ורע (שם פח יט), הון ועשר (שם קיב ג), חרפה ובוז (שם קיט ככ), משפט וצדק (שם שס קכא), אכדון ומות (איוז כח ככ), נער ורך (דסי"א ככ ה), מכאבים ובעס (קהל' ג כג), בויון וקצף (אסתר' א יח). — או שהן הפכיות זו לזו : בהמה ורמש (כראש' א כד), טוב ורע (שם כ ט ועוד), זקר וחם (שם ח ככ), זקין וחרף (שם), שמים וארץ (שם יד יט ועוד), שור ושה (שמות לד יט ועוד), בקר וצאן (כמד' כג מ ועוד), עץ ואבן (דבר' ד כח ועוד), ושה וישר (שופט' ו ד ועוד), צאת ובא (מ"א ג ז), לילה ויום (שם ח כט), יצא ובא (שם יח יו), בהמות ועוף (ירמ' יב ד), מורחה וימה (זכר' יד ד), בקר וערב (תהי' סה ט), אחור וקדם (שם קלט ה), עשיר ורש (משלי ככ כ), ראש ועשר (שם ל ח). — או שיש ביניהן יחס טבעי במהותן : אני ואתה (כראש' לא מד), אני והוא (שם מא יא), אתה והם (כמד' יו יו), הוא והיא (מ"א יו יח), לי ולך (דסי"ב לה כח ועוד), אב ואם (יחזק' ככ ז), בן ואה (קהל' ד ח), יתום ורך (תהי' י יח), לחם ויין (כראש' יד יח ועוד), בר ולחם (שם מה כג), לחם ומים (מ"א יח ד ועוד), גרן ויקב (שופט' ט כ), תאנה וגפן (יחזק' ככ), יין וזקין (ירמ' מ יב), דגן ויין (איוז כ יב), סלת ושמן (משלי יחזק' יו יח), חלב ודם (שם מד ז), יין ושמן (משלי כה יו), ושמן ויין (דסי"ב יא יא), ובשר ויין (דני' י יג), חת ונזם (שמות לה ככ), רחים ורכב (דבר' כד ו), כנור וגבל (ישע' ה יב), בית והון (משלי יט יד), זהב וזכסף (תהי' קיט עב), ועגל וזבבש (ויקרא' ג ג), פר ואיל (כמד' כג ג ועוד), לבוא וליש (ישע' לו ז), שחל ופתן (תהי' לא יג), סוס ורכב (יחזק' לט כ ועוד), וגלגל ורכב (שם כו י), צנה ורמש (דסי"א יב כה), ורכב וסוס (תהי' עו ז), גפרית ואש (כראש' יט כד), גפרית ומלח (דבר' כט ככ), שד ושבר (ישע' נט ז ועוד), דם ואש (יחזק' ג ג), פחד ופחד (איוז ג ז), וחיה רעה ודבר (יחזק' יד כא), ודבר ודם (שם ה יו), ושק ואפר (דני' ט ג ועוד), וחלו וקצף (קהל' ה יו), חכמה וטוב (מ"א י ז), בשובה ונחת (ישע' לו יח), דברנו ביי' ובך (כמד' כא ז), היודע ועד (ירמ' כט כג), מחסה ועז (תהי' מז ב), צדקה וחסד (משלי כא כא), המשל ופחד (איוז כה ב), הברית וחסד (נחמ' ה ה), דת ודין (אסתר' א יג), רעה ופשע (ש"א כד

את ערות הארץ) ועברך באו לשבר אכל (כראש' מנ י), ר"ל א ל א באנו לשבר אכל. ולאדם לא מצא עור כנגדו (שס כ כ), כי ביצחק יקרא לך ודע וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שס כא יג), ר"ל א ב ל גם את בן האמה, וכו'. בחרו לכם היום את מי תעבדון וכו' ואם את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יי' (יחזק' כד י), ר"ל א ב ל אני וביתי. כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יג), כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו (מלכ' ד ס), הולך רביל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). — ולתשובת התנאי, אם כך יהי כך: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (כראש' יג ט), אם הרגם ודרשוהו ושובו ושחרו אל (תהי' טח לג), ואם עמדו בסודי וישמעני דברי את עמי (ירמ' כג כ). — וקצת במשמ' אשר, ש: ולה שפחה מצרית ושמה הגר (כראש' ו ח), ר"ל ששמה הגר. ופילגשו ושמה רעומה (שס כג כד), ולרבקה את וישבו לבן (שס כד כט), בתולה ואיש לא ידעה (שס ו), הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שס ו י), ר"ל עד שלא יספר. הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הגם (ירמ' ז לג), ר"ל שאז לא יאמר, כי אמלך עני משוע ויתום ולא עזר לו (חזק' כט יב), שאין עזר לו. — ותורה מעמד הדבר והיותו (י): ויבסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית (כראש' ט כג), ר"ל בפניהם אחרנית. (אלהים נראה אליו) והוא ישב פתח האהל (שס יח ח), ואחריו בן יצא אחיו וידו אחות בעקב עשו (שס כס כו), (הוא בא אל האשה) והיא יושבת בשדה (שופט' יג ט), דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהי' כח ג). — ובמשמ' אחרי, הואיל, אעפ"י ש, אעפ"י: אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך עירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (כראש' יס כ), כי ון שאני הולך עירי. הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (שס יח כו), אעפ"י שאנכי עפר ואפר. (הוא שם את ידו על ראש אפרים) והוא הצעיר (שס מח יד), אעפ"י שהוא הצעיר. — ובמשמ' הלא: הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל

(1) בערב' ואו אלחאל a.

או الخال

יב), רוח ות'הו (ישע' מא כט), חמס וש'ד (ירמ' ו ז ועוד), כוב וש'ד (הוש' יב ב), ומרמות ות'ך (תהי' י ו), עמל וכעס (שס יד), מבלמות ור'ק (ישע' כ ו). דמסה וקול (חזק' ד יו), רך וטוב (כראש' יח ז), ורב ורם (דנר' ב י), נעזר ור'ק (נחמ' ס יג), אלהים ופלך (מ"א כא י), עלה וזבח (מ"ב ס יו), מנחה ונסך (יואל' ח ט), כליות ולב (ירמ' יא כ), מעין ונחל (תהי' עד יח), יד ושם (ישע' טו ה), קח ולך (כראש' יב יט), קחו ולבו (שס מח לג), הלוך ושוב (שס ח ג), יצוא ושוב (שס ו), קחנו ובאה (ש"א כ כא), עברו ושובו (שמות לג כו), הולך ואור (משלי ד יח), לך ושוב (שס ג כח), הקבצו ובאו (ישע' מה כ), עושו ובאו (י) כל הגוים מסביב (יואל' ד יח), ולעומת זה: לבי ובאי אל המלך (מ"א ח יג). — הולך ורב (ש"ב יס יב), נהג ולך (מ"ב ד כד).

ב) חבור במשמ' עם, mit; avec; with: אשלה אתכם ואת מפכם (שמות י י), ר"ל עם מפכם. צלי אש ומצות על מררים יאכלהו (שס יב ח), ר"ל עם מצות ומרורים, כי הם ומקניהם יעלו וזהליהם (שופט' ו ס), ר"ל עם מקניהם ועם אהליהם. כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך (תהי' עב ט), ר"ל כוס עם יי'. — ובמשמ' או, oder; ou; or: ומכה אביו ואמו מות יומת (שמות כא יס), ר"ל אביו או אמו. 'מקלל אביו ואמו מות יומת (שס יו), הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (כראש' יז יו), ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה (ויקרא' כג יג). — ותשנה הוּו פעמים או יותר במשמ' הכל אחד זה או זה: וגגב איש וגמכרו וגמצא בידו מות יומת (שמות כא יו), כי ימצא איש גגב נפש מאחיו והתעמר בו וגמכרו (דנר' כד ז), ר"ל התעמר בו או מכרו. — ולהוספה והערפה על הקודם, קצת במשמ' אף גם, עוד יותר, אפילו: ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלו לו את המלוכה (מ"א כ כג), שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב ח כג), ואפילו במותם לא נפרדו. ואם חי יי' ואמרו לכן לשקר יושבעו (ירמ' ס ב), ואפילו אם חי יי' ואמרו. זאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלישית (דכ"ב כז ס). — ובמשמ' אַא, אבל: לא אדני (לא באנו לראות

(1) קמוצה אעפ"י שהיא בדרגה מפני שהמלים "כל הגוים" הן קריאה.

ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בערו תמיד (שם עכ"ה).
ובמשמ' בזה הדרך : זאת עשו וחי' (כרלש' מכ יח).
ר"ל בזה הדרך תחיו.

ג) תשמש הו' להורות חבור שני מעשים שנתהוו או שיתהוו זה אחר זה ביחסים מתחלפים, ותתחבר האות ו לפעל עבר ותהפך משמעת הפעל לעתיד, ולפעל עתיד תתחבר האות ו ותהפך משמעת הפעל לעבר¹. ונקראת הו' בשמוש זה וו ההפך, וו המהפכת².
waw conversivum, waw consecutivum.

ו המהפכת העבר לעתיד תנועתה כתנועת וו התכור הפשוטה : ו, ו, ו, ו, לפי שבע האותיות ודתנועות שלאחריה : והיה, וצאת, והסירה, ומתנו, ומלכר זה

לוא, ויהיה ואשא במשמ' עז אשא.

¹ סגולה מצויה וואין משלה בשאר הלשונות אף לא בלשונות האחרות השמיות וולתי בלשון כנענית ומאובית, שהן כמעט עברית, נמצא דמיון לה, והוא נותנת לסגנון הספורי של המליצה העברית תכונה מקורית נחמדה. אך עד כה לא עלה בידי החכמים למצוא באור מספיק איך נולדה סגולה זו בעברית ובאיוזה דרך טבעי הגיעה הלשון העברית לשמוש תמוה וזר זה נגד ההגיון הטבעי. הקדמונים לא חפשו טעמים לזה, ורק בתחלת המאה הי"ח של עמי המערב התחילו קצת חכמי הנוצרים (H. Scholze, 1735) ואח"כ (Ch. Windheim 1744) לחקור מהותה ומעמדה שלו זו, ויבא לכלל השערה כי ו המהפכת העתיד לעבר היא צמצום מהפעל והיה, ובמקום שאמרו אחרי כן ויאמר אמרו קודם והיה יאמר, כעין מנהג הלשון הערבית כאן יפעל a, והחזיקו בדעה זו רוב החכמים זמן רב עד שבאו החדשים והוכיחו עד כמה השערה זו רחוקה ממחלך הטבעי של התפתחות הלשון, ונטו רובם אחרי השערה אחרת כי שתי הצורות של העבר והעתיד הנהוגות בלשונות השמיות לא היו בלשון השמית הקדומה משמשות בהוראה קבועה לעבר ועתיד, אלא היו משמשות בערבוניה לשני הזמנים על פי סימנים נוספים כמו מקום הנגינה מלעיל או מלרע וכיוצא בזה, ולכן יכולה הלשון העברית להשתמש בשתייהן לעבר ולעתיד (Lambert, REJ, B5. § 969 ff, ואחרים). אך כל זה אינו באור לסגולה זו החמורה של הלשון העברית אלא שני שם במלים אחרות, כי סוף דבר הוראה הזמנית של שתי הצורות נקבעו בלשונות כבר בזמן קדום מאד עוד קודם שנפרדו זו מזו, הואיל וצורתן דומה בכל הלשונות האחרות כמעט וולתי האשורית, וקשה להכין מה ראתה העברית בלבדה

(כרלש' כ ג), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט' יו יס). יי' במשפט יבוא עם וקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם (ישע' ג יד), הלהובת מלים תחשבו ולרוח אמרי ג אש' (איוז' ו כו). — ולתקפה : האף אמנם אלד ואני זמנתי (כרלש' יח יג), מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי (שם כו כו), מה לך לספר חקי וכו' ואתה שנאת מוסר (תהי' נ יו"ו). — וקצת במשמ' ואמכן, ולכן : ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וכו' ויאמר אל בנתיו ואני למה זה עובדת את האיש (שמות כ יט-כ), והמה צעקו ויאמרו מות בסור איש האלהים ולא יכלו לאכל ויאמר וקחו קמה (מ"כ ד מ"מ), ר"ל אם כן קחו קמה. ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטה האמרה בלבכה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא ארע שכול וְתבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (ישע' מז טט). — ובמשמ' כמו, להשוות שני הענינים המתברים בן, ונקראת וו ההשוואה¹, waw adaequationis : מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כס), ר"ל שמועה טובה מארץ מרחק דומה ושוה למים קרים על נפש עיפה. מערה כגד ביום קרה חמץ על גתר וְשָׁר בשרים על לב רע (שם כ), דליו שקים מספה וְשָׁשָׁל בפי כסילים (שם כו ז), אולו מים מני ים ונהר יחרב ויבש ואיש שכב לא יקום. אכנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ ותקות אגוש האבדת (שם יט), ר"ל וכך האבדת תקות אגוש. — והמדרגה הקודם לדבר שאלי ידמה : הלא און מלין תבחן והך אבל יטעם לו (איוז' יכ יא), כמו שהחיד יטעם האכל. — ובמשמ' איפוא : הוי הוי ונסס מארץ צפון (זכר' כ י), כמו נוסס איפוא. — ולהורות התכלית, המטרה והאופן, במשמ' למען, כדי ש, באופן : על הר נשפה שאו גם הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי גדיבים (ישע' יג כ), ואל מי תדמוני ואשוע (שם מ כס), מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (שם מא כו), כי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג יח), מי גם בכס ויפגר דלתים ולא תאירו מוכחי חנם (מלא' א י), כי לא² אויב יחרפני ואשא לא² משנאי עלי הגדול ונאסתר ממנו (תהי' נה יג).

^a כן יפעל

¹ גם בערב' תשמשו שמוש זה — ² יש גורסים

עפ"ר תדחה הנגינה לפניו מן מלעיל למלרע, כמו
שְׁבַח-וְשִׁבְחָה⁽¹⁾, כְּתַבְתָּ - וְכַתַּבְתָּ : כי יכרית יי' אלהיך
את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך
וירשת אתם וישבת בארצם (דנר' יב כט), ובת כהן כי
תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה וְשִׁבְחָה אל בית
אביה (ויקר' כג ג), כל המפתים אשר שִׁמְתִי בידך
(שמות ד כה), עבר, וּשְׁמַמְתִּי פֶדֶת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ
(שם ח יט), עתיד, סִפְתָּה בִּאֵף וְתִרְדַּפְנוּ (אי' ג מג),
עבר, וּסְפַתְּ עַל הָאָרֶץ את הפרכת (שמות מ ג), עתיד.
— ואולם לפני הפסק תשאר הנגינה לעולם במקומה,
גם עם זו המהפכת : וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶךְ לִבְהֵמָתְךָ
וְאֶכְלָתָ וּשְׂבַעְתָּ (דנר' יא יט), אם תלכי עמי והלכתי
(שופט' ד ח), לעומת : והלכתי גם אני אתך בגורלך
(שם א ג), כרמים חטע ועבדת ויין לא תשתה (דנר'
כח לט), לעומת : ועבדת את איביך (שם מח). — ולפני
נגינה : וישבתה בה (דנר' יו יד), וְנָתַתִּי לוֹ (שופט'
א יב), וּשְׁכַתְתִּי אֶשׁ בְּחוֹמֹת עִירָה (עמו' א ז), וּשְׁבַרְתִּי
לָהּ מִטָּה לֶחֶם (יחזק' יד יג), וְלָקַחְתִּי אֶנְי מִצִּמְרַת
הָאָרֶץ (שם יו כג), אך לעומת זה וְחִשְׁקָהּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ
לָךְ לְאִשָּׁה (דנר' כה יא), — ובמו"ב נשמרת הנגינה
במקומה בנחי ל"א ול"ה, כמעט לעולם בל"א במדבר
בערו : וְגִלְיָאִיתִי לְכָל (ירמ' כ ט), וְנִמְצְאִתִּי לָכֶם
נָאִם יי' וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁכִינְתְּכֶם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל
הַגּוֹיִם (שם כס יד). — ובנל"י כשע"פ חרוקה : הנני עמד
לפניך שם על הצור בחרב והפית בצור (שמות יו ו),
וְעֵשִׂית לֵאמֹת תִּכְלֹת (שם כו ד), ואת האשרה אשר
עליו תכרת ונגית מובח ליי' אלהיך (שופט' ו כס-כו).
— אבל אם ע"פ צויה התנועה יורדת, בנל"א כמו
בנל"י : וְהִבַּאתְּ לְאִבְיִךָ וּבָאֵל (נרלש' כו י), וְהִכִּיתִי
אֶתְכֶם גַּם אֲנִי (ויקר' כו כד), וְגִלְיָתִי לָחֶם עֵתֶרֶת שְׁלֹם
(ירמ' לג ו), וּבְסִיתִי בְּכֹחֶךָ שְׁמִים (יחזק' לג ז). —
אך לעומת זה⁽²⁾ : וְיִרְאָת מֵאֱלֹהֶיךָ (ויקר' יט יד),
וְנִקִּיתִי דָמָם (יח' ד כה), או איתם וְנִקִּיתִי מִפְּשַׁע רֶב
(תהי' יט יד). — ואם אחרי הפעל מנל"א או גל"י תבוא
מלה שמתחלת באלף תרד הנגינה : וּבִאתְּ אֶל הַתְּבֵהָ
(נרלש' ז ח), וּבִאתְּ אֶתָּה וּקְנִי יִשְׂרָאֵל (שמות ג
יח). — ולעומת זה⁽³⁾ : וְקִרְאת אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק (נרלש'

יו יט), וְקִרְאת אֱלֹהִים וְלֹא יַעֲנוּכָה (ירמ' ז כו)
וְקִרְאתִי אֶל הַדָּג (יחזק' לו כט). — כי אהיה עמך והכית
את מדִּין (שופט' ו יו), וְצִוִּית אֶתָּה זֶהָב מְהֵרָה (שמות
כס יא), וְלָקַחְתָּ סֵלֶת וְאִפִּיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חִלּוֹת
(ויקר' כד ס). — ולעומת זה⁽¹⁾ : וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם
(שם כס כה), — ולפני ה : וְהִבַּאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בְּצִהְרֵיָם
(עמו' ח ט), — ולפני ע : וְהִבַּאתִי עֲלֵיָם אֶשׁ (נרלש'
כו י), וְהִבַּאתִי עָלַי קִלְלָה (שם כו יב), וְהִבַּאתִי עֲלֵיכֶם
חֶרֶב (ויקר' כו כס). — ולעומת זה⁽²⁾ : וְקִרְאתִי עָלַי
לְכָל הָרִי חֶרֶב (יחזק' לח כה). — בהפעיל שומרת ע"פ
החרוקה את הנגינה גם עם זו המהפכת וזולתי לפני ה
ולפני א : וְהִבַּאתְּ שִׁמְהָ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת
וְהַבְדִּילָה הַפָּרְכָת (שמות כו לג), תִּקַּח לָהּ שְׁתֵּי תְרִים
או שני בני יונה וְהִבִּיאָה אֹתָם אֶל הַכֶּהֱן (ויקר' יס
כט). — ותא הבנין לפני אותיות גרוניות סגולה בעבר,
הָאֵיּוֹן (דנר' א מס) עבר, ולעומתו וְהָאֵיּוֹן : קולי אל אלהים
וְהָאֵיּוֹן אֵלַי (תהי' עו כ), הָעֵבֶר (נרלש' מז כה) עבר.
ולעומתו : וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לִיָּי (שמות יג יב).
הַעֲמִיד (דנר' ו יו) עבר, ולעומתו : וְהַעֲמַדְתָּ
אֶתָּה לִפְנֵי אַהֲרֹן (נמד' ג ו), הַעֲתִיר עבר, ולעומתו :
הִנֵּה אֲנִי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהַעֲתִירְתִּי אֶל יי' (שמות ח כס),
ובן חטף פתח במקום חטף סגול : הַשִּׁיבֹת מַחֲרוֹן
אֶפְךָ (תהי' פס ד) עבר, ולעומתו : וִידַעְתָּ הַיּוֹם וְהַשִּׁבֹּת
אֶל לִבְכֶּךָ (דנר' ד כט).

ו המהפכת העתיד לעבר מונעת בפתח ואחריה
דגש : וַיַּעֲלֶה, ולפני מדב"ע היא קמוצה : וְאָמַר, וְאָקֻם
וְאֶשְׁמִיד, וְאֶשְׁכַּרְהָ, וְאֶשְׁקַלְהָ, וְאֶהִי, וְאֶרְאָה, וְלֹאֲתִי : וְאֶכְסֵךְ⁽²⁾
מִשִּׁי (יחזק' יו י), וְאֶמְתַּתְהוּ (ש"ב א י). — אם י שואית
אחריה יפול הדגש : וַיִּדְבֹּר, וְיֶהֱיִי, וַיִּבְקֶשׁ, וַיִּפְצֵם, וְכִיּוֹצֵא
בהם, גם פעולתה היא קצור תנועת ע"פ, ויחד עם הקצור
שנוי התנועה, עתיד ופעיל, ועם זה ההפוך ונפעל : וַיִּבְדֹּל
וַיִּבְדַּל, וַיְצִית וַיְצַמַּח, וַיּוֹצֵא וַיּוֹצֵא, וַיּוֹבֵא וַיּוֹבֵא, וַיּוֹמַת
וַיּוֹמַת, בקצת פעלים הוסיפו עוד להניע בתנועה הקדומה,
רק מְקַצֵּרָה, יָקֻם, ועם זה ההפוך וַיָּקֻם, וַיָּקֻם, אך בזמן
מאוחר החליפיה : וַיָּקֻם, וַיָּקֻם, וַיָּסַךְ, וַיָּבֶן, וַיְחַטֵּב.
במדב"ע אין הקצור הוה נוהג הרבה : וְאָקֻם, וְאָקֻם,
וְאֶשְׁבֵּי, וְאֶוֹצֵא, בפעלי ל"ה ישמש עפ"ר אחרי זה ההפוך

אותו מהן לגמרה את הכף לצדה. —⁽¹⁾ עי' הערה הקדומה.
⁽²⁾ דה"ט ס"י ע"א : סדר קמצות כל העבר על
הפקודים ענינו עין מצרי בר מן ואכסך משי, ע"כ. ואמר
רד"ק : ואכסך משי הו"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה
לעבר ובמורה ואעמוד עליו ו א מ ו ת ה ו.

לבחור בדרך תמוה זה בשמוש שני הומונים שלה במשמעה
הפוכה באופן זה, ויענין עוד במבוא, בחלק הדקדוק. —
⁽¹⁾ בכל המשלים הבאים הנגינה היא אחרי התנועה
הרשומה בפרוש. —⁽²⁾ סוברים החכמים כי מקור השנויים
הללו הוא בדעות מתחלפות של בעלי המסורה שלא הכריעה

מחר חרש ונפקדת (ש"א כ"ח), עד אור הבקר והרגנהו
(שופט' יו"ב), עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק
קדש (דני' ח יד), — וכמו"כ אחרי עוד מעט: עוד
מעט וסקלני (שמות יז ד), כי עוד מעט מועד וכלה
ועם (ישע' י כה), הלא עוד מעט מועד ושם לבנון
לברמל (שם כט יו), עוד מעט ובאה עת הקציר לה
(י"מ' נא לג), כי עוד מעט ופקדתי את דמי יורעאל
(כוש' א ד), — ואחרי אנלי: או לי יי' אותי
והורשתי (יכוש' יד יב), — ואחרי פן: ועתה פן
ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם
(בראש' ג כג), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט),
שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני
והתעללו בי (ש"א לא ד), — ואחרי למען: למען תחיו
ובאתם וירשתם את הארץ (דבר' ד א), ולמען ולמרו
ויראו את יי' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי
התורה הזאת (שם לא יב), — ואחרי אוי: מי ישמני
שפת בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב
ומשפט והצדקתיו (ש"א יד ד), — ואחרי קריאת קצף
וקללה: הוי בנים סוררים גאם יי' וכו' ההלכים
לדרת מצרים ופי לא שאלו לעזוב במעון פרעה ולחסות
בצל מצרים והיה לכם מעון פרעה לבשת (ישע' ל
א-ג), ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר
ורעו (י"מ' יג ס), ארור האיש אשר בשר את
אבי לאמר ילד לך בן ובר שמת שמחתו והיה
האיש ההוא בערים אשר הפך יי' (שם כ יס-י), —
וכמו"כ אחרי אשרי: אשרי האיש אשר לא הלך
בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכו' והיה
בעץ שתול על פלגי מים (תהי' א א-ג), — ומצוי
אחרי ורו: ועתה לכה נברתה ברית אני ואתה
והיה לעד ביני ובינך (בראש' לא מד), לך ונקרבה
באחד המקומות ולנו בנבעה (שופט' יט יג), — וכמו"כ
אחרי צווי: ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל
ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה (בראש' ו כא),
ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה
ושבת עמו ימים אחדים (שם כו מג-מד), קום רדף
אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמדתם
רעה תחת טובה (שם מד ד), מהרו ועלו אל אבי
ואמרתם אליו (שם מה ט), לך ואספת את זקני
ישראל (שמות ג יו), לך ונשבת בהר תבור ולקחת
עמך עשרת אלפים איש (שופט' דו), חגר מתניך וקח
פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד ובאת שמה וראה
שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת והקמתו מתוך

העתיד המקצר בנפילת לה"פ: ויעש, ויעל, ויבן, ויפן,
ואשת, ותרב, ויתבס, וימת, ותכה, ויחר, ויור, ויין,
וירא, וידא, וכיוצא בהם, במדבר"ע תתוסף עפ"ר ה
בסוף: ואתאבלה, ואבקשה, ואדברה, ואיחלה, ואכלה
ואעברה, ואקחה, ואשמרה, ואשנעה, ואתנה, וכיוצא בהם.
ו המהפכת העבר לעתיד תבוא אחרי פעל
עבר אמתי: הנה ב ר ב ת י אתו והפירתי אתו
והרביתי אתו בממד מאד שנים עשר נשואם ויליד
(בראש' יו כ), למענכם של ח תי בבלה והוררתי
בריתם כלם (ישע' מג יד), אל שמועה כי באה
ונמס כל לב ורפו כל ריזם וכהתה כל רוח (יחזק'
כא יב), — וכמו"כ במקום שהעבר מדבר על מעשה
בעתיד: כי אם זכרתי אתך כאשר ייטב לך
ועשית נא עמדי חסד והוכרתני אל פרעה והוצאתני
מן הבית הזה (בראש' מ יד), ויאמר להם הוית
ח ד ל ת י את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים
והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט), חי יי' כי אם
רצתי אחרי (ר"ל אריון) ולקחתי מאתו מאומה (מ"ב
ס כ), — ואחרי עתיד יפעל: ואד יעלה מן הארץ
והשקה את כל פני האדמה (בראש' כו), ומשה
יקח את האהל ונמה לו מחוץ למחנה (שמות לג ז),
אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם
(ויקד' כו מא), ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר
ונעלה הענן בבקר ונסעו (במד' ט כא), עד יבמל
הנער והביאתיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם
(ש"א א כג), ומעיל קמן תעשה לו אמו והעלתה
לו מימים ימימה (שם כ ט), אף ישיק ואפה להם
(ישע' מד יב), — ואחרי יפעל במשמי' הזה: ומשם
יפרד (הנהר) והיה לארבעה ראשים (בראש' כ י),
ידה ליתדת של חנה וימינה להלמות עמלים והלמה
סיסרא (שופט' ס כו), — וכמו"כ אחרי יפעל במשמי'
צווי: במים יובא וטמא עד הערב (ויקד' יא לב),
— וכמו"כ אחרי מקור ובינוני: ובה אריך הענן
על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת
יי' ולא יסעו (במד' ע יט), בקרב איש להשתחות
לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש"ב יס ס),
בבוא איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף
את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י), ומשפט
הכהנים את העם כל איש זבח וזבא נבא נער הכהן
וכו' והפך בכיור (ש"א כ ג-יד), והנתן ואחימעי
עמדים בעין רגל והלכה השפחה והגירה להם
(ש"ב יו יו), — וכמו"כ אם נשמט עצם הופעל:

נאם יי' וַפָּקַדְתִּי עַל כָּל מוֹל בְּעֶרְלָה (יִרְמ' ט כד), הנה ימים באים נאם יי' וְהִקְמַתִּי לְדוֹד צִמָּה צִדִּיק (סס כג ט), הנה ימים באים נאם יי' וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה (סס לא לא), לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (סס' כ יו), הנה ימים באים נאם אדני יי' והשלחתי רַעֲב בָּאָרֶץ (עמו' ח יא). — ואחרי הַנִּנְיָ אֵל : כה אמר אדני יי' הַנִּנְיָ אֵל פֶּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְשִׁבְרֹתִי אֶת זִרְעֹתָיו וְכו' וְהִפַּלְתִּי אֶת הַחֶרֶב מִיָּדוֹ (יחזק' ל כב). — ובכלל אחרי בינוני בכונה של עתיד : כי לימים עוד שבעה אנכי מַמְטִיר עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וָאַרְבָּעִים לַיְלָה וְנִתְּתִי אֶת כָּל הַיּוֹקִים אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי (נִרְאֵשׁ' זד), אַבְל שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֵת לָךְ בֵּן וְקִרְאָתָא אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ (סס' יז ט), אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְהִפַּלְתִּי כִסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹק מַמְלָכוֹת הַגּוֹיִם וְהִפַּכְתִּי מִרְכָּבָה וּרְכִיבָהּ וַיִּרְדּוּ סוֹסִים וּרְכִיבֵיהֶם (חגי' כ כא-כב). — ויש שאחרי בינוני העבר עם ו ההפוך הוא בכונה של הוה : אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעֲצַרְתִּי אֲמֹר אֱלֹהֶיךָ (ישע' סו ט), הַמִּים הָאֵלֶּה יִוצְאִים אֶל הַנְּלִילָה הַקְּדֻמָּה וַיִּרְדּוּ עַל הָעֵרֶבָה וּבָאָה הַיָּמָה (יחזק' מו ח). — ועוד אחרי מלים אחרות שהעבר עם ו ההפוך יש לו כונה של הוה או עתיד : כִּי חָק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פֶּרַעַה וְאֶבְלֹ אֶת חֶקֶם (נִרְאֵשׁ' מג כב), וַיֹּאמֶר פֶּרַעַה הֵן רַבִּים עִתָּה עִם הָאָרֶץ וְהִשְׁתַּבַּח אֶתֶם מִסְּבִלְתָּם (שמות ט ט), רַק בְּאַבְתִּיךָ חֶשֶׁק יי' לֹאֲהַבָה אוֹתָם וְכו' וְנָתַתָּם אֶת עֶרְלָתָא לִבְכֶּכֶם (דִּכְר' ג יא-יב), הנה שלחתי אליך אֶת נַעֲמָן עֶבְדִּי וְאֶסְפָּתוֹ מִצְרַעְתּוֹ (מ"ב ו טו). — ואחרי שבויה : אֲנִי יי' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִעֲבַדְתָּם וְגֹאֲלֹתִי אֶתְכֶם (שמות יו ו), אֲנִי לֹא אֶת דְּמֵי נִכּוֹת וְאֶת דְּמֵי בְנֵי רֵאִיתִי אֲמַשׁ נָאִם יי' וְשִׁלַּמְתִּי לָךְ בַּחֲלָקָה הַזֹּאת (מ"ב ט כו), הִי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי' וְעֲשִׂיתִי כַּאֲפֹךְ וּבִקְנֵאתְךָ (יחזק' לו יא), עַל כֵּן נִשְׁאֲתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נָאִם אֲדֹנִי יי' וְנִשְׁאוּ עוֹנֵם (שס מד יב). — ואחרי כֹּה אָמַר : כה אמר אֲדֹנִי יי' וְלִקְחָתִי אֲנִי מִצְרַתְּ הָאָרֶץ הָרְמָה (יחזק' יג כב), כה אֲמַר יי' וְנִפְּלוּ סִמְכֵי מִצְרַיִם וַיִּרַד גֵּאוֹן עוֹהָ (סס לו). — וּבַחֲשֵׁשׁ וְתִקְוָה וְגוֹיִמָה לַעֲתִיד וְכִיוֹצֵא בּוֹה : כִּי אֲמַרְתִּי רַק אֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי עַל דְּבַר אֲשֶׁתִּי (נִרְאֵשׁ' כ יא), כִּי עִתָּה הִרְחִיב יי' לָנוּ וּפְרִינוּ בָּאָרֶץ (סס כו כב), גַּם אֶת הָאָרֶץ גַּם הָרֹבֵב הִכָּה עֲבָדְךָ

אֲחִיו וְהִבֵּאתָ אֹתוֹ חֲדָרִי בַּחֲדָרִי וְלִקְחָתָא מִן הַשָּׁמַיִם וַיִּצְקָתָא עַל רִאשׁוֹ וְאִמְרַתָּ כֹּה אָמַר יי' מִשְׁחַתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל יִשְׂרָאֵל וְנִתְּתָתָא הַדִּלְתָּ וְנִסְמָחָה וְלֹא תַחֲכָה (מ"ב ט א-ג). — וכן אחרי עתיד כְּמִשְׁמ' צווי : וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִי מֵאֵרַת בְּרִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֶתֶת וּלְמוֹעֲדִים וְלִימִם וּשְׁנִים וְהָיוּ לְמֵאֹרֶת בְּרִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם (נִרְאֵשׁ' א יד-יט). — וגם אחרי מקור כְּמִשְׁמ' צווי : הַמֶּלֶךְ לְכֶם כָּל זָכוֹר וְנִמְלַחְתֶּם אִתּוֹ בְּשֶׁר עֶרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (נִרְאֵשׁ' יז יא), לִקָּחָ אֶת־סֹפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּה וְשִׁמַּתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יי' אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שֵׁם בְּךָ לְעֵד (דִּכְר' לא כו), הַלְוִיךָ וְאִמְרַתָּ אֶל הַחוֹקִיָּה (ישע' לח ט), הַלְוִיךָ וְקִרְאָתָא אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צִפְנָה וְאִמְרַתָּ שׁוֹבָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל (יִרְמ' ג יב), לִקְוָה מֵאֵת הַגּוֹלָה מִחֲלָדֵי מֵאֵת שׁוֹבִיָּה וּמֵאֵת יִדְעִיָּה וּבִבְרִית אֶתָּה בְּיוֹם הַהוּא וּבִבְרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל וְכו' וְלִקְחָתָא כִּסֵּף וְהוּבָה וְעֲשִׂיתָ עֲשׂוֹת וְשִׁמַּתָּ בְּרִאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֵּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל (זכר' ו יא). — ואחרי מקור כְּמִשְׁמ' עתיד : עַד שׁוֹב אֶף אַחֲרֶיךָ מִמֶּךָ וְשִׁכַּח אֶת אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ לוֹ (נִרְאֵשׁ' כז ט), בִּילְדְךָ בֵּן אֶת הָעֵבְרִיּוֹת וַיִּרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים (שמות א יו), אֵל נָא תִּמַּשׁ מִזֶּה עַד בִּאֵי אֵלֶיךָ וְהִצַּאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לַפְּנִיךָ (זִפְט' ו יח), עַד בִּאֵי וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ כְּאַרְצֶכֶם (מ"ב יח כב), וְכִשׁוֹב צִדִּיק מִצְדָּקְתּוֹ וְעֲשָׂה עוֹל (יחזק' יח כד), עַד בֹּאֹ אֲשֶׁר לוֹ הַמִּשְׁפָּט וְנִתְּתִיו (סס כא לב). — וּמִצּוֹי מֵאֵד אַחֲרֵי הֵנָּה : וְהָנָה אֲנִי עֹמֵךְ וְשִׁמְרָתִיךָ כִּבְלֵ אֲשֶׁר תִּלָּךְ וְהִשְׁבַּחְתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת (נִרְאֵשׁ' כח יט), הנה מָקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוֹר (שמות לג כא), הנה שֵׁם עַמִּם שְׁנֵי בְנֵיהֶם אֲחִימַעֲזָא לְצִדּוֹק וְיִהוֹנָתָן לְאַבְיָתָר וְשִׁלַּחְתֶּם בִּידֶם אֵלַי כָּל דְּבַר אֲשֶׁר תִּשְׁמַעוּ (ש"ב יו לו), הנה עֵינִי אֲדֹנִי יי' בְּמַמְלַכָה הַחֲמֹמָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֶתָּה (עמו' ח ט). — וְעַם בִּינוֹנִי פּוֹעֵל אַחֲרֵיהֶם בְּכוֹנָה שֶׁל עֲתִיד : הַנִּנְיָ מִבִּיא אֶת הַמִּבּוֹל מִים עַל הָאָרֶץ וְכו' וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבִבְרִית אֵל הַתְּבָה (נִרְאֵשׁ' ו יא-יב), הנה אֲנִי נֹצֵב עַל עֵין הַמִּים וּבְנוֹת אֲנִשִּׁי הָעִיר יִצְאָתָא לְשֹׂאֵב מִים וְהָיָה הַנְּעָרִי אֲשֶׁר אֲמֹר אֲלֵיהֶם הִמִּי נָא בְּדָךְ וְאִשְׁתָּה וְאִמְרָה שְׁתָּה (סס כד יג-יד), הנה הוּא יִצְא לְקִרְאָתְךָ וְיִרְאֵךְ וְשִׁמַּח בְּלָבוֹ (שמות ד יד), הנה יָמִים בָּאִים וְנִדְרַעְתִּי אֶת זִרְעֶךָ (ש"א כ לא), הנה יָמִים בָּאִים וְנִשְׁאָ כָּל אֲשֶׁר בְּבִיתְךָ (מ"ב כ יו), הנה הַעֲלָמָה הָרָה וְיִלְדֵת בֵּן וְקִרְאָתָא שְׁמוֹ עֲמָנוּ אֵל (ישע' ו יד), הנה יָמִים בָּאִים

והיה הפלשתי הערל חזה באחד מהם (ש"א יו לו), אך איש אל ירב ואל יוכח איש זכו' וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (סו"ט ד דס), וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה (שס ח יד). — ולהורות מעשה שיעשה בזמן עתיד או אחרי מעשה אחר: כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים (בראש' ג ה), ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי' (שמות יו יז), וכיום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שס לג לד), וזאת תהיה תורת המצוה ביום טהרתו והובא אל הכהן ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקרא יד כג), בשברי לבם משה לחם ואפן עשר נשים לחטכם בתנור אחד (שס כו כז), בצר כך וצמצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושבעת בקלו (דנל' ד ל), בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים (ש"א י כ), במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ"א יג לא), בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב (ישע' יו יד), הלא (הפצתי) בשובו מדרכו ותי' (יחזק' יח כג), בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וזמ' עריהם (שס כז), בכואה וידעתם כי אני אדני יי' (שס כד כז), הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ולהורות יחס והצטרפות בין שני משפטים, שהשני מ של ים את ה רא ש ו, כ מ ו ל ת ש ו ב ת ה ת נ א י וכיוצא בזה, קצת במשמ' אן: אם תמצא בסדר חמשים צדיקים בתוך העיר וגשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו), ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי וזאת (שס כד ח), אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהן והיה המחנה הנשאר לפליטה (שס לג ט), אם נא מצאתי הן בעיניך ולקחת מנחתי מידי (שס לג י), ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו (שס לד יז), ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמחת שרי מקנה (שס מז ו), אם בן הוא והמתן אותו ואם בת הוא ותי' (שמות א יו), והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שס ד ט), ואם מן העוף עלה קרבנו ליי' והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו (ויקרא' א יד), והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאז כה המים המאורים למרים וצבתה בטנה ונפלה ורכה (כמל' ס כו), ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש"א יא ג), ועתה

אראה פני המלך ואם יש בי עון והמתני (ש"כ יד לב), אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם (מ"ב ז ד). — ואחרי כן, וכי: וכי ירק הזב במהור ובכם בנדרו (ויקרא' יס ח), איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (שס כד יז), וכי ימך אחיך ומטה ידו עמך והחוקת בו (שס כז לז), כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דנל' כ י), כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (שס כז ח). — ולשאלה ותמה אחרי הסבה: בנשך נתן ותרבית לקח ותי' לא יתי' (יחזק' יח יג). — ואחרי הנחה אפשרית: לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מסוף העם הזה (מ"כ כ יא). — ואחרי הנחה מוחלטת: כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב יז), מכה איש וזמ' (שס כא יב), והיה כל הנשור וראה אתו ותי' (כמל' כא ט). — ואחרי מקור של תנאי: בעברכם את ברית יי' אלהיכם וכו' ותר' אף יי' בכס ואברתם מהרה (ישע' כג יו). — ואחרי מלת הסבה: יען כי נכחו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון וכו' ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע' ג יז), לפני יי' אשר בחר בי מאביר וככל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' על ישראל וישחקתי לפני יי' (ש"כ ו כא). — ואחרי שמות כשהפעולה המצטרפת אליהם תפול בעתיד: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה' (בראש' יז יד), כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה ויזר עלהם הברד וזמ' (שמות ט יט), ואשר לא צדה והאלהים אנה לירו ושמתו לך מקום אשר יגוס שמה (שס כא יג), איש אשר ירקח כמחו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שס לב לג), ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקרא' יס יח), והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנות אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו (שס כו), והיה הטוב ההוא אשר יומיב יי' עמנו והטבנו לך (כמל' י לב), ודבר מה יראני והגדתי לך (שס כג ג), והאיש אשר יעשה בודון וכו' וזמ' האיש ההוא (דנל' יו יב), הנביא אשר יויד לרבר דבר בשמי וכו' וזמ' הנביא ההוא (שס יח כ), אשר יבה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה (ישע' יס יו), הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים (ש"א כז כו), המדבר אליך והבאתו אלי (ש"כ יד י), כל שמר שבת מחללו ומחוקקים כבריתי והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי (ישע' נז יז), והנביא והכהן והעם אשר

עשית עמדי (כרש' יט יט), ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו (שם מג כא), והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הכית ויפל על הנערים וימיתו (ליוז ח יט). — ואחרי בינוני : וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה (כרש' כ יב), מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בשרם תבוא (שם כו לג), ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש"א ח כ), העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי החלבים בשררות לבם וילכו אחרי אלהים אחרים (ירמ' יג י), ואדני יי' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (פמו' ט ס), האל המאורני חיל ויתן תמים דרכי (תהי' י לג), ובתו שארה ותכן את בית חורון התחתון (דס"א ז כד). — ואחרי מקור : כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה (כרש' כו לד), ויהי בהרימי קולי ואקרא ויעוב כגדו אצילי (שם לט יח), בקרבכם לפני יי' וימתו (ויקר' יו ח), ובבא כשה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (כמד' ז פט), בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם יכ יב), ובשלה יי' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יי' אלהיכם (דבר' ט כג), מכתב לחוקיהו מלך יהודה בחל'תו ויהי מחליו (ישע' לח ט), כמרעיתם ויעבדו (כס' יג ו), ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעט משפט וצדקה (יחוק' יח כו), יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום (שם כס יב), יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש (שם יס), בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים (שם מז ג), ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך (תהי' ג יו). — ואחרי הגדת זמן המעשה : ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (כרש' ככ ד), בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם וגשא (ישע' ו ח), כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר (שופט' יא ו), ובעת מותה ותדרבנה הנצבות עליה (ש"א ד כ), וכשוב דוד מהבות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול (שם יז כו), בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש (שם כא ו). — ואחרי עתיד בבנות עבר : וירכבו על כמותי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקחו דבש מסלע (דבר' לג יג), ויאמר אעלה

יאמר משא יי' ופקדתי על האיש ההוא (ירמ' כג לד), והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כו יח), חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (יחוק' יז יט), ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מכ' ג ס).

ו) המהפכת העתיד לעבר תבוא אחרי עקר פשוט להמשך הספור בזמן העבר, ולהגיד מעשים ומאורעות ומעמד ענינים שהם המשך זמני או הגיוני למה שהוגד מקודם : בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו וכו' ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (כרש' ח ח-ג), והנחש היה ערום מכל חית השרה אשר עשה יי' אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל וכו' ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותן (שם ג ח-ד), והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יי' (שם ד ח), ובר נקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם (שם ה ב), כנמרד נבחר ציד לפני יי' ותהי ראשית ממלכתו בבל (שם י טי), ובארבע עשרה שנה בא בדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויפגו את רפאים בעשתרת קרנים וכו' וישבו ויבאו אל עין משפט וכו' ויצא מלך סדם וכו' ויערכו אתם מלחמה (שם יד ה-ת), ואברהם וקן בא בימים ויי' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם אל עבדו וקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ירך תחת ירכי וכו' ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי וכו' ויאמר אליו אברהם השמר לך מן תשוב את בני שמה וכו' ויקח העבד עשרה גמלים וכו' ויברך הגמלים מחוק לעיר (שם כד ח-יח), וכל הכארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו מתמום פלשתים ויסלאום עפר (שם כו יס), אשר נתן יי' לנו וישמר אתנו ויתן את הגרוד הבא עלינו בידנו (ש"א ל כג), הכו החצבם אש לקרת רעו גרון על גרון וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב' סגלת, שורס ד-ס), כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ' ס יט), לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (ליוז ג כג), כציץ יצא ויפל ויברה בצל (שם יד ב), ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז (תהי' קלט ג) — ואחרי הנה : חנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל הסדר אשר

הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל
 וַיִּפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת גְּדַלְיָהוּ (מ"ז כס כג), כי על דברי
 לא הקשיבו ותורתו וַיִּמָּאסוּ בָהּ (ימ" ו יט), שתי
 המשפחות אשר בחר יי' בהם וַיִּמָּאסוּ (סס לג כד),
 והנשברת וַתַּעֲמִדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ (דני' ח כג), ר"ל
 ומה שנוגע לקרן הנשברת הנה עמדו וכו'. — ובסוף
 ספור המעשה בעין חתימת האמור קודם, קצת במשמ'
 וּבִבְנִי : ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל
 מערת שדה המכפלה וכו' וַיִּקָּם הַשֵּׁדָה וְהַמַּעֲרָה אֲשֶׁר
 בו לאברהם לאחות קבר (נרש' כג יט-כ), וישלה
 דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וכו'
 וַיִּחַק דָּוִד מִן הַפִּלְשֵׁתִי בַקֶּלַע וּבֶאֱבֶן (ש"א יז מט-
 נ), וידבקו פלשתים את שאול וכו' וירא נשא כליו
 כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו
 וַיָּקָם שְׁאוּל וְשִׁלְשֵׁת בָּנָיו וְכו' (סס לא כו), ר"ל הנה
 ככה מת שאול עם בניו. — וכמו תולדה להאמור קודם,
 קצת במשמ' אם-כן : ויאמר יי' אל השמן השמת
 לְבָבְךָ אֶל עֲבָדֵי אוֹיֵב כִּי אֵין בָּהֶם בְּאֶרֶץ אִישׁ תָּם
 וַיִּשָּׂר יִרְא אֱלֹהִים וסר מרע ועדנו מחויק בתמנו
 וַתְּסִיתָנִי בּוֹ לְבַלְעֹי חֲנָם (איוב כ ג), ר"ל אם-כן, מה
 שהסיתני בו היה חנם. — ואחרי עבר בכונה לפעולה
 נכחית : יען כי נבחו בנות ציון וַתִּלְבְּנָה נְשׂוֹת גִּרּוֹן
 (ישע' ג יו). — ואחרי עבר במשמ' כי אז
 היה כך : אשר לא מותתני מרחם וַתִּהְיֶי לִי אִמִּי
 קִבְּרִי (ימ" כ יו). — ואחרי שאלה : למה נחבאת
 לְבַרְתָּ וְתִגְנַב אֶתִּי וְלֹא הִגַּדְתָּ לִּי וַאֲשַׁלַּח בְּשִׁמְחָה
 (נרש' לא כו), מי את וַתִּירָאִי מֵאֲנוּשׁ יְמוֹת (ישע'
 נא יב), יי' מה אדם וַתִּדְּעֶהוּ בֶן אֲנוּשׁ וַתַּחֲשִׁבֶהוּ
 (תס" קמד ג), אם קראתי וַיַּעֲנֵנִי לֹא אֲאָמֵן כִּי
 יֹאמִין קוֹלִי (איוב ט יו). — ובמשמ' לכן : למה אפרת
 אחתי הוא וַאֲקָם אֶתָּה לִי לְאִשָּׁה (נרש' יב יט י'),
 בזמן קדום שמשוה ו גם לסימן קשור הסמיכות
 בן שני שמות², אך לא נשמר משמוש זה גם
 בספרותנו הקדומה אלא במלים אחדות : האוינה עדי

¹ פרטי שמושי האות ו ובפרט ו ההפוך נסדרו
 כאן ברבים עפ"י. ספרי דקדוק של בטבר, קניג וגיו' קוייך.
² לא נתברר לחכמי הלשון מקור סמיכות זו,
 קצתם (אולסה' ואחרים) ראו בה שארית מסימני הנטיה
 הקדומים וסברו שחולם זה בא במקום קול פתח ארוך
 קדום. על דעה זו ערער ברט והחליט כי מקורה בנטיית
 הסמי' של שמות הקרבה אבן, אחו, חמו, בנו. — וכבר
 העירו חוקרים אחרים כי בקצת מקומות נהוגה סמיכות
 זו גם בערב' ההמונית (MOE, III, 2, 82).

אתכם ממערים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי
 לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שופט'
 כ א). — ואחרי לו : לֹא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתַי וַיְהִי
 כִנְהַר שְׁלֹמֹךְ וַצִּדְקָתְךָ כִּגְלִי הָיִם וַיְהִי כְחֹל וְרַעַךְ
 וַצִּאֲצִאי מֵעֵד בְּמִעוֹתַי (ישע' מח יח-יט). — ואחרי
 הַגִּדַת סִכָּה וּמַטְרָה : לִמְעַן עֲבָדֵי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירֵי
 וַאֲקָרָא לָךְ בְּשֵׁמֶךְ (ישע' מה ד). — ובשני עתידים
 מִהִפְכִּים שָׂבָא זֶה אַחֲרָיו יֵשׁ שְׂבָבָא הָרֵאשׁוֹנָה בְּכוֹנָה
 שֶׁל סִכָּה לְהַשְׁנִיָּה : וַיֵּרָא עֲשׂוּ כִי רַעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן
 בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבִיו וַיִּלֶךְ עֲשׂוּ אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת
 מַחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל (נרש' כח ט-י), ויאמרו איש
 אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא וכו' וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן
 וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם (סס לו יט-כא). — וכמו פרוש להקודם,
 מִפְּנֵי שֶׁ : וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מִשָּׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַיָּמִים מִשִּׁיתָהוּ
 (שמות כ י), ר"ל מִפְּנֵי שִׁאֲמַרְתָּ. ויקרא את שמה אבן
 הַעוֹר וַיֹּאמֶר עַד הֵנָּה עוֹרִנִּי וי' (כ"א ז יב). — ואחרי עבר
 קצת במשמ' וַאֲף-על-פי-כן : כִּי רִאִיתִי אֱלֹהִים פְּנוּסֵאל
 פְּנוּס וַתִּנְצַל גִּפְשִׁי (נרש' לג לא), ולא המצייתך ביד דוד
 וַתִּפְקֹד עָלַי עוֹן הָאִשָּׁה הַיּוֹם (ש"ב ג ח), וידך עצבוני
 וַעֲשׂוֹנִי יַחַד סָבִיב וַתִּבְלַעֲנִי (איוב י ח). — ואחרי שמות
 בִּמְשֵׁם' וַאֲעִפִּי"ב, או לכן : הַנִּמְלִים עִם לֹא עוֹ וַיִּכְיֶנּוּ
 בְּקִיָּן לְחֶמֶס, שְׁפָנִים עִם לֹא עֲצוּם וַיִּשְׁמֹו בַּסֶּלַע
 בֵּיתָם, מֶלֶךְ אֵין לְאַרְבֶּה וַיִּצֵּא חֲצִץ כָּלֹ (משלי ל
 כה-כו). — ומצוי הרבה במשמעה של לכן : מבלתי יכלת
 יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם
 וַיִּשְׁחָטֵם בְּמִדְבָּר (נמד' יד יו), יען מאסת את דבר יי'
 וַיִּמָּאֶסְךָ מִמֶּלֶךְ (ש"א יב כג), מדעתך כי קשה אתה
 וּגִיד בְּרוֹל עֲרַפְךָ וּמִצְחָךְ נְחוּשָׁה וַאֲגִיד לָךְ מָאֹז (ישע'
 מח ד-ס). — ואחרי שם או פעל, בִּמְשֵׁם' וּבְנוֹגַע לְפָלוּגִי :
 וּפִילְגִשׁוּ וְשִׁמָּה רְאוּמָה וַתִּלְדְּ גֵם הוּא אֶת מִטְבָּח (נרש'
 ככ כד), ואשר לא שם לבו אל דבר יי' וַיַּעֲזֹב אֶת
 עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בְּשֵׁדָה (שמות ט כא), כל הזהב
 הַעֲשׂוֹי לְמִלְאכָה בְּכָל מִלְּאכַת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זֶהֱבַת הַתְּנוּפָה
 תִּשְׁעִי וְעֶשְׂרִים כֹּכֵר וְכו' (סס לח כד), והאנשים אשר
 שלח משה לתור את הארץ וישבו וילוננו עליו את
 כל העדה (נמד' יד לו), וכל איש ישראל בראותם את
 האיש וַיִּנָּסוּ מִפְּנָיו (ש"א יז כד), כי המגיד לי לאמר
 הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו וַאֲחֵזָה בּוֹ
 וַאֲחֵרְנָהוּ בַּצֶּלֶב (ש"ב ד י), בניהם אשר נָתַר אַחֲרֵיהֶם
 בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִכְלֹו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַחֲרִיבֵם וַיַּעֲלֵם
 שְׁלֹמֹה לִמֶּס עֵיבֵד (מ"א ט כא), ובני ישראל הישבים
 בקרי יהודה וַיִּסְלַךְ עֲלֵיהֶם רַחֲבֵעַם (סס יב יז), והעם

ה' (א). — ומ"ר: מניין למחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהם יום הכפורים שהייבין להביא את יוה"כ (ירוש' סנופ' א לג:). היו עליה חמש לירות ודאות חמש זוכות ודאות מביאה קרבן אחר (כ"כ קפו.). אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מטענות ודאיות או השבע והפטר (רמב"ם טו"ז א יג). — וכמו שם: אין מעשרין את הודא (שבת כו ז). על ודא מגען שהוא ספק מומאתן שורפין את התרומה (פסכ' ד ס). עד שלשה ימים ודא מכן ואילך ספק (תוספתא תרומ' ד ח). ישראל שהיו לו עשרה פטרי חמורים ודא בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן (בכור' יא.). סוטה ספק היא ועשאה כודא (נדב' ג.). כל שודא מטמא חולין גזרו על ספיקו (שם ז.). ואין ספק מוציא מידי ודא (ע"ז מא.). אם היתה לו טענת ודא משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב"ם, סלוח' ושותפ' ט ז). ודאן (של האסורים לבוא בקהל) בודאן מותר ודאן בספיקן ובספיקן בספיקן אסור (קדוש' ד ג.). אין לי אלא ודאיים ספקותיהם ואנסייהם ושגגותיהם מנין ת"ל עונות לכל עונות (ספרא, אחרי קטג). התרומה ודא אסור במאה וספיקה אסור בחמשים (רמב"ם, תרומ' יד ח). — ובמשמ' תה"פ: (יצא) כוכב אחר ודא יום שנים ספק לילה שלשה ודא לילה (ירוש' נרכ' א ח). אשה ודא מדליקה (גר הנכה) (שבת כג.). ראשונים ודא יין אחרונים ודא חומץ אמצעיים ספק (כ"כ לו.). אמר יהודה ודא זה ירא שמים הוא (מד"ר נראש' ג.). אמר (סמאל) ודא שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה (שם דכ"ר יא.). אחריתו כנחש ישך ודא כנחש מה הנחש קלל האדמה בשבילו שנאמר ארורה האדמה בעבורך כך היין נתקלל שלישי של עולם בשבילו (תנחומא שמיני ז). — ועם ב בראשו, בודאי: וכיון שראה הקב"ה את בית המקדש אמר בודא זהו ביתי והוה מנוחתי שבאו אויבים ועשו בו כרצונם (מד"ר ח'כס, פתי'). שתי בתי עדים המבחישות זו את זו וכו' אין כאן עדות שהרי בודא אחד מהן שקר ואין ידוע מי הוא משניהן (רמב"ם, עדות ככ א). ועי' עוד ודי, ודיי.

וּדְאִי ממונ *וּדְאִי, *וּדְאִי, *וּדְאִי, וּדְאִי.

וּדְאִי פ"מ, ענך ודיתי — כמו התודיתי: ודיתי עם שמים להוכיח גבורת גשמים (ר"א קליר, גסס, אפיק מעין).

בגו¹ צפר (כמד' כג יח), נאם בלעז בגו¹ בער (שם כל ג), בהמה ורמש וחתו ארץ למינה (נראש' א כד), כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער (יע' נו ט), ורכבו בתוכה עדרים כל חיתו גוי (שפ' נ יד), בי לי כל חיתו יער (תהי' נ י), נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ (שם עט כ), ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא), תשת השך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם כ), ההפכי הצור אנם מים חלמיש למעיניו מים (שם קיד ח).

במספרים תשמשו במקום המספר ששה: מהו סוד שנותיו של אדם ס' ששים ו' ששה ד' ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא, לך לך כג).

במלים הלשון העברית אין צרופי וב, וג, וז, וח, וש, זכ, ומ, וג, וס, ופ, וצ, וק, וש (מנחם בן סרוק).

*וּדְאִי — עי' *וו.

*וּדְאִי — עי' *וי.

*וּדְאִי, וּדְאִי, וּדְאִי, וּדְאִי, וּדְאִי — עי' וּדְאִי.

וּדְאִי ש"מ, מ"ר וּדְאִי, — ידיעה ברורה שאין ספק בה, Gewissheit; certitude; certainty: ומה ספיקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה (כ"מ פג:). ואין מציינין על הודאות אבל מציינין על הספיקות (מו"ק ה:).

וּדְאִי ש"מ, — סגולת מה שהוא ודאי, שאין בו ספק: שאין לתת לה (להכמת הרפואה) שם הכמה אלא שם מלאכה בחיות שהיא דבר נפעלת ואין לה ודאות בחכמה (אולס"ח לר"י ג'הון כ א). שהמושג לו לאדם באחד מחושי יוסף לו ודאות על הנאמר לו דרך הגדה ועדות (ש"ת תמת ישרים לד).

וּדְאִי ת"ז, לנך וּדְאִי, מ"ר וּדְאִי, וּדְאִי, — שאין בו ספק, gewiss; certain; sure: חטאת ואשם ודא מכפרין (יומ' ח ח). שאינו גערך אלא זכר ודא ונקבה ודאית (ערכ' א ח). האל הגדול הגבור והנורא וכו' והאמיץ והודא וחנוכבד (נרכ' לג:). אם אמר הריני תורם תורם ומחשב זו היא תרומה ודאית (תוספתא תרומ' ה ו). נקבה ודאית ולא מומטום ואגדרוניגוס (ערכ' ד:). ובלבד שתהא תר"מ ודאית (רמב"ם תרומ' ג טו). שמא יאמר הוראה חיה ודאית היא (הוא, יו"ט ג). ספק דרוסה אסורה עד שתבדק בדרוסה ודאית (הוא, שמיט' —

— ¹ נמסר: סבי' בן.

וְהָהָה הַתּוֹדָה, — עי' יד ה.

*וְהָהָה, ש"ו, מ"ר ורנ"ז, — שס"פ, מה שאדם מתודה על חטאיו וכדומה: שהמעשר והבכורים מעונים הבאת מקום ומעונים וידוי ואסורין לאונן (כמורס כ ט). כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' ולידוי הפרים ולידוי המעשר ולידוי יום הכיפורים (מג' כ ט). מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם השיבה (תוספתא יו"ט כ יד). מתפלל שבע ואם רצה לתתום בודוי חותם וצריך לפרוט את החטא (שס). ועיקר ה וידוי הוא אבל אנהנו חטאנו (טאו"ת, יו"ט כ תרו). בתפלת מנחה עיוה"כ אינו חותם בודוי אחריה (שס). — ואמר הפיסן: קבע תורתך ולבנים תשנה, ודוי נמוך ומקרא רם תענה (אוס' לר"א סזקן). על חטא שחטאנו לפניך בודוי פה (תפי' ר"ס יו"ט כ). הוספנו בחטאינו חמה להבעיר, המתנבכים כבני בית להפער, ומה יעצור כח רב וצער, ודוי יפלל לקדיש ועיר (סליח' יוס א, חן מי יקרא). — וכנ"ל: שכיפר לו (לעכן) וידוי (סנס' ו כ). נתורה ושחמו ונשפך הדם וכו' צריך להתודות עליו פעם שנייה או כבר יצא בודוי של ראשון (יו"ט יומ' ומג נ). — ומ"ר: ונהנו שהנלקה אומר וידויים בשעה שנלקה (מנסיס).

*וְהָהָה, ודי, — כמו ודאי: אמר רבן שמעון בן גמליאל מעשה ישילח לי ר' יוסי בר' אתרוג בציפורי ואמר זה בא לידי מקיסרי ולמדתי בו שלשה דברים שהיה וידוי והיה טמא ולא היה כירד אלא זו בלבד (תוספתא דמאי נ יד). מעשה בלפת שהביאו למחואו יצא רבא וראה שהיא כמושה אמר זו וידוי מאתמול עקרה (סל' פסוקות, יו"ט). יכול לומר ודיי מסרתי ושלי מסרתי (שס 65). חרומה אוסרת בודיי במאה וספיקה בחמישים (יו"ט תרומ' ד מג). מה אם מילה שודיי דוחה את השבת אין ספיקה דוחה את יום טוב כימיו הדם שאין וודיי דוחה את השבת אין ספיקה דוחה את יו"ט (שס כ"א א ס).

*וְהָהָה, ש"ו, — מין ממיני צדף הים, ישמש לרפואה, Art Muschel; esp. de coquillage; sp. of shell ודע מהותו הוא צדף כלו מן הדג (קאטן, לוח סנסיס).

*וְהָהָה⁽¹⁾, — מלת קריאה של שפחה: הקב"ה חכם והוא מכניסם (את הרשעים) בניהגם והן אומרים זו היא

(1) בערב' ואה א לשמחה.

גיהנם של הקב"ה ואח"כ הוא מוציאן לשלג והן אומרים זו היא צינה של הקב"ה בתחלה הם אומרים וזה ולבסוף הם אומרים ווי (פסיק' דר"כ, עשר תעבד). בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה הדוה ושמחה בעולם זה זה בעולם וכו' זה שמלך דוד וכו' זה שמלך שלמה וכו' זה שמלך אסא (מד"ר אסתר, וי"ט). כשהצדיקים מתגדלין בעולם הכל ששין ושמחים כשהומלך דוד הכל אמרו זה מלך (אגד' אר"א לט).

וְהָהָה⁽¹⁾, ש"ו, — נקע קטן של מים עומדים בין ההרים, Lache; mare; pool: על' בן יאמר בספר מלחמת יי את וְהָהָה⁽²⁾ בסופה ואת הנחלים ארנון ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר יי למשה אסף את העם ואתנה להם מים (כמד' כל יד"ו).

*וְהָהָה, — הוא השם המפורש יהוה, לפי ההברה שהיה נשמע בטקדש בקריאה בצבור בקול של תרועה בשעת הקפת הערכות בימי החג: בכל יום מקיפין את המזבחות פעם אחת ואומרים אנה ה' הושיעה נא אנה ה' הצליחה נא רבי יהודה אומר אני זה וזה⁽²⁾ הושיעה נא (סוכה ד ט).

(1) משקל גדר, ועי' בהערה לקטן. — (2) כך ברוב הספרים את זה בשתי מלים, ופרשו חכמי התלמוד המלה והב בדרך דרש מלשון אהבה, ות"א ורש"י פרשוה במשמ' זה ב, ושאר המפרשים, ריב"ג וראב"ע, וכמו"כ רוב התרשים אמרו שהוא שם מקום, ומקצת החרשים הגיהו הנהות מתחלפות עפ"י נוסח' התרגומים: והב, להב, וכיוצא בהן. ואולם לפי ההקבלה עם חצי השני של הפסוק רגלים להשערה כי גם זה הוא שם למקוה מים או נחל וכדומה. ובאמת בערב' נגזר מן השרש זה ב א שם מוֹהֶבֶה ב לנקע קטן של מים, ובפרט למים עומדים בנקיעים בין הדים, ובאלף במקום ה' אֶלְוֶהֶבֶה, נקרה בסלעים יעמדו בה מים. אך בספר ירושלמי את זה ב טלה אחת, וכן העיד רד"ק שמצא בכ"י מלה אחת, ואפשר שהוא התפעל מדב"ע מן פעל וְהָהָה, אך קשה לברר הכונה האמתית של פעל זה.

(2) התלבטו המפרשים בפרוש שתי המלים אני והו ולא מצאו יריהם ורגליהם, רש"י פרש כי אני והו בגימ' אנה ה' והוסיף עוד וו"ל: ועוד משבעים ושתיים שמות הן הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע וגו' השם הראשון והו וי"ו של ויסע ה"א דכל הלילה וי"ו דיוט ושם השלשים ושבע הוא אני אל"ף דמאחריהם ונו"ן ראשון דהענן בחשבון של מפרע וי"ד דרוח קדים. ע"כ,

(a) وهب (b) موهبة (c) الوابة

(a) وآ

ואין צרך להרבות דברים כדי להראות כמה מן הזרות יש בפרוש זה ועד כמה מן הנסמכות הוא שבתפלת צבור בבית המקדש בזמן ההוא השתמשו בשמות עפ"י צרופים תמוהים כאלה, והזהר המקום היתר בכל פרושו של רש"י על המקרא והש"ס שדעתו הצלולה לא עמדה לו להציל מהמשך אחרי פרוש כ"כ לא טבעי, וכבר הקשו התוספות על פרושו ואמרו: ועדיין צריך טעם לזה למה נשתנו שני שמות הללו דאמרינן להו מפי מאהריג, ותרצו שם: משום דדרשינן באיכה רבתי קרא כתיב (יחזקאל ה) ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב (כירמ' נ) והוא אסור בויקים כביכול הוא בעצמו והינינו הושענא שיושיע לעצמו. ע"כ, והוא פרושו של ר"ח שם: פ"י על השינוי הרבירים אמור' דכתיב בכל צרתם לו צר, והביא פרוש זה גם הרמב"ם בשם הגאונים והביא גם פרוש רש"י, ובעצמו פרש כי הכונה באני והו להפסוק אני אני הוא, וז"ל: וכאלו אמר אתה שאמרת ראו כי אני אני הוא הושיעה נא. ע"כ, מכל זה נראה כי לא נתקדשה דעתם של המפרשים בהפרשים שמצאו ולכן חפשו פרושים אחרים, ובאמת כל בעל טעם יחוש כי כלם דחוקים ואין אחד מהם יכול להניח הדעת, וכבר העירו שאר נושאי כלי הש"ס, מהרש"א ומהר"ם, כי עדיין קשה למה שנו מנוסחת הבתוב, ומלבד הדחק שבפרושים האלה תמה גדולה היא, איך אפשר שתפול מחלקת במעשה, שהיה נעשה בכל כך פרסום, בתפלה בצבור במקדש? הלא כל סגנון המשנה מעיד שיש כאן עדות של עדי ראיה ושמיעה עדי ראיה ושמיעה, ת"ק ור' במקדש, ואיך אפשר ששני עדי ראיה ושמיעה, ת"ק ור' יהודה, העידו עדויות מתחלפות כל כך? ואעפ"י שגם כמה שהיו אומרים בשעת פטירתם יש שם עדויות מתחלפות, שת"ק העיד שהיו אומרים יופי לך מובת ור"א שהיו אומרים ליה ולך מובת, מ"מ אין הרי כבה זו כהרי כבה הראשונה, כי במה שהיו אומרים בשעת פטירתם אין החלוקה בין שתי העדויות כל כך גדול, ומלבד זה באמת אפשר שמקצתם אמרו בנוסחה של הת"ק ומקצתם בנוסחה של ר"א, כי זו לא היתה תפלה עפ"י נוסח קבוע, אלא היה דבר של רשות שהיו אומרים בשעת פטירה, לא כן במה שהיו אומרים בעצם שעת ההקפה בהדרת קדש, אי אפשר שלא כל הקהל אמרו נוסח אחד, ואיך אפשר חלוקה גדולה כזה, שנוסחת הת"ק היא מקרא בצורתו שהיה ידוע ומפורסם ונחוג בתפלות המקדש, ונוסחת ר' יהודה היא דברים תמוהים וזרים שאין להם כל משמעה טבעית? אבל, האמת היא, שלא בא כלל ר' יהודה לחלוק על עצם עדותו של הת"ק ולא היה בדעתו כלל להעיד שלא היו אומרים את הפסוק אנא ה' הושיעה נא, ובעדות זו של הת"ק אין שום נדבדור של ספק ופקפוק, אלא שר' יהודה, שהוא היה מדרקק מאד בלשון, כמו שמעידים עליו כל דבריו בענין פרושי המלים שהיה ספק בהן לחכמים, הוא רצה למסור מסורה מדויקת איך אמרו את המלים אנא ה' הושיעה נא, כמו ששמעו אוניו בצאת המלים האלה מפי הצבור, והעיד שאת המלים אנא ה' אמרו אני הו', ור"ל שבקריאה נגזית בהדרת קדש בצבור במקדש היתה

המלה אנא נשמעת כמו אני, והשם המפורש כמו ו ה ו זהו הפרוש היותר טבעי של עדותו של ר' יהודה, ועדות זו היא חשובה מאד מפני שזו היא המסורה היחידה הנאמנה מצורת קריאת שתי מלים, שהאחת מהן היא כל כך קדושה, זו מסורה איך קראו שתי המלים האלה בעוד הלשון בחייה הטבעיים, לפחות בקריאה נגזית בצבור במקדש, וקריאה זו של אלה שתי המלים לא היתה מלאכותית, כבונה לצרופי שמות, אלא טבעית, ר"ל שבצורה זו יצאו או שתי המלים בעצמן מכלי הדבור עפ"י טבע קריאת המלים בתנועותיהן בזמן ההוא, ועי"ז תתאמתנה לנו שתי מסורות של המדרקים הראשונים שלנו, שרוב החדשים פקפקו בהן וקצתם דחו אותן, האחת היא בנגינת המלה אנא, שהעיד רד"ק כי היא לעולם מלעי"ל, ואעפ"י שגם קצת מדרקים הראשונים סברו שנגינתה היא מלרע, אעפ"י כבר הוכחתי בהערה למלת אנא כי העקר היא בעדות רד"ק, ולא כמו שהחליטו רוב החדשים, שהיא מלרע, עין הערה לערך אנא, והמסורה השנייה היא בענין קריאת שוא נע לפני אותיות נגזיות, שהעירו כל המדרקים הקדמונים שקריאתה היא כתנועת אות הנגזית שלא היתה וז"ל: אבל אם תצטרף (השוא) עם אחד מן ארבעה אותיות אחה"ע יהיה דרכה על דרך נקוד האות השני שבתביבה כמו בהגזית ידיהם ורגליהם וכו' באר מאד שאר מענינה (ד"ט יא, סדר ספא), וז"ל של ר"י חיוג: שאם היה אחר השוא אחד מאותיות אחה"ע השוא נע יתנועע בצורת האות לעולם נחזשת, קהת, שאי סביב, וראו בגויים, שאנו נם, ידמה בשוא לנוע האות באוני השומעים, וכן בהגזית ידיהם, ע"כ, וכן הורית הקורא: כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אחה"ע יצא אותו השוא במלך (ר"ל תנועה) שהיא תחת אות אחה"ע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו ואם-ככה יצא הואו בחרק חטף וכו' כאלו הוא נקד ואם וכו' ואמרו וכו' כאלו הוא ואמרו וכו' והיה כאלו הוא והיה וכו' לעולם כאלו הוא נקד לעולם (שער ידיעת ספא), עפ"י שתי המסורות האלה ועפ"י טבע הברת האות י יתבאר לנו בדרך טבעי מה ששמע ר' יהודה המלים אנא ה' כמו אני הו', כי בסכת הנגינה על התנועה הראשונה של המלה אנא, בפרש בקריאה המשובה בקצת זמרה בהדרת קדש, נתקצרה בהכרח התנועה השנייה הסופית שתחת הנון של המלה אנא, ולא נשאר ממנה אלא כחצי תנועה, ובדרך טבעי נשתה לעומת קול הסגול, כמו שנטה הפתח הקצר הקרום של הלשון השמית לעומת קול הסגול בעברית, וכמו שאנו רואים נטייה זו גם בערב' ההמונית שברוב השמות הפתח הסופי שלא בנגינה נתנון בגון קול הסגול, ואת הקול הזה של תנועת הנון של אנא צין ר' יהודה באות י בסוף, כמו שהיה נהוג אז לצין קול זה בכת"ב, קודם המצאת הנקוד, כמו שהעתיקו מלים רומיות שיש להן התנועה ש בסוף באות י בסוף, כמו *vive domine*. ביבי דומיני והאות י, בפרש שואית, היתה יוצאת בהברה דומה לאות א, (כמו שאמרו לפעמים הא"ש במקום ה"ש, א"ש

יִהְיֶה (1), ש"ו, מ"ר והוּגֵם, סמ' והוּגֵם, — יוקד, לוחט, ובהשאלה: כי הוּגֵם המולה בהגה יהודוך, כי והוּגֵם (2) ותיקד בוערם יועדוך (יולר יוס"כ, כי חלוק).

במקום י ש י, וכמו שמעידה על זה בפרט העתקת הירונימוס הרבה מלים בתנ"ך שתחלתן י באות i ולא באות j. כמו יגר — igar, ירדה — idida, עי' בהערה לאות י, וכמו שאומרים גם בערב' ההמוני' אד במקום יד. ובהיות שאות שואית שלפני אות גרונית היתה נקראת בתנועת האות הגרונית על כרחך שהיו קוראים את ההברה הראשנה של שם המפורש יהו (בדיוע החולם הוא תנועה מאוחרת במקום השורק' השמי הקדום) אהו ר"ל והו, כמו שכבר נתברר שקריאתו ש שרוקה היא אן, כמו שהוכר בפרוש ר"י חיוג המלים וראו, שאן, שצריך לקרא וראו, ושאו. וראיה לדבר כי הברה כזו, של י שואית שאחריה אות שרוקה, היתה נקראת לפנים באופן זה, הוא השם ירושלם, שעפ"י עדות מכתבי תל אלעמנה היתה שמה הקדום ארושלם, וכמו קריאת ירו היתה ארו כן קריאת יהו היתה אהו או והו, רק בשמות של חול, כשמות האנשים יהושע וכדומה, שנו אולי קצת ההברה וקראו כמו שקראו י שואית בראש המלה לא לפני אות גרונית, והוא בקול פתח, כמו שהעיר ר"י חיוג שם: אם היה שוא באות הראשון מהמלה יתנועע בפתח כמו בראשית, גדולים, קדושים, והדומה להם, כדי שלא תדמה להבית שם המפורש שנשמר בודאי בטוהרתו הקדומה, ואף על פי כן, בודאי זה החלק מן השם המפורש, אפילו בהברתו הקדומה, לא היה השם המפורש שהיו נמנעים להגותו וולתי הכהן הגדול בקדש הקדשים, הואיל וזה החלק היה נהוג בראשי שמות של אנשים, רק השם בן ארבע כלו היה שם המפורש שהיה אסור להגותו. והנה יש לנו עתה מסורה גממה, שאין כל ספק בה, איך היתה קריאת השם המפורש במקדש, ונתאמת כמ"ב על ידי מסורה זו שהנקוד המקובל של שם המפורש יהו שהוא יהו הוא הנקוד האמתי, ולא כמו שהחליטו כמעט כל החדשים שזו היא נקודת השם אדני, וכבר ערער ע"י י"ה לוי (JQR XV, oct. 97), ועי' אדות זה בהערה לערך יהוה.

(1) בערב' והַגֵּ' (a) מן והַגֵּ' (b) יקד. — (2) פרשו המפרשים ישראל ההוגים בתורה שדכריה ותיקים. ע"ב. אך זה פרוש דחוק, כי הוּגֵם בתחלת והוּגֵם יתרה, וכמ"ב דחוק ליחס התאר ותיקד לִדְבָרִים. ויותר נראה כי והוּגֵם הואתאר, ע"מ פֶּעֹל, כמו ועודי ועד בפיוט מלך עליון ומקורו בהתארה אֵנ' בערב' במשמ' היה יוקד ולוהט, והתאר ותיקד מוסב לישראל, ור"ל הותיקים הלוהטים, כמו כל

(a) והַגֵּ' (b) והַגֵּ'

(מלו חלשון העברית 14)

יִהְיֶה (1), ש"ו, מ"ר ווּגֵם, — א) כעין אנמון, בד עץ או ברזל, פחות או יותר ארוך וראשו כפוף ומשמש לתלות בו דברים וביוצא בזה, Hacken; crochet; hook: עשה (משארית הכסף) ווּגֵם (2) לעמודים וצפה ראשיהם (שמות לח כח). ווּגֵם העמידים וחשקהם כסף (סס כו י). ארבעה עמודי שטים מצפים זהב ווּגֵםם זהב (סס כו לז). כל עמודי החצר סביב מושקים כסף ווּגֵםם כסף (סס כו יז). — ועי' *משלית. — ב) *ו א ו, וכמ"ב *ו י ו, שם להאות ו (2), ו Name des Buchst. ו name of the; ו nom de: ושעיר ו י ו מוסף על ענין ראשון (ירוש' שנוע' ה לג). אלו כתובין חסרון ו י * ו וקוראין בו ו * ו זכ' אלו בותבין ו י * ו וקוראין יוד (מס' סופרים ז ח"ד). שהיו אומרים ו א * ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת (קדוש' ל). אל"ף יו"ד ו י * ו נקוד למ"ד אינו נקוד (מד"ר כראש' מת). נקוד על ו א * ו של ובקומה (סס נח). עפרן כתוב חסר ו א * ו (סס נח). — ראה אביו (בהשטר) ו ז * ו שהיה לו מקום (הלכ' פסוק', ממונות). — ואמר המליץ: וחסר זו מסוה, והוּגֵם במסוה, בּוּגֵם מקוה מסוה, ואף וו צוארים (דוגש על מנחם, לדוגש הסכמ'). ולו בּוּגֵם יקרא, בפתרונו מרה, ואמר מתרה, והתיר נאסרים (סס). ואם לבך מלאך על פגם את, לבה אל וו אשר שת חח לחוה (ר"ש סרביט סוסכ, מרכיב). — ומ"ר: כתב לאלפים עינים וכו' ל ו ו ים יודים וליודים ו ו ין לוינין גונים ולגונים ווינים (ספדי וחתמן לו). כתב זה

ותיקי בפיוט מלך עליון, והמליצה דומה ממש להביא הראשון של פיוט זה: כי אדוקי אש באימה יאפרוך, שנאמרה על המלאכים. ואין לתמוה מאין לקח הפיוט מלה זו, כי אולי היתה ידועה לו גם ממקורות אחרים מלבד לשון הערבית. (1) לא נתבאר מקורה של מלה זו, ואין בלשונ' האחיות אחות לה, ועי' הערה שלקמן. — (2) ת"א היתה את המלה כצורתה. השבעים תרגמו במלה שמשמעתה טבעת, והירוני' במלה כפתור העמוד, רסע"ג: ז ר א פ ין, והוא כעין טבעת. רש"י פרש אוּנְקִלוּת, והביא ראיה לפרושו זה מצורת האות זו: שהרי כמין ווין הם עשויים (שמות כו לה). ובאמת, אם שמה של האות ו נקבע ע"ש הכלי שנקרא וו, רגלים לדבר כי הכלי ההוא שקראו לו וו היה באמת בד בראש כפוף, שהרי צורת אות זו בכתב עברי העתיק היא קצת דומה לזה רק שיש לה בראשה עוד קו נטוי פוסק את הראש, או כעין חצי טבעת בראש הבד. עכ"פ כבר נקבע המנהג להשתמש בשם זה במשמ' שם לכלי הנוכר. — (3) עי' בהערה הקודמת, והסבירו רוב החכמים כי נקראה אות זו כך על שם צורתה.

מִיִּנִּיִּרְדִּי (רד"י), ש"ג, — משרת וויר, מחלקה אחת ממחלקות
הנהגות המדינה שוויר ממונה עליה, Ministerium;
ministère, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו
בו בהעתונים.

מִיִּבִּי, ש"ג, מ"ר ומיב"ם, — אבר הזכרות, männl. Glied;
membre viril; penis : (היה משמש עם
המהורה ואמרה לו נטמאתי) נועץ עשר ציפורניו
בקרקע עד שימות ומי ב² (שכנע ית). — ועי' *גיד,
*ז'בן, חגב, מ'שגל.

רִי, ואי, ווי, — מלת קריאה של צער ויגון, כמו ואי, הוי :
כשהיו ישראל חונים על שפת הים היו דומים לטכסים
של מלכים והיו מצריים נתנקים ואומרים ווי מה
שלחנו מארצנו (פסיק' דר"כ, נבלת). ובזון שאחז (המלך
אחז) בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחים
ווי (מד"ר גרש' מנ). אברהם אוהבו של הקב"ה
היה וכו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו
באו כשרדים ונזדווגו אמרו ווי שאין הקב"ה נזקק
בעולמו כמות שהיה (סס ויקר' ית). למדינה שהיתה
חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי טמיון לגבות
מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו
אמרו ווי כשירגיש המלך בדברים הללו (סס). כשהוקם
המשכן צווחו הכהנים ווי מי אמר ווי מלאכי
השרת אמרו ווי אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו
ויורד ודר בארץ (סס נמל' יב). באותה שעה בכה
יחזקאל וקונן והליל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל
אבדה שארית יהודה (סס סס"ט, זאת קומתך). בין זה
לואי² (גמל' ר' יוחנן (סס איכ' סו לריס). לאחר
שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל
והלך ומכרה בדבר מועט וכו' וחפר בה (הקונה)
ומצא בה סימא ובנה בה פלשין גדולה וכו' התחיל
המזכיר רואה ונחנק ואמר ווי מה אבדתי (סס, גן

לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודים מה
עמודים לא נשתנו אף וויים לא נשתנו (סנס' ככ).
שלא יכתוב אלפין עינין וכו' וויין יודין יודין
וויין (שכת קנ). ומתקון השטרות. להתבונן בשמר
בואי"ן וויינין שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות
(רמכ"ס, מלוס ולוס כו יכ). — ווי ויזתא, ר"ל האות
ו שבשם ויזתא, אחד מעשרת בני המן, וישתמשו
בדבור זה לדמיון לדבר ארוך, מפני שעפ"י המסורה
כתוב שם זה במגלת אסתר בוו יותר ארוכה משאר
האותיות : נתלו ילידי איש שעיר, עמם גויית הצעיר, על
עץ בעת שהושטה, ארוך כמו וואו ויזתא (דלכ"ט,
פומ' לסור, קומס חלסיס). ואתענה לחרבן בית אלהי
ועיר קרשי ועל הגלת כבודי, ביום ארוך כמו ווי
ויזתא בחמו נהפך חורב לשרי (עמנ', ממכ' ט).

וִיִּרְדִּי (רד"י), וויר, ש"ו, — שר עליון משרי הממשלה, הממונה
על אחת מהמחלקות העקריות של הנהגת המדינה,
Minister; ministre, וויר הגדול, ראש שרי הממשלה
בפרט בממלכה העותמנית, Grand Visir : ולא
אבה שבתי שמוע אליהם וויראו הוקנים מאד וילכו לפני
הוויזיר הגדול ויפלו לפני רגליו (ר"ע פרנסים,
שכתי לבי ותן כעוזי). — ונהוג שם זה בדבור העברי
בא"י ובהעתונים.

וִיִּרְדִּי (רד"י), ממנו וויר.

וִיִּרְדִּי (רד"י), ת"ו, — מי שהוא כוזב ומוזף, falsch; faux; false :
הפכפך דרך איש וויר⁴ ווך ישר פעלו (משלי כא ח).

בִּיִּרְדִּי (רד"י), ממנו בוויר, בווירד.

(¹ בערב' וויר a) במשמ' אדם נושא עליו
ש שא הנהגת המדינה, ועי' בהערה לשרש זה.
(² עי' הערה שלקמן.

(³ בערב' וור b) במשמ' כוזב, מוזף. — (⁴ פרשו
הקדמונים ואדם זר, כאלו היתה האות ו שמושית,
אך כל החדשים החליטו כי הוו היא שרשית והוא ש"ת
ונזרוה רובם מן וור c) בערב' במשמ' אדם נושא נטל
עונות וחטאים. אך אין זה מכון למושג של הפכפך שהוא
מתואר בו, ולא להנאמר אחרי כן ישר פעלו, ולכן יותר
נראה דעת ברט כי וור זה הוא השרש וור b) בערב'
שמשמש במשמ' כוזב.

(⁵ בערב' וור e) במשמ' משא כבד, זמזה וויר
עי' למעלה בהערה, וכן וורה, משא הנהגת המדינה.

(a) وزیر

(b) زور (c) وزر

(d) وزیر

(¹ בערב' וואירה a), ועי' הערה שלפני זו.
(² גרסת הערוך, ובנוסח' וטוביה, ופרש
רש"י ואשרי. אך זה דחוק, ולכן יותר נראה גרסתו
של הערוך ופרושו שפרש שהוא שם אבר הזכרות, ואעפ"י
שאין חבר לשם זה בלשונות האחרות, מ"מ פרושו של
ר"ג מכריע, מפני שאין טעם כאן לקריאה של אשרי,
(³ ששאלו מיטום למה אמר ואי וענה לו שהוא
אמר זה ולא ואי.

מחוק קדושתו שיכעס בעניני הויכוח וכמו זה הרשות נתונה (ס). ויכוח התורני עם הפלוסוף (טעם וקנים). ויכוח שנעשה פה פירארה בחדש אפריל שנת שעי' ביני ובין חכם אחד נוצרי דרוש גדול (ויכוח על נלחיות התורה). — ומשל: (אומרים אנשים) ויכוח חצי מחלוקת (פלא יועץ, דבור). — ומ"ר: כי אלו אינם יודעים שום סוד מבני אמת כי אם בטוי לשוני ודרכי וכו' הים שאין בהם ממש (ר"י פרונקאל, כו"ת כלמוד המכמ''). — ועי' מחלקת.

יְבוּחִי, ת"ו, לנ"י וְבוּחִית, מ"ר וְבוּחִית, וְבוּחִית, — מטבע הוֹבֵת: בטענות ויכוחיות נצחיות כמו שעושים הפלוסופים (דכ"ל דוראן, מג"א, חלק סוסינו ג). השיר הלמודי העריצי הוֹבֵחִי הוּה אִשֶּׁר כָּנְהוּ מִי שִׁכְנְהוּ בִּשְׁם אִיּוֹב הוּא נִפְלֵא (א' ל' הודוֹנָה, חקיר' על ספר איוב, ליון ב).

וכח, — עי' יבה.

יְבוּחַ, ש"ו, — כמו הוֹבֵחַ, ברור דבר לאמתו: זכר וְבוּחַ בל פעל, בקו ופסל יעל, ואם במרד ואם במעל, רב חסד יובר (ר"א קליר, מוסף א' ר"ה, זכר תחלת). ובבוא שוטן לנקוב, ולחשוף שרעף העקוב, ובל ירשה לקוב, וְבוּחַ תולדות יעקב (יוסף יוס"כ, לפה ככת תמותה). הוֹזָכַר ברית ראשונים מלגעת, הוֹבֵחַ עוֹנִים מצליל משאון להעלם (יוזר יוס"כ, סתקן).

יְבוּחַ, פ"י, — כמו הוֹבֵחַ: אם כה יאמר כה יוחש אות, והן עתה וְבוּחַת עיר מלאה תשואות, הרימה פעמיך למשאות (קו' לת"כ, אי כה). יום כפרים זה וְבוּחַ הפכן וסרבן, מעל תבוע במשאת ערבן (סליח' שחר' יוס"כ, יוס כפורים). אדון בשפטך אנוש רמה, תזכור בר'גז חנות רחם, בערכך דין אשמים לְבוּחַ, שונה ופתי זכה והצדק (סליח' ער"ה, אדון). — הַתּוֹבֵחַ, עי' יכח,

יְבוּחָה, ש"ו, מ"ר וְבוּחִים, — גליל מדינה: ובכל חנה וסיע קומך ושוֹכך, ורויך לרביבות אלפיהם בהשיבך, ובכל וְכוּלָּהּ (ימליבו אדנות יחודך, המון רשעים לאבדון בהבחיך (יוזר יוס"כ, וכל תקף).

(¹ עי' הערה שלקמן. —) נחלקו המפרשים במשמ' מלה זו, קצתם פרשוה מלשון כח ויכולת, וקצתם במשמ' גליל ומדינה, וזה הפרוש יותר מתישב לפי הסגנון והענין, אך לא נחברר מקורה של מלה זה.

נעול). והיו אותן שני עורבים עומדים על אותו האיש (שהחיה את הארי באותו העשב) ואומרים ווי לך ווי לך. שלקחת העשב לרעתך (א"כ כל כ"ס ט). שם אחד מהם ידו בקרמל בפי הראשון ומשש נחשים אמר ווי מה זה (ס). אין הקול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה (כס"י שמות לב טו). באותה שעה צועקים ישראל ואומרים ווי ווי (אנכי וכולד). ומי שלא שלם עניית אמן עם ברוך הוא קרוב הוא לבושר וי לכם אנשי הגלות רודפי הגול והחמם רודפי חטא ועון ואשמה (ספר הקנס, כוונת הקדיש). — ואמר הפיטן: והראוהו פצעים שפצעום פרחי נאמנים, וצוח וי וי וכל עבדיו אחריו עונים, ונמו מה זאת עשינו כסבלונים, כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מכדנים (יוזר יוס אחרון לפסח, אמן גבורותיך). בעת קשב (משנה) ומות בהר אשר אתה עולה, וי וי צוח בפה מלא (יוזר לש"ת, אז נקש). — ואמר המקובן: אוי לי ודעתי עתה, מרוב באב נבעתה, וי וי יהי כל מענך הפעם, או בהברת רעם (ר"י פרנסים, מתק שפ" 100). — ומ"ר: י"ג ווי נאמריו בין (סס"ה ע). לעולם לא תהי להוט אחר היין שבל פרשת היין כתיב בה ווי וי י"ד פעמים (מד"ר כראש לו).

יְבוּחָה, ש"ו, מ"ר וְבוּחִים, — (א) כמו תוכחה: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בְּבוּחַת אף וחקר, יסבר פירובי שקר (ר"א קליר, מוס' א' ר"ה, אמן אדיר). שכבו בעלוק כתוא מכמר ואין דולה, מלאו גער ואין מרפא עולה, אנושים בְּבוּחַת ואם באלה (קו' לת"כ, איכס תפארתו). — (ב) רוב שמושו הוא במשמ' הליפות דברים ומענות ותשובות בין איש לחברו אדות ענין מהענינים, אדות שאלה עיונית וכדומה, Diskussion וDisput; dispute, controverse; disputation: כמו שוכרתי זה באגרת הויכוח (כס"ט פליקרא, המעלות). ויכוח רבינו יחיאל מפארים וכו' עם המזמר ניקולים (כ"י). ביום השני באנו לפני האפיפיור ומצינו כל החצר הגדולה מלוכשת רקמה והוא מקום הויכוח ושם שבעים כסאות להגמונים הנקראים קארדינאליש וכו' וכן היו כל ימי הויכוח ונמש לבבנו ויהי למים (שכט יהודה, שמד מ, ויכוח עס לוקי). ביום הב' התחיל הויכוח והתחיל מאיסטרו גירונמו ואמר בתלמוד שלכם כתיב וכו' אדוננו האפיפיור אין

(¹ משרש יכח, עי"ש).

איסורי ביאה וזי. צריכות הנשים להזהר בוסתות עד שתדע היום והשעה שנקבעה בה וסתה (סס ח ד). השער השלישי הוסתות ואכלול בו שני עניינים האחד לבאר איוה וסת קבוע ואיוה שאינו קבוע והשני חושי הוסתות ואכלול עם זה הוסת חוששת לו סמוך לזמנו ואעפ"י שאינה חוששת בהן עדיין (רש"א, חס"כ, בית כנסים ג). ובאותן הימים היו בנות ישראל נוהרות מדבר זה ומשמרות וסתותיהן וסופרות תמיד ימי הנדה וימי הובה (רמב"ם א"כ יא א) — ועי' גדה.

ועד¹, ממנו *ועד, *ועד, *ועד, *ועד, *ועד.

***ועד**, ס"ז, מ"ר ועדים, — א) מגישה במקום שקבעו לזה, *Stelllichein*; *rendez-vous*; *meeting*, בית הועד, מקום הפגישה; ובשם אלהים אחרים לא תוכירו שלא תעשנו בית ועד לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה וזה פלוגית אתה ממתינ לי אצל עבודה וזה פלוגית (מכ"י משפט, מס' דכספ' כ) — ב) אספת אנשים במקום מן המקומות למטרה מן המטרות, לענין דבר, לדרוש ולחקור בשאלה מן השאלות וכדומה *Zusammenkunft*; *réunion*; ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (ר"ס ד ד), סחר, כשאכנס בבית הוועד עמוד ושאל את ההלכה (ירוש' כרכ' ד א). שאם היה תלמיד חכם עושים לו בית וועד סס מכות ב לא ד). שלא תנעול תשובה מבית הוועד (סס נזיר ח נו). דור שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לוונות והגליל יחרב (פנס' לו). פעם אחת הלכתי לוועד. וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב (חול' קנו). לכניסה הגדול קודם ליציאה הקטן קודם לעליית הסולם הגדול קודם ליורית הסולם הקטן קודם לבית הוועד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (דא"ו). מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הוועד והיו שם תינוקות ואמרו בואו ונעשה בית הוועד (מד"כ כראש' א). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הוועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (סס נמדכ' כא). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שםם ובטול סנהדריה (קני' לת"כ, אלי ליון). מביעי טובך בועד יתחברו, מתים חשוב תחן ידברו (יוזר יוס"כ,

¹ כמו יעד, עי' זה.

הואיל ושינו את וסתן שלא היה דרכן לכך (רש"י כ"ק יד). ויש מרבותינו שאומרים דוקא בים אין מפליגין לדבר הרשות משום שינוי הוסת שאין גפשמ חזורת עליהם תוך שלשת ימים שירגילו בכך ואין להם עונג ישבת (מכדני, שנת רנ"ח). — קבע לו וסת: לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להן ווסת ויהא לבך שואלך ותפור מעות (רש"י פסח' קיג). — ובדברים לא בע"ה: הכבד וסתו לבשל המון במסם ומוצצו המסם אליו בגידים הנקראים גונבים (*REJ* 1884). — ובמשמ' יאופן ודרך לעשות דבר: התקין רבא במחזוא הכתפין הנושאים את הקנקנים בדוחקא יעמסו אותן בשנוי הוסת (ר"ח ביאס לו). ר"ל בשנוי האופן שהם נהגו לעמ' את הקנקנים. — ב) בפרט וסתה של אשה, דמים יוצאים ממקור רחמה בזמנים קבועים, *Menstruation*: כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה (נדס א א). וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זה וסת (סס ט ח). ראתה יום ט"ו בחדש זה ויום ט"ז בחדש זה ויום י"ו בחדש זה רב אמר קבעה לה וסת ושמאל אמר עד שתשלש בדילוג (כ"ק לו). כיצד חוששת לוסת אם ראתה דם בוסת זו אפילו יום אחד. תשב לנדחת מספק וכו' כל אשה שמרבה לבדוק עצמה תמיד ה"ז משובחת ואע"פ שיש לה וסת קבועה שאפשר שיבוא דם בלא שעת הוסת (רמב"ם, איסורי ביאה ח יא). מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך וכו' סמוך לוסתה (יבמ' סג). אוהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן (שנוט' יח). וחייב אדם לפרוש מאשתו סמוך לוסתה ובמה אמר רבא עונה (סלכו' פסוקות, נידס). — ומ"ר: ואלו הן הוסתות מפקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה ושופעת (נדס ט ח). היתה למודה להיות רואה בתחלת הוסתות כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טמאות בסוף הוסתות כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טהורות (סס ט). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עירוויים (מד"כ כראש' מת). ראיתי לפרש תחלה חשש הוסתות לוסת הקבוע ולשאינו קבוע ואחר נפרש הזמן הראוי לקביעת הוסת (פעל הספס' לראש' ד, תיק' הוסת). שכל דם שתראה האשה אחר יום בלאת הוא תחלת נדתה ואין משגיחין על וסתות שמקודם (רמב"ם,

הגת בהגיוןך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וסת אשר יַעֲדָה לַעֲדוּרִיךָ (קני' לת"כ, איכס אל"ת). המון חיל שיעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר, וַעֲדוּ לָקֶרֶן אַפְלָה, בבכור נוצרי להתהללה, והנה חשבה גדולה (יולר שנת לפני שנוט', אל"היס). עשוי למועדים, ערכיו מיועדים, עבדו מועדים, עדה ועדים (יולר שנת ור"ח, אילת השחר). הצלתו מאור כשרים, נגנתו בעמק השדים, וַעֲדָתוֹ שֶׁכֶּךְ הִרְבָּה מֵאֵד, ותקתו עושר ובכור (סליח' ג' עי"ת, איתן). — ובהשאלה: בגשמי ועד טוב תועד אדמה (תפי' גס לסו"ר).

— ספ', יועד: פסח יַעֲדֵה לְשָׁמַיִם מְרִשְׁעִים, ולהעלות לציין מושיעים (מע' ליל א' פסח). וַעֲדָה בְּמוֹהַר וּקְדוּשִׁין וגם בבתבה לך ולעורך והם ברור זכריך (קני' לת"כ, ליון לסיכת). ברוח שפרו שבעתים ויחדיו עמדו, ברוח פיו כל צבאיו וַעֲדָה, התהללו בשם קדשו והודו (אל אל"היס, שנת לפני ר"ס). לוחקו וַעֲדָה וְקִנִּים וְנִעְרִים, בבית תפלה מקדש מועדים (סליח' ג' עי"ת, שחרנוך). — תפ', הַתְּוֹעֵד: ומנין לזה ועד בי' וקנים שנאמר ההכמה תעוו לחכם מי' שלימים אשר היו בעיר (מד"ר שמות טו). עתיד אני לזה ועד להם ולהתקדש בהם (סס כמד' יד). אוציא את בני אהרן שלא נתו ועד בדבור עם משה ולא אוציא את אהרן עצמו שנתו ועד בדבור עם משה (סס). בבית שאחה מתו ועד בו שמו אותותם אותות (רש"י נט' נו'). בית הועד מקום שתלמידיו חכמים מתו ועדין שם ללמוד תורה (הוא, סנה' לו'). פעם אחת נתו ועד תי' עם זקן אחד בעל שיבה (ספר סקס, ענין ודוי). שכשירצו להתקבץ החכמים ולהתוועד יהי ביתך מוכן לזה (רשנ"ד, מג"א ח' ד). לצים המתוועדים יחד לדברים בטלים (פלא יועץ, דכור).

***ועדה**, ועדה, ש"ג, — א) שה"פ: אמר ר' יומי ועדה שכתוב בו במועדו לא שמע מינה כלום (ירוש' יומ' ו' מג' ד). קיים כפר משיח ועדה (סס). — ואמר הפיטן: במלחך לעונות וחטאי עדה, בעשור סמוכים בבית הַעֲדָה (יולר יוס"כ, אז כיוס כסור). — ב) וַעֲדָה זמני וזמני להכין ענין מהענינים, או מתלקה מיוחדת מועד הכללי שעוסקת באחד מסעיפי עניני הועד הכללי וכיוצא בזה, *Kommission ; com.* — נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בזה בהעתונים (1).

מורס (טפ"ס). — ואספת אנשים יחד לתפלה וכדומה: כדרך שנהגו כשמכניסים הילד למקום הועד למולו שאומר המוהל בקול רם ברוך הבא והעם עונים בשם ה' (נפולות יהודס כת). — ב) יאספת מורשי העם להנהגת המדינה: הקיסר רודולפוס יר"ה עשה יום ועד בקריה העליונה פראג אשר ביום הועד הקיסר וכל שרי ויושבי מלכות ביהם קיימו וקבלו עליהם הקול ענד"ר החדש הגובר בסמוך (למח דוד ח"ב, אלף ו שס"ס). — ורוב שמושו בספרות החדשה ובדבור במשמ' חבר אנשים הממונים להנהיג ענין מן הענינים וכדומה: ועד העיר, ועד כל הכוללים, ועד חברת כו"ת, וכיוצא בזה.

***יועד** פ"י, — כמו יעד: נשמת עניים משתוממים מיום אשר נסו צללי תועדך דובר צדק (סליח' שנת שמשו, נשמת ילדים). מאין במוך בועדך להקוות ודוני שחקן (יולר יוס"כ, מאין כמוך). — ופעול: נשמת ועודים אלי גיל במורא (פיוט נשמת אחוים, בקונט' הפיוט' סא). העת יושבת בנגים קול קלום לותקה, ועודים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה (יולר לשנת תשנ"ס, האוינו). ביום זה אכלו מצה וצלי היותם על ישועת אל וַעֲדָה, ביום זה שמעה אונם בשורות ואוני צר מלאות קול פחדים (פומ' לססה, תנו תודס). אך הוגים לענות עניניך, כי אתה רחום לכל פעל, אך וַעֲדָה בנצות לגנך, כי אתה רחום לכל פעל (יולר יוס"כ, אך אחיס). נשמת וַעֲדָה בארצות שבים, שרירך פוורוך ירוממוך בעת תשיבם לצבי עדים (יולר לש"ת, נשמת). כל וַעֲדָה ועד בישר מיפס, כל ותיקי וסת בכשר סכללים (יולר כ"ר"ס, כל שנאני). אין כמוך בהמוני מעלה, ואין כמעשיך בַּעֲדָה מטה (יולר יוס"כ, אין כמוך). אז היתה חנית סבו בַּעֲדָה ועד, בהוגי המלה, ברמומי דקה (יולר א' סכות, אז היתה). — ואמר המקונן: איבה הגת בהגיוןך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק' וסת אשר ועדת לַעֲדוּרִיךָ (קני' לת"כ, איכס אל"ת).

— ספ', יועד, — כמו קל: כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה וגוב וגבעון ובית עולמים שנים (מד"ר איכ', מס אטידך). ויבור לפניך צדקת התם, ועד אהלך ובכסאך נחתם, וחלצני מפשע ומעון נבתם (יולר א' ר"ס, מדכר נלדקה). יען ועד סומי סלדות, כמו רוכבים שנומי לפירות, מופת הראת בתוך עיר נכבדות (יולר שנת א' תנכס, אורך). איבה

(1) השתמשתי במשמ' זו בפעם הראשונה ב"השקפה" שנה ד כט: ואומרים כי נמנתה ועדה זמנית לערך רשימות של בותרים ונכחורים.

ועד, — עי' עד.

***וְעֵדָה**, ש"ה — שם"פ מן וְעָד: כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים (מד"ר איכס, מה אפידך). — ואמר הפיטן: ומי חפץ חיים ולער לא ישכל, ויעוד מצותי האוינו וחיו כל יודעי דעת ושכל (אוסף) ר"י נלללני, מלות עשה). — איבה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וסת אשר ועדת לועודיך (קינ' לת"כ, איכס אלת). גדלתך בעליונים, דתך בתחתונים, הורך בעליונים, ועודך בתחתונים (יוזר יוס"כ, אמונתך). אדיר בועדך, ברוב ובתחת הדוד, גלה אור לעבדו (מוסף יוס"כ, מעשה אלהינו). יעלה וזכרונו מערב, ויבוא ועדנו מבקר (מער' יוס"כ, יעלה תמונו). אי בה טוב כשלה גאול עבדיך, בה תאמר לשלח עם לעבדך, והן עתה ישבו בוגדים בבית ועדך (סס, אי כס).

***וְעֵדָה**, ש"ה, מ"ר ועדות, — א) שם"פ מן ועד: על חטא שחטאנו לפניך בועדת וגו' (תפי' יוס"כ, על חטא). נהדרך בהודיה, נודך בועדת, נוכיך בומרה (סס, נאמירך). בהליכתך בן ועדתך בועדתך בן והרתך (סס, מי יתנס). על ישראל הדרתו, על ישראל ועדתו, על ישראל וזכרתו (סס, על ישראל). — ב) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' פגיושה שנועדה בין איש לחברו במקום ידוע, בשעה ידועה, Stelldichein rendez-vous; appointment — ובמשמ' אספת אנשים שנועדו להתיעץ בדבר מה, Konferenz; conference.

***וְעֵדָה**, ש"ה, — שם אילן הגדי: עץ אחד יש בעולם נקרא וקוק בעת ישלח אדם את ידו בו ללקט הימנו יצעק ויאמר וקוק (אשכל הכפר).

ורד, ממנו *ורד, *ורדי, *וריד.

***ורד**, ש"ה, מ"ר ורדים, — א) ששונה אדמה, פרה ידוע עפ"י אדם הגון, טוב הריח, יגדל על שית קוצי, Rose: הורד והכפר והקמף והלוטם יש להם שביעית (שני' וז). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הורד (סס ו). החושש במתניו לא יסוך ויין וחומץ אבל סך הוא את השמן ולא שמן ורד בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן

(1) בערב' וקואק a).

(2) כך נקוד במשנ' ב"י פרמה, וכן בפומ' שהובאו

הרכס: לסוך בחול (שנת יד ד). הקנים והחבין והורד (1) והאמרין מין אילן ואינו כלאים בברם (תוספתא כלא' ג יס). וורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית (ירוש' שני' ו לו ג). למלך שהיה לו פרס וכו' וראה בו שושנה אחת של ורד נמלה והרית בו ושבת בפשו עליה (מד"ר ויקר' כג). לא פסק מעל שלחנו של שלמה לא וורד וכו' (מד"ו, קסל' 90). — ואמר הפיטן: בורד הנתון בתוך גנת חמד מראה כהן (מוסף יוס"כ, כאלה הנמחת). בו ורד והדם ושושנים (פומ' לתק, תימל, מנשא). — ואמר המשורר: כל מגדנות גני בו מעשות פרי לא יפסקו ורד ושושנה חברו והתערבו כל נתקו (ר"י סלי, חיך מעינות עיני). — ומ"ר ורדים: מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלם והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר (מעשרות כ ס). — ואמר הפיטן: השב ידודך למסתך, וללון בצלך, ולטייל בסגת גן ורדיך (קינ' לת"כ, ילון לסיכת). ולערוגה אשר תוך הר בשמים, תגלה מפרחיה ורדים (שירי ר"מ דרעי הקרלי א כב). — *בתולת הורד, ורד סתום, שלא נתפתחו עדין עליו: המוציא ריח רע כל שהו שמן טוב כל שהו ארגמן כל שהוא ובתולת הורד (2) אחת (שנת 5). — ובהשאלה, *צמר או צ"ג ארם כגון הורד: בטווה ורד (3) כנגד פניה (כתוב' פכ). פתולת הורד (4) (ערך, כסס סגוליס). שהיתה טווה בשוק וורד וכיוצא בו כנגד פדתה או על לחייה

לקמן. בארמ' ורד א: ינקותא כלילא דוורדא (שנת קכג). הילדות היא עשרת ורד. ורדא חיוורא (גיט' סת). בערב' ורד a), ואעפ"כ הסכמת החכמים היא כי אין זו מלה שמית (Lüw, Pfln. § 88), ובינו' ὀρδόν — 1) כך בתוספתא שבש"ס, ובתוספתא צוק"מ: והוורד. — 2) כך פרש הערוך, ור"ה גרם פתולת במקום בתולת ופרש באופן אחר, עי' הערה לקמן, ורש"י פרש עלה אחר, אך לא מסתבר כי למה דוקא כאן קרא עלה בשם זה. — 3) כך פרש רה"ג וז"ל: ורש' ורד כנגד פניה הכין שמעתא בטווה וורד כנגד פניה ופירושו צמר אדום הצבוע בלבה ובכיוצא בו כי הגון האדום קורין אותו ורד בלשון ארמי צמר אדום קורין אותו ורדא וזו האשה אם טווה וורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל והריו על פניה הרי זה עוות מצה ופריצות (תפי' סגל' כרכני כג). — 4) גרסת ר"ה במקום בתולת הורד שנוכר למעלה.

(a) ורד

(a) ורד

נתר, — ע' יתר, וממנו *ותר, *ותרון, *ותרנות.

*ותר, (ס"א) — נתן יתר: מוותר ין בנפנים ומשמטין בקנים מקום שנהנו לוותר ולשמט קודם לחג מוותר ין ומשמטין קודם לחג לאחר החג מוותר ין ומשמטין לאחר החג (ירוש' שבי' כ לג ד). — וכמו הוותר: אין מלאך המות אומר הואיל וזה מלך נותן לו עוד יום אחד או שני ימים אין לפניו באותו היום משוא פנים (מד"ר דכ' ט). — ב) בהשאלה, מחל על דבר שלו, אינו תובע אותו, verziehen; renonceer; to renounce: התנו (השותפים) ביניהן על מנת לוותר בחוקת שותפין הן (ירוש' נדר' ו לט). יתומה שהשיאה אמה או אחיה וכתבו לה מאה וחמשים זון וכו' גדלה וויתרה (ס"ס כח"ו ד כט). בכור שנמל חלק במשומ ויתר מאי ויתר וכו' ויתר באותה שדה וכו' ויתר בכל הנכסים כולן (כ"כ קטו). כאשר עשיתי עם המתים שנשפלתם בתכריכיהן ועמדו שויתרו לה כתובותיהן (מד"ר רות א ת). — ג) במסורות, ותר על דברי פלוני, דחה אותם, מאן בהם: הכובש את גבואתו והמוותר על דברי נביא ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתו בידו שמים (סנה' יא ס). — ובמשמ' אינו דורש הדבר ומחל על זה, nachsichtig sein; être indulgent; be indulgent: מצאנו שויתר הקב"ה לישראל על ע"ן וכו' ועל מאסם בתורה לא ויתר (ירוש' תגי' א טו ג). שהיה (איוב) מוותר על קללתו (ס"ס סוט' כ כ ד). ואעפ"י שאין נפרעין ממנו מיד אל יחשוב שהקב"ה יוותר לו על עונו (מד"ר כמד' יד). אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה (ס"ס כא). — ואמר הפיסן: לא ותר לשפיכת דם חסידוך, פקדת שלום הבטחת ליודעי סודך (יול' יוס"כ, לא

אמר). פנה אל תפלת הערער, ולו העתר צהן ותר, כתם ככס כבנתר, קוח תפקח בני תמותה הותר (סליח' יוס"ז, א"ס). קרע שטרינו והובותינו ותר, רחם תוכור פנים בהסתר (ש"ס, ד עשי"ח, א"מנס).

— נתר, *נתות: נותן ותר מעיו (של בלשצר) כל אותו הלילה (מד"ר ש"ס, מלאוני).

*ותרון, ש"ז, — הפעולה לותר, ומה שותר: ואתה נוצר האדם, ותרון תנה לעודדם, רעבם וצמאם חוה, רעתם בלי תהוה (מוסף יוס"כ, א"ס). שהצדיקים שוקלים ב ויתרון ונותנים משלהם (ס"ס חסיד' תתמ"ז).

*ותרן, ש"ז, מ"ר ותרנים, — מי שמותר על כספו וכדומה, שאינו מדרקק בחשבון, נותן כנדיבות: שהיה (איוב) וותרן (ירוש' סוט' כ כ ד). אחאב וותרן בממונו היה (סנה' קנ'). לימדה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך נשפך יין הוי ותרן (מד"ר כמד' ט). — ומי שמותר על חטא ופשע: כל האומר הקב"ה ותרן. הוא יותרו חייו (כ"כ ג). — ולקח' ותרנית: כיון שפליך ירבעם על ישראל התחיל מפתה את ישראל ואומר להן בואו ונעבוד עבודה וזה ע"ן וותרנית היא (ירוש' ע"ז א לט). — ומ"ר: ביתו של אבינו אברהם וותרנים היו (מד"ר כרל"ש ג).

*ותרנות, ש"ג, — מדת מי שהוא ותרן: אומדן לפי וותרנותו של אב או לפי קמצנותו וכו' לפי אומדן עוליו דעת וותרנותו (רש"י כח"ו ג). ולא יהיה המשפיע על גשם מה גשם הנביא ועל גשם אחר הנמלה או התולעת כבילות על זה וותרנות על אלה אך יהיה בחמרי הגשמים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (אמ"ר א ז). אמנם מעלת הוותרנות תבדל מהנדיבות בפחות ויותר שהוותרנות יותר רב מהנדיבות ולכן יותר ראוי שנאמר שהוותרנות הפכו הנבלה והנדיבות הפכו הבילות (נופת לופיס כ ג).

ש ע ר ה י י ן

ק

כ

זאב, סכנו זאב, *זאבה, זאבני.

זאב¹, זאב, זאבים, — חיה טורפת קצת דומה לכלב, Wolf; leap; wulf : בנימין זאב יסוף בבקר יאכל עד (בראש' מע כו), וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ורבע ועגל וכפזר ופרזא יחדו ונער קטן נהג עם (יש' יא ו). זאב ושלח ירעו מאחד ואריה בבקר יאכל תבן (שם סס כס), על כן הכם אריה סועד זאב ערבות ישראל נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יסוף (יש' ס ו), מה יחבור זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (נ"ס נט' יג ו). — ומ"ל: שריה בקרבה זאבים מרפי מרף (יחזק' כג כו), שריה בקרבה אריות זאבים שפמיה זאבי ערב לא גרסו לבקר (שם ג ג), וקלו מנפרים סוסיו וחדו מזאבי ערב (חבק' א ת), — ואמר המלוי: הבריו יום קרב הבין חייליו, ורעיוניו כמו שרי אלפים, עדי שבו זאבי בין כבשים, ודמו כל כפזריו כאלפים (רמב"פ, מנח"ס א ע"ג), — *בין זאב לכלב, ר"ל בין השמשות, או לפנות בקר, בעת שאפשר להכיר בין זאב לכלב, שהם דומים קצת ול"ו: (ומן ק"ש הוא משיכור) בין זאב לכלב בין חסור לערוד (ירוש' נד"ל א ס), ר"ס אומר (קוראים את השמע) משיכור בין זאב לכלב (גמ' שם ע"ג). — ומ"ל: בין הרועה ובין הזאב נבקע השם (מד"ל שמות ס), עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה

(1) באשור' זאב, בארמ' דוב, בערב' ד'כא), ובעין זה גם כשאר הלשונ' השמיות, לחית מרף דומה לזאב, עכ"פ זו אחת המלים היותר קדומות בלשון השמית ושכל

האחת השכיפית¹ באלף בית העברית, ושמה זאב ע"ש.

האחת: הונחה למימן לקול המתחזה בציאת אויר הנשימה מבין השנים בנגיד קלה של הלשון, והברתה בשם שזה כמו כל היהודים ולא נשתנה בשם שמה שדומה לפנים, ויש לה קרבה עם קולות הברת שאר אותיות שפ"ק, ועם האותיות ד, מ, נגם עם האות י בהברתה האחת, ולכן תתחלף לפעמים באחת האותיות האלה.

ז' היא ישרית בלבד ולא שמשות, ובשרשי הלשון העברית לא תבוא בצדף עם ס, ט, צ, ש"ב). במספרים היא סצנות מספר שבעה: תבא אכתיר שדיא וחתה בת בתה של שיה שחיתה ק' וכו' וז' (שנים) ותמלך על ק' וכו' וז' סדיונות (עז"ר בראש' נח), בנגד תר"ג מצות וז' יתירות בנגד ז' ימי בראשית (שם נמד' יג), מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הברית תרתי וז' שבעה ה"א חסשה תרי ארבעה עשר (שם נכ"פ, סוקיו).

ז' משמשת בזמן האחרון להעתיק בה קול האות ג רבה או נ שבקעת לשונות לעז, כמו צרפתות יכיצא בה.

(1) ע"י בהערה לאותיות א, ב, ג וכו', בפרשיות איכה בתוכים הפסוקים המתחילים באות ז אחרי הפסוקים המתחילים באות ו: ויצא מן בת ציון כל הרעה וכו' וכו' וי"שלא ימי עניה וסרודיה, וכן כשאר הפרשיות, וכן בסופי תהלים: ועזו נראותך יאמרו וגדולתך אפצית, וכו' רב מוכך יביעו וצדקתך ירננו (קמס הלל וכן בסופים אחרים. — 2) מנתם בן מרזק, וכן זאב"ב: ז עם ס, ט, צ, ש, לא נמצא (לחות קתה)!

(a) זאב

וידברו אליה פֹּאֶת (שם לד כב). — פֹּאֶת וְפֹאֶת : ויאמר (עבן) אמנה אנכי הטאתי לוי' אלהי ישראל וְפֹאֶת וְפֹאֶת עשיתי ואראה בשלל אדרת וכו' (יחזק' ז כ"ה). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים פֹּאֶת וְפֹאֶת יענין אחיהפל את אבשלם ואת זקני ישראל וְפֹאֶת וְפֹאֶת יעצתי אני (ש"ב יז יס). ויבא ויגד לאדניו לאמר פֹּאֶת וְפֹאֶת דברה הנערה (מ"ב ס ד). ויאמר פֹּאֶת וְפֹאֶת אמר אלי לאמר כה אמר יי' משחתיו למלך אל ישראל (שם ט יב). ולא שת (פרעה) לבו גם לֹאֶת (שמות ז כג), ר"ל לכל ההתראות שהתרה בו משה, אף לֹאֶת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לו ז). — אֵי לֹאֶת : אֵי לֹאֶת אסלוח לך (וינ"מ ס ז), ועי' אֵי. — ושחקתי לפני יי' ונקלתי עוד מֹאֶת והייתי שפל בעיני (ש"ב ו כ"ה כב). — בְּכָל-זֹאת, במשמ' ואעפ"כ : על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויבהו בְּכָל-זֹאת לא שב אמו ועוד ידו נטויה (ישע' פ כס). וארא כי על כל אדות אשר נאפה מִשְׁבַּח ישראל שלתתיה ואתן את ספר בריתתיה אליה וכו' וגם בְּכָל-זֹאת לא שבה אלי בְּגֹדָה אחותה יהודה בכל (ינ"מ ג ח"י). וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יי' אלהיהם ולא בקשהו בְּכָל-זֹאת (הוש' ז י). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחוריו ישראל הכריע בְּכָל-זֹאת הטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו (תה"ל עח לא-לכ). בְּכָל-זֹאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב). וּבְכָל-זֹאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נח"מ א ח). — (ב) מלת הרמוז לנקבה יהודה, לרמוז על הנקבה שבנות המדבר אליה, diese; cette, celle; thie : ונתנה לך גם את זאת (נח"מ כט כז). שלחו נא זאת מעלי (ש"ב יג יז). מי זאת עלה מן המדבר (ש"ש ג ו). מי זאת הנשקפה כמו שחר (שם ו י). הבט משמים וראה ופקד נפן זאת (תה"ל פ יס). ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (דחי"כ כד יח). אנרופם המלך עבר לפני הבלה ושבתוהו חכמים אמרו לו מה ראית אמר להם אני כתר נוטל בכל יום זו את תשול בתריה שעה אחת (מס' שמחות יא). ומי יודע אם לעת פֹּאֶת הגעת למלכות (חסת' ד יד). ונתתה לנו פליטה פֹּאֶת (עז' ט יג). לֹאֶת יקרא אשה : כי מאיש לקחה זאת (נח"מ כ כג). לכן קראתי לֹאֶת רחב (ישע' ל ז). — וכמו ש"ת עם הגוף הנרמוז תבוא המלה זאת עם ה' היריעה, הִיאֵת, ועפ"י אחר

הגוף : גרש האמה, הִיאֵת (נח"מ כ"ה י). והשבתיו אל האדמה הִיאֵת (שם כ"ה יס). קח לי את הילדה הִיאֵת לאשה (שם לד ד). את האשה הִיאֵת לקחתי ואקרב אליה (דנ"כ כז יד). אני והאשה הִיאֵת ישבת בבית אחד וכו' ותלד גם האשה הִיאֵת (מ"א ג יז"ח). קרא לשונמית, הִיאֵת ויקרא לה (מ"ב ד יב). מה לנו ולצרה הזאת (פס"ד ד ס). ולא בקשתי בזה אלא התועלת שתושג ביציאות זאת התכלית והוא ידיעת האמת (תנ"מ הספ"א). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנה (שם). וזאת ההרחקה אשר בין המפורסמות והמושכלות מבוזרת ג"כ בספרי הנביאים ד"ל (פי' משלי לז"ח' הלוי ז ג). אשר אין להם (להנמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה ב"ש האדם שהוא בעל שכל (שם). לפי שלא ראינו להם מאמר בזאת התקירה (דל"כ ג, מלח"מ ס' א ו). — וקורם הגוף במשמ' החלטת הגוף בחיוב או בשלילה בענין מן הענינים : זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם (נח"מ יז י). זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג). זאת החיה אשר תאכלו מכל הבחמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה ושפעת שסע (ויק"ר יא כ"ג). זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה (דמ"ד ל ד). הלא זאת בת שבע בת אליעזר אשת אוריה החתי (ש"ב יא ג). והית נבלת איובל בדם : על פני השדה בחלק יורעאל אשר לא יאמרו זאת איובל (מ"ב ט לז). וזאת העצה היעצה על כל הארץ (ישע' יד כו). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת (שמות כס ג). וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דנ"כ ד מד). וזאת הברכה אשר ברכ משה (שם לג א). וזאת לפניך ביהושע על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש געלו ונתן לרעהו וזאת התעודה ביהושע (רות ד ז). הִיאֵת לכם עליזה מימי קדם קדמתה (ישע' כג ו). ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הִיאֵת נעמי (רות א יט). הִיאֵת העיר שיאמרו כלילת יפי (אי"כ כ יס). — זאת וזאת, במשמ' האחת והשניה : זאת אמרת זה בני החי ובנך חמת וזאת אמרת לא בני בנך חמת ובני החי (מ"א ג כג). — ועי' זו.

— אֵי אֵי שפליצה זו לא מדרך הדבור החי של הזמן ההוא אלא עפ"י לשון הכתוב : באה אלינו הצרה הזאת (נח"מ כ"ה יס). ואין ראיה מזה לשמוש המלה זאת בזמן המשנה.

וְאֵתָהּ (1) — כִּמוּזָּה, בִּפְרֹשׁ בִּקְצַת כּוֹנֵה שֶׁל וְלוּלֵ: כֹּה אָמַר יי' אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לִלְכֹּת בְּחֻדוֹתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וְכו' וְנָתַתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה בְּשִׁלָּה וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת (2) אֶתֶּן לְקָלֶלָה לְכָל גּוֹי הָאָרֶץ (יִדְנ' כו 1-7).

זב, ת"ו, מ"ר זבים, — מי שיוזב חורע מבשרו, מי שלקה במחלה זו, mit Gonorrhoea Behafteter, זב, affligé de gonorrhée; afflicted with gon. איש מורע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל (ויק' כז ד), וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במד' כ ב), ואל יברת מבית יואב זב ומצרע ומחוק בפלך (ע"ג נ ט), כל המשכב אשר ישכב עליו הוב יטמא (ויק' יד ד), ובי יק הוב בשחר ובבם בגדיו (סס ת), הרואה ראה אחת של זוב וכו' בית שמאי אומרים זב גמור (זכ' א א), אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מג' א ז), — ומ"ד: מקצת זב ים מביאים קרבן ומקצת זב ים אין מביאים קרבן (ספרא, זנים ג ס), ה זב ין והובות שובלין כדרבן ביום הכיפורים (תוספתא יו"ט ס ב), בני ישראל מטמאין בויה ואין עב"ם מטמאין בויה אכל נזרו עליהן שיהו זב ין לכל דבריהם (נדס לד).

זכר, ממנו זכר, זכר, זכר, זכר.

וְכֵן (3) ע"ז, — כמו מתנה, 'Geschenk; don; gift; וְכֵן (4) טוב (כראש' ל. כ). — ומצויה מליצה זו בעצמה ותאמר לאה (כשילדה בן ששי) וכדני אלהים אתי

(1) ע"י הערה לקמן. — (2) כך הכתיב, והקרי: הואת, והסכימו רוב המדקדקים החדשים כי הכתיב הזה אינו אלא שבוש פשוט. ואולם קצת החדשים, במסר (B6. § 897, 3) ובמ"ב ברט (ZDMG, 59, 159) רואים בכתיב זה צורה אסתית שהיתה במציאות במי הלשון, ומסך לסברה זו הוא שירמיהו שמר לנו הרבה צורות קדומות אל נהוגות אולי רק בענתות, ונוכל לקבל דעתו של במסר (59) כי השתמש ירמיהו בצורה אל רגילה וזו במצב כונה של ולול.

(⁸ בערב' וְבַד א) מתגה. — (⁹ ת"א : חלק טב. רסע"ג : פוּצ'נִי אֵלֶּה תְּפוּצֵי כִּי"ה, וּבְכֵר עֶרְעֵר עֲלֵיוּ דוּבֵשׁ וְזֹמֵר : וְהֵר בְּדִנִּי אֱלֹהִים אוֹתוֹ מִן מִשְׁכַּן מִיָּצֵה בְּמִיָּצֵה מִשְׁכַּן מִשְׁכַּן חוּצָה וְהֵרִיב מִלֵּה מִשְׁוֹשֶׁלֶת שְׁלֹמִה וְשִׁעָה מִסִּבֹּת כִּמּוּ זָב חֵלֶב וְדֵבֵשׁ וְאֵין בֵּין הַשְּׁכֹר וּבֹת תוֹלֵדָה כֹּאשֶׁר אֵין בֵּין הַסּוֹס הַבְּחוּר לְעוֹר הַשְּׁכֹר

אצל הַיִּמְטִים¹), ואמר המַשׁוּרֵר: אֵין חֲפֵץ לַמֶּלֶךְ
בְּמַהר אֶךְ לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּצַדִּיקוֹ בְּמֵאָה עֵרְלוֹת פִּלְשְׁתִּים
מִיבֵל תְּחִי לֶךְ לְיֹבֵד² (יֵר דּוֹד לְבוֹס הַסֶּהָן). לֶךְ רַק וְאָמַר
לֹא כִי לִי אַתָּה עֶבֶד, אִם יֵסֶךְ אֶל רֹאשְׁךָ יוֹבֵד³ וְיֹבֵד
(יֹזֵג, הַנֶּאֱחָת כְּנֹרִים). אֶל אוֹצֵר הַמַּדְרִיגָה הַבָּא חִילָךְ,
וּבְנִכְסִיָּה קָח חֶלֶק וְיֹבֵד⁴, הִיּה אֲדָם בְּצִאתְךָ וַיְהוּדִי
בְּאֵחֶלְךָ, אִם לִבִּי אֲרִיצֶךָ וּלְמַלְכְּךָ עֶבֶד (סוֹף, הַקִּיָּס עֲמִי).
— וְמִ"ר: וְעֵד בְּמֹהֵר וְקִדְוִשֵׁן גַּם בְּתַבְחָה לֶךְ לְעוֹרֹךְ
וְהֵן בְּרוֹר וְזִבְדִּיךָ (קִי' לַת"כ, לִיּוֹן פְּסִיפִת).

זָכַר, פִּי, עַתָּה אֶזְכֹּר, — זָכַר אֶת מַלְוֹנִי זָכַר. תָּנוּן
מִתְנָה: וְתִאֶמְרָה לֵאמֹר (כִּשְׁלֹדָה בֶּן שִׁשִּׁי) זָכַרְנִי אֱלֹהִים
אֲתִי זָכַר טוֹב (נִרְאֶשׁ ל' ז'), — וּמִצִּיּוֹ בִּסְפָרוֹת (?): וְזֶה
יַעֲרֹב לַמֶּלֶךְ רַב וְיִתְרַעַה וְיִתְקַרֵּב, וְזֶה זָכַר יְהִי עֹבֵד
לְטוֹל אֲדוֹן וְיִתְקַרֵּב, וְתָן חֶסֶדּוֹ וְיִשׁוּ נִגְדּוֹ בְּאוֹר יוֹם
מִבְּלִי עָרֵב (ר"ל כְּלוּי, פֹּמֶ"ל לְיוֹסֵ"כ, תְּשׁוּבָה אֲחֻזָּר, יד תת).
הֵיחָ זָכַר נָא עֶבֶד חֲרָד מְדִינָךְ, וְקַחְהוּ וְנַחְהוּ עָלַי בְּחֵל
עֲדָנְךָ (רמכ"פ, יו"ס"כ, זמן כְּלוּי). הַתְּקַבְּצוּ חֲכָמִים וְעַמְדוּ
עַל עֲמֻדָם, כִּי זָכַר טוֹב אֶזְכֹּר בָּם, לְכֹן בָּנִים שִׁמְעוּ
לִי כִּי יִרְאֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם (עֵלֶם לְשׁוֹן הַרְמָז"ס, הַקֵּד" פִּי
הַמֶּשֶׁלֶׁ), וְהִיתָה תַּפְּלֹתוֹ שְׂיוֹמֵן לִי זָכַר ה' בְּיוֹם
הַהוּא זָכַר טוֹב (ר"י אֲכַנְנֶנְאֵל, חִי שְׂרָה). בַּהּ בִּשְׁם אָדָם
קִרְאתִנִּי, וְשִׁמְחָה טוֹבָה בְּרַכְהָ זָכַרְתִּנִּי (פֹּמֶ"ל לְיוֹסֵ"כ, ה' ה'
לְשִׁמְעֵי). אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֵה וְנוֹן בְּאִבּוֹד רַשָּׁעִים

ומלה זו פתרונה במשמעה מן לשון הגרי וזכרנו אלהים אותי
וזכר טוב כלומר נתן לי מתנה טובה. ע"כ. והנה טעה
דרוש בכונת רסע"ג, כי באמת גם רסע"ג החתכון למשמעה
של מתנה שישנה גם בפעל פוצ"ג (א) הערבי. מנחם: אין למלה
וזאת דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה וזכר כמו חלק.
וכן רש"י וראב"ע. ריב"ג אמר כמו דרוש וזיל: הוא אצלי
דומה לדברי הערב שמפולין הלשון הזה על המתנה.
ע"כ. ובמשמעה זו פירשו כל החרשים. ובספרות השתמשו
בה בכונות מתחלפות אלה. (1) לפי קצת נוסחאות גוף
כ"ס של הגניזה באה מלה זו שם בפרשה לג כד:
חייך יטעם מטעמי ו כ ד ולב מבין מטעמי כוב. ובפרשה
מ כט: איש משגי על שלחו ור אין חיוו למנות חיוו,
מגעל נפשו מטעמי ו כ ד ולאיש יודע יסור מעים. ע"כ.
אך יש מקום לפקפק בנרסה זו, שאינה מתיישבת היטב
לפי הענין.

(2) לפי נוסחה אחת של גוף כגון סירא גנו' בא פעל זה בפרשה ג' ב: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נכון ז' ב' ד, במש' חפר, אך בנוסחה אחרת חכרו, ואין לברר איוו היא האמיתית.

כדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות¹,
ועי' הלב, ועי' שפות.

זָבֵה, ש"ג, מ"ר זכות, — אשה שהיא זָבֵה : שימא
בזב ושימא בזב מה זכר מה זכר מקום שמשמא בטומאה
קלה משמא טומאה חמורה אף זכר זכר (ספרה, זכר)
ח א), טומאת האיש בלובן וטומאת הזכר בדם
(סס), הזכר והזכר שברקו את עצמן ביום הראשון
ומצאו טהורים זכר הרי אלו בחזקת טהרה (שג ג ס).
הזכר והזכר המצורע והמצורעת בועל נדה וטמא מת
מבילתן ביום (שנת קחא), — ומ"ר : הזכר והזכר
מובלין בדרך ביום הביפורים (תוספתא יומ' ס ס).

זָבֵה, ש"ג, מ"ר זכוכים, — מין שרץ העוף קטן
בכנפים וגזות מצוי בבית בפרט בימי החם,
והוא הזכב הביתי, ויש מהם ע'קצים וארסיים והם
הדבקים בבהמות, והזכב המצוי, וכדומה, Fliege
; mouche ; fly : והיה ביום ההוא ישרק וי' לזָבֵה
אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור
(ישע' ו יח), חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זכר
שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה זכר (שנת קחא) : —
והזכב הביתי : י' נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק לא
הפילה אשה זכר ולא נראה זכר בבית המטבחים
(אבות ס ס), יש לך אדם שזכר נופל בכוסו
ומניחו ואינו מועמו (תוספתא סו' ס ט), אליהו
ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים
ורמשים בעולמו אמר לו לצורך נבראו זכר
לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפזית (ירוש' נרכ'
ט ג), יצר הרע דומה לזכר ויושב בין שני מפתחי
הלב (נמ' סס סא), ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות

קצף ואופי, ומהו השם הנזכר, הדבר העולה למעלה
ודומה קצת לאופי, ומכנים בערב' בשם זה גם להאופי
החלבי קודם שנגעשה לחמאה וגם לחמאה, כמו שגם
השם חמאה בעברית שמש לשני הדברים יחד, עי' ערך
חמאה, ובהיות שחשם חמאה נקבע בשמוש ביותר למה
שמתהווה מזה האופי החלבי בטרופה ונדנדו, לכן יחדתי
השם זכר להאופי קודם שנתהווה החמאה. — ¹
בהש"ל יב ב : ובאפה ריח של לביבות או כא,
לביבות ממולאות בגבינה ורוחצות בזכר (לניכות
מנוסלות), ותשם פניה למרתף, מרתף החצר, כי שם הגבינה
וכדי זה בדה (שס).

² בערב' ד'באב א, באשור' זכב, בארמ' דבבא.

האומרים בתורתך מלזָבֵה, ומה בצע בחרתם באל
הכבוד (סליח' ער"ה, אלהים). — ופעול : הזָבֵהים כזכר
אומרים וי' אלהינו, החנונים בחיל עונים וי' אחד
(יוצר יו"כ, סלזורים כלהב). חמודים משמנים אבוסים
ברכורים, זָבֵהים דגי הים בני יונה ותורים, קציעה
ויין רקח ותירוש ויצהרים (מתו' ויערי' ארוסת). זכרו ימים
מקדם הייתי פליאה, זָבֵהה זר ומקשטה בכלה נאה
(סליח' יוס' ז, אל ימטע). זועה מאימת טורף, זר משחית
ושורף, זכר דתך בלי תרף, זאת אויב חרף (ידע'
כדרכי, מטמוני המכונן, המגיד יו). כשבת אהל מתחו,
זכר דיו משרתיו יצר הכינם וציינם בכחו, חתירת
תפתה ערך לעוברי דברו שבחו (מתו' ויערי' אקדמה).
— גפע, זָבֵהד : כנפי דיר ארצכם, בהרחיבי ערי מגרש
למשרתי לה זכר, יצאתם לצבא קדשו מחניכם, וכיר
וביתר מהאבד (אזכר' רסע"ג, קנץ מע"ג). כבודו כבוד
למיחלים לו לכן תם נזכר זכר, כסף שבת היכלו
כלו אומר כבוד (ר"י בן אביתור, ענוסה). לתורת
בכורות ובכורים ולקיים מצות פריה ורביה זָבֵהד
ובוד (אזכר' ר"י ברללוי, את קולך שמעתי). מען רצון
העיר לאשכול בופר, לא בן יהי נזכר בדה בחדוש
שפר, לחנש בקורת בד עפר ואפר (כנף רענ', סומ'
לר"ח). לאיש אשר חכמה נזכר זכר הוא (הספר)
זכרון מאיר בית אוצרו (מ' ריאטי, מקדש מעט, חלק
האולם). אישי תהי מנוחתו כבוד, מיום נזכר עלי
זכור, לא נער בי ולא הכלימני, וגברת על כל אשר
לו שמיני (ספ' שטעוים לר' זכא' 21). — ובמשמ'
נתחבר : את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד, בזה
תשיג כל הפצץ תפארת וכבוד, את חכמים תהיה
גמנה ועם שלמים תהא נזכר זכור (שא' יענף א מא').
— גע', זָבֵהד : האל הנאמן במדה שמינית פדני, ואמת
ה' לעולם עודדני, זכר טוב בחסדך זָבֵהדני, הדריכני
באמתך ולמדני (סליח' ליל הסע'ר, מנס' ארזיון, אל נגלה).
— קפע', "הזָבֵהד, — כמו קל : הזכר דתך זכר טוב להחזיק
בעץ החיים אשר חטבת (אזכר' ר"י ברללוי, את קולך).

זָבֵהה, ש"ג, — העבה והשמן המתקבץ על גבי
החלב כשהוא עומד זמן מה וממנו יוצאו
החמאה, Rahm, Sahne ; crème ; cream, נהוג
¹ בערב' זָבֵהה א) ובלשון ההמון' זָבֵהה, מהשרש
זכר, שמשמש כמו בערב' במשמ' מתנה, וגם במשמ'

זָבֵה (א)

זָבֵהה (א)

***זבוב, ז'** — סה"פ מן זבוב : אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה כגון זבוב וקיסור וניסוך והשתחווה (סנה' סג.).

זבול — עי' זבל.

***זבול, ז'** — סה"פ מן זבל, כמו *זבוב, ככונה של נגאי לעבודה זרה : אין הולבין לשריטאות ולקקסאות מפני שמובלין שם זבול (1) לעבובים (ע"י יח.). יום זבול נילום היה והכל יצאו לזבול נילום (פסיק' רכתי ו). יום נבול זבול היה (מד"ר סה"פ ח.).

***זבורית, ז'** — זבורית, זב'רית, — נטל ישימו בתחתית האניה להחזיקה במעמד וקוף שלא תטה על צדיה, ובתחתית כלי נתונה על פני המים למשכה אל תוך המים, Ballast; lest : כלי שהטבילו דרך פיו כאילו לא טבל הטבילו כדרכו בלא זבורית (2) עד שיטנו על צדו (מקוף * ח.).

(1) הפרוש היותר נכון של לשון זו הוא של התוספות : מובלין מובחים ולשון נגאי נקט, ע"כ. ועי' לקמן בערך זבוב.

(2) עי' הערה לקמן. — (3) כך בנוסח, ובר"ג ולא זבורית, בערוך בשם רה"ג זיבורית, במשנה עם גוף פרוש הר"ם בערב' זיבורית, ובר"ש בשם הערוך הויברין, ובקצת דפו' הויבורית, וכמו פקפוק הנוסח' בן הפקפוק בפרוש מלה זו. רה"ג פרש : לא עלתה להן נקיות וטהרה, ובאמת זה נאות לפי סגנון הלשון, כי לפני המלים עד שיטנו חסרות המלים אינו טהור כמו שכתוב שם בענין כלי שהוא צד מכאן ומכאן ורחב מן האמצע : אינו טהור עד שיטנו על צדו, אך צורת המלה זבורית זרה ואי אפשר להלמה לפי הדקדוק, שהיה צריך להיות בלשון זכר ובמשקל פועל או פעל, העידך פרש ולא הטביל בית ידו, והביא גם פרושו של רה"ג, וכבר שדה הר"ש נרג בפרושו של הערוך, הרמב"ם הורה כי לא נתברר לו פרושם של דברים הללו, אמר וז"ל : זיבורית הוא אלשי אלנאקין אלחטיט ואלדי יריד בה הנא אנה הטביל את הכלי ולם יסתוף אמראפה באלטבילה אנ כאנת לה. אמראף וזואיד ולעל כאן לבעצ' אלכלים ויארדה מא כאנא יסמונא זיבורית לא ימכן אן ידב'להא אלמא חת ימיל אלנאא עלי ג'אנבה. ע"כ, וכעברית : זיבורית הוא הדבר החסר והגרוע ומה שהוא רוצה בו כאן הוא שהטביל את הכלי ולא השלים הטבילה בקצותיו אם היו לו קצוות ותוספות ואולי היתה לקצת הכלים תוספת שמה זיבורית ולא היה אפשר שיכנסו בה המים עד שיטה הכלי על צדו. ע"כ, ודחק גורה זו מהשם זיבורית לקרקע כחוש אין צורך לברר, ועוד לפי פרוש זה המלה בלא היא נגר הכונה, שאדרכה אם יש להכלי זיבורית או צריך להטותו, ולכן לא הביא הרמב"ם הלכה זו ביד החזקה בלשונה אלא שנה אותה

כגון חיכך חגב זבוב וצירעה ויתושין ויטלות נחשים ועקרבים לא היו מתריעין : אלא צועקין (תע' יד.). אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך יתוש קדמך (מד"ר כראש' ח.). יש לך אדם זבוב שכן ע"ג כוסו והוא נוטלו זמניחו כמות שהוא (ס' כמד' ט.). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלק להוט אחר ישראל (תנחומא תל' יב.). — ואמר המליץ : פעמים שיחנק האדם הגדול בזבוב (מע' המדות, אסכ' האל). והבער בעובו את המדות הברו עד יגלה את קלונו, דמותו בזבוב עת יעוב כל מתום הגוף ויפול על שחינו (יכרי מ' דרע', לקו"ק ג.). הומן ישלה חפשי הזבוב, ויתן הנשר בבלוב (כ' קלוני, אכן כהן עו.). הענק לפעמים בזבוב נחנק (עמ' מחכ' יא.). — יזכנה הובוב, משל לדבר קל וחלש : גם כי אתה כרת עמי ברית בהר, והתנית לי שלום כנהר, ואחרי זאת ככנה הזבוב וכרגל הנמלה, הפרת ברית בנקלה, הכוה יעשה בתוך קהלה (רשנ"א, מנח' קנא' מ.). — וכמו ש"נ : ולא אצלת מחכמת חכמים אלא בשם שזבוב הוה הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרה (מסכ' סופרים יו ח.). — ומ"ר : זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקה יקר מהכמה מכבוד סכלות מעט (קל' יא.). הצד זבובין ויתושין (תוספתא שנת יב ד.). ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארוכים כגון יתושין ופרעושין וזבובין (מד"ר כראש' כ.). משל לבן מלכים שהיה ישן ע"ג ערסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבא מניקתו וברחו מעליו (ס' סט.). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושין אף הם בכלל ברייתו של עולם (ס' קל', ויתרון ארז.). אמר רבי יוחנן הוהרו מזבובי בעלי ראתן (ס' ירק' עז.). — וזבובי מות, יכנוי של נגאי לאנשים פחדנים : התהבאו זבובי מות בואו בנקרת סלע הן עתה תעזו ידי אחשוף ורועי אני (צ"ר דוד שלום הכסן). — ואמר המשורר : אבל משפט הומן יאכיל נשריו בשר רמה וצופו אל זבוביו (יכרי מס' דרעי סקל', לקו"ק פג.). גז. — דבורה. — זמזום. — *יבחושין.

***יתוש** — צרעה. — קרין.

***זבובי, ת'** — כמו זבוב, מטבע הובוב : ויתחלפו בתבניתם כי לפעמים יהיו נגריים ויהיו יתושיים ויהיו זבוביים ויהיו שעריים (קאטון ג' ד ס.).

נפרען מנכמי יחומים אלא מן הזיבורית (סג ב).
אין נפרען מנכמים משועבדים במקום שיש נכמים בני
חורין ואפילו הן זיבורית (כמו' סג). אין לו אלא
עידית בולן גובין מן העידית בינונית כולם גובין
בינונית זיבורית כולם גובין זיבורית (ב) ק
(ז). — ועי' *זיבורית.

ב. *זיבורית⁽¹⁾, ט"ז, — קערה קטנה, *kleiner Teller; petite assiette; saucer*: אמר לו
(עשו ליעקב) הלעיטני נתן לו זיבורית⁽²⁾
אמר לו זיבורית את נתן לי שפוך הקדירה
לתוך פי (תחומא נוכח, מולדת ד).

*זיבות⁽³⁾, ט"ז, — מה שיוזב מהזב: שבשעה שהגלה נכבודוצר
הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מניין
את החמה ביופין והיו כשדיות רואות אותן ושופעות
זיבות אמרו לבעליהן ובעליהן למלך והרגום ועריין
היו שופעות זיבות צוה המלך ורמסום (סנ' סג).
— יומחלת הזב: מעשה באתר בן ארבעים שנה שבא
לו חולי של זיבות מפני ששכב עם אשה זונה
(אולס"מ לר"י סלון ט ח א).

זבח⁽⁴⁾, ממנו זבח, זבת, *זיבת, *זיבת, מזבח.
זיבת⁽⁵⁾, ט"ז, נקפס זבת, ככל זיבת, מ"ד זיבת, זיבת,
— עצם פעולת הריגת בע"ח למעודה, ועצם המעודה,

א. *זיבורית⁽¹⁾, ט"ז, — אדמה גרועה, בחושה, לא נותנת
פרי, *schlechtes Feld; terrain mauvais*
bad field: הנוקין שמין להן בעידית זיבת
בינונית וכתובת אשה בזיבורית⁽²⁾ (גיט' סג). אין

בלשון אחרת במשמעה כללית: היה בו מקום שאין
המים נכנסין בו עד שיטנו על צדו לא עלתה לו טבילה
עד שיטנו על צדו, ע"כ. וכבר העיר ראב"ד ע"ז ואמר:
זה עשה תחת שראה במשנה הטבילו כדרכו בלא זיבורית
(אולי היתה זו גרס' הספר שביר הראב"ד) עד שיטנו על צדו
לא ידע מה זה וזה שם לו פתרון לפי שכל
ולוי וקוה' נמשכו אחרי פרוש הערוך, בית יד, ואמרו שכך
בסורית זרובא, אבל באמת זרובא בסור' אינו בית יד
אלא מין קערה ארוכה, צפה, והנה הראב"ד פרש מלה זו
במשמ' השם זרובות, עי' זה הערך, ואמר: ואנו כבר
הסכמנו עליו והעמרנו על מה שראינו בויק"ר (פ"ה)
השונים במדקין יין וזרובות והוא קנישקנין והכלי שאין
לו אלא נקב אחד אין המים נכנסין בכלול מפני הרוח
וכשיש בו קנה פתוח מן הצד נכנסין בו. ע"כ. הרא"ש
אמר: בלא זיבורית הוא צואר הכלי שהוא ארוך כמו
שעושים לכלי זכוכית ואין המים נכנסין בו עד שיטנו
על צדו, ע"כ. אבל לכל הפרושים קשה למה צריך דוקא
להמות הכלי על צדו הלא אפשר להשקיעו עד מתחת
לפני המים וימלא כלו מים ויהיו מושקים עם מי המקוה?
ועוד קשה הלשון בלא זיבורית, שאדרכה לפי כל
הפרושים האלה בזבורית היה צריך לאמר הטבילו
בזבורית? וכל הדחק הזה בכונת המשנה בא להם
להמפרשים מפני שנעלמה מהם משמעתה האמתית של
המלה זבורית או זיבורית, ורק משמעת המלה הדומה
לה בלשון ערבית צאבורה^(a), שפרשוה המלונים הערבים
כזה הלשון: מא יוצ' פי בטן אל מרכב מן אלח'קל
לית'קל ולא ימיל עלי ג'אנכיה, — ר"ל מה שיושם בכמן
האניה מן דבר כבד כדי שיכבד ולא ימה על צדדיה,
רק היא מבארת יפה כונת ההלכה ומתישבת היטב לפי
הענין והסגנון, כי אם טבל את הכלי כדרכה עם זיבורית,
ר"ל משקל בתחתיתה, אין צורך להמותה על צדה, כי המשקל
ימשך אותה עד מתחת לפני המים, אבל בלא זיבורית
עד שיטנו. והנה אפשר שהמשא הזה נקרא כך על שם
האכנים שמשמשים עפי"ר לזה, כי השם צבר בערב' משמש
גם במשמ' אכין.

(1) בערב' צאבורה^(b), ועי' הערה שלקמן. — (2)
ראו קת' החכמים בשם זה מלה רומית *abulosa*,
במשמ' אדמת חול, אך כבר התוורה לוי למקורה השמי
ונזר אותה מהפעל זברס' (הערבי שמשמש גם במשמ' זרק
אכנים, ואמר כי זבורית היא שדה שהכאיבה באכנים,
או יושב באדמתה אכנים. והנה כבר ראינו בהערה
הקודמת, בערך זיבורית, כי במקום הצרוף זכר בעברית

(a) صَابُورَة (b) صَبَّارَة (c) ذَبَح (d) ذَبَح

(a) صَابُورَة (b) صَبَّارَة (c) ذَبَح

(¹—) כך ברוב הספרים, ובקצת ספר' מובהותם.

ב. **זִבְיָה**, ש"ג. — מחלה בגרון שמחנקת את החולה, כמו *Augina*: כי אם תהיה היגיעה בקול תתחדש החולי הנקרא זביחה (פרקי מסע ג). הזביחה היא כל עולה שהוא בגרון שיחשוב בעליה ממנו צרות מות בעת הבליעה (שס ט). הזביחה היא מורסא תהיה בגרון (שס כג). והזביחה היותר כמותה מה שלא יקשה הנשימה עמה (קאנון ג ט ס).

א. **זָבַל**, ממנו זבל, זבל, זבלה.

זָבַל, זבול, ש"ז, מ"ר זבלים, ובגלים, (א) משכן, דירה, *Wohnung; habitation*: בנה בניתי בית זבל לך: סכון לשבתך עולמים (מ"ח יג). הבט משמים וראה מזבל קרשך ותפארתך (ישע' סג יב). — ואמר המליץ: שלשה אין צרי אל מחלתם עני בנו ידי עצלה זבולו, ושנאה מפני קנאה ומכאוב אשר תשיני ימי וקנה גבולו (כן המלך והנזיר כס). — (ב) "בנוי לשמים: אפילו אותם שפשוט ידיהם בזבול יש להם בטחון לקרבן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול (ירוש' נרכ' ט ג). — ואמר המשורר: תקרב רב בחסדך דך לחדריך, וירוק רוק בקדר דר זבולו (כ"מ דרעי הקרא), לקו"ק ט). הבט שרי תבל גאו לעלות לזבל ויהרסו (כ"י חריו, סעק ג).

זָבַל, פ"י, עת' יזבל, יזבלני, — זבל את פלוני, קבע דירתו. התמידית עם פלוני, *bei Jem. wohnen*; *demeurer avec qqn; to dwell with*: ותאמר לאה וזבדני אלהים אתי וזבד טוב הפעם יזבלני² אישי כי ילדתי לו ששה בנים (ברא' ל כ).

ב. **זָבַל**, ממנו זבל, זבל, זבלה.

זָבַל, ש"ז, מ"ר זבלים, — דופן שמשוימים על אדמת זרע כדי לפיבה, להגדיל כחה ולהשיב לה קצת

¹ לא נתברר מקור מלה זו, ומוברים רוב החכמים כי זה שרש עברי מיוחד, בלי אח בשאר הלשונות השמיות. ואולי יש קצת קרוב בין שרש זה ובין השרש הערבי וטנ a, במשמ' שכן, דר, שהה במקום, בחר לו המקום למקום דירתו הקבוע.

² קרובה ההשערה כי זה הפעל תובא כאן כדי לפרש השם זבולון, שהכתוב בעצמו רצה מ"מ לסמכו גם על ענין זבד, ויש משבשים ומגיהים כאן הנהגות מתחלפות.

³ בערב' זבל b).

a) وطن b) زبل

וובח עליך את כהני הבמות (מ"ח יג כ). ויזבח את כל כהני הבמות (מ"כ כג כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדתי לי ותזבחים להם לאכול (יחזק' יו כ). — פט', זבח, — כמו קל בנחץ הפעולה: ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח ארון ויעבדם (דכ"כ לג ככ). זיבח וקשר וניסך בהעלמה אחת אינו חייב אלא אחת (שנת עכ). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען (תהי' קולת). בגלגל שורים זבחו (סו' יב יב). רק בבמות הוא מזבח ומקטיר (מ"ג ג ג). רק העם מזבחים בבמות (שס כ). מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מריב (דכ"כ ס ו). וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן (מ"ח יא ח). בן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה (שס יכ לב). להם (לאלהי ארם) מזבח ויעורונו (דכ"כ כח כג). על בן יזבח לחרמו ויקשר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חנך' א יו). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטירו (סו' ד יג). — נפט', "זבוח, — זבוחו אותו: לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זבוח לשם השם לשם אישים לשם רית לשם ניחוח (זכ' ד ו). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן בשרים (שס א א). שעילו (החמירים) אותי ונזבחו על שמי (ירוש' סנה' כט ג). — פט', זבח, מזבח: חזירים גם מזבחים, תמור אלים מנותחים, מקים דבירי ואולמי, מקום ועוד קהל עמי (שירי מ' דרעי הקרא, לקו"ק סז).

א. **זִבְיָה**, ש"ג. — שם"ס מן זבח: זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וכו' (סנה' ס). וזבח פסח הוא שתהא זביחה לשם פסח (זכ' ז). אמר לו (משה להקב"ה) הוצר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים וכו' אמר להם עברו על הזביחה שנאמר ויזבחו לו (מד"ר שמות מז). שיקדים הלחם לזביחת האיל שאין הלחם קדוש אלא ברם הזבח (שס כמד' י). זבח שלמים זביחה לשם שלמים (כש"י פסח' כא). שתהא זביחתו לשם פסח (שס ס). — ואמר הפיסן: מזבח בהיותו וקדשים לזבחה, והביא איש את זבחו וחטאתו נמחה, אפס אני מכהן ואין זבח ואין מנחה, תודתי זביתתי ושיחתי מנחתי (פליח' ג עש"ת, שחר קמתי). ואין בהן אשר יכהן לכפר את חטאים, ואין מנחה ואין זבחה ואין לשבת הטלאים (פמ"א, פליח' ר"ס, יברא').

ואין מאבקין ואין מעשנין באילן (מו"ק ג.). השרה
הזו כל זמן שאתה מוזה ומעדרה היא עושה
פירות (מד"ר כראש' עב.). ובשיזבלו את כל הדיר
מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו
נמצא מוזה בתוך שדהו בית ארבעת סאין (רמב"ם,
שמיט' ויוכל' ד.).

— נספ', *גודבל, — ששמו עליו זבל : שדה שגודבלה
בזבל עכו"ם וכו' תורע (ע"ז מט.).

— נספ', *גודבל, — ששמו עליו זבל : גודבלה (השרה)
שהולך הזבל בעגלות (רש"י מו"ק יג.).

— ספ', *זבל, מוזהל : שמא לא ימצא לו זבל ונמצא מוזהל
את אותו מקום ולא כבר הוא מוזהל מערב שביעית
(ירוש' מו"ק א פ.).

— ספ', *יהובל, הזובל : כגון שנכנס נהר בשרהו אף על
פי שלסוף תוזהל השרה ותשביח עכשוו רעה היא
אצלו (אבודקס קכ.).

***זבל**, ש"י, מ"ר זבלים, — מי שאומנותו לשום זבל על
השרה : פעם אחת השכמתי ומצאתי הזבלים
והתכנים (מד"ר שם"א א.).

***זבלה**, ש"י, — כמו זבל : שמש ירח עמר וזבלה⁽¹⁾ לאור
הציר והלכו (חנ' ג יא), כמו בזבל.

***זבלת**, ש"י, — המקום שמוחים צבורי הזבלים
בשרה : מוציא אדם זיבלו וצוהו על פתח ביתו
ברשות הרבים להוציאו לזבלתו (תוספתא כ"מ יא).

זבן⁽²⁾, ממנו *זבן.

***זבן**, ש"י, — מכר, *verkaufen; vendre; to sell*;
הולכים אנו ומביאים מלח זמזבנים עד
שלא יביאנו אחרים (ילק' שמעוני, תס"י יב.).

***זבן**, — ע"י זבן.

***זבן**⁽³⁾, ש"י, מ"ר זבים, — הקלפה הדקה הוגה של הענבים,
Haut der Beere; peau de raisins; skin
of grapes : כל ימי גורו (של הנזיר) מכל אשר יעשה

חמרים שהצמח לקח ממנה לק בינתו ממנה, *Dünger*
fumier, engrais; manure : אין מומנין לא בנפת
ולא בזבל ולא במלח (שנת ד ה), זבל וחול
הדק כדי לזבל קלח של ברוב (ספ"ה ס), ויוצאין (דמי
הקרבנות) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומ'
ס'ו), אין מוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו
זבל באשפה (כ"מ סו), רבי יומי אומר אף לא
(וורעים תחת הע"ז) ירקות בימות הגשמים מפני
שהנמיה נושרת עליהן והזה להן לזבל (ע"ז גח).
הזבל שבתצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבתצר
מוציאין אותו לאשפה (ספ"ה נה), מרחיקין את הגפית
ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים
מכותלו של חבירו שלשה טפחים (כ"ז יז), מותר
לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך
שרהו בדרך כל מכניסי זבל (רמב"ם, שמיט' ויוכל' כ
ד), עושה אדם את זבלו אוצר (שני' ג ג), מוציא
אדם זיבלו וצוהו על פתח ביתו ברשות הרבים
(תוספתא כ"מ יא ח), — ומ"ר : מאימתי מוציאין
זבלין לאשפות משיפסקו עובדי עבודה (שני' ג
א), המוציא את תכנו ואת קשו לרשות הרבים
לזבלים והווק בהן אחר חייב בנזקו (כ"ק ג ג),
מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית (תוספתא שני'
א ד), רבי יהודה אומר בשעת הזבלים פורק אדם
זבלו בפתח חצירו ברשות הרבים כדי שיתפרך ברגלי
אדם ובהמה (ירוש' סוף כ"מ יב ג), — ובהשאלה,
הפרש שכנוף : שלשה מרבין את הזבל וכוּפפין
את הקומה ונוטל אחת מהמש מאות ממאור עיניו
של אדם ואלו הן פת קיבד ושכר חדש וירק (ערוכ'
נה), (עשה נח בתיבה) תחתיים לזבלים שניים
לו ולבניו ולשהורים והעליונים לטמאים (מד"ר כראש'
לא), — *בית זבלים, שדה שנוטבה בזבלים : אין
מביאין (מנחות) לא מבית הזבלים ולא מבית
השלחים ולא מבית האילן (מנח' כ ט).

***זבל**, ש"י, — שם זבל על פני השרה, מיב בזבל,
düngen; fumer; to manure : מזבלין
ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה (שני' כ כ).
עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפות לבית
סאה של עשר עשר (ספ"ה ג כ), זבל וחול הדק כדי
לזבל קלח של ברוב (שנת ח ס), עד מתי מותר לזבל
כל זמן שמותר לחרוש מותר לזבל (תוספתא סס
א ד), שאין מזבלין (בשנת השמיטה) ואין מפרקין

(1) יש מניחים ומנקדים ל הלומה ה במקום ו.

(2) בארמ' זבן, וגם בערב' זבונ & כבר החליט

פרנק' שהוא שאול מארמ' (Frän. 189).

(3) מוכרים ע"ש שהיא זגה כמו וכונית, וע"י

ד. זגג⁽¹⁾, זאג, — גוף דומה קצת במראהו לזכוכית, וחוא מלח מתכותי, בפרט מלח גפרית הנחשת, Vitriol; זאג הוא ויטריאולא וכו' המחות ההפרש בין הזגים הלבנים האדומים והמכורכמים והירוקים וכו' וכבר חשב גאלינוס כי הזאג האדום יולד מהקלקט' (קאלקון, לוח הסמים). להפסיק דם הנוול תשחוק גפרית שני חלקים וזאג חלק וגפת (מ' אלדכי, ש"ד ג).

זגג, ממנו זגג, זגג, זגג.

* זגג⁽²⁾, ש"ז, מ"ר זגגים, — עושה זכוכית, מחקן זכוכית, מבית האומן כגון כד מבית הכרד וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע (מו"ק יג). משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות (מד"ר כראש"י). לזגג שהיתה בידו קופה מלאה כוסות דיגטרישין (סס רות א). — ומ"ר: כבשן של סידרין ושל זגגין ושל יוצרים מהורה (כלים ט ח). שלש מסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרם של זגגין טמאה טמא מת ושל סרגין מהורה (סס כד ת). גפש מאונים תלויה באויר שלשה טפחים וכו' ושל צמרין ושל זגגין תלויה באויר שני טפחים וגבוה מן הארץ שני טפחים (ב"ב פט). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון (ב"ב קא). — ואמר המשורר: מה מאד חטא הזגג האדור, צפונה חמאתו ועונו צרור, אשר לא עשה הכוסות לדמיון הקדרה והפרור, כי אז יצאנו מעבדות לשחרור (עמל, מחכ' כס).

זגג, ש"י, — עשה זכוכית: כי הנה כזכוכית ביד הזגג, ברצותו חוגג וברצותו ממוגג, כן אנתנו בידך מעביר ודון ושוגג (מער' ליל יו"ט כ, כי הסס כחומר). — ואמר המשורר: ומי אתה אדוני, אני וגוגאל כנרבה ענגי, האם הזגג לארבות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, כירח כליל א).

— פט', זגג, מזוגג, — נתכסה כזכוכית: וישחק שני זווים בסף מזוגג בריח העפרת (קאלקון, מוכר' הרפוא'). — נתג, נתגג, — זוג זכב מוצק כבוד וכו' עד שיתוגג הוהב וישחק (קאלקון, מוכר' הרפוא').

(1) בערב' זאג א, מפרסית.

(2) בערב' זאג ב.

מגפן היין מהרצנים ועד זג⁽¹⁾ לא יאכל (במד' ו ד). (אין טומנים חמים לשבת). לא כתבן ולא בגים ולא במוכים ולא בעשבים (סנת ד א), ההרצנים והזגין של עובדי אלילים אסורין ואיסורן איסור הנאה (פ"ו ד). ותייב על היין בפנו עצמו ועל הענבים בפנו עצמן ועל ההרצנים בפנו עצמן ועל הזגים בפנו עצמן ראב"ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני הרצנים וזגן (ניזר כ). התורם את הכור צריך שיכין את לבו על מה שבחרצין ועל מה שבזגין (תוספתא תרומ' ג ו). וסחיטת פירות תולדה דדש היא שמפרקן מתוך זג שלהן במפרק תבואה מקש שלה (רס"י כ"א ג). מופקדיו הן (המשקין) בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנן בכלי ובשנטמא הזג לא נטמא משקה בכלל זג (סוף, פסח לג). וכן לא ימכור אדם את גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (רמב"ם מעשר כ ו).

ב. זג, ש"ז, — כמו זג, מעמין: והפעמונים הם זגים עם הענבלים שבתוכם (סמ"ג, מ"ע קעג). הכנים יוצאין בזגין הארוגים להם בבסותן אבל אם אינם ארוגים להם לא (סלנוס ח"ת, סנת סא כג), ועי' בזוג.

ג. זג⁽²⁾, ש"ז, — שאפשר לראות דרך בו, כמו הזכוכית, durchsichtig; transparent משתמשים בו בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתונים.

הערה (שלמקן, — 1) כבר נתלקו ר' יהודה ור' יוסי במש' מלה זו: אלו הן ההרצנים ואלו הן הזגים ההרצנים אלו החצונים הזגים אלו הפנימים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כוונ של בהמה החצון זג והפנימי עינבל (ניזר ו כ). אונק' תרגם מפורצנין ועד עצורין, ואעפ"י שהעיר רב יוסף (גמ' סס לט.) שאונק' תרגם כר' יוסי, מ"מ יש לפקפק בדבר מה היתה כונתו של אונק' בהמלה עצורין, שקצת קשה להחליט שעצורין הם הקלפה החיצונה. עכ"פ השם פורצנין, שאין ספק בדבר שמשמעתו היא גרעיני הענבים, שכך הוא משמש במקומות רבים בתלמוד גם בצורתו המשוונה קצה פריצדא, וכן בערב' פריצד א), מעיר שהכונה בוג היא להקלפה, ואעפ"י שהמשנה (סנת ד א) השתמשה בוג כנראה במש' גרעינים, שהרי קצת קשה לחשב כי טמנו חמין בתוך קלפות הענבים, ואולי גם הרמב"ם (מעש' כ ו) כונתו להגרעינים, עכ"פ רש"י בודאי השתמש בוג להקלפה, וכן נתקבל השמוש בספרות.

(2) בארמ' זוג, וממנו זוגינותא, והיא זכוכית, ובמ"ב זגג.

א) زاج (b) زجاج

א) زجاج

***זגני** (זגני) — כמו זג, או מובר וכו' : למה הדבר דומה למי שהיה יודע ב' אומניות והבי ויוצר זוגני כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי וכל מי שהוא שונאו היה קורא אותו של זג (מד"ר כמד' ב.).

***זגל** (זגל) — זגל את השמן וכדומה, עשהו וך וצלול, klären ; clarifier ; clarify : אי זהו שפיר מרוקם שאמרו כל שתחילת בריתו דומה לרשון אין בודקין אותו במים מפני שהן עוין ועוכרין אותו אלא בשמן מפני שהוא מתון ומזג זג (ירוש' נדה נ ד.).

***זגאל** (זגאל) — שם מלאך : שהיתה תפלתו (של משה מעין שם המפורש שלמד מן זגאל רב וסופר של בני מרום (מד"ר דכ"ר יא). וירד הקב"ה משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל וזגאל מיכאל הציע ממתו של משה וגבריאל פירוס בגד של בוך מראשותיו וזגאל מרגלותיו (ספ.). — ואמר המשורר : ידעתי מי אתה הוא הקדימני, אתה המשורר פלמוני אלמוני, אמנם כן הוא ומי אתה אדוני, אני זגאל בנדרה ענני, האם המונג לארבות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, כינח כלילס ה). על דבשת התנופה עליתי שמים, ואמצא זגאל פרקו אז ישיר, ואנש ואספֿק לו על הכתפים, ברוח נגידים ובענות כעשיר, השלום זגאל ידירי קראתי, לא עוד משורר אני לא כנור אעירה, עשרתי מצאתי חון ולבקרך באחי, ויפסק זגאל פרק השירה, ויסיב אלי על כף רגל עגל, ויקרא שמה לך לבי ויגל (ספ ב.).

זד (זד) — נבה לב ורע וקשה ותצוף, übermütig ; outrecuidant ; proud : זד יהיר לץ שמו עושה בעברת ודון (משלי כא כד). — ואמר בן מירא : תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תחן ל זד (כ"ס גני' יב ז). — ומ"ר : ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל (ישע' יג יא). וכל האנשים הזדים אמרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר (ירמ' מג ב). הנה היום בא בער בתגור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש

(1) בערב' זגאני (א).

ולחט אתם היום הבא (מלא' ג יט). אלהים זדים כמו עלי וערת עריצים בקשו נפשי (תסל' פו י). גער' זדים ארורים השנים ממנחתך (ספ קיט כה). זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נמיתי (ספ נה). כרו לי זדים שיחות (ספ ספ). ערב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (ספ קכ). למינים ולמלשינים אל תהי תקוה וכל הודים כרגע יאבדו וכו' שובר אויבים ומכניע זדים (תפ' י"ח, למינים). — ואמר המקונן : מבפנים ומבחוץ להצמית אמוני, כי בני זדים צללו צפוני (קינ' לת"כ, איכס תפארת).

א. זדה (1) ממנו *זדה.

***זדה** (2) — סדק וקרע בתוך סלע וכדומה, Riss fissure : יובעוד שלש אמת [להנבך] [נשמע] קל אש קרא אל רעו כי הית זדה (3) בצר מימן (כתב' סעלת, שורס כג.).

ב. זדה ממנו זד, ודון, ידוני' ידוניות.

ידון (ידון) — מ"ר זדונים, *זדונות, — א) מרת הוד, בונה רעה וגאות רשע, temerity ; Mutwille ; témérité : והאיש אשר יעשה בודון לבלתי שמע אל הכהן העמר לשרת שם את יי' אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא (דכ"ר יו יב). אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בודון דברו הנביא לא תגור ממנו (ספ יח ככ). בא ודון ויבא קלון (משלי יא ב). תפלתך השיא אתך ודון לבך (ירמ' מט יו). ויתר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נשטת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת (ס"א יז כח). בן חובר אל איש זדון וסתגלל בעונותיו (כ"ס גני' יב יד). עד ימחץ מתני אכורי ולגוים ישיב נקם, עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (ספ לב ככ-כג). וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון (שנו"ט א). זה הכלל כל חייבי

(1) עי' הערה לקמן.
(2) בערב' צדע א, ודומה לו בעברית סדק, ועי' הערה שלקמן. — (3) הפעל הית מוכיח כי המלה זרה הכתובה אחריה היא ש"נ, ולפי הענין היותר נכונה היא משמעה זו, והסכימו לזה רוב החכמים, ויש מי שפרשוה במשמ' בת-קול.

أ. صدع

أ. زجاجي

זֶה — מלת הרמז במקום גוף זכר, dieser; ce, זֶה; celui; this, זֶה (יבוא א) לבדו: ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמונו ממעשנו (בראש' ה כט). לא יירשך זה (הבן בית שהוביר אברהם) כי אם אשר יצא ממעיך (שם יב ד). ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יי' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה (שם כח ג). ויאמר יעקב כאשר ראם (את המלאכים הנוכרים למעלה) מחנה אלהים זה (שם ג). ותקח המילדת ותקשר על ידיו (של הילד הראשון) שני לאמר זה יצא ראשונה (שם לח כח). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי ויצא האחד מאתי וכו' ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון (שם מד כזכט). ויבא בן מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו' ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שמות יד כ). הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי (ש"א ט יו). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזוהו (שם יז). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (שם כא יו). ובמה יתרצה זה אל אדניו (שם כט ד). שימו את זה בית הכלא (מ"א ככ כז). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה ז). וקרא זה אל זה ואמר קדוש (ישע' ו ג). — ואמר בן סירא: כפרה עלה על עין רענן שזה נובל ואחר צומח (כ"ס גני' יח). ולא זה זה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (כ"ק א ח). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור של זה רשות להלך ולזה רשות להלך (שם ג ס). שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחר וכולן דומין זה לזה (פנס' ד ס). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (שם ז ב). השוכר את האומנין והטעו זה

(¹) בכנענית ז, או, בערבית ד'א, בערב' הדרומית ד'ג, ד'ת, בארמ' דן, דנא. והנה הסגול מעיד שגם בערבית אמרו זה ביון פתוחה, ורק בזמן מאוחר נמו לקול הסגול, וכן בנקוד האשורי: וכן כל סגול אצלנו בסוף המלה כשהיא מושגת יהיה אחריה נח נראה או נח נסתר תמורת פתח גדול הוא כמו אש"ר אמ"ת גרין כרמ"ל אמרפ"ל נגל"ה עוש"ה מקנ"ה ו"ה ודלא כהרד"ק שהוא תמורת צירה (מכאן לנקוד האשורי 54), וכך קוראים התימנים וכך הם אומרים גם בדבור זה ביון פתוחה. וכבר דחה פיישר (ZDMG, 59, 443) את דעת ברט כי בתחלה היתה המלה זי, וכן ברוקלמן.

(a) 3

חמאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שנגהתחלתן שנגה וסופן ודון תחלתן ודון וסופן שנגה פטורין (שבת יא יו). אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה ודון בידי אדם וזה ודון בכרת (מג' א ס). קצר וטחן כנזוגרת בשגת שבת ודון מלאכות וחור וקצר וטחן כנזוגרת בזדון שבת ושגת מלאכות ונודע לו על קצירה וטחינה של שגת שבת ודון מלאכות וחור ונודע לו על קצירה ועל טחינה של ודון שבת ושגת מלאכות (שבת ע). יחזור עליהם (על המצריים) הגלגל ויחזור עליהם ודון גם (מכ' כשלט כ ו). — ומ"ר: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו בזכויות (יום' סו:). — ואמר המליץ: שמר נא לבך מכל ודונים, וחלבש את בגדיך לבנים (רס"ג, מוסר שסכל, יחא הלל). — ואמר הפ"טן: גלי ים רמו, וכחומה קמו, בצאתי ממצרים ודונים שטפו, ועל ראשי צפו, בצאתי מירושלם (קיל' לת"כ, אש תוקד). על הר ציון צדו שאוני מדני, צפו על ראשי ציון ודוני. צמתו נגוב לעמוד ודוני, צוד נצרת לעורר מדני (שם, שנת סורו מני). ירושלם שממה ועריה נצתו בודוני, השלך חמאתיה במצולות ודוני, והעלה לראש בזכות איתני (סליח' ג עש"ת, ירושלם). — גם שם כנוי למי שיש בו מדת הוד, כנוי להעם הבבלי: הנני אליך ודון נאם אדני יי' צבאות כי בא יומך עת פקדתיך ובשל ודון ונפל (ירמ' נ לאג). — ואמר ב"ס: אל תבחר בודון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (כ"ס גני' ט יב). — ומ"ר: האמתנין והנפתנין והוחתנין והודונין ועוין פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשבונה (דא"ר ב).

זֶהְנִי, ת"י, לנך, ודונית — מטבע הודון: אבל מיראתו את עשו בנו שהיה רשעובליעל ודוני הראה עצמו כאלו לא נסתפק בו מעולם (כ"י אכרנאל. תולדות). שהבשר מוליד באדם דם ודוני ואכזרי ומפני זה תמצא שהחיות הטורפות אוכלות הבשר הם אכזריות ורעות (שם, כשלת). אחרי שביארה חנה שלא היה זה מפני שכרות הוסיפה לבאר שאינו גם כן להיותה קשת רוח דברנית ודונית ולזה אמרה אל תתן את אמתך לפני בת בליעל (סוף, ש"א ח טו). **זֶהְנִי, ש"ג** — סגולת הודון: והכוונה שהודוניות שבהם מושלך שם מתחת כסא הכבוד ולא נשאר בלחי אם חלק השגנה שהוא נקל להתכפר (רמ"ע מפאנו, אמר' פטור' חקו"ד א ג).

את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (כ"מ ו א).
לסטים מוויין בתוך ביתו של זה ואנו נכנסים אצלו (כ"ק פ.). בומין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (כ"כ כא:). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (סנ' עת:). א"ר יוחנן הרי כמה שנים גדלו זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית' כז.). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (דל"ר ד). היכן טובו של זה והיכן אריכות ימים של זה (מד"ר רות, לניי סליס). היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם (סס איכ', פתי'). ועלמות אין מספר אין קץ לתלמידים יכול שהן חולקין זה עם זה ח"ל אחת היא יונתי תמתי (סס סס"ג, אלת סיא). — ועם השאלה: הנה יבוא אל ביתי (ש"א כא יו). כי אינך יודע אי זה יבשר הנה או זה (קס"י יא ו). — ועם מלת הגוף לאחריה ולפניה: מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אתי (דכ"ר כ ט). בנגו זה סודר ומרה (סס כא כ). אם לא תגידו את דברנו זה (יסוס' ביד). לך בבחך זה והושעת את ישראל (שופט' ו יד). אם אחיה מחלי זה (מ"כ א כ). כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). זה לחמנו חם הצמידנו אותו מבתינו (יסוס' ט יכ). בן מי זה הנער (ש"א יז נה). הן ארץ כשרים זה העם לא היה (ישע' כג יג). ארץ רעשה אף שמים נשפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל (תה"ל סח ט). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (סס קד כה). ביסוד זה הבית (פז' ג יב). — ומצוי בספרות המאוחרת: שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע מעמו (ראב"ע שמות יט כג). וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו (סס כ א). והנה זה הומן היה קרוב למסעם (סס יח א). וזה הענין היה סיבה לחשוד החכם בחטא גדול (הקד' מלמד סתלמיד'). בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים (רמב"ן שמות יז ט). אשר אין להם (להנמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה כ"ש האדם שהוא בעל נפש (פי' משלי לזרת' סלוי ג). הביא זה 'המשל לרמוז על הוויות הצריכה לבעל שכל (סס). הנה יהיה בהכרח כמו זה העולם בעצמו (ר"י אכרנחאל, מפע' ס' ח ד). ובסברת זה החכם שלא ישיגנו (האדם את הבורא) מפאת שאינו כמו הכל (ע"מ לר"א הקרלי מא). — ועם כל"מ: הנמצא

כזה (כמו יוסף) איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). ואם בנוי אשר כזה לא תתנכם נפשו (ירמ' ס ט). הכנה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (ישע' נח ס). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר זה ראתה או: כזה (כ"ה כ ח). הלוא לזה (לדוד הנזכר למעלה) יענו במחלות לאמר הבה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש"א כא יב). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה (לנבל שהזכיר למעלה) במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה (סס כס כא). הלזה חקרא צום (ישע' נח ס). יצא השער פוסקין ואעפ"י שאין לזה יש לזה (כ"מ סו). אי לו לזה שנעשה סניגורו קמיגורו (ירוש' סוכ' ג נג ג). ולא ידע נחת לזה מזה (קס"ו ס). שני בתים זה לפניו מזה (כ"כ נג). גבאי צדקה אינן רשאים לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה להנות (סס ח:). כי התועלת הנמשך מזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה (העקרים א יא). אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (כ"ק ח א). ראה תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחית את אויבי בקש (תול' כז:). — ב) כמו תאר אחרי הגוף עם היריעה: אתך ראיתי צדיק לפני ברור הזה (בראש' א). קומו צאו מן המקום הזה (סס יט יד). התלכי עם האיש הזה (סס כד נח). היליכי את הילד הזה (שמות כ ט). — וקודם הגוף במשמ' ספור המשפט וההלכת הדבר בחיוב או בשלילה וכלול בו הפעל היה: זה ספר תולדת אדם (בראש' א א). הלוא זה אשר ישתה אדני בו (סס מד ס). זה קרבן נחשון בן עמינדב (במד' ז יו). זה האשה אשר תקריבו לוי' (סס כח ג). זה חלק שוסינו (ישע' יז יד). זה גורלך מנת מדיך (ירמ' יג כס). הנה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי (בראש' מג כט). זה הכלל כל השונט והמקבל וכו' חוץ למקומו פסול (זכח' כ ג). זה הכלל העשוי. לסייע בשעת מלאכה טמא (כלים יס ד). — ועם מלות הגוף: האתה זה בני עשו (בראש' כו כא). האתה זה אדני אליהו (מ"א יח ז). האתה זה עבר ישראל (סס יו). מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ' ל כא). מי הוא זה מלך הכבוד (תה"ל כד י). — ג) כמו זאת במשמ' רמז סתמי על מה שנוכח או שזוכר במקום הדבר הזה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה (שהיית היהודים במצרים) לנו למוקש. שלח את

האנשים ויעבדו את יי' אלהיהם (שמות י ז). בעבור זה נעשה יי' לי בצאתי ממצרים (שם יג ח). שבע מאות איש בחור אמר יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה (שופט כ יו). על זה היה דוה לבנו על אלה חשבו עינינו על הר ציון ששם שועלים הלכו בו (איכס ס יו-יח). ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח (קסל' א יו). אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה (שם יז י). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבדור את כל זה (שם ט א). וכל זה (כל הכבוד והגדולה שהזכיר למעלה) איננו שוה לי (חסת' ס יג). מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (שם יז ג). — ועם זה, במשפ' אף על פי כן : ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וכו' ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כברה העב'דה על העם הזה (נחמ' ס יח). — ובמשפ' מלת היחס, כמו אשר : ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיונו לו. ויושיענו (ישע' כס ט). הר ציון זה שכנת בו (תהי' פד כ). לזיון זה יצרת לשחק בו (תהי' קד כו). אל מקום זה יסדת להם (שם ח). שמע לאביך זה ילדך (משלי כג כג). אחיך שמע לי וזה חיותי ואספרה (איוב יס יו). — ואפילו למי' : תעבוני כל מתי סודי וזה אהבתי נהפכו בי (איוב יט יט). — נמצוי בספרות המאוחרת עם ש' או שהנא אחריה : ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה וזה כה (כ"מ א ד). זה שהוא רואה חלום קשה (ירוש' נכ"ס א). זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (שם). היה קורא בתורה ונשתתק זה שהוא עומד תחתיו ותחיל ממקום שהתחיל הראשון (שם ג). היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחין זה שיש לו פתח אחד נוסף ארבע אמות וזה שיש לו שני פתחין נוסף שמונה אמות (כ"כ יא). משל לב' שנכנסו במרחץ זה שמוע ראשון יצא ראשון (מד"ר ויקר' יד). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישחה (שם נמד' כא). אמר משה רבש"ע זה שהרג נפש בשגגה בצפון או בדרום מנין יודע היכן ערי מקלט שיהא בורה לשם (שם כג). וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו (כמכ"ס סס' כד ס). תאמר ב זה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה (פסח' לג). ב זה שהוא ממחה את הקערה (פסיק' רכתי טו). ב זה שהוא

נותן חומץ על נחר וסותרו (מד"ר איכס, פסח'). ב זה שהוא צוות באוני של חברו (שם). אמר (ר"ג) ל זה שעמו (לר' אילעאי) כלום שתינו רביעית יין האיטלקי א"ל הן (ערוכ' סד). אמר להם למי אתם קורים רבי אמרו לו ל זה שמטייל אחריו (מס' ד"א ד). — ובמו מה ש' : זה שאנו עושין בחוצה לארץ כל יום טוב מאלו שני ימים מנהג הוא (כמכ"ס, יו"ט כ). זה שאמרנו שיש לו לערב שני עירובין בשתי רוחות לשני הימים והוא שיהיה אפשר לו להגיע לכל אחד משני העירובין ביום הראשון (סוף, ערוכ' ח יא). — אי-זה, עי' אי, איוה. — ד) רמו המקום, עם ב, בזה, במקום הוה, hier ; ici ; here : וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קדשה (בראש' לח כא). ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה (שם מח ט). ואל הוקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם (שמות כד יד). בנה לי בזה שבעה מובחתי והכן לי בזה שבעה פרים (כמד' כג א). ויאמרו לו מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך מה (שופט' יח ג). אני האשה הנצבת עמכם בזה להתפלל אל יי' (ש"א א כו). ויאמרו להן היש בזה הראה (שם ט יא). הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם (שם יד לד). אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זולתה בזה (שם כא י). — ועם מי, מזה מן המקום הוה : הגידה נא לי איפה הם רעים ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש' לו יו-יז). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מכ יס). פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה (שם נ כס). אחרי כן ישלח אתכם מזה בשלחו בלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א). כי בחוק יד הוציא יי' אתכם מזה (שם יג ג). לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים (שם לג א). ויאמר יי' אלי קום רד בהר מזה כי שחת עמך (דבר' ט יב). אל נא תמש מזה עד באי אליך (שופט' ו יח). לך מזה ופניתי לך קדמת (מ"א יו ג). אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתך (רות כ ח). — מזה ומזה, במשפ' מצד זה ומצד זה : כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה (שמות כס יט). והאמה מזה והאמה מזה בערך בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן

שנה הצום צמתני אני (שס כ), זה עשר פעמים תכלימוני (איוכ יט ג), ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט (כוח כ ז), — ה) אחרי מלת השאלה מה, למה, מה-זה, למה-זה¹, לחוק השאלה: ויאמר יצחק אל בנו מה-זה מהרת למצא בני (כראש' כו כ), ומה-זה תאמרו אלי מה לך (שופט' יח כד), ויאמר העם איש אל רעהו מה-זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים (ש"א י יא), ותבא אליו איובל אשתו ותדבר אליו מה-זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה), וישבו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה-זה שבתם (מ"ב א ה), ויאמר לי המלך על מה-זה אתה מבקש (נחמ' כ ד), ותאמר אם בן למה זה אנכי (כראש' כה כב), הנה אנכי הולך למות ולמה-זה לי בכרה (שס לב), ויאמר למה זה תשאל לשמי (שס לב), ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עובתן את האיש (שמות כ כ), אדני למה הרעתה לעם הוזה למה זה שלחתני (שס ככ), וילך העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים (שס יז ג), ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי' (כמד' יד מא), ויאמר יי' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (יהוש' י י), ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה-זה ירדת (ש"א יז כח), הנה בא אכנז אליך למה-זה שלחתו וילך הלויך (ש"ב ג כד), ועתה מת למה זה אני צם (שס יב כג), ולמה זה חרה לך על הדבר הזה (שס יט מג), למה זה את מתנכרה (מ"א יד ו), למה-זה לי לבונה משבא תבוא (ירמ' ו כ), למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שס כ יח), הוי המתאווים את יום יי' למה-זה לכם יום יי' (עמוס ה יח), למה-זה מחיר ביד בסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יו י), אנכי ארשע למה-זה הבל אינע (איוכ ט כט), — ואחרי הנה' הרי: וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה-זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ"א יט ה), ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות והנה-זה בא רכב איש צמר פרשים (ישע' כא ח-ט), מרחק שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוק בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחיק (שביע' ת יא), אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו בלום (פסנ' ג ח), מצא כלי כסף וכלי נחושת וכו' —

— (1) בערב' למאד' א.

מה ומה לכמותו (שס כו יג), לחת כתבים משני עבריהם מה ומה הם כתבים (שס לג יב), ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מה וגדר מה (כמד' ככ כד), וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מה ומה לארון (יהוש' ח לג), ויהיו לישראל בתוך אלה מה ואלה מה (שס ככ), שן הסלע מהעבר מה ושן הסלע מהעבר מה (ש"א יד ד), ופלשתים עמדים אל ההר מה וישראל עמדים אל ההר מה והניא ביניהם (שס יז ג), וילך שאול מצד ההר מה ודוד ואנשיו מצד ההר מה (שס כג כו), וישבו אלה על הברכה מה ואלה על הברכה מה (ש"ב כ יג), וראש עגול לכסה מאחוריו ויד' מה ומה אל מקום השבת (מ"א י יט), ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מה ומה (שס כ), והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מה ומה (יחזק' מו ז), ועל הנחל ועלה על שפתו מה ומה כל עץ מאכל (שס יב), — אי-מה, ר"ל מאין, מאיזה מקום: אי-מה באת ואנה תלכי (כראש' יז ח), ולא שאלתיהו אי-מה הוא (שופט' יג ו), אשר לא ידעתי אי-מה המה (ש"א כה יא), למי אתה ואי מה אתה (שס יג), אי מה תבוא (ש"ב א ג), אי-מה עיר אתה (שס יס כ), מה ארצך ואי-מה עם אתה (יו"ל ח ח), — ותבוא בחבור עם מלות הזמן והמספר קצת במשמ' עכשיו, כבר: ויעקבני זה פעמים (כראש' כו לו), זה עשרים שנה אנכי עמך (שס לא לח), זה לי עשרים שנה בביתך (שס מא), כי עתה שבנו זה פעמים (שס מג י), כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ (שס מה ו), כי הביתני זה שלש רגלים (כמד' ככ כח), וחנה ברכת ברך זה שלש פעמים (שס כד י), וה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דנל' כ ו), זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי' את הדבר הזה אל משה (יהוש' יד י), לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה (שס ככ ג), זה שלש פעמים התלת כי (שופט' יו יב), הלוא זה דוד וכו' אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש"א כט ג), כאשר זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד כ), עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ"א יז כד), הנה עתה זה באו אלי שני נערים מהר אפרים (מ"ב ה כב), זה שלש ועשרים שנה היה דבר יי' אלי (ירמ' כה ג), עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכ"ל א יב), האבכה כחדש החמשי הגור כאשר עשיתי זה כמה שנים (שס יז ג), כי צמתם ומפור בחמישי ובשביעי וזה שבעים

(א) לָאֵלָא

אשר שם הזהב וזהב¹ הארץ שהוא טוב (כנאש' 3 יא.יב). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו (ישע' 3 ו). — ולתשמיש לעדי: טה תעשי כי תלכשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ' ד ל). ותעדי זהב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה (יחזק' יו ג). — ומשל לדבר נחמד: הנחמדים מזהב ומפז רב (תהל' יט יא). נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב הן טוב (משלי כב א). חמודות פזהב (עזר' ח כו). — ולדבר נקי, טהור: וזקק אתם פזהב וככסף (מלא' ג ג). בתנני פזהב אצא (איוב כג י). — זהב אופיר, זהב שהיו מביאים מארץ אופיר, זהב טוב, עי' אופיר. — זהב סגור, עי' סגור. — זהב שחוט, עי' שחוט. — ואמר ב"ם: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו אל תחרש על איש לו הון כי רבים הפחיו זהב וזון השנה לב נדיבים (ב"ם גני' ח כ). — וזהב רותח, יוצק זהב רותח לפיו של פלוני, קללה: א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא בא מלאך וסטרטו על פיו ביקש לנגות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (מס' 57). וזהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס ווולתו (הרמב"ן על הלאש"ע). ודבר סרה על תורת משה רבינו ע"ה יוצק זהב רותח בפיו ובפי כל הנמשכים אחריו (מנח' קנא' לר"י מפסא 86). — ומשל לאיש בר מזל שהשעה משחקת לו, יעפר יהיה בידו לזהב: קח עפר ויהיה בידך שוה זהב ע"ד משל הדיוט לאיש מצליח (אלגזי, אהב' עולס 72). — ומשל: הכסף נכסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הזהב וממון במטמון יחפש בקבר (מרסס המוסר כ). הוא אשר יאמר משל הקדמוני זהב זה זהב, ובלעדיו אין כל אהב (משא' גי חיוון). ונכל: בספי וזהב לקחתם (יוא' ד ה). כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (מ"א' כ ז). בספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם (שס ג). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו (ישע' 45 כ). כספם וזהבם עשו להם עצבים (סו' ח ד). בכל יום היה זהב ירוק והיום אדום (יומא ד ד). — ומ"ר *וזהבים: שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וכו' (יומ' מד). שבעה זהבים היו בכ"ה זהב טוב זהב טהור זהב שחוט זהב סגור זהב מזוקק זהב פרויים זהב מופז (מד"ר שמות לה). — *וזהבים, במקום בנדי זהב: חל ופשט

חרי זה לא יחזיר עד שיתן אות או עד שיכנין משקלותיו (ב"מ כג). המוציא וכל על ראשו ותפילין בראשו חרי זה לא ימקלם לצדדים ולא יקשרם במתניו מפני שהוא נוהג בהן מנהג ביון (שס קס).

זהב¹ — כמו זאת: לא זה הדרך ולא זה העיר (מ"ב ו יט). זה² הלשכה אשר פניה דרך הדרום (יחזק' מ מס). לשחוק אמרתי מחולל ולשמתה מה זה² עשה (קהל' כ כ). גם זה² ראיתי אני כי מיד האלהים היא (שס כד). וגם זה² רעה חולה (שס ה יא). זה² מתת אלהים היא (שס ית). כל זה² נסיתי בחכמה (שס ז כג). גם זה² ראיתי חכמה תחת השמש (שס ט זג). — פזה וכו': ויאמר אלהם פזה וכו' עשה לי מיכה (סופט' יח ד). אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי פזה² וכו' תאכל החרב (ש"כ יא כה). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל בנה כי חלה הוא פזה² וכו' תדבר אליה (מ"א יד ה).

זהב² — מלת קריאה, וזה, קולקריאה להאריה להבריתו⁴.

זהב³ — פ"ע, התנאה: חפאו על שמואל ע"ה נביא ה', כי זה א ודה ונתנאה באמרו כן לפני יי' את שור מי לקחתי (יחזק' דס, השכל סוף ססד). קצו בקצר, כמו מעוצר, לי לא נוצר, וזהא יקין, רודם ומקיץ, כחלום מהקיץ (ממו' רומ', שחר' יו"כ, אדס).

זהב⁴ — ממנו זהב, *זהב, *זהב, *זהב, *זהב.

זהב⁵ — א) מכתת יקרה, צהובת הגון, יעשו ממנה כלים יקרים, וימכרו מטבעות היותר רבות המהיר, Gold; or; gold: ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (כנאש' מד ת). אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף (מ"א י ככ). ארץ החוילה

¹ כבר החליטו רוב המדקקים החדשים שאינה זו צורה מקוצרת מן זאת בהפלת התו, כמו שסברו החדשים קודם, ולפי דעת ברוקלמן (Broek. Orr. I, 321) זו היא הצורה העיקרית של מלת הרמו ד"א ונהפך הפתח הארוך לחולם כמנהג, והשתמשו בה העברים לנקבה ולא נשאר ממנה אלא מעט מפני הצורה המארכה באות ת זאת שלקחה מקומה. — ² נסמר זו קרי, ובקצת ספרים ואת, זה. — ³ נסמר כזו קרי.

⁴ בארמ': אמר רב ניוהא דתורא הן הן ניוהא דאריה זה זה ניוהא דגמלא דא דא (פסח' קיב). ⁵ בערב' זה א, ועי' זה ה. ⁶ בערב' ד"הב ב, בארמ' דהב.

^a زهي ^b ذهب

¹ כמו וספא, וספד, וספיק, וספד, וספד, וספד.

אָבֶן בִּיחַן, במה שבחונים הוזהב. — **אֶפֶר, בָּצֵר**
בָּרוֹן, פֶּלֶן, שמות נרדפים לזהב.
בָּחַן זהב. — **בָּצֵר**, הוזהב כשהוא עם הסינים.
יָהָב. — **יָהָבִי**. — **יָהָבִי**. — **יָהָבִי**. — **יָהָבִי**. — **יָהָבִי**. — **יָהָבִי**.
 של זהב. **יָהָבִי** זהב.
 כור, להחזיק בו הוזהב.
יָהָבִי, התיך זהב.
עֶפְרוֹת יָהָב.
עֶפְרוֹת יָהָב. — **עֶפְרוֹת יָהָב**.

יָהָב, ש"ו, מ"ר **יָהָבִים**, — אומן בזהב, עושה מלאכת זהב, **Goldschmied ; orfèvre ; goldsmith** ; שפופרת של זהב ושל נגנין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנתלקה לאורכה טהורה (תוספתא כלים כ"ג י). קורנם של זהבים שנינו (שנת קננ). ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנמלים בשכרן דינר ליום (מד"ר כראש' סא). יצא כורש למייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה מיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים הם הכספים (שם שפ"ט, קמתי אני).

יָהָב, פ"י, עת' **יָהָב**, — יהיה כמו זהב : ועד מתי יהיו בני יונה כשרים כל זמן שעוקר כנף ומתמלא מקום עיקרו דם והתוררים בשרים משי זהב ו (רמב"ם, איסורי מונע ג כ). — **יָהָבִי** : ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהב אלא מעבירין אותה ממנו (סא), מלוו ולוה כ ז).

— **יָהָבִי**, *הוזהב, — נעשה כגון הזהב : מאימתי תורים כשרים משי זהב ומאימתי בני יונה מסולים משי זהב (ספרא ויקר', נדכס ו ח), שיהא כנפי גופן (של התורים) גדולים ואדומים ומה זה ימים בזהב (רש"י חול' כז).

ול. ע"ב, וזה אינו מסכים כלל למבוע של רוח הצפונית, ובפרוש אמרו בגמ' שם ע"ב וממורים קרה זו רוח צפונית, והנה רב יהודה מונה כאן ארבעה הרוחות בהכתוב יערף. במטר לקחי ובאר מבע של באו"א לפי הכתוב הוזה, ועל סמך הכתוב מצפון זהב יאתה באר כאן מבע רוח הצפונית, וכמו שאמר רב חסדא שם ע"ב, והכתוב הולים זהב מכים לא הובא אלא לומר שהפעל זול בא אצל זהב, ורב יהודה השתמש כאן בהשם זהב באותה המשמעה שיש לה בהכתוב באיוב לרוח צפונית, שמולת את הוזהב, ואמרו בספרי בפרוש : זה רוח צפונית שעושה את הרקיע נקיה בזהב (סאליטו) ועי' ערך כ ז ל.

בגדי זהב וירד ומכל כמו שטבל, זהבים מעביר ולבנים לובש שעבודת היום כבגדי לבן (יוסי כן יוסי, סדר עבודה, חכנת). — **יָהָבִי**, לבן, מתכת לבנה שחופה, יותר כבדה מן הוזהב, ודומה בקצת איכותיה לזהב, **Platine** : כל המתכות צפין על פני הכסף התי חוץ מהזהב והפלטינא או הזהב הלבן הבא מהודו (אנר' חכמה א ג ד). — **יָהָבִי** (ב) חתיכת זהב במשקל קצוב שהיה משמש למשקל במסחר : ושני צמירים על ידיה עשרה זהב משקלם (כראש' כד כב), כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת (כמד' ז יד), ויהי משקל נומי הוזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב (שופט' ח כו). — **יָהָבִי** מתכת, חתיכות זהב : ראובן שקנה זהב מכות משמעון פתורא בהקפת לחרש אלול (תש' הנא', שפ"ט כ). — **יָהָבִי** במליצה, בנוי לשמן על שם נגנו : שתי שבלי הויתים אשר ביד שני צנתרות הוזהב המריקים מעליהם הוזהב (וכר' ד יב). — **יָהָבִי** במליצה בנוי לרוח הצפון, **Nordwind ; vent, de nord ; north-wind** : ועתה לא ראו אור בהיר הוא כשחקים ורוח עברה ותמהרם מצפון זהב (יאתה על אלוה נורא הוד (איוב לו כא-כב). — **יָהָבִי** : נטל זהב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואמר האירו לי זהב אחד היה לי ונפל ממני כאן (מד"ר דנר' כ).

יָהָבִי, וְשָׁקָה, וְתַבְקִישִׁי. — ⁽¹⁾ על שם שהיא מטהרת את הרקיע, ועי' בהערה לקמן. — ⁽²⁾ נדחקו המפרשים בפרוש מליצה זו, רובם פרושו זהב כבונה של טהר (כעלי התלמוד, מנחם, ריב"ג ואחרים), אך קשה לחשוב כי בנו כך את מהר השמים, ועכ"פ אין הפעל יאתה מתישב היטב אם לא שנאמר בדעת הספרי כי בזהב בנו את רוח הצפונית הובה. והנה לפי הכתוב רוח צפון תחולל גשם, אפשר שהכונה בזהב שיאתה מצפון כמו"כ לגשם, שזו משמ' ד'הבה (ב) בערבית, אלא שנתלקו חכמי הערבים, יש אומרים שזוהי המטר הדק, ויש אומרים להפך, הוא המטר היוורד בשפע, ויש ראיות לשתי המשמעות בספרות הערבית, וכשנזכור כי ספר איוב כלו מבוע בטבע של ארץ דרומית ערבית ושיש בו הרבה מלים דומות למלות לשון הערבית יותר מכל ספר אחר מספרותנו, יראה לנו הדבר כמו ברור שהמלה זהב כאן דומה לאותה הערבית ד'הבה, אלא שבא"י אין הרוח הצפונית מכיח מטר, וכבר נתקשו החכמים בפרוש הכתוב במשלי רוח צפון תחולל גשם, ובגמ' (כ"ב כה). אמר רב יהודה : רוח צפונית שמולת את הזהב, ופרשו רגמ"ה ורש"י מולת זו מלשון זול, ור"ל שרוח צפונית עושה את הוזהב זול, והוסיף רש"י וז"ל : שפחממת ומביאה שרב ורעבון בא והוזהב

בולוול, *verschmähen*; *mépriser*; *to meprise*: מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזהיין (א) אותו (חול' ז).

זהה * — מצמצם מן זה הוא: זהו שעומר ומתפלל צריך להשוות את רגליו (ירוש' נכ"ל א' ח). כל זמן שפני מורת מאדימות זהו יום (סס). זהו מרגילה וזו היא מרגילתו (ינ"מ פס:). — ובמשמ' זה הוא הדבר: יכול אהה פודה את התייה ואת המתה וכו' זהו שנשאלה בכרם ביבנה לפני חכמים (פסרי קרת קוח).

זהה * — מלת קריאה של שמהה כעת מתול וכרומה: ומרוב חבה ליום ההוא, נפשי אמהר יה אברכהו, אפוז ואברכר זהו זהו (פומ' לשכת, תימ', לקרלת שכת).

זהב * — מ"ר זהובים, — מטבעות זהב, עפי"ר המטבע היותר גדולה בכל ארץ, *Goldmünze*; *pièce d'or*; *gold coin*: מה בין זהוב ומה בין מטבעת זהוב עשוי להשתנות מטבעת בעיינה הוא (ירוש' סכ"י ג' טד). למי

שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר חשבונך (מד"ר דנ"ר ד). אמר לו לפלל הוא שכרו זהוב אחד (ססו). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (סס סס"ט א). וראה אז כנגדו כמו ענן כדמות אדם שהיה נושא משא גדול ובירד זהוב וכו' זהוב שנתת לת"ח העני (ספר חסיד', תתשכ"ד). — ומ"ר: באחד ששכר מרחץ מחבירו בשנים עשר זהובים לשנה (ב"ב קס). מבעורות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעשרונו בזהובים (תע"ג לא). לבן זהבי שיצא עליו שמר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק' דר"כ, שמעו). הלוח לוח נ' זהובים ולוח ק' ולוח מאתים (מד"ר שמות מג). אני מוכר אותה לחגרין ואמלא ביסו זהובים (סס כמד' ז). אמר אדריגוס לעבדיו מלו אותה ממנו ומלאה אותה זהובים ועשו כך נטל הוקן את הבכללה מלאה זהובים (תנחומא קדוש' ח). קונה אדם סחורה בששה זהובים וששה חמשה זהובים (סל"ג קל"ג לר"י גאון, נטין). החמשים זהובים והשפחה שנתן ראובן לאמו במתנה יש מן הדין לראות אם אלו זהובים מטבע עובר בארצכם שקונים ומוכרין בו (ש"ת סו"ט קי"ד). עד היכן הוא

— פס', *זהב, מוזהב: יוצאת אשה בסככה המוזהבת ובמזמטת ובסריטין הקבועין בה (שכת נו:). חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סו"ט עו ט).

זהבי * — כמז זהב: לבן זהבי שיצא עליו שמר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק' דר"כ, שמעו). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלמים ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו (מד"ר כרל"ש פד). הדבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר ווגני כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו בנו של זהבי (סס כמד' נ). למלך שבעם על אשתו וכו' ירד לשוק הלך לו אצל הזהבי אמר לו עשה לאשתי תכשימים של זהב הלך אוהבו ומצא לו אצל הזהבי שעושה לאשתו תכשימים הלך ואמר לשכנותיה וכו' עכשיו ראיתי אותו אצל הזהבי אומר לו עשה תכשימין לאשתי (סס).

זהבי * — זהב, חבוי, ח"י, לנ"ק זהבית, מ"ר זהבית, זהבית, — של זהב, דומה לבגן הזהב: וכאלו פירוש חרוצים הזהבים כולמר בעלי הזהב (סכרש' לריכ"ג, חרץ). כי אנחנו בשינוח לפנינו התיבת זהב נאמר ואת התתיבה הזהבית אפשר שיעשה חצורף מטבעת או כוס ואח"כ נראה שנעשה כוס (דך' אמוס, בינאגו ג). ואם תהיה אדומה יהיה בו תעופה והתלהבות בלירוב כבד ורוב שינה וכבוד ודמיונות כרומיות זהביות (קאטן ג' א' ח).

זהבית * — כנ"י — כנ"י לאחת מצורות השירה: שירה במעלות בני אדם והיא השירה השנייה והיא השירה הנקראת הזהבית (סמעל' לרש"ט פלקיורא א').

זהדריאל * — שם מלאך: שם הראשון הפונה תימנה הדריאל ושם השני הפונה צפונה והדריאל וסודם למשה בחכמה הם הנקודות אות השנייה מן השם המיוחד (כרית מנוח ב).

זהה * — פ"ע, זהיה, וזהה, וזהה, — התנאה, התייה: גזורים גליו לבל יהיו זהים, ד"ק וחלד מאימתו נדחים (יו"ד אחרון פסח, אלוס).

— פס', *זההיה², — זההיה את פלוני, הביט עליו

הביט עליו בולוול. —¹ כך למי נוסח של ואמרי לה במקום מויתין, ולפי גרסת העורך במקום מויתין שנספריים.

(a) זהי (b) זהי

לכל תמצאנה (שם, תלכת). — ומ"ר: כי הנבדל בהחלט לא ישפיע במקום אשר ימצאו זהים וטנופים מזהמים הנפש והשכל (דרך אמונה, כינאנו עמ' 1).

זהור, ש"י, מ"ר והורים, — אור הנאצל מאור אחר: וזה האור שנברא ביום ראשון היה בו זהור שצופין בו ומביטין באורו מסוף העולם ועד סופו (ר"ח חגי' יב). עפעפי (שחר) זהור (רש"י פסח' כז). הורה אינו מאיר מעצמו אלא הוורה שאנו רואין בו בכל ימי החודש פעם הולך לו מיום ליום ועודף ופעם הולך לו כמו בן וחוסר אינו אלא מזהורי חמה השופעים עליו כפי קירובו וריחוקו ממנו (יסו"ע לר"י ישראל' נ:). צורת הירח כדורי מקשה ויצירתה אינו ספירי בגוף השמים אלא שחור ומעובה ומוזמן להוהיר ולקבל את האור מן השמש ולהאציל מזהורי על הארץ כי מהשמש שופעים זהורי לירח (מ' אלדכי, ש"א כ ד). שיהיה או (הירח) עומד ממוצע בין עיני בני אדם הרואים ומביטים בה חוצץ ומבדיל בינם ובינה ומונע אותם מלראות ומתגעגע קוי ניצוצי זהוריה להאיר בני אדם הרואים את החמה (יסו"ע לר"י ישראל' נה:). — ובהשאלה:

ידוע כי דרע האדם הוא חיי הגוף ומאור זהוריה הוא הדם הנבחר והנקי אשר בגוף (אגנ' סקדס לסרמכ"ן ג).

זהורית, ש"י, — משי טוב צבוע בגון אדום, כמו שני, Karmesinseide; crimson silk: שקושרין לשון שליוהורית בראש שעיר המשתלח (שכת ט ג). לעולם השלכתה מטהרתה וחורתה מטמאתה חוץ משל ארגמן ושל זהורית טובה (כלים כו יב). איהוה אדמדם שבאדומים זהורית עמוקה (ירוש' סוכ' ג נג ד). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמתין לא הלבין היו עצבין ומתביישין (יומ' סו). שהיא (ירושלם) מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק' רכתי כו). — ומ"ר: חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סו' עו ט).

זהות, ש"י, — יהירות, גאיה: והם נתנו כל לשון גבהות וגאיות וזיהות עליו (על משה) והבוכו מאמר והאיש משה ענו מאד (ר"י הדס, פאש"י שט).

זהות, ש"י, — סגולת דבר שיאמרו עליו זהו בעצמו, שהוא שוה לדבר השני שיוין נמור ומחלט, Identität; identité; someness — נחוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

כבוד אב ואם אפילו נמלו כיום של זהובים שלו והשליכו בפניו לים ולא יכלימם ולא יצטער בפניהם (רמב"ם, ממריסו ז). אמר להם (שלמה המלך לשלשת הבחורים שבאו ללמד לפניו) בחרו לכם אחד משתים או אלמד לכל אחד מכם ג' דברי חכמה או אתן לכל אחד ואחד מאה זהובים (מעשיות, ניסמ"ד ילינק ג). וא"כ הוא כאשר צמה מועין כי מאת הזהובים אשר אמרו חיים ושלום בבית דין כי נותרו עליו לראובן וכו' (רספ"ג, תסו' גלוני מו"מ יג). — ואמר המלך: הרהבים להבים, וזה זהובים וזכובים, ותענוגות בני האדם שדה ושדתין (כחני' פולס ד).

זהות, ת"י, מ"ר והוהים, והוהי, והוהי, מי שלבו זה, מתנאה ומתיהר, hochfahrend; arrogant: משרבו זהוהי (2) הלב רבו מחלוקות בישראל (סו' מו). — ואמר הפיוס: שונאך בלבבות זהוהים, לשונם מדברת גבוהים, שוא עבוד אלהים (יוזר שנת ד אהס"פ). גלחמים באנטיכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בשרו כמהים (יוזר שנת כ חנכס, אודך).

זהומ, ש"י, מ"ר והומים, — א) הפעולה לזהם האילנות: זיהום (2) משמש לקים את האילן (פ"ז נ:). מה בין המזהם לעושה לה בית מזהם (האילן) אינו אלא כמושיב שומר שלא ייבש אבל אינה גדולה מחמת זיהום (ר"י בן מלכי לזק, שני' ג ד). — ב) *זהומ של כל דבר מזהם, של דמ וכיוצא בו: דם גדה אדום דם בתולים אינו אדום דם גידה זיהום דם בתולים אינו זיהום (גדס סה:). ואם עבר בזיהום ויעתו או בזיהום פיו הרי חילל עבודתו. (רמב"ם, כ"ה המקדש יג). ואם עבר בזיהום פה הרי זה חלל עבודתו כשאר בעלי מומין כולן (פמ"ג, סי' ש"ט). — ובהשאלה: אמרו לה מת בעליך ונתקדשה וכו' אין לה אלא משום זיהום כהונה ואין בית דין מזהמין אותה (ירוש' יבמ' יא). כי המצייר יפסד בהפסד החוש ויווהם בזיהום (רשכ"ל דולקן, מג"א, ח"ד). — ואמר הפיוס: זהום הטמאה מגין ותולה, חטאו בסוף שוגג עולה, חובתו בשודע ביוורד ועולה (סליח' מוס' יוס"כ, איך אשא). דוע זהום וחטאת צחנה, קלוע בעופרת

(1) עי' שרש וזה, — (2) גרסת הערוך, ובנוסף וחוהי, בקצת נוסחאות וזהיה.
(3) בארמ': זיהום אוקמי אילנא.

*זהים — כמו זהות, ע"ש.

***זהיר**, ש"י, — אור מבהיק, ואור הפנים, מראה של תפארה, וגאווה, Glanz, Stolz; splendeur, orgueil; splendor, prides מעומרות בגאווה ובהיות ועיני שדי נשואות בהן (סיכל ט). פנים של גאווה פנים של זהירות (סס יב ד), יורד ומסתכל בגאווה נפלאה ושררה משונה גאווה של רוממות ושררה של זהירות (סס יב ד). — ואמר הפ"ט: משולשת מקודשת ברכב אש זכס גאווה, גאון זהירות ועז חביון לשם יושב במערבה (אופן שכת אתר סכנע, ככודו). יתנשאו יתעלו בעלי זהירות, יפארו יבארו להללו בצביון (ראכ"ק, יולר לכרית מילס, אורזי). — ובקבלה: שמאות התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהירות רגיון הגיון הנזכר כפ' היכלות וכו' זהירות זה הוא ההתעוררות של אבא לבדו בלי דווג וכו' ולשון זהירות ג"כ לשון חיבה שאינה נגלית (עמס"מ, עולם הכרואס יא).

***זהימה**, ש"י, — סס"פ מן זהם: ופתרת ותעל צחתו ותעל זהים תו ושינופו זההימה והצחנה לא הם כשינוף כי הצחנה והזהים הם שמות הרית הרע המכאיש באף (דונס, למנס). והזהימה היא הקלקול וההפסד (ר"ת על דונס, תנעס אש). — וכמו *זהום האילן: מותר לסוך בשמן שלא יפסדו שווה דבר האבד אם לא יעשהו ואין בו מירחא כ"כ כמו בהתלעה ובהימה (סלנוס, או"ח תקל יב).

***זהיר**, ת"י, לנק' זהירה, מ"ר זהירים, זהירות, — (א) מתבונן ושומר לכל יכשל בדבר, behutsam, vorsichtig; prudent, prévoyant; careful השמר והזהירות ואל תהלך עם אנשי חסם (כ"ס גני' יג יג). והזהירות באמת ואיש צנוע לפני כל חי (סס מכ ח). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריוך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ח). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (סס כ א). הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה (סס יג). הוי זהיר בתלמוד (סס ד יג). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה (נכ"כ ו). הוי זהיר ברוחך (שכת לא). כל הזהירות בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים וח' מאות עבדים (סס לנ). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (ג"מ נט). הוי זהיר מן הייעצך לפי דרכו (סס' עז).

בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בנבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תויק לבריות (מד"ר ויק' טו). המשל אומר הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך (סס דנ"ר ג). — ומ"ר: הוי זהירות ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות כ ג). אי אתה יודע שמאמס היינו זהירות בך (דא"ר ס). אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינן הכיבים לפני הוי זהירות בהם (מד"ר דנ"ר ס). — ולק"י: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הגר (שכת כ ו). — (ב) כמו מזהיר, מבהיק, מאיר: גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר מאליו בגוף החמה (ר"א נר חייא, לזכר סלחן עז). אין גוף היקיע השמיני זהיר ובהיר מענין אחד אבל יש בתוכו מקומות כגון בחמים מתעבים ומתחוקים (סס יו). שהצורה הזאת היתה עומדת על תכונה והאור זהיר בתוכה והיא אורה מפני על הצורה הראויה להרבק אל ההיולי (סוף הגיון סנפס א). לפי שהספיר זהיר ומקבל כלל המראים (ע"ח לנ"א סקלי' מו).

***זהירות**, ש"י, — סגולת הזהירות: תורה מביאה לירי זהירות זהירות מביאה לירי וריוות (ע"י כז). וזכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהר (סקד' מו"ס). הביא זה המשל לרמוז על הזהירות הצריך לבעל השכל והחכמה (פי' משלי לזכר' סליו ג). אמר החכם מכלל הזהירות שלא תהא זהיר הרבה (פלא יועץ, סינע).

***זהם** (1), ממנו זהם, *זהום, *זהמה, *זהם, *זהם. ***זהם**, פ"י, — (א) זהם אותו, את הדבר, זהמו, והמתו, גרם לו שיוש נעל נפש להדבר, Jem. Etw. ekelhaft machen; rendre qqch. repugnant & qqn.; to cause to loathe על משכבו וריב עצמו אתו והמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאווה (איוב לג יט-כ). — (ב) דחה את הדבר, פסל אותו כמו דבר נבאש, rejeter; verwerfen to reject: הממאנת באיש וכו' אין בה משום זיהום כהונה ואין בית דין מזה מין אותה (יכוס' יב' יג יג ד). (נכרי הבא על בת ישראל)

(1) בערב' והמה.

(א) زهم

דִּכְ"כ אֵל, רֹאשִׁיָּם מֵאֲחִיס). — ואמר הִפִּיטִן: בָּכִים צוֹר שְׁעָה נָא אֲשֶׁר בּוֹכִים וְגוֹהִים, עָלֵי גֹדֶל הַטָּמֵא אֲשֶׁר נִלְכַּט וְהוֹהִים, הָדוֹף אוֹתָהּ לְצוֹלִים (מִמָּא"ל, מִלִּית' לִנְטִי, אֲשֶׁר). — ב) יִבְמוּ זֶהָמָה: בְּחִיָּה וּבְכֻמָּה שֶׁמֶזֶה יִמִּין וּמִלְכִּים עֲצֻמִּין בְּרִעֵי שְׁלָהֶם (רִשִׁי' יִשַׁע' מו"ח). יִבְעִי עֲתָרוֹנוֹ לִפְנֵי עֲנִינוֹ שֶׁמֶזֶה יִמִּין וּמִקְלָקֶל הַשֶּׁמֶן (רִשִׁי' קֶלֶל' י"ח). — ג) תִּפְסִי, גִּדְּהִים: הַגְּבִילוֹת וְהוֹבְלִים וְהַגְּמִים מֵעֵלִים מִרְחֹן מִתְמִיד בְּאוֹיֵר וְכֵן כָּל הָאוֹיֵר בְּכֻלּוֹ הוֹלֵךְ וּמִזֶּדֶה מֵלְעוֹלָם וּסְפוֹ לְרִקְבּוֹן וּלְהַבֵּאֵשׁ (אֲנִר' חֲמֵסָה א' ג' ב').

זֶהָמָה, זֶהָמָה, שִׁי, — כִּמוּ זֶהָמָה, מְגִלָּה שְׁעוֹשָׁה דְּבַר לְמִזְהָם: לִשְׁוֹן זֶהָמָה וְשִׁינֹף (רִשִׁי' יוֹחֵל' כ"כ). שִׁילֵךְ זָךְ וְגָמִי מִדְּפִי הַעֲנוּת וּמִשְׁוֹר מִזֶּהָמָה הַחֲמִטָּה (מַעֲשֵׂה' א, כִּי־מִיִּלֵּק). — ואמר הִפִּיטִן: תְּהַלֵּל מֶלֶךְ בְּהַרְחִיצֵךְ זֶהָמָה, אֹרֶךְ הַצִּפּוֹן לְצִדִּיקִים תֹּאמִיר וְתוֹרִית לְהַגִּיהֶם, לְיוֹם שַׁבָּת יוֹלֵבֵשׁ רִבִּיד כֶּהֵן צֶדֶק בִּאֲבָנֵי מִלּוּאִים וּבִאֲבָנֵי שׁוֹהֵם (מִמִּי' וִיטִיר, אֹת מִכְרָאֲשִׁית).

זֶהָמָה, שִׁי, — כִּמוּ זֶהָמָה: זֶהָמָה מְרַבָּה וּפֶסֶק נִיתוּהָ מִמִּלָּה, חֲצִיצַת חֲפִיצַת לְכָלֹךְ שֶׁרִין הֵלֶל (מִלִּית' עֲרִי־ס, אֵל לִרְחֵם).

זֶהָמָה⁽¹⁾, זֶהָמָה, זֶהָמָה, זֶהָמָה, שִׁי, — כִּמוּ זֶהָמָה: רַבִּי יְהוֹדָה מְתִיר בְּצֻחָהּ שְׁאִינוֹ אֵלָּא לִישׁוֹל אֶת הַזֶּהָמָה⁽²⁾ (תְּרוּמָה' י"ח). בְּשִׁמּוֹם שֶׁל בֵּית הַכֶּסֶם וּשְׁמֹן הַעֲשׂוֹי לְהַעֲבִיר אֶת הַזֶּהָמָה אֵין מְבָרְכִין עָלָיו (נִרְכִּי' נג.). פֶּת תְּבוּאָה שְׁלֵא הִבִּיאה שְׁלִישׁ שְׁמִינִתָּה עִפִּי קִדְרִיהָ וּשְׁוֹאֲבַת הַזֶּהָמָה מֵא (פֶּסֶח' מ"ב). — וּבִהַשְׁאֵלָה: הוֹצֵרֶךְ לְנִקְבִיו וְאֵכֶל דְּוִטָּה לְתִנּוּר שֶׁחֲסִיקוּהָ עִי־אִפְרוֹ וְזוֹהָ תַחֲלִיל רִיחַ זֶהָמָה מֵא (שֶׁנֶּת' מ"א). שְׁבִיעֵהָ שְׁבֵא נֶחֶשׁ עַל חוּהָ הַטִּיל בָּהּ זֶהָמָה יִשְׂרָאֵל שְׁעִמְדוֹ עַל הָרַם סִינִי פֶסֶקָה זֶהָמָה מֵתֵן עֲבוֹרִים שְׁלֵא עִמְדוֹ עַל הָרַם סִינִי לֹא פֶסֶקָה זֶהָמָה מֵתֵן (שֶׁס' קמ.). לִמָּה שֶׁנִּתְעַבֵּר חוֹמְרָנוּ בְּזֶהָמָה מֵתֵן נֶחֶשׁ תֵּעֵבֵב זֶהָמָה מֵתֵן לִקְבֵל בְּגוֹף וּנְפֶשׁ מַעֲרַכַת שׁוֹלְחָנוֹ יִתְבָּרֵךְ מֵלֵא דִשֵּׁן אֲשֶׁר הֵכִין לָנוּ לְעִתִּיד לֵבֵא (רִשִׁי' אֲלִסְכֵּר, מַשְׁלֵט ד'). אוֹתָהּ הַזֶּהָמָה לֹא נִפְרֶדָה מִגּוֹפֵה שֶׁל אֲדָם עַד שֶׁנִּדְּקָה מִעֵט מִעֵט בְּצִדִּיקִים שְׁבִדּוּרוֹת (רִשִׁי' נִיקְטִילִיס, שְׁעִיר אֹרֶכֶס נ.). וְאוֹיֵ הַקֶּבֶל"ה יִחִיהָ הַנּוֹפֹת וְיִנְעֶרֶם מִעֲפָרָם לְאַחַר שֶׁנִּתְכַלֵּת זֶהָמָה מֵתֵן וְנִתְעַבֵּר מִן הַגּוֹף כּוֹנְתוֹ וְכו' וּבִמְדָּר שֶׁל הוֹמָם וְהוֹסֵמָה לְפָנֵינוּ הוֹחִימוֹ אוֹלֵי הוּא מִלִּשְׁוֹן הַמִּשְׁנָה (כְּסוֹר' וִיב) זָקֵן וְחוֹלָה וּמִזְוֹהָם. ⁽¹⁾ מִשְׁקָל טִמְאָה. — ⁽²⁾ כֵּךְ הַכְּתִיב בְּמִשְׁנֵי יְרוּשָׁה וְיִלְיָם לֹךְ, וְכֵן נִמּוֹד כִּכִּי פִרְמָה.

אֵין מִזְוֵה מִיִּן אֶת הוֹלֵד (כְּסוֹר' מו.). — ג) זֶהָמָה אֶת הַאֵילָן, מִשַּׁח אוֹתוֹ דְּבַר שֶׁמֶן אוֹ שֶׁם עָלָיו וּבִל וּבִיּוֹצָא כוּהָ, mit Fett bestreichen; enduire, de gras; to grease with fat הנְטִיעוֹת וּבִרְכִּין אוֹתוֹן וּקוֹטְמִין אוֹתוֹן (כְּסוֹר' ד'). וּמִקְרִסְמִין וּמִזְרִין וּמִפְסִלִין וּמִזְהָמִין אֶת הַנְטִיעוֹת (רִמְכִּי' סִמִּי' וְיִזְכֵּל ג' ט.). — וּבִהַשְׁאֵלָה, בְּרוּחִיּוֹת וּמוֹסְרִיּוֹת: בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִמְצָאוּ הוֹמִים וּמִנּוּפִים מִזְהָמִין הַנֶּפֶשׁ וְהַשֶּׁכֶל (דֶּרֶךְ חֲמוּסָה, נִיבֵאֵנוּ מֵא:).

— פֶּסֶק, זֶהָמָה, מִזְהָם, מִזְהָמִין, מִזְהָמָה, — מִלְכֵּךְ דְּבַר שֶׁמֶן, בְּדִבְרֵי מִסְרִיָּה, לֹא נָקִי בְּחִמְרָה אוֹ בְּרוּחַ: אֵלּוֹ שְׁאִין שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ וְכו' וּזְקֵן וְחוֹלָה וּמִזְוֵהָם וּשְׁנִיעֲבָרָה בּוֹ עִבְרָה (כְּסוֹר' וִיב), לְחוֹלָה וְלִזְקֵן וְלִמִּזְוֵהָם (סִפְרִי, שׁוֹפֵט' קמח). מִצָּא בָּהּ עֵרֹת דְּבַר וְכו' מִזְוֵהָם הִיא מִלְפָּנָיו וְאִינוֹ חֲשׂוֹד עָלֶיהָ וְכו' הַקִּדְוָה תְּבַשִּׁילוּ אִינָה מִזְוֵהָם מִלְפָּנָיו וְהוּא חֲשׂוֹד עָלֶיהָ (יְרוּשָׁה' נִיט' ח מֵט ד'). שֶׁמֶזֶהָמָה פֶּסֶל לְעִבְדוּהָ (כְּסוֹר' נג.). וְכֵהֵן שְׁהוּא מִזְוֵהָם בְּזִיעֲתוֹ רֹחוֹף וְשֶׁף כָּל גּוֹפֵה בְּבוֹשֶׁם וְעוֹבֵר (רִמְכִּי' ס, כִּי־לֵא סִמְקֵדָה וִיג). — וּמִי־רִיִּים מִזְוֵהָם מִסּוֹלֹת לְבִרְכָּה (כְּסוֹר' נג.). מֵה גִלְלִים הִלְלוּ מִזְוֵהָמִין אֶף הוּא מוֹזֵהָם (מִדָּר' יוֹקִר' וי). — וּבִהַשְׁאֵלָה, בְּמוֹסְרִיּוֹת: מִפְּנֵי מֵה עֲבוֹרִים מִזְוֵהָמִין שְׁלֵא עִמְדוֹ עַל הָרַם סִינִי (שֶׁנֶּת' קמח:). שְׁנִדְּמוֹ גִלִּי הִים לְסוֹסִיּוֹת נִקְבּוֹת וּמִצְרִים הַרְשָׁעִים לְסוֹסִים וְזִרְיִים וּמִזְוֵהָמִין וְהִיוּ רִצִּים אֲתִרִיָּהם עַד שֶׁנִּשְׁחַקְעוּ בִּים (מִדָּר' שְׁמוֹת נג.). בִּי הַמִּצְוִיר יִפְסֵד בְּהַפְסֵד הַחוֹשׁ וְיִזְוֵהָם בְּזִיהוּמוֹ וְלֹא יִפְסֵד הַחוֹשׁ בְּהַפְסֵד הַמִּצְוִיר (רִשִׁי' דורָאן, מִגֵּל"ה ד'). — וּפְעוֹל בְּמִקּוֹם מִפְּעוֹל: שְׁאִילוֹ אֶתָּה אוֹתוֹ תְּחִיבֵת בְּשֶׁם וּמִרִיחַ בָּהּ אֵינֶךְ מוֹצֵא בָּהּ זֶהָמָה כֹּאֲשֶׁר אֶתָּה מוֹצֵא בִּידִים וְהוֹמֹת (תְּסוֹ' סג"ל, סִרְכִּי לֵא).

— נִפְסֵק, זֶהָמָה, — הַתְּלִכֵּךְ, נִהִיָּה מוֹזֵהָם: שְׁמֵעוּ בִי זֶהָמָה בְּצֻחָהּ, וּסְתֵם מִנִּי תַחְנָה, וְלֹא נִתֵּן לִי רַחֲמִים וְחִינָה (כִּי־לֵא קִלִּיר, קוֹי' ל"ב, אִיכָס יִסְכָּה). טָמֵא חוּהָ בִי בְּעוֹן נִכְחַמְנוּ, תִּמּוֹר כִּי בְּצִחִיּוֹן זֶהָמָה, חֲסֵד ה' כִּי לֹא תִמְנוּ (שֶׁס', אִיכָס אֲשַׁפְתּוּ).

— פֶּסֶק, זֶהָמָה, — א) פֶּסֶק, עָלָה עָלָיו זֶהָמָה: עַד עֲבָשׁוֹ הֵן (הַעֲגֻלוֹת וְהַפְּרוֹת שֶׁהִבִּיאוּ אֶת הָאֲרוֹן) קִיּוּמוֹת לֹא הִזְהִימוּ⁽¹⁾ וְלֹא הוֹקִינוּ וְלֹא חֲסִרְפוּ (פִּסְקִי' נאמר לא הוֹמָם וּמִפְּרֵשׁ בְּצִדּוֹ לֹא חוֹסְמוֹ אִינִי יוֹדֵעַ

ואמר הפיתן: חנפים ארץ בדם מטמאים, וזהר שכינתי מתוכם מוציאים (יולר כ שטע', תוכחת). וזהר מצא בנם לימים שמונה לשקדנו, קבעו לכן חמים האלה לדורות עדנו (יולר שנת כ חכס, אודן). — ומ"ר: אל ברוך גדול דעה הבין ופעל וזהר חמה טוב יצר בבור לשמו (תפי' יולר). וזהר אור בעין מאור פני נשר לארבעתם (יולר שנת א חכס"פ, ארל'ס). וזהר נז מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, חוקי הוד בלב ומאד התלתך מטיפים (שס, ארזני עוז). כי זהר היאם מסך יוהירו (כ"י כלוי, דיוואן, מח). — ובהשאלה: ותרבה זמן הייתי נבוכ על שלמה המלך ע"ה שכתוב בו ויחכם מכל האדם ואהוב מאלהיו איך נאבדו ממנו זוהרי החכמות השכליות כי לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (כריקני' כ, שטע').

יֹהֵר, — כמו הוהרה: רב עם צעיר מעשרים להספה, ראויים לעגש וזהר בסדר להתפר (יולר ס' קלים, קלנס).

יֹהֵר, פֶּעַל מן זהר. — פֶּעַל, הוהיר, (א) האציל וזהר, glänzen; briller to shine: והמשכילים יוהרו בוהר הרקיע ומצדיקי הרבים כבוכבים לעולם ועד (דני' יב ג). ענין יאירו במאור תורה ופניך יוהירי' בוהר הרקיע (כרכ' יו). מה הבוכבים מזהירי' ככל הרקיע כך הם (ישראל) מזהירי' לעתיד לבא (מד"כ כד' ג). מטה ששת והיתה טהורה ה"ו מתחזקת ופניה מזהירות (למכ"ס סוט' ג כא). — ובמשמ' פ"י, עשה שיוהיר, שיאיר: ובהגיעו (אור השמש) לחלקים ההם (הכתמים ברקיע) הוא מכה עליה בכה ומאיר אותם ומזהירם (תרג' אכן סיני, כשמים וסעולס יד). — ב) הוהיר את פלוני דבר, הודיע לו ובאר לו וצוה לו לעשות, to recommend: והוהרתה אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ולכן בה (שמות יח כ). — ג) הוהיר את פלוני, עשה לו אזהרה, הודיעו כי דבר רע עתיד לבוא עליו, או אמר לו לעשות דבר פלוני או לא לעשותו ואם אין ירע לו מזה, warnen; avertir to warn: וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והוהירה ונשמר שם (מ"כ ו י). וראה (הצופה) את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והוהיר את העם (יחזק' לג ג). ואתה כי הוהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות (שס ג יט). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם

הזוהמה ויהיה הגוף וך ונקי בשם שיצה"ר יתעבר ממנו ויהיה וך ומנוקה ואוי הנשמה שכבר נתעברה ויהמה וכו' תמצא הגוף נקי מזה מהו (אנקת רוכל כ ט). הרשעים הללו כל כך קבלו זה מא עד שאין בה בניהנם ובחבט הקבר להוציא זה מהן (עמס"מ, תיקוני התוספתא). כי עם חלאת הטבע וזה מה מה חיים הם למוצאיה ומביאיה להשקות מהם צמחי תבואתה (ארכע' כוסות, כוס תנחומים כ). — ואמר הפיתן: שפה אחת מוכתם, לרכוב פילים בכהמתם, ולסוך בדם זהמתם, וזרמת מוסים וזרמתם (יולר שנת כ חכס, און מושיע).

זֹהַר¹, ממנו זהר, הוהיר, זוהר, *והיר, *והירת, *והר, *אוהרה, *הוהרה.

זֹהַר, ש"ן, מ"ר והרים, וזהר, — אור מבהיק, Glanz splendour; brightness: ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר בעין החשמלה (יחזק' ח ג). והמשכילים יוהרו בזהר הרקיע (דני' יב ג). שראה אותו (סמאל את משה) שהוא יושב וכותב שם המפורש וזהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות (מד"כ דכ' יא). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבו רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן וניצוצין של זוהר מוקפות להן ויוקני זיו מבהיקים את פניהם (מדכ' א"ב דר"ע כ). זוהר הבוכבים נקרא אור (כ"ח פסח' כ). כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע והו בין השמשות (כ"ג גאון, כרכ' ג). הירח אינו מאיר מעצמו אלא הוזהר שאנו רואין בו בכל ימי החודש וכו' אינו אלא מוהורי חמה השופעין עליו (יס"ע ל"י יסרל'י א יג). כבר התחיל להתיילד בה (בהירות בלילה הראשון) ולהראות בעין קשת דקה של זוהר ומיד הוא שוקע ובא (שס ו). צדיק אחד היה רותץ בממכמי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הוזהר אמר כשהקב"ה כותב הדיו הנשאר בקולמוס הוא מקנה בראש הצדיקים (ספר חסידים תתרכ"ט).

¹ בארמ' זוהר, בערב' זהר ואודהר a משמשים ברוב שמושי זהר בעברית.

^a زَهْر اَزْدَهْر

(יחוק' ג כה), ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה וכו' והוא נזהר' נפשו מלש וכו' ולא תקע בשופר והעם לא נזהר (שס לג ד-ו), טוב ילך מסכן והכם ממלך וכן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד (קס"ד יג), ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ (שס יכ יב), מלמדין אותו הזהר שלא תתחיל מפניך שמא תבוא (יומ' נב), בא לקללו אמר לו הקב"ה הזהר שאתם את מקללו לנפשך את מקלל (מד"ר בראש' סו), הזהר שלא ילקח אותו האיש בצרעת (שס לג), אמר פרעה ליוסף אע"פ שאמרת ליך אתה תהיה על ביתי וגו' שעשיתך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמלכני עליך (שס כמד' יד), — ומ"ר: הכמים הזהרו בדבריהם שמא תחובו חובת גלות (אבות א יא), אמר להם (ר"א לתלמידיו) הזהרו בכבוד חבריהם (כר' כח), אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע (ספני, עקב מג), אמר להם הזהרו שלא תמדרו בהקב"ה (שס), צאו זהו זהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא"ר ג).

— ספני, *הזהר, מזהר, — שהזהירו אותו: אמר להם אף אני מזהר בשם שאמרת ליך וקבלת כך אמור להם ויקבלו (ספרא אחרי קל), לא ראי דיון בראי נשיא ולא ראי נשיא בראי דיון הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מזהר על קללתם (שס קדוש' קד), לא פורע (המשות מלחמה) ולא פורס ולא מטמא לקרוביו ומצווה על הבתולה ומוזהר על האלמנה (יומא עג), ואין (הבה"ג) מטמא לקרובים ומוזהר על הבתולה (סו' יב), — ומ"ר: לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו ככל יראה ובכל ימצא (פסח' ג ג), לרבות את הנכרים שמוזהרין על העריות בישראל (תנ' יא), ויאמר קומו צאו אמר לו משה מזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא (מכ' כה, מס' דפסח' יג), קודם מתן תורה היינו מזהרים על שפיכות דמים (שס משפט', נזיק' ד), ללמדך שהגדולים מזהרין על ידי הקטנים והם נענשים על ידיהם אם לא יוכיחו אותם (מד"ר כמד' י), לא הזהרו בשרות להגשא לפסולין (יבמ' פד), — פני, יזהר, — כמו הזהיר במשט' צוה: ויהר קחת

(¹) אמר ריב"ג בהשרשים: ואני חושב כי הקמעות בהם לפי שהם מעמידים ואפשר שרצו לפאר המלה בעבור הריש כי ראיתם נקדו והוא נזהר נפשו מלש ותוא חולף בקמץ והוא איננו בוקף ולא באתנה ולא בסוף פסוק, ע"כ.

וכו' והזהרתם אתם ולא יאשמו לוי' (דס"ב יט י), באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו (יחוק' ג יח), כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא (שס כה), — והזהירו מן דבר: ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה (יחוק' ג יח), ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות (שס לג ט), רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתו אתכם ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתו אתכם (שס נב), אמר לו הקב"ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתו אותם על ע"ז תחלה (מד"ר דנר' כ), אמר לו הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתו יך על הנרות אלא לזכותם (שס כמד' טו), כמה גדוים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו (שס ח), אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח (מד"ר שמו' יט), ואתה בני איש טוב וממשפחה כיוחסת וטובה אתה ומוזהירו ומשיבו מדרך רעה (תנחומא' כלק א), — ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אחיה מוין לקול מזהיר, לעיוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הכוס והוא מזהיר (כמ"ט, תנכ"ש כ ס).

— קל, יזהר, — א) כמו הזהיר במשט' האיר אור: ודברו באש וגנוציה הרבה מצוות בכל דבור וזהירות (אוס' לרס"ג, קובץ מע"ק), ערך מאורי מופתי עששיות וזהירות בעיפתו (יולר שנת כ אה"פ, ארנן), — ובהשאלה: ובאשר סבבה (השמש) במלה תהפוך הזמן אל בריאות וגעויות וזהרה הארץ ובאשר סבבה בשור נוסף החום (RSO, III, 3, 234, תנ' א'לפרגני), כי המעופפים הקטנים האלה אספו להם שלל צבעים מכל אשר מצאו בחדר הורתם הטבע הנדיבה וזהרים ממרחק כמוצק אבנים יקרות (תוס'א, יונקי סדכש טו קט), — ב) כמו הזהיר במשט' צוה: וזהרו בזה ומגעויותי ובהטהרו הבו מעליכם, רחצו הכו הסירו רוע מעלליכם (אוס' לרס"ג, קובץ מע"ג), וזויות חצר ואמצעיים, וגג יציע ורפת ולולים, ומתכן ואוצרות יין ושמן, חכמי עם נדיבות, וזהרו לבדקם (כ"י סלוי, אוס' לשכס"ג, אגר' שד"ל CCIX), וזהרו לרחות פסח מברו, ומאדו ראש השנה (יולר שנת הספסקה, את פני מלך), — ופעול, כמו וזהר: ללמדך כמה היו זהורים במצות (סל' פסוק', לולב).

— נפע', נזהר, נזהר, — שם לבן לרבר ושמר א"ע ממנו ונמנע מעשותו, וכדומה: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יתיה כי נזהר

(נכ).—הזוגות, שנים מתלמידי החכמים שהיו בזמן אחר ונשאו ונתנו תמיד בהלכה יחד, כמו הלל ושמיאי וכדומה: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני (פס"ב ו). — בן זוגו, אחד משני הדברים של זוג אחד: היו רושמי (שתי אותיות) על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שנ"ב ג). — ובהרחבה, אדם דומה ממש לחברו: שאין זה (מי שנשא אשה גרושה) בן זוגו לראשון זה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו (גיט' ז). — יבת זוגו, אשתו: לפי שאינה בת זוגו (רש"י סו"ט כ). — זוג ונפרד: ומהם (מהחפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות סגיון יא). הגה יתבאר שכל זוג הוא בעל תכלית וכן הענין בזוג הזוג ובזוג הנפרד ובמספר הראשון והמורכב (רל"ג, מלח"ה' ו' יא). מיני הנגדיים כמו הראות והערוך והאור והחשך והזוג והנפרד במנין (פי' משלי לורח' ס"ו כ"ו). והיודעת כי שלשה חשבון נפרד וארבעה זוג (ר"ח ב"ר חסדאי, הספות). דמיון הראשון להמציא מספר שיהיה זוג ונפרד יחד (מלך לתכמה, יס"ר מקנדיס יו). — זוג ופשוט: המושכלות הראשונות לא יחטאו לעולם כמו שהכל יותר מן החלק והמספר המורכב מזוגות ופשוט (יוס' לדיק, טולס קטן ח). — ב' כלי מלאכה מרכב משני אברים שווים, כמו מספרים: נזיר שגלה בין בזוג בין בתער (נזיר וג). דבי עקיבא אומר (שתי השערות האמורות כנגעים) כדי שיהיו נימלות בזוג (נדה ו יב). כמה יהא בלבנוני (של השערות שבנגעים) רבי מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג (ננט' ד ד). מגל יד ומגל קציר והשחור וזוג של ספרים שנחלקו (כלוס יג א). לא ישב (האדם) להסתפר סמוך למנחה גזירה שמא ישבר הזוג (שנ"ט ט). ואינו מספר (הכה"ג) בתער אלא בזוג ראש שיערה זו בעיקר זו (רמב"ם כלי המקדש כו). וצריך שישאר מן (השיער) המאדים כדי שינטל בזוג שכל שיערה שאינה נימלת בזוג הרי היא כאילו אינה (פס"ב פס"ב ד). זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה בדברים העשוין להשאל ולהשבור וכו' הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (פס"ב, טוטן ונטטן ח').

ב. *זוג¹, ש"י, — פעמון, Schelle; clochette; bell:

אין חמור יוצא במדרעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אעפ"י שהוא פקוק (שנ"ט ד). הזוג והענבל חבור (פס"ב יב ח). כזוג של בהמה החצון זוג והפנימי עינבל (נזיר ו ב). הברול שבתוך הזוג המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ח שנת נח). זה זוג עם הענבל התלוי בין שניהם כאחד נקרא פעמון (רמב"ם, כלי המקדש ט ד). — ואמר הפיטן: יחד מאחם ומחברם כדבק זוג ועינבל (מכש"ט, מח' ויטרי תפד). הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בוזגין (שנ"ט ט). בשלושים וששה זוגין בל"ו רמזים (נכנס הכה"ג לקדשי הקדשים) (מד"ר ויקר' כא). עבשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם היך [הם] שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות להם מס ולהביא להם עבדים (מכ' נשלח כ ח). זאת (חיה) היא שעתידה להקיש עלי כזוג (ס"ט נרש"י יח). שמקרקשין כזוג סימן שיתקבצו לחופה (רמב"ם כ"ב קמ"ט). ועל דבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שבשדוהקין בו הוא מקיש במנין שעות היום אשר בעת ההיא (ש"י יענ"כ סג).

*זוג, ש"י, — כמו זוג: אין מומנין לא בגפת וכו' לא בתבן לא בוזגין¹ ולא במוכין ולא בעשבין (שנ"ט ד ח). בין העגולים לזוגין (טס"י ח). מה נזיר אסור בחרצנים ובזוגין אף נשיאות כפים אסור בחרצנים ובזוגין (ירוש' תע"ד סג).

*זוג, — קל לא נחוג.

— פס', *הזוג, — עשה זוג, חבר שנים יחד: החוסם את הפרה מה מזוג את הכלאים פטור (תוספתא כל"ה ס יא). כל שהוא מזוג את האומניות זהו אומן וכל שאינו מזוג את האומניות זה הוא הדיוט (ירוש' מ"ק א ס"ד). הפקיע שהיה מזוג את הפתילות (והסוסי, כי תשא).

— פס', *זוג, — כמו הפעיל: החוסם את הפרה מה מזוג בכלאים (כ"מ ז). שלא לזוג לה (להצפור החיה של המצורע) אחרת קודם שלוחיה (חול' קמ). — ובפרט בין זוג: אפילו ממור אחד בסוף העולם וממור אחד בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזוגין זה בזה (ירוש' קדוש' ג ס"ד). אין מזוגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סו"ט כ). כמה עבדים יש לי וכמה שפחות יש לי ואני יכולה לזוגם בשעה אחת (פס

¹ כך בכ"י, ומנוק' בוזגין.

¹ לא נתברר מקורו.

בעולם (סס ג). ולמה קורא אותו (להיצה"ר) זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו (סס קסל), טוב ילד). ולמה נקרא שמו (של היצ"ט) ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ומעלה (סס). — ובמשמ' קרה לו דבר : אם מזדווג לך יום מוב עשה אותו מיד וכו' ואם מזדווג לך יום רע ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו (פסיק' כתי, כיוס ססמיני עלרת). זו (הספינה) שהיא יוצאה מן הלמין לא היו הכל צריכין לשמות שאינן יודעין באיות פרק היא עומדה ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגין לה (מד"ר שמות מח). — ובכונה רעה, להזיק לו, להלחם בו, לנסות כחו אתו : מאיכן נידווג לו משעיר (יוס' תע"א ססד). נידווג לו גוי לישראל נותנו לימינו (סס ע"ב מ ג). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (פסיק' דר"כ, שור לו כסכ). אמר ר' אחא לא באו להזדווג אלא לחור גלגל עינו של עולם עין שעשתה מרת הדון בעולם הם מבקשים לסמוחה (מד"ר כראש' מב). משל לבן מלכים ש מזדווג לו פדגונו לחמיתו (סס). כל מי שהוא בא להזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (סס מא). לרועה שהוא עומד ומכניס בצאנו בא זאב אחד נידווג לו (סס נו). ואם מצאתם שם תינקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם (סס סה). נטל (יעקב) חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו אומות העולם להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן (סס פ). למלך שהיה לו כלב אנריון וארי גמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלכבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאשר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו כך שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל אמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו (סס עו). יעקב אבינו על ידו שבקש לישוב שלוה בעולם הזה נידווג לו ששנו של יוסף (סס פד). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (סס ויקר' כו). אמר להן (הקב"ה לישראל) אם ראייתם שמזדווג לכם ברתו לתורה (סס דנר' א). יום ש מזדווג להם נבוכדנצר הרשע לישראל פשט מהם שני לבושים גדולים לבוש כהונה ולבוש מלכות (סס טה"ט, פסעתי).

ויקר' ח). אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה בקריעת ים סוף ומה הקב"ה עושה מזדווגן בעל כרח שלא בטובתן (פסיק' דר"כ, סקלים). — ואמר הפיטן : שביתי שפחה לבושת שנים וכו' שביתי עבד ומה עינים, בשמש בתקפו עת צהרים, בא ונוגגם ונחלקה בינתים, בולדות כמו כוכבי שמים (קין' לת"כ, ואת נוי). לערב ונוגגם בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לבם כאחד (סס). אקף עבדים כיללה, וזויווגתם בלילה (ממו' ויערי תלא). — ובדקדוק, ונוגג שתי מלים, אמר שתי מלים בצורה אחת אעפ"י שאתה מהן צריכה עפ"י הדון להיות בצורה אחרת, כדי שיהיו זוג : כי בא הפ"א בחולם לזווג התנועות (דר"ק ירמ' כס לד).

סספ, "הורג, — נתחבר עם בן ונוגג והיו זוג אחד : היו מזדווגין (העדים) זוגות וזוגות (ססכ' ס ס). כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ה הרי י' ג"ה הרי י' ד"ה הרי י' נמצא ה' לעצמה (מד"ר שמות טו). — ובפרט וז"ל : ואותו הפרק (בחדש ניסן) זמן בהמה וחיה ועוף ש מזדווגין זה אצל זה (כ"כ יא). בקשו (שר) המשקים ושר האומים) להזדווג לבתו של מלך (מד"ר כראש' סח). מלמד שחבא (שתבע) אותן (פרעה) להמילדות) להזדווג להם ולא קבלו ממנו (סס שמות א). מעשה באשה אחת בצירן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה (באו לפני רשב"י ובקשו להתפרד זה מזה אמר להם חייכם) בשם ש מזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (סס טה"ט, נגילה). — ובכלל נתחבר זה עם זה : לא ישא אדם אשה ממדינה זו וילך וישא אשה ממדינה אחרת שמא יזדווג זה אצל זה ונמצא אח נושא אחותו (יומא יח). לימים מזדווגו שלשתן למקום אחד (ססכ' לא). כמה מלאכים מזדווגו לה (להגר) (מד"ר כראש' מס). יוסף קטן של שבטים היה ונזדווג לו שלשה מלאכים (סס עה). מזדווגו להן (לישראל בשעת כבוש הארץ) שלש משפחות רעות (סס נח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן וכו' אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא יהו מבויין אותו (סס שמות מ). אמרו להם (אומה"ע להמלסופים) יכולין אנו להזדווג לאומה זו (סס ח"כ, פתי'). מה עשה הקב"ה הפלוג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (סס כות א). יש מהרשעים שמזדווגין זה עם זה

לוח : רבוי וזוגי המונה להוראת שני דברים מצד שהם זוג אחד מצד שהם שוים ודומים בתמונתם אם בטבע אם במלאכה הטבעיים הם האברים הכפולים בבני"ח שתי עינים שתי אוזנים (תל"פ סי' קו).

זִוּגִיּוּת, ט"ג, — סגולת דבר שהוא זוג : אבל המספר הבב"ת אחר היותו בלתי מוגבל לא יתואר בזוגיות והפרידה (כ"ח קרשקש, אור סי' א ג). מה שלא יצויר שיפדר אף במחשבה כמו התדבקות לגקודה זה הזוגיות לארבעה (יכוד' כר"ג נתן, כוונ' הפלסופ' לאלגולי).

זִוּד (1), ממנו זוד, זר, וזון, יזוני, יזוניות, יזונה, יזוניד. **זִוּד** (2), ט"פ, עכ' זר, זוד, עת' יזוד, יזונה, — עשה בודון, בכונה רעה ובעיות, *mutwillig sein; agir avec mauv. intention, être arrogant; to act insolently* : עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים כי בדבר אשר זוד עליהם (שמות יח יא). השמעיו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה מביב אל יהי [לה] פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה בי אל יי' זדה אל קדוש ישראל (יזמ' נ כט). — ואמר הפישן : זד על אדוניו עבר יושב גנב (מוסף כ ר"ס, חללס). זד אנשי מרמה, וערפו טמאה בהמה, והביאו את דמה, אל הקדשפנימה (שנת כחנז', חין משיע). — **זִוּד**, חויד, כי' מויד, — כמו קל בנחץ הפעולה, עשה בצדקה, בכונה רעה : הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר (דכ"ל יח כ). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כה יד). ותמרו את פי יי' ותזידו ותעלו ההרה (דכ"ל ח מג). וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידו עוד (שס יו יג). והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם (נחמ' ט יו). והמה הזידו ולא שמעו למצותיך (שס כט). כגון ששגג בכיאה זה ויד בהקטרה (יומ' נג). — ואמר הפישן : דם שופכים בשוגג בלא רואים, גולים לערי מקלט הנקראים, בהזידם להרוג בצלם ברואים (יז"ר כ שטו', תוכחת). — והזיד על פלוני : כי ידעת כי הזידו עליהם

— פט', זוג, מזוג, מזוגות, — מחברות בזוג : רוח עצה וגבורה וכו' רוח דעת ויראת' וכו' ובאו מלות אלו כפולות ומזוגות כי האחת מהן שרש והתחלה אל השנית המזוגות לה (נפול' יסודס י).

זִוּגָה, ט"ג, מ"ר, זוגות, — כנוי לאשה ביחס לבעלה, זוגותו של פלוני, אשתו, *Ehefrau; épouse* : שעד שהוא בחר המוריה נתבשר שנולד זוגותו של בנו (מד"כ כראש' נ). ונפטרה זוגתי והניחה בת (כש"ל, תולד' אדס כו). על דבר היקרה זוגתו אשר בקשה ממנו היא וקרוביה לשלחה לפלוניא וכו' ומצפה שתחזור זוגתו אל ביתו (ש"ת רנ"ח כט). ראובן שאמר לשמעון חמיו תן לי זוגתי (מרכי כתוב' קסד). לאה שטענה על ראובן אמרת לאישי מה לך להתויד עם נפקת ברא כמו זוגתך וחרפתני (כ"א, כ"ק פח). והביא ראובן עדים בפניו והעידו ע"פ החרם ששמעו מפי שמעון שהורה בפניהם שנתרצה לזוגתו בצוואתה (כ"א, כ"מ ט"ז). ועתה נפטרה לזוגתך ורוצה אני לקיים צויה (כ"א, כ"ב תקכ"ד). לא לקחנו ממנו דבר ושום פרעון על הממון שהיה לזוגתו טמון בעדה (כ"י טוכדיס, אג"ר דופי חומן). וכמעט גרם קטטות ביני ובין זוגתי בתו (יעק"ז, מגלת ספר 43). לקח יונתו תהי זוגתו כלה כנוסה יפת בתבל (ספר הסומ', תימל', זור סדרו). וע"י הוכיות הנוכחים נתנוצצו ממנה ניצוצות בזוגתך זאת ברי שתוליד ממנה (כ"י קארו, מגיד מיש', וי"ט). ונתן בו (האלהים באדם) להוליד כמוהו לקיום המין בהתחברו עם זוגתו (מנוס"מ ג כ א ג). דעו רבותי שמרתי זוגתי דינה נפטרה לבית עולמה (ש"ת פרט מטע אסרן קיט). מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי הרבנית וצ"ל גוססת ולא יכולתי לעיין בו (ש"ת חת"ס, יו"ד קנג). כי לא זכיתי עדיין לבנים ולא ידעתי במי החסרון תלוי או בי או בזוגתי תחיה וכבר עשתה זוגתי כמה סגולות ורפואות מנשים וקנות (מגלס טמירין ז). מעשה באחד שישב בכפר והיתה אצלו גניבה גדולה ובא הוא וזוגתו לבקש ע"ז (זכרון טוב, ספורי מעש' כס). ויבוא וישאל בשפה רכה מה לך זוגתי כי בהתלתיני לעלות מן הרחצה, הגידה גאלי נתחום, שאלתו זוגתו בתשובה על שאלתו האתה הוא הרב בדריבשאק אם אין (יל"ג, כף רגל עגל).

זִוּגָה, ת"ו, — של זוג, שיש בו זוג, שנים דומים זה

(1) יש מחלטים אותו לנע"י זיד.

(2) יש סוברים כי עקר משמ' שרש זה היא בשל, הרתיח, ומוה ויזד יעקב נזיד, ובהשאלה מושג הדודין. אך הפעל ויזד אולי שרשו נזד, עי' זה הערך, ומשמ' בשול ורתיחה אין גם להשרש זוד הערבי, ורתיח הוא לגזר משמ' הוספה ועדף מן רתיחה, ולכן צריך לאמר כי זה פעל עכרי בלבד.

א. *זר (א) פ"ע, נע תנועה קלה ממקום למקום, sich rühren; bouger; to move הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחרם על בניך (תעני' ג ת). לא זו משם עד שהבישו נחש זמית (תוספתא סנ' ח ג). שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זו מאצלו (ספרי ואתחנן כו). העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל מסון שפוסקין עליו אמרו לא זו משם עד שפדאו במסון הרבה (גיט' נח). ענה משה עונה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זו מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (חל' ג ט). אמר משה אם מניה אני את ישראל וארר אין להם תקומה לעולם איני זו מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד"ר שמות מז). באותה שעה אמר אברהם איני זו מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם כמד' יז). שבעה איני זו מכאן עד שתמסרני בידם (שם כב). שאין (אזה"ע שבאו לירושלם) זרים משם עד שמתגירים ובאים ומקריבים זבחים ועולות (ספרי, וזאת הכרס כנד). לא זו משם עד שקבעו הלכה בר' יוסי (תוספתא כר' ס ג). אל ת זו אלמנתי מביתי ואל תספרוני בעיירות (ירוש' כתוב' יב לד ד). ימותו כל בני אלמנה ואל י זו שמעון ממקומו (נדר' סו). אלמנה שאמרה אי אפשי ל זו מביט בעלי וכו' אי אפשי ל זו מביט אבא (כתוב' יב ג). — ודבר לא בע"ה: ומשנה לא זוה ממקומה (יבמ' ג). ר"ל לא נשחנתה לא במלה. אמרה הואיל ומן הפלך הוה התעשרתי עוד אינו זו מתחת ידי לעולם (מד"ר כחש' טו). לפי שתפס יעקב אבינו את שק לפיכך אינו זו לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות (שם פד). ובה (אהרן) וניתנה לו הפרשה הוה שאינה זוה ממנו ולא מבניו (שם ויקר' כו). בשר ודם אם יעשה לחבירו רעה אינה זוה מלבו לעולם (שם דכ' ס). — לא זו מעשות דבר, לא חרל אף רגע: למלך שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו וכו' התחיל לקבול עליו בקרוביו לא זו האב ההוא מלהיות קובל והולך עד שאמר לשמים למי אקבול עליו חוץ מאלו (ספרי, סלויט' טו). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי לא זו מתכבה עד שקרא אותה אחותו לא זו מתכבה עד שקרא אותה אמו (מד"ר כמד' יב). — וכמו"כ עם שם אחריו,

(1) רק עבריה וארמית. קרוב לזה הוא הפעל וע,

(נחמ' ט י). מהו ותורדו שהוידו על חניניות של הקב"ה (מד"ר כמד' יז).

זר (1). פ"י, — וזה דבר, נתן לו ז'הר וזיו: זקק מטלית, וז'הר מטלית, וזה אצטלית, וזכרו מנטלית (יוזר שבת ור"ח, חילת כשחל).

זר (2). — כמו וזית: יי' וזי' ש' שאל במחתרתו אף כי אציעה, חיתתי והנך שם לחברה ולהפציעה (סליח' מוס' יוס"כ, יתכילני).

זר (3). פ"י, — שפ"פ מן זר: שהיו כל הנביאים מבקשים ויזוג לירושלם ולא מצאו (פסיק' רכתי, נחמו). — ובפרט זר: הא (שמכריוס למעלה בת פלוני לפלוני) בזוג ראשון הא (שמומנים לו אשה לפי מעשיו) בזוג שני (סנ' ככ). בת כהן לישראל אין זוג עולה ופה (פסח' מט). יש שהוא הולך אצל זוג ויש שזוגו בא אצלו יצחק זוגו בא אצלו וכו' יעקב הלך אצל זוגו (מד"ר כחש' סח). הקדים הכתוב לזכור זה בענין זוג יצחק (כ"י אכרנאל. חי שרס). — ואמר הפסוק: נתמצעו תאומים בנזוג חתנים, לדבר על לב בלה דברים הגונים (יוזר שם"ג, חתי מלכנו). — ומ"ר: הקב"ה יושב ומוזוג זוגים בתו של פלוני לפלוני (מד"ר כחש' סח). כל הזיוגין מן הקב"ה (פסח' חסיד', תתתשכ"א), שהוזהר לכהנים שיהיו מובדלים יותר מכל העם מהטמאות ומוזוגים וממלבושיהם (מנוס"ח, חתי נר ח). — ובקצת השאלה בסגנון המקובלים: ולהבין דרך הזיוג דע כי זיוג ת"ת ומלכות לא יהיה אפשר להיות אלא ע"י התעוררות תחתון מבני העוה"ז (פסיק' רמול' ת יח). ואחר שביארנו דרך התעוררות הזיוג נבאר דרך התקשרות הזיוג דע כי אל הזיוג צריך שיקדם אליו החבוק (שם כח). ואחר שביארנו דרך החיבוק והנישוק נבאר דרך הזיוג העצמי ופריה (שם ככ).

זר (4). פ"י, — מטבע הזוג: עד עת קץ אשר בו ישלם הייחוד והחבור הזוגי עם השבת כל העשרות ליושנן (נפול' יחוד', לוח סדרוש' מג). ביום הדבקו באומתו חבור זוגי (שם, דרוש' לא).

זר, ממנו א. וזו, *זוה, מוזה.

(1) עשה הפסוק פעל בל"ה מן השם זיו.

(2) ע"י הערה לקמן. — כנראה קצר הפסוק מן מוזה, ובארם' זוי כמו זוית.

וחומשו מעה, נמצא הווי חמש מעות כסף (יולר פ' שקל, אז רחית), — ומי: אם ירצה לכתוב מתנה לאדם על עצמו וחובים או וזוים שיתן לו לזמן אחר שפעמים שלא יודמנו לו הוויים ליתנם לו באותו העת (תס' הגא' הכנזי קלט), שאסור לו למכור אפי' להראות הוויים השמורים לצורך הסריון (כגמ' ערכ' כט:). — ואמר המשורר: אעזבה בור תחתיות, ובני אדם יושבים בשפל, אעלה רום עליות, אשבון בערפל, שם בצלצלי החרווים, אמיר צלצל הוויים (יל"ג, גלגל החור). — וכנ"ל: וזו ללא תתי לשכני בגילח, חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה (קרוכ' פ' שקל, אלס לזכרס), אם היו (הוויים) של לוקח טובים מזווי או ממחרים לצאת יותר מזווי (כמכ"ס סכ"ל יד א), — ואמר המשורר: גביר גבר ובזו החסדות והיו כל בלי חמדה בזווי, וקנה כל יקר ביקר אהבו וכל רע בדודיו לא בזווי (ר"י הלוי, נלס אסף), במלחמת מזמות מאווי, וכתרי הוד ושכל טוב בזווי, וקנה כל בני חורים לעבדיו, כצוף לקחו וחסדו לא בזווי (יוסף כר"ת סירוש' לר"ד כר"א בן הכמכ"ס), ר"ל הודו ושכל טוב הם בזווי, הוא בזו אותם ולקחם לעצמו, ואת כל בני חורים הוא קנה בדבריו המתוקים אך לא בהוויים. — ומשל: וזו (1) לקנות בו תבואה אינו מצוי ולמי תחולין אותו הנוגשים מצוי (כ"ח חגי' ה), אחד שהיה בדרך נכנס לפונדק ובקש שיתנו לו לאכול בשני איסרין אמר לו בעל הפונדק ומה אתן לך בשני איסרין א"ל ולא שמעת המשל אומר לפי וזוי רקוד (מדכ' תהל' עז), — (ב) משקל: משקל עשרה וזו (2) ביחודה שהן חמש סלעים בגליל (תרומ' יח), — ובדקות הרפואות: קשטור משקל שלשה וזוים ניטרי וזו וחצי (קלון ג ד, ובהרכס מקומות).

***זר** (3) פ"ט, עב' זח, וחה, עת' ווית, — היה מרצה בעצמו, התגאה בנפשו, במעשיו: אל תזוה מפני לץ להשיבו כאורב לפיך (כ"ס גני' ח יא), — ומצוי בפרט עם המלה דעת, וחה דעתו של פלוני עליו, לא היתה לחוצה מפני בושה וכדומה: אין לו ואינו רוצה להתפרנס (מן הצדקה) אומרים לו

לוח (כמד' ככ), — (1) בארמ': היינו דאמרי אינשי וזו א לעללא לא שכיחא לחליתא שכיח (גמ' ספ), — (2) בס"א זין, ע"ש.

(3) קצת דומה לוהה, ע"ש.

לא זו מדבר פלוני: אלא אפילו באותה שעה (שחמאו ישראל בעל) לא זו מחיבתן לזה להן ענני כבוד ולא מסקו מהן המן והבאר (מד"ר כמד' כ), — (ב) פ"י: נשבעתי לו (לאברהם) שאיני וז (1) טל מכניו לעולם (ירוש' כרכ' ס ב), נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזו את רגלו עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמכם (מד"ר כמד' כב), — ובהשאלה: ואין צריך לזו מלשון אל (רש"י ש"א ד כא). — הפע', הווי, — עשה שיווי: עושין כל צרכי המת סבין ומדיחין אותו ובלבד שלא יזיו בו אבר (שנת כג ס), דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיון אותו ממקומו (לכות ג יו), שמויז עפר ממקומו (שנת לט), ולא היה מזיוה ממקומה (תמיד ג), כדי שלא יהא מזיוך (ספרי' סלויטו טו), לא יזיונה ממקומה (ביל' לו), אין מזיון אותו (את הגוסס) ואין מטילין אותו ע"ג החול (שמות א ג), נוח לו לאדם לזיו כותל בנוי שש אמות בעובי מלזיו רגלו אחת של אבנר (מד"ר קסל, שתי ורס), — ואמר הפיטן: חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא, טסות כבוק ולא מויוות הוד כסא (מוס' א ר"ס, ומיות), — וכמו קל עומד: קבועתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לכל יליון לכל יליון ערי עד ממקום (יולר' שנת ד אה"ס, ידודון).

ב***זר** (1) פ"י, מ"ר ווויס, — (א) שם מטבע קטנה של כסף, רבע השקל: מי שיש לו ר' זו לא יטול לקט שבתה ופאה ומעשר עני (פאה ח ט), מי שיש לו ג' זו והוא נושא ונותן בהם ה"ז לא יטול (סס ט), והיא כותבת התקבלתי מסך חמשים וזו (כמו' ה א), זה נוטל חמשים וזו זה נוטל חמשים וזו וכו' האחרון נוטל מנה ושלפניו חמשים וזו (כ"ק ד א), המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות וזו השביעית מן המנין קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות וזו אין השביעית מן המנין (כ"מ ט י), לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה וזו או מאתים וזו הוצאה (ספרי, סלויטו טו), שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבילה יפה חמשים וזו (כ"ק לד), — ואמר הפיטן: וחסלע חציו בקע זרביע וזו, והווי מתחלק לפלג

ועוד, שכמותו יש גם בערבית. — (1) בב"י סיר' מזי ה, (2) לא נתברר מקור מלה זו, במד"ר דרשוה במדרש מלים המוני: ולמה נקרא שמם וזוין שוויין מזה וניתנים

כח ט). — ב) קרקעית הים ששם נשארים הדברים שנפלו לתוכו: המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הגיים ומן הנחר ומזוטו של ים (ע"ז מג). בזוטו של ים ובשולותיו של נחר (כ"מ כא). זו ככל שהיא זוטו של עולם (ירוש' נכ"ד ז:), והנמשל באלה דרך כלל לתוצאות המות המקרית אין תכלית לרבויים מקצרים החיים הטבעיים אולם שהשטפה בזוטו של ים הם מחמדי העולם שישקיעו בהתנגות (כ' קלוגי, חנן כמן פ.). — ובהרחבה, תחתית החר ובדומה: מה חרמון¹ זה כל טובו נתון בזוטו כך בחונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד"ר ס"ט, חתי מלכנון).

זויה, — עי' זוית.

זוית², ש"מ, מ"ר זוית, — זוית הבית וכדומה, פנה, הרוח שמתהווה בין שני דפנות או בין שני קווים, שנפגשים וחותכים זה את זה, Ecke, Winkel angle, coin; corner: ושתי המוכות יין ומלאו כמורק זוית¹ מוכה (וכ"ט טי). האומר לבנו מעשר שני בזוית זו ומצא בזוית אחרת (מע"ט ד יב). (כתב) על שתי כותלי זוית ועל שתי לוחי פינקס (שנת יב ד). אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת (נכ"ד לא). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה (מד"ר דנ"ג ג). לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחת (שם נכ"א טו). לא הניח משה זוית בקרקע החר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (שם קס"ה, וטוב משניס). לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה (שם ס"ט ח). לקרן זוית הסמוכה לזה"ר (שנת ז:).

במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם הזוטו, וגרסה זו הובאה בערוך במשנה שם כח ט. ורה"ב הביא שתי גרסאות הזוטו מה זוטו, ואמר: הזוטו איבא דאמרי הזוטו ארעיתו ותחתיתו של מצודה ושל חרם. והנה שנויי הגרסות נותנים מקום לחשוד שאין מלה זו עברית ואולי גם לא שמית, וקצת מעיר על זה גם הצורה זוטו, ולא זוטו. אך עד כאן לא נמצא מקורו. — ¹ י"א כי חרמון זה כמו חרם.

² בערב' זאויה a, אבל כבר השיל פרנקל ספק בדבר אם זו מלה ערבית מקורית או שאולה מארמ' וזויתא. — ³ אמרו המפרשים שזויות המוכה היו מלאות דם.

הבא משכון וסול כדי שתזוז דעתו עליו (כתוב' סו:). שחולי הרקת הדמים בנשים מחדש לחדש היה כדי שלא תזוז דעתן הקלה עליהן או כדי להרחיק קרבתן קצת מן האדם (ס' חינוך, תוריע קסו). כי זוהה דעתם (של בני איוב) בעושרם (כ"מ אלשיך, חיוכ א ד). או זוהה דעתך עליך במעלתך הגדולה (שם קו טו). — ויותר במשנ' התנאה בדבר: למה נברא (האדם) באחרונה שלא תזוז דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית (תוספתא סנה' ח' ת). אר"ת בר אבא מעם אחת ומנני אדם אחד בלודקיא והביא לפניו דיוסקן' אחד טעון בי"ו מוטות ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית ותינוק אחד יושב באמצעיתו והיה מכריז ואומר ליי הארץ ומלואה תכל ויושבי בה כל כך למה כדי שלא תזוז דעתו של בעל הבית עליו (מד"ר נכ"א יא). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו נטל את הצפורן לתתור בית אביו (שם שמות לו). נפלה אמו עליו (על האחרון בשבעת הילדים שהרג הקיסר) והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו בני לך אצל אברהם אביכם ואומר לו כך אמרה אמי אל תזוז דעתך עליך ותאמר בניתי מוכה והעליתי את יצחק בני הרי אמנו כנתה שבעה מוכחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד (שם ח' כס). מעשה כמרים).

זוחל, ש"מ, מ"ר זוחלים, — א) בינוני מן זחל, עי"ש. — ב) *מין ילק, כמו זחל: פרח (עמלק) בזוחל (תנחומא תל"ט ט). — ג) *שרץ זחל על הארץ, כמו התולעים וכדומה, Kriechtief; reptile: ומהם המעופף והשושה והזחל ומדותם ושמושם והנאותם ותועלתם בעולם (תרג' תו"ס, בית מדות ד, כספ' מגד' טו). אבל הדג הוא בכלל הזוחל (שם). לזאת איפוא החל החוקר הטבעי קופיער לקרוא אותם (את השוכנים במים וביבשה) בשם זוחלים על שם הליכתם הזוחלת (תוס"ט ג, כותלים). הזוחל ים שונים למאד בדמות תבניתם ובאברי גופם (שם).

זומי¹, ש"מ, כל זוטו, — א) תחתית החרם שצדים בו דגים, עשוי כעין כים ושם יורדים הדגים שנכנסו אל חרשת, Beutel (d. Netzes); culaignon; bag (of a net): החרם ממא מפני זוטו² (כלים כג ט). העושה בנד מן החרם טהור זוטו זוטו ממא (שם).

¹ לא נחברר מקורו אם הוא עברי או שאול, ועי' הערה לקמן. — ² כך בערוך. וברוב הנסמאות וגם

זאִיָּה^a

זוית הנסיגה (סס).

אלכסון.

זוית "נצבת, צרה, חרה, מרוחת. — זויות מצרניות, שיש להן צלע משתפת. — זויות קרקריות, שקדקד משתף לשתייהן.

יתר, המחבר קצות צלעות זויות הנצבת.

"מרבוע, שיש לו ארבע זויות. — "משלש, שיש לו שלש זויות.

עמוד.

צלע.

קדקד, — קו, קו נצב, "קו נטוי.

ראש.

"תבריא, "תברית המחברת שתי זויות במרבוע. — "תור, עי"ש. — "תושבת המשלש, הצלע שממול ראשו, — ועי' ההגדרה.

זול, ממנו זול, זול, יהול, זולת.

זול, ס"י, עכ' זל, זלת, עת' אזול, כי' זל, זלים, — כמו שפקד, ausschütten; verser; to pour out: הזלים זהב מכיס ובסוף בקנה ישקלו וישרו צורף ויעשהו אל (ישע' מו).

— פסע', הויל, הויל, — עי' הפעיל בערך יול.

זול (זול²), — פעל מן זול.

— פסע', הויל, ס"ע, — נעשה בזול: מצרפין שקלים דרכונות וכו' ויעשו אותן מרגלית שמא תזיל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (ירוש' שקל ב מו ג). ואין פורין בכלים וכו' שמא יזילו הכלים ונמצא ההקדש מפסיד (סס). וזה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול היו ביוקר והזיל אם הוא גרם נותן ביוקר (סס כתוב' יכ לד ד). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הזיל וזו היא של רב נהילאי בר אידי (סלכ' פסוק' ממונות).

— פסע', "הזול, — נעשה זול: המוכר ויין ושמן לחבירו

(1) לפי דעת החכמים כמו זאל a) בערב' במשמ' הלך לו, חרל, נפסק.

(2) רק עברית וארמית. ואולי בערב' דיל b) במשמ' שפל, נמוך, מה שנוגע בקרקע.

a) زال d) ذيل

בגון שנפרץ בקרן זוית (ערוג' לד). היתה עומדת בקרן זוית (סס סו). שצבורין ומונחין בקרן זוית (גיט' יג ו). ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש' סו). עד שיראה בשני גריסין על שתי אבנים בשני כתלים בזויות (נע' יג ג). האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ חולץ את כולה (סס יג ג). — ואמר הפיטן: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחם ערוכים על העצים, ואף זויות מובח מבוסים, דם כמים לים מכסים (שפי"ח, יוס א). מאחרי שבת בתי כנסיות, מלאי מצוות ברמון ובזויות (מוס' יוס"כ, אלה אזכרה). בכל זויות מוקמר ומוגש לך (סס יולכ, ככל חון). — ובהשאלה, זויות השפה וכדומה: שפה (מותר לגלח) מזויות לזויות (מו"ק יח). — זויות הנפש: ואז תמצא כל העולם הגשמי שקוע בנפשך וגבול במחשבותיך עד אשר תוכל לכלול אותו בזויות מזויות נפשך (רמב"ע, ערוג' סכסס, ליון כ). — וגם העמוד העומד בזוית, וכדומה: אשר בנינו כנמעים מגדלים בנעוריהם בנותינו בנותי מחטבות תבנית היבל (תסל' קמד יכ). — ובפרט יתחכמת ההגדרה: וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו בצלעו או זוית מוגשמת שיקפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וביוצא בהם כל אלו מכת הנמנע (מו"ג ג טו). כמין ב' קיום החותכים זה את זה על נקודת המהם תקרא זוית והיא על ג' מדות יש שיהיו שני הקיום הנפגשים ההם ניצבים זה ע"ז כמו עמוד וכו' תקרא זוית ניצבת וכו' וכשהיו ב' הקיום הנפגשים האלה נטויים זה ע"ז כמו קיר נטוי וכו' תקרא זוית צרה ותשאר אחותה שבצדה ר"ל שהיא כעין זוית אח"ד או זוית גח"ב המקבלת לה גדולה ממנה וגם מזוית ניצבת ותקרא לפיכך זוית מרווחת (יסו"ע לכ' יכרלי ב ג). עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קיום נכרתים על זויות נצבות (אמונס רמא א א). שהמשולש זויות יז שוות לשתי נצבות (מכא כל מלאכ' הגיון, ליור). שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמיתית שכל משולש זויות יושלשה גדולות או קטנות יותר משתי נצבות (אמו"ר ד ג). — זויות הנפילה, הנסיגה: והזוית אשר תעשה דרך התנועה קודם הדחיפה על השטח שהוא כל"ע תקרא זוית הנסיגה (ראש' למוד' ג ד קיד). והזוית אשר תעשה תנועת הנסיגה עם השטח שהוא אל"ד תקרא

בי הייתי זוללה (איכ' א יא). — אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאד זולל ומאד חשוב (כ"ט כתוב' מ.). — ב) בפרט מי שמרבה באכילה יתר מן המדה הראויה, *Schlemmer; gourmand; gormand*; בגנו זה סורר וטרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא (דבר' כא כ). אל תהי בסבאי יין בוללי בשר למו כי סבא זולל יורש (משלי כג כ=כא). — ואמר בן סירא: אל תהי זולל וסובא ומאומה אין בכיס (כ"ט גני' יח לג). גנב או חוטף או גונב נפשות או בורה תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו (רמב"ם מכיר' טו יג). שהרגיל מחשבותיו ודעותיו לדרוך אחר התאות והתענוגים הגופניים וכו' זולל כחור או נושך ככלב או מקנא כנמל או מתנאה כנמר (מאזני זקן, אלגזלי 37). שנות זולל תקצרנה ומכלכל ארחתו יאריך ימים (כ"ו, תרג' כ"ט לו לג). — ואמר המשורר: על כרם בן שמן חמר, לעין עבר שועל זולל וירא מגד, על שריגי הנפנים ענבי מגד, ותכל נפשו לענבים ובי יין (ילג' משל, א כ). — ומ"ר: שאם (יש) לאדם בנים גדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לבם להיות זוללים וסובאים (ספר חסידים, תתפ"ד). כל ישת לבי ביפת עין במחמדי זוללים וסובאים כל אפת (כ"ו, תרג' כ"ט כג ג). — ג) יִשֵּׁם חיה, *Vielfresser; glutton; glutton*: במלכות סוויצ'אה יש חיה אחת טמאה נקראת בלשונם פיליפוס וכו' לעולם הוא אוכל ולא ישבע וכו' בלשונו הקדוש זולל ובלשון ארמי וליל או אסית (שלמי סגור' נג). ה זולל בשמו כן הוא כי הוא אוכל כל היום כלו בלי לשבעה בהבניות דומה לכלבים גדולים אצל המגרים (כאש' למוד' א ו). — "זולל הדבורים, *Bienenfresser; guêpier; mudwall*: זולל הדבורים וכו' חרטום רבוע הצלעות וחרוד ורגליהם ממהרות לרוץ (תוס' א, מערכ' סעוף קנד). — "זולל התאנים, עוף, *Feigenfresser; sycoophage*: זולל התאנים ארכו רבע אמה מראהו ממעל שהתר כטלוא לבן על כנפיו וכו' את התאנים יאהב מאד (שם קמו).

זוללות, ש"ג, — מדת הזולל: והסבה הג' (להתקצרות שנות האדם) היא על זוללות המונוגות שנתחדשו בכני אדם (כ"י אכרנבאל, כראש'). שהיה להם לחם מן השמים לשבוע והם לתנבות התאווה וזולל לית שאלו בשר (שם, כשלת). הנה ענין הבשר אינו מזון הכרחי והוא שאלת זוללות ומלוי מעים ותאווה

והוקרו או שהזול (כ"כ ט ח). שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לורע ביוקר והזולל או בוול והוקרו ונוטל מהן בשער הזול (כ"מ ט ח). אומר אדם להכירו הלויני כור חטין וקוצץ לו דמים הזולל ונותן לו חטנים הוקלו נותן דמיהם (גמ' שם טס). ואם קבלן הוא (שחור בו אחרי שהתחיל העבודה) שמין לו מה שעתיד לעשות בין שהזולל בעת ששכרן בין לא הזולל בין שהזולל מלאכה אחר כן בין לא הזולל (רמב"ם שכי' ט ד). — ובמשמ' נפתח שויו: שיש בני אדם שאין רוצין לכתוב שטר על עצמו שלא יזולל נכמיו (ווסיקר, לו). — קל, זול, — כמו הזול: שבאותו מקום היו מוכרים יין ביוקר וקודם שהגיע לשם זול היין בכל המקומות ופחת מכדי דמים שקבלו (רש"י כ"כ טס).

— סתא, *הזולל: טלמד שכל מי שסר טרע מדולל על הבריות (מס"ג, סתי' מקץ).

זולל¹), ש"ו, — ההפך מן יקר, מחיר מועט של סחורה, *Wohlfel; bon-marché; low-price*: פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזולל או ממקום הזולל למקום היוקר פודהו בשער מקומו (מע"ד ט א). שהיה ר"ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לורע וכו' ונוטל מהן בשער הזול (כ"מ ט ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזולל או ממקום הזולל למקום היוקר (תוספתא דמ"ו ס יו). שמא פרקמטיא בזול נודמנה לך ולקחת בהן (שבת קנז). משלמין דמי בשר בזול (כתוב' לז). והחמירין מעלים במקום היוקר בכמקום הזולל ואינן חוששין (כ"מ עג). מעות בזולל ופירות ביוקר (כ"כ לא). שיקת בשר בזולל ויאכל יין בזולל וישתה (סנה' ט). על הזולל שהוא בא לעולם ועל השבע שהוא בא לעולם וכו' אומר ברוך הטוב והמטיב (מד"ר כראש' יג). יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו נשומה שחונה ומלולה שנת רצון שנת ברכה שנת זולל שנת שובע (שם ויקר' כ). — ואמר החכם: כל דבר זולל יקר (כ"י, תרג' כ"ט כ). מה שנראה שהוא ביוקר הוא באמת בזולל (דרך מייסאכות כח).

זולל²), ת"י, לנק' זוללה, מ"ר זוללים, סמ' זוללי, — (א) דבר של זול, דבר בווי, *wertlos, verachtet; sans*: דבר של זול, דבר בווי, *valeur, méprisé; vile, abject*: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (י"מ' יס יט). ראה י"י' והביטה

¹ ארמית ועברית.

² לפי דעת החכמים מן זולל, ע"ש.

גוברת (ש), ואחר היה מתקן. לעצמו מאכלים ומטעמים בריאים ומאכיל אותם לעבדיו בפניו והוא היה מסתפק בקב של חרובין מערב שבת לערב שבת וכל זה לשבר הזוללות (מאזני דק, אלגולי 89). ויותר הורגת זוללות מהחרב (כ"י סלון, אולס"ח א ג, כסס סלטון). זוללות ושתיית הרבה יין חזק (שס טו ג). לא יאכל דרך זוללות כי אם כאוכל לפני המלך דרך מוסר (כאר מ"ס חייס, סעודה, סקד' ג). ומה יקרה לו מרבויו הזוללות והסביאה והוימה (מכת' רכ טו כ' ל"ו). ומי שתתרבנה ליחותיו בסתו לזוללות וזמנוש תנועתו (קאטון א כ ו). נמצאת מדת הזוללות בעוף הנקרא אילטורי בלעז אשר מרוב היותו להוט אחר המאכל ילך מאה מילין לאכול כוית מבשר גבלה מוסרחת (זמח לדיק, א' מודינא לו). יגע המבקש לכבוש שאריותיו ולא יכבוש הזוללות כי היא סבה לזנות וגאווה וכל הרעות (שס). איך ירצו אליהם מהרה ובטרים יבא בכפם המאכלים יבלעום בשאול חיים לרוב זוללותם (כ' קלני', אגד' נפ"ח כ ו). אך לפעמים יקרה להם (להנערים) רוע עכול לזוללותם ורוע הנהגתם (קאטון א א, כמזני סגנים). הבשר שהיה לשכר תאותם זוללותם (כ"י אכרננאל, כסלת). — ובמשמ' פריצות : רוב שירי הערב אמנם הם כמו שיאמר אבונצר בזוללות (כאור ס' סגרים לאריסטו).

זולתי (זולת, — א) מלה משמשת במשמ' אך, אפ"א, בלתי, בלעדי, חוץ מן, רק, *ausser ; excepté* ; *besides, save* : והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים וכו' לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ"ב כד יד). — ועם בגוי זולתי, זולתך, זולתה, זולתנו, זולתכם : ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו' אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זולתה בזה (ש"א כה י). כי אין כמוד ואין אלהים זולתך (ש"ז ז כב). עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישע' סד ג). כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך (דוד ד). יי' אלהינו בעלוננו אדנים זולתך לבד כך נזכיר שמך (ישע' כו יג). אני יי' ואין עוד זולתי אין אלהים (שס מס ה). הלא אני יי' ואין עוד אלהים מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זולתי (שס כא). ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (סו' יג

ד). — ובהוספ' י בסוף', זולתי : וישבע (אלהים) לאמר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיהם זולתי בלב כן יפנה הוא ויראנה (דנ"ל א ל"ו). קול דברים אהם שמעים ותמונה אינם ראים זולתי קול (שס ד יב). ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתיים אנחנו בבית (מ"א ג ית). לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו (שס יב כ). כי מי אלוה מבלעדי יי' ומי צור זולתי אלהינו (תכ"ל יח לז). — ולפני את : רק כל הערים העמרות על תלם לא שרפם ישראל זולתי את חצור לברה שרף יהושע (יוס' יא יג). — ובלי השם : מיראתך פעלתי זאת לבלתי השתחוות לו (להמן) כי יראתי מפניך לבלתי חת כבודך לבשר זרם ולא רציתי להשתחוות לזולתך (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). — ומצוי בספרות במשמ' אחר, אחרת : שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי האמרה (כ"ח ספ"י נב). ר"ל שם של אדם אחר, לא של האמרה. לא אמר' כלך אצל יפות רצון בעלים הן במה שנעשה אלא לענין תרומה בלבד וכו' אבל בזולתי תרומה לא (סו"א כ"מ כב). ר"ל ברבר אחר שאינו תרומה. כי החמר השפל אשר עליו יתחלפו ההיות וההפסד על דעת הפלוסופים זולת החמר הגבוה (כ"י מריו, מו"א א עד). שהתחלת הטוב הוא זולת התחלת הרע (לכ"ג, מלחמ' ס' ו א יח). וענין המדע זולת ענין היכולת אצלו זולת ענין החפץ (שס). שהמערער לא ישאר לו מקום לערער על זה ולמלך דברי צדיקים דברי הרב המורה לזולת בונתו (כ"י אכרננאל, מפע' ס' א ג). — ובמשמ' בלי : שא"א להם (לבע"ח) לחיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ (סעקריס א ס). בלתי אפשר שימצא חמר בזולת צורה באלו הנמצאות (לכ"ג, מלחמ' ס' ו א יח). אמנם הרבר הניסי הוא המתחדש מזולת הסבות המבעיות ההם (כ"י אכרננאל, מפע' ס' י י). הנה השרה יעלה כלו קמשונים ועם החמה יצא תוחים ויצטרך העובד להסירם כי בזולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זכות אדם 7). שהוא בלתי אפשר לצייר הרבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מנח' קנא' ל"י מפיוס 22). — ודבר זולת דבר : שאם היה הומן עודף עליו מצד התכולת היה נמצא בזמן זולת זמן (סעקריס כ ח). פעל עת

⁽¹⁾ הוספת היוד שהיתה נחונה בזמן קדום.

⁽¹⁾ אמרו החכמים כי נגזרה מלה זו מן זול במשמ' החל, פסק, שממנו גם הפעל חולים וזה, והוא קצת דחוק.

נדרש להפסד). שלא נמלך בזולתו חלילה אבל בידועות הכללית והפרטית נמלך (העקרים א' א'). האם הרשות נתונה בידו לבחור הדת שיראה לו יותר אמתית מזולתה אם לאו (שס). אמנם זה שאין הראשון יתברך מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו הוא מפני קוצר הוולת ההוא ופרטיותו (מ' אלדנ, ש"א א'). ואם שמע שיר חברו זולתו יספרהו (עמל, הקד'), שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם כמו הקבצו ושעמו בני יעקב (ר"פ פרנסים, מתק שפח, יכין וכו'). זה הדבר אינו מאמר שאמר שלמה אבל הוא מאמר שאמר זולתו או הוא מאמר המעתיקים (פי' משלי לזכר' סלי כס). שם העצם חיבה מורה בהסכמת על כל דבר עומד בעצמו ואיננו נשוא בזולתו (דמכ"ח, מרפא לטון). ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפסח א'). גופלים איש על צוארי זולתו (דכ"ל למא"ג ב). — זולתי מן : כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני (ר"י א"ת, הקד' ספרש' לריכ"ג), ר"ל מחבר אחר, לא אני. — (ב) שם לפיושים יאמרו בתפלת שחרית אחרי אין אלהים זולתך, ונזכר הרבה אצל המחברים הקדמונים : וכן יסד הפייט בזולת אי פתרום (תוספ' פסח' קטנ): בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן זולת וקרובות (מסרי'), הלכ' שנה"ג). — ומ"ר : ומסתנין לש"ן ושותקים עד שיגמור זולתו ומי כמון שאומרים בגאולה (תוספ' ר"ס לד): (ועל זה אני סומך) לומר פיוטין ויוצרות זולתות ואופנים (שלי כלקט, תפלה כח). אין אומרים זולתות בר"ה ויוה"כ לפי שאנו צריכין לומר אמת ויציב (סדוקה, הל' ר"ס רח).

זולתי. ת"ו, לנק' יתית, — מה שהוא זולת הדבר המדובר עליו : הורו שמלכות שמים הוא דבר מתחלה וזולתי לאמונה ואין זה אמת (דרכ' אמונה, כיבאגו ב ס). שבשנשאר המושכלות המגיעות בשכל א' רבות לא יתאח' בעצמו לפי שהוא זולת יי להם (זוה ש"ס ז ב ו). ומשכנת את לבי לאהוב. אותך תמיד ולא לוולתך במעשיך הטובים אשר האהבה הזאת היא חדשה וזולתית מהאהבה אשר אני חייב לאהוב אותך באחד מעיניך (יוסף דון יחיא, פי' שפ"ש, אתי מלכנון). להודיע בקרב הארץ חדשות וקירות מתרגשות מעיני מלחמה ושאר מאורעות זולתיות ההווים

זולת עת אחר שיחמו על כל העתים יחס אחד (נוס' שלום א' ח). שלא תהיה (הארץ) לקצת בניו מזולת קצת (ר"י אכרנבאל, וישלח). ולכן זכר קצת הדברים זולת קצת כפי איכותיהם (סוף, סקד' שמואל). מדוע היתה ההווה בעת זולת עת (סוף, מפע' ס' ו א'). אם יספיק שנאמין שנתחדשו קצת חלקי העולם מזולת קצת (שס ב א'). בשמוש המיוחד אשר יש לקצת האותיות זולת קצתן (ר"ד יחיא, פתח' לטון למוד'). — על זולת מה שהוא : ואפשר לאדם כי מי שיקרא למי שהוא מדומה אצלו על זולת מה שהוא (ידע' דרשני, כאור תסל' יב). או שיראה הדבר על זולת מה שהוא עליו (קאטן א' ב א'). שאם היה זה הכח מעורב עם צורה מהצורות היתה הצורה ההיא מונעת אותו משיקבל שאר הצורות או יקבלם על זולת מה שהם כמו הענין בחוש הטעם כשהיה בעל טעם שאם היה שיהיה משיג המטעמים הנח הוא משיג אותם על זולת מה שהם עליו מהטעם (רלכ"ג, מלחמ' ס' א ג). — והזולת, הוולת של כל אדם, חברו, עמיתו, מי שאינו הוא, Anderer ; autrui ; other : שכל מציאותו וזכו של זה הזולת תלוי בזולתו ואם הזולת ההוא יחפץ לבטל רצונו יתבטל בלי ספק (העקרים כ ב). הקנאה הוא דאגה תוקר לאדם מפני הצלחת הזולת וטוב מזולת (נוספ' לופס ג יב), ר"ל הצלחת אחר. אינו אחר שימצא בו תוספת ויתרון עם הזולת שיהיה הוא בזולת או הזולת בו שיהיה תלוי מהזולת ומביט אל הזולת אינו אחר שיפעול עם הזולת (שפ"ס לר"א אירינו א' ס). להיותו מסולק מהערך וחבור הדבוק עם הזולת (שס ס יב). אם יתלונן עליו שלא בפניו לפני הזולת (כ"מ אלסך, חזקט לט). כי הכבוד הוא נראה אצל הזולת כמו שהוא נראה הלבוש (כאס"ג, מסרי' מפראג כ). — וכנל : יתברך השם אלהי ישראל שהוא עצמו חכם ואין חכמתו דבר אחר זולתו הוא עצמו יודע הכל (סקד' ר"ג נאון לנרכ'). ולא למדת מבלעדיך, ולא קנית חכמה מזולתך (רשכ"ג, כתר מלכות). כי כל המתדמה במחשבותיו הוא ענין זולתו (ח"ס, סימור י). וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק הזה סדור שות וישר לא השגיח עליו זולתנו (הקד' ספרש' לריכ"ג). פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות מה שיספיק בו לאדם בעניני הנגהתו כלם עם זולתו ועם עצמו (הקד' ידע

בעולם יום יום (שאי' יעבץ חקמכ).

יְהוֹלֵלִיתִי. כֵּן, — מְגֻלֹת מֵה שְׁהוּא זֹלֵתִי
אֵלַי, שְׂאִינוּ הוּא: רִל שְׁלֵא יִהְיֶה שֵׁם
דְּבֵר קֶרְמוֹן וּזְלֹתוֹ לֹא זֹלֵתִי וְהַחֲלֵק לְבָל עַד
שִׁיחִיה מַעֲצָמוֹתוֹ וְלֹא מוֹשֵׁג מִן הַמּוֹשְׁגִים יִשְׁגֻּנוּ
(נִדְמוּנִי, מוֹנֵחַ סָח), מֵה שְׁנֹאמֶר עֲלֵיו ית' שְׁאֵין דּוֹמֵה לוֹ
וְלֹא שׁוֹה לוֹ הֵם מְלֹת מוֹרוֹת עַל הַזֹּלֵתִי וְ
כְּלָבֵד כְּלוֹמֵר שְׁהוּא יִתְבָּרֵךְ וּזְלֹת הַנִּמְצָאִים (הַעֲקִירִים
ו). כִּי מֵה שִׁיאֵמֵר בּוֹ הוּא כְּבֵר יְדוֹמֵה בּוֹ זֹלֵתִי וְ
כַּעַד מֵה כְּמוֹ הוּא אַחֲשׁוֹרוֹשׁ וְכו' שְׁהֵם אֲנָשִׁים אַחֲרִים
זְלֹת אֹתָם שְׂבִיאוֹר (סָס כז), וְלֹא יִהְיֶה בִּינּוּ וְבִין נוֹשְׂאוֹ
זֹלֵתִי וְתַחֲלוֹף בּוֹ הֵנָּה הַמַּתְהוּה זְלֹת מֵה שְׁמִמְנוּ
יִתְהוּוֹה (מֵאמ' הַחֲמֵר הֵא' לְשׁוֹפֵט הַמַּעֲשֵׂה אֲבוֹ נַעֲשֶׂר בֵּן
סֹאכֵן, כ"י כְּרִלִין). וְהַקְדְּמוֹנִים יִשְׁמַחֵם מִי שְׂאֵמֵר שֶׁהִתְנַעֲרָה
הִיא זֹלֵתִי וְזֶה לִפִּי שְׂרָאוֹ שֶׁהִדְבֵּר הַמִּתְנַעֲרָה
הוֹלֵךְ וּמִשְׁתַּנֶּה מִמֶּה שְׁהִיָּה קוֹדֵם (רֵאשׁ' דַּעַת לר"מ
אֲלֵלֵיכָּה כ ז א). לִפִּי שֶׁבִּסְבֵּת הִרְבּוּ הוּא הַזֹּלֵתִי וְ
שְׂבִין הַשֶּׁבֶל וְהַמּוֹשְׁכֵל מִמֶּנּוּ (נוֹס עֲלוֹס ז ו). בִּינּוּ
שְׂאֲנָשִׁים אֲחִים אֲנַחְנוּ וְשִׁלֵּי שְׁלֵךְ וְשִׁלֵּי שְׁלֵי וְהַמְרִיכָה עַל
מִקְנֶה הַמַּרְעָה תוֹרָה זֹלֵתִי וְתוֹעֵשׂ אַהֲבָה
בִּינֵינוּ (ר"י אֲכֶרֶנְכָּאֵל, לָךְ לָךְ). סוּגֵי ב"ח יִבְרֵל הָאֶחָד
מִן הָאֲחֵר מְבַל וְכֹל בּוֹוֹהֵמָּה וּבִפְתִּיחוֹת אֹב בּוֹ זֹלֵתִי וְ
(הַמְדוֹת לְאִרִּיסְטוֹ כ ז), אִם יִהְיֶה הָאוֹהֶב בְּתַבְלִית
הַדְּבֻקוֹת כֹּאֵב לֵבן בְּאוֹפֵן שִׁירְמָה שְׁהוּא הוּא וְיִכְסֹף
שִׁינֵיעֵי הַטּוֹבוֹת לוֹ כְּמוֹ לַעֲצָמֵי כִּי לֹא יִשְׁעֹר זֹלֵתִי וְ
בִּינּוּ לְבִינוּ (מַרְפֵּס לִנְפֵשׁ, רַפְאֵל מַטְרִילִי ככ).

וְיָרֵם, מִמֶּנּוּ, *וְיָרֵם, מִמֶּנּוּ, *וְיָרֵם, מִמֶּנּוּ, *

א. יִזוֹן, פִּי, עַל זֶן, וְגַת, עַת, אֶזֶן, יִזוֹן, — הַחֹק חֵי
 בַּע"ה בָּמָה שֶׁהֶאֱכִיל אוֹתוֹ דְּבָרִים שֶׁמְשִׁיבִים לְגֹפּוֹ
 הֵחָה שֶׁנֶּאֱבָד מִמֶּנּוּ עַיִן מַעֲוִלוֹת הַחַיִּים, speisen
 nourrir; to feed: שֶׁאֵם יִרְצֶה שֶׁלֹּא לִזְוֹן אֶת עֶבְדּוֹ
 רִשְׁאִי וְשֶׁלֹּא לִזְוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ אִינוֹ רִשְׁאִי (נִט' ח ו').
 מְקוֹם שֶׁנֶּהֱנֶה לִזְוֹן (אֶת הַפּוֹעֵלִים) יִזְוֹן (כ"ז מ)
 ח). הַפְּקָחִים הָיוּ כּוֹתֵבִין עַל מִנַּת שֶׁאֶזְוֹן בַּת בַּתָּךְ
 חֲמֵשׁ שָׁנִים כָּל זֶמֶן שֶׁאֵת עַיִן (כְּתוּב' יכ ב). וְלֹא
 יִזְוֹן אֶת כְּהֻמָּתוֹ בֵּין שְׂמָאָה בֵּין שְׂחֹרָה (נִדְל' ד ג).
 מִלְמַד הוּא אֶת בְּנָיו מִקְרָא זֶוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו
 (ס). רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר זֶן אֶת (הַבְּהֵמָה) הַטְּמֵאָה
 וְאִינוֹ זֶן אֶת הַשְּׂחֹרָה (ס). הַקֶּב"ה זֶן אֶת כָּל הָעוֹלָם
 (נִדְל' י). בְּאֹמֶר כָּל הוֹן (יֹאמֶר) עָלֵי (עֲרוּכ' ל). בְּאֹשֶׁא

(¹) רק עברית וארמית.

התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשחן קטנים (כתוב' מט:). לעשות צדקה בכל עת וכו' זה ה' זן בניו ובנותיו כשהן קטנים (סס ג.). כשיורו (יעקב ובניו) למצרים קבלם (פרעה) בסבר פנים יפות והורשם במיטב הארץ וז' אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד"ר חסת', אס על הסלך טוה). וא יאמרו שניהם הרי אנו זני' אותה כאחר (כתוב' יב א). אלמנה שאמרה אי אפשי לזון מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לבי אביך ואנו זני' אותך אלא זני' אותה בבית בעלה (סס ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיוון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים (סס א). לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהי' אמה (סס). אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות (סס). זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול (ירוש' סס יב לד ד). נושא אדם אשה ומתנה עמה על מנת שלא לזונה ולפרנסה ולא עוד אלא שתהא זונתו ומפרנסתו ומלמדתו חורה (סס ה כט ד). — "כה הון : והפועל הממונה על זאת הפעולה (לקים את הגוף ע"י מזון) יקרא כה ה' זן והוא נעבד מארבע כחות אחד מהם ימשך אליו מלכות הארץ הלקים נאותים שיהיו תמורה סמה שיותך מן הגשם והשני יחזיק הנמשך אשר הוא מזון בכח בעוד שנעשה מזון בפועל והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה (אמונה רמב א ו). — ובהשאלה : העושה מקום לקנה ולאספתי ולגרו שיעורו כל שהוא וכו' לזון את עיניו ולדבר עם חבירו ולתשמיש בפותח טפח (אסל' יג ד). נכנס למדינה וראה וילון פרום על פתח המדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד גפל לארץ אמרו לו ראה לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת אלו נכנסת למדינה עצמה וראית פני מלך עאכ"ו (פסרי, סכרסס גס). לולין היו פתוחין בעליית בית קרשי הקדשים וכו' כדי שלא יזנו עיניהם מבית קרשי הקדשים (פסח' כו). משה לא זן עיניו מן השכינה (מד"ר ויקר' כ). נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מויו השכינה (סס סמות ג). נשמה זנה את כל הגוף (כרל' י).

— גַּעַשׁ, *גִּזְיוֹן, נִזְוִיָּם¹), —נִתְּנוּ לוֹ מִזֶּן, קֶבֶל מִזֶּן, נִכְסֵי
הַמִּזֶּן בְּנוֹפוֹ וְנִכְלַע בְּאִבְרִים: אֲלֻמְנָה נִזְוִית מִנְכַּסֵּי
יְתוּמִים (כְּתוּב' יו"א). הַבְּנוֹת אֵינָן נִזְוִוֹת אֲלֵא
לְאַחֵר מִיַּתַּת אֲבִיהֶן (ש"ס ד' ו'). בְּנוֹתֶיהָ נִזְוִוֹת

(¹) במקום בוזן.

החטין זה זון אין בלאים זה כזה (כלל' א' ח).
מאה תרומה שנפלה למאה אין מוציאין את הזון
שבה פחות מכן מוציאין זון שבה (תוספתא תרומ' י
(י). — ומשל: "חמי עירך זונים" (י) ורע מהם (מד"ר
בראש' נט). ר"ל לעולם יהיה מה שבעירך חביב עליך.
זון, — ר"ת: זכר ונקבה.

זֶוֹנָה (2), זונה ש"ג, מ"ר, זונות, זונות, (א) אשה המפקרת
א"ע לכל איש, Hure; prostituée, putain; harlot: וירא שם אשה זונה ויבא אליה (סופט' י
ח). ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יתגודדו (ירמ' ה
ו). ויראה יהודה (את האשה שישבה על הדרך)
ויחשבה לזונה כי כסתה מניה ויט אליה אל הדרך
ויאמר הבה נא אבוא אליך (בראש' נט י"ו). ויאמרו
(בני יעקב כאשר לקח שכם את דינה אחותם) הזונה
יעשה את אחותנו (שם לד לא). אשה זונה וחללה לא
יקחו (ויקרא' כא ו). ומצא אשה זונה היה לך מאננת הכלם
(ירמ' ג ג). לא תבוא אתנן זונה ומחיר כלב בית
י' אלהיך (דבר' כג יט). מה אמלה לבתך נאם אדני
י' בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת
בבנותיך נבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל
רחוב ולא הייתי בזונה לקלם אתנן (יחזק' יו ללא).
ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה
(שם כג מד). לכן זונה שמעי דבר י' בה אמר אדני י'
יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על מאהביך
וכי וגלית ערותך אלהם (שם יו לה-לו). ויתנו הילד
בזונה והילדה מכרו ביין (יוא' ד ג). כי בעד אשה
זונה עד כבד לחם (משלי ו כו). כי שוחה עמקה
זונה ובאר צרה נכריה (שם כג כז). פגוי הבא על
הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יכמ' סא).
זונה זו מופקרת (שם). אמרו עליו על ר"א בן דורדיא
שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פ"א
שמע שיש זונה בכרבי הים וכו' נטל כיס דיגריין
והלך (ע"ז יו). — ושירת הזונה: מקץ שבעים שנה
יהיה לצר כשירת הזונה קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה
היטובי גגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע' כג י"ו). —
ומ"ר: או תבאנה שתיים נשים זונות אל המלך (מ"א
ג יו). וישטף את הרכב (שנתלכלך מדמי המלך אחאב
המכה) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו והזונות
רחצו (שם כג לח). כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות

מנכסים בני חורין והיא נזונת מנכסים משועבדים
(שם יכ כ). אין בין דין פוסקין לאשה פירות שביעית
אבל נזונת היא משל בעלה (תוספתא שבי' ה
כב). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים
על הקטנים ולא הקטנים נזונים על הגדולים אלא
חולקין בשוה (ב"ב מז). הניח בנות גדולות וקטנות
אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות
נזונות על הגדולות (שם ח). שאי אתה יודע
בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה
הם נזונים (כרכ' כח). כל העולם כולו נזונים
בצדקה והם (הת"ח) נזונים בזרע וכו' כל העולם
כלו נזונים בזכותם והם אפי' בזכות עצמן אינן
נזונים (שם יז). כל העולם כולו נזונים בשביל
הנינא בני וחנינא בני דילן בקב חרובין מערב
שבת לערב שבת (שם). יכולה אשה לומר לבעלה
איני נזונת ואיני עושה (כתוב' נח). יבמה ג'
חדשים הראשונים נזונת משל בעל מכאן ואילך
אינה נזונת לא משל בעל ולא משל יבם (יכמ' יבמ'
מא). בעלייה התקינו שיהו בנות נזונות מן
המטלטלין (כתוב' נז). כי הצומח נזון מן העפר
והחי נזון מן הצומח (שנע' יסוד' ז). — ובזון: כי
הנזון ישוב המזון אל עצם הנזון ויקנה לו צורות
המתדמה החלקים הנמצאים בו כאלו תאמר שישב
המזון בשר (רלב"ג, מלת"ה' ה' ג כ). כמאמר האומר
שבהמצא הנזון והמרגיש ימצא האדם לפי שבהמצא
האדם ימצא הנזון והמרגיש (סעקדוס א ג). המזון
המתמיד והשומר הנזון ומחליף התבנית באופן שישמור
מציאותו אין ראוי שיוחם לעונש למי שנזון ממנו
(זכות אדם 6). — ועת' יזון, יזונה: זה מדרש דרש ר"א
בן עזריה לפני חכמים בברם ביבנה הבנים יירשו והבנות
יזונו (כתוב' ד ו). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן
שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו נכסים
מעוטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים
(ב"ב ס א). — ומקור לזון: עין שלא רצתה לזון
ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו (כרכ' כ).

בזון, — סוף מזון, כמו מין, ע"י עיר יזון.

ג. זון (1), ש"ג, מ"ר, זונים, זונים — מין גרעינים שחורים
רעים גדלים בתוך החטה, Lolch; ivraie; darnel:

(1) בערב' זואן א.

(א) זֶוֹנָה

— (1) מנהון. בארמ': חטיא דקרתך זונים ורע.
(2) מן זונה, ע"ש. — (3) אולי זה היה בעין

המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא נע ממנו וימלא המן על מרדכי המה (אסת' ס ט). כיום שִׁינְדָה שמרי הבית והתענות אנשי החיל (קסל' יכ ג). — ואמר בן סירא: לא זע מכל ולא משל ברוחו כל בשר (כ"ס גני' מח יב). מעי מעי אוחילה חושש אני קירות לבי איברי זעו עלי (פסיק' ככתי' כו). והיה אותו אדם זוע ומודעווע ומרחיע מתבהל ונבהל מתעלה ונופל לאחריו (סיכולת כג). — ואמר הפיוס: אלהי דרשתיך ירא זוע, דל אל תבזה בעמדו משוע, דלו עיני בעני וגווע, הביטה עניי ה' אלהי (רשכ"ג, שחר' יוס"כ, ארץ אכסיל). חלו זועו ונעו כלמו, על רבי ישמעאל בן אלישע בהן גדול נשאו עינימו, להוכיח את השם לעלות לאדנומו, לדעת אם יצאה הגזרה מאת אלהיו (קי' על י' סרזני מלכות). זעו ונתפלצו אבירים, רשע באסוף עדרים, עבר בין הגורים (זולת שנת לפני שנוע', אלופי). וסביביו שרפי אלים מפחדו ועי'ם חלים (אדר יקר, יוס"כ). חלים וזועים כלם, חרדים מבלי עקוב, חילים מויעים בחלם חלוצים חשים מלעקוב (אופ' לשנת הפסק' א, מלאכי). בקשתי לצור גאזני, בקראי נחר גרוני, גרוני נחר ונבעת, גוי ונפשי זעת' (ר"ש כר"י, אדיר ימין).

— ספט', *הייע, — עשה שיווע: אבנים תושבות ומחרישה מויעתן אם יש בהן שמים על משאוי שנים שנים הרי אלו ייבטלו (תוספתא שני' ג ד). מתוך שאדם למד תורה ושוכחה אינו מויו ואינו מויע את עצמו מדברי תורה (מד"ר קסל', ונתתי את). — ואמר הפיוס: חלים וועים כלם, חרדים מבלי עקוב, חילים מויעים בחלם, חלוצים חושים מלעקוב (אופ' לשנת הפסק' א, מלאכי).

ב. *זועי', פ"ע, — יזוע הגוף, הפרי, וכדומה, תצא ממנו זועה, לחלוותי שמכסה פניו, *schwitzen; suer* זועת המעטן (סכר' ט ה).

— ספט' *הייע' (ג), הייע, — כמו הקל, עשה שתצא הועה: שתה מים טמאים וזי' ע וכו' בא במים שאובים

יובחו (ספ' ד יד). לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתונותיך (יחוק' יו לג). ורועה זונות יאבד הון (משלי כט ג). תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמיכם (פ"ו כ). גזרו עליו (על ר"ה בן חרדיון) לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של זונות (שם יז). — ומשל: זונות מפרכסות וזונות (כנת לה). ואומר המשל בן הזונה מסלק לאמו מהאשם (תולד' יחלק לר"י קאלו לה). כי עפ"ר פניו דומים לפני הבעל. — ובהשאלה למי שנוטה מדרך הטוב בכלל, שבוגדת במי או במה שהיא חיבת להיות נאמנה לו: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאמי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע' א כח). — שם לכלי זין, *Waffe; arme; weapon* (והזונות רחצו (מ"א כב לח). ג) *חלק מהאוכף, עצים הנתונים בקצהו מאחור ומלפנים: יש מי שמפרש התפיות הזונות (ג) והם העצים הנתונים עליו שמאחור ושמלפנים (פרוך, ערך אכסל). שמות נרדפים לזונה: *יוצאת חוץ. — *מופקרת. — נואפה. — *נפקה. — סוטה. — *פרוצה.

אָהָנן, שבר הזונה. — גב, מקום משכבה. — גִּדְרָה, גִּדָּן, כמו אתנן. — *קובה של זונות. — רָחַב הזונה, מפוסמת ביפיה. — שִׁית.

זועי', ממנו זוע, זועה, *זועה, *זוע.

אִיזֵיע, פ"ע, — כמו איזו, ביותר חזק, תנועה של רעד, *zittern; trembler; to tremble* ובראות

סגולה להזונות לרחוץ בדמי אדם, ועי' משמעה ב. — ⁽¹⁾ כך ת"י: מני וינא, והוכיח ואת גם רח"ג, וכן מנחם, וכן ריב"ג: הם כלי זין. וכן רש"י ורד"ק, ועוד. ואעפ"י שיותר נראה הפרוש הפשוט וזונות ממש, כמו שרשום למעלה במשמ' ראשונה של מלה זו, בכ"ז יש גם לה, למשמעה זו, שיחסו כל גדולי הלשון להשם זונה, וכותב בלשון. והנה הביא אלמצבאח אלמניר השם זאנה, ומ"ר ואנאת (a) ואמר שהוא כעין רמח קטן: אלו אנה שבה מוראק ירמי בהא אלדילם ואלג'מע זאנת, ע"כ. אך שאר המלונים הערבים לא הוכיחו מלה זו. — ⁽²⁾ גם שמוש מלה זו במשמ' זו כמו"כ ממקור הפסוק והזונות רחצי מוצאו, כמו שמסים שם הערוך: כדרכיב והזונות רחצי והם עצי המרכב.

⁽³⁾ גם בארמית. בערב' דומה לזה זעוע (b).

(a) זרע

(b) زالة زانت : زرع

הברקים אומר ברוך שבתו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ו' א). גפל הכותל מחמת הזוועות ומחמת הגשמים (תוספתא כ"מ יא ו'). אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה באין זוועות לעולם א"ל בעון תרומה ומעשרות (יבש' ברכ' ט ג). מתריעין על הזוועות (סו'. משעלו בני הגולה פסקו הויקין והזוועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' טו). עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתיים שנה ומחם עשרים. וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זוועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו (מד"ר בראש' מט). על מה הזוועות באות על הפסק בין מלכות למלכות (ילקוט שמעוני ש"כ כ). אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה או שחור הנהר לעבור בתוכה ונעשית בריכה או שבאה זועה והשחיתה אותה (רמב"ם, מכיר' יט ט). — ואמר הפיטן: ירוצו כבדוקים, חיל זוועות וזיקים, לפירים דולקים, וכבוק בוזקים (אופ' לשכס"ג, כלולי אש).

א. **זור**¹, ממנו זור, זר, זרה, זרות.

א. **זור**, פ"ע, א) טכ' זר, זרתי, עת' אזור, — זר מפלוגי, נטה וסב ממנו בקצת רגש לא נעים, sich abwenden. se détourner; take a dislike to ap. מעלי הרחק. וידעי אך זורו ממני (איו"ב יט ג). ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם לא זורו מתאותם עוד אכלם כפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל' עת כט-לא). — ב) עז' זור, זרתי, זרה, נטה מן הדרך, abweichen; dévier; deviate from. זורו רשעים מרחם תעו מבטן דבריו כזב (תהל' נח ד). — ואמר הפיטן: צר נין את וגבר שעיר, מרחם ושת זור, עם גפור. ומוסר מעיר, חש לאכול ולגזור (קרבן' ארנ"ל, לפורים).

אובא טמא שם: בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא. ע"כ. ורב קמינא אמר: מופק בפיו, ורבנן אמרו: בועט ברקיע. ¹ יש לחשב כי בשרש זה נתמוגו שרשים אחרים קדמונים שכל אחד מהם שמש במשמעה מיוחדת, ואולי היו גם מתחלפים זה באחת אותיות השרש. כערב' השרש זור (a) משמש במשמעות דומות קצת למשמ' נטייה מן, והשרש זוע' (b) משמש רק במשמעה זו.

(a) זור (b) זוע

והזיע וכו' נסתפג ואחר כך הזיע ויעתו מהורה (מכס' ג א). שתי בריכות אחת מהורה ואחת ממאה המזיע קרוב לממאה ממא (סו ג). ולא (יבנם אדם סמוך למנחה) למרחץ להזיע (שנת ט:). פקקו נקביו (של המרחץ) מעי"ט. למחר נבנם ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון (סו מ). היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנחנו (סו). נבנם ראב"ע ור"ע והזיעו בו ויצאו ונשתטפו בבית החיצון (סו). — והזיע את הגוף, עשה שהגוף יזיע: ואם היה החולה יבש גוף ואינו יכול להזיע בו והקדחת איננה חרה צו וירחצו רגליו (ספ' סרפוד' לאספ' 150). הצמר מזיע את הגוף ומיגע את הבשר (מנחם, מתכרת וע).

זועה², ט"מ, זועות, — א) כמו זועה, עי' בזה הערך. — ב) חרדה ופליצות: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה ² הבין שמועה (יבש' כח יט). — ואמר הפיטן: והרעים אל דעות, בקול הסליא זועות, מקפין על הגבעות (אוסר' לרשכ"ג, שמוס' לגי). — ג) "אבן האוויר: זוועה הנקרא בלעז פולמין ובספרדי ראליו הווייתו אד גפרוי ואשוי ההוה מגשמים אשר מתחת לגלגל הירח ומתגשש לתוך העננים וכו' שההבדל בין זוועה לברק הוא שהברק קמור אשוי וכו' אבל הזוועה הוא קמור המתלהב ומגיע עד גבול האוויר התחתון (מעש' טוויס, העולם כח). פרק שמנה ועשרים מדבר במחות ואיכות הזוועות הנקרא בלעז פולמין (סו).

זועה³, ט"מ, זועות, — כמו זועה: על הויקין ועל הזוועות ⁴ ועל הרעמים ועל הרוחות ועל

לא יהיה כי אם. עלול העין זועה עלול הפא ע"ט דעה מן ידע והנבון אם כן אצלי שיקרא מויעין בפתחות המם ודגשות הוין על משקל והנה מציב לו יד מן ויתיצב וע"מ מצוקים מן ויציקו את ארון האלהים ואמתיה קריאתם על עיקר הגירסא יהיה זעה עלול העין ע"מ שיבה מע"פ שלא נכתב ביוד כמו שלא נכתב צרה בקצת המקומות וזולתו מן השמות העלולי העין ביוד. ע"כ.

¹ מן ווע, כמו צוהה, אעפ"י שאין זוע נהוג. — ² בקצת ספרים זועה בתיב.

³ בן קריאת הספרדים וכן נראה מהכתיב בזה אחת ועי' הערה לקמן. והאשכנזי קוראים זועה עפ"י צורת השם זועה שבמקרא. לוי נקד זועה וגם זועה, יסמר' זועה. בסור' זועא, רעד ורעש. — ⁴ כך הכתיב בכל הספר' גם בכ"י. וכמו"ב ירוש', רק בקצת ספרי הערוך וזועות בשתי וויס. ופרשו שם בגמ' (טו). גוהא, ובאר

פצע ותבורה ומכה טריה לא זר¹) ולא חבשו ולא רכבה בשמן (ישע' א ו).
ד. זור, — עי' *זור.

*זר²), ת"ז, — מי ששתי עיניו אינן מביטות לעומת נקודה אחת, schielend; louche; squint-eyed.
ה ז י ז ר³) וחלופין והתמיר (כזר' מד.). — ועי' עין.
זורר, — עי' זר.

*זח⁴), ת"ז, מ"ר זחיס, — זח האבל, עצב מאד ונרגז:
(האבל שהוא) מזח⁵ (כחול' סט.).

*זחית⁶), ת"ז, מ"ר זחיתים, סמ' זחית, — זחית חלב, כמו זחית: משרבו זחית⁷ (חלב רבו מחלוקות בישראל (סוט' מנ)).

*זחל⁸), ת"ז, — מי שזחל וירא: זחול סחרחר, במח ירבץ ויסחר (יולר יוס"כ, איומס).

*זחית⁹), ט"ז, — מדת הזחית: כל הטמאים מותרים בתורה שאף הם יכולים להיות באימה וברתת אבל בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וזחית הדעת (כט"י כנ"כ). מתוך קלות ראש חילוף של כובד ראש מתוך זחית לב ועתק (שם לא).

א. זחח¹⁰), ממנו א. זחח.

א. זחח, — קל אינו נהוג.

— נפע', נזח, עת' זח, — נזח הדבר ממקומו, נע ונתק

זורה. — ¹) כבר נשא ונתן ריב"ג (אלמסתלק 76) אם זה קל כמו אורו, או מה שלא נזכר פועלו, והכריע שהוא כמו חבשו, וקצת החדשים נוטים לראות בו פעול מהקל, ויש מוכרים שהוא מהכפולים זור.

²) בערב' זור (א). — ³) גרסת הערוך. בנוסחא' ודיר, זורר, בתוספתא וזיר.

⁴) אולי כמו בערב' זח' (ב) בח' דגושה, במשמ' בעס ורגז. — ⁵) פרש ר"ח וכן הערוך מלשון ולא יזח החשן, אבל, ולא יזח הוא נפעל, וכמו שכתב ר"ח בעצמו ניוזח, ולא יתכן לאמר זח, גם אין מעם למשמ' העתקה בנוגע להאבל. וגם פרוש רש"י: מי שנמשו מרה ודעתו זחח וזמק מעליו, אינו מתישב היטב לפי הענין ומבע הלשון, ולכן יותר יש לפרש מלה זו מן זח' בערב' שהוא למעלה.

⁶) גרסת הספר, והערוך וזחית עי' בזה הערך.

⁷) בערב' זח (ג) בחית דגושה, הרחיק, וכמו"כ ויח, ואזח (ד) חסיר ממקומו

— נפע', נזר, נזור, נזר, — כמו קל זר: עובד את יי' נאצו את קדוש ישראל נזר¹) אחור (ישע' א ד). למען תמש את בית ישראל בלבם אשר נזר²) מעלי בגלוליהם (יחזק' יד ט). — יזחוכבים במסלותיהם: ואל תאמר כי אין דין דיןך למזור, כי הנח הכוכב יישר אתר היותו נזר, והשמש אתר אשר יערב יורח ויחזור (עמל' מתכ' כד). אין לתמוה מן הירח אם הוא לפעמים במהלכו נזר, שהרי ביתו סרמן והוא אתורנית נזר (שם כו).

— נפע', הזר, מזור, — נהיה זר: מזור הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (תהי' סט ט).

ב. זור³) ממנו בזור.

ב. זור, פ"ע, — זר לפלוני, העיר בקרבו רגש של נפל נפש, widerwillig sein; être répugnant à.
be loatsome: רוחי זרה לאשתי וחנתי לבני בטני גם עוילים מאסו בי (איוב יט יוית).

ג. זור⁴), ממנו גזור.

ג. זור, פ"י, עת' יזר, עם ו המהפ' יזר, — זר את הצמר הרטוב וכיוצא בו, לחצו ודחקו וכחט המים שבו, ממתרת יזר את הגוה (שעמדה כל הלילה בגרן וקלמה את הטל) וימץ מל מן הגוה מלוא הספל מים (סופט' ו לת). — זאת הביצה, לחצה ברגליו וכדומה ושברה, לארץ בציה ועל עפר תחמם ותשכח כי רגל תזורה וחית השרה תדושה (איוב לט יד-טו). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האבל מביציהם ימות והזורה⁵) תבקע אפעה (ישע' נט ט).

— פ"ע, זר, זר, — זרה החבורה וכדומה, נלחצה בידים למען תצא הלחץ: מכף רגל ועד ראש אין בו מת'ם

¹) כבר אמר ריב"ג (אלמסתלק 77) כי אפשר שהוא מן שרש נזר.

²) עי' הערה לשרש א. זור.

³) עי' הערה לשרש א. זור. בערב' משמש שרש זיר (א) במשמ' לחץ השפתים וכדומה, אך אין הדבר ברור שהוא שרש זור העברי.

⁴) כבר נתקשו חכמי הדקדוק בצורה זו, וקצתם מוכרים שהיא במקום והזורה, פועל, ואחרים רואים בה

(a) זֹרֵר (b) זֹחַ (c) זֹחַ (d) זֹחַ אֶזַח

(a) זֹחַ

ספוגיותו וזחילתו (יכע' שלם א, הקד').

זחיר⁽¹⁾ ש"ן, — חל, יציאת הצרכים בדחיקה וטחירה וכאב גדול, Stuhlzwang; tenesme; tenesmus : בעסוי הנקרא זחיר ובלשון משמון (קאטון ג' כ טו). ואמנם (השלשול) ההוא מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כאב נקרא זחיר והוא עסוי הנקרא משמון (שס א כ).
זחל⁽²⁾ ממנו א.זחל, י.זחילה.

זחל פ"ע, — זחל הנחש וכדומה על האדמה, העתיק א"ע ממקום למקום בזהילה, בשיפת גופו בארץ, kriechen; ramper; to creep : במ עם חמת זחלי עפר (דכר' לכ כד). — *ובהשאלה למים, נולו לאט לאט, fließen; couler; to flow : העיר רבי צדוק על זחלין שרבו על הנוטפים שהם כשרים (עדי' ג). וזחלין שקלחן בעלה אגוז (שס ד). הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה (מקו' ס ה). כל הימים מטהרין בזחלין (פרס ח ת). מאימתי אין קוצצין וכו' אמר רבי יונה משיזחלו מים (יכע' ד לה ג). — *ובהשאלה לרוח : רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלות כל בוסמני נן עדן וגותנים ריחם (מד"ר כמד' יג). — ואמר הפיטן בהשאלה לאש : נחר גחל אש יזחל ושם הדריך מפלותיו (אופ' שנת ר"ח, אכיר).

— הפע', *הזחיל את המים, — עשה שיוחלו : כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחלין בו (מקו' ס ה). — ואמר הפיטן : קול צנורות כי יזחילו מהם מים, קולות יתנו תהומות שעות לצמאון מים (כ"א קליר, תפי' גס, אקסטה כסל).

— הפע', הזחל, *מוזחל : שיהיו מזחלים בעפר (ספרי, סאזינו שכל).

— הפע', יזחל : ביב ששופכין לו מים והן בזחלין והולכין תחת הקרקע ויוצאין לרה"ר (כמכ"ס, שנת טו יח). מים אינם מתכנסין במקום סדרון אלא בזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן (סוף, ת"ת ג ט). לא ימלא אדם כלי חרש מים ויצטנן בו שהמים בזחלים מדפניו (סוף, שנית' עזר ג ד). שעשה

(1) בערב' זחיר א, מן זחר ב) דומה לשחר בעבר'

(2) בתרג' דחל, בערב' זחל e) החליק.

sich verrücken שהיה שם למקום אחר, se déplacer; be removed : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפור כפתיל' תכלת להיות על חשב האפור ולא יזח החשן מעל האפור (שמות כח כח). — יזענר : (האבל) הזיזת במרירות (כ"ח מו"ק כט). האבל הזיזת במרירות ומודעוץ (ערוך, ערך מלות). הפע', *הזיח מזה, — הזיח את הדבר, עשה שיוזח ממקומו : הזיח חשן מעל האפור והמסיר בדי ארון לוקה (ימ' עכ). א"ר אלעזר מובח מזיח מוין מחבב מכפר וכו' מזיח גזרות ומכפר עונות (כתוב' ו). — ואמר הפיטן : ננעלו דלתות ידעיה, מסוגרות שמה קריוחים, מפחוח בם מניעה, ובמנעולם מזיחים (גאולה לר"י כן יוסף חנן מיר, פעמון ססיר). — ובהשאלה, הזיח את פלוגי, דחחו בקצת וזולל : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחין⁽¹⁾ אותו (חול' ו.א). — ועי' נוח. — הפע' כמו שלמים, *הזיחת, — כמו הקודם : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו' אין מזיחין⁽²⁾ אותו (חול' ו.א). ואל תזיחני אם השבתי על דבריך (תנ"י) מהר"מ מרומני' כ עה). ואף עפ"כ כל המקיל וסומך בזה על אא"ז ו"ל אין מזיחים אותו (פתחי תשובה, יו"ד מג א).

ב. **זחת** ממנו ב.זחת.

ב. **זחת** — קל אינו נהוג.

— הפע' *הזיח, — חגר מזה, ובהשאלה חזק : לחם צורי לוחמי, וחדש את ימי, מחץ מתני קמי, והזיח⁽³⁾ תלציו (תנ"י) תלמידי מנח' על דוגם, מזה).

זחילה ת"ו, — ירא ורועד מאימת הגדול ממנו וכדומה : העתר לגגשים ונחשבים בזהילה, חנון כהבמיהך לבנקרת מחיל, ועקי קשוב בעת אתחיל (יוזר ר"ה, ירחמי).

זחילה ש"ן, — שפ"ס מן א.זחל : זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשה על העפר והולך (כש"י דכר' לכ כד). שהוא (חמר המים) נראה מחולק ביותר לחלקים מרובים מחמת

(1) אולי הוא מלשון ריח א) בערב' במשם' השפיל וכוה, וכבר אמר ריב"ג שמויחים הולך בשער נוח. — (2) כך לפי לשון ואמרי לה שם.

(3) על פי דעת מנחם שחבר לה שם מזה עם זחת, וקשב שהם היא מ המשקל ולא מהשרש.

***זַמְמוֹת**, זאמז, ש"ז, — נער: וישלח את זאמז מ"י.
בני ישראל ויעלו עלות (ספ' זאמז, שמוח כד ס). ואל
זאמז מ"י (ז) בני ישראל לא שלח ידו (סס יא). ועי'
זעמז. — ובהשאלה, "בני לאצילים קטנים, דלים: אמחלאי
היתה בת אחת מזאמז מ"י בני פולין הם האצילים
הקטנים (י"ג, ספ' שניס כחמד).

***זִיב**, ש"ז, — כמו זוב, זיבה: יראך מלון כפה ודבוקת
רנבך, נסים מגערך זיב משך גבך (יולר יז"כ, יכאך).

***זִיבָה**, ש"ז, מ"ר זיבות, — כמו זוב, חלי הזב:
בשבעה דרכים בורקין את הזב עד שלא נזקק
לזיבה (ז) במאכל ובמשתה וכו' (ניר ס ד).
בני ישראל מטמאין בזיבה ואין העכו"ם מטמאין
בזיבה (ספרא מלרע, זכס א א). בין דם גידה
לדם זיבה לדם צרעת (יז"כ, סכ' יח ל). שאב
הפרישתן לזיבה הראשונה לא תביאה לזיבה
שניה (ספרא מלרע, זכ ס ט). — זמ"ר: האשה שיש עליה
ספק חמש לירות וספק חמש זיבות מביאה קרבן
אחד וכו' חמש לירות ודאות חמש זיבות ודאות
מביאה קרבן אחד (כתי' א ז).

***זִיבָה**, ש"ז, — בדבור ההמוני כמו זאבה: שלש
נשים הביאו שלש קינין אחת אומרת לימתי ואחת
אומרת לעינתי ואחת אומרת לזיבתי וכו' וזאמרה

(י עי' הערה לקמן, — ז) כך העיר ר"ש בן
לקיש שמצאו כתוב בספר אחד שמצאו בעורה במקום
נערי שכתוב בהנוסחה המקובלה: אמר ר' שמעון בן
לקיש שלשה ספרים נמצאו בעורה ספר מעונה ספר
זאמזי ספר היא וכו' באחד מצאו כתוב וישלח את
זאמז מ"י בני ישראל ובשנים מצאו כתוב וישלח את
נערי בני ישראל וקיומו שנים ובמלך אחד (ספ' ו ס). ובמקום
אחר (סס א ח) נאמר כי זה היה אחד מהשנויים שעשו
ע"ב הזקנים שתרגמו התורה ויגית לתלמי המלך שכתבו
ואל זאמזי בני ישראל במקום ואל אצילי. וכך היא גם
הקבלה בנב' בבלי (מג' ט). שזה שנוי של ע"ב הזקנים,
וכן במקורות אחרים. אעפ"כ כבר הכריע עמ"ל לו בהער'
לקרוא כי העקר הוא כעדותו של ר"ש בן לקיש, וירחה
את כל מה שנסמך קצת החכמים לתת להמלה זאמזי
או זעמזי מקור יוני ויחליט כי זו צורה מאורבה מן המלה
הארמ' זומא, במשמ' קטן, וצריך להניח, כי מלה זו,
זאמז או זעמז, היתה שגורה מאד בדבור
העברי בומן ההוא כל כך, שבשגרת הלשון כתבה סופר
אחד בתוך המקרא במקום השם נערי, ולכן יש לה למד
זו וזות בלשוננו, בשתי הצורות זומז וזעמז.
(ז נא: לזמאה.

מזחילה על כותלו כדי שיהיו המים נזחלין ויורדין
לחצר חבירו (סוף, סכ' ח ס). מעיין שמימי ווצאין
ונמשכין לתוך השוקת ואח"כ יוצאין מן השוקת
ונזחלין הרי כל המים שבשוקת ושחויץ לו פסולין
(סוף, מקוף ט ט). כי בהחילו (הבהמות) לשחות
יגמע גמיעה וישאוף המים הנזחלין ממקום פיו
עד למעלה (כ"מ אלסך, חיוכ מ כג).

ביזחל, ממנו ביזחל, יזחל, זחיל.

ביזחל¹, פ"ט, ירא, פחד, fürchten; craindre
to fear: צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן
וזחלתי ואירא מחות דעי אתכם (חיוכ ל כ ו). — ואמר
הפימן: זחול תזחלו לנפש רוצח בלי ליקח כפר (אזכר'
לר"י ברללוי, אספרה). ביום זחלתי וזחל, זרים נחלו
נחול, מקדשי נחלת חבת (קי' ליל ח"ב, חוי כ). רחמיך
שאלתי, וכלו לישעך עיני, וזחלתי ונבחלתי, ונבחלי
רעיוני (סמא"ס, סליח' לז"ג, רחמיך). הלחלו מתנינו
וביולדה מצירים, וזחלנו ונירא מעונותינו היתרים (סליח'
עש"ת, שחרטום). וזחלים ורועדים מיום בואך, חלים
במכבירה מעברת משאך, טנופם מהה נא ויודו
פלאיך (סליח' יוס א, גמולאי). אל חי הוא רועי וקוני,
אודך בתוף ומחול, אבל מחטוא בלשונך, למאד
זחלתי וזחל (ר"י נגארה, פזמונים).

— ספ' יזחיל, — כמו קל: וקטנתי מעש לכן אזחיל,
תבונה חסדתי ואיך אזחיל (יולר א ר"ס, יכאח').

א. *זחל, ש"ז, — מין ולק, בשחור עדין וזחל בלי
כנפים: אלו סימני חגבים כל שיש לו ארבע
רגלים וארבע כנפים וכו' אין לו עכשיו ועתיד לגדל
לאחר זמן כנן הזחל הזה בשר (תוספתא חול' ג כס).

ביזחל, ש"ז, — מורא ובהלה: וחיות בווערות מראיהן
בנחלי אש, בזחל סובלות כס (בנימ' כר"ש, וחיות).

*זחיתן, ש"ז, מ"ר זחיתנים, — מי שדעתו זחה עליו:
האמתנין והגפתנין והזחתנין והודונין ועוי
פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות
רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה' (זכ"ר כ).

זמ"ה, זמה"ע, — ר"ת: ז' טובי העיר.

(י בארמ' דחל. בערב' ד'חל'א), השתומם והשתאה.

עבר על נפשנו אוי עבר על נפשנו המים הזדונים (תהי' קנד ד-ס). — ואמר הפיטן: בהיות עולם חשך וצלמות ועיפה, במעטה לבושך אור בקר הנהת, בין זידונים חצת בקר הנורא (עכודס, חמיץ). לכבסם מצחן דפיונים, להציל בצול זידונים, ולשתק בעלי דינים (יול' יוס'כ, מי יתנה).

זיר, ש"י, — זהר אור מבהיק, Glanz; splendeur, splendor, ובהשאלה: משמת ר' יוחנן בן זכאי בטל זיר והחכמה וכו' משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיר והכונה (סו' ט סו). שנתמלאו בתיהם מזיר השכינה (מכ' יתרו, חדש ס). אוהל מועד נתמלא מזיר השכינה (פסיק' דר"כ ח). שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמתים שנחנו מזיר השכינה וטובי לב (מו"ק ט). חייך שאתה עתיד להיות אצלי בחר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיר השכינה וכו' אבל גרם ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיר השכינה (מד"ר שמות ג). בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיר השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שס ויקר' לא). ויכתוב משה את התורה הזאת ומה שבר נתן לו הקב"ה זיר הפנים וכו' בשעה שכתב את התורה נטל משה זיר הפנים וכו' קינה את הקולמוס בשערו ומשם נטל זיר הפנים (שס דכ"ג). שכל העולם כלו ב זיר אחר נברא (פסיק' רנתי כ). לפי ש זיר השכינה היה מהלך מסוף העולם ועד סופו על אחת ששים וחמשה אלפים בגלגל חמה (סיכלות ס). ויהי כי ארכו הימים וישקף ר' עקיבא בעד החלון וירא איש רוכב על סוס ועל ראשו זיר גדול וזהר מזהיר כשמש וכו' ויאמר לו אמנם עשית דבר גדול ועל כן תורית הקב"ה על ראשך זיר גדול שראיתי (ביסמ"ד ילינק ס, מעש' ח). ומן האור המפיץ הזה חנוגה ברקיע היה זיר יוצא והולך עד הגיעו אל הגוף אשר צורתו מתחלפת ונוצרו מן הזיר כל שלשת בעלי חיים שהן השטין במים והפורה באויר וההולך על פני הארץ (הגיון הנפ' לנכ' ח"א א). ובשירבה עלי אותו הזיר והאור ולא אוכל לשאת אותו ארד מהשכל אל המחשבה והעיון (המעלות לנש"ט פלקייח א, כסס חריסון). בראשונה מן הדרכים יוצא זיר דמותי כעין הוזהב הצה והאדום ומאיר ונותן בח לגלגל העשירי וכו' בשגייה

רוב החכמים סוברים כי הוא מן זוד, במשמ', רתיחה, ויותר נראה דעת ברט (NB § 207 a), כי נגזר מן שם זיד במשמ' קצף וזעם, שעוד גשאר במשמעה זו בלשן מנדית.

ל זיבתי (סברו לומר) זבה ממש א"ל בא זאב ליטול את בנה (ירוש' שקל' ס מח ד).

זיבות, ש"י, — כמו זיבה, זבחה: שלקו בזיבות ובצרת לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן איש כי יהיה זב מבשרו (מד"ר ויקר' יח).

זיבקי, ש"י, — מתכת, כסף חי, Queck-silber vifargent; quicksilver: לקוח זיבקי שתי ידות גופרית ירוקה יד אחת (ספ' הכרפא' לאספ' 117). שמעתי כי בארץ שאש ופרגאניה עינות זיבקי ויאמרו כי בני אדם יעמידו נערה עריה בלי מלבוש בגדים כ"א בערי עדיים נגד העין תביעתו ובעת אשר תביט הנערה אל העין ירדוף זיבקי אחריה והנערה תרוץ ותכרה וזיבקי רודף אחריה ואיש מוכן עומד על אותו העין תער של חרב בידו וישלוף חרבו מן תערה וכראות האיש כי השיגה זיבקי אחרי הנערה יכה עם החרב את זיבקי ויכרת לשנים אחריו ישובו אל העין וחציו ישאוהו בני אדם ויעשוהו לחפצם (ר"י דסס, סאש"ט עט).

זיג, וייג, ש"י, — כמו זוג, זיג את היום, את השבוע, החדש, עשה שיהיה מכן ממש ליום פלוני, למשל מי שהיתה לו פתקה כתוב בה בכך וכך לחדש והמתין לאותו היום כחדש אחר והשתמש בהפתקה לצרכו: (שאל השואל מה תועלת יש כמה שעל החותמות שבמקדש היה כתוב שם היום מפני הרמאים) הגע בעצמך שזיג? אותו היום (ותרין) שם משמר היה כתוב עליו (ושאל עוד) הגע בעצמך שזיג אותו המשמר (ותרין) שם היום שם שבת שם חודש היה כתוב עליהן אפילו רוצה לזיג אין מצוי לזיג (ירוש' שקל' ס סוף סל' ד).

זיד, — עי' זוד.

זידון, ת"י, מ"ר זידונים, — מים זידונים, מתעשים בועם ואי אפשר להשביחם, wild (v. Wasser); furieux (eau); furious

(1) מפרסית, וכן הוא שאל גם בערבית.

(2) כך גרסת הספרים, אך בהריב"ן ובכ"י חנרסה שזיג. ופרש בעל תקלין חדתין: הגע עצמך כי' אמתניתין מהדר כלומר מה בכך שהיה כתוב עליו שם היום יכול הרמאי להמתין בשבוע האחרת שיגיע יום זה הכתוב בחותם, שם משמר, ומשני שהיה כתוב שם המשמר ובשבוע האחרת משמר אחר ולא יהיה יכול לרמאות ופריך הרי יכול להמתין עד שיתוור חלילה זה המשמר וזה היום ומשני שם יום ושבת וחדש כתוב שלא שייך שימתין זמן הרבה עד שיארע כך. (3) משקל חיצון תיכון, ולא נתברר היטב מקורו.

יוצא ויו לבן ותמדה שמכלכל לל"ב השרשים (כרית מנוחה ח). ויו הכובכים ההם איה הם עתה (כ"י הדסי, האשכול עשה). — ואמר הפיטן: בברקים היוצאים מויו החיות מראה כהן (מוסף יוס"כ, כהלל הנמתת). בהקופך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח, ומויו השמש שואף וזורח (כסכ"ג, כ"מ). והעליונים מויו הודך שבעים ומתמלאים (יוזר יוס"כ, מי יתנס). ואבית תהלה מויו שונה מזהר כבה (שס מוסף, אשר אימתן). — ונכנ': כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק ויו לעולם הבא (סנכ' ק). למלך שעמד (בנו) מחליו אמר פידגונו ילך לו לאסכלו אמר המלך עדיין לא בא ויו של בני מחליו והוא הולך לו לאסכלו אלא יתעדן בני שנים שלשה חרשים במאכל ובמשתה ואח"כ הוא הולך לו לאסכלו (פסיק' דר"כ, נחש כשלישי). כיון שיצאו (ישראל) ממצרים היו ראויין לקבל את התורה לאלתר והיו בהן בעלי מומין משעבוד מיט ולבנים אמר הקב"ה עדיין לא בא ויו של בני משעבוד מיט ולבנים והן מקבלין את התורה (שס). כיון שפתחה (את התיבה שהיתה שרה נחמא בתוכה) הבהיקה כל איץ מצרים מויה (מד"ר כלאש' מ). בזמן שהצדיק בעיר הוא ויוה הוא הדרה יצא משם פנה ויוה פנה הדרה (שס סח). שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה כיון שעבירה נשתנה ויוה (שס שס"ג, יונת). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אתריו וכל אחד ואחד בתרו בראשו ובתר מלך דוד מובהק ומשונה מכל הכתרים וזיו הולך מסוף העולם ועד סופו (סדור רע"ג, קדושה ליחיד). כח וגבורה נתן בהם (בהמאורות) להיות מושלים בקרב תכל מלאים ויו ומסיקים נוגה נאה ויום בכל העולם (תפי' ספר' לשנת). — ואמר הפיטן: האור בניהו בשלמה עשה, הבהיק ויו מעלה ומטה, הכהות גלגל חמה במבטה (איחיד, מח' יוערי תעת). ויוג שונה מפני מתרפים יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום (פליח' יוס ו, איס קנחתך).

א. *וייף (ש"י, מ"ר ויוגים, — ש"ס מן ויין, עי"ש, א) קשוט ונוי, בפרט על ראשי קצת אותיות האלף בית העברית,

(1) בערב' זיאנא.

זיבאן

Verzierung; décoration, ornement; adorne-
ment שבעה אותיות צריכין שלשה זיונין (י) ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ (מנח' כט). דע כי אלו האותיות צריכות שלשה זיונין במזוזה אלא מיהו צריך לידע איך הן שלשה שלשה זיונין וכן הוא שעטנ"ז ג"ץ כל ראש מראשי כל אחת משבע אותיות הללו כיון שיש עליו שני ראשים משני צדדין וראש אחד יוצא מלמעלה ואילו מעט הרין אלו שלשה זיונין (תשו' הנא', סרכני ספס). וכן תמצא לכל ספרי דווקני שמוינין בזיון אחד כל אות מששת אותיות בעלי גנות המסומנות (ספר תנין כ). — וקשוט ונוי בכלל: וחשוקיהם כסף ענינו הזיון (כסרש' לויכ"ג, חשק). וחשוריהם זיוניהם והם ראשיהם הדקים היוצאים למעלה (שס, חשק). כי האדם ושאר החיים הבינם הבזרא לזיון העולם הזה (ח"ס, ענוז' ס' ח) ובדין היה לחמול עליה שראה אותה בכל זיונה ותקונה בגופה (ספר הגלוי לרי"ק). סימן ההכמה הנראית במין האדם אשר הוא העולם הקטן אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו וזיונו ותמימותו (תרג' ח"ס, נית מדות ג, כס' מנדל טו). — ואמר הפיטן: לבשה זיונה, שש ורקמת שני, אחזה סנסינה, אל גבול ארמוני (לי לבי, פומ' תימל). — (ב) *שימת כלי זין: ביום נשק ביום זיוגם של ל"א מלכים (מד"ר כמד' יד).

ב. *וייף (ש"י, ש"י, — ש"ס מן ויין, במשמ' זן: אם יבשלוהו (את האורז) בשומן או בחלב או בשמן שקדים או יזון טוב ויוסף בדם וירבה הורע (מ' אלדני, ש"ס ח). סחול רע הזיון משביע מחרה וקשה להתעכל (שס). גדי רטוב וממוצע במזגו זכו' ובו מיעוט מותרות וזיוגו חוק מפני שאין לו עובי (שס). ג. *וייף (ש"י, ש"י, — אפשרות פחות או יותר קרובה של סכנה, למשל בעסק של משא ומתן שמה יאכר הממון שהכניסו בעליו בו, Risiko; risque; risc, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

ד. *וייף (ש"י, ש"י, — ש"ס מן ויין: א"ל ריש לקיש מעתה תחוש לגויטין הבאין ממדינת הים שמה נכתבו ביום ונתחמו בלילה א"ל זה זיוסו מדבר אחר (ירוש' גיט' כ מד). ולענין זיוף (שטרות) ודאי אנו חוששין

- (1) אולי משם האות וין, עפ"י צורת היווין.
(2) בארמ' זיונא (ת"א שמות כא יד, כרכ' מד).
(3) בארמ' זיונא: עסקא וזמא דווסר זיונא אכל עסקא רבה דנפיש זיונא (כתוב' סו:), ופרש"י אחריות.

בכל מקום ואף הגוים הללו חוששין לזיוף ואין מקבלין שטר מבחב ידי עדיו (תש' הגא', כרכני רעת). חומץ שלנו ביד גוי אינו צריך חותם בתוך חותם אם בשביל ניסוך אינו מנסך אם בשביל זיוף כיון שיש חותם אחד אינו טורח וטוויף (הל' פסוק, יין נסך). לפי ראות הקונה לא הכיר בהם שום זיוף והוציאו היין ונמדר כמנהגו (שו"ת סר"ג גירונדי מנ). והבספ הצרף במעכה האדמה המזוקק פעמים הרבה הוא נקי מכל זיוף וסוג והלאה (העקריס ח ת). — ובהשאלה: ולפי שהפלסומים לא זרח עליהם אור הנבואה אשר היא שרש הקבלה האמתית דברו בדוים וזיופים רבים ולא יכלו להוציא מבח המחקר ענייני הנפש ושברה וענשה (מנח' קנא' לנ"י מפס"ס 73).

* **זיוות**, ש"י, — בעל זיו: בשנה הרביעית בחדש ויו בירח שנוולד בו זיוות ניו עולם (ר"ס יא). ונהיר (פרשו) זיוות (רש"י שנת קנו). — ואמר הסימן: מסיני בא (אלהים) בקדש נאווה וזיוות, את פני כלה להקביל בחתן (יולר שנת לפני שטופ, אדיר).

זיו (זיו), ש"י, מ"ר זיו, — א) דר, הפטמה של השדים שהילד מחזיק בזה, Zitze; mamelon; nipple: למען תינקו ושבעתם משר תחמיה למען תמצו והתענגתם מזיו כבודה (יטע' מו יא). — ואמר המשורר: ושדים יש לה למען ארוה בכל עת משוד תחמיה מזיו כבודה אמוץ לשדי (ר' קלוגי, אכן כחן נע). ורחק מבית עשיר למזן מידו שוד כבוד או זיו (רמכ"ט, תרשיס ט). ר"ל מלוא השד או אפילו רק זיוה. להקת יונקי זיו, אנחנו משרתיו, ישיר כל איש עווז, בדעת שפתיו (ר"ס אלויריו, אנר' אילת אהכיס). מזיו כבוד בינתך ימץ כעול ימים יינק חלב שדים (שלמה דאפירי, ככ"י). — ב) בהשאלה, קצוות קורות יוצאות מהכותל ובולטות, וכמו"כ אם לוחות נתונים עליהם, Kragstein; console; bracket: זיו שלפני החלון נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת (ערוכ' יד). הזיו עד טפח יש לו חוקה (כ"ג ג ו). בית מלא מסרתי לך וכו' זה אומר עד הזיו וזה אומר עד החלון (שט"פ ו). זיו שהוא סוכב את כל הבית (אהל' יד ד). זרק ונת על גבי זיו כל שהוא (שכח ו). זיו היוצא מן

הכותל ד' על ד' והנית עליו סולם כל שהוא (ערוכ' טח). זה מוציא זיו כל שהוא ומטלא וזה מוציא זיו כל שהוא ומטלא (שס פה). זיו שלפני החלון היוצא לרשות הרבים נותנין עליו קערות וכוסות (שס לח). המבקש להוציא זיו מכותלו על אויר חצר חבירו (רמכ"ס, שג"י ח א). זיו שהוא יוצא מפתח הבית ופניו למטה והיה גבהו מעל הארץ שנים עשר טפח (סוף, טומא' מת יז א). חלון העשויה לתשמיש זיו יוצא על גבי החלון (שס ג). — ומ"ד: אין מוציאין זיוין וגזוטראות לרשות הרבים (כ"ג ג ח). לקח חצר ובה זיוין וגזוטראות הרי זו בחוקתה (שס). שני זיוין זה על גבי זה ויש בהן פותח טפח (אהל' יד ס). ואין מוציאין בה (בירושלם) זיוין וגזוטראות (כ"ק פנ). אבנים יוצאות מן הקיר בזיוים כדי שלא יחופו ויחככו בהבמות ובני אדם העוברים ובאין בקירה ויהרסוהו (ר"ח שכת ו). וששאלת ראובן הוציא זיוין במבוי שאינו מפולש ושחקו שבינו ורצה אח"כ לבנות על אותם הזיוים כותל ולהתים אותו בכלל תשמישי ביתו (שו"ת ר"י אכן מיגש סו). המוכר בית לחבירו על מנת שדיוטא עליונה שלי הרי זו שלו ואם רצה להוציא בה זיוין מוציא (רמכ"ס, מכיר' כד עו). המשכיר בית לחבירו בכירה גדולה משתמש בזיוה ובכתליה עד ד' אמות (כ"ג ו).

זיו (זיו), ש"י, — א) שם הקבין לכל החיות הקטנות: כי לי כל חיתי יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וזיו שדי עמדי (תס"ג ג ו-יא). וברסמנה חויר מיער וזיו שדי ירענה (שס פ יד). — ואמר המשורר: במעון אריה ובחר גמר גורה ושכון שדה עם זיו, ורחק מבית עשיר למזן מידו שוד כבוד או זיו (רמכ"ט, תרשיס ט). — ב) "מין ובובים קטנים: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את היתושין שבכליסין ואת הזיו" (ס"ב) שבעדשים ואת התולעים שבתפרים ושכגוררות (ספרא שמי' יב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הבנה שבתבואה חייב את הזיו שבעדשים ואת היתושין שבכלוסים וכו' פטור (תוספתא תרומ' ז יא). דבש הזיוין אסור שאינו אלא ריר (שס ככור' ח ט). מה בינה לבין זיוין שבעדשין ליתושים שבכלוסים

(1) בערב' בקצת מקומות וזוה א).

(2) زينة

(1) סוברים כי נגורה משרש זיו במשמ' תנועה. באשור' זונג, שם למין שרץ. — (2) ופרש"י: זיוין כוצוג"ש וכמין יתושין הן אלא שבעדשים זיוין שמן (רש"י תה"כ ט

זיזה, ש"ג, — שס"ס מן אונז, תנועה: כי זיזת
הגלגלים וזעזעם אינו אלא ברוח כי וולתה
לא יתגלגלו המזלות (ר"י כנלנז, פי' יזיר' 212).

זיזות, ש"ג, — כמו זיזה: והאש קלה מן הכל
והיא חזקה מן הכל וכו' זיזותה התדירה
העולם מתקיים ועומד ובנידתה הארץ עומדת בתוך
הרוק כדור באמצע (כתב תמים כסס א"ד, א"ג ג).

זיזל, ש"ג, — גזילת מים, גשמים: אחלה פני צורי בזיל
אמרת מל, בפחתון פי אחלנו עלי מל (ר"א קליר,
תפי' טל, אלגרה), יעיר ויחשוף זרוע ויד מסתם,
בזיל גשמי לקש להחיות מתים (יול' פכשת שקל, משתק).

זיזלה, ש"ג, — כמו הקודם: סדר הניגוי בשי יתשר,
עתר פצחי פזילת חשר (אמיר, רשות שחר' יוס"כ).

זיזלות, ש"ג, — (א) בזיון: אמר רב נחמן אנו הורדנו
ואנו העלינו וזיזלות (1) של בית דין לא
נחוש (הל' פסוק, ממונות), — (ב) מקח הזול: ונתקרה
ליוקר הסחורות וזיזלותם ועתות המכירה (עמי, מתכ' ת).

זיזים⁽²⁾, ש"ג, מ"ר זיזים, — אבר הנשימה של חיות
המים, הדגים וברומה, ונמצא לא בפנים הגוף אלא
בחוץ, עפי"ר בראש הדג במקום נחיריו, Kieme
branchies; gills, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו
בו בספרות החדשה.

זיזי, ממנו א.י.י.

זיזי⁽³⁾, ש"ג, עת' א.י.י., — כמו א.י.י., אאזין: הן הוהלתי
לדבריהם א.י.י. עד תבונתיכם (איוז לכ יא), מרע
מקשיב על שפת און שקר מ.י.י. על לשון הות (משלי
יז ד), — ואמר הפיטן: בלי ררות תמתו בעבודתו להאנין,
נכחו אס י.י.י., לשוטט ולהצנין (מח' ויטרי תסכ), — ואמר
המשורר: ובכיתה כי י.י.י. מכור תחתיה, הוא יונח את
קברו עפר גם רמה, יריד יבך תמרוזים אף יוליל עמה

(1) בארמ': און אחתיניה ואנן מסקינן ליה
ולזיזותא דבי דינא לא חוישינן (כ"כ לנ).

(2) בארמ' זימא: זימנא חדא הוה קא אולינן
בספינתא וחוינן ההוא כוורא דאפקיה לוישיה מימא ודמיין
עיניה כחרי סיהרי ונפוין מיא מתרתן זימיה כחרי
מכרי דסורא (ג"כ מד), — ובעברית: פעם אחת הלכנו
בספינה וראינו דג שהוציא ראשו מהים ודמו עיניו
כשתי לבנות, ונפץ מים משני זימיה וכמו נהרות בסוריה.

(3) כך ריב"ג: הוין והיור והגון און וכו' מוין,
והתדשים אינם מורים בשרש מיוחד זה, ושמו שני הפעלים
הבאים בשרש און,

לתולעים שבתמרים (יזכ' תרומ' ח מה); הצד זיזין
וזבובין חגיון יתושין (שס שנת יד יד); היתושים
הפורשים מכלי חיון זה זיזים שבעדשים וזיוצא
בהם (מלמד סתלמיד, שמיני), ולאחר שבשילן (את
הפולים) מוצא הרבה זיזין שהם כמו זבובים קטנים
בקערה (תכומי, א"ס לט), — (ג) *עוף הגדי: זיז (1)
עוף טהור הוא וכו' בשעה שהוא פורש את כנפיו
מכה גלגל חמה וכו' ולמה נקרא שמו זיז שיש
בו כמה מיני מעם מזה ומזה (מד"ר ויקר' כב), כל
תקופת תשרי נותן הקב"ה בה זיזין שדי ומתנבב
ומנביה ראשו ומטפש בגפיו ומנביה ונותן קולו
והעופות שומעין קולו ואימתו גופלת על פרס
ועונה (מד"ר ה' נחמס, ביהמ"ד ליוק ס), שור נועה
וכו' גרפית מלבלב אדם מרגן שד מומר זיז היה
קורא וקולו היה עולה עד לשמים (שס, כסא שלמה),
ויושבים ישראל לבטח אלפים שנה ואוכלים בהמות
ולויתן זיזין בהמות, שוהטין זיזין קורע לויתן
בקדסוליו ומשה יבא וישחוט זיזין שדי (שס ג, נסת'ר
רשב"י), אינו משחק עם בהמות בהררי אלף ועם
זיזין שדי (כ' חסיד, תחתת"ד), לפי שפעמים ראש
לויתן בנן עדן לפי שאין לו בן זוג בדי שלא יצטער
זיזין שדי שידע שעתיד ליחלק לצדיקים (שס), זיזין
שדי מתוקן לאותה סעודה לשירידים אשר ה' קרא
אין בו לא מירום ולא ציוון (אמר' טכור', אס כל
מי ג ככ), — ואמר הפיטן: מרק התעיף אברה ונוצה,
מהם זיזין ולויתן ריצה (מח' ויטרי תעח), במרם ברואים
קדומת, פעולת זיזין ותניגים סעודת נצה אסומה (שס
תעט), כף כפיו אל יספוק בשמה אום מאמות, בנחלת
שלוש מאות ועשרה עולמות, ותענוג זיזין שדי לויתן
ובהמות (יול' שנת לפני טנוט', אהלל), פורשי אברה
ונוצה, צפה ארחות ימים רבים להרבות ולהפריצה,
צר מהם ומהם לעתיד ריצה, קראו זיזין במעופפים לענג
נמצא (יול' שנת ג אח"ס, מאורות), חיות ארץ זיזין
שדי שרים בחוללים (יול' יוס"כ, מי יתנס).

(1) לפי דעת רב אשי זה שם איתו העוף שספר רבה בר
בר חנה עליה נפלאותיו ואמר: זימנא חדא הוה אולינן
בספינתא וחוינן ההוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא
ורישא ברקיע ואמרין ליבא מיא ובעינן ליחות לאקורי נפשין
ונפק בת קלא ואמר לן לא תיחותי הבא דנפל ליה חציצא
לבר נגרא הא שב שני ולא קא מטיא אארעא ולא משום
דנפישו מיא אלא משום דרדפי מיא אמר רב אשי ההוא
זיז שדי, הוא דתיב וזין שדי עמדי (כ"כ עג).

(מד"ר דכ"ר ט). — ואמר הפימן : והוא מגן ישעי הנתיב וכלי זין (מח" ויטרי טלכ). ואדע כי נבזה אני וסופי אין, וכי דעי רזה ויצרי חגור זין, לזאת דמי אזה כמו מימי עין (רמב"ע, שפתי ננוות, סאל התולה). פסע אויב בון, ואבד טובי ושם לאין (זולת שנת א' חס"ס, אין כמון). מי יהרהר אחר מדותיך לדינה, נוכחי להשיב מחלציו לזונה, סרנו וסוערנו ונשמטה חרב היונה (פליח' יוס ג, חני יוס). כלי זין לא חתן לו (להרשע) כי בו ילחם עמך (כ"ז, חלג' כ"ס יב ס). — זמ"ר *ויינות : כשירד הקב"ה ליתן תורתו לישראל ירדו עמו ס' רבוא של מלאכי השרת כנגד ס' רבוא של גבורי ישראל ויבדס זיי בות ועמרות ועטרו את ישראל בכתר שם המפורש (פדר"ל מן). — (ב) *שומרים מונים המלכים את הנשים וכדומה : משל למטרונה שהיתה מהלכת ה זין (1) מכאן וה זין מכאן והיא באמצע (מד"ר שמות ל).

ב. *זין (2), מ"ר יונים, — שם האות ז : נתכוין לכתוב חית וכתב שתי זיי נ"י (שנת יב ס). כתב לאלפים עיינים וכו' לזייבים נונים ולנונים זיינים (ספרי, ואתחנן לו). מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הבי"ת תרתי זיי"ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר (מד"ר ס"ט, סקו"י). זי"ן זה שמו של הקב"ה שהוא זין ומפרנס כל יצורי כפיו (מד"ר א"ב דר"ע ז). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו

תלא. — (1) עפ"י הכתיב ביוד אחר צריך אולי לקרוא זין, וקצת תמונה צורה זו בדקדוק.

(2) דעת רוב החכמים כי הוא על שם צורת האות ז, שהיא דומה קצת לכלי זין, לחנית. אך צורת אות זו בכתב העברי הקדום אינו דומה כלל לכלי זין, ואיך קראו לה בשם זה? ועוד, לו היה זה השם הקדום היו קוראים אותו זין, כמו שהיתה הברת השמות ממשקל זה בזמן הקדום, ולא זין, שזו היא הברה מאוחרת, וכמו שנשמרה הקריאה הקדומה של שם האות ב, שכל היהודים קוראים בית ולא בית. וראיה שלישית לדבר, שאין זה השם הקדום של האות ז, היא מה שכבר העיר עליה נסמלה (ZDMG 46) שביינות שם האות הוא Zeta, ר"ל זתא, ולכן יש לאמר, כמו שכבר החליט שם נסמלה שבתחלה קראו שמה וית ע"ש עץ הוית, ונתחלף אח"כ לזין, בעת שכבר קראו היהודים את משקל פיל פיל. ואולי היה לאות זו שני שמות, וית, וגם זין, כמו שהיו שני שמות גם לאות ג גמל, גם, עי' בזה הערך, ואעפ"י שאין לברר עתה מה היה פירושו של השם זי והאריכו אח"כ את השם מפני הנמיה לשלשות, עפ"י השם זין שהיתה שגורה אז.

(אד"ס ומיכ"ל, אבל יחיד). מה קול און, הזה דוד קולך, צלצלי נעם עז הנעורים עורר, עורה כגור שחרות ימי העירה (הוא, אחרית שאל).

ב. *זין, ש"י, — שם משקל, חצי הסלע : כל גרב שהוא מהויק סאתים אם יש בו משקל עשרה זין (1) ביהודה שהן חמש סלעים בגליל (תרו"מ י ט).

ב. *זין, ממנו, א. *זין, *זין, א. *זין.

א. *זין (2), ש"י, — א) כלי נשק, Waffe; arme; weapon : אין מוכרין להן לא זין ולא כלי זין (2) ואין משחיוין להן את ה זין (תוספתא פ"ז כ ד). שהיו (ישראל בצאתם ממצרים) מוויינים בחמשה מיני זין (מכ"י נשלה כ, פתח). רבי יוחנן אמר זין בולע זין הראה להם (תוקיהו לשלוחי מרודך) (מד"ר ס"ט, מלאוני). אמר הקב"ה זין אני עושה לכל מי שהוא סותר באמתה של תורה וכו' ואמתה של תורה זין הוא לבעליה (סס כמד' יב). אמר רבי שמעון בן יוחאי זין נתן הקב"ה לישראל בסיני ושם המפורש כתוב עליה (סס). לא נשמנו מן ת זין אלא עמדו במקומן (סס כ). למלך שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמר המלך מה אתן לאוהבי כסף וזהב עבדים ושפחות ובהמה יש לו אלא הריני חוגרו זייני (תנחומא כוכר, לך לך כג). — ומשל : במקום (4) שהאדון תלה לו זיינו שם נבל רועה כדו חלה (סנה' קג). — ובלי זין : אשה כלי זינה עליה (ע"ז כה). ר"ל להאשה יש במה להציל א"ע מידי רוצח. אין אדם יכול לעשות כלי זין ולהנצל ממלאך המות

(1) כך בכ"י פרמה, וכן במשנה ירוש' וילוס לו, גרסת הספר' ז וז, ואעפ"כ אין להוניה גרסת שני כ"י אלה, שמסכימים זה לזה מבלי היותם העתקה זה מזה. (2) בארמ' ויינא, בסור' וינא. בערב' זין א) משמש במשמ' יפוי תקשוט. ולא נתברר אם יש שיכות מה בין השרש הזה הערבי ומושג כלי הוין, שהלשון הערבית לא הניחה לו מלה משרש זה. ואולי יש איזה יחס בין המלה זין שלנו והמלה זין b) בערב' שהיא שם למין עץ שעושים ממנו הרמחים, ונתיחד אולי בארמ' ועבר' דוקא לנשק של ברזל. — (3) כך הגרסה בתוספתא צוק"מ ובירוש' (ע"ז כ מ ג), ובכלי שם (נה). ובתוספתא בנוסח : לא כלי זין ולא זין, ופרשו כלי זין כמו התיקים וכיוצא בהם. — (4) גוף המשל בארמ' : היינו דאמרי אינשי באתרא דמריה תלא ליה זייניה תמן קולבאי רעיא קולתיה

a) זין b) זין

דברים (ס' תנין, מד' ר"ע בן יוסף). — ובמש' ישבעים
במזון : סוס וחמור שהן מזוינין וצוחלים לרביעה
(רש"י כתוב סא:).

— הספ', יהודי⁽¹⁾, — יפה את עצמו : ותרבה להחזיק עצמך
בהם ותתכבד בסכל חבירך ותזדיין בהכלים בני
גילך (חו"ס, יחוד המעשה ס). ואני לא ברחתי מאהבת
השם והכבוד אלא שלא להזדיין לבני אדם ואתה
מצוה אותי להזדיין להם בהנחת עבודת האלהים
(שס). ותתיה כונת עושיהם (של המצות הנראות על
האכרים) להזדיין בהם אצל בני אדם (שס נ).
הנקיות הוא שלא יהיה האדם מלוכלך ולא מזדיין
יותר בנשים בין בצורתו בין במלבושו (מאזני דק,
אלגולי 108). ההתפארות הוא ההוצאה כמה שאינו
ראוי מהזדיין ווולתו לבקש המותר (שס 105).

— זינת, ש"י, כ' וינתי, — אשה נותנת מזון : והקב"ה
קורא להם (לישראל) רעיתי מאי רעיתי
זינתים באיוה צד קורא הקב"ה לבגסת ישראל
זינתים וביש אכילה לפניו אלא על שהן
מקריבין לפניו תמידין (מדס"ג, כ"י תימן, סאלסיס הכופה).

— זיע, ש"י, שס"ט מן זע, רעד : אין גוע אלא זיע (מכ' יתרו, כמדס ט). באימה וביראה וברתת זביע
(ככ"י ככ). לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא
תורה ניתנת באימה ברתת זביע (יומ"ד:). למלך
ששלח שלוחין שלו למדינה ועמדו בני המדינה ושמשו
לפניהם באימה וביראה וברתת זביע (מד"ר ויק' כו).
ונכנסו האויבים שבאותו מקום עליהם וצרו עליהם
והויעו בהם זיע גדול והכו מהם מכה רבה (מג' תע"י נ).
לזועה לאימה ולזיע שוועו כל שומעי מכותיך (רש"י דנ"ר כח קס). — ואמר הפישן : אראלי
הוד פוצחם הלולו, ברתת זביע מפארים סלסולו (כ"ח קליר, מנח' יוס"כ, ארכלי).

— זיע⁽²⁾, ש"י, — כמו זעה : זורע חטים וקוצר קוצים
ומאכלו עשב הארץ כבהמה ולחמו בדאגה ומוזנו
בזיע ואחר כל אלה המות (פדר"ח יד).

— זיעה, — עי' זעה.

— זיפת⁽³⁾, זיף, ש"י, מ"ר זיפים, זיפים, — השער הקשה
של ההויר : המוציא שני זיפין מן הקשה שבחזיר

(1) לפי הלשון הערב, עי' בהערות הקודמות.

(2) משקל זיע.

(3) בסור' זפא, זפתא, פרש בר עלי אלשער פי
אלאנ'פאן, ר"ל השערות שברסי העין. ולא נתברר מקורו.

זיניין וקופות שיש להן תג (רמכ"ס, תפילין כח).
ומתקין השמרות להתבונן בשטר בואוין וזיניין
שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות (סוף, מלוס ולוס
כו יב). איש לה' זיניין לעיל כנגד מלאכי
השרת שהם מוכרים את ה' לאחר שלש תיבות וכו'
וב' זיניין למטה כנגד ישראל שמוכרים את ה'
לאחר ב' תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אחד (ספר
תנין, מד' ר"ע בן יוסף). — ואמר המשורר : אשר
(האות זיין) בנות וישו בנות קדשות, יפת ופת וער עור
קדשות, והיין אזי חגר כוין, ולהרוג את מאד כעס
בקין (ר"ש שרביט סוסה, מרינה).

— זיין⁽¹⁾, ס"י, — זיין אותו, נתן לו כלי זין, bewaffnen
; armer ; to arm : ועצמותיך יחליץ ישמשו יזיין
ישויב ויניח (מד"ר ויק' לד). א"ר לוי זינים כלי
זיין מבפנים והלבישן לבנים מבחוץ והתקין עצמו
לשלוש דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה (שס קסל),
טונס חמסס). — ואמר הפישן : חילות זינן, מקומם
פנו, כארבה נמנו, אללי לי (קי' לח"ב, אכל אטורכ).
— ובמש' קשט⁽²⁾, יפה אותו : לכחור בעבודת הבורא
אשר צוה להתעסק בעולם לישבו ולזיין וזאם
תגיעהו תועלת וכו' יודה האלהים לבדו (חו"ס, כעמון ס).
— פע' זיין, מוויין : לסטים מזויין גולן הוא (כ"ק נו).
אין חמושים אלא מזוינים וכו' שהיו מזוינים
בחמשה מיני זיין (מכ' נשלח כ, פתיח). כשהיו ישראל
נראין לעמונים נראין עטופים לשלום ולמאבקים נראים
מזוינים למלחמה (מד"ר נמד' כ). — ובהשאלה : כל
שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין
כל שישי בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו יש
בידו זה וזה גבור ומזויין (אדר"י כט). — ובמש' יפוי
וקשט⁽²⁾ : ויתחיל לגנות הומן ויתמהמיעוט דינו איך
לא עזרו להגיע אל מסון גדול יקנה בו זיין הרבה שישתכר
בו תמיד ופלאגשים רבות מזוינות במיני חכשימי
זהב ורקמה ואבנים טובות (מו"נ ג יב). — ובפרט יפוי
וקשט של ראשי האותיות : ג מזוינת בג' זיניין
לעיל כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאורו של
הקב"ה ועוד ג' מזוינת לפי שביום ג' היו ג'

(1) נגזר מהשם זיין. — (2) בערב' זין, ואן a, קשט ויפה,
עי' למעלה בהערה לערך א. זיין. — (3) כך בערב', עי'
הערה הקודמת.

(a) זיין זין

(תוספתא שנת ט"ו ב). זיפי חויר (יכוש' שנת ח יא:). — ושערות עפעפי העינים : תמיר (הוא) שתמו זיפין' (ככור' מד.).

א. זיף, ש"ו, מ"ר זיפים, — מין ממיני הדבורים ועושים דבש : זיפים² אלו דומים לדבורים וד' הן דבורים זיפים גוין וצרעין (ה"ג מכש' ה ט.).

ב. זיף, ש"ו, — כמו זיף : מעשה באתר שאמר לחבירו מה אתה מבקש בשדה זו אמר לו ממך לקחתיה וזהו שטר אמר לו שטר שקר הוא לחש לרבא אין שטר זיף הוא אבל שטר כשר היה לי והלך ואמרתי אקח כל שהוא בידו (הל' פסוק' ממונות). שוב מעשה באתר שאמר לחבירו תן לי מאה וזו שיש לי עליך וזה שטר אמר לו שטר זיף הוא לחשו לרבא ודאי שטר זיף הוא אבל שטר כשר היה לי והלך (סס.).

זיף, ש"ו, — זיף שטר וכדומה, עשה בו זיף, falschen; falsify; falsifier; דומה שזיף משה בתורה (ספרי דג' כו). המזיף דברי חבירו חייב מיתה המזיף דבריו של מקום עאכ"ו (סס רל"ט טו). אמרתי להם (להכותים) זיפותם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (סו' לג:). שלא יחו ישראל אומרים דומה לנו שזיף משה את התורה או אמר דבר שלא נצטוו (מד' ויק' לא). נתן להם תורה שבעל פה להיות מצוינין בה משאר האומות שעל כך לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה אומות העולם (סס כמ"ד יד). לא יכתוב אדם בסוף שיטה מפני שבאין לזיף (הל' פסוק' ממונות). — ודבר של טאבל, ערב בתוכו ברמאות מין גרוע : דבש שמוזיפין בו (סו' מט:). דבש שהוא עבה ויכולין לזיפו לערב בו משקין אחרים (רש"י נו"ר ג:). — זיף את הדבר, החליטו שהוא מזיף : מכאן זיפותי ספרי כותים שהיו אומרים אין מתים חיים (ספרי, שלח קיב). — פט', זיף, מזיף, — שזיף אותו : מודה היה רבי אלעזר במזיף מתוכו שהוא פסול (כ"כ קע:). שאם כתוב בו הווקענו לעדותן של עדים ונמצאת

1 — והקשה המקשה שם : והני גבי מומין תנו להו והתנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין ? ותנן : הא דאשתיו גרדומי הא דלא אישתיו גרדומי, 2 — פרוש על דברי המשנה שם דבש הזיפים, וכבר נחלקו ר' יוחנן ור'ש לקוש בפרוש מלה זו : מאי זיפים א"ר יוחנן דבש שמוזיפין בו ור"ל אמר על שם מקומו כדכתיב זיף ומלם (סו' מט:). אך רה"ג השתמש כבר במלה זו בפרוש כמו כנוי לאחד ממיני הדבורים.

עדותן מזיפות שהוא פסול (סס). בדרות הראשונים שהיו : הכמי ישראל מוחזקין בהן (בהשטרות העולין בערכאות) שלא היו מזיפין (תשו' סה"א, הרכני רעח). — יומתכת מזיפת : הכסף המזיף הנעשה במלאכת האלקים¹ יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו (העקרים א ת). — יורת מופת וכדומה : כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזיפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהן ערך ודמיון (אג' תימן להרמכ"ס). ואחר יבאר דרך חמכתו במה תובר הדת האלהית מן המזיפת המתדמה באלהית (העקרים א ת). — יואדם מוץ, שאין תוכו כבדו : וחור פניו אליהם ואמר מזיפים ושקרנים אתם השמרו לנפשותיכם שלא תבואו עוד בדבר כזה לפני (שכט יחודס כט). והמלך חקר ודרש ומצא כי המעלילים המזיפים היו מטיילים האשמה על היהודים ונמלטו (סס ת). הכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מפת הצבועים המזיפים מתוכם (נפול' יהודס ד). — תפס', "גזיף", נעשה מוץ : אין כותבין לא על הנייר הפחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (גיט' כ ד). כתב שאינו יכול להזדייף (גמ' סס יע:).

זיפות, ש"ג, — סגולת דבר מוץ, לא אמתי : אם יקשו על אמונתך קושיות מוויפות שלא תוכל להשיב עליהם ולהסיר זיפות מלכביהם (אג' הוי"ל לרש"ע פלק'). זיפי, זיפאי, ש"ו, — כמו זיפן : טבח ואופה וחובש ורופא, בורסי וחונני וצבע ושלתני, נאמן ודימאי וגדיב ובילי, והרודה בהם איש גבור וחכם בחכמתו ויחיד בתבונתו (רלכ"ט, אג' חי כן מקיץ).

זיפין¹, ש"ו, — מי שדרכו לזיף, Fälscher; faussseur; forger : אחיו של אדונינו עשו זיפין הוא יעקב שרימה לעשו וחשב ליטול ברכה להיות גביר לאחיו (רש"י פ"ו יא:).

זיפנות², ש"ג, — סגולת הויפן, מלה רגילה בדבור והשתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

*זיק³, ש"ו, מ"ר זיקים, — א) כוכב שיש לו כמו זנב של אש, Komet; comète; comet : על

1) בארמ' זיפנא : מרגא גופיה זיפנא הוא (פ"ו יא:).

2) בארמ' זיפנותא : מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזיפנא בזיפנותיה (פ"ו יא:).

3) סוכרים כי עקר משמעתו ניצוצות של אש, וכן באשור' זקת ניצוצות, וכן בארמ' זיקוקי, ועי' לקמן

ובזיקות בערתם (יט' ז יא).—ואמר הפיטן: שמור פיך וידיך עם ידידים, ואל תרבה צחוק עוד עם חברים, ודע כי מצער זיקות תהי אש, ועולם רוב יהי במעט דברים (שירי ר"מ דנעי הקלא' א נכ). — (ב) "כוכב קושט בחץ כחלל האויר, shooting star: גערתו תחזה ברק ותנצח זיקות במשפט (כ"ס גני' מג יג).

א. *זירין⁽¹⁾, ש"ז, מ"ר זירין, — (א) קנה של קצת הצמחים, כמו שבת ותלתן ובדומה, Stengel; caudet; stalk; השבת מתעשרת ורע וירק וזירין⁽²⁾ (מעשר' ד ט). כאן (שורע את התלתן) לורע כאן (שורעו בבונה) לזירין (כ"ק פא). שחת תבואת היטין ושעורין קודם שתמלא בזירין (כס"י ע"ז כ). — (ב) חבילה קטנה של עשבים, Bündel; paquet; hanteh; מתירין פקיעו עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין (שנת כד כ). וכמה היא חבילה עשרים והמשה זירין (יוסף' תרומ' ימז). הלך לו אצל חברו הלכו ומצאו שדה אחת מלאה זירים זה נוטל (נטל) שני זירים זה נוטל ב' זירים והוא לא נטל כלום הלכו ומצאו שדה אחרת מלאה כרוביות זה נטל ב' כרוביות וכו' והוא לא נטל כלום (אד"ר' נוסחא כ טו).

ב. *זיר⁽³⁾, ש"ז, — שם מדה: ובמשורה זו זיר⁽⁴⁾ הגדול וי"א זו קומית קטנה (פספס' קדוש' ט ט).

(1) עי' הערה לקמן. — (2) משלשה חלקי הצמח שמנה כאן מתברר מה הכונה בזירין. וכן מוכח מהמאמר בגמ' ב"ק שלקמן, שהגמ' מבארת שם: לורע קשו לה עשבים דמכחי לה לזירין מעלי לה דכי קיימי ביני עשבים מירכבא, ע"כ, ובעברית: לורע העשבים קשים לה שהם מכחישים אותה לזירים העשבים יפים לה שבשהם עומדים בין העשבים מתרכבים. ולעזר רש"י זירים טוריל"ש, והוא בלשון פרוב' tudel, ר"ל קנה. ורמב"ם פרש במשנ' מעשר' גבעול בראש הצמח ששם הזרע, אך אין זה מתישב היטב בכל מקום.

(3) עי' הערה לקמן. — (4) לא נתברר ע"כ מקור מלה זו ולא דיוק משמעתה. הראב"ד פרש מלשון זו, אך אין לזה שום מקום כאן. בריל ואחריו ש' קרוים החליטה לרומית sirus, שמשמ' הוא כלי לשמירת דגן. אך כבר דחה זאת לו ושער כי אולי מקורה בסורית וורא, ח'פן, ור"ל מדה כמלא החפן, וגם זה דחוק. אבל בערב' יש מלה זיר (a ממש, והוא שם לחצב או כר' גדול ישימו בו מים, ואמר לשאן אלערב: אלזיר אלהב אלדי ועמל פיה אלמא'.

הזיקין⁽¹⁾ ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים ואמר ברוך שבתו וגבורתו מלא עולם (נכ' ט א). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשחנם (חול' פו). — ואמר הפיטן: אלה העדות וההקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים, ברעש וברעך באימה וזיקים (יולד א שנוע', אלה). — וכוכב קושט באויר, כמו זיקה משמ' ב: שתי לילות ויום אחד מי היה מאיר לו (לדוד כשהכה את העמלקים) הקדוש ברוך הוא בזיקים וברקים (מד"ר ויקר' כא). אם פחדה (הבהמה) בידי שמים כגון ששמעה קול רעם או ראתה זיקים וכיוצא בזה (רמב"ם שמי' ח ט). — ואמר הפיטן: ירוצו בברקים, חיל וזועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבוק בזוקים (אפ' שבה"ג, כלולי אש). — ובמשמ' ניצוצין: ניצוצין של זוהר מוקפות להן ויוקיו וזו מבהקים את פניהם וזיקי אור מקרין את עפעפיהם (מד"ר א"כ דר"ע כ). — ואמר המשורר: אישים בבזר מבחן צרוף ושרוף עזיליהם בזיק, כבלי חרוגך יעד להם והעבירם בויק (רמב"ם, תרשי' א לט"מ). — (ב) *רות חד וקשה: י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין (ב"מ קנ). — ובהשאלה ירוה, שר: אנא אלהים מחיה הפגרים וכו' וחוקני מכל זיקים המהלכים העומדים להשטין בדרכים (ר"י מריו, איתחל יכ). המשרים וזיקים את גזורה, ישלח בך אלהים המארה (סוף, תחכמוני ו). — (ג) עי' זק.

זיקה⁽²⁾, ש"ז, מ"ר זיקות, — (א) ניצוצות של אש,

Brandpfeil; flèche ardente; burning dart

הן כלבם קדתי אש מאורי זיקות⁽³⁾ לבו באור אשכם

זיקה⁽¹⁾ — ופרשו שם בגמ' (נח): מאי זיקין אמר שמואל ככבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מככבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חוין דעבר זינהא הוא דעבר ומתחוי כדעבר איהו, ע"כ, — ובעברית: מהו זיקים אמר שמואל כוכב השבט ועוד אמר שמואל ידועים לי שבילי הרקיע כשבילי נהרדעא חוין מכוכב השבט שלא ידעתי מהו ולמדנו שאינו עובר כסיל, והלא אנו רואים שהוא עובר? וזוהו הוא שעובר ונראה כאלו הוא בעצמו עובר.

(2) עי' ערך הקודם, ועי' הערה לקמן. — (3) הקדמונים פרשו פשוט ניצוצין, וההרשים אמרו כי הכונה בזה לחצים של אש שזווקים על האויב, אך יש לפקפק אם היתה כבר המצאה זו ידועה כבר בזמן ההוא.

***זִירָה**, ש"נ. — מקום עגול לנפתולי המתנוששים וכדומה, Arena; arène : אמר לו הקב"ה אחה הכנסת עצמך לזירה ומי שהוא מכניס עצמו לזירה או ניצות או נוצה (מד"ר שמות כו). אמר לו הקב"ה אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי (ספ). — ובמשמ' יכל הכנין שבו נקבץ הקהל לראות במשחק הנפתולים וכדומה, Circus : cirque : והמון עם כהמון מי סבך נהמו, אל הזירה הגדולה יתר ורמו, וכבר האצילים לפנייהם מהרו, כללו הזירה ובכל הוד פארו, כי שם הכין תענוג לבני האדם, תענוג אכזרי שעשוע רצה ודם, כל שבויי החרב להרנה הקדשו, לפני חיתו מרף יתנום וירמשו (יל"ג, כין שני אלויות ס). נפתחה הזירה אל מולן מנגד, ולתוך המעגל יצא עלם חמד, עד לשותותיו חשוף ערם מבגד, ובירו חרב פיות ארכה ג'מר (ספ).

***זִית**, ש"נ, כספס' זית, סמ' זית, מ"ר זיתים, *זיתים, זית, ככנ' זיתד, זיתים, — אילן גותן פרי שממנו יעשו השמן, Oelbaum; olivier; olive tree : והנה עלה זית מרף בפיה (כדל"ש' מ יא), הלוח הלבן העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו ויאמר להם היות החרדתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לגוע על העצים (שופט' ט חט) זית רענן יפה פרי תאר (יזמ' יא יו), ילכו וינקותיו ויהי כזית הודו (ספ' יד ז), כל זית שיש לו שם בשדה כזית נטופה בשעתו ושיבוהו אינו שכחה (תוספתא פאה ג ט). זית אין עליו גושרין לא כימות החמה ולא כימות הגשמים (מנח' גג). — ומ"ר : זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתד (דכ"ר כח מ). בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תל' קכח ג). זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה (שני' ד ט). זה אומר זית גידלו וזה אומר ארצי גידלה (כ"מ ח ס). המוכר זיתיו לעצים ועשו פחות מרביעית לסאה (ספ). שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו (ספ). אמר הלא זיתי אני נוטל אין שומעין לו וכו' משום ישוב (גמ' ספ קא). — זית שמן (דכ"ר ח ט). זית יצהר (מ"ב יח לב). — ועצם הפרי, Olive : אתה תדרך זית ולא תסוך שמן (מ"ב

ג. ***זִירָה**, ש"נ, מ"ר זירים, — יתר מפתל חזק מאד, stark gedrehte Sehne; corde bien tordue well twisted string : עשה (לאספיינוס) כשהיה צר על ירושלם) קשת של זיר נתן בתוכה ראש חויר היו מסקעין במכליב ויורדין עד שעלה על האברים שע"ג המוכה וטמאתו (אד"ג נוסח' כ, ז). — ומ"ר : הביאו לו (לאספיינוס) קשת של זירים (2) ותפ"א (ושיטתו) כנגד החומה של ירושלם הביאו לו נסרים של ארז ונתן לתוך קשת של זירים והיה מכה בהן על החומה עד שפורץ בו פירצה הביאו ראש חויר ונתנו לתוך קשת של זירים והיה משליך אותו כלפי איברים שע"ג המוכה באותה שעה נלכדה ירושלם (נוס' ספ ד).

ד. ***זִירָה**, פ"י, ספ"ע הזיר, — עשה זיר, עשה אגודה : ענפים של ארז שמו זירין אותם (כ"ד על הכי"ף, שבת תקע"ו).

(1) בערב' זיר a, ועי' הערה לקמן. — (2) כך בשתי הנוסח' של אדר"ג בכל הספר' וזלתי בכ"י אחר ורדום. ולא הביא העורך מלה זו לא בערך זו ולא בערך זור, וכן לא הביאה לוי, בנין יהושע פרש בלי עין של ארז ורמו לגמ' שבת קכג, ונראה כי כונתו לגמ' שם קנה. שפרשו זירין ד ארזי, אך זו טעות, ופרוש המלה דארו ע"כ אינו מלשון ארז. דר' שכ"ט בהערה לנוסח' א אות ע"א אומר וז"ל : ואופן המכונה כאן אינו מוכן לי. ע"כ. והנה לפי הענין פה נראה כי הכונה בקשת של זירים קשת שאפשר לירות בו לא חצים אלא דברים גסים וכבדים, כמו הנסרים וראש חויר, ולכן קשת של זיר הוא קשת שבת היריה שלו היא יותר חזקה, ובערב' המלה זורא' b משמשת במשמ' של כפיפה בנוגע להקשת : קיש זורא' c פרשו לשאן אלערכ מעט ופה, ר"ל כפופה היטב, ויאמרו רמי באלוורא, ירה בהקשת. ובאמת, בנוסח' כ"י שבזמניקן, שנדפס בסוף מהד' דר' שכטר, כתוב קשת של זורין במקום זירין : הביאו לו קשת של זורין ותופפה נגד חומת ירושלם וכל דבר ודבר היו מכין בה על גב החומה עד שפרצו בה פרצה הביאו לו נסרין של ארז ונתנו לתוך קשת של זורין. ע"כ. וגם השם זיר בעצמו, אלזיר d, יש בערב', והוא כנוי להיתר של הקשת ומשמש בשתי משמעות, יתר דק : אלזיר מן אלאותאר אלדקי, ר"ל חויר מן היתרים הוא הדק, ואלזיר מן אלאותאר מא אשתחכאם פתלה, ר"ל חויר מן היתרים הוא מה שהוא מפתל יפה (לשון אלערכ, זור), ונראה כי משמ' זיר של אדר"ג היא כמשמעה השניה של זיר הערבי.

(1) בערב' זית a להשמן, ולהאילן והפרי זיתון b.

זִית (a) זִיתוֹן (b)

זִיר (a) זִירָה (b) זִירָה (c) זִירָה (d) זִירָה

ענף של זית לשחילה ולהרכבה.

"זוע, זעה.

חבט, נקף.

"מעץ, שמו במעטן.

"כופש, "כותש, מלגדול, —כמר, —"כתש, —כרת.

"לקה, התחיל להרקיב קצת, נתמעך.

"מחל, היוצא מויתים כבושים, — "מחבוא,

לנקף הויתים, — "מ'חל, כמו מ'הל, — קלח הויתים,

זית מלוח, — "מסק, לקט הויתים מהאילן, — "מסיק,

ומן המסיקה, — "מעטן, מקום שכובשים הויתים שיכמרו

ויתרכו, — "מפרכה, אחד מכלי בית הכר, —

"מתן, גרוב ונתרכך.

נקף הגרגרים מן האילן, חבט במקל להשירם.

"עוטן, "עמון, — "עקל.

"פג, פנים, — פצע, בקע אותם קודם הכבישה.

— "פרור, "פרודים, — "פריצי זיתים.

"קופה, — "קשקש, חפר סביב האילן.

זֵיתִי, תי, — מגון הוית : צבעו (של הרחם) ממעל

ירוק ובטנו לבן זיתי ראשו אדום וקולו כאדם

שוחק (תוס"א לניסוק, מערכת סעוף קנג).

זך, תי, כספס' זך, לנק' זכה, מ"ר זבים, זכות, — נקי,

טהור, שאינו עכור, klar, rein; pur, clair; pure

clear : ויקחו אליך שמן זית זך כחית למאור (שמות

כו כ). נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה (שם

ל לד), — "זך כזוכית, שנראה האור מבעד לו : ובעבור

היות הגוף זך תעבור בו ראות העין (מ"א כז).

שעצם המוח עצם דקרוצה לומר ספירי זך העצם (מ' אלדני,

ש"א ד), והראיה על זה שהמראה מזכוכית ה זך אם לא

היה מכוסה מצד אחד מעופרת ומן הופת לא היו גראין

בו הצורות על פניו (מ' אלדני, ש"א ט), זכים

כזוכית וכספיר (כירת מגדל טו, חל"ט מז), —

ובהשאלה במוסריות, טהור בלי כתם מוסרי, שאין

בו שום עין, lauter; innocent : אם זך וישר

אתה כי עתה יעיר עליך ושלם גות צדקך (חז"ח

ו). ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך (שם יא ד).

אך אמרת באוגי וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע

חף אנכי ולא עון לי (שם לג ח-ט), גם במעלליו

יתנבר נער אם זך ואם ישר פעליו (משלי כ יא), על

לא חסם בכפי ותפתי זכה (חז"ח יו יו), הפילוסופים

ו ים), ויקחו אליך שמן זית זך כחית למאור (שמות כז

כ), זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (ירוש' ברכ'

ו ח), זית על ידי שדרבו לאכל חי אעפ"י שכבוש בעינו

הוא (שם), אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח

(כנלי סס לת), מהו לפצוע זיתים בשבת (שנת כ:),

זיתים שמשך מהן שמן וענבים שמשך מהן יין (שם

קצנ:), חבית של זיתים מגולגלים (יבמ' טו:),

רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שלוש וקשה

לזיתים בומן שהן חונטין (יומא כח:), מי שהפך את

זיתיו ואירעו אבל (מו"ק ב ח), — זיתים : בראשונה

שלא היו הזיתים מצויין שבא אדרייגוס הרשע

וההרוב את כל הארץ אבל עבשיו שהזיתים מצויין

(ירוש' ספח ז כ), — זית, כשעור גדל הוית : בזית

שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני (כלים יז ח), —

*זיתים, במשמ' דבר כשעור זית : היה מחתך מבשרו

זיתים זיתים ומאכילו לנעמיות (פסיק' דר"כ,

זכור), — פרם זית, שדה נטוע זיתים : ויבער מגדיש

ועד קמה ועד כרם זית (שופט' יס ה), — זית בלבד

במשמ' פרם זית : כן תעשה לברוך לזיתך (שמות כג

יא), ברמים וזיתים אשר לא נטעת (דכ"ו ו ח), ואת

כרמיתם וזיתיתם הטובים יקח ונתן לעבדיו (ש"א ח יד),

— חבט זית, נקף זית, להשיר את הגרגרים מן האילן :

ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש

אמיר (ישע' יז ו), כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו

(דכ"ו כד כ), — מַסְסֵם זית : זיתים מסיק שנתערבו

עם זיתים ניקוף (חלס ג ט), פועלין שהיו עוררין בתאנים

וגוררין בתמרים ובצורים בענבים ומוסקין בזיתים

הרי אלו אוכלים ופמורים (כ"מ פט:), — מַעֲשֵׂה-זית,

העסק בוית, גדול הוית : כי תאנה לא תפרח ואין

יבול בגפנים כחש מַעֲשֵׂה-זית ושדמות לא עשה אבל

(חבק' ג יו), — זיתים שמן, זית כבש : וכן תורמין מזיתי

שמן על זיתים כבש אבל לא מזיתים כבש על

זיתים שמן (רמב"ם תרומ' ה יח), — ומליצה, יהחור

ותיו במעטן, לאמר השתדל לתקן את המעות שבו :

שהתורה מאור שוה להאיר לכל השב בבל לבו ומי

שירצה לומר בהפך זה אומר שאין שמנו צח ויחור

זיתיו במעטן (כ"י פרוכיללו, שו"ת כלמוד הסתכמ').

*אום.

בר, "בית הכר, עי' במקומו.

"גִּלְגָּל, זיתים מגולגלים, — גִּלְגָּל, כל אחד ואחד

מפרי הוית, — גִּלְגָּל לקח הגרגרים, — "גרופיה,

שתאמר יציאת מצרים בלילות (ברכ' סוף פרק ה). —
ובמשמ' נמצא ראוי לדבר בשביל צדקו, würdig sein
être digne; be worthy : אמר דוד אזכרה שיהו
דברי באמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות
(ירוש' ברכ' כ ה). שוכתה (רות) ויצא ממנה דוד (כנלי
שס ז:), שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי
עובדי כוכבים (שס ט:), לעולם ישכים אדם לבית
הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים
(שס מז:), היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש
ועוסק בתורה וזכה ומקבל פני שכינה (שס סד:),
הוהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים וחי
מאות עבדים (שבת לז:), כל המטיל מלאי לבים חלמירי
חכמים וזכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:),
בשעה שהפיל גמורו הרשע את אברהם אבינו לתוך
כבשן האש אמר גבראל לפני הקב"ה רבש"ע ארד
ואצנן ואציל את הצדיק וכו' אמר תזכה ותציל
שלשה מבני בניו (שס קיח:), זכתה (תמר מפני
שכמתה פניה) ויצאו ממנה מלכים ונביאים (מגי' יז),
(מפני שמסרה לאה לרחל הסימנים) לפיכך זכתה
ויצא ממנה שאול (שס יג:), זכה צורפתו לחיים לא
ירושלם וזכה ורואה בשמחתה (תעל' ג:), כל השם
אורחותיו וזכה ורואה ביצועתו של הקב"ה (מו"ק
ה:), זכה (האיש או אשתו) עזרתו לא זכה
(היא) כנגדו (יכ"מ סג:), חסרונותיו של אדם צפובין
לו מראש השנה וזכה הלא פרום לרעב לחמך לא
זכה ועניים מרודים תביא בית (ב"כ י:), כל המלמד
תורה בעה"ז וזכה ומלמדה לעה"ב (סנה' לז:),
כל הזורין במצוה זו (מצות ציצית) וזכה ומקבל
פני שכינה (מנח' מג:), זכה אדם ושער שחור צמח
בו גרפא הנתק (מד"ר ויקר' טו:), אם זכיתן
הריני הופך לכם קללות לברכות (שס לה:), אילו
זכיתם הייתם קוראים בתורה תביאמו ותטעמו בהר
גהלתך ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים
תבא כל רעתם לפניך (שס ח'כס, סח'ח:), — וברכה
של דרך ארץ לאדם: הלך הארים אצל בעל העבודה
שאל אותו מה האדמה עושה א"ל תזכה ותשבע
מפריה מה השורים עושים א"ל תזכה ותשבע
משגנן מה העוים עושים א"ל תזכה ותשבע
מנדיהם¹ (ילקוט תהל' יט ז:), — וזכה לדבר, היתה

¹ בארמ': אויל (הארים) לגבי כרי עיבודתה

אשר דק עיונם זכח מהשבתם (כזרי כ נד), שצורת
האדם היא זכח יותר משאר בעלי חיים עד שהיא
דומה לצורות הפשוטות (מלמ' סתלמיד, תוריע), — ומ"ר
במשמ' הטבעית והמוסרית: שיה מן הבור הוא שמימו
זכין וצונן (מד"ר קהל, שמור רגליך), מפני שהגלגלים
טהורים וזכים בוכוכית ובספיר (רמב"ם יסו"ת ג:),
והדבר ידוע מהגשמים הזכים שבהקפל חלקיהם
ובהתקבצם זה אל זה יתעבו וימנעו ספיריותם (רמ"ע
מפאלו, חס כל חי א כד), — ואמר המשורר: תבל גנת
ילדי רשע על בן שאפה אל גן זכיו, ודבק בירוא
האל אולי תהיה נפשך תוך גנוכיו (רמב"ע, תרש"ש ת:),
יזך, וזך, ש"ז, — מגולת הדבר הוך: הוער והותיקות
לחי עולמים הוזהר לחי עולמים (ז"ה"כ, האדרת),
כי הנה כל מה שהאדון ב"ה מאיר פניו מתרבה
הזוהר והשלימות וכו' וכפי שיעור ההארה כך הוא
שיעור השלימות והזוהר הנמשך ממנה (רמב"ל, דרך ס' ד:).

זכיה, ממנו זכה, *זכות, *זכי, *זכיו, *זכיה, *זכיון.
זכיה, פ"פ, אֶזְכֶּיָה, זְכִיָּה, — (א) היה זך, במוסריות, היה
בלי חטא, rein, lauter sein; être pur, innocent
be pure : מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה
(חזקוני יד), ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד
אשה (שס כה ד), הַזְכִּיָּה במאזני רשע ובכים אבני מרמה
(מז' ו יא), — ובמשפט ודין: למען תצדק בדברך
תזכה בשפמך (תהל' נא ו), דנתי והלפתי ובטל החלוק
וזכית בדין מתחלה (מז' משפט, נזיק' י), לפי
שלא זכית בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו
(שס יא), אם זכית מן הדין מה תלמוד לומר כי
יבער איש (שס יד), אם ראתי רשע שהשעה מצחקת
לו אל תתננה בו שנא' יחילו דרכי בכל עת ולא עוד
אלא שזכיה בדין (ברכ' ז:), ר"ל הרינים מכריעים
לזכותו ואומרים שהדין עמו, — (ב) *זכה שיעשה דבר,
הצליח שהדבר יעשה, עלה הדבר בידו בהשתדלותו
וכדומה², Jemandem gelingen; réüssir; to succeed
אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכית

¹ אשור' וכו', מהור, חפשי, בארמ' דכא, מהור
ונקי במשמ' גשם, וכא במשמ' מוסר', בערב' וכא א
טהור במוסר'.

² עקר משמ' נצח במלחמה, כן בארמ'.

זכ (a)

בתורה שנמשלה כמים זכית להחברך בטל (מד"ר כראש"ס). — יתכן לשנים רבות, ברכה גחונה בא"י מאיש לחברו בימים מובים: ידירך מאמש חי ותפלה סדרו, ולסליחת הטאתם ממך נפשם מסרו, ענה אותם ברחמך אשר מעולם נברו, תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו (רש"ג, נע"י יו"כ). שמחו עמי בנים ואבות, תחיו ותזכו לשנים רבות (ר' הלל, פומ' לסכות, סמ"ג, שמחו עמי). תחיו ותזכו לשנים רבות ולשנים נעימות, לעלות ולראות לפני המלך יי' לשנה הבאה בירושלם עיר הקדש (שס, פומ' למולס, סריו). כי כשהכהן לוקח הטנא היה מברך למביא ואומר תזכה לשנים רבות או ברוך המביא לשלום וכיוצא בזה (לכור המור, כי תל"ה). — *פלוגי זכה לפלוגי, גרם לפלוגי שיוכה לדבר: האב זוכה לבן בנוי וזכתי ובעושר ובהכמה ובשנים (פד"י, כ ט). שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבתיו (ירוש' כ"ד ד ה). — *יבך בדבר, יש לו רשות על הדבר, הדבר נחיה ש"ו כח הדין, הצדק, וכדומה, Auf etw. Recht erwerben; acquérir, un droit sur qqch.; obtain a privilege: הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו (יב"ד ז ט). מצוה בגדול ליבם ואם קדם הקטן זוכה (שס ז ט). היה רוכב ע"ג בהמה וראה את המציאה ואמר להבירו תנה לי נטלה ואמר אני זכיתי בה זכה בה אם משתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה לא אמר כלום (כ"א א ג). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה רבי יהודה אומר אין שתי ידיים זוכות באחת אלא אביה מקבל את גיטה בלבד (גיט' ז ט). כהן שזכה בקמרת אומר לזה שעמו זכה עמי במחתה (יו"מ כה:). כתב לה פירות וכו' מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב' מז). נכסי עכו"ם הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (נ"ב נד:). (האומר) זכו בשדה לפלוגי וכתבו לו את השטר חוזר בשטר ואינו חוזר בשדה (שס עו:). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שס קלת). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משזכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (נדר' מד:). ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בהכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל (מד"ר נמד' כב).

לו הצלחה להגיע לדבר זה, Glück haben; avoir de, la chance; be privileged לא ע"י ששימר מצותיו של הקב"ה ואנו לא זכינו לכל הכבוד הזה אלא ע"י ששמרנו מצותיו של הקב"ה (ירוש' נרכ' כ ג). לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות (כנלי סס ה:). בשכר שלש זכה (משנה) לשלש בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלמתר פנים בשכר כי ירא זכה לויראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה לתומנות ה' יביט (שס ז). ואם משמחו (את ההתן) מה שברו וזכר ריב"ל זכה לתורה שנחנה בחמשה קולות (שס ו:). רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה"ב (שס כח:). דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העה"ב (שס). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו (שס מג:). שני תלמידי חכמים המחזקים זה לזה בהלכה וכו' זוכין לתורה שניתנה בימין (שס סג:). בני במה זכית לכך (לכל העשר הזה) (שס קט:). בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו (שס קלט:). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמה לא זכה להבנות ממנה (יב"מ סד:). כל העוסק בתורה ובג"ה זוכה לנחלת שני שבטים (כ"ק יו:). כל המוכיח את חבריו לשם שמים וזכה לחלקו של הקב"ה (תמיד כח:). אמר להם לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה (מד"ר נמד' ד). משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתפא לשונו והתחיל לדבר (שס נדר' ה). לא ישבע אדם בחיי בניו ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך א זכה לעולם הבא (ספר חסיד' תתקל"ג). — ועם פעל ומקור: כל תלמיד שבושם עליו רבו פעם ראשונה ושנייה ושותק זכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (נרכ' סג:). לפי שאין מן הבל זוכה אדם ללמוד (ערוב' מז:). זו עולם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד (ספח' פז). הואיל ולא זכינו לחיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תע"י כט:). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (תגי ה:). אמר ועקב על ידי שהייתי עוסק

משאיל מה ארעא עבדא א"ל ת זכית ותשבוע מן פריה מה תורין עבדין א"ל ת זכית ותשבוע מן שמניהן מה עדיעויא את א"ל יב ות נבעשמן גדיהן (מד"ר ויקר')

שדהו כל שהוא (כ"י ו). מי שמת ונמצאת דייחתיק קשורה על יריבו הרי זו אינה כלום זיכה בה לאחר בין מן הירושין בין שאינו מן הירושין דבריו קיימין (כ"ט ו). שהכותב לנשיא אינו צריך לזכות והכותב להדיוט צריך לזכות (נדל' ס. ה). זיכה לו על ידי אחר (כ"ז קלמ.). — ג) *זכה הדין את פלוני בדיון, פסק דינו לזכות, החליט שלא חטא, פטר אותו, freisprechen; acquitter; to acquit; ולמחרת משכימין (העדים) ובאין לבית דין המזכה אומר אני מזכה ימזכה אני במקומי (סנ' ס. ה). וב' סופרי הדיינין עומדין לפניו א' מימין וא' משמאל. ובתבין דבריו המזכין ודבריו המחייבין רבי יהודה אומר ג' אחד כותב דבריו המזכין ואחד כותב דבריו המחייבין והשלישי כותב דבריו המזכין ודבריו המחייבין (ס"ג ד. ג). עומדין (הדיינים) למגין שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין וכאי שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין וכו' שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דבריו המזכין (ס"ס ס. ה). יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה מהרתי יפה טמאתי ולא כושתי (כר' ד.). רבוננו של עולם יפה דנת יפה זכית יפה חייבת יפה תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערו' יט.). דן את הדין זיכה את הוכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה (סנ' ו.). משל לדיין שבא דין של יתומה לפניו וזיכה אותה כך יהודה בא דין תמר לפניו וזיכה אותה מפני שמצא לה זכות (מד"ר שמות ל.). שלא חייבתי את הוכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר נמד' ית.). — ד) *זכה את פלוני לדבר, עשה שזיכה לדבר, שיוכל לעשות הדבר, שיוכל לראות הדבר או לאות ממנו: שהחייטנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבנתנו להודות לשמך (ירוש' כר' א ג ד.). אשריך שוכית וברוך המקום שזיכך לכך (סנ' קט.). יהי רצון מלפניך יי' אלהי שבשם שזכיתני לראות חמה בוריתתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד"ר כלאש' סח.). רגנות יהודיות מנחה היא שלוחה, לאל מנחיל קדש שבת ומנוחה, וזיכנו לגמור סעודה וארוחה (מח' ויטרי תלד.). — ח) *זכה, הזכה¹), — א) זכה את עצמו, במסורות:

— ¹ — במקום הודפה שהיה ראוי להיות לפי הקדרי.

— *זכה לפלוני, נתן לפלוני זכות ורשות על דבר. נתן אדם מעה להנני כד' ש' זכ' לו עירוב (ערוכ' ז יא.). ראה אותן רצין אחר מציאה אחר צבי שבור אחר גוולות שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי זכתה לו (כ"מ א ד.). פועלין שהיו עודרים בתאנים וכו' אוכלים ופטורים שהתורה זכתה להם (כ"מ פט:). — *זכים לאדם, עושים דבר לזכותו של אדם, לטובתו, להנאתו: שאין מערבין לאדם אלא מדעתו וכו' בעירובי תחומין אבל בעירובי הצירות מערבין. לדעתו ושלא לדעתו לפי שזכין¹) לאדם שלא בפניו ואין הבין לאדם שלא בפניו (ערוכ' יא, גיט' א ו.). זכין לגדול ואין זכין לקטן (כ"ב קנז.). גם את זה לעומת זה עשה הקב"ה עניים ועשירים כדי שיהיו זכין אלו לאלו (מד"ר ויקר' לד.).

— פט', זפה, — א) זכה את לבו וכדומה, עשה אותו נקי וטהור מכל שמץ רע: ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון הבה אלה רשעים ושלו עולם השנו חיל אך ריק זפתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואחי גנוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תל' עג יא יד.). מי יאמר זפתי לבי מהרתי מחמאתי (משלי כ ט.). במה יזכה נער את ארחה לשמר בדברך (תל' קטע ט.). משה זכה וזיכה את הרבים וזכות הרבים תלוי בו (אבות ס יח.). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (ס.). רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ס"ו יא.). אומרה (ההבדלה) בתפילה בשביל לזכות את התינוקות (ירוש' נדל' ס ב.). אשריהם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פו.). אחד מעיר מזכה כל העיר כולה ושנים ממשה מוזכין כל המשפחה כולה (סנ' קיא.). — ואמר הפיטן: זוכר צורים, זפות יצורים, וועם צרים, לעדי ער ימלוך (מוס' א ר"ס, מלך עליון). וספר תהלוכות גל היום לזפות חוביו (ס, אנסיקס). וברנו לחיים מתקנים, זפה כתמינו צחים מלבנים, חטאת נעורינו מחה כעננים (סליח' ער"ס, ס' אלהי). — ב) *זכה את פלוני בדבר, נתן לו זכות ורשות על הדבר, Jem. Recht verleihen accorden un droit à qqn.; to transfer a privilege to: שכולת של לקט שנחערבה בגדיש וכו' מזכה את העני בכל הגדיש (פאס' ס ב.). אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אם אין לו מזכה בתוך

— ¹ — במקום שזוכים, כדי לזון עם הבין.

קרא מאד מחדש כאבים בתכלית החזק ודומה לזכוכית הנמסת ולכן יאמר הזכוכיית (פקקי משה כ). כשיקרה בגוף הלבנה הזכוכית והליחה שהיא מן האדומה (שס י). קירור הגוף האנושי בסבת ליחה לבנה זכוכיית (קאטון א ג). ופעמים שיראה בובלו (של המעי) ליחה זכוכית וקיא לחה לבנה (מ' אלדני, ש"ד). ואלו הם השלש ליחות (שבעין) הזכוכית והספירית וריר החלמות וכו' והליחה האחרת היא זכה ובהירה ולכן נקראת זכוכית (שס). אחריה (אחרי הקלפה הקרתית שבעין) הזכוכיית דומה לזכוכית שנמס (לידס לדרך א יד).

זכוכית, ש"ג — גוף נבדל, שקרני האור עוברות דרך בו, ועשוי מהתכת חול בהוספת גופים אחרים,

Glas; verre; glass: לא יערבנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פו (ליזכ כח יז). שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך וכו' ושברי זכוכית לצוק לתוכן שמן (שכט יז). זכוכית כדי לגרוד בו ראש הבר (שס ח). חוט מאונים של צמרים ושל שוקלי זכוכית (כלים כט ו). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפתין ושל עושה זכוכית (תוספתא כלים כ"ג י). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונחתים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי, עקב מח). נותנין קיסם של תות ושברי זכוכית בקדירה בשביל שתתבשל מהרה (שכט סז). הצר צורה בכלי והמנפה בכלי זכוכית (שס עה). בראשונה היו משקין בבית האכל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהיו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים (מ"ק כו). ולא יכנס אדם שמן לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה (דא"ר י). שלש דברים בכלי זכוכית אינו בולע ואינו פולט ומראה כל מה שבתוכו (אד"ר מא). מיום שחרב בית המקדש בטל יין קדוש וזכוכית לבנה ולמה קורין אותה לבנה שהיתה מתקפלת (מד"ר חכס, בני ליון). — ואמר הפיוש: בזכוכית ביד המזגג, ברצותו חוגג וברצותו מונג (יוצר יוס"ט, כי הסס נתמר). — ומ"ד: המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לחוך בותל של חבירו (כ"ק ל). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן (שס). — וביחוד ימשקפים להענינם לראות מרחוק: חלוש הראות בלתי רואה כי אם בזכוכית (כ"י אכרנאל).

וכפרשכם בפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו רחצו הוצפו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישע' א יחיו). — ב) *נודפה, יצא זכאי בדיון: אלא אפילו נודכה במעות מחזירין אותו (ירוש' סנה' יא כג). הרי שגודכה מפי עצמו ונמצא עד ודיין (ססיג כג). מדבריהם גודכה פלוני (כנלי שס לז). מעשה בא' שהיה לו דין ובא אצל הדיין וויכה אותו ובא ויצא אותו שגודכה ואמר פלוני השופט אין כמותו בעולם (מד"ר שמות לא). ומתוך טענותיהן וראיותיהן ועדות העדים פסקנו הדין עליהן וכו' וגודכה פלוני מתוך דבריהם ונתחייב פלוני חבירו לתת לו כך וכך זוזים (ס' הסער' לר"י כרלואי כ). ואין מזכירין שם המוכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם גודכה פלוני (רמב"ם, סנה' כג ח).

זכוי, ש"ג — ש"ס מן זכה: שיוכה לו אותו דבר שהוא רוצה ליתן לו על ידי אחר בשעה שהוא מעיד וקנה אותו בדיון הזכוי ועל זה אמרו שיוכה לו על ידי אחר (תשו' הגא' ש"ט כח, העתקה).

זכור, ש"ג — ש"ס מן זכר: ושהלב בזכור הרגשתו מפני זכות דמו ורב רוחו הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעוהו (זכור כ מא). הסירו את אלהי הנכר מתוכם ואחרי הזכור הזה יבא המירוק שתכינו לבכם ותעבדוהו לבדו (כ"י אכרנאל, ש"א ז ג). ההצלחה הנצחית שהיא ההצלחה האחרית התלויה בשלימות הנפש ושלימותה היא בזכור וקשוט והזכור הוא טהרת הנפש מן המדות המגונות (מ' אלדני, ש"א ז). אמנם הוא נדביר בתכלית הזכור והדקות והבהירות (מסרח"ו, ע"ח, א"ק א כ). ויפשוט כמעט לבוש החומר עד שידמה למלאך בענין זכור נשמתו וגופו (ראש' חכמה, סקדושה ד). ה' מוצאות הקבועות בפיו שלא יהיה בהם סירכא אם בבחינות קול ודבור אם בבחינת זכור הקול ודבור העולים למעלה (שס י). כי אין ענין היסורין וזלתי זכור ומירוק המדות הפחותות והמגונות (נפולות יסודס ט).

זכוכי, ת"ז, לנק' וזכוכיית, — מטבע הזכוכית: ויש מן הלבנה (הלחה הלבנה) מין זכוכי עב גם דומה לזכוכית וקאטון א א, כמסות הלחה. ובשיהיה (הפלצות) מבלגם זכוכי לא ימנע שיהיה כלו מעופש (קבלי גליוס). יש מין ממנו (ממיני הלחות)

ואולי הוא נפע' מן זכר.

תעל צחנתו ובאשו (אוסר) ר"י נללוני, (אוסר). —
 *מ ש ב זכור: אל יצא כשהוא מבושם לשוק
 וכו' במקום שחשודים על משכב זכור (נרכ' מג:).
 גזרו על תינוק עובר בוככים שמטמא בויבה שלא יהא
 תינוק ישראל רגיל אצלו במשכב זכור (שנת יו:).

ב. *זכור¹, ש"י, — העלה בעל אוב את המת בזכורו,
 עשה פעולות מיוחדות באברי המת בכונה
 להעלותו או להעלות את רוחו מקברו למען יענה
 על שאלות שישאלוהו ויגיד העתיד לבוא, Toten
 beschwören, citieren; évoquer des morts
 to conjure up the dead: דורש אל המתים זה
 המעלה בזכורו² אחד המעלה בזכורו³ ואחד
 הנשאל בגלגל מה בין מעלה בזכורו לנשאל
 בגלגל שהמעלה בזכורו אינו עולה כדרכו ואינו
 עולה כשבת והנשאל בגלגל עולה כדרכו ועולה בשבת
 (תוספתא סנה' יג, גמ' שם סה. וספרי דכר' קעב). ר"ש

¹ ע"י הערה שלקמן. — ² כך הגרסה בתוספתא
 שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"ם: זה אחד המעלה וכו',
 והסרת המלים "המעלה בזכורו" שבין זה ובין אחד,
 ודבר ברור הוא שנשמט בהסח הדעת של הסופר.
 — ³ בגמ' בבלי שם הובא מאמר זה בשם תנו רבנן
 לא לדורש אל המתים ב"א לבעל אוב, ודורש אל
 המתים פרשו זה המרעיב עצמו והולך ולן בביה"ק.
 ולא נתברר מהו בדיוק פרוש המלה זכור. הערוך
 לא הביא שום פרוש. רש"י פרש: מעלה ומושיב את
 המת על זכרותו. ע"כ. והמעביר ו' מיני זכור פרש
 שכבת זרע מו' בריות, וכל זה תמנה ודחוק, וכבר
 דחו התוספ' שם פרושו ואמרו וז"ל: ולא יחכן בבעל
 אוב דשאל אל לא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו
 דאוב וידעוני מתרגמינן בידין וזכורין. ע"כ. והנה
 בנוסח' התרגום בתוב ודכור, ולא זכור, אבל בת"י ב דבר'
 יח יא מוקי זכורין, וכמו"כ בסור' וזכורין, והשם
 וזכור, הפעולה של הזכור, ונראה שאין זה מהשרש
 זכר במשמ' וכירה בכח הזכרון, כי למושג זה משמש
 בסור' השרש דכר ולא זכר, ואעפ"י ששתי האותיות
 ד ז מתחלפות זו בזו, מכל מקום קשה לחשב כי דוקא
 במושג זה נתחלפה הדלת המשמשת לפעל דכר בכלל
 בזין שבמשמ' וכירה לא באה לעולם בלשון זו. עכ"פ בזה
 עוד לא נרפא לנו, ועוד אין אנו יודעים מה הכונה
 במעלה בזכורו. וגם החדשים לא מצאו פתרון מדויק
 למלה זו. לוי שער כי זו מלה יונית, וקורום, במשמ'
 כהן. אבל אין כאן שום מקום לכהן, ואין לשון המעלה
 בזכורו מתישבת כלל לפי פרוש זה. יותר אולי מתישב
 על הלשון פרושו של יסטר' שפטר זכור כמו"כ במשמ'
 אבר הזכרות, אך בכונה אחרת קצת, והוא שבעל אוב

נתל' אבות ג). — יזכובית מגדלת: ויותר נפלא הוא
 כאשר יתראו בו (בהמרכבה רגלים) ע"י זכובית
 המגדיל גידים וזרדין ועורקין ושאר מיני אברים
 קטנים (ראש' למודים א ו). שעם כל הכדיקות אין
 אנו יוצאין ידי חובתנו במה שיש שם עוד אלפים
 תולעים מצויים שאין החוש שולש עליהם אבל יהיו
 נראים באמצעות הזכובית המגדיל הראיה (יריע'
 שלמה א כח). נקראים המינים האלה ג"כ זכובית
 מגדלי הראות בי החומרים נראים ע"י תוכם יותר
 גדולים מאשר המה באמת (למודי הטבע פז). —
 זכובית שורפת: מיני זכובית כאלה נקראים זכובית
 שורפות בעבור שקרני השמש העוברים בתוכם
 נאספו בנקודה השורפת (למודי הטבע פז). האופן
 לאסוף חומר האש למקום אחד הוא ע"י מין
 זכובית שורף או מראה שורף (פס קט:). —
 ובהרחבה כוס של זכובית: יש לי זכובית קטנה
 של בשמים ועליה אני מברך (תשכ"ן, מנהגים מט).

*זכור, — ע"י זכר.

*זכור, — ע"י א. זכור, משמעה ב.

א. *זכור¹, ש"י, נכנ' זכורו, זכורה וזכור, — שם הקבין
 לכל הזכרים, (coll.) Männliches; les mâles; males:
 שלש פעמים בשנה יראה כל זכור אל פני
 האדון יי' (שמות כג יו, לד כג). ואם לא תשלים (העיר
 שיצאת למלחמה עליה) עמך ועשתה עמך מלחמה
 וצרת עליה ונתנה יי' אלהיך בידך והכית את כל זכורה
 לפי חרב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר
 (לא תכה) (דכר' כ יב יד). — ב. *זכר שמשמש עם זכר,
 בפרט הנבעל: הבא על האם ועל אשת האב ועל
 הכלה ועל הזכר² ועל הבהמה (סנה' ז ד). המערה
 בזכור (ימ' נד:). הבא על הזכור והביא עליו
 זכר (סנה' נד:). ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא
 בזכור ולא בבהמה (מד"כ נראש' יח). והזכור
 אתגנו אסור (ימ"ס אסורי מונח ד ט). — ואמר
 הפימן: בוששת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בזכור

¹ כמו לחום, רכוב, והסכימו המדקדקים החדשים
 בכל אלה שהם כמו מ"ר השבור הקדום, הנהוג הרבה
 בערב, ומ"ר מן ד'כר a בערב' הוא ד'כור b, וכמו
 שגם בערב' מ"ר השבור משמש לשם הכבין. — ² הספרדים
 קוראים זכור.

a ז'כר b ז'כור

אומר (מעונן הוא) זה המעביר שבעה מיני זכור⁽¹⁾ על העין (גמ' סס). ג' דברים נאמרו במי שמעלה מת בזכורו המעלהו רואהו ואינו שומע קולו מי שמעלה לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע קולו ולא רואהו כך האשה שהעלת את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו שאל שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשה שלא היו צריכים לו לא רואין אותו ולא שומעין אותו (מד"ר ויקר' כו). מעלה מת בזכורין (פסיק' רכתי כג).

זְכוּת⁽²⁾, זכות, ז"ל, מ"ר זכויות, זכויות, (א) החפץ מן חובה, במשפטים ובדומה, דן הר"ן את פלוני לזכות, פסק שאינו חייב, שלא עבר העברה שבדון בשבילה, Schuldlosigkeit; innocence; blamlessness: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה דיני ממונות מטין על פי עד אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ולכל פי שנים לחובה דיני ממונות מתווירין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מתווירין לזכות ואין מתווירין לחובה דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה וכו' דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה (סנה' ד א). ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו (על בעל תשובה) חובה ואחד מלמד עליו זכות

משתמש באכר של זכרות, שלו בעצמו או של המת או של מת אחר, לסגולה להעלות עי' את המת. והנה כבר הוזכרו החכמים בנוגע להשם אוב את השם הערבי ז'כרה (8) שמשמש במשמ' נאד וגם במשמ' במן, ובלשון ההמונ' בפרט בסוריה משמש שם זה גם במשמ' מבור שר, ואולי באמת השתמשו בסגולה או להעלאת המתים בהשרר או המבור של המת או של איש אחר. — ⁽¹⁾ בספרא ובתוספתא (שנת ז יד) חסרות המלים "שבעה מיני זכור". ⁽²⁾ משקל שְׁבוּת, פְּדוּת, וְנָת, פְּסוּת. כך קוראים אשכנזים, ספרדים ותימנים, ולפי"ז הר"ן הדקדוקי נותן שיהיה מ"ר זכויות כמו תְּנִיז, ואעפ"כ מצאנו בתלמוד יתפלות מ"ר זכיות, והקריאה המסורה גם של ספרדים

(a) זְכוּתָה

ניצול (שנת לב). בשם שדגתני לזכות המקום דין אותך לזכות (סס קנו). אמר (משנה) להקב"ה יש לי זכות ללמד עליהם (מד"ר שמו"מ). — ולכף זכות: והיו דן את כל האדם לכף זכות⁽¹⁾ (אבות א ו). נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (סס וו). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והק"ן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן הכנסת אורתי' ובקור חולים וכו' והדן את חברו לכף זכות (שנת קנו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות (מד"ר קהל, וכו' מות). — (ב) *מגולת אדם צדיק וישר וטוב, שראוי לשכר טוב, Verdienst; mérite; merit: אם יש לה (להסומה) זכות היתה תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים (פוט' ג ד). חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סס). וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבות כ ג). זכות יש לה קרן ויש לה פירות (תוספתא פסא א ג). שעמד להם (לכני אהרן) זכות אביהם (יומא פו). מגלגלין זכות ליום וכאי וחובה ליום חייב (תע"ט כט). אם יש לך זכות קח אמרי (מד"ר ויקר' כס). שמגלגלין זכות על ידי וכאי (סס כמד' יג). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו (נדר' י). הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (מד"ר ויקר' לו). שבו זכות משה הייתה אוכלים את המן וכו' ובזכות אהרן הקפתי אתכם בעניי כבוד (סס כמד' א). — ובמליצה גם בדברים לא בע"ה: פעמים שעושה (גשם) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (מד"ר ויקר' לס). — וכן: שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו (קדוש' ד יד). זכותך היא גשרמה (ספרי עקב לת). ואתה אמרת הטיב איטיב עמך הטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (מד"ר כראש' עו). אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה הגשמים אינן יורדין אלא בזכותה הטללים אינם יורדים אלא בזכותה (סס סו). וענני כבוד (היו מתנהגים) בזכותו של אהרן (סס כמד' א). שילח

היא זְכוּתָה. — ⁽¹⁾ ר"ל מבקש לזכות למה שעשה.

למשה ולאחריו ולמרים וכו' ואע"פ כן בזכותן היו (המן וכו') מתנהגין (סס). אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת שבזכותן הקב"ה מרויח בעולמו (סס). כדאי היתה גדירת ערות עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים (סס סס"ג, נן נעול). — ומ"ר: גדולה מילה שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו (מכ' יתרו, עמלק א'). גדולה תשובה שדורות נעשות לו בזכיות (יום' פוג). אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושיני לי גם וכו' (ואם גם) עושיני לו גם מנכין לו מזכיותיו (תענ' כז). מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו (מד"ר קס', זכוי מות). רבש"ע כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכיותינו (סס, ושכמי חני). כשם שהזכיות נמשלות בלובן ובאור כן העונות ראוי להמשילם בשחורות ובהושך (מלמד סתלמ' מעות). ויש אחרים מקבלים כל זכיותיהם בעולם הזה כדי לאבדם מן העולם הבא (מנחת סמאור ג' כ'). — ואמר הפישן: מהר זכיות, ושאל קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן ובס' ימלך (מוס' א' ר"ה, אנסיסה). מבשר עם זכיות, עצורים להעלות מצול דכיות (שנת פ' סדסס, מכסר). זכיות חפש לורע אמונים, חסול עליהם כרחם אב על בנים (סליח' ג' פסי"ח, חלין). — ומ"ר זכיות: רבות זכיות של אותה אשה שהיא הורגת בהן (ערון, ערך חופי). — ומשל: אמר יעקב אני הייתי רוצה שיבשרני השם יתברך בזכיותי ולא בזכות אבותי ואפילו המשל הדיוט מסכים על זה (גרוס סמור, ויל"א). — ובמשמ' מעשה טוב שעשה אדם: א"ר עקיבא זו היתה תחילת זכיותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו' וקברתי (שמות ד' לד). — ג' יתרון, מעלה יתרה, Vorzug; privilège: זכות הוא לעבד שיוצא מתחת רבו לחירות (כ"מ יט.). היו חופרין גהר להביא בו מים למדינה גובין אף מן היתומים שזו זכות להם כדי שישקו שדותיהם וזכריהם (רמב"ם סכ' ו' ז). — ובמשמ' 'משפט חקי שיש לו לאדם על דבר מהדברים, Recht; droit; right: שאין אתה בעל זכות בבית זה יותר ממני (רמב"ם סכיר' ו' ט). ונפתלי בן שמעון הנזכר מת קודם נישואיה ולפני מותו נתן זכותו לראובן דודו (רשכ"א א' ח' אלק קמט). שכל מי שיש לו זכות או תביעה על אותה קרקע שיבוא זיגיד להם תוך שלשים יום ואם לאו שיאבד את זכותו (גו"ת סר"ג גירונדי

זְכוּת, ש"ק, -- סגולת מה שהוא זך, במשמ' הטבעית ובמשמ' הרוחנית: ונפרד (הנביא) מסוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם והדבקו בענוה ובטהרה (פזרי א' קג). שזכות הכוכב אצל הגלגל בולו בזכות העין אל הגוף בלו (מלמ' סתלמיד, נא). שרתיחת הלחות מונעת זכות ההכנה (סס, סופס'). צח וכו' ענין כלם הזכות והבחירות (רד"ק, שרש למה). ומהן זכות התכונה וטוב. ההכנה והיא לעמוד על הדבר ולהבינו מהרה (ח' פרק' לסרמכ"ס ג'). והיסודות האלו לרוב קלותם וזכותם אינם חזקים כיסודות הכבדים אשר ב"ח מורכבים מהם (שער השמים ד' א'). והוכן האדם לקבל השכל לרוב זכות חום הטבעי שבו (מ' אלדכי, ש"א ד'). ומפני זכות דמו (של הלב) ורב בחו הוא מרגיש בדבר מועט (מנח' קנא' לר"י מפוסט 85). כפי הכנת החמר וזכותו כן יומין עליו ה' יתברך נפש נקיה וטהורה (סס 83).

זְכוּת, ש"ז, -- שם"פ מן 'זכוך': חי זכוך קדם תשמר לנו וצרותינו תגמר (סליח' מוס' יוס"ב, חלסיס).

זְכוּת, פ"י, -- עשה זך מאד: לנקות חבים, לזכות אשמים, לזכוך אשמים (יוזר יוס"ב, מי יתנס'). -- פ"ע, 'זכוך': מצואתם רחצו מטנף צחנתם זכו, שלמים תמימים בבור כפימו זכוכו (ענדס, חמין כח).

זְכִי, זכאי, זכוי, ש"ז, מ"ר זכים, וכאים, זכיים, -- (א' מי שהוא נקי מחטא, מי שזכה בדיון: ב' אומרים זכאי וא' אומר חייב זכאי שנים אומרים חייב ואחד

הנקבה, Männchen ; mâle ; male : ויבא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אתם (ג'לש' א כו), ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו (ס' ו יט), אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו (ויק' ג א), אשה כי תוריש וילדה זכר וממאה שבעת ימים וכו' וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ס' יב כג), וזה הדבר אשר תעשו כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תתרימו (שופ' כא יא), ארור האיש אשר בשר את אבי ילד' לך בן זכר (דנ' כ יט), ותעשו לך עלטי זכר ותונייבם (יחזק' יו י), וארור גוכל ויש בעדרו זכר ונדר ונבט משחת לאדני (מל' א יד), אמר לה בתי מי העלך (מן הכור) אמרה לו זכר של רחלים נדמן לי וזקן מנהיגו (ינב' קכא), המבשרני במה נפטר רחמיה של אשתי אם זכר יטול מנה ילדה זכר נוטל מנה (כ"ג קמא), כיון שבא זכר בעולם בא שלום בעולם (נדס לא), בא זכר בעולם בא בכרו בידו (סס), (אמר הקב"ה לנח) אם ראתי זכר רץ אחר נקבה קבלתו (אל תוך התבה) נקבה רץ אחר זכר אל תקבלתו (מד"ר ג'לש' לא), אעפ"י שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלובדך ומטונף מלא רירין ודם הבל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר כשהוא זכר (סס ויקר' כו), — ומ"ל : כל העם היצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר (יחז' סד), וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים לוי' (שמות יג יב), סבר לו שחופות אבל לא לבנות זכרים אבל לא נקבות (תול' יא ב), זכרים מנחנין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי איברים (גמ' סס נא), — ובהשאלה לזכרים לא בע"ח שיש להם קצת דמיון בתבונתן לזכר : אמר ר' לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות (ירוש' תנ"א א סד), — "לשון זכר, בדקדוק, צורת המלים שקבעה הלשון לזכר מבעי או הסמני : שהשדה קרוי לשון זכר וזר, ואף על פי שהשם נקבה קצת ראייה שגזרו שם המין מהמושג הגופני, מ"מ קצת קשה גורת השם זכר, כי עכ"פ בעבר' אין השרש זכר משמש למושג זה אלא סבר, ובערב' וארמ' כמ"כ אין שרש ד'כר או דכר במשמ' זו, ויש מי שאמר, כי גזרו מושג זה של זכר באדם ממושג ההזכרה להאלהות שהיו עושים רק האנשים ולא הנשים, ומה נתפשט השם על האיש בכלל וכל הדומים לו במין, ובערב' משמש ד'כר עוד במשמ' צדוף הכרול באש ובמים להקשות ובמשמ' בלי נשק חד, אך לא נתברר איזה משני המושגים הוא העקרי ואיזה הששאל.

— זכר, זכר, — עשה זך : לפי שצורת האדם היא זכה וכו' והיה רצון השם להרכיבה בחומר זכר החומר ההוא עד שסרוב וכותו צריך שמירה רבה מחוסר ומקור ומכל שאר החפצים (מלמ' התלמוד, תוריע), אבל אם אתה תחיה נשמיט מאד ולא תזכר שכלך באופן שתגיע לראות אותי בחיותי כבר לוקח לא יהיה זה (ר"י אכרנאל, מ"ב ב).

— זכר, זכר, — גתהו זך : עד שנודע ככה הקהילה היא שהיתה ראויה לחול עליה האור (מנורי ב נד), כפי מה שזכר כך המטה כמו שאמרו בתרח (ס' א ס), ולחכמים המתפלספים אהבה במדידות כדו שזכר ככה מחשבותם לילד מסכרותם התולדות האמתיות עד שיגיעו אל האמת (סס ג א), שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפלסופים מנפש יודע כי מחשבותיה ותדבק בשכל הפועל הנקרא יח הקדש (סס א פ), לפי שחומר האדם מורכב מהדברים שהורכב מהם חומר שאר בעלי חיים אלא שזכר כך יותר אי אפשר לו בלא מוון ושאר הנאות הגופניות ואמנם כפי מעלת חומר האדם על חומר שאר בעלי חיים בה זכר כך יותר ממנו כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע (מלמ' התלמוד, שמיני), והייע בעצמו מן האיש הוא עב ולבן ואחר זמן מועט יודע כך במים (שני כסמים ח), ובת אחרת מהפילוסופים שזכר כך יותר ראות עינם השכלי הציצו וראו מהיוש העולם ובראיתו יותר מהראשונים (כ"א אכרנאל, תפ"ס כ' ג), וזה יגרום שרות ראותם הוא עכור יקבה בעצמו ובהתפשטו ברחוק האוויר מוכנו והוא שזכר כך ונעשה זך ובהיר (מ' חלדני, ס"א ד).

— זכר, זכר, — עושה זכריות, כמו זגג : בענין בלי הזכריות שהזכריות בעצמה הוא ענין א' ונפח ה זכר שהיא נופח בו הוא רוח המים ממנו המודר אותו ומכה בו בתכיותו ואומר לו גדל (הילימס למ"ק, פין, כל ד לו).

איזכר¹, ממנו א. זכר, ב. זכר, ב. זכר, זכר, זכר, זכר, זכר.

זכר², מ"ל, מ"ר זכרים, — א. האחר משני המינים שיש בפרט בב"ח, זכר ונקבה, האיש הוא הזכר והאשה

(1) באשור, זכר, בערב' ד'כר א בארמ' וסור' דכר. (2) אשור' זכר, זכר, ערבית ד'כר ב, ארמ' וסור' דכר א, ומזכרים כי נקרא הזכר כן על שם אבר התולדה עגור משמש' דקירה ומנייה ופתיחה ימניהה בעקב השרש

(a) זכר (b) זכר

במשמ' השם ההגוי בדבור פה, בארשת שפתים: זה שמי לעולם וזה זכרי לדרדר (שמות ג יס). לשמך ולזכרך תאות נפש (שע' כו ח). זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב (משלי י ו). יי' שמך לעולם יי' זכרך לדרדר (תהי' קלס יג). זכרו אבד מני ארץ ודא שם לו על פני חוץ (איוב יח יז). — ובמקום שם: ומרו ליי' חסידיו והודו לזכר קדשו (תהי' ל ט). ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (סוף יב ו). — ובמשמ' שם טוב, פרסום השם לשבח ותהלה, Ruf; renommée; renom: ישבו ישרי בצלו יחיו דגן ויפתחו כנפן זכר⁽¹⁾ ביין לבנון (סוף יד ח). — *זכרנה נהונה בשמוכירין אדם שכבר, מת, זכר לו טובה, לברכה, לחיים, וכדומה: אהוב אלהים ואנשים משה זכר לו טובה (כ"ס גני' מס א). זכרם לחיי עולם הבא (כ"ס גני' לחות קמו): — ור' ת: זל, זכרו לברכה. — זל, זכר צדיק לברכה. — ולהפך, "ימח שמו וזכרו, לקללה, עם מוח שם: כיון שבא לאותו מקום שאל עליו א"ל ישתחקו עצמותיו של אותו רשע שאל על אשתו א"ל ימחה זכרם מן העולם (אור זרוע, שנת נ). — *זכר לדבר מן הדברים, מעשה שעל ידו יזכר הדבר ההוא: משתדב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לזלג נישל במדינה שבעה זכר למקדש (סוף ג יב). ותתן לגו יי' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה וזמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים (שחר' לספ, חתם חתרתנו). נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וזכרה עם המרור ומזבלה בחירות ואומר זכר למקדש כהלל (ש"ע לו"מ תפא א). — *זכר לדבר⁽²⁾, במשמ'

הוראת זכר הזכירה מה שגשבת וכדומה, אלא שימח לב ומחשבה בדבר מהדברים. — ריב"ג ורוב החדשים מפרשים זכר זה במשמ' ריח ערב, מן בזכר, עי"ש, וכמו שנאמר ריח לו כלבנון, אך אין הדבר מוכרח, ומשמ' שם טוב, שבמשמ' זו משמש זכר גם באשורית, מתישב כאן יפה. — ⁽²⁾ כבר נתפללו במשמעתו האמתית של דבור זה אה"י (גית חלמ' א יב-יט), Jacob בהעתון לחקיר' התנ"ך ZAW XVII 32 ופרופ' דר' בכר שם Dr. Bacher, ib. 71, ויקב שם XVIII, 301. אה"י במקום הנזכר הביא את רוב המקומות שנוכר בהם דבור זה, ואחרי הביאו את דעות הקדמונים החלטי כי פרוש זכר לדבר סי' לזכירת הדבר, דר' יקב שם דחה דעה זו ואמר כי הכונה בזכר לדבר שהדבר הזה נזכר בתנ"ך. על זה טען פרופ' בכר במקום הנזכר, והביא את כל המקומות במשנה וספרא וספרי ותוספתא ותלמוד, ובאר אותם

בלשון הקדש (ספרא בחקתי ויח). לפי שכל הענין אינו מדבר אלא בלשון זכר (ערכ' ג). רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה (מד"ר קהל, ראש וס). — ב) *בהשאלה לכל כלי שיש לו קצת דמיון לצורת אבר הושר: מבחול שניטל הכף ממאה מפני הזכר נישל הזכר ממאה מפני הכף (כלים יג כ). נישל קרניים וטלפיים זה זכר עמהן פסולה (תוספתא פרה כ). ושני הסנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה (משנת מלכת המסכן, מוכא כרמג"ן שמות כו יז). שיעשה שליכה יוצאה מן הקדש בעין הוצין זכרים וכנגדו בקדש שבצדו שליכה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה (סס).

ביזכר⁽¹⁾, ממנו זכר, זכר, זכרון, זכרונות, אזכרה, הזכרה, מזכרה, *זכירה, זכרון, יזכרונות, יזכרני.

זכר⁽²⁾, ש"י, כל זכרי, זכר, זכר, מה שנשאר חקוק ועומד ברעתו של אדם מדבר שראה או שמע. או שקרה בזמן שעבר כבר, Andenken; mémoire; remembrance: מהה אמתה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). לכן פקדת ותשמירם ותאבד כל זכר למו (שע' כו יד). לזכר עולם צדיק (תהי' קיב ו). הוד והודר פעלו וצדקתו עמדת לעד זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום יי' (שס קיא ג-ד). זכר רב מוכך יביעו וצדקתך ירגנו (שס קמס ז). אמרתי אפאיהם אשכיתם מאנוש זכרם (דנר' לג כו). והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר כי נשבת זכרם (קהל' ט ס). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהי' ו ו). פני יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (שס לד יז). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מורעם (חסת' ט כח). ואתה יי' לעולם תשב וזכרך לדרדר (תהי' קכ יג). — ואמר בן סירא: נחמיה יאדר זכרו המקים את חרבתינו (כ"ס גני' מע יג). — ותדיר גרדף עם שם,

⁽¹⁾ כנע' סכר, ערב' ד'כר א, ארמ' וסור' ד'כר, באשור' זכר קרא בשם, דבר, נשבע.

⁽²⁾ במקום זכר הקדום, וכמו בערב' דכר ב) משמש במשמעה זו. באשור' זכר, קריאה, שם, דבור, פרסום, וכדומה. ואמרו קצת החכמים כי אין עקר

(a) זכר (b) זכר

אשר בשפלה (שם שפי' ז יא). השואל במקלו ואומר
 אם אלך אם לא אלך הרי זה מדרכי האמרי ואף
 על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר עמי בעצו
 ישאל ומקלו יגיד לו (שם שנת ז יח ד). שאור הנר יפה
 לבדיקה אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר והיה
 בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. (שם פסמ'
 ח א). יש לה קרנים אי אתה צריך לשאל על המלפים
 ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר ותישב לוי'
 משור פר מקרין מפרים (שם מול' ג כא). היתה בחוקת
 מעוברת וראתה והפילה אחר כן דבר שאינו ולד דויה
 שעתה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר הרינו
 חלנו כמו ילדנו רוח (שם ניד' ח ז). ומביא בשר
 חמור גידים ועצמות שוקל ונותן לתוכה בשר כנגד
 בשר ועצמות כנגד עצמות ואף שאין ראיה לדבר
 (שכשר חמור דומה במשקלו כבשר אדם יש) זכר
 לדבר אשר בשר חמורים בשרם (שם ערכ' ג כ). אין
 גידיו פחות מל' יום ואין גופה פחות מו' ימים ואף
 על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ואביה
 ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (מו"ק יו.).
 אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בחקדש עם
 הגוברין ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר
 ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם
 לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים (ג"כ
 ט.). וכמה הכרת העובר מומכוס אומר משום ר"מ
 ג' חדשים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר
 שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר (נדב' ח.). ומלת
 פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריות המים
 רק היא מצוה העתיקה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק
 זכר לדבר (ראב"ע נראש' ח כח). — והנה הטבעי
 שיש בבע"ח לזכר דבר: ואמנם כח הזכרון וכו'
 יחלק לשלש פעולות והם הזכרון והזכרון והשמור
 ואולם הזכרון והאזכרון המושגים בזמן העבר
 (מ' חלדני, ש"א ד ח). אבל הנערים ימצא בהם
 השמור יותר מהזכרון (שם).

זכר¹, זכרתי, אזכר, אזכרתי, אזכרתי, זכרתי,
 לזכר, בזכרתי, זכר, זכרה, — זכר את הדבר, שמר
 את הדבר בדעתו, נשאר שמור אצלו ולא מש משם.

¹ בערב' זכר א, כמו בעבר', וגם במשמ' ספר
 רב. בארמ' דבר. באשור' זכר, קרא, דבר, הציע, הכריז.

(a) זכר

רק זכר בעולם, כעין רמז ולא יותר, כנגוד לראיה
 גמורה: רבי מאיר אומר (הרס) כדי לתת בו את
 האור. וכו' אמר רבי מאיר אע"פ שאין ראיה לדבר
 זכר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתייהו הרס לתת
 אש מיקוד (שנת ח ו). מניין לסיבה שהיא בשתייה ביום
 הכפורים אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר
 ותבא כמים בקרבו ובשמן בעצמותיו (שם ט ד). אינו
 נעשה בן סורר ומומר עד שיאכל בשר וישתה יין שנאמר
 זול ל וסוכא ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר שנאמר אל תחי בסוכאי יין בזוללי בשר למו
 (סנ' ח ז). אין בידו בכל מקום אלא רשותו ואע"פ
 שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויקח את כל ארצו
 מידו (מכ' משפט', נוי' ט). אין לו אלא סמכ' א'
 ואין לו אלא קשקשת אחת ת"ל קשקשת ר' יהודה
 אומר אף שני קשקשים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר שנא' ושריון קשקשים הוא לבוש (פסל' שמיני
 יא ג). מה בין הערבים מיותר משפנה יום אף יום
 משפנה יום משש שעות ולמעלה אע"פ שאין ראיה
 לדבר זכר לדבר אוי לנו כי פנה יום כי נמו צללי
 ערב (שם חמור כג יא). לימד על בנות ישראל שהן
 מבסות ראשיהם ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר ותקח תמר אפר על ראשה (ספרי נמד' יא). פתיל
 זה העורף צמיד זה הדופק ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור (שם קנו). על
 ידך וכו' אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין
 אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ידה לית תשלח
 וימינה להלמות עמלים (שם דנ' לט). כתב האמור
 כאן על הספר ובדיו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר
 לדבר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים
 האלה ואני כותב על הספר בדיו (שם לו). מאימתי
 קורין את שמע בערבין וכו' סימן לדבר צאת הככבים
 ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר חצוים מחוויקים
 ברמחים מעלות השחר ועד צאת הככבים (תוספתא
 נכ"י ח א). סימן לשפלה שקמים ואף על פי שאין
 ראיה לדבר זכר לדבר ואת הארזים נתן בשקמים

ובא לירי החלטה כי העקר הוא בפרושו של אה"ו,
 שזכר לדבר הוא כעין Mnemonik, וכעין אסמכתא.
 חור דר' יקב ורצה לקים את פרושו הוא. והנה בכלל
 אין ספק כי ברוב המקומות פרושו של אה"ו הוא
 הנכון, אע"פ"כ יש מקומות אחרים שאולי יותר נכון
 לפרש כדעת יקב, ובאמת הדבר הזה כולל בכלל מה
 שאינו ראיה מפורשת אלא רק רמז, או סימן, או זכירה
 בעולם. והבאתי רוב המקומות שבהם נראות הזכונות האלה.

gedenken; avoir dans l'esprit; remember
ולא זָכַר שר המשקים את יוסף וישבתהו (בראש' מ כג). זָכַר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (תהי' קס ח). לא תעשה (ביום השבת) כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וכו' למען ינוח עבדך ואמתך כמִן זָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בָּאָרֶץ מִצְרַיִם (דבר' ס יד יח). וְזָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֶּתָּ כָּל־לִחְתִּיךָ לַכֶּתֶךָ אַחֲרֵי־כֵן בְּמִדְבַּר בָּאָרֶץ לֹא זָרְעָה (ינ' כ כ). ויאמר משה אל העם זָכוּר אֵת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים (שמות יג ג). וְזָכוּר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת לִקְדָּשׁוֹ (שס כ ח). וְזָכוּר אֶל תְּשׁוּבָתָה אֵת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּמִדְבַּר (דבר' ט ז). למען תִּזְכֹּר אֵת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ (שס יו ג). אל תקצף יי' עד מאד ולא לער תִּזְכֹּר עוֹן (ישע' סד ח). — ב) העלה ברעתו, זכר דבר אחרי אשר שכתו, אחרי שנשמש מהדעת, וְזָכַרְתָּ יוֹם הַצֵּאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (בראש' ט יד-יט). ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום ויִזְכֹּר אֱלֹהִים אֵת נַח וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֵת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה ויַעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הַמַּיִם (שס ז-ח כד-כח). ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ויִזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֻמּוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם (שס מ כ-ט). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אֹתָם וְאֹכְלִים אֶת בְּרִיתִי (שמות ו ס). אז יבנע לבכם הערל ואז ירצו את עונם וְזָכַרְתִּי אֵת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֵת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֵת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֹכְלֵי וְהָאָרֶץ אֹכְלֵי (ויק' כו מא-מז). ואם זָכַרְתִּי וּנְבַחְתִּי וְאִתּוֹ בְּשָׂרִי פְלִצוֹת מְדוּעַ רְשָׁעִים יַחֲיוּ עִתָּקוֹ נָם גִּבְרוֹ חֵיל (איוב כא ו-י). ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים ולא זָכַר בני ישראל אֵת יְיָ אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל אֹיְבֵיהֶם מִסִּבִּיב (שופט' ח לג-לד). על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אישבונו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זָכַרְוּ בְּרִית אֲחֵים (עמוס א ט). והיה כי יַעֲשֶׂה יְיָ לְאֹדְנִי כִכֵּל אֲשֶׁר דָּבַר אֵת הַטּוֹבָה עֲלֶיךָ וכו' והיטב יי' לאדני וזָכַרְתָּ אֵת אֲמַתְךָ (ש"א כה ל-לא). והקִּימוּתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם וזָכַרְתָּ אֵת דְּרִכֶּיךָ וּנְבַלְמַת (יחזק' יו ס-סא). על נהרות בבל שם ישבנו גַּם כִּכְנוּ פְּזֻבְנֵנוּ אֵת צִיּוֹן (תהי' קלו א). ויקרא שמשון אל יי' ויאמר אֲדֹנִי יְיָ זָכַרְנִי נָא וְתִזְכֶּנִי נָא אֵךְ הַפֶּעַם הַזֶּה הוּא (שופט' יו כח). ותאמר יִזְכֹּר נָא הַמֶּלֶךְ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִהֲרִבִּית גָּאֵל הָדָם לִשְׁתֵּת וְלֹא יִשְׁמְרוּ

אֵת בְּנֵי (ש"כ יד יא). עתה יִזְכֹּר עוֹנָם ויִפְקֹד חַטָּאתָם (שופט' ח יג). אם הרגם ודרשוהו ושבּוּ וּשְׁחָרוּ אֶל יְיָ ויִזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֶל עֲלִיּוֹן גֹּאֲלָם (תהי' עח לד-לה). — פט', זָכַרְתָּ, — א) שֹׁכְרִים אוֹתוֹ : אִם רָצָה (המלך) לַחֲלוֹץ אוֹ לַיִּיבֵם זָכוּר לְטוֹב (סנ' כ ג). ולא יִפְחִיתִי הַשֶּׁעַר וְהַכְּמִים אֹמְרִים זָכוּר לְטוֹב (כ"מ ד יב). אורח טוב אומר ברוך בעל הבית זָכוּר בְּעַל הַבֵּית לְטוֹבָה כַּמָּה יוֹן חֵבִיא לִפְנֵי וכו' כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש' נד"כ ט יב ג). ברם זָכוּר אוֹתוֹ הָאִישׁ לְטוֹב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתבת תורה מישראל (ב"כ כא). ברם זָכוּר אוֹתוֹ הָאִישׁ לְטוֹב שֶׁאִמְרוּ שְׂמוּעָה מִפִּי (חול' נד). — דבר זָכַר : בשדה שבות מעיקרו הוי שכתה זָכוּר וּלְבִסּוֹף שְׂבוֹת אֵין שְׂכַחָה (כ"מ יא). — וזָכַר לְטוֹב, דְּבַר נְהוּם אַחֲרֵי הִזְכָּרָתָ שֵׁם אָדָם גָּדוֹל וְחָשׁוּב : זֶה אֱלִיהוֹ זָכוּר לְטוֹב (מד"ר שפ"ט, גן נעול). אליהו זָכוּר לְטוֹב שְׁלֵא חָטָא הוּא חֵי וְקִיָּים (שס קסל, מה ססיס). — ב) הוּא זָכַרְוּ דְּבַר, וְזָכוּר בְּדָבָר, זָכוּר מְדַבֵּר, שֶׁהִדְבֵּר תָּמִיד בּוֹכְרוֹנוֹ : זָכוּר אֲנִי בַּפְּלוֹנִית שִׁיעָתָה בְּהִינּוּמָא וְרַאשָׁה פְּרוּעָה (כתוב' כ י). אסרה לו רבי זָכוּר אֵתָה כְּשֶׁחֲתַמְתָּ עַל כְּתוּבָתִי אֲמַר לָהֶן לַחֲלֻמִּידוֹ זָכוּר אֲנִי כְּשֶׁחֲתַמְתִּי עַל כְּתוּבָתָה שֶׁל זוֹ וְחִייתִי קוֹרָא בָּהּ אֵלֶף אֲלָפִים דִּינָרִי וְהֵב (גמ' שס סו). אמר (משה) לִפְנֵי רַב־שָׁעַ אֲנִי יוֹדֵעַ בָּאִי זֶה צֶעַר הָיָא (מרים) נְתוּמָה שְׂאֵנִי זָכוּר הַשְּׁלֵשֶׁלֶת שְׁהִיתִי יְרִי לְחֻבָּה (מד"ר דבר' ו). אי אתה זָכוּר בְּשַׁעָה שֶׁשְׁלַחְתִּיךָ לְגֹאֵל אוֹתָן מִמִּצְרַיִם (שס ט). אמר זָכוּר הֵייתִי שְׁהִיָּא אַבָּא מְקַיָּא אוֹתִי בְּצֵר לָךְ וּמַצְאוּךָ (שס קות, ויאמר לך). כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זָכוּר מִן הָרַאשׁוּנָה (תוספ' מו"ק כג). זָכוּר אֲנִי בַּפְּלוֹנִית שְׁנִישֵׁאָת וְנַעֲשֶׂה לָהּ מִנְּהַג הַבְּתוּלוֹת (דמ"ס עדות יד ג). נאמן גדול לומר זָכוּר אֲנִי כְּשֶׁהֵייתִי תִינוּק וְרֵאִיתִי פְּלוֹנִי טוֹבֵל וְאוֹכֵל בְּתֵרוּמָה לְעֶרֶב (סוף, אסורי גיפא כ טו). מתוך שלא הותרה לה (לשכול) אלא ע"י מלוש זָכוּר הָיָא (שאסור לשכול המלוש בלבד) (כ"י ית). שאמרה כנ"י לִפְנֵי הַקָּב"ה רַב־שָׁעַ זָכוּר הָיָא אֲנִי בְּשִׁתּוֹן וְשִׁאנָן וְשִׁלּוּהָ שְׁהִייתִי שְׁרוּיָה בּוֹ וְעִכְשִׁי נִתְרַחַק מִמֶּנִּי (מד"ר ח"כ, פתחי). אמרו זה לזה הִיוּ זָכוּרִים אוֹתָן חִימִים שְׁהִינּוּ מִבְּשִׁלֵּין קְדִירוֹת קְדִירוֹת שֶׁל בָּשָׂר (שס במד' ז). אי אתם זָכוּרִים כֹּל מַה שֶׁהִנְהַגְתִּי אֲתָכֶם בְּמִדְבַּר (שס דבר' ז). — וזָכַרְנִי, מִצְוָצָם מִן זָכוּר אֲנִי : מַעֲשֶׂה בָאָדָם אַחֵר שְׁהִית מִסִּית לִפִּי תוֹמוֹ וְאֲמַר

להם: ואמר הקב"ה לביטבאו בניו של זה (של אברהם) לירי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהן (מד"ר סה"ש, שני שדים). אמר לו (משה להקב"ה) הוֹכֵר לָהֶם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי להן שמך מיד האמינו והשתחוּ לשמך וכו' הוֹכֵר לְבַחְוִיהֶם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים (שם שמות מב).

— (ספ"י, הַפִּזְרִי, א) הוֹכִיר דָּבָר, הוציא את הדבר מפיו כדי שישמעוהו אחר: ושם אלהים אחרים לא תִּזְכִּירוּ לֹא ישמע על פיך (שמות כג יג). ובשם אלהים לא תִּזְכִּירוּ ולא תשביעו ולא תעבדום (יהו"כ כג יז). וי' מבטן קראני ממעי אמי הַפִּזְרִי שמי (ישע' מט א). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יִזְכִּיר אתה אליו ויחד (שם יט יז). ויהי פְּהֻזְרִי את ארון האלהים ויפל מעל הכסא אחרנית (ש"א ד יח). בכל המקום אשר אֲזַכֵּיר ¹ את שמי אבוא אליך וברכתִיךָ (שמות כגד). מִזְכֵּר יִרְיָן יציאת מצרים כלילות (כרכ' א ס). מאימתי מִזְכֵּר יִרְיָן גבורות נשמים וכו' מי"ט הראשון של חג (תע"י א ס). ולמה מִזְכֵּר יִרְיָן את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו (עד' א ד). — ובמשמ' הוציא דבר מפיו כדי להודיע הדבר הזה: הַפִּזְרִי לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרתק (יזמ' ד יז). אֲזַכֵּיר רַחֵם ובכל לידעי הנה פלשת וצר עם כוש (תה"ל פז ד). — וכדי להעיר את פלוני שלא יסח דעתו מזה: ועשית נא עמדי חסד והפִּזְרִי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (נרלש' מ יד). — (ב) כמו קל, במשמ' גרם שישמר זֶכֶר הדבר ולא ישכח, או העלה זכר הדבר אחרי שנשכח: וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מִזְכִּיר היום פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר (נרלש' מא ט י). מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מִזְכֵּר עוֹן (נמד' ס יס). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הַפִּזְרִי שמי (ש"כ יח יח). הַפִּזְרִי נשפטה יחד (ישע' מג כו). תמיד לא יחשו הַפִּזְרִים את יי' אל דמי לבם (שם סכ יז). יען הַפִּזְרִים ² עונכם בהגלות פשעיכם (יחזק' כא כט). אמר לו עקיבא הוֹכֵר תִּנִּי פֶסֶם אחת הייתי מהלך בשוק וכו' ועבדתי על מה שכתוב בתורה (ע"י יז). — (ג) הַפִּזְרִי שמו של פלוני או מעשיו בשכח והודיה, ספר

זכר נִי כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב' כו). אר"א בר' צדוק זכור נִי כשהייתי תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והביאו בת כהן שיוגתה והקיפוה חבילי ומורות ושרפוה (סנה' נגז). — (פס', נזכר, — א) שזכרו אותו: והרעתם בהצרת וְזִכְרְתֶם לפני יי' אלהיכם יגושעתם מאיביכם (נמד' י ט). קחי נזור סבי עיר זונה נשכחה הימיכי נגן הרבי שיר למען הַפִּזְרִי (ישע' כג יז). עלי חשבו מחשבות נשחיתת עץ בלחמו ונכרתו מארץ חיים ושמו לא יִזְכֵּר עוד (יזמ' יא ט). אמרו לבו ונבחרים מגוי ולא יִזְכֵּר שם ישראל עוד (תה"ל פס ס). והסרתי את שמות הבעלים מפיה ולא יִזְכֵּר עוד בשמם (סו"ט ז יט). כי חנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תִּזְכֵּרנה הראשונות ולא תעליגה על לב (ישע' סס יז). ולא תִּזְכֵּר ¹ צדקתי אשר עשה (יחזק' כ ג). יען הַפִּזְרִים ² בכף תחפשו (שם כא כט). והימים האלה נִזְכֵּרִים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה (אסת' ט כח). — (ב) *עלה פתאם הדבר בזכרוננו: היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (כרכ' ג ד). ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו (פסח' ג ז). מתוך הדברים נזכר רבן גמליאל שנהרגו הרונים בתל ארזא (יזמ' יז ז). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער כלילה ונזכר שהוא אבל (יזמ' כרכ' ג ז). מעה ולא הוֹכִיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה (נכ"ל שם כט). מעשה ועשה רבי בר' אלעזר לאחר שזכר אמר כדי הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (ערוך' מו). פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם (של בית אבטינס שהיו בקיאים במעשה הקמרת) לשדה ללקט עשבים וראיתי ששחק ובכה אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי כבוד אבותי נזכרתי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב"ה להחזירה לנו ומפני מה נזכרת אמר לי מעלה עשן כנגדי (יזמ' לח). ראה מעשה ונזכר הלכה (סנה' פס). רבי ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש וכוכה ומתנחם (מד"ר אי' כלס' ס). הוֹכֵר נשמות אברהם ב' נסיונות (שם שמות מד). — וְזִכְרִי

— (י) כך הכתיב ברוב הספרים, והקרי תִּזְכֵּרנה, ובקצת ספרים כתיב וקרי תִּזְכֵּרנה. — (ז) כך הגקור, אעפ"י שאפשר כי צ"ל כמו למעלה באותו הפסוק הַפִּזְרִים.

— (י) אולי במקום תִּזְכֵּר. — (ז) ר' פתוחה ונשפטה

שלא היה לעדים לכתוב ולהתווסף והם עברו וכתבו ותחתיו ונתנו למלוה אינו נחשב כשטר אלא כפנקס של זכרון דברים בעלמא (לנוס מו"מ, שטרות לטו). — (ד) הכרזה, פרסום בקול שופר וכדומה, Ausrufen; proclamation: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש (ויק' כג כד). — (ה) כה הזכרון, הכת הנפשי שיש בבע"ח לזכר דברים: ואמנם כה הזכרון וכו' יחלק לשלש פעולות והם הזכרון והזכרון והשמור (מ' אלדכי, ש"א ד ח). והממונה על הזכרון שמו זרניאל והוא מן מחנה האש השורף (נרית מנוח ו). — "זכרון מקומי: בעלות לפניו זכרון המקומות וההמצאה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה כאלו יהיה לפני עיניו החושיים עצמם ודבר זה גורע לכל חכמי האומות נקרא מאהם זכרון מקומי על שם המקומות שמפקדים שם הרבנים (לכ סאריס, א' מודיא א ד), הלמד הגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכת יען יזכור צורת הכתיב והדפוס כאמור וכל זה הוא זכרון מקומי (שס י).

זִכְרוֹן, ש"ן, מ"ר זכרונים, זרונים, — כמו זכרון: אין זכרון לראשנים (קה"א יא). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם (שס כ יו). — "זכרוננו לברכה, כמו זכרו לברכה: לאחר שנים עשר חדש (למות אביו) אומר זכרוננו לחיי העולם הבא (רמב"ם ממרים ו). "הר"מ בר שניאור זכרוןנו לברכה (ר"ע לר"ף, נדר פג). וכתב אדוני אבי הרא"ש זכרוןנו לברכה בתשובה (טור, מלוס ולוס יט).

בִּזְכוּרֹן⁽¹⁾, ש"ן, — מקום גבוה, רם, Erhöhung; hauteur; elevation, ומשמש בשתי משמעויות, — (א) מטה גבוהה למשכב דודים: hoher Lager; elevated couch; couche élevée: על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עליית לובח זבח ואחר הדלת והמוווה שמת זכרונך⁽²⁾ כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך (ישע' נו זח). — (ב) מ"ר זכרונים, משגב

souvenir; remembrance: והיה היום הזה לכם לזכרון ותגתם אתו חג לוי' (שמות יב ד). וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאהרנה (קה"א יא). ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם (נחמ' כ כ). כי תביא חק וזכרון לחפוק כל רוח ונפש (מוס' ר"ה, זכרונ'). זה היום תחלת מעשיך וזכרון ליום ראשון (שס). — (ב) דבר לזכרון, שהדבר סימן שעל ידו יזכרודבר מה: והיה לך ראות על ירך ולזכרון בין עיניך (שמות יג ט). ושמת את שתי האבנים על כתפת האפר אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יי' על שתי כתפיו לזכרון (שס כח יב). מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מוכרת עון (נחמ' ס י). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה (העמדות בתוך הירדן) לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' וכו' והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם (יחזק' ד יו). והעמדת תורה להלם ולטוביה וכו' לזכרון בחיוב יי' (זכר' ו יד). — (ג) דברים כתובים בספר וכדומה, כדי שישמרו הדברים ולא ישכחו, או דברים שראויים להזכר, Denkschrift; mémorial: כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחר אמתה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). או נדברו יראי יי' איש אל רעהו ויקשע יי' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלא' ג יו). בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים והיו נקראים לפני המלך וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסתר ו א-ב). — "זכרונות, אחת מתפלות ראש השנה, שנזכרים בה זכרונות עולם. — יזכרון עדות, זכרון דברים, כתב שרשם בו כל פרטי דברי העדות שנזכרו או פרטי הדברים שנאמרו ונדברו בשעת אספה וכדומה, Protocol: בשטרי מכירה או שטרי הלואה או שטרי מתנה או זכרון עדות כתבו בתוך השטר מקום שאתם יושבים שם בשעת כתיבה (כ"א כ"ב קעב). זכרון עדות אשר היתה לפנינו (ר"א מלוניל, אורחות חיים ב, הלכ' גיט'). הסכמנו כלנו יחד שכל שטר שטרי מקח וממכר בין שטרי הלואה ומחילות אפילו איוה זכרון עדות שלא יהא כתוב מסופר העיר ותחתם בו לעד מהיום והלאה יהיה כהרש הנשבר (ש"ת תורת חסד כד). קרא שני אנשים כשרים וקיים בפניהם כל מה שגזר בשטר צוואה וכו' עכ"ל הזכרון עדות (ש"ת שמש לזקק א יו). בכל מקום שאמרני

⁽¹⁾ באשור זקרת, (א) אמיר ההר, (ב) מגדל, משגב: זקרת בבבלי, זקרת ברמב"ם, זקרת אלשושן. — ⁽²⁾ פרשו המפרשים הקרמונים והחדשים מלה זו מלשון זכר, ודחקו הכתוב בדרכים מתחלפים. הקרמונים פרשו במשמ' זכרון פשוט, וקצת החדשים אמרו כי הכונה בזכרון זה למפלצת של צלם זכר. וגם זה אינו מסתבר, כי כמה ששמה את המפלצת אחר הדלת והמוווה מחליש קצת את מעשה

במקום נקבות נקיבה (נכור' מנ'). כיון את הרוחם כנגד הקבה שלה כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקבה (מד'ר' נמד' כ). אנדרוניגוס שנבעל לפסול מן התרומה בין דרך זכרותו בין דרך נקבותו (רמב"ם תדומ' ז טו).—ובהשאלה, מה שדומה לאבר הזכרות: אמר רב אשי שקדחו (את השופר) בזכרותו (כ"ס כז). נטלו קרנות וזכרותן עמהן פסולה ואין פורין עליהן נטלו מלפיים וזכרותן עמהן פסולין ונפדין עליהן (נכור' מד). לא שנו (שאסור) לבקע עצים בקדרום) אלא בנקבות שלו אבל בזכרות שלו מותר (כ"ס לא).

זכרונות, ת"ז, מ"ר זכרונות, מטבע הזכר, מצות הזכר: כי כבר נמצא שמות נקבותיים לזכרים וזכרונותיים לנקבות (כ"ד יחיא, לשון למוד' כ ד).

זכר, זכריו, ת"ז, לנק' זכריות, — של זכר, מטבע זכר: ואמנם התועלת מפני קניית שלמות התכונה והמוג הזכרי והנקבותי אשר הם מן המקרים המחוויבים למיני ב"ח (קאטון א א ה, נמסות האכר). כמו שנמצא ובר נקבי או נקבה זכריות במדותיהם ובתכונותם (כשכ"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). ואם יוכל (דמ' הוסת) משמאלו לימינה תהיה נקבה זכרית (קאטון ג כ א יב). כי הזקן היא סגולה זכרית המבדלת בין זכר לנקבה (שער השמים ט). כי בהיות השכל שהוא הזכרי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקבי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא (נפול' יסוד' לא).

זכר, ש"ה, — מי שבת הזכירה שלו חזק: חכם בדרכיו כונס וזכרן מרובה להשיב (דא"ג ג). ואל בינתך אל תשען לומר חכם גדול אני וזכרן (כש"י שכת קמוז). מואם בגדולה ושונא השררה מיושב זכרן מודה רב בשת (מו"ה, ספריטות ד). דימה האיש הזכרן שיוכור כל מה שישמע ולא יבדיל בין האמת והשקר לפגוע (רמב"ם אבות ה טו). וימצא זה ברוחב הלב וזכרן מאד (כ"י אכרנאח, נחל' אבות ה ט). ואם שני תלמידים ואין לנו להספיק לשניהם נקדים הזכרן אעפ"י שהוא קשה לשמוע אל השבחן אעפ"י שהוא ממחר לשמוע (כשכ"ל דוראן, מג"א ס יג). ולכן היו האנשים אשר מוג מותם המוג הזה (מוג חיבש) זכרנים טובים כי טוב הזכרנות יהיה מהשארות רועם הצורה הנזקקת בכח המדמה (שס). וזקן שלא גבר על מוגו הטבעי הליחה המקרית יהא זכרן ובו' ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן ולא שמרן (מ' אלדני,

להשגב בו מפני האויב, Turm; tour; tower: הלא שאתו תכעת אתכם ופחדו יפל עליכם זכרנים¹) משלי אפר לנבי חמר גביכם (איוכ יג יא-יב).

זכרונ, ת"ז, לנק' זכריות, — של הזכר, מטבע הזכר: התנועה הזאת (של החלום) תתחיל ביקוצה מן המוחשים אשר מחוץ ותכלה אל הכח הזכרני (כשכ"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). עד כי עלתה חולדה בכח התחכמוני, ונחלש כח הזכרני, ותחת אמור להכמה אחותי את ששוני, באתי להעלם דבר כפלוני אלמוני (ספר' כללי פ"ח כסוף ש"ת חו"י).

זכרונות, ש"ה, — האבר המיוחד להזכר, männl. Glied. membre; virile: כל שזכרותו מבחינ מוליד מבפנים מטיל ביצים (נכור' ח). עור שקשורין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שכת גג). שבייון (פנחס) בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה (פנס' פנ). לא אמרו מומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד אבל בהמה מטיל מים במקום זכרות זכר

התועבה ונחלשה בזה התוכחה. אך מכל לשון ההוכחה נראה ברור כי רצה לאמר שהיא עושה את משכב בעלה ותעל על משכב שהבינה מאחורי הדלת והמווזה לעונגיה, וזכרן הוא כנוי למשכב דודים, ואולי בפרט משכב גבוה, כמו שהיה נהוג אצל חזונות בזמן ההוא, וכמו השם גבורה, כמו שספר יחזקאל: בעשותך את כל אלה מעשה אשה וונה שלמת בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (יו-ל-לא), וכמו שספרו (מנח' מד). על הוונה המפורסמה בכרכי הים, שהיו לה שבע ממות זו עלגב זו והיו עולים אל העליונה בסולם, ועי' עוד בהערה שלקמן. — ¹) גם שם זה פרשו המפרשים במשמ' הרגילה של זכרון, אלא שהחדשים אמרו כי הכונה כאן לדבור שנאמר לזכרון, וכל זה דחוק, אבל מהקבלת שני חלקי הכתוב נראה כי זכרנים מקביל להשם גבי, שהסכימו רוב החדשים שהכונה בו כעין משגב, וכונת המליצה בכלל נראה במקום אחר באיוב שכחה שם המלה גבי: כי נטה (הרשע) אל אלו ידו ואל שרי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (יס כה-כו). אנו רואים, שזו היתה מליצה אחובה למחבר הספר איוב לתאר את הרשע כנלחם בכלי מלחמה באלהים, ואף כאן הוא אומר: הלא שאת, תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם ומשנכבם שאתם חוסים בו הוא דומה לאפר וגיכס שאתם רוצים להלחם בהם הם כמו גבי חמר. והמליצה משלי אפר במשמ' דמיון ולא במשמ' משל כמו משלי שלמה, כמו"ב נמצא באיוב במקום אחר: להני לחמר זאת משל בעפר ואפר (שס ל יט). ונגזרה גם משמעה זו של משגב ממושג הג'בה והרם שכלשון אשור' לשרש זקר וכמבואר בהערה להשרש.

עונותיו חיוץ מן עון זה אם עשיתיו אל ימחול לי
ובית דין ישראל יהא נקי וכשבא הדבר אצל הכמים
זלגו עיניהם אמרו להחזירו אי אפשר שאין לדבר
סוף אלא הרי דמו תלוי בצואר עדים (ירוש' סנה' יג
כג:). וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהם וזלגו
דמעותיהם וקדעו בגדיהם (ספרי ראש פ). בשעה שאמר
הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיה לך זלגו עיניו
דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באכוס
אחד (פסח' קיח). אמר רבי בשהלכתי למצות מדותי
אצל ר"א בן שמוע וכו' זלגו עיניו דמעות של
ר"א בן שמוע אמר אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה
חביבין עליכם (מנח' יח). — דם: ומה הן סימנין שהן
בו ביהודה (בשהיה ומתמלא חמה) וכו' שני שילמונין
זולגות דם (מד"ר נחש' לג). הסימנים של יהודה
עיניו של ימין וזולגות דם (ילקוט חנוך תת"י).

— נחש' "גודל" : עקל הוא מקום בתוך הספינות אשר
מתקבץ בו המים שמוזלגין מבקיעות הספינות
(פי' המושל' להרמב"ם, מכש' ה' ז).

* **זִלְדָקָן** (זלדקן) : ש"י, — מי שזקנו דל, קטן, מעט השער;
אני יודע שלא תעשה (האשה) לי בשפים מעולם
מפני שבעלה הראשון זלדקן (ז) ואני עבדקן (א"ב
של כ"ס ה). זלדקן ועבדקן אל תהי מהם כי לא
תדע מה נגזר עליך (שס ז). והנולד בפנים השנים יהיה
אדום וקצר קומה וזלדקן ויש סימן שחור בעיניו
(ראש"ט, ראש' חמ"ב, כ"י פרוי). מה זלדקן הדעת
בורח, הוקן בשיגדל השכל פורח (עמנו' מח' יא). פורח
השכל בשיגדל הוקן, בורח הדעת מה זלדקן (שס).

* **זִלְדָקָה** (זלדקה) : ש"י, — שם"ס מן זלדק : ענייך בבואם לדייך
אל תועם, שימה בנאדך זלדק דמעים (סליח' יוס"כ, תאכת).
* **זִלְדָקָה** (זלדקה) : ש"י, — שם"ס מן זלדק : יין גמי ראוי לזילוף
(פסח' כג). חבית של יין של תרומה שנשמאת וכו'
תעשה זילוף (שס). לאכלה ולא לזילוף (כ"ק
קב). יזלו בשמיו זה זילוף (מד"ר כמד' יג).

* **זִלְזָה** (זלזה) : ש"י, — זולת, ש"י, — סגולת מה שהוא נכוח
ושפל, Gemeinheit; bassesse; baseness; סיב

(¹) מלה מרכבת משתי מלים ארמיות, זלדקן,
ועי' הערה לקמן. — (²) בארמ' : זלדקן, וילדקן, הובא
בשם בן מירא : דכתיב (בספר ב"ם) זלדקן קורטמן
עבדקן סכסן (סנה' ק), ובב"י דלדקן, וילדקן, ועוד, ופרש"י:
מי שזקנו דקה וחלושה, ובירוש' (מג' ד מג, טענ' ד
סז) רב חונה הוה מעבר זלדקן.

ש"א ד' ה). בן אחותי מתפאר היותו זכרן אשר מעודו
ראיתי לא שבה לעולם דבר ראהו או מפי אחר שמעוהו
(עמנו' מח' יח). והיה בנערותו פקח וזכרן עצום (כ"י
עמדין, גת דרוכה). ימצא במקצת הוקנים וזכרן (נוכר
אחר ששבח) ולא שמרן (הוא בעל זכרון רצון) אבל
הנערים ימצא בהם השמור יותר מהזכר (סוף, מגדל
עז קי). וידוע שהוא היה זכרן גדול יותר מאנשי
ביתו (זכרון טוב, מעש' ל). — ומשל : שקרן צריך שיהיה
זכרן (קובץ מכת' של Wagenseil 370).

* **זִכְרָנוּת** (זכרנות) : ש"י, — סגולת מי שהוא זכרן : כח
השמירה אפשר שהוא כח הזכרנות עצמה
אבל שמו הפרש בינו ובין הזכרנות בשאמרו
שהשמירה שישמר בלי הפסק והזכרנות הוא
ההפסק אך יוכרחו בלי עזר מדברים אחרים (שער
השמים ט). מין האוריה יש לו בחירה רצונית
וזכרנות וזכרנות הנאת תענוג המושגל יתאוה
לחבור (שס ד' ה). בחקירה מזה המאמר מה זכרנות
וההזכרות השינה והיקוצה (באור ס' החוש והטעם,
קלר. כן נשד). ושבת ר' אליעזר בזכרנות שלא
שבת לעולם דבר ממה שלמד (כשכ"ל דוראן, מג"א כח).

* **זִכְרָנִי** (זכרני) : ת"י, — מטבע הזכרן : וכח הזכרני
והוא שיוכר מה שישמר (שער השמים ט). וזה
הכח הזכרני היא משגת לדברים אחרים כגון
שתשיג כמות מוגבלת שכבר הרגישה אותם ודמתה
אותם בדמיון (מ' אלדני, ש"א ד' ה). וזו היא כח
המחשבה ולפיכך היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן
הדמיונית והזכרנית (שס).

* **זִלְ** (זל) : ת"י, — אדם שפל : מעשה בחבורה אחת של
זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה
(מד"ר כמד' י). אינו מכובד ביניהם אלא זל וקל
(רש"י אבות ד' ה).

* **זִלְגָה** (זלגה) : ממנו זלג. —
בזלג, ממנו זלג, זלג.

* **זִלְגָה** (זלגה) : ש"י, — זלגו עיניו דמעות, הורירו, הוילו הרמעות,
fließen lassen; faire couler, verser; to
shed : אנדיפס המלך עמד וקבל (ספר התורה) וקרא
עומד ושבתוהו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך
איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא
אנדיפס אחינו אתה (סוף' ז ח). מעשה באחד שהיה
יוצא ליהרג וכו' אמר תהא מיתתי כפרה על כל

זל"ז, — ר"ת: זה לזה, זו לזו.

זִלְזָל, ז"ל, — ש"ס מן זלזל: על חטא שחטאני לפניה בְּזִלְזָל חורים ומורים (ודוי יוס"כ, על חטא).

זִלְזָל, ז"ל, מ"ר זלזלים, — ענפי הנפן: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הַזִּלְזָלִים במזמרות זאת הנמישות הסיר התו (יפ"י יח ט).

זִלְזָל, פ"י, — זלזל בדבר, חשב את הדבר לא חשוב, התיחס אליו ברגש של כוז, verachten, gering-

schätzen; mépriser, dedaigner; despise, treat lightly: דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (נרדכי: ו). המזלזל בנמילות ידים והמספר אחר ממתן של ת"ח (שס יט). רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו (שס כג). א"ל רבי חייא לרבי וכו' לא תזלזל בנשיאותך (חגי' ה). לפי שזלזלה (רחל) בצדיק לפיכך אינה נכנסה עמו בקבורה (מד"ר נראש' עב). מזלזלים הם בני השפחות וקורין להם עבדים (שס פד). כיון שראה הב"ה שהן מזלזלים בו (בפנחס) התחיל מייחסו (שס ויקר' לג). רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בחכמת מצות האברים (סקד' חו"ס). — ואמר הפישן: יוקש למישור וחמא ועין להקליע, יקר לזלזל בבל תושיה להגליע (סליח' מנח' יוס"כ, אורח לדקס). — ובמשמ' יעשה זול, הפחית מהסחיר: זה שאומר כ' מזלזל שני סלעים ומחצה משויון וזה שאומר מנה מעלה בדמים שתי סלעים ומחצה (רש"י כ"ב קו).

— פ"י, — זלזל, — זלזלו בו: אחי בני אמי חרה אפם בי וזלזלתי בעיניהם מפני דודי אשר נתרחק וישימוני נוסרה לשמור כרמים (רש"י ש"ס א ו). — וניל מזלזל: אם אדם מזלזל הוא שאינו מתבויש לרכוב בעיר (טור, מכיר' קנז).

— נתפ', — נזלזל, — נעשה בוול: נתזלזלו בפתות מה שאמר (ערוך, ערך רכע). — ונזלזל, נתבוזה: מיום שחרב בית המקדש שינו בושו חברים ובני חורים חפו ראשם נזלזלו אנשי מעשה במעשיהם (מדס"ג, ויגש). ת"ח המזלזל בפני ב"א וכו' וגמצא ש"ש מחולל על ידו (רש"י אבות ד ד). שאין דרך תלמיד חכמים להזלזל לפני עם הארץ (רמב"ם, שני' ו). אשת חן של לזה תתמוך כבוד ולא תערב לו מפני הכבוד כל תזלזל בב"ד (ר"מ אלשיך, משלי יא טו). ידי יודעי תורה נזלזלו וחכמת סופרים תסרג ויראי חטא נמאסו (ש"ת תת"ס, חו"מ קפג). — והודול:

רשעים יתהלכון כרם וז"ל לבני אדם (תה"י יב ט). — ומצוי בספרות במשמעה זו: ואין בהם מעלות מדות ולא מעלות שכליות וכל עניניהם נומים אל הכפירה ואל הזלזלות ויוצאים מכלל מין האנושי (תנח"מ ספ"ג כ ג). כי הייתי ווללה לשון זול כלומר כי הייתי זול לבני אדם (פי' איכ' לר"י קרא). גש הלאה רם זלזלת תרפת הארץ (יל"ג, משל"א כג). — וכמו זול: ובענין הזלזלות והיוקר יראה דלא משערינן בסחורות (מעשה חייא יו).

זִלְזָלָה, ש"ג, — כמו זלזל, א במשמ' זול: כל זלזל שער וזכרים בני אדם (הלכ' פסוק, קדוש). וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלזלם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (חו"ס, משנן סנפס ג). מעות שאינו בא בזלזלת המקח אלא שהמעה בחשבון (תוס' כתוב' לז:—ב) במשמ' שפלות: ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישיכול קטנות ערך נפשו וועירותו וזלזלו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו (חו"ס, אה"ב ה' ג). ועובד עניני עולמם והנהגת גופיהם בלכותם ומחשבותם והתעסקו בהם בחושיהם הגופיים בעת הצורך והדוחק מפני זלזלתו (של הגוף) אצלם וקלותו בעיניהם (שס ז). ולולי הנדבה גברה יד הזלזלת, ושכנו הנכבדים בשפלות, ורמה יד אנשי הבילות (תתכמוני מנ). הוא (היחס) מתסה כוב, הוא יחס גאות הסכלות, המעותר אל שבר זלזלת (אגר' המוסר לר"ם אלעמי). ומי יבטח על שתיית היין וישבח נח, ומי ידע זלזלת הומן ויחיה לו ריח ניחוח (עמי' מתכ' י). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאווה והבילות תחלות השפלות, לצנות ותפלות אחות הזלזלת (מראס המוסר כג). כי אשב בחשך בגלות, ה' אור לי בימי משיח בלי דלות וזלזלת (סאשכול לר"י הדס' שסד). בימי אבילות דלות זלזלת הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים (חווק אמוני, סקד' תלמ' המתכנר). ומה נקרא הצלמים גלולים לזלזלתם ולמנוסם (רד"ק, שגס גלל). ועונות אבותינו בארך הגלות הזלזלת והדלות (יש"ר מקנדיה, סקד' מעין גניס).

(י) כך ברוב הספרים, ובקצת ספרים זלזל, ולפי תרגום השבעים היתה במקום הזה איוו מלה אחרת. עכ"פ אין ספק כי הנוסחה משובשה, והמלה זלזלת לא היתה בודאי בלשון כלל, אך כבר השתמשו בה הרבה הסופרים בכל הדורות.

חשבונו למתהולל, וסר מרע משתהולל, ויהי בעיניהם
מזדלל (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' ד, כ"י תימנ').

*זרח⁽¹⁾, ממנו זרח, זלח.

*זלח⁽²⁾, ש"ו, מ"ר זלחים, — דבר, בפרט בריח טוב,
שמויזם וזורקים בבית וכדומה: לאכל ולא לעשות
ממנה וז' ח ינ⁽²⁾ ולא לעשות ממנה מלונמא (ספרה
כסר ח א). אין מולחין את הבית בכל מיני זלח ינ
(תוספת' שנת יו ג).

*זלח⁽³⁾—א) פ"ע, זלח השדה וביצא בזה, נמלא מים:
פועלין (שהלכו) לנכש ומצא: שדהו זלחה
גותן להן שכר הליכה וחזרה (יוט' כ"מ ו י ד).
— ב) יוצא, מרעיף ומניף בשמים וכדומה: רוח צפון
ורוח דרום מכבדות וזולחות⁽³⁾ כל בוסמני גן
עדן ונותנים ריחם (מד"ר כמד' יג).

— פ"ע, זלח, — שפך או זרק מים על הארץ כדי להרביץ
את האדמה וכדומה, ausgießen, sprengen.
מזלחין את הבית בכל מיני זלחין (תוספת' שנת
י ג). מותר המת בונין לו נפש על קברו או
יזלח לו זלח בפני מטתו (שס שקל' א יכ). — ואמר
הפ"ע: כליות מתפלחים, לחצים משתלחים, ועיניהם
מוזלחים, כמים המוגרים (סליח' מוס' יוס"כ, חלסי העגרים).
— פ"ע, זלח, — שולחו אותו: אם יזלח על אבר
ברי יעורר עקיצה (קאטון, לוח הסמים, חקדוקאי).

*זליפת⁽⁴⁾, ש"י, — שס"פ מן זלף: זליפתן של
כלים ממאין אוסרתן (פ"י לו).

זלף⁽⁵⁾, ממנו לפי דעת קצת זולל, ב. זולל.

*זלל⁽⁶⁾, — קל אינו נהוג.

— פ"ע, זול, זולף, — זול ההר וכדומה, נודעו: לוא
קרעת שמים ירדת מפניך הרים זולף⁽⁶⁾ (ישע' סג יט, ושס

⁽¹⁾ כך גם בארמ': זילחא דמיטרא (מגי' כת).
בסור' זלח, בערב' דאלח א, ענן גותן הרבה מים.

⁽²⁾ בקצת נוסח' זלפין. — ⁽³⁾ בנוסח' וזולחות, וכן
בילקוט שה"ש תתקפה, אך אין כאן מקום להפעל וזל
ודבר ברור הוא שז"ל וזולחות במקום וזולחות, וכבר
הגיהו כך החכמים.

⁽⁴⁾ בערב' ד"ז ב, היה קל, לא נכבד, שפל.

⁽⁵⁾ בערב' זולל c.

⁽⁶⁾ כבר גזר ריב"ג שגם זה מן זול ולא זלל

סד כ), — ועי' נזל.

ב. זלל, — קל אינו נהוג.

— פ"ע, זלל, — כמו זולל: בבשפיו הללו, ובקסמיו הללו

יום העמיד זולל, שמש הדמים וזולו (ר"א קליד, אך קולן).

— פ"ע, זלל: ההוללה זוללה חוללה ובסומה פרועה
ונזרת כמו דוה ונממאת בצרועה (סליח' יוס ז, אפס סוד).

— פ"ע, זולל, — כמו זולל: בושר המול ולא הזליל
ומדוביך דא סר (רסע"ג, עכודס).

*זללם⁽¹⁾, ש"י, — בזו ודפי: ואל תבחר בכל יקר ועלם,
ואל רעו בעין לעג וזללם (דיני ממונ' לרס"ג).

זלעה.

ממנו זלעפה, זלעף.

*זלעפה⁽²⁾, פ"י, — זלעף את פלוגי, פעל בו בזלעפה:

קדוש כהכויט לבל תופר ברית מל, זלעף רוח

לילד ונפשו נטל (ר"א קליד, תפי' טל, תחת חילת).

זכות עקוד טור, אין רחמים לבטור, זלעף בשר חמור,

צרור חמור (יולד כ פסח, חסיק רנן). חמל ברד ורשפים,

זלעף בעלי בשפים, קרמו כרעו בשופים, עפר ארץ

שואפים (יולד כסכ"ג, מי וקיס). פסח זילעף במכתב

שונן, מתנה מצרים בעמוד אש וענן (מח' ויטרי, מער'

ליל אחרון פסח, ויושע).

— פ"ע, זלעף, — שזלעפו אותו: אלהי זלעפתי עת

דרשתיך, זעתי ונעתי עת כי שחרתיך, וזכרתי וחלתי

יום וזכרתיך, זאת זכרה לי אלהי (רסכ"ג, שחר' יוס"כ).

ארץ אשפיל). שמעו עמים וזכרת רופפו, אז פלילמו

ברעד זלעפפו, תפל צוחה עליהם ויחדיו יסופו (יולד ז'

פסח, ויושע אל). חלפה הדת ונפלו פגרים, זולעפפו

וזועמו מובסים ומוגרים (סליח' תענ' אסתר, כמתי מספר).

וזלעפנו על חמאותינו, חולחלנו על רוב פשעינו (סליח'

ליום כ, אפסונו).

זלעפה⁽²⁾, זל, ש"י, מ"ר זלעפות, זל, סמ' זלעפות,

— חס עו, כמו של רוח קדים וכדומה, Glut

feux violent; heat, בהשאלה, מהרעב: עורנו

ורגש הלמד הוא מפני שהוא סע מד ולא להבלע

הכפל. ועי' נזל.

⁽¹⁾ בסור' זלם מעקל, זכהשאלה עון, אשמה.

בערב' זלם א, שגה, טעה, והעקר זלם ב, חסס, עריצות.

ועי' ערך עלם.

⁽²⁾ לא נתברר מקור מלה זו, יש אומרים כי עקרה

(a) זלם (b) זלם

(a) זלח (b) זל (c) זלל

סאתים מים בכל יום בארבעה אמות אדם רוצה לזלףן
פחות מארבע שופכן (ערוכ' פת). אין מונעים לא
שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת ולא עוד
אלא שמוזלפין חמין על גבי המכה בשבת (מד"ר
בראש' ט). ומותר לזלף מים על גבי הקרקע ואיני
חושש שמא ישוה גומות (סרמכ"ס שנת כ"א ג). חנבים
ובבשים שמוזלפין עליהן ויין אסורין וכן אם היו
מוזלפין עליהן חומץ (כ"א, מ"א, אסור' יו כד).
— ועומד: וברדורין אעפ"י שהיו מוזלפין עליהן
מותר (ע"ז נט). גול יגלה לפניך ישפך ויזלף, גם
בפודרך מלא גויות יגלף (סליח' מוס' יוס"כ, חל"ס).
— פט', ז"ף, מוּלָף: מוזלף: מוזלף ת (המשה) ומליאה טפין
טפין (ר"א בדרש' חות' חכנ', רענן).

א. זִמָּה⁽¹⁾, ש"ג, מ"ר זְמֹות, — כמו זָמַם, מה שאדם
זָמַם ומתכוון לעשות, לשוכה ובפרט לזעה,
Vorhaben; projet; purpose, design : ימי עברו
זְמֵיתִי⁽²⁾ נתקו מורשי לבבי (איוז יו יא). וכלי בלוי
רעים הוא זְמֹות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (שע'
לכ ו). זְמֹות אולת חטאת ותועבת. לאדם לץ (משלי
כד ט). — ואמר בן סירא: (עורחני) משפתי זמה
ומפלי שקר וחצי לשון מרמה (ב"ס גני' נ"א ט). ואמר
הפיטון: שקר בהעידים יוממו בפרושים, תעשה למו בְּזִמָּה
להאשים (יזר' כ שטו', אמרי כז).

ב. זִמָּה⁽³⁾, ש"ג, מ"ר זְמֹות, — תועבה, בפרט של
זנות⁽⁴⁾, Unzucht; fornication : ערות
אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה
לא תקח לגלות ערותה שארה הגה זְמָה הוא (ויקד'
יח יו). אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה
הארץ ומלאה הארץ זְמָה (שס יט כט). ואיש אשר
יקח את אשה ואת אמה זְמָה הוא כאש ישרפו

⁽¹⁾ מן זמם, עי"ש. — ⁽²⁾ פרושו רוב המפרשים
במשמ' זמם ומחשבה אעפ"י שיש לפקפק בדבר.
⁽³⁾ לא נבחר מקור מלה זו במשמעה הזאת. קצת
החכמים נזרוה מן השרש הערבי ד'מֵא (a) במשמ' גנה
דבר. וי"א שנתחלפה במקום זנה. וגם זה אינו מחוץ. —
ופרשו בדרך דרש ואמרו: שצד (הקב"ה) צורת העובר
בדמות הנואה וכו' ולפיכך נקרא זמה לפי שהן בופרים
שניהם ואומרים לא עברנו עבירה והבריות אומרות אם
כן זה מהו (מד"ר כמד' ט).

(a) זִמָּה

בתנור נכמרו מפני זלעפות⁽¹⁾ רעב (אכס ס י). —
ושל הרוח: ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח
זלעפות מנת בוסם (תהי' יא ו). — ומפני כעס
וחרון, בחבור עם רעה: זלעפה אחותני מרשעים עובי
תורתך (שס קט נג).

* זִלְף⁽²⁾, ממנו *זִלְפָה, *זִלְף, *זִלְף.

* זִלְף⁽³⁾, ש"י, — כל מה שמוזלפים: ואין עושין אותו
(את היין של תרומה) זלף (תוספתא תרומ' ט יס).

* זִלְף⁽³⁾, ש"י, — זלף משקה מכלי וברומה, שפך לאט לאט,
טפות טפות: זולף (את הציר של זיתי הכבש)
וגומר וגף כדרכו (מו"ק ב א). שלא יהיו מעבכין אותו
בשעה שהוא זולף את המים (פרס ז ח). הזולף
את הבור וכו' בזמן שהוא זולף בכל אחת ואחת
(מהחביות) אבל אם היה זולף במחץ וכו' (טסר'
י ז). זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן (פרס
וכ). במשמרת זו של יין שקולטת את השמרים
וזולפת את היין (רש"י אבות ס טו). הזולף
מים מן המעיין בידיו וברגליו ובחרסים ונתן לתוך
החבית (רמב"ם פרה אדומה ו ח). — יודמעות: דמעות
כתנין זלף, עוללי אשר מפחתי בעלף, איך גזו
מני בחלף (קי' לח"ב, אז כהלון). — ועומד: מי שדמעיו
זולפות תמיד (רמב"ם ביאת המקדש חו). — ופעול:
ענה זלופת בושם לפחת, חן וכבוד נמשחת, ולמלוכה
נצלת (הושע' יוס' ד, ענה איומה).

— פט', *זִלְף, — כמו חקל: מרחיצין את הקטן בין
לפני המילה ובין לאחר המילה ומוזלפין עליו
ביר אבל לא בכלי (שנת יט ג). כיצד יעשה יזלף
עד שהוא מגיע לספוג (פרס ו ג). פעמים שאדם הולך
לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה או לא ונוטל
אשכול ענבים לסוחטו ומוזלף על גבי ענבים (שנת
יו). ומוזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתורית ריהו
ותרם עליו (שס קת). מוזלפין עליו (על הילוד)
ביר אבל לא בכלי (שס קלד). שאדם עשוי להסתפק

היא ועף בהוספת ל. ועי' הערה שלקמן. — ⁽¹⁾ אמר
מנחם: דבר הלמוד מענינו פחרונו כמו שער קטב. ע"ב.
ויב"ג הוכיר מלה זו ולא פרשה. ראב"ע הסכים למנחם.
אך רש"י אמר: זלעפות לשון שרפה. ובמשמעה זו
פרשו כל החרשים והביאו סמך לדבר שבערב' מצויה
מליצה זו, אש הרעב: נאר אלג'וע.

⁽²⁾ דומה לזלת, עי"ש.

⁽³⁾ דומה לזלת, זלת, עי"ש.

מהו זימן מועיל או אין זימן מועיל (גדר' ז). ואמר לה בפני עדים כשרים תהא לי מקורשת במבטת זו כלומר תהי לי ולא לאחרים מזומנת ומוכנת וכו' וזה הזמן שתהי מזומנת לי יהיה כדת משה (אבודרהם, כרכת אירוס' ונשואין). — וברוחניות: אך היותם והבורם זה זמן להם צריך כזה אל ידיעה שלימה מפורשת תכלית הביאור מאת האלהים (כוזרי א עט). והם הזימונים החוששים אבל הזימונים הנפשיים והם סודות התורה למי שידעם ותתחכם בהם הם מועילים מביאים הטוב ודוחים הרע (סס ה כ). — ובעניני דת, *זמן וברכות, ברכת בזמן: ב' חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמן (כרכ' ז ס). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפסיר את עצמו מן הזימן (תוספתא סס ה יט). ברכת הזימן מן התורה שנא' ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימן (סס יו א). עד היכן ברכת הזמן רב נתמן אמר עד נברך (גמ' סס מו).

***זמור**, ש"י, — ש"פ מן זמר: שדך לא תזרע וכדמך לא תזמר אין לי אלא זירע וזימן ור מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מ"ק ג). מקרסמין מלשון קירסמיה נמלים והיינו זימור אלא שלשון קירסום באילן וזימור בכרם (ר"ש שני' כ ג).

***זמורה**, ש"י, מ"ר זמרים, זמורות, — א' שלחה ארבה דקה של הגפן, sarment; Weinranke; shoot of a vine: ויבאו עד נחל אשבל ויברתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישארו במוט בשנים (כמד יג כג). על כן תמעי נמעי געמנים זמירת זר תזרענו (יבט' יו י). הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזק' יב כ). כי בקקום בקקים זמריהם שחתו (נחום כ ג). אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). זמורה שהיא קשורה בטפית ממלאין בה בשבת (שבת יו ו). ולא (גוטעין) זמורה בין שתי קורות שתוכלע ביניהן (תוספתא כלא' א י). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעין ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתה זמורה עליהם (ערוג' יא). כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים (ב"מ ט א). גמל מעון פשתן או חבילי זמורות (ב"ב כ יד)

אמו ואחתה ולא תהיה זמה בתוככם (סס כ יד). כי עשו (אנשי הנבעה במעשה הפלגש) זמה ונבלה בישראל (שופט' כ ו). זמה עשו בתוכך ערות אב גלה כך וכו' ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה (יחזק' כ ט-יא). כבוא אל אשה וזנה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת הזמה (סס כג מד). נאפיק ומצהלותיך זמת ונותך על גבעות בשרה (יזמ' יג כו). ותפקדי את זמת נעוריך בעשות ממצרים דרך (יחזק' כג קא). והשכתי זמתך ממך ואת ונותך מארץ מצרים (סס כז). והשכתי זמה מן הארץ וגו' וכל הנשים ולא תעשינה זמותכנה (סס מח). מרבה שפחות מרבה זמה מרבה עבדים מרבה גול (אבות כ ז). שהבטלה מביאה לידי זימה (תכוכ' ס ה). נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה (ספרי, תלא' ללח). חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגול ואהבו את הזימה ושנאו את אדוניכם (פסח' קיג). ברזילי הגלעדי שטוף בזימה היה וכל השטוף בזמה זקנה קוצפת עליו (שבת קנב). אלהיהם של אלו שונא זימה הוא (ספס' קו). כך היו אומרים נמות הוברים ונקח הנקבות לגשים לפי שהיו המצריים שפופים בזמה (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (סס נמד ט). ואמרו בני ישראל להרגה (את דינה) שעבשו ואמרו כל הארץ שיש בית זמה באהלי יעקב (פדר"א לת). — ואמר הפימן: חבול טמאת שרץ, גן נעול השרץ, שתוק אסוף הפרץ, זמה ספק ארץ (יולר שנת א תשכ"ו, אין לור). יהר לץ והעמיד מסלה, טכום בחורי בזמה סלה (יולר שנת זכור, תמימים).

***זמה**, ש"י, מ"ר זמות, כל זמות, — כמו א. זמה: ומה פשעי אמו זמתי (י' עברו פי ואשר המה לי לבי לא טמנתי בחבי ולא זכרתי בחסוי בי שגגת תלמיד כמוני עולה דיון (ר"ש כלוך, אגר' ליעקב ניק).

***זמנים**, ש"י, — כמו ב. זמם: ויבא האיש הביתה התייר זמוסייהם (של הגמלים) (מד"ר כלא' ס).

***זמן**, ש"י, מ"ר זמנים — ש"פ מן זמן: היה שקננה בפרדס אינה צריכה זמן (בול' כה). הומינו לבית המרחץ

(י' עי' שרש זמר, והיא מלה עברית ואין לה

(י' לפי הכתוב זמתי כל יעבר מי, עפ"י פרוש המפרשים. ועי' זמה.

הבילי זמורות יטלטל (בשבת) מפני שהוא מאכל לפילין (שנת קמח). ונקיף לה הבילי זמורות ונקלה (פסח' עה). הביאותו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז ית). הנותן מעות לבעל הכרם על השריגים ועל הזמורות לבשיכרתו וכו' צריך להפך בהן כשהם מחוברים שנמצא כקונה אילן לזמורותיו (רמב"ם מלוס' ולוס' ח ו). — "בת הזמורה, היין: בני תבל עדנים תאכלם ויינקו בה שדי בת הזמורה (ר"י חריו, סעק ג). — ובמנהגי ע"ז בימים הקדמונים: וישבו להכעיסני. והנם שלחים את הזמורה (אל אפס (יחוק' ח ו)). — ואמר הפיטן: הלכה ממפתן לחצר העזרה, וראתה שולחים אל אפס

אחות בשאר הלשונות. — ⁽¹⁾ אמרו המפרשים החרשים כי הכונה בדבור זה למנהג הפרסים הקדמונים עובדי השמש שבשעת תפלתם להשמש היו מחויקים בדיהם ברצון, שהוא אגודה של ענפים, קצת דומה לאגודת שלשה המינים של היהודים בחג הסכות. וקצת החרשים פירשו זמורה זו במשמ' המשאלה אבר הזכרות, עי' לקמן, אך תמונה השליחה לאפס. והנה בספרי (דנר' קעב) מנו פסוק זה בין הפסוקים שכונה חכ"ת ובמפני הכבוד, ונראה שר"ל כי הכתוב בעצמו, או הנביא בעצמו אמר לאפס במקום לאפס, אך המסורה (ראש כמד' וכן) מנתה לאפס בין שמנה תקוני סופרים, ואעפ"י שכבר אמרו גדולי הרבנים שאין הכונה בתקון סופרים שהסופרים נגעו בעצם נוסח הכתוב ושנו בו איזה דבר, אלא שהסופרים פירשו שכונת המקרא היתה לא ככתוב, ככ"ו אין ספק כי המסורה נתכונה באמת שהסופרים תקנו הנוסח, ועל כל פנים בין כך ובין כך נראה, כי המעשה של שליחת זמורה היה נחשב אצלם לדבר בווי ומתועב מאד, עד שהיה ראוי בשביל זה שייבנה הכתוב בעצמו או שהסופרים יתקנוהו. ואעפ"י רגלים לדבר, שבעלי התלמוד בעצמם עוד לא פירשו דבור זה במשמעה הגופנית שיוחסו לו אחרי כן, הואיל והם השתדלו להוכיח שהאנשים עשו מעשה זה בדרך דרש ואמרו: ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם כלפי מערב מה תלמוד לומר אחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין עצמן ומתריזין עצמם כלפי מעלה וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מיטתו, ע"כ, ואלמלא היו שומעים דבר זה בנוף בהדבור שולחים הזמורה לא היו צריכים להכריח זה מלשון היתרה שבכתוב, ולא ידוע איזה מעשה מתועב שמעו בעלי התלמוד בהמלים שלחים הזמורה ובמ"כ אחריהם עד מנחם בן סרוק, שבמחברתו אנו מציאים בפעם ראשונה שיוחס את המעשה שלמדו בעלי התלמוד מן האחוריהם קדמה להמלים שולחים הזמורה, ואמר: והנם שולחים את הזמורה אל אפס דבר דופי וקלון הוא לפירוש

הזמורה, ונאמה את פני מהם אסתירה (ק"ל נ"ג שכינס לועקת). קט ושן חרק, ונאצות שרק, זמורה באפו הרק, וחרבו הברק, למילה פרק, וכלפי מעלה זרק (יולד שנת זכור, אן קולץ). וזכור יי' את יום ובולך, המתגאים ונאמים פה מה לך, השולחים זמורות באף לחללך (שם, אלסיס אל דמי). כת גבורתיך איפא יודע ובמה, לשולחים זמורות אף פעמים כמה וכמה (סליח' יוס' ז, אפס סוד). — "ב' על הזמורה, פקיד במלכות רומי' לפנים שהיה נושא הבילה של זמורות בידו להלקות בהן את הנרונים למלקות, *Lictor*: הדבר דומה לאחד שקילקל בעיר מסרו לבעל האגמו וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו והיה קשה מבעל הזמורה מסרו לבעל הרצועה וסמרו (יחוס' סוט' ט כד). אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבירה אגמון וקטמון ובעל זמורה (שנת קמח). משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ זה זמורה בידו אמרו אולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד ששם המלך ואמר לו העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו (מד"ר שמות כא). — "נתן לו זמורה: משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן כן חריון וליתן לו זמורה (מד"ר כמד' ית). — (ב) "בהשאלה, אבר הזכרות, *männl. Glied; membre*; *virile; membrum v.*: זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחירופיו ובגידופיו (זמורה ⁽¹⁾ שהיה נוטל זמורת ⁽²⁾ שלישראל זורק כלפי מעלה ומחרף ואמר בזו בחרת (פסוק' רכמי ז). — "ב'יחה וניעה שמוציאים מהגרון או מהאף, *Auswurf; erachat*: הכך בגרונו והוציא הזמורה ⁽³⁾ (פסוק'

השוה רית מקטרתם וכעס קרכנס וניחוחם למלאכת תופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי' יורה על הענין, ע"כ, וכן ריב"ג בפרוש: והנם שולחים את הזמורה אל אפס ר"ל הקול היוצא מן האדם מלפניו והוא כאשר אמר עליהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לרית היוצא מלמטה לכער מעשיהם ולגנות קטרתם. ע"כ, וכן רש"י: והנם שולחים אל חוטמם את רית רע של זמורה שהם מומרים ברות היוצא מפי טבעת. ע"כ, וכן רד"ק: והוא עמוש מלמטה, וכן שאר המפרשים, ועפ"י השתמשו בדבור זה במשמעה זו הסופרים. — ⁽¹⁾ פירשו המפרשים במשמ' אבר הזכרות, אך יש מקום לפקפק בזה. — ⁽²⁾ בגדסם זכרותם בכף, — ⁽³⁾ כך פרש הערוך, אבל גם כאן

א. **זְמִיר**, ש"ו, — הזמן שבו זמרים ובסחים את הגפנים
: *Schneiteln; émondage; pruning of vines*
כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצינים נראו
בארץ עת הזמיר⁽¹⁾ הגיע וקול התור נשמע בארצנו
(ש"ס כ ו יא-יב).

ב. **זְמִיר**, ש"ו, סמי' זמיר, מ"ד זמרים, — קול זמרה,
: *Gesang; chant; song* — כחרב בציון שאון ורים
תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (י"ט כה ס). —
ואמר המשוור: בינות ערונות שב ימי ניסן, עת יעלה נצן
ורם ניסן, ועלוז עלי זמיר לקול אמיר, גם שיש להוד
הציץ והסנסן (כ"י חריו', תזמ' ס). לשבת בין מעיינות
המים תחת צללי האילנות לשמוע זמיר העופות
ושירקות רינונם (כ"ט פלוקיאל, לרי כיגון ט). ויהי
בשמוע בעל הגן את הצפור שמח מאד עד כי חדל
לספור וחשב כי מצא מציאה גדולה וחמל עליו חמלה
וישמר את השבועה לבלתי יהרגהו ויעמד בבריתו
וישלחה ויעף הצפור בקול זמיר ויעל לו בראש אמיר
(כן המלך והנויר כ). חמסי על זמן בוגד יצורד בני מוסר
ויפילם במשמר, וימשילם לצפור בהטיבו זמיר ו יתנו
אותו במשמר (שס ס). לכו נא זמירי לבית הצביה,
ועל כל שפאים תלו נא תלונה (עמונאל מח' ג). בתי
זמירך הזמן והב יצף (כ"י פדוכיס, הקד' מתק שסת').
טרם יצרך אל בכטן אמך כך משמי קדשו זמיר
הופיע (שס). ואומרה הם זמירי למה תחלל חלילי,
חדל להשכיל להטיב חדלי ומי לי לגאלי (סיר התלוסה
לר"ט כונפיד). המולת עלה נדף מרוח צח הנושב בין
העפאים זמיר צפרים ושירקות העדרים (א' מפו, אה"ל
ד). וכמו השתר עלה בא הרוח ויגע בנבל ויתריו
המו, ובעינים דלו למקור אור ורות ישב המזמר
וזמירי ורמו (יל"ג, אדו"מ יב). — ואמר הפיטן:
קול תור בארצינו נשמע עת הזמירי ס הגיעו,
בכבי שרפים ובדמץ חשמל וחיות הויעו (דני ושמתי,
פיוט, סיני מאור). — ב) ישם עוף מנעים זמר:
ואמנם הזמיר בעל הלשונות ובעל הנגינות הוא
זה העומד על ענף האילן קמן הגוף קל התנועה
טיב הגגון (אגר' בע"ח, ר' קלוג' כ ז). ויקם אז נגיד
העופות הבלתי דורסים והוא הזמיר ויאמר אמת
הדבר כמו שאמרת אתה האדם (שס ס יא). וכן
יעשו העופות הדורסים והסנוניות והזמירים ווולתם
יאלכו הארבה והדומים להם (שס ג יב). מרורת

זר"כ, זכור). — ד) ישלח הזמורה לאפו של פלוני,
התריו⁽¹⁾: משום שדוחקות הרוחות בבטנו משלחת
זמורה וכו' מיד מתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח
זמורה (ערך, ערך תרו). ויפול על הנשור (מעקרב)
שלוח זמורת כל שכן אם תהיה הנשיכה באברים
השפלים (קאנון דו ס ג). כי לא אמרו רק לגבי
שוכבת חיקו בקירוב בשר וישנה עמו בטלית א'
שויעתו והכלו מעלה עשן בנגדה וזמורת ור
אל אפה (ש"ת מהר"ט, אה"ע טו). — ובמשמ' יאמס
בו, בעט בו: בני תכל עדנים תאכילם ויינקו בה
שדי בת הזמורה, ובסוף תחשף להם קלונה וגם תשלח
לאפם הזמורה (כ"י חריו', הענק ג). — ובמליצה
במשמ' עשה מעשה מנגה: הסתכל בעין השכל בצחנת
פסולת מאוסה, הטמון בחובך עם מימי כוסך, השולחים
הזמורה אל אפך להכעיסך (אגר' המוסר לר"ט,
אלעמי). שלחו זמורה אל אפם בומרי לעיני
משה ולעיני כל העדה (מנח' קנא' לאכא מארי כ).
מנתקים מוסרות האמונה דרכם בניגוי שולחים את
הזמורה לאפם ותוסמת היא את העוברים (שס
מו). עמוד על גבולך עד יתברר לך הדבר כמשמ
אם ישלחו הם הזמורה אל אפם (שס לו). גירי
להיך חרים כזמורות, ושפתוך בלשון הרע מומרות,
בידך החוקת תכרות הזמורות, ולנגד אפך תשלח
הזמורות (תוכח' מוסר, עזרא הכנלי, תתפאר).

זְמִזְמוֹם⁽²⁾, ש"ו, — קול שאון שמשמיעים קצת בע"ח
בכנפיהם, כמו זבובים, יתושים, וכדומה, נהוג בדבור
העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

זְמִזְמוֹם⁽²⁾, ש"ע, — השמיע קול זמזום, זמזום הובוב, זמזום
היתוש, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו
בו בספרות החדשה.

זְמִזְמוֹם⁽³⁾, ש"ו, — מין חליל: שים על לשונך הרע
וזמיר, ולא תתעה אחרי קולות זמזמיר (תוכח
מוכר, עז' הכנלי, הנלוס). תרבה לשקר עדות וזממיר,
ועל כמותי תרקד בזמזמיר (שס יד).

יש מקום לפקפק. — ⁽¹⁾ עי' למעלה הערה להכתוב והנמ
שלחים הזמורה.

⁽²⁾ חברה מחקה הקול, וכן בערב' וזמזום, וי"ס כי
העם וזמזום שבמקרא נקרא כך על שם קול דבורם הור.
⁽³⁾ בארמ' : קלא דזמזומי (עיר' קד), ופרש העירך חליל.

⁽¹⁾ י"ס זמיר זה במשמ' בזמיר שלקמן.

ד' אהס"ס, אלהי:—ועת' יום, מ"ל יומי, ובהקלת הדגש יומי: ועתה לא יבצר מהם כל אשר יומי) לעשות (כראש' יא ו). — ב) *יִזְמֵם הָעֵד, העיד עדות שקר: כיצד העדים נעשין וזמם מ'ין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו אלא לוקה מ' (מכות א' א). אין העדים נעשים וזמם מ'ין עד שיוזמו את עצמן (ס' ד). אם נמצאת אחת מהן וזמם ת הוא והן נהרגין (ס' ט). (נמצא) אחד מן האחרונים וזמם במלה עדות שניה אחד מן הראשונים וזמם במלה כל העדות (כ"ק ג). עד וזמם פסול מכל עדיות שבתורה (תוספתא מכות א' יא). אלו הן הנחנקין הטבה אביו ואמו וכו' והבא על אשת איש וזמם מי בת כהן וכו' (ס' יא א). עדים וזמם מ'ין שבאו אחרים והוימו וזמם מ'ין פטורין (תוספתא מכות א' י). שומרי הרבים והגדודן והעדים וזמם מ'ין וזמם מ'ין וזמם מ'ין עומדים משורה החיצונה ולעם (ס' סנה' ח כ). לפי שמצינו בכל עונשים שבתורה שזה מיתת איש למיתת אשה וזמם מ'ין כיוצא בהם וכו' אבל וזמם מ'ין (של בת כהן) לא שמענו מה יעשה להם (ספרי שופט' קז). — ועת' יזום: מה שלשה מויםין את השנים אף השנים יזום את השלשה (מכות א' ו).

— נפע', *נזום, יזום — נעשה וזום, הוברר שעדותו עדות שקר: אין העדים נעשים וזמם מ'ין עד שיוזמו את עצמן (מכות א' ד). אין עד וזום משלם ממון עד שיוזמו שניהם (גמ' ס' ג). — ומ"ל *נזמים, במקום נזמים: ומה שמתחייבים הניזמים אינו אלא קנס לפיכך אין משלמים על פי עצמם (טור עדות לח). והם הניזמים נהרגין שהרי הוזמו (כ"ע מכות א' ט). — הפע', *היום את העד, — הוכיח שהוא וזום: באו אחרים והזימום ואפילו מאה כולם יהרגו (מכות א' ה). שלשה זימיםין את השנים (ס' ז). מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש ובאו אחרים והזימום הנידון בשר (תוספתא ס' א י). שהביא הבעל עדים שזינתה והביא האב עדים והזימום

הכתוב משובש. — ⁽¹⁾ החליטו החרשים כי הוא עתיד מן זמם במקום יומי בהקלת הדגש. אך הקדמונים ראו בו עבר מן יום, ת"א: דחשיבו, ריב"ג קבע שרש מיוחד יום, וכן ראב"ע: ומלת יומי כמו זממו והם שני שרשים. — ועי' ערך יום.

אין זמם⁽¹⁾, ס"ע, עכ' זמם, זממה, זממו, זמם, זממתי גם זמתי, עת' יום, יזום, — א) חשב מחשבות לעשות דבר מה, ועל הרוב ככוונה לרע, sinnen, Böses planen; méditer, faire des projets to meditate, plan זמם לעשות לאחיו (דבר' יט יט). אל חומת בבל שאנו גם החויקו המשמר הקימו שטרם הכינו הארבים כי גם זמם יי' גם עשה את אשר דבר אל ישי בבל (ירמ' נא יב). וישבו ויאמרו כאשר זמם יי' צבאות לעשות לנו כדרכינו ובמעללינו כן עשה אתנו (זכר' א ו). עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (איכ' ב יו). כי כה אמר יי' צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אכתיכם אתי אמר יי' צבאות ולא נחמתי כן שבתי זממתי בימים האלה להשיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר' ח יד"ט). זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (תהי' לו יב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (ס' לא יד). זמם מ'ין להיטיב ולא אהפך כי אמצאנה חשקה נפשי בה ופני לא אהפך מסנה (כ"ס גני' נא ית"ט). וכאשר זמם מ'ין לעשות מה שהסכמתי עלי מחבור הספר הזה ראיתי כי אין איש כמוני ראוי לחבר חבור כסוהו (קדק' חו"ס).

— והשתמשו בו גם בספרות המאוחרת קצת בדרך הכפולים: אי כה זמם והרג מצרי בגן בקדש, ויפן כה וכה חתם בערת קדש (ר"א קליר, קינ' לת"ב, אי כס). זמם והבין עין, תקיעה חג דת עין (קרוי' לפורים, אהו מנהלת). זמם אנכי וקרא אלהי כל יצירה, חפוצ בחוקה טהרה לא תעבוד כל צורה (סמ"א, פזמ' לש"ת, אל עליון). — ועכר זמתי: על זאת תאכל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ' ד כח). אם נבלת בהתנשא ואם זמתי⁽²⁾ יד לפה (משלי ל ג). וכבר זמתי לשום עליו מה שמצאתי מן הנפרדות האל השניות הנדגשות בבא הא הנקבה עליהן וכו' (קדק' סכסכ' לריב"ג). — ואמר הפיטן: חשבתי עדן עדנים, עיני כלות לזמנים, לפי רוב השנים, זמתי לקץ זה אין חקר, אך לעת ערב יהיה בקר (יוזר שנת

⁽¹⁾ בערב' זמ' a, ט"ב b) חשב, דן, דמה. — ⁽²⁾ אין המליצה מתבארת יפה, ולכן סוברים החרשים כי

(a) זָנַן זָנַן

— הפע', יהומם: בלע פלג לשונם ויוממו, היום שנימו
בפימו ויוממו (יולר יו"כ, אדנרה).

***וְזָמַר**, ס"ע, — התהלך הנה והנה מבלי מצוא מקום
מחסה לו, herumstreifen; rôder; tramp about.
נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר
והיתה נפש אדוני צורה בצורה החיים ושל רשעים
זו מ זו ת²) והולכות (שנת קכ"ב). לאחר שנטל את
האבן ונתנה לתוך כף הקלע אע"פ שהופכה ממקום
למקום אינה יודעת על מי שתסמוך כך נשמתן של
רשעים **זו מ זו** ת והולכות ושומטות בעולם ואינן
יודעות על מי נסמכו (אדר"ג, חוספ' א לנוסח' ב ט.).
ודנה את הדין לאויבי דוד להיות נשמותיהם **זו מ זו** ת
והולכות בתוך כף הקלע ובהכרח ירמו כאבן (אמר'
טסורות, אס כל חי ב א).

זמן ממנו זמן, *זמן, *זמן, *זמן, *הזמן, *הזמן, *הזמן.

זמן ש"ו, כל' זמן, מ"ר זמן, — א) עת ושעה

bestimmte קצובה שיקרה בו דבר מן הדברים, ויאמר
 לי המלך וכו' עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב
 וישוב לפני המלך וישלחני ואחנה לו זמן (תש"ב כ ו).
 לכל זמן ועת לכל חסן תחת השמים (קנ"ג א ג). קימו
 וקבל יהודים וכו' להיות עשים את שני הימים האלה
 בכתבם וכוונתם בכל שנה ושנה (אס"ט ט כז). לקים
 את ימי הפריים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי
 היהודי ואסתר המלכה (ס"ג א). היה קורא בתורה
 והגיע זמן המקרא (כנ"ג ב א). וכל מצות עשה
 שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל
 מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד
 נשים חייבים וכל מצות לא תעשה בין שהזמן
 גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד
 נשים חייבין (קדוש"א ו). נתנו לו זמן לקיץ את
 האילן ולסתור את הכותל (כ"א י ד). תורין שלא
 הגיע זמן ובני יונה שעבר זמן (וכנ"ד י ב).
 ויקח בירו כפות תמרים אשר ברתו בזמן ידוע
 (ויכסוף ו). היה מקריב זבחים בירושלם אומר ברוך
 שהגיענו לזמן הזה וכו' ברוך שהחינו והגיענו

(1) לא נחבר מוקד פעל זה, ועי' הערה לקמן. (2) רש"י מרש חבושות בבית הכהן, מלשון זמם, אבל פרוש זה סותר להפעל והולכות שאחרי זוממות. אך לפי הענין אין ספק בדבר כי הבונה בזוממות כמפורש בפנים, אעפ"י שלא נחבר לו מקור.

לעירי הבעל (סנס' ת:). וכל עדות שאי אתה יכול
להזימה לא שמה עדות (שס מא.).

— פֶּסַע* הַיּוֹם, הַיּוֹם : עַד זֶמֶן פֶּסַל מִבֶּל עֲדוּת
 שְׁבִתוֹרָה וְכִי בִזְמַן שֶׁהוּא לַעֲדוּת נִפְשׁוֹת אִבֵּל לֹא
 הוּא אֵלָּא לַעֲדוּת מִמּוֹן אִינוֹ פֶּסַל אֵלָּא לְאוֹתָהּ
 עֲדוּת בְּלִבָּד (תּוֹסֵפֶת) מִכּוֹת א' יו"ט. הוּא בְּדִינִי מִמּוֹנוֹת
 כִּשֶּׁר לְדִינִי נִפְשׁוֹת (סִי' כו"ג). פְּלוֹנִי בֹא עַל נַעֲרָה
 הַמְּאוֹרָסָה וְהוּא נִהְרָגִין. וְאִין מִשְׁלֵמִין מִמּוֹן (בֹּא
 עַל) בְּתוּ שֶׁל פְּלוֹנִי וְהוּא נִהְרָגִין וּמִשְׁלֵמִין מִמּוֹן
 (סִי' יו"ט). כִּי שִׁבְרוּ עֵידִי שֶׁקֶר נִגְדַּת הַעֲלֻבָּה וְהַעֲדִירוּ
 עֲלֵיהֶם עֲדוּת רַבּוֹת וְרַעוּת לִפְנֵי שׁוֹפְטֵי הָאָרֶץ וְהוּא
 וּבִכְן נִדּוּנוֹ בְּקִצִּיצַת לִשְׁנוֹת (ר' הֵלֵל, מִכָּת' ע"ד סִפְרֵי
 הַמִּכְתָּסִים). בְּאוֹמֵר הֶעֱדָנוּ וְהוּא בִּזְבִּי' פְּלוֹנִי
 וְחַיִּיבֵנו מִמּוֹן (מִכּוֹת ג.). —"וַעַת" בְּדֶרֶךְ הַשְּׁלָמִים : קָמִים
 לְהַעֲד חֲמֵס וְלֹא בּוֹשִׁים, רוּחַם יוֹצִיאוּ כְּסִילִים אֲנוּשִׁים,
 שֶׁקֶר בְּהַעֲדֵם יוֹמְצוּ בְּפִרְשֵׁי (יִזְלַר עַשְׁנוֹע', אֲמֵרִי כו"ג).
 — פֶּסַע* מוֹמֵם, מוֹמֵם : אִם הִיָּה יוֹרֵעַ שֶׁהוּא
 מוֹמֵם אֹמֵר תֵּהָא מִיתִּיתִי כִּפְרָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתִי
 חוּץ מִעוֹן זֶה (סִי' ו' ז'). כִּשְׁתַּחֲצִי לֹמֵר זֶמֶן מוֹמֵם
 וְאִפִּילוּ הֵם מֵאֵה (סִפְרֵי שׁוֹפֵט' קז').

— מַעַ*, יוֹם, — כְּמוֹ הַיּוֹם: דִּינוּ מִמוֹנוֹת הַקָּלִים שֶׁלֹּשָׁה
מִזְמִיִּם אֶת הַשְּׁנַיִם (יִרְשֵׁ' מִכּוֹת א' (5)). דִּינוּ
נִפְשוֹת הַחֲמוּרִים שְׁנַיִם מִזְמִיִּם אֶת הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁלֹּשָׁה
אֵינָם מִזְמִיִּם אֶת הַשְּׁנַיִם (55).

—נִתֵּן, *נִגְדָּם, — בְּמֵו הַיּוֹם: עֲדִים שֶׁנִּזְדַּמְמוּ וְחוֹרוּ
וּנְשַׁתְקִרוּ ('כֹּז') מִכּוֹת אֶלֶּה. אִם נִזְדַּמְמוּ אַחֲרָיִךְ
דְּבָרִים (שִׁים) יֵד לֶפֶה (מִדְ"ר נִכְלָשׁ סֵף).

ב. *זָמַם (זָמַם), פ"י, — זָמַם את הנבל וברומה, שם עליו זָמַם: תולד כפיוֹת בצוּאֵרִי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין נמצא לא זָמַם את הבהמה ולא מאכיל את התרומה (תרומ' ט ג). שאנו צריכים למחות בידיכם שאתם זָמַמְיָן את הבהמה (פסיק' רנתי ג). — ובמליצה: כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זָמַם יד לפה (נכד' סג:). — ופעול זָמַם, זָמַמָה, זָמַמִּים: בהמתו של אבינו אברהם היתה יוצאה זָמַם ומה ובהמתו של לוֹט לא היתה יוצאת זָמַם (מד"ר כדל' מא). למה אתם משיאים ללוֹט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זָמַם (פסיק' רנתי ג). נמליו של אברהם אבינו היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים ויוציאים זָמַם ים (מד"ר כדל' נט).

(¹) עי' הערה להשרש ב.זמס.

ויתחייב ג"כ שיהיה עתה דבק לעתה (ר"ח קדשקס, אור"ס ג' א' ג). — ואמר החכם: הזמן יקר שבנמצאות (הקד' שלטי הנכור' על הדי"ק). אין אבוד באבוד הזמן ואין עניות בעניות השכל (ר"ס אולוירו, יד לשון). — ואמר המליץ: הן כזמן רופא אין אל כל פגע, אף אין כמו תוחלת מזור לכל מכה חלי וגנע (רמח"ל, לישר' תהלה). — ובמשמ' הליפות הזמנים לפי השתנות הירח: ממנו (מהירח) מועד וזמן בי חוק (כ"ס גני' מג' ז). — וזמן רשום על שטר ובדומה, איוה יום בשבוע, לחדש, ומספר חשבון השנים, Date: יש עליו (על הגמ') עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד (יכמ' ג' ת). וזמן של שטר מוכיח עליו (גיט' עכ.). — "פרע לזמנים, שלם חובו לא בבת אחת אלא בזמנים קבועים: ונשאר פרעון אחד אשר לא הגיע זמנו עדיין לפרוע כנהוג בימינו שמשעבדים מוסקי הנדן לפרוע לזמנים (ט"ו"ת מהר"י קולון סק.). — "בזמן, במשמ' אם, באופן, בתנאי, wenn mit der Bedingung; si, à la condition; if when, in the case of: הרואה את הים הגדול בוזמן שרואהו לפרקים (כרכ' ט' א). המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני א"ר יהודה אימתי בוזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה (פאה ס' ס). עיסת הכלבים בוזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו' אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה (תלה א' ת). שתי נשים שעשו שני קבים וגנעו זה בזה אפילו הם ממין אחד פטורין ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלם במינו פטור (סד' א'). פקק החלון בוזמן שהוא קשור ותלוי פוקקים בו ואם לאו אין פוקקין בו (שנת י"ז). והאשה מדדה את בנה אמר רבי יהודה אימתי בוזמן שהוא נוטל אחת ומניח אחת אבל אם היה גזר אסור (סס' י"ג). נתנו (את עירובו) בראש הקנה או בראש הקונדוס בוזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוהה מאה אמה הרי זה עירוב (ערוכ' ג' ג). והבעילה בוזמן שהיא בתחלה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום (יכמ' ה' ו). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בוזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקיים שנים יוציא ויתן כתובתה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים

לזמן הוה (תוספתא כרכ' ס' ככ). על הנסים וכו' שעשית לאבותינו בימים ההם בוזמן הוה (תפי' לתוכ' ופזרים). אמרו רבותינו בוזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש, עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר נמד' ט). — ובמשמ' עונה, מדת זמן שבו יקרה דבר מהדברים, זמן הגשמים וכדומה, saison: אין גזרין יותר משלש עשרה תעניות על הציבור וכו' לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמןה של רביעה (תע' יד). — ובמשמ' "התמרה של כמות שעות או ימים או חדשים או שנים, Zeit; temps; time: הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט' י' ו). כל זמן שמביא ראייה סותר את הדין (סנה' ג' ת). שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (סס' י' ו). עד מתי מותר לובל כל זמן שמותר לחרוש מותר לובל (תוספתא סני' א' ד). זה הכלל כל זמן ששומה הרי הוא בשומה לכל דבר (סס' תרומ' א' ג). כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים (פסרי ראש' לו). — "בזמן ש, ברגע שנעשה דבר: בוזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אותיון בו אחד בימינו ואחר בשמאלו ואחר באבנים טובות (תמיד א'). — "בזמן הזה, בימינו, בדורנו, בזמננו: אימתי בזמן שהשנים בתקנו וישראל שריון על ארמתן אבל בוזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן (תע' יד). — "בזמנו בזמן הקבוע לדבר, חוץ לזמנו, חוץ לזמן הקבוע: הפסח בוזמן והחמאת בכל זמן (זכח' א' א). כל השוחט והמקבל וכו' חוץ לזמן פגול (סס' ג'). — "לזמן, כשבא הזמן הקבוע: ראובן היה סוחר עם שמעון ורגיל אצלו במקח וממכר והפקיד אצלו פקדון ולזמן תבע פקדונו (ט"ו"ת סס' פ). — והזמן כגדר הפלסופיה: ואחר כן המציא כל אלה הנמצאות כפי מה שהם כרצונו והפצו לא מדבר ושה זמן עצמו גם כן מכלל הנבראים כי הזמן נמשך אחר התנועה והתנועה מקרה במתנועע והמתנועע ההוא בעצמו אשר הזמן נמשך אחר תנועתו מתודש (מו"כ יג). הזמן בכללות תובל לציירו כמו שציירוהו הקדמונים וכן בעל כנפים ועל ראשו שעה של חול וזכרו מגל גדול (א' מודינא, לכ האריס ג' ו). ואמנם הזמן שהוא מקרה נמשך מתנועה הוא מכלל המציאות (ממ' קנא' לר"י מפסח 96). ושיירה הזמן מן מחובר מעתות וכו'

שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומות (מקו' יח). האביק שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל מן הצד אינו פוסל (שס ו'). כיוצא בזה סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראש של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות גדול מיסב בראשו של אמצעית (תוספתא נרכ' ס). צמר הגמלים והרחלים אסור במה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם (שס כלא' ס יב). אמר רבי יודן אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביא שליש אבל אם הביא שליש אסור לקצור (ירוש' פאה כ ה). איסקופה משמשת ב' רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול בלחץ (שבת ו). ואין גורדין אותה (את המוכני) בשבת בזמן שיש עליה מעות (שס מו). מצא שטר שיחרור בשוק בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד אין הרב מודה לא יחזיר לא לזה ולא לזה (כ"מ יט). המוכר את הבית וכו' בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין (כ"ב סה). — וכל בזמן במשמעה זו: והיכי דמי צואה כתרס אמר רבה בבבא א"ר יוחנן כל זמן שזורקת ואינה נפרכת (נכ"ל כה). — ג) "מסבות והסתבכות הדברים והמעשים שנדמה שאין סבותיהן גלויות וכמו כה נסתר מסדר אותן, Schicksal; destinée; destiny: וכל שכן. לאיש כמוני אשר הזמן הכשילני ומרעתי המירדני (מנח' הקדק, לק"קנספת' 48). רעי התתאונן ותרזה על זה הזמן כי השקך רעל (כ"ט הנגיד, רעי). לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה, אך אין לגודי קץ וקצה עד אסיפה, ולתחלואים יש תרופה, אך לתלימה הזמן חמר והרע אין תרופה (הוא, לכל זמן). בואו לגנתי ושושנים ריחם כריח מור דרור בצרו, ושחו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חברו (הוא, סנה ימו הקור). אבל ידעו זמן רע כי בויתו וכו' אמאס תנואותיו בעודי, ואם עלי במלכדתו יסובב, בצורי אלכדנו תוך מצורי, ואם יכין בני קשתו אפלה בחצי לב זמן פלח כבדי (הוא, עלה אלי). זמן בוגד! עלי מה זה ולמה אלי אחי תאב וצמא (הוא, זמן כונד). זמן בוגד אסרנו בפירו, עד אחי המירני בכגדו (כשכ"ג, סיני שלמה ד). ואתי הזמן הטוב והוא ידעני אבל כי בינונים, ולא ידעו ילדיו כי לבבי מאד חזק והיה לאבנים (שס ט). אפפוני הדפוני מצוקים, וחצי הזמן נגדי נבונים, ויורוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו

(כתוב' ז ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נוזנות ובנכסים מועטים הבנות יונו והבנים יחזרו על הפתחים (שס יג ג). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידן ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי כש"א אינה צריכה הימנו גט שני ובה"א צריכה הימנו גט שני אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין ומורים בנתגרשה מן האירוסין שאינה צריכה הימנו גט שני מפני שאין לבו גם כה (שס ח ט). רש"א אף איש אחד מתיחד עם ב' נשים בזמן שאשתו עמו (קדוש' ד יב). זה פוסל דייגו של זה וזה פוסל דייגו של זה דברי ר' מאיר והכ"א אימתי בזמן שמביא עליהן ראייה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין או מוסתין אינו יכול לפסולן (סנה' ג ה). אמר רבי יהודה אימתי (סוהרי שביעית פסולין לעדות) בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (שס ג). רבי יהודה אומר מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים ובזמן שהוא בפ"ע קוטע את אצבעו ומכרו לו (ע"א ה). כהן קודם ללווי לוי לישראל וכו' אימתי בזמן שכלן שווין אבל אם היה ממור ת"ח וכהן גדול עם הארץ ממור ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ (הור' ג ת). לא הקריבו כבש בבקר וקריבו בין הערבים אמר רבי שמעון אימתי בזמן שהיו אנוסין או שזוגין אבל אם היו מוירין ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים (מנח' ד ד). קוצר לשחת ומאכיל לבהמה א"ר יהודה אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביאה שליש (שס י ח). במה דברים אמורים (שצריך בסכין השחיטה מלוא הצואר) בזמן שהולך ולא הביא או הביא ולא הולך אבל אם הולך והביא אפילו כל שהוא (חול' כ ג). כמו הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדור טהור אם אינו נקוב ואין לו חדור טמא (כלים כ ה). כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן נטמאת אחת מהן לא נטמאו כלן (שס ו כ). שלשלת של סימונות טמאה של בעלי בתים טהורה אמר רבי יוסי אימתי בזמן שהוא מפחה אחד אבל אם היו שנים או שקשר חלזון בראשה טמאה (שס יב ה). מוכני שלה (של השירה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה וכו' ואין גורדין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (שס יח ב). היץ

בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו (רמב"ם, יב"ט)
 ז א. שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות
 ותענוגי הזמן מלבו (הוא, ת"ת ג ט). ופורש מדרכי
 כלל העם ההולכים במחשבי הזמן (הוא, יסו"ת ז
 א). שהוא (השבת) יום קדוש להפנות בו מעסקי
 המחשבות בהבלי הזמנים (רמב"ם שמות כ ח). כי כלו
 בהבל ימי ולא נאמנו מימי כל שנותי אדרה לא לתורה
 ולתעודה כי אם בטרדות הזמן על המחיה ועל
 הכלכלה (הקד' המביא לדפוס ספר גידולי תרומ'). דרכי
 התמימים אשר בתורת ה' תפצם ובתורתו יהגו יומם
 ולילה ולא פנו אל רהבים רהבי הזמן ועסקיו
 (ספ). הה כי עוני כפפו אתי אחר היותי בזמן כנס
 (ר"י חריו, הענק ג). לכן ירא קרות זמן טרם ספם
 יהא מרעיש ויך כפתר (ספ). ובני זמן רצים
 להשפיל כל גאון ומורידים ולא מעלים (ספ). וחשב
 הזמן כדלי ויהיו בעיניו נחלי טובו כמריו (ספ).
 אשר נפחו בתענוג הזמנים וצוף טעמם וישתו יין
 נסיכם (ספ). אראה זמן סכל ומתגלגל על איש
 לזאת אקרא שמו גלגל (ספ). יהא האדם חוק ואמין
 לשאת כובד צרותיו, ורחב לב להכיל קורתיו, ולסבול
 עול ילדי הזמן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו שמן
 (רש"ע פלקוירא, זרי היגון 4) הלאה יגון שמה ונטוש
 יגונך ואל תרגו לכל ילדי זמנך, ובצר לך חוק וסבול
 פגעיו היה בצור לכלכל ים שאונך (ספ). כי אחרית שמה
 יגון ואנחה, וכל גיל ליגון ישוב, ונופת הזמן לחמת
 עכשוב (ספ). ולכן האיש הנלכד, ילך שובב, לא תטה
 אשורו מפחד הזמן, אשר רשת לכל יטמן (ספ 5). ואם
 יתעוללו גם כך בני יום בעת הכך זמן מכה עצומה,
 הלא אין קץ לכובדי השחקים ולא יחשך לבד סהר
 וחמה (ספ). כי הזמן נקרא עיר ההרס, כי הוא לדאגות
 ולתלאות ערש (ספ 8). כי הזמן עיט צבוע, ותבל
 דומה לגשר רעוע, ותחתיו נחל שומף עמוק ונתון
 בו חבל גרוע, והדולה עצל וצרוע, והדלי רצוץ
 וקרוע, ואם בא לדלות תשבר כד על המבוע (ספ 9).
 אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר
 יגמול השם אל כרואיו השומרים מצותיו יהיה בעולם
 הזה הואיל וחצי הזמן נגד הצדיק והרשע נכונים
 (י"ג יסוד' המשכיל לדוד כן כולא ז). בלב אמיץ עלי פנעי
 זמני, יהי מאריך אנוש ימיו ושניו (שקל הקדש, ר"י
 קמחי, ליון 3). ומה לעשות רק להנהיג הזמן
 כהנהיג חבר עקש ופתלתל (כמיו' עולם ד). אפם כי

אבנים (ספ). ואיבה לא איסר מעלליו, ועלי לא עלי אחר
 תשסו, וילך הזמן אחרי פעמיו, כאלו שבלול הולך
 בתמסו (ספ ח). ושם תבל בירי כוס יגונים ועלי הפקדה
 למצות שמריו, והפקיד הזמן כל עצבותיו בנפשי
 כי אני נפש חגרי (ספ יב). ופנש קדקדי בענן
 תלאות ועלי סחפו גשמי מטרו, ופתן הזמן נשך
 עקבי והייתי משעשע לחוריו (ספ). ולדי זמן תמיד
 לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר"י מייגס, סר
 כהנפס להמניד תרכה לט). הלא די לזמן יוביש
 חכמיו ולציו ימאסו נבון ויכזו (שירי ר"מ דרעי הקראי
 א כ). היחמוס הזמן אותי ואת בו ואריו את ויאבלוני
 כלבי, ומנך יאכיל לכסיל ואותי ישוה תוך צמאיו
 גם רעבי, אבל משפט הזמן יאכיל נשריו בשר
 רמה וצופו אל זבוביו (ספ לט). מה לך צביה תמנעי
 ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך לא תרעו כי אין
 לדודך מזמן בלתי שמע קול שלומתיך (ר"י הלוי,
 דיואן כ ד). למד לכבי סבול פרידה מימיו, נשבב
 לבלתי ישת מזמן כוס תנחומי, יום יום נביאיו
 בשרוני בשלומי (הוא, אש הנדוד). צרבי נדיבים הפקדו
 עם הזמן, על כן נדיבים לזמן נכנעו, ובני בליעל
 חשוקי הזמן, ישנו עלי ברכיו וישתעשעו (הוא, לא
 הפנינים). אנו ואשליך פאר נורי ואקב זמן חלל בארץ
 טמאה את נזיריך (הוא, ליון הלא). צנפני זמן אל מדברי
 נף, אמור לזמן יטלשל עוד ויצנף (הוא, אפני). פשמו
 ימותי זמן סות אבלים, והנם במדי חתנים הדורים
 ועל כן בייני אנדע ברחי יגוני ובלב אישר הדורים
 (רמב"ם, חכש 3). מה לי ולידירים ימי חרפי על כל
 לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד
 דברי קראו חסד (ספ ז). אם הזמן יצחק לך אל
 תהי מאמין בו או יהי רוקד כי אותך רמה (ספ ח). אמת
 עיני זמניך פקוחות, ראות כי הזמן כלל אנהות,
 והחכמה מחוה כי בודון יצו רעות ובשגגות שמהות (הוא,
 Monats. 1876, 168). ידמה כי זמן יעש רצונו כי
 חפצו והוא לא כן ידמה (הוא, כספר אלמח'רא). אם
 ישך אותך הזמן ותפל ותרד תהיה יורדתך בהתנשא
 (הסר' לריב"ג, נגל). והלשון הזה מביאים אותו על
 המלחמה גם כן אצל הערב ועל צוק הזמן ואמרים נשכתם
 המלחמה ונשכם הזמן (ספ, נכת). נסחו אל בנדר
 בנים עד אין לו באבות דומה, וזמן הסית את לבו בו
 יופתה אותו וירמה (לואת ר"א ח"ת, דרך טוב). ומלמד
 נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל כאחד מדברים

לא יהיו משלימים את זמן כמו עבר עברי וכי
מלמד אין גופו קנוי אלא שבר עצמו ללמוד עד
הזמן וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה
שהרויח (תוס' קדוש' יו.). — "בין הומנים, ימי החגים
והמועדים שבין שני הזמנים, שהם ימי הפגרה
לתלמידים. — ה) "מעמר האוויר : שפעמים שאין
הזמן צלול כל כך יפה ואין אדם רואה כוכב עד
הלילה (שלי הנכור' על הרי"ף, ס' טל.).

זמן

זמן (א) *זמן דבר, הכין אותו שיהיה מוכן
בזמן, vorbereiten; préparer; prepare
וים שחורים ומצא לבנים לבנים ומצא שחורים
(כ"ה א ד). אלא זמן לו הקב"ה (ליוסף) שקים
מלאים בשמים וכל רוחנין טובים שלא ימות מריח
עורות הגמלים ומריח העטרן (מכ' כ"ה א ד). מה
עשה הקב"ה זמן לו (לאדה"ר בליל מוצ"ש) שני
רעפים והקישן זה לזה ויצא מהן אור ויורד עליה
(מד"ר כ"ה א יא). מיד זמן לו הקב"ה (לר"ח)
חמשה מלאכים ברמות בני אדם וכו' (שם, כ"ה א).
מעשה בעקרב אחר שהלך לעשות שליחותו בעבר
היורן וזמן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה
והלך אותו עקרב ועקן אדם ומת (תנחומא חק א).
איוה דבר זמן החמר ההוא הראשון (מז' כ יט).
— יזווי : אמי צוי לבנות מדינה גדולה ובצורה
בעת שיגיעך שמע מות אלכסנדר וזמני בה מן
המאכל והמשתה וקבצי עליה בני אדם מכל הארצות
ליום ידוע לאכול ולשתות (תקון מדס' : לרש"ג ל).
— זמן את פלוני לסעודה וברומה, einladen
(ב) *inviter; invite : מי שזמן אצלו אורחים לא
יוליכו בידם מנות (כ"ה א ז). למלך שזמן את
עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (שבת קנא). עכו"ם
שעשה משתה לבנו זמן כל היהודים שבעיר
(פ"ו ח). למלך שעשה סעודה וזמן את האורחים
והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב (מד"ר כ"ה א ט).
לאחר שזמן את חבירו לסעודה והביר בו שהיה
מבקש להרנו (שם עה). מעשה באחר מגדולי כבול
שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זמן אצלו
אורחים (שם ויקר' כ). א"ר דוסתאי אותי זמן (גוי
אחד) לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היה
שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך
בלבד (שם כמד' כא). למלך שעשה סעודה וזמן
האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי (שם שם"ט, כח).

חברת הזמן מצללי ערב מהירת הנמיה ובעלם יאסוף
אל ירו ניצוץ השמש מלא קמצו ובפתחו עומד מרעיד
בי אינו רואה את כל מאומה בידו (שם). שאלו למשכיל
מדוע פניך רעים אמר הזמן נבל ואני מבני
חבורתו (ידע' כדרכי, הפקדס כ). והיחידים יקבלו
מקניני הזמן מה שימפיקם לחיות בכבוד ולהכריא
גופם (שם א). אחר אשר קנה וסוף יסוף כך, ים
זמן המר וצוף יסוף, על סוף וסוף [סער וסופה]
מימין, אני אקראך ים סוף (הוא, טורי כדרכי 4).
והמושלים אמרו במליצותיהם הזמן ישלח השובב,
ויתן הנשר בכבול (כן המלך והנריס). הזמן הרע
הזה חשקה נפשו ברוע מעללים וכל ישר לו נתן בידו
להשביעו מכל אשר שאלו עיניו על בני ירים ראש
ולקדושי יי' יתן המהומה והמגעת לריב על בני יורדו
לארץ ראשם (כ' קלוגי, אכן כותן עז). זמן הכה בחץ
שנון לבבי וכליותי יפלה בקרבי, והכני ומכתו אנושה ודכני
ושם נצח כאבי (כ"י אכרינאל, תלוגה על הזמן). והנה איש
ראיתו מרחוק, הולך לתומו לכלי חוק, והזמן כסף
קומתו, מתהלך בסדרבר על משענתו (ספ' המוס' לה"י
אלאסרי מס). מיודעי שאלוני עלי מה גברתי? מסשך
את ומורס, השיבותים יצאוני כספי והה דרכי לנגדי
קם וירט, ויסר הזמן בכלל המוניו להנפי לב ולי
בכלל ובפרט (עמנואל, מתכנת א). מן גוי יגרשוני
כהיום גואלי עלי כעל גנב ירעון ריע, יד הזמן
אתם ועמם אחרי עם שופרות היובלים תוקע (שם).
אראה זמני יום ליום נוסע, ולא אראה הדר שמישי
והוא שוקע (שם). עובנו הזמן ובאמת דבקנו,
מאסנו החשק וצור מחסינו חבקנו, שכחנו בושת
עלומינו, ואחרי הוודענו על ירך ספקנו (שם ג). ילדי
הזמן סבוני סבבוני כטיט חוצות ודיקוני יבקיעוני
וירעצו וירעצו שעפי ועמודי שמי רעיוני ירוספו (אג'ר'
אחו לר' דלמידגו). בלבי צמחו היום שמחות, והשקם
הזמן מימי מנוחות, ולבשו כל נאות מדבר רקמות,
אדמדמות ירקרקות וצחות (סמ"א, סומ' לחתן, כלני).
ואמר אחד מהחכמים שלשה אין להם אמונה המלך
והיום והזמן (ספ' המוס' לר' אפר' מודינא יג). —
ד) זמן ללמוד של ששה חדשים, מן פסח ועד ר"ה ומן
ר"ה ועד פסח, שהוא זמן הלמוד הנהוג בישראל של
המלמד עם תלמידיו : יש שהיו רוצים לומר שאותם
שבירים מלמדי תינוקות אם חלו חצי זמן כמו כן

(1) שבוס, ואולי צ"ל גבירנו.

להכמות אל ישרה שכלו בתחבולות העולם (מלמ, התלמיד, עקב). — "ומעות מומנים, שישנם בעין, שאמר ראובן לשמעון שאם יתן לו מאה ועשרים דוק" במעות מ' ז' מ' ג' מ' ש' שהיה בדעתו שיתנם לו ובמעות מנויות (ש"ת מהר"י קולון קיח). לאה אשת ראובן נפלה לה מעות מ' ז' מ' ג' מ' ש' בירושה ושמעון מחזיק בהם (ש"ת תרומ' סדנ' טז).

— הפע', *הזמין, — כמו זמן: המזמין את חבריו שיאכל אצלו (דמאי א' א'). משל לעברו של מלך שעשה סעודה וה' ז' מ' ב' כל בני בנסיותיו ולא הזמין רבו (מד"ר איז', פתיח'). למלך שעשה סעודה וה' ז' מ' ב' אורחים כיון שאכלו ושתו אמר להם תנו את המנה הזאת לבעל הבית (שם כמד' יג). הכניסם (אברהם את המלאכים) לביתו במנהגו וה' ז' מ' ב' לאכול והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו (שם י'). שה' ז' מ' ב' בתוך חקן ופצא לפני חקן שאמרו (גיל' כה). הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מ' ז' מ' ב' לפונדק אחד זה שהרג במזיד וישב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והרגו (מכות י'). אמרה לו אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו שהוא שותה ממנו וכו' לא כל שכן ש' ז' מ' ב' לך הקב"ה פרנסה (תנחומ' תורע' ח). — נתפ', *נודמן, — נודמן לו דבר, הדבר בא לידו פתאם, במסקרה, נפגש אתו: היה עומד בתפלה ונודמן לו רוק מבליעו בטליתו (נרד' כד). מי שאין לו חלוק לקרוע ונודמן לו בתוך שבעה קורע (מו"ק כ'). דף של ספינה נודמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא). אמרה להם זכר של רחלים נודמן לי וזקן אחד מנהיגו (כ"ק נ'). ישראל שנודמן לו עבו"ם בדרך טופלו לימינו (ע"ז כה). לכהן גדול שהיה מהלך בדרך ונודמן לו חלוני אחד (מד"ר ויקר' כד). בעלי מלח הוא אם יודמן לו מעט רוח תכף יבא (כס קהל' ככל עת). וכשיעשו בן אם יודמן הפסד מן השמים הוא (תש' הגא', הכני קעת). עשה תלמוד תורה השרש והעקר וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נודמן נודמן ואם לאה נודמן לא הודמן ואין נזק בהבצרו (פרוש רמב"ם, אבות א'). כי כאשר אל

לנני). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וז' מ' ב' אותם (פסיק' דר"כ, וזכר). מה עשה אברהם אבינו הלך וז' מ' ב' כל גדולי הדור ושרה אמנו ז' מ' ב' את נשותיהם (ב"מ סז). גוי אחד היה בעירו ועשה סעודה לכל וקני העיר וז' מ' ב' עמהם והביא לפניו מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית (פסיק' דר"כ, את קרני). שבא יש כלבו של מלך עלי כלום שלא ז' מ' ב' בכל סעודות האלו (מד"ר שמות טו). היתה סבורה שהכיר בו מנוה שהוא מלאך ואעפ"כ היה מ' ז' מ' ב' לו לאכול שמועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (שם כמד' י). — וגם עם ל אחריו, זמן לפלוגי: ה' מ' ז' מ' ב' לחבירו לאכול אצלו והוא אינו נאמן על המעשר (תוספתא דמאי ח' ד). — ג) *במנהגי דת היהודית, זמן, אכלו יחד שלשה או יותר וברכו ברכת המזון במסבע מיוחדת ברכה בעבור: שלשה שאכלו כאחת חייבין ל' ז' מ' ב' (נרד' ז' א'). ואין מ' ז' מ' ב' בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מג"י ד' ג). קטן שיכול לאכול כוית מ' ז' מ' ב' עליו ושאיין יכול לאכול כוית אין מ' ז' מ' ב' עליו (תוספתא נרד' ה' יח).

— פע', זמן, מזמן, — שנקבע לו זמן, bestimmt; appointed; assigné; יבא לעתים מזמנים (עז' י' יד). ולקרבן העצים בעתים מזמנות ולבכורים (תמ' יג' א'). ונוהג בחיה ובעוף במ' ז' מ' ב' ובשאינו מ' ז' מ' ב' (חול' ו' א'). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מ' ז' מ' ב' לחיי העולם הבא (תע"ז כע). עת היא מ' ז' מ' ב' לפורענות (סנה' קכ). אתם ותלמידים ותלמידות תלמידים מ' ז' מ' ב' לכת שלישית (חגי' יד'). יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מ' ז' מ' ב' לחיי העולם הבא (מו"ק ט'). ירושלם של עוה"ז כל הרוצה לעלות עולה של עוה"ב אין עולין אלא המ' ז' מ' ב' לה (ב"ב עה:). אין מעבירין את השנה אלא במ' ז' מ' ב' לה (סנה' יא'). — ו'סוכן: כי אנחנו רואים אותו (את העולם) בהרגשותינו ושכלנו כבית הכנוי אשר ז' מ' ב' בו כל הצריך לו (תו"ה, סיחוד ו'). נדמו בזה אל אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלתם וכונת תקנות וז' מ' ב' להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם (שם, הכתיב א'). — זמן לחכמות וכדומה: שהבנהג עצמו במאכל בדרך השוה עד שימצא עצמו מ' ז' מ' ב'

יודמן לאדם מה שיהפוך יחפון במה שיוזמן לו (מלמ' התלמיד, מנות). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו גודמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדיו (כנ"כ סא). שמא פרקמטיא' כוול גודמנה לך ולקחת בהן (שבת קכז). כיון שנהרג סיתון המליכוהו (את בלק) תחתיו בעת ההוא שנודמנה לו אותה שעה (תנחומא בלק ד). המתינו עד שנודמנה שעה טובה לדבר (כנמ"ס כ"ב קט). גודמנו לו נחשים ועקרבים הרגן בירוע שנודמנו לו להורגן לא הרגן בירוע שנודמנו לו להורגו ונעשה לו נס מן השמים (שבת קכא). הגר שפחת שרה היתה ונודמנו לה חמשה מלאכים (מד"ר כנא"ס עס). שפעמים שלא יודמנו לו הווים ליתנם לו באותו העת (תשו' הנא' הרכ"י קט). ודין הוא למי שנודמנו לו כל הדברים האלה שתראינה במכעו אותות המדה הזאת (כנ"ג, תק' מדות הנפ' לו). לאדם שתאותיו מודמנו לו תדור ולא עברה עליו דאגה (סא). שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת העניינים כפי אשר יודמנו ואיננו מצפה אל הגדולות (סא מא). — ובמשמ' שהומן לסעודה: לאדם שנודמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיע שמתחם ואשמחה בה (מד"ר דכ"י יא). רב אמי גודמן לבית שמחתו של ר' שמעון בירך ובירך בולן רב אשי גודמן לבית רב כהנא יום ראשון בירך כולן (הלכ' פסוק, נשים). — ובמשמ' שזמנו אותו לדבר: אין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין ואם אי אפשר אלא אם כן גודמן הרי זה מותר (הלכ' פסוק, יו"ט). נדבר על מדת הגאווה ומה טוב שיוזמן לשער הזה שיהיה תחילה לבל השערים כפי חיוב הערך והמספר (כנ"ג, תק' מדות הנפ' כו). כי המכעים מודמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). — ובמשמ' יהבין את עצמו: ואלו היינו מודמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה היינו פוגעים במנו מה שפגעו אבותינו במצרים (כוזרי ג כד).

— נפע', ינמן, — כמו הפעל: והנזמן להורמן לעמת, אשר ידרש קנסו שם ישמת, מדי יבא לרצותו בדינו, ואם חקשה ביותר אין לדנו (דיני ממון' לר"ג). מפני שהנזמן (לבא לב"ד) חייב לשלם לפי שבר הכתיבה (לגס תו"מ, דייני' יא א). — ולסעודה: אם ישראל אחד מומין את חבריו ב"ט

לאכילה שאסור לאכול עמו שהרי לא היה דעת הנזמן עליו (סלכוס, חו"מ תקנו ט).

זמני, ת", לנק' זמנית, מ"ר זמניים, יית', — של הזמן, zeitlich, vorübergehend; temporaire
אמנם לפי דעת המליצים דרכי זריחת המולות ושקיעתם שלשה עולמית זמנית שמשית (אשפיר' לר"א כר חי"א ג). כי כל מחובר מורכב מכלי ספק מדברים יותר מאחד והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (תו"ס, כיחוד ה'). שלא יחייב שיהיה נמצא מה שדרכו שישתנה קודם שיהיה השנוי נמצא קדימה זמנית (לכ"ג, מלתמ' ה' ו א כד). וגם אותם הקדמונים שאמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה ושאין סדר במשנה לא אמרו כן בענין אחד בעצמו שלא יקדם בלמוד הקודם בסדר אלא בקדימות הזמנית ואת אמנם בקדימות הדברים לפי נדריהם ועצמם חנה ממה שראוי שנשגיח בו מאד (ר"י אכנ"י משפטים). — ובמשמ' רק לזמן: היות כל הדתות מסכימות באחת מהן שהיא אלהית אלא שהן חולקות עליה בשיאמרו שהיתה זמנית וכבר עבר זמנה (הפקדים א כד). ההצלחה הזמנית אשר לא תעורר על האחרת (מאזני זדק, אלגולי 127). ולמה לא יהיו ההצגות והם זמניות משנה לשנה או פחות או יותר (ר"י אכנ"א, ש"א ח). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם אינו מתחייב אכדון לנפשם מכל וכל אלא עונש זמני כדי למרע עונותיו שתתלכן הנפש ותשוב למקומה (מנוס"מ כ א א). — ובמשמ' של זמן קבוע: עד שכבר יראה שמפאת החיוב הזה משירות בעלה המוטל עליה נפטר (הנשים) ממציאות הזמנית אלא שהבולתי זמנית לא היה בדין שתפטרנה (כ"ח קקסס, חור' ה' כו א). — ושעות זמניות: שכל השעות אשר זכרו חכמים ו"ל בכל התלמוד הם שעות זמניות דהיינו בכל זמן חושבים י"ב שעות כיום וי"ב כלילה אם היום והלילה שווים או היום ארוך (תשו' סדמ"ס). השעות על שני פנים שעות שוות ושעות עקומות ונקראות זמניות (כ"ע כן חכ"כ, רמב"ם קדוש"ת ו ב). כי על ידי תנועתו תשאר השמש זמן חצי סבובו ר"ל י"ב שעות זמניות ממעל לארץ והוא זמן היום (נחמ' ונע' א יו).

זמרי, ממנו ב. זמר, ב. זמר, ב. זמירה, ב. זמרה, זמרה, זמר, זמרת, מוזמר.

א. זִמְרָה⁽¹⁾, ש"ן, נהסס' זִמְרָה, מ"ר זִמְרִים, — חיה גבוהה קומה, ארוכת הצוואר, חברבורות העור, Giraffe girafe : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר⁽²⁾ (דכר' יד ס).

ב. זִמְרָה, ש"ן, מ"ר זִמְרִים, — כמו זמרה, נגינה : עשרה נקבים היו בה (בהמגרפה) כל אחד ואחד היה מוציא מאה מיני זמר ('יוס' סוכ' ה נס ד). ארבעה לשונות נאין שישתמש בהן העולם ואלו הן לעו לומר רומן לקרב וכו' עברי לריכור (סס מגי' א

(1) בערב' זראפה (a), ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. (2) ת"א דיצא. אך לא ידוע בדיוק לאיזו חיה קראו בארמ' דיצא. רסע"ג תרגם ואלוראפה, וכן ריב"ג. ואעפ"י שרוב החדשים אמרו כי הזמר הוא מין עז הבר, ככ"ו יותר ראוי לקבל דעת קדמונינו רבי הלשון, רסע"ג וריב"ג, שיש לה סמך ומעד גם בדמיון צורף האותיות של שני השמות זמר וזראפה שאין הבדל ביניהם אלא שבהאחר מ ובהשני פ, אך התחלפות שתי האותיות האלה מצוי מאד בין שתי הלשונות האחרות. והנה המצבאח הביא בשם אבן דרדך כי הוא ספק אם המלה היא ערבית במקורה. אך הוא יחיד בזה, ואפילו אם נאמר כי באמת השם הערבי זראפה שואל מאיזו לשון אחרת, אפשר כי גם הלשון העבר' שאלה השם זמר מאותה הלשון, וכ"א משתי הלשונות הברה את השם הזה בקצת שנוי לפי טבעה. בעל שלמי הגבורים תרגם זמר בהשם אורוגי וכתב : ואולם הזמר הוא האורוגי שכתב אריסטוטיילי בספר שני מספורי הב"ח שיש לו קרן אחד גם הוא במצחו והוא מפרים פרסה ומעלה גרה ולא התמור הבר כי הוא קלוט עם קרן אחת גם הוא במצחו ופרסתו אינה שסועה ואינו מעלה גרה ויקרא האורוגי זמר מפני שהוא אוהב מאד הזמרה ועל כי הבעל חי הזה הוא תקיף מאד ולא יוכלו הציידים לצודו כי אם ביגיעה רבה במקום העמל והמטרה הם מבקשים בתולה יפה ומפשיטין אותה ערומה כי הב"ח הזה הוא אוהב הבתולות הרבה וכשהיא ערומה תומר בזמרה רכה וגאה באופן שכשישמע הבעל חי הזה הזמרה ורואה הבתולה הערומה נגדו הוא רץ לקראתה ובורע על ברכיה ויניח ראשו על ברכה והבתולה תרדוף בזמרתה עד שהבעל חי הזה מרוב התענוג והעדון ישכב וירדם שם ואז הציידים משימים כבכל רגלו ונותנים שלשלת של ברזל על צוארו עד שנקרא זמר שהוא נצוד עם הזמרה (שליט סגנו' נג). ויהודה הדסי הקראי הבר שני הפרושים יחד, וז"ל : חיה קטנה היא שמה זמר פי עורה צבוע בכל מיני צביעות חברבורות בכל יופי תפוש כשתחפש ברשת בוכה ומתחננת ומדמעת לפני תופשיה לשלחה מן הרשת סרברת בלשונינו בלשון ששומע את תופשו אך לא בלשון צה בלשונך (האשכול מו).

עא' : וסוט' ז כל ג). כל השוטה בארבעה מיני זמר מכיח חמש פורעניות לעולם (סוט' מת). הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק כבתי משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם (פני' קא). זמר וזוני לא פסק (מפיו של אלישע אחר) (חגי' טו). כשאדם נער אומר דברי זמר הגדיל אומר דברי משלות הוקין אומר דברי חבלים (מד"ר סה"ש א א). בן לוי בשעה שפוחה פיו בשיר וכו' והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלויים נסקרין כבת ראש לאחוריהם (סס, מי זאת עולה). שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים (רש"י סה"ש ז א). — ואמר הפיטן : כמו (בד' המינים) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוזר א סכות, אקסה). — ומ"ר : אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמר ים (מד"ר שמות כג). אותה שעה כשתעשה לנו ניסים האלו אין אנוכפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמר ים (פסיק' דר"כ ט). — ואמר הפיטן : עלי גלות משרתי אל מנעימי שיר זמרה, ועל דמם אשר שפך כמו מימי יאוריה (קני' לת"ב, חלי' ליון). — יכלי זמר, עי' בלי.

* זִמְרָה, ש"ן, מ"ר זִמְרִים, — מי שאומנותו לומר, Sānger ; chanteur ; singer : זמר בכל יום זמר בכל יום (סנה' ט). אמו ונתה עם רקד שהיה זמר ונתעברה הימנו (מד"א ליקס' ס). פעם אחת הביא אביך זמר והיה רקד והיה לו קול ערב (סס). האספו כלכם השואפים לעשות שירים ספרי עליכם יהי היום לעינים דרך ישרה לבל זמר ומליץ ושר יורה (ר"ע פרנסים, מנוח למתק שפת'). — ומ"ר : חבורה שהיתה מבקשת לומר הימננו למלך אמר להם כלכם נעימים כלכם זמרים (ילק' שמעוני ס"ב כג). — ואמר המקונן : זמרי שחק החשו מנעם, וגם מה לכם פה אין היום טעם, מה תקלמו למלך בשעת הועם (קניס על חכנ' כיסמ"ק). — ומשל : כל מה שמזמר הזמר אינו נכנס באוני הרקד כל מה שמזמר הזמר הבן המפש אינו שומע⁽¹⁾ (מד"ר ליק' פתי').

ב. זִמְרָה⁽²⁾, ממנו א. זִמְרָה, *זִמְרָה, א. זִמְרִי, *א. זִמְרִיה.

(1) גוף המשל בארמית : כל דומר זמר לא עניול באדניה דרקדא כל דומר זמר אברא דמפשא לא שמע. (2) בערב' ההמוג' זִמְרָה (a), וצורף זה משמש בערב' גם במשמ' שם למזמורי התהלה זִבְגור (b).

(a) זִמְרָה (b) זִבְגור

(a) زمرّة

א. זִמְרָה

עשה (ישע' יב ה). הריעו לאלהים כל הארץ זמר כבוד שמו (תהל' סו א-ב). — ועתיד ומקור בהוספת ה בסוף: הללו יה כי טוב זמרה¹ אלהינו כי נעים נאווה תהלה (תהל' קמו א). אשמחה ואעלצה כך זמרה שם עליון (שס ט ג). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי זמרה לך בכנור קדוש ישראל (שס עא כג). נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואזמרה (שס נו ח). — ונכנ': אודך בעמים אדני זמרה בלאמים (שס י). אודך בכל לבי נגד אלהים זמרה (שס קלא ח). למען זמרה כבוד ולא ידם (שס לי ג). — ובמשמ' זמורים וזמירות לכבודו: התחן בשבת שקודם התחנה וכו' ש מ ז מ ר ין אותו חייב לעלות אבל אלמן שאין מ ז מ ר ין אותו אינו חייב (הלגוס אר"ח, שנת רפס ז). — קל, זמר אותו: הוא זמרי ואני זמרי הוא קלמני ואני קלסתיו (מד"ר שפ"ט, דודי לי).

— פט', זמר, — שזמרו אותו: ריב לשוב יומר, ולשפלות עמק זמר, זאת קומתך דמתה לחמו (יול"א פסח, אהרן). — זמרה, — קל אינו נהוג.

— קט', זמר, — שזמרו אותו: ריב לשוב יומר, ולשפלות עמק זמר, זאת קומתך דמתה לחמו (יול"א פסח, אהרן).

ב. זִמְרָה

— קט', זמר, — כמו הזמר, עשה כמו ביצה מזורה: למה נקרא שמו זמרי אמר רבי יצחק על שבעל אותה רשעה כמה פעמים עד שהזמר בשרו כביצה מזורה (ערוך, ערך זמר, נכס ילמדנו).

א. זִמְרָה

— פט', זמר, — נחתך: קצין מוכמר נין צוף כמר, ויששכר וישמר ולא רבעה זמר (קרוכ' לסור', תמ"מס). — זמר, — קל לא נמצא במקרא. — פט', זמר, — זמר לפלוני, שבה והלל אותו בדברי שיר וזמר, בכלל שר בפה או נגן בכלי נגינה, musizieren; chanter ou jouer d'un instrument. to sing to play a music instrument. שמעו מלכים האזינו רונים אנכי לוי אנכי אשירה זמר לוי אלהי ישראל (שופט' ה ג). על כן אודך יי' בגוים ולשמך זמר (ש"כ כ ג). הודו לוי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שירו לו זמר לו שיתו בכל נפלאותיו (דק"א יו תט). טוב להודות לוי ולזמר לשמך עליון (תהל' זכ ג). — ובכלי נגינה: חודו לוי בכנור בנבל עשור זמר לו (שס לג ב). ענו לוי בתודה זמר לאלהינו בכנור (שס קמו ז). והללו שמו במחול בתף ובנור זמר לו (שס קמט ג). — וביחס הפעול, זמר את פלוני: זמר יי' כי גאות

¹ (י) כך ריב"ג: מקור ע"מ ליסרה אחכס. וי"מ זמרה זה במשמ' צווי.

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עני וזמרה
יה יי' ויהי לי לישועה (שע' יב ב).

זמרתו במשם' אני מזמר לו, וקשה גם ויהי לי לישועה
שאחרי כן. והנה, מה שנתן מקום לראות בהטלה וזמרת
שם ביחס של מדב' הוא מה שקדם לו השם עני,
שפרשוהו כמעט כל המפרשים הע' שלי, אבל גם בזה
יש מקום לפקפק, כי קשה נקוד העין בקטן במקום
שיוק בדיון השמות ממשקל פל', שלפני דגש נשמר השווק
הקדום בהיותו ולא נשתנה לקטין כמו לפני שוא, כמו
חקך וכדומה. וכבר הרגיש בזה רש' בחוש הלשון הדק שלו
וערער על פרוש עני כמו עני וזמרת כמו זמרת, ואמר
ו"ל: א"ת תוקפי ותושבתתי עני כמו עני בשור'ק וזמרת
כמו וזמרת ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמותו
בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל
וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שור'ק ה' עני ומעני עני
אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה
מלאפז'ם כשהיא מארכת באות שלישית ו' א' ו' ה' ש' ג' ה'
כ' ש' א' ב' ח' ט' הראשונה נקודה בשור'ק כגון עני עני
רק רקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלשים על
כלו ואלו ג' עני וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים
נקודים בחטף קטן ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרת
אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני
אומר ליישב ל' המקרא שאין עני כמו עני ולא וזמרת
כמו וזמרת אלא עני שם ד ב ר הוא כמו היושבי בשמים
שוכני בחגיו סלע שוכני סנה וזהו השבת עני וזמרת יה
הוא היה לי לישועה וזמרת רבוק הוא לתיבת השם
כמו לעזרת ה' בעזרת ה' על דברת בני האדם ולשון
וזמרת לשון לא תזמר ומיר ערצים לשון כיסות וזמרתה
עוו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ע"ב. ואעפ"י
שהראב"ע השיג על דברי רש"י אלה והשיב עליו ממה
שנמצא בשירה זו בעצמה נהלת בעוך עין קטוצה, הנה
רש"י בטל מקום פרכה זו במה שדקדק בלשונו ואמר:
כשהוא מארכת באות שלישית ו' א' ו' ה' ש' ג' ה' ב' ש' א'
כ' ח' ט' פ', כי רק לפני שוא נשתנה השווק הקדום
לקט'ח, וכל מה שנדחק ראב"ע שם לישב המליצה עני
וזמרת יה שהוא כאלו היה כתוב עני וזמרת עני יה, לא
רפא את הכתוב מורותו המליצית והדקדוקית, ואין ספק
כי רש"י בון לאמתו של דבר, שהשם עני הוא שם
דבר, אלא שנעלם ממנו טבעו האמתי, והוא שאין זה השם
עני בהוספת יוד כמו היושבי וכו', שע"ז טען הראב"ע
בדיון, אלא שם ע"מ עני, ואינו כלל מן עני מה כפ' ו' ל' ים
אלא מן גל' ע'ז' (א) בערב', שמשמש במשם' יצא
למלחמה על האויב, והשם ע'ז' (b) פרושו גבור מנצח,
והוא שם תאר כבוד הנתון לשרי הצבא הגבורים הגדולים.
והשם עני שהוא שם מכרת ולא מדב'ע מלמד גם על

בזמרה¹), ש"ה, סמי' זמרת, — פרי משה, feine
Frucht ; fruit fin ; fine fruit ; ויאמר

אלהם ישראל אביהם (לבניו) אם כן אפוא זאת עשו
קחו מזמרת²) הארץ בכלכם והורידו לאיש מנחה מעט
צרי ומעט דבש נכאת ולט' בטנים ושקדים (נכלש' מג
(ח), — והשתמשו במשמעה זו בספרות, ובמשם' תשורה
ומתנה : אם יבאו מלאכים מן מלכי תרשישים וצורים מן
בוש ומלכי איים לשאול לשלום המלך והגבירה ועמיהם
מנחה זו מרה ותשורה חייב להראות להם גדולה
וגבורה (פי' י' סדכנות לנסי כ"ר נק הקרלי ח).

זמרה³), ש"ה, מ"ר זמרות, — כמו זמרה, ב' זמירה :
נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי
יעקב ונעים זמרות⁴) ישראל (ש"כ כג ח), מכנף הארץ
זמרת⁵) שמענו צבי לצדיק (שע' כד יו), זמרות היו
לי חקיק בבית מגורי (תהל' קע נד), נקדמה פניו בתורה
בזמרות נריע לו (שם נה ב), ולא אמר איה אלוה עשי
נתן זמרות⁶) בלילה (איוב לט י).

זמרת⁷), ש"ה, — גבור ואמין מנצח ומכריע את אויביו,
Siegreicher ; victorieux ; victor
משה ובני ישראל את השירה הזאת לוי' ויאמרו לאמר
אשירה לוי' כי נאה נאה סוס ורכבו רמה בים עני
וזמרת⁸) יה ויהי לי לישועה (שמות יס א-ב, תהל' קית יד).

1) עני הערה שלקמן, — ת"א : מדמשבח ארעא.
השבעים תרגמו פרי, וכן ריב"ג : מפרי הארץ, וכן שאר
המפרשים, ולא נתברר היטב משם' האמתית של מלה זו,
כי קצת קשה לגורה באמת ממושג של זמרה ושירה, וקצת
החדשים אומרים כי זמרה היא כמו ת'מ' (א) בערבית.
2) משקל שרקה, שרקות. — 4) יש לפקפק אם
כאן הכונה לקול שיר וזמר, או במשם' של קולות של
זוועה — 5) המליצה קשה לפי הנוסחה המסורה.
6) משקל אחות, בכורת בן אפיה (ש"א ט ח),
גלות, ועי' בהערה שלקמן, — 7) אחת המלים הקשות
שבמקרא, וכבר נתלבטו בה הקדמונים והאחרונים ולא
מצאו דבר מספיק, ת"א תרגם : תקפי ותשבתתי, כאלו
היה כתוב וזמרת, וכך במעט כל החדשים, וכבר נשא
ונתן בזה גיגר (Urscr. 277) ואמר כי נבלעה היוד
האחרונה של זמרת כדי לקרא וזמרתיה מלה אחת, אבל אם
בעצם הרב אין זה מהנמנעות שתבלע היוד בפרט בכתיבה
צרופה בין שתי תיבות, אין מליצת הכתוב מתיישבת
כלל לפי פרוש זה, כי אין זה טבעי ביותר לאמר פלוגי

(a) غزى (b) غزى

(a) مر

זמרת (1), זמר, — אשה שאומנות לומר, Sängerin
chanteuse, נהוג בדבור העברי בא"י.

זמית (2), זמי, — דבר מנהה, Etw. Tadelhaftes; chose
blamable; faulty thing: בנהה לבי מקרת לילה
צרפתי כל תמצא זמית (3) כל יעבר פי (תל' יו ג).

הברו וזמרת: שגם הוא שם מברת, ובהוספת ת בסוף,
שהיא צורה קדומה של שמות תאר ושמות עצם, כמו
שכבר הוכירו המרקדים, וגם לזכר כמו השמות
אחות, בכורת, גלית, שבהם השם בכורת הוא שם
עברי מהור, הואיל והוא שם של אחד מבני בנימין
מאבותיו של המלך שאול, ושני השמות אחות וגלית,
אעפ"י שהם שמות של פלשתים, הם בכ"ו מעידים על
מציאות צורה זו לשמות בזמן הקדום בהלשונות האחרות
גם לזכרים, כי לשונם של הפלשתים היתה בודאי לשון
שמית, ושמות הפלשתים היו דומים לשמות עבריים, כמו
אבימלך מלך פלשתים, ואפילו אם נגיה כי שירת
אוישיר איננה קדומה ואינה מוכן יציאת מצרים,
כמו שנראה ברור ממה שנוכר בה הר הבית והמלים
מקדש אדני בונגו ידך, בכ"ו קצת חלקי השירה
הם בודאי קדומים, ועכ"פ המליצה עזי וזמרת יה ויהי
לי לישועה היתה בודאי מליצה קדומה, שגורה בפי
העם, ולכן השתמשו בה המליצים והמשוררים, כמו בישע'
יב ב, תהל' קית יד, וכמו שהשם עזי מלמד על זמרת
שזה שם מברת, כן משמ' השם עזי מלמד על זמרת
שגם משמעתו היא דומה וקרובה לזה, וכבר ראינו כי
בהצרוף זמר נתאחדו ונתמזגו שרשים אחדים שבלשון
הערב' הם מרכיבים מאותיות אחרות קרובות ודומות
להאותיות שבצרוף זמר, וגם השם זמרת אינו מהשרש
זמר במשמ' שיר, אלא מהשרש הערבי תד'מר (a) שמשמש
במשמ' היה גבור, ושה'ת ד'מר, ד'מיר (b) גבור, אמיץ הלב,
וקרוב לשרש זה הוא גם השרש מ'פר (c) בערב' במשמ'
נצח, והשם מ'מ'אפר (d) מנצח, כובש, והמליצה היא
יפה ועזה: אלהים הוא עזי וזמרת, ר"ל גבור מלחמה
וכובש ומנצח את כל אויביו, ויהי לי לישועה.

(1) משקל נקבה מן *זמר, בסור' זמרת א: עם
זמרת א לא תסתור דלמא תובדך בשועייתה (כ"ס, תרג'
ג' ט), — ותרגם בן זאב מזמרת, אבל יותר היה ראוי
לתרגם זמרת, בהסכמה לחסורי, ובפרט אחרי שיש בעברית
המשקל הזכר זמר.

(2) משקל כ"מ, ועי' הערה שלקמן. — (3) הקדמונים
ורוב החדשים החליטו שזה עבר מדב"ע מן זמס, ואין
הלשון מתישב היטב, וקצת החדשים ס'ברים כי צריך לקרא
זמית, הרבים מן א.זמרה, וגם זה דחוק גם אחרי שנשכש
הכתוב, ולכן עדיף לקבל המלה כמו שהיא, בשם זכר, ולהניח

זי (1), זי, — א, זמן הכנסת הדגן אל האוצר: מזוינו מלאים
מפיקים מן אל זן (2) צאוננו מאלופות מרכבות בחוצותינו
(תל' קמד יג). — (ב) זינה (3): כי אצטרך תמיד ללכת
מזן אל זן; פעם בחיך לראות את שלום הצאן וכו'
ופעם לעבור עבודתי (ר"י אברבנאל, לך לך). שאינו
שוקט במקום אחד אבל ערום יערים מתנועע מן זן
אל זן והיא ההקדמה (סוף, ש"א כג). מן ילך מזן
אל זן להסית ולהרית ישראל גברו (סס מ"א ג).

זי (2), זי, — כמו מזון: בני בחיך גם נמשך וראה
מה רע לה ואל תתן לה כי לא הכל לכל טוב
ולא כל נפש כל זן תבחר (כ"ס ג'ני לו כז-כח).

זי (3), זי, — מ"ד וגים, — כמו זנה, בשם דובר של
ריח טוב: ריח אפר ריח ממים וזנים וקוצותיך
בידורי חמה (מתק שפת' לרע"ס 49).

זנב (1), ממנו זנב, זנב, זנבה, זנבי, זנונב.

שרש מיוחד זמ"ת, במשמ' דבר מנהה, כמו ד'מ בעברית.
(1) לא נתברר מקורו ופרושו המדויק, ועי' הערה
לקמן. — (2) נחלקו הקדמונים בפרושו. ת"י: משתא
לשתא, ומנחם חכרו עם בר ומוזן ואמר שהוא לשון
כלכלה, ואמר ריב"ג: והביא ר"י מפיקים מן אל זן
בעלולי העין עם בר ולחם ומוזן ואין הענין מונע מזה
אבל מונע אצלי מזה קצת מניעה היותם פתחין ולפיכך
בעיני טוב שיהיו מענין וגים מרקחים אשר ענינו מינים
וכאלו אמר מלאים ממין אל מין מהמאכלים כלומר
מפיקים ממין אל מין והיה טוב בעינינו היותם מן הענין
הזה בעבור שרוב השמות העלולי העין קמוצות ומיעוטם
פתוחות אלא שאינו רחוק היותם כמו שאמר ר' יהודה
אבל רצינו לחדש בו ענין נאה. ע"כ, ולדעה זו של
ריב"ג הסכימו רוב החדשים, אבל כל זה דחוק מאד,
והיותר מתישב על לשון המקרא פרושו של רש"י שאמר
ו"ל: משעת אסיף מוזן לשנה זו עד זמן אסיף לשנה
אחרת. ע"כ. ונראה כי גם הוא גוזר מלה זו מן זון,
מוזן, ואעפ"י שהגזרה בודאי אינה נכונה, אך הפרוש
הוא היותר נאה ומביע לפי הענין, ואולי מקורו בהשרש
וגן באשור', שמשמש במשמ' ס'ל א, מלא את הבית, את
המקדש בכל טוב, ואפשר שעקר משמ' זן הוא שעת
מלוא האוצרות בדגן ופרי וכדומה. — (3) כך נראה
שפרש"ר אברבנאל, ואעפ"י שלא נודע מקור פרושו, עכ"פ
גם הוא נאה לפי הענין וכבר השתמש בו הרי"א במשמעה
זו, וכן השתמשו במשמעה זו גם בספרות החדשה.

(4) עפ"י דעת קצת המפרשים שפרשו מן אל זן
במשמעה זו.

(1) בערב' ד'נב (a).

(d) זנב

(a) זמר (b) זמר, זמר (c) זמר (d) מظار

לאנשים ההם המהלכים על רגליהם בספינה כלפי זנב ה בעור שהיא רצה בלב ים (יסו"ע לר"י יסרואלי א' ו'). — "זנב הסוס, חרישה גסה: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי הרביעה רשב"ג אומר זנב הסוס היתה נקראת סוף שעפרה של זו נוגע בעפרה של זו (תוספתא כלא' א' יו'). — ובתכונה: הנקודה שממנה יתחיל הירח לנשות לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח לנשות לדרום השמש היא הנקראת זנב (רמב"ם, קדוש"ח יו' א'). ותנע האמצע מש"ס מעלות והנשאר הוא מקום הראש באותו העת וכנגדו לעולם יהיה מקום הזנב (שם ג'). לעולם יהיה בין הראש ובין הזנב חצי הגלגל בשוה (שם ו'). ואחר שתדע מקום הראש ומקום הזנב ומקום הירח האמיתי התבונן בשלשתן אם מצאת הירח עם הראש או עם הזנב במעלה אחת בחלק אחד חרע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש ולא לדרומה (שם ז'). — "זנב הטלה, התלי, התנין, כוכבים שבקצות קצת כוכבים: מאי עש א"ר יהודה ויתא וכו' זנב טלה (נכ"ל נח). כימה שהוא זנב טלה וכו' שמשעה שמתחיל לעלות עד ו' שעות מגיע לאמצע הרקיע ולסוף שמונה שעות משעלה הוי זנב ו באמצע הרקיע נמצא באר זנב טלה בסוף שעה עשירית באמצע הרקיע הוא (רש"י כ"ט קו'). כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנב ו לא תראה השמש אם היה ביום (לכ"ע שמו"ג טו). ונקודה השנית ממנה שבנגדה והיא שעליה יעבור וממנה יפנה הירח ומתגלגל בדרכו לרוץ בחצי גלגלי הנוטה אל דרום הגלגל התמה תקרא על דרך פרט זנב התנין (יסו"ע לר"י יסרואלי ב' ח). ושתי נקודות הפגישה האחת לצד המזרח והשנית לצד מערב אשר במקומות האלו נקראות ראש התנין וזנב וכו' נקודת הב' שבצורה נקראת זנב התנין (נחמד ונעים קפט). — ובחבור עם קצת שמות, כנוי לכוכבים, יזנב שור, זנב אריה, זנב סוס: אקרא גם אני אלו השני עגולים גדולים זנב ו השור ע"ד השאלה כמו שביארנו וראוי שתדע ותתעורר ותבין כי זנב השור הרושם מקום עמידת השמש יעבור על שני קושי העולם ועל קושי אזור המולות ויעבור ג"כ על נטיית השמש הגדולה והוא ראש נדי וראש סרטן (לשפיר) לר"א כר חייל הנטיה ב'). שלישו לו זנב השור קראתיו והוא עובר בכל קטב מקורים (שם). זנב אריה והוא הנקרא אלצרפא

זנב (זנב, מ"ר זנבות, סמ' זנבי, — א) אבר יוצא מאחוריהם של רוב בע"ח, ובבע"ח הולכו על ארבע הוא עפי"ר תלוי ומדלדל בין הרגלים האחוריות, הוא Schwanz; queue; tail: וילך שמשון וילכר שלש מאות שועלים ויקח לפדים ויפן זנב אל זנב וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך (שופט' יד ד). וישלכהו (משה את המטה) ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ויאמר יי אל משה שלח ירך ואחו בזנבו (שמות ד נד). פעם אחת היו תנוקות משחקין בשדה וקשרו זנב וזנב טלאים זה לזה ונפסקה זנב ו של אחד מהם וכו' (נכור' ס ג). א"ר יאשיה נאמתי לפני ר' יהודה בן בתירה כיצד המום בעובדיה והראני בין ב' אצבעותיו יוצא ולו ב' זנב זת (ספרי חקת קנב). דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה וכו' מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב (מד"ד דנכ' א). — ובמליצה בהעברה במשט' שפל ובווי, ההפך מן ראש: זנתגר יי לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דנכ' כח יג). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילך ואתה לא תלוננו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב (שם מג"ד). ויברת יי מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחר וקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יגיד). שהרי רב אשי שהיה סוף הוראה העיר על עצמו אגן כי אצבעתא בבירא לשכחה על אחת כמה וכמה זנב זנב ו זנב ו זנב ו כמונו (תס' חכמי רומי לתכמי פריז). — והקצה של כל דבר גם לא של בע"ח שיש לו קצת צורת זנב או שהוא בקצה שלעומת הראש, זנב האור וכדומה, ובמליצה לזלזול: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (רצין וכן רמליתו) (ישע' ז ד). — "זנב קצה כל דבר: מי שלחוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מ זנב עינו מצד צדעיו (רמב"ם, ביאת המקד' ח ו). שעמלק ירא מישראל ולכן בא להלחם בהם בזנב המחנה והתלושים שבהם (ר"י אברנאלי, נשלת). המחלך הנראה לכוכבי לכת וכו' דומה בענינו למהלך הנראה

(¹) בערב' ד'נב.

(²) דנב

תעמדו רדפו אחרי איביכם וְזַנְבְּתֵכֶם אותם אל תתנום לבוא אל עריהם (יוסף' י ט). זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים אשר קרך בדרך וְיִזְנֹבְךָ בך כל הנחשלים אחרוך (דבר' כס יו"ט). בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהריים ולארם צובה פגע באדומיים בקש לזנבן הוציאו לו אפיסטולי שלהם. וכו' באותה שעה שלח יואב אצל דוד אמר לו פגעת באדומיים ובקשתי לזנבן הוציאו לי אפיסטולי שלהם (מד"ר כראש' עד). — ואמר הפיטן: שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, וְזַנְבִּי כל עוברי דרך (יולר שנת זכור, אן קולן). אמרו לבו ונבחר נבשלים, אז כמאז וְזַנְבִּי כל הנחשלים (שם, תמימים). הקדים ויצא בדרך, לְזַנְבִּי כל ברך, לרוש בנאות ולהדרך (שם, זכור). מיתריך בנפשם, להרג הקרישם, מִזְנֵב התישם, הרפנו באיבה (סליח' מוס' יוס"כ, חני). יפית נמשלת ועתה קדונית, בעון כי בשלת ולבך אחורנית, וְזַנְבְּךָ ונחשלת ראשונה ושנית (סליח' י' עתה, חכתי). — *זנב את הגפן, ברת את הקצה שלה: הזנב בנפנים והקוצץ קנים (שנ"י ד ו). למלך שהיה לו כרם אחד וגורונו לו ג' שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב' מזנב באשכולות והג' מעקר בנפנים (מד"ר כראש' מז). — ובמשיב' עשה וְזַנְבִּי מטעתה שלש בנגד שלש נישלה אותה מן החיצונות כמה יהא כיניהם שתיים כנגד שתיים מארבע אמות ועד שמונה יזנב (י' מארבע אמות ועד שמונה (תוספתא כלא' ג)). — פט', וְזַנְבִּי, מִזְנֵב — שיש לו וְזַנְבִּי: שבראותם הלכיות והקדרות והשחרות וצאת הכוכבים המזוגבות המורים על הדם ועל המות וכו' (רשב"י דולאן, תפא' ישראל' ג).

זִנְבָה, ש"מ, מ"ז וְזַנְבָה, זנב של הסרמן: ויש לו (לסוג הסרמנים שהוא אלקראבו) עשר רגלים עם כרבלתו הנקראת זנביל שהוא כפול והשני הוא הסרמן ויש לו עשר רגלים עם ב' חבורים קרויים זנבתיין וכו' והר' מאלו המינים יש לו ב' זנבתיין אלא שהזנב ה' הא' חסרת הכריאה (רשב"י דולאן, מג"א, ח"י כ כ).

זִנְבִּי, ת"ז, לנק' וְזַנְבִּי, מ"ר וְזַנְבִּי, יות, — שיש לו זנב: פרק אחד עשר מדבר בכוכבים החדשים ובו ב' ימים ובכוכבים הקטנים וכו' מדוע הזנב ימים נראים בגוונים שונים מהם הדומה לעופרת מהם אדומים מהם אשניים (מעש' טוויס, העולס יא), וכן הכוכבים

דומות לזה. — (י' כך במהד' צוק"מ מכ"י ארפורט, ובנוסח' והונב, וכבר הגיה הגר"א וזנב).

הוא במול בתולה ארבעים מעלות שלשים ושמונה דקים (ראש"ט, כלי נחשת כט). ובדלי כוכב אחד והוא סוף זנב הסוס ובערבי דנב אלפרש וכו' ומהלכו קרוב למהלך זנב העקרב (יעקב אנתולי, תרג' אלפרגני, RS0, III, III, 239). — פוכב בעל הזנב, זיק, כוכב השבט, שיש לו כעין זנב מאיר: ולפעמים יהיה האויר העולה אדירי עבה ויתמיד ההתלהבות בו ומן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונסרמה א כ). רוב כוכבי הזנב וז' לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים (נחמד ונעיס לנ). שמבת תנועות השמים והמוגות יתהוו שני אידים וכו' ולהתלהבו שם מתנועת הגלגלים יתהוו ממנו אותות השמים ויהיה חמר אל נר השמים ובעלי הזנבות וכוכבא דשביט והוא הכוכב המדלג (טו' שלום' א כ). — יזנב הסוס, העכבר, העקרב, בנוי לקצת מיני צמחים, יזנב הסוס¹ (Equisetum) : Schachtelhalm; prêle de bois; shave-grass עשב הנקרא בלשון יוון איפוארים ונקרא עוד זנב הסוס (ספר הסוף' לאספ' 49). העשב הנקרא זנב הסוס יפסיק בשלשול מהמעים הדקים (ראש"ט, ספ' הסיונות ג). וממה שמועיל לזה ג"כ מיץ תותים נאים בלתי מבושלים וכן משקה מעשש זנב הסוס (קלטון ג יו כ ו). — *זנב העכבר: והנה שבחו רפואה נקראת זנב העכבר אם תושם בחוקן וקובל תועלת בה (שס' סד ג). — *זנב העקרב² (Heliotropium peruv.) : וגם הצמח הנקרא זנב העקרב בהרמותו לו (קלטון ד ו כ ג). — *זנב השועל³ : אמאראוש הנקרא זנב השועל גדל פרא ברוסיה החמה בפרס ובפער (תוס' א' לשינסק, הלמ"כ טז). — *זנב העכבר, בנוי למין ממיני הדפקים לפי מדרגת מהירות הדפק וסדרו: התכיפה נוספת מאד וכן מהירות וישוב הדפק מן הירוע זנב העכבר ואם יהיה משתיית היין ההם יהיה מקום זנב העכבר המחמי (קלטון ד א ג ז).

זִנְבִּי, פ"י, — התך הזנב, ובהשאלה וְזַנְבִּי את המחנה, הכה את הקצה, ובכלל השמיר: ואתם אל

(¹ תרגום מיוונית, בארמ' דונב סוסיא, בערב' ד'נב אלחיל' a), ד'נב אלפרש b). — (² בארמ' דונב עקרבא, בערב' ד'נב אלעקרב c). — (³ בערב' ד'נב אלחיל' d). (⁴ בערב' ד'נב e) פעל מן השם ד'נב במשמ'

(זִנְבִּי אֶחֱלִיל : ^b זִנְבִּי אֶחֱלִיל : ^c זִנְבִּי אֶחֱלִיל : ^d זִנְבִּי אֶחֱלִיל : ^e זִנְבִּי אֶחֱלִיל)

יעל בקולה אביגיל בזכירתה מיכל בתשאול בראייתה (מגי' יח.). שומרת יבם שזינתה פסולה ליבמה (יבמ' פא.). כלה שזינתה בקרב חופתה (גיט' לו.). — יונת במקום זנתה: מעשה של אותה האשה שזינתה עליו וקלקלה מאחיו (דכ למח גאון, שט"ז יד.). — ובהשאלה: אמר רבי יונה מין חטין הן (הונונים) אלא שהפירות מונין (ירוש' כלא' א כו ד.). אף הארץ שזינתה (בדור המבול) (בד"ר בראש' כח.).

זִנְיָה (זנ"ה, מ"ר זונים²), — דבר נותן ריח טוב, Wohlgeruch; senteur; perfume: ויקברוהו (את המלך אסא) בקברתו אשר כרח לו בעיר דוד וישיבוהו במשכב אשר מלא בשמים זונים מרקחים במרקחת מעשה (דכ"ב יו ד.). — 'זבמשמ' מין: מועד ארום וישמעאלים וולדיהם, בזמן ועזון ועקן זונים, מחו וחתי וחמתי וחיליהם (סמא"ל, כושט' יוס ג, מארוד). החות הוא אחד מוני העשב, אשר ינעם אל חך עגל וכשב (יליג, משל' ב א.). — ועי' *זוני.

זִנְיָה, זנ"ה, — שם מן זנב: הזכיר בעירת אש השם בהם וזנב עמלק (לכ"ג דכ"ט ט כב.).

זִנְיָנִים, זנ"ר, סמי' זונני, — מעשי הזונה והזונה; Hurerei; fornication; whoredom: ויגר ליהודה לאמר זנתה תמר בלחך וגם הנה הרה לזוננים ויאמר יהודה הוציאנה ותשרף (בראש' לח כד.). קח לך אשת זוננים וילדי זוננים (הוש' א ב.). ואת בניה לא ארחם כי בני זוננים הם כי זנתה אמם הובישה הורתם (שס כ יז.). עד זונני איובל אמך וכשפיה חרבים (מ"ט ט ככ.). מרב זונני זונה טובת חן בעלת כשפים המ' כרת גוים בזונניה ומשפחות בכשפיה (נחום ג ד.). ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזונני אחותה (יתחק' כג יא.). ועובד ערם ועריה ונגלה ערות זונניך וזמתך (שס כט.). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זונניה מפניה וגאפופיה מבין שדיה (הוש' ב ד.). — ובהשאלה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח

הזה זונה אחרי אלהי נבר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועובדי והפך את בריתי אשר כרתי אתו (דכ"ר לא יו.). כי זנו (ישראל) אחרי אלהים אחרים וישתוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם (שופט' ז יו.). ולא יובחו עוד את זבתיהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם (ויק' יז.). ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (כמד' יח לט.). הכדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים (יתחק' כ ל.). והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך (ויק' כ ט.). ויעש אותו גדעון לאפר ויצג אתו בעירו בעפרה וזנו כל ישראל אחרי שם (שופט' ח כו.). וישובו בני ישראל וזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים (שס לג.). עיניהם הזנות אחרי גלוליהם (יתחק' ו ט.). — זנה מאחרי אלהים, מעל אלהים, מתחת אלהים: כי זנה תזנה הארץ מאחרי יי' (הוש' א ב.). אל תשמה ישראל אל גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך (שס ט א.). וזנו מתחת אלהיהם (שס ד יב.). — זונה מן: הצמתה כל זונה ממך (תהל' פג כו.). — ועם יחס הפעול בהשאלה: ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם יי' (ירמ' ג א.). — ובמליצה, במשמ' משא ומתן של מסחר ומקח וממכר: והיה מקץ שבועים שנה יפקד יי' את צר ושבכה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה והיה סחרה ואתננה קרש ליי' (ישע' כג יז-יח.).

— הפע' הזנה, — א) עשה וגרם שיונה, שתונה: אל תחלל את בתך להזנותה (ויק' יט כט.). — ובהשאלה: ולקחת מבנותי רבניך וזנו בנותי אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן (שמות לד יו.). ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה את יהודה ואת ירשלים כהונות בית אחאב (דכ"ב כא יג.). גם הוא עשה כמות כהני יהודה וזון את ירשלים וזרח את יהודה (שס יא.). — ב) כמו קל: ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יסרצו (הוש' ד י.). סר כבאם הזנה הזנו (שס יח.). אני ידעתי אפרים וישראל לא נבחר ממני כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל (שס סג).

— פע' *זנה, זנתה, — כמו קל: עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שנת פח:). אשה מזנה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). כל המזנה אשתו מזונת עליו (שופט' י.). הזונה נקראת פתיות שאינה מזנה עד שתצא מרעתה (מד"ר כמד' ט.). רחב בששה זינתה

¹ משקל סנה. — ² כמו סאים, מתיים. ואמרו

רוב המדקדקים כי עקר משמ' מלה זו הוא מין, כמו בארמ' תרג' למינו לזוהי, וכן וכל זוני זמרא (דני' ג ס), ואמרו שזו מלה פרסית, וכמו גם השם specie התחיל אח"כ לשמש במשמ' מיני בשמים. ואמרו המדקדקים החדשים כי היחיד הוא זון, ועי' למעלה בערך זון.

זָנָה⁽¹⁾, ממנו זָנָה.

זָנָה — א) פִּי, דחה והרחיק הדבר ממנו בחמה וקצף, בבוז, rejecter; reject; verwerfen;

זָנָה ישראל טוב אויב ירדפו (סו"ס ח ג), זָנָה אדני מוכחו נאר מקדשו הסניר ביד אויב חומת ארמנותיה (אי"כ ב ו), אף זָנָה ותכלימונו ולא תצא בצבאותינו (תה"ל מד י), רמה אלהים זָנָה לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (שס עד א), ואתה זָנָה ותמאס התעברת עם משיחך (שס פט ט), הלעולמים יִזְנֶה אדני ולא יסוף לרצות עוד (שס עו ח), כי לא יִזְנֶה לעולם אדני (אי"כ ג לא), עורה למה תישן אדני הקיצה אל תִּזְנֶה לנצח (תה"ל מד כד), למה יי' תִּזְנֶה נפשי תסתיר פניך ממני (שס פח יס), — ואמר הַפִּיטָן: איכה זָנָה בועמך, לולול ביד דוים וזולך (קי"ג לח"ג, איכה אלת), איכה כונת כבעסך, לכלות ביד כושלים כרמך, ולא זכרת לא לזִנֹת לעולם אשר למדת ללקוחך (שס), כי זָנָה דת צוית, ונשוכה בלבב דכית, ונתענה ולא ענית (רמכ"ט, מוס' יוס"כ, חטאנו), זָנָה הטוב ורדפום מכניעום, ועקוד ושמעת והעמדת להם מושיעום (פליח' יוס ד, איס כל), הבט וזכור את כל התלאת, ההשיגה ערת צולעה ונהלאה, הלעולמים תִּזְנֶה לרבית חלאה (יולד שנת א חנכה, אודך), — ואמר המשורר: למה דוד תִּזְנֶה ויִזְנֶה בת הורים, ותשכח נאנח ונדח מערים (פומ' תימל', יטוף תלומי), אך הצפרדע נואשה לא אמרה את הפצה לא זָנָה, ותלך הלך והתנפח עד כי נפשה נפחה (יל"ג, משל' ג ככ), — "וניז': תבין ותשכיל איך ישוב המבקש בורח ויחזור המתאווה מואם וזִנָה והרודף נהפך אל הנס (מאזני זקק, אלגזלי 183), — יִפְעֹל: ואם אני איש מדון וחמס, אינני על זה זָנָה ונמאס (משל הקדמוני' ג), ואז תהיה מחיית מתוקה ומשובחה בעולם הזה ולא תהיה זָנָה ונקלה לעולם הבא (תולדות אלכסנדר 41), אביר כמה אהיה זָנָה, למתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי

(1) מוכרים רוב החכמים כי זהו השרש זנה א בערב' המשמש במשמ' צהנה ובאשה, ואומרים כי מזה נגזרה בהשאלה המשמעה שיש לו בעברית, אך השרש זנה א משמש בערב' במשמ' שבה וגם דח ה, וכבר אמר ברט כי השרש זנה העברי הוא השרש נוה ב) בערב' שמשמעתו היא נחרק.

זָנָה התעה ויונו מתחת אלהיהם (סו"ס ד יג), לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רות זָנָה בקרבם ואת יי' לא ידעו (שס ד ט).

*זָנָה, ש"ו, מ"ר זָנָה, — שס"פ מן זָנָה: הכית שמונת תחת הזִנָה מים שכתוכה ושכחוצה לה פסולין צירף פיה לזִנָה מים שכתוכה פסולין ושכחוצה לה כשרין (זנח' כה), אי אתה מודה במורק שאי איפשר לו בלא זִנָה (שס), זִנָה זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות (ילקוט דכ" תתקסג), — ומ"ר: עמדה שרה והפרעה עצמה והיו שני דריה מוריקים חלב בשני זִנָה של מים (פסיק' רכתי מג).

זָנָה, ש"ג, זָנָה, זָנָה, — כמו זָנָה: זָנָה ויין ותירוש יקח לב (סו"ס ד יא), בבית ישראל ראיתי שעירייה שם זָנָה לאפרים נטמא ישראל (שס ו י), והיה מקל זָנָה ותתנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ' ג ט), נאפוץ ומצהלותיך ואת זָנָה על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שס יג כז), והשכתי וסתך ממך ואת זָנָה מארץ מצרים (יחזק' כג כו), ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלביהם בזָנָה ובמגרי מלביהם (שס מג ו), בית וועד יהיה לזָנָה והגליל יחרב (סו"ס ט יס), נתייחדה עמו כרי בעילה חוששין לה משום בעילת זָנָה (ירוש' גיט' ד מח ד), ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזָנָה ואוהב את המלחמה וכו' (פסח' קיג), עשרה קבים זָנָה ירדו לעולם תשעה נטלה ערביא (קדוש' מט), לא תתחתן עם וכו' אפילו דרך זָנָה (ע"ז לו), ואין לך זָנָה בזָנָה של ערביים (אדר"ג כח), דור המבול נחמו מן העולם על ידי שהיו שטופין בזָנָה (מד"ר ויקר' כג), מימות אברהם לא נפרץ אחד בזָנָה כיון שבאו לשטים ושתי מימיו נפרצו בזָנָה (שס כ), פי החירות מקום קבוע לזָנָה היה (שס), שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ו ויצר זָנָה יצר ע"ו כבר נעקד ויצר זָנָה הוא קיים אמר הקב"ה כל מי שיכול לעמוד בזָנָה מעלה אני עליו כאילו עומד בשתייהן (שס שס"ט, זאת קומתך), — ומ"ר כסמי': ונשאו את זָנָה⁽¹⁾ עד תם פגריכם במדבר (במד' יד ג), ותתניפי ארץ זָנָה וברעתך (ירמ' ג כ).

(1) החדשים אינם מודים ברבים זה, ואומרים כי גם זה יחיד בהוספת י ללא צרך.

זָנָה^(a) זָנָה^(b)

עובד הלויים את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הַזְנִיחַם ירבעם ובניו מִכָּהֵן לִיָּהּ (דסי"ב יא יד). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעובדו וַיִּזְנִיחֶךָ לעד (דסי"א כח ט). תעינו מאחר־ך כאשר מבעלה אל תִּזְנֶינָה כִּי בָאוּת מִי מֵרָחָק (מו"ק כה). מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו' אִין מִזְנִיחִין (אבות חול' ז). לחוק לבב התלמידים הלומדים תורה מעוני ומרוחק כדי שלא יהיה הלמוד עליהם למוֹרָה וִיזְנִיחוּ הוּא (תנמ' הנפס כ ב). ואין להִזְנִיחַ הלכות מרווחות מפני פלפולים ודברי חרורים (שו"ת חת"ס, חו"מ קי"ו). ואמר המליץ: אל תוסף עוד התל ביעלה, אשר הקשיחה תאות העולם ללא לה, והִזְנִיחַ תבל ועמלה, וקשרה על הזמן קשר, ולבשה סות הענוה והיושר (פמ"ל, מחנכ' ג). יודפי בזממו ישיח, בראות צורי אותי ישסה, כי אותי מאז הִזְנִיחַ, והן הבל פיהו יפצה (פמ"ל תימנ', יגדל). — *והזניח את עצמו מדבר: הרשעים שמתליטים עצמם בעבירות ומִזְנִיחִים עצמם הימך (פסיק' רנתי, תקעו). — הַזְנִיחוּ, עי' אונח.

זָנִי, זָנַי, זָנִי, — מי שהוא זָנִי, עוֹשֶׂה בְּזוּזָה: ספק זָנַי ספק לא זָנַי (כתוב' סא).

זָנִי, זָנִי, — מהות ומראה הדבר לכל פרטיו, ausführlich; Beschreibend; descr. détaillée; detailed descr. יחזקאל ראה מראה ויגד זָנִי (מרכבה כ"ס גני' מט ח).

זָנִי, ממנו אולי זָנִינִים, והפעל זָנַן שלקמן.

זָנִי, קל אינו נהוג.

— סע', זָנִי, זָנִי, זָנִי, — כמו זָנִי, זָנִי, זָנִי: מִזְנִי: כל המזנה אשתו מִזְנִי עליו (סו"ט י').

זָנִי, ממנו הפעל זָנַן שלקמן, *זָנִי.

הכתוב ותזנה צ"ל יִזְנֶה. — (1) לפי לשון ואמרי לה. (2) לא נתברר מקורו, ועי' בהערה לקמן. — (3) בהנוסחה הארמית: גִּנְסָה דמרכבא. ביו"ט ורומ' תפארת. והנה סוברים המפרשים כי מלה זו היא המלה זָנִי, במשמ' מין. אך זה דחוק, כי אין המליצה נאה: הניד מִיִּי המרכבה, כי אם פִּרְטִי מראה המרכבה. ואולי נתיחדה בזמנו של ב"ס המלה זָנִי במשמ' פרט.

(4) אין המדרקקים מודים בשרש מיוחד זָנַן, וסוברים כי מן זָנִינִים שנתרחב מן זָנִי נסתקף גם הפעל זָנַן. (5) בסור' זָנַן כמו זָנַן, בערב' נוק א.

בלא נש שלוחה (סמא"ל, ערכ' לכפור, נשס' חלסי). וְנִזְנַח וְנִזְנַח בדם מתבוססת, חלצה וננחצה ברחיצה וחככת (קרו"ב, לשכ"ג, חלסי). וְנִזְנַח הַמְעוֹדָה, חטופה המוסה חרודה (ר"י דסי, שיר כסוף האשכול). וְנִזְנַח וְנִזְנַח, למות לקוחים, ישיבם שמחים, ברנה ושירים (שירי ר"מ דרעי הקרלי כ רכב). — ובמשמ' "דבר נתעב: דבקנו בתועבות ובמעשים זָנִינִים, הלכנו אחרי משאות שוא ומרומים (סלי' יוס א, ח'ק נפתח). — ובכנ': ונברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רחמתיים והיו כאשר לא זָנַחְתִּים (זכר' יו). כי אתה אלהי מעווי למה זָנַחְתִּי למה קדר אתה לך בלחץ אויב (תס"ל מג ב). חלא אתה אלהים זָנַחְתִּי ולא תצא אלהים בצבאותינו (סס ס כ). משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך התחיל המלך רואה כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה וממלא את האבוס לפניה התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשוחטה והרי זָנַחְתִּי (מד"ר כמד' כ). שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו וזָנַח הרי זה בכלל בוזה דבר ה' (רמב"ם, ח"ת ג יג). — (ב) ס"ע, זָנַח פְּלוֹנִי, נדחה, הרחק: זָנַח (1) עגלך שמרון (הס' ח ס). וְנִזְנַח מִשְׁלוֹם נִפְשִׁי נִשְׁחָה מִכָּה (ח' ג יו). אף אתה מה עושה להם (להרשעים) מחליטם לגיהנם. למה שרחקו זָנַחוּ הַיִּמָּךְ (פסיק' רנתי, תקעו). — נִפְסַ' זָנַח: דבר־ך ונח — זָנַח מעדן ולא כליתו למען היותו יציר כפיד (ענוסה, חס כוננת). קבץ עדה נִזְנַח, אל מקום המנוחה, אז אגיל ואשמחה (פמ"ל תימנ', סדס דגלי). אל תוך ציון עיר אפרנו ישיב שבות בת נִזְנַח (ר"י גלגלרס, זמיר' ישראלי, מו"ט פו).

— סע', זָנַח: אהלי אשר חנית מאז בתאיו מפה ומפה למה לנצח זָנַח ביד זרים (קני' לת"כ, חלסי). העל המירו בבוד רַע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, וְנִזְנַחוּ בחרון אף לנגף וגעל (יו"ט שכת שקל' אף). ומכני בניהם אנחנו, למה לנצח וְנִזְנַחוּ, וכמת מלב נשכחנו (סלי' כ עש"ת, חלסי). וְנִזְנַחוּ ונחשבו עם יורדי רגב, ויהי לאבל כנור ושיר וענב (סלי' לו"ג, טשכ תרחמנו).

— סע', הַזְנִיחַ, — כמו זָנַח: ואת כל הכלים אשר הַזְנִיחַ המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו (דסי"ב כט יט). — והַזְנִיחוּ מדבר, הרחיקו, מנעו מהדבר ההוא: כי

(1) אין כל החכמים מודים בשמוש זָנַח במשמ' לא מתעברת, ואומרים כי הכתוב קצת מושבש כאן, וכמו"ב

זַנֵּק⁽¹⁾ — קל אינז נהוג.

פֿע, זַנֵּק, מִזְנֵק, — א פֿע, קפץ בבה עו, הוּדֵק, *hervorspringen; s'élancer; leap forth*: דן גור אריה יִזְנֵק מן הבשן (דכר' לג כב). — וזמר הפיטן: יעצה לחנק, בני גור מִזְנֵק, בפה אחר לשנק (קינ' לת"ב, ח"ך תנחומי). — "ובהשאלה למים וכדומה: אכסה קלון אעבור עיני מהם ולא אחשוף רק המקור אשר לדעתי ממנו יִזְנֵקוּ כל מימי וזונים האלה (כ"ט כלוך, הקד' שכלי עולם א). — (ב *פ"י, בהשאלה למשקים גורקים בכח: השוחט המסוכנת רשב"ג אומר עד שתפרכס ביד וברגל רבי אליעזר אמר דיה אם ויִזְנֵק ה' (חול' כ ו). השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא בתלים מלאים דם כשרה שוֹיִזְנֵקָה (סס). אמרו לא באו ימים קלים עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מִזְנֵק תולעים (ירוש' יומ' א לט). ביושבת על שפת הספל וּמִזְנֵקת בתוך הספל וגמצא דם בתוך הספל (נדס נט). אבל עומדת אי אפשר לה לִזְנֵק (רש"י סס). — ואמר הפיטן: דרימו כחמה ספיקים, השפע מקור מים חיים מִזְנֵקים, ומנפת צופים ומדבש מתוקים (יוזל א שבוט, אלו מלות).

ב. ***זַנֵּק**⁽²⁾, ממנו ב. *זַנֵּק.

ב. ***זַנֵּק**, — קל לא נהוג.

פֿע, *זַנֵּק, — זַנֵּק את פלוגי במטעם, צער אותו באכלו את המטעם ולא נתן לו לאכל ממנו: אחם ויִזְנֵק תם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם אף אני אעשה לבני שישחמו את הצאן שאתם משתחווים להן והן אוכלין ואתם נמסים (מד"ר שמות יו).

זַעֵב⁽³⁾, פֿי, — זַעֵבו האריה וכדומה, הבהילו בשאגתו ובנהמו: זַעֵבְנִי תחלה ארי נוחם הצר, וכולי החריב ויביאני במעצר, הטפוני שני גוריו מצוק ומצר, חילי אפס וכוחי נעצר (מח' רומני, י' טבת, תהיית עיני).

זַעֵה, פֿי, — טפות דקות יוצאות מבעד למשמי עור גוף בעלי חיים, *Schweiss; sueur; sweat*:

(¹ בערב' זַנֵּק a) היה (הסוס) מהיר ורץ ורקד ודלג.
(² אין בשאר הלשונות האחרות שרש דומה לו במשמעה קרובה לזו.
(³ בערב' דַּעֵב b), הבהיל והפחיר.

(a) זָנַק (b) דָּעַב

בִּזְעָה אפך תאכל לחם (נדרש' ג יט), שכל המוסין המוסלין בכהנים פוסלין בנשים הוסיפו עליהן באשה ריה הפה וריח הוֹיֵעָה (ירוש' כתוב' ז לא ג). ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש ויֵעָה שלשול קרי ושינה וחלום (נדר' נז). אסרו את החמין (לרחץ בהם) והתירו את הוֹיֵעָה ועדיין היו רוחצין בחמין ואומרים מויעים אנחנו אסרו להן את הוֹיֵעָה והתירו חמי מבריה (שבת מ). היו עושין ריח רע מריח הוֹיֵעָה של גופן (מד"ר שם"ט, נפת). שחה מים והויע ויֵעָה וטהורה בא במים שאובים והויע ויֵעָה ו טמאה נסתפג ואחר כך הויע ויֵעָה וטהורה (מכ"ר) כ א). וכתן שהוא מזוהם בִּזְעָה ורוחץ ושף כל גופו בבושם ועובר (רמב"ם גיא' המקד' ז יג). שכל ויֵעָה וית האדם היא סם המות חוץ משל פנים (פסר המינך תקמו). — "ורטיבות דומה לזַעֵה שעל פני גופים אחרים גם לא בע"ח: ויתים מאימתי מקבלין טומאה משוועו ויֵעָה המעטן אבל לא ויֵעָה הקיפה (טבר' ט א). ויֵעָה בתים בורות שחין ומערות (מכ"ס כ א). (דבש תמרים) ויֵעָה בעלמא הוא (נדר' לת.). — וכן "משקה היוצא ממיני צמחים ע"י כבישה או ע"י חם: ויֵעָה הבושנים היא חרבינינא (פסר הכפול' לאסף 66). — וגם במינים מתצבים: כמו מאמר בן דקלים במי הים שהוא ויֵעָה הארץ התקבץ במצותה (כל מלאך' סגיון סח). ביטומי או אספאלמו הוא שומן או ויֵעָה שעל פני אגם וכו' בוראצי הוא ויֵעָה המינירלי מוהב ומכסף ונחישת (אולס"ח לר"י נהלון וכו).

זַעֵה, פֿי, — דבר שאדם נבהל ומדועע ומתפלץ ממנו, *Ggst. d. Schreckens; objet de terreur*

subject of terror: יתכן וי' נגף לפני איבוך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזַעֵה לכל ממלכות הארץ (דכר' כח כה). כי כה אמר אדני יי' העלה עליהם קהל ונתן אתהן לזַעֵה ולבו (יחזק' כג מו). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית ונתתים לזַעֵה (¹ לכל ממלכות הארץ (ירמ' יז ג-ד). ונתתים לזַעֵה (¹ לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקומות אשר אדיתם שם (שם כד ט).

(¹ כך הכתיב, והקרי לזועה.

מאכריו (של אכנר) (מדס"ג, ויחי). ולא ייגע ולא יזע וע
 גופו ולא ייטיל עד שיתעבל המזון שבמעיו (כמכ"ס, דעות
 ד ג). זעזעו (את האילן) ולא עקרו ואח"כ מלא
 סביבותיו בעפר (כוף, מע"ש יח).—ואמר הפיטן: חסתר
 לאלם חרשישים מרון, בַּיַּעְזָעָת עולם מפני חרון,
 כלהטה האש בין שני בדי ארון (קני"ג, על מורכן).
 — נחפ, "בַּדְעָעָע: היה אוכל בתרומה והרגיש שנודעו עו
 אכריו (נדה ס ב). ויחרד כל העם אשר במחנה מלמר
 ש נודעו עו (מכ"י יתרו, כחדש ג). שעד שלא פשטו
 ידיהם בעבירה מה נאמר בהם זמרה כבוד יי' כאשר
 אוכלת לא יראים ולא מוֹדַעַיִם (ספרי נשא
 ח). כיון ששמע יעקב כן נודעו עו ע ואמר אוי לי
 שאירע לי פסולת בבני עד שנחבשר ספי המקום
 שחור ראובן בתשובה (סס ואתתן לה). מיד פתח בשר
 ודם את עיניו ורואה את מלאך המות ומודעו ע
 וגופל על פניו (כלה רכתי ג). לא הספיקו להגיע לחצי
 חומה עד שנעץ החוריר בחומה ונודעו עה החומה
 וקפץ מ' פרסה מארץ ישראל (ירוש' כרכ' ד ח). שכל
 העולם כולו נודעו ע בשעה שאמר הקב"ה בסני
 לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שנע' גע). מעשה
 בר"א ור' יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן
 ור' יהושע נעור נודעו ע ר' יהושע וגינער ר"א אל
 מה זה יהושע מפני מה נודעו ע את א"ל מאור
 גדול ראיתי בים (כ"כ עה). בשעת פטירתו של
 חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו
 שלופה בידו וזיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה
 רואה אותו מודעו ע ופותח פיו וזורק לתוך פיו
 (פ"ז כ). אני רואה בנביע ששנים מכס חתריבו כרך
 גדול של שכם ואחר כך מכרתם אתכם לערביים
 מיד נודעו ע ואמרו לו שנים עשר אנחנו אחים
 בני אבינו (מד"ל כהנא' ג). כיון שראה יוסף סימנין
 של יהודה מיד נודעו ע ונבהל אמר אוי לי
 שמא יהרגני (סס ג). כשנתן הקב"ה את התורה
 צפור לא צוות וכו' הים לא נודעו ע ההריות
 לא דברו אלא העולם שותק ומחריש (סס שמות כט).
 מיד נודעו ע משה מפני המחלוקת (סס נמד' יח).
 ולא היו מתיראין מוֹדַעַיִן ונפתחין (סס סס"ג,
 סס מעט). הר שבארץ מואב לא נודעו ע שבו
 המערות וההר מארץ ישראל נודעו ע שבו הסלעים
 כמין שריים ונסמך להר שכנגדו (סס נמד' יט). אמר
 לו (יצחק לאכיו) אבא בחור אני וחוששני שמא

ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזעוה¹
 לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולהרפה
 בכל הגוים אשר הדחתים שם (סס כט יח). ויהי קצף
 יי' על יהודה וירושלם ויתנם לזעוה¹ לשמה ולשרקה
 כאשר אתם ראים בעיניכם (דכ"ז כט ח).—ואמר
 הפיטן: הן שמתני נפשי לדאבה, ונתחני לעין כל
 לזעוה¹ (כמכ"ע, תח' לעשו"ת, להודות).—ואמר המשוור:
 שור נא! בידן נטוי בימין הנער עליו, הוי זעה!
 ראש איש מת תקוע (יל"ג, אדומ"ד).—יכנוי לאבן
 האויר: כי נפל פלח רכב גדול במדינת אשכיליא קרוב
 למגדל תועבותם והסכימו החכמים הרואים והשומעים
 בו עה ההיא כי באויר נתילד הרכב ההוא מתלקים
 עפריים אשר עלו שם ונתקשו לאבן (שער השמים א ג).
 יזעוה², ש"נ.—בעם וקצף: זימנא ממרונא לר' יוסי
 שיננא, זוגות ויוגתי הנה ונתפרדו בו עוה³,
 בחנתי בדבריהם אמונה מצאתי בכס, אמת אתם
 ותורכתם (מח' ויערי תל"א).

זע"ה—ר"ת: זה על זה, זו על זו.

יזעוה¹, ש"ה, מ"ר יזעוה¹,—ס"ס מן יזעוה¹: קשה
 לכותל אותו ויזעו ע שמועזעין הקרקע בשעה
 שמתקנין שם הריחים (כגמ"ה כ"כ יח). גזור הקב"ה
 למלאך וסופק כפים וכו' ויוצא זעו ע מביניהם
 (ערן, ערך נשא).—ואמר הפיטן: רשם אסר בצבאותיהם,
 בַּיַּעְזָעָת חיל אילותכם, רחוק רחוק אתכם, השבעתי
 אתכם (יוזר א ססת, אור יעס).

יזעוה², פ"י, — יזעוה² אותו, הניעו והנידו בחוקה,
 בכח, aufrütteln; secouer; to shake. הלוה
 פתע יקומו נשכיך ויקצו מַיַּעְזָעָת והיית למשסות למו
 (תנכ' כ ז). אבנים שזעו ע תן המחרישה (שני' ג
 ז). נעקר הסלע מצדו או שזעו ע המחרישה או
 שזעו ע ועשאו בעפר (עלה א ג). זעו ע את
 הימים והראה את בן הפילים וכו' זעו ע את הישוב
 והראהו את הצב וכו' זעו ע את המדבר והראהו שם
 את הדואר (מד"ר שמות טו). תן דעתך שאם השיתה את
 הרין שאת מו עו ע את העולם שהוא אחד מרגליו
 (סס דכ"י ס). אמר רב הונא נוח לו לאדם לזעו ע
 כותל שש אמות על שש אמות ולא לזעו ע אבר אחר

¹ כך הכתיב, והקרי לזעוה.

² עי הערה לקמן. — ³ לא נתברר מקור מלה
 זו, ואולי יצרה הפיטן מן זעם, זעום, בשביל החרוץ עם
 שיננא ואמונה.

את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד-באחד מצאו כתוב השעה היא ובשנים כתוב אחת עשרה היא ובטלו אחד וקיימו שנים (י'וס' תע' סת.)—ועי' זעמוט.

שהקול הגרוני העמוק של העין יתמערך ויוקל להקול היותר פשוט של האלף ולא להפך שהאלף תהפך לעין, וכבר הוכח בערך זעמוט השערתו של עמנו' לו כי זו מלה ארמ' מלשון זוטא, זוטרא, במשמ' נער, ואחר התרגומים תרגם בה השם נערי והיתה שגורה על פי הסופר ובשגגה נמלטה מפי עמו ונכתבה בגוף הספר, ודר' בלוי בחבורו על מהות הספר אצל היהודים הקדמונים (Dr. Blau, Althebr. Buchw. 102) מען על השערה זו מענה שאין לכאורה לדחותה, שאם הסופר היה כ"ב מבלבל הדעת שהכנים בכתוב ב מ ו ט ו ת מלה ארמ' במקום המלה הרגילה נערי מדוע לא פלט עמו עוד מעיות כמו זו, ומדוע לא נמצא בספר ההוא עוד מלים ארמיות במקום מלים עבריות? ועל סמך מאמר אדר"נ נוסח' ב' שבמהד' שכמר שאת ספר מ ע ו נ י פרש ר' יוסי: והו ספר שנמצא ב בית מ ע ו נ, פרש דר' בלוי גם השמות ספר היא וספר זעמוטי במשמ' מעין זו, ואמר כי ספר של היא הוא ספר של אדם אחד ששמו היה היא, וכמו"כ ספר ז ע ט ו ט י, או שהכוונה בספר זעמוטי היא ספר קטן מאד, ורק עצם המעשה של מציאת אלה שלשת הספרים היא מסורה קדומה, ומה שספרו בדבר שנויי הנוסח' שהיו בספרים האלה מהנוסחה המקבלה אין זה אלא הוספה מאַחַר, כעין ההוספות המאחרות על גוף המעשים שבמגילת תענית, והוא כעין מדרש מלים המוני כדי לפרש את שמות הספרים שכבר נשכחה משמעות האמתית, ולכאורה זה פרוש מתקבל על הדעת, ויש לו סמך בדברי ר' יוסי שהובא באדר"נ, ואולם, כשנעין היטב יתברר כי יש גם בו מקום לגמגום, כי הלא על כרחנו אנו צריכים לאמר, ששלשה הספרים האלה הצטינו בדבר מה מהספרים הרגילים, שאל"כ למה מרחו לספר שנמצאו ולמה הוכירו גם את שמותיהם, וא"כ, מה הם השנויים שהיו בהם? ועוד קשה, שאם בשני השמות מעוני והוא אפשר להניח כי הם בעצמם נתנו מקום להספור בדבר השנויים בהכתוב מעונה אלהי קדם ובכתוב המלה היא, הלא תמוה הוא מאד איך עלה על הדעת לאמר כי השם זעמוטי היה כתוב במקום וישלח את נערי, ומדוע לא ספרו שהיתה מלה זו כתובה במקום נער או נערים שבספ' בראש' למשל? ולכן נראים הרברים כי המסורה, שמצאו שנויים בנוסחת הכתובים בשלשה הספרים היא מסורה קדומה אמתית, והשנויים במעונה והיא הם אולי שנויים קדומים, כי הנסחה מעונה אלהי קדם היא באמת חשודה, ואעפ"י שגם הנסחה מעון אינה מרפאה את הכתוב עכ"פ היא מעירה שהיו בכתוב זה נסחאות מתחלפות, ובהכתיב של המלה היא בקצת מקומות יש באמת שנויי נסחאות בספרים, אכל, השנויי זעמוטי במקום נערי הוא שנוי ב כ ו נ ה כמו

י ו ד ע ז ע גומי מפתחה של סכין ואצערך (סס נראש' נו), לבש (משה) שק ונתעמף שק נתפלש באפר ועמד בתפלת וכתחנונים לפני הקב"ה עד ש נ ו ד ע ז ע ו שמים וארץ וסדרי בראשית (סס דבר' יא), באותה שעה (שכשרו לשרה עקרת יצחק) נ ו ד ע ז ע ו מתניה ונתחלחלו כל אבריה (מדר' ויושע ח), צריך שיהא חכם מובהק שנוטל ונותן בראשו והכל רואין ו מ ו ד ע ז ע י ו תש' גא', הכני רנט) ואפילו הרגיש גופה ו נ ו ד ע ז ע ו ת אינה חוששת (רמב"ם חסורי כיס' סי' י), נועץ צפרני רגליו בקרקע ושוהה ואינו מ ו ד ע ז ע (סס ד יא), אם הלך על גבי אבנים ש מ ו ד ע ז ע י ו בשעת הלוך (סוף טומא' מת' י יא), — ואמר הפימן: רשע הפושט עת הניע למקום תפילין מצות כרה, צעק צעקה ונודעו עולם וארץ התפוררה (קי' לת"כ, אלו הלכנו).

— פע', זעוע, — שזעועו אותו: קם המשיח ונכנס לשם ורואה אותם הדיוקנים (של הרוני מלכות) ונושא קולו ושואג כארי וכל הגן וכל הצדקים מ ו ז ע ז ע י ס והעמוד אשר באמצע הגן מזדעזע ועולה ויורד (יהי"ד ילינק ג, סדר ג"פ כ). — ואמר הפימן: הרימה גם נבורות משמיים ישועות, ופדה בנים פזורים ובנות מ ו ז ע ז ע ו ת, כי אתה אל דעות (אמרי נעם, נקצות, אכזא).

זעועה ז"ל, מ"ר זעועות, — כמו זעוע: וביון שרואה משה שיהושע ניעור משנתו היה נכנס ונוטל תלוקו ונותנה לו בידו כיון שהיה יהושע מכיר היה מתבייש ונוטל תלוקו ומכסה גופו ולובש ב ו ז ע ז ע ו ת נפשו ונופל על רגליו של משה ואומר לו אל תהרגני רבי בחצי ימי מפני השררה שבאה עלי מפני הקב"ה (מדר' ספיר' משה, ביהמ"ד ילינק ח).

זעמוט¹, מ"ר, מ"ר זעמוטים, — נער משרת במשמרת קבועה ומיוחד לה: ג' ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחר של היא ואחר שנקרא ספר זעמוטים² (ספרי דבר' לג), ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני וספר זעמוטי² וספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב וישלח את זעמוטי² בני ישראל ובשנים כתוב וישלח

¹ עי' הערה שלקמן. — ² כך בעין במקום זאמוטי באלף שבגמ' בכלי מג"ט, ומס' סופר' וד, ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה הנכונה, מפני שהיא גרסת מקורים יותר קדומים, ומפני שכך הוא המנהג המסבעי והנהוג.

וולותו ואח"כ כיור רב טוב הבורא עליו (סס, אה"כ' ה' ג).

זעך

כמו דעך, ממנו זעך.

זעך, — קל לא נמצא במקרא.

— זעך, נזעך, — כמו נדעך: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי (איוז יז א). — זוביתם להפנים, דלו וחשבו מפני רעב וזדומה: עד נאמן (כי שני ימים לא אכל) פניך, כי בחללים שוכני הקבר הן נפלו נזעכו (רמח"ל, מנדל עז כד).

— קל זעך, — בבה, ובהשאלה זעך את הכעס וזדומה, השקטו: היו לנו (אנשי האמונה) לחומה ולמחסה ביום זעם, וזעכים אף בלחשם, חמה עצרו בשועם (סליח' שני וחמש, אה"כ). — ובהרחבה, זעך קומתו של פלוני, כפף אותו, הכניעו: דברת בית יעקב אש ובית יוסף להבה, הן עתה קש אורם בבה, חי זעך קומתם בבעור היום הבא (מוס' יוס"ט, אה"כ אה"כ). — ופעול: במסון לא זעו כה, רבצו עדרים בתוכה, והבקר לעולה למיכה (רס"ג, מנין סלוח' כ). הגוי העז החשובים, וממלכות אשכרים משיבים, וזעכים רמוסים וגססחים, חשוכים ובפשתה כבים (יולר' פסח, אלופי אדומים). יצא הקפדה, מחרדה לחרדה, זעו כי ים בשית ימיר, והוא ישב בשמיר (סליח' אה"כ יוס' ו, ימירה).

— זעך, — כמו זעך: זעכתי קמיר להאמל, רצצתי כקנה קמל (יולר' פסח, אודך).

זעם, ממנו זעם, זעם.

זעם, ש"ן, ככל זעמו, זעמו, זעמו, מ"ר זעמים, — כעס וקצף עז וחוק, Zorn; colère; anger: כי עוד מעט מועד וכלה זעם ואפי על תכליתם (יב"כ' י כה). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתריך בערך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (סס כו כ). הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכבר משאתו שפתיו מלאו זעם ולשונו

(י) רק עברית. הלשון הערבית השתמשה בכלל למושג של כעס כשרשים אחרים. אבל השרש זע"ם (a) שהוא משמש בערב' בעקרו במשמ' קול שמשמיע הנמל, התחיל לשמש בהרחבה גם לדבור האדם בשעת כעסו, ואמר לשאן אלערב: הד"א אלאצל ת'ם כת'ך חתי קאלו תוע'ם (b) אורגל אד"א תכלם תכלם אלמתע'צ'ב סע תע'צ'ב ואלתוע'ם (c) אלתע'צ'ב. — ובעברית: זה השרש נתרבה עד שאמרו תוע'ם האדם כשרב דברים בכעס ותוע'ם כעס וזעצב, ובערב' ההמונ' ועל"ד משמש כמושג כעס ותרעומה.

(a) زَعَمَ (b) تَوَعَّمَ (c) والتَّوَعَّمَ (d) زَعَلَ

זעיר (א) תה"ס, — מעט מאד, במדה קטנה, ein wenig; un peu; a little

קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם (יב"כ' כח י). כתר לי זעיר ואחוך (איוז לו כ). ויצבט לה קלי קליל זעיר בשתי אצבעותיו (מד"ר רות, ויאמר לה כעו). — (ב) "ת", לנק' זעירה, קטן: והכוכבים אשר אורן נדעך וגופן מעט זעיר מנופי הכוכבים הנראים (זורת הארץ לנ"א כר חיי"א הנכ"א לה). ושגתך צבי החן שגנה בעיני החכמים לא זעיר ה, אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגנה בעצבים היא חמורה (עמנו, מחנ' ח).

זעירות, ש"ן, — סגולת מה שהוא זעיר: כי המעט הך הוא רב והרב בלתי זך הוא מעט ואין בו תכלית וכל שכן שיהיה מעשיך עם מעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים (ח"ה, יחוד המעשה ו). שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך (סס, חסנון הספ"ג). ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישיכול קטנות ערך נפשו וזעירותו

שכבר הרגיש בזה א' ניגר (Ursehr. 243), והוא תקון מופרים אמתי כדי לתרץ הקושי שראה הסופר בדבר ששלח משה נערי בני ישראל סתם, לא כהנים ולא לויים, להעלות קרבנות, וכמו שכבר נתקשו בזה בעלי התלמוד (זכח' קטו), וכמו שרצה לתרץ זאת ת"א כמה שתרם נערי בבכורות, והלכו בדרכו גם רש"י ורשב"ם. אלא שטעה ניגר כמה שראה בועטו את השם היוני ויטוטים אֶתְּחַזֵּק, במשמ' דורש הכמה או מבקש השם, כי אין זה מתקבל על הדעת שהרשה לו סופר להכניס מלה יונית בגוף העברי של ספר התורה, והוא יכול להשתמש במקומה במלה עברית דומה לה כמו חכמי או יקירי וכיוצא בזה. ובוה יותר נכונה דעתו של לו, כי היתה מלה זו שגורה על פיהם מפני שבה היו באמת מתרגמים, מפני השעם שנוצר למעלה, את השם נערי במקום הוה, והיא אולי מלה עברית קדומה או גם אם נאמר שמקורה בארמית עב"פ היתה שגורה אצלם כ"ב גם בתוך הדבור בעברית שלא הרגישו בה ורות, והיתה משמעתה נער משרת במשמרת שהוא נועד לה, וכאן היתה הכונה, לפי דעתם, כנערי בני ישראל כנערים כשרים לעבודה.

(י) מן זער, עיי"ש, וסוברים רוב החכמים כי זו צורת ההקטנה פעיל, כמו בערב' ההמונ' זעיר (a), ובעבר' בשוא במקום השורק וצירה במקום הפתח, אך ברט (NB § 192, d) חולק ע"ז ואומר כי זה ת"ז ששומ, ושמש כמו שם.

(a) زُعِيرَ

ישראל (כמד' כג ז), מה אקב לא קבה אל ומה אועם לא זעם יי' (סס ח), אלהים שופט צדיק ואל זעם בכל יום (תהל' ז יב), וגורעה יי' את עבדיו וזעם את איביו (ישע' סו יד), וקראו להם נבול רשעה והעם אשר זעם יי' עד עולם (מלא' א ד), עד מתי אזה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכר' א יב), אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים וזעמוהו לאמים (משלי כד כד), — ופעול זעם, שועמוהו: שוחה עסקה פי ורות זעום יי' יפול שם (משלי כג יד), — ובמשמ' רע, ואמר המליון: שרשו רחמים זעזעם ים ואמונים מענים איש לרעהו קוצים מקיצים ושבים מציקים (נחיל' עולס יד), — ובהשאלה במשמ' דבר הנתון בעין רעה: האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רווח זעמה (מזכ' ו י), — וזעם על: ושם זעם על ברית קדש (דני' יא ז), למלך בשר ודם שזעם על אהבה ומיעט בסורחנו מפני חיבתו (זנח' מא:), — ופונים זעומים, מפיקים זעם: שיביט כך (האלהים) בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (מד' כמד' יא), שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבועלים ופניו זעומות (ז' בארץ מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום (אדר' ג יג).

— נפע', נזעם, — שזעמו אותו, שנמלא זעם: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כס כג), — הפע', *הזעמים, — (א) כמו זעוע: קול רעמו יחיל ארצו ובכוהו יזעום⁽²⁾ הרים (ב"ס גני' מג יו), — (ב) גרם שזעם: היה הולך לפני מושי, ובעים דמי המעמי, הייתי שחוק לכל עמי (כ"א קליר, קינ' לת"כ, איכס), כבדו שפתי קמי, כל היום מושי, כי כלו בעשן ימי (סליח' פליח').

האות הגרונית אשר אחריה וכאשר היה זה כבד עליהם במלה הזאת והתנועה העין בשבא ופתח כמנהג רב האותות הגרוניות נמשך הקמץ ושב חלם כמו שקרה גם כן במלת במצאכם אותו אשר היה עקרו להיות אל משקל כשמעכם את קול השופר כי כאשר התנועה הצדי כעבור שהיה כבד עליהם נוחה עם האלף הנעה שהיתה לצדה בשוא ופתח נמשכה קמצות חסם ושב הקמץ חלם, ע"כ, ובעין זה גם החדשים, אך באמת, החולם אינו במקום קמץ אלא במקום שורק הקדום, שהיה הצווי המארך זעמה מפני שהעתיד הוא יזעם, ולא יזעם, וזכר בוץ קדום כאשר התחילו לאמר הצווי יזעם בעין חלומה התחילו לאמר הצווי המארך, ביון חלומה.

(¹) ג"א כבושים. — (²) כך היא הגרסה ספרדית, ולא נתברר אם באמת היו משומשים בוץ שהוא בלשון זו גם במשמ' זעוע, או זה שבוש, כמו שסוברים קצת החכמים.

כאש אכלת (סס ל כו), לא ישבתי בסוד משחקים ואעלו מפני ירך בדר ישבתי כי זעם מלאחתי (ירמ' יס יו), את ארץ לא משהרה היא לא גשמה ביום זעם (יחזק' כג כד), ישלח במ חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל' עח מט), בזעם תצער ארץ באף תדוש גוים (תנכ' ג יב), שכה יי' בציון מועד ושבתי וינאץ בזעם אפו מלך וכהן (איכ' כ ו), יפלו בחרב שריהם סועם לשונם (סו' ז יו), — וזכנ': היו אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבו בז (ישע' לו), מקצפו (של אלהים) תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (ירמ' י י), לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו), כי אפר בלחם אכלתי ושקוי בכבי מסכתי מפני זעמך וקצפך (תהל' קכ ייא), אין מתם בבשרי מפני זעמך (סס לח ד), באים מארץ מרחק מקצה השמים יי' וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע' יג ס), פתח יי' את אוזניו ויוצא את בלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (ירמ' כ כס), — ושפך זעמו: ושפכתי עליך זעמי כאשר עברתי אפיה עליך (יחזק' כא לו), כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי כאשר קנאתי תאכל כל הארץ (ספ' ג נח), שפך עליהם זעמך וחרון אפך ושיגם (תהל' סט כס), — *פנים של זעם: אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניתי לך (ברכ' ג), אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם סכך (מד' כמד' יא), — ומ"ר *זעמים: וירד מיבאל המלאך להרנו בזעמים, וזעק הגוי גם צדיק תהרוג ותשפוך דמים (שחר' כר"ס, אהר מיי), מלא רחמים, נא הפך זעמים, ויודוך עמים, אלהים אדירים (סליח' מוס' יו"כ, אלסי סעכרים), וזכר תזכור רחמים יום הדין, הפך כעס וזעמים עת תדין, ליראיך ולחושבי שמך הטה וישיבי על מדון (פומ' תימל, כת חוכת אל), — ומשל: בעת הזעם אלף אוהבים לא יצדיקוך, ובעת הרצון אלף שונאים לא יויקך (מרכס הסוסר יג).

זעם, פיו"ט, עת' יזעם, לווי זעם, וזעמה, — זעם את פלוני, זעם על פלוני, היה בזעם, zürnen; être en colère; be angry: מן ארם יחנני בלך מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה וזעמה⁽¹⁾

(¹) אמר ריב"ג וז"ל: והיה עקרו להיות בקמץ תחת הוין והעין נהה כמו שמהר לפי ומטנה העבריים שיעתיקו כמו הקמץ הוה מן האות אשר הוא בה אל

אחת מהן והמילוח לים ועדיין לא נח הים מ'זעם' ו
בקשו להטיל את חברתה (יום' לא). רמז הקב"ה
לשר של ים ועמד מ'זעם' (מד'ר' נכאש' י). —
*ולגשמים כשהם יורדים בחוקה, ברות עז ונפץ:
התחילו גשמים מנטפין אמר (חוני) לא כך שאלתי
אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד ב'זעף'
אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון (תע' נ ג). —
*ולרוחות: בשבאין (הרוחות) ב'זעף' אבל שבאים
בנחת אומר ברוך עושה בראשית (ירוש' מרכ' ג ט).
— "ומ'ר': בקרבך תסתיר רוח זעפים (תוכח' מוסר יס).

זַעַף, ת"ז — מי שהוא בִּזְעָף: וילך מלך ישראל על
ביתו ס'ר וזעף ויבא שמרונה (מ"ח כ מג). ויבא
אהאב אל ביתו ס'ר וזעף על הדבר אשר דבר אליו
נבות הירזעאלי (שלא יתן לו את הכרם) (שם כל ד).
אמר הקב"ה ס'ר ז'זעף הוא זה (משה) לראות
בזערו של ישראל במצרים לפיכך ראוי הוא להיות
רועה עליהן (מד'ר' שמות ב).

זַעַף, פ"ט — היה בִּזְעָף, ביגון: וירא אתם (יוסף) את
החכמים בבית הסהר) והנם זעפים (נכאש' מ ו).
— והפנים זעפים, דלים ומפיקים עצב: למה יראה
את פניכם זעפים מן הילדים אשר כנילכם (דני' א
י). — יומקור: ודע כי המעט לתת בלב טוב, לך
טוב מזעוף פנים וקשוב (דס"ג, מוסר השכל). — ובמשמ'
בעם, קצף: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף
לבו (משלי יט ג). ויאמרו לו (הכהנים למלך עזיהו)
שרצה להקטיר על המזבח) לא לך עזיהו להקטיר לוי'
כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן
המקדש וכן יזעף עזיהו (דס"ב כו יח"ט). —
ופעול *זעוף, כמו זעף: מלך בשר ודם יוצא למלחמה
ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר
להן ז'זעף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב
באין אתם ושואלין צרכיכם מלפניו (מכ"י נשלה, מס'
דשיר' ד). ועל זה היה כעוס ז'זעף (ר"י קמחי, סגלוי
עא). — ובהרחבה לדבר לא בע"ז: ועמלו ז'זעף,
יצדו רעוף, כדורר לעוף (מחז' רומני, יוס"כ, אדס).
— נפע', *נזעף: נתנדה משה (בשחשאו. ישראל בעגל)
וב'זעף' (מד'ר' שמות מב).

— פט', זעף, — זעף בפלוגי: זעף בהרים ובחר בסניג,
זהר אור תורית זה סיני (יולר' כ' שנוע', נכר חס).

זַעַף, ט"ו — שם מלאך: זעמיאל שהוא
ממונה על הוּקָע (מס' סוכל, כיסמ"ד ילינק ס).

ז'זעמיאל (אורק). עצמותי המפצחות והמפלחות ממבעימך
וים מ'זעמיאל, נאמתי נלאתי נשוא. חרוגך וזעמך
(סס' אה"ה). צרי מ'זעמיאל, באף חרפו עמך,
ונשאתי אויבך, ברגש שאון קמך (סליח' ב' עש"ח,
כאשנורת). גאלתיך מלחץ מ'זעמיאל, לחוג חגי מנעימך
(יולר' כ' פסח' אורק). על דם רע בודון קמים, שאת
כלי מות באף מ'זעמיאל, נקי רוצחים באין רחמים
(יולר' א' שנוע', לא מלח). עון אבותינו הטעינו ובוסר
הטעימנו, סף רעל השקנו הלעינו וז'זעמיאל (סליח'
ז'ג, תשוב). אוי לבית-בי ישא על מריבת איש ואשתו
כל ימותם מ'זעמיאל איש לרעהו (כחי' שולס יד).
— פט', זעם, זעמם: רחן עטעם ואכזר רעם, זמאן זעם
ממלך עלי עם (קרב' לפורוס, תמימים). זעמנו בעווים
וממאנים נוסחו, וזרו באפסים ולא נחו, חבלה רוחם
ולעפר שחו (סליח' ס עש"ח, חוון תחן).

זַעַף, ט"ז — שם מלאך: זעמיאל שהוא
ממונה על הוּקָע (מס' סוכל, כיסמ"ד ילינק ס).
השר השלישי אל המהנות שמו זעמיאל ובל מחנהו
(עמ"מ, קרית ארכע' א).

זַעַף, ט"ח — ממנו זעף, זעף, זעף.

זַעַף, ט"ט — כנ' זעפו, — בעם זקצף גדול: זעף יי' אשא
כי הטאתי לו (מכ"י ז ט). והשמיע יי' את חור קולו
ונחת וזעו יראה בִּזְעָף אף זלחב אש אוכלה (ישע'
ל ל). נחם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי
יט יב). ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת
כי בִּזְעָף עמו על זאת (דס"ג יו י). ותהרנו כס בִּזְעָף
(שם כט ט). ובזעפו עם הכהנים והצרעת ורתה במצחו
(שם כו יט). — ואמר המשורר: אם ילדי יום אותך
ענו בעוו נפש אותם ענה, או לך סנו לילות עמל
לבב כבד להם מנה, או ים זעפם לך יסתער לו
לב רחב כחול פנה (ר"י בן סהל כשכח רמכ"ט, איכה).
— ובהשאלה להים בהתגעש מימיו: וישאו את יונה
ויטלהו אל הים ויעמד הים מִזְעָפו (יו"א יס). ואיוהו
השונות כל מקום שהים עולה ב'זעם' (אסל' יח ו).
כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של
מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים למבעו נטלו

(¹ בערב' זעפ א) חרג אותו מיד, ובקצת מקומות
משמש גם במשמ' קצף.

(א) זעב

הצומות וזעקתם (אסת' ט לא).—ובמשמ' גערה : דברי חכמים בנחת בשמעם מזעקת מושל בבסילים (קבל' ט יו).
***זעקת**, ש"ו, מ"ר זעקקים, — כמו זקף : כתי וראשית אוני אלו זעקפי חמל חמה (מד"ר בראש' לא).

זעה ממנו זעיר, זעירות, מוער.

***זפנות**, ש"ג, — שפ' מן זפת : והלא זו וזו זיפות¹ הוא אלא אין למידין זו מזו זיפות הכוונת אם תשאר בלא זיפות זכו' (ר"ת מו"ק יב).

***זפיפה**, ש"ג, — שפ' מן זפה : בשעה שהן (החביות) זפופות ונקלפה זפיפתן (התרומה, יין נסך קסא).

***זפיתתה**, ש"ג, — כמו זפית : וחזר וזפת על פני החתימה והמנופה על גבי החביות ומסמנות כאותן שלנו על גבי הופיתתה (תס' רי"ג ב"ג, מעש' הגאונים). שמא בשעת זפיתתה או אחר זפיתתה נתן בהם הנכרי יין (תוספ' פ"ו לז). עתה שאין רגילין להטיל בהם יין בשעת זפיתתה אם נתן בהם יין אחר זפיתתה היה ניכר (סס). לאחר זפיתתה נותן הגוי יין בכלי ולא יוכל הישראל להבחין (התרומה, יין נסך קס). עכשיו אין הגוים נותנין בהן יין בשעת זפיתתן (סס קסא).

***זפה**, ממנו זפה, זפיפה.

***זפה**, ש"י, פשו' זפה, זפיפים, זפופות, — כמו זפת : קנקנים של גוים חדשות מותרות ישנות זפופות אסורות (תוספתא פ"ו ד י). גת אבן שזופה גוי (הרוקח תלד).

— פע', זפה, מופף, מופפת, מופפין, מופפות : גזירה שמא יבצרנו בקופות מזופות (שבת יו). אם היה שמן מוזקק אינו יוציא לו שמרים וכו' אסר ר"ג במזופפין שנו (כ"מ י). גודות העכ"ם גרורים חדשים מותרין וישנים ומזופפין אסורין (פ"ו לג). כלי שנקב בו ונסתם בופת אינו חמור בכלי מזופף שהחמירו בו אפי' לפי שעה (תוספ' סס עד). דרך בה גברי בגת מזופפת (רש"י סס). בכלים מזופפים יש להחמיר שרגילים ומצויים (תוספ' סס). גת של אבן מזופפת שדרך בה העכ"ם (רמב"ם, מאל' אסורי' יא כא). חבית של ישראל מגופפת ומזופפת יפה (תס' ר' משולם, מעש' הנא' פח).

עמשה להזעיק את יהודה (ש"כ כ ד-ה). ויועק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה (שופט' ד י). ויועק סיסרא את כל רבבו תשע מאות רכב ברול ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון (סס יג).— ואיש אחר, הזעיק אותו, קראהו : ויועק אתי¹ וידבר אלי לאמר (זכ' ו ח). — ב) הבריו בקול זעקה : ויועק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה (יול' ג ז). — וכמו קל, צעק : מרוב עשוקים וזעיקו ישועו מורוע רבים (חיוז לה ט).

***זעק**, ש"י, — כמו זעקה : זעק ממצר, אקרא בעת צר, והירחיב לי בצר (כ"א קלר, גסס, אפיק). תשמע ברנע כל הקולות, זעק ולחש וכל התפלות (שה"ח ליוס ג). וך בשמי מעונים, זעק קשוב ממעונים (אלר יוס"כ, אדר). המשל ופחד עמו והרבה פדות עמו, זעק ולחש עמו חש ומאזין ממרומו (סס, מעשה אלהינו). וחלתי ואירא בעד מחן, זעק להוות לחוקר בכותן (פליח' יוס א, און מי יקרא). זעק תחנתי תבא גא עדיך, ואל תשב פני קטון משלוחי עבדיך (פליח' שחר' יוס"כ, אלא ססס).

***זעקה**, ש"ג, סמי' זעקה, כל זעקתי, זעקתם, — קול אדם זעק. געק, Geschrei ; cri ; outcry. תשמע זעקה מבתיכם כי תביא עליהם גרוד פתאם (ירמ' יח כג). ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צהרים (סס כ יו). נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה (סס מח ד). קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ בשדים (סס נא נד). וגדתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישע' סס יט). ויצא (מרדכי) בתוך העיר ויועק זעקה גדולה ומרה (אסת' ד ח). כי הקיפה הזעקה את גבול מואב עד אנלים וילתה (ישע' יח ח). — וסמי' : זעקת סדם ועמרה כי רבה והטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ). ר"ל הזעקה שזעקים אנשים על מעשיה. כי מעלה הלוהית בבכי יעלה בו כי דרך חרנים זעקת שבר יעצרו (ישע' יח ס). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יחזן נתנו קולם (ירמ' מח לד). לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות (יחזק' כז כח). אטם אונו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). ארץ אל חכמי דמי ואל יהי מקום לזעקתי (חיוז יו יח). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם (נחמ' ס ו). ובאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי

¹ בארמ' ויפואת (ירוש' שבת י).

— ¹ ס"א אותי מלא.

— נֶפֶט, יָנוּפֶת: (גודות) גרודים שלא נִיזְפוּ מעולם (רש"י ע"ז לג.).

— פֶּט, יָנוּפֶת, מִנוּפֶת: שבימיהן היו רגילים ליתן יין בשעה ששמו פֶּיִן (כרוקח תלד).

יָנוּפֶת, ש"י, — מראה, כעין כיס בגרון העופות, שמתקבץ שם המזון, Kropf; jabot; crop: ניקבה הגרנדת או שנמדקה וכו' ניקבה זופק (חול' ג ד). שיש לו אצבע יתרה וזופק וקורקבן (סו ו). נשר מפורש שאין לו זופק ואין לו אצבע יתרה (ספרי ראה קנ). גנו של זופק בידון כוושט (חול' נו). והסיר את מראתה בנוצתה וזופק (זנח' סה). שהיתה מביאה זופק של תרנגול וממלא אותו אפלטמן ונותנת אותו בין עקובה לסנעלה (מד"ר אי' סורו עמא). ומפני שאין לעופות שנים יש להם זופק שמוחו מוונם (מ' אלדבי, ש"א ד). אמרו כי זופקי העופות מועילים לאצטמוכא כי אין להם שנים וזופקם מעכל (ליד' לדרך א יג). — ובהשאלה "כעין יציאה וצביה בצואר האדם, Kropf; goitre; wen: או אקלים שהמים רעים או האויר וכו' שעושה זופק באנשים הוא גפיתח קשה בגרון (תולד' יצחק לסרי"ץ קאלו' לס.).

זַפֵּת, ממנו זַפֵּת, *זַפֵּת, *זַפֵּת, *זַפֵּת: יָנוּפֶת, יָנוּפֶת.

יָנוּפֶת, ש"י, כספס' זַפֵּת, — מין שרף שחור שעושים מקצת מיני עץ והאור נאחו בה על גולה ומשתמשים בה לאבוקות ולסח'ם בה מדקים וכדומה, Peech; pitch: ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזַפֵּת (שמות כ ג). ונהפכו בחליה לזַפֵּת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזַפֵּת בערה (ישע' לד ט). גוגע בזַפֵּת חרבק בידו וחובר אל לץ ילכש דרכו (כ"ס גני' יג א). אין מדליקין לא בלכש וכו' ולא בזַפֵּת ולא בשעוה (שנת כ א). דבק כרי ליתן בראש השבשבת זפת וגפרית כדי לעשות נקב (סס' ח ד). חבית שניקבה ועשאה בזַפֵּת וגשברה (כלים ג ג). זפת שנמטה על החבית וכו' משפך של עץ ושל חרס שפקקו בזַפֵּת (סס' ת). חמר מבפנים זפת מבחוץ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (סוטה יב). קנקנים של עכו"ם שהחזירן לכבשן האש כיון שנשרד זפתן מהן מותרין (ע"ז לג.). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין

(¹ בערב' זַפֵּת א), כארמ' זפתא.

נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז כ מא:)

***יָנוּפֶת**, פ"י, — מרה זפת על מקום, סחם בופת, וכיוצא בזה: גת של אבן שזפתה (ע"ז ס יא). כלי נחוישת שזפתן (כלים ג ז). גוי עובדו וזופתו ישראל עומד על גביו (תוספתא ע"ז ג י). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז כ מא:). זופתין קיתון ואין זופתין חבית (סל' פסוק' מועד). מהו לאגוד ולזפות חביות של מועד לכתחלה (תשו' ר' נתן, מעשה סגא' מת). שדרך הזופתין לזרוק בו יין (רש"י ע"ז עד:). וזופתין אותה (את החבית) מכפנים כדי שיתחזק היין והשכר (מדרכי מו"ק תתנ"ג). לפי שהגוי נותן בו יין או בשעה שזופתו (סתכומה, יין נסך קס). — ופֶּעַל: גודות הגוים גרורין מותרין חדשין וזופתין אסורין (תוספתא ע"ז ג י). היה כנוד בקוע שנחתתה להכניס הרוח וכערוגה עמוקה שמחזקת את מוטיה ובקנקנה זפותה שמשמרת את יינה (דא"ז א). דדבר שאין מכניסין לקיום אם אינם זפותין אפי' ישנים משכשכן במים ודי בכך (תוספ' ע"ז לב:). ולפי זה אין להחזיר הקנא"ש זפותות אע"פ שאין מכניסין לקיום (סס). — ובמליצה: שצפה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את החזרה (מד"ר קסל' אשר עוד).

— נֶפֶט, יָנוּפֶת: אבל זפותים או שזופתו ונשר זפתן אף חדשים אסורים (תוספ' ע"ז לב:). שצריך לומר שלא נזפתו מעולם שאם היו זפותים אסורין (סתכומה, יין נסך קס). מכל מקום אסורין דשמא נתן בהן יין לאחר שזופתו (סס).

— פֶּט, יָנוּפֶת, מִנוּפֶת, מוּפֶתים: קנקנים של גכרים חדשים מותרין ישנים ומזופתין אסור (תוספ' ע"ז לג.).

***יָנוּפֶת**, ש"י, מ"ר זַפֵּתים, — מי שאומנותו לזפת: מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות (מקוא' ט ז).

אִיָּקָה, ש"י, מ"ר זָקִים, — כמו זִיק, זִיקָה, דבר ב'ער וד'לק, ובפרט חצים ד'לקים: במתלהלה ה'יהו זָקִים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — "ובמשמ' גיציוק", ואמר הפיטן:

(¹ פרש' ר' זרחיה הלוי משלי כו יח: וזיקים הם הניצוצות שיוצאות מחיכוך הברזל באבן שתוציא פטיש.

(^a) זִפֵּת

ואינה ממאנת לזיקתו (יגמ' קו.). כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה אלא תשב לעולם בזיקתה (דמכ"ס מלכ' ג. — ב) 'חייב שמושל על דבר מהדברים, Pflicht; obligation; duty: מפני שיש בהן זיקת תרומה ומעשרות ולקט ושכחה אין בהן זיקת תרומה ומעשרות (יכ"ס 'תרום' ו מד.). מה דייש מיוחד שלא בא לזיקת המעשרות אף כל דבר שלא בא לזיקת המעשרות (סס מעשר' ג. נ.). כל אלו כ"ד מתנות כהונה נתנו לכהנים חוץ מדבר שיש לו זיקת תרומה (ספרי קרת קיע.). המלקט עצמות וכו' אם יש תפילתו (חבילתו) עליו הרי זה פטור (מלהתפלל) שזיקת שמירתו עליו ולא זיקת התפילה (מס' שמה' יג.). מי שהוא חשוד למכור תרומה לשם חולין אסור ליקח ממנו כלל דבר שיש בו זיקת תרומה ומעשר (דמכ"ס מעשר יב טו.).

זקונים, — עי' זקנים.

***זקוף, ת"י, לנק' זקופה, מ"ר זקופים, יפות, — א)** לא מששב לארץ: אין קורעין ולא חולצין ואין מברין אלא קרוביו של מת ואין מברין אלא על מטה זקופה (מו"ק ג. ז.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גמ בויכרהו על ממות כפויות ואם לאו יכרהו על ממות זקופות (גמ' טס כו.). — ב) *מי שאינו כפוף, aufrecht; debout; upright: לא יפסיע (הת"ח) פסיעה גסה ואל יחלך בקומה זקופה (כרכ' מג.). המהלך בקומה זקופה אפילו ד' אמות כאילו דוחק רגלי שכינה (סס.). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה ומשקרות עינים (יומא ט.). — ג) *זקופה זקופות, שאינן נמויות למטה ומפיקות אמץ ושמתה: הראוהו (לזבדי בן לוי בחלומו) בני אדם פניהם זקופות בני אדם פניהם נמוכות וכו' א"ל אלו שפניהם זקופות תלמודן בידן אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן (מד"ר קסל, כל אסר.). — ג) *שאינו נמוי, senkrecht; vertical; caly: מעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור' אלעזר בן עזריה זקוף (תוספתא כרכ' א. ו.). לכינה זקופה ברה"ר וזרק וטה בפניה (שבת נ.). רמ"ח אברים יש בו באדם מהן רבוצין מהם זקופין (מד"ר ויקר' טו.). ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות בא וראה כמה שריפות הוא שורף אלו היה זקוף ועומד על אחת כמה

זקים וברקים מרעידים לפניו, חדרים להרעיד בכל פניו (כ"א קליד, מנח' יוס"כ, ארזלי). זקי והרים זרוו בהשגיהו על הר סיני (יולד שנת לפני שנוע', אורחות). הנקדש בָּזָקִים וזרחים, הנערץ בתצובי להבים (יולד יוס"כ, הנקדש). יראך וזה זקים וגלגלי רעמך, חי הצורים נחצו מפני ועמך (סס, יראך).

***זקי(י), ש"י, מ"ר זקים, — אסורים של ברול וכדומה על הידים, Fesseln; afers; fetters: אחריו ילכו בָּזָקִים יעברו ואליך ישתחוו (ישע' מס יד.). גם היא לגלה הלכה בשבי וכו' וכל גדוליה רתקו בָּזָקִים (נחום ג י.). ואם אסורים בָּזָקִים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ת.). לעשות נקמה בנזים תוכחות בלאמת לאמר מלביהם בָּזָקִים ונכבדיהם בכבלי ברול (תסל' קמט ו. ת.). — ואמר המשורר, בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עייליהם בזיק, כבלי תרונך יעד להם והעבירם בזיק (דמכ"ס, תרומה א לט. ת.).**

***זקי(י), ויק, ש"י, מ"ר זקים, — גאד: היה המקום דן את העולם כאכזרי חטאו אנשי דור המבול הציפם בזיקים על פני המים (ספרי הלויט ט"א). שהיה גח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה גבלחכם על המים בזיקים (סנה' קת.).**

זקן, — ר"ת: זקף קטן, זרע קדושים.

***זקת, ש"י, מ"ר זקות, — א) מה שמחבר ומקשר שני דברים זה לזה, ובהשאלה חבור וקשר מוסרי, בבח התורה והדין וכדומה, Band; lien; ties: מי שנתייב בשתי מיתות בית דין וכו' גרין בזיקה הראשונה שבאה עליו (כנס' ט ד.). שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין (יגמ' ג ט.). כיון שהלץ לה נקרה הימנה זיקת המת למפריעה (יכ"ס יגמ' א כ ד.). מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל (סנה' נ.). שאין חליצה פחותה מסלקת זיקת יבום מבית זה עד שתחזור על כל האחין (דמכ"ס, יכוס ותלפז סיכ.). ממאנת למאמרו**

⁽¹⁾ לפי דעת קצת החכמים מאשור' זקק, ויש מדרשים לזה בערב' זנאק (a) ענק.
⁽²⁾ בארמ' ויקא, ערב' זק (b).

(a) זנאק (b) זק

וכמה (ס). האשה הזו מהלכת זקופה והולדת בתוך מעיה והקב"ה משמרו (תנחומא תרועה). מפני מה אחד (מהנוגים) רובץ ואחר זקוף ועומד (מד' ח"כ דר"ע כ). בעין השוק עד פיסת הרגל שחציה זקופה והחציה שנובה (ערוך, ערך אסתורא). וצריך להזהר בתנין של אותיות והן כמו ויינין זקופות שיש להן תג כמו שהן כתובין בספר תורה (רמב"ם תפילין כ ת).

זִקּוּפִית, ט"ו, — בזקופה: רוב אנשי גרמיוא קובעין המוזה זקופית ארכה לאורך הקורה שבפתח, (רש"י, כהנ"ג של וירמיוא, ח' אפסטי').

זִקּוּקִי, ט"ו, מ"ר זקוקים, — כמו זיק, נצוץ: בשעה שהיו ישראל מתגודדין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה כמין שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפניהם נחשים שרפים ועקרבים (מד"ר ט"ז, מי זאת). החמה והלבנה מאירים לעולם ומחיבין הן מאירין מן זקוקי אור של מעלה הן חוטמים (תנחומא כהנ"ג). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן וניצוצין של ותר מוקפות להן וזי זקוקי זיו מבחיקים את פניהם (מד' ח"כ דר"ע כ).

זִקּוּקִי, ט"ו, — ט"פ מן זקק, גרדף עם צורף במשמ' טהרה: ספר הנביא השתדלות המתוך בזקוק מה שמזקק (כשרשים לריכ"ג, נחל). ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח כעבוד העוונות והוצאת הברול והנחשת מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת (חז"ס, הכעטון נ). אך בעת הבחינה לא יבחן אלא פעם אחת לחבליה הזקוק (ר"ח נדכסי, חות"כ, נתן). — ובהשאלה בעיון השכלי: וכל אשר יהיה התבודדותך חוקה וגוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק. באור אמתי וצודק ויטהר רקיע שכלך כספיקות הגדולות בזקוק נמרץ עד אשר לא יישאר מקום ספק בעיני מבוקשך (מגי' סתר, מו"ח להרמב"ם). — ואמר הפוסט: דרושה בזקוק שבעה משבעה, הויות טבילות ובכוסים שבעה (יולר שנת פרה, אמרה).

זִקּוּקִי, — עי' זקק.

זִקּוּקִי, ט"ו, מ"ר זקוקים, — שם מטבע: וטוען ראובן כי צוהו [לשמעון] שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לו ב' זקוקין ושמעון טוען לא צויתני ועוד טוען ראובן לשמעון תענת ודאי וברור כי קבל ב'.

זקוקין מידו (תש' ר"ת נג). חצי זקוק כסף פחות רביע אוקיא (לח' חייס, פדיון כהן כ). ואמר להם אותו יהודי הראו לי אותו היכן הוא קבור אמרו לו אם תתן לנו זקוק גראה לך (מרדכי, כתוב' טו). ראובן שמעון על שמעון השכרתי לך בית בקלוניא בחצי זקוק לשנה ואיניתני כי שוה השכירות זקוק לשנה ולא הייתי יודע (הוא, כ"מ טס). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים זקוקים וכו' והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו לבותי ארבע זקוקים וחצי וכו' והלך ראובן לשמעון ולוי ואמר אם תרצו לחלוק עמי בחוב תנו לי שלישיה שלכם דהיינו זקוק וחצי לכל אחד מכם (הוא, כתוב' נלו). וגם רבינו משה כהן שלח פעם אחת כסף ע"י יהודי ועכב כספו כשנתיים וגבה ממנו בעל כרתו ריוח י"ב זקוקים (הוא, כ"ק קסה). ונתנוערו יחדיו שנים עשר מהם לגלול ספר תורה כל אחד חדש שלו וליתן כל אחד זקוק כרי שיעלה שנים עשר זקוקים לשנה לצדקה (ספ' חסידים, תתש"ג). ואם יבא ליד מחלוקת או יעשו החכמים לפי מה שיראו אם אלה נותנים שנים עשר זקוקים והאחרים עשרים זקוקים אבל אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני נותן זקוק ועשרה פשימים אין לשמוע לו בדבר מועט (שם תתש"ג). וגוסיף על העונש הנ"ל וכו' קנס מאה זקוקים לשר חמשים זקוקים לשופט חמשים זקוקים לקהל (פני' קהל' כ, שנת של"ה). ואם יעלה על לב שום איש לקבוע דירתו ברחוב היהודים או שום בעה"ב אינו רשאי להכניסו בעונש הנ"ל ובקנס שלשים זקוקים לשר יר"ה וט"ו והובים לצדקה (סס ד). — ובמשמ' חתיכת כסף בלי צורת מטבע: וכן כל הלואת זהב או כסף בכסף שאינו מטבע העובר באותו מקום או זקוק כסף שאין בו עדין מטבע אלא שהן חתיכות גדולות של כסף הנמכרים במשקל (כתרומות מו ט).

זִקּוּקָה, ט"ו, — אשה שעפ"י הדין היא קשורה באיש, חיבת להנשא לו, כמו יבמה להיבם בדיני ישראל: שמא ישאה קודם שיעשה מעשה ונמצא פגע באחת זקוקתו (הל' פסוק, עריות). (ואם יבם אחת משתי היבמות הרי הוא נושא) אחות זקוקתו בחייה וזקוקתו היא כאשתו (רש"י יבמ' ח). קינא לארוסתו או לזקוקתו ונכתרה אחר שנשאה (רמב"ם סו' כ יד).

זִקְיָה (זִקְיָה), זִקְיָה — סה"פ מן זקן: וכולן נוקרין
בזקירה (זִקְיָה) אחת (ר"ס ית). בזקירה
(פרושו) קפיצה (רס"י כ"ק ככ).

זָקֵן (זָקֵן), ממנו זקן אֶזְקֵן, בִּזְקֵן, זָקֵן, זָקְנָה, זָקְנָה, זָקְנִים.
זָקֵן (זָקֵן), זָקֵן, זָקֵן, זָקֵן — מ"ר זָקֵן, זָקֵן — קצה פני האדם שתחת הפה,
Kinn; menton; chin: ואיש או אשה כי יהיה בו

נעק בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו
עמק מן העור ובו שער צהב דק ושמא אתו הכהן
צרעת הראש או הזקן הוא (ויק' יג ל"א). — פאת
הזקן, השערות הארוכות הצומחות ומכסות את הזקן,
Bart; barbe; beard: לא תקיפו פאת ראשכם
ולא תשחית את פאת זקנך (ויק' יט כו). לא יקרח
קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו (שס כ"א ס). —
(ב) בהרחבה, זקן כמו פאת הזקן, ונקבע אח"כ רוב
שמושו של זקן במשמעה זו: ביום ההוא יגלח אדני
בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש
ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' יז). ותחו
יד ימינו יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש"כ כ ט). בשמן
הטוב על הראש יר על הזקן זקן אהרן שירר על
פי מדותיו (תה"ל קלג כ). וירר ריבו אל זקנו (ש"א
כ"א יד). ויגלה (הגון מלך עמון) את חצי זקנם (של
מלאכי דוד) ויכרת את מדותיהם וכו' ויאמר המלך שבו

(1) בארמ': כלבא בזקירא וגדיא בסרבא (כ"ק
ככ). — (2) גרם' הערוך, והובאה שם גרסה אחרת נסקרין
בסקירה, וכן נוסח' הספרים שלנו.

(3) בערב' ד'קנ a, קצה הלחיים, מקום החבור של
שני הלחיים. והשערות הצומחות מהמקום ההוא נקרא
בערב' לחיה b, ר"ל השם שהשתמשה בו הלשון העברית
לשני צדי הפנים, והחלק הזה קוראים בערב' ח'ד' חדרו c.
אבל, בלשון העם משמש גם השם ד'קן להשערות, ואמר
אלתאג': אלד'קן מא ינבת עלי מנחמע אללחיי' מן
אלשער הכד'א הו ענד אלעמא ופי שפא אלע'ליל אנהא
מולדה וקאל אלומח'שרי פי רבע אלמבראר אנהו אללחיה
פי בלאם אלנבט. — ובעבר': אלד'קן הוא השאר שיצמח על
חבור הלחיים כך היא בלשון העם ובשפא אלע'ליל נאמר
כי זו מלה "בולדה" מחדש ואמר אלומח'שרי שבלשון הנכבשים
הוא פאת הזקן, ע"כ. אבל אין ספק, כי גם בלשון ערב
הקדומה התרחבה משמ' השם זקן גם להשערות, מפני
שיש גם בערב' הקדומה השם ד'קן לאדם זקן, ומשמעה זו
יכלה להסתעף רק משערות הזקן ולא מגוף קצה הלחיים.
גם בארמ' משמש השם דקן לקצה הלחיים ולא להשערות.

(a) זָקֵן (b) חֵיָה (c) خَدَّ خَدَّ

זִקְיָה, זִקְיָה — כמו זִקְיָה: ראובן היה נשוי ללאה
ונשתמדה ונשאת לגוי וכו' ומת ראובן בלא בנים פטורה
רחל מזיקותה מחמת המשמרת (ש"ת תרומ' סד"ג).

זִקְיָה, זִקְיָה — שם מלאך: ואלה שמותן של
שרים המגנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש
וכו' זקאל שהוא ממונה על הויקים וועיאל שהוא
ממונה על הוועיות (מס' סוכ'ל, כ"ס"ד ילינק ס).

זִקְיָה, זִקְיָה, מ"ר זִקְיָה, — אנשי צבא עומדים
בקצה החיל לשמור שלא יברחו אנשים מהחיל:
ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם
מעמידו זקאל לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילון
של ברול בידיהן וכל הסבשק לחזור הרשות בידן לקפח
את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט' ח ו).

זִקְיָה, זִקְיָה — סה"פ מן זקף: מה משה ידו
בזקף האף כולם בזקף (פסרי ראס קי).
פריעת הראש (של האבל) חזרת קרע לאחוריו
זקף המטה חובה (מו"ק כד). שבשוקף גופו
מאילו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה
נמצא כל אונם זקף פתו על מתניו (רס"י סוכ' נג).
(שניכרת) זקף פתה (של הביצה) שרחבה יותר על
עוביה וכשהיא זקופה נראית גבוה (סוף, ע"ז מו). —
ומ"ר: ותמרות עשן (פרושו) זקף פות מעלה עשן
בגובה (סוף, ואל' ג ג). — וזקופת סכום על פלוני,
כתיבת הסכום על חשבון חוב פלוני: העמדה (של
המלוה בדין הרי) היא בזקף (רס"י גיט' ית).
ומה שכתבתי לעיל בזקף פת הרבית נעשה קרן
היינו אפילו רבית שלא עלה עדיין דמיר שוקפו נעשה
קרן ואם היה העובד כוכבים בא מיד אחר הזקף
ליתן לו הקרן לא היה נפטר בדיניהם מן הרבית והיה
צריך ליתן לו הרבית (מרדכי כ"מ סלד). וכן מותר לעשות
זקף עם חובותיו לכוללן יחד במועד כדי שיהא
בטוח יותר (הלכות אר"ח תקלט ג).

זִקְיָה, זִקְיָה — טהור וזך: גוף הלבנה אינו מאיר
וזהיר כגוף החמה ואינו בהיר וזקף בגוף
הרקיע (זו"ה ל"א כ"ח חייא הנשיא טו).

זִקְיָה, זִקְיָה — סה"פ מן זקן: זריות שלמים
ומטאת אדם נבלות ושרצים לשמא כל הנוגעים,
זקף קת אבות המטאות למנות בהם ראשון ושני נקבע
על תולדותם במסמרות נשועים (אזהר' ר"י בללוני, אדנרה).

מיום הולדו, alt; vieux; old; יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (נראש' מד כ). והנה איש זקן בא מן מעשהו מן השרה בערב (שופט' יט וי). ותאמר (בעלת האוב לשאול) איש זקן עלה והוא עטה מעיל וירע שאול כי שמואל הוא (ש"א כח יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (נראש' מג כו). וירבו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה (מ"א יג כס). ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית (יחזק' ט ו). — (ב) ש"ז, מ"ר זקנים, איש זקן, Greis; vieillard; old men; מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא יט לב). ולא יהיה זקן בביתך כל הימים (ש"א כ לב). על זקן הכבוד עלך מאד (ישע' מז ו). גוי עו פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר' כח כ). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע' ג ס). — ולנק': בתולה ומעוברת. ומניקה זו קנה (נדה א ג). איזו היא זקנה כל שעברו עליה שלש עונות (סע ס). לאדם שיש לו ב' נשים אחת ילדה ואחת זקיה ילדה מלקטת לו לבנות זקיה מלקטת לו שחורות נמצא קרה טכאן ומכאן (נ"מ ס:). שמשואין לו עצה חוגגת לו שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה אומרין לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטמה בביתך (יבמ' מד). איזו היא זקיה כל שקורין אותה אימא פלגית ואינה מקפדת (מד"ר נראש' מז). — ומ"ר: בן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ד). או תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). עמרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז ו). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (סע כ כט). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיותו חי וכו' ויעוב את עצת הזקנים אשר יעצו ויועץ את הילדים אשר גדלו אותו (מ"א יכ ויח). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם (יואל א כ). — ולנק' זקנות: עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם (איכ' ב י). ויאמר משה כנערינו ובזקנינו נלך בכנינו ובבנותנו (שמות י ט).

בורחו עד יצמח זקנכם ושבתם (ש"ז י ד-ה). ואמרטה משער ראשי וזקני (עזר' ט כ). הנוטל צפורניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו (שבת י ו). — נתמלא זקנו, גדלו שערותיו ונחרבו: נתמלא זקנו ראוי לעשות שליח ציבור לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו (תוספתא מג' א ג). — *התימת זקן: שיצא (יוסף מעם אחיו) בלא התימת זקן וכו' בתימת זקן (נ"מ לט:). — ומשל: אומר לאחד בשוק מה לך זקנד מגודל והוא אומר יהיה כנגד המשתתים (ירוש' נרכ' א ו). לא תבא החכמה מפני הזקן (נ"א נדרש, מות"כ תיש). כבוד האיש בזקן (סע). אמנם בעונותינו בזמן הזה אין כבוד לחכמים וגם לא ליודעים הן לא נשאר הכבוד כי אם בכרם וזקן (ש"ר מקדסי, מתכ' אורייתא 452). — ובכע"ה: ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שם מהעדר ויצאתי אחריו והבתי והצאתי מפיו ויקם עליו החוקתי בזקנו והבתי והמיתיו (ש"א יו לד-לה). — ומשל: לזקן וברם עלי חכמה מעידים, אין חכמים בעולם כתישים ועתודים (ש"ר מקדסי, אור"ז כ קסו). — דבר, נרגן מתחת זקנו: אך בסתר אהלם ירגנו מתחת זקנם על שם הספר (נ"ר, סקד' ספר כ"ס). — *זקן התחתון, השערות שצומחות מסביב לבית העורה בזו"ג: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקוף זקן התחתון ולא העליון (סנה' ח א). לפי שאין בן סורר ומורה גידון אלא בתימת זקן התחתון (יבמ' ט). — ובהשאלה בצמחים, זקן השבלת: גבוה של שיבולת שקורין זקן השיבולת והוא נשבר ונופל מאליו (רש"י שוט' ס:). מוצ' הוא מזקן השבולת העליון (סוף, שנת קמ). הוא זקן השבולת שיוצא כמין שערות חזקן (ר"ש שוקל' א ג). — *זקן התיש, צמח: ובזברה ולשון השה ומין עשב זקן התיש (קאטון ב יו א ד). ומתימת זקן התיש הוא תחת תועלתו (סע יח כ ד). וכן יש שאין לו אלא חומר אחד חציו למטה וחציו למעלה כמו שראשית הנקרא זקן התיש (רש"י דוראן, מג"א ת"י). — זקן האדום, ש"ז, דג נהרי, Rotbart; barbeau; זקן האדום מראה גופו אדום בפצלות חצובות סנפיריו לבנים נוצצים לעין התכלת ובטנו כלבנת הכסף (תוס' לשיטת, סדנים רלס).

אי-זקן, א"ת, לנק' זקנה, מ"ר זקנים, זקנות, — מי שהוא בא בשנים, שכבר עברו עליו הרבה שנים

אתו ביד גאל הדם זמת (דנר' יט יז). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה (שם לא כח). ועמד (הרוצח שנסם לעיר המקלט) פתח שערי העיר ודבר באזני זקני העיר והיא את דבריו (יחז' כ ד). וילכו זקני יפתח גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב וכו' ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי וכו' ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בכני עמון והיית לנו לראש לכל ישיבי גלעד (שופט' יא כ-ח). ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים כי נשמרה מבנימין אשה (שם כא יו). ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמחה ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך (ש"א ח ד). עתה ככדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל (שם יח ל). ויבא (שמואל) בית לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך (שם יו ד). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני וכו' ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה (מ"א כ ז-ח). וי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישע' ג יד). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדרך (יחז' כו ט). גורע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג). ועמדו נא שריו וכו' ועמיהם זקני עיר ועיר ושפטיה (עזר' י יד). — וככל: כהני זקני בעיר גועו (איכ' א ט). ויאמרו אליו זקנינו וכל ישיבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם (יחז' ט יא). ויצאו זקניו ושפטיהם ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל (דנר' כא כ). אתם נצבים היום כלכם לפני יי' אלחיהם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל (שם כט ט). וכל ישראל זקניו ושטריהם ושפטיהם עמדים מזה ומזה לארון (יחז' ח לג). כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד (ישע' כד כג). לאסר שריו בנפשו זקניו יחכם (תהי' קס כג). ויכתב אליו את שרי סבות ואת זקניהם שבעים ושבעה איש (שופט' ח יד). משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים (אבות א א). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים (י' סבא בביתא סימא בביתא. — י' נ"א: זקן.

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דנר' לג ז). והיה אחרי כן אשמוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות והלמון בתוריהם חזיונות יראו (יו"א ג א). — ומשל: זקן בבית רמון בבית זקנה בבית אוצר טוב בבית י' (ערב' יט). משל ממשש הזקן מה שלא אמר (כ"ח שנת קננ). — 'הבלי הוקנות: גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראים אותם לעתים רחוקים בדרך ספור הבלי הזקנות (סד' מלמד סתלמ'). שם אבונצר יומרו רד, יען אמר כי התאחדות השכל האנושי עם השכל הנפדר, הוא מהבלי הזקנות, וכל אשר האמין לגלג הנפשות האנוניות (עמ' מח' כח). שהמאמר בשוב האדם עצם הוא מהבלי הזקנות כי ההוא נפסד לא ישוב נצחי (מנח' קנאות לר"י מפ"א 62). — ג בפרט זקן הבית, זקן העדה, זקני העיר, השבט, וכדומה, החשוב, החשובים, הממונה על העבדים, על סדרי הבית, מנהיגי העיר, השבט, וכדומה: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ירך תחת ירכי (בראש' כד כ). ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו (שם נז). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ (ש"ב יב יו). ויכרת יי' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יג-יד). ואמר אבי הנער אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה והנה הוא שם עלילת דברים וכו' ופרשו השמלה לפני זקני העיר ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אותו וענשו אותו מאה כסף (דנר' כב יו-יט). ותשלח הספרים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו (מ"א כא ח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו (מ"ב י ה). ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאבימלך (רות ד ט). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם יי' אלהי אבותיכם נראה אלי (שמות ג יו). ויעש בן משה לעיני זקני ישראל (שם יו ו). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל להם עם חתן משה לפני האלהים (שם יח יב). אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריהם (במד' יא יו). וילכו זקני מואב וזקני מדן וקסמים בידם ויבאו אל בלקם (שם ככ ז). ושלחו זקני עירו (של הרוצח שרצח נפש בודון) ולקחו אותו משם ונתנו (י' גוף המשל בארמ' : סבא בביתא פאחא בביתא

ביום שהושיבו ראב"ע בשיבה (זנ"ח א' ג). שאלו פלוסופין את הזקנים ברומים אם אלהים אין רצונו בע"א מפני מה אינו מבטלה (פ"ו ד:). — *זכנו לראשי הישיבות וברומה: הפך רבי (וראה את בר קפרא צוחק) אמר רבי איני מכירך זקן (ירוש' מו"ק נ סא ג). מביט זקנים ועריפת עגלה בשלשה (ספ"א א' ג). מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן (נר"י א'). — *ויועץ המלכות, Senator: משל לזקן שהיתה לו מעופרת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זואמר לו מפני שאותה לבשתי כשנחמנתי זקן (מד"ר ויקר' כ). — *זקן הקהל: אל זקן הקהל ר' מכלוף בן הנין וכו' והגבית במעמד זקני הקהל לשתי הנשים כתובותיהן (תשנ"ג יג). — *אבי האב, Grossvater: grand-père; grand-father: בשעה שעשה אברהם זקני רצוני נשבעתי לו שאיני זול מלכני לעולם (ירוש' נר"י ס כ). שאל לא זכה למלוכה אלא על ידי שהיה זקניו מדליק נר לרבים (שס שני' סוף ג). אמר רבי שמואל בר נחמן רבוב הייתי על כתיפו של זקני ויעלה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן (מד"ר נר"י ע). שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקניו (שס נד). השבעה לי כשם שנשבע לי זקניך (שס סח). אמרה לו (רחל ליעקב) וזקניך לא היה לו בנים והגר מתניו כנגד שרה (שס עא). ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה (שס קסג, כי נדוב). לשני אחין שיצא שטר חוב על זקני הם פרע אותו אחד מהם (שס נמד' יט). ואף תמר שלקחה יהודה זקנים לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן גח (שס רות, נסוף). ומה ראה (עמלק) לישב לו על הדרך שבך ציווה עשו זקנו לקדמו לדרך (תנחומא שלח יח). ושוה בן חברך לך בכרך, ואביהו כאלו הוא זקן (רס"ג, מוסר השכל). אדרש בעודי אחפש במצוות שלמה זקני (רס"ג, זכרי שלמה א'). ואפי' בניהן אינן זוכין בה בשביל אביהן אלא בזכות זקניהם אם היו מיוצאי מצרים (רס"י נ"ב קיו). וכן פירש רבינו זקנו בשבועות (תש"ו ר"ת קנד). ורבינו שלמה זקני פירשה בן (רס"ס פסח קנ). רבינו שמשון זקנו של רשב"א (תוספ' יכ"א מב). הורה רבי שמואל בן רבי יהודה הכהן משם

אביו לישב באכילות לבני בנים כשנפטר זקנם אבל זקן לא ישב לבני בנים שהן חייבין בכבודו (אור זרוע' אכילות תכח). ואם שמות זקניהם שוין יכתבו סימן יחוסם כחונה או לווה או דורות (סמ"ג מ"ט, סי' נג). — ובמליצה בבע"ח: ויען הכלב וכו' זקני היה במצרים בשעת הנאולה (משל הקדמוני' א'). — *זקנה, זקנתי, זקנתו, אם אמו: מעשה בשפחה אחת וכו' שנתניירה זקני גתה פחות מבת שלש שנים ויום אחד (ירוש' יכ"א ט:). אמר לה (יעקב לרחל) יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה (מד"ר נר"י עא). זקניו של זה (של בנימין) על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו (שס נג). אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי (שס נמד' טו). אמר לו הקב"ה למלאך שרו של עשו מה את עומד הוא בא עליך והמשה קמיעות בידו זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקנו וזכות זקנתו מדוד עצמך עמו (שס שס"ט, מי וזח). משפטים שהבאת על עמונים ומאבקים וצדקות שעשית עם זקני ועם זקנתי (שס רות, תולת לילה). ושהתקינו כל הדברים על דעת הזקני והעל דעת העדים (תש"ו ר' שלמה, מעש' הגא' סה). שאמרה הנערה כל מה שזקניתי עושה מקובל עלי (שס). והלכו לכל הדברים על עסק הקידושין ועסק הבתובה על דעת זקני גתה והנערה היתה מבפנים בחדר (שס). שמעולם לא הויתי אפטרופוס להיתומים ולא למנה זקנתם אלא נתעסקתי בזה המכר כמו סרסור (ש"ת נדנ"ו תטס). ודינו יצא שולקת הבית לחוקתו אח"כ על בקשת זקניהם מרת לאה ואמם ואביהם פרעו סך זה (ש"ת רמ"א קט). וזקנתנו מעולם לא ערערה על זה (שס). ושמעון השיב בן דברת הבית של זקנך אמנם יודע לך כששמת יעקב גבתה אותו זקנתי בכתובתה (ש"ת פרי הארץ חו"מ י). כך נא בשמי לשלום את אביך ואמך ואם זקנתך (אגרי' יג"א א' נא). — (ה) *בדברים לא בע"ח, בצמחים וברומה, מה שעבר עליו כבר זמן רב: נפלו לה חטים וגפנים זקנים ומכרו לעצים וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (כתוב' מ"ה). זקניה ונראית כנטיעה הרי זו כנטיעה נטיעה ונראית כזקניה (הרי זו) כזקניה מה בין זקניה לנטיעה זקניה עד עצרת נטיעה עד ראש השנה זקניה מעין שלשה נטיעה מעין עשרה

(תוספתא סני' א' ב). שלש נמוקות שהן עושות בעשר שאינן עושות שלש זקניות שהן עושות בעשר שאינן עושות (ירוש' ס' א' ז). אילנות זקנים אינן נוחין לשרוף כמו אילנות בחורים (רש"י תמיד כט.).

זָקֵנָה, פ"פ, ע"כ, זָקֵנָה, זָקֵנָה, עת' אָזָן, — היה או נהיה זָקֵן, alt werden; vieillir; be old. ויהי בי זָקֵן יצחק ותבהין עיניו מראות (שם כו א'). ויהי באשר זָקֵן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א'). הנה נא זָקֵנָה לא ידעתי יום מותי (בראש' כו ב). ויאמר יי' אליו (אל' יהושע) אחת זָקֵנָה באת בימים (יהוש' יג א'). ויאמר אלהם (יהושע להעם) אנו זָקֵנָה באתי בימים (שם כג ב). ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואנו זָקֵנָה ושבתי (ש"א יב ב'). הנה אתה זָקֵנָה ובניך לא הלכו בדרכיך (שם ח ס). נער הייתי גם זָקֵנָה ולא ראיתי צדיק נעוב וזעור מבקש להם (תהי' לו כה). שכנה בנתי' לכן בי זָקֵנָה מהיות לאיש (רות א' יב). שמע לאביך זה ולדרך ואל תבוז בי זָקֵנָה אמך (משלי כג כב). ויִזְקֵן יהוידע וישבע ימים וימת (דברי' כד יב).

— **הַזָּקֵן**, פ"ט, — כמו קל: תנך לנער על פי דרכו גם בי יִזְקֵן לא יסור ממנה (משלי כו ו). — ואמר בן סירא: בת לאכיה ממנונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תינשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקין זה שמא תעשה כשפים (כ"ס, סנה' קי). האיש אינו מזקין והאשה מזקנת (מד"ר בראש' מו). — ומצוי שמוש זה מאד: תלמידיו חכמים כל זמן שזקין בן חכמה ניתוספת בהם וכו' ועמי הארץ כל זמן שזקין בן טפשות ניתוספת בהן (שנת קנב). כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה וכו' מזקין גם בחצי ימיהן (פרוב' נו). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולא למנה מנה והיו מזקין ואלו היו נושאים נשים (כתוב' סכ). עד עכשיו הן העגלות והפרות (שנשא את הארץ) קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא המריפו (מד"ר במד' יב). מרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועור שהזקין אותו אלוה שלחם (שם אסתר ג ט). — ויוצא, הִזְקִין אותה, עשהו לזקן: קנאה ואף יקצרו ימים ובלא עת תזקין דאגה (כ"ס גני' ל כד).

— **נִזְדָּקָן**, — כמו קל והפעול: אם נִזְדָּקָה אומתך עמוד וגודרה (ירוש' ברכ' ט ח). האישפוחת

בהזדקנו יותר משלוש (רש"י ויקר' כו ז). — ובהשאלה, נִזְדָּקָן הדין, כבר עבר עליו הזמן הראוי: גדול שבדייניו אומר נִזְדָּקָן הדין (סנה' מב). אומר בדיני טמונות נִזְדָּקָן הדין ואין אומר בדיני נפשות נִזְדָּקָן הדין (שם). — "העין, וכדומה: נתישנה ונזדקנה עיני בבחיית אור (רש"י תהי' ו ח).

זָקֵן, פ"י, — מעמד הזקן, Greisenalter; vieillesse. old age: ועיני ישראל כבדו זָקֵן לא יוכל לראות (בראש' קמ י). — ואמר המשורר: נושא לבב שב להיות לעד לבנות עפרים מאנוש חובש, כי יש לכל מחלה צרי אך לא מצאו לאיש זָקֵן ושם חובש (רמב"ע, תרשים ס ל). סכלו אישים בימי נוער מאין משא עתק שחן, כי מי זָקֵן מי אפסוס ובבואו מצאו מי שחו (שם ט).

זָקֵנָה, פ"י, סמי' זָקֵנָה, כלי' זָקֵנָה, — (א) שש"ס מן זָקֵן: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זָקֵנָה (בראש' כד לו). — (ב) מעמד הזקן, כמו זָקֵן: ועד זָקֵנָה אני הוא ועד שובה אני אסבל (ישע' מו ד). אל תשליכני לעת זָקֵנָה בכלות כחי אל תעובני (תהי' עא ט). וגם עד זָקֵנָה ושיבה אלהים אל תעובני (שם יח). ויהי לעת זָקֵנָה שלמה נשיו הטו את לבבו (מ"א יא ד). רק לעת זָקֵנָה חלה את רגלי (שם יס כג). אם חכמה אין כאן זָקֵנָה אין כאן (כרכ' לט). לשמונים מיתה של זָקֵנָה (ירוש' ניקול' ב סד ג). ימי הרעה אלו ימי הזָקֵנָה (שנת קנא). וכל השטוף בזמה זָקֵנָה קופצת עליו (שם קנב). מחמת זָקֵנָה נשרו (שערותיו של ר' יוחנן) (מיר נט). עד אברתם לא היה זָקֵנָה (כ"מ פו). בשיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זָקֵנָה (כ"ב קכ). אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זָקֵנָה (סנה' יו). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זָקֵנָה (שנת קנב). — ומשל: הזָקֵנָה אם השכחה (זאת כ"י א"ת, דרך טוב').

זָקֵן, זָקֵנָה, זָקֵנָה, זָקֵנָה, זָקֵנָה.

ימים, בא בימים, האריך ימים. — ישיש, זקן מאד. — ישישנות. — יָשָׁן.

עתיק. — עתיקות.

קרוב, ימים הקדומים. — קדם, בימי קדם.

שיבה, שָׁב. — שָׁנִים, כא בשנים.

***זָקֵנָה**, פ"י, — כמו זָקֵנָה: בנערותך לא קצצת איך תשיג בזקנותיך (כ"ס גני' כה ג). אשריך ולדותי שלא ביישה את זקנותי (תוספתא סוכ' א א). אל תאמן

מופך יי' לכל הנפלים וזקף לכל הכפומים (שם קמס יד).
 יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהינו שחמכינו
 מנפילתינו ונתקם בנו מכפיפתנו (י'וש' נרכ' א ח).
 מלמד שזקף (החמס) עצמו במקל ועמד לפני הקב"ה
 ואמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמונם (סנה' קח).
 ומשגלו אדומים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומו
 ולא זקפו ראש עד היום (סעור' כ). — ועומד:
 כשהוא כורע כורע בברך כשהוא זקף זקף בשם
 (נכ"ל יכ). מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד (במכת
 החשך במצרים) והעומד אינו יכול לישב ומי שהיה
 רובץ אינו יכול לזקוף (מד"ר שמות יו). — ב)
 *העמידו בזקפה: מקום היה למטה מירושלם ונקרא
 מוצא יורדין לשם ומלקטין *משם מורבות של ערבה
 ובאין וזקפין אותן בצדי המובח וראשיתן כפופין ע"ג
 המובח (סוכ' ד ה). ואת הכותל (מרחיקין) מן המזוילה
 ד' אמות כדי שיהא זקף את הסולם (כ"ב נ ה).
 שלא תהיו יגיעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה
 מביאה בעגלה וזקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה
 מן הפיתום (ספרי האזינו טו). שזקף ביצה להשתחות
 לה ולא השתחוה לה (ע"ז מו). — ג) *זקף המטה:
 המנורה, וכדומה, העמידה בדרבה, לא כפוי, לא
 ספ"קה: ואין זקפין את המנורה ביום טוב (נ"ה
 כ ו). בערב שבת הוא זקף את מיטותיו ובמוצאי
 שבת הוא כופן (י'וש' נרכ' ג א). זה זקף מטתו
 ונשמש והולך לו וזה זקף מטתו ונשמש והולך
 לו (שבת מג:). ולא יזקוף את המטה לפרוס עליה
 סדין (ערוכ' מד). — ובבבלי, העמיד: למלך שנשא
 למטרונה והכניסה לו שנים ארסין אף המלך זקף
 לה כנגדן שני ארסין (מד"ר דבר' ג). — זקף עניו:
 וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וולגו רמעותיהם
 (ספרי ראה פ). שכל מי שהוא מתודע לרשות נותנים
 פנים בו וזקפים פנים בו (אד"ר מוסח' כ,
 ככ). — זקף חוטמו, כנאוה: פועה שהופיע פנים
 כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו
 לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו (מד"ר
 שמות א). — ד) *זקף המלוה בחוב של פלוני,
 כתבה עליו: כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת
 פגמה ולא זקפה זקפה ולא פגמה הרי זו אינה
 משמטת (חוספתא ט"ז ח ד). ראובן שמכר שרה לשמעון
 באחריות זקפן עליו במלוה (פסח' א). אונס וקנס
 ופיתוי וכתובת אשה שזקפן במלוה משמטין (גיט'

בעצמך עד יום זקנותך (י'וש' שנת א ג). גידלו
 ובירכו בנערותו ונתן לו אחרית ותקוה בזקנותו
 (שם קדוש' ד סו ד). כששמעו חכמים בדבר אמרו
 מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה
 (ערוכ' כה). למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו
 היו לו תלמידים בילדותו והיו לו תלמידים בזקנותו
 (ינמ' סכ). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא
 בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב
 אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת
 לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש' פכ). אמר רבי
 חנינא חמין זשמן ששכנתי אמי בילדתי הן עמדו לי
 בעת זקנותי (חול' כד). וזה (יצה"ר) גדל עם אדם
 מנערותו עד זקנותו (מד"ר נחש' נד). אוי לו
 למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח
 (שם איכ' פתיח). יש לך אדם שעושה מעשים רעים
 בנערותו ומשכח בזקנותו הוא חוזר עליה (שם
 רות, לוי). אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו
 מלחמה בזקנותנו (י'וש' כ"ל א ס ג). יש מהן
 אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו
 אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי
 זקנותנו שכפרה את ילדותנו אלו בעלי תשובה
 (סוכ' נג). רבי שנית לנו בילדותך הכסף קונה את
 הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותך הזהב קונה
 את הכסף (כ"מ מד).

זְקָנִים, שו"ר, — ימי הזקנה: וישראל אהב את יוסף
 מכל בניו כי בן זקנים הוא לו (נחש' לו ג). יש
 לנו אב זקן וילד זקנים קטן (שם מד כ). ותלד
 שרה לאברהם בן זקניו (שם כא כ). ותאמר (שרה) מי
 מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן זקניו
 (שם ו). — *ובמליצה, במשם' אהוב וחביב: או אע"כ
 אותה (את החכמה) והיא כאם לי ואני ילד זקני
 (רש"י, שירי שלמה ו). — *יומי הזקנים: ערוך לימי
 קצירים הזריעה, ולימי הזקנים הנטיעה (רש"י, מוסר
 סגל). לא ראו בימיהם עשיר גדול בנערותו ובא לרדי
 עוני בזקנותו (נחש' כה נד). — ואמר
 המשל: לו היה לאדם חכמה בעלומיו, ויכלת בזקנותו,
 כי עתה יתקנו כל עניניו (כ"ז, מלון גרמני-עברי, וויססען).

זָקָה, ממנו זקף, *זָקָה, *זָקָה, *זָקָה, *זָקָה.

זָקָה, פ"י, — א) עשהו זקוף, ההפך מן כפוף: יי' מתיר
 אסורים יי' פקח עורים יי' זקף כפופים (תה' קמו ויח).

מיוחד בכל מעם (דס"ט לכן אשר).

זקק, ממנו זקק, יזקק, יזקק, יזקק.

זקק, פ"י, עת' יזקק, יזקק, — (א) יזקק המטר, יעשה שיטפוף: כי יגרע נטפי מים יזקק מטר לאדו אשר יולו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כו-כח). — (ב) יזקק הוהב וביוצא בו, יעשהו בבח האשנקי וטהור: כי יש לכסף מוצא ומקום לוהב יזקק ברול מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (שס כח א-כ). — ופעול יזקק, וזקקה, ואמר הפיו: אצולת אמן בצורף וזקקה, כנכביה זאת בלש פקוקה, גלומה עלומה וזקוקה (שכח פרה, אצולת אמן). בשיורים נשקלים, חדשים נסגלים, במבטא נגבליים, וקו קים נחקרים (דוגש, לכבוד הנשיא חסדאי, יט).

— פ"י, זקק, — זקק את המתכת באש וכדומה, עשה שיצאו הסיגים, ובהשאלה ברוחניות: וישב מצורף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלא' ג א). בצורף הזה שמכנים הוהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמוקקו (מד"ר ויקר' לא). — ובהשאלה, "זקק את המזון: וישתכל בתועלת איברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם הודים לקחת וכו' והאצטומכא לבשל והכבד לזקק המזון (חז"ה, כמנייה ס).

— פ"י, זקק, מוקק, — שוקקו אותו, למשל משקה: שמנים ממחים שמרים מוקקים (יטע' כס ו). אם היה שמן מוקק אינו מוציא לו שמרים (כ"ג נ ח). המוכר שמן מוקק להבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (שס). — ומתכת: אמרות יי אמרות מחרות כסף צרוף בעליל לארץ מוקק שבעתים (תהל' יז ו). ולמוכת הקמרת זהב מוקק במשקל (דכ"א כח יח). ושבעת אלפים ככר כסף מוקק לשוח קירות הבתים (שס כט ד). — ובהשאלה: שהמכונן האחרון בכריאת הגשמים אשר בעולם הטבע אמנם היה בעבור שיזקק מעולם ההווה והפסד אשר כל האישים שבו נפסדים (אמו"ר א ו).

— נתפ', יזקק, — כמו זקק: צריך אדם לבון שעת החבור שיהיה בשעה שנפשו מיושבת עליו וישקוטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל ונזדקק הדם וירדו השמרים למקומם הטבעי (רמב"ן, אגד' הקדש ג).

בזקק, ממנו בזק, ב"זקק, זקק, זקקה.

בזקק, פ"י, כי' זקק, פ"י, זקק, — (א) אסר וקשר בקוים, fesseln; garotter; to fetter. וכי מה גבורה בכני אדם המחליכין בגולה ומה מלחמה עושין בני

יח. ישראל שהלוח לבוהי וכו' אם מתחלה זקפן עליו במלוח גובה את הכל (מס' גרים א י). ואם זקף עליו השכר במלוח אסור (רמב"ם מלוה ולוה ג ו). אמר הנתבע כן חלקנו ונשאר לך אצלי וזה הנשאר אינו אלא חוב שזקפתו עלי (פ"ה, שלוח' י ג). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים וקוקים וכו' ופסקו עם כותי ברבית וזקפו עמו והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו וכו' (מדרכי כתוב' רלו).

— נפע', זקקה, — (א) כמו קל עומד: הגיע זמן קרית שמע נזקף ר' ישמעאל והיה ר' אלעזר מוטה וכו' אמר לו אתה הימית לקיים בדברי בית שמאי אני נזקפת י לקיים בדברי בית הלל (מוספתא כרך' א ו). המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש' סס א ח). וכשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שס סוכ' ס נ ג). — (ב) שוקפו אותו: דרגש נזקפת ואינה נכפית (ירוש' כרך' ג א). אלו העקרונות שהן אסורות בתוך בתייהן ועלובות וכויון שהקב"ה פוקדן בכנים הן נזקפות תדע לך שכן לאה שנאות הבית היתה וכויון שפקדה הקב"ה נזקפה (מד"ר כראש' ע"א). — ובענין חוב: מאימתי נזקפים במלוח משעת העמדה בדיון (גיט' יח).

— ספע', יזקק, מוקק: בלע בית לרום מוקק, וכברול סכבי נקף, בנה עלי ויקף (קין' לת"ב, איכה אשטו).

זקף, ש"ו, מ"ר, זקפים, — כמו זקף: שמעמידים זקפים (לפניהם ולאחריהם וכשילין של ברול בדיהם וכו' ואותם זקפים הן בני אדם העומדים בקצה המערכה לזקוף הנופלים ולחזקם בדברים (סמ"ג מ"ט, סי' קכ).

זקף, ש"ו, — שם אחד הסעמים המפסיקים בטעמי המקרא: ל' קמץ זקף וכל אתנחתא (מסור' כראש' יא יא). חד מן י"ד זקפין (שס ככ ז). החמשי (שבטעמים) נקרא זקף, ממשיך המלך ועוקף, והוא מכל מעם שקף (סור' הקורא ג, 72). וכן הזקף פעמים הוא שתי נקודות זו על זו ונקרא זקף סתם ופעמים יהיה שתי נקודות ומקל ונקרא זקף גדול (שס 77).

זקפה, ש"ג, — כמו זקף: שלישי הוא הזקפה קטנה ערופה, רביעי הוא עגלה עם גלגל כלולה, חמישי הוא מן הטעמים לא פרושה, ששי הוא מרעם (1) כך, זקפים במקום זקפים, גם בספרי פרש' שופט'.

כ"כ קנו). בא ואמר לך הריני מוכר עצמי לעבדו"ם
אין אתה זקוק לו עד שימכר (כמכ"ס ענד' א ד).
ואם ראה אותם (שני מיני בע"ח) רובעים וה את זה
אינו זקוק להפרישן (הוא, כלל' ט כ). כשהיו כולם
זקוקין לכבר אחד (ירוש' נרכ' ו א). (אבא שאול)
כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו
כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום
לפני הגזברים לירושלם אמרו להם אי אתם זקוקים
לכך (בב' כט). העושין פירות יהיו זקוקין לשאין
עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקין
לעושין פירות (מנח' כו). מלך בשר ודם שיש לו
מדינה והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה שיהו
נושאים משואיהם ועושים משפטים מי צריך להיות
זקוק למזונותיהם לא בני מדינה צריכין להיות
זקוקין להם (מד"ר כמד' א). -- ובמשמ' מתחבר
ומתרווע: אמר פרעה בשחיו ישראל אצלי היה הקב"ה
זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי. אמרת
בכל שעה ואומר כה אמר יי' אלהי העבדים שלך
עמי (מד"ר שמות כ). -- ואשה לאיש: שאע"פ שהיא
משמשת לאחר אעפ"כ לשנים היא זקוקה שהיא
כופרת בשנים (מד"ר כמד' ט).

— נפס', *נזקק לדרב, — נהיה זקוק לו, צריך לו: ספק
נגעים בתחלה טהור עד שלא נזקק לטומאה
משנזקק לטומאה ספקוטמא (טבר' ד יג). בשבעה
דרכים בורקין את הוב עד שלא נזקק לויבה (זכס
כ ג). — ובמשמ' חוב לעסוק בדבר, לעין בו וכדומה:
המסבב על התחתים אין נזקקין לו לכל דבר
(חוספתא פסח ד ח). אמרו לו (לאותו הער שנשכר
להעיד שקר בראיית הלבנה) המעות נתונות לך במתנה
ושוכריך יבואו וילקו מה ראית לי זקק לכך אמר
להם לפי ששמעתי שביחוסין מבקשין לבוא להטעות
את החבמים (שם ר"ה א יס). ניצל ראובן מאותו
החטא ולא נזקק לאותו מעשה (ספרי, ואלת הנדסה
שמו). מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים
להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד וכו'
אמרו לו אין אנו נזקקים לו בכך אלא שתגלה
עצמך לו (שם נלק קלא). כל השואל צרכיו בלשון
ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין
מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (שם יג). חבע
הוא (לחלוק) נזקקין לו חבעה היא אין נזקקין
לה (כתוב' סד). אין נזקקין לנכסי יתומין אלא
א"כ רבית אוכלת כהן (ב"ק לט). יש לו ואינו רוצה

אדם הזקוקין בויקין ונתונים בשלשלאות (ספ"ר
כ). — (ב) בהשאלה, זקק את פלוני לדרב, קשר ואסר
במסריות לאיזה דבר, חייב אותו, verpflichten
obligier; to bind מי שיש לו את מכל מקום
זקק את אשת אחיו ליבום (יבמ' ג ס). חנוק בן
יום א' מיטמא בזיבה ומיטמא בנגעים ומיטמא בטמא
טת וזקק ליבום (נדפ' ג נ). בהרת כגרים וחוט
יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זקקה
לשער לבן ולפסיון (נגע' ד ה). איש איש כי תשטה
אשתו הרי הכתוב זקקה שתהא שותה מים
המרים (ספרי נשא ו). שדין אחד הוא אם יהיה האה
הממור יהודי חסיד וכו' או משומד זקק הוא את
אשת אחיו (רס"ע אף דנא, שאלה ע"ד האנוסים). —
ודבר לא בע"ח: שהנכסים שאין להם אחריות זקקין
את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן (שנוע'
ו ג, קדוש' א ס). — ופעול, זקק לדרב, צריך להדרב,
צריך לעשות הדבר: אם היה עליו יתר על משאו
אין זקוק לו שנאמר תחת משאו משאו שהוא יכול
לעמוד בו (כ"מ כ י). הבהה בתחלה רבי ושמעאל
אומר יבכם ויסגיר וחבמים אומרים אינו זקוק לו
(נגפ' יא ס). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה
כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכ' משפט, טיק' ו).
מכיון שהוא זקוק לו להביא לו ארון ותכריכין (ירוש'
נרכ' ג א). כבתה (גר חנכה) זקוק לה ומותר
להשתמש לאורה (שנת כא). המפרש והיוצא בשיירא
קודם שלשים יום אין זקוק לבער תוך שלשים יום
זקוק לבער (פסח' ו). כל שזקוק לראשון (לספח
ראשון) זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין
זקוק לשני (שם לנ). עד מתי יהא זקוק לעמוד
חי עד שעת כפרה (יומ' עא). ואם היתה חצירו למעלה
מגגו של חבירו אינו זקוק לו (כ"כ ז). אינו
זקוק לר' אמות אבל זקוק למחיצה י' (שם).
כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות (דא"ז,
ס' הלום). אמר משה לפני הקב"ה מה יעשו ישראל
אמר לי אי אתה זקוק למה שאני עושה להם נס
(מד"ר שמות ככ). האב זקוק לבנו להאכילו ולהשקותו
לרחצו לסוכו ולהלבישו (שם כמד' יו). הרבה סיבב
עשו את הורו זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו
(שם דכ"ר א). כל שבעת ימי האבל הוא זקוק לכל
דבר של מצוה (שם ט). נוי שנכנס לחצירו של ישראל
ובצק בידו אינו זקוק לבער (הל' פסוק', פסח).
ועל כרחי זקוק אני לפרש שכבר כל הנכסים (רס"י

להתפרנס אין נזקקין לו (כ"מ לא:). מי שנודע
ועבר על גזירותיו אין נזקקין לו עד שינהוג בו
איסור (נדר' כ.). הוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו
ומדם אשמו חטא באותה שעה אין נזקקין לו
(ערכ' ז.). אף הם (דת' ואכירם) עמדו ברשען ולא
נזקקו להשיבו (מד"ר נמל' ית). שלא נזקקו
(שני בני אהרן) לפריה ורביה (תנחומא אחרי יג.).
שאם היו הנכסים כנגד הכתובה בלבד או פחותים
ממנה אין נזקקין לה שהרי אין כאן זכות
ליתומים שלא אמרו נזקקין לנכסי יתומים
להפרע מהן הכתובה אלא כדי שלא יפחתו הנכסים
מחמת המזונות (כרמכ"ס, מלוס ולוס יב ד.). ואין אנו
נזקקין לבנום לרשותו של עבד ולברוק אחריו
שלא יעבדו בפרך (סוף, ענד' ח ו.). ואין נזקקין
לירח בליל אחד ושלשים בין שנראה בין שלא נראה
(הוא, קדוש"ח ג נ.). ומפני שהוא נזקק בתחלתו
לכבוש את יצרו היתה התשובה יכולה להקרא עליו
(כגיון סנסס לנר חייל ג.). — ונזקק לאשה, במשמ'
הנדרג לה, ונזקקה לאיש, נדרוגה לו, בהדוגות בשרית:
מעשה בשומר כרמים שבא להיזקק עם אשת
איש (ירוש' ערכ' ג ד.). ונזקק לאשתו ואינו מתאווה
לאשה אחרת (כ"מ קו:). בשעה שכורעת (האשה) לילד
קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:).
בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד
איני נזקקת לבעלי מעתה (מד"ר נמל' כ.). ואילו
שנתת לו (לאדנה"ר) יום אחד משלך שהוא אלה
שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (שם כב.). כנוחה
שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה
משמציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת
לו בשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (שם שס"ט,
סרכן). הריני כונסה לתוך ביתי ע"מ שלא אזקק לה
(שם רות, ויקח כעו.). אילו לי שכתב בה (באשה רעה)
אסורים ידיה היתה אותה כאדם בשוק ואומרת בא
וזקק לי (שם קסל, ומואל חני). לויתן נחש בריה
ולויתן נחש עקלתון וזכר ונקבה בראם ואלמלא
נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו (כ"ב
עד:). מי ממיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה
שנזקקין זה עם זה (שם קו:). ושופות (הנשים)
היהודיות במצרים) שתי קדירות אחת של חמין ואחת
של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשרה זמרחיצות אותן
וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות
להן בין שפתים (סוף' יח:). עם אשתי שהוא בדמותי

בצלמי זמורת עלי לא אזקק לה ועם נקבתך
שאניה בדמותי וכו' איך אזקק (א"כ"ל כ"ס ת.). —
ובמשמ' התחבר לפלוני והתקרב אליו והתרועע עמו
ועסק בו: משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה
ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו לדברים
ליזקק לו אמרו: איני לנו שאין המלך נזקק
למדינה כמו שהוא למור אם נהרוג את אוהבו (מד"ר
נמל' מנ.). אמרה (הגר) לא ריי שני נזקקתי לדבור
אלא למלכות וכו' לא ריי שני נזקקתי עם גברתי
לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי
לא ראתה (שם מס.). מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח
עם אשה אלא עם אותה הצדקת (שם). עכשיו שנמשך
בנו של מלך מאצלי ואינו נזקק לי בדבר לכך אני
צועק (שם שמות כ.). אברהם אוהבו של הקב"ה היה
וכו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו
(שם ויקר' נא.). בלעם נזקק לרוח הקדש וחזר להיות
קוסם בכתחילה (שם כ.). אמר (קרח) אם אני משיבו
(דברים למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו
יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב
שלא אזקק לו (שם ית.). אימתי שבחו של מלך
להזקק ללגיונותיו במדבר או בישוב (שם איכ',
סתי'). בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש
אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין
בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק
לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (שם).
באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם
מה לכם קושרין מספר בענין הזה שורות שורות (שם).
עכשיו שנודדות במלאכתך בוא והיזקק לבית
מקדשי (פסיק' רכתי ו.).

— הפע', *הזקק את פלוני, — הצריכו, חיבו: ואם אין
אתם מאמינים לי הרי מאתים וזו צורין לי בסדיני
אמרו לו מי הזקיקך לכך (ר"ס כב:). כיון שראה
(משה) אותו סרתון שסרתו במעשה העגל אמר היאך
אני נותן להם את הלוחות מזקיקני אותן למצות
חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים (אדר"כ ב.).
הלך לו (עקילם) אצל אדרינום אמר לו למה פניך
משונות וכו' מעולה של תורה נשתנה ויוי אמר לו ומי
הזקיקך לכך אמר לו לא כך נמלכתי כך (וסיסור,
משפטים). אם היה גיעולן מועט ולא הזקיקן אלא
לכיוס מים מכנסים אותן אף בנדר וזהל (רש"י
זנח' פת:). אם כן שמוזקקין לדבר עמם לך אל
העם (סוף, שמות יט.). ולמה מזקיקו הכתוב

נזקרים בבת ראש לאחוריהם (ימ' למ): — ואמר הפיטן: ידיו ידון בחיל נזקרים אומרים קרוש (יולד יוס"כ, אלי שמק).

— נתפס: *נזקק: כדי שלא יזדקק הגדי בבת אחת (ערוכ' טו). שנפרצה בה פרצה כדי שיזדקק בה גדי בבת ראש (סו"י): — ובהשאלה: ואל ישלוט שמן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו ואל יזדקק (י) לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור חטא ועבירה (נכ"י מו). ור"ל שלא בושו לומר שטעות נזדקק בפניהם לפעמים (שאל' יעקב א לג). — ובפרט יקפץ או נפל באופן שיהיו הרגלים למעלה והראש למטה, purzeln culbater; tumble: שנזדקק זה וזה כיון שהגביה רגליה למעלה וראשה למטה (ארו"י ח"ס, נדכ"ג).

א. זר (א) ת"ו, נק' זרה, מ"ר זרים, זרות, — איש זר וכדומה, מי שאינו קרוב, שאינו מהמשפחה, fremd étrange; strange: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם וכן אין לו לא תהיה אשת חמת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דכ"י כ"ס). לא יקרב איש זר אשר לא מורע אחרן הוא להקמיר קמרת לפני יי' (במד' יז ט). ובת כהן כי תהיה לאיש זר (ויק' כג יב). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש בפנינו לאל זר (תה"ל מד כא). לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נפר (ס"פ א) יי'. ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אתם (ויק' י א). ר"ל שלא מהמזבח. ביי' בגדו בנים זרים ילדו (ס"פ ס ז). — מים זרים: אני קרתי ושתיתי מים זרים (ו) ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (מ"כ יט כד). — ובמשמ' דבר תמוה, שאינו מצוי, שלא ראו כמותו: כי כהר פרצים יקום יי' בעמק בגבעון ויגו לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נבירה עבדתו (ישע' כח כא). — *עבודה זרה, עי' עבודה. — *זר מפלוני, או לפלוני, שהוא אינו רגיל בו, או משונה מסגנון: מכור עצמך לעבודה שהיא זרה ממך ולא תצטרך לבריות (מד"ר ס"ט, סמכוני). תחת הראייה שהיו האומות מסתכלים בישראל כנגד זה יביא עליהם הקב"ה פורעניות משונות שהיו זרות וז לזו כדרך שבאו על ישראל (ש"ס כמד' י). — ומצוי השמוש הוה בספרות בפרט בדקדוק הלשון וכדומה,

ס"א נזקק. — ¹ כך בנוסח', וגרס' הרי"ף והרא"ש יודקק, וכן במוש"ע.
² עי' שרש זור. — ³ כך רוב המפרשים שהוא מענין נכרי, ועי' ב"ר.

לחצצים עיניו (רש"י כ"ז נז). ויראה להם הבעל את הגט ויקראוהו קודם נתינה ויתוירוהו לו ויזקיקוהו לבעל לבטל כל מודעות (התרומ' גיט', סדר סנט). — ואמר הפיטן: נודונה לו לולי הוֹקִיקְתָּהּ להסיר נעם יום נפש המציאם כפר (שבת אחר שנוע', אדיר).

— סע' *הוקק, — עסק ב, הכל מודין שאם כתוב בו הוֹזַק בן לעדותן של עדים ונמצאת עדותן מווייפת שהוא פסול (כ"כ קט). שאם הוֹזַק בן לעדותו של שטר ונמצאת עותו מכוננת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא (ס"ס קטא). הכל מודים שאם הוֹזַק זה לזה שמעכבין זה את זה (מנ"י מו). — והצטרך ל, כל מקום שנופלין (ישראל במסנה או במלחמה) הוֹזַק לו למנין (מד"ר כמד' כא). — נתפס: *נזקק, — כמו נזקק: עמדו ונדרוהו (את יהוה) שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה (מד"ר שמות א). אתן לכם זמן אימתי תרדו על שבזדקקתם להצילו לכבוד שמי (ס"ס ית). ועל שבקש שאלו להזדקק להם (להגבעונים) והרג הכהנים שהיו מספיקין מוונות הרגתיו (ס"ס כמד' ט). מעשה באשה אחת שנזדקק לה אדם. א' ואמרה לו לאי זה מקום תלך מה עשתה האשה הלכה ואמרה לאשתו והלכה אשתו ונזקק לה (ס"ס ט). אם בן אדוק לעשות שאשלחנו עמכם (רש"י בראש' מג יא). — וזו"ג: אמר איוב הלאי היתה אמי נדה משעה שבא אבא להזדקק לה (מד"ר בראש' סד). מלמד שהשביע (בעז) על יצרו שהיה מקטרגו ואומר לו את פנוי והוא פנויה הרי השעה שתזדקק לה (ס"ס כמד' טו). שקלקלו בני מינן כהזדקקן לשאינן מינן (אמר' טכור', תקו"ד כ"ו).

*זקק, ש"ו, מ"ר זקקים, — עושה זקים, או גושאי זקים מלאות מים: על איכות של בעה"ב חוצץ (הופת) ועל של זקקין אינו חוצץ (מקו"פ ט ט).

*זקק, ש"ו, — כמו ג. זק, נאד: אותם שיעשו הזקק וישאום על אלו האוכפות (הרמב"ם, פ"י מקו"פ ט ט).

*זקרה, ממנו *זקר, *זקירה.

*זקר, פ"י, — כמו זק: והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו וזקרו ¹ בבת ראש (ימ' סז).

— נעט, *נזקק: למקום שרובו הוא נזקק ² (ערוכ' נז). כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים גדול לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין עד שהיו אחיו הכהנים ³ גרם' העריך, וכן ככ"י. ובנוסח' זורקו. — ⁴

ימה שאינו לפי דיני הלשון: והחפץ לבא עד קצה (של הכמת הלשון העברית) ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג והזר וזולת זה מתמורותיה (סקד' סקמס). והביאה אותם מלרע והיא מלה זרה (כאכ"ע ויקר' עו כט). מלה זרה בדקדוק (סוף, לחות קנא:). בשער אשר נזכר בו המלות הזרות היוצאות חוץ מדרך ההקשה (סקמס, עכר יא). — ובכלל מה שהוא יקר המציאות, לא כרגיל, מה שהוא תמוה, קשה להבין: ולפיכך אמר המשא בשם הנבואה לפי שהוא הזר בשמות הנבואה ודבר הכתוב ההוא היה בשמות זרים (מלמ' סתמדי', כנא'). והדבר הזה זר אצלי מאד לפי שהיא בנידה רבה לדוד להכות אנשי הארץ (ר"י אהרנכא, ש"א כו ח). בפסוקים האלה ראיתי הכפל ויותר דברים הרבה ומאמרים זרים (סוף, ש"כ ו יח). — אשה זרה, אשת איש אחר, ובכלל אשה שאינה נשואה לו, זונה: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה (מסלי כ יו). — (ב) ש"ו, מ"ר זרים, איש זר, שאינו מהמשפחה, מהאומה, שהוא מארץ נכריה, Fremder; étranger; stranger: ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וכו' וזר לא יאכל כי קדש הם (שמות כט לנ-לג). מלחם אביה תאכל (בת הבהן) וכל זר לא יאכל בו (ויקרא כג יג). ושמרו (תלוים) את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם (נמד' יח ד). גרי בתי ואמהתי לזר תחשבו נכרי הייתי בעיניהם (לויק' יט יט). — ובכלל איש שאינו מהחבורה: אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד וכו' ואנחנו יהדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית (מ"א ג יו-יח). להם לכדם נחנה הארץ ולא עבר זר בחובם (לויק' יט יט). אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי (ישע' מג יב). — ובכלל, אדם אחר וזולת מי שמדובר בו: יהלך זר ולא פיך נכרי ואל שפתוך (מסלי כו ב). לב ידוע מרת נפשו ובשמתו לא יתערב זר (שס יד י). רע ידוע כי ערב זר ושנא תוקעים כושה (שס יא יב). בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כסוף וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת ככה רעך לך התרפס ורחב רעוך (שס ו א-ג). פן תתן לאחרים הודך וישתך לאכזרי פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (שס ט טי). יהיו (בורך) לך לבדך ואין לזרים אתך (שס יו). — וזרים לאשה, אנשים שאינם בעדה: ותפזרי את דרכיך לזרים תחת

כל עין רענן (ירמ' ג יג). כי אהבתי זרים ואהריום אלך (שס יב כה). האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזק' יו לב). — ובפרט נכרים, בני אמה אחרת, נכריה: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים (ישע' א ז). כאשר עובתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם בן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ' ס יט). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשכנז עלו מעל צווארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים (שס ל ח). כי באו זרים על מקדשי בית יי' (שס נא נא). ועמדו זרים ורקו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישע' סא ה). ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שפמים (יחזק' יא ט). אכלו זרים כחו והוא לא ידע (סוף' ו ט). ביום עמך מגיד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו (עכד' א יא). נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים (לויק' ס ב). — ואלהים זרים: יקנאוהו בזרים בחיועבת ובעיסהו (דנר' לכו י). — ונתיחד בכנוי למי שאינו כהן: א"ר ויחנן זר שסירד שני גזירי עצים חייב (יומ' כד). הולכה בור מהו (זנח' יד). הוליכן זר והחזירו כהן וחזר והוליכו (שס יב). משמלקה אסורה לזרים ומותרת לכהנים (ירוש' שנת כ ס). — וכנל: והיה באבך דק המון זר (ירמ' יא ט). — ובכלל במשמ' אויב קשה: אלהים שמע תפילתי האוינה לאמרי פי כי זרים קמו עלי וערצוים בקשו נפשי (תהי' נד ד-ה). — זרה, אשה זרה, עי' א. זרה.

ב. זר, ת"ז, מ"ר זרים, — מים זרים, מחוירים וצוללים ומשובים הנפש: היעוב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים (ז' קרים נוזלים (ירמ' יח יד). — יזכמו זרמים: ואם מימיו לאט הולכים בעקב כנשמהויו שושפמים וזרים (בתי סנף' וסלחש' כ"י פרוי).

זר, ש"ו, כל זר, מ"ר זרים, — א) דבר המקיף לדבר אחר ומקטש אותו, Leist; bord; border: ועשית

— (1) רסע"ג נזר זרים זה מן זרם, ואמר שהוא שם ע"מ פעיל. ובכר השיג עליו דוגש. — (2) יש שהגיהו צריך. (3) כך פרוש מלה זו לפי הענין, וקצת הקדמונים פרושו כמו זרם. ויש מהחדשים שהגיהו זרמים, ואחרים מי מזרים.

(4) אין לו אח בלשונות האחיות ולא נתברר מקורו, ואולי קצת דומה לזה בערב' השם טרה a, ברוש דגושה, מן מרר, במשמ' שפה וקצה של דבר.

וּזְרָבָה⁽¹⁾ נצמתו (ענדוס, חמין כת).

— קל, יִזְרָב, עת' יִזְרָב, פ"י, — כמו שרף: זומם אם יִזְרָב, עת' אל לחרוב, אשען במצדיק וקרוב (מוס') יוֹכ"כ, אשף דעי).

יִזְרָב, ש"ז, — ח"ם השמש: מדבר וציה יששום בטלול טל, זרב ושרב ושמש וחרב וחמת טל (כ"ח) קליר, תפ' טל, תחת חילת).

יִזְרָב⁽²⁾, ש"ז, — צמר וכדומה הנתון בתוך הגעל: ומגעל של זרב⁽³⁾ אין בו משום בלאים (בלא' ט ז).

ערבי ממש. וכן ריב"ק בהרסאלה. ומנחם אמר: מלה זו אין לה דמיון בתורה ופירושה לשון חורב וציון ושרב. ע"כ. וההפך מזה ריב"ג, וז"ל: שהם בעת קריתם מעובים ונקבצים ואפשר שיהיה דומה לדברי רבותינו רב אשי א' כסא דכספא נמי אסיר משום דמודריב כלומר שהוא מצטנן (כי סברתי באסרם את זה הוא מפני שההצטנן במים אשר בו אסור ביוה"כ). ע"כ. וכך נחלקו גם המפרשים האחרים וגם החרשים. והנה מה שהסתייע ריב"ג מלשון התלמוד (יומ' עת). שאסרו להצטנן ביוה"כ בכוס של כסף במים משום דמודריב בודאי אינו נכון, כי אין פרוש מצטנן אפשרי כאן, ויש כאן שנויי נוסחא, ועכ"פ הקדמונים לא פרשו כך. הרי"ף והערוך פרשו במש"מ תנועה וועווע, ורש"י במש"מ השתממות, וגם מה שהביאו קצת החרשים סמך לזה ממש"מ סגר שיש לשרש זה בערב, למשל הצאן בתוך המכלה, אינו נכון, כי רחוק מושג סגירה זו ממושג קפיאת המים. ועכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו הכונה היותר טבעית של הכתוב הוא כדעת רדב"א וריב"ק שדומה לה גם פרושו של מנחם, ובמ"כ אבן ניקטיליה (דל' פוזנאס' 116). אלא, שאע"פ שהשרש זרב a) משמש בערב' במש"מ נוילה, מ"מ אולי אינו ממש זה השרש אלא השרש דרפ b) בערב' שמשמש במש"מ יציאת הדמעות מהעין, ר"ל התפרצות הדמעות ממקורן אחרי שהיו עצורות, וכן כאן הכונה המיוחדת של הפעל הוא התחלת נוילת המים אחרי שהיו קפואים, וכמו שתרנג רדב"א בדיוק תנח"ך, שהוא הוא הפעל שמשמשות בו הלשון הערב' למושג הפרשת השלגים. ואולי יש איה קרוב בין הפעל זרב במשמעה זו ובין הפעל פ שר שבתלמוד למושג זה בעצמו. ⁽¹⁾ אולי השתמש הפיטן במש"מ ח"ם ושרפה. ⁽²⁾ עי' הערה שלקמן. — ⁽³⁾ כך בקצת ספר' ובמש"מ ירוש', ובנוסח' ורד. ופרש הרמב"ם: הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלך בו על היציעים והכסותות. ע"כ. והר"ש פרש: מנעל עשוי לחימום הרגל ועושים מנעלים כפופין וביניהם משימים משי או פשתן.

עליו (על הארון) זר זהב סביב (שמות כה יא). ועשית לו (להשליח) זר זהב סביב ועשית לו מסגרת טפה סביב ועשית זר זהב למסגרתו סביב (שס כד-כה). ועשית לו (להמובח) זר זהב סביב (שס ל ג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעותיו (שס ד). — ומ"ר: א"ר יוחנן שלשה זירים הן של מובח ושל ארון ושל שולחן (יומ' פכ). — וקצה של דבר: מי שנמדקה שפתו והוא שנמדק מור שלה עד שתחלק לשני ראשים (הרמב"ם כ"ח המקד' ז ו). — יובסמש' עמרה, ואמר הפיטן: פור הנתון על מצח מלך מראה כהן (מוס' יו"כ, כ"ח). — ב) יעגול של מתכת וכדומה: זיר של גחשת או של ברזל כאותן שתולין הגרות לפני הארון ובו קבועין אויגקלאות ותולין בהן כלי חרס מלא מים להתקרר (ערוך, ערך כדוס).

זרא⁽¹⁾, ש"ז, — דבר המעורר געל נפש, שמעורר קיא, Ekel; repugnance; loating לא יום אחר תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם זורא⁽²⁾ (כמד' יא יט-כ). — ואמר בן מירא: כי ברוב אוכל יקנין חולי והמרבה יגיע אל זרא⁽³⁾ (כ"ס גני' ל ג).

זרב, ממנו זרב, יִזְרָב.

זרב⁽³⁾, — קל לא נמצא במקרא.

— פ', זרב, יִזְרָב, — זרב הנחר הנגלד, נפשו הגלד מעליו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג בעת יִזְרָב⁽⁴⁾ נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (איזו ו י"ז). — ובהשאלה במש"מ נשמדו, ואמר הפיטן: חיל נוילים קראת ושטפוס ואכדו, טעו נאים ופצו סור לנגדך, טורפו בחום חומים

⁽¹⁾ לא נתברר מקורו, והנורה. מאחד משרשי זור דחוקה, ועי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ ת"א: עד די תקוצון ביה. וקצת הקדמונים תרגמו מלה זו במש"מ קיא. ⁽³⁾ לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — ⁽⁴⁾ רגלים לדבר כי הנוסחה לקויה, וכבר הגיהו קצת החדשים הנהות מתחלפות, אך אין אחת מהן מספקת לרפא את הכתוב. ולפי הנוסחה המסורה כבר נתכלמו בפרוש פעל זה הקדמונים, קצתם פרושו במש"מ נוילה וקצתם במש"מ חס וקצתם להפך במש"מ קר. אמר רדב"א בהאגרון שלו: בעת יזרבו נצמתו פי וקת יזרבו ינקמעו יעני אלחלוג ענד מא תסכן אלשמש עליה תנחל ולים להא אשתקא (צ"ל אשתקא) פי אלעבראני כל הוא ערבי מחץ (לקו' ק קמס). ובעבר: בזמן שיזלו ויכנעו ר"ל השלגים כשישלה השמש עליהם חמו ימסו ואין לו גורה בעברית אלא הוא

(a) زرب (b) ذرف

***זֶרְבֻבִית**⁽¹⁾, ש"נ, מ"ר זרבובית, (א) נצוק שנורק ויוצא בכה, Strahl; jaillissement; jet : בשעה שראה נבוכדנצר את גבריו נודעו כל איבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמתו של סנחריב שנרמה כזרבו בִּית⁽²⁾ קטנה של אש ושרף את כל מחנהו (פסיק' רמתי לט). — (ב) דר בכלי שהמשקה גורק בכה ועו, Hahn; robinet, chantepieure; tap : השותים במורקי יין וכו' בבוסות שיש להם זרבו בִּית⁽³⁾ (מד"ר כמד' י).

***זֶרְבֻן**⁽⁴⁾, ש"נ, — פלג קטן: נכחו לברכות בחשבון, צמחיה עלי זרבו (רסע"ג, מנין סלוח' סור' הקור' 144).

***זֶרֶר**⁽⁵⁾, ממנו זֶרֶר, א. זֶרֶר, זֶרֶר.

א. ***זֶרֶר**⁽⁶⁾, ש"נ, מ"ר זֶרֶר, — (א) מין אילן קטן יצמח בערבת הירדן יתן גרגרים אדמדיים, ולולביו נאכלים כשימתיקו, Zizyphus Spina Christi : לולבי זֶרֶר ים והחרובין יש להם שביעית (שנ' ז ט). לולבי זֶרֶר ים ושל ערל ועלי חלוק השוטה אינן מטמאין טומאת

(1) אולי מן זרב במשמ' גזילה. — (2) בגוף הפסיק' זרבובי, בכף, ובכר הגיהו המפרשים זרבובית. ופרוש מלה זו כאן מבואר לפי הענין. — (3) כך פרשו רבנן את השם מורקי יין, וברור הוא כי הכונה בזה מקום שמשם היין נזרק.

(4) מן זרב, במשמ' גזילה.

(5) במקרא לא נשמר משרש זה אלא שע"פ של אחד הנחלים, נחל זֶרֶר בארץ מואב. והנה אין לברר בודאות על שום מה קראו המואבים את הנחל ההוא כך. אבל השם נחל הַזֶּרְבִּים במואב, שבדאי נקרא כך ע"ש הערבים הרבים שצומחים בו, הוא כעין סמך לדבר, כי גם נחל זֶרֶר נקרא על שם הזרדים שצמחו בו בנחל זה, ובאמת, האילן zizyphus זה רב מאד בערבת הירדן (בוסת, נכח סורס ופלטין 195), ולכן באמת יש לחשב השם זֶרֶר, במשמ' שם האילן הנזכר, בתוך המלים של התנ"ך, בערב' אין השרש זֶרֶר משמש באחד השמושים שאנו מוצאים לשרש זה בתלמוד, אך בארמ' יש השם זֶרֶר דת אלאילן, והאמינו כימים ההם שבפרט תחת אילן זה חוסים הרבה שדים, ואמרו : הא זֶרֶר דת א דסמיכה למתא לא פתתא משיתין שירי (פסח' קי"א); ותרגמה הערוך בהשם יִזְבֵּא, שהוא לפי דעת קהוט zizibia באיטלקית. ובערב' שם האילן הזה הוא זֶרֶר א, והוא דומה להשם זֶרֶר, ש' במקום ז מצוי הרבה.

(6) עי' הערה שלפני זו.

(א) سدر

אוכלים עד שימתקו (עוק' ג ד). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתקו אין נקחין בכסף מעשר משימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע"ט א יב). — (ב) בהרחבה, קצות ענפים רטובים רבים, שאפשר לאכלם כשהם כבושים : חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדיים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן (שנת יח ב). המורד זרדין לאכילה כנרוגת לכהמה כמלא פי הגדי (תוספתא סס טי יו). — ובהרחבה עוד בכלל ענפים, נטיעים, ואמר הפיוט : מאין כסוך כשכסך מוצא דשא וזרדים, מאין כסוך ביצבך נן להצמיה מגדים (יולר יוס"ט, מאין כסוך). וכור סכת ענני מדבר ועשה סכה לפני בהלולה, זרדי לולב בימין ופרי עץ הדב בשמאל גם את זה לעמת זה תקח לסבלה (אסר' ר"י כרלנוני, חמס).

ב. ***זֶרֶר**, ש"נ, מ"ר זֶרֶר, — מקום ארוכים מגיעים עד הירך : ומעל של זֶרֶר⁽¹⁾ אין בו משום בלאים (כלא' ט ז).

א. ***זֶרֶר**, ש"נ, — התך זרדים מן האילן : אם היה מתעסק וזֶרֶר⁽²⁾ פטור (תוספתא שצט טי יו). — ומשל : כל הנשים זרדו⁽³⁾ וזֶרֶר אימא עלה

(1) כך גרסת הערוך במקום זרב שברוב הספרים, ופרש : מנעלים של עור שמגיעים עד הירך. ע"כ. ולא נחבר מקור פרוש זה, עכ"פ, גם אם נאמר שפרוש השם זרב בבית הוא כפרוש הרמב"ם שהובא כערך ב. זֶרֶר, מ"ם אין אנו יכולים לדחות גרסתו של הערוך ופרושו. (2) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' וירד. — (3) משל זה הובא שם בשם הכהן הגדול ישמעאל בן קסמח, שהיו חפזיו גדולים והיה לו כח עד שהיה חופן ארבעה קבים במלוא חפזיו, והיה אומר כל הנשים זרדו וזֶרֶר אימא עלה לגג, ונחלקו שם כמה הצליחה קסמח ב"ב בילדיה, יש אומרים שהאכילתם ערס וי"א שהיא השתדלה בשעת תשמיש, ובעצם פרוש המלים זֶרֶר וזֶרֶר נחלקו המפרשים הקדמונים. ר"ח וכן הערוך פרשו במשמ' ענפים, ורש"י פרשן במשמ' גדיסים, כמו *זֶרֶר, עי' לקמן. ואעפ"י שגם פרושו של ר"ח אינו מוכן ביותר, כי קצת קשה המליצה וזֶרֶר אימא עלה לגג, אעפ"י יש לשער שאולי היו נוהגים אז שהורדים היו יותר טובים היו מעלים לגג לשמירה, והפתחים היו משתמשים בהם מיד או היו משליכים, והיה זה שבת לאשה בין האברים הכפריים שאת הורדים שורדה חיל העלו לגג, ונתפשט אח"כ המשל בכלל לאשת חיל. ובכך הערוך בתוספות ישיג שם כי ההבדל בין שני היש אומרים אינו פרוש להמשל כל הנשים זרדו, כפרוש רש"י, כ"א זה דבר לבדו לבאר במח הצליחה קסמח ב"ב בילדיה.

לגב (יום' מו.), ר"ל הזרד שלה היה יותר בכמות ועדיף באיכות. — ייאמר לאשה שילדיה מצוינים ביותר בבח ובוריות וכדומה. ואמר הפיטן : ענה וזרדי ורד בל יהיו מחוברים, הדלה עליה גפן ודלעת נשברים (ממא"ל, כושע' ליום א, ענה).

— פער', זרד, — כמו קל : המנכש והמקדש והמזרד בל שהוא (שנת יב ב.), מקדשין מזרדין מפסלין עד ראש השנה (שני' ב ג.), קירם (את האילן) וזרד נטל ממנה מקל או שרביט א ולו עלה (פ"ז ג י.). המזרד וזרין לאכילה (תוספתא שנת ט"ו י.). המנכש בעיקרי האילנות והמקדש עשבים או המזרד את השריגים כדי ליפות את הקרקע (הרמב"ם שנת ח א.).

ביזרד⁽¹⁾, פער', — זרד הוא, השמיע קול נאקה : שור גועה וכו' כבש חוגב זאב זרד צבי מפרט רוב מגמגם (כסא שלמה, כיסמ"ד יליק ס.).

זרה⁽²⁾, פער', מ"ר זרות, — אשה זרה : מי נפת מטפנה שפתי זרה וחלק משמן חבת ואחריותו מרה כלענה חרה כחרב פיות (משלי ה ג-ד), באהבתה (של אשתך) תשנה תמיד ולמה תשנה בני בורה ותחבק חק נכריה (סס יט-כ), שוחה עמקה פי זרות ועום יי' יפול שם (סס כז יד), — ואמר הפיטן : הכשל בנאפוק, בורה גפוק, הצג בריב צפוק, בקול חררת שופר (מוס' א ר"ה, אשא דעי), — ובהשאלה לעבודה זרה, לאלהות זרה : אבותינו זרה כהכניסו בחוריו אכלה אש, וזה זונה צועה הכנים ולא נכזה באש (קו' לת"כ, זכור), — ב דבר זר : אל תרא יין כי יתארם כי יתן בכים עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש עיניך וראו זרות ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לא-לג).

זרה⁽²⁾, ממנו בורה, יזרי, יזרי, יזריה, יזריה, מורה. ביזרה⁽³⁾, פער', זריה, אורה, יורה, יזר, אורם, זרה, — א זרה את הדגן למשל בגרן, הניף הדגן הנדוש באויר והניחו לנפל בחזרה ארצה כדי שישא הרוח את המין הצדד וישאר הדגן נקי בלא מין, worfeln ; to winnow : הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה (רות ג ב), רות צה שפים כמדבר

אבו (ממא"ל, סלית' לו"ג, ידיס). — נפע', גזרה, הזרה, הזרותכם, — שורז אותו, ובהשאלה שהפיצוהו : ואפיין אותם בגוים ויזרז בארצות (יחזק' לו יט), והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם⁽¹⁾ בארצות (סס ו ח), ביום שהיה כבודו של אחד מהם מת צר איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום (של מכת בכורות) היתה נדקת ונשחקת ונזרת⁽²⁾ והיתה קשה עליהם כאילו אותו היום קברום (פסיק' דכ"כ, ויהי כח'י סלילס), — ואמר הפיטן : ותמור עוי וזמרת, קנים עליה נחרת, ובקצוי ארץ נזרת נצרת (קו' לת"כ, איכה ישנה חללת).

— ⁽¹⁾ במקום בהזרותכם. — ⁽²⁾ אולי ונזרות, ויש רואים

לא נתברר מקור פעל זה.
⁽²⁾ בערב' דרי' a) וד'יה b) בריש דגושא.
⁽³⁾ בערב' דרי' c) כמו בעברית.

a) זרז b) זרז c) זרז

ורבעי זרית¹) וכל דרכי הסכנתה (תה' קלט א-ג).

*זרד, ש"י, — ש"ס מן *זרד : רבי יהושע אומר כ ז י ר ד ה וכפיסולה של חמישית כך של ששית (שני' א, ג), לפי שיש לאילן ענפין לחין יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת וזהו ז י ר ד (ספר, ערך זרד).

*זרד, ש"י, — ש"ס מן *זרד : אין הציווי בכל מקום אלא ז י ר ד ו (ספרי נשא א). אין צו אלא ז י ר ד מיד ולדורות (ספרי לו א). משה משה לשון חיבה לשון ז י ר ד ו (מד"ר שמות ב). כי תגורת מתנים הוא ז י ר ד ו כח (רש"י ישע' מה א). — ואמר הפישן : וזמו הרהר, זרדו מהר, זמן מהר, ובולי מהר (שנת כראש', אל נשא). צווי פרה בשלישית להתרגל, וברביעית החרש להתחבר עם מגל, בזרד קדושה וזההר לרגל (שנת הפסק' א, חור זרוע). — *נרדו זרדוים, מה שאדם גודר בכונה של

1) כבר נשא ונתן בפרוש מלה זו מנחם בן סרוק ואמר : כולם (זר והפעל זרית וכו') לשון הקפה וסיבוב ופתרו אנשי פתרון בארתי ורבעי זרית דרכי ורבעי מדדת והעמידו זרית מגורת זרת ארכו וורת רחבו (שמות כח טו) ושמים בורת תבן (ישע' מ יב) ואין בזה תוכן הלשון ומשקולת המבטא כי כל חיבה מלשון עברית אשר באחריתת תי"ו יסוד במלה בהסב המדבר המלה לאיש אחר לאמר לו הצמת ברת וכו' ויש ממשמש האותיות ומקושט המלים להיות זרית כאחד מהם וכהיות ככה ישובות זרת מזרית ולא יהיה מגורתו ולא מיסודותיו כי הו"ד הבא בתוך המלה הפריד בין זר ובין תי"ו ולא הפריד בין זרת ובין תי"ו ואלו נגזר זרית מגורת זרת היה על המחקק לחקות זרתה ומוציא הו"ד מתוכו כנגזל המלים העליונים אשר קדמו הנה אשר התוו"ן יסוד בהם כמו ברת שחת הצמת. ע"כ. וכונת מנחם בדבריו ופתרו אנשי פתרון לדסע"ג, כי רסע"ג גזר זרית מן זרת. וריב"ג הביא את הפעל זרית ולא פרש בו כלום, אך נראה שגם דעתו כדעת מנחם, כי אמר אחרי כן : ומן השרש הזה ומן הענין הזה אצלי זר וזה והוא שם חסר הלמד מפירושו רביד וכל דבר ה ס ו ב ב נקרא זר. ע"כ. וכן רש"י ואחרים. ומחזרשים, רובם רואים בו השאלה מן זרה את התבואה כנרד, וזה קצת דחוק. ברט (ZDMG 41, 607) שב לדעת רסע"ג, ונזר הפעל הזה מן זרת. ויותר נראה כי זה פעל מיוחד למשם' ההתבוננות לדבר, כאדם שאורב לאדם או לדבר למען דעת מה הוא, וחבר לו כערב' הפעל (דרי א) שמשמש גם במשם' א ר ב להמרת, וגם במשם' הגיע לדעת הדבר ככת השנת דבר. — ובענין זה תרגמו השבעים והירוב.

(א) זרד

— פס', זרה, — זרה את האנשים בגוים, בארצות וכדומה, הציגם, פזרם : והשמתי אני את הארץ וכו' ואתכם אורה בגוים (ויק' כו ל-לג). מורה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו (ימ' לא י). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד יס). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתיים¹ לכל הרחות האלה (ימ' מט לו). ושלחתי לבבל זרם וזרתי ויבקקו את ארצה (סס נא ג). וידעו כי אני יי' בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות (יחזק' יב יס). גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות (סס כ כג). אלו הקרנות אשר זרד את יהודה וכו' הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזריתה (זכ' כ ד). והפיצתי אותך בגוים וזריתיך בארצות (יחזק' ככ יס). תתננו כצאן מאכל ובגוים וזריתנו (תה' מד יב). וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל² זרעם בגוים ולזרותם בארצות (סס קו כו-כו). — ובמשם' מוסרית : מורה רשעים מלך חכם (משלי כ כו). מלך יושב על כסא דין מורה בעיניו כל רע (סס ח). — ובמשם' הרחיב, נתן הרבה סביב סביב : שפתי הכמים יזרד דעת (סס יס ו).

— פס', זרה, — שורז אותו : והאלפים והעורים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה³ ברתת ובמורה (ישע' ל כד). — ובמשם' פזר : יזרה על גוהו גפרית (איוב יח יס). זרד רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (תה' נח ד). — ובמשם' שטות : כי חנם מורה⁴ הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א י).

ביזרה, ממנו גזרה.

גזירה⁵, — קל לא נהוג.

— פס', זרה, זרית, — זרה את הדבר, התבונן לו וראה מהלך הדבר ומנהגו, heobachten ; observer, surveiller ; to observe, watch חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי כנתה לרעי מרחוק ארתי

בוה נפעל מן זרד. — 1) ס"א וזריתים. — 2) כבר הגיהו החכמים לפי יחזק' יב יח ולפי התרגום הסורי, ולהפיץ במקום ולהפיל. — 3) יש סוברים כי זה פעול מן הקל, ויש מגיחים זרה בריש קמוצה. — 4) כך ברוב הנוסח' חסר, וראו בו רוב המדקדקים מפעל מן זרה, אעפ"י שקשה הסתעפות זו של שמיחה מן זרייה. וס"א מזורה מלא ו, ונראה כי זה פעול מן זר, עי' זה.

5) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —

יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו (מ"ב ט כד). ומהינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש (שופט' יח יד). וינתקם (שמעון את העבותים) מעל זרע'תיו כחוט (ש"ס י"ב). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרוע'תיו (שופט' יא ג). חגרה בעזו מתניה והאמץ זרוע'תיה (משלי לא יו). ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (מדר' אסתר, ויכ' כ"ט). אוי לכם שתי זרועותיי שהן כב' ספרי תורה שנגללו (סנה' סח). — וגם בבע"ח: ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל (כמל' ויט). ונחן (האיש המקריב קרבן שור או שה) לכהן הזרע והלחיים והקבה (דכ"י יח ג). — ובמליצה למושג הכת והעז, ומצויה המליצה בזרוע נטויה במשמעה זו: הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במס'ת כאתת ובמסופתים ובמלחמה וכיד חוקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים (דכ"י ד לד). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חוקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלך עליכם (יחזק' כ לג). כי ישמעון את שמך הגדול ואת ירך החוקה וזרעך הנטויה (מ"א ח מ). אהה אדני יי' הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה (יחזק' ל כ יו). בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה (דכ"י יא כ). — ומליצות אחרות כעין זו: עורי עורי לבשי עז וזרע יי' עורי בימי קדם דורות עולמים הלוא את היא המהצבת רהב מחוללת תנין (יכ"ע גא ט). חשק יי' את זרוע קדשו לעינו כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (ש"ס נב י). מי האמין לשמעתנו וזרוע יי' על מי נגלתה (ש"ס נג א). ואם זרוע כאל לך ובקול כמחו תרעם (איוב מ ט). ר"ל בה כאל. פלשת עם ישבי צור וכו' היו זרוע לבני לוז (תה' פג ח=ט). לך זרוע עם גבורה תעז ירך חרום ימינך (ש"ס פט יד). והשמיע יי' את הוד קולו ונתת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ג). ארור הנבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי' יסור לבו (יחזק' יו ס). ר"ל יבטח על כח בשר ודם. הנה אדני יי' בחוק יבוא וזרעו משלה לו (ישע' מ י). אלי איום יקו ואל זרועו ייחלון (ש"ס נא ס). ר"ל אל כח'י. ואביש ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתי (ש"ס סג ס). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ירמו כאבן (שמות יח יו). אל

זרוע: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הכאי ונדרי שגנות ונדרי אונסים נדרי זירוזין כיצד היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דירגין (נדר' ג א). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארת אצלי וכו' והלה הקפיד בנגדואף אלו נדרי זירוזין (גמ' שסכד).

זרועי, ש"י, — ש"ס מ"ז: זרועי רבעו הקפית בבטן חומרת (ענוס, אמן כת). היוכל גבר לזכות במשפט ואם יש בידו מעש להצטרק זרועי יחומו מלחם סרוחה חבוי אורבו בקרבן מעת הולדו (סליח' ס ע"ח, אדון).

זרועי, ש"י, ש"ס מ"ז: זרועי, זרועי — שזרו אותם לכל עבר: זמן ישלך לזרועי מזרה, הסדך יקדמוגו יצורים כורא, מפשנו העבר ואפך אל יחרה (סמ"א, סליח' ל"ג, דרוס נא). מוסות צרים שבר והבחדים, זרועיך קבץ וחכם תפרם (יולר א ר"ה, לך יאחז). חסול ורועיך קדושנו, ורוח דריבה תסמכנו (יולר שכת א אחס"ס, אין כמוד).

זרועים, ת"י, לנק' ורועה, מ"ר ורועים, ורועות, — כמו זרוע; ונגלה בימין רועמה, בנימ כשרו חימה ורועה, קצרה נפשם בניא אדום לדעת על מה (ר"א קליר, קי' לת"כ, איכס את). מי צר מים בשמלה כבגד. והוא זרוע וזב (ר"י כוללני, יולר' 275). — ובמשמ' גרף: אני ישונה ורועה, ואלי גני, פשמתי חלילי לקול נגוני (מחז' רומני, א' פסח, גן ענו). ורועים ורועי ועזה תויל זכותם בשופר, התומים התומי חשבה תחפש חרדתם בשופר (ש"ס ר"ה, אסופים). לוכמתי מיד כל עובר, עובר שעשועי כי תעבתי מלחבר, זרועי העיר עלי להתגבר (כחלון ט כ).

זרוע, ש"י, ש"ס מ"ז: זרועים, ורועות, סמ' ורועי, ורועות, — כל היד למן הכתף ועד האצבעות, Arm; bras; arm: ונאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). כלביא שכן ושרף זרוע' אף קדקד (דכ"י לג כ). ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרעו ואביאם אל אדני הנח (ש"כ א י). איש בשר זרעו יאכלו (ישע' ט יט). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור (ש"ס יו ס). שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך (ש"ס טו ו). ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו (בראש' מט כד). והוא מלא ידו בקשת ויך את

(י' בערב' ד'ראע א).

(א) זרע

הוא תחת הרי הלבנה שתחת קו השווה והתחלקו שם
 ממנו אנשים גדולים ומאותם האנשים יצאו שתי
 זרועות לצד אחד שהולך לצפונה של עולם עד
 ארץ מצרים וכו' והולכים היום אל כוש ומגיעים
 למקום שיוכנס אותו הזרוע של גילום בים כוש קורין
 אותו הנחל התקף וגורו אומר שהוא זרוע מנהר
 גילום (ר"י אברנאלי, ולרה). ואין יהודים בתוך המדינה
 כי העבירים אתה זרוע המים זרוע ים סופיא
 מקיף עליהם (מסע' ר' גימין, דל' גדינה' 21). ועשה
 ארמון מעבר הנחל על שפת זרוע נהר פרת (ס'
 54). וים סוף רחוק מהר סיני דרך יום והוא זרוע
 מים הודו וכו' האי אסקילוא היושבת על הזרוע
 הנקרא לוניץ (ס' 100). ויעקש (הנחל) דרכיו וילך
 עקלתון לפאת צפונית מערבית שמה שתי זרועות
 השטף ישמפו מלפניו וגבילו ב' איים (שני"ע כ"ט).
 — ובכלים: בסולם חזק שזרועותיו ושליבותיו
 כבדות (הלגוש לו"מ עטב ח). — וכן נהגו לאמר
 זרועות העגלה, המשקפים, וכיוצא בזה.

זרוע (1), ש"ז, מ"כ זרועים, ככל זרועות, — מה שזרוע: כל
 זרוע זרוע אשר זרוע (ויק' יא לו). כי בארץ תוציא
 צמחה וכנגה זרועות תצמיח בן אדני יי' יצמיח צדקה
 ותהלה נגד כל הגוים (ישע' סא יא). — *זרוע"פ מן
 זרוע: שדך לא תורע וכרמך לא תטורר אין לי אלא
 זרוע וזרוע מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מ"ק ג).
א. זרועות (2), ש"ג, — א) סגולת מי שהוא זר, לא כהן:
 איסור זרות בטל ואיסור מומאה לא בטל (ירוש' תרומ'
 ה מג ג). ור' שישמש בשבת ובעל מום ששימש בטומאה
 יש כאן משום זרות ומשום שבת וכו' (יבמ' לג).
 זרות אמרתי לך ולא אנינות (ס' סת). לכפר על
 המובה מכל זרות ותעוב (רש"י סמות כט לו). — ב) סגולת
 מה שהוא זר, תמוה, לא תדיר: יקניאוהו בורים שהלכו
 ועשו דברים של זרות (ספרי האזינו שית). דע כי זרות
 המלה תהיינה על שני פנים או זרות מן ההקשה או
 זרות מן השער ר"ל מן השמוש והמנהג אפילו אם
 הוא בא על ההקשה (הקמה, עכ"ל). ואמרו מאה
 ועשרים שנה הוא על דרך זרות וכאלו התנצל משה
 רבינו על מקרה המות אשר קרהו (מלמ' סתלמיד' בראש').
 והמפרשים לא התעוררו כי אם לפרש המלות והדברים
 לא לתת להם צורך והכרח ולהשמר מההכפל והזרות

תעובני עד אנכי זרועך לדור לכל יבוא גבורתך
 (תה"ל ע"ח). יי' חננו לך קוינו היה זרועם (1) לבקרים
 אף ישועתנו בעת צרה (ישע' לג כ). כי לא בחרבם
 ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו כי ימינך זרועך
 ואור פניך כי רציתם (תה"ל מד ד). — זרועות של דבר,
 כחו שהוא סומך עליו: משמת ר' עקיבא בטלו זרועי
 תורה ופסקו מעיינות הכמה (תוספתא סו"ט טו ג). —
 ולקח דבר בזרוע, בכח, שלא ברצון בעליו: משבא
 אלעזר בן פחורה ויהודה בן פתורה היו נוטלין אותה
 בזרוע והיה ספקין בידן למחות ולא מיחה (ירוש'
 סוף מע"ס). עורות קדשים בעלי אושפזיבנין נוטלים
 אותן בזרוע (יומא יכ). הרבר דומה למטרונא
 שילדה בן כל ימים שבנה קיום הייתה נכנסת
 בפלשין בזרוע מת בנה התחילה מבקשת ליכנס
 בתחנות (מד"ר דבר' כ). אמר רשב"ג פעם אחת
 הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי,
 כבא על חבירו בזרועו אמר לי אתם אומרים
 ו' נביאים עמדו לאומות העולם (ס' ויק' כ). —
 איש זרוע, בעל כח: ואיש זרוע לו הארץ (איוב
 כח). — זרוע, שבר את זרועו, הרפה כחו, החלישו:
 הנה ימים באים וגדעתי את זרועך ואת זרע בית
 אביך מהיות זקן כביתך (ש"א כ לא). שבר זרוע
 רשע (תה"ל י"ט). — נשברה זרועו, נחלש כחו:
 נגדעה קרן מואב זרועו נשברה (ירמ' מח כס). —
 ומ"כ: וחזקתי את זרועות מלך בבל ונתתי את חרבי
 בידו ושברתי את זרועות פרעה ונאק נאקות חלל לפניו
 והחזקתי את זרועות מלך בבל זרועות פרעה תפלגה
 (יחזק' ל כד-כה). כי זרועות רשעים תשברנה וסומך
 צדיקים יי' (תה"ל לו יו). אלמנות שלחת ריקם זרועות
 יתמים ירכא (איוב כ ט). — *בעלי זרוע: שהיתה
 (השדה) מכורה לבעל זרוע (ירוש' שני' ו' א). מצויין
 הן בעלי זרוע (ס'ס). לא נתנה קרקע אלא לבעלי
 זרועות (סנה' נח). (יש' בעלי זרועות (שחומסים
 ועושים) יומ' כד). — בית זרוע, מ"כ בתי זרוע,
 — חלק בהבגר שהוא כמות להזרועות, Aermel
 manche; sleeve: וזרועין לחבר בה בתי זרועות
 מכגר צמר (ש"מ תרומ' סדסן לו). קמטין שעושין
 הנשים בבתי זרועותיהן ובבתי שוקיהן אסור
 לעשות (הלגוש לו"מ תקיע ח). — וגם בדברים לא
 בע"ה, מה שיש לו קצת דמיון לזרוע: שמוצא גילום

(1) — ובכר הגיהו החכמים זרענו במקום זרעם.

(1) ע"י זרוע.
 (2) משרש זור, ע"י זר.

(¹) כך גם בסורית.

*שם עוף רננים¹ אורך ועגול המקור אחד בקצהו, מודינה, לכ הארץ (א). ראה והבן מדת התרצות בנמלה הזוררת בימי הקיץ להבין מרף למאכלה בעד הסתיו (הוא, למח לדיק ית).

*זריר², ש"ו, — מין חגורה: איזהו המרכב המיוחד זריר האשקלוני ומדוכה המדית ועביט של גמל ומפיוט של סוס (ספרא מלורט, זניס כ ג). אלו טמאין משום מרכב זריר³ האשקלוני ומדוכה המדית וכו' (כלים כג כ). והעלה (אדם הראשון) זריר תאנים על בשרו מאה ושלושים שנה (ערכ' ית).

*זריר⁴, ש"ו, — שפך מטר עז, starker Regenguss; averse forte; downpour of rain על גז כרביכים וריוף ארץ (תל' עכ ו).
*זריר⁵, ש"ו, מ"ר וריריים, — שם בהמה או חיה: שלשה המה מיטבי צעד וארכעה מיטבי לכת ליש גבור בבמה ולא ישוב מפני כל וריר⁶ מתנים או תיש זמלך מלקום עמו (משל' כט-ל). — (ב)

¹ כך העירך וכך הכתיב במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ומקנך וריר, ובנוסח' וריר. — בעה"ש וריר בשני קמטים.

² בערב' וריר (א).
³ בארמ' וריריים: אול איתוב אדשא דרבי אבא בהרי דשדיא אמתיא מיא מטא זרירי פי דמיא ארישא (יומ' פו), ובעברית: הלך וישב על פתחו של ר' אבא ובששפכה המשרתת מים הגיע שפך המים על ראשו. ולפי דעת רוב החכמים השם וריר נגזר מן ורף, בכפילת קה"פ ליצירת שם חדש, אעפ"י שאין זה מצוי בלשון, וכבר הביא גלד' (Nö, Neus. Gr. 191) דמיון לזה מלשון ערב' וריר (b) כמו זהק (c), וכן העיר שפיטא (Aeg. Vulgdial. 192) שבלשון התאגית מכפילת גם פה"פ אחרי עה"פ, ואעפ"י קשה המליצה כרביכים ורירי, שהיה צ"ל כרביכי ורירי ארץ, וכיוצא בזה. ולפי בנין הכתוב נראה כי וריר הוא הפעל לרביכים, ולכן יש שהגיהו יוריו או ירירי ארץ.

⁴ לא נתברר מקורו ופרושו המדויק, לפי דעת קצת מן זר, ולפי דעת אחרים מן דר. — (ה) אעפ"י שלפי שלשה המנינים יש לחשב כי הכונה בוריר לבהמה או חיה הלכת על ארבע, אעפ"י תרגומו התרגומים הקדמונים בתרגול, וכן ת"י: אככא, וכן העיר עלי כן

⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

²⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

³⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁴⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁵⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁶⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁷⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁸⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹¹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹² זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹³ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁴ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁵ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁶ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁷ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁸ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

⁹⁹ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

¹⁰⁰ זריר (a) זריר (b) זריר (c) זריר (d)

דודי ינד).--ובבלל לכל אור, ובהשאלה לכל התגלות של תפארת ושמחה ואשר: יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן (דנ"ל: ג. כ). וזרח בחושך אורך (שע' נח י). קומי אורי בי בא אורך וכבוד יי' עליך זרח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורה יי' וכבודו עליך יראה (שס ס א-כ). זרח בחשך אור לישרים (תה"ל קיז ד). — ומקיר: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך (שע' ס ג). — ב) בהשאלה בחולי, להתגלות צרעת בעור וכדומה: והצרעת זרחה במצחו (דה"כ כו יט).

— ספע *הזרחה, (א פ"י, עשה שירות: אמר לו הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחים וכו' הזרחת שמש לרוצחים (מכות י). וישם ה' לקין אות וכו' הזרח לו גלגל חמה (מד"ר נח"ש' כג). עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של שרה הזרח שמשו של רבקה (שס נח). כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב"ה מזרח להם השמש (שס ויקר' נח). עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזרח שמשו של צדיק אחר (שס קהל' וזרח השמש). מה הגאה יש לבריות אשר מסגלות במצות ובמעשים טובים דיין שאני מזרח עליהם אורה (שס, מה יתרון). — ואמר הפיטן: גודר תחתיות הדומים, דלת סוגר בעד הומים, המזרח מאורות רמים, ומנהיגם לילות יומים (ר"ח קליר, יול"ר א' שנוע', אצל). — והזרח הצרעת: מלמד שהזרח לו (האלהים לקין) הצרעת (מד"ר נח"ש' כג). — ב) פ"ע, הלך למורח: אמר להם (אברהם לבני הפלגשים) כל מה שאתם יכולים להזרח תזרחו שלא תיכוז בגחלתו של יצחק (מד"ר נח"ש' סא). — והשמש' כמו קל: וכן באומרו הוא מזרח הוא מעריב ואין מזרח בעבר' כי אם זורח (ספ' הגלוי לר"י קמחי נו). — ג) פ"ע, *הזרחת התאנה, התחילה להיות אדומה: הפנים משיזרחת (א אוכל בהם פתו בשדה (שני' ד ז).

השמש' שמש בארמ' הצרופ דגח. ד במקום ז ובמקום ר—ג, ובערב' שרק a, במקום ז—ש, ובמקום ח—ק. והנה יש אומרים כי עקר משמ' הצרופ הזה היה כמו האדים, ונשמר עוד בערב' שאומרים שרק להעין, נתאדמה, ומהו מושג זרחה השמש.

(י) כך גם בערבית. הפעל שרק b, שהוא הפעל

Autagonist: בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזיר (י) וזה מבקש לנצח זרזיר (יכס' ר"ה א נ). *זרח, פ"ע, — זרח השמן וכדומה, עבר ויצא ונול ונשפך מן הכלי: מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרח בשאר כל המשקום כך דברי תורה אין מזרופין בדברי ליצנות (מד"ר ספ"ג, לרית שמיך). — והמטר, זרח ארץ: זורם מים עבות כרעם וברק יורד ארץ (שני"ע כ כו). ובימי הגשמים יורד זרח המטר ארץ ישקה האדמה וישים בישומן נהרות ובמדבר יאורים רחבי ידים (שס, מדכר ואכר').

זרח⁽²⁾ ממנו אורה, זרח, *זרחתה, מורח.

זרח, פ"ע, עת *יורה, — א) זרח השמש, התגלה על הארץ, בשפניה מתחילות להיות מסבות לעומת השמש בבקר, aufgehen (die Sonne); se lever (soleil) to rise (the sun) ויורה לו השמש כאשר עבר את פנואל (נח"ש' לז לז). ב) זרח השמש תשבים וששטת על העיר (שופט' ט לג). ובאור בקר יורה שמש בקר לא עבות (ש"כ כג ד). וישבמו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מגדראת המים אדמים כדם (מ"ב ג כג). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו וער הבפירים שואגים למרח ולבקש מאל אבלם תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבעון (תה"ל קד כ-כ). וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זרח הוא שם (קה"ל א ס). אין הלכנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ולא שוקעת בשעה שהחמה זורחת (יכס' נכ"ל א כ). ממקום שהחמה זורחת באחר בתקופ' תמוז עד מקום שהיא זורחת באחר בתקופת שבט (שס ערו"ב ס כג ג). בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין ממנה (יומא לו). מיד נתפזרו העבים וזרח החמה (תע"כ). וירא והנה זרחת השמש לכל הארץ ויאור העולם (מד"ר אסת' ויגד לו). שביון שהחמה זורחת על התאנים הן מתלועות (שס ספ"ש,

(1) — כך הנדסה בכל הספר, ומסים שם המאמר: אבל הקב"ה אינו כן וכו' לא לנצח יריב לא לנצח יריב. ונראה מזה באמת בפרוש המפרשים שהכוונה כדורו בעל מלחמתו. אך כל מקור לא מצאתי לזה, אם לא שנאמר כי גם מקורו היא בהשרש זרו.

(2) הדין נותן כי למושג קדום כזה תחיה בכל הלשונות האחת מלה אחת או לפחות דומה בכלן. והנה עצם זה הצרופ ז, ר, ה, או שאיננו במציאות בשאר הלשונות האחתיות, או משמש במשמ' אחרת, ולמושג צאת

a) שרק b) שרק

א. *זריז (ז), ת"ז, לק' זריז, מ"ר זריזים, זריזות, — מי שעושה דבר במהירות, בלי עצלות, harti; agile

quick: אם היה בנו זריז ותורה מתקיימת בידו בנו קודמו (תוספתא כזו' ו'). יש זריז ונשכר זריז ומפסיד שפל ונשכר שפל ומפסיד (ש"ס ינ"מ ד ת). כהן גדל זריז הוא (יום' יג). מכבין ומפסיקן בפני הדליקה בשבת והזריז תרי זה משוכח ואין צריך ליטול רשות מב"ד (ש"ס פד). כל הזריז במצוה זו (מצות ציצית) זוכה ומקבל פני שכינה (מנ"ח מנ). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח זריז מסולא עלוב ואהוב לכל אדם (דא"ח א). שהיה אביו שולחו (את נפתלי) לכל מקום שירצה והיה זריז במשלחתו (מד"ר כמד' יד). שחייב אדם להיות זריז ומוזרז בהדלקת הנז (תנחומא מנ"ח יג). הולכת היתה (מרים) עם יובבד אמה ועושה צרכיה והיתה זריזה (מד"ר שמות א). ותקרא גם האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית (למנ"ח שמות יח כה). והיתה אשתו של ר' יהודה אשה יפה וצנועה והיתה זריזה בכבודו של ר' מאיר בכל פעם שבא לבאן (מד"ר י' הדנכות ז). אוכלי פסחין בשעתן זריזין הן כאוכלי תרומה (ירוש' מע"ס ג ט). והכהנים זריזין הן (ש"ס שקל' סוף ד). עדות מסורה לזריזים חמץ לכל מסור (פסח' יב). שהזריזין מקדימין למצות (יום' כח). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום (מד"ר כמד' ב). אותן מרגלים (ששלח משה לרגל את יעור) זריזין היו אמרו בטוחין אנו בתפלתו של משה (ש"ס יט). צוה אותם שיהיו זריזין בכבודי (ש"ס כה). באת להעיר על בני שהם זריזין בחמשה חומשי תורה (ש"ס אי"כ, פסח'). שהוא סוחר בדרך. שהזריזין עושין שאין פושעין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יתרון (תשו' הגא', סוכני קעת). — ואמר הפיטן: זריזים והירים עקרה לגמור

שעורים חלוקות. והנה בערב' מלבד השם ג'ריש a) כמי בערב', משמש במשמעה זו עוד השם ג'ריש b), מן ג'ריש במש' שבר וטחן. ואם נניח כי השם זריז או זריז אינו מלה זרה, אולי מקורה בהשרש ד'ר e) בערב' שר"ל שבר דבר לרסיסים דקים, והשם ד'ר גרעונים דקים. (י' למעלה בשרש ורו).

*זריבה, ש"ג, — ש"ס מן זרב, א) במש' גוילה ושטיפה: רבי יהושע בן לוי אמר עיקר זריב תנ' (י' של דור המבול) לחולטניות היתה (ירוש' סנה' י כט:). — ב) 'במש' ח'ם האש, ואמר הפיטן: זמנת בו ביום עלום כנף רגנים, זריבת חפתה הכנת משני ריגים, חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (שנת ד חסה"ס, חסוהס).

*זריד², ש"ג, — גרש דק: סולת ואורז זריד³ וערסן (ירוש' נדר' ו לע ג). וסתם נשים מעוברות חולות ואוכלות זריד וערסן שהן מיני מאכל חיטין וכו' כל הנשים מעוברות תקנו להם זריד וערסן להברות אותן (כש"י יום' מז).

*זריה, ש"ג, כ"י זרייתם, — ש"ס מן בזרה: זרייתם לשעה היתה (מד"ר תה' אה). גדיש שהיה מחוסר הנחה בשמש שיבש ודישה זרייה אינו פוסק עליו אלא א"כ יצא השער (רמב"ם מלוס ולוה ט ב).

*זריזות, ש"ג, — כמו זריז: זריזת הדומך, ושרפת אולמך, הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך ועמך (כלית' ג עט"ח, יושב).

המיוחד למושג זריחת השמש, משמש גם במושג התחלת התאבדות התמרים, ואומרים שרץ אלנחל, ופרשו המלונים הערבים ואזי a), והפעל והי משמש ביחוד במושג תחלת התגונות התמרים והתאבדותם.

1) כך בירוש' שם, וכן במד"ר בראש' בה ברוב הספרים, וכן הובאה נוסחה זו בפרוש מעין גנים על תהל' ובכ"י ורימתם, וכן בקצת דפוס', והחליט דר' תאודור כי זוהי הגרסה האמתית, אך הגרסה בירוש' מכרעת להפך שהגרסה הקדומה היא זריבה בבית ולא כמס, אבל הכונה בזריבה היא שטיפה, ולא כמו מ"ב, ור"ל עיקר שטיפתם של דור המבול היתה ברותחים, וזוהי הכונה בהמלה חולטניות, מלשון חלוט, כמו שכבר הרגיש בזה מ"ב, ולמד ריב"ל זאת מסוף הכתוב בחומו נדעכו ממקומם, וכמו שפירש שם בסוף המאמר מהו בחומו ברותחים, וע"ז אמר רבי יוחנן שם: כל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מוריד עליהן היה מרתיתה בתוך גיהנם ומורידה עליהם היא הוא דכתיב בחומו נדעכו ממקומם. 2) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. 3) כך הגרסה גם בערוך וכמו"ב בגמ' בבלי (נדר' לו). בכ"י, וכן בפרוש רסע"ג לברכ' (הוצ' שא"י), ובנוסח' הדפוס' בבלי שם זריז. והובא בהערוך פרוש בשם הגמ': חילקא חימי דמתכרי באסיתא ב' ב' מרגים ג' ג' זריד ד' ד', וכן רסע"ג בפרושו לברכ' הנזכר: זריד וערסן

(a) از می

(a) جريش (b) جريش

***זְרִיזָה**, ז"ל, — שם"פ מן זרז : שער חריסית שהוא מכונן כנגד זריזת החמה (יחז' ערוג' ה כג ג). במנחה צריך אדם לומר יחז' מלפניך וי' אלהי שבשם שובתיני לראות חמה בזריזתה כך תוכני לראות בשקיעתה (מד"ר גלאש' סח). — ואמר הפיטן : כרואה זריזת שמש על הארץ מראה כהן (מוס' יוס"כ, כחול). — "זריזת שחר : זמירות רנני תעירו בבקר בבקר ודרך מקדש מעט תדריכו, זריזת שחרים בעלות עמוד השחר לשבתי תדרשו ושמי תמליכו (אזכר' ר"י כללני, את קולך).

***זְרִימָה**, ז"ל, — שם"פ מן זרם : עיקר זרימת מים (של דור הטבול) לחולטניות היתה (מד"ר גלאש' כח, מסד' תלוד').

***זְרִיעָה**, ז"ל, — שם"פ מן זרע : אדם חורש בשעת חרישה וזרע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה (כרכ' לה). הוציא כגרוגרת לאכילה ונמלך עליה לזריעה וכו' לזריעה ונמלך עליה לאכילה (שנת לא). כל מעשיהן של ישראל משונן. מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בקצירתן (מד"ר שם"פ, חכו ממתקים).

***זְרִיקָה**, ז"ל, — שם"פ מן זרק, זריקת דם וכדומה, והטלה : זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי כז). זריקה תולדת הוצאה היא (יחז' שנת תח' יא). סהלך באלפיים ומטלטל בארבעת אלפים אמה על ידי זריקה (יחז' ערוג' ד כא ד). לזה בזריקה ולזה בשלשול (שם ח כה). יוצאין בזריקה בלא אכילה וכו' יוצאין בזריקה אחת (שם פסח' ז לה). זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה (כנלי שם קכא). אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקביצה (מד"ר שם"פ, הנה מסתו). — יצואה שהעוף זורק מגופו : ויהי החסיד שהוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן דרוו אחד בביתו ויפקה עיניו להביט אל הקן ויפול מזריקת הדרור בעיניו ותכהינה (ס' שעשוע' לר' נדלא ית).

זרם⁽²⁾, ממנו זרם, זרם, זרמה, *זרימה.

(1) עי' הערה למעלה, ערך זריבה.
(2) רק עבר, ובתרג' זרמית. בערב' זרם ג.
זורפ (b) וגם דרפ (c) משמשים במשמ' גזילה.

(a) זרב (b) זרפ (c) זרפ

ביד ורגל ביצחק בהר מור (סליה' ער"ה, תפלה). זריזות הן הנשים כפת יותר מן התכשול (יחז' שנת א ד). חבורות זריזות הן (שם). מעשה היה וקדמו בנות לבנים ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים (נדר' לו). — ואמרו חכמים : הזריז מי שלא ימנעוה גאותו בטובה מעשות לאחרים (נית מדות, סוליוות). הזריז מי שלא יטרידהו רוב הטובה מחשוב באחריתו ולא רוב הראגה בתלאתו מלבקש להינצל ממנה (שם).

***זְרִיזָה**, ז"ל, — כמו *זריז : סלת זריז וערסן ואורו (כרכ' לו).

***זְרִיזוּת**, ז"ל, — מגולת הזריז : זריזות מביאה לידי נקיות (סו' ט טו). בזריזות יצאו ישראל ממצרים (מכ' כא, מס' דפסח' טו). כל מעשה חמה במתינות וכל מעשה לבנה בזריזות (סדר' א ז). למה קראה הכתוב (את מרים) עלמה שהלכה בזריזות (מד"ר שמות א). השבים אברהם ונשלחו בזריזות והולכו והעלהו להר המוריה (שם כמד' יו). קדם (בלעם) ועמד בזריזות הוא בעצמו אמר לו הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם (שם כ). הוא ינאגנו עלמות בעלימות ובזריזות (שם שם"פ, לית שמניך). מיד הלכו ישראל בזריזות ועשו אומנות עמו (עם פרעה) כל היום לפי כהן (תחומא נהעלותך כג). — וכנ"ל : ביום ההוא כל איש שורר בביתו, יתן קולו ממעונתו, ואמר אל אשתו, זריזותך הרב ביום הראינו, לבקש מלה חלב ומריא וצאן השמאילי הימיני (כ' קלוני, חנן כהן כת). — ואמר הפיטן : גם שלם ומשקל שם לרוח, טרם דברו בזריזות תעש הרוח (יוזר יוס"כ, אל נכונ עלות). — ואמר החכם : ודרך הזריזות שינהג במדה בינונית (תק' מד' ספ' לרש"ג מ). הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש וכו' ואולם הזריזות הוא אמצעי בין ההכנס בסכנה ובין הכריחה ממנה (מאזני זקן, אלגזלי 104). — וגם קצת במשמ' והירות : על שרשי המלות אשר הם משתי אותות שאינני יודע גורתם ראיתי כי מן הזריזות וההמלה על הלשון והוויזיות באמונה שלא אנוור על הנפדרות השניות הנדגשות וכו' וראיתי כי מן הזריזות שאנהיגם מנהג חרוב (ר"י א"ת, סקר' כסנ' לניג"ג).

(1) עי' הערה לזריז.

לערב ימולל ויבש (תסל' ד-ו). — ואמר המליץ: וישמח
(מלך אשור) ענלות בית און וגלולי דן וימחוק את
עובדיהם ויזרםם לחלה וחבור נהרי גון וערי מדי (מפר'
חס"ג 2) — פ"ט, נזל בכח: צמחים לגשמה קרים לזרמה,
רביבים לשלמה שתיה לרוממה (העש', חס' ובסמ').
שכבת זרע הזרם. כורם מים (רס"י כתיב' מד').
מההרים הרבים ההם יזרמו נחלים ויאורים רבים
אשר ישקו את האדמה לרויה (שני"ב כ, מרזק). —
ואמר המשורר: הוא הורים דם ישראל כורם מי מבוע,
ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג, מלחמ' דוד כפלט').
— פ"ט, זרם, זרם, פ"י, — זרמו העבים נשם ובדומה,
שפכו בכח ועו, *ausgießen; verser; pour out*:
ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות זרמו מים עבות
קול נתנו שחקים אף הצריך יתהלכו (תסל' פו יז-יח).
— פ"ט, 'מזורם, מזורמים: והפתרון עד להדק בריצוי
ימים, עד תומנו על פה כמים הזרם מים (תלפ'
חוי, קטע כ"י, JQR 1901, 365).

— פ"ט, זרם את פלוגי, — זרמו, גרף אותו כמו בכח
הזרם: קראתי ליושבי גבעון עוד הם זרמוני, קולי
להשמיע בערב הנרימוני (קני' לח"ב, שנת סוד).

— ספ"ט, 'הזרים, — הורים את הדמעות, שפך: דמעי
אורימה, וקול מר ארימה, מימים ימימה (קני' לח"ב,
ליך טו סוד). ואת נזי הסאתי השמימה, ודמעי
על לחיי אורימה, וביום זה נהי נהיה ארימה (גס, ואת
ני). — ואמר המשורר: הוא המית גם עמינרב ומלכי שוע,
על שאל ובניו הביא הוא אוהקקי, הוא הורים דם ישראל
כורם מי מבוע, ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג,
מלחמ' דוד כפלט' ח).

— נפ"ט, 'זרם: על ואת כל לב מגו נשלף, וזקום
עפעף זרם ונדלף, כליל כל ששון לקינים נחלף (קני'
ליל ת"ב, על ליל).

זרמה, ז"ל, כ"י, זרמתם, — כמו זרם, שפך מים וכדומה,
ונתיחד לשפך שכבת הזרע: ותענבה על פלגשימה
אשר בשר המורים בשרם זרמת³ סוסים זרמתם
(יחזק' כג כ). — ובשמש' 'נוילת המים בהפדנים:

טבעית, בפרט להזין ההוא, ולכן כבר התלבטו התורשים
והגיוהו הגהות מתהלפות: זרע תתם שנה (Welle) וזעתם
שנה שנה (Dahm), ולפי התרגום היוני והסורי זרמתם
שנה, ועוד, אבל כל זה אינו מספיק ואינו מרפא את
נוסחת הכתוב התורש.

¹ קצת התרשים מגיהים זרמת במקום זרמת

זרם, ז"ל, מ"ר זרמים, — שפיכת מים חזק, נשם חזק,
Regenguss; verse; aoutpour of rain: ראוך
יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו (תנכ' ג י).
והיה איש במחבא רוח וסחר זרם כפלני מים כציון (שפ'
לכ כ). נפץ זרם ואבן ברד (סס ל ל). כורם מים כבירים
שפפים (סס כח כ). וסכת תהיה לצל יומם מחרב
ולמחמה ולמסתור מורם וממטר (סס ד ו). כי היית
מעון לדל מעון לאביון. בער לו מחמה מורם צל
מחרב כי רוח עריצים פורם קיר¹ (סס כה ד), כמו
ורם המים הנשפכים מהג ע"ה הקיר. — זרם ברד,
יורדת חרבה ברד בתקף וזעם: הגה חזק ואמץ לאדני
כורם ברד שער קטב (שפ' כח כ). — זרם הרים, היורד
ונתך מעל ההרים: ערום ילינו מבלי לבוש ואין
כסות בקרה מורם הרים ירמבו ומבלי מחמה חבכו
צור (ליזנ' כד ז-ח). — ומ"ר זרמים, ואמר המשורר:
ולו רע יהי כוגד נחלל אוי עמו משכוחו זרמיו (רסג"ג,
יזי שלמה ל). ובקר וערב, לקרת וחורב, למפנה
זרמים וזרמי רויה (שנת שטו, אסתר). — והשתמשו
הסופרים החדשים במלה זו בשם' נוילה עזה של המים,
של נחל וכדומה, ובהשאלה בדרבים רותניים, נטייה
ומהלך כדעות, בספרות, וכדומה.

זרם, ז"ל, מ"ר זרמים, — עורקים וגידים: ואפילו
אם היא (הבתמה שננתה בתמה אחרת) עומדת
ותהלך ונמצאו הזרמים² מהותכות טרפה (חלד
סדני, סל' טרפ' ג יו). — ועי' עוד בזרמה.

זרם³, א פ"י, כל זרמתם, — גרף ומחף, *wegschwem*:
men; emporter; to bear away: בי אלף שנים
בעינוך כיום אתמול כי יעבר ואשמוזה כלילה
זרמתם⁴ שנה יהיו בבקר כחציר יחלף בבקר יציץ וחלף

¹ המליצה דחוקה, והגיוהו רוב החדשים קר
במקום קיר, ר"ל כורם מים קרים. וגם זה דחוק.

² לא נתברר מקור שמוש זה.

³ עי' הערה שלקמן. — ⁴ כך היא הנוסחה

המקבלה, הבתוב, והנקוד, ולפי הנקוד הזה אין ספק כי
לפתות הפנקדים ראו בו פעל עבר נכח בכנוי רבים,

ובאורו הקדמונים כלם מהשם זרם שלמלה, בשמש' גרפתם
וסתבתם כמו כורם, וקצת התרשים רצו לסצא מקור לפעל

זה בהפעל זרם⁴ בערב' בשמש' הספיק, אבל, כל נוסחת
הכתוב חשודה מאד, כי המליצה שנה יהיו אינה כלל

^{1a} זרם

י' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזר" והמיטו ההרים עפים (עמוס ט יג). הלך ילך וכבה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתי (תה"ל קט ו). עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו למינהו (כראש' א יא). אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמית (כלא' א ח). פול המצרי זרעו ל זרע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא (ירוש' שני' ב לד). אין בורקין את הזרעים באדמה בעצין אבל בודקין אותן בגללין (סס ד לט:—ב) מה שעלה מהורע, התבואה. Saal, Getreide; blé; harvest מִזְרַע הארץ מפרי העין לוי' הוא (ויק' כו ל). עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השרה שנה שנה (דבר' יד כג). התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט). ביום נשעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי (ש"ע יו יא). וזרעכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו (ש"ע ח יט). — ג) עצם פעולת הזריעה, לשים את הזרע באדמה, d. Säen; ensemencement; sowing והיה כתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע יהיה לכם לזרע השרה ולאכלכם (כראש' מו כד). — ד) עת הזריעה, Saatzeit; saison de semailles seed time : עד כל ימי הארץ זרע וקצר וקר וחם (כראש' ח כג). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויק' כו ס). חצי תשרי מרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו סבת וחצי שבט חורף חצי שבט אדר וחצי ניסן קור (כ"מ קו:). ששה זרעים ושבעה אסיפין לא ששה זרעין וחמשה אסיפין (ירוש' שני' ב לד). — ה) *ביחור זרע, זרעים, כמו חרדל, ומינו נצנים וכדומה, להבדיל מן ירקות : כל מין זרעים אין זורעין בערוגה (כלא' נב). הארום והקיסום ושושנת המלך וכל מיני זרעים אינם כלאים בכרם (סס ה ח). מיעט הכתוב את שאין דרך בני אדם להיות קורין זרעים (ירוש' סס ח לא:). צובר את גורנו לתוכו ונמצא מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (סס שני' ב לד). מנכשי זרעים ועודדי ירקות (כ"ק קיע:). — זרע הראש' (א) מין ענבי שדה, (Labrusca) : זרע הראש הוא אנריאו אימטפודיו (אסף כרופא, כ"י מינ' 20). —

(1) בערב' חב אלאשא (a) הוא זכוב אלג'כל (b), ר"ל צמוקי ההר.

השמש יצקה אור יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון זרמ תם המולת עלי גרף מרות צח הנושב בין העפאים (א' מפו, אה"ל ד). — ובהשאלה, 'רבו הרברים : אם פתח תפתח לי את זרמ ת לשונך ורוחך בנחל שומץ (אנ' יל"ג א ד). ב. *זרמה ש"י, — כמו ב. זרם : ואם בהמה נגחה את בהמה ונתחת העצם במקום נתחו ולא נשבר והזרמות עימדות במקומיה ולא נתחתכה והבהמה תשא את נפשה כשר הוא (הל' טפס' לאל' סדני ג יו).

זרניאל, ש"י, — שם מלאך : והממונה על הוכרון שמו זרניאל והוא מן מחנה האש השורף והוא נמשך בדיון רפה (כרית מנחה ו).

*זרניך⁽¹⁾, ש"י, — סם ידוע, גוף מתכתי שחוף הגון ובהרכבותיו הוא סם מות חר מאד, Arsenic : הוסיפו עליהן השחור והבחול ונקרת פיסולין ויש אומרים אף הזרניך (חול' פת:). ומצאה (שלמה את מלכת שבא) כולה שער והביא סיד זרניך וברר הסיד ובו ומשחה ורתצה ונשר שיערה (א"כ של כן סילא). מררות אדומות כמראה הזרניך האדום (פרכי מסה נ). ואלו החרים והמעורבים בזרניכים יפחד עליהם (קאנון יו כו).

זרניכי, ת"ז, לנק' זרניכית, — של זרניך, מטבע הזרניך : ולפעמים יצא בקיא מרדות אדומות כמראה הזרניך האדום ונקרא המרה הזרניכית (פרכי מסה נ).

זרע⁽²⁾, ממנו זרע, זרע, זרע, זרעון, זרעוני, זריעה, זרעית, זרעית, זרעית, זרעית.

זרע⁽³⁾, ש"י, נספס' זרע, מ"ר זרעים, — א) מה שיושם באדמה החרושה כדי שיצמח ממנו הצמח, Same semence; seed : ונחיה אנתנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם (כראש' מז יט). זרע רב תוציא השרה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). הנה ימים באים ואם

ואומרים שהכונה בזה לגיד, כמו שלחים הזמורה במשמעה זו, והוא כפל של בשר חמורים, אך אין זה מכרח. (1) מלה פרסית נכנסה בכל הלשונות, גם בערב' ורנית' (a) וגם בסור' ורניכא, ומצויה מאד בכל הספרות הרפואיות העבריות, ובנו ממנה גם תאר ורניכי. (2) משותף לכל הלשונות האמיות השמיות, בערב' ורע (b), וכן בארמ' וסורית. (3) ע' הערה הקודמת.

(a) حب الراس (b) زبيب الحبل

(a) زرنج (b) زرع

שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח (שס כט כב).
ואתם הרי ישראל ענפכם תחנו וכו' ופניתי אליכם
ונעברתם ונזרעתם (יחזק' לו ח-ט). שדה שנתקוצה
תזרע במוצאי שביעית שנמייבה או שנדיירה לא
תזרע (שנ' ד כ). דבר שהוא זרע ומצמיח יצאו
במהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (יחזק'
מנע"א א א). גריד מותר לזרע בו כל מין שירצה
(שס כלא' כ כח). ושדה העומדת לפשתן וכו' אם לא
תזרע בבכיר תזרע כאפל אם לא תזרע פשתן
תזרע ממין אחר (מ"ק יא). מה ההרים ראויים להזרע
ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבין לעצמם
ולאחרים (מד"ר ויק' כו). — ובהשאלה: וצוה עליך יי'
לא יזרע משמך עוד (מסו"א ח ד). — נזרעה האשה,
נתעברה בזרע: ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא
ונקתה ונזרעה זרע (במד' ה כח).

— פט', זרע, — כמו נזרע: אף בל נטעו אף בל זרעו (י'
אף בל שרש בארץ גועס (יטע' מ כד).

— הפט', הזרע, — עשה זרע, א) הצמח: עשב מוריע
זרע (כראש' א יא). — ב) האשה: אשה כי תזרע וילדה
וכר (ויק' יב כ). איש מזריע תחלה יולדת נקבה
אשה מזרעת תחלה יולדת ובר (כז' ס). כגון
שהזריעו שניהם (האיש והאשה) בבית אחת (שס).
ונזרעה זרע מי שדרכה להזריע יצאה זו (אילונית)
שאינן דרכה להזריע (סוטה כט). — ועי' אדמה, שדה.

זרעון

ש"ס, מ"ר זרעונים, זרעונים, — כמו זרע, מה
שוורעים, ובכלל ירקות וכדומה, Gemüse; légumes
vegetables: ויהי המלצר נשא את פתכם ויין משתייהם
ונתן להם זרעונים (דני' א יו). — ובפרט *הזרעים:
ערוגה שהיא ששה על ששה טפחים וזרעים בתוכה
חמשה זרעונים ארבע בארבע רוחות הערוגה
ואחת באמצע (כלא' ג א). (המוציא) זרעוני גינה
פחות מכגורגרת (שבת טו ז). וזרעין זרעוני אילן
באחת (תוספתא כלא' א יא). מכיון שהוקשו (הבצלים
הסריסים) נעשו כשאר זרעוני גינה שאין נאכלין
(יחזק' שביע' כ לד). באמת אמרו ז"ר עוני גינה
שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל
לבית מאה (שס כלא' כ כו ג). הכוסס את האורז אומר
עליו בורא מיני זרעונים (שס כז' ו י). שאני מרבה
לפת זרעוני גינה שאינן נאכלין (פסרי ראה קס).
זרעוני גינה שאינן נאכלים כגון זרע לפת וזרע צנון וזרע

שערים (כראש' כו יב). ובי תאמרו מה נאכל בשנה
השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויק'
כס כ). יובל הוא שנת החמישים שנה תהיה לכם לא
תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה (שס יא). נירו לכם גיר
ואל תזרעו אל קצים (יחזק' ד ג). וזרעו שדות ויטעו
כרמים (תהי' קו לו). אורעה ואחר יאכל (איוכ לא
ת). אכול השנה ספיה ובשנה השנית שחים ובשנה
השלישית זרעו וקצרו (ישע' לו לו). בבקר זרע את
זרעך ולערב אל תנח ירך (קהל' יא ו). ונתן זרע
לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). הזרעים בדמעה ברנה
יקצרו (תהי' קכו ה). הרוצה לעשות שדחו קרחת
קרחת מכל מין עושה עשרים וארבעה קרחות וכו'
וזרע בתוכה כל מין שירצה היתה קרחת אחת
או שתים זרעם חרדל (כלא' כ ט). לא יאמר
אזרע ואח"כ אשרש (שס ד). המקבל שדה מחבירו
לזרעה שעורים לא יזרענה השמים השמים
יזרענה שעורים (כ"מ ט ת). הרי שהרשות זרעת
וכו' אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתורה מחיבן
אתה חי (מד"ר ויק' כח). וגם בגמיעת אילנות: על
כן תטעו נטעי נעמנים וזמרת זר תזרענו (יטע' יו
י). — ופעול: וזכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולתיך
לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (יחזק' כ ג). היתה
שדהו זרועה השמים וגמלך. לזרעה שעורים (כלא'
כ ג). היתה שדהו זרועה ירק ובא ומצאה אורז (יחזק'
דמאי כ כד ד). — ומשל: שמר רוח לא יזרע וראה בעבים
לא יקצור (קהל' יא ד). — ובמליצה: הנה ימים באים
נאם יי' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע
אדם וזרע בהמה (יחזק' לא כו). וזרעתי לי בארץ ורחמתי
את לא רחמה (יחזק' כ כה). כי רוח יזרעו וסופתה
יקצרו (שס טו). וזרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (שס יב).
וזרע עולה וקצור און (משלי ככ ת). רשע עשה פעלת שקר
וזרע צדקה שכר אמת (שס א יח). כאשר ראיתי חרשי און
וזרעו עמל יקצרו (איוכ ד ח). — ובמשמ' פור: ואזרעם
בעמים ובמרחקים יוברוני (זכר' י ט). ויתן את העיר
ויזרעה מלח (שופט' ט מה). — ופעול, אור זרע,
זרע, שפשט האור: אור זרע (לצדיק וליושרי לב
שמחה (תהי' לו יא).

— נפט', נזרע, יזרע, יזרע, — א) שזרעהו הזרע באדמה:
כל זרע זרוע אשר יזרע (ויק' יא לו). נחל איתן אשר
לא יעבד בו ולא יזרע (דכ"א כ ד). גפרית וסלח

— (י' אולי יותר נכון תומרנו. — אולי זרע.

— (י' אולי הוא פעול קל.

באמצעות הנלגלים (שם 56). כי הנפש האנושית היא צורת הגוף האנושי והיא תתהווה מהטפה הזרעית וכחות היסודות (שם 56).

***זֶרְעִית**, ש"מ, מ"ד זרעיות, — כמו זרע, במשמ' כל הדורות הבאים אחרי האדם: דיני נפשות דמו ודם זרעיות יו"ת (1) תלויין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין וכו' דמי אחיק דמו ודם זרעיות יו"ת (פסכ' ד ס). דם אחיק אין כתיב כאן אלא דמי אחיק דמי ודם זרעיות יו"ת וכו' את דמי נבות ואת דמי בניו דמיו ודם זרעיות יו"ת (מד"ר גלש' כג). א"ל הקב"ה ששן משהיה מה זה תתמה עכשיו יראה האדם זרעית זרעית זרעית זרעית עד סוף כל הדורות (אלדד דנין, בשם מד"ר גלש'). קול דמי אחיק דמו ודם זרעיות יו"ת אף כשאתה מקיים דמי אחיק עמך מעלה עליך חייו וחיי זרעיות יו"ת שמה טובה מרובה ממדת פורענות (רש"י כ"ג יא). דע כי יש בדבר סוד געלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם (אג"ר, כרמכ"ס לר"ת פסחא).

זָרַק⁽²⁾, ממנו זרק, *זִרְקָה, מִזְרָק, יִזְרָקָא.

זָרַק, פ"י, עת' יִזְרֹק, — הטיל באוויר, כפרש' דבר שמתפורר לרסיסים דמים, כמו אבק וכדומה, streuen; répandre; scatter: קחו לכם מלא חפניכם פיה כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים וכו' ויִזְרֹק אותו משה השמימה (שמות ט ח). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך נחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר (יחזק' י ב). ויִזְרֹק (השברים הדקים) על פני הקברים (דסי"ב לד ד). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב כ יב). — וסיים, דם, וכיוצא בזה: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על המזבח (שמות כד ו). ולקחת את דמו (של האיל) וזרקת על המזבח סביב (שם כט ו). וזרקתי עליכם מים מהדורים וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזק' לו כס). וזרקו את הדם על המזבח סביב (ויקרא' א ס). ואת דמו

בצללים וכיוצא בהן (רמכ"ס תרומ' כ ג). הזרעונים נחלקין לשלושה חלקים האחד מהם הוא הנקרא תבואה וכו' והשני מהן הוא הנקרא קטנית וכו' והשלישי מהן הוא הנקרא זרע וכו' גינה והן שאר זרעונים שאינן ראויין למאכל אדם והפרי של אותו הזרע מאכל אדם כגון זרע הצללים וכו' בשורעו כל מיני זרעונים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו כל זמן שלא ניכר הזרע דשא ונקרא ירק (פסח, כלא' א ח). כי הזרעון אינו גדל בלימזון שאנו רואים בהרגש שהזרעונים בנפלים לארץ לא יתכן לצמוח בלי מים ולחות שתהיה הארץ לחה (ריב"ז, טולס קטן א ג). זרעונים בסיר סובבים, ישאו נהרות דכים, מקולות מים רבים, זרעו במים רבים כסובב בלב ים (גומפלין, שיר לעג לכני ריטוס). נפשם מלא זרעונים, ביום החמשי, ערשים גם ישנים, אך תותיר להששי (סס).

***זֶרְעוֹנִי**, ת"ז, לנק' זרעונית, מ"ד זרעונים, גינת, — של הזרעון: ונראה שיהיה הזרעוני יתר נאות מן הקלפיי (קאטון ג י ב).

***זֶרְעִי**, ת"ז, לנק' זרעית, מ"ד זרעיים, זעיות, — של הזרע, מטבע הזרע: ואם תאמר כי ואם הנפש לא קרמה בחמר בפעולות שש הימים קדמה בהקש אל המשפט הזרעיי אקביל באמרי שאם המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנכרא מה או רוחני או גופני והרבר שבו ימצא המשפט הזרעיי מדבר מה הוא פועל לו (רשכ"ג, מאמ' על הנפש). המותר הזרעיי יוצא משביל המימיות (רשכ"ג, דוראן, מנ"א, ח"ד). כשתשתנה הטפה הזרעית אל צורה אנושית (אפודי, מו"נ, הקד' ד). ואמרו ורבעי רמז לטפה הזרעית שבאמצעות הכנתה יתהווה המזג וכו' ולפי דעתי תקרא הטפה הזרעית בלשון תורה רובע וקראה המשורר רבעי לפי שהזרע הוא מותר העכול (טוס טולס: כו). בסגולת טבעיהם וכחותיהם הזרעיים כלליים ופרטיים (שעש"ס לר"א איזירובי ג י). ופעמים יחלש הובר בהוצאת זרעו ופעמים יקל עליו ויתענג וזה יהיה לפי שפע המותר ההוא הזרעיי כי כשישפע עליו או יקל עליו (שער השמים ח). בחיות העצמים מערן נקודת המפה הזרעית (אילימ' לרמ"ק, פין רואי' ו יא). נקרא אותה נפש מחשבת אשר תושר מהטפה הזרעית היא נפסדת בהפסד המורכב (מנח' קנח' לר"י מפסח 54). ובחול הנפש האנושית בטפה זרעית תבא מוצפת מכל אלו הכחות

⁽¹⁾ בנוסח' זרעויות.

⁽²⁾ באשר' זָרַק, כמו בעבר'. וכן בארמ' וסורית זרק. בערב' דִּרַק (a), זרק (b) רק במשמ' הטלת גללים.

(a) זָרַק (b) זָרַק

חבורה ואמרו כגון שהיו בעלים שמיא מת (פסח' מד).
— פט', זרק, — כמו קל בנחץ הפעולה : מצרים שהיו
שרויים באפלה רואים את ישראל שרויים באורה אוכלים
ושותים ושמים והיו מזרק ים בהם בהצט' ובאבני
בליסטרא (מכילתא גלת כ ד). שהיו תופרי וריעות
מזרקין את המחמין אילו לאילו (י'וש' שנת יא יג).
מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן כך
היו הדברות מזרקין בסיני (מד"ר נמד' עו). —
ואמר הפיטן : ושם זדים מורקים למולך מילות
קדושים (כ"א קלוי, קי' לת"ב, סטס).
— פט', זרק, — שורקו אותו : כי מי גדה לא זרק עליו
טמא יהיה (נמד' יט יג). אמר אברהם רבון העולמים
תהא רואה כאלו דם יצחק וזרק לפניך (מד"ר נמד' יו).

זֶרְקָא זרקה, ש"ס, — שם לאחר הטעמים המפסיקים :
ג' ר"פ בטעם זרקא (מסור' נראש' כט ח). אם יש
לפניה שופר וגעיה, וזרקא עמה חנויה, געיות
שופר לטמא שרויה (דס"ט כח). וכל שופר אחד, לפני
זרקא מיוחד, למעלה מאחד (סס). שמות הטעמים
והמשרתים לפי שינוי מקומם וצורתם כך הוא הפור
פור גדול ובו' זרקה סגולה לגרמיה רביע תביר וכו'
(סור' הקולא 72). ישמש בשני טעמים צמוד בזרקה
ואתנה ובסגולה שהיא תלויה לזרקה (סס 87).
זרר⁽¹⁾, ממנו זרר.

זֶרֶר, זורר, פ"ט, — התעטש מנחיריו, niesen; éternuer
to sneeze : ויעל (אלישע) ויגהר עליו (על הנער
החולה) ויזרר⁽²⁾ הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער
את עיניו (מ"ב ד לה). — ופי', במשמ' יהעיר ע"י
עמוש או קול. אחר : שושן תדרר, גאולה תברר,
שוכנים תזורר, בקול הערת שופר (מוס' א ר"ה, אשא
דעי). חבלי' נומה זורר, והפיל בביתך חבל' ולהחזיק
בך מתעורר, ושם תפלתו חבל (סמא"ל, סליח' ר"ה,
יחידס). שינה אוזרר ואפקח עיני, ולבי אעורר לדרוש

(¹ בערב' צר a), בריש דנושה, במשמ' השמיע
קול דומה להברת הצורף הזה. בארמ' וזירא, במשמ'
עשישה : תרגום עטישותיו וזירוריה.
(² הסכימו כל המפרשים כי הכונה בפעל זה היא
העטישה. רק ת"י כאן תרגם ואיתמרק, בעוד שעטישותיו
תרגם וזירוריה.)

⁽⁴⁾ זר

יזרק' על המזבח סביב (ס"ז ז ט). ויקח משה את הדם
ויזרק על העם (שמות כד ח). וימצאו בני אהרן אליו
את הדם ויזרקוהו על המזבח סביב (ויקד' ט יב). —
ובהשאלה : אכלו ורים כמו והוא לא ידע גם שיבה
וזרק' בו והוא לא ידע (סו"א ט). — ובמשמ' *הטיל
והשליך ככלל : הזרק מרשות היחיד לרשות הרבים
(שנת יא ח). (המוציא) צרור או אבן כדי לזרק
בעוף וכו' כדי לזרק בבחמה (ס"ח ו). בזרק
גם לאשתו וכו'. זרקו לה בתוך ביתו או בתוך
הצרו (ניט' ח א). אמר לו בעל חובו זרק לי חובי
וזרקו לי (ס"ג). נשלוהו (את בן המלך) ביריו וברגליו
וזרקנהו לאחר פלטרין (ספרי עקב מנ). מושיטין
הקרשין מו לו אבל לא זורקין (י'וש' שנת יא יג).
שא זרק צרור לים ושלם אור זרק שורקתי ושלם
זרקתי (סנטי' ג ה). ואבן שבקש לזרק עוג-מלך
הבשן על ישראל (בכ"ל נד). שלשה דברים נאמרו
בצפרנים הקוברין צדוק שורפן חסיד זורקן רשע
(מו"ק ית). ועלו (פרחי כהונה) לגג ההיכל ואמרו
לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים
יהיו מפתחות מסודות לך וזרקום בלפי מעלה
ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תע"ל כט). נודמנה
לו תיבה בת שתי אותיות. לא יזרקנה לבין הרפין
אלא תוור וכותב בתחילת השיטה (מנח' ל). ישראל
אומרים ארורות הידים שכך וזרקות ואמוריים אומרים
ברוכות הידים שכך מומכות (מד"ר דנ"ח א). בן כוזיבא
היה מקבל אבני בליסטרא באחד מארככותיו וזורקן
והורג מהן כמה נפשות (ס"א ח"כ, כלס' ס'). —
ומשל : זרק מטה לאויר לעיקרו נופל (ס"ס נמד' כ).
— ופעול : אהל זרק אהל (שמו) אהל (ערוכ'
ל). — וזרק המים : אין תוחבין זמורה של גפן לתוך
האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' ח ח).
— ובהשאלה : זרק מרה בתלמידים (כמו' קג).
— וזרק דבר מפיו : אין עונין לא אמן הטופה ולא
אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרק ברכה מפיו
(בכ"ל מו). יברך בנחת ובמתון וכו' ולא יזרק
ברכה מפיו במרוצה (קראש' חכמה, הקדושה ו).

— נפט', זורק : זה היה יוסף שזרק מאביו ונמכר
למצרים (מד"ר נמד' יד). נחש ושפיטין שהם זורקים
על הארץ שהיו להם רגלים והולכים על גחון (ס"ס). מימיו
(של אספרגוס) זרקין אפילו בפני המלך (בכ"ל מא).
— ובהשאלה : אמר רבי חייא בר גמרא גורקה מפיו

י' (שם, סלח' שנת שונה, סינה). מניס אם קמתם, ולבית אל עליהם, ושינה זוררתם, ורון התאיותם (שם סלח' ר"ה, אל דמי).

אִי־זָרָר, — קל לא נהוג.

— פִּעַ, זָרָר, מוֹרָר, — פִּזָּר: מבתי אנושה באין מתעיל ומוֹרָר, על בן אמרתי שעו מני אמרר (קי' לת"כ, מי יתן). שבר עצמותי זָרָר ומפורר, סלה כל אבירי הטבור והשרר (שם).

בִּי־זָרָר, פִּי, עַת' יוֹזָרָר, — כמו זור, במשמ' רמס בדריכת רגל: ואהבתך מסותרת בלבי וואת יודה לבבי אף וברר, וחלילה שמוע ממלשנים אשר רגלי זמנעלי יוֹזָרָר (כשכ"ג, סידי שלום נט).

זָרָרָה, שֵׁן, מִזָּר וְזָרָה, — מרת ארך חיד מן קצה הכהן ועד קצה האצבע הקטן²: רבוע יהיה (החשון) כפול זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כח יו). נבחו (של גלית הפלשתי) שש אמות וזרת (ש"א יז ד). ונבולה אל שפתה מביב זרת האחד (יחזק' מג יג). מי מדר

(¹) בארמ' זרתא, והנה מצאו החכמים בלשון מצרית השם צרת במשמ' יד, ורצו לראות בו מקור השם זרת, אפס כבר נדחתה השערה זו מפני שמשמ' השם צרת במצרית אינה יד. פתם אלא תפן, ובדקוק השם זרת אמרו קצת החכמים כי נגזר משרש זרה במשמ' מדר, וקצתם גזרוהו מן זור, במשמ' לחיצה, ויש מי שאמרו כי עקרו זָרָרָה, והכונה בזה האצבע הקטנה, וגצמצם לזרת, ובבלשון ערב' משמשים למושג זה שני שמות שְׁבָרָה, סַחֲרָה; ואעפ"י ששני אלו הצרופים מתחלפים בקצת אותיותיהם מהצירוף זרת, מ"מ רגלים לדבר כי שלשתם מקור אחד להם, והוא שרש שמי קדום למושג הקדום הזה. וכבר חרגם הרדב"א הורת בשר הערבי (לקו"ק קלא). — ² כך הראשונים: ושיעור הזרת כפיטת יד באלכסון מאצבע קטן ועד הגודל הוא זרת (סגלי הלקט, ל"אית).

(a) שִׁיב (b) פִּיר

בשעלו מים ושמים בזרת חכן וכל בשליש עמר הארץ (יט"ז מ"ב). — ואמר הפיטן: האמן כפי שחקים וחקציבם, התכנס בזרת ועם רגב השליבם (יוזר יז"כ, האמן). מרת עולם כמזרת ועד אגודל, ומרתה בקו אשר מאד גדל' (יוזר שנת שקל, לו ללית). כל אוצרות שלג ורוח פלם בשקלו, ומי בראשית מדר בשעלו, ושמי רום חכן ורתו מלא, וכל חררי קדם באצבעו שקלו (שם). — ומשל: רחב זרת לא יצר לשני אודהים (פניני המלני' 31). — *ישם מיוחד להאצבע הקטן: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (מנח' י"א). — ומ"ו *זרתים: והיתה עושה קנה ורת ושבלת זרתים (תוספתא מנח' ט ג). — ומ"ז *זרתות: ולקחתי אני בחלקי מקום פלוגי לרוח פלוגי כך וכך זרתות באורך וברוחב ואני פכ"פ כמו כן וכו' כך וכך זרתות (ספ' השער' לר"י כרלוגי 51). ויחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת אחת רחבה (מנ"י אטניוקוס). ואמה שלו (של הקב"ה) ד' זרתות ומפת וזרת שלו מסוף העולם ועד סופו (א'ות דר"ז). ויש לו עצים ארוכים בשני זרתות ורחבים כשני זרתות (פסוק, ערך לוף). הרי אלף ושש מאות אמה אורך שהן שלשת אלפים ומאתים ורתות (כש"י טרונ' כ"א). וכל אמה כשתחלקנה לשתי וערב יש בה ארבע זרתות (תוספ' שם). תעשה אמה מחמשה זרתות (תש' כמנ"ס עו). ושם תלוי בתוך הארמון צלם מענק אחד ארכו תשעה זרתות ורחבו שתי זרתות (מסע' ר' בנימין, דר' גרינ' 43). — ואמר הפיטן: עשה (מתתיהו) חרב שתי זרתות בתרמית, וחשב אויבי ה' להצמית (ר"י נאגהרה, ומי' לשנת מנוכס). — וכנ"ל: זה הרקיע והוא נשם מתנועע שכבר ידענו זרתיו. ואמותיו וידענו שעור חלקיו (מו"ז א נח). — ומ"ר *זרתים: באמרנו שהשמונה זרתים נמצאים בקנה המדה (רלכ"ג, מלחמ' ס'ו א כ).

זָרָרָה, פִּי — מדר בזרת: רוממו זרת שחקים, קדוש הוא חכו מתתקים (יוזר יז"כ, רוממו).

שער החית

ח

ח

בנגיעה קלה מאד בהחך והשניה רחוקה ממנה ובהכרך יותר חזק בהחך הרך שבאחורי הגרון. אך אחרי כן נתמזגו שני הקולות יחד, ולא חברו אלא קול אחד משני אלה הקולות, ונחלקו היהודים בהכרת הקול הזה לשתיים: היהודים שבארצות המזרח וכמו"ב התימנים

יחדיו, ועוד שמעו אותם המתרגמים מפי ה' ה' ד' ים, לפחות של יהודה, בשני גוניהם המיוחדים, אלא שבהיות שלא היה בלשון יונית אות דומה ממש בקולה לקול הראשון של האות ח, העתיקוה באות א. רק הגליליים חברו את שני הקולות כבר בזמן שהוא באופן אחד, והיו ה'ברים בגון אחד את הקול הראשון של השם חמור והקול הראשון של השם חמרא ליין, שבלשון ערבית הם שני קולות מתחלפים, הראשון קול ח והשני ח', ולענו עליהם בני יהודה ושאלו: גלילי שומה חמור לרכב עליו או חמר לשמות: בני גליל דלא דייקו לישנא מאי היא דהוא בר גלילא דהוה קאזיל ואמר להו אמר למאן אמר למאן אמרו ליה גלילא שומה חמר למירכב או חמר למישתי (ערו' ג:). והנה רגלים לדבר כי גם בימי התלמוד היה הברל בין הברת ההא והחית, ולכן אמרו שאעפ"י ב לא נמנעו החכמים לדרוש דרשותיהם בין שתי האותיות הא והית: לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת (ירוש' שבת ז ט:). אבל נראה כי חברו את האות ח כ"כ רך עד שהיו מי שהבליעוה בהאות שלפניה והפיקו את האות שלפניה בנקודת החית, ואמרו במקום שהיונות שגויות: אית תניי תני שהויות ואית תניי תני שהויות (ירוש' שבת ז:). ואעפ"י שהתלמוד שם רוצה לראות בשויות מלה אחרת מן שית זונה, ופרש מעתדן, אבל באמת זה אינו אלא הכרה יותר קלה. והתמקדות זו של הברת החית היא סגולה של כל הלשונות השמיות הצפוניות, כמו הכנענית, שכבר בזמן קדום חברו אות זו קרוב מאד להברת אות א, והדבר הזה הלך והתפשט יותר ויותר עד שבזמן האחרון בלשון פונית לא היה יותר כמעט קול החית ובמקומה היה רק קול א, כמו שנראה מהעקתת המלים

אות השמינית¹) כאלף בית העברי ושמה חית, עי' וה'. האות ח היא גונית וחבית, ר"ל שהיא סימן לקול יוצא מהגרון בקצת כחך הקול בגבה החך, ולפנים היתה גם בלשון עברית כמו בלשון הערב' ח כפולה²), האחת היתה סימן לקול יותר קרובה לקול האות ה,

¹ עי' אדות מקום האות כאלף בית בהערות לאות א, ב, וכו'. בהמומורים המסדרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות ח אחרי הפסוקים המתחילים באות ז: זכרה ירושלם ימי עניה ומרודה וכו' ראוה צרים שהקו על משבתיה, ח ט א חמאה ירושלם על כן לגירה היתה (א"ב: ח: זית). ואת היתה לי כי פקדך נצרת, ח ל ק י י' אמרתי לשמר דברייך (תהל' קיח ט"ג). — ² על טבע הכפילה של הקול הזה גם בעברית, מלבד הקש הלשון האחות הערבית שיש בה שתי ח, ח א משומה ח' נקודה, מעידה גם הלשון העברית בעצמה כמה שיש בה שרשים מתחילים באות ח ודומים זה לזה כשאר צרופי השרש, ומשמעותיהן מתחלפות זו מזו, וכפרט במקום שהמשמעות רחוקות מאד זו מזו ואחת מהן היא למושג קצת מנגנה שקשה לחשב שהשתמשו באותה המלה שמשמשת במשמעה זו גם למשמעה אחרת, כמו חרי אף ו חרי במשם צואה, עי' ערכים הללו. ועדות יותר ברורה היא מהשתרגום היוני לא העתיק את כל אות השבמקרא באות אחת מלשון יונית, אלא כשתי אותיות מתחלפות, קצתן באות א וקצתן באות ח: יצחק Isaac, אבל אחו Aaxax, מזה נראה, כי להאות ח שבשרש צחק לא היה איתו הקול ממש כמו הקול ח שבשרש אחו, ובאמת, אלה שני השרשים ישנם גם בערב' ומשמשים גם בה ממש באותן המשמעות שהם משמשים בעברית, אלא שהאחד כתוב באות ח צ'ח c והשני באות ח' אח' d, ומזה נראה עוד, כי בזמן תרגום היוני לא נתמזגו עדין שני הקולות

(a) ח (b) ח (c) צחק (d) אַחַד

— ונתחבא במשמ' פְּעוּל, שאחר הסתיר אותו: ברעב פֶּדָר ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תַּחבֵּא ולא תירא משור כי יבוא (איוֹב ה' כ"ה).

— פֶּעַל, חָבַא, — שהסתירו אותו: ימו אבינים מדרך יחד חָבֵאוּ עֵנִי אֶרֶץ (איוֹב כ"ד ד). — ואמר הפיוט: זמני קִצְיָה מאד חתמו, וזהירות גרותיה בעברה נעתמו חָבֵאוּ נדחיה ובמסגר נסתמו (סליח' יוס ו, אלו). וישטום שמיטת וישיו המַחבֵּא, החל לבא מראש במחבא (שנת זכור, תעומים). סורו שמו קראו כסיל הַמַּחבֵּא¹), כי אין הצר בנזק שיה (סליח' ער"ה, אל אלו).

— סִפֵּעַ, הַחֲבִיא, החביאה, החבאתה, החביאני, — הסתיר: כִּי הַחֲבִיאָה אֶת הַמַּלְאכִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת־רִיחֻוֹ (יִסְכ' ו' כ'). כי החבאתה²) את המלאכים אשר שלחנו (סס יו). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איובל

נאלם. דר' חיות פרש שן ח' בא 8) בערב' במשמ' כבא. — ¹) בית סגולה מפני החורו. — ²) אמר ריב"ג וז"ל: כי החבאתה את המלאכים (יִסְכ' ו' יו) דינו להיות החביאה וחסרו היור ממנו והוא פועל חולף בעבור שהיה קל עליהם כאשר יחסרו הרבה פעמים מהפעלים העתידים בעבור שהיה קל עליהם גם כן ר"ל מן וידבק גם המה (ש"א יד כז) שדינו להיות וידבק מפני שהוא נלקח מהדבק בראית פתחת היור המורה בו על הכבדות ובמה שדומה לו ומיעשרנו המלך (סס יז כו) אשר דינו להיות יעשרנו ומן ויכום ויכתום (נמד' יד מס) בקצת הפנים אשר זכרתינו בו בספר הקרוב והישר (כתאב אלתקריב ואלתסהיל) ומן וידרכו את לשונם (יִמ' ע כ) אשר הוא מן הדריך בראית פתחת היור ממנו ובאשר חסרו היור מן החביאה נשאר החבאה והוסיפו עליה הוא כאשר הוסיפו אותה בנפלאות והפכות לתו בעבור הקבץ שני נחים רפים וטוב מהמליצה הזאת שאומר שהפכו הא החבאה לתו כאשר הפכו ושכרת ולא מיין (ישע' נא כה) מן הא ותו היא נפלאות (תסל' קיח כג) ותו גשור ומעכת (יִסְכ' יג יג) ותו שפעת אני ראה (מ"כ ע יז) ותו עוד תהלת (יִמ' מא כ) ותו אם אתן שנת לעיני (תסל' קלג ד) ותו כי אולת יד (דכר' לז לו) ושבת לנשיא (יחוק' מז יו) מן הא והיא ההקשה ג"כ בישועתה וסופתה ועולתה והדומה לזה וכאשר המירו התוין מהיין ואמרו ישועת וסופת ועולת כמו היא נפלאות, כי החבאת, נפלאות אהבתך לי, והמשפט כאלף היא נפלאות בעינינו הרפה להראות כהראות אלף נפלאות אהבתנו והרפוא אבל מה שאמר ר' יהודה בבי החבאת הוא יוצא מדרך ההקשה ושאינו יודע לתו בו ענין היה בעבור שנעלמה הקשתנו ממנו כאשר נעלם הרבה ממה שזמן לנו האלהים הכנתו

(א) חב

את נביאי יי' ואַחבֵּא¹) מנביאי יי' מאה איש חמשים חמשים איש במערה (מ"א יח יג). ואמר אליהו ביום האחר תני את בנך ונאכלנו וַתַּחבֵּא¹) את בנה (מ"ב ו כט). ויהי בהכרית איובל את נביאי יי' ויקח עבדיוהו מאה נביאים וַיַּחבֵּיאֵם חמשים איש במערה (מ"א יח ד). בצל ידו החביאני (ישע' מט כ). בית ש מ ח ב י א ים בו את הכלאים (יִסְכ' כלא' ס ל). חנן הנחבא מפני שהיה מ ח ב י א עצמו בבית הכסא (תעל' כג). ממה שהיין מרובה להן היו מ ח ב י א ין אותו במערות (מד"ר כראש' נא).

— סִפֵּעַ, הַתַּחבֵּא, — החביא את עצמו: וַתַּחבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ סִפְנֵי יי' אֱלֹהִים בַּתּוֹךְ עֵץ הָנָן (כראש' ג ח). וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתַּחבֵּא שם (ש"א כג כג). ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם וַיַּחבֵּא הָעָם כַּמְעוֹת וּבְחוּזִים וּבְסַלְעִים וּבְצֻרִים וּבְכֻרֹת (סס יג ו). ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחויהו את יואש בן אחויהו ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותתים אתו ואת מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הוּמָת ויהי אחת בית יי' מַתַּחבֵּא שש שנים (מ"ז יא כג). ויבקש את אחויהו וילבדו והוא מַתַּחבֵּא בַּשְּׁמֶרֶן (דס"ז כט). וכל איש ישראל הַמַּתַּחבֵּאִים בְּהָר אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי נָסוּ פִּלְשְׁתִּים (ש"א יד ככ). — ובהשאלה: מבטן מי יצא הקרת וכפ"ר שמים מי ילדו כאבן מים וַתַּחבֵּא ופני תחום יתלכדו (איוֹב לח כט ל), ר"ל שהגלד מבסס את המים. — ועי' סתר.

ב. *חָבֵא, ש"י, — כעין ברי עשוי מעלים על פני השרה לשמור לימי חורף: עלי קנים ועלי נפגים שניבכנ בח בא²) על פני השרה (כ"ק קא).

והקרה לנו ידיעתו והעמידה עליו (הקמס, שער ו). וכן הרד"ק וז"ל: ובא מלת החבאתה בשני סימני נקבה כמו שכתבנו בתבאָתה לראש יוסף וכן בשמות ישועתה עורתה ושם כתבנו מעם הכפל ובהאריך התנועות במלת החבאתה מפני הכפל שבהתנועת הבי"ת לשו"א להקל כי משפטה בחירק כמנהג בעלי האל"ף ואל"ף החבאתה בפתח והמסורת עליו לית כוונתה ונקדו האל"ף בפתח כמו שהי' עם התי"ו בחסרון הה"א הַחבֵּאָת מפני נח נראה שאחר האל"ף (דכ"ס, שער נל"ה). — וכתב בעל מ"ש בדבר נקוד האל"ף: בכמה ספרים האל"ף בקמץ ובספרים בפתח ומסורת עליו באחד מהם לית ופתח כהלף. ע"כ. ורוב החדשים רואים בצורה זו הנטיה שהלכה ופשטה בלשון לנהג בפעלי גל"א על מנהג גל"ה, וקרה כאן כך אעפ"י שעוד נשמרה האל"ף. — ¹) כך הבתיב והקריא, ואולי היה קדם קל. ²) בגמ' סוב' מ. הגרסה ל ח ו ב ה, ובכ"י בדוכי

ומסיעה (מד"ר נראש' לע). קח נא את בנך וכו' ולמה לא גלה לו כדי לחבב בעיניו (סס).

— פט', יחבב, — שחבבו אותו: יחבבנו עושי צביון ובצפים תפארת, כמתמר ועולה מקטר קטורת (סליח' מוכ' יוס"כ, נרית כרותה).

— יתפ', ינתחבב, — פעול, נתחבב הדבר על פלוני, נעשה הדבר אהוב לו: חזקיה ששמח על מלאכי מרודך וכו' ובשביל ראות פניהם פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר (רש"י יחזק' כג יו). נתחבבתי עליו ונמצאתי שלימה לו (הוא, פסח' פו). — ובמשמ' עשה א"ע אהוב לפלוני: ואל תחני את לבך עליו כי לא ישוב עוד והדבקי זה תחבבי. לאחד מאוהביו (רש"ס שם"ט כז). לבבי חדש וטבעי חזק ובוחי גדול להתחבב בחיבתך אם אני ראוי לך (אגרי' ר' הלל לר"י טרופא). — ובמשמ' חבבו וא"ו: שהבאתיו אל בית אמי בתוך החדרים ושם נתחבבנו באהבת נעורים אני והוא (רש"ס שם"ט ג א-ד). ובאי אלי ונטייל ונתחבבה יחד תחת האילנות ופרחיהם ונצניהם (סס ו יא).

יחבבה, ט"ז, מ"ד חבבות, — כמו חבה: הנהקרב יום דריון, לקדם חבבו את אפריון, ועברתם לחי בציון, שופר תרועה (ר"י הלוי, ליל כ"ה, אשרי הפס).

חבה⁽¹⁾, ממנו חבה חב, חביון, יחביו, יחביונה, חבית.

חבה, פ"ט, עת' אחבה, לווי חבי, — כמו נפעל מן חבא: לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בערך חבי⁽²⁾ כמעט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). — ופעול יחביו, חביונה, חביונים, חביונות: אני היא שהייתי חבויה בצל של מצרים (מד"ר שם"ט, אני חכללת). אני מדבר וחביב אני שכל טובות שבעולם חבויות בי (סס). בשעה שעמדו (ישראל) על הים וכו' שהיו חבוים בסתרו של ים (סס, יונת'). חבוים היו מפני איזבל (והסוכר ויקר' כא). — ואמר הפישן: קנקן חבוי שם בחפירה, מלא מאו אפר פרה, לתשע מאות וששים לחפארה (יוזר' שנת פרה, אילני עס). חבוי אורבו בקרבו מעת הולדו (סליח' ער"ה, אדון כפקדך).

(1) בערב' ח'בי א

(2) אולי חבי.

חבב⁽¹⁾, ממנו חבב, חבה, יחבב, יחבבות, חובב, יחבבה.

חבב, פ"י, כיל' ח'בב, עת' אחבב, — כמו אהב, lieben; to love: אף ח'בב⁽²⁾ עמים כל קדשו בידך והם תבו לרגלך (דנל' לג ג). — יזענר: גם חבה יתירה חבב את השבטים (רש"י טס).

— פט', יחבב, — א) פ"ט, כמו קל: מי כתב מנילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (שנת יג). בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (סס נא). חובב שחיבב את התורה (מד"ר שמות כו). הקב"ה חיבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה (סס נא). למלך שנמל אשה וחיבבה יותר מדאי (סס). היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה (סס א). ראה חיבה שחיבב הקב"ה את הלויים (סס ימד' עו). אלו בני ראובן ובני גר שעשו את העיקר מפל ואת הטפל עיקר שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות (סס כב). ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הבטא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני (סס שמות עו). על שהיה מחבבו נתן לו סתור פיו (סס מא). למלך שהיתה לו בת יתירה והיה אוהבה יותר מדי לא זו מחבבה עד שקרא אותה אחותו לא זו מחבבה עד שקרא אותה אמו (סס נמד' יב). חבה יתירה חבב הקב"ה לאדם הראשון שבראו ממקום טהור וקדוש (סדר' א יב). — ב) פ"י, יחבב הדבר בעיני פלוני, עשה שהדבר יהיה אהוב לפלוני: כל יום ויום אתה מחבב דבריי בפני יהודה ועבשיו אתה מחבב דברי יהודה בפניי (תוספתא נרכ' ה כ). אל הארץ אשר אראך ולמה לא גלה לו כדי לחבבה בעיניו וליתן שכר על כל פסיעה

(ד"ס). ופרש"י כאן בחבא לעשות מהן מחבוא לימי החרף. — והוא מנהג האכרים הערבים בארץ ישראל שהם צוברים תבן או עשבים כמו כובעים כובעים על פני השרה וטוחים אותם בזבל מבחוץ וזה נשמר לימי החרף.

(1) בערב' חב א

(2) רגלים לדבר כי הנוסחה משבשה ולא היה פה כלל הפעל חבב.

חִבּוּבִי¹, ש"ו, מ"ר חבובים, — ש"ס מן חִבּוּב : בדרך ח ב ו ב המין הזה שהאשה נתח מנתחי בעלה (מלמ' התלמיד, תרומ'). כי זהו בנגד כללי ואת המלאכה לקנות ה ת ב ו ב מהשומעים (נפת לופים ז י), הלא תראה ש ח ב ו ב י נ ו במצות ציצית הוא שתהא המליח נאה להתפאר בה הגוף (סד' מלמ' התלמי').

חִבּוּבִי, ת"ז, — של חבוב : שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שהבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמ' התלמי, תרומ').

חִבּוּבִי, ש"ו, — ש"ס מן חִבּוּב : חריות של דקל היו מכיזין ותוכטין אותן בקרקע בצדרי המוכח ואותו היום נקרא יום ח ב ו ט חריות (סוכ' ד ו). — ובמשמ' "מכות ומלקות : ויאמר המלך לפרושים ישפטו את הדבר הזה על הקללה אשר קלל אותי אלעזר ויענו ויאמרו יש עליו ח ב ו ט ממלקות (ויספון קט). ויצו ליסר אותם בכל מיני ח ב ו ט ויסורים קשים (סס לט). וישלח המלך ויתפשא את הפקיד אשר לאנשיפטר בנו נאמן ביתו ויחבטוהו ב ח ב ו ט אבזריות (סס). — "חבט הקבר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר, לפי אמונת ההמון : שאלו את ר' אליעזר כיצד דין ח ב ו ט הקבר אמר להם בוסן שנפטר האדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום ובו' א"ר יהושע כמין שלשלת יש ביד מלאך מות חציה של אש וחציה של ברזל מכה בה פעם א' ומעמידו ומחייבו בדין (מס' חנוט הקדר כ). ותצילני מעונש ח ב ו ט הקבר מהמלאך המשבך את עיני האדם אחר פטירתו בקבר (תפי' ליל הושע"ר ושנע'). וכלם ינוחו על משכבם בשלום ותצילם מדינה של גיהנם ו ח ב ו ט הקבר (מעג' לשון, תפי' טל כי"ע, יו"ר). — ובהשאלה, "חבט חקול באויר : ככל האותיות הלשון חבטא בם ב ח ב ו ט חלקיה או האויר אשר תדחה בתנועתה באברים הנזכרים (כ"א כלמשי, מקנ"א, מולא האות').

חִבּוּבִי, — עי' חבה.

חִבּוּבִי, ש"ו, — ש"ס מן חִבּוּב, השחית : ועם כמבול, אם יצאה לחבול, וזרון ירח בול, לחמלה יוכר (מוס' א ר"ה, זכר תחלת). חבול טמאת שרץ, גן בעול השרץ (שבת א' חנכס, אין לור).

חבול, — עי' חבל.

חִבּוּבִי, נחבה, החבה, — כמו נחבא : כיום שהוא אשר תבא חדר בחדר להחבה (מ"א ככ כס). ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה (מ"ז ז יכ). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבהי² לא יוכל (ידמ' מט י).

חִבּוּבִי, ש"ו, מ"ר חבוב, — אהבה : חביב אדם שנכרא בצלם ת ב ה יחירה נודעת לו שנכרא בצלם (אבות ג יד). שמואל שמואל לשון ח ב ה ולשון וירון (תוספתא נכ"א יו). לשבעים מיתה של ח ב ה (ירוש' ניקור ג סד ג). ראה שהתפיסתך התורה לשון ח ב ה (סס סוכ' ג ד ד). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך ש ח ב ה ורעיות נזהגין זה בזה (יבמ' יד). חזר וכלל מניינם ביהר להגיד שכולם שקולים לפני המקום ב ח י ב ה (מד"ר נמד' ו). כמו שבא אדם בן ילך ובו' בא לעולם ב ח ב ה ונפטר מן העולם ב ח ב ה בא בעולם באנתה ונפטר מן העולם באנתה (סס קהל, כאשר יא). כשהן טהלין זה עם זה קשר עמו ח ב ה כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילו והשקהו (סס, שלח למך). (דס קדשים) ח ב ה ת הקדש מבשרתן (תול' גג). למלך בשר ודם שועם על אוהבו ומיעט בסירחונו מפני ח ב ה ו (נפת' מא'). ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים ואומר להם ראו ח ב ה ת כם לפני המקום סילוקו כסידורו (מגי' כו). אמר הקב"ה בשביל ח ב ה תם של ישראל שניתי סדרו של עולם (מד"ר נמד' ד). ראה ח ב ה תן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (סס יד). — ובפרט אהבת זו"ר : שלא הוסיף לה אלא בשביל ח ב ה ת לילה הראשון (ירוש' כתוב' ס כט ג). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מנגלין להם את הפרוכות ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כ ח ב ת זכר ונקבה (יומ' נד). נכנסה לתופה ולא נבעלה מהו ח ב ה ת חופה קונה או ח ב ה ת ביאת קונה (כתוב' נו). התאווה שמטיל ח ב ה בין איש לאשתו (מד"ר קהל, גס מגביה). על ח ב ה ת העין בא (סס כראש' גג). — ומ"ר יחבוב : לנדיב על נדיבות, וזרתיו ברוב חבוב (תפי' ר"מ מס).

חִבּוּבִי, ש"ו, מ"ר חבובים, — כמו מחבוא, המקומות הנסתרים : וקני גוית תמימים ממוב, חבובייה יבקרו לבל היות בה מום, טהורה תהיה לארמות כממוב, (קדוש' פ' פרה, אמרה סנונה).

¹ בארמ' חיבובא (תרג' מיי' ו י).

² — יותר ראוי ונחב'ה, מקור.

החבור לצורך הנאתו ולמלאת תאוותו או מדליק ביתו ומחריב ורעו (מנור' מאורס קסא). — (ב) — יספר, מעשה ירי חכם שעשה את הספר ויצרו, Werk; ouvrage composition; work, book : ונתקבץ (רבנו הקדוש) עם חכמי דורו וקבץ העיקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה ותברה חיבור נמרץ בפי חכמתו ופזולו וקראה משנה (הקד' ר' נסים ¹). ואחבר הכל על חיבור התלמוד פרק אחר פרק ומסכת אחר מסכת (סע). וכשתעמוד על החיבור ששיגרתו לך יתגלה לך מה הטעמים שהבאנו שכן הוא הדבר (הר"ף, תש' הגא', סדכני תקי). וכל ימי דרשתי וחפשתי למצא חבור בלשון הקדש מפרש את ההכמה הזאת (ר"א נר חייא, לוא"א ח). וכתב נמי רבינו סעדיה ז"ל בחיבור דברים שכתב בלשון ערבי וכו' (ר"י כרללוי, פי' יזיר' 35). וכתב בו רבינו סעדיה ז"ל בחיבורו הכי (סע 37). אוזכרהו בקצרה כאשר התנינו בו בתחלת החבור הזה (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריכ"ג). אמנם מה שמונע אותנו מלהעתיקו אל המקום הזה הוא שהחיבור בעת ההיא כבר חוליוכוהו הרוכבים ונתפשט במדינות (סע, טש טף). וראיתי אני ספר חבור אשר חבר אחד מן הגדולים שהיו לפנינו (ר"ת על דוגס 8). לפי שראוהו (רבנו הקדוש) שתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם ולא ישכח (כמכ"ס, הקד' יד המוקס). וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה (סע). ומפני זה נערתני חצני אני משה בן מיימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלה הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלה החיבורים בענין האסור והמותר וכו' וכמו שפרשו לנו הגאונים בכל החיבורים

¹ אינני יודע מקור יותר קדום לשמוש השם חבור במשמ' זו, וכן לא הביא צונץ (ג' נח) מקור יותר קדום מזה. כאגרת רב שרירא גאון כתוב: ואע"ג דלאו בוליהון פה אחד אלא טעמים ידועים דבוליהון חד וחיבורים משונים כל חד לתלמידיה. ע"כ. הדברים האלה קצת קשים להבין, וגראה כי נפל שבוש בהם ויותר נכונה נוסחת היוחסין: אבל הטעמים ידועים הם שהם שונים ובלהון חד וכל חד וחד מתני לתלמידיה חבורים משונים זה מזה כל חד מאי דאגמריה רביה. ע"כ. אך אין לברר אם הכונה בהמלה חבורים שבבאן היא באמת להמושג של ספר.

***חבולה**, ט"ז, — כמו חבלה: אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין כך חבולות הרבה (מכ' נשלח דף). — וימלאכי חבולה, כמו מלאכי חבלה: שצוה שיהיה בבית כל אחד מהם ששה תמים צלוי ועל השערים לדהות מלאכי חבולה (אמו"ר גא).

חבוק, חבק, ט"ו, — טה"פ מן חבק: מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מנן (משלוי"ח). — וחבוק של אהבה: ויבקש (אנטיפטר) לחבק לאביו ולנשקו ויהדוק המלך את חבוקו מעליו ולא קבלו (יוסיפון ס). — ומ"ר: הדביקה הגמורה החשקית ושיגך בבור בחבוקה לא כשאר החבוקים המביאים בעליהם לידי תקלה וקלון ויושיבו האדם בשפל המושבות (מלמ' התלמיד, נאח). — ובכלל הקפת הורועות סביב דבר מה: והקורה האילית אשר ספרנו עניניה חבוק עשרה אנשים עביה וארכה חמישים אמה (יוסיפון ט). ועובי כל קרן וקרן מהם כעובי חבוק איש אחר (סע).

***חבור**, ט"ז, מ"ר חבורים, — (א) טה"פ מן חב' : מגופת חבית אינה חבור (כלים גו). מוכני שלה (של השירה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה (סע יחכ). הניצוק וכו' ומשקה טופח אינן חבור לא לשומאה ולא לטהרה והאשבורן חבור לשומאה ולטהרה (טסר' ט). פליגין בחיבורין לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעין אינו חיבור (ירוש' דמאיו כסג). תושמששחילוי למחט אפילו קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד החוט חיבור לבגד ואינו חיבור למחט (סע כלל) ט לנ ד). בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור מן המעקה וכו' ואין עושין אותו חיבור לעיר (סע סט' ח ככ ד). — וביחוד 'חבור האיש עם האשה: לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידתן לכל תולדותם ומקריהם במצות הבורא (ראכ"ד, הקד' כטלי הנפס). אם בשעת החבור תשוטט המחשבה מהאיש ואשתו בדברים בטלים ולהנאת הגוף אותה הטפה תהיה מוכנת לקבל נפש טמאה (מנח' קנא' לר' מפוסט 83). כי אין הדבר (מצות היבום) תלוי בקריאת השם (של המת). אך במחשבת היבם והיבמה בשעת החבור (סע 93). יש לנו לירע שמהות חבור זה כשהוא ראוי ובכונה ראויה הוא דבר טהור ונקי מסייע להוית העולם וחבור טהור כזה אין בו גנאי ובעור ובושה וכו' ואם הוא משתית דרכו והופך כוונת בריאותו וחזור

וימת אלימלך). אני וזה הרגנו כאחת זה עומד ב ח ב ו ר ת צדיקים ואני ב ח ב ו ר ת רשעים (שם, כלשך תמותי). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גבוי דוחין אותו מ ח ב ו ר ת ו תורו לומר כל זמן שהוא גבוי דוחין אותו מ ח ב ו ר ת ו (ירוש' דמאי כ כג). דניאל וסיעתו וח ב ו ר ת ו עלו (לא"י) באותה שעה (מד"ר שם"ט, קמתי אני). ויבא (המן) שמה הוא וכל בני ח ב ו ר ת ו ופגעו במרדכי (שם אסת', אס טל). -- ומ"ר: חמש ח ב ו ר ת ששבתו במרקלין אחד (פרוכ' וו). שתי ח ב ו ר ת שנתערבו פסחיהן (פסח' ט י). ברה"ה ישבו הח ב ו ר ת של זקנים (סופרים יט ח). בשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו ח ב ו ר ת ח ב ו ר ת של מלאכים מיכאל וח ב ו ר ת ו גבריאל וח ב ו ר ת ו (מד"ר דבר' כ). אלו ששים ח ב ו ר ת של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים ועוסקות בחורה (שם שם"ט, אחת סוף). כשהיה (משה) יוצא לשוק היה רואה את העמים עשויים כתות כתות ח ב ו ר ת ח ב ו ר ת והיו מדברים איש בלשונו והיה יודע מה הם מדברים (פדר"א לט). -- וחבורה של בעלי אומנות אחת: בהיות שהחבורה של האומנים בלבירראו נערים המתפרצים באדוניהם ומחזיקים עצמם בדרת כרופאים מומחים וכו' כבן הסבימו יחד האומנים והבקאים וכו' לאשר ולקיים כל המבואר למטה (פנק' קרח"ק ט, שנת ת). -- ובסדרי הצבא, מספר קצוב מאנשי החיל: תחלקו כל מחנה הלוחמים לחמשה ח ב ו ר ת והשתי ח ב ו ר ת הראשונות יהיו אלף איש לכל ח ב ו ר ה וכן יהיו השתי ח ב ו ר ת הראשונות ח ב ו ר ה האמצעית תהיה של ח' אלפים אולם בח ב ו ר ה הראשונה של אלף איש תשימו בראשה ארבעה חצוצרות (שליט הגבור' מג).

חֲבוּשׁ, שם"נ, מ"ד חבושים, -- מי שחבושו בבית אסורים, Gefangener; prisonnier; prisoner; אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (נרכ' ה). אלא ב ח ב ו ש י מלכות וכן שמונה המונה בחלון (כ"כ כ). **חֲבוּשִׁי**⁽¹⁾, ש"נ, מ"ד חבושים, -- פרי עץ, כעין תפוח גדול, קצת חמוץ הטעם, ואוכלים אותו חי ומבשל,

⁽¹⁾ משק' תפוח. בארמ' חבושא: קרא וח ב ו ש א (כתוב' ס:), וכן בסורית. ולא נתבאר מקור מלה זו, ויש מקום של פקפוק גם במשמעותה האמתית. הערוך פרש: הן פרישין בלעז קומוני, ובעה"ק קוויט"ן בל"א. וכן לעז רש"י קרויניץ (בך בב"ו). והנה המעריך השיג על פרוש זה של הערוך, וכן דחה פרוש זה הר"ש (כלל' א), וכן גם עמ"ל לו (Pfln. § 103) מפני שהם נאכלים

חֲבַט, ממנו חֲבַט, *חֲבַט, ב. *חֲבַט, *חֲבַט, *חֲבַט, *חֲבַט.

חֲבַט, פ"י, עת' יחַבַט, (א) חֲבַט את החטים וכדומה בגרן, הכה במקל, כשכט, כדי להוציא חבר מתוך השבלת, או הקלפה, ansklopfen; battre; to thresh: וגדעון בנו חֲבַט חטים בנת להנים מפני מדין (סופט' ויא). ותלקט בשדה עד הערב ותחַבַט את אשר לקטה ויהי באיפה שערים (רות כיו). החובט משובח והדש כיצר יעשה תולה כפיפות בצוארי בהמה וכו' (תרו"ט ג). בקנים ובקליחות חובטים אותו (את העומר) כדי שלא יתמעך (מנח' י ד). כל זמן שהבריות רגילין לח ב ו ט (ירוש' תרו"ט יא מו ד). -- וחבט זיתים, במקל להשירם מהאילן: בי תחַבַט זיתך לא תפאר אחריו לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר' כד כ). וט שחובטין אותו (את הוית) מעלין אותו לנת (מד"ר שמות לו). -- ובמליצה: והיה ביום ההוא יחַבַט יי' משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישע' כו יכ). -- (ב) *בַּטְשָׁה: הבה: ובעכו"ם חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישאל אומרים לך (גיט' ט ח). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות ובזבדין אותה בכברות (פרס' ג יא). החובט על השלח חוץ למים (מכש' סו). (אם) ניכר שהוא יטין חובטו במקלו (תמיד אב). ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נו). (המפקחים) חובטין אותן כל י"ב חדש ואומרים להן. מברו בזול (יומ' ט). נשתייר שם (בבית האסורים) אחד מהן ולא ברח כיון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל (מד"ר קהל' את סכל). למלך שהיה לו שני בנים בעם על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת (שם איכה פתיח). למלך שבעם על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך (שם שם"ט, כדמי של). -- ולמשל הפעמון: הרמון עשוי להיות הפעמון חובט ומקיש עליו להוציא קול (תוקוני, תלזה כת לז). -- (ג)

חיים, מה שאין כן בהפרי Quitte; coign; quince. אבל, אם משום זה אין סבה לדחות פרושו של הערוך ורש"י, כי בארץ ישראל אוכלים הפרי הזה גם עתה ח י גם הערבים וגם היהודים ילידי הארץ, ובאין לנו יסוד לפרוש אתר עלינו לקבל את פרושם של הערוך ורש"י, ועי' פריש.

מה הן עושים מ ח ב ט ין בתריהן ומתירין את מתניהן ומכין על ראשם וגופלין על פניהם ואומרים החר חתר ויצר בראשית (מס' כינלות יב).

— נתפס, "נתחבט", הפיל עצמו ארצה, ובושאלה התאמץ בתנועת כל גופו, השתדל והתאמץ בדבר : שהיה (יוסף) מ ח ב ט לפני רגליו של כל אחד ואחד (מאחיו) כדי שיתללאו עליו רחמים ולא נתללאו (מד"ר כראש' 45). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נ ת ח ב ט בה (שם דכ"ג). גדי שנחמשט במים ו מ ת ח ב ט לצאת משם ואינו יכול (כ"ה פס"ג). ובשפרו אותו (את ר"ח בן תרדיון) כרכוהו בס"ת ושרפוהו והיתה בתו צועקת ובוכה ו מ ת ח ב ט ת לפניו אמר לה בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מ ת ח ב ט ת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה (שמות ת). — ובמשמ' התחנן הרבה והשתדל בדבר : משה כמה נ ת ח ב ט ונתחנן לפי המקום עד שראה את הדמות (מד"ר שמות כג). כמה נ ת ח ב ט יהושע שינתן לו עורף ולא נתן לו (שם כראש' 48). וכי קלה היא בעיניך דבר ש נ ת ח ב ט עליו זקן (שם ט). מה ראו אבות העולם ל ה ת ח ב ט על הקבורה בארץ ישראל (מדס"ג, ויחי). — ובמשמ' נתלכט ואמץ את כחו בענין קשה : וכמה מהגדולים נ ת ח ב ט ו בזה שיש מי שאמר ובו' ויש מי שאמר ובו' (תשו' הרמב"ם פז). ולענין אם כתובה מן התורה אם לא נ ת ח ב ט והחכמים יש מי שאמר שהוא מן התורה ובו' (ר"א מלוניל, א"ת, כתוב' א). וכבר נ ת ח ב ט ו בזה הדרוש כל גאון עולם (מנח' קנא' לר"י מפוסא 45). ובמה פעמים נ ת ח ב ט תי על זה אדות הנשים ובו' (עקידה, וירא כ). וכל אחד מהגאונים נ ת ח ב ט עליו (הקד' ר"י נרוך לע"מ של סתלמוד). כי זה נתלה בדרוש עמוק נ ת ח ב ט ו בו הקדמונים (ראש' דעת לר"מ אלכילא א כ). וגל מה ש נ ת ח ב ט ו הקדמונים והאחרונים בענין ב"ל ההיולי והצורה זכר הוא (ר"א בן שמוע) ע"ה במלות קצרות מעטי הכמות ורבי האיכות (שם כ ט). אבל כבר בזה נ ת ח ב ט ו ר"ל בכראשית רבה ובו' (נהר פסוק, ר"י אב הכ, כא).

א. **חֲבֵט**, חֲבֵט¹, ש"ו, — בעין קשר או טבעת בקצות

רצועות הנעל להדקם היטב : אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים קשרי העור והגימין ו ח ב ט² של

¹ כך במשנ' טנ"ק כ"י פרמה. — ² פרש רה"ג : כמין אונים שיש לרצועות הסנדל ושמן שדי בשית, ע"כ.

"השליך בכח גדול ארצה, jeter ; schleudern ; to throw : בא ו ח ב ט ין לפני המקום (סנה' סז). בא אביו של תינוק מצאו שאוחז אחד (מהביצים) בפיו ושתים בידו ח ב ט ין בקרקע ומת (חול' 47). במין קול נשמע בעורה שבא מלאך ו ח ב ט ין על פניו (יכמ' יט). מיד בא גבראל ו ח ב ט ין בקרקע וכו' כשבא גבראל ו ח ב ט ין בקרקע הניח לה אחת מהן שלא דרך בת מלך לעמוד יחידה (מד"ר שמות א). באין אומות העולם ו ח ב ט ין אותם ממקום למקום (שם לו). כשראה פינחס שעמד לבלותן ח ב ט ין בקרקע ועמד והתפלל וסילקן (תנחומא נקל לו). — חבט את הענפים וכדומה, כדי להשיר מהם העלים : חריות של דקל היו מביאין ו ח ב ט ין אותן בקרקע בצירי המזכה (סוכה ד ו). אמר רב פפא ב ש ח ב ט ין (את ענפי הסכך) (גמ' שם ט). — התקרה חובטת בקיר וברומה, יורדת ונוגעת בה : היה מודד ובא וכלחה מדתו על שפת תקרה מותר לשלשל בכל הבית וכו' הואיל ותקרת הבית ח ו ב ט ת (ערוך' מזנ). — ופעולת חבט, מיד חבטו, שרף וממוחה כמו מים : נראין דברי ר' יהודה בזמן שביצה ודברי ר' נחמיה בזמן ש ח ב ט (תוספתא שנת ח כ). נראין דברי ר' יהודה כח ב ו ט ו דברי ר' נחמיה בביצת חסיד (גמ' שם פז). — ובמשמ' נוגע : או לבוד וכו' או ח ב ט ו (ערוך' ט). — נָפַט, "נחבט", נפל בכח חזק והכה כגופו בחדבר שנפל עליו : שנתקל באבן ו ח ב ט ין בקרקע (ירוש' כ"ק ג ג). עוף ש ח ב ט על פני המים כיון ששם מלא קומתו דיו (חול' 44). ואם נתפש בכנפו אחד ונפל ממקום גבוה כיון שכנפו אחד לא נתפש פורה באויר ונשען עליו ואינו נ ח ב ט (ערוך, ערך דנק). — ובמשמ' הפיל עצמו בחזקה : לא הניח משה זוית בקרקע החר שלא נ ח ב ט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (מד"ר קסל, ועוכ משניהם). — ונחבט הוית, שחבטו אותו : הוית הזה ער שהוא באילנו מגררין אותו ואח"כ מורדין אותו מן הוית ו ח ב ט (מד"ר שמות לו). — והתבואה : שמעבירין עליו הבהמות (את המורג) והפגיונות נכנסו בדייש והתבואה נ ח ב ט ת (רש"י ע"ז כד).

— פט', חֲבֵט, ורקו בכח : ח י ב ט ה (את האשה) על גבי שיראין (כתוב' לט). — וחבט א"ע, הפיל א"ע בחזקה : שהיה משה מ ח ב ט עצמו לפניו ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר (מד"ר דכ"ג). כשהיו רואין אותו (מלה"ש את הקב"ה) שהוא כועס על בניו

חביב עליו כבבת עינו (סס שמות לו). מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך וכו' שתהא עומד במקום חביב (הרי) במקום חביב אתה עומד (סס נמד' ז). קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו הרי לכם תשמיש החביב מן הכל (סס יח). חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לציון (סס דנכ' ה). אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצדור הבשם (סס סה"ש, אשכול הכופר). — ואמר הפיטן: השיבני חביבי, מה תוחיל לשובי, והרמה סביבי, והעפר רביבי (סמח"ל, קי"ג על המתיס, יוס סוג השכר). — ולנק': שהתורה חביבה על ישראל והכל שמחין בה (מוספתא כרכ' ז כד). בעונתה חביבה היא (קריאת השמע) יותר מדברי תורה (ירוש' שנתא ג:). חביבה עלי בת קמנה שבא"י יותר מסנהדרין גדולה שבחו"ל (סס סנה' א יט:). אילה רחמה צד וחביבה על כועלה כל שעה ושעה בשעה ראשונה (פרוש' נד:). חביבה עליה בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן (ע"י כנ:). על ידי שהיתה (הגר) גיורת היחה חביבה (מד"ר כנאש' גג). למי שנתנה להם (המילה) בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה (סס נט:). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת (סס שמות ה). כאדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר מונה עד כמה פעמים כדי שידע חשבונה וישמח בה על כל מנין ומנין (סס נמד' ז). מצות נר חנוכה חביבה היא עד מאוד וצריך אדם להזהר בה כדי לתודיע הנס (רמב"ם, חנוכה ד). וכשהאדם משתדל להשיג צורתו ישיג הכונה המבוקש בו על כל שאר המינים השפלים והוא חביב תו אבל מעט הם המשיגים הכונה (מלמד התלמיד, תולדות). — ומ"ר: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). רבי יונתן אומר חביבין יסורין כשם שבית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין (מכיל' יתרו, סחש י). חביבין הגרים (אצל הקב"ה) שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה (סס משפטי, מיק' יח). תדע לך שדברי סופרין חביבין יותר מדברי תורה (ירוש' ע"כ מא' ג). א"ל (ר"י לר"ח) חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שברן (כרכ' ה:). אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינני חביבים לפני הווי והירין בהם (מד"ר נמד' ס). — ובמשמ' דוד, אחי האב"י: אומר

סנדל (מקו' י ג). סנדל שנפסקו אוניו נפסקו חביביו (ירוש' יכמ' יכ יד). נפסקה אחת מאוניו אחת מהביטיו (סס).

ב. *חבט. ט"ו, — הפעולה שעושה החביטה בנוף, Schlag; coup; shock: בור שחייבה עליו תורה להבלי ולא לחבטו (כ"ק נ:). ואם היה עומק הבור כרתבו אין לו הבל אלא חבט לפיכך אם נפל שם שור ומת וידוע שלא מן החבט מת כגון שהיו בו הרבה ספוגין ונפל על הספוגין (לכ"ט, נוקי ממון תי וי). — ובהשאלה: אלו פתרוני קדמונינו אשר נכוננו כוז השמועה ואעפ"י כי מי שחבט בה כמה חבטין ולא עלה בידו כלום (תש' הגא' רכ"י תשס). שחובט בה כמה חבטים על ידי קנין שאינן בעד מפי עד (פסטר' לרי' כרלוגי נו). (ומשנה זו) כבר חבטנו עליה כמה חבטים במקומה אבל אין כאן מקומה (סס סג). כמה מן המחברים שחבטו כמה חבטים וכו' (סוף, ספר העתים 155).

*חבט. חובט, ט"ו, — כמו א. חבט: והן שיהיו חובטין של עין (ירוש' יכמ' יכ יד).

*חבטה. חבטה¹, ט"ג, — כמו ב. חבט: יש חבטה בפחות מעשרה (כ"ק נ:). צריך לתפוס הערבה לברה להכיר שהיא חובה ובשעת החבטה ימלנה בפני עצמה (שו"ע או"ח תרסד ז).

*חביאה. ט"ג, — סה"ס מן חבא: מקום החביאה (המליל' לר"ש כר"ש, חכא).

*חביב. ט"ו, לנק' חביבה, מ"ד חביבים, חביבות, — רצוי ואהוב, lieblich; agréable; beloved: יהי כבוד חביבך חביב עליך בשלך (אבות כ י). חביב אדם שנברא בצלם (סס ג יד). יהי ממון חביבך חביב עליך בשלך (סס כ יכ). חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש' כרכ' כ ד:). יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו וכו' יש לך אדם שגופו חביב עליו מנופו (כנלי סס סא:). למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכלם ונתן לו חלק בפני עצמו (מד"ר כנאש' נח). משל לבן מלכים שהוחרו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה והוא

ולא נתכרר לי מה הכונה במלה שדי זו כי לא מצאתיה בערב' במשמ' זו. והרמב"ם בפרוש המשנה: לולאות.¹ כך חברת הספרדים.

¹ בארמ': א"ר בא בר חנה לא הוה רבי חיאי

***חִבְיוֹנָה** (ש"ג) — מין חבית קטנה : חבין הגלילים
וההביונות² שיעור קרקריתיהן כל
שהן ואין להם דפנות (כלים כ. כ.).

***חִבְיָה** (ש"ג) — שם מן חבט : בנפילת החומה
הנשגבה שישברו אבנים בנפילתה מפני שנחבטת
חביטה רבה מפני גבהותה (דד"ק ישע' ל יג). ופי'
בנוקף ויתבחיט עין ויתים בשאדם חובט ונוקף
אותו ישארו מעט ויתים שלא יפלו בחביטתו
אחת הנה ואחת הנה (שס כד יג). חליצה ריקה
וחביטת המנעל בקרקע (אמר' עסור', העתים ג.).
הריחים קשים לכותל שמנידים את הקרקע בגלגול
חביטתן (דע"ב כ"ב כ. י.).

***חִבִּיל** (ש"ג) — מ"ר חבילים, סמ' חבילי, — כמו אגודה,
קבוץ דברים קשורים ואגודים יחד, Bündel ;
paquet ; bundle : היו לו חבילי תלתן של
טבל כותש ומחשב כמה זרע יש בהם (תרומ' י ו.).
חבילי קשו וחבילי עצים וחבילי זרדים
(שבת יח ג.). מסכת פרוסה : חבילי המטה והמשפלות
(אה"ל ח ד.). הפריש חבילי תלתן של מעשר
(תוספתא תרומ' ח ח.). חבילי סאה והקורנים
שהכניסן לעצים אין מסיק בהן (שס שני' ס יד.).
מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם ידלקו
(יבמ' פא.). הביאוטי (את ר"ח בן תרדיון) וברכוהו בס"ת
והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור
(ע"ז יח.). — ובהשאלה : מעיה של אשה עשויה קינין קינין
פיקין פיקין חבילין חבילין (מד"ר ויקר' יד.).

***חִבְיָלָה** (ש"ג) — מ"ר חבילות, — א) כמו חביל :
וכמה היא חבילת ר' יהודה בן בתירא
אומר חבילה של לבונה אין פחות מחמשה מינין
(ירוש' ע"ז א לט ד.). המוליך חבילה ממקום למקום
מצאו חבירו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך (ב"מ
עב.). שבאתה חבילה לידו (שס עת.). בכל יום ויום
היה מביא חבילה של עצים (אדר"נ ו.). מי שנכנס
לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה (ירוש'
כ"ק עו ד.). שנים שבאו ממדינת הים ואשה עמהם
וחבילה עמהם זה אומר זו אשתי וזה עבדי וזה
חבילתי וכו' ואשה אומרת אלו שני עבדי

(י) כמו חבית, מן חבה, משק' אביון. — (2) אמר
רה"ג : א"ד והאביונות חביות קטנות שנאמר הנה בטנו
כיון לא יפתח באובות, ע"ב. וכן גם הרמב"ם :
וחביונות חביות קטנות.

אדם לאחי אביו חביבי (רס"ג, תשו' נאו' קדמ' עא.).
י**חְבִּיבוּת** (ש"ג) — סגולה האדם החביב : בשאר מצות
בגון אלול וסוכה לא תקנו לברך לרואה אלא גבי
נר חנוכה משום חביבות (תוספ' סוכ' מו.).
שעיקר חביבות התפלה בשעת הנץ וכו' שהיו
קוראין אותו (את השמע) שלא כדון בשביל חביבות
ומטהרין אותו קודם ומנו (שס יומ' לו.). חייבין אנו
להודות כפי הראוי על כל אשר נמל בני האדם כלם
שנבראו בצלם והוא חביבות שנגמלנו בחסדו (מלמ'
סתמיד' לו.). וכאשר ישתדל האדם להשלים צורתו זהו
חביבותו (יזרע' לדרך א לנ.).

י**חְבִּיבָה** (ש"ג) — כמו חבית : אלו שמנקין חבובים והבורות
מוציאין את הטיט ומריקין אותו בחבית ושופכין
אותו שם אותו חבית חביה¹ (רס"ג מקו"ב כ. י.).

חִבְיוֹן (ש"ג) — מ"ר חביונים, — מקום ששם יחבה דבר :
ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה
(חנך' ג ד.). — ואמר הפישן : גבוה מכל גבוה ועליון
מכל עליון ומכל חביון (שס"ח ליוס ה.). אאמיר מסתתר
במעון חביון, אערבה פלאותיו זו לזו בהגיון (יולר
שנ"ג, א"מיר). עיניו כיונים פונות בכל חביונים, לחיו
בערונת צומחות בשם רגיונים (יולר כ פסח, נן נעול). —
והמליץ אמר : היתירה בלי ערך ודמיון, השתוללה בשחקים
חביון, ובחדרי הלכבות אפריון (אגר' לשון סופר ל"י
אלחריצו). אך האמן ואמור אמן כי יש מנהיג יושב
חביון, ידע לבי צור משגבי מלך עשה לו אפריון
(כ' משולם, שירה נגנות מו"ג). — ואמר המשורר : ושוב
האביב מחביון שמים, אל קול הזמר צלצל בכנפים
(י"ג, אס מכסה). שפתותיך שושנים. דבש וחלב
בהביון (סוף, מזמורי יסודס ג.). — ובהשאלה
במשמ' יארמון, היכל : זהב וכסף אל ירב מלכה
סוסים ונשים בחביון (רסע"ג, אזהרות). — וכנוי
להמקדש : קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי
חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לכהני צביון
(תרי"ג מ"ות לרסע"ג). — ובמשמ' דבר חביון נסתה,
סוד : והיא הודיעה את כל חביון סתורות, והיא קצבה
כל מדות ספורות (יולר שקל', א' רל"ח).

חבילי פתר לה אלא כגון הדין בר קורא (ירוש' כ"ק
י ז.). אולון ואמרין לבר כוויבא חבילי רבי אלעזר בעי
לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס (מד"ר איכה, כלס ה').
(י) וגרסת רה"ג שם במשנה כפי חביה במקום
כפי חבית שבנוסח'.

חב"ץ קדרה וכן דיימא רב יהודה אמר (מכר) שה"ב בדברו (כר' לו:). תשע סאין אפתח (שרה להמלאכים) שלש לעונות שלש לחב"ץ ושלש למיני מילוטמיה (מד"ר כלא' מת). גם יתיילדו (המחזורים) מהתמדת אכילת הלחם הקר הישן ומיני חב"ץ קדרה ופולין ועדשים וכרוב ובשר מליח (מ' אלדני, ס"א ד). — והשתמשו בשם זה לתבשיל מקמח גלוש בשומן ועשוי בצורות כדורים פחות או יותר גדולים: חב"ץ צין שאין בכל אחד כוית בכמותן וכן חב"ץ צין שעושין אותם מפרורי לחם אף שניכר תוארתן על כל אלה מברך לפניו במ"מ (אמרי יוצר ל"מ דין ר). החב"ץ צין שעושין ממצה שנשחק אם א"כ נמגנו בשמן ודבש ואין כוית בכל אחד יברך במ"מ (סס נ). חב"ץ צין שקורין קנידלך (כס', נחוס כרמ"ס).

חֲבִיצָה⁽²⁾, ש"נ: חב"צ פרורין ספת מחוברין יחד ע"י דבש או מרק בלי בשול (האשכול, נט"י וסעודה).

חֲבִישָׁה, ש"נ, — סה"פ מן חבש, א) עצם שה"פ, ובפרט חבישת אדם בבית האסורים: שאינם שמעון לראובן לפני נער המלך וגרם לו חבישה (תש' גא' ש"פ ט). — ב) חבישת הפצעים וכדומה ע"י רופא, Verbinden; bandage; -ging: ואין נופל כאן לומר לא רוכבו בשמן שאין מרכבין אלא במקום המכה אבל המזור זה חב"ש נופל לשונם על כל ה' (רס"י יסע' א ו). אמרו קצת חכמים מבעלי חב"ש וות השברים ראוי שיכוסה המקום בצמר טבול בשמן (קאטן ד נ ו). — ועצם הדבר במה שהובשים: ראוי שיהיה העצם (ר"ל החמר) אשר ממנו יעשו חב"ש וות מקבץ עם קשרו (קאטן ד ס נ ו). באיכות הקשירות זה חב"ש וות הם אשטילש ראוי שיהיה בנר הקשירות נקי ובו' (כס). ולשום עליו חב"ש וות הנקראות אשטילש ויושם חב"ש וות על הקשירות (כס כ נ).

בפנים, ועי' חביצה.

⁽²⁾ עי' הערה למעלה, ותוספות (כר' לו:): פרשו: חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או ע"י חלב כמו חביצא דתמרי שהן נדבקים. ע"כ. ועל סמך זה נקבע בדבר העברי כא"י, בהסכמת ועד הלשון, השמוש בשם זה לתבשיל עשוי מבצק בשומן וכדומה ומצומק בקדרה.

⁽¹⁾ מן חֶבֶה, בערב' ח' אֵבֶה (a) מן ח'בִי (b).

וחבילה שלי (קדוש' סס:). פעמים שאדם בא מן השרה בערב וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה (סו' יב). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים א"ל רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי וכו' והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו ונכנס עם דמדומי חמה (מד"ר קהל' לך אכול). מי שהיתה חבילתו על כתפו ורץ בה אפילו כל היום אינו חייב עד שיעמוד (הרמב"ם שבת יג ט). — ומ"ר: הטביל ג' איוווב' זה בפני עצמו וזה בפני עצמו וכו' והן שבאו מג' חבילות (ורש' כר' ז יא). 'משל' לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו וזהו פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו (מד"ר כר' פד). עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הקב"ה חבילות של קוצים (סס נג). — ובהשאלה דבר שלם, שמחברים כל פרקיו: משה מיטמאה חבילה ומיטהרת חבילה (כלים יח ט). — והרבה יחד. שאין עושין מצות חבילות חבילות (כר' מט). אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט (ערוך נד). היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (כ"מ פד). אם עשית חבילות של עכירות עשה כנגדן חבילות של מצות (מד"ר ויק' כא). — ב) קשר מוסרי שבין אנשים: (בשמת אנטונינוס) אמר רבי נתפרדה חבילה (ע"י י).

חֲבִילָה, ש"נ, — סה"פ מן אֶחָבֶל: והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הרתים עושקוהם גונב נפש (כאכ"ע דכר' כד ו).

***חֲבִיץ**⁽¹⁾, ש"נ, מ"ר חביצים, — מאכל עשוי מקמח ושמן וכדומה, חב"ץ קדרה, מבשל באור:

⁽¹⁾ כבר העיר הר"ף ואמר: חבין קריא קורין לו ישמעאלים כובין (ר"י אלפסי, כר' קמ), והוא ח'ביצ, ח'ביצא (a), והוא מאכל עשוי מתמרים וחלב ועמילה וכדומה. וכבר נחלקו המפרשים (הגא' ורש"י ותוספות) אם הוא מבושל או אין, וכ"ז בנוגע להלכ' ברב וות, ובספרות המאוחרת השתמשו במלה זו במשמ' הרשומה

(a) حَبِيصَة (b) حَبِي

(a) حَبِيص (b) حَبِيصَة

של רבן גמליאל שחיתה גפה חביות של יין ובו' (נדס ו'). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביות יוהרי אלן לא יאכלו (כ"מ ז.) — ב' כלי של עץ צרה משנו קצותיה ונפוחה באמצע עשויה מלוחות צרים, חשוקים בלמודים של עץ או של ברזל, ושני שוליים לה ופתוחה בנקב דק באמצע, Fass ; tonneau ; cask : אבל אם חבית של עץ גדולה אין להקפיד (כש"ס פסח' קו.). יש מקומות שיש להם חביות של עץ ממלאים אותן יין וטוענין אותן בעגלות (תש' גא' קדמ' לג.). ושמו היין בחביות עץ בלמודים בראשונה (REJ 1899 Oct. 231). חיקון הגלגלים שקורין צירקל"ש וסידקי החביות האלו ודאי דבר האבד הוא (מדכ"מ מו"ק תתנ"ג). וכן הדיון בחביות פעמים נותנין עיסה בשוליים לדבק הנסרים מותר היין לשתות בפסח (סמ"ג פת.). שיש מהלקין בין חבית שלהן שהיו של חרס לחביות שלנו שהן של עץ (שכלי חלקט, שנת קטו.). דין חבית שיוציא היין דרך סדקין וגוי נותן חשוקים להדקו (סתרומה, יין נסך קפא). אבל חביות שלנו שהן של נסרים מעץ מחוברין זה לזה יכול לתחוב חודו של סכין או מסמר בין הנסרים (שס קפד).

חֲבִית, ש"ג, מ"ר חביתים, ע"י — חֲבִית.

חֲבִיתָהּ¹, ש"ג, — מאכל עשוי מביצים מרופות ואפוחות במחבת, Omelette נהוג בדבור העברי בא"י.

חֲבֵל², ממנו חֲבֵל, חֲבֵל, חֲבֵל, חֲבֵל, חֲבֵל, חֲבֵל, חֲבֵל.

חֲבֵל³, ש"ג, כֵּל חֲבֵל, מ"ר חֲבֵלִים, חֲבֵל, — א' חושים ופתילים מפתלים ועבתים יחד לאסור, לסח'ב

וכדומה, Strick ; corde ; cord, rope : ותורדם בחבל בעד החלון (יב"ט ז' יט.). תמשך לויתן בחבה ובחבל תשקיע לשנו (איז"מ כה). החבל שהוא קשור בקופה (מקו"א י' ט). החבל מאימתי הוא חבור למטה משוסרג בה שלשה בתים (פליס י"א), והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים ומחבנו אותו עד הנחל (ש"ב יז)

¹ מן חבת, משקל פְּעִילָה, כמו לְבִיבָה, שהוא משקל שמות רוב המאכלים גם בערבית, וכמו חֲבֵת, חבית, שנגזר משרש זה במשמ' אפ' במחבת בעניני הקרבנות.

² בערב' חבל a.

³ בערב' חבל b, וכן בארמ' וסורית.

(a) חֲבֵל (b) חֲבֵל

חֲבִית¹, ש"ג, מ"ר חביות, — א' כלי חרס גדול מתחלף הצורות ישמרו בו יין וכדומה, grosser ird. Krug ; jarre ; (earthy) jug חמה ונתנה על פי חבית של יין של תרומה (תרומ' י ג). חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב וממפח (שס יא ז). מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה (מע"ש ד יא). האומר לחבירו חבית זו אני מוכרה לך (שס ג יג). שהיה כל אחד ואחד מניע לביתו וממלא לו חבית של מים ומדליק לו את הנר (ירוש' כלא' ט לז). ממלא הוא אדם חבית של מים ונותנה בנגד המדורה לא בשביל שתיחם אלא בשביל שתפוג צינתה (שס שנת ג ו). לחבית שהיא מלאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמן היא מחוקת (שס א ג). מגופת חבית וחרסיה (שס ח יא). שנים במדבר ביד זה חבית מים וביד זה חבית דבש נסדק חבית מים תניי ביד' הוא שישפוך זה דבשו ויציל זה מימיו (שס ב"ק יז ג). טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת (שנת קלט). ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד (כ"י יו.). לעבד שאמר לו רבו שמור חבית ושמור את יינה (ב"ב טו.). הדבר דומה לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ (פסג' קת.). בא וראה היוצר הזה אם יעשה חבית ויניח בה צרור כיוון שיצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנספת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור (מד"ר שמות מו.). נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן (דא"ר ח.). — וכנ"ל : זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה (ב"ק ג ס). כיחף עמו חבית בחבית את קונסו בחביתו עד כרי שכרו (ירוש' ע"ז ס מד ג). — ומ"ר : היתה (האבן) בין חביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת (שנת כ"ב). כסוי כרי יין וכדי שמן וכיסוי חביות גיירות (פליס כ' ס). מהקדירות חדקות ועד חביות לודיות (שס כ). לא סוף דבר חרש אלא אפילו אוני חביות וכל דבר הנכנס לאור ויוצא (ירוש' שנת ח"א ג). יאחה כה ראשונה וכו' אמר הללו בעלי חביות כת שלישיית אמר הללו בעלי כדיון (כ"י טו.). מעשה בשפחה

¹ מן חבה, ע"ש.

של חמשים אמה לא פחות ולא יותר (ערוכ' ס ד). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פוחת כל שהוא ינכה (כ"ז ז נ). מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יותר (שס ג). הלבנה סוכבת את הרקיע גבוהה מן הארץ תשל' חבליים בחבל השמים כל חבל יש לו ק"ן חבליים כחבל הארץ (כרית' דר"ט הקטן ז). ימצאו אורך הצל בעלותו משמח הארץ עד הנקודה שהיא תכליתו כגון קס"ח חבל בחבל חצי קוטר הארץ (לוס"א לר"א כרית' טו טז יח). וחצי קוטר הארץ לחשבונם שלשת אלפים מיל סאתים וחמשים מיל והלבנה מתרחקת מן הארץ בהיותה בשפל רומה לג' חבליים וחצי בחבל חצי קוטר הארץ (שס לט). — (ב) עצם האדמה שנמדדה בחבל: מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (יחזק' יו יד). מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (שס יט ח). — ובהרחבה, לגילי מגילי ארץ אחת: ונלכד את כל עירי בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן (דנר' ג ד). הוי ישיב חבל הים גוי כרתים (פנ' כ ס). ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה (תהי' עט נה). לך אתן את ארץ בנימן בחבל נחלתכם (שס קה יא). — ובמליצה: כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו (דנר' לג ט). — (ג) חבורה של אנשים: ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל גבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ס). ויבאו שם הנביעה והנהש חבל גבאים לקראתו (שס י). — *שפך חבל, ר"ל שפך בקלות, לא בזולף, בוריקה: חבית של יין של תרומה שנשמאת בית שמאי אומרים תשפך חבל¹ ובית הלל אומרים תעשה זילוף אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי אני אכריע בשרה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו' בחרש תשפך חבל בישן תעשה זילוף (פסח' כ). — *חבל של כלי מענים: וכאשר חקרני החוקר על זה הביאני במקום אשר אסירי המלך מקבלים חבל ובהיותי עומד על שמועתי שלא להודות מה שהיו אומרים אסרו ידי בעבותים ותתחילו למשוך אותי בחבל או אמרתי הוידונו (חקיק' על יסמ' חגיגה,

יג). נשימה נא שקים במתנינו וחבליים בראשנו ונצא אל מלך ישראל (מ"א ע לא). וישלחו את ירמיהו (אל תוך הבור) בחבליים (ירמ' לח ז). בחבליים חבשים ואדום במרבילתך (יחזק' כו כד). אחוז בחבלי כוז וארגמן (אסת' א ו). אהל בל יצען בל יסע ידתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבליים לתוך ידו וימשוך (שנת ס ג). מקיפין שלשה חבליים זה למעלה מזה וכו' ובלבד שלא יהא בין חבל לתבירו שלשה טפחים שיעור חבליים ועוביין יותר על טפח (ערוכ' א ט). אין מששילין בתוכן (של ערי מקלט) חבליים ואין עושין בתוכן כלי זכוכית בשביל להרגל את הרגל לשם (ירוש' מנ' כ לא ד). היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים ובסתות ומניח תחתיה ומתיר החבליים והשקין נופלים (שנת קנז:). — *חבל מצרי, גם וקשה: כהן מביא חבל המצרי וקושר לה (להסוטה) למעלה מדרה (סוט' תז). — *ומליצה, תפש החבל בשני ראשים, ר"ל בקש שני דברים מתנגדים זה לזה: א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל¹ בשני ראשיו (מד"ר דנר' ז). ולחיות בלדד אין ולא ופיא בידה הבטיחו טובה כאליו ולא כמותו בפשיטות אלא במחויק החבל בשני ראשים (אויכ מספ' לאיז לא). — ומשל: ומשל מפורסם הוא בעוד שהחבל בדרך משוך פתך (סעקידה, קהל). — וחבלי הספינה: נמשו חבליך בל יחזקו כן תרגם בל פשוט נס (ישע' לג כג). — וחבליים של רשת ללכוד בהם אנשים וכדומה: שמון בארץ חבלי ומלכדתו עלי נתיב (איזכ' יח י). — ובמליצה: ואם אסורים בוקים ולכרון בחבלי עני (שס לו ח). בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה (סו' יא ד). הוי משבי העון בחבלי השוא² וכעבות העגלה חטאה (ישע' ס יח). — ובהשאלה, *חבלי שנה וכדומה: ברוך המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי (נרנ' ס:). — *זכר חבל כמדת ארך קצוב למדור בו קרקע וכדומה: וימדרם בחבל השכב אותם ארצה וימדר שני חבליים לחמית ומלא החבל להחיות (ש"נ מ כ). ובניך ובנתיך בחרב יפלו וארמתיך בחבל תחלק (עמו' ז י). אין מודרין (את התחום) אלא בחבל

— בארמית: ומה אתה תופש חבלה בתרין ראשין את בעי עלמא ובעי דינא סב לך דרא מגייהו (מד"ר כרנ' לט). — ² יש מגייהו השור.

¹ כך הגרסה בנוסח' כאן וזו הגרסה היתה לפני רש"י, ופרש לשון חבילה כלומר תשפך יחד ולא לזלוף. ע"ב. ובב"ק קטו. הגרסה תשפך חבל, והסבירו לזה קצת מפרשי הש"ס, אבל אין מליצה זו לפני הכונה.

ג. **חָבַל** (1), ממנו כ. חָבַל, חָבַל, *חָבַלָה, חָבַלָה, חָבַלָה, *חָבַל, *חָבַל, *חָבַלָה, *חָבַלָה, *חָבַלָה, *חָבַלָה.

ב. **חָבַל**, פ"י, עת' אַחְבֵּל, מקור חָבַל, — (א) השחית, קלקל, התנהג בדרך רע, se verderben ; 80

conduire mal ; act wickedly ; חָבַל חָבַלָה לך ולא שטרנו את המצות ואת החקים ואת הנושפטים אשר צוית את משה עבדך (יחזק' א ז). כי אל אל האמר נשאתי לא אַחְבֵּל (איוב לד א). — (ב) *הכה, עשה חבורה וכדומה, schlagen ; frapper ; to hurt ; שמונה שרצים האמורים בתורה הצדו וזה חובל בהן (שבת יד א). ה ח ו ב ל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים (כ"ק ח א). חרש שומה וקטן פגיעתן רעה ה ח ו ב ל בהן חייב והם שחב לו באחרים פטורין (שס ד). אמר לו חבירו חבלתי בי ועשיתי בי חבורה והוא אומר לא חבלתי ולא עשיתי כך חבורה (שנוט' ס ד). אמר לו חבלתי בי שנים והלא אמר לא חבלתי כך אלא אחת (שס ז ג). זה אומר חבלתי בו וזה אומר לא חבלתי הרי זה בשאר הטענות (יב"ט ז לו ד). זה היה סיסרא וכו' שחבלתי ויעל בראשו עם היתד שבאחל (מד"ד כמד' י). — ופעול *חָבַל : היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (שנוט' ז ג).

— נפע', נחבל : בו לדבר יחבל (2) לו (משלי יג). ואלו נשבעין ונוטלין השביר והנגול וזה חבל ושנגדו חשוד על השבועה (שנוט' ז א). כשהוא אומר ה' אחד נחבלים המתחבלים מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (תנחומ' נק נג). והיכא שאינו נחבל בפנים וראי נראה דבר פשוט שיוכלו להכירו אפי' אתר כפה ימים וכו' דהיכא שנגבל בפרצוף אין מעידין עליו אלא בתוך ג' ימים (תוספ' יבמ' קב). ואסור לנחבל להיות אכזר (סמ"ג מ"ע ג). החובל בחבירו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך הנחבל לשיבקש עליו רחמים (ספ' סוסי' תתרכ"ד). — פע', חבל, — השחית וקלקל, verderben ; gâter

(1) יש מדמים בערב' חבל' a במשמ' החליש. בארמ' משמש שרש זה כמו בעברית.

(2) יש מפרשים נפעל זה מן אַחְבֵּל, כך ריב"ג, וכן רוב החדשים. אך יותר נראה הפרוש המקבל שהוא במשמ' השחתה ונוק.

השחר (ב). — יחבל עניים, שם צמח : כמו מטה הרועה ואמר ומין קוריוולא הנקרא חבל העניים וכיוצא בהם (קלון ג יו).

*אָשַׁל, נָאִשַׁל. — גדיל, גִּדְל. — זיר. — יתר. — מוסר. — מושכות. — מיתר. — משיחה. — סיב. — חבלים. — עבת. — פתיל, פתל. — פשתן.

ב. **חָבַל** (1), ממנו חָבַל חָבַלָה, אַחְבֵּל.

חָבַל (2), חָבַל, פ"י, — משפון, חפץ יקר וכדומה שנותן הלוח להמלוה להיות לערבה בידו המלוה עד שיפרע הלוח נשיוהו. Pfand ; gage ; pledge ; עני ואכיון הונה גולות גול חבל לא ישיב (יחזק' יח יב). ושם מחטאתו ועשה משפט וצדקה חבל ישיב (שס לג יד-יז).

א. **חָבַל**, פ"י, עת' תַּחְבֵּל, וגם תַּחְבֵּל, יַחְבֵּל, יַחְבֵּלָה, חָבַל, חָבַל, חָבַלָה, — לקח בעל החוב מהלוח וכדומה ערבון בעד חובו, pfänden ; prendre un gage ; take a pledge : אם חבל תַּחְבֵּל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות ככ כ). לא תטה משפט גר יתום ולא תַּחְבֵּל בגר אלמנה (דבר' כד יו). לא יַחְבֵּל רחים ורובב כי נפש הוא חַבֵּל (שס ו). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תַּחְבֵּל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב ככ יו). חמור יתומים ינהגו יַחְבֵּלו שור אלמנה (שס כד ג). יגולו משד יתום ועל עני יַחְבֵּלו (שס ט). חבל לא חָבַל וגולה לא גול (יחזק' יח יו). לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכרים חָבַלָה (3) (משלי כ יו). החובל את הרחים עובר בלא תעשה (כ"מ ט יג). חובל בסות יום בלילה וכסות לילה ביום וכו' כד וסדין שדרכן לבסות בלילה חובל ביום ומחזירן בלילה (ירוש' שס ט יג). החובל זוג של ספרין (שס). — ופעול חָבַל, חָבַלָה, חָבַלָה : ועל בגדים חבלים ימו אצל כל מוכה ויין ענושים ישתו בית אליהם (עמו' כ ח).

(1) למי דעת ברמזה שרש מיוחד, בערב' חבל' a.

(2) באשור' חבל, ובמ"כ בארמ' וסור' במשמ' רבית, נשך, בערב' חבל' b הלואה.

(3) פרש ריב"ג חבלהו זה שהוא שם בכנוי נסתר, אבל רוב החדשים הסכימו כי הוא צווי אף על פי שעה"פ פתוח.

(a) حبل

(b) حبل

ג. **חבל**⁽¹⁾, ממנו חבל, ג. חבל, *חבל, תחבולה.

חבל⁽²⁾, ש"ו, מ"ד חבלים, סמי' חבל, — כאב, בפרט כאב של האשה היולדת, Wehen (der Gebälerin).

: douleurs (de l'enfantement); labour-pains

בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר

(שע' סו ז). ונבחרו צירים וחבלים יאחזון ביולדה

יחילון (שס יג ח). מה נחנתי בבא לך חבלים חיל

כילדה (ינמ' כג כג). חבלי יולדה יבאו לו (סו' יג ג).

ח ב ל י נקבה (בשולדת נקבה) מרובין משל זכר (נדס

לא). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תועק בחבליה (שע' כו

יו). תברענה (האילות) ילדיה תפלהנה חבליהם תשלחנה

(איז' ט ג). — ובהרחבה, בכלל צער ויסורים קשים:

אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל ובעתוני (תה' יח ט). מה

יעשה אדם וינצל מ ח ב ל ו של משיח יעסוק בתורה

ובגמילות חסדים (סנ' לח). שעל ידי היין נקנסה עליו

מיתה וגרם להביא ח ב ל י מות לעולם (מד' נמד' י).

ג. **חבל**⁽³⁾, — קל לא נהוג.

— פע', חבל, — חבלה האשה את הולד, נתעברה בו,

empfangen; concevoir; conceive: תחת התפוח

עוררתך שמה תבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (סנ' ט

ח ט). — ובהשאלה, חבל מומות, תחבולות, עבד

את מותו עד שעלו בו מחשבות בפרט של תחבולות:

הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר (תה' ז יט).

— תפס', התחבל, חבל תחבולות: וכראות אספסינוס

את תחבולות יוסף נ י ת ח ב ל⁽⁴⁾ גם הוא ויעש

במרמה (ניסמ' ד ילינ' ג, מעס'). ואם אי אפשר בלחם

שלא יסבל העלול סבלי מרחץ ראוי שתסתיר החבורה

ובו' או להתחבל בדבר אחר מן התחבולות האפשריות

(קאנון ד ד א ט). כי בחכמה יהיה האדם מתחבל

ומערים כדי שינצל בחכמתו למי שחולק עליו (פי'

משני לזר' סלוי ח יג). שהם (הרשעים שבעיר) יולידו

ביניהם קטמות ומריבות ו י ת ח ב ל ו על אנשי העיר

לעיגושם ממון שילשיגושם למלך (שס יא יא). יהיה להם

תמיד תוחלת ממושכה היותי נאות להם ברחיות

ש א ת ח ב ל להמשיך ולרחותם (פסגת כוא, לך לך).

(1) בערב' חבל a.

(2) בערב' חבל b.

(3) בערב' חבל c, התעברה האשה.

(4) אולי צריך לקרוא ויתחבל, מן יתחבל.

a) حبل b) حبل c) حبل

to corrupt: למה יקצה האלהים על קולך

וחבל את מעשה ידך (קס' ט ט). אחוזו לנו שעלים

שעלים קטנים מחבלים: ברמים וברמינו סמדר (סנ' ט

כ יט). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי' וכלי ועמו

לחבל כל הארץ (שע' יג ט). וכלי כליו רעים הוא

ומות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (שס לכ ו). הן

אנכי בראתי הרש נפח באש פתח ומוציא כלי למעשהו

ואנכי בראתי משחית לחבל (שס נד יו). משנחנה רשות

למשחית ל ח ב ל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכ'

נא, מס' דפסמ' יא). ואל תעמוד לפני הנשים בשעה

שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד וכא לפניהן

וחרבי בירי ויש לי רשות ל ח ב ל (כרכ' נא). לא

שנו (שצריך הנחבל להשבע) אלא במקום שיכול

ל ח ב ל בעצמו אבל במקום שאינו יכול ל ח ב ל

בעצמו נוטל שלא בשבועה (שטו' וז). כיון שבא

משה לירד (מן ההר) באו המלאכים להרגו מה עשה

אחז בכסאו של הקב"ה ופרש הקב"ה מליתו עליו

שלא יחבל ו ה ו (מד' שמות מנ). בא וראה כמה

מופשיין דרכי הקב"ה מרובי בשר ודם בשר ודם כמתוק

מרפא את חמר אבל הקב"ה מרפא את חמר במר הא

ביצר נותן דבר ה מ ח ב ל לתוך דבר המתחבל כדי

לעשות לו גם (מכ' כשלח ד ח). הצאן אפילו מ ח ב ל

את האילות אין בעלים מעלין עליה (מד' שמות כד).

— ובמשמ' מוסרית: ח ב ל ת מ מעשיכם ואמרתם

לעגל אלה אלהיך ישראל (שס לב).

— פע', חבל: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך

ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן (שע' י כו).

— ובמוסריות: רוחי חבלה ימי נועבו קברים לי (איז' ו

יו א). וצפור שדרסו הנץ או כל דבר שדורס וכו' או

שיש בהן מקום מ ח ב ל ואינו ידוע מי השחיתן

(הלכ' פסוק, שחיט').

— הפע', יתחבל: התחבל אוויונו ונפרע פארינו, וכול בית

מקדשנו חרב בעוונותינו (סליח' יוס א, אשמו).

— נתפ', *נתחבל, — כמו נחבל: והלא בשר חי כשאתה

נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצר נתן דבר

המתחבל לתוך דבר ה מ ח ב ל כדי לעשות גם (מכ'

כשלח ד ח). — ואמר הפישן: עמלה תשלם אם תשמע לעצה,

עד לא תתחבל בכלה ונחרצה (יוזר שס' ג, או כלרשת).

* **חבל**⁽⁴⁾ ש"ו, — הכאה, ושבר שהחובל משלם להנחבל:

בא ללמדך הכתוב ש ח ב ל אשה לבעל ורמי

וולדות לבעל (מכ' משפט, נויק' ח).

לאחר קראתי נעם ולאחר קראתי חֲבִלִים⁽¹⁾ וארעה את הצאן (וכ' יא ז). ואנרע את מקלי השני את החֲבִלִים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (ס זד). — ואמר המליון: גם כי הרגותני ותשם בפי חמר נאווה, ובידי מקל חו ב ל ים להפר את שכני ברית אהבה (ר' קלוני', אכן כחן יט).

חֲבִלָה⁽²⁾, ש"ז, מ"ר חֲבִלִים, — בד עין ארוך דק מחבֵל משכב לראש התרן והוא נושא את המפרש שיחברו אליו בחבִלִים, Rahe; verge; yard: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים עינו יתהלך במישורים אחריתו כנחש ישר וכצפעני יפרש עיניו יראו ורות ולבך דבר תהפכות והיות כשכב בלב ים וכשכב בראש חֲבִלָה⁽³⁾ (משלי כג לא-לד). — ואמר המשוור: שאלו חושקים אם יש ארון מאין פשע עבד חבל, לא רחם על חושק נומו נומת שוכב על ראש חֲבִל (דמכ"ע, תרס"ט ד). — ועי' תרן.

חֲבֵלָה⁽⁴⁾, ש"ז, — כמו מחֲבֵל: אני נושא אני סכל, ולמעול אני עול, ולמחבל אני חֲבֵל (עמל, מחכ"ט).

חֲבִלָה⁽⁵⁾, ש"ג, כנ' חֲבִלָתוֹ, — כמו חֲבֵל: ואיש לא יונה חֲבִלָתוֹ חוב ישיב גולה לא יגול (יחזק' יא ז).

חֲבִלָה⁽⁶⁾, ש"ג, מ"ר חֲבִלָתוֹ, — ע"פ מן חֲבֵל, הכאה, ונגיפה: דיני ממונות בשלשה גזילות וח ב ל ו ת בשלשה (סנה' א ח). — ושבר החבלה: החובל בכת קטנה של אחרים ח ב ל ה למי (כ"ק פז).

חֲבִלָה⁽⁷⁾, ש"ג, — ע"פ מן חֲבֵל, השחית וקלקל, מלאכי חֲבִלָה, העומדים מוכנים לחבל את האדם כבואו לקבר: א"ר שמואל בר נחמן מלאכי ח ב ל ה אין להן

אז נתן אייבשיצר עינו במעותיו של הנער והתחב ל לאמר לו בדרך עצה טובה בני אל תולוך מעותיך עמך בדרך מסוכנת כזו (תחלפות ר"י עמדין עס ר"י אכשיל). בשורע ושמע המון השמועה כי באה מופד"מ על אדות קמיעותיו ויתחב ל וישם דבר בפי תלמידו נאמן ביתו בעת ההיא (סס). הנה האיש הזה רצה ל התחב ל במורי (אליס, כתב משה נויז). ולהשיב למתחב ל ים כנגדנו בחקשים נצוחיים (הקד' מעין גנים ליס"ר מקנדיס).

חֲבֵלָה⁽⁸⁾, מלת קריאה, במשמ' צער ויגון, leide; malheur; pity: ר"ש בן מנסיא אומר ח ב ל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא [לא] נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מודמנין לו שני נחשים טובים וכו' (סנה' נט:). אמר בן עזאי ח ב ל עליך בן עזאי שלא שימשת את רבי עקיבא (נדר' עד:). ח ב ל על בן עזאי שלא שימש את ר' ישמעאל (תול' ע"א). שהיה רואה (משה) בסבלותם ובוכה ואומר ח ב ל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך מלאכה קשה ממלאכת המיט (מד"ר שמות א). אמרו רבותינו ח ב ל לספינה שהלכה לה ולא נתנה המכס כלומר הצדיק הזה (שמות) לא מל (סס דנר' ב). אמר לו ח ב ל עליך קיסר מה אם אתה מתיירא מבני אדם שבמותך אני לא אתיירא ממלך מלכי המלכים הקב"ה אלהי עולם (סס א"ז, מעש' נמרס).

חֲבֵלָה⁽⁹⁾, ש"ז, מ"ר חֲבִלִים, — א) מי שעוסק בחבלי הספינה, ובכלל מַחֵה, Schiffer; matelot; mariner: וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים (יחזק' כו כט). ישבי צידון וארור היו שטים לך חכמך צור היו כך חמה חֲבִלִיךָ (סס ח). הונך ועובונך מערבך מלחך וחֲבִלִיךָ מחזיקי ברקך וערבי מערבך וכו' לקול זעקת חֲבִלִיךָ ירעשו מגרשות (סס כז-כח). — רב החֲבִלִים, השר הממונה על הספינה, Schiffskapitän; capitain: ויקרב אליו רב החֲבֵל ויאמר לו מה לך נדרם (יו"א ז). — עי' חֲבֵל.

חֲבֵלָה⁽¹⁰⁾, ש"ז, מ"ר חֲבִלִים, — שם מליצי נבואי לאחר מן המקלות בנבואת זכריה: ואקח לי שני מקלות

⁽¹⁾ משקל אֶבֶל, בן הקריאה המקובלה, וכך נקוד במח"ג בראש: חֲבֵל על תרין שמשין טובין וכו'. — ככתבות של מתיים בתדמור מתחיל כל שורה בהמלה חבל, כמו על מצבות היהודים פ"ג: ח ב ל גורבל ברתמא וכו' (RA 4, VIII, 254).

⁽¹⁾ הקדמונים פרשו שם מליצי זה במשמ' השחתה, ורוב החדשים פרשו במשמ' חֲבֵל, ר"ל חבור ואחדות. ⁽²⁾ משקל פֶּאָא, וסבורים שהוא נגזר מן חֲבֵל, ועי' הערה לקמן. — ⁽³⁾ פרשו רוב הקדמונים במשמ' תרן. וריב"ג פרש: והוא דבר עשוי מחבִלִים צף על פני המים בים כשמענין את הספינות וכו' ידעו מקום הענין וקורין לו הספנין כלשון הערב סמיה (בלומר סימן) ועל מקום הענין נאמר ובשובך בראש חבל. ע"כ. והחדשים קצתם פרשו בחקדמונ' במשמ' תרן וקצתם במשמ' חבלי הספינה בכלל. ובאין יסוד מספיק להכריע יש לקבל דעת רוב הקדמונ' שהוא גם יותר נאותה לפי הענין אלא שהסברה נותנת שהכוונה לא להתרן חזק וף שאי אפשר לשכב בראשו אלא להתרן המשכך, הרבין לערבו של התרן חזקוה ושהוא נושא את המפרש, וזכינו בזה גם לשם מיוחד לחלק חזה של התרן הכללי. ועי' תרן.

והרי רוב גבהה קיים חרי זו ספק טרפה (רמב"ם שחי' י
 ס). לא אסר עד שי חבס רוב גבהה ורוב היקפה (כסף
 משנה סט). ורוב גובהה היינו ש חבס שלא בעיגול
 ההיקף אלא דרך גובהה שלה (כאס"ט, טו"ע יו"ד לא).
 — ובהשאלה, ואמר הפימן: הגרת לגיא המון פי בסת,
 ונקתה לארץ בטרחה נחבסת, ונותה ורתה בדם מתבוססת
 (וילנ' שנס"ג, אלסיס).

* **חבין**, ממנו *חבין, *חבין, *חבין.

* **חבין** (1), — קל לא נהוג.

— פט', *חבין, — עשה חבין, עשה למשל חלב וברומה.
 שיהיה עבה יחד: המספה והחמישה של חולין ושמן
 של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן אל
 פסל אלא השמן ואם חייבין כ"ם שהלך השמן
 פסל (פטו"ז ד). החולב והמתבין והמנבין
 כגורגרת (תוספתא שנת ע"ג). מפרפרין גלוסקין לחולה
 בשבת וזלבר שלא יחבין (2) אבל מחבין הוא
 מעשה קדירה ואוכל (סס"י יד). חולב חייב משום
 מפרק מחבין חייב משום כורר מנבין חייב משום נוגה
 (גמ' שס"ה).

— פט', *החבין, — כמו חבין, למשל שומשמים ואנונים
 כדבש: אעפ"י שנותנים שומשמים ואנונים לרביש לא
 יחביצם בירו (פלוט' או"ת שם יא).

— פט', *חבין, מחבין, מחבין: והלך לו היהודי לעיר אחרת
 ולוי עשה יו"ב נבינות וי"ב מחביות וכו' בשהלך לוי
 לשקול הבנינה מצא שם שלשים נבינות וי"ח מחביות
 כלם מסומנים בחותמו (ש"ת נא"ר עסק קי).

* **חבצלת**, ש"ן, — כמו חבצלת: ואם קדה וקנמן וקנה
 עלי מחתות בבית משה יקודים, ואם רית לבנות
 ואהלים ורית אשכלות כופר חמודים, ואם שושן עמקים
 וחבצלת שרונים והרם בין צוף שקדים (שירי ר"מ
 דרעי הקלאי א קפא).

* **חבצלת** (3), ש"ן, מ"ד חבצלות — שם צמח נותן
 פרה, וגדל בעמקים וכפרט בשרון: אני

(1) בערב' חבצלת. — (2) בקצת נוסח' יחבין, בקל.
 (3) באשור' חבצלת שם פרה, בסורית חבצלת.
 ולא נתברר שרש השם אם העקר הוא חבצ, בהוספ' לת,
 או, כמו שסוברים קצת החבמים, שהעקר הוא בצל, עם
 הוספ' ח לשמוש המשקל, וכמו"כ לא נתברר איזה צמח

קפיצין (ירוש' שנו"ו לו). איסתלגית של מלאכי חבלה
 מצפיין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד
 מדברים חללו וילכד (נכ"ל נא). א"ל הקב"ה לגבריאל לך
 ורשום על מצחן של צדוקים תיו של דיו שלא ישלמו
 בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של
 דם גדי שישלמו בהן מלאכי חבלה (שנת נט).
 הראגי חבין דומין למלאכי חבלה (קדוש' עכ).
 לפי שמעשה בשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים (מד"ר
 שמו"ט). כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום
 רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו
 להזיקו (סס דנ"ג). ואין לי מנוחה בי שלשה מלאכי
 חבלה הם הולכים עמי אל כל המקומות אשר אני
 הולך ומענישין אותי (עמ"ס"מ, תיקו' החשו"ג). — ובכלל
 השחתה: את כל מגפותי כמה מיני חבלות אשר וברר
 ואבני אלגביש גפרית שלג קיטור (חוקני, שמו"ט יד).
 — ובמשמ' אבוד: ולא יפסיד את הכלים וישליכם
 לחבלה מוטב לתתם לעניים ואל ישליכם לרמה ותולעה
 (רמב"ם אכל יד כד).

* **חבלה**, ש"ן, כ"י חבלתו, — כמו חבל אשמעה ב,
 נחלה: מלך שבזר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר
 ננאי עליה כלום יש לו חיים ואלו חבלות ונחלתו
 וסגולתו (מד"ר כמד' כ).

* **חבלן**, ש"ן, — מי שדרכו לחבל, לזבחות ולפצע:
 מלמדיו לאדם שלא יהא חובלן (שמות סוף ט).
 — ולנ"ק חבלנית: סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת
 חובלנית (מכות א י).

* **חבלן**, ש"ן, — כמו חבלן: שלא יהא (האיש) חבלן
 ולא יפסיד את הכלים (רמב"ם אכל יד כד).

* **חבס** (1), ממנו *חבס.

* **חבס**, ש"ן, עת' יחבס, — לחץ למשל דפנות דבר חלול
 ועשה אותו מקשה אחד, zerdrücken; écraser
 orush, ובהשאלה הכביר עליו המשא מאד: אמר
 אביי בש שחבסו (1) לאלתר (כ"מ ס).

— נפט', *נחבס, — שחבסוהו: וגולגולת שחבסוה
 ברובה וכשר תחופה את רוב הכרס ברובו (חול' מכ).
 וכן גולגולת שחבסו רוב גבהה ורוב היקפה טרפה
 אע"פ שהקרום שלם ולא חסר ממנה כלום נחבסו רוב
 גבהה וחרו רוב היקפה קיים או שחבסו רוב היקפה

(1) לא נתברר מקורו.

(2) גרסת הערוך, ובנוסח' הספרים בשהבמו.

אתי חֶבֶק בן (מ"ב ד יו). עת לחֶבֶק ועת לרחק
 מחֶבֶק (קל"ג נ ט). אמרתי לו וכו' עלי להקדישך
 לשמים וחֶבֶק תי ו ונשקתיו על ראשו (יח"ט) מור
 א נא ג). כאדם שחובק את חבירו וידו מנעת
 לבק ימינו של חבירו (מול' לא). יצאה אחותה שונתה
 לקראתה חֶבֶק ונשקו זו לזו (מד"ר כמד' ט). כושר
 ח ח ו ב ק את הנקבה (רש"י יומ' נד.). — ובהשאלה
 במליצה, ואמר הפיטן: ולא כשירי בן ברוק בפי הלכבות
 נשוקים, ולא כשירי רבי אדונים ביר החן ח ב ו ק י מ,
 ולא כשירי רבי יהודה בן גיאת בלב חקוקים (ר"י
 חריו, תחמוצי ג). — וחֶבֶק את ידיו, החזיק ידיו זו
 בזו כאדם בשל שאין לו מה לעשות: הכפיל חֶבֶק
 את ידיו ואכל את בשרו (קל"ד ד ט). — ופעול יִחְבֹּק:
 שאחבו השניה מעט מעט והשכיבה עם ידיהם
 ח ב ו ק י מ מרוב עצלתם (פ' משלי ל' זח' סליו ו
 י). — ובמשמ' "דבוק ומחבר: שהיו (הנפנים) ח ב ו ק י נ
 לכותל (יח"ט) כלא' ו ל.). מחיתת הגידין שח ו ב ק י נ
 הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ (רש"י נדס נח.).
 — ובמשמ' "חקף הזרועות סביב דבר: חבית שנסדקה
 לארכה וקדם העכו"ם ו ח ב ק ה כרי שלא יתפרדו
 התרפים (רמב"ם מ"א' אסור' יב ט). — ובהשאלה, במשמ'
 הכיל וכלל: השכל הראשון ח ח ו ב ק בחיקו כל
 השכלים הנפרדים והפשוטים (שט"ס ל"א אוריו ג
 ט). ובפרט כי במינים והמדרגות אשר רוממותו הכלתי
 בעל תכלית כולל ו ח ו ב ק ביהר השלמות הם שלמים
 וכן שויכם (שס ד).

— פֶּעַ, חֶבֶק, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ויהי כשמע
 לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחֶבֶק
 לו וינשק לו (בראש' כט יג). ויגש אתם (יעקב את
 בני יוסף) אליו וישק להם ויחֶבֶק להם (שם מח י).
 ולמה תשנה בני בורה ויחֶבֶק חק נכריה (משלי כ ט).
 עת לחֶבֶק ועת לרחק מחֶבֶק (קל"ג ג ט). שהולך הוה
 כשהוא יוצא יוצא מלא גלילין וכל מיני מירותין והכל
 מ ח ב ק י מ אותו ומנשקין אותו (מד"ר ויקר' יד).
 וירץ עשו לקראתו ויחֶבֶקו ויפל על צוארו וישקו
 (בראש' לג ד). שמאלו תחת לראשי וימינו תחֶבֶק.
 (שט"ס ז ו). באתה אהותו מבית מרון ונפלה עלי
 והיתה מ ח ב ק ת ו מנשקתו (מד"ר שמות ט). צוה
 עליו להרגו נפלה אמו עליו והיתה מ ח ב ק ת
 ומנשקתו (שס אי'כ, מעשה נמרים). היה מוצא (ירמיה)
 מצבעות מקושעין מישלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן
 ו מ ח ב ק נ ומנשקן (כס, פמיה'). ויקם המלך בבהל

חֶבֶק (1) השרון שושנת העמקים (שט"ס נ א). וישום
 מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח בחֶבֶקֶת פרח תפרח
 ותגל (ישע' לס ח-ג). — ואמר' המליץ: מה יפית חֶבֶקֶת
 רכה וענוגה בהבקע' עליך עפעפי שחר עת רויה כוסך
 מטל שמים (א' מפו, אס"ד ד). — וקראו הסופרים בשם זה
 להפרח הידוע לבן חנון, טוב הריח, Lillie; his; lily:
 ח ב צ ל ת הלבנה הפרח ההוא ריחו גורף מאד (ראש'
 למוד', לינדא' א ו). בין הפרחים ח ב צ ל ת . היא
 תבנית הדרור כי לבנה היא ומום אין בה (גוטלכר
 ממארים 189). — ואמר המשורר: יסברו מעינות דמעה
 ובכי, אל גלגל העין חשוב התכלת, אל גרון נטוי
 לבנת ח ב צ ל ת, וצחוק שעשועים למקצעות הלחי
 (יג"ג משל' ד ט), וכן פשט המנהג בדבור העברי בא"י.

חֶבֶק (2), ממנו חֶבֶק, חֶבֶק.

חֶבֶק, פ"י, חֶבֶק, חֶבֶקֶת, לחֶבֶק, יחֶבֶק, — חֶבֶק אותו,
 חֶבֶק את שתי זרועותיו סביב צוארו ולחץ אותו
 אליו, על פי רוב לאות חבה ואהבה, umarmen
 embrasser; embrace: למועד הזה כעת חיה

קראו העברים והאשורים בשם זה. המלונים הסורים
 אומרים כי חֶבֶקֶת היא שם להצמח colechium,
 אבל לא נתברר לי אם זו עדות על פי מה שהיה
 נהוג בחיי הלשון או זו השערה בעולם, ועי' הערה לקמין
 — (1) אמרו במדרש: לא היא ח ב צ ל ת ולא היא
 שושנה אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה
 חֶבֶקֶת הגדולה קורא אותה שושנה וכו' ולמה נקראת
 חֶבֶקֶת שחבויה בצלה (מד"ר שט"ס, חני). ועדין אין אנו
 יודעים לאיזה פרח התכוונו גם בהשם שושנה, כי יש גם
 בו מקום פקפוק, עי' בערך שושנה. אסף תרגם חֶבֶקֶת
 באירים: ח ב צ ל ת היא איריום (אסף 57). וריב"ג
 אמר: חֶבֶקֶת השרון נקיים ואמר רב יהודאי ז"ל חֶבֶקֶת
 השרון היא נקיים ופרש רב האי בנרקים דגנוניתא
 נקיים ואמר הוא חֶבֶקֶת השרון. ע"כ. וכן רש"י נקיים
 חֶבֶקֶת השרון בה"ג (רש"י נר"כ מג). ורש"י כ"י
 קמברידז 237 לעז חֶבֶקֶת=רושא, והוא כנראה זרד.
 ורוב החרשים החליטו על פי דעת מלוני הסורים כי הוא
 הצמח colechium. וי"א כי הוא מה שקוראים בערב'
 ח' באו a), ואחרים פרשו שהוא הפרח הלבן שהוזכר
 בפנים. ואין להכריע בודאות, ולכן אין לקרא תגר על
 השמוש שנבקע בדבור העברי בא"י ושכבר השתמשו במשמ'
 זו גם קצת הסופרים.

(2) עבר' וארמית, הלשון הערב' השתמשה למושג
 זה בשרשים אחרים. השרש חֶבֶק b) אינו משמש בלשון
 זו אלא במשמ' רחוקה מאד כמו קבץ בעברית.

(a) حَبَقَ (b) حَبَقَ

מבטאו וירץ אל אמתר ויחבקה וישקה וישלך
וזרעו על צוארה (שם אמת', ויסי כיוס) — ובמליצה,
במשמ' התקרבות ודבקות עזה בדבר : ראשית
הכמה קנה חכמה ובכל קניינך עצה בינה סלסלה
ותרוממך תכבדך בי תחבֿקנה (משלי ד וית), —
וגם במשמ' נשען על דבר, משלך עליו : האמנים
עלי תולע חבֿקו אשפותות (איכ' ד ט), מורם הרים
רטבו ומבלי מחסה חבֿקו צור (איוב כד ט), — ועי'
*פסוק. — ובמשמ' "חקיף הזורעות סביב דבר : הביה
מזומנת ליפול אילך ואילך ובשהוא מחבקה מחבר
כל היין זה לזה (סתרומה), יין נסך קפא), — ובמשמ'
הקיף, למשל הים, הגהר : ויסוב (חלק ארופה) ויחבֿק
כל גלילות הארציפלאגי ליון עד למעלה צפונה של
ים וכו' (ארכ' פולס כ), ויעבור (הנהר) מעברות
היבשה סביבות פלשתיים ואדום וכו' ויחבֿק הגבול
הזה כל ארץ ישראל אשר אחורי ים יפו (שם ט).

— נָפֵט, 'נִחַבֵּק, נִחַבְקוּ, חִבְקוּ וְאִזּוּ: מְרֹב וּכְתָם הַנַּחֲמֵד וּשְׁהִרְתָּם הַגְּדוּלָה הוֹסִיפוּ קְדוּשָׁה עַל קְדוּשָׁה וְאֶהְבָּה עַל אֶהְבָּה וְנִתְבָּר בְּקוֹדֶם מִיּוֹן חִיבֻק (נְרִית מִנּוּחָה ט).

— פס', "חֶבֶק, מַחֲבֵק, מְחַבֵּק, — שֶׁחִבְקוּהוּ : וְזֶה שִׁיּוּעִיל
תּוֹעֵלַת גְּדוּלָּה (לְקוֹר הַבֶּטֶן) חֶבֶק עֵדֶר בְּשָׂרֵי וְכו'
וְרָאוּי שֶׁלֹא יִיָּעַ הַנֶּעֱר הַמַּחֲבֵק כִּי יִקְרַר בּוֹיָהּ
(קִאֲוֹן גֹּאֵל כּוּ). — וּבִהַשְׂאָלָה : שֶׁכֵּל מִי שִׁקִּיִּים מִצּוֹת
בּוֹרָא בּוֹ מַחֲבֵק וְנִחְשֵׁק הוּא' (פס' נְלוּמִן יֵשׁ).

— הספ', יתחנך, נתחנך, — חבקו וא': וישקו איש את רעהו ויתחבקו ויבכו בבי גדול (מעש' ג' כהמ"ד ולענ' ה'). כשיושבות על המשבר' הן מתאוות לראות בעליהן וכשיבואו לה צירים וחבלים יתחבק בעלה עמה ויקחה על זרועותיו (לדוד המזל, וימי). נופלים איש על צוארי זולתו מתחבקים וזוכים

(דכור לרמ"ג, מכת"ג). — ובמליצה: גברים ויחשבו
מות חיותם ולמות חניתיהם מרוקים, והם מתחבקים
על לוחמיהם כחושקים מהרו לחבוק חשוקים (כ"ח תר"ו,
תתקמ"ו ז). ואני אתבר החושקים ואתה תפרידם, ואפריד
היגונים ואתה תצמידם, והידידים ביינתחבוקו, איש
באחי וירבוקו, ובך זה מות ירחקו (ס"ט). ומהדרו
ומיוויו מתחבקים כל המאורות איש אל אחיו (כתי'
מוט"ו). — ובמשמ' התעטף יפה יפה בכגד: שחרועה
עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק (י

(¹) בערב' במשמעה זו תחבב א.)

בבגדו היטב מפני קרח הלילה (דד"ק ירמ' חג יב).
חֶבֶק — עי' חֶבֶק.

[illegible]

חֲבֵרָה⁽³⁾, ש"י, — שם צמח טוב הריח ממזל הנמצאת
 latyrannus; tolioid; Poley; polier; polier; polier;
 המנוסות והנוכרות לזה שמון החמור וזוהי שרש קלים
 לחים עם מעט רבש ו ח ב ק עם מלת עיסה (קלון דן כ
 ה). ויריח ההרס וה ח ב ק שהם משמחים לז הרואה
 (מ' אלדי, ש"א ה). ח ב ק נהרי (קלון כ לוח הסמנים).

א. חֶבְרָה⁽¹⁾, מִמּוֹ אַחֲכֵי, אַחֲכֵי חֶבְרָה, חֶבְרָה *חֶבְרָה,
ב. *חֶבְרוֹת, *חֶבְרוֹת *חֶבְרוֹת, חֶבְרוֹת, חֶבְרוֹת,
מִחֶבְרוֹת.

אֶתְּחַבֵּר, (פ"ע, א) נתקרב ונתאחד אל דבר, וחִבְרָה
נתקרבו יחד לעשות יחד דבר, verbunden sein
être lié ; be joined (קודם) חִבְרוּ אל עמק השדים (נרא' י ג), — ואמרו
בן סירה : נוגע בופת תדבק כידו וזו ב' ר אל לי

(1) כך מנקד במשנ' שגפרוש הרמב"ם בלש' ערבייתו, ובערב' ח'בכה a, וגם תקאב b) חגורה של אשור מקשטת במיני קשטים. — (2) ופרש"י: וכמדומה לי שהוא קפץ הירך והשוק שקורין יריו"ט וכו' ו ח ב ק היא מתיחת הגידין שחובקין הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ.

(³ בערב' חֶבֶקֶט), ומשמש בהרכבה עם שמות אחרים לקצת מיני צמחים. חֶבֶק אֶלְבֶּקֶר, חֶבֶק הַבֶּקֶר, Kamille ; ile-camomille, חֶבֶק אֶלְפִּיל חֶבֶק הַפִּיל, Majoran ; marjolaine ; marjoram.

(⁴) עבר' וארמ'. בערב' אין השרש חבר משמע במשמעה זו שבעברית.

(a) خَيْلَةٌ (b) حَقَاب (c) حَبَق

(a) أَحَبُّكَ

— פֶּעַ, חֶבֶר, חֶבֶר, יַחְבֵּר, — הדביק דברים יחד, הגיש — יצני דברים זה לזה וחוקם יחד, verbinden; hier, ensemble, joindre; join together : והמש יריעת חֶבֶר אחת אל אחת (שמות לו י). ויעש קרסי נחשת חֲמִשִּׁים לַחֲבֵר את האהל להיות אחד (ש יח). ועשית חֲמִשִּׁים קרסי זהב וַחֲבֵרָת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה המשכן אחד (שס כו ו). וַיַּחְבֵּר את חֲמִשׁ היריעת אחת אל אחת (שס לו י). וַיַּחְבְּרֵהוּ (יהושפט את אחויה) עֲמֹו לעשות אֲנִיּוֹת ללכת תְּרִשִּׁישׁ (דחי"ב כ לו). השוקת שבסלע אין ממלין בה מפני שחקקה ואח"כ חִי בֶרֶה (ירוש' שנת ט יא ד). — (ב) בפרט, יַחְבֵּר סֵפֶר, יצר ועשה ספר פֶּלֶר וּרְחוּמֵי מַחֲשַׁבְתּוֹ, verfassen, composer un ouvrage; to compose, to pen : כאשר אבאר מקצת מה שאמצא לו בספר סדר מקבלי התורה אשר אני עתיד ל ח ב ר ו בעזרת שרי (הקד' ר"ג גלון על התלמוד). וקִיבֵץ (רבנו הקדוש) העקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה ו ח ב ר ה חיבור נמרץ כפי חכמתו ופֶּלְפֹּלוֹ וקראה משנה וכו' ואחר כך ח ב ר ו תלמידיו ר' חייא זר' אושעיא התוספתא (שס). ובימיהם היה ראש בארץ ישראל ר' יוחנן שקבל מר' אושעיא ברבי והאריך ימים כי פ' שנה היה ראש ישיבה והוא ח ב ר תלמוד ירושלמי לחמש סדרים (ספר הקבלה לסרפא"ד). או בראותי זה ההפך והשנוי אשר יקרה באותיות אלה ח ב ר ת י בהם בעזרת ה' הספר הזה (ר"מ ג'יקטיליא, הקד' ל'ות' סוּח לר"י חיוג). כי לא ח ב ר ת י זה הספר להראות כי עמדתי על חכמות שנגלו לי סודות להתפאר (ראש"ב, יסוד מורא כ). וראוי שנביא אחר בן מעט מועד מדברי החכמים ומיליהם ולחבר אליהם ממה ש ח ב ר ו אנשי המוסר בחירוים (תק' מדות הנפ' לרש"ג כד). העיר השם הנכבד והנורא את רוחי לדבר על ענין דבוק האדם

גם נזנ' קויין, כי יַחְבֵּר בֹּא במקום יַחְבֵּר, וכמו"כ אינו מבאר סבת זרות הנקוד. והנה, בכלל יש מקום לחשד כי הכתוב הוא מִשְׁבֵּשׁ, אך לפי הנוסחה המסורה נראים דברי ראב"ע שראה במלה זו פֶּעַל נגזר מן השם חֶבֶר, אמר וז"ל: היחברך מלה זרה והמשם היהיה חבר לך. ע"כ. ואולי זו היתה גם דעת רש"י שפרש: היוכל להדמות לך. וכבר נתבאר בערך זכר, חֶבֶר, שבפעלים הנגזרים משמות היו מניחים עד כמה שאפשר את השם בצורתו למען יובן יותר כי זה פֶּעַל נגזר מהשם—⁽¹⁾ בערב' אלפ a.

(a) الف

ילבש דרכו (כ"ס גני' יג א). כן ח ב ר אל איש ודון ומתגלגל בעונותיו (שס יב יד). — *יַחְבֵּר עַל פלוני, קצת במשפ' של איבה והתנגדות, נועדו יחד כנגדו: מעשה בהלל הוקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה כו"ט ח ב ר ו עליו תלמידיו שמאי הוקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו (גיט' כ.). א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר"א בן שמעון ח ב ר ו עליו תלמידיו בתרגומים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד (יבמ' 79). מעשה במזנוב המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורתו ח ב ר ו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנוז והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבז (כ"י א.). שאכל (ר"מ) עלה של דק בבית שאן והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו ח ב ר ו עליו (על ר' יהושע שרצה להתיר דבר) אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהנו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול' ז.). ובשבא ליבנס (הואב לחצר היהודים) ח ב ר ו עליו במקלות (כ"ט) סנה' (לט). — ובמשפ' ינועדו והחליטו והסכימו דבר: כי צורות האותיות האלו ושמותם כבד ח ב ר ו עליהם הראשונים מדורות קדמונים וכו' וסוף התשובה ככה ח ב ר ו עליו העליונים והתחתונים (הקד' סוף' הקורא). כי צורתן (של השמעים) הוא ממה ש ח ב ר ו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה (שס 35). כי כבד ח ב ר ו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחתה בלבד (שס 63). — ודברים לא בע"ה, חֶבֶר אל דבר, היה דבוק אליו: חֲמֵש היריעת תהיון ח'בֵּרֶת אשה אל אחתה (שמות כו ג). שתי כתפת ח'בֵּרֶת יהיה לו (שס כח ז). ח'בֵּרֶת אשה אל אחתה כנפיהם (יחזק' א ט). — ובכ"ז יַחְבֵּרָהּ, (יהיה לך חֶבֶר: היחברך⁽¹⁾) כסא הוות (תהי' לך כ.).

⁽¹⁾ נתחבמו המפרשים בדקדוק מלה זו. אמר ריב"ג וז"ל: הוא אצלי פֶּעַל עתיד כבד מבנין פֶּעַל ועקרו שיהיה היחברך כהכתב ואו פֶּעַל בו כי עתיד פֶּעַל הוא יפועל ובסגול תחת הבית למשוך הדברים וכאשר היה זה התקבצו שני נחים אחד מהם ואו המשך חסרוהו והורו עליו בקמץ (הקמץ סוף כס), וכן רד"ק, וכן קצת הדרשים. אולסה' (Olsb. § 250 b) היחברך במקום היחברך כמו תאכלהו במקום תאכלהו לפי דעתו. וכן קניג במלונז (Kö Wb.), שנאכדה תנועת השווק מפני שבפעולת אות הנרונת הוקלה עה"ס מהדגש. אך כבר טען על פרוש זה בטב' (Bö. § 409), כי הכנוי של יחברך קשה שיבוא על פֶּעַל, ולכן ההליטו לקל מבלי לבאר את זרות הנקוד. וכן

באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידותן וכו' וְחִבְרֵי מִהֶם סֵפֶר וּקְרֹאֲתֵי שְׁמוֹ סֵפֶר בְּעָלֵי הַנֶּפֶשׁ (דל"ד, קד') בעלי הנפש). שאלת ממני יחייך השם ויעורר על דיגך ועולמך שֶׁאֵחָבְרָ לְךָ חֵבֶר שֶׁתִּלְמַד מִמֶּנּוּ יָדִיעֶת מֵלֹאכֶת הַעֲבֹר (חשטן סטנר לסרמ"ס). רבינו הקדוש חִיבֵר הַמִּשְׁנָה וּמִיּוֹת מִשָּׁה רִבִּינוּ וְעַד רִבִּינוּ הַקָּדוֹשׁ לֹא חִיבֵר וְחֵבֶר שֶׁמִּלְמַדִּין אוֹתוֹ בְּרִבּוֹם בְּתוֹרָה שֶׁבֶּעַל פֶּה (סוף, קד' יד החוקה). רב חִיבֵר סְפָרָא וּסְפָרֵי לְבָאָר וְלִהְיוֹת עֵיקָרֵי הַמִּשְׁנָה וְר' חִיָּא חִיבֵר הַתּוֹסֵפֶת לְבָאָר עֲנִינֵי הַמִּשְׁנָה וְכֵן ר' הוֹשִׁיעָא וְכֵן קָרָא חִיבֵר וְרִיטוֹת וְכו' וְרַב אֲשִׁי הוּא שֶׁחִיבֵר הַגִּמְרָא הַבְּבִלִית בֶּאֱרָץ שְׁנַעַר אַחֵר שֶׁחִיבֵר יוֹחֲנָן הַגִּמְרָא יְרוּשְׁלָמִית וְכו' וְרֵאִיתִי לְחֵבֶר דְּבָרִים הַמְתַּכְּרִים מִכָּל אֱלֹהֵי הַחִיבּוּרִים בְּעִינֵי הָאֲסוּרִי וְהַמּוֹתֵר (סס). וְחֵבֶר מִחֲבֹרֹת מוֹסֵר בְּכָל עֵינֵי (קד') אֶלְחֵרִיזִי כִּס' מו"ג).

— פֶּעַ, חֶבֶר, — שֶׁחֶבֶר אֹתוֹ: עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו חֶבֶר (שְׁמוֹת לֵט ד'). כִּי מִי אֲשֶׁר יִחְבֵּר¹ עַל כָּל הַחַיִּים יֵשׁ בְּמַחְוֹן (קל' ט ד'). יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֶבֶרָה לָהּ יִחְדוּ (תה"ל קכ"ג). — וְאָמַר בֶּן סִירָא: מִיֵּן כָּל בֶּשֶׂר אֲצִלּוֹ וְאֵל מִיָּנֹי יִחְוֶה אֶדָם, מִהַ יִּחְוֶה וְאֵל כֶּבֶשׂ בֶּן רֶשַׁע לְצִדִּיק נֹאצֵל (כ"ס גי' יג יו"ג). — וְאָמַר הַפִּיטֵן: שְׁתַּת חֶבֶר, מְלֹאֵם הַגְּבֹרֹת, עֲבֹדָתוֹ יִגְבְּרוּ, וְפִיו לֹא יַעֲבֹרוּ (יו"ל ח' סנע', דלון). — וְנִזְנִינֵי מִחֶבֶר, מִחֵבֶר: הַעֹקֵר שֶׁתִּלָּם מִתּוֹךְ שְׁלֹו וְכו' לֶקֶחַ בְּמִחְוֶה לְקַרְקַע פְּטוֹר (מַעֲשֵׂי ד' א'). הַעֲוֹשָׁה בְּמִחְוֶה לְקַרְקַע בִּשְׁעַת גִּמְרָא מֵלֹאכֶת וּבְתִלּוֹשׁ מִן הַקַּרְקַע עַד שֶׁלֹא נִגְמְרָה מֵלֹאכֶתוֹ (כ"מ ז ב'). אִם הַשּׁוֹר שְׁאִינוֹ אוֹכֵל בְּמִחְוֶה חֵרִי הוּא אוֹכֵל בְּתִלּוֹשׁ אִדָם שֶׁהוּא אוֹכֵל בְּמִחְוֶה אִינוֹ דִּין שִׁיאֵכֵל בְּתִלּוֹשׁ (יו"ט מַעֲשֵׂי כ ג'). מִחֵו בֵּין כֶּךְ וּבֵין כֶּךְ בֵּין בְּתִלּוֹשׁ בֵּין בְּמִחְוֶה (סס שְׁנֵי א ד'). דְּבֵר הַתִּלּוֹשׁ מִן הַקַּרְקַע אֲפִילוֹ מִקְצָתוֹ אֲבֹד מוֹתֵר וְהַמִּחְוֶה לְקַרְקַע אֲפִילוֹ בּוֹלוֹ אֲבֹד אֲסוּר (מו"ק יב). הוֹרְעִים וְהוֹרְקוֹת הַמִּחְוֶה לְקַרְקַע (אֶלֶף ח ט). — וְבִפְרָשׁ סֵפֶר: וְחֵבֶר הַיְּרוּשְׁלָמִי בְּקִרְבּוֹ מֵמֵאֲתִים שָׁנָה אַחֵר הַחֶרֶבֶן (ספ' הַקִּנְיָן לְסִרְיָא ד'). וְחֵבֶר אַחֵרִים אַחֵרֵיהֶם חִיבְרוּ מִדְּרֹשׁוֹת וְהַכָּל חֵבֶר קוֹדֵם הַגִּמְרָא הַבְּבִלִית (קד') כִּרְמֵי"ס לִיד הַחֹקֶה). לְפִי שְׁאוֹתָהּ הַלְשׁוֹן הִתְהַבְּרוּרָה לְכָל אֲנָשִׁי שְׁנַעַר בַּעַת שֶׁחֵבֶר הַגִּמְרָא (סס). — וְהַמְּחַבֵּר,

— ¹ בְּרֹב הַסְּפָרִים כְּתִיב יִחְבֵּר וְקָרִי יִחְבֵּר. כִּס' אִם

כְּנוֹי לְמִלְצָה חֲרוּזָה: וְכֵן מְלִיצוֹתָם (שֶׁל מְשׁוֹרֵר סִפְרָד) בְּמִחְוֶה וְגַם בְּמִפְרֹד (כ"י חֲרִי, תַּחֲמוּנֵי ג) — סֶפֶע', הַחֲבִיר, — הַחֲבִיר עָלָיו בְּמִלִּים, דְּבַר אֱלֹהֵי הַרְבֵּה מִלִּים: לוֹ יֵשׁ נִפְשָׁם תַּחַת נִפְשֵׁי אַחֲבֵירָה¹ עָלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאֵינֶיהָ עָלֵיכֶם בְּמִרְאֵשִׁי (אִיזֵק יו"ד). — וְכֵמו חֶבֶר בְּמִשְׁמֵ' כְּלִלִית: הוּא אֲשֶׁר יִצְפָּא וְיִקְרִישׁ הוּא אֲשֶׁר יִכּוֹנֵן גּוֹף הַיֶּלֶד, וְיִחְבֵּר תְּמוּנֹת לְגִלְמִים נְהוּא אֲשֶׁר יִקְרֹם הַגֶּלֶד (דַּכ"ג, מִלְּכוֹתָךְ). בְּלִיעַל וְיִדְיָה מְדִנִּים, וְעוֹ מִצָּח וְיִפְרִיד עֲצוּמִים, לְשׁוֹן צֶדֶק וְיִחְבֵּר הָעֲמִיתִים וְיִקְבִּיעַ שְׁלֹמִים בִּיקוּמִים (כ"י סְלִי, עַל הַסֵּקֶל). וְלִהְיוֹת בְּנֵי עֲלֵה חֵבֶר מִלָּה לְאַחֲוָתָהּ (סו"ל קוֹדֵף 90). הַחֵבֶר רִנֵּי עִם חֲבֵרִים נוֹה נִחְמַד (כ"י חֲרִי, אִתִּיאל ג). — וְכִמְשֵׁם' חֶבֶר דְּבָרֵי שִׁיר, סֵפֶר: סֵפֶר דְּקִדּוּקֵי הַטַּעֲמִים חֶבֶר ר' אֶהָרֹן בֶּן אֲשֶׁר (דַּכ"ט). וְאֲשֶׁר יִדְעָה נִפְשֵׁי אֶחָבֶרָה, אֲמִלֵּל גְּבוּרֹת וְאֶדְבָּרָה (שִׁס"ח לִיוֹס א). יְדוּעִים לְאֶבֶר, אֲשֶׁר חֲכָמוֹת הַחֵבֶר, וְלִנְוֹ בְּרִי מִשְׁבִּיר, לֹאֵל לֹא בְּמִחְרִים (תַּס' יְהוּדִי אֲכָן שְׁטַת עַל נִתְחַס). וְלֹא אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַחֵבֶר כְּזֹאת בְּשִׁירָה הַחֲרָשָׁת וְלֹא אוֹיֹת לְהַחֲבִיר סֵפֶר תְּשׁוּבוֹת בְּמִחְבֵּרָת פֶּשֶׁר וְלֹא נֹדַע שֶׁגִּתְּךָ וְכו' (תַּס' תְּלִמְדֵי מִנְחָה עַל דּוֹשׁ, עֶכֶד חֲנָךְ). — וְאִם הַמְּשׁוֹרֵר: אֲנִי אֲשַׁמֵּחַ בְּשִׁמְחָתוֹ וְאֶחָבֶר אֲמִיר בּוֹ לְעִינֵי כָל קְהִלָּה (כ"י סְלִי, יִדִּי אֵל). בֶּךְ הַגְּבִיר יִצְחָק לְשׁוֹנֵי תַעֲנָה צִחֹת וְשִׁיר תַּחֲבִיר וְלֹא מִפְּסֶקֶת (סו"ל אֲכָן כִּלְדָּה). רִנָּה וְתִהְיֶה אֶחָבֶר לֹו מִלָּה עֶרֶב וּבִקְרָה, נֹרָא תִהְיוֹת עוֹשֶׁת גְּדוּלוֹת עַד אֵינִי חֶקֶר (נִקְשׁוֹת תִּימָל, אֵל חִי).

— סֶפֶע', הַחֲבִיר, — כְּמוֹ קֵל, הַחֲבִיר אֵל פְּלוּגִי, עַם פְּלוּגִי: וְאַחֲרֵי כֵן אֲתַחֲבֵר² יְהוֹשֻׁפֵּט מֶלֶךְ יִהוּדָה עַם אַחֲוֵיהָ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (דַּס"כ כ ל). כְּהַחֲבִירָךְ עַם אַחֲוֵיהָ פֶּרֶץ יִי אֶת מַעֲשִׂיךָ (סס לו). — וְאִם בֶּן סִירָא: כְּבֵד מִמֶּךָ מִהַ תִּשָּׂא וְאֵל עֲשִׂיר מִמֶּךָ מִהַ תִּתְּחַבֵּר מִהַ יִתְּחַבֵּר פְּרֹוֹר אֵל סִיר אֲשֶׁר הוּא נֹקֵשׁ בּוֹ וְהוּא נִשְׁבֵּר (כ"ס גי' יג ב). מִשָּׁל לְשֵׁנִי כְּלָבִים שְׁהוּ מְרִיבִין זֶה עִם זֶה בָּא וְאֵב עַל אַחֵד מֵהֶם אֲמַר הַשֵּׁנִי אִם אֵינִי עוֹזֵר הַיּוֹם הוֹרֵג אֶת זֶה וְלִמְחָר יִבָּא עָלַי לְפִיכָךְ נִתְּחַבֵּר וְמוֹאֵב עִם מְדִין (מַד"ל כַּמֵּד כ). כָּל הַמְּחִיבָה עֲצָמוֹ בְּדְבָרֵי תוֹרָה אֵינִי הַתּוֹרָה מִתְּחַבֵּר עִמּוֹ (כָּלֶה רַכְמִי ד), וְצִוִּי הַשְׁמֹשׁ בְּסִפְרוֹת. — וְכִמְשֵׁם'

הַכְּתִיב יִחְבֵּר. — ¹ יוֹתֵר נֹרָאָה שְׁהוּא בְּמִקּוֹם אַכְמִירָה, חֵת תַּחַת כ. — ² בְּמִקּוֹם הַחֲבִיר, אֵל בְּמִקּוֹם ה.

יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם ח ב ר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (בר' ד ז). ונותנין אותן (את מעות שביעות) ל ח ב ר עיר בטובה (תוספתא שבי' ז ט). כשהוא שומען (את התקיעות) שומען על הסדר ועל סדר ברכות כמה דברים אמורים ב ח ב ר עיר אבל שלא ב ח ב ר עיר שומען על סדר ברכות (כ"ה לד). ויחיד שהלך לעיר אחרת ופסקו עליו צדקה נתת לעניי אותה העיר וכו' בשאין שם ח ב ר עיר אבל יש שם ח ב ר עיר תינתן ל ח ב ר עיר (מג' כו). לא ילך אדם לבית האבל ויבירו לגין וכו' ואם יש שם ח ב ר עיר מותר (חול' ז). עולין ב ח ב ר עיר על האיש ואין עולין ב ח ב ר עיר על האשה (מס' שמה' יא).

ב. חֶבֶר, ט"ז, מ"ר חברים, — לחש שמלחשים החוברים על נחש וכיוצא בזה לבלתי יזיק, Bannspruch charme ; charm : לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן זמנח ומכשף וחבר חֶבֶר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח יא). חמת למו כרמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אונו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חֶבֶרִים מחכם (תס' נח סו). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך כרב כשפך בעצמת חֶבֶרֶךְ מאד (שע' מז ט). עמדי נא בִּחְבֵּרֶיךָ וברב כשפך באשר יגעת מנעורך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (שס יג). — ואמר המשוור : אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חֶבֶר, כי טוב דרכו לתאים תוגות בלבבות ולהפריד חבר (רמב"ע תעש' ט).

חֶבֶר, ט"ז, מ"ר חברים, — א) מי שהוא מִתְחַבֵּר לוולתו, שהוא אתו בידדות, בקרוב דעת, שהוא ידידו, רומה לו, Gefährte, Genosse ; compagne : גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חֶבֶר הוא לאיש משחית (משלי כח כד). חֶבֶר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תס' קט סג). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפלו האחד יקים את חֶבֶרוֹ ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קס' ד טו). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חֶבֶרִים (שופט' כ יא). הישבת בגנים חֶבֶרִים מקשיבים לקולך (ש"ש ט יג). שריך סוררים

הודונות וז"ל : אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים ב ה ת ח ב ר מ כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרתור המפעל ההוא (ר"ש אלעמי, הקד' חג' המוסר). — נֶפֶט, *נֶחֱבֶר, — כמו חֶבֶר : כשם שהכחנים הללו נ ח ב ר ים על הגורן ליטול את חלקם כך עשו שִׁמְעוֹן ולוי בשכם (מד' כד' כד' פ). כל שהוא נפרד ונחבר ומתהפך לכל צד (סור' סקורא 12). — ובחשבון : כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל ה נ ח ב ר מן הפרטים (ראש"ט שמו"ט יב). אגד. — אָהַד. — אָהָה, מתאחה. — אסף. רבב, הרבִּיק. — הֶדְק, וההפך *רפֶט — יָזַג. — יָחַד. — נֶשֶׁק, הַשִּׁיק.

*ערה, מעורה במקצת.

פִּיץ, הפיץ. — פִּיר. — פִּיר, הפיר, ההפך מן חֶבֶר.

צבר, צבור. — צֶרֶף.

קֶבֶץ. — קהל. — קרב, הקריב. — קשר.

רכב, הרכיב על, הרכיב יחד. — רכז, *רָכַז.

שִׁתָּף. — תָּפַר יחד בחושים ובדומה.

ב. חֶבֶר¹, ממנו ב. חֶבֶר, ב. חֶבֶר, *חֶבֶר.

ב. חֶבֶר, פ"י, יני' חֶבֶר, — עשה חֶבֶרִים : קסם קסמים מעונן זמנח ומכשף וחֶבֶר חֶבֶר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח יא). כמו פתן חרש יאטם אונו אשר לא ישמע לקול מלחשים חֶבֶר חֶבֶרִים מחכם (תס' נח סו).

א. חֶבֶר, ט"ז, — א) כמו ב. חֶבֶר, אנשים מחברים יחד : וכחכי איש גדודים חֶבֶר כהנים דרך ירצחו שכמה (כז' ו ט). טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חֶבֶר² (משלי כא ט). — ב) *חֶבֶר עיר, צבור מסדר : ראב"ע אומר אין תפלת המוספין אלא ב ח ב ר עיר³ (והכ"א ב ח ב ר עיר ושלם ב ח ב ר עיר רבי

¹ לא נתברר מקור שרש זה. יש סוברים שמקורו באשור' וממנה בא להלשון העברית.

² פרשו רוב המפרשים 'כמשמ' חברה, ר"ל הבית שישבים שם בחבורה האיש ואשתו. — ³ כבר הביא הערוך שני פרושים : פי' גאון ו"ל גדול העיר אשר יועדו עליו כל הזקנים וכו' פי' אחר צבור מקום שמתחברין בני העיר להתפלל. ע"כ. ובפרוש הראשון פרש גם רמב"ם וז"ל : ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא בנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו. אלא לפני החכם שבהם.

וְחִבְרֵי גִבְעִים (יֵשׁ אֶל כֵּג). הַגִּידָה לִי שֶׁאֲהַבָה נִפְשִׁי אִיכָבָה
תִּרְעָה אִיכָבָה תִּרְבִּיץ בְּצִהָרִים שְׁלֹמָה אֲהִיבָה כְּעִמָּהּ עַל עֵדְרִי
חֲבֵרִיד (סֶ"ז א ז). אֲהַבְתָּ צֶדֶק וְחִשְׁנָה רָשָׁע עַל כֵּן
מִשְׁחָר אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה שִׁשּׁוֹן מִחֲבֵרֶד (תִּסְלִי מֵס ח).
הֵן כָּל חֲבֵרֵי יִבְשׁוּ (יֵשׁ מִדִּי א). — וְחִבְרֵי שְׁלָחַן, מִי
שְׁסוּדָה עַל שְׁלָחַן וּזְלָתוֹ: יֵשׁ אוֹהֵב נִחְפֵּךְ לִשְׁנֹא
וְאֵת רֵיב חֲרַפְתָּךְ יַחְשׁוֹף, יֵשׁ אוֹהֵב חֲבֵר שְׁלָחַן
לֹא יִמָּצֵא בְיוֹם רַעָה (כ"ס גִּנִּי ו טו). — וּפְשִׁט
מֵאֵד הַשְּׁמוּשׁ בְּלִשְׁוֹן בְּמִשְׁמֵי הַזֹּהֶל שֶׁל אֶדָם: שְׁלֹא יֵאמֹר
אֶדָם לֹחֵב בִּירוֹ אֲבָא גְדוֹל מֵאֲבִיךָ (סִנֵּי ד ס).
הַלּוֹמֵר מֵחֲבִירוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הִלְכָה א' (אֲנֹתוֹ ג).
לֹא יֵאמֹר אֶדָם לֹחֵב בִּירוֹ הִילָךְ מֵאֲתִים זֶזוּ וְשָׁקוּל תַּחֲתֵי
מִן הָאוֹצֵר (תּוֹסֵפֶת דְּמֵי ח ד). שְׁכַל הַקּוֹדֵם אֵת הַבִּירוֹ
חֲבִירוֹ מִתְחַיֵּיב בּוֹ (יֹסֵף סֵס ה כד ג). שְׁאִסּוֹר
לְאֶדָם לּוֹמֵר לֹחֵב בִּירוֹ הֵא לָךְ אֵת הַמַּעֲוֹת וְצֵא וְקַח לָךְ
בְּהֵם בָּשָׂר לִפְסָח (סֵס פֶּסֶח ז לד). שְׁהִיָּה אֶחָד מֵהֶן
מִקְדָּשׁ אֲשֶׁה וְחֲבִירוֹ מִחֻמְצָה מִן הַשּׁוֹק (סֵס יכֵּמ יו)
יֵד ד). הַמִּפְקִיד אֶצֶל חֲבִירוֹ כְּשֶׁשָׂר וְאִמָּר לוֹ תַּחֲזֹרְתִּיו
לָךְ נֶאֱמַן (כ"כ עו). ג' חִיָּהֵן אֵינֶם חַיִּים וְאֵלוֹ הֵן
הַמַּעֲצָה לְשִׁלְחַן חֲבִירוֹ וְמִי שֶׁאֲשַׁתּוֹ מוֹשֶׁלֶת עָלָיו
מִי שִׁיסּוֹרֵינָּה מוֹשֶׁלִּין בְּגוֹפּוֹ (בִּינֵי לֵכִי). כֵּאֲדָם שְׁאוּמֵר
לֹחֵב בִּירוֹ יֵצֵא מִלּוּגֵי נִקֵּי מִנְכָּסָיו (פֶּסֶח ככֵּג). לֵאחֲדָה
שׁוֹמֵן אֵת חֲבִירוֹ לְסַעֲדָהּ וְהַכִּיר בּוֹ שְׁהִיָּה מִבָּשָׂה
לְהַרְגוֹ (מִדִּר כִּכְלָ"ז פֶּסֶח). וְהִזֵּי הַמַּצְרִיִּים הָרָשָׁעִים
מִבְּאִיץ קִטְנִים וּמִבְּנִסִּים אוֹתָן בְּבִתְיָהֶם שֶׁלִּיִּשְׂרָאֵל וְעוֹקְצִים
אוֹתָם וּבּוֹכִים וְהִיָּה תַּחֲנִינָם שׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ
שְׁהִיָּה בּוֹכָה וְהִיָּה בּוֹכָה עִמּוֹ (סֵס שְׁמוֹת ככֵּג).
אֵילוֹ הֵייתָ עוֹמֵד לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וְדָם וּבֵא חֲבֵרְךָ
וְנָתַן לָךְ שְׁלוֹם הֵייתָ מַחְזִיר לוֹ (כִּכְלִי לֵכִי). אִם
חֲבִירְךָ דּוֹמָה כְּמִי שְׁלֹא טַעַם טַעַם בָּשָׂר מַעֲוֹלָם
אֲתָה עַל מֵה לְגַלְגֵּל עָלָיו (סֵס לט). בְּיוֹם שׁוֹבְתּוֹ שֶׁל
חֲבֵרְךָ שִׂמַּח עִמּוֹ (מִדִּר קֶסֶל, כִּיֹּם טוֹב). אִמָּר לֹהֵה
שְׁבִידוֹ הַמִּנְהָה תֵּן הַמִּנְהָה לֹחֵב בִּירוֹ וְכו' (אֲדִרְ"ג לֵג).
מַעֲשֵׂה כְּבִנֵּי לֹוֹי שֶׁהִלְכוּ לְצוּעֵר עֵיר הַתְּמָרִים וְתַלְהָה
אֶחָד מֵהֶם בְּדֶרֶךְ וְהִבְאִיאוּהוּ בַּפּוֹדֵק וּבַחֲזֹרָתָם אִמָּרוּ
לַפּוֹדֵקִית אִיָּה חֲבִירוֹ נִזְוֹ אִמָּרָה לְהֵם מֵת (יֵנִמֵּי טו
ו). וְמֵה שִׁפְתָּה שֶׁל בֵּית רַבִּי לֹא נִהְגוּ חֲכָמִים קִלּוֹת רֹאשׁ
בְּנִידוּיָה שֶׁלֶשׁ שָׁנִים יְהוּדָה חֲבִירֵינוּ עַל אֲתָה
כִּמְהָ וְכִמְהָ (מ"ק יו). מִסְּנִי מֵה אִי אֲתָם יוֹדְעִין לִפְיֵם
כִּבְּכָן אִידִי חֲבִירוֹ גּוֹ (יֵנִמֵּי לוֹ). לֹא יֵאמֹר הָרִיגִי מוֹכָה
וְחֲבִירוֹ מִתְחַיֵּיבֵין אֲבָל מֵה אַעֲשֶׂה שֶׁחֲבִירוֹ רָבוּ
לִי (סִנֵּי לֵא). מִימִיָּהֵן שֶׁל כְּעָלִי בָתִּים לֹא נִמְנָעוּ

להיות מתארחין אצל בעלי בתיים חבירים הם (ירוש'
דמאי' כ כד ד). — ובבב' — ראה שני צפרים מתנצין זה
עם זה הרג אחד מהם את חברו הלך והביא עשב
והניחו על פיו והחיהו (מד' כ' נד' יח). — ובדברים לא
בע"ח: כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום
מזה על זה (תרומ' כו). ואין מין (של ורעים) פוגע
בחברו לחובשו (ירוש' שנת ט' יא ד). אם הקדים
מעשה לחברו לא עשה כלום (שם יומ' ס מג:).
טורני הגל לחברו והברו לחברו עד
שהגיעו ליבשה (מד' קל' טלח לתמר). — וחב'ר
לפלוגי, מסכים עמו בדעה: וחורתי על כל תלמידיו
ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערכ' כו). ובשכאתי
והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדבריו ואמר
מצאנו חבר לרבי יהודה בן בבא (יבמ' יז ז). —
וחב'ר בפרט במשמ' מי שלומד יחד עם איש אחר
אצל רב אחד או בבית ספר אחד וכדומה, Kamerad;
school-fellow: הרבה למדתי מרבתי
ומחבריי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולן
(תע' ז). שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה
ונבכשין זה לזה בהלכה (מד' כ' שס"ג, נרת דודי). —
תלמיד חב'ר, מי שהוא גם תלמיד וגם חב'ר: בן עזאי
תלמיד חב'ר דר"ע היה (כ"ב קנת:). — (ב' *ביחוד
חב'ר, לפנים, בזמן בית שני, מי שהיה נזהר בעניני
טהרה דתית ומרדק בהלכות תרומות ומעשרות ושביעית
וכדומה: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם
הארץ לחיובש (דמאי' ג). עם הארץ שאמר לחבר
קה לי אגודת ירק (שם ו יב). אשת חבר משאלת
לאשת עם הארץ נפה וכברה (שם' ס ט). המקבל
עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא
יתן תרומה ומעשרות לעם הארץ וכו' (תוספתא דמאי'
כ ג). חבר שהיה מיסב במשחה ומעודת עם הארץ
(שם ג ז). אינו דומה חבר שקילקל לבן חבר
שקילקל (שם כ יד). חבר ועם הארץ שירשו את
אביהן (שם ו ח). משלם קרן וחומש לכהן חבר
וחבר אינו נותן אותן דמים (שם תרומ' ז ז). אפילו
חבר ששלח לחבר צריך לעשר (ירוש' דמאי' כ כג
ד). לא ישמש חבר במשחה עם הארץ (שם). רופא
חבר שהיה מאכיל לתולה עם הארץ נותן לתוך
ידו (שם ג כג:). כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו
בצבור ואינו נענש עליו (מד' ש' שמות כו). לכהן חבר
שמסר לכהן עם הארץ ככר של תרומה (שם ויקר' יח).
— ומ' : העומד על גרונן ובידו תרומה ואין מכיר אדם

עובד כוכבים תחת עובד כוכבים ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת ת"ח (שנת יא.), שלשה שונאין זה את זה אלו הן הכלבים והתרנגולין זה חברין (פסח' קיג.), בגוי נבל אכעסם וכו' אלו חברין (יבמ' סג.), הראני חברין דומין למלאכי חבלה (קדוש' עב.), שהיו החברים מחורין על הבתים וגושלין נר מבית כל אחד ואחד בלילה שקוראין צדה כדי שיראו גרות מבחוק (תשו' סגא', הסכני דלת.), ובמלכות פרסיים היו חברים שבהן מחורין על בתי ישראל ומכבין את הגרות וחותרין את הנחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע"ז ולא היו עוובים לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ מע"ז שלהן שהיא בית בורא (שחלתות דרכ' אחתי גאון מכ.), שהיו פרסיים קורין לכומרין חברין והיו אותן חברין רעים מאד ומצירין לישראל (ערוך, ערך חכר).

חֶבְרָבֹר, ת"ז, מ"ר תְּחִבְרָבֹרִים, — בעל תְּחִבְרָבֹרֹת : משם נסענו והנה שוחה עמוקה, בוקה ומבוקה ומבולקה, לא ישמע בה רק קול בבי וקול צעקה, ובתוכה אריות וגמדים, ועקרבם חבורים (עמל' מתכ' כח), לא אאריך בספור אכילת הברבורים והגמדים החבורים, ולא בסעודת הדגים, וביתר מיני התענוגים (ס' ית).

תְּחִבְרָבֹרֹת — ע"י חברברה.

חֶבְרָבֹר⁽¹⁾, ש"ז, מ"ר תְּחִבְרָבֹרִים, — לשאה גדולה ארסית : שהיה (ר"ח בן דוסא) עומד ומתפלל וזכא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לאדם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את רבי חנינא בן דוסא (ירוש' נכ" ס' ט.), מה עשה הב"ה זימן חנינא והעלה עליה חרדון ויצא ממנה חברבר

(1) לא נתברר לא מקור השם הזה ולא לאיזה נחש או למאה קראו בשם זה. ובגמ' ירוש' המובא בפנים נאמר עוד : מה עסקיה דחרדון חברבריא כד הוית נכית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברברא מיית ואין חברברא קדים למיא בר נשא מיית. — ובעבר' : מה טיבם של אלה החברברים אם הכיש אדם אם האדם מקדים להמים ימות החברבר. ואם החברבר יקדים ומת האדם. ע"כ. ואולי הוא מה שקוראים הערבים ורל a), ואומרים עליו שהוא גדול מאד וערום ומויק וזנבו דומה לנחש. ואולי דומה מלה זו להמלה חפרפרת, ע"י זה הערך.

(a) ורל

שם הרי זה משאל לחברירי וזלעם הארץ (תוספתא דמאי ס' ד). תנו רבנן חברירי אין שאילת שלום ביניהן עמי הארץ ששואלין מחורין להם בשפה רפה ובכבוד ראש (תעל' יד.). — "וכנוי כללי לחכם, מלמד : וזכרתי מה ששמעתי בבר ממענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים (כוזרי א' א). ואחר בן קרא (מלך הכוזר) חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו אמר לו החבר אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב וכו' (ס' יא-א). ובאשר למד המלך התורה וספרי הנביאים לקח החבר ההוא לרב והיה שואל אותו שאלות עבריות (ס' כ א). — "ושם תאר כבוד אצל היהודים בגרמניה למי שלמד חרבה תורה : ולאיש אשר אלה לו אמרתי מה שפיר נחלתו וראוי לכבדו ולענוד עמרת לראשו ביתר שאת ויאות לרוממהו בקהל עם לקרותו בשם הבח' החבר נתן בן כפ' דורו וכו' כי יש תקנה במעתיין שלא לסמוך (בחורים) בסמיכת חבר (סמיו' חכר, מרדכי נעט, שנת תפ"ג, JEnc. Haber). — "חבר עיר, החשוב והנכבד בעדה" : שאלת צבור שהסמיכו שכל מי שיקדש אשה שלא מדעת חבר עירי וקני הקהל שלא יהיו קדושים קדושים (תשנ"ז כ' ס' ג) — "אחד מהעדה : חבר (2) רשאי ליתן למי ששר בעיניו אבל לא מורינו כ"א בהסכמת ב' פרנסים מהגמונים להגמונים (פיק' ק"ק כמנג, סתק אג' סכנ', ט' תל"ח). — "ופשט השמש בהשם חבר במשמ' אחד מבני חברה, Mitglied ; membre ; member. — ובהשאלה, בהסכמת הלשון, יחבר למלה פלוגית, דומה לה בצורתה, במשמעתה : חרונים הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר (ראש"ע ס' א' א). — ובכלל דומה לדבר : וידוע שכל הדברים שבעולם יש להם חבר חוץ מן הגאווה שאין לה חבר (שנע יסודה).

א.**חֶבְר**, ש"ז, מ"ר חֶבְרִים, — כמו חֶבֶר, מכשף : המקמר לחבר. חובר חבר הוא (סנה' סה.). חובר חבר אחד חבר גדול ואחד חבר קטן ואפילו נחשים ועקרבם (ס').

ב.**חֶבְר**⁽³⁾, ש"ז, מ"ר חֶבְרִים, — כהן פרסי עובד האש, Geber ; guebre : תחת ישמעאל ולא תחת

(1) ע"י למעלה א.חבר משמעה ב', בהערה. — (2) והעיר שם דוד קופמן : שם חבר הנוכח כאן אינו שם החבר הנהוג ברוב מדינות אשכנז אשר היה עמרה שאינה הולמת אלא מי שהסכמת רוב הקהל מסייעת. (3) מפרסית ע"כ, עובד האש.

אהבות איש דאבות, ימי חברה באש אהבה משקים ולילות נודד במר ונהי מעיבות, ולכן אפלה נא כל ימותי ביד חברה ולרעות או לשובות (רש"י, שירי שלמה ל). — ואמר המשל: אין חוצין בפני התאווה בעצימת העינים ואין קיום לחברה כעצמות שפתים (מראה המוסר ו). — ב' יחבור הרבה אנשים לאיוו תכלית מיוחדת, חברות של צדקה, של חכמה, של עסקים; ועכשיו נבא הקדש הוליס הממונים על החברה הנזכרת תובעים לכן הנודד אעפ"י שבאר להקדש תלמוד תורה וכו' ונבא חברת תלמוד תורה תובעים לכן הנזכר כל סך הגדר (תנ"י) סכ"י גילוני (א), ולא תקבול לו מת ולא תכניסו אותו לחברות מצוה ולא לחברות רשות (ש"ת ריב"ש קעג). נתרצו ויאותו הכתות הנ"ל ועשו ביניהם חברה ושותפות עד תשלום ב' שנים רצופים (ש"ת למס לכ קיג). — יחברה האנושית, החיים המנמסים של בני האדם: ולהועיל לחברה האנושית (ש"ת כ"ו).

* **חֶבְרָה** (ש"י, מ"ר חֶבְרָה, — א) אשת חבר, או אשה שמתנהגת כמו חבר בעניני מחרה וכו': באשה חברה עסקין (סנה"ת). — ומ"ר: מעשה בשתי נשים חברות שנתחלפו להן כליהן בבית המרחץ (תנ"י). — ומ"ר 'חברות': וכן בשתי נשים חברות שנתחלפו כליהם וממאום (ר"ת תנ"י). — (ב) ידעה, ידידה: אשה יהודית היתה לה אשה חברה מעדת בני ישראל (תולידה סומרו' 95). — ובמשמ' נערה לומדת יחד עם נערה אחרת בבית ספר, או עובדת אתה יחד איוו עבודה, או מתחלפת אתה תמיד, Kameradin; camarade, — נהוג בדבור העברי בא"י. **חֶבְרָן** (ש"י, — כמו חברה: ושתיי ומימי לי ערבים ונמתק לי בחברונך רגבי, וכי אז אכברה נודך כמו אש לבבי חם ויכני שרבי (ד') אכרנאל, תלונה על הסמן).

* **חֶבְרָה** (ש"י, — חבר של חבר: אמרה לו בתי (של רב יוסף לר"י) פסוק לי מונוני פסק לה

(שס ח יב). מימיו לא ואמר לך אדם שעקצו חברה בחיה נשכו כלב שומה וחיה (שס). — ועי' חורבר. **חֶבְרָה** (ש"י, מ"ר חֶבְרָה, — שורות וכתמים מתחלפי הגונים, כמו של נמר, Streifen; raie; spots: היהפך כושי עורו ונמר חֶבְרָתוֹ גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). — יוגם בכלים וכיוצא בזה: כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברורות וגוונים (רש"י שס"א א יא).

* **חֶבְרָה** (ש"י, לנק' - ברית, — שיש בו חברבורות: ואבקש הקסת והדיו וחקקתי, ועל הספר כתבתי, אגרת רחוצה בבורית, והיא חברה רית, בי על אות אחת מאותיותיה נקודה, והשנית נקיה ובדודה (ר"י תריו, איתאל כ).

* **חֶבְרָה** (ש"י, — כמו חֶבְרָה: אולי תהי בעלות שחר מבשרת, ליר ככושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיר יחסר חֶבְרָה, עד נואשה עין מיהל לחוות והרי חמה אשר פעמי רכבה מאחרת (ר"י הלוי, עין נדיכה).

* **חֶבְרָה** (ש"י, מ"ר חֶבְרָה, — א) כמו חֶבְרָה, חבר, אגודה, אנשים מחברים יחד לענין אחד, לבונה אחת, Gesellschaft; société; association: וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (ליוב לז ח). — ובמשמ' *חם של ירדות ורעות בין אנשים: כלום יש סעודה שאין בה המרח וחברה אלו לאלו (מד"ר קט"ו, כלל עת), וכוונת הדת הטבעית להרחיק העול ולקרר היושר כדי שיתרחקו האנשים מן הנגבה והגולה והרציחה באופן שתשאר ותתקיים החברה בין האנשים ויהיה כל אחד מנוצל מכף מעול וחומץ (פסקים א ו). שחברת הרבים לא תשלם כי אם בהיות ביניהם אהבה ואחוה (מנ"י המאור שיג). שיש לו (לעם הארץ) מעלות המדות שתיטב בהם חברה זו עם זולתו (פ' המנ"ס לאמות ה), שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וזאת חברה טובה ודבורן ומשאן בנחת עם חברות (הו"א סנה"ב ז). — ואמר המשורר: והן נוסף נודד על שונאיהם ונתן משכנות חברה חרבות, ואמנם כל ימי אהב עמלים וקראו איש (1) לפי דעת החכמים מן חבר במשמ' צבוע. עבר' ח'בר a, והשם חברה b) בגר של צבעונים, והשם חֶבְרָה ענן שיש בו רצועות לבנות ושחורות.

(a) - ג. (b) חֶבְרָה (c) חֶבְרָה

(1) במסכר (Bö. § 635, 785) קבע המשקל חֶבְרָה לשם הישר מן הכנוי חֶבְרָתָה, וכמו בהמתק מן בהתה, שכתב מן שכנה. אך בדבור העברי נקבע הסגנון ליחד המשקל חֶבְרָה, שקבעוהו רוב המדקדקים להגשמה חֶבְרָה, למושג של עוזרת ומשתפת בחיים וכדומה, כמו אשה וכיוצא בזה, וחֶבְרָה להמדרגה האחרת מהמושג הזה, לחברה של בתי ספר וכדומה.

(ס). לא תלוה אשה בכר לח בריתה עד שתעשנו דמים (כ"מ ס ט). לא עשו דברי צרה אצל חבריתה כלום (י"ז' י"מ' י"ס). ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו וכו' ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד (כ"כ' י"ח). מעשה בשתי גערות שירדו לשנות ולמלאות מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית אמרה לה כלו מזונותיה (מ"ד' כ"א' מ"ט). מפני מה סוטה אינה שותה בכוס של חברתה שלא יאמרו בכוס זה שתה פלוגית ומתה (כ"ס ויק' כו). מעשה בקרתנית אחת שהי' לה שפחה כושית שירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתי ונוטלני לאשה (כ"ס ש"ס, ט, חל תל'א'י). — ומ"ר כ"ג: הממאנת וחברותיה אין להן מנה מאתים אבל תוספת יש להן וכו' עוברת על דת וחברותיה אין להן תוספת וכל שכן מנה מאתים (כ"מ' ק"ח). חברותי רואות ועושות כל צורכי (והסד'ר, שמות ק"ח). — ובבב"ב: הרי היא (פרתי) מושאלת לך היום שתשמור לי חברתה למחר הרי חברתה מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר (תוספתא כ"מ כ"ב). — ודברים לא בבב"ב: שתי חביות ובהן כשני חצי' זיתים וכו' נפתחה אחת מהן היא והבית טמאים וחברתה טהורה (א"ל' ח ו'). אשה חוששת אחת מעיניה ובוחרת חברתה ויוצאת לשוק (י"ז' ס"ג ח י"ח). שתי שדות בניכסי הגר המיצר בנתיים תלש מאחת מהן לקנות חברתה ולא לקנות המיצר היא נקנית וחברתה אינה נקנית (כ"ג ג' י"ד). מכאן ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה והגשמים יורדין ואין טפה מתערבה בחברתה (מ"ד' דכ"ו ז). זו גר מערבי שנותן בה שטן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים (ש"ת כ"ב). אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה ראה (הב"ח) גבוהה מחברותיה והבין שפילקוה מאחר שנמדרה שם (כ"ט' י"ח ג' ד). ירקות שאמרו חכמים בפסח שאדם יוצא בהן ידי מרור חורת ועולשין ושאר חברותיהן דקות הם (ס"א, סו"י' י"ג).

חֶבְרֶת. ש"ג, נהפס' חֶבְרֶת, מ"ר חֶבְרֶת, — (א) מה שמתחבר לדרב, והמקום ששם שני דברים מתחברים זה לזה: ועשית ללאת חבלת על שפת היריעה האחת מקצה בחֶבְרֶת (שמות כו ד). וחמשים ללאת על שפת היריעה החֶבְרֶת השנית (ש"י). —

וכו' פסוק לי שיראי אמר לה שיראי למה אמרת לי לך ולחברך ולחברך (כ"מ' ס"ה).
חֶבְרֹתָ. ש"ג, — (א) מעמד ומנהג של חֶבְרָה, כמו והירות בהלכות טהרה וכדומה: עם הארץ שקיבל עליו דברי חברות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמ"א כ ג). בראשונה היו אומרים חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחברותו (ס"ג ד). אפילו תואר חברות אין עלינו לרעה (י"ז' כ"כ' ס ט). אשת עם הארץ שנשאת לחבר וכן בתו וכו' צריבין לקבל דברי חברות (ע"ז ל"ט). הבא לקבל דברי חברות אם ראינוהו שנוהג בצינעא בתוך ביתו מקבלין אותו (נכ"ל' ז). — כמו חֶבְרֹתָ: דניאל וחביריו מדרביו חברותו עורא וחברותו? (פסוקי דנבי, תה"ל). — (ג) "ידידות וקדושת: מדות הטובות כדמסים וענוה וכו' וחֶבְרֹתָ ורעות (כ"י, הקד' כן ס"ח).

חֶבְרֹתָהּ. ש"ג, — יחס של חברה עם הוולת: ואם תבזה עוד השירים אשר אהבתי, אמחה אותך מספר החברות אשר כתבתי (עמ"ל, מחכ' ח). תועלת הספור המחבר מייקץ ומצוה וזכור לכל אדם חלש המר שלא יעשה חברותה ושותפות עם שהוא יותר חזק ממנו (מידות אלוסי' ו, קנץ ד"י של משה). — ובצורה ארמית: לא נקרא אדם כל זמן היותו יחידי כי קודם לכן לא היה שלם ואחר שנברא החברותא נקרא אדם (מנח' קנף' ל"י מ"ס' א).

חֶבְרָה. ש"ג, כ"י חֶבְרָה, מ"ר חֶבְרָה, — ש"ג מהשם חֶבְרָה, אשה שהיא מחברת להוולת בקשר של ידידות או נשואים וכדומה, Gefährtin; compagne; female companion: כי י"י העיד בינך ובין אשת געוויך אשר אתה בגדתה בה והיא חֶבְרָתְךָ ואשת בריחך (מל' כ יד). ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננו מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מ"ד' א"ס' ויקי' כ"ו). — ובמשמ' "אשה שהיא וזו לא האשה שמדבר עליה: משאלת אשה לחברתה החשודה על השכועית נפה וכברה (ש"י' ס ט). וכן האשה (שואלת) מחברתה בכרות (ש"ת כ"ג א). כל הקודמת לחברתה אפילו שעה אחת (כ"מ' י

(1) בארמית: אמר ליה רב פפא לאבאי ודולמא מעיקרא לא כוין דעתיה ולבסוף כוין דעתיה אמר ליה חברותא כלפי שמיא מי איבא (כ"כ' ל"ג).

(כ). — ופעול חבוש, חבושים, חבשים: ויקם וילך וב
 עד גבח יבוס. היא ירושלם ועמו צמד המורים
 חבושים ופילגשו עמו (שופט' יט י). והנה ציבא נערמפישת
 לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם
 (ש"כ יו א). — חבש אח המכה, הפצע, קשר על
 המכה בד בשמן או כרטיה אחרת לשמר עליה מפני
 קלקול ולרפאותה, *ban; eine Wunde verbinden*; *bandage*; *bind up* (awound)
 שבר עמו ומחין מכתי ירפא (ישע' לו כו). את וגח ות לא
 חוקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם
 ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם
 (יחזק' לד ד). לשום חתול לחבשה לחוקה (שס ל כא);
 — ובהשאלה ברוחניות ובמוסריות, תקן תקלקולים
 שבעם: כי יתפש איש כאחיו בית אביו שלמה לכה
 קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ירך ישא ביום
 ההוא לאמר לא אחיה חבש' ובביתי אין לחם
 ואין שמלה (ישע' ג ו-י). — ובמשמ' נחם אדם, שמתחו
 מצרתו: יען משה יי אתי לבשר עניים שלחני
 לחבש לנשברי לב לקרא לשבויים דרוז ולאסורים פקח
 קוח (ישע' סא א). — חבש את פלוני, אסר אותו
 בבית אסורים: אם יקום והתהלך בחוץ מניד
 ש חו ב ש ין אותו (את המכה) עד שמרפא (מכ' מ
 משפט' מוק' ו). בש ש חו ב שו הו ישראל אבל אם
 ח ב שו הו גוי אשר פיהם דבר שוא וכו' (ירוש' פסח' ח לו).
 הדבר דומה לאחר שקלקל בעיר מסרו
 לבעל האגמון וח ב שו והיה קשה מבעל האגמון
 מסרו לבעל הומורה וח ב שו (שס ט כד). לא
 היו ימים מועטין עד שתפסותו לר"ע וח ב שו הו
 בבית האסורים ותפסו לפסוס בן יהודה וח ב שו הו
 אצלו (כרכ' סא). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך
 בשוק וזה נהרג. אלא מלמד שחו ב ש ין אותו
 (כתוב' לג). היה פודה למי שרוצה וח ב ש למי
 שרוצה (מד"ר דבר' ב). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף)
 השמע לי אמר לה לאו אמרה הריני חו ב ש תך בבית
 האיסורין (יומ' לס). — ופעול: מי שנתחדש בעלה או
 נשתתה או שהיה ח ב ש בבית האסורין (סוף' ד
 ה). לאדם שהיה ח ב ש בבית האסורים והיו אומרים
 לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין
 (כרכ' ט). שהיה לה כעם בבית בעלה או שהיה

(ב) אחד העורות שבעין, *Bindehaut; conjonctiva*: השבע מחיצות (שבעין) הם אלו הרשת
 והשליא והקשה ויריעת העששית והענבית והקרנית
 והחזרת וכו' והמחיצה הרביעית היא החברת
 וגם נקראת ארונה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת
 מצד חוץ (מ' אלדכי, ש"א ד). — ובזמן החדש נקבע
 השם חברת לחבור דפים יחד לספר פחות או יותר
 דק, או לכל אחד ואחד מהספרים של קבץ שיוצא לעתים
 קבועות, כמו מעם בחדש וכדומה, *Heft; fascicule*:
 אבל מרדפי את התועלת ירדתי מדרגה מחזרת
 הגדולה אשר אני מתעסק בה לעת כזאת (מ"ג, קד' ק"ס).
 התחלה אשר מרו הבריות לחברתה היא לאמר קרית
 ספר (סוף, קד' דכ"ו). והנני בא היום בשתי חוברות
 קטנות אליך האחת הוא הספור אשר דרשת וכו'
 תוציאם אחד אחד ותדפיסם בקול מבשר או יותר
 טוב תוציאם בחוברת מיוחדת ונתת לי מספר
 העתקות (אג' י"ג א נט). השחר ח'ברת א', וכדומה.

חבש¹ ממנו חבש, חבש, חבוש, חבושה, חבושה.

חבש פ"י, חבש, חבשה, אחבש, יחבש, יחבש,
 אחבשה, יחבשנו, — א) חבש דבר אל דבר,
 על דבר, קשרו אליו, *binden, umbinden; attacher*,
 to bind, למשל המנבעת על הראש: וחגרת אתם
 אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מנבעת (שמות כט
 ט). ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מנבעות (ויקד' ח
 יג). פארך חבוש עליך וגעליך תשים ברנליך
 (יחזק' כד יו). — ובהשאלה במליצה: אפפוני מים
 עד נפש תהום יסבכני סוף חבוש לראשי (יונ' כ ו).
 — וחבש את פלוני בדבר, הלביש את ראשו
 בדבר: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש
 ואכסך משי (יחזק' יו י). — ואת החמור, חבש את
 החמור, ר"ל חבש לו האפק: וישכם אברהם בבקר
 ויחבש את חמרו (בראש' כג ג). ויחבש לו החמור
 לגביא אשר השיבו (מ"א יג כג). ותחבש האתון ותאמר אל
 נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). ויאמר אל בניו חבשו לי החמור
 ויחבשו לו החמור וירכב עליו (מ"א יג יג). חבשו
 לי את החמור ויחבשו (שס כו). כי אמר עבדך אחבשה
 לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך (ש"כ יט

(¹) בערב' חבש א).

(¹) יש מפרשים חבש זה במשמ' חבש בבית
 האסורים, לקמן משמ' ג' — ועי' ערך חבוש.

— נִסְעָה, *נִחְבֵּשׁ, — שֶׁחֲבָשׁוֹ אוֹתוֹ: הָאִשָּׁה שֶׁנֶּחֱבֵשׁ בִּידֵי עֲבָדִים עַל יְדֵי מַמּוֹן מוֹתֶרֶת לִבְעֻלָּה (כְּמוֹכ' ג' ט). הַדְּבָר דּוֹמֶה לָאִשָּׁה עוֹבֶרֶת שֶׁנֶּחֱבֵשׁ בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין וְלִדָּה שָׁם בֶּן (מִדְ"ר דִּכְר' ט). אִמֵּר לָהֶם בְּרָאשׁוֹנָה שִׁמְעִיתִי לָכֶם לִכְרֹם גִּחְבֵּשְׁתִּי (תַּנְחוּמָא מְרִיע' י). וְאוֹתוֹן גִּחְבֵּשִׁין תְּפוּסִין שִׁישׁ לָהֶם כְּבִלִי בְּרוֹל בְּרַגְלֵיהֶם ר"י מְתִיר לְצִאת בָּהֶם לְרִישׁוֹת הָרַבִּים (מִרְדְּכִי שֶׁנֶּחֱבֵשׁ ג'). — וְכִשְׁאִלָּה בְּעֵינֵי וְרִיעָה: מָה אִם מוֹקֶשֶׁה בֵּין הַמוֹקְשִׁיּוֹת שִׁפְיָתָה כּוֹחוֹ לְהַצִּיל בְּשִׁמּוֹנָה גִּחְבֵּשׁ בְּשִׁמּוֹנָה מוֹקֶשֶׁה בֵּין הַבְּצִלִּים שֶׁהוֹרֶעֶת כּוֹחוֹ לְהַצִּיל בְּשִׁתִּים עֲשָׂרָה לֹא כָל שָׁכֵן שֶׁלֹּא יִחְבֹּשׂ אֶלָּא בְּשִׁמּוֹנָה (יִרְמ' כָּלָף ג' כח ד). — וּבִמְשִׁמ' יֶאֱרֹג בְּתוֹךְ אֲרָג, וְאִמֵּר הִפְסִינָ: וְצִמְרִי לֹא תִלְבֹּשׁ, כִּמוֹ פִּשְׁתִּים נִחְבֵּשׁ, וְלֹא תִקְמִירוֹ דְּבִשׁ, תִּמְרִים וְשִׁאֲרוֹרִים (אֲזֵרָה, רֶשֶׁק ג' לֹא תַעֲשֶׂה).

— נִתְפָּס, *נִתְחַבֵּשׁ, — כִּמוֹ נִחְבֵּשׁ: וְכַעֲס (הַמֶּלֶךְ) לְקִרְאָתוֹ מִפְּשִׁין וְכו', אִמֵּר כָּלִי יִתְּנֵנוּ לְכוֹכֶם וְהֵם יִתְּנֵנוּ לָכֶם בְּבֵית הָאִסְרוֹרִים (שֶׁנֶּחֱבֵשׁ קִנְיָ).

א. *חֲבֵשׁ, חוֹבֵשׁ ש"ו, — כִּמוֹ *חֲבִישׁ: מִיָּם שֶׁהִדִּיחַ בְּהֵן חוֹבֵשִׁין וְדִרְמַסְקִינִין לְחוּלָה (תּוֹסֵפֹת תְּלוּמ' ז' יג).

ב. *חֲבֵשׁ, ש"ו, — בְּמִשְׁמ' מִה שֶׁחֲבִישִׁים עַל הַמִּכָּה, וְאִמֵּר הִפְסִינָ: חֲבִישׁ אֲרוּכָה וְאֲרָךְ יוֹם טְבוּכָה תְּתוּלָה לְמִכָּה יַעֲלֶה בַּעַת יִמְלֹךְ (מִוִּס' א' ר"ה, אֲנִסְיָה). רָחֲצוּ וְהוֹכּוּ כָל קָהָל, וְתִתְּלוּ חֲבֵשׁ עֲצֵב מַחְלִי (יִזְלֹד פֶּרֶה, אֲלִילִי). וְשִׁתִּין אֲשֶׁר פָּרַח בִּגְבִי לָבוֹ בְּשִׁמֹן טוֹב דְּבִרְךְ לֹא יִהְיֶה חֲבִישָׁנִי, נָם אִשׁ תִּשְׁקֹתְךָ בְּמַעֲשֵׂי בְּמִי מִכְתָּךְ כִּבְּה יִקְוֶה אֲשֶׁנוּ (רַמְכ"ט, לִכְבוֹד אֱלֹהִים אֲלִפְתָּח).

*חֲבִישָׁה, ש"ו, — כִּמוֹ חֲבִישָׁה: אֲרִשְׁבִּי תִבּוֹא חֲבִישָׁה וְתַעֲמֹד עַל חֲבִישָׁה תִּבּוֹא חֲבִישָׁה שֶׁחֲבֵשׁ אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ (אֵת אֲתוֹנוֹ) לִילֶךְ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְכו', וְתַעֲמֹד עַל חֲבִישָׁה שֶׁחֲבֵשׁ בְּלַעַם לִילֶךְ וְלִקְלֹל אֶת יִשְׂרָאֵל (מִדְ"ר נִרְאֵשׁ נ"ה).

*חֲבִישָׁה, ש"ו, — כִּמוֹ חֲבִישָׁה: תִּבָּא חוֹבֵשָׁה שֶׁל אֲבָרָהֶם שֶׁהִלֵּךְ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַמָּקוֹם וְתַעֲמֹד עַל חוֹבֵשָׁה שֶׁל בְּלַעַם שֶׁהִלֵּךְ לִקְלֹל אֶת יִשְׂרָאֵל (מִכ' כְּשִׁלֵּחַ א).

חבת¹, מִמֶּנּוּ מִחֲבַת, חֲבַת, *חֲבִית, *חֲבִיתָה.

חֲבַת, ש"ו, מ"ר חֲבַתִּים, — כִּמוֹ *חֲבִית: וּמִתְחִיָּה מִן הַלְוִיִּם הוּא הַכּוֹר לְשֵׁלֶם הַקְּרִיָּה בְּאִמּוֹנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבַתִּים (דִּה"א ט' א). וְהִסְתִּי וְהִחֲבִיתִי וְהִיִּין שְׁלִישֶׁ עֶשֶׂר כְּהֻנִּים וְזֻכִּים בּוֹ (יִזְמ' ג' ג), סֵלֶת קוֹדֶמֶת

בְּמָקוֹם חֲבֵשׁ, וְעִי' עֵרֶךְ מִכְר', — רַק עֲבָר'.

בְּעֻלָּה חֲבוֹשׁ בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין (כְּמוֹכ' ס'). מַעֲשֵׂה בְרִיעַ שְׁהִיָּה חֲבוֹשׁ בְּבֵית הָאִסְרוֹרִים וְעִיבָר שֶׁלֹּשׁ שָׁנִים זֶה אַחֵר זֶה (סִנֵּה' יב). עֶמֶד מְנִשָּׁה וְהִכְהוּ (אֵת שִׁמְעוֹן) מִכָּה אַחַת וְהִבְנִימוּ בְּבֵית הָאִסְרוֹרִים וְנָתַן עֲלֵיו כְּבִלִּים וְאִמֵּר לָהֶם זֶה יִהְיֶה חֲבוֹשׁ עַד שֶׁתִּבְּאוּ אֶת אֲחֵיכֶם (מִדְ"ר נִרְאֵשׁ א'). כִּנּוּחָה שֶׁבַע עוֹלָם אִדָּם חֲבוֹשׁ בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין וְאִין כָּל בְּרִיָּה מִשְׁגַּחַת עֲלֵיו (שֶׁס וִיקָר' יד). הַדְּבָר דּוֹמֶה לְמִי שְׁהִיָּה חֲבוֹשׁ תוֹךְ שְׁנֵי כְּתִים זֶה לָפָנִים מִזֶּה וְהָיוּ שָׁם שְׁנֵי שׁוֹמְרִים (תַּנְחוּמָא נִשְׁא ט). עֲטוּפָה כְּאֵל וּמְנוּדָה מְכַל אִדָּם וְהִי חֲבוֹשָׁה בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין (עֲלוֹב' קד'). לִבַּת אַחַת לְמִסְיָן שֶׁהִיָּתָה חֲבוֹשָׁה בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין (מִדְ"ר קָהָל, אֵת הֶכֶל). חֲלָה הוּא אִוִּי שֶׁחֲלָתָה הוּא אִוִּי שְׁנִיָּהֶם חֲבוֹשִׁים בְּבֵית הָאִסְרוֹרִים (יִמ' סד). כִּגוֹן שֶׁהָיוּ אֲבִיו וְאִמּוֹ חֲבוֹשִׁים בְּבֵית הָאִסְרוֹרִין (חֲלוֹ' יא). — וְשִׁמּוֹר בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְצִאת מִשָּׁם: לְמַעַן יִנּוֹחַ שׁוֹרֵךְ וְחִמּוֹרֵךְ הוֹסִיף לוֹ הַכְּתוּב נִיחָה אַחֵר לְהִיּוֹת תּוֹלֵשׁ מִן הַקֶּרֶקֶק וְאוֹכֵל וְכו', אִוִּי אֵלָּא יִחְבֹּשׁ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ (מִכ' מַעֲשֵׂה, מִס' דִּכְסֵף כ'). לְעוֹף שְׁהִיָּה חֲבוֹשׁ בְּכִלּוֹב בֹּא עוֹף אֶחָד וְעַמֵּד לוֹ עַל גְּבוֹי אִמֵּר לוֹ אֲשֶׁרִיךְ מִה מְזוֹנוֹתֶיךָ מִצְוִיִּין לָךְ (מִדְ"ר קָהָל, שִׁמְת'). — ד' *חֲבֵשׁ הוֹרְעִים, וְרַע אֹתָם דְּחוּסִים זִלְזוּ: הַתֵּלֶם וְאִמֵּת הַמִּים שֶׁהֵן עֲמֻקִּין טַפַּח וּזְרַעִין לְתוֹכָן שְׁנֵי יוֹרְעוֹנִין אֶחָד מִיָּבֵן וְא' מִיָּבֵן וְאַחֵר בְּאִמְצַע וְכו' (וְאִי אֲפִשֶׁר לְזוֹרַע חֲמִשָּׁה יַעֲן) צֶדֶק שְׂכָאן וְצֶדֶק שְׂכָאן חוֹבֵשׁ אֶת הָאִמְצָעִי (יִרְמ' כָּלָף ג' כח ג). הִיָּה שֶׁם גִּרִיד שׁוֹרָה וְשׁוֹרָה נִדָּר וְשׁוֹרָה חוֹבֵשִׁין אֶת הַשׁוֹרָה נְבִי שֶׁל גִּדֵּר בִּשְׁדוֹת (שֶׁס כ' כח). אִין אִדָּם חוֹבֵשׁ דְּבָר שֶׁאִינוּ שֶׁלֹּ (שֶׁס), שְׁהוּא חוֹבֵשׁ בְּשִׁתִּי רוּחוֹת וְכו' אֲרוּכָה בְּכִמָּה חוֹבֵשׁ וְכו' בְּשִׁמּוֹנָה (שֶׁס ג' כח ד). עֲבֻדָּה פּוֹגַעַת בְּעִבְדוּתָהּ וְאִין מִיָּן פּוֹגַעַת בְּחִבּוּרָהּ לְחוֹבֵשׁוֹ (שֶׁס שֶׁנֶּחֱבֵשׁ ט' יא ד), וְכִלְכֵּר שֶׁלֹּא תִהְיֶה חֲבוֹשָׁה מֵאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ (שֶׁס כָּלָף כ' כח). רְבִי טַאִיר אֹמֵר אֲפִי' חֲבוֹשׁוֹת אֲפִי' סְמוּכוֹת (שֶׁס).

— פֶּע' חֲבֵשׁ, — שֶׁחֲבָשׁוֹ אוֹתוֹ, כִּפְרַת אֶת הַפָּעַץ: מִכָּף רִגְלִי וְעַד רֹאשׁ אִין בּוֹ מִתֵּם פָּעַץ וְחִבּוּרָהּ וּמִכָּה מְרִיָּה לֹא זָרָה וְלֹא חֲבִישָׁה וְלֹא רִכְבָּהּ בְּשִׁמֹן (יִסְט' א' ו). וְהִנֵּה לֹא חֲבִישָׁה לְתַת רַמְאוֹת (יִמֹק' ל' כח).

— פֶּס', חֲבֵשׁ, — חֲבֵשׁ הַפָּעַץ, כִּמוֹ חֲבֵשׁ, וְכִשְׁאִלָּה: הִרְפּוּא לְשִׁבּוּרִי לֵב וְחֲבֵשׁ לַעֲצוּבוֹתָם (תַּהֲל' קִמּוֹ ג). — וּבִמְשִׁמ' סִנֵּר: מִכְּבִי נִהְרֹת חֲבִישָׁה¹ וְתַעֲלֶמָה יִצָּא אֹר (אִיוֹב כח יא).

— ¹ יֵשׁ מִפְּקָפְקִים בְּאִמְתָּת נִסְחָה זֶה, וּמִגִּיהִים חֲפֵשׁ

(יט' כט א). ובהגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפי (יחזק' מז יא). שנאתי מאסתי חגים ולא ארית בעצרתכם (עמו' ס כא). והפכתי חגים לאבל וכל שיריכם לקינה (סס ח י). והנחילנו זמני ששון וחג, נדבה ותורישנו קרֹושת שבת וכבוד מועד (נדר' לג:). — ב) *בפרט חג הסוכות: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליד את לולביהם להר הבית (סוכ' ד ד). שהייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג (סס ח). מאימתי מוכרין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מי"ט הראשון של חג רבי יהושע אומר מי"ט האחרון של חג וכו' ואין הנשמים אלא סימן קללה בחג (תעני' א א). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה כלולכו וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן לשמו של הקב"ה (מד' ויקר' ל). — ג) יתנועה וזעזוע: בשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפס חגם וזעזועם (מחנכת מנחם, אבק). — יזכמו חגיגה, מקום שהולכים אליו המאמינים ביום חג להשתטח שם: כי היא (ציון) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והוא לכל מקום כונה ורחג (סווי' כ כג). "צ"ד, כמו *עיר, חג. "אסרו חג, יום הראשון אחרי החג.

הלל. — מוסף. — *קדוש.

*יובל, יום זבול של גילום.

*חגא, כנוי של גנאי לחגים של הגוזרים.

*חגיגה, חגיגות, חגיגי. — חול, ההפך מן חג. — *חול המועד.

יובל, חג חיובל, לפני אצל היהודים, אחת לחמשים שנה. ובהרחבה בזמן החדש, חג של מספר שנים למוסר, לאדם גדול וכדומה. — *יום טוב.

מועד. — *מועדים לשמחה, יזכה לשנים רבות, ברכות החג בין אדם לחברו. — *מוצאי החג.

*סדר, ליל הסדר של פסח.

*עיר, העיר, ברך בברכת החג. — *עלה לרגל, לפני כשהמקדש היה קיים, לימי החג. — *ערב, ערב החג.

רגל, רגלים, שלשה החגים הגדולים.

פסח, שבועות, סוכות, ראש השנה, יום הכפורים, חנוכה, פורים.

לחבי'ן אעפ"י שזה לאישים וזה לאישים זה קרבן יתיר וזה קרבן ציבור חב'ת'ן קודמין לבזיכין (ירוש' סס כ לג). חב'ת'י כהן גדול לא היו באות חציים אלא מביא עשרון שלם וחוצהו (מנח' ד ס). חב'ת'י ב"ג לישתן ועריבתן ואפיתן במגים ורוחות את השבת (גמ' סס נ:). — ואמר הפיטן: רצה עבודתם במקדש שבתם, בבית עולמים לעושי הביתם (סליח' ער"ה, תפלה). — ואמר המשורר במליצתו לחג החנוכה: ונרות אהיה מרליק שמונה ושקווי בנופת צוף מתוקים, והיפות וזרועותן חשופות ועיניהן ירועות בברקים, ואחת עורבה שלחן ואחת תשדר אחריה העמקים, ואחת תלכב הלבבות ואחת תבשל הרקיקים, וצפיחית ומעשה התבתיים ומרחשת מווינו מפיקים (עמנו, מחנ' ט).

*חבת, ס"ו, — כמו א. חבט: סנדל שנפסקו חב'ת'ו שנפסקו תריסותיו וכו' נפסקה אחת מאזניו אחד מחב'ת'ו אחת מתריסותיו (ירוש' סנת' ו ת).

חג, ס"ו, כל חגי, מ"ר חגים, חגים, — א) שמחה ויום טוב שעושים לכבוד מעשה מן המעשים, לכבוד אלהות וביוצא בזה, Fest; fête; festival; וירא אהרן ויבן מזבח לפניו (לפני העגל) ויקרא אהרן ויאמר חג ליי' בחר (שמות לז ס). ויעש ירבעם חג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש כחג אשר ביהודה (מ"א יז לב). ויעש שלמה בעת ההוא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול וכו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (סס ח סס). השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (יטע' ל כט). ושבעת ימי החג יעשה עולה ליי' (יחזק' מז כג). ויאמר משה בנערינו ובקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג יי' לנו (שמות י ט). את חג המצות תשמר (סס כג יס). וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסוף בצאת השנה (סס יו). הנה חג יי' בשילו מימים ימימה וכו' וראיתם והגה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחשפתם לכם איש אשתו מכנות שילו (שופט' כא יט-כא). ולא ילין זלב חגי עד בקר (שמות כג יח). ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (דבר' יו יד). והשכתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (סו' כ יג). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהי' פא ד). אותו היום יום חגם היה והלכו בולן לבית ע"ז שלהם (סו' לו). ספו שנה על שנה חגים ינקפו

ואכלה חגב או נשרפה (כ"ט ו). אכלה חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים (תוספתא פסח א ת). כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכך חגב ובוב וצירעה (תע' יד). חגב הואיל וצוארו דומה לצואר בהמה (ע"ז נא). — ומ"ר : יש ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (נמל' יג לג). הישב על חוג הארץ וישביה כחגבים (ישע' מ כב). חגבים שמאין שנכבשו עם חגבים מהורים (תנ"י ט). ו בחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו (חול' ג ז). הצד חגבין בשעת הטל (תוספתא שבת יכ"ג ד). מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו (ירוש' ע"ז כ מא ד). שבעה מאות מיני דגים מהורים ושמונה מאות מיני חגבים מהורים ועופות לאין מספר וכלן גלו עם ישראל לכבל (מד"ר איכ' פתיח' על הסרס). למה הם דומים לצנצנת מלאה ועלו חגבים עליה הראשון נפל השני נפל ולא למד השני מן הראשון (תנחומא נח כד). שתנועת החגבים ממקום למקום יהא בקפיצה לעולם (מל' התלמוד זכור). — ובמשמ' "אנשים קטנים דלי הערך, ואמר המליץ : ומה כבודו חגב כי ספרד לעומת הנפילים היו בארץ (יהושע הספרדי למדו ר' נסים כ"ד יעקב). ואמנם כי אני איש אל ענקי ולא ילד לצחק עם חגבי, ולקרב למדו ידו ועמי ולא אערך לגמחרים קרבי (דס"ע חנן דנאן, סיר כסוף ספר השקדים שלו). — ב) בהשאלה, בנוי להאשך : וינאץ השקר ויסתכל החגב¹ ותפר האכזרונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל' יב ט).

חגב הוא ג'נד'ב (a), מין ארבה שחור, צועק, אך אין לברר אם יש איוה יחס בין שם זה ובין חגב שבעברית. ואולם כבר החליטו רדב"א בהאגרוך וריב"ג כי הוא מה שקוראים בערב' גנדב, ואמרו חכמי הלשון הערב' שהוא יעופף בעת חוק החם ויצעק. ובתלמוד אמרו : חגב זה גדיאן (חול' סה). אך לא נתברר מהו גדיאן. — ¹ אמרו במדרש : זה לוו של שדרה (מד"ר מנורע י). ובמדר' קהל' אמרו : אלו קרסולים. וריב"ג אמר : ויסתכל החגב נאמר כי הוא רוצה לאמר תאות המשל ושהחיות מומרת מעין ותעגבה עליהם ואני אומר כי הוא כמו החגב ונאמר על דרך הדמיון והמשל והתפעל בו הביצים כמו שדרמה הובר לשקר. ע"כ. וכן הוזכר ריב"ג עוד במקומות אחדים כי הכונה בהחגב האשכנזי. רש"י : העגבות, ראב"ע : הקרסול, כמו המדרש, והביא גם פרושו של ריב"ג.

(a) جندب

*חג, ש"ז, — כמו אגא, מין קוצים : הקנים והחגי' ¹ והוורד ואטרין מין אילן הן (תוספתא כלל' ג יס) *

חגא², ממנו אולי חגא.

חגא³, ש"ז, — דבר של פחד ובהלה, Schrecken : terreur; terror : והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא⁴ כל אשר יוכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי צבאות אשר הוא יועץ עליו (ישע' יט יז). — ואמר המקונן : בנות ישראל איבה שם לחגא כל כבודה הרכה והענוגה איבה אכלה פנה על חרבן הקהלות (יעק' חלמאלית, ZDMG 50, 238, ש"נ ת"ק). — יוהשעמשו בשם זה ככנוי להחגים הנוצרים בפרט : אם חל ל"ג בעומר ביום א' שאין הגוים מסתפרין משום חג א שלהן יכולין להסתפר ביום ו' שלפניו (מסרי"ל, הל' שט"ע). ונחוג בלשון הדבור.

חגב⁵, ממנו חגב.

חגב⁶, ש"ז, מ"ר הגבים, — א) מין ממיני הארבה והיה נאכל, Heuschrecke; esp. de sauterelle : locust : את אלה מהם (מהשרצים שיש להם כרעים לנתר) תאכלו את הארבה למיננו ואת הסלע למיננו ואת החרגל למיננו ואת החגב למיננו (ויק' יא כב). הן אעצר השמים ולא יהיה סטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דחי"ב י ג). המקבל שדה מחבירו

¹ יש שנויי נוסחאות במלה זו, ועי' אגא.

² אולי כמו חגא (a) בערבית.

³ לא נתברר היטב מקורו ודקדוקו, ועי' לקמן.

⁴ — כך ברוב הספרים, ובס"א לחגה, ובקצת ספרים לחגא בתיב לחג קרי. — ות"י : לרחלא, וכך הקדמונים וגם החדשים, ואמר ריב"ג : וענין לחגא נלקח מזה (מן חגב) כלומר שמתלבבים ומזנועעים בעת זכרה. ע"כ. וכן החדשים אומרים כי חגא במקום חגה, וזו אחת המלות המעשות שבאו בתנ"ך בצורה ארמית, כמו מטר (איכ' ג יב), מרא (רות א כ), קרחא (יחזק' כז לא), וסוברים כי הן שאריות מומן שמששה א כמו ה בסופי הברות בשמות נקבה. אבל, כל עקרו של גורה זו מן חגב אינו טבעי, ואולי הוא שם משרש חגא (a) בערב' שמשמש גם במשמ' בושא, ודגש הגימל אולי מפני שסברו גם בעלי המסורה שהוא מן הכפולים. ⁵ בערב' שמשמש שרש זה במשמ' סתר למושגים אחרים.

⁶ רק עברית, ולא נתברר מקורו. בין השמות הרבים למיני הארבה בלשון ערבית, היותר דומה להשם

(a) حجاب

בלבד ג' ימים קודם חגורתיהם אוכל גם בימי
החגורת עצמם ואפילו עם האחים והגלחים שבהם
(יבטע' תנינא, תקור' על פנינו סטלרס, סכר כ א).

חגור (1), מסנו חגור.

חגור (2), מ"ר חגור, סמ' חגור, — בעין חלל בתוך
הסלע, Kluft; creux; cleft: יונתו בחגור
הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיני את
קולך כי קולך ערב ומראיך נאוו (ס"ש כ יד). שכי
בחגור הסלע תפשי מרום נבעה כי תגביה כנשר קנך
בסם אורידך (יכ"מ טע יו). ודון לבך השיאך שכי בחגור
סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ (סנכ' 156).
א — "ונכנל": כרא הרים הגבוהים ויש בנבחהם
תועלת ליעלים שלא יוכלו בני אדם ורבות מן החיות
לקלות עליהם וסלעים נחמה לשפנים בחגוריהם
יבקרתיחם (ר"ש א"ת, יקו סמס 156).

חגורה, ס"ו, כנ' חגורה, מ"ר חגורים, סמ' חגור, —
אזור שארם קושר סביב למתניו, ובפרט אזור חשוב,
יפה, או אזור שאליו צמודה החרב, Gürtel; ceinture;
girdle: סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לבנעני
(מכיל לא כד), ויתפשט יחונתן את המעיל אשר עליו
ויתגורו לדוד ומריו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגורו
(כ"א יח ד). — ושגור שמוש משקל וכו' זה גם בזמן
המשנה ואח"כ: ראתה (בתם) על חלוקה מן החגור
ולמטה טמאה מן החגור ולמעלה טהורה (דס מ א).
הגור שבמתנים כגון אבנט רחב (ר"ש סנכ' טט). אין
חגורות לקבוע מפתח בחגור עצמו (מרדכי סנכ' ט).

חגורה, חגורה, ס"ו, כנ' חגורתו, מ"ר חגורות, — א
כמו חגור: וזהו תחת כשם סק יהיה ותחת
חגורה (3) נקפה ותחת מעשה מקשה קתה (יכ"פ
ג כד). ועלי לתת לך עשרה כסף וחגורה אתה (כ"כ
יח יא). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם
בם ויצעקו מכל חגור חגורה ומעלה ויעמדו על הגבול
צ"כ ג כא). ששמה וערה וחגורה (4) על חלצים (יכ"פ

לכ יא), ויתן (יואב) שהרג את אבנר ועמשא) דם
מלחמה בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר בגדו
(מ"א כ ט). ויתפרו (אדם ואשתו) עלה תאנה ויעשו
להם חגורת (נראש' ג ו). — ובהשאלה, "הקף בסביב
דבר, חגורה של אבנים, של חבלים וכדומה: אין
עושין פסין אלא לבאר הרבים בלבד ולשאר עושין
חגורה גבוה עשרה טפחים (פסוק' כ ד). מקום
עגלה ערופה (מציינים) בהגורה של אבנים (יכ"פ
מפ"ס סנכ' ד). — ב) "חגורת המולות, העגול הרמיוני
ברקיע של המולות, = zodiac; Tierkreis: כדמות רצונה
רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים
שחגורת הגלגל בהדבק ראשה עם סופה ונקרא כל
אותו החיבור חגורת המולות לפי שהוא כמו
שלקח חגורה רחבה שבה כוכבים רבים וחגור בה הגלגל
(ראש"ש, ספר ספריים). ויותר רחוק מן השמש כזה
הגלגל הנושא רצוני חגורת המולות (אמונס דס)
דג). חגורת המולות וזה לפי שהגלגל וכל
אחד ממולותיו כאלו חגור בה על מתניו נמצאת
החגורה הוואת לפי המהשבה נחלקת (יכ"פ ל"ו
יכ"פ ל"ו). להיקף העגול הרחוב הזה קראוהו
חגורת המולות וכלי למיין קורין לו צודיאקום
(נחש' ונשים קו). — וכל' ונשים: שיהיה יציאת הצורות
המתחלפות סמה שיעורו בו גלגל המולות בנשיית
חגורתו: וסבוב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה
פעם צפוניים ופעם דרומיים פעם על חגורת הגלגל
הישר (אמונס דס ד ג). — ובבלי הנחשת: פני האש
ישתנו הטובב והוא נחלק לשם מעלות ונקראת ג"כ חיק
ונקראת ג"כ חגורה (כלי נחש' לראש"ש א).

אבנט. — אגד. — אזור. — אור. — אומה.
— יכ"פ. — חלצים, המקום שחגורם שם החגורה. —
חשב האפוד. — ירך. — מזה. — סחנרת. — סתנים.
— סידך. — קמר.

* **חגור**, כ"ו, מ"ר חגורים, — מין דבורה של מדבר: הצד
הגבין הגדול (1) צרעין ויתושין בשבת (סנכ' קו).
דבש חגורין (2) והצירעין טהור ומותר באכילה (נכול' ז).

ובמשמ' צווי כמו וכו' וכדומה (מסתלק 100), ומהחדשים
ברם (ZDMG, 56'247) לא השנית בנויפתו של בן בלעם
והחליטה גם הוא לצווי לרבות במקום חגורה ע"ד לשון
ארמית, שהצווי לרבות נקבות מקצר בה לפעמים. אך
אין הכרת, וגם אם זה שם ג"כ המליצה מתישבת היטב.
(1) כך בב"י (ד"ס). באלפסי דפוס קוסט' תרגוין.
בנוסחא' גוין, הגוין, ופי' הערה לערך ג'.

חִגְיָה ^{מִכְרֵה חִגְיָה}, — סַסִּים מִן חִגְג: סַפִּי
מֶה לֹא חִנְגָתָם חִגְיָה בִשְׁבַת (פֶּסַח ע.).
וְתוֹרִישֵׁנו קְדוּשַׁת שַׁבָּת וּזְכוּר מוֹעֵד וְחִגְיָה הִרְגֵּל
(כִּכְרֵ לנ:). — וּמִי: הַלְכוּת שַׁבָּת חִגְיָה וְהַמְעִילוֹת
הָרִי הֵם כְּהֹרִים הַתְלִיּוֹן בִּשְׁעָרָה (חִגְיָה ח.). —
וְהִקְרִבָן שְׁחִי מִבְּיָאִים כַּחַ: חִגְיָה הִיתָה בָּאָה
מִן הַצָּאן מִן הַבָּקָר וּמִן הַכֶּבֶשִׁים (פֶּסַח ו ד.). יוֹם טוֹב
הָרֵאשׁוֹן שֶׁהוּא מַעֲוֵן חִגְיָה (מִכְיָה כָא, מִסִּי דִפְסָה
ז.). חִגְיָה הַבָּאָה עִם הַפֶּסַח הִיתָה נֹאכֶלֶת תְּחִילָה
כְּדִי שִׂיאֲכֵל הַפֶּסַח לִשְׁבַע (יִרְוֹסִי פֶסַח ו לֵג ג.). שְׁלֹשׁ
מִצּוֹת נִצְטָווּ יִשְׂרָאֵל לַעֲלֹתָם לְהִגֵּל רֵאִיָּה וְחִגְיָה
וּשְׁמַחָה וְכו'. יֵשׁ בְּחִגְיָה מֶה שְׁאִין בִּשְׁתִּיָּה
שֶׁחִגְיָה יִשְׁנָה לִפְנֵי הַדְּבָר מֶה שְׁאִין בִּשְׁתִּיָּה
(חִגְיָה ו.). וְשִׁאֲנֵי רֵאִי לְבֹאָה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אִינוֹ
מִבְּיָא וּשְׁלַח חִגְיָה וְיִד אַחֵר (יִרְוֹסִי סֵס א ע.).
— וְהִשְׁתַּמְשׁוּ הַסּוֹפְרִים בְּזִמְנָה אַחֲרָשׁ בִּשְׁם זֶה לְכָל חֵג בִּקְצַת
מִשְׁמִי חֵג קָמָן וְכִרְוּמָה. — וּבִמִּשְׁמִי הַלִּיכָה לְמָקוֹם קְדוֹשׁ:
לְשׁוֹם מִגְמַת פְּנֵי אֵל הַדֶּרֶךְ מִסַּע אַחֵר מִסַּע וְכו' לְשׁוֹמֵט
בְּמָקוֹם זֶה חִגְיָה (אֲמוּסָה רִמָּס ב ח.). שְׁאֵם יִכְיֹנָה
סִבּוֹת הַחִגְיָה וְהַהֲנָעָה אֵל תְּבִלִּית הַמִּכּוּן (סֵס).

חֲתֻמָּנוּת, ח'ה — סגולת מעשה בדרך חגיגי,
Feierlichkeit; solennité ; solemnity
כדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים.
חֲתֻמָּנִי, ח'ה לנק' חגיגית, ממבע ודרך של חגיגה,
feierlich ; solennel ; solemn
העברי בארץ ישראל.

א. *חֲגִירָה, שָׁנָה, — סֵפֶסֶף מִן אֲחֶיךָ; וְהִגַּרְתָּ אוֹתָם
אֲבֵנִים אֲחֶרֶן וּבְנוֹי מִשְׁמֶע חֲגִירָתָם שֶׁל
אֲבִי וּבָנִים בְּסֹדֶר אֶחָד וְכו' שְׁבֻעוֹתָה נִאֲמָר חֲגִירָתָם
כֹּאחֶת וְכו' וְלֹא נִאֲמָרָה חֲגִירָה בִּאֲחֶרֶן בְּסֹדֶר
לְבִישָׁת בְּנָדִים וּבִעֲשִׂיָּה נִאֲמָרָה חֲגִירָתוֹ בְּסֹדֶר
שֶׁאֵר בְּנָדָיו ז' חֲגִירָת בְּנוֹי לְעֲצֻמוֹ בְּסֹדֶר בְּגִדֵּיהֶם
(רש"י יומ"ט): כִּי הִתְחַיְּרָה נִאֲמָרָה גִּבֹּר עַל הַלְבִּישָׁה
(גִּלְטִי הַגִּבּוֹר מֵאֵל), — וְהִשְׁתַּלֵּחַ: א. *חֲגִירָת אֲבֵנִים וּבְדוּמָה;
מְקוֹם עֲגֻלָּה עִרְפוֹת מִצִּינִין אֲתוֹ ב' חֲגִירָה שֶׁל אֲבֵנִים
(תוספתא מ"ט פ' יג).

ב. תְּהִיָּדָה ש"ג — ש"פ מן ג. חֲגֵר : פְּנִימָה בל שהוא אפילו פחות מזה ג י ר ת הצפון (האֶשְׁכָּל לרמב"ם, שמי' ת), כתב הרמב"ם אפילו בפנימה קטנה ביותר מטרתם ולא הזכיר ח ג י ר ת צפון (האֶשְׁכָּל, שמי' ת).

[illegible]

(1) עברית וארמית. בערב' משמש שרש זה בכלל במשמעות אחרות, רק בקצת משמעותיו אפשר לראות רשמים ממש' של הקף סביב. גם השרש חגו בקצת משמעותיו דומה קצת למש' השרש חגר.

(2) ש' סוברים כי זה שם, אך קצת קשה המליצה חגור של אזור, וכבר ראו הקדמונים במלה זו פעול.

(שם מע ג). אלי כבתולה חֲגֵרָת שֶׁק עַל בֶּעַל גְּעוּרִיהָ
 • (יֹא' א ח). — ובלי השם שֶׁק: חֲגֵרָה וסִפְרוּ הַכֶּהֱנִים
 הַלִּילֹו מִשְׁרָתִי מִזְבַּח (שם יג). — ובהשאלה, *חֲגֵרָה
 בַּמִּשְׁמָ' חֲקִיפֹו בְּקוֹרְשׁוֹם צִבְעֵה וְכִדּוּמָה: וְחֹטֵם שֶׁל
 סִיקְרָא חֲזָרָה (את המזבח) בַּאֲמָצֵה לַהֲבִדּוּלָה בֵּין
 דְּמִים הַעֲלִיוֹנִים לְדְמִים הַתַּחְתּוֹנִים (מדות ג א).
 — פֶּעַ, *חֲגֵרָה, מִחֲגֵרָה — שֶׁבִּגְד חֲגוּר עָלָיו: תּוֹכֵן בּוֹץ
 וְעִרְיָת אֲבָן, מִחֲזָר בְּכֻלָּם כִּמְלָאךְ הַשֵּׁרֶת (יוסי
 בן יוסי, עֲכֹדָה, אֲתָה כֹּנְנָת).

— פֶּעַ, *חֲגֵרָה, — כִּמו חֲגֵר: וְהוֹלִכִים בְּרַמְחִים לִפְנֵי
 הֵם שְׁחִים, וּמַחֲזִיקֵי שְׁלָחִים כְּלֵי קֶרֶב גְּחָדִים, וְרוֹכְבֵי
 הַסּוֹסִים הָלָא גַם הֵם נִסִּים, נְמוּגִים וְנִמְסִים נְפֻצִים
 וְפִזּוּרִים (תְּשׁו' תַּלְמִידִי מִנְחֵם עַל דּוֹגֵשׁ). וַיִּנָּף יָד רַמְהָ,
 מִשְׁוֹת מַלְחָמָה, לְכָל תְּפֹלֹא אִימָה, בְּלִבָּהּ נִחַגְרִים
 (אֲזֹסֶר' רַשְׁכִּי ג, שְׁמוֹר לְנִי). הָלָא פִתְחוּ נִסְגֵר, וּבִשְׁקִים
 נִחַגְרִי, וְעָדוּ בֵן הַגֵּר, בִּיד מוֹת נִשְׁבָּה (סִפְרָה הַמּוֹסֵר
 לְרִ"ז בן סֵעַד, כ"י תִּמְנָל, מַחֲכ' יב).

— פֶּעַ, *חֲחֵגֵרָה, — כִּמו חֲגֵר: מִתְנַחֵךְ בַּחֲמָה עָלֵי תַּחְגִּירִי,
 וְאֵת רַגְלִי בְּסֵד תַּסְגִּירִי (תּוֹכֵם' מוֹסֵר יג).

ב. *חֲגֵרָה, פֶּעַ, — חֲגֵר מִמְּסַגְרוֹתָיו, כִּמו חֲגֵר: בְּנֵי נֹכַר
 יִבְלֹו וַיִּחְגְּרוּ מִמְּסַגְרוֹתָם (ש"צ ככ מו). — וְאִמֵר הַמְּשׁוֹרֵר:
 יִרְוֹן כַּעֲפֹר עֵת עָלֵי יָרֵךְ חֶרֶב תִּשְׁוֶעָה לַעֲזוֹר יַחְגוּר,
 יִבְהִיל יִלְיָדִי הָעֵנֶק גַּם כָּל יוֹלֵד לְהַרְפֹּא מֵאֵד יַחְגוּר (ג' ור'
 רַמְנָע"ט, תַּרְשִׁישׁ אֵל קַחָה).

ב. *חֲגֵרָה⁽²⁾, מִמְּנו ג. *חֲגֵרָה, *חֲגֵר, יַחְגְּרָת.

ג. *חֲגֵרָה, פֶּעַ, — חֲגֵרָה לְמִשְׁלַל הַצִּפְרֹן בַּפְּגִימַת הַסְּבִין,
 נַעֲצָרָה וְנִתְעַכְבָּה מֵעֵט פִּתְאֵם: אִיזוּ הִיא פְּגִימָה
 כָּל שְׁנוֹתָן אֲצִבְעוֹ עָלֶיהָ וְהִיא חֲזָרָת (תּוֹסֵפֶת
 נִמְרֹ' ד א). וְכִמָּה פְּגִימַת הַמּוֹזֵב כְּדִי שִׁיחְגוּר
 בַּה צִּפּוֹרֵן (תוֹ' ית).

— פֶּעַ *חֲחֵגֵרָה, — חֲחֵגֵר הַנֶּסֶר, הַכֶּסֶם וְכִדּוּמָה, גִּמָּה
 מִצַּד לְצַד הַנָּה וְהַנָּה, וְלֹא עֵמֶד עַל כָּל אַרְבַּע רַגְלָיו
 כִּשְׁוֶה: יִשְׁבּוּ עַל הַנֶּסֶר עַל הַסִּפְסָל עַל הַגִּישִׁשׁ שֶׁל
 מִטָּה וְעַל הַאֲכֻלֹּנֶם בִּזְמַן שֶׁהֵן מִחְגִּירִין (וְנִסִּים ג
 א). כִּשְׁהַסִּפְסָל אוֹ הַנֶּסֶר אוֹ הַגִּישִׁשׁ אוֹ הַכִּלְנוֹם יוֹשְׁבוֹת
 מִד' פִּיאוֹת ע"ג קִרְקַע וְאִינֵן מִטְרָפִין וְלֹא מִתְנַעֲנִיעִין

⁽¹⁾ וְרִשׁוֹם בְּצֵדוֹ: מִלְשׁוֹן יַחְגוּרֵי מִמְּסַגְרוֹתָם.

⁽²⁾ בְּעֶרֶב רַחַח א.

(מִלֵּךְ אֲרַם לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל) וַיֹּאמֶר כֹּה יַעֲשׂוּן לִי אֱלֹהִים
 וְכֹה יוֹסֶפּוּ אִם יִשְׁפַק עָפָר שְׁמִירוֹן לְשַׁעֲלִים לְכָל הָעַם
 אֲשֶׁר כִּרְגָלִי וַיַּעַן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (לְהַשְׁלִיחִים) וַיֹּאמֶר דִּבְרוּ
 (לְמֶלֶךְ אֲרַם) אֵל יִתְהַלֵּל חֲגֵר בְּמִפְתַּח (מ"א כ יא).
 — וּבְמִלְצָה בַּהֲשָׁאֵלָה, חֲגֵר אֵת מִתְנִיּוֹ בַּעַז וְכִדּוּמָה, רַל
 הַתְּחֹקֶק וְהַתְּאֻמָּן בְּדָבָר: חֲגֵרָה (אִשֶּׁת חֵיל) בַּעֲזוֹ מִתְנִיָּה
 וְהַתְּאֻמָּן זִרְעֻתִּיהָ (מִשְׁלִי לֹא יו). — *חֲחֵגֵרָה מִתְנִיּוֹ נִגְד פְּלוּנִי,
 עֵמֶד נִגְדוֹ בַּעַז וְכֹה: אִמְרָה לוֹ (רַחֵל לִיעֶקֶב) וְזִקְנָה לֹאֲהִיָּה
 לוֹ בְּנִים וְחָגֵר⁽¹⁾ מִתְנִיּוֹ כִּנְגֵד שֶׁרָה (מִד"ר נִרְשָׁ' עא).

— וְחֲגֵרָה חֲמָה: כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֵךְ שְׂאִיִּית חֲמַת חֲחֵגֵר
 (תְּהִלָּה עו יא). — וְחֲגֵרָה שְׁמַחָה וְגִיל: עֲשֵׂרֶת שְׁנֵת מוֹבֵתָךְ
 וּמַעֲגִלָּיךְ יִרְעָפוֹן דָּשָׁן יִרְעָפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גִּבְעוֹת
 חֲחֵגֵרָה (שם סס יג). — *חֲחֵגֵרָה בַּתִּפְלָה, הַתְּאֻמָּן
 בַּה: וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִירָם מִיַּד הַתְּחִיל חֲזָר בַּתִּפְלָה
 הָיוּ וַיַּחֲלֵ מִשָּׁה אֵת פְּנֵי יו' אֱלֹהָיו (מִד"ר שְׁמוֹת מו).

— וְחֲגֵרָה דָּבָר, בַּמִּשְׁמָ' נִדְבַק הַדָּבָר בּוֹ וְלֹא עָזָבוֹ: וַיֹּאמֶר
 קִלְלָה וְתִבּוֹאָהּ וְלֹא נִפְסָן בְּבִרְבָּה וְתִרְחַק מִמֶּנּוּ וְיִלְבַּשׁ
 קִלְלָה כִּמְדוֹ וְתִבָּא בְּמִים בִּקְרָבוֹ וְכִשְׁמֵן בַּעֲצָמוֹתָיו
 תִּהְיֶה לוֹ כִּבְגָד יַעֲשֶׂה וְלִמְזָח תִּמְדֵּי וְחֲחֵגֵרָה (תְּהִלָּה קט

יִיט). אִם תִּחַּךְ נִזְקֵם וְנוֹטֵר כִּנְחָשׁ הוּא חֲזָרָה
 עַל מִתְנִיּוֹ אִם עִם הָאָרֶץ הוּא חֲסִיד אֵל תְּדוּ' בִּשְׁכֻנָּתוֹ
 (שְׁנֵת סג). — וְחֲגֵרָה שֶׁק, לְצַעַר וְלֹאֲבָל: וַיִּגְרָא אֲדָנִי
 יו' צִבְאוֹת בְּיוֹם הַהוּא לְכָבִי וְלִמְסַפֵּד וְלִקְרוֹהָ וְלִחְגֵּר
 שֶׁק (יִשַׁע' ככ יב). עַל נָבו וְעַל מִידְבָּא מוֹאֵב יִלְלִי

בְּכָל רֵאשִׁיו קִרְחָה כָּל זָקֵן גְּרוּעָה בְּחֻצְתָּיו חֲחֵגֵרָה שֶׁק
 עַל גְּבוּתִיהָ וּבְרַחֲבִתִּיהָ כִּלְהָ יִלְלִי (שם יב ג).
 יִשְׁבּוּ לְאָרֶץ יִרְמֹו וְקָנִי בַת צִיּוֹן הָעֵל עָפָר עַל
 רֵאשִׁים חֲחֵגֵרָה שְׁקִים (אִיכ' ג י). וְכָל בְּרִכִּים תִּלְכְּנָה מִים

וְחֲחֵגֵרָה שְׁקִים וְכִסְתָּה אוֹתָם פְּלָצוֹת (יִחְזָק' ז יוֹיִית).
 וְיַחְגְּרוּ. (עֲבָדֵי בֵן הַדָּד) שְׁקִים כִּמְתִּנְהִים וְחִבְלִים
 בְּרֵאשִׁיהֶם וַיִּבְאוּ אֵל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עֲבָדְךָ בֵּן
 הַדָּד אִמְרָתָהּ נֹא נִפְשִׁי (מ"א כ לב). וַיֹּאמֶר דּוֹד
 אֵל יוֹאֵב וְאֵל כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ קִרְעוּ בְּגִדֵיכֶם
 וְחֲחֵגֵרָה שְׁקִים וְסִפְרוּ לִפְנֵי אֲבִנֵי (ש"ג ג א). בַּת עֲמִי
 חֲחֵגֵרָה שֶׁק וְהַתְּפִלְשִׁי בְּאֶפֶר אֲבִל יַחֲדֵי עָשִׂי לֶךְ מִסִּפֵּד
 תִּמְרוּרִים בִּי פִתְאֵם יִבָּא הַשֵּׁד עָלֵינוּ (יִרְמ' ו כו).

הַלִּילִי חֲשֹׁבֹן כִּי שִׁדְדָה עֵי צַעֲקָהּ בְּנוֹת רַבָּה חֲחֵגֵרָה
 שְׁקִים סִפְרָה וְהַשְׁמִטָּה בְּנִדְרוֹת כִּי מִלֶּכֶם בְּנוֹהָ יִרְךָ

אֶפְ"י שְׁהוּא חֲלֹם, וְאוֹלִי הִיתָה זֹו הִכְרָה מִיּוֹחֲדָה שֶׁל
 יַחְזָקָאֵל. — ⁽¹⁾ וְכִאֲרִמִּית: וְהָיוּ לֹא מִצִּינוּ פִתַּח לְגִדְרִים
 אֵלָא מִיבָן אִמֵר לִיהָ שְׁמוֹאֵל חֲגֵר עָלֶיהָ מוֹתָנָא (יִרְש'
 נִדְר' ד לו ז).

סומא א"ל ח' ג' ר' ל' סומא בכורות נאות אני רואה
בפרס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב ח' ג' ר' על
גבי סומא והביאום ואכלום (סנה' לא):

חֲגִירָה, ש"ו, — שח"פ, כמו אֲחִירָה: במוף בסף
ובמשקופות ובח' ג' ר' ון חלץ יצאתם (אזכר' רסע"ג).

חֲגִירָה, ש"ג, — מום החגר: הילוך וח' ג' ר' ר' ראה
וסמיות שמועה וחרישות ים יבישה מעשה ובמלות
(מדר' תמוז, ביהמ"ד ליוק"ה).

חֲגִירָה (1), ת"ז, לנק' חגרת, מ"ר חגרים, חגרות, — שקצה
או שפתו קשה ודק מאד עד שהוא עוקץ או חתך,
למשל חרב, תער, קיץ, וכיוצא בזה, seharf; aigu;
sharf; וישם פי בחרב חדה (ישע' מט ב). קח לך חרב
חדה תער הגלבים תקנהה לך והעברת על ראשך (יחזק'
ה א). שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהי' נו ס).
חדה בחרב פיות (משלי ה ד). — ובמשמ' ההפך מן
רחב: ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ומגולגלת
ראשה אחד כד וראשה אחד ח' ד טהורה ב' ראשה
ח' ד ין וב' ראשה כדון טמאה (ע"ז מ). לפי שחלה
עשויה כמין ספינה וקדחת ח' ד ה מלמטה וגמכה
ורחבה למעלה (מד"ר כמד"ד). — ובהגדה, "וית'
ובדומה: לחיות המקצוע האחד ישרגם חשנים המקצועות
יהיו ח' ד ים וב' והדרך השלישי יקרא ח' ד המקצוע
כי כל מקצועותיו ח' ד ים (ראב"ט, ספ' האחד 28).
ותקרא וזויות צרה או ח' ד ה (עמודי הסמים א).
— ובהשאלה, במשמ' "חרוף, ופיו חד, למשל אחרי
שאכל ח' ד ל: לא חרל מסרסן (את הדבורות) אלא
מתוך שפיתו ח' ד חוורות ואוכלות את דובשן (כ"כ
פ). — והקול חד: הנהך חדקל שהוא חד בקולו
(מד"ר כראש' טז). וקולות הנשים והסריסים ח' ד ין
מקולות האנשים לפי שהן קרים במבעם וקנה שלהם
צר (מ' אלדכי, ש"א ד). — וביחס למחלות, "מחלה
חדה, שמהלכה מהיר, שמתחזקת מהרה: שנוי האיכות
מעצם האברים יהיה נתך אם באורך חללים נושנים
או בתדירות חללים ח' ד ים או בקדחות שהם סבה
מהם האברים (פרקי משס ז). והגופים החמים היבשים
ג"כ מעותדים לקדחות ח' ד ו' (קאנון ד' א ב).
הבויצה היבשה וכו' הם מן ח' ד ים מאד והשלישית
האמתית והדלקת ח' ד ים מאד (בס' כס ד). החללים

(1) מן חדר, ע"ש. בערב' האד א).

ולא מתנדנדין הן כהוגן ואינן מ' ח' ג' ר' ין. וכשהן
מתנדנדין שמן מ' ח' ג' ר' ין באדם חוגר שאינו יכול
להניח שתי רגליו כאחת (ערוך, ערך חגר). — והצפרן,
כמו חגר: ובמה ישבור וכו' עד כרי שתהא חיר
מ' ח' ג' ר' ת (ירוש' פסח' לה).

— נפט', ינתגר, — נחגרה הרגל בחריץ וכדומה, נעצרה
פתאם והתחילה לחגר: כמו רגל המהלכת במישור
כשנעצת בחריץ נ' ח' ג' ר' ת (ערוך, ערך חגר).

— הספ', יתחגרה, — כמו נחגר: ובכואו לבית והנה
הבית מלא כלים ונכשל בהם ונ' ח' ג' ר' ובהכשלו
צעק וקרא חסם מי עשה הרעה הגדולה הזאת לתת
מכשולות ואכני גנף בחצי הדרכים להמית העוברים
והשבים (ידע' נדרש, הפרס א).

חֲגִירָה, ש"ו, לנק' חגרת, מ"ר חגרים, חגרות, — פסח,
lahm; boiteux; lame וכל מי שאינו לא
ח' ג' ר' ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו
מת מן חוקנה עד שיהיה כאחד מהם (פסח' טז). היה
אחד מהם גידם או ח' ג' ר' או אלם או סומא (סנה'
ח ד). (הרואה) את ח' ח' ג' ר' ואת הסומא ומוכי
שחין אומר ברוך דיון האמת (תוספתא נכ' ז י). הצד
צבו ח' ג' ר' ותולה וקטן פמור (סס סנה' יב ד). אקפה
את בניי אם לא ראיתי אחי אמי ח' ג' ר' באת מרגליו
עומד בעורה וחוצצרתו בידו ותוקע (ירוש' יומ' א לח ד).
בלעם ח' ג' ר' ברגלו אחת היה (סנה' קה). ב' ח' ג' ר'
שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (תני'
ו). (היה) ח' ג' ר' ביום ראשון ונתפשט ביום שני (ערכ'
ז). — ולנק': הגונב את הקיטעת ואת ח' ח' ג' ר' ת
ואת הסומא (תוספתא כ"ק ז י). כשם שח' ג' ר' ת
וגידמת לא היתה שותה וכו' כך הוא אם היה חוגר או
גידם לא היה משקה (סו' כו). אמרו להן ב"ש לב"ה
לדבריהם אפילו ח' ג' ר' ת או סומא יאמרו לה בלה נאה
וחסודה (ד"ר ו). — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא
גדמין והוציאו אותו ולא חגריין ואמרו ולא אלמין (סנה'
ח ד). שהיו ח' ג' ר' ין עד הפרק ובשהגיע הפרק נתפשטו
(תוספתא עדי' א יד). וענן ה' עליהם יומם על ח' ח' ג' ר' ים
ועל הסומים ועל המצורעים (ספרי כהעלתך פג). א"ר
יותן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת
ח' ג' ר' ין מפני מה הוויין מפני שהופכים את שלחנם
(נדר' כ). — ומשל, *הרכיב חגר על גבי סומא:
למלך בשור ודם שחיה לו פרס נאה והיה בו בכורות
נאות והושיב בו שני שומרים אחד ח' ג' ר' ואחד

— נתפ', *נתחדד, — נעשה חר, הושחו: אין סכי
מת חרדה אלא בדרך של חבירה (מד"ר בראש'
ט). — ובהשאלה: הטוב לי שאלמד זאת חרד
בהשבת הרעות הנפסדות הסבלות (כוז' ס ה). יבאו
התלמידים לשמוע דבריהם הדרשים ולהתחרד
עמו וללמוד ענין הסברא המתחדשת (פי' ר' יונה
לאכז' כ ז). כשאני מתערב ומתמץ לבכי וכליותי
או אשתונן ואת חרד ודע כי קודם החמוץ הייתי
רחוק מהאמת (כשג"ל דורכין, מג"א א ה). כמו שהברול
מתחדד בברול בן ההכרח מתהדדים זה את זה
בדבר העיון (לכ"ג-משלי כו יז). — ובמשמ' "התקוטט:
שאינן ראוי להתחרד עם אדניו כמו עם רעהו
(ראש"ע שס ית). — יחיו, התחוק פעמו: גזירה שמה
יחיה בגחלים כגון יין קרוש המתפטר ומתחרד
בחרפות כוחו על ידי חמימות האש (מח' ויטרי לג).

חרדה⁽¹⁾, ממנו חדה, חרה, יחדיו, יחדיו.

חרה, פ"ע, עת' יחד, עכ' חריתי, — שמה, sich freuen
se réjouir; rejoice: ויספר משה לחתנו את
כל אשר עשה יי' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל
את כל התלואה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי'
ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי' לישראל
(שמות יח ט). — ועכ' יחדיו: אל יעלה בלבבכם
כי שמחתו וחדותי בהנצילי מן המרה הגדול (כ"א)
נר חסדאי, ספר התפוח). — ואמר הפישן: רקדו וחדו כל
הלילה, רגן הנעימו לגורא עלילה (שבת א מנכס, אודך).
— פ"ע, חרה, פ"י, — חרה פלוגי, עשה יחד, שישמח: כי
תשיתהו ברכות לעד תחדהו בשמחה את פניך (תהי'
כא ז). — ואמר המשוור: בכלי שיר שם חרף, במחול
מעגל שמחור, לחול עם בת גולך (אד"ס שש"ק, שירת דודים).

חרדי, ש"ז, מ"ר חרירים, סמי' חרירי, — א) דבר חר,
מחרד: תחתיו (של לויחן) חרדי חרש ירפד חרוץ
עלי שיט (איוז מא ככ). — ב) קצה חר, בליטה
חדה בכלי: כסוי הלפס בומן שהוא נקוב ויש לו
חרד⁽²⁾ טהור אם אינו נקוב ואין לו חרד
טמא (כל"ס כ ה). החרס שאינו יכול לעמוד מפני
אוגו או שהיה בו חרור זה חרד מבריעו

אמר חרב חרב החרה וגם מרושה למען טבח טבח
החרה למען היה לה ברק מרטה (יחזק' כא יד-ה).
— פ"ע, "חרד, מחרד, מתחרד, — שחדרו אותו, ובהשאלה
דברים מתחרדים, שיוצאים מחרה: בלי גמגום: שיהיו
דברי תורה מתחרדים בפניך שאם ישאל לך אדם
דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש'
ג). — ואדם מחרד, חרף השכל, ובפרט בעל חרודים,
הלצות שנונות: ואריסטומלים נער משכיל ונלכב
מתחרד (אלחריזי, מוסרי הפלסוף א ט). (שהיה ר"א
בן ערך) חרף ומתחרד יותר מדאי אבל דבי
אליעזר לא היה חרף כמותו (פי' מיוח' לגש"ק, אכז' כ ח).
יעקב היה איש חם לא מתחרד ביותר ולא בעל ערמונות
(כ"א אכרנאל, תולדות). בנו של רש"י חיבר ספר הישר
והיה חכם גדול בכל חכמה והיה מפולפל ומתחרד
מה שלא נראה לחכם (הקבלה לראש"ש ה). וכבר עמד אחד
מן המתחרדים בספרד וחבר ספר בענין הקץ
על דרך הבוכים (אג"ר תימן להרמב"ם). אבל הנוע
השני הם המתחרדים משאר המושלים והחכמים
מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסיים (שם). ולכן
הנבונים והאוילים יקראו מתחרדים (ספר המדות
לחריטו ט). כלומר חריפה ומתחרדת ויודעת
ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי' משלי לזח'
הלוי ז). — וההרגשה, מרגשת על נקלה: וצריך לקרר
המוג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה ובשתיית
מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מתחרדת
ההרגשה (מ' אלרבי, ש"א ד). — ובהנדרסה, וזית מתחרדת,
גוף מתחרד, דק וצר כמו עקץ: מי שסכל מדידת מתחרד
האצטומנה (מורה המורה א לו). שאחר שקיעת החמה
יתיצב על שטח הארץ צל של אופל במראיתו ככובע
וכמתחרד (נחמ' ונע', דוד גנו רכא). שכל החלק הזה
דומה למשולש או למתחרד (שם עא). — ועי'
ימחרד, — ובחכמת הלשון, "אות מתחרדה באות
אחרת, כשהאחת צריכה להיות יותר חדה במבטה
מפני האחרת הבאה לאחריה: יש בית מתחרדת ביו
כגון זהב וכסף וכל דומיהם מן האותיות המתחרדות
אשר ברעותיה בהיות אחת מהן כסוף התיבה ואחותה
בראש תיבה שלאחריה (יבסי הנקדן, עין קקורא, אכז' כ').
יש דלת מתחרדת בזין כגון וילד וקונים ובשין
כגון ער שוב יש האמת מתחרדת בהא כמות
כמוכנה הקטן ויש האמת מתחרדת באלף כגון פרנה
ארם (שם).

(1) באשור' חרו, שמה. בארמ' וסור' חרא.
(2) כך הנקוד במשנ' מנכ' כ"י פרמה. ובמשנ'
מנכ' גרפמ' חרדי. ופרש הרמב"ם: חרוד דומה לאכזב
של קנה היוצא מגב הכסוי ומגביה אותו בו.

בי לו על כל שכל אנושי יתרון (כ"י פרנסיס, מתק שפת' 104). — ובמשמ' דבור מחדד, מליצה שנונה, Witz; wit, joke: ואחרון אחרון חביב ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר כבגנות האביב, ויעש לו ור זהב סביב, המזמר למפרדים בלשון גאונם, ואל הלועזים בחדודם ולשונם, ואל היהודים ככתבם וכלשונם (שס). ועל דרך חידוד נראה לי ליישב ואומר וכו' (ש"ת חת"ס, או"מ קיז). — וחזק הקדחת וכדומה: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (הפנקס לרש"ט פלקיורא). ועילת זה החולי (השחין) הוא מחידוד האדומה ומתלהבותה (מ' אלדני, ש"א ד). — וחדוד המוונות, חריפותם: קנקן של חומץ יש בו מחידוד ריח החומץ יותר מן החומץ עצמו (תשוב' הגאון, הרכני, לא). ויוון במוונות החום וחדוד ויתמיד המרחץ (מ' אלדני, ש"א ד). ואם יאכלוהו (את הרבש) חי וילד רוח ונפח ונחיר החוה ויעורר הקיא בתודו ויויק לבעלי הירוקה (שס ס). — וחדוד הקול, דקיתו ורומו: וחדוד הקול ועביו הוא מפני תכונת האברים (שס ד). — ג' חדוד החמט, כמו חד: האדם דומה לגור מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדוד של מחט הרוח יוצאת (אזני ירחי, המסיגי, כסמ מד"ר כראש').

חדוד ¹, ש"מ, מ"ר חדות, — שמחה, רוח שמח וצח, עליצות, Freude, Heiterkeit; joie, gaieté

joie, gladness: הוד והדר לפניו עז וחדוד במקמו (דסי"א יו כו). לבו אכלו משמנים ושתו ממתיקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לארנינו ועל תעצבו בי חדות יי' היא מעוכם (נחמ' ח י). וקיימו מצות חדוה ² (כ"ל יב). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה וכו' עלזה חדוה (מד"ר שס"ט, נגילה). ותומה וענוה, ויין קדוש וחדוה, ויראת מקדש, וחכמים עם הורים (אוסר' רש"ג, שמו"ל לני). חדוות מזומני חתנים וכלות עושים סעודה (רש"י קהל' י"ט). אוהב לאותו הגוף ומתנחם עמו והוא עת לצחוק וחדוה בעולם (אוסר' מד"ר העולם, חיי שרה). וראי יי' הוחילו לתשועתו לחדות עולמים ולחסדו כרב משה זכות בחידה יחיד חדודו, אין עוד מלבדו, שכלו הגיע אל קצה האחרון, וכמעט אומר

¹ מן חדד, עי' שם. בארמ' חדותא. — ² גרסת הערוך, נשמט בנוסחא'.

מהור' נישלה האוון נשבר חחדוד מהור' (שס ד א). היו כה (בהבלי) חדודים יוצאין כל המקבל עמה כויתים מטמא כמגע (שס ג). נכנסה הטומאה באויר הנמטרא אפילו היתה כנגד חחדוד לא נטמא חחדוד (רמב"ם כלים יט י"א).

חדוד ^{*}, ש"ו, מ"ר חדודים, — א) שס"פ מן חדר: ליכין סבין ושחט בה שחיטתו בשירה חידודה קודם לליבונה (חול' ת). — ובהשאלת התנף וקמוט: שנעשה חדודים חדודים כל בשור' ¹ (סנה' לד). כי נעשה בשירי חידודין כאשר באתי לכתוב מהו יסוד המאמינים האלו (א' מודינא, ארי נוסס ל). — ומעשה חדודים, בין זכר ונקבה, נגיעות במקומות כהנף לענף: ומתו גם שניהם וכו' אמר רבא למעוטי מעשה חידודים ² וכו' מעשה חידודים לאו כלום הוא (סנה' סו). משכבי אשה ולא מעשה חידודין (חוקני, קדוש' כ"ג). והיה הארום חובק ומנשק ועושה מעשה חידודים לפני כל עובר ושב (ש"ת תמ"ז ירכ"ס קע). — וכמו חדד, בליטה חרה, עקץ: כיון שיעטרו הריחים מלשחון מנקרין בהן נקרין קטנים כמין חידודין כדי לשחון במהרה (ר"מ מו"ק י). וכן הסיף ד"מ חמרו הברול ופעלו הנפת וצורתו האורך ומעט הרוחב וחדוד הקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות הגיון ת). — ב) זריזות ומכירות ברבר: והכלב אי אפשר שיתנועע מבלתי העת הצריך אליו וכו' והנבלת שיעור זו התנועה היא מסורה אל הציד כפי חדודו במלאכת הציד ושיתנהג הכלב בפי מה שיצוהו (כמעט' לרש"ט פלקיורא ב). — ג) חדוד השכל, חריפות: אבל בדיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר כמה לידיעתי באמת כי אתה תבין אותו תכלית החבנה (תשנן סענור לסרמנ"ס א). והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחכמויות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (מפע' ס' ס ד). ומה שכתב לו מר כמה שהבאתי ראיה מן המחברים וכו' כבר קבלתי עלי שלא להשיב על מעשה חדודין רק להשיב על עיקר שנראה בעיני שאיני רואה שום תפיסה עלי בגדון זה (ש"ת למ"א ז). ומי

¹ כך הגרסה בספר', ופרש רש"י: מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחון. ע"כ. וכן הביא הערוך בערך הדרום, ופרש: מעשה הדרום פי' דרך איברים כחור שבין אצילי ידיו. ע"כ. אבל הגאון' גרסו הדרום, עי' ערך זה. — ופרש"י: קמטין קמטין שהיו (יתרו) מיצר מאד על מפלת מצרים.

(כ"ס, תנ"ג' כ"ז כח).

חדוי, ת"ז, לנק' חריוית, — של חדות: קדחת יום חריוית כלומר משמחה הנה תקרה מהשמחה והחרות קדחת כמו שיקרה מהכעס (קאטון דא כח).

חדוי, ש"ז, — בעל חדות, עושה שבני אדם יהיו בחדות: חריון (כ"ז, מלון גרמני עברי, ערך לוסטיג).

חדויק¹, ש"ז, מ"ר חריוקים, — דבר שנותנין לתוך נקב וכדומה לסתום אותו: הטופל בלי חרס הבריא וכו' וכן בחידוק² הקרויה (כלים ג ס). מעשה בענבול באחד שנפחתה בגלגלתו ועשו לו חידוק של קרויה ותיח (חול' נז).

חדוי, ש"ז, מ"ר חריושים, — כח"פ מן חדש, א) עצם שה"פ: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (פסוק' ל). חידוש הוא שחידשה תורה בקנס (כמוכ' לה). שמרה (את חדש האביב) עד שיבוא בחידוש (ירוש' פאה סי' ד). אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חידוש תורה מאתי תצא (מד"ר ויקר' ג). ואשר לא יושג ולא יודע כלל הוא חידוש כל הדברים איך נבראו ואיך יצאם היוצר (ר"י ברלונ' פ' יז' 274). —

וחדוש הלבנה וכדומה: אין חידוש של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים (כ"ס כה). — ואמונת החידוש, שהעולם מחדש, שנברא יש מאין: אמונת החידוש יש מאין אם היא אמונה צריך לכל בעל דת אלהית להאמינה כמו שיהוויב המאמין בתורת משה להאמין שפצתה הארץ את פיה וכו' (סעקריס א' יב). שיסוד התורה אשר עליו אדניה הטבעי הוא אמונת חידוש העולם הכללי המוחלט (ר"י אכרכנאל, מפע' ס' א ג). — ובמשמ' "ידוש חדש, דעה חדשה: ובשבא רבי יהודה בן דורמסקית אצל רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום (ידים ד ג). והקבילו (ר"י ור"א) פני ר' יהושע בפקיעין אמר להן מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום אמרו לו תלמידך אנו ומימך אנו שותין אמר להם אי אפשר

¹ עיי' חדק, — ² אמר רה"ג וז"ל: פי' חדוק זה פירושו כמין ענול של עץ או מחבת שנותנין על הטפח שהוא קרויה והוא נמלה ולמה נקרא חדוק מפני שהוא דוחק וצר הכלי כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מחדקו, ע"ב. וכן העריך. ודומה לזה גם הרמב"ם: והחידוק הוא כמו חידוק והוא התחום והקשור.

לבית המדרש בלא חידוש (תוספתא סו' ז ט). — "ומקרים המתחדשים בעולם: ואחר כן יהיה עתיד להפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות החדשים וחדושי הימים (כזורי נ). — ובמשמ' מעשה תמורה, ור, פלא: לא שהם עצמם ראו זה (שהכלו על הגליו של הנהר בפסח בפראנ) רק שלמאה פעמים שמעו חידוש זה בקטנותם (למח דוד, רע"ג לאלף ו). ויאמר המלך וינמוגד את מרכבתו ויצא השך לקראת ארוסתו עם כל שרי המלוכה בשרדה גדולה ברוכבים ורגלים לאלפים ולרבבות ונעשו או בשרה חריושים ענינים נפלאים לצחוק וחרות אשר שמחה גדולה כמותה שם לא היה ממאה שנים ועד הנה (ס, סג לאלף ו). — ובמשמ' "שמועות ע"ד מקרים ומאורעות שנעשים בעולם, Neugierigkeit nouvelles; news: ובני אדם שסיפור שמועות ודברי חריושים עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול (סלנוס א"ח סו א). — "ופתקי חריושים, עתונים: הני פתקי חריושים שנוגעים על פי הרוב לכלל או למרש וביחוד בזמן שיש מלחמה ושעת חירום בעולם שלפעמים יש צורך גדול לדעת איוה צד גבר (שאל' יענן א קסב).

א. **חדות**¹, ש"ז, — כמו דות, סהר בנוי על שמה הארץ להקוות בו המים: נתנו (את התנוד) על פי הכור או על פי החדות² ונתן שם אבן (כלים ס ו, ז א). החדות שבבית ומנורה בתוכו והפחה שלה יוצא וכפישה נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (אסל' יא ת). חורי הבית העליונים והתחתונים והוציעו חדות והעלייה וגג הכר וגג המנדל בית התבן ובית הכקר ובית העצים וכו' (ירוש' פסח א כז). חדות הבנוי בתוך הבית וכו' אם תנטל מנורה והכלי המציל עומד ה"ו מציל על כל שבת חדות וכלים שבין שפת הכלי ושפת החדות מהורים וכו' ואם היו כתלי חדות רחבים משל בית וכו' ובשם שמציל חדות בתוכו כך מציל בכתליו (רמב"ם טו"מ כח ז-ח).

¹ לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — ² כך גרסת משנ' מנקה פרמה, והנקוד: החדות, ובמשנ' מנקה כ"י אוקספ' והחדות (REJ 1887, 273). וכן הגרסה חרות, בחית, בכל מקום בהלכ' פסוק' מ"י גאון (סל' ר"ה וסל' ממז'י), וכן העיד העריך בפרוש בערך דות: במשנ' כולם כתובים חדות. וכן הרמב"ם במקום המוכא בפנים, ובנוסח' הדות, בסור' חדות א, לאצור בו חשה ושעורה בשדה: חדותא בחקלא דחטא ורשערא (כר עלי).

כל הארץ ויחדלו לבנות העיר (בבל'ס יו ח). ותרא כי מתאמצת הארץ ללכת אחרת ותתהלך דבר אלה (רות א יח). רחצו חובו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני תהלה הרע (ישע' א יו). — ועם שם אחריו : שם רשעים תהלה רגו (איוב ג יו). — ובמשמ' מנע את עצמו מעשות דבר מהרברים, לא עשה הדבר ההוא כלל אשר הוא טהור ובדרך לא היה ותהל לעשות הפסח ובכרתה הנפש ההוא מעמיה (כמל' ט יג). כי תדר נדר לוי' אלהיך לא תאחר לשלמו בי דרש ידרשנו וי' אלהיך מעמך והיה כך חטא וכי תתהל לנדר לא יהיה כך חטא (דבר' כג כג). ולשאלו הנד כי נמלץ דוד מקעילה ויחדל לצאת (ס"א כג יג). תהלה גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם (ירמ' נא ל). — ועם מ' אחריו בשתי המשמעות האלה : כי תראה חמור שנאך רבין תחת משאו ותהלת מעוב לו עוב תעוב עמו (שמות כג ס). ר"ל תמנע את עצמך מעוב. ויהי כשמע בעשא ויחדל מכנות את הרמה (מ"א יו כא). ר"ל הפסיק הבנין שהתחיל קדם. — ואחריו פעל, במשמ' הפסיק אי נמנע מעשות המעשה של הפעל שלפניו : ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אהדל (שופט' יו ז). האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אהדל (שם כ כח). האלך על רמת גלעד למלחמה אם אהדל (מ"א ככ ו). ועתה הנה פתחתך היום מן האזקים אשר על ירך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל אתי בבל תהל ראה כל הארץ לפניך (ירמ' ז ד). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא תהלץ וישקלו את שכרי (זכר' יא יב). — והפעל תהל בלבדו, בלי פעל אחר לפניו או לאחריו, במשמ' הכללית המנע מעשות דבר שהמדבר עסוק בו ונשמע מענינו : כה הראני אדני וי' והנה קרא לרב באש אדני וי' ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק ואמר אדני וי' תהל נא מי יקום יעקב כי קמן הוא (עמו) ז דה. ר"ל המנע מעשות מה שהתחלת, מה שבדעתך הלא מעט ימי יח ד ל' ישית סמני ואבליגה מעמ (איוב כ), ר"ל הניחה אותי במנותה. — ותהל לו ויהי בדברו אילו ויאמר לו חליועץ למלך נתנוך

(¹) כך ברוב הספר' הכתיב, והקרי וחדל, ובס"א

וחדל כתיב וקרי. אך יותר מסתבר כי היוד שלפני ד

בִּי-חֲדָתָהּ. ש"ה. — סגולת דבר חד: ח ד ו ת המאכלת
קצור ענין השחיטה להקראים (ספר דוד מלכיו).
— וּבְחֶשְׁלָהּ, חֲדָתָהּ המחלה: והחללים החדים מהם
מה שיוחס בתכלית ה ח ד ו ת והם אשר הבחרן
בהם בשביעי (קצוי גליוס, ימי סתחלן). עפוש הריח
וחדותו מורה על חום (קאטון² א ל א ח).

יְהִידָה, ש"ג,--כמו *חֵד, והקצה ההר, הצר; ונאמר כי המולות הם ספוריים מרובעי הצלעות במסם ומושבם הוא השטח אשר יקרא מול בגלגלו ו ח ד י ד ו הוא תוך הארץ (אשפרירא ל"ח כר מיואב).

יְהִדִּילָה, ש"ג,--ש"ס מן חרל: ח ד י ל ה היא הכרת המעשה מכללו (המלוֹלָה לשלמה כ"ט, חדל).

חדש¹). ממנו חדל, חדל, חדל, יחדילה.

[illegible]

(1) דמו. תה"ל ל'שרש זה את השרש הערכי
ח'ד'ל & שהוא משמש במשמ' עוב, נמש.

(a) خذل

עליהם כאם שתרחתם על בניה (כ"י אכרנאל, שופט, ה).
— קפס', י'החדיל, — עשה שיחדל: טהר מביולות מקוה מהם
החדיל, טמו קדושים מנשיהם להבדיל (שנת א חנכה,
אודק). יה רעיון לכך מעשות מי יחדיל, זכר רב
מובך אין חקר להגדיל (כ' יו"ט קדוש, פיוט לחלו פיוט).
בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם
הכותים והחדילום (כ"י אסתר ט י).

— קפס', י'חדל, פ"י, — עשה שיחדל: למען טוב הולך
וגדל, מעקשות לב עדה חדל, בשום עם מהטא צוה
שאב מים (סופט' לסו"ע, למען תמים).

חדל ת"ז, סמי' חדל, — מי שיומי מדודים, ספורים, וקדוב
לחדל ועלבר מן העולם: הודיעני יי' קצי זמרת ימי
מה היא ארעה מה חדל אני (תהי' לט ס). — וקצת במשמ'
אדם בשפל המצב, בזוי: לא תאר לו ולא חדר וגראהו
ולא מראה ונחמדהו נכזה וחדל אישים איש מכאבות
וירוע חלי (ישע' נג כג). יבמה שנפלה לפני יבם שאינו
הגון לה כלל מכמה פנים אם מפני שהוא יותר קטן
ממנה אם מפני שהוא חדל אישים (תשכ"ז חלק ב
קס). — וכמו ביוגיו: השמע ישמע והחדל יחדל
(יחזק' ג כו). שבשעת השתחואה בשעת הקטרת היה
ראש המעמידים מעמיד את הטמאים בשער המזרח
וכו' ויודעים שמפני הטומאה הם חדלים ליכנס
שם (כ"י תמיד כו).

חדל ט"ו, כהפס' חדל, — הארץ, עולם הנפסד והבלה:
אני אבטתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי
יתר שנותי אבטתי לא אראה יה יה בארץ החיים
לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל⁽¹⁾ דורי נסע וגלה
מני כאהל רעי פקדתי כארג חיי (ישעי לח י"ב). —
ואמר המשורר: יום הולדו (של האדם) ויום הפרדו ביד
אשר בירו מחקרי ארץ קצב חדלו וגור עמלו (כ"י
סלוי, אחיכס קודא). בנתי לצדקתך וראיתי חילך הוד
קולך שמעתי והמנעתי חדלך קרני רוממת ופדעתי
לרנלך והיה למשיב נפש (מתו' אלוניון, יוס"כ, ממוס).
***תהים**⁽²⁾, פ"ע, — כמו תהם: היה דליל קשור ברגליו
(של התרנגול) או שהיה מחדם⁽³⁾. ומשבר את
הכלים (כ"ק כ א). תרנגולין שהיו מחדם⁽⁴⁾
על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ' שם יו:).

⁽¹⁾ בקצת ספרים חלד כתיב חדל קרי, ובס"א
חלד כתיב וקרי.
⁽²⁾ עי' הערה לערך *תהים. — ⁽³⁾ גרם' הערוך,
ובנוסח' מהרם, כהרסין.

חדל-לך למח יוכר (דס"ב כס יו). — וחדל מן מלוגי,
הרפה ממנו, הניחו: חלא זה הרבר אשר ידברנו
אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים
(שמות יד יג). מאסתי לא לעלם אחיה חדל ממני כי
הבל ימי (איו"ג יו). — וחדל לו מן: חדל לכם
מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע'
ככ). וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה
לא עליך אתה חיים כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר
לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך
(דס"ב לס כא). — ב פ", חדל את הרבר, הפסיקו:
הלוח הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית
מלוכה עלינו ויאמר להם הוית החדלתי את דשני
אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים
וכו' ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת
תנובותי הטובה וכו' ותאמר להם הנפן החדלתי את
תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים
(סופט' ט ח"ג).

— נסע, י'חדל, — כמו קל: ואין בתוך ממך נבדל, ואין
מקום דק ממך נחדל, ואינך נאצל מכל ונבדל, ואין
מקום רק ממך נחדל (שה"ח ליוס ג). בעשותך כל
לא נבדלת, מתוך מלאכתך לא נחדלת (סס). והמסלה
השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ונחדל
(הגיון הנפ' לר"א נר חיו"ב). והחי הנזכר בגדר הזה
הוא הגוף הצומח והגדל מאליו והוא הולך ומתגדל וסופו
להאסף ולהחדל (סס א). שלא יחדש שמשפני מלאכתן
הן נחדלים מלבוש לעבוד עבודה (כ"י פסח פכ).
כי חדלו פרונו וכו' בישראל לבד חדלו ולא נחדלו
בוה באומות וכל זה עד שקמתי אם בישראל מרחמת

היא כפל יוד הכנוי שבסוף המלה ימי שלפניה. — ⁽¹⁾ אמר
ריב"ג וז"ל: ויש בו (בפעל חדל) כבד בלתי מתעבר גם
כן החדלתי את דשני החדלתי את מתקי החדלתי את
תירושי משקלו הפעלתי כמו כאשר השכלתי השמרתי
את האמרי אבל קמצות הוית אין לה פנים אצלי וזלת
רצונם לפאר המלה והרבה עושין זה ברב האותיות
הגרוניות אשר הם דבקות לתנועה באמרם החרב נחרבו
המלכים בפאור החת בקמץ חטף והיה דינה שתהיה
בשוא ופתח כמו החרם את כל העיר מתם. ע"כ. והרד"ק
בפרושו סבר שהוא הפעל, אמר וז"ל: החדלתי מבנין
הפעיל והוא מפואר (כצ"ל ולא מבוואר כמו במקר' גדול'
ורשא) או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ ההא. ע"כ.
וכן החדשים, קצתם (Bö, § 412) כמו ריב"ג, וקצתם
(Olsh., Kō. WB) כמו רד"ק. ואעפ"י שקשה להחליט כי
שלש פעמים זו אחר זו נשתבשה המלה, מ"מ יותר
מסתבר כי בעקרו היה פה קל.

חדק⁽¹⁾, ממנו חדק, *חדק.

חדק⁽²⁾, ש"ו, מ"ר *חדקים, — (א) מין ממיני הקוצים, *solanum cordatum* : דרך עצל במשבת

חדק וארח ישרים סללה (משלי יט). טובם פחדק ישר ממסוכה (מ"ז ד). — ומ"ר : הדלת שבמוקצה וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ (פרוכ' יח). בשם שחדקים הללו מגינין על הפירצה כך טובים שכנו מגינים עלינו (פרוכ' קא). קוצים וחוחים וסלונים וחרולים וברקנים וקמסונים וחדקים וסרפדים וסירים שמותם במקרא כעשרים התבונן לרוחב שפת העברים (דונס על מנחם, סרנים). הפורץ גדרת סירים ומסוכות חדקים ליישר לפנייהם הדרך (רש"י מ"ז כ"ג). —

ומליצה, 'מכלה חדק, משבית כל דבר רע : מכלה לכל חדק, מחוק ידי בדק (מכת' לר"א בן עטאר, JQR). וכן חדקים שסותמין בהן הפרצה (רמב"ם שנת כו ח). — ואמר הפיטן : היום חוק ואמיץ לוי לריב יריב, אדום וישמעאל מהרסי ומחריבי, חרבם מעשה לשבח פחדק טובי (סליח' מוס' יוס"כ, מלכי). הלעד בי משגבי, הלעד אפך יעשן, גורו פרצי בבן פרצי, ומחדק לקוט שושן (שעש נאסר, י"ז גתמוז, ספרד' — ב) יחרטום המארך של הפיל⁽³⁾, *Rüssel, trompe; trunk* : הפילים הם בהמות גדולות וכחם גדול וכו' על גביהם ישאו מגדל גדול מלא עם מוויינים וחדק אחד יוצא מפיו אשר בו יקבל מאכלו וחדק רחב בו יבלע אדם בפעם אחת (55 עולם ו). ואלכסנדר מוקדון וכו' עשה אנשי אש בכלי נחשת בצורות איש ובהלחמו עם רוכבי הפילים הקריב אנשי האש נגדם והפילים שלחים החדק לבלע אותם ונשרפים (סס).

חדק⁽⁴⁾, ש"ו, מ"ר חדקים, — בעין חתך באיווה דבר,

Kerbe; coche, entaille; notch : שקרני

החיה עשויות כן וכו' חרוקות בקרני העו ויהי החדק נבלע בהן (פתיור, שמיני קג). — ומ"ר : היו בה (בהמגורה) חדקים והיא נראית כבעלת חוליות

(¹ בערב' חדק a).

(² בערב' חדק b). — (³ לא נתברר מקורו.

(⁴ בערב' חדק' e, חתך. בארמ' חידקא : בעין חוליות דאית בה חידקי (שנת מו), ופרש' : חיתובין סביב לה קרנו"ש ודומה לפרקים.

(רמב"ם שנת כו יא). בקורת בית הכד (שהוא) שרוף

חדקים חדקים (רש"י נדר' כה).

חדק⁽¹⁾, פ"ו, — כמו חדק, ופע' חדק : שמה חדקי⁽²⁾

את אומות העולם לגיהנם (פרוכ' קא). כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מחדקו (רש"י כליס ג ס).

חדק⁽²⁾, פ"ו, — קל לא נהוג.

— כתפ', *התחדק, — נתחב בדבר כמו חדק : בשם שהסוכה הזו של קוצים מתחדקת בבגדיו ושל אדם והוא מפשר אותם מצד זה והיא מתחדקת מצד אחר כך הוא מלכותו של עשו וכו' (פסיק' רכמי י). — נפע', *נחדק, — נעשה לחדק, לקוין : הנה אם נחפש ונבדק, חושת בולו סג נאלח ונחדק, היו יהיה כאבן דק (רשכ"ג, מנח' יוס"כ, ה' מה אדם).

חדק⁽³⁾, פ"ו, — עשה חדק, חתך, ופעל חדק, שיש

בו חדק : (קרנים) כרובות חדרות וחדקות⁽²⁾ (חול' נט). שקרני החיה עשויות כן כרובות חדקות חדרות כרובות בקרני השור חדקות בקרני העז ויהי החדק נבלע בהן וחדרות בקרני צבי (ס' מיוק, שמיני קג).

חדר⁽³⁾, ממנו חדר, חדר, *חדרן.

חדר⁽¹⁾, ש"ו, כהפס' חדר, סמ' חדר, עם ה המקום החדר,

חדרה, מ"ר חדרים, חדר, — אחד מהבתים של

בית גדול, *Kammer; chambre; chamber* :

והארב ישב בחדר (סופט' יו"ב). ויאמר אמנון אל

תמר הביאי הבדיה החדר ואברת מידך (ש"כ יג י).

כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי

אחותיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל

חדר הורתי (ש"כ ג ד). יצא חתן מתחדרו וכלה מחפתה

(יוא' כ יו). — בא חדר בחדר, לאמר בחדר היותר

(¹ גרסת הערוך, וכן ר"ח : טובם שבישראל

מחדקיך את עובדי כוכבים בגיהנם (ר"ח ערוך' קא).

ובנוסח' : שמהדקין את הרשעים לגיהנם. ובכ"י שמהדקין

אומות העולם (ד"ס).

(² גרס' הערוך, וכן רגב"ה, ופרש' : דאינן חלוקות,

ובנוס' חלוקות.

(³ לפי דעת החכמים בערב' חדר a) במשמ'

הקף, וכמו חור בארמ', אך להשם חדר הביאו דמיון

מערב' ח'דר b), וא"כ לא השרש חדר כ"א השרש ח'דר

הוא השרש חדר שלנו.

(a) حדר (b) خدر

(a) حديق (b) حديق (c) حديق

פנימי, להסתתר שם מבני אדם; וכן הדר גם יובא אל העיר חדר בחדר (מ"א כ ל). ביום ההוא אשר חבא חדר בחדר להחבה (ש כ כ כס). והביאת אתו (את יהוא בן גמשי) חדר בחדר ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו (מ"ב ט כ-ג). — ועם המקום: וימחר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש' מג ל). ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (מ"א א יס). ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים ויאמר אבאה אל אשתי החדרה ולא נתנו אביה לבוא (שופט' יא א). ותקח חמר את הלבבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג י). — חדר המשכב, המשות, וכיוצא בזה: ועלו (הצפרדעים) ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). והוא שכב על מטתו בחדר משכבו (ש"ב ד ז). כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך (מ"ב ו יב). ותקח יהושע בת המלך יורם אחות אחויה את יואש בן אחויה וכו' ואת מינקתו בחדר המשות ויסתרו אתו מפני עתליהו (כס יא כ). ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שופט' ג כד). — ומ"ד: בחכמה יבנה בית ובתכונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (משלי כד-ד). מחוץ תשכל חרב ובתורים אימה (דבר' ל כס). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין יי' ראה אתנו (יחזק' ח יב). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר (קהל' י כ). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם (תהי' קס ל). לך עמי בא בחדריך וסגר דלחך בעדך (ישע' כו כ). הביאני המלך חדריו (שפ"א ד). ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנביו ועליתיו וחדריו הפנימיים (דס"א כח יא). — ובמשמ' "סתר: בשם שהנביא מגלה חדרים וסתרם כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרם (מכ' נגלח ד ט). — "חדרי חדרים, במקום היותר נסתר: כל מקום שאסרו חבאים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור (זי' ט). — ובהשאלה, חדרים במן, פנימיות הכמן: דברי נרגן במתלהמים והם ירדו חדרים במן (משלי יח ט). חכרות פצע תמריק ברע ומכות חדרים במן (סס כ ל). נר יי' נשמת אדם תפש כל חדרים במן (שס כו). — ובמשמ' "מקום ההריון: היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שנת לא). — ובמליצה, לפי אמונת הקדמונים כעין מדור מיוחד

בשמים שממנו יוצאות הרוחות והסופה: מן החדר תבוא סופה וממורים קרה (איוב לו ט). — (ב) חדרים תימן, כוכבים של השמים הדרומים: עשה עש כסיל וכימה וחדרי (תמן איוב ט ט). — (ג) "ביתוך החלק הפנימי של הרתם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרודור והעלייה דם החדר שמה (נדס כ ה). דם הוצא מן החדר אף על פי שבירוע שדם המכה (תוספתא שס ח ג). — (ד) "ב"א מחללי הלב: חדרים הלב (הנמל' להרמב"ם, כן גרס' XI). — (ה) "חללי הפרי שבהם הורע: דהיינו חדרים הורע שהגרעינים בתוכם (רש"י סוכ' לו). אתרונ נמי אם ניקב עד חדרים הורע שהגרעינים לתוכן פסול (תוספ' כס). — (ו) יכניו לבתי הספר של ילדים קטנים: מקום צל ליל וחדרי מות הן המה בתי ספרנו הנקראים חדרים (תעוד' נישאל א טו, כהנערס).

חֲדָרִים (מ"ט, א) חֲדָר לפלוגי, ארב לו, lauern
guetter; to lie in wait: חרב חללים היא חרב הלל הגדול החדרת (לחם יחזק' כא יט). — ובמשמ' ישב בחדר: וזה כמו שאומרים ליושבת בחדרים חדרת (ספרש' לרי"ג, נוס). — (ב) ונכנס לפנים: ידי פתחה שעריה ולא אחר ונכנס בת (כ"ס גי' לא יט). מי יחדור חדרים מחשבות אדם ומי בלעדי טהור עינים יראה ללבב (קכ"ג שני"א ח). — ואמר המשורר: מדוע חדרת קדש לא תחדריני, מדוע בשפתי קפאו הנשיקות (לי"ג, תנכ).

— נפס', ינהדר, — נתחב, נכנס לפנים: כבר נעשו הגרעינים מתמציעין באמצע העצים ונחדרים בפנימיות האילנות והמאכל (כ' נכסיה סנקדן כא).

חֲדָרָן (ש"ו, — משרת החדר, Kammerdiener; valet
de chambre; valet יפקו בכח עד שהחדרן מהשר אשר עליו השמירה אותו הלילה וכו' שמע קול ההדפקה (מנ"י ח"כ לרי"ט סלר 14). ויצו השר להחדרן שלו לתת לו מכתב הקיר"ה יקרא הפקודה לפניהם (סס). מנהג הוא בארץ הזאת כשהמושל בא לעיר וכו' צריכין היהודים הדירים שם לתת כ' ליטרא וחצי וזינער למרש"ק שלו והוא מחלק קצת לעצמו קצת לחדרנים קצת לשומרי הפתח ולנערים נושאי חרבו (ש"ת תרומ' סדסן שמו).

(1) כך פרשו ריב"ג (הקד' דלניגורג להמשלתוק). וכן ראב"ע ורלב"ג.
(2) לא נתבררה משמעתו האמתית, ועי' לקמן. —
פרש ריב"ג: כלומר האורבת בחדר, ואחרים פרשו הנכנסת בתוך חדריהם. והחרשים פרשו המקפת אותם.

הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן (שם יא). ודבר זה צריך אומנות גדולה לגלגל לקמן בן הודש כי בשרו רומפש ושמא עד חדישים יגיתוהו שיתקשה בשרו כמעט (פי' מס' משק' לר"ם בן היתום).

איתנים, חדש האיתנים. — ירח. — מולד. — מלא. — חסר. — עבור, הוספת חדש אחד פעם בשנים או שלש שנים להשוות שנת הלכנה עם שנת החמה. — עבר, עשה עברו. — קביעת חדשים. — קדוש החדש. — ראיה. — שנה, זמן של שנים עשר חדש: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, חשון, כסלו, טבת, שבט, אדר (א' וב').

חֲדָשׁ, פ"י, — קל אינו נהוג.

— פֶּעַ, חֲדָשׁ, — חֲדָשׁ דבר, עשה שיהיה חֲדָשׁ, erneuern; renouveler; renew; ובנו חרבות עולם שממות ראשונים יקוממו ויחדשו ערי חרב שממות דור ודור (ישע' ס"א ד). ויעברו (אסא) את השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדשו את מובת יי' (דסי"ז י"ח). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' (שם כד ד). תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה (תה"ל קד ל). — ודברים רוחניים: ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה (ש"א י"א יד). נכונן אותה שנית לתת לה כח חדש. השיבנו יי' אליך ונשוב חֲדָשׁ וימינו בקדם (אי"ז ה כ"א), השיבה להם זחרם ותפארתם כמו שהיו לפנינו, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חֲדָשׁ בקרבי (תה"ל נ"א יב), עשה לי רוח נכון אחר, לא כמו לפנינו, אמר רבי יהושע דבר חדש חדש שו סופרים ואין לי מה אשיב (כלים יג ז). קמן שהשיאו אביו בתובתו קיימת ואם חידש נוטל מה שחידש (תוספתא כתוב' ט ז). שער חדש ששם חידשו סופרים את ההלכה (יב' ע"ב) ה כ"ג). למה בכה (יעקב בשגשק את רבקה) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר כנא' ע). למלך שבקע על מטרונה וסדרה והוציאה מתוך פלטרין שלו לאחר זמן בקש להחזירה אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מחזירני (שם נמ' יג), יתן לי דבר חדש. על שאתה מחדש יגו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לגאולנו (שם כנא' ע"ח). — ובמשמ' שב לעשות עוד ועוד פעם: ותשב תתפלא בי תחדש עדיך נגדי יתבר כעשך עמדי (אי"ז יו"י). — ובמשמ' 'הוליד

נג' ס). וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חדשו לא יעדרו דבר. (מ"א ה ז). — *חדש העבור: מעשה בציפורי באחד ששכר מרחק מחבירו ב"ב והובים לשנה מדינר זהב לחדש ובא מעשה לפני רשב"ג ולפני ר' יוסי ואמרו יחלוקו את חודש העיבור (כ"מ ח ת). לא נצרכה אלא לחדש מעובר רב אשי אמר אפילו תימא לחדש חסר (תע"י יח). — ומ"ר: ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים וכו' ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה (שופט' י"א לו"ט). ושלשה חדשים מלך בירושלם (מ"ב כג לא). אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעברו (אי"ז יד ס). שמות חדשים עלו בידם מבל (יב' ר"פ א' ט ד). אין כל חדש השנה שוין (שם נו). וגדל חדש הוא מרת מהלך הלכנה מעת שהיא נדבכת בחמה עד שהיא נדבכת עמה פעם אחרת (ר"א הנשיא, סע"ז כ"א). ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנת החמה היא הרחבת הלשון (שם). כי יש חדשים אמצעיים ויש כנגדם ולעומתם חדשים אמתיים וכו' חדש האמצעי הוא הזמן הנמשך מרגע מולד האחד ועד רגע מולד שני סמוך לו ושהחדש האמיתי הוא הזמן הנמשך מרגע קיבוץ אמיתי אחד ועד רגע קיבוץ אמיתי שני סמוך לו וכו' שיש לפי זה כמה חדשים אמתיים כל אחד מהם הוא גדול במדתו מבדי מדת חדש האמצעי שכבר ידעתו ועודף עליו ככמה שעות וחלקים וכל חדש זה יקרא חדש ארוך ויש כזה חדשים אמתיים נגדם שכל אחד מהם הוא קטן במדתו מבדי חדש האמצעי בכמו שעות כמו כן וחלקים וכל חדש כמה זה יקרא חדש קצר (יסו"ע לר"י שרא"ל ג"א). דע שאין לחמה חדש כלל כי החדש דוקא ללכנה כמו שהתבאר ומפני זה יקרא חדש שהוא מלשון חדש ואיננו רק ללכנה המתחדשת וכו' ומה שאומרים חדשי חמה כתב הר"ר דוד אבודרהם שהוא ע"ד השאלה (נחמ' ונעים, דוד גנו ג'). סדר החדשים המלאים והחסרים לפי חשבון זה כך הוא תשרי לעולם מלא וחדש טבת לעולם חסר ומטבת ואילך אחד חסר ואחד מלא על חסר (סמ"ג, מ"ע נו). — ומ"ו: חדשים: אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד לא יערער (רש"י מו"ק ח). ואם היו מוכרין או מושכרין הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעש

ספקות ושיבושים (סס ל ט). שאין שום דבר פרטי עצמאי או מקרי יכול להחידש בלי סבה אמצעית קודמת לו (ספס"ט לאכן לטיפ כג).

— פט', יחדש, — שחדש אותו : התורה יום נשרפה חודשו עלי יגוני, ושבתו מעיר קדש ישישי וזקני (וארץ סל, י"ז חמנו, ספרד). — ובמשמ' שיצורו יש מאין : כי כל מחובר מוגבל וכל מוגבל מחודש (בעלי הספס לאכ"ד כה). ויסבב עמו כל הגלגלים בשיחורשו בזה בהיולי הואת אשר היה בחלל גלגל הירח שנויים כפי תנועות הגלגל (כזוי כ ג). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (כ"י חמיו, מו"נ כ יג). שאם כן יהיה הוא ית' מחובר מן המחודשים וכל המחובר מן המחודשים מחודש ולא יהיה אם כן קדמון בשלוח (העקריס כ יט). שהתורה העירה שהעולם היה מחודש וכו' הנה לא יקרא שום אחד קדמון במחוללם בקדמות האל לפי שכאשר נעריכוהו אליו הוא מחודש ואינו קדמון והקדימה הואת אינה לבד קדימת סבה כי אם ג"ב קדימת המחדש למחודש (מסע' ס' א ג). אם נאמר שהוא (הבורא) קונה שלמות שכלי מן המחודשים ממנו יתחייב שיהיה הוא סבה למציאות עצמו (ספורנו, אור עמיס, יזיעס). — ואמר הפיטן : חדש ונושן לא נמצאת, חדשת כל ולא חדשת (סס"ח לוס ג).

חדשה (א) ת"י, עי' חדש. (ב) ט"ז, מ"ר חדשות,

דבר חדש : עד מתי תתחמקין הבת השוכבה כי ברא יי' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ימ' לא כג), דבר חדש, מנהג חדש. הנני עשה חדשה עתה תצמח הלא תדעוה (יטע' מג יט). השמעתין חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם (סס מח ו). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד במרס תצמחנה אשמיע אתכם (סס מכ ט). — ובומן החדש נתיחד שם זה לידיעות על דבר מאורעות בעולם, בעניני המדינות וכיוצא בזה, Neuigkeiten ; nouvelles ; news : עתון לחידשות ולספרות.

חדשי, ת"ז, לנק' חדשית, מ"ר חדשיים, -שיות, —

של חדש : ואחר כן יהיה עתיד רפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות התרשים וחדושי הימים (כזוי ג ס). האחד מפני התנועה החדשית אשר ישלמו ממנו תקופות ארבע (כ"י אכרכנאל, מלחמ' ס' כ ט).

ח"ו, — ר"ת : חס ושלוש, עי' חוס.

מה שלא היה קדם, hervorbringen; produire; to product : ואם היה תכונת החומר הנדחה אל העור רק דק יחדש הכוך ואם יהיה עב יחדש גרב (מ' אלדני, ט"א ד). כי המאכל הגם תגבר הליתה הדומה למוג אותו מאכל ותחדש קרתת עיפושית (סנט יסודס סד). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (כ"י חמיו, מו"נ כ יג). שתי התחלות וסבות פועלות במציאות אחת מהן מחדש הטובות והשניות מחדש ת הרעות (ספורנו, אור עמיס, אהדות). שאין שום דבר וכו' יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו והיא אשר חדשתהו ר"ל שהוציאתהו לידי מעשה (ספס"ט לאכן לטיפ כג).

— תפ', התחדש, — נעשה חדש : המשיבוע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי (תסל' קג ס). חדש כשמו הוא מתחדש מה נורא בהשתנותו (כ"ס נני' מג ת). למה קורין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שהוא מתחדש כל שבעה (יוס' סול' ס נס). (שככל יום) טעם חדש מתחדש לו (כלס רגתי ת). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (סכת לג). והתורה חוזרת לחדושה ומתחדשת לישראל (מד"ר סה"ט, סתאנס). כשתעברו את הירדן דברים אחרים יתחדשו לא תהיו סבורין כשם שהייתם במדבר (סס דכ"ג א). — ואמר הפיטן : די מחסור תן לי מאוצרות מובך, כי לחמדוך אין קץ ואין תכלה, יתחדשו גילי טרפי ושובתי, תסיר יגונותי מכאב ומאפלה, הנהימי מעשה מתחדשים תמיד, יתחדשו¹ בהם שלום וטוב סלה (כס"ט כן יוסף המלוכה, לגי). — ובמשמ' יתהווה מה שלא היה קודם : אי אפשר למתחדש בלי סבה שתחדשהו (כזוי ס יח). יודעת כי מבע היצורים להתחדש בהם פגעים ומקרים ויצברו אותם חמרים חמרים (כס"ט פלקיאל, לרי הינון כ). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (אמונס רמס א ו). כי האור הוא ענין באור יתחדש בו כשהורית עליו גשם מאיר (סס ו ג). שמתוך מנותחם ורוב אכילתם יתחדש בהם אחד ממיני החללים הרעים וימותו פתאם (פי' משלי לזרת' סלוי א לג). שאם אני עוסק כל ימי בחכמה ובמה שהוא ממנו יותר אין ספק שיתחדשו עלי

— ¹ בכ"י יתחדשה.

חוב⁽¹⁾, ממנו חוב, *חובה, *חייב, *חייב

חוב⁽²⁾, ט"ו — מה שאדם צריך להשיב לחברו שלקח

ממנו בתורת מלוה וכדומה, *Schuld; dette; debt*: ואיש לא יונה חבלתו חוב⁽³⁾ ישיב (יחוק' ית 1). מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הריונים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (שני' י ד). מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן (כתוב' 48:א). הניחו לגבאי שייגבה את חובו (ירוש' יומ' ח מ:א). שלא ככל שעה אדם וזכה לפרוע חובו (שס ע"ז א לט:). — *בעל חוב, מי שהלוה: הנוקין שמין להן בעידית ובעל חוב בכינויית וכתובת אשה בויבירות (גיט' 18 א). בבעל חוב שאינו דוחק (ירוש' כהנ' יג ל ד). אמר לו בעל חובו זרוק לי חובי (גיט' ח ג). חוקה אין אדם מעיו פניו בפני בעל חובו (כ"ק קו). ואם אינו רוצה או שאין לו ליה ובעלי החוב באים ונפרעים (כ"ק ט י). כתב לוון את בת אשתו ואת בן אשתו הרי הן בבעלי חוב הן קודמין לכל אדם (תוספתא כתוב' י ב). — ומ"ר בעלי חובים: האומר לאשתו קונם שאני גהנה לך לווה ובעלי חובין באין ונפרעין (נדר' מז:). נפרעין בעלי חובים מהירושה שליש החוב (טור, סל' גזילס כסו). — ושטר חוב: ב' שהוציאו שטר חוב זה על זה וכו' זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו (כתוב' יג ט). הפורע שטר חובו לחבירו שלא מדעתו (ירוש' שס יג ל ד). שטרי חוב המוקדמים פסולים (שני' י ס). מצא שטרי חוב בזמן שאין בהן אחריות נכסים בזמן שהלוה מודה יחזיר למלוה (תוספתא כ"מ א ס). — ובהשאלה: וראה אפלטון איש מרבה לדבר וממעיט לשמוע ויאמר לו פרע חוב אוניך מפני כי הבורא ית' יצר לנו שתי אונים ולשון אחת כדי שנשמע יותר ממה שנדבר (אלחריזי, מוסרי הפלסוף כ ג). — ובמציצה: ויהי היום ויצא הקול כי חבר הקיני פרע חובו וצפרני המות דבקו בו (ר"י

⁽¹⁾ בארמ' חוב, וגם בערב' ח'אב a) אך סוברים ההכמים כי זה שרש שאול מארמית, ויש סוברים כי גם בערב' שאול הוא מארמית.

⁽²⁾ עי' הערה להשרש. — ⁽³⁾ יש סוברים כי מלה זו היא רק פרוש נוסף להמלה חבלתו, ויש כי במקום חוב צ"ל שוב.

חריזי, איתחיל יט). — ומשל: לין בלי סעורה והשכם בלי חוב (5) אלת ר"י א"ת, דרך טובים).

חוב⁽¹⁾, פ"ט, ע"י חב, עת' אחוב, לחוב, — היה מוטל עליו דבר לעשות, *obligé; être verpflichtet sein*: הצד השווה שבחן שדרכן להזיק ושמירתן עליו וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (כ"ק א ח). כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו (שס ב). ושמה תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה (סנה' ד ס). חכמים הוזהרו בדבריהם שמה חובו חובת גלות (אג' א יא). שאם אמר לא אכלתי לא אכלתי חב על כל אחר ואחר (ירוש' נדר' א ל ד). — ואמר הפיטן: ודוים ענה ולא מלב לכלוחם, חבו לפנים ורדם כהסרת טבעת להחללותם (סליח' תע"י חסד', אדס נקוס). צלול בחבו משליבי יאור זכרים, פורע פלשם סוף היות סכורים (יולר אחרון פסת, תחזולות). וסגלם לו לחבל גחלה מקבעים, ובחבו גרות וענוי וקבעום קובעים, נתחלגלו רחמיו לסוף שלשים שבועים (שס, אדני חלד). — וחב לפלוני, הפיל עליו חוב, עשה דבר שהוא לחובתו, לגזק: לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו (ערוכ' ז יא, גיט' א ו). אבל אשה אינו כן אלא חבין לה מוזנות ופוסלין אותה מן התרומה (תוספתא גיט' א ס). אין מעמידיו אפוטרופוס ליתומין לחוב להן אלא לזכות להן ואם חבו חבו (ירוש' גיט' ס מז).

— **חוב**, קבל עליו חובה: הית חובב ללמד את הבחור (מא"ג, ק"ס קכ). והנה כבר נתחובבתי לך תשובתי על מכתבך הראשון (אג' י"ג א ח).

חוב⁽²⁾, ט"ו, מ"ר חובים, — חוב האילן, גזע האילן

⁽¹⁾ כבר העידו בתלמוד (כ"ק ו: בי זה לשון ירושלמי חב במקום חייב: חב המזיק חייב המזיק מיבעי ליה אמר רב יהודה אמר רב האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא. ע"כ. והבדל זה בשמוש נע"ו וע"י יוצאים במבטא יש גם בערב' בין המורחיים והמערביים, שהמורחיים משתמשים יותר בנע"ו וע"י והמערביים בהצורה החזקה, ובמורה הצורה החזקה נחשבת לא מצותות הלשון (Vollers, Volksspr. 19). וכן השתמשו לפעמים קצתם בהשרש בוע a), מכר, במקום בוע b).

⁽²⁾ לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

(a) بوع

(b) بوع

(a) خا

עד התחלת הענפים, כמו אוב; ושאר כל האילנות
מן חוב' (של אילן ולא מן חורו) (כ"ק פא.).
ג. *חוב², ש"ו, מ"ר חובים, — תחיבת המטה, תפירה אחת,
Stich; point; stitch: הכובס נוטל שני חוטין
העליונים והן שלו ולא יטיל בו יותר מן' חוב' ין
ולא יסרוק הבגד לשתי אלא לערבו (כ"ק קיט:).

*חוב'ה, כ"ה, מ"ר חובות, — א) מה שמוטל על אדם
לתת או לעשות, Pflicht; obligation; duty:

בראשון בארבעה עשר יום וכו' הבתוב קבעו חובה
(מכ' בא, מס' דפס' י). ואם תקריב מנחת בכורים
חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד
לומר תקריב וכו' חובה ולא רשות (סס משפט,
גיוק' יט). במלחמת חובה' הכל יוצאין אפילו חתן
מחרדו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). אדע חובתי
ואעשנה (ירוש' סס סכ' ג). אם חוזר בו מוטב ואם
אמר כך היא חובתו וכו' יפה לנו העדים ששימעין
מבחיץ מביאין וסוקלין אותו (סנה' סז). — יוצא ידי
חובתו, מלא ועשה מה שהיה מוטל עליו וכמו שהיה
מוטל עליו: האוכל מהם (מחמשת המינים) כוית מצה
בפסח יצא כדי חובתו (תלס' א ב). הישן תחת
המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ' א ב).

האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת (הרי עלי)
במרחשת והביא במחבת מה שהביא הביא וירי
חובתו לא יצא (מנח' יב ב). אפילו אם אתה
עושה להם (להפועלים) כסעורת שלמה בשעתו לא
יצאת ידי חובתך עמהן (כ"מ א ז א). כל המשנה על
המטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו (ירוש'
נרכ' וי:). — ומ"ר: ואם נתיח צרכי היום וחובתו

למחר דיו ליום השני לעמוד בצרכיו וחובותיו
ואיך יעמוד בשל אתמול (תש' הגא', הרקני שני). —
ב) החלטה שהאדם עשה באמת מה שהוא חשוד בו,
Schuld; culpabilité; guilty: המלמד חובה
מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד
חובה (סנה' סה). היה יושב לפני הרדין ויודע
זכות לעני חובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק
(תוספתא סס א ח). אין מעמידין להן (אפטרופוס
ליתומים) בין לזכות בין לחובה (ירוש' גיט' סז:).
אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין
עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הב"ה

— (ג' גרסת הערוך וכו' ד"ס). בנוסחא איבו, ועי' ערך אב.
(א) לא נתברר מקורו.

מכריעו לכף זכות (ירוש' קדוש' א סא ד). ורוח הקודש נבך
שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (נרכ' לא:).
שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי אייב
(סנה' נב:). — יושם לאחר מהיכלי הטמאה בגיהנם:
היכל ד' (משבעה היכלות הטומאה) הוא נקרא מיט
היון ונקרא כנגד זה יצה"ר אבן מכשול היכל זה
נקרא חובה מטעם שהוא כנגד היכל זכות וכל
חובות בני אדם ועונות יש בהיכל זה
(ראש' חכמה, היחלס' כח). — יושם בקבלה לקבלות:
יש קליפות נקראים חובה הם מטין את האדם לכף
חובה ולפי שמם אחרונים חלקם בסעודה חובה עלינו
לתת להם חלק זה שהוא זוהמת הידים (דרך ישרה,
שער המזון). — ג) כמו חוב, נשיו של אדם, שלוח מאיש:
א"ל הקב"ה למלאך מול לי רב שבהם שיש בו לופרע
מהם כמה חובות (נרכ' סנ:). וחובות שיש לי
אצל בני אדם בין בשמרי יהודים בין בשמרי ישמעאלים
(שו"ת ר"י מייג' לו).

*חובל, ש"ו, מ"ר חובלים, — א) כמו א. חובל, מלח:
משל לחובל גבור שהיה לו ספינה כבש את
המים ואת הרוחות בא עליו פירטון ועמד והרג
כולן (מד' אגד' נראש' לד). — ומשל: על כן אמרו
המושלים ברוב חובלים טבבענה הספינות (מעש'
ב, ניו"מ יליק' ה). — ב) יושם לכומרים חגורי חבל:
cordeliers; ויבא דבתינו אל המלך ואל (היקפונש)
והחובלים וההגמונים פלילים וכל ראשי הגלילות
אשר בעיר פריש (ויכות ר"י מפיסא, הקדמ'). ויאמר בלבנו
כל מצפוניו אבעה ואינו וגאוננו בעורת החובלים
המתהללים באלילים (סס).

*חוב'ר, ש"ו, — כמו א. חב'ר, מי שמלחש נחשים
וכדומה: מי יחון חוב'ר נשוך וכל הקרב אל
חית שן (כ"ס גי' יב יג). אך על אלה אל תבוש
ואל תשא פנים לחמא וכו' על חשבון חובר וארה
ועל מחלקות גחלה ויש (סס מכ א-ג).

חוב'ש, ש"ו, מ"ר חובשים, — עי' חב'ש, ונתיחד
בספרות בזמן האחרון לרופא ממדרגה תחתונה,
למי שעוסק בחבישת פצעים.

חוג, ממנו א. חוג, ב. חוג, מחוגה.

א. חוג, ש"ו, מ"ר חוגים, — א) עגול, הקף שמקיף דבר.
Kreis; cerele; circle: ואמרת מה ידע אל הבער ערפל
ישפוט עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך
(איזכ כז יג"ד). הישב על חוג הארץ וישבנה בתגבים

חזו מזה אולי מחזו.

***חזו** — כמו מחזו.

— ספס', **החזו**, מחזיון, — כמו המחזו, מחזיון :
ו ח מ י ז י (י) את האור במדורת בית המוקד ובגבולין
כדי שיצת האור ברוכב (י'וש' סנת כ ד ג).

חזוה — עי' חזה.

חזוה, **חזוה**, **חזוה**, — מי שחזר לפני השומעים תורת המורה,
Repetent, répétiteur, נהוג אצל החסידים,
החזר של הרב. — וכוונת האחרון משתמשים בשם זה
במשמ' מכתב שלוח להרכבה אנשים, Rundschreiben,
circulaire; -lar.

חזוה, **חזוה**, **חזוה**, **חזוה**, — מ"ר חזוה, חזוה, — מין סמיני הקוצים,
ועוקץ חד בקצהו, Art Dorn; esp. d'épine
a thora (Notobasis syriaca) : ועלתה ארסמניה
סורים קמוש וחזוה במכצירה (י'ש' ל ד יג). תחת חמה יצא
חזוה ותחת שיערה באשה (לויכ לא מ). קימוש יירשם
חזוה באהליהם (סו' ע ו). חזוה עלה ביד שכור ומשל
בפי כמילים (מכילי כו ט). החשים אנמן באפו ובחזוה
תקב לחיו (לויכ ט כו). — ותחזו ביחם להארז, משל
לחבר דל וקמן שרועה להרמות לדבר חשוב וגדול :
חזוה אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר
תגה את בתך לבני לאשה ותעבר וית השרה אשר
בלבנון ותרכס את החזוה (מ"כ יד ט). משל להרס
ועצבוני שהיו גדליון זה על גבי זה וכיון שהגדילו
הפרייתו זה נותן ריחו וזה חזוה (מ"כ כראש' כג).
— ומ"ר : בשושנה בין החזוהים כן רעיתי בין הבנות
(ספ"ש כ ג). ומאכל בהמה החזוהים והדרדרים
(כני' ז א). לאחר ימים בא המלך והציץ בפרס
לודע מה עשה (תארים) ומצאו מלא חזוהין ודרדרין
הביאו קצצים לקוצו והציץ באותן החזוהין וראה
בו שושנה אחת של ורד (מ"כ יקר' כג). שושנה זו
כשהיא נתונה בין החזוהים רוח צפון יוצא ומטה
אותה כלפי צפון והחזוה עוקצה אעפ"כ לבה
ככוון למעלה (כס' ספ"ש, כס' כס'). — ואמר הפיטן :
ואתם בורוע הוצאת, וכל הבוגי הם בחזוהים
הצית (י'לר כ פסח, כס' כס'). ושושנים כלקטו
סבין חזוהים, וכן והלל ושיר משוחזחים (כס' וילר
פסחת). — וזוה המצרי : פרי עץ ומיזנו עב הנקרא
חזוה המצרי ויש דעת אומרים שהוא סנה כל"ס

וגדל בהר סיני ויש לו סגולות ברפואה לרחוק השלשול
(כ' מוספא, פנוך, פנך אקקא). — ועי' חזו.

חזוה, **חזוה**, **חזוה**, **חזוה**, — מ"ר חזוה, חזוה, — כמו חזו : ואיש ישראל
ראו כי צר לו כי נגש הקם ויתחבאו הקם במערות
ובחזוהים (בסלעים ובצרחים ובכרות (כ"א י ו).

חזוה, **חזוה**, **חזוה**, **חזוה**, — מ"ר חזוה, חזוה, — מה שמתהוה מליפי
פשתן וביוצא בזה שזור וזנו בין האצבעות או באלף,
Faden; fil; tread : הרמתי ידי אל יי אל עליון
קנה שמים וארץ אם מחזם ועד שרוך נעל ואם אקח
מכל אשר לך (כראש' יד ככ-כג). ותקח דלילה עבתים
חרשים ותאסרוה בהם ותאמר אליו פלשתיים עליך
שמיין והארב ישב בחדר וינתקם מעל ורעיתו בחדם
(כופט' יו יכ). ותני שתיים עשרה אמה יכב את העמוד
השני (מ"א ז יא). קטלה שחוליות שלה של מחבת
ב חו מ של פשתן או של צמר (כלים יא ח). חו מ
שהשחילו לסתם אפילו קשור סיבן וסיבן אוני חיבור
לכגד (י'וש' כל' סוף ט). ביצד הוא יודע רבי וונה
אמר משיקשר עליו חו מ (כס' כני' ה ל ד). ביצד
הוא יודע אם סכוונות הן סביא חו מ ופוחת (כס'
כל' ה כט ד). הניסין שבים את רואה אותן באילו
חו מ מתוח סכוונות אמנם יקד נחל מצרים מה חו מ
ולפנים ארץ ישראל מה חו מ ולחזו חזו לארץ (כס'
חלס ד כ). — ומ"ר : ותעושה שתי כתי גירון והאורג
שתי חו מים והפיצע שני חו מים (שבת ז כ).
דומה לצילצול קטן שארג בו שני חו מים על רוחב
ג' בתים (י'וש' כס' יג יד). הבנות יוצאות ב חו מים
שבאונותיהן (כנלי כס' ט). אלו תוצצין בארם חו מים
צמר וחזו מים פשתן (מקו' ט א). — ובחזאלה,

(1) עי' הערה שלקמן. וכבר טען דוגש ואמר כי
חזוהים וחזוהים הכל אחד, וז"ל : וחלקת (את השם חזוהים)
לשני חלקים ויתחבאו במערות ובחזוהים (כ"א י ו)
בשושנה בין החזוהים (כס"פ כ ג) והם חלק אחד ואשר
אסרת כי חזוהים הם כפתחים וכשוחים אין אמריך בהם
נכוחים כי החזוהים הם החזוהים ואם תאמר למה הונע
זה ובחזוהים אומר יש לנו כששקל חזוהים וחזוהים דודים
ודודים והאחד מדודים ודודים דוד כאשר האחד מחזוהים
וחזוהים חזו וכו' והתכוון לדבר כצחות חזו לך ההכמה
אחות. ע"כ. ואעפ"כ נראה יותר כי אם בכלל הסלה
החזוהים אמתות היא מסקור אחת. — (2) י'ש' ובחזוהים,
ואולי ובחזוהים. — (2) בערב' חזוהים (א).

א. חזוה

(1) אין זה אולי שיש ביוחד אלא פשוט הבלעת
אית א במבטא. — (2) בארם' חזוה. באשור' חזוה.

יורד בנגדו אבל חוט המשקולת יורד בנגדו מורדי מדרה יפה (ערוך נח). — חוט של בצק, בצק דק וארוך כעין חוט: שני חצאי חטים (של בצק) וחוט של בצק ביניהן (פסח' מס:). — זקו עשוי בצבע, בדיו: וחוט של סיקרא חוגרו (את המובת) באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג ח). — *חוט השדרה, עי' יְשֵׁדֶרֶה. — (ב) הגידים הרקים שכנוף: חוט ין שביד אסורין וכו' חוט ין שבעוקק אסורין (חול' נג). חמשת חוטים של כסלים שנים משמאל מתפורין לשלשה וכו' (והסויר, ויקר').

ארג. — *אַשְׁוִירָה, כעין גלגל של עץ יכרכו עליו החוטים. — *דליל. — חבל, וכדומה. — מִנָּה, עשה חוטים מן צמר וכדומה ע"מיה בכישור, בפלך, וכדומה. — *מִנָּה. — כישור. — *כריכה של חוטים. — *ליף. — *מחט. — *מִקְתָּרָה, בלי לכוך החוטים. — *משיחה. — *נז. — *נים. — *סיב, *ציב. — *קרמ. — סתר. *כתר הפקעת. — *עלה, *העלה מפקעת לחברתה. — *פלך. — *פצע חוטים. — פשתן. — *קבֹרֶת. — קורי עכביש. החוטים הריריים שהעכביש עושה. — שור, *משור. — *שחל, השחיל החוט במחט.

חומָא, חומָא, ש"ז, מ"ד חומָאים, — כמו חמא, מי

שעושה חמאים, Sündiger; pécheur; sinner

טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חומָא (מל' יג ככ). הן צדיק בארץ ישלם אף בי רשע וחומָא (ס' יא לא). ומוצא אני מר ממות את האשה וכו' טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחומָא ילכד בה (קס' ז כו). כי הנער בן מאה שנה ימות וחומָא' בן מאה לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחומָא' נתן ענין לאסף ולבנום (ס' כ כו). אין החוטא נשכר (כ"ז ט ט), ר"ל אינו ראוי שהחוטא עוד ירויח מהחטא. א"כ מצוינו חוטא נשכר (ימ' לז). — ובינוני מהפעל חמא, עי' כוח הערך.

חומָב, חומָבים, — עי' חַמֵּב.

חומָה, ש"ט, מ"ד חומָות, — כמו חומ, גיד דק:

ואם ביניהם כמו אריגת עכביש חומות

(1) לפי דעת קצת החכמים מפני הדמיון עם בינוני מנהי ל"ה. ואין זה אלא קריאת שם אחר לעצם הצורה הזרה, ואולי מפני פעולת האות ט הוסיפו לאמר כמו מקודם חומָא, ונשתנה לקול הצירה רק בוסן האחרון, ולכן נקדוהו בסגול.

חוט של חסד: כל העוסק בתורה בעוה"ז שהיו דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעוה"ב שהוא דומה ליום (חגי' יג). אסתר ירקרקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (סוכ' יג). כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה וכו' ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד (תמיד כת). — וחוט של אש: שני חוטים של אש יצאו מבית קדש הקדשים וכו' (ספרא כתל' שמיני). — חוט השני, אדם הגון: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יוס' ד יח). — ובמלוצה: כחוט השני שפתותיך (ס"ט ד ג). — חוט מִשְׁאֵשׁ, פתול ושזור משלשה ליפים או חוטים דקים: והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קס' ד יב). — *מִפְתַּל חוֹטִים, כנוי לאדם מתחיל להכין הכנות למעמד לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל חכמת התכונה לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מדמה ענין האדם בעולם לענין איש עבר שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ וזה בשאמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכה ואם תלך הדרך ויעוקך מעיק מהגיעו יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותו מעט ממה שבהכנת הסבות פגול החוטים איש באולי יתפור בהם החמת אשר באולי ישא בם חטים (חמ"ר ח). — *חוט השערה, כל אחת ואחת מהשערות: יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה (ס' נ ד). — כחוט השערה, דמיון לדבר דק מאוד: ואם נשתתיר מהעטרה אפילו בחוט השער כשר (ימ' ח כ). חתכה (את המכה) והניח בה בחוט השערה (יוס' מיר' נ ד). ובין אות לאות כמלא חוט השערה (מנח' ל). — וחוט של מתכת: חוט של מתכת וחוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית נשתכרו החוליות: זה חוט בפני עצמו קיים (כלים יא ח). ויתלו את הקורה האילית בין שניהם בחבלים חזקים עשויים מַגְנָבוֹס חזק וחומי כרול (יוס' פו ט). — *חוט המאזנים, שהבך תלויה בו: וזו מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפה וכו' חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי וכיכיה מפתים (כלים כט ט). — *חוט המשקלת, שהאנך של הכנאי והגגר תלוי בו: חוט המשקולת שנים עשר על חישיון שמונה עשר של בנין חמשים אמה (ר"ל כט ג). אמר שטיאל לא שנו אלא שאין חוט המשקולת

אשר על שפת הים (נראש' כנ יו), ושמתו את זרעך בחול הים אשר לא יספר מרב (שס לג יג), ויצבר יוסף בר בחול הים הרבה מאד (שס מא מט), עם רב בחול אשר על שפת הים לרב (יכס' יא ד), ויהי בנהו שלוםך וצדקתך בגלי הים ויהי בחול זרעך וצאצאי מעיך במעוהתי (ישפ' מח יתיטע), ויאסף בחול שבי (חנק' א ט), עצמו לי אלמנותיו מחול ימים (יכפ' יא ת), אספרם מחול ירבון (תכל' קלט ית), — ולדמיון המשא והכבד : כבד אבן וגמל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג), לו שקול ישקל כעשו והיתי כמאונים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (חיוכ ו כ-ג), — ומ"ר *חולות : בחופר בחולות (יכס' נ"ק א כ ג), מפני מה עניניהן של תרמודיון תרומות וכו' מפני שרדיון בין החולות (שנת לא).

ב. חול¹, חול, ש"ו, — עוף הגדי, שהאמינו הקדמונים שהוא חי הרבה מאות שנים ואח"כ ישרף בקנו ומהאפר יתרוש נעיריו, Phœnix : ואמר עם קני אגוע וכו' (ארכה ימים (חיוכ כט ית), הכל שמעו לה (לחיה) ואכלו (ונגור עליהם מיתה) חוין מעוף אחד ושמו חול (וע"כ אינו מת) (מד"ר נראש' יט).

ג. *חול, — עי' *חל.

בז. חול, ממנו א.חול.

א. חול², ש"ט, עת' יחול, יחול, יחלג, — נפל וחנה על דבר, stürzen, treffen; to fall, — הרוח : הנה סערת יי' חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יחול (יכמ' ל כג), — ודמי הנרצח : נקי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מרמי אבנר בן נר יחלג על ראש יואב (ש"כ ג כח-כט), — והחרב : וחלגה חרב בעריו וכלתה בריו (סו' יא ו), — והידים, נגיעו לרעה : ויגדל עון בת עמי מהמאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלג בה ידים (אי' ד ו), — וביחוד *בעניני הומניס, המועדים, ובדומה : ה' ערב פכה להיות בערב שבת נשחט (התמיד) בישש ומחצה (פסח' ס א), ארבעת עשר (גיוס) ש' ה' להיות בשבת

¹ עי' הערה לקמן, — ² בקצת ספרים וכו' חול, ובן נהרדעי, — ואמרו במדרש : אלף שנה הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקינו ושורפתו ומשחיר בו כביצה וחורר ומגדל אברים וחי ר' יורן בר"ש אומר אלף שנים חי ולסוף אלף שנים גופו בלה כנפיו מתמרמין ומשתחיר בו כביצה וחורר ומגדל אברים (מד"ר נראש' יט).

³ במשם' זו רק בעברית.

חולות ונתנפת ברות ולא נפרעו ופרעתה במאכלת ונמצאו חולות דבוקות באזנים מרפה (סל' ערפ' לאלדד סדני כ ו).

י. חומי, ת"ו, לנק' חומית, מ"ר חומיים, מיות, — מטבע החוט : החנטל הזכר הוא חומי (קאנון, לוח סמסים), ואמנם הורד החזור מן המוח לפי שהעצבים החומיים אלו עלו באלבסון בלתי ישרים (שס א ג כ).

חומים, — עי' חמם.

חומף, — עי' חמף.

***חוי**, ש"ו, — נחש : ויאמר איש ישראל אל החוי ובי חיוי חיו אלא שעשו מעשה חיוי (ירוש' קדוש' ד ס ג), — ואמר המליון : פקה את עינוך וראה נשיבות חוייך, ואנה תוכל לברוח ממלאכי חבלה דחוייך (תוכח' מוסר, עור' הכנלי יו).

***חוכר**, ש"ו, מ"ר חוכרים, מי שהכיר דבר לעבד, להשתמש בו וכדומה, Pächter; fermier; tenant : מה בין שוכר לחוכר שוכר במעות חוכר בפירות (תוספתא דמל' ו כ), האריסין והחוכרין ובתי אבות וגוי שמישכן שדהו לישראל (שס תרומ' כ יא), והשוכר בפירות הוא הנקרא חוכר (רמב"ם סני' ח א) — ועי' חכר.

א. חול, ממנו א.חול.

א. חול², ש"ז, — עצם מחצבי, כמו גרגירים דקים, צהוב חנון הנמצא על שפת הים ובקרקעיתו וכמו"כ בקרקעית הנהרות ובימות, ובמדברות, Sand; sable; sand : אשר שמתו חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו (יכמ' ס כג), ויך את המצרי ויטמנהו בחול (שמות כ יג), (המוציא) ובל וחול הרק כדי לזבל קלח של ברוב וכו' חול חנם כדי ליתן על מלא כף סוד (שנת מ ס), מכסין בזבל הרק ובחול הרק² ובסוד ובחרסית וכו' אבל אין מכסין לא בזבל חנם ולא בחול חנם (חול' ו ו), — ולדמיון הרבוי העצום : אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים (יכמ' לג כג), והרבה ארכה את זרעך כזוככי השמים וכו' חול

¹ בארמ' חויא, בערב' חיה א.

² בארמ' חולא, בערב' חאל' b, חמר בתערובת חול, — ³ ואמרו שם בגמ' (פת) : היכי דמי חול הרק אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל שאין היוצר צריך לכתשו.

a) حبة b) حال

ג. **חול**, מִמְנו ב. חול, ועי' עוד שרש חיל.

ב. **חול**, פֿע, עכ' חל, חלתי, עת' תחול, — א) כמו

חיל, הרגיש המכאובים של האשה בלדתה והתחיל

לנוע ולתפתל מכאב, *sich winden; se tordre*

to writhe (in pain): חלתי ולא ילדתי (יטע' כנ

ד). חרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שס כו יח). כי חלה

גם ילדה ציון את בניה (שס סו ח). חולי וגחי בת

ציון ביולדה (ע"כ ד י). — ובמשמ' רעד ורגו ככלל:

היום הזה אחל תת פתרך ויראתך על פני העמים תחת

כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגו וחלו מפניך

(דכ"ז כ כס). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה

יעקב (תה"ל קיד ז). — ואמר הפיוטן: עב בקע מראש,

ויהדים מנו גרוש, חל וילך ויפרוש, וישב על גבי

חרוש (יולד שכת זכור, חן קולן). — ובמשמ' חרגיש,

חש: הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר

(ימ"ס ג). — ב) יצא במחול, *tanzen; danser*

to danse: ויצו את בני בנימן לאמר לכו וארבתם

בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול

במחלות ויצאתם מן הכרמים והטפתם לכם איש אשתו

(שופט' כא כ"א). ובנות ירושלם יוצאות וחולות

בכרמים (תע"ז ד ח). ס' רבוא מלאכים היו חלים

לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ (מד"כ כ"א א' עד).

צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצעם והם

חלים. לפני בעלמות ומרמזין אלו לאלו באצבע

ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (שס ש"ש לר"ח).

— פסע' החיל, וחיל, — עשה שחיל: קול יי' וחיל

מדבר יחיל יי' מדבר קדש (תה"ל כט ח). — ואמר

בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכותו ויעים הרים

(כ"ס גני' מג יו).

— פסע' החל, וחל: מי שמע בואת מי ראה באלה.

היחל ארץ ביום אחר אם יולד גוי פעם אחת כי

חלה גם ילדה ציון את בניה (יטע' סו ח).

— פוע', חולל, וחולל—כמו החיל: קול יי' וחולל אילות

(תה"ל כט ט). — ובהרבה ילד, חוליד: בשרם הרים

ילדו ותחולל ארץ ותבל (תה"ל ז כ). — ובמשמ' חל

הביא: רוח צפון תחולל גשם ופנים נועמים לשון סחר

(מכ"ל כה כג).

— פוע', חולל, — כמו החל, במשמ' נכרא: באין תהמות

חוללתי באין מעינות נכבדי מים בשרם הרים הטבעו

לפני גבעות חוללתי (משלי ח כד-כו).

ג. חול, — עי' בחול.

מבערים את חל מלפני השבת (שס ג ו). חל לחיות

יום י"ד (אדר) בשני כפרים ועירות גדולות קורין בו

ביום (מג"א ז). ר"ח אדר ש ח ל להיות בשבת

קורין בפרשת שקלים ח ל להיות בתוך השבת

מקדימין לשעבר (שס ג ד). נזרני עליך שתבא

אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכיפורים ש ח ל לחיות

בחשבונך (ר"ה ז ט). השוכר חנות מחבירו אין

פתות משנים עשר חודש במה דברים אמורים

בזמן ש ח ל שנים עשר חודש להיות במוצאי החג

(תוספתא כ"מ ח כו). אם ח ל לחובן חמשה עשר בשבט

והוא יודע אימתי חמשה (י"טס' סני' ס לה ד). פעם

אחת ח ל ארבעה עשר לחיות בשבת (פסח' סו).

— "חלה עליו הקדושה, החובה, השעבוד וכדומה:

הקור אין קדושת שבועית ח ל ה עליו (י"טס' סני' ד

לה ג). שהשבת ח ל ה על חלל ושבועית אינה ח ל ה

אלא על עבודת הארץ בלבד (שס שנת ז ח ד). ומעשרות

אין ח ל ין אלא על אובלי אדם בלבד (שס ט).

שלא תלך אצל הוקן ויתיר לה את גדרה וקידושין

ח ל ין עליה למסרע (שס כתוב' ז לא ג). ואין שבועות

ח ל ו ת על האיסורין (שס נדר' כ לו:). ולבשיהיו

לו נכסים ח ל שיעבודו מעתה (תוספ' כתוב' נד:).

כי משעה שנכתב חשור ח ל השעבוד אלתר (התרומות

סא כ ג). — ובפלסופיה, חל הענין האלהי וכדומה:

וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל אחרי

אשר לא היה נמצא בי אם ביחודים (כוז"ר א ז).

מה שהוא מתחלק לא י ח ל בכלתי מתחלק (מו"נ

ב הקד' יא). שהדברים שהם הפכים לא י ח ל ו

בנושא אחד ופעולתם הפכיות (רש"ט שפרט, פד' רמז,

סדר מועד). כמו שנראה הרבה מן השלימות שלא

יגיעו אל תכליתם אלא אחרי חול עליהם אמצעים

רבים כקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר

העלמות (תגמ' הנס' א ו). כי התנועה לפי הווה אינו

כ"א חול הצורה בהוה שמפשיט צורה אחרת ולובש

צורה זו אשר ח ל ה עליו (שער השמים יא). הנה עוד

חול עליו הנשמה העליונית (מנח' קנא' לר"י מפיסא

89). ובחול הנפש האנושית בטפה ורעית תבא

מושפעת מכל אלו הכחות באמצעות הגלגלים (שס 55).

— ואמר הפיוטן: לא יחולז זקנה ובחרות עליך גם

שיבה ושחרות, ולא חלוך כך שמחה ועצב ורמיון נוצר

ובל דבר קצב (שס"ח ליוס ג).

— סתפוט', התחולל, — כמו קל: הנה סערת יי' חמה

יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים וחול (ימ"כ כג יט).

חוליות (ש"ג, — כמו ח'ל'י: והיה מוטל בחולאת שמת בו עד שני חדשים ובא אצלו כר"ר שמשון מכאן וראה אותו ואומרים הרופאים שמוטל בסכנה גדולה וזאת מתוך חוליה כ"ל (ש"ת נדע ניסוד, חס"ע מנ), שיתרחק עצמו מאד בתכלית הריחוק מלעסוק ח"ו ברפואות ודאקטורים ואפילו מי שיש לו חולה בתוך ביתו ואפילו אם חולאת חוק ח"ו ר"ל אעפ"כ ישלך על ה' יהבו (שיחות סר"ג סה).

חולק, חולדה, — עי' ח'ל, חלדה.

חול'ה ש"ג, מ"ר חול'ים, — אדם שאינו כריא, שלקה במחלה מן המחלות, Kranker; malade.

sick person: וכי תגשון עיר לובת אין רע וכי תגישו פסח וחול'ה⁽¹⁾ אין רע (מלא' א ח). והבאתם גזול ואת הפסח ואת החול'ה והבאתם את המנחה (שס יג). חול'ה אומר וכול אני (לצום) ורופא אומר אינו יכול שומעין לרופא רופא אומר יכול הוא וחול'ה אומר אינו יכול שומעין לחול'ה (יכוס' יומ' ט מה). מה בין מסוכן מה בין חול'ה חול'ה בדרך כל הארץ ומסוכן כל שקפין עליו החולה (שס גיט'ו מה). ששה דברים מרפאין את חול'ה מחליו ורפואתו רפואה (כרכ' נו). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את חול'ה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד"ר קהל' כי נכונ). אל תוסף בביקור חול'ה ואל תאריך לשבת אתו (מוס' הכופאים). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה וכו' (שנת קכו). שרוב חולים לחיים וכו' שרוב גוססים למיתה (גיט' כח). ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל (שס סה).

חול'ה ש"ג, — כמו מחול: עתיד הקב"ה להעשות ראש חול'ה לצדיקים לעתיד לבא (יכוס' מגי' כ עג: ומד"ר שס"ג, לריח). שמה יכולין אתם לעשות לנו בחול'ה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא (שס, שוכי). אתם יכולין לעשות לנו בחול'ה שנעשה ליעקב אבינו כיצא מבית לבן (שס).

חול'ה, — עי' ח'ל'י.

*** חול'יה⁽²⁾, ש"ג, מ"ר חול'יות, — א) דבר עגול בעין כדור קטן וחלול באמצע ומשחילין בו חוט, (1) כך מלא יבקצת ספרים כ"י ודפוסים, ובספרינו חלה חסר. (2) אולי הצורה האמתית היא חל'יה, משק' ממאה,**

ואולי נגזר מן חלל. — (1) במשנ' מנ' כ"י פרמה שחליות. — (2) פרשו רוב המפרשים הקדמונים מלה זו במשנ' חול ועפר. אמר ר"ג גאון: הא דאמר [רב אחא] הבא אין הכור מתמלא מחוליות מתפרשא לך מההיא דבפרק הרואה מקום (דף נט) דתניא בשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמם נטל ב' כוכבים מעיש וסתמן ומדאקשינן וליסתמם בדירה ופרקינן אין הכור מתמלא מחוליות שמעת מינה דהכין הוא פירושה שהכור אם תחזור

נו (ה). והצר לך בכל שעריך עד תרד ח'מיתך הנבחה והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך (דנר' כח נב). נפלו אשיותיה נהרסו חומותיה (יכמ' נ יס). על חומת'ך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה (ישע' סכ ו). ומחי קבלו יתן בח'מיתך¹ ומגדלתיך יתן (יחוק' כו ט). — ומ' ח'מ'תים, שתי חומות: ומקוה עשיתם בין הח'מ'תים¹ מי הכרכה הישנה (ישע' ככ יא). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין הח'מ'תים (יכמ' נט ד). — ובהשאלה: והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד כב). — ובמליצה, הוא היה חומה עליו, לאמר הנן עליו, שמר עליו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשרה חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה יס-יז). הון עשיר קרית עונו ובהחומה נשגבה במשכחו (משלי יח יא). ואני אחיה לה נאם יי' חומת אש סביב (זכר' נ ט). — הוא היה כחומת נחשת, ר"ל שלא יבול אדם לגבר עליו: ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה וגלחמו אליך ולא יוכלו לך (יכמ' יס כ). — וחומת ברזל כל שמירה שאמרה תורה אפי' הקיפו חומת ברזל אין משערינן אותו אלא בנופו (ירוש' ב"ק סוף ד). המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל (שם נכ"ל ס ח ד). מיום שהרב בית המקדש נפקק חומת ברזל בין ישראל לאבותם שבשמים (כלי' סס לז). — ובחכמת ההגיון, "גורות בעלות חומה: וכל אחת מאלו הגורות אם שיהיו בעלות חומה ואם בולות חומה והם הגורות אשר נושאייהם ענינים כללים זה חומות ארבע וכו' ומהם הסותרים והם אשר יתחברו אחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקית וזה שני מינים אם שיהיה חומה הכללית בחיוב והחלקי בשלילה כאמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם אינו חי וכו' ומהם מה שלא יתחבר בהם חומה כלל חוץ מה"א ההורעה והם הסתמיות (כל מאלכ' סגיון, מליוס). כי מקום מלת השלילה אם באישית הנה עם הקשר כאמרנו ראובן איננו חכם ואמנם בבעלי החומות היה עם חומה כאמרנו אין כל אדם ימצא לבן או הוא לבן (שם).

א"ל הברזל, לקעקע החומה. — ב"ח. — בצר החומה, עיר בצור ה, שחומה סביב לה. — חל. —

רמה (ה). במה שמויקו בנופו מהמת שהוא חולבי או חלוש המזג (שו"ת ריב"ש קלו).

*חולף. ש"י. — כמו חָלַף: יר בן חולף חמשה ושל חולף עשרה (תוספתא כלים כ"ב ז ג).

*חולץ. ש"י. — כלי מלאכה, שחולצים בו מסמרים ובדומה: חולץ של גנר שהוא מוציא בו את המסמרים טמא (תוספתא כלים כ"מ ד ה).

*חולת. ש"י. — שטח גדול מכוסה חול, Sandfläche; plaine sablonense; sand plain. בחולת המחוז ואחד המקריש בפרדסות סבסמי נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (ערב' ג ב).

חום¹. ת"י. — גון קרוב לשחור, dunkel, schwarz; brun וכל שה חום בבשרים וטלוא וגקר בעוים (כרמ' ל ג). ויתן פני הצאן אל עקר וכל חום בצאן לבן (שם מ). חום, — עי' ח'ם.

חומה, ח'מָה, ש"י, מ"ר חומות, ח'מ'ת, קיר גבוהה של אבנים סביב עיר שלא יכנס בה האויב, Mauern; Stadtmauer; muraille; wall. כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריה (דנר' ג ה). ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה (ישע' נ יס). כלם ישרים כאין חומה ובריה ודלתים אין להם (יחוק' לח יא). נבנה את הערים האלה וגם חומה ומגדלים דלתים ובריתים (דסי"ב יד ו). ואחרי כן בנה חומה היצונה לעיר דוד מערבה וכו' ויגביהה מאד (שם לג יד). ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה (יהוש' ו כ). ותתצו הבתים לבצר החומה (ישע' ככ י). לכן יהיה לכם העין הזה בפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (שם ל יג). עד כלתו לבנות את ביתו ואת בית יי' ואת חומת ירושלם סביב (מ"א ג ה). ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה (מ"ב יד יג). ויכר אדיריו יבשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הסבך (נחמ' כ ו). ואת חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשרים (מ"ב כס י). אל חומת בכל שאו גם החוויק המשמר הקימו שמרים (יכמ' נא יב). והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו ושחתו ח'מות צר והרסו מגדליה (יחוק' כו ג-ד). היטיבה בריצון את ציון תכנה חומות ירושלם (תס"י נא כ). ונתתי להם בכיתי ובחומתי יד ושם טוב (ישע' כ).

¹ רק בעבר, ולא נתברר מקורו.

¹ כך ברוב הספר, ובקצתם מלא.

הַעֲמִים אֲשֶׁר יִי אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא תַחֲנוּם עֵינֶיךָ עֲלֵיהֶם
(דנר' ו יו), לֹא תֵאָכֵל לוֹ (לְהַמְסִית אוֹתוֹךְ) וְלֹא
תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא תַחֲנוּם עֵינֶיךָ עֲלָיו וְלֹא תַחֲמֹל
וְלֹא תִכְסֶּה עֲלָיו כִּי הִרְגָה הִהַרְגֵנוּ (שס יג טו), וְנָתַן
אֹתוֹ (אֵת הַרוּצָה) בְּיַד גֹּאֵל הָדָם וְמֵת לֹא תַחֲנוּם עֵינֶיךָ
עֲלָיו (שס יט יכ יג), וְקָצַתָּה אֶת כִּסֵּה (שֶׁל הָאִשָּׁה
שֶׁאֲחֻזָּה בְּמִבְּשׁוּיָם) לֹא תַחֲנוּם עֵינֶיךָ (שס כה יכ), וּפְרִי
בִטָּן לֹא יִרְחֲמוּ (חֵיל מְדִי) עַל בָּנִים לֹא תַחֲנוּם עֵינֶם
(יט' יג יח), וְגַם אֲנִי אֲנָרַע וְלֹא תַחֲנוּם עֵינִי וְגַם
אֲנִי לֹא אַחֲמֹל (יִחוּק' ס יח), עֲבָרוּ בְּעִיר אַחֲרָיו וְהִכּוּ
עַל (ו) תַחֲנוּם עֵינֵיכֶם וְאֵל תַחֲמֹלוּ (שס ט ס), לֹא תִסָּה
עֲלֶיךָ עֵינִי לַעֲשׂוֹת לְךָ אֶחָת מֵאֵלֶּה לְחַמְלָה עֲלֶיךָ (שס
יו ס), וְתַחֲסֵם עֵינִי עֲלֵיהֶם מִשְׁתַּחֲתֵם וְלֹא עֲשִׂיתִי אוֹתָם
כֹּלָּה בְּמִדְבָּר (שס כ יו), — וְכָלִי הַשֵּׁם עֵינִי : וּנְפַצְתִּים
אִישׁ אֶל אַחֲיוֹ וְהֵאֲבֹתָ וְהִבְנִים יִתְּרוֹ גָּאֵם יִי לֹא אַחֲמֹל
וְלֹא אֶחְנֹם (א) וְלֹא אֶרְחֵם מִשְׁשָׁחִיתִם (יט' יג יד),
וְהִכֵּם (וְנִכְוֹדִנָּאצֵר) לְפִי תִרֵב לֹא יִחְנֹם עֲלֵיהֶם וְלֹא
יַחֲמֹל וְלֹא יִרְחֵם (שס כח ז), אֲנִי יִי דְבַרְתִּי בִּאֵה
וְעֲשִׂיתִי לֹא אֶפְרַע וְלֹא אֶחְנֹם וְלֹא אֶנְחֵם (יִחוּק' כד יד),
יָחֵם עַל דָּל וְאֲבִיוֹן וּנְפַשׁוֹת אֲבִיוֹנִים וְיִשְׁיַע (תסג'
פכ יג), תִּסָּה יִי עַל עַמְּךָ וְאֵל תַחֵן נִחְלָתְךָ לְחַרְפָּה
לְמַשָּׁל בָּם גִּיּוֹם (יוח' כ יו), גַּם וְאֵת זִכְרָה לִי אֱלֹהִי
וְתִסָּה עָלִי כִרֵּב חֲסֵדְךָ (נחמ' יג כג), הִרְוָה הַסֶּפֶד
בְּחֵלֹם מִן הַשָּׁמַיִם חֶסֶד עֲלָיו וּפְדֹאוֹהוּ (כרכ' מו),
אִם עַל בָּנָיו וְעַל בְּנֵי בֵיתוֹ לֹא תַחֲסֵם עַל אַחֲרֵים הוּא
חֶסֶד (מד"ר שְׁמוֹת כט), הִרְבֵּה דוֹמָה לְמֶלֶךְ שֶׁכֶּעַם עַל
אִשְׁתּוֹ אָמַר מִגְרֵשָׁה אֲנִי וְאִינִי חֶסֶד עַל בְּנִיָּה (שס נמד'
כ), אִם חֶסֶד הַמֶּקוֹם עַל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ עֲאֲבִי שִׁי חֶסֶד
עַל עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ (שס ט), חֶסֶד הַתּוֹרָה עֲלָיו לְפָסוֹר עֲצָמוֹ
בִּקְרֵבָן עָנִי (שס י), מִה עֲשֵׂה עִבְדְּךָ וְהַשְׁמִיעַ קוֹלִי לְכָל
הַקְּהָל וְחֶסֶד כָּל הַקְּהָל לִפְנָיו (שס כב), — וְעִזֵּד לֹא בַע"ח :
אֵתָּה תַחֲסֵם עַל הַקִּיקוֹן אֲשֶׁר לֹא עֲמָלָתוֹ בּוֹ וְלֹא גִדְלָתוֹ
וְבוֹ וְאֲנִי לֹא אֶחְנֹם עַל נִינּוֹה הָעִיר הַגְּדוּלָּה (יו"ד י-
יח), הַקִּיָּם הַיּוֹצֵאִים מִן הָעִירִים וְחֶסֶד עֲלֵיהֶן לְפַסְקָן
(כלל' ו ח), הַמִּכְבָּה אֶת הָנֵר וְבוֹ כֶּחֶס עַל הָנֵר
כֶּחֶס עַל הַשֶּׁמֶן כֶּחֶס עַל הַפְּתִילָה (שנ"ת כ ס),
עַל מִה חֶסֶד הַתּוֹרָה עַל כָּלִי תִרְמֵנוּ וְעַל פְּכוֹ וְעַל
תִּפְּיוֹ אִם כֶּחֶס הַתּוֹרָה עַל מִמּוֹנוֹ הַבּוֹי קִי עַל
מִמּוֹנוֹ הַחֲבִיב (ננע' יכ ס), כֶּחֶס עַל שְׂדֵהוּ (תוספתא

מִכְצָר, — מִנְדָּל, — מִצָּר, שֵׁם מִצָּר עַל הָעִיר, הָעִיר
מִסְכִּיב לְחוּמָה, — נִתֵּן הַחוּמָה, — עִפָּל, — פָּרִץ
בְּחוּמָה, חוּמָה מְרוּצָה, — קָשָׁר הַחוּמָה, בָּנָה אוֹתָהּ,
שׂוֹר, — שַׁעַר, שַׁעַר הַחוּמָה.

חֲנוּם, — עִי חֲנוּם.

יִחוּקָן, — עִי חֲנוּם.

חֲנוּם, — עִי חֲנוּם.

* **חֲנוּמָה**, ש"ס, מ"ד חֲנוּמָה, — כ"א מִחֲמֹשֶׁה הַסְּפָרִים
שֶׁל תּוֹרַת מֹשֶׁה, וְגַם כָּל חֲמִשָּׁת הַסְּפָרִים יִתְּד :
אִם הִיתָה (הַמְּגִלָּה) בְּתוֹבָה חוֹמֵשׁ אֵין קוֹרְאִין
בָּהּ בְּרִבּוּם (יִחוּס' מנ"ג כ טג), מִשְׁפָּחוֹת תּוֹרָה
וְחוֹמֵשׁ אֵין (יִכּוֹל לְטַכֵּם וּבְהִכְסָף) לֹקֵת בָּהֶן
נְבִיאִים וְכַתּוּבִים (שס ג טג ד), תּוֹרָה וְחוֹמֵשׁ אֵין
קְדוּשָׁה אֶחָת הֵן (שס ס טד), אֵין עוֹשִׂין תּוֹרָה
חוֹמֵשׁ אֲבָל עוֹשִׂין חוֹמֵשׁ תּוֹרָה (שס), אֵין
קוֹרְאִין בְּחוֹמֵשׁ בֵּית הַכֹּהֵנֹת מִשּׁוֹם כְּבוֹד צִבּוֹר
(נִיט' ס), מְרַבֵּק אֶדָם תּוֹרָה נְבִיאִים וְכַתּוּבִים כֹּאחֵד
וְבוֹ בֵּין חוֹמֵשׁ לְחוֹמֵשׁ שֶׁל תּוֹרָה אֲרֻכָּה שִׁטּוֹן
וְכֵן בֵּין כָּל נְבִיאִים לְנְבִיאִים (כ"כ יג), אֵין עוֹשִׂין שְׁנֵי
חוֹמֵשׁ בְּכַתְּחֻלָּה חוֹמֵשׁ וּמִחֲצָה כֹאחֵת (סוּפֵרִים
ג ד), שִׁיעוֹר הַגְּלוּיִן מִלְּמַטָּה מִפֶּחַ וְבוֹ וְבוֹ חוֹמֵשׁ אֵין
מִלְּמַטָּה שֶׁלֹּא אֲצַבְּעוֹת (כ"ו גִּלְגֻלִּי, הִלְכ' ס"ח כג),
לֹא יִגְמֹר בְּאִמְצַע הָדָף בְּדֶרֶךְ שְׁגוֹר בְּחוֹמֵשׁ אֵין
אֵלָּא מִקְצֵר וְעוֹלָה (שס מח), וְבִיּוֹן שְׂרָאוֹ שֶׁהִתְחִילָה
הַגְּלוּת וְנִחְבַּלְכָּלָה הַלְשׁוֹן עֲמָדוֹ וּמִסְמוֹם (אֵת הַטַּעֲמִים
וְהַמְּלִכִּים וְכו') וְהַקִּיקוֹם וְנִקְדוּ בָּהֶן הַחוֹמֵשׁ אֵין
כְּדִי שִׁילְמָדוֹם הַכֵּל בְּמַהֲרָה (סוּרִית סְקוּלָה 54), רֹאשׁוֹן
וּשְׁמַעוֹן הִיוּ בְּטוֹלְמֹלָה וְהַפְּקִיד רֹאשׁוֹן אֲצֵל שְׁמַעוֹן
סִפְרֵי חוֹמֵשׁ כְּדוּר וְכו' (כ"ח ס"ד י"ד ר"ו), וְמִה שְׂאִמְרוּ
הַכְּמִים אֵין קוֹרִין בְּחוֹמֵשׁ אֵין מִפְּנֵי כְבוֹד הַצִּבּוֹר
לֹא בְּחוֹמֵשׁ אֵין (שִׁלְמוֹ אִמְרוּ) אֵלָּא בְּסִפְרֵי חוֹמֵשׁ אֵין
שֶׁל חֲמִשָּׁה חוֹמֵשׁ תּוֹרָה (שְׁכָלִי סֵלֶק, תַּפְּלָה לא).

חֲנוּם (1), מִמֶּנּוּ חֲנוּם.

חֲנוּם, ס"פ, ע"ת יָחוּם, יָחֵם, יָחוּם, — בְּפִרְט עִם הַשֵּׁם
עֵינִי, חֲסָה עֵינִי עַל פְּלוֹנִי, הִיָּה לּוֹ רֹגֶשׁ שֶׁל חֲמָלָה
וְנִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹת לוֹ רַעַה, sich erbarmen, schonen,
avoir pitié, épargner ; have compassion,
spare ; וְעֵינֵכֶם אֵל תַּחֲסֵם עַל כָּלִיכֶם כִּי טוֹב כָּל
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא (כְּרָאש' מס כ), וְאִכְלָה אֶת כָּל

(1) כֶּךָ הַכְּתִיב, וְהַקִּיָּא אֵל, — (2) כֶּךָ לְמַעַרְבָאִי,
לְמִדְנַחֲאִי אֶחָד.

(1) רַק עֲבִירָת וְאַרְבִּית.

אמר שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה (סו"ר יב). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו חס ושלום (דף"ר ד). ונתעפפו לבנים ונכנסו אצלו אמר להם מה באתם לשמוע על אותו האיש שנדווה א"ל חס ושלום לא באנו אלא לשמוע עמך (פסיק' דר"כ, ע"כ). יודע היה (יוסף) צדקן של אחיו אמר חס ושלום אין אחי חשודים על שפיכות דמים (מד"ר נרש' ג). וכיון שבאו (ישראל) לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצריים לאכול עמם א"ל האלהים חס ושלום כל בן נבר לא יאכל בו (שם שמות יט). בא אליהו ואמר שדי לא מצאנוהו שגיא בה מי ששמע הפסוק הזה אומר שמא תירופין הוא חס ושלום (שם לד). והיה אברהם מזהיר בלבו ואומר שמא חס ושלום נמצא בו פסול ולא נתקבל קרבנו (שם ויקר' כ). באותה שעה נתיירא יעקב ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירדה אף לי בן (שם כט). רבי שמואל ב"ר אמר חס ושלום לא היו בני קהת מניחין את הארון (שם כמד' ה). אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך אברתני כל אשר יגעתי מימי (שם יו). אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנועה ממני אמרו לו חס ושלום (אמר להם) ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר (אמרו) שמא אתה חושדנו אמר להם חס ושלום (שם ש"ס, דודי יד). ואם חס ושלום לא ימצא חבל כי אם מקצתם ינתן לבני סעדן וכו' (תש' הגא' סכ"ט). שאם חס ושלום יחיה זה המת סרוח או זאת הנבילה סרוחה (המפתח לר"ג, שנת כח). שאם חס ושלום יארע בה דבר מיתה מומן שטר זה עד סוף ארבע שנים רצופות (שו"ת הרי"ף כה). לפי שיש אדם שהוא מדובא ביסודין ובשעה שהוא ישן כלילה ואין הנשמה רוצה לחזור מפני עול הצרות שהוא סובל אומר לה הקב"ה חס ושלום לא אכפור באמונתי לעולם אלא אשלם לו הפקדון שהפקיד אצלי (פי' מיוח' לרש"י, אבות ד ככ). מלאכת מצוה וכו' החירו חכמים כדי שלא ימנע בשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו אבל במלאכת הרשות חס ושלום (ר"ע על הרי"ף, שנת לח). — חס ושלום : המסורת. שבידנו צריכין אנו להתחזק בה בכל יכלתנו שלא לעבור חס ושלום על מאי דכתיב לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו (ר"י ברללוי, הל' ס"ח לא).

חוסן, — עי' חסין.

א דמאי ח. אין מכבין את הבקעת בשביל לחוס עליה (ירוש' גיל' ד סג ג). התורה חס על ממונן של ישראל (יומא לט). יהא אדם חס על גבמיו ואל יקריש פחות משתי שנים (ערכ' כד). — ועל כבודו: וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (תני' ג א). הקב"ה חס על כבודן של בריות (מכ' משפט', נויק' יב). כדי שיהא אדם יודע לחוס על כבוד קונו (ירוש' תני' ג עז). חס הוא אדם על כבוד אלמנתו בין מן האירוסין בין מן הנישואין (שם כתוב' יא לד). כשם שאדם חס על כבוד אלמנתו כך חס על כבוד גרושתו (שם). אנשי הגליל חסו על כבודן ולא חסו על ממונן אנשי יהודה חסו על ממונן ולא חסו על כבודן (שם ד כט). ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן ושוקר לטובתן כשיעשו רצונו על אחת כמה וכמה (מד"ר נמד' ט). כשם שלא חסו (הסוטה) על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה (שם). אמר הקב"ה אם על כבוד בניי חסתי דין הוא שגחוס על כבודו (פסיק' דר"כ, ר"י עקרה). — חס ושלום, כמו ח לילה: ועל שנתעצל (משה) במילה שעה אחת ביקש המלאך להרגו וכו' רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה (מכ' יתרו, דמס' עמלק א). כך אני מקובל מבית אבי אבא מבור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות א"ל חס ושלום לא אמר כן אלא מבור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות (ירוש' כרכ' ע יג ד). אמר להן אבותי רבותי מה באתם לשרוף את ביתי עלי אמרו לו חס ושלום אלא יושבין חיינו וחורוין בדברי תורה (שם תני' ג עז). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בניי היה לי מה להשיב וכו' חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (שם תנ"ך ג סד). אמר רשב"ג חס ושלום לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק (שם נדר' ג לח). (חלש דעתו של ר"ג אמר שמא) חס ושלום מנעתי תורה מישראל (כרכ' כח). ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מובח חגניה יגנן בכבוד ויכפרו כלם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל (שם סג). ואמרתי לה בתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי (שנת יג). שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו (פנ' קא). ועל דבר זה היה מושה דואג

חוף ⁽¹⁾, ש"י, מ"ר חופים, — הארץ שקרוב לשפת הים, Küste; rivage; sea coast (המלכים היושבים) בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול חלבנון (יחז' ט ח). וי' צוה לה אל אשקלון ואל חוף חים (יחז' מז ז). הגני נוסה ידו על פלשתים והכרתי את כרתים והאכרתי את שאריות חוף הים (יחז' כה יו). ובולן לחוף ימים ישכן (כראש' מט יג). אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכן (שופט' ה יו). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערכה בהר ובשפלה ובגב ובחוף חים ארץ הכנעני (דבר' א ז). — וגם במשם מפרץ, ששם תעמדנה הספינות: והוא לחוף אנית (כראש' מט יג).

⁽¹⁾ רק עברית, בערב' ריפ א). והנה החליטו ריב"ק וריב"ג ורד"ק כי הוא מהכפולים משרש חפף. אמר ריב"ג וז"ל: וממנו (מן חופף עליו כל היום) והוא לחוף אניות וצריך שתדע אופן היות לחוף אניות מענין חופף עליו כי יש בו קצת קושי אומר כי ענין חופף עליו יהיה לו למחסה ולמסתור ופרוש לחוף אניות מחסה הספינות והוא הנמל שהספינות חוסים וגסתרים בו מן הרוחות וכו' אבל לחוף ימים אפשר להיות מוולת ענין חופף עליו וכו' והוא שיהיה מדברי המשנה בגיור לא יחוף באדמה וכו' ויהיה פרוש לחוף ימים על זה מקום הכרך הימים כלומר מקום שמחבכין בו גליהם ר"ל שפתו. ע"כ, וכן ראב"ע: ומ' לחוף מחוץ והוא מגורת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מנולת לרות. ע"כ, וכן רד"ק. אבל, כבר העיר ריב"ג שם כי חוף אינו דוקא עצם המפרץ, מקום מעמד האניות, אלא הוא כל הארץ הקרוב לשפת הים, אמר וז"ל: ואני נוסה בלחוף ימים אל הענין הזה (שהוא מלשון הכרך) מפני שבא הלשון הזה במקומות מן המקרא אין ראוי לפרשם בהם בענין נמל אלא בשפת הים. ע"כ, וכן ת"א תרגם חוף גם בספר זגם במחוץ: זבולן על ספר יממא שרי והוא יכבש מחוץ בספינן (כראש' מט יג), וכן ת"י ביהוש' ושופט'. ויש מקום לפקפק גם בגזרתו של ריב"ג, כי קצת קשה לחשב שהשתמשו בזמן ההוא במליצה זו של חכ"ד לגלי הים, ומלבד זה ברור הדבר כי אין הכוונה בחוף שפת הים, מקום חכ"ד הגלים, אלא לכל שטח הארץ הקרוב לשפת הים. ואם נדמה להשם חוף השם ריפ א) הערכי שהובא למעלה, יהיה גם זה עדות שאין חוף מן הכפולים, אלא מנע"ו, ומעור על זה גם מה שהוא בכ"מ חוף מלא ואלא חף חסר. וכן החליטו קניג (Kö. 2, 49) שהוא מנע"ו. ולפי"ז יהיה הרבוב חופים ולא חפים כמו שנהגו הסופרים על סמך ההחלטה שהוא מהכפולים.

א) سيف

יחוף, — עי' ב.חפף.

חוף ⁽¹⁾, ממנו חוף, יחופי.

חוף, ש"י, מ"ר חופות, הצות, ועם ה המקום החוף, — א) חהך מן פנים הבית, מח שלא בתוך הבית, draussen; dehors; without: אחתך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוף (ויק' יח ט). ויגד לשני אחיו בחוף (כראש' ט ככ), שלא עמדו בבית. כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו בחוף תעמד (דבר' כד יא). ויהוא שם לו בחוף שמנים איש (מ"כ י כד), ר"ל מאחורי בית הבעל. ויצא אותה משרתו החוף ונעל הדלת אחריה (ש"כ יג יח). — ולא בתוך המחנה, הכפר, העיר: ויאמר (לבן לאליעזר שעמד על עין המים) בוא ברוך יי' למה תעמד בחוף (כראש' כד לא), פשט גרוד בחוף (סו' ז ח). מחוף שכלה חרב בבית כמות (אי' א כ). — וכמו"כ בכלי וכדומה, הצד החיצון שלו: וכפרת אתה (את החבה) מבית ומחוף בכפר (כראש' ו יד). וצפית אתו (את הארון) וזה טהור מבית ומחוף תצפנו (שמות כה יא). דרך אגודה ליתור והוא נותן מה שבפנים בחוף ומה שבחוץ בפנים (יחז' דמ"א ה כד ד). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין בחוף בדרך שהנקיים תופסין בו (שם חג' ג עח ד). — חוף ל: יצא לחוף לתחום ביון שחשיבה יתחיל לקצור (יחז' מג' כ ג). — ומחוף ל, מחוף לעיר, למחנה, לאהל, וכיוצא בזה: ויצאהו וינחהו מחוף לעיר (כראש' יט יו). ויברך הגמלים מחוף לעיר אל באר המים (שם כד יא). ומשה יקח את האהל ונסה לו מחוף למחנה חרחק מן המחנה (שמות לג ז). וישב מחוף לאהלו שבעת ימים (ויק' יד ח). חפשים חצרים עליכם מחוף לחופה (יחז' כד ד). מחוף לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן (ויק' כד ג). — מחוף: מן המוריעות ולפנים נאמנין על כלי חרם מן המוריעות ולחוף אין נאמנין (תג' ג ס). — מבחוף, לבחוף: ולא מבפנים הוא (הכ"ג) עובר ולא מבחוץ הוא נשאל וטועין בין דבר מבפנים לבחוץ (יחז' מג' א עכ). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יחא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס (תנחומא ויק' ח). ישראל היו שומעים את הקול מבחוץ (שם). — בלחוף:

⁽¹⁾ רק עברית.

איסקופה משמשת ב' רשויות בזמן שהפתח פתוח בלפנים פתח נעיל כל חויץ (שנת ו.). — ועם זה המקום חוצה: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו), ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון חוצה (דס"ב כט יו), ומגרשי הערים אשר נתנו ללויים מקור העיר וחוצה אלף אמה סביב (נמד' לה ד). — החוצה, לחתיץ, מחוץ להבית: ויוצא אתו החוצה ויאמר גבש גא השמימה (בראש' יב ה), וירץ לכן אל האיש החוצה אל העין (שם כד כט), ויעוב בגדו בידה ויגס ויצא החוצה (שם לט יב), שלחו גא את זאת מעלי החוצה (ש"ב יג יו), ויראו ראשי חבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ"א ח ח). — ועם הוסף אל או ל קודם: ובקריכם תנגחו כל הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (יחזק' לד כא), ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת (דס"ב לז ה). — ומחוצה ל: ומחוצה לשער הפנימי לשבות שרים (יחזק' מ מד), אין חורשין להן אלא מלא האורה ומלו חוצה לו (שנ"א ב), החמירו תוכו יותר מחוצה לו (ירוש' כלא' ד כט ג), חורש קרקע שתחתיה וקרקע שחוצה לו (שם שני' א לז), אלא אם כן עשה חוצה לה בעיר חדשה שביהודה (שם ערוב' ה ככ ד). — חוצה לארץ, לחוצה לארץ, בחוצה לארץ: המוכר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ יצא בן חורין (גיט' ד ו), חיוב המינין האלו על ידי שאין ביוצא בהן בחוצה לארץ צרכו חכמים למנותן (ירוש' דמאי כ כז), בארץ אתם חייבין לעשות ואי אתם חייבים לעשות בחוצה לארץ (שם שני' ו לו), שישראל שבה חוצה לארץ שמותן כשמות גויים (שם גיט' א מג), — והחוצה במשמ' לא בתוך המשפחה, השבט: כי ישבו אחים יתרו ומת מהם זבן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דכ"ר כס ה). — יצא חויץ, ישב חויץ, לשון נקיה ליציאת אדם לצרכיו הטבעיים: ויד תהיה לך מחוץ למתנה ויצאת שמה חויץ ויתד תהיה לך על אונך והיה בשבתך חויץ והפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דכ"ר כג יגיד), והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה (אבימלך) עצור לצאת לחויץ (כ"כ"ע כ"א"ש כ יו). — *יוצאת חויץ¹, כנוי לזונה: חלוק של יוצאת החויץ העשוי כסבכה טהור (כלים כח ט), — ב' דרך בין

¹ בארמ' נפקת ברא (Grubb. ZDMG 1885).

שתי שורות של בתים בערים ובכפרים למהלך בני אדם ובהמה, Strasse; rue; street: ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחויץ האפים (ירמ' לו כא), שפך על עולל בחויץ ועל סוד בחורים יתרו (שם ו יא), ותשימי בארץ גוך ובחויץ לעברים (שע"א כג), להכרית עולל מחויץ בחורים מרחבות (ירמ' ט כ), מי יתנך באח לי יונק שדי אמי אמצאך בחויץ אשקך גם לא יבזו לי (ש"ש ח א), חכמות בחויץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ), המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחויץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (שם ו יא-יב), אמר עצל ארי בחויץ בתוך רחבות ארצה (שם כז יג), — ומ"ר חוצות, חצות: בכל רחבות מספר ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה יו), ותהי גבולתם כסוחה בקרב חוצות (שע"א ה כה), ומספר חצות ירושלם שמתם מובחות לבשת (ירמ' יא יג), עוללך העשופים ברעב בראש כל חצות (איס' כ ט), גם עלליה ירששו בראש כל חצות (נחום ג י), עתה תהיה למרמס כטיט חצות (מיק' ז י), צוהה על היין בחצות (שע"א כד יא), בחצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה), אל תגידו בנת אל תבשרו בחצות אשקלון (ש"כ א כ), שושמו בחצות ירושלם וראו גא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ' ה א), בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב (שם לג י), והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה (שם ז לד), בחצותיו חגרו שק (שע"א יב ג), ונפלו חללים בארץ בשדים ומדקרים בחצותיה² (ירמ' נא ד), הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאמת החצותיה חלל (יחזק' יא ו), בפרסות סוסיו ירמס את כל חצותיה³ (שם כו יא), החרבתי חצותם מבלי עובר (לפני ג ו), צאונו מאלופות מרחבות בחצותינו אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוהה ברחבתינו (קהל' קמד יגיד), — ובמשמ' שכנה מיוחדת למושב חלק מיוחד מיושבי העיר: הערים אשר לקח אבי מאת אבך אשוב וחצות² תשים לך בדמשק כאשר שם אבי בשמרן (מ"א כ לד), — ובמשמ' מקומות מושב, ישוב: במרם הרים הטבעו לפני נבעות חוללתי עד לא עשה ארץ וחצות² וראש עפרות תבל (משלי ח כה-כו), — ג) תס"פ, חויץ מן דבר, מלבד הדבר ההוא, שחדבר

— ¹ כך ברוב הספרים, ובס"א בחצותיה, בחצותיה, בחצותיה. — ² ת"י שו ק ין.

נקה-שהמדבר רוצה להוציא מפיו, עי' בערך כבוד.

יִחְזִיצִי, ת"ו, לנך' חוצית, — שבחוק, שמחוק לרבר מהדברים: לא יעשה זה בכח המונח בטבע ההתפשטות הטבעי כ"א בכח מברית חו ציי (יכע' שלמה כ א). האמתות הם שני מינים האחד הוא אמת פנימי והשני הוא אמת חו ציי וכו' והאמת החו ציי הוא מה שיש לו מציאות אמת מבחון יאמת אותו השכל או לא (מוסד' תכל, הולאס ג). והיא החומה הקטנה החו צית הכלתי מקפת כי אם החלל שבין חומה לחומה (יכע' שלמה א א).

חוצל, חוצלת, — עי' חצל.

חוצין, — עי' חצין.

חוק⁽¹⁾, ממנו חוק.

חוק, פ"י, — כמו חקק: בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ. (מסל' ח כט). בהכינו שמם שם אני בחקו חוג על פני תהום. (סס כו).

חוק, פ"י, — כמו חיק: למה תשיב ירך וימונך מקרב חוקך⁽²⁾ בלה (תסל' עד יא).

חוקים⁽³⁾, פ"י, מ"ד חוקים, — שלבי הסלם: (איוחו סולם המצוי) כל שאין לו ארבעה חוקים (ערו' עז: וכ"כ נט). שהראה הקב"ה לעקב אבינו שיה של בבל עולה עי' חוקים⁽⁴⁾ ושל מדי ב"ב (מד"ר ויקר' כט).

יִחְזִיקָר, פ"י, מ"ד חוקרים, — (א) בינוני מן חקר. — (ב) כהן מכנסת הנוצרית הקתולית שחוקר אם לא כפר אדם באמונתו, Inquisitor; -teur: לימים קמו עליהם (על האנוסים) חוקרים והתחילו לשרף ולקחת שמייהם עד שקם מלך אחד וצוה שלא ימצא שום חוקר במלכותו (שנט יסודס יא). ויתנו שני המלכים האלה על האנוסים חוקרים לראות הילכו באורחותם אם אין (עמק סככא 84). שנחנו שוחד לשרי החוקרים לבל ירעו להם (שאר' יכרלל יט). אחרי כן חקר אותו החוקר אם המאמין באיש אחד שהוא אלקים וכו' (ושמעלל חכונא, כשחר כ, שנת שנת). אשר החוקר והמומר בנו עליו פנה גדולה וכו' ובאשר

ההוא אינו בכלל, ausser; excepté; besides: כי מי יוכל ומי יהוש חוק ממני (קסל' כ כס). — ופשוט שמוש זה אח"כ הרבה מאד: רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוק מדבר שיש בו חומץ וציר (שנת ג ס). כל השופרות בשנים חוק משל פרה (ר"ס ג כ). הכל חייבין בראייה חוק מחרש שומה וקמן (תגי' א א). כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה וכו' חוק משל אולם כל הפתחים והשערים שהיו שם נובהן ב' אמה ורחבן י' אמות חוק משל אולם (מדות כ ג). כל ספק נגעים טהור חוק מזה ועוד אחר (נגע' א א). כל נכסי נתתי לפלוני עבדי חוק מאחד ברבוא שבהם וכו'. חוק מעיר פלוגית חוק משרה פלוני (תוספתא פסא א יג). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבה ודבריה נחמות וכו' חוק מירמיתו שהתם בדברי תוכחות (ירוש' ככ' ס ח ד). בת קול יוצאת מבית קודש הקדשים ואומרת שובו בנים חוק מאלישע בן-אבויה שידע כחי ומרד בי (סס תגי' ג עז:). כל מיני פירות יפין לחלום חוק מפני תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוק מראשי לפתות (ככ' עז:). בכל מתרפאין חוק מעצי אשירה (פסח' כס). — חין מדעתו של פלוני, בלי דעתו, בלי ידיעתו: יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוק מדעתו (מד"ר שמות א). אשר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחר כהן גדול חוק מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו (סס לו). — ותוין מרשותו: לחכם שנמלך קרובותו ועשתה עמו י' שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוק מרשותך אלא שהייתי מבקש ענותנותך (מד"ר שמות לו). — חוק חוק מן הכבוד, מטבע של ד"א כשמשונים על דברי אדם גדול, במשמ' אין השנה זו נוגעת בכבודו של פלוני: ומה שכתב הרב שהאש היסודי הוא תשוך כי אלו היה מאיר היה נראה כלילה חוק מכבוד חכמתו אין הדבר כן כי הוא אינו תשוך ואינו גם כן מאיר אבל הוא ספירי (כ"י אכרכנאל, כראש' א). וחוק מכבוד חכמתו אינו נראה כלל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 16). — ותוין ממעלת תורתו: דעת הרב חוק ממעלת תורתו הוא שקר מבואר (כ"י אכרכנאל, כראש' א). וחוק ממעלת תורתם אין הדבר כאשר חשבו וכו' (סוף, מפס' ס' א ג). — חוק מן הכבוד, חוק מכבודו, חוק מן הפנים, בעין בקשת מחילה על מלה לא

(1) בערב' חוק א הקף והבק.

(2) כך הכתיב, והקרי חיקר, וס"א גם הכתיב חיקר.

(3) לא נתברר מקורו. — (4) גרס' הערוך, ובנוסח'

עיוקים.

(א) חוק

שהיא בתלמוד שהיא מדוקדקת מכולן מפני שנתחוררה והוכרה בתלמוד (ס' 89). וראיתי למפרשים אחרים בזה ממה שלא נתחורר בעיני (ר"נ על ה"ק, ר"ה כ.). באמת עדין לא נתחורר לי מה שפרש בזה הרב (ש"ל, מכתבים רנ.).

חורג⁽¹⁾, ת"ו, לנק' חורגת, מ"ר חורגים, חורגות, מגון הלבן, כמו לבנת הפנים של חולה, של מתביש וכדומה, *blass ; pâle ; pale* ; נהוג ברבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א. חורג, ט"ו, — ארג לבן ישר ורק מאד מפתן או צמר גפן, *weisses Linnen ; byssus* : חורג כרסם ותכלת אחתו בחבלי בוץ וארגמן (אכ"ת א' ו.), ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחורג ועמרת וזה גדולה (ש"ס ח' יס.).

ב. חורג, חור, — עי' חר.

חור, בני חורים, — עי' חר.

* חורג⁽²⁾, ט"ו, — כמו חברי; אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שומה וחיה שעקצו חורג בר וחיה שבועתו פרדה וחיה (י"ט' יומ' ח מה:).

* חורג⁽²⁾, ט"ו, לנק' חורגת, מ"ר חורגים חורגות, — בן אשתו של אדם מבעל אחר, *Stiefsohn* ; *beau-fils ; step-son* ; והמיו וגיוסו הן ובניהן וחתיניהן וחורגו לבדו (סנ"ג ד.). אף אחי אביו יהא אסור באשתו הואיל ומותר באשת חורגו וחורגו מותר באשתו (ספרא אחרי ט' יג.). ומותר אדם באשת חמיו ובאשת חורגו ואסור בבית חורגו וחורגו מותר באשתו ובתו ואשת חורגו אומרת לו אני מותרת לך ובתי אסורה לך (יבמ' כא.). והוא ממחר אליו (אל הממון) ומשתדל עליו ואפשר שיקבענו לבעל אשתו אחריו ולחורגו ולגדלו שבשנאיו (תו"ס, סע' טו' ד.). — ומ"ר : שני חורגים שגדלו בבית אחד אסורין להינשא מפני מראית העין (י"ט' יבמ' כ' ג ד.). — וחורגתו : מותר הוא אדם באשת חורגו ואסור בביתו אלא חורגתו שמא אינו אסור בה (ש"ס). אשת בן חמיו מותרת חורגתו ערוה אשת חורגו מותרת בת חורגתו ערוה (יבמ' כא.). שמעון ורואבן אחים וקדש רואבן בת אשת אחיו חורגתו של שמעון אחיו (ש"ס כ"ד ע"ק טו.). —

קרני החורק על זה הביאנו במקום אשר אסירי המלך (ש"ס). ואנו מתרפאים מהם כל היום ומסתפרים מהם כל שעה והם ממנו במצות מעלת החורק והשרים (פסד י"ח, קד'). — ג) חוקר ודורש בעניני פלסופיה : אמר החוקר שלום לך אחי מה טוב בואך לשלום לעת הזאת אשר אני צריך לך מאד. אמר המקובל איך חוקר יצטרך למקובל (רמח"ל, חוקר ומקובל א').

חור⁽¹⁾, ממנו חור, יחור.

חור, פ"ע, עת' יחור, — היה לבן כהה, כמו פני האדם מבהלה פתאם, *blass sein ; être pâle* ; *to be pale* : לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחור (יבמ' כ"ט כ.). — ואמר המשורר : מה זאת ראיתי אויה זה עתה, זה עתה בחלומי הוי קץ וקרץ, כאבן כצור הוי ירדה פה מטה, ודמות אשה לה משמים ארץ, ושני למדי אש בשתי ידיה, ומה עצבו זה מה חור פניה (א"ס ש"ק, האכ"ה).

— סע', *חור, — עשה לבן, ובהשאלה עשה שיתיה ברור, בלי ספק : כבס ביין לבושו שהוא מתחורר לחן דברי תורה וכדם ענבים סותה שהוא מתחורר להם מעיותיהן (מד"ר כ"א' ל'ח).

— סע' *חור, — שחורג אותו, ובהשאלה שעשו אותו ברור, דבר מחורג, ברור, שאין בו מקום לפסק : המתחורר שבכולן זו חצר בית שמירה (י"ט' מעשר' דנ"א). ג' ירדין חן יריר עזה יריר עכו ירדה של בוטנה והמתחורר שבכולן יריר בוטנה (ש"ס ע"א ל"ט ד.). זאת אומרת שאין מומאח עבודה וזה מתחורר (ש"ס ש"ס ע"א ד.). זאת אומרת שאין שנתו של בעל מום מתחורר (ש"ס ר"ה א' נ"ג). הגיעוך סוף מלאב' חמים שאינם מתחוררים דבר תורה (ש"ס כ"כ' כ' ה.). זה אחד משלשה מקריית מתחוררין בתורה (ש"ס תנ"מ' א' מ ד.). זה אחד מג' מדרשות שהן מתחוררין בתורה (ש"ס כ' א' נ.). והוא פירוש מתחורר מאד להנצל מרוב הספקות (ר"י אכ"ה נ"א, ש"א ז').

— נספ', *נתחור : לא סוף דבר ופרשו השמלה אלא עד שיתחוררו הדברים בשמלה (י"ט' כתוב' כ"ג:). זו ההגדה אינה מאותן שסומכין עליהן שהרי לא נתחוררה (פ' י"ז' ל"י כ"ל ע"א 45). ובוזה ההגדה

(1) בערב' חורג, וכן בארמית.

(1) בארמ' חור, לבן.
(2) לא נתחורר מקורו. ועי' חרג.

מקומם (ממ' לנ יו).

— הפע', החיש, יחיש, אחיש, אחישא, ותחש¹, — א) כמו קל: והארב החישו ויפשמו אל הנבעה (שופט' כ לו). אם הלכתי עם שווא ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה). — ואמר המשורר: ולו צוה עלי שמש לבתר אוי לא היתה לרויך מ ח י ש ה (כשכ"ג, סירי שלמה טו). — ב) פ"י, החיש את הדבר, עשה שהדבר יבוא מהרה, beschleunigen; häter; hasten יחיש מעשהו למען בראה (יטע' ה יח). אחישא מפלג לי מרוח סעה מסער (תהי' נה ט). אני יי' בעתה אחישא (יטע' פ כב). וצדקות שעשית עם וקני ועם וקנתי שאילו ח ח י ש לה קללה אחת מאין היתי בא (מד"ר רות, חלות).

ב. חוּשׁ², ממנו ב. חוש, ג. חוש, חוש', מחוש, מחוש. ב. חוש, פ"ע, פכ' חש, פת' אחוש, — הרגיש הדבר, fühlen, empfinden; sentir; éprouver; to feel אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים הוא כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני (קהל' כ כדכס). אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמו שנים ח ש ו ושנים לא ח ש ו משה נתן לו רמו ולא ח ש יעקב נתן לו רמו ולא ח ש דוד ומרדכי נתן להם רמו ו ח ש ו (מכ' כסלת, עמלק כ). — חש בראשו וכדומה, הרגיש כאב: פעם אחת ח ש רבי מאיר במעיו ובקשנו למרוק לו יין ושמן (שכת קלד). ח ש בראשו יעסוק בתורה (פרוש' נד). ח ש בגרונו וכו' ח ש במעיו וכו' ח ש בעצמותיו יעסוק בתורה (סס). מבקש אתה שלא ל ח ש באוניך ולא אחד מאיבריך הטא אוניך לתורה ואת נוחל חיים (מד"ר דכ"י).

— הפע', יחוש, מחוש, — שהושג באחד מהחושים: כי נפש האדם היא הויה דקה עד מאד אינה מ ח ש ת כלל ומושגת באחד מן ההרגשות (האמונ' לרש"ע פלקיורט י ב). שכל מקום שנובר שם ירושלם ולא יאות לעינינו על עיר ירושלם מ ח ש ת הדע כי הוא נאמר למשל (מלמד התלמיד, שופט'). שוה האור איננו אור מ ח ש כ י אם אור שכלי (ר"י אכרנחל, מפע' ה' ג

הקדמונים, וגם רוב החרשים, וקצת החרשים מניהים חששים. — ¹ במקום ותחש. ² בערב' חש א. בארמ' חשש.

ומ"ר חורגות: יעקב נשא לאה וילדה לו בנות ואח"כ נשא רחל וילדה לו בנים וכו' ואחר כל זאת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעליה ונתן להם קרקע וכו' ורוצה רחל זו שתמול אותן מקרקעי שבכתב החילופה למח שלא נטלה היא קנין על נתינתו ל ח ו ר ג ו ת י ה (ר' חנוך, תשו' גא' מו"מ קסא). לאמר בנות לאה. — ופשמ השמוש במלה זו גם על האבות והאחים והאחיות, א"ס חורגת, אשת האב: אף לא ידי אמי ח ו ר ג ת י היו בעצם המעל הזה (דכיר למא"ג, גלעד ג). צרתה היא אמי ח ו ר ג ת י (סס). ויהי במות המלך הכבירה אינה אשת המלך את אכפה על בנו ובתו כי היא היתה ח ו ר ג ת מ (ק"ש, מוסדי ארץ קונסטנטינל). פרצה ויליאנה אם ח ו ר ג ת מ עם אנשים אחדים (דכ"ט ד, 586). — ואחות חורגת: אמרתי לא אראה את פני אחותי ח ו ר ג ת י (דכיר למא"ג, מלפס ג). — ואבות חורגים, כולל אב חורג ואם חורגת: יתומים מעונים תחת ידי אבות ח ו ר ג י מ (סס ט).

חֲרִי¹, חורי, ש"ן, — כמו חור: ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורי (יטע' יע ט).

א. חוּשׁ², ממנו א. חוש, חוש'.

א. חוש, פ"ע, פת' אחוש, לווי חושה, — מהר, עשה הדבר במהירות וזריזות, eilen; se häter; make haste מרחוק יבאו יעפו בנשר חש לאכול (תנכ' א ח). מהר שלל חש בו (יטע' ח ג). כי קרוב יום אירם. וחש עתרת למו (דכ"ר לכ לה). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמר (ש"א כ לת). רצה יי' להצילני יי' לעזרתי חושה (תהי' מ יד). חשתי ולא התמרמרת לי לשמר מצותיך (סס קט ט). — ואמר המליך: על בן י ח ו ש ו נחליו, ויתרוצצו גליו, לחנות בגבוליו (מכ' ר"י בן נתנאל היכוש' לר' נכד הרמב"ם). — ופעול חוש³, חושים, חשים, במשמ' מהירים: ואנחנו נחליץ חשים⁴ לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל

¹ לפי דעת המדקדקים כמו דודי, לגלי, גזבי. אך יש משבשים הכתוב ומגיהים במקום חורי חורו וקראים חורי, והוא כפל להפעל ו ב ש ו שבראש הפסוק. ² אומרים חל"א כי באשור חאש ר"ל מהר. ברט מרמה לזה הפעל הערבי חת' א. ³ כמו מולים ומיוצא בזה, ועי' הערה לקמן, — ⁴ ת"א מבעין, ורסע"ג מפרעין, ר"ל מהירים. וכן שאר

והנשר רואה כמה פרסאות (סס לז). כי חוש נאמר על מינים רבים מהם טבעי ונפשי ושכלי אם היה בעל חוש הנישו נפשי והיה חוש והנישו נפשי (סער סמיו ג א). שאעפ"י שהאדם לא ישיג את המושכלות זולתי בחוש אין זו ראייה שלא ישיגם הכורא יתברך בלתי חוש (ספורנו, מור עמים, סענתה). ולא יורגשו (השרים) בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנח' קנא' לר"י מפוסא 49). מה שלא יעיר עליו החוש לא יבא מופת עליו (סס 82). אך חוש הטעם ואם הוא במעלה פחותה מכל החושים דרך הנהגת השמוש בו מעולה מכל (תק' מד' סנפ' לרסכ"ג). והאיך התחוק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבזרא הגופות וכו' אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים כל שכן מה חושים חבור עם הברואה (זכור א סת). כי אם לא יהיה משם לא יהיו חושים ואם לא יהיו לו עינים לראות בהם לא ראה שהיו רותח בחכיות (אמונס רמס 37). ואח"כ יצא חולד אל העולם הזה והוא חלש בחושים זולתי חוש המשוש והטעם (ת"ס, סכניס ס). במה שאנו מתיחרים בו זולתם בחושים ויבנו הגופיים ואברינו הנראים (סס, ספריסות ס). — וביחוד יחוש המשוש, בנוי לתאות המושגל: ובלבד החוש הממשש אשר באר אריסטו במדות ואמר בשוה החוש חרפה לנו וכו' כי רוב מחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ כ לו). וכל שכן חברת הנשים אשר היא חרפה לנו ביתוד יותר מכל מושגי חוש המשוש אשר עליו התיחסת חרפת האדם (ידע' הפניני, שו"ת רסכ"א). ובפרט אחרי חוש המשוש אשר הוא חרפה כמו שאמר הפילוסוף חוש המשוש חרפה (ש"ע נכ"ט, דרס'). תאות חוש המשוש אשר חרפה הוא (רמ"א, תורת העולה סס). ואלו היה חוש המשוש חרפה לנו כדברי אריסטו והנמשכים אחריו לא היו מעלים עיניו כל כך ר"ל והאמת כי חוש המשוש כאשר נשתמש בו על צד המותרות והביאות אסורות הוא חרפה אל האדם השלם אשר לו נתן השכל והידיעה (מנח' קנא' לר"י מפוסא 83).

ד. חושי² ש"ו, מ"ר חושים, — חוש של קנים, חרשה של קנים הרבה כמו במקום בצה של מים וכדומה, ⁽¹⁾ ועוד הרבה מאמרים דומים לזה הובאו בסוף הספר על החושים של ד' קיופמן. ⁽²⁾ בערב' חייטה א, ועי' ערך חישא.

ו. וואת האש הנמצאת אצלנו המוחשת איננה היסקית שוכרנו כי היסודית סבת ההויה והמוחשת היא סבת ההפסד (לדע' לדכ"א ז). — ובמשמ' שהכל רואים ויודעים זה: וזה הענין מוחש לעיני כל העמים (שנשרפו הכרמים) (שו"ת מורת חסד רכו). — יפנתש, ש"ו, הדבר שהושג בחוש, עי' ערך מוחש.

ג. חושי¹, ש"ו, מ"ר חושים, — הכח הטבעי שלב"ח לחוש דבר Sinn; Sens; sense: וחוש המיושן סמוך לחוש הטעם והוא ממנו והנאותו (ר"י א"ת²), תק' מד' סנפ' לרסכ"ג). ואומר כי ראש כל החרשים והחשוב שבהן הוא חוש העין מפני שמעלתה מן הגוף כמעלת השמש בעולם (סס). ה' החושים והם חוש הראות וחוש השמיעו וחוש הריח וחוש הטעם וחוש המשוש חוש הראות הוא הרק והנכבד שבהם וכו' ואחריו חוש השמע והוא דק להשיג מרחוק בערך אל חוש הריח ואחריו חוש הריח וגם הוא משיג מרחוק בערך אל חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הרבם בהם ופגם אותם חוש המשוש אין לו אבר מיוחד אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (רוח חן כ). בחוש הראות וכליו העין וחוש השמע וכליו האוזן וחוש הריח וכליו הנחיריים וחוש הטעם וכליו הלשון וחמישי הוא חוש המשוש וכליו כל אברי הגוף (ר"ס א"ת, פי' סמלים סודות סכמו"ז). לפי שהשגת חוש המוחש הוא בהתפעלות חוש (רלכ"ט, ספר סעלמים). והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד ובקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף וכן מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד והתום והקור והרבה מעיני האיכות בחוש המשוש (ת"ס, סימוד י). ותמצא יתרון השגת השכל על השגת חוש באשר חוש יצטרך בהגעת השגותיו אל היות נמצא הדבר המושג (אמונס רמס 55). והאספוג הוא אמצעי בין הצומח והחי שהרי יש לו חוש ההרגש (שנט יסודס ו). מדוע החיות חוקי חוש יותר מהאדם כי אמרו שהארי שומע למרחוק מאד והעורב מריח למרחוק וכן הדבורים ⁽¹⁾ בערבית האשה א. — ⁽²⁾ לא נמצאו אצלי פתקאות מומן קודם לר"י א"ת, אך אין ספק כי כבר היתה מלה זו נהוגה קודם.

מן החשוק בלל (כ' נחין, כד הקמת, אהבה), וידוע כי החושים ואוהבים אשר אומרים שיעשו גבורות ונפלאות עד אין מספר וב"ש אם החשוקה היא לפני החושק והאוהב שוכנים עצמו בסכנה לעשות מה שאין בחוקו לעשות (לרוד המור, וילף). — ואמר המשורר: ומה לנפת תמפנה שפתותיך ואין נושק, ומה חשק בחיים ואין חושק (פמל, מחכ' ג). וקול התור (בניסן) עלי ספתן ובפתור ואראה על פתחי כל מגדים, וחושק עם השוקה בין ערנות בשמים רוכבים יחדיו צמדים (סס ט). אמנם לה אחות יפה כפי מה שנאמר, עמד מעמה בה וריחה לא נמר וכו' היא מתענוגי החשק והידירות אתור נסוגה, ובשושני הנזירות והבדירות סוגה, קצה בחושקים ובבני בלועל, ולה הברכים אשר לא ברעו לבעל (סס ג). כל החושקים עת בואה יקו, וקם כל העם והשתחו (סס). איך תחרישי בעת הזאת ברה כחמה, ודמי החושקים צועקים מן הארמה (סס). ותקח מגלת ספר ותכתוב בה מליצה צחה, ותגדלי בה את כל רוחה, ובי לבה מאהבת החושקים יתחם, ועל ימי בכיתה אשר עברו התנחם, אשר נתנה את מצחה חזק לעומת מצחם (סס). חושו החושקים הנעימים כי אתם נזר הימים, צבי עדיים וגאון תפארתם (סס). והגידו בואת, בחידות ורמזיות, לבנות עליונות, אשר אמרו הכהב, בכתי החושקים, מוויים נחשקים, מלאים מפיקים, בלביעלות אהב (סס ז). חייך שר החושקים, כי בעלי אינו נוטה אהלי ויריעות מקום (סס). ומה בצע בבטנך ערמת חמים, ואת בגלגל וחושק יך בשמים (סס ג).

* **חֹתֵל** (1), פ"ט, — חתה נפשו מדבר, נרתעה לאחוריה מרגש של געל ומאום: ולא סוף דבר פישפש אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (יכוס' תרומ' ח מס ג). כל הפירות גופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם לאכלם (פסיק' רנתי יא). — ועי' חתה.

* **חֹתֵל**, פ"ט, מ"ר חותלים, — כעין מעטה, שהותלים בו דבר, Hülle; enveloppe: חותל שהוא נותן לתוכו וגושל מתוכו שמא ואם אינו יכול עד שיקרענו או עד שיתירנו מהור (כלים יו ס).

(1) לא נתברר מקורו, אך בפרושו אין ספק, כנראה מהענין, וגם שם בגמ' מעשר' (א מח ד) תרגם ר' חייא בר ווא את הפעל בחלו בחיתה והביא לשון הכתוב וגם נפשי בחלה בהם.

Gebüsch; broussailles; bushes: שהיו (בני דן) מרובין בחושים¹ של קנה (כ"כ קמג).

חֹשִׁי, ת"ז, לנק' חושית, מ"ר חושיות, שיות, — מהחוש, מטבע החוש: ואם לא עין והוא בלי חושי לא היה ראות (מלמ' נמקות הנפ' ללכנלר אלפרקי). וחייב שיהיה בורע בלי חושי וזה מבואר הבטול כי אין בורע בלי כל שבן שאין בו בלי חושי (רלכ"ג, מלמ' ס' ס ד). ביון שהצורה שתי צורות חושיות ושכליות (מלמ' במה' הנפ' ללכנלר אלפרקי). כמו שניתם אליו החרחה שהיא הגשה חושיות באמרו וירח ה' את ריח הניתוח (ספקים כח). ויריעה מושכלת ויריעה חושיות (ר"י אלכנלר, סופט' א). ושעם זה שהוא (רוח הנבואה) היה נאצל עליו (על משה) בהקיץ למעוט עסקו בדברים החושיים (ספר העלמים). היותר יקרה שביריעות והיא ההשכלה כי היו הידיעות החושיות תחת זאת כמו שהודעתי במקומו (מי בן מקיץ ד). אלו המלות כולם אשר בא, בזה הענין מורות על השנות חושיות לאורים בראים אם מלאכים או זולתם (מו"א ס). הרחקת ההגשמה מהבורא יתעלה והשים ההשגות ההם כולם שכליות ולא חושיות (סס כת). כי אלו ההשגות החושיות אינם גובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אתר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם (רלכ"ג, משלי ס). שבתחיה לא יתנה אדם מההנאות החושיות (ר"י אלכנלר, נחל' אבות ד יד).

חֹשִׁית, תה"פ, — כמו חושים, במהרה: ואם טוב בעיניך הוציאני מן המקום הזה חושית ולא תהיה זאת להם אהבה שלישית (לאהבת יעקב ליוסף ואהבת אשת פוטימר לו) (ר"א כר"כ, בן המלך והמזכיר).

חוש"מ, — ר"ת: חולו של מועד.

חושן, — עי' חשן.

חֹשֶׁק, פ"ט, מ"ר חושקים, — אהבה, מי שחשק באשה, Liebhaber; amant; lover

בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא בחושק עם חשוקתו (מלמ' התלמיד, מיי כס). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועוה שאין מחשבת החושק נפרדת

(1) פרש רגמ"ח: בלומר רוב בנים היו לו באותן שרומים של קנים שיש בקנים שהן ארוכות ואית דאמרי בחושים של קנה כעלים של קנה שהן קליפות. הרבה זו ע"ג זו. ע"כ. אך יותר נראה דעת הערוך שהביא זה יחד עם המלה חיששה.

אלו הן הממונים שהיו במקדש יוחנן בן סנחם על החותמות אחיה על הנכסים וכו' (שקל' פ א). ארבעה חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל וזר גדי חוטא (סס ג). מי שהוא מבקש נכסים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממנה על החותמות ונותן לו מעות ומקבל ממנו חותם (סס ד). ארבע לשכות היו שם אחת לשכת הטלאים ואחת לשכת החותמות ואחת לשכת בית המוקד ואחת לשכת שהיו עושין בה לחם הפנים (תמיד ג ג). אמר ר"י כשאתה בא ועומד על פתח היכל ה"א מול ב' חותמות בשתי ידיך א' של מוטרוסאי ה' ואחד של סוריאה שר הפנים של מוטרוסאי ה' הראה אותו לעומדים לימין ושל סוריאה הראה אותו לעומדים לשמאל (פסלות יט). — ג) יחותם של השררה, המלך, פקודה וחק מיוחד שנותן המלך וכות מיוחד: הרי שקהל קדוש אחד מקטלוגיא יש להם חותם מאדוננו המלך יר"ח נותן בח לשלש הנאמנים ולבית דין שיעשו ברירת שלשים אנשים וכו' וזה לשון הקפיטול שבתוך החותם וכו' (שו"ת ריב"ש רכת), שעמד כמה שנים בפרץ להציל הקהלות מגזרות ולהפיק להם חותמות מועילים (סס ס). ראובן היו לו חותמות מאבותיו שנתן אדוננו המלך להם ולורעם (רצנ"א, תולד' אלס ריג). שאם יש לשמעון חותם אחד וכתוב על שם ראובן ויש לראובן חותמות אחרים כתובין על שמו ובא המלך וגמל חותם שמעון בשביל מתנת ראובן שיש לו לראובן לשלם לשמעון (מרדכי ב"ק, ס' קנג). על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למעלתו עלינו ראינו אור באורו בחותמות אשר הוציא מאדוננו המלך (עמל' מח' כג). שישתדלו הנבחרים להוציא חותם מאת אדוננו המלך (תקל' הקסל, סמלון תריכ). ובכן נבוא אל המלך ברת להתחנן וכו' לתת לנו על דבר הסכמותינו ולאמץ כח הנבחרים חותמות מספיקים (סס). עשה המלך חותם גלוי (QdJ Deutschl. II 34). על ענין קהל אחד שהשיגו חותם המלך לעשות הסמנים ואח"כ עשו ברירה חדשה (שו"ת שמש לדקס כ יב). — ד) 'סימן מיוחד שהיו היהודים בקצת ארצות אנוסים לעשות בכנדיהם: ששום יהודי לא ילכש משי ועוד שישאו חותם אדום לשיכורו שהם יהודים (שנע יסודס :). שנת קע"ו גזרה מלכות הרשעה על עמנו שילכס מוויינים בחותם נכר מ"ב שנת ולמעלה האשו: 2 יובעיהם והנשים בצעיפיהם (סס סד). — ה) מטבעתי

חותל שהוא מלא גלעינים אם מבונסות ברובן אם מפורות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש' שנת א ד:). חותל של תמרים ופסילוא של תמרים קורע ומתיר ובלבד שלא יקשור (סס יט). בחותל הזה של תמרה משעה שאתה מנערו אינו יפה למאומה (פסיק' דר"כ, שוכס). — ומ"ר: חותלות של גרונרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותר (שנת קמו).

יחותלת, ט"י — כמו חותל, בעין שק: החותלת העבה שהוא כמו חמת שבתוכה נוצר הולד (רמב"ם, חסורי כיאק י).

חותם¹, ט"ו, סמ"י חותם, כנ"ל חותמו, מ"ר חותמים, חותמת, — א) בלי שחתמים בו, Siegel; sceau seal: שתיים עשרה (אבנים) על שמתם פתחי חותם איש על שמו (שמות כח כא). ה'הסך ופתילך ומטך אשר בידך (כרש"ל למ ית). וכתב ספרים בשם אחאב וחתתם ב'חתמו (מ"א כא ת). טבעת של מתבת וחותם שלה של אלמוג (כלים יג ו). וכן היה רבי נחמיה אומר בטבעת (אנו הולכים) אחר חותמה (ירוש' שנת ו ת:). הכל משתמר בחותם בתוך חותם חוץ מן היין שאין משתמר בחותם בתוך חותם (ע"י לא). — והצורה הטבעה שעושים בהחותם על דבר, ובמליצה, חותם על הזרוע, על הלב, לרמיון של דבוק. חוק: שימיני כחותם על לכך בחותם על זרועך (סס"ט ח ו). אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני (ירמ' ככ כד). ביום ההוא נאם יי צבאות אקחך ורובל בן שאלתיאל עבדי נאם יי ושמתוך בחותם כי כך בחרתי (חגי כ כג). — ואמר הפיון: ומשה עלה והושם ב'חותם, ונצטוו לך אל העם וקדשתם (וי"ג כ טו), כצורי מעטו). נכספה וגם כלתה נפשי לראותם, ולשום אותם על לבי חותם (עמל' מח' יט). — "חותמו של אברהם אבינו, כנוי להמילה: אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו (מד"ר שמות יט). — "דבר התום: יוצא העבר בחותם שצוצארו אבל לא בחותם שבכסותי (שנת נח). — ב) "בעין מטבע עשויה ממתכת אף חמר אחר לסים, Marke; timbre; mark:

¹ בערב' ת'אתם 8). במשמ' חותם וגם במשמ'

יְהוֹדָה, ש"ה, סמ"ו הוֹדָה, הוֹדָה, מ"ר הוֹדָה, הוֹדָה, נבִיָּא;
ובפרט הוֹדָה בבכבים, Prophet; Sternkundiger; astronom
הוֹדָה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם
ושם חנבא (עמו' ז יב). ויעד יי' בישראל וביהודה
כיד כל נביאו כל הוֹדָה לאמר שבו מדרככם הרעים
(מ"ב יז יג). ודברי דוד המלך הראשנים והאחרנים
הנם כתובים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן
הנביא ועל דברי גד הַחֲזִיָּה (דס"א כט כט). ודברי
רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים בדברי
שמעיה הנביא ועדו הַחֲזִיָּה (דס"ב יב יב). ויצא אל
פניו יהוא בן חנני הַחֲזִיָּה ויאמר אל המלך 'יהושפט
יכו' (סס יט כ). להלל לוי' בדברי דוד ואסף הַחֲזִיָּה
ויהללו עד לשמחה (סס כט ב). וידבר יי' אל גד הַחֲזִיָּה
דוד לאמר (דס"א כא ט). כל אלה בניסן להיטן הַחֲזִיָּה

עניינים ופרוש בית אבנים יחזה תוך האבנים יסתכר
כלומר בין האבנים יפרד מאמרו קרן חזות חזות ארבע
והזוהיה לסוף כל ארעא אשר מירוש הכל סכר ר"ל העפים
המסתככים שיוצאים ממנו. ע"כ. ולפי התרגומים הקדמונים,
שבעים והירוב, יש לשער כי הם קראו בין במקום בית.
והזוהיה במקום יחזה, וקצת החדשים מניחים הגהות
מתלפות, יחזה, יחורו, וכדומה לזה. אבל גם בספרים
הקדומים, י"ח וי"ח, נזכרו שני המשלים של צמת ושל
בית: עורנו באבו וכו' ישען על ביתו וכו', ולכן אין
שום מניעה מעצם הענין שזכרו גם כאן שני המשלים
של הצמת ושל הבית, והשם ח'זה במשמ' גרדת עץ
ברית שאין ספק במציאותו בלשון, נותן לנו בית אחר
למצוא משמעה עקרית שע"י תבואר גם הכוונה של הפעל
ח'זה כאן, וגם גזרה נכונה למשמעת ברית של השם ח'זה,
ובכתיבה זו בודאי יותר נכונה דעתם של מנחם ור"י
לחיות, ששתי מלים הללו משמעה מיוחדת ואינם משמעה
שרש שלח הנובע ע"י ראה. והנה מה שיהם מנחם לשתי
המלים משמ' גבול, מפני שחבר אותן במחברת מחוץ,
עכ"פ אינו נכון גם עכ"י הדקדוק, כי מחוץ הוא משרש
אחר, וגם משמעת מחוץ בעצמה אינה כלל גבול, ומלבד
זה, משמעת גבול אינה נאותה כלל לא להשם ח'זה במשמ'
ברית, ולא להפעל ח'זה. אבל כונתו של מנחם איננה
גבול-משמ, אלא ענין קרוב לזה, והמשמעה האחת
המספקת ומבארת היטב את שתי המלים לפי הענין היא
למשל כפנים, הקים וכונן דבר על יסודות חזקים
אבא ימוט, ואולי יש קצת יחס וקרבה בין זה השרש
ח'זה ובין השרש הערבי עחד a), שמשמש במשמ' בטח,
הבטחה, ובמשמ' ברית.

د.ع ۸)

הַמֶּשֶׁא אֲשֶׁר חָזָה חֶבְקוֹק הִנְבִּיאַ עַד אָנֹכִי שׁוֹעֵת
וְלֹא תִשְׁמַע (חֶבְקִי אֶל־בִּ). נְבִיאִךְ חָזָה לְךָ שׁוֹא וְתַפֵּל
(אִיכָּז בִּידִי). חָזָה שׁוֹא וְקָסַם כּוֹב הָאֲמִרִים נָאִם יי' וְיִי'
לֹא שִׁלַּח (יִחְזִקִי יג ו). כִּי הִתְרַפִּים דִּבְרוּ אֹן וְחֻקְסָמִים
חָזָה שֶׁקֶר וְתַלְמוֹת הַשׁוֹא יִדְבְּרוּ (זכִּי י ב). הַלֹּא
מִחוּז שׁוֹא תְּחִיָּתִים וְקָסַם כּוֹב אֲמַרְתָּם וכו' יַעַן דִּבְרַכְּם
שׁוֹא וְחִיָּתִים כּוֹב לֶכֶן הִנְנִי אֵלֵיכֶם נָאִם אֲדֹנִי יי' (יִחְזִקִי
יג זִת־). אֲשֶׁר אֲמָרוּ לְדָאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֲוִים לֹא תִחְזֹו
לִנְנוּ נִבְחֹות דִּבְרוּ לִנְנוּ חֻלְקוֹת חָזָה מִהַתְּלֹות (יִשַׁע ל י).
וְיִחְזֹו לְךָ מִשְׁאֹת שׁוֹא וּמִדּוֹחֶם (אִיכָּז בִּידִי). לֶכֶן
שׁוֹא לֹא תִחְזִינָה וְקָסַם לֹא הִקְסַמְנָה עוֹד (יִחְזִקִי יג כג).
הַחֲזֹון אֲשֶׁר הוּא הָיָה לִימִים רַבִּים וְלַעֲתִים רַחֲקוֹת הוּא
נִבְא (שֶׁסֶ יב כו). וְנִבְיָאִיהָ מַחֹו לָהֶם תַּפֵּל חָזָה שׁוֹא
הִקְסַמִּים לָהֶם כּוֹב (שֶׁסֶ כב כח). וְהִיתָה יִדִּי אֶל הִנְבִּיאִים
הַחָזִים שׁוֹא וְחֻקְסָמִים כּוֹב (שֶׁסֶ יג ט). נְבִיאִי יִשְׂרָאֵל
הִנְבְּאִים אֶל יִירוּשָׁלַם וְהַחָזִים לָה חָזֹון שִׁלַּם וְאִין שִׁלַּם
(שֶׁסֶ יו). — וְהַשְׁתַּמְשׁוּ הַפִּיטָנִים בַּפֶּעַל זֶה גַם בְּאִלּוֹ
הַיָּה מִנֶּעֱ"ו וְאֲמָרוּ חָזָה בַּמִּקּוֹם חָזָה : עוֹרֹת מִטְבַּע
כִּתְּוֹ אֲבִי חוּזָה צוֹר לְצוֹר בֶּן תַּת מִתָּן זֶה (יִזְלֵר
פֶּר' שְׁקֵל, מַעֲתִיק). בַּסִּמּוֹךְ לָה יִקֵּר מַעֲלָה וְכִסּ מַלְכוּת
לְחִי עוֹלָם, בְּוִוִּית כְּבוֹד חִיּוֹת כִּתְּוֹ חוּזָה בַּמַּפְעָלִם
(אֹפֶס) לִשְׁכַּת אַחֵר כְּשׁוֹע', כְּנֻדוֹ). אִזּוּ מֵאֹז כִּתְּוֹ יוֹדַע
נִגְנָן, אֲרִיָּה בֶן זֹאב לִישַׁע חוֹנָן (קִרְוֹב' לַפּוֹרִים, וְיִאֲכֹל).
פֶּרוֹת מוֹשֵׁב צִבְיָאךְ, סִכַּח כִּתְּוֹ נְבִיאִךְ (יִזְלֵר כ פֶּסֶח,
מִטְבַּעִים נִסְיָו כְּנִיסָו לְצִאָת עֲלִימוֹ, חָזָה בִּי בִּא יוֹם
גְּבוּלִימוֹ. יִזְלֵר אַחֲרָיו לַפֶּסֶח, תַּחֲסוּלוֹת). רִבְתִּי לְךָ תַּעֲרֹב
בְּתַמִּים חָזָה סוֹלַם פְּגִיעָה (כִּי וְשִׁמְחִי, אֲשַׁחֲסֹה לָךְ). —
יִחְזִינָן, עִי' חִוִּי.

ג. חזרה⁽¹⁾, ממנו ב. חזרה, ב. חזרה, ג. חזרה.

ב. **יָחַד** (יָחַד). פ"ה, ע"י יחוד, — יָחַד דבר, הקים ובזן
וידר חזק את הדבר לבל ימוט, errichten
établi; to establish : רשם הוא (החנה) לפני
שמש ועל גתו וינקתו תצא על גל שרשיו ויכבו בית
אבנים יחוד (א) אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא
ראיתך (איוז מ יו יח).

(¹) רק עברית, ועי' הערה לערך ב.חזה.

(2) ע"י הערה לקמן, — (3) כבר חזר מנחם את ייחודה זה ואת חוזה במחברת אחת מיוחדת, לא במחברת החוזה במשמ' ראייה, ויחס להשרש הוזה משמעה מיוחדת לו, משמע' גבול. וכן ר"י חיוג יחס לשני אלה ענין אחד. והשיג עליו ריב"ז ואמר: ואני אומר שהם שני

חזק

חֲזֹן נראה אלי אני דניאל וכו' ואראה בְּחֻזֹן ואני הייתי על אוכל אולי ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האכל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרונה ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה וגבהה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני' ח א-ד). ויהי בראתי אני דניאל את החֲזֹן ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר וכו' ויאמר אלי הכן בן אדם כי לעת קץ החֲזֹן (שם יא-יז). מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ובחזון (מד' ר' ויקר' א). — וכללות הדברים של הנביא שחזה ושדבר בימיו: חֲזֹן ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם (ישע' א א). חֲזֹן עבדיה כה אמר אדני יי' לאדם שמועה שמענו מאת יי' (זכר' א א). ספר חֲזֹן נחום האלקשי (נח' א א). ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בְּחֻזֹן ישעיהו בן אמוץ הנביא (דק"כ כ לז).

חֲזֹנָא, ש"ז, מ"ר חֲזֹנָא, — ש"ס מן חֲזֹן: ובעלי החזון בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך (ח"ס, ימוד המעשה ס). מי ומי יראה את קולו לשורר בקול חזון ואחילה וזכרנו (פלא יועץ, ר"ס). כי לא טוב החזון והראות הקולות בימים אלו (שם). המתפללים בצבור ובעלי החזון בפיוטים החדשים (ספר ד"ה ודעת חמס כ כב).

חֲזֹק, ש"ז, מ"ר חֲזֹקִים, — א ש"ס מן חֲזֹק: בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (תוספתא פסח' א א). שולחן שחיפתו בשיש לאכול עליו אעפ"י שעשה לו עץ רחב להיות מקבל בו את השיש טהור שלא עשהו אלא לחיזוק להיות מקבל בו את השיש (שם כלס' א א). קטלא שחליות שלה של אילמוג ואוחזות באונקלאות של מחבת וכו' שאינן עשויות אלא לחיזוק (שם כלס' ב"א ט). א"ל רבי יודה בר שלום לחיזוק בתים נעשית (ירוש' ערוכ' ס כז ד). מפני שהומן הגיע לאחרית תקפו וחזוק וכו' כי תוקף כל דבר וחזוק אינו נמצא לא בתחלתו וכו' (ספר הענוך כ). כוחות וחזוקין (רנמ"ס כ"ב קנב). שני חזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר (רש"י ש"ב יב טו). עושה לחיזוקים בין לחיזוק בין לגוי במיני עצים המשונים זה מזה במראהו (רש"י ישע' מח יד). — ובדברים מפשטים, חֲזֹק לדבריו וכדומה: וחכמים עשו חזוק לדבריהם יותר משל תורה (כתוב' פג:). ולכן הלכו שרי גלעד שם (למצפה) לעשות חזוקים (ר"י אברכנאל, שופט' יב). — וחזק

המלך (שם כה ס). כי נסך עליכם יי' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החזים כסה (ישע' כט י). ובשו החזים והפרו הקסמים ועשו על שפם כלם (מ"כ' ג ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחוו לנו גבהות (ישע' ל י). — וביתוד במשמ' חווה בכוכבים: שחזוים בכוכבים שבזמן הזה סוברים דברים המבחישי (כ"ח פסח' לד). במלמיואם וכו'. חזויה הגדול מופלג על כל אנשי דורו (גמח' לדיק, סלד' לא' ו). והמיעוט בזמנים על חזוי המכבים ויש שבזמנים במעשה שדים ובכשפים (ס' חסיד', תתתשפ"ג).

חֲזֹה¹, ש"ז, מ"ר חֲזֹה, — הנחה שהונחה והסכמה ונחכונה בין איש לרעהו אדות ענין מהענינים, Abmachung; stipulation: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חֲזֹה שית שומץ כי עבר לא יבואנו כי שמנו כוב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע' כח יח). **חֲזֹה**, ש"ז, — מראה מיוחד של הפנים לפי מעמד הרוח, לפי הכוונה, Mien; mine; mien: (כ"ו), מלון גרמני עברי, נעכרדע).

חֲזֹן, ש"ז, סמ' חֲזֹן, — מה שאדם חֲזֹה ברוחו, בדמיונו, מה שראה בחלום, בדמיון הנבואי, Vision: והיה בחלום חֲזֹן לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (ישע' כט ז). — וחזון נבואי, הדברים שהנביא שמע בדמיונו: ודבר יי' היה יקר בימים ההם אין חֲזֹן נפרץ (ש"א ג א). ודברתי על הנביאים ואנכי חֲזֹן הרביתי וכיר הנביאים אדמה (כ"ש' יב א). כתב חֲזֹן ובאר על הלחות למען ריוץ קורא בו (תנ"ך' כ ז). גם נביאיה לא מצאו חֲזֹן מיי' (איכ' ב ט). ובקשו חֲזֹן מנביא ותורה תאבד מבהן (יחזק' ז טו). באין חֲזֹן יפרע עם ושמר תורה אשרהו (משלי כט ית). החֲזֹן אשר הוא חזה לימים רבים (יחזק' יב כז). מהבליים המה (הנביאים) אתכם חֲזֹן לבם ידברו לא מפני יי' (ירמ' כג י). לילה לבם מחֲזֹן וחשכה לבם מקסם (מ"כ' ג ו). אז דברת בחֲזֹן לחסידך ותאמר שויתי עור על גבור (תה"ל פט כ). — ועצם המראה הדמיוני שראה הנביא בדמיונו: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך

¹ עי' הערה ³ לערך בחזה, בדבר מקור השם. ומשקלו קצת חמוה, ורק עוד שם אחד נמצא במשקל זה של פֶּעֶל במשמ' דבר מפשט, והוא רָאָה: שנו בְּרָאָה (ישע' כח ז, באותה הפרשה שנמצא שם גם השם חֲזֹה), והיה צריך להיות לפי הקש הלשון חֲזֹה, כמו קָצָה, ומלעיל, ועי' הערה לְרָאָה.

חֲזוּרָה ⁽¹⁾, ש"ג, — הסתעפות, דבר שמסתעפים ממנו סעיפים, *Verzweigung*; *ramification*; והצפיר קרן חזות ⁽²⁾ בין עניו (דני' ח ס). נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ⁽³⁾ ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (ש ס ח) — וכמו ב.חזית: שתהא הרוח מנשבת בה באותה חזות ותדלק (האש) יפה (לגמ"ס תמיד ל:).

חֲזוּז ⁽⁴⁾, ממנו א.חזויו, חזו.

חֲזוּזִים ⁽⁵⁾, פ"י, — עשה חזוים, האיר אור ע"י חזוים: קבועים מוזו, קדירתם לחזו, קרישם לפזו, ממעל בעזו (יוזר א שנוט, אדון אמני).

— פ"י, חזו, — כמו קל בנחץ הפעולה: מים חזו בנבורה למבני עתי ברה (ר"ל קליר, תפי' נגס, ופתח ארז), ר"ל תן מים ע"י חזוים.

חֲזוּזִים ⁽⁶⁾, חזוא, ש"ז, — עפרורית כעין סבין בראש: *Kopfschinnen*; *pellicules*: (החרשף) מסירים החזוא ⁽⁷⁾ (קאטן, לוח הסמים, חרשף).

⁽¹⁾ בארמ' חזות, ועי' הערה שלקמן. — ⁽²⁾ פרשו רוב החדשים חזות זו מלשון א.חזות, ר"ל שיש לו מראה. אבל אין משמעה זו מתישבת כאן בדרך טבעי. אבל כבר פרש ריב"ג חזות זו במשמ' הסתעפות והסתככות, אמר וז"ל: קרן חזות חזות ארבע וחזותיה לסוף כל ארעא אשר פרוש הכל סבך ר"ל הסעפים המסתככים שיוצאים ממנו. ע"כ, וכן ראב"ע ורלב"ג. והנה, אעפ"י שאין חבר למלה זו בערב' במשמ' של ענפים וסעפים, ואעפ"י שגם המלה חזותיה פרשוה קצת הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' מראה, או החליטו שהוא שבוש והגיהו במקומו חזור, אעפ"י, שתי המלים האלו, חזותיה בארמ' בפרשה ד שם וחזות בסגנון העברי כאן, מעידות זו על זו שהמלה היא אמיתית, לא משבשת, ומכל מליצת הכתוב שבאה שם המלה חזותיה: רבה אילנא ותקף ורומה ומטא לשמיו וחזותה לסוף כל ארעא, ע"כ, אנו למדים בודאות גמורה, כי משמ' חזות כאן היא ענפי האילן המתפשטים רבוצים קצת, והוא גררף עם השם נוף, וכמו כן אצל קרן חזות היא הסעפים המסתעפים הנה והנה, ופרושם של רבי לשוננו מכריע.

⁽³⁾ עי' הערה לערך א.חזויו.

⁽⁴⁾ בערב' חזוא א. — ⁽⁵⁾ ושם (ד ז ח כד) מבואר מהו חזו, אך כתוב במ"ד במשקל ערבי: חזאו הוא סובין ומגפירין החזוים בראש וכו' הא חזאו הוא הסובין ההווה בראש הוא מין קלוף יקרה לראש להפסד מוגו מיוחד הרשם בשמש העליון מן העור.

(a) حَزَا

טובה, כמו החזקת טובה: בטובת הנאה דבר מועט שאינו אלא בחיזוק טובה (רש"י כתוב' פס:). — (ב) קיום בי"ד או הרשות: (השטרות של ומננו שיש בהם) התראה וכמה מיני חיזוקין (וכותבין בהם) ליפרע פלוני בפניי ושללא בפני בית דין (תש' הנלוו', הרכני כלל). ראובן ודינה אשתו היו מתעצמין בדין ובתביעות רבות ובררו להם גוי' אחד נכבד לדין ולפשרן בקומפוזיט"ש עשו מזה בגופן של גוים בקיומין וחזוקין וקנסים לקבל עליהם כל מה שיופסק ויגזור ביניהם (שו"ת ריב"ש רז). לשון ערב שנעשית בה תקנת הנישואין ושהורגלו סופרי ארצנו לכתוב בה שטרי הוראות והלואות ומקח וממכר וכל מיני חיזוקין וכו' (שו"ת הרא"ש נה ט כ). כל זה כתוב עם חיזוקים והומרות ואלות וכו' (שו"ת מהרש"ד ס, חו"מ מא), ועל זה בנו יסוד תקנתם ועשו לה חיזוק (שו"ת מהר"ט, חו"מ ג לו).

חֲזוּר, ש"י, — ש"פ מן חזר, ובמשמ' תח"פ, חזור לדבר, סביב לו: ששה עשר מיל חיזור חיזור לצפורין הן הן ארץ זבת חלב ודבש (ירוש' יסוכ' א סד:). — וכמו חזרה: כגון מבוי עקום ובשמגעת לעקמומיתה קודם שתפנה לצד אחר אוכלת מפתח התנות כנגדה בלא חיזור (תוספ' כ"ק כא). אבלה בלא חיזור כגון שצירי הרחבה בולטין ואבלה מאותה בליטה (סס).

חֲזוּרָה, ש"ג, — א) כמו חזון: חזות קשה הגדלי הבוגר בוגר והשודר שודר (ישע' כא כ). ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר התתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי תחום הוא (שס כט יא). — ואמר המשורר: אשרי עין ראתה חזות מאד גוראה, וחוט שני הלבין להראות קו סליחה (רמכ"ע, יוס"כ, אשירי עין). — (ב) כמו מראה: כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות חזותו לרבים (יומ' ע). שאני וית הואיל וחזותו מוכיח עליו (כ"מ כא:).

חֲזוּרָה ⁽¹⁾, ש"ג, — כמו ב.חז'ה: וכפר בריכתכם את מות וחזותכם את שאל לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס (ישע' כח יח). — ואמר המליץ: עת מותך לא ידעת וחזות שאל מי הראה לך (כ"ס, תנ"ג כ"ז יד יד).

(1) עי' הערה לערך ב.חזוה.

חזיון (חזיונות, מ"ר חזיונות, — א) כמו חזון, אהות :
 בכל הדברים האלה ובכל החזיונות הזה כן דבר נתן
 אל דוד (ש"כ ז יו). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים
 איש מחזיונו בהנבאתו (זכר' יג ד). והיה אחרי כן
 אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בנביכם ובנותיכם
 וקניכם חלמות יהלמון בחזיונות חזיונות יראו (יוא' ג א).
 — ואמר הפיטן : המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל
 דמיונות (ש"כ הכבוד, אנטיס). — גיא חזיון, בניו לירושלם :
 משא גיא חזיון מה לך אפוא כי עלית בלך לגגות (ישע'
 כז א). — וחזיון של חלום : בחלום חזיון לילה בנפל
 תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב (איוב לג יא).
 ראיו יאמרו איו בחלום יעוף ולא ימצאחו וידד בחזיון
 לילה (ש"כ כ ז-ח). בשעפים מחזיונות לילה בנפל
 תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדתי רוב עצמותי
 הפחיד (ש"כ ד יגיד). והתנתי בחלמות ומחזיונות
 תבעתני (ש"כ ז יד). — ובמשמ' 'הבטה' וחכמת
 החזיון, חכמת ההבטה : בה יודע כל זה באין ספק,
 ותקרא חכמת החזיון, וזאת אשר בחכמות התרופה,
 והשנית חכמת הנסיון (משכ' ריאטן, מקד' מעט ג). —
 "וכלי חזיון, כלום שיביטו ויתבוננו בהם אל הבוככים
 וכדומה : שחכמי התבונה מצאו ומדרו בכלי
 חזיון גם שחמשה כוכבי הנבוכה פעם ילכו לפנים
 פעם ילכו לאחור (יתמד וגטיס ללג). — ובמשמ'
 'ההבטה לצדדים' הבוככים לשפוט לפיהם על עניני
 העולם, לפי אמונת הקדמונים : בטלמיוס וכו' החזוה
 הגדול מופלג על כל אנשי דורו כתב בחזיון לוח
 שנתו שזוכב שבתאי היה במערכה רעה ונשפט מזה
 לצרת והריסת היהודים (למח' לדיק, שלד לאלף י). —
 ובמשמ' 'מראה סתם, מראה החיצון : אנוש בפה מתוק
 ילבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה
 הוא בחזיונו (מראה המוסר י). — "חזיוני הטבע,
 מה שנראה בהטבע, בהאוויר, בהרקיע, Erscheinung
 phénomène ; phénomen : מתבוננות דחיקת האוויר
 יבואר לנו חזיונים שונים כלי וזוכית בצואר
 צר אם נמלא במים לא ישפכו מתוכו לארץ אם
 יתפך הכלי הזה בפיהו למטה (למודי הטבע, תכול'
 האויר). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ'
 ספור מעשה בדיו שרואה הסופר בדמיונו, Dichtung
 fiction ; imagination : לו מנו לילות עמל אשר
 יעבוד במסופר החזיון עבודתו בנפול תרדמה
 על אנשים ולבו ער (א' מסו, סקד' אה"ש). ומה אשיב לך
 כל תנמולך עלי הן מכל חזיונותי לא מצאתי

חזוית (חזויות, מ"ר חזויות, — מין שחין על העור
 שמתפצל מן העור כמו פצלים, Flechte ; dartre :
 liehen : ובעל גרב ובעל יבלת ובעל חזויות וקן
 וחולה (ככור' ויכ). גרב זה החרס ילפת חזויות
 המצרית (ככור' מא). כאן בחזויות המצרית כאן
 בחזויות דעלמא (סס). לפתחו (רות את בועז) בחזויות
 התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער
 (מד"ר רות, חלום לילה). — ובהשאלה על פרי : עלתה
 חזויות על רובו (של אתרוג) נמלה פטמתו (סוכ' ג ו).
חזיון (חזיונות, פ"י, — כמו חזו : יי' רמה ירך בל יחזיון יחוו
 ויבשו קנאת עם (ישע' כו יא). — ואמר המשורר :
 חזו בשמש בצאתו לו יחזיו יורדי שאול תארו ויפיו
 חזי (כאכ"ט, איך יפיו).

חזיון (חזיונות, מ"ר חזיונות, — חזיון של דבר, מראהו ושיבו :
 אמר רבי טרפון אקפה את בני שהלכה זו מקופתה
 אינו יודע חזיון (4) של דבר מה הוא אלא ששמע
 השומע וטעה (תוספתא חלה' טו יכ).

חזיון (חזיונות, מ"ר חזיונות, — חזיון של החזוה,
 מטבע החזוה : הרפואות החזיונות הם הרפואות
 המנקות החזוה (קאטון ג' א' ס). שהאברים החזיונים
 יתנועעו כלם בהיות כלם חלושים (סס). ולא ישלם זה
 אלא בתנועה מחוברת מהעצלים החזיונים (סס).

חזיונה (חזיונה, מ"ר חזיונה, — א) כמו חזוה : כל העם קורין
 בשלהן כדי להראות חזיונות (5) לציבור (תוספתא
 יוס"כ ד ית). — ב) ס"פ מן חזוה : זאת החזויה
 העצומה אשר יחוו בה ויחברו בה רוב בתות
 העולם בוסננו זה (פתיח' מ"ז). שכל ראייה או
 חזויה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית
 לא ראוית עין (סס א' ס). שחוו את האלהים והיא
 השגה בלתי שלמה כי חזויה למטה מראה (דרכ'
 חמוס, כינאנו ג ב).

חזויה (חזויות, מ"ר חזויות, — כגד קצר בלי בתי ורוע
 על החזוה, Weste ; gilet ; vest, — נהוג ברבוב
 העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים (הלוספ' א 176).

(1) בערב' חזאו, חזאוה א.

(2) הצורה הקדומה.

(3) משק' חל'י. — (4) כך בתוספתא מהר' צוק"ס.

בנוסח' רווין, והגיה הגר"א חזויונו או חזויו.

(5) כך בתוספתא במקום חזות שבגמ' יומא ע.

חיון ובך חיותי חוות הכל (ס). — וכמו"ב משחק שמשחקים בפני קהל רואים, וספור מעשה בדוי שמראים לקהל במעשים ותנועות ע"י משחקים שמדברים ופועלים כמו בפעל ממש, Schauspiel; spectacle, ובית חזיון, Schauspielhaus; théâtre, בית ששם מראים חזיונות.

חזיונה (1), ט"ו, — חזיונה של סוכה, של ענף: אמר ר"ל (סוכה שכתה רע היא) כל שנחבאת בחזיונה (2) (ב"מ קה:). — ועי' סוכה.

חזיונים (3), ט"ו, מ"ר חזיונים, — קול גלגול הרעם, Rollen d. Donners; roulement du tonnerre

(1) לא נחברר משמעת מלה זו בודאות, ועי' הערה לקמן. — (2) כך הגרסה בכל הספרים וגם בערוך וכן בפרוש ר"ח שהובא בש"מ למאמר זה. רק בהערוך בקצת דפוסים חדשים: בחזיונה, והב"ח הגיה באחיונה, והנה במאמר זה באר ריש לקיש דברי המשנה (זכ"ג א'). עלו (הוב והטהור) באילן שכחו רע בסוכה שכתה רע באילן יפה, ושאלו שם: היכי דמי סוכה שכוחה רע? וענה ר"ל: כל שנחבאת בחזיונה, ופרש הערוך וז"ל: בחזיונה באחיותה כשאותו אדם מחבא האמיר בתוך ידו בלע ונקף בכף ידו ואצבעותיו ונמצא גודלו נוגע באצבעו והסוכה בתוך כף ידו ואצבעותיו מובלעות. ע"כ. וכבר העיד רב"א בש"מ כי זה לשון פרוש ר"ח. וכן רש"י: בחזיונה שנחבאת באחיותה שהאותו בה שומנה בכף ידו. ע"כ. אבל, אין ספק בדבר שאין פרוש זה פרוש מקבל מומן חיי הלשון, כי אין להבין למה בחר ר"ל הצורה חזיון לאחיותה ואחיותה אינה כלל הקף, ומדוע לא בחר לשון יותר פשוטה, כל שיד אדם מקיפה, וכדומה? וכבר השיגו התוספות גם על עצם הפרוש, ואמרו: תימא אמאי קרי אין כחו רע לפי שאינה נחבאת באגרופו הלא היא רותת תחתיה. ע"כ. ונראה כי גם הרמב"ם לא פרש כך ונסח את דבריו ר"ל באופן אחר, וז"ל: שנחבאת בה ודוחק אותה תזוז בו (מעמלי מו"מ ח ו). ואמר רי"ק בכ"מ שם: ומפרש רבינו בחזיונה כשאותו בה והיא נחבאת תוך ידו וכופף אותה היא מוות אותו. ע"כ. אבל אין כל זה בדברי הרמב"ם כלל, ואדרבה מדברי הרמב"ם נראה ברור שאינו מפרש כך את מאמר של ר"ל. ואין לפקפק בעצם מציאות מלה זו בלשון, כי סגנון מאמרו של ר"ל מעיד שזו לא מלה בדויה עתה בפיו, אלא מלה ידועה, שעל ידה תובן היטב בונת המאמר סוכה שכתה רע, והכל הבינו אז שאם הסוכה, ר"ל הענף, נחבאת בחזיונו, כחו של הענף רע, ר"ל אינו חזק ואם ישב עליו אדם יזוז, ועי' עוד בהערה לסוכה. (3) בערב' חזיון א קול גלגול הרעם, וכמו"ב קול

(a) ז' ז'

rumbling (of the thunder): בעשתו למטר חק ודרך לחזיון קלות (ליוכ כח כו). מי פלג לשמך העלה ודרך לחזיון קלות (סס לח כה). דומה חזיון קולות בהרעמו כעב לנפץ נבל יה (כ"ט הנגיד, הסס יחידתי). וירעם מן השמים יי' ובחזיונים נוראים קולו השמיע ויך כל מושלי צור וכל סרני פלשת הברית (ב"ס, תג' כ"ו מו יו"י). — ובכלל, רעמים, שואת נשמים בברקים, (thunder) storm; orage; Gewitter: שאלו מיי' מטר בעת מלקוש יי' עשה חזיונים ומטר גשם (זכ"י א'). — ואמר בן מירא: נאה רצונו בזמן מצוקה כעב חזיונים בעת בצורת (כ"ס נגי' לנ כו). חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיון קולות (סס מ יג). שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיון (1) בפני עצמו (תע"ט:). — ובמשמ' ענן, Wolke; nuage; cloud, ואמר הפיטן: בכך חניטיו (של יעקב) מעו ראשית סכותה, ושבעת חזיוני משי (2) עלימו סכתה (כ"א קליר, כ סכות, אלס). אל נא ירך הרחב ורבה חזיוני מעונים, וברך בטנים ושקדים ודמונים (קרוכין ארז"ל, הושע"כ, אל נא). יעקב למששה וישראל לבוזזים, כבורה שבעת חפת חזיונים (פליח' סעש"ת, אתה חלקי). חציו כאש אוכלת מבין חזיונים או כי יתחלמו אוני רשעים במ' למוסר יגל (דמח"ל, סיר הלולס). ישא ברכה מגד חשרת מים מבין חזיונים או ירד הגשם יורה גדודי ארץ (סס). — (ב) "חליפות האור: ומבלי השמר מן הקור והחום זה חזיונים אסף (הרפא 127). וכוח חזיונים לרוחות שלהם כי לא ידמו חזיוני מצרים לחזיוני הלבנון ולא ידמו חזיוני ארץ הצבי לשאר חזיוני הארצות (סס 146). — (ג) "השתמשו בו קצת סופרים במשמ' אור הברק המופיע פתאם: אורו אשר לנו מאיר עינים, גנוב יהי אתו ובו ישפיע, שמך חזיון שמש אשר יגיע, אליו בעוד נגדו יהי אפים (מתק ספת' לרע פרנסים 25). כל מראות מרום גם רעם ברק וקשת ח'ק מטר ובור קרח וכפזר ושלג מדות אור חם וקר וחזיוני עבי שחק (דס א"ה, מחסו ט). לו עיניו לא רצו בחזיון שמים (מיכל, קהלת), שם אריה משחית כעב קל שלוח יחלוף חשבת יער בחזיון שמים (יל"ג, אדו"מ ד).

יללת הרוח. — (1) ואמרו שם: מאי חזיונים אמר רב יהודה פורחות א"ר יוחנן סימן למטר פורחות מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא. — (2) ופרשו המפרשים עננים עשה"כ ואכסך משי, ואמרו במדרש חיות זה היקף ענני כבוד.

ו חזירי הבר הם מתקוטטים בעת החבור ויהמו (שער השמים ד פ). — "חזיר הקוצי : שחל ונמר חתולים אדומים וכו' חזיר הקוצי ארנבת, ארנבת הדולג צבי חזיר היער וכו' (שנ"ע כ, אפריקס התיכנס). חזיר הקוצי השוכן באפריקא באזיא החם וכו' מאכלו שקצים ורמשים נחשים ועקרבים וכדומה ולו עוקצים אשר הקצר מהם הוא רביע אמה אורך ומהם אשר ארבע אמה ויותר ובאשר יראה אויבו מרחוק יתקמץ ויתחבא בעורו עד כי ידמה לתמונת כדור עגולי מלא קוצים ומוקצים (ראש' למוד' א ו). — "חזיר הים : חזיר הים דומה לחזיר בתוארו בקולו ובמאכלו אך הוא קטן מאד ממנו כי איננו גדול מתחול כן יומי (ס). חזיר הנחר משכנו בחלק אמעריקא באחו על שפת הנהרות ואנמים ובגדלו דומה לסוס קטן (ס). — ב) יבמחלות, מין שחין ומורסה, בפרט תחת הלחי, Skrofel ; scrofula : לשחין הנצמח בגרון ותחת הלחי ונקרא בכל לשון חזירים ומראיהם כאגורות (אסף הכופא 108). פרק ג' ב חזירים אמר דיסקור' אם יתלה השורש אסיטושיא ריגליצואה על מי שיש לו חזירים בצואר יועיל מאד (ראש' ע, ספר הנסיונות ד ג). אם תחבוש חזירים בדם הארנבת יועיל מאד (ס). התחלואים שיקרו באלה המקומות כמו חולי חזירים ועוות הצואר (סוף, ראש' חכמה). הבשר הרך אשר בחלבים ובארבות הידים כשיתחדש בהם מורסות חמות ויתקשן אותם הגידים ויתחזקו תקרא אותה העלה חזירים (פרקי משה כג). ומהם חזירים והם מורסות יתחדשו מבלגם לח כבר התעבה הרבה (קנוי גליטס כ, כ"י פרוי). בחזירים הם אישקרופלי דומים לסלע ויש חלק ביניהם שאינם מובדלים מן הבשר כהבדל הסלע (קאזנ' ד ג כ ט). והאדם היתר מעותד קצרי הצואר רטובי המזג נראה שנקראו חזירים לרוב הקרום לחזירים לרוב זוללותם (ס).

א. *חזירה, ש"ג, — שם"פ מן חזיר : פרחת בכולו ואח"כ חורו בו ראשי אברים ר' ישמעאל אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת גדולה ראש"ע אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת קטנה (נגע' ח ט). וכמה היא חזירת ראשי איברין ר' מאיר אומר כל שהוא ור' יוסי אומר כעדשה (תוספתא ס ג ו). הגונב מלה מן העדר וכו' אם ידעו הבעלים בגניבה צויבין לידע בחזירה לא ידעו בגניבה

ב. *חזיר, ש"ג, — א) העשב הרך הצען מיד אחרי הוריעה : שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזיר מן התלם (תע' ס). — ב) מן ירק נאכל, Flechten ; lichen : מערבין בפעפועין ובחלגולוגות ובגודרגניות אבל לא בחזיר (א) ולא בכפניות (ערוב' כח). כשות וחזיר (א) מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (ס). לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב וכו' כגון כשות וחזיר (א) ודגים קטנים (כתוב' ס). אמר רב יהודה כשות וחזיר (א) אין בהן משום גול (כ"ק קט:).

חזינה², ש"ג, מ"ר חזינות, — ראש עגול כעין רמון או תפוח ממתכת וכיוצא בזה שבראש מקל להחזיקו ביד, Knopf ; pommeau ; knob : מקל שעשה בראשו מסמרת כמין חזינא (א) (כלים יד ב).

חזיר, ש"ג, מ"ר חזירים, — א) בע"ח ה'לך על ארבע, נזון מדברים לא נקיים ואינו מעלה גרה, ואין היהודים והמושלים אכלים אותו, Schwein ; cochon ; pig : swine : ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא ושם עשע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לבם (ויק' יא ז). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו' האכלים בשר החזיר ופרק פגלים בליהם (ישע' סג גד). אכלי בשר החזיר והשקן והעכבר יתדו יספו נאם יי' (סו כו יו). חזיר הוה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את שלפיו בלומר שאני. שהור (מד"ר נחש' ס). ולא יגדל ישראל חזירים בכל מקום (כ"ק ז ו). — ומשל : נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת מעם (משלי יא כב). מקור דרי תבונה לנבונים, ואל תשלך פנינים לחזירים (כתי' סנפס והלש' א). פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי בריבית (כרכ' נס). א"ל ההוא צדוקי לר' יהודה פניך דומין אי במלוי רביות אי במגדלי חזירין (גדל' מט:). — *חזיר בין שנים : אל תאמר לו (להג'ר) אמש היית עובד הבל ואתה מקודם עד עכשיו חזיר בין שיניך אתה עומד ומדבר עמי (מס' גנים ד א). — וחזיר מיער : יכרסמנה חזיר מיער וזין שדי ירענה (תהל' פ יד). — *חזיר הבר : שור ושור הבר חמור וחמור הבר חזיר וחזיר הבר אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלל' א ח).

¹ בערוך חזין.

² לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — ³ כך במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובכ"י פרמה חזינה, ונקוד חזינה.

בהבנין שעושים שם חיות לגוי, ששם פני הבית, *Frontispiz*; *frontispice*: היה שם אחד (מבני החצר) מעבך הופך את החזית אצלו (תוספתא כ"מ יא ככ). בית שיש לו שני פתחים נותן (את המווה) ברגיל היו שניהן רגילין נותן בחזית היו שניהן חזית נותן על אי זה מהן שירצה (ירוש' מג' ד ע"ג). — ובכלל, הצד העקרי מאוזה דבר: ועושין אותה (את המערכה) כמין מגדל ומפתחין בה חלונות וחזית ה' מערכה (פרק ג ת). סידר המערכה גדולה מורחה וחזית ה' (מורחה וראשי הגזירין הפנימים היו נוגעים בתפוח (תמיד כ ד)).

חז"ל, — ר"ת: חכמינו וזכרונם לברכה.

*חזם³, ממנו *חום.

*חום, פ"י, ע"ת יחום, — חום את העלים מן הלפת, הצנן וכיוצא בזה, הסיר את העלים בכלי או ביד בכח ובמהירות, *abschneiden* = *reissen*; *arracher*; *pull of*: הרוצה לחזום⁴ עלי ירק להקל ממשאו לא ישלך עד שיעשר (דמאי ג כ). — ספ"י, *החום: הרוצה להחזום⁵ עלי ירקו ולהשליך ממשאו (תוספתא דמאי ד כ).

חזן⁶, ממנו *חון, *חון, *חון, *חון, *חון.

ידיע, ע"ב. והנה כאן אין המשמ' של ראייה מבארת אלא בדחק את שמוש השם חזית, ואולי אין מלה זו משרש אחת, אלא משרש ב. חזית, שממנו נגזר השם בחזית, בהשם קרן חזית, וכמו כן השם הארמי חזיתיה, שכמו שנתבאר במקומו נסתעף מהמושג של בליטה והתפשטות. — ¹ פרש רה"ג ז"ל: פ"י פניה של מערכה זמנית כדאמר בהשחתפין ועושה חזית מבחזין ובחזית ומחזה מול מחזה פ"י מראה. ע"ב. וכן הרמב"ם: ר"ל עיונה מצד המערכה כלומר פני המערכה והוא המקום אשר יושלך ממנו האש. ע"ב. וכן הר"ש: מלשון מחזה מול מחזה פני המערכה ומראיתה מקום שמאחזין בה האור למערכה. — ² ופרש רמב"ם: כלומר מניח בין העצים ריחוק מעט כעין חלון לצד מורה. ³ בערב ח'ד"ס a, קטע במהירות. ⁴ פרש הרמב"ם: לכרות או לקצור או לארות עלי חירקות. ע"ב. ור"ש: שמפשה העליון מן הקלחין להקל ממשאו שלא יכבד עליו. ע"ב. והערוך פרש לשלש העשבים הרעים, וגם לעשות אנד, אך שתי משמעות אלה אינן לפי הענין. — ⁵ בנוסח' להחזיר, אבל אין ספק שזה שבוש, וכבר הגיהו המפרשים להחזים. ⁶ לא נתברר מקורו. יש גוזרים אותו מן חזה:

אין צריכין לידע בחזירה (ירוש' כ"מ א ג). ללוסמים שברח מפני קוסמינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתיגע בחזירה (פסיק' דר"כ, זוכה). הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן לגת (ירוש' מעשר' סוף כ). פריעת ראש חזירת קרע וקפת המיטה חובה (שס מו"ק ג פ"ד). שלחתי מצוה אינן נווקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ת). שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזיו מן התלם (תע"ה. ס.). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזירתי לך גלגל חמה כך בניך בצאתם אומללה יולדת שבעה ובחזירתן וזרחה לכם יראי שמי (מד"ר בראש' סח). ובחזירתו היה (ירמיהו) מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים (שם פתיח' איכ', על סהרס). צפירה לשון סביבה וחזירה הוא (רס"ג כל"ס יו ג). אינה הליכה וחזירה ממש אלא נראות הולכות וחזרות כמראה הבוק (ר"ת תגי' יג). — ואמר הפיטן: ומלאכי השרת ירדו למימם משמי שפחה, ומלאכי צבאות ירדון בהליכה ירדון בחזירה (יול"כ שנוט', וכל סעס).

ב. *חזירה, ש"י, מ"ר חזירות, — א נקבת החזיר:

אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ו ד). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות כומן שנוקקין זה לזה (ע"ז כ). — ¹ יכמו חזיר משמעה ב, שחין ומורסה: כי יצמח שחין בכל הפה ובצואר ובעורף כמין חזירות (אסף סעס' 43). לחזירות שבצואר יאכל שקל מעצר סקוטרי בכל יום (מ' אלדכי, ש"א ד ג).

*חזית¹, ש"י, — בליטה וגבנונית על גבי הכותל

לגוי וכדומה, *Auskragung*; *sailie*; *sally*: מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו (את השותף להשתתף בגדר) אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית² מבחוץ (כ"כ א כ). — והצד והמקום

¹ דעת רוב החכמים שנגזרה מלה זו מן אחזה במשמ' ראה, ופרושה כמו מראה, ועי' הערה לקמן. — ² ואמרו בגמ' שם (ד.): מאי חזית אמר רב הונא אכפיה ליה לקרנא לבר ונעביד מלגיו עביד חזיתא נמי מלבר ואמר ידי וידיה הוא אי הכי השתא נמי גיין ליה חזיתא ואמר ידי וידיה הוא גייווא מידע ידיע איכא דאמרי א"ר הונא מיכפא לקרנא מלגיו וניעביד מלבר גיין ליה חזיתא ואמר ידי וידיה הוא א"ה השתא נמי לויף ליה חזיתא ואמר ידי וידיה הוא ליפופא מידע

החופה (סמ"ג, מ"ע נ), שהיה שמואל הצדיק מחור
 בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם וכו' והם
 (בניו) לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות
 שבר לחוגיהם ולסופדיהן (שנת לו.) — ב) בפרט
 בבתי הכנסיות, שליח צבור, העומד לפני התכנה וקורא
 התפלה בקול, בשירה וזמרה, והצבור עונים אחריו,
 Vorbeter, Kantor; chantre; precentor והמפטר
 נותנו לחזן (הכנסת והוא חזר התורה (סופרים
 יד יד). ואל תאמר לפני המלאך זה חזן כי שגגה
 היא (מד"ר קהל, אל תתן). דרך חתנים בחזן מה
 דרכו של חזן עומד ומברך לכלה בתוך חופתה כך
 הקב"ה עמד וברך לאדם ולעזרו (פדר"א יב). וכן חזן
 שהוא עומד ומברך את הכלה בחופתה כך עמדו
 וברכו את רבקה (שס יו). ליל יום טוב שחל להיות
 בשבת אין חזן אומר מעריב ופיוט בתוך
 המחזור לאור הנר (סמ"ג, לאוין סה). שאסור להפסיק
 ולדבר משיתחילו ברוך שאמר עד שחותם חזן
 ישתבח (שגלי הקטן, תפלה ז). ראוי לחזן להתפלל מתוך
 הספר (שס יב). שמעתי עליך שאתה אומר לחזן
 שהוא כהן או לוי שיקרא כהן אחר לקרוא בתורה וכו'
 ובצרפת ראיתי רבינו תם וצ"ל מנביה קולו עם חזן
 ובארץ יון הקורא קורא זה חזן שותק (שס לה). אם
 אין הקורא יודע לקרות בדקדוק יש על חזן לסייעו
 ולקרות עמו בלחש (שס לו). — ובמליצה, יכנוי להתרנגול:
 אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול
 חזן והיונה המסולסל (ר' קלוני' אג"ר נע"ח כ' ו). —
 ומ"ר: שחזנים רובם אינם יודעים להתפלל כמנהג
 הסיסיליאני (ש"ת מהרש"ס, או"ח לו). ובבית הכנסת
 לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשווררים
 זה חזנים והשמשות (מג"י עיפס לה"ר שנת יכנ).
 — ואמר המקונן: חסרה ערבות קול, חזנים מזמור,
 מפטר ומצניף וגם פיטן לחוד (קני' לת"כ, יסודס).
 — ואמר המשוורר בשניגתו: הוי גבורים לשמר חמין,
 ואנשי חיל לפסל גמין, מפיהי קריה עקב שוחט, ובעד
 חזן יגרו מדון, שתף של עמלק קהלתו סוחט, ובכל גבאי
 היא קונה לה ארון (ול"ג, דוד סמדר). — וכנ"ל: ועוד עד
 אחד מסייעו כי רבי משה חזנינו מעיד שמיד הראהו
 ואמר שאין שוה ואנו ממילין עליו מכת זה יושבע
 ויטול (מרדכי כתוב' רו).

***חֲזָן**, ט"ו, מ"ר חזנים, — א) שמש מפקד בבית
 הכנסת, בבית ספר, בבית דין וכדומה, Küster; marguillier; sexton
 כאמת אמרו חזן ראה
 היכן תנוקות קראים אבל הוא לא יקרא (שנת ח ג).
 חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת
 (יומ' ז א). כיצד מלקין אותו בופה שתי ידיו על
 העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אותו בבגדיו וכו'
 והאבן נתונה מאחוריו חזן הכנסת עומד עליו ורצועה
 של ענל בידו (מכות ג יב). חזן הכנסת נוטל
 הצוצרות ועולה לראש הגג (תוספתא סוכה ד יא).
 לפיכך אם הוסיף לחזן אפילו אחת רצועה ומת
 הרי זה גולה על ידו (שם מכות ס יג). והיה רבן
 גמליאל יושב דורוש ורבי יהושע עומד על רגליו
 עד שרינגו כל העם ואמרו לרבי חצפית התורגמן
 הפטר את העם אמרו לרבי ויגזן חזן אמור
 התחיל ואמר התחילו ועמדו כל העם על רגליהם
 ואמרו לו כי על מי לא עברה רעתך חמיר (ירוש' נרכ'
 ד ז ד). ובימיה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד
 עליה (שם סוכ' ס נה). מניין שהחזן צריך לומר להם
 אמרו ת"ל אמור להם (ספרי, נשא לט). בית הכנסת שיש
 בה בית דירה לחזן הכנסת חייבת במזוזה (יומ'
 א). בגואל ישראל מאריך וכו' והן עונים אחריו אמן
 חזן הכנסת אומר להם תקעו בני אהרן תקעו
 תענו עז). למחר נכנסו לבית הכנסת ושמעו קול
 חזן מכריז (מי) גבגב לשמעון ולוי (מד"ר ויקר' ו).
 עבר אביו ואמו על עבירה שלוקין עליה והיה הוא
 חזן לפני הדיונים לא יכה אותם (רמב"ם ממרים ה).
 — ומ"ר: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת
 מוליכין את לולביהם להר הבית זה חזנים מקבלין
 מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא וכו' למחר משכימים
 ובאין זה חזנים וזרקין אותם לפניהם והן מחטפין
 (סוכה ד ד). מסרום (את הכהנים שלא זכו להפס) —
 לחזנים היו מפשיטין אותם את בגדיהן ולא היו
 מניחין עליהן אלא מכנסים בלבד (תמיד ס ג). ולמחר
 משכימין לבית דין חזנים וזנין קורין לכל אחד ואחד
 פלוני ופלוני מוכה הייתי (תוספתא סנה' ט א). אין
 מעמידין חזנים (להלקות את הרשעים) אלא חסירי
 כח ויתירי מדע (מכות כג). נהגו חזנים שכותבין
 הכתובות וכותבין מקום שילבו בהן שם למחר לעשות

זה דחוק.

(¹) אפשר כי גם במקום הזה הכונה לשליח צבור.

יח כו). — ודברים לא בע"ח, רוח חֹק: ויהפך יי' רוח ים חֹק מאד (שמות יט). ורוח גדולה וחֹק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא). — קול חֹק: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חֹק מאד ויתרד כל העם אשר במחנה (שמות יט יו). — ח'לי חֹק: חלה בן האשה בעלת הבית ויהי ח'לי חֹק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (מ"א יז יו). — ורעב חֹק: והרעב חֹק בשמרון (שם יח כ). — יד חֹקָה, כח עז: כי ביד חֹקָה ישלחם וביד חֹקָה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חֹקָה הוצאך יי' ממצרים (שם יג ט). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי' כי חֹקָה היא (יחזק' ד כד), ר"ל שיוכלה לעשות מעשים גדולים. — וכמו"כ זרוע חֹקָה: ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה וזרוע חֹקָה (ירמ' כא ס), בכח עז, בלי חמלה. — מלחמה חֹקָה: ותהי המלחמה חֹקָה על פלשתים כל ימי שאול (ש"א יד נכ). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החֹקָה (ש"ב יא יט). — חרב חֹקָה: יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה והחֹקָה על לוי'ת נחש ברח (ישע' כו א). — עיר חֹקָה: העיר תהללה אשר היתה חֹקָה בים (יחזק' כו יז). — מצח חֹק, פנים חֹקִים, שאינם משתנים מבחלה ודומה: הנה נתתי את פניך חֹקִים לעמַת פניהם ואת מצחך חֹק לעמַת מצחם כשמיך חֹק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם (יחזק' ג מט). כי כל בית ישראל חֹקִי מצח וקשי לב המה (שם). והבנים קשי פנים וחֹקִי לב (שם ד), שאינם מקבלים מרות.

חֹקִי, פ"ע, כהפס' חֹק, חֹקָה, עת' יחוק, יחוק יחוקי, יחוקי, לוי חֹק, חֹק, חֹקִי, — א) היה חֹק, בנוף או ברות, stark sein, werden; être fort be strong: ויהי כי חֹק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). אנכי חלך בדרך כל הארץ וחֹקָה וחיות לאיש (מ"א יז ב). הלא צויתך חֹק ואמץ אל תערץ ואל תחה כי עמך יי' אלהיך בכל אשר תלך (יחזק' א ט). איש את רעהו יעורו ולאחיו יאמר חֹק (ישע' מא ו). ועתה חֹק זרבלל נאם יי' וחֹק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחֹק כל עם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). שלום לך חֹק ואמץ (דני' י יט). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חֹק ואמצו כי כבה יעשה יי' לכל איביכם (יחזק' י כט). אל תיראו הלא כי אנכי צויתי אתכם חֹקִי והיו לבני חיל (ש"ב יג כח). אמרו לגמחרי לב חֹקִי אל תיראו (ישע' לג ד). וישמע כי חלה ויחוק (שם לג א). למען תחוקו

חֹקִי, פ"ע, עת' יחוק, — היה חֹק, מלא תפקידו ש: חֹק הכנסת: חֹק הכנסת העומד לקרות אחד עומד וזמחז' לו עד שעה שיקרא (תוספתא מג' ג יג). שהכהן עומד וזמחז' כמנהג כל המקומות שיש חֹן שקורא כל הקוראין לעמוד ולקרות ואותן הקוראין הן קוראין בתורה וכו' שאין אדם קורא בתורה עד שיהא אחד מהן עליו (שכלי סלקט, תפלה יב). שצריך החֹן להעמיד כל קורא וקורא והחֹן אינו רשאי לקרות אלא א"ב יעמוד אחד ויחז' במקומו (שם).

חֹקִי, פ"ע, — הפיוטים והמזמורים שקורא וזומר החֹן: כמו פרשה הצריכה לשבת או חזנות שצריכין לאותה שבת (רס"ג, תש"ו גא' ליק יט). כל המתרצה להיות ש"צ שלא מתוך אגודה אחת אין רוח חכמים נותה הימנו ויחיד מוחה בחזנות (פאנור, נכ"כ ז). — ומשרת החֹן: ראובן שהיה חֹן אמרו לו לשמעון רוצים לתת חזנות ובלב. שמעון שאינו רוצה להיות חֹן וכו' יש לשמעון להודיע לראובן שלא יפתד כי לא יכנס בחזנות ולא ירד לחייו (ספר חסיד' תתת"א). ובדין נביית שבר החזנות יש פנים לכאן ולכאן וכו' ויש חילוף בזה במנהגי הקהילות (הלגטס א"ח נג כג).

חֹק², ממנו חֹק, חֹק, חֹק, חֹק, חֹק, חֹקָה, חֹקָה, יחוקָה, *חֹקִי, *החֹקָה.

חֹק, ת"ו, לנק' חֹקָה, מ"ר חֹקִים, חֹקָה, — שיש לו הרבה כח, שקשה לגבר עליו, stark; fort; strong: עוֹדני היום חֹק כאשר ביום שלח אותי משה בכחי או זככתי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יחזק' יד יא). כי רכב ברול לו כי חֹק הוא (שם יו יח). גאלם חֹק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה. החֹק הוא הרפה (גמד' יג יח). לא נובל לעלות אל העם כי חֹק הוא ממנו (שם לא). כי פדה יי' את יעקב וגאלו מיד חֹק ממנו (ירמ' לא יא). וירא מיכה כי חֹקִים המה ממנו ויפן וישב אל ביתו (שופט' א)

¹ כך הגרסה בתוספתא שבש"ס וילנה, וכן באלפסי, ובמהר"צוק"ם מחוק.

² בארמ' חוק, בערב' חוק (a) כמשמ' קשר בכח ועז, וכבר הוזכרתי פעמים אחדות כי בפרט אצל בני שם היה מושג הקשירה והכח והעז משתפים.

(a) חֹק

(מ"ב יד ט). — המלחמה: וירא מלך מואב כי חוק מסנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב (מ"ב ג כו). — המוסרים: אל תתלוצצו פן יחוקו מוסריכם כי בלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (ישע' כח כ). — והדבר, חוק דבר פלוני אל פלוני ועל פלוני, צוה לו בכל תקף: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מן ועד באר שבע. ופקדו את העם וידעתי את מספר העם ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה ויחוק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם (ש"ב כד כ). ד. ודבר המלך חוק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל (דס"ב כא ד). — וחוקו הדברים על פלוני, במשמ' שהיו קשים לשמעם: חוקו עלי דבריכם אמר יי' ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מל"ג ג יגיד). — ב) חוק הדבר בדבר, נא חז בו,hängend bleiben s'acerocher; be caught by ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחוק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט).

— פ' חוק, — עשה חוק, את הגוף וכדומה: אדני יי' זכרני וחוקני נא אך הפעם הזה (שופט' יו כח). לא יעמד בי כה ונשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם. ויחוקני וכו' ואמרה ידבר אדני בי חוקתני (דני' י יז-יט). — זאת החולה: ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החוקה אשמיר (יחזק' לד יו). את הנחלות לא חוקתם ואת החולה לא רפאתם (שס ד). — ודברים לא בע"ח, חוק אותו, שלא יוכלו להויוו, שלא יוכלו לשכרו: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך ישו אל תחשבי האריכי ימיתך ויתדתיך חוקי (ישע' נד כ). מי מצור שאבי לך חוקי מכצריך (נחום ג יד). ויחוק את הסצורות (דס"ב יא יא). בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי' ויחוקם (שס כט ג). — חוקן במסמרות וכדומה, שלא יזוז, שלא ימוט: במסמרות ובמקבות יחוקם ולוא יפיק (ירמ' י ד). ויחוקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ו). כי חוק בריחי שערך (תס"ל קמו יג). — וחוק את פלוני, נתן לו כח, נתן לו רוח גבורה ואמץ לב: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חוק בי הוא ינחלה את ישראל (דנ"ב ח לט). ועז את יהושע וחוקהו ואמצהו

ובאתם וירשתם את הארץ (דנ"ב יא ח). — יחוק, קריאה של ברכה שנהגו לקרוא בסיום התורה בצבור: חוק! חוק ונתחוק! — ונחנו הפיטנים והמשוררים להוסיף המלה חוק בראשי החרוזים אחרי אותיות ששם⁽¹⁾. — וכמו"כ בתחימת ספר: ח ז ק ונתחוק ברוך נותן לעף ב'ת ולאין אונים עצמה ירבה (תח' כ"ו א"ת נספ' השכ"ב לרי"ג). — וחוק וברוך, ברכה שקוראים למי שעלה לתורה, בפרט אצל הספרדים: שאומרים ח ז ק ברוך ח ז ק ברוך עד שאינו נשמע קול הקריאה (פלא' יועץ, ספר). — ובזמן האחרון התחילו משתמשים בו בעין קריאה של זרוז למי שעשה דבר נאה ויפה: חוק! Bravo! — וחוק מפלוני, היה יותר חוק ממנו, גבר עליו: אלהי היום אלהיהם על בן חוקו ממנו (מ"א כ ג). ויחוק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימחהו (ש"א יו ז). ויחוק ממנה ויענה וישב אתה (ש"ב יג יד). אם תחוק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחוקו ממך והלכתי להושיע לך (שם י יא). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחוק מהם (מ"א כ ג). — וכמו"כ חוק עליו: וילך שלמה חמת צובה ויחוק עליה (דס"ב ח ג). ויחוק עליו (מלך הנגב על מלך הצפון) ומשל ממשל רב (דני' יא ט). — וביתם לדברים לא בע"ח, במשיים ומפשיים, הירים, חוקו ידיו של פלוני, נהיה חוק, בא בקרבו רוח גבורה, לבלתי יירא ויפחד ולא יתיאש: ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחוקו ידי כל אשר אתך (ש"ב יו כא). ועתה תחוקנה ידיכם והיו לבני חיל (שס כ ו). היעמד לבך אם תחוקנה יריך לימים אשר אני עשה-אותך (יחזק' כג יד). תחוקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הרברים האלה מפי הנביאים (זכר' ח ט). — וחוקה ידו על פלוני, הכריחו לעשות דבר: ואלך מר בחמת רוחי ויד יי' עלי חוקה ואבוא אל הגולה (יחזק' ג יד-יט). — והלב, חוק לב, לא רצה לשמע להדברים שאמרו לו, לא נבהל: ויחוק לב פרעה ולא שמע אלהם (שמות ז יג). ויחוק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שס ט לט). — הרעב: ויחוק הרעב בארץ מצרים וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חוק הרעב בכל הארץ (בראש' מא נ-נו). כי סברו מצרים איש שדהו כי חוק עליהם הרעב (שס מו כ). — הממלכה: ויהי כאשר חוקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו

⁽¹⁾ כבר ערך צונץ (Synag. Poesie 369) רשימה מהפיוטים שבאה בהם מטבע זו.

שגנו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר לירת במסתרים
תם פתאם ירהו ולא ייראו וְחֻקָּם לְמוֹת דְּבַר רַע יִסְפְּרוּ
לְמִמּוֹן מוֹקְשִׁים (תה"ל סד ג'ו).

— הפט', החוק, החוקתי, עת' אֲחֻיק, יִחֻק, ויִחֻק, ויִחֻק, — א) כמו חוק, עשה חוק: אל ירע בעיניך את הרבר הזה כי כזה וכוה תאכל החרב החוק מלחמתך אל העיר והרסה (ש"כ יא כס). ויתן מנתם לפול אלף בכר בסף להיות ידיו אחו לִהְיוֹת הממלכה בידו (פ"כ יב ט). אל חומת בבל שאו גם הַחֻקִּים המשמר הכינו הארבים (ירמ' נא יב). והחוקתי את זרעות סלך בבל וזרעות פרעה תפלנה (יחזק' ל כס). ויד עני ואביון לא התחיקה (שס יו מט).—וכנ"ל: אמרה להם יש לי יום אחד שעתיד מלכי להיגלות עלי שהוא מחזיקני ומעמידני על גלליי (פסוק' רכ' לו).—והספינה, החומה, השער ובדומה, תקן אותם: זקני בבל וחכמיה היו כך מְחֻקִּים בדרך (יחזק' כו ט). ואת שער הישנה החוקקו ויידע בן פסח ומשלם בן בסוריה (נחמ' ג ו). —(ב) החוק בדרב, לדבר, את דבר, אחו בו, חסם בו, ergreifen; saisir; to seize: ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחוקק בה האיש וישבב עמה (דבר' ככ כס). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחוקק לו²) ונשק לו (ש"כ יב ס). ושלחה ידה והחוקק במבשיו (דבר' כס יא). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל סנה תארב והחוקק בו ונשקה לו (מלבי' יב-יג). ויקם (הדוב) עלי והחוקק בקונו והכתי והמיתו (ש"כ יז לה). והחוקק שבע נשים באיש אחד ביום ההוא (ישע' ד ח). והחוקק בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם (זכר' ח כג). והחוקק איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו (שס יד יג). ויאמר שמשון אל הנער המחוקק בידו חניטה אותי (שופט' יו כו). ואל יכרת סבית וואב זב ומצער ומחוקק במלך (ש"כ ג כט). ויאמר יי' אל משה שלך ירך ואחו בזנבו וישלח ידו ויחוקק בו ויהי למטה בכפו (שמות ד ד). ותגש אליו (תמר לאמנון) לאכל ויחוקק בה ויאמר לה בואי (ש"כ ג יא). ויחוקק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוקן (שופט' יט כס). ויסב שמואל ללכת ויחוקק בכנף מעילו ויקרע (ש"כ יב כו). ויחוקק דוד בבגדו ויקרעם (ש"כ ח יא). ויקם וילך ויחוקק בקרנות המזבח (מ"א ח ג). ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחוקק ברגליו (מ"ב ד כו). ויתמהמה ויחוקק

כי הוא יעבר לפני העם הזה (שס ג כח). — ועור לו: ויחוקק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (ישע' מא ז). — ויחוקק על סלונג, נתן לו כח שיגבר על פלוגי: ויחוקק יי' את עגלון מלך מואב על ישראל (שופט' ג יב). — חוקק לדבר: ויעמד הכהנים על משמרתם ויחוקקם לעבודת בית יי' (דחי"ב לז ב). — וחוקק את זרועותיו, נתן לו כח ועז: ואני יסרתי חוקתי וזרעתי ואלי יתשובו רע (הוש' ז יב). וחוקקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו (יחזק' ל כד). — ואת ידיו, עזר לו, הפית בו רוח גבורה: בעלי שכם אשר חוקקו את ידיו להרג את אחיו (שופט' ט כד). ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה גאוף וחלך בשקר ויחוקק ידו מרעים לבלתי שבו איש מרעתו (ירמ' כג יד). חוקק ידים רפות וברכים בשלות אמצו (ישע' לה ג). הגה יסרת רבים וידים רפות תחוקק בושל יקמון מליך וברכים כרעות תאמץ (איז' ד ג-ד). ויחוקק ידו רשע לבלתי שוב מדרבו (יחזק' יג כג). כי כלם מיראים אותנו לאמר ידמו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חוקק את ידו (נחמ' ו ט). אף אנו מחזיקים ידו עובדיהן (ירוש' פ"ו ז ו). — וחוקק את ידיו בדבר: ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחוקק את ידו באלהים ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי (ש"א כג יז-יח). — ועם ב הרבר שהוא צריך לעשות: לחוקק יריהם במלאכת בית האלהים (פסוק' ו כג). — וחוקק בידו, עזר לו: וכל סבבתיים חוקק בידיהם ככלי כסף כוהב ברכוש ובבהמה (פסוק' ח ו). — חוקק את לבו, נתן לו אמן לעמד על דעתו הקשה, שלא יאבה ולא ישמע: וחוקקתי את לב פרעה ודרף אחריהם (שמות יד ד). ואני חנני מחוקק את לב מצרים ויבאו אחריהם (שס יז). ויחוקק יי' את לב פרעה ולא שמע אלהם (שס ט יב). כי מאת יי' היתה לחוקק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם (יהוש' יא כ). — חוקק פניו, שלא יתבוש, שלא יבנע: הכייתה אתם ולא חלו בליהם מאנו קחת מוסר חוקק פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמ' ס ג). — חוקק מתניו, קבץ ב"ח: צפה דרך חוק מתנים אמן כח מאד (נחום כ ב). — חוקק את הבה, תקנו: כי לעשי המלאכה יתנהו ויחוקק בו את בית יי' (מ"ב יב יב). — ואת בֶּדֶק הבית: והם יחוקקו את בֶּדֶק הבית לכל אשר ימצא שם בֶּדֶק (מ"ב יב ו), ועי' בֶּדֶק. — חוקק לו דבר רע, החליט בכל תקף לעשות ולהוציא לפעל מומתו: תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און אשר

— לפי הסודי לנו, ויש סוברים כי הכתוב בכלל משבש.
— א) ס"א בו.

— ודבר לא בע"ח, צרה, שמה החזקתה, נפלה עליו :
 כי החזקת חיל ביולדה (מינס ד ט), רפתה דמשק
 הפנתה לנוס ורמט החזקת צרה וחבלים אחותה
 ביולדה (ימ' מט כד), שמענו את שמעו רפו ידינו
 צרה החזקתנו חיל ביולדה (סס ו כד), על שבר בת
 עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני (סס ח כח), שמע
 מלך בבל את שמעם ורפו ידי צרה החזקתה (סס ו
 מג), — *החזק לו טובה, היה נפשו מלאה רגש
 תורה לו בעד המו ב ה שעשה, dankbar sein
 être reconnaissant ; be grateful : אם למדת
 תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך
 נוצרת (אבות כ ח), והעושה סיג לדבריו אינו
 מחזיק טובה לעצמו (סס ו ו), אמר להם צריך
 אני להחזיק טובה לבניכם שיקימו את התורה
 אחרי אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם
 שיקימו את התורה אחרים (ספרי חזוני סל), רבש"ע
 החזיק לי טובה שהודעתך בעולם (מנח' נג), בואו
 ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין
 בכל יום (כתוב' סח), שאדם צריך להחזיק טובה
 למקום שיש לו הנאה ממנו (מד"כ נח"א' עט),
 צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם שהן
 מבניסין מומסין לבתי מטייאות (סס פ), בשר ודם
 אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר
 אינו צריך להחזיק לו טובה אבל הבריות ישינים
 ואני מעלה להם את האורה ואני צריכין להחזיק
 לי טובה (סס שמות מח), בנוהג שבכולם אדם חבוש
 בבית האסורים ואין כל בריה משגתת עליו בא אחד
 והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה (סס
 ויק' יד), לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר
 הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר (סס
 נמד' ח), שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי
 מלוך בדרך (סס טו), עבד אם יהיו מעשיו טובים
 ויהא רבו מסתכל בו בספר פנים יפות אין מחזיקין
 לרבו טובה ואימתי מחזיקין לו טובה בזמן
 שהעבד של תרבות רעה ומעשיו רעים ורבו מסתכל
 בו בספר פנים יפות (תנחומא שלח יד), — ג) *החזיק
 הכלי כך וכך מים וכדומה, היכל, enthalten ; con-
 tenir ; contain : כל גרב שהוא מחזיק סאתים
 (תרו"מ' ח), צלוחית של זהב מתחזקת שלשה לוגים היה
 ממלא מן השלוח (סוכ' ד ט), חבית שניקבה ועשאה בופת
 ונשברה אם יש במקום הופת מחזיק רביעית (כלים
 ג נ), כוורת הקש וכו' ספינה אלכסנדרנית שיש להם

האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו (נח"א'
 יט יו), וישברו הכדים ויחזקו ביד שמאלם בלפידים
 וביד ימינם השופרות לתקוע (שופט' ו כ), ויקמו
 ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש כשת בן
 שאול ושנים עשר מעבדי דוד ויחזקו איש בראש
 רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש"ב ג יא-יו),
 באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלה
 (נח"מ' ד יא), — *החזיק בדבר, אחז בו : העומר
 שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו (פאה
 ו ג), ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר
 והחזיק בה והשהחזיק בה ובה בה (נ"מ א'
 ד), — והחזיק בידו, בימינו, במליצה, במשמ' הנהיגו :
 כי אני יי' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא
 (ישע' מח יג), כה אמר יי' למשיחו לבורש אשר החזקתי
 בימינו לרד לפניו גוים (סס מה א'), אין מנהל לה
 מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה
 (סס נא יח), ביום החזיק בידם להוציאם מארץ מצרים
 (ימ' לא לב), — ובמשמ' עקב אותו, לא נתן לו
 ללכת : ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אמו שלשת
 ימים (שופט' יט ד), ויהי היום ויעברו אלישע אל
 שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל להם (מ"ב ד
 ח), — ודבק בו : ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק
 כך (ישע' סד ו), — ובדבר מפשט, דבק בו, אינו
 מניח אותו : ועדנו מחזיק בתחתו (איו"ב ג), עד
 אגוע לא אמיר תחתי ממני בצדקתי החזקתי ולא
 ארפה (סס כו כו), החזק במוסר אל תרף (משלי ד יג),
 אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת
 מחללו ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב), כי כה
 אמר יי' למריסים אשר ישמרו את שבתתי ובחרו
 באשר הפצתי ומחזיקים בבריתי (סס ד), עין חיים
 היא (החכמה) למחזיקים בה (משלי ג יח), בני החזק
 בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (נ"ס גני' ג יב),
 תפילין צריכין גוף נקי מפני מה לא החזיקו בהן
 מפני הרמאין (יט' נח"ב ד ג), כל מצוה שהחזיקו
 בה כותים הרבה מרדקדקין בה יותר מישראל (חול'
 ד), — והחזיק בו, במשמ' תמך בו, עזר לו : ובי ימוך
 אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויק' כה לט), —
 *והחזיק ידו במשמעה זו : ומחזיקין ידיו בנשיים
 כשביעית אבל לא ידו ישראל (שנ"ד ג), שאין
 מחזיקין ידיו עובדי עבירה (סס פ ט), אם
 ראית עיירות שנחלשו ממקומן בארץ ישראל דע שלא
 החזיקו בשכר סופרים ומשנים (ירוש' תני' א עו ג),

שולים והם מחזיקים ארבעים סאה בלח (אס' ח.) המפנה חרפין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרס' ח.). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקל' ג' ב.). מקוה שהוא מחזיק ארבעים סאה (תוספתא מקוה' ח.) לחבית שהיא מלאה אגווין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמן היא מחזקת (ירוש' שבת ח' ג.). מרת בשר ודם בלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק (ברכ' מ.). קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים (יומ' לט.). בשאינה מחזקת (המכבה) אלא כדי ראשו ורובו ושולחנו (סוכ' כז.) צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו (גיט' נו.). הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים (מד' שמות טו.). זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה (שם ויקר' י.). פעם אחת נבנסו (עולי רגלים) להר הבית ולא היה מחזיקן והיה שם וכן אחד רמסוהו (שם איז' ח' א.). —*החזיק לו, החזיק אותו: אם מחזקת היא (המלית) לך הרי היא שלך (פסיק' דר"כ, עשר.) — ד) *החזיק שדה וכדומה, שלם בו, השתמש בו ועשה אותו לקנינו, אבל פרותיו וכדומה, וזה המחזיק בנכסי מירו (שם נט.). — ו) המחזיק בנכסי חזקת (כ"ג ג.) גר שמת ובזבו ישראל את נכסיו המחזיק במחבור לקרקע חייב בכל וכו' המחזיק בקמה פטור מן הלקט (תוספתא פסח ג' י.). ראוהו שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסקין עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו (ב"מ יז.). מצרשה חזיקו בו רבים אסור לקלקלו (ב"ב יב.). נכסי עכו"ם הרי הן במדבר כל המחזיק בהן ובה בהן (שם נד.). ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר והחזיק בה אין מוציאום אותו מירו (שם נט.). מעשה באדם אחד שנפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני ר' ישמעאל בר ר' יוסי ואמר לו החזקת בני החזקת (שם נט.). — ופ"י, *החזיק ברבר, עשה שיתוק: ונפסק פסק דין ואנו החזקנוה (את האלמנה) בכל מה ששמנו לה וכו' וקרענו הכתובה (סעט' לרי' גלגלני כ.). ועכשו אני רוצה להחזיק את מרת ריינה וזמרת שולטאנא הנוכרית בכל הבתים והחצרות REJ (1885, 116). — ה) *החזיק אותו או בו שהוא כך וכך, ישובו שהוא כך: היו מחזיקין אותו שהוא משפחתו

נאמן ('יכוס' קידוש' ד' סו:). היו מחזיקין בו שהוא
בנו (ס:). יהחזיק ישיבה וכדומה, מספיק הוצאותיה,
halten; entretenir; entretenir; entretainer, נהוג בדבור, —
והחזיק בית אורחים וכדומה, halten; tenir; to hold
— קפס', *החזק, החזק, — החזיקו אותו כך וכך, מפני
שכבר ראוהו בכך הרבה פעמים, הרבה זמן: המובל
לחולין והוחזק לחולין אסור למעשר מבל למעשר
והוחזק למעשר אסור לתרומה (תנ"י כו:). וכל
שהוחזקו אבותיו משומרי הרבים וגבאי צדקה
משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדוש' ד'
ס:), שנתקבל הדבר איש מפי איש, נאמנת היה לומר
זה יצא ראשונה וכו' ר"א אומר אם הוחזקה על
עומדה נאמנת (תוספתא כ"ג ז' כ:), נתחלפה קופתו
אצל המחזק אם הוחזק עם הארץ. להיות מוחזק שם
באותו היום חושש ('יכוס' דמאי ג' כג' ג:). מנה מניתי
לך בצד עמוד זה א"ל לא עברתי בצד עמוד זה מעולם
(והעידו עליו עדים) שהשתין מים בצד עמוד זה אמר
ר"ב הוחזק כפרן (שט"ז' לז:). כגון הוחזק
כתב ידו בבי"ד (כ"ג קט:), שפעמים אחרות ראו
בבי"ד בעיניהם את כתב ידו, כל שהוחזק שמו
בעיר שלשים יום אין חוששין לו (ס: קס:). האיש
הוחזק (למזמחה) והקמיע לא הוחזק (והסכיח
גמות יו:). אם הוחזק אחר אצלכם לאיש נאמן
ורובר צדק והגנבה נמצאה בידו (שט"ז' יסוד' ז:). —
מחזק, מחזק, מה שמחזיקים בו: היו שם נכסים בראוי
אינן כבמחזק (כתוב' יג:). שכן גוטל בראוי
כבמחזק (ערכ' כה:). כל מצוה שמסרו ישראל
עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות וכו'
עדיין היא מחזקת בידם (שנת קל:). — והחזק,
בפעול במשמ' פועל, הוא מחזק, ברור לו: שלח לו
מחזק הייתי כך שאתה בקאי במדרי תורה (תוספתא
כתוב' ס' א:). מחזקני כך שאתה בקי במדרי
תורה (פסרי קה קיו:). מחזקני בזה שהוא כהן
(כתוב' כה:). — והחזק, במשמ' הוא מחזק: היו
מחזקין בו שהוא בכור ובשעת מתנה אמר אינו
בכור אינו נאמן (תוספתא כ"ג ז' ג:). מעשה במערה
בשיחין שהיו מחזקין בו טומאה בדקוה והיתה
חלקה בצפורן (ס' נדה ח' ו:). מעשה בסלע בית חורין
שהיו מחזקין בו טומאה ואינן יכולין לבדקו
מפני שהיה מדרון (ס' שס' ו:). היו מחזקין בו שהוא
בכור ואמר אביו על אחר שהוא בכור (כ"ג קמ:).
— החזק, נקבע תדבר למנהג קבוע: וכשהקרא רבי

גבר על: נערה המאורסה אם יאמר לה הישמעאלי השמיני לי ואם לאו הנני הורגך תהרג ואל תשמע לו ואם תפסה ונתחוק עליה אין לה חטא מות (ר"ח פס"ח כה:). — נתחוק שטר וכדומה, הו"ח ק"י: וזה נוסח השלישית נתחוק שטר חוב באלפים זהובים לראובן על שמעון ונתחוק שטר חוב אחד לשמעון על ראובן באלפים זהובים ונתנו אותם בשלישות ביד לוי (ש"ת סה"ט ק"ס). ראובן ושמעון אחים ונתחוק עליהם שטר חוב ללוי (ש"ס ס"ח). — ומטבע של ברכה, כמו חוק: כגון שראשו חורש או זורע ואמר לו תתחוק או תצליח וביוצא בדברים אלו (רמב"ם, שמיט' ויוכל ח).

חוק, פ"ע, — כמו חוק: ויהי קול השפר הולך וחוק מאד (שמות י"ט). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחוק ובית שאול הלכים ודלים (ש"ב ג' ח).

חוק, ש"י, כנ"י חוקי, — כח, תכונת הדבר החוקי, Stärke; force; strength: בחוק יד הוציאנו יי' מטצרים מבית עבדים (שמות י"ד). והפכתי בסא ממלכות והשמרתי חוק ממלכות הגוים (תנ"כ כב). האמרים הלאו בחוקנו לקחנו לנו קרנים (שמו"ו יג). — יובענין הרמת הקול: ואם היה החוק באמצע המלה יהיו שני פשטין (סור' סקולא 76). שהמשרת יהיה לאחר המלך בכל אות שיהיה עליו החוק כמו א"ה (ס). ושעם אלו הפורין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוק ביותר וגנבהין יותר מדאי (ס"ג 92). — ובמשמ' מצודה: הסולטאן סולימאן לבד בערמה את החוק הגדול עיר המלוכה שבאונגארן (צמח' דוד, רפ"א לאף ו). התוגר סולטאן סולימאן לכד את יולי באונגארן ומשם עלה על החוק הגדול סיגעט והיו תוך המבצר אלק ומאחיה אנשי חיל (ש"ס ס"ז).

חוקי, ש"י, כנ"י חוקי, — כמו חוק: ארחמך יי' חוקי יי' סלעי ומצורתי (תה"י כ"ג).

חוקה, ש"י, — כמו חוק: והוא לחץ את בני ישראל בחוקה עשרים שנה (שופט' ג' ד). ובחוקה רדיתם אתם ובפרך (יחזק' לד ד). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחוקה (יו"ג ח). ויאמרו אליו איש אפרים מה הרבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו

(י' בארמ': היכא דאיתחוק איתחוק חול' יי'). והוא דאיתחוק תלתא וימני (ש"ס ל"א).

הורקנום תחת האלה בכפר עיטם וגמר את כל הפרשה הו"ח ק"י להיות גומרין כל הפרשה (יכ"מ י"ו). והשיא רבן גמליאל חוקן בשותיהן על פי עד אחד והו"ח ק"י להיות משיאין על פי עד אחד והו"ח ק"י להיות משיאין עד מפי עד (ש"ס י"ו).

— **התחוק**, (א) קבץ כח, עשה כל מה שיכול למען יהיה חוק: ויגר ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחוק ישראל וישב על המטה (בראש' מ"ג). ויתחוק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שופט' כ"ב). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחוק ודע וראה את אשר תעשה (מ"א כ"ב). התחוק והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש"א ד ט). והתחוקתם ולקחתם מפרי הארץ (נזמ"ד יג). ובשמע אסא הרברים האלה והנבואה עדר הנביא התחוק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה (דכ"ו כ"ח). ובשנה השבעית התחוק יהוידע ויקח את שרי המאות (ש"ב כ"ג ח). ואמציהו התחוק וינהג את עמו וילך גיא המלח (ש"ס כ"ה יח). ויתחוק ויבן את כל החומה הפרוצה (ש"ס ל"ב ט). חוק ונתחוק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש"ב י"ב). ונתחוקה בעד עמנו (דס"א י"ט יג). ואני התחוקתי ביד ה' אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי (עזר' ז כח). אמר לו (הקב"ה למשה) אחוז בכסא כבודי והחור להם דבר מיד נתחוק והחור להם תשובה (פסוקי רמ"ב כ). — והתחוק עם פלוני, דבקו והתחבר אליו והיה נאמן לו ועזר לו והשתדל אותו בדבר: ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחוק בבית שאול (ש"ב ג' ו). ואלה ראשי הגברים אשר לדודי המתחוקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו (דס"א י"ח י). ואין אחד מתחוק עמי על אלה (דני' י"א). — עשה א"ע חוק, נהיה חוק: ויתחוק שלמה בן דוד על מלכותו (דכ"ב א'). ויתחוק המלך רחבעם בירושלם וימלך (ש"ס י"ג). ויתחוק יותם כי הכין דבריו לפני יי' אלהיו (ש"ס כ"ו). ואני מעתה לא יעמד בי כח ובשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם ויתחוקי ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חוק וחוק וכדברו עמי התחוקתי¹ ואמרה ידבר אדני כי חוקתני (דני' י"ז-י"ט). — והתחוק על: וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחוק על ישראל ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות (דכ"א י"א-יג). — ובמשמ' ¹ — ואפשר כמו"ב כי הכונה כאן במשמ' א, קבץ כח.

הגוי' ללוי ושמעון מותה מטעם מצרנות (ש"ת תורת אמת קנז). ובתיקון כל ההסכמות של החזקות ראובן החזיק בבית אחר תחתית בחצר האחים התוגרמים (ש"ת תורת חסד קפו). — ובדבריה, 'עצם הבית שהוא בידו בחזקה: ונתנו הקהל ביד ראובן שלש חזקות של שמעון אחת בנויה וב' הרוסות ושיקח ראובן מעות ויבנה הבתים ההרוסים (ש"ת מסכשד"ס, י"ד ס). — ג) *חזקה, דבר מקובל, הכל מחזיקים וסוברים כן, מפני שבן הדעת נותן, כן הוא דרך הטבע, מפני שכך הוא המנהג הרגיל: המלוה מעות את הבהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקה שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הבהן או הלוי (גי' גז). בשם שהתרומה חזקה לכהונה בחילוק גרנות כך מעשר ראשון חזקה לכהונה בחילוק גרנות (תוספתא פסד ד ס). חבר ששימש במשחאו של עם הארץ ובסעודתו הרי זו חזקה למעשרות (שס דמאי ג ו). חזקה שאין ב"ד מתעצלין (ירוש' תלס א נו ג). חזקה שאדם מעמיד בכבוד אביו ואמו (סס נדר' ט מא:). אמר רב אדא בר מתנה חזקה אין אדם מגיע פתח גדול ונכנס בפתח קטן (פרכי' י:). חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו (יומא פס:). מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיו פניו בפני בעל חובו (כ"ג ג). חזקה אין אדם חובע אלא אם כן יש לו עליו (שכט' מז). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדוקה חזקה הביאה סימנין (דס ממ:). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקה בעולה (כתוב' א ו). המביא גט והניחו וקן או חולה נותנו לה בחזקה שהוא קיים וכו' השולת חטאתו ממדינת הים מקריבין אותה בחזקה שהוא קיים (גי' ג ג). במה דברים אמורים שהיתה בחזקה מוסכנת אבל אם היתה בחזקה בריאה אפילו אין בה אחד מכל הסימנים הללו כשרה (תול' ג ו). כל הנשים בחזקה טהרה לבעליהן הבאין מן הדרך נשיון להן בחזקה טהרה (נדכ ד ד). שאין דרך האיש להוציא דם אלא שחזקה דמים מן האשה (שס ט כ). חזקה חרסין הנמצאין בכל מקום שהורין (תוספתא כל' כ"ג כ ח). חזקה מיט וגממיות שבפתחי חניות כרשות הרבים בשעת הגשמים הכל מהוד (שס מקוא' א ס). המוכר פירות לחבירו בחזקה שיש לו ונמצא שאין לו (שס כ"ג ד א).

כי הלכתם להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה (שופט' ח א).
חִזְקָה, ש"ל — כמו חִזְקָה: כי כה אמר יי' אלי בחזקה היר (ישע' ח א). ויהי כהכין מלכות רחבעם ובחזקתו¹ עוב את תורת יי' (דכ"כ יב א). ובחזקתו גבה לבו עד להשחית (שס כו יו).

***חִזְקָה**, ש"ל, סמי' חִזְקָה, מ"כ חִזְקָה, — א) הפעולה לאחוז דבר ביד: עבר כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קדוש' א ג). — ועשיית מעשה כמו שאדם עושה בתוך שלו: אלו דברים שיש להן חזקה ואלו דברים שאין להם חזקה היה מעמיד בהמה בחצר וכו' ונותן זבלו בחצר אינה חזקה אבל עשה מחיצה לבהמתו וכו' הרי זו חזקה (כ"ג ג ס). איזו היא חזקה כל שעוקר רגליו מן המים או שהיו רגליו במים טבל לקל שבתן והחזק לחומר שבתן מה שעשה עשוי (תוספתא מגי' ג א). איזו חזקה קרקעות נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (שס קדוש' א ס). לא תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (כ"ג גג:). — ב) *מה שאדם מחזיק דבר ברשותו זמן ואין מערער על זה, שזו הוכחה שהדבר הוא שלו: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצר אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לי שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה חזקה (ואם השיב לו) שמכרת לי (או) שנתת לי במתנה אביך מכרה לי אביך נתנה לי במתנה הרי זו חזקה (כ"ג ג ג). עיקר חזקה הכנסת פירות (ירוש' יבמ' יב ג). חזקה הבתים והבורות וכו' חזקה שלש שנים מיום ליום שדה הבעל חזקה שלש שנים ואינה צריכה מיום ליום (כ"ג ג א). נכסים בחזקה כתובה בחזקה יורשי הבעל נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקה יורשי האב (יבמ' ד ג). — והוכחות שקנה לו אדם ע"י חזקה, ע"י שדבר זה היה ברשותו זמן רב: שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתא פסד ד ו). ושמעון טוען שחזקה של ראובן אינה חשובה לבלום לפי שלא נכתבה בזמנו בספר החזקות של הק"ק כפי הפסכת פרנסי וממוני העיר (ש"ת מיס רכ"ס, ח"מ יג). ראובן שהיה לו חזקה בית בחזקות הנהוגות בזמנו ושמעון היתה לו עלייה על ביתו גם כן בזכות החזקות הנוכחות ועתה ראובן מכר הבית

(¹) אולי מקור?

אבל המברר היפה מן הרעה שוב חזר ומברר (מד"ר ס"ט, מכו). — דבר חזר, שמתחדש כמה פעמים; אמר רב לא שנו (שאומר המשכיר לשוכר הרי שלך לפניך) אלא באנגריא חזרת אבל אנגריא שאיצה חזרת חייב להעמיד לו המור (נ"מ עה). — חזר על למודו, למד וחזר ולמד עד שהיה שגור בפיו, עד שנקבע בזכרונו: יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכח ובקנותו הוא חזר עליה (מד"ר רות, ליני). — ומשל: חזר חזר ואל תצטרך לבלדור (עי' כלדור). — ג עשה ההפך ממה שעשה קודם: ויטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה (גיט' ט א). אחוז קולו של ר"ג וקולו של ר"א חזרו לנהוג בדבריו ר"ג (תלס ד ז). וחזרו ב"ה להורות בדבריו ב"ש (גיט' ד ה). אמר כתבו גמ' לאשתי ואחוז קורדיקוס זה חזר ואמר אל תכתבו (ס ז א). הרבר דומה לאחר שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הכת והיה נודר בחי הכן (מכ' כא, מס' דפסח טו). שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם (ס נעלה ד ג). חזר ר' מרפון להיות שונה בדבריו ר' עקיבא (תוספתא מכסיר' כ יס). שמו יטמאו משקין שבמפה מחמת השולחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין (ס נכ"ו ג). אבותיך אע"פ שנאלו חזרו ונשתעבדו (ירוש' סני' ו לו). ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומבה אותו ברצועה (מד"ר כהנ' כ). שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הוהב ואת חזר ותשנה לנו בזקנותיך הוהב קונה את הכסף (נ"מ מד). אמר לו ר' יהושע (לר"א) חזרני חלילה תזר ר"א ודנו דין אחר (זנח' י). — ובמשמ' נעשה דבר משנה ממה שהיה קודם: ומלך (פיליפו) ז' שנים והיה ערבי וחזר נוצרי (ספ' יתס' ו טיט). ואחר י' שנים למלכו חזר (גאלירוש) נוצרי (ס) — חזר בו, נתחרט ושב מדבריו: הורו בית דין וידעו שמעו וחזרו בהן (סו' א כ). עקבא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקבא חזר כך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב ב"ד בישראל וכו' שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עדי' סו). הנותן עירבון טבעת לחבירו וביקש לחזור בו חזר בו (ירוש' סני' סוף י). ר' יוסי שאל לר' פנחס היך סבר רבי א"ל כרבי ירמיה א"ל חזר בכך דלא כן אני כותב

עליך וכן ממרא (סס ינ"י יא). בזמן שהמור חזר בו יד לוקח על העליונה וכו' ובזמן שלוקח חזר בו יד מוכר על העליונה (נ"מ עז). הנותן עירבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר בי אכפול לך ערבוניך נתקיימו התנאים (סס). המפקיד את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מפאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג). אמר תהא שדה זו מופקדת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משוכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (סס מד). — חזרני: ערב שנאפייס להיות ערב וחזר ואמר למלוה חזרני בי קודם ההלוואה יכול לחזור בו (טור ערכ קבלה). — ובמשמ' נתחרט על עונותיו: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי כ ט). אפילו רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו (מד"ר ויק' טו). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן מעוניין תליצה (כסרות, וימותו). — וחזר בתשובה: אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין (ספ' קה). — ד חזר במקום, הלך ושב הרבה פעמים וסבב בכל הפסוק: יכול יחזר בחרים ונבעות כדי שימצא קן (חול' קל"ט). — חזר על הפתחים, חזר על האנשים, הלך מפתח לפתח, הלך מאיש לאיש: הבנות יוונו והפנים יחזרו על הפתחים (כוכ' יג ג). אמר רבי אלעאי שמעתי מרבי אליעזר אפילו היא כבית כור וכו' וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערוכ' כו). שר' יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר (מנח' יח). חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו אמר (מד"ר כהנ' ק). אמר לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (סס קה', כי ככוז). — חזר אחר דבר, הלך פעם אחר פעם ובקש את הרבר, השתדל להשיגו וכדומה: שדרכו של איש לחזור¹ אחר אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש (קדוש' כ). למחר השכים בעל התאנה ללקט תאנתו ולא מצאן חזר אחריהם ומצאן (מד"ר קהל', מוקס שנת). — ובחכמת הטבע, חזר האור, נתן ושב מגוף מלמש ובדומה: כלי נק קשה או זכוכית מלאה מים שמניחין אותה כנגד עין השמש עד שיהי חזר נגחה לפשתן

¹ כך הערוך, ובנוסח' לחזר על, בפעל, ובגמ' נראה לא: מחזר.

ובינצא בו וידלק (רמב"ם, יו"ט ד). — יאור חזור, reflex: דע כי ניצוצי האור הם משני פנים הראשון אור ישר והשני אור חזור ונצוצי אור חזור הם רבים מאד א"א לעמוד עליהם כי מכים וחתוּזרים ומכים ממקום למקום מה שאין כן בנצוצי האור הישר (אמרי חכמים ב.).

פֶּעַ, "חָזַר, — חָזַר על, כמו חָזַר על: איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדות א ב.). והרובלין המתחזרין בעיירות אובלין עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר' ב ג.). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (הוספתא שביע' ח לא כל ממך שאחא מ'ח זר עמך על בתי דינים (יוס' ב"ק ב ג.). שחיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם (שבת נו.). מפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה מחזרת על איש משל לאדם שאבד לו אבירה מי מחזר על מי בעל אבירה מחזיר על אבירתו (נדה לא.). למלך שעשה סעודה והומין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (מד' נמד' יג.). בשר דם אם יש לו שונא הוא מבקש מחזר מה לעשות לו (שם דכ"ה). היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים (שם איכ' פתי'). היה מחזר אצל רופאים אחרים ולא היו מוצאים לו רפואה (פסיק' רכתי' לג.). — ועכר, חזרתי על: א"ר ישמעאל חזרתי על כל מידות חכמים ולא מצאתי אדם שמידתי שוה בקטנה חוץ ממידות ר"א (יוס' יבמ' יג יג ג.). (אמר) ר' חנין בשם ר' יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר (שם ב"ב ח' יג.). רבון העולמים חזרתי על מאתים וארבעים ושמונה איברים שנתתי בי ולא מצאתי שהכעסתי אותך באחד מהן (שם סנה' ו כת ג.). א"ר חנינא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה (שם מגי' ג עד.). — וחזר, במשמ' זו: היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם ונוטעה בתוך פרדסו (יוס' כרכ' ב ח.). חזרנו בכל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אמר (שם סוט' א יו.). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאמנה אותן מכן חדש יכול אני להיות מחזר ומסבב בחוצותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד (מד' כמד' ג.). — וזהשאלה: מכאן

ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ סה.). — הפע', "החזיר, — (א פ'), עשה שיחזור, שישבו מדבריו: אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קמן בירושלם זה חזירו זהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יב.). מי שיצא לילך לעיר שמערבין בה זה חזירו חזירו (ערוך' ד י.). מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד' איכ' פתי'). למלך שבקש על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק' רכתי' כה.). — ובמשמ' השיב, נתן למי שלקח ממנו, zurückgeben; rendre; return: המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוטה ממנו הלוות מן הדבר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוטה ממנו (שבי' יט.). שור שננת ארבעה וחמשה שורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו (ב"ק ד ח.). הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך אם לא החזרתי לך (שם יו.). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתי לך נאמן (ב"ב ע.). ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבירתי (ב"ב נב.). — החזיר שלום לחברו: ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (חזות ו ט.). ואם נתן לו (חברו שלום) ולא החזיר נקרא גולן (כרכ' ו.). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך באשר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' בשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום (שם לב.). — והחזיר דבר למקומו, שם אותו במקום שחיה שם בתחלה, או במעמד שהיה בתחלה, wiederherstellen; retourner: ואין מעצבין את הקמן ואין מחזירין את השבר (שבת ככ ו.). עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו (כרכ' נו.). פורכן (את החלות של המנחות) עד שמחזירן לסלתן (שם לו.). א"ר יוחנן הן הן (הרפואות הנוכרות) החזירוני לעזרתי (גיט' ע.). לאחר פטירתו של ר"א החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו (נדה נ.). — החזירו בתשובה: השיבנו אבינו לחזרתך וקרבתו מלבנו לעבודתך זה חזרנו בתשובה שלמה לפניך (תפלת י"ח, סבינו). — החזירו, עשה שיתחרט בו, שיחזור מדעתו: שאמר הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך (מכ' יתרו, סחש' ב.). — ב) החזיר

במקום, במשם פ"ע, כמו חור, סובב : עניים שהיו

מחזירין בין הגנות (תוספתא פסח כ"ח). עורא

תיקן להן לישראל שיהיו רובלין מחזירין בעיירות

(כ"כ כג.). מעשה ברובל אחד שהיה מחזיר

בעיירות (מד"ר ויק' טו). מתוך שרואים את הפנין

בצוארי הן יודעין שבשבילן אני מחזרת (שם לא).

— ובמשם פ"י, עשה שיתחור : כל מי שילקוט

ויאכל מפירות שביעית יהו מחזירין אותו בקמפון

(מד"ר ויק' לא). — והחזיר על, כמו חור על : אילו

תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר

עליה כמה פתחים להביאה (מד"ר בראש' נד). שהיה

משה מחזיר על האומנן בכל יום (שם נמד' יב).

לפי שהחזירתי למשה על כל המצויות להניק

אותו (שם שמות ה). וזרי יום שהחזירך הקב"ה על

כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך (שם אי' פחי'). כשנתת

תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות

ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל (פסיק' רמב' ז).

ג' החזיר את פניו, הסב את פניו לאחור, לצד אחר : אין

לו דבר לעשות מתיחא מחזיר פניו ואוכל (מו"ק כג.).

— הפע', *החזר, הוחזר, — שהחזירוהו : מי שהחזיק

בדרך והחזירו חברו הרי הוא מחזר (ערכ' נב). שור

שהמית עד שלא נגמר דינו וכו' החזירו שומר לבעליו

מחזר משנמסר דינו וכו' אינו מחזר (כ"ק לח.).

— הפס', *התחזר : ניקב קרום של ריאה והרוח מתחזר

מבפנים ואין ניכר מקום הנקב (וסוסיר, שמיני). שהיה

פרעה מתחזר על כל בתי עבדיו (שם שמות).

***חזר**¹, ש"ו, מ"ד חורים, — ירק שעושה ממנו מליח,

Lattieh ; laitae ; lettuce : וזורעין תחתיה

ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה

וחזרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים

(ע"ז ג ח). שרשי החזרים והצנן וכו' הרי אלו

מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (עוק' א ב). (עלי ירקות)

הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל זב חזרים

מפני שהן משמרין את האוכל (שם כ ז). החזרין

הללו תחלתן מתוק וסופן מר (מדה"ג, כ"י תימני, ויגש).

אין משרבטין את האדם במים של חזרין וכיוצא

בהן כדי שיתפח ויראו פניו שמנים (רמב"ם מכיר' יג).

***חזר**², ש"ו, — שם אחד הטעמים של ספרי אמ"ת (איוב

משלי תהלים) : ראשם (מטעמי אמת) מכונה חזר

(¹ אולי אין יחיד תור, ומ"ד חורים הוא אולי

מתיחיד חורת, ולא נחברר מקור מלה זו, ועי' הערה

***חזרה**¹, ש"ו, — עי' *חזר.

***חזרה**², ש"ו, — שם"ס מן חור : המלוה בריבית אין

יכול לחזור בו עד שיקרע את שטרותיו ויחזור

בו חזרה גמורה (תוספתא סנ' ס ב). אין מקבלין

אותו עד שתגיע שביעית אחרת ויבדק ויחזור חזרה

גמורה וכו' רבי נחמיה אומר חזרת ממון לא חזרת

דברים (יב' ש"ס ש"ס ז לו ד). הרהור מביא לידי תאוה

ותאוה מביאה לידי אהבה וכו' להודיעך כמה קשה

חזרתו מזה לו (כלל רמב"ב). שגירושיה (של קטנה)

גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה (תוספתא

יב' יג ס). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים

וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק ובחזרתם

אמרו לפונדקית איזה חבירונו אמרה להם מת (יב' יו ז).

ואימתי חזרתן (של משחקי בקוביא) משישברו את

פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה (סנ' כה). — ומ"כ :

כלומר התעוררו חזרותי וחרטותי (סנ' כ). לריב"ג,

(נחם). — ובמשם' סבוב : וכמה עדות מומאה וכו'

כדי חזרת דקל (תוספתא סו' א ח). אמר אבוי

הקפה (סבוב להדקל) ברגל חזרה ברוח (נמ' שס

ד). — ובמשם' הסב הצדה לאחור : חזרת קרע

לאחוריו (מו"ק כד). — ובחכמת הטבע, חזרת האור

מנוף מלמט : חציו (של קשת האור) יוצא מן הפנימי

מחזרת המראות הפנימיות כחזרת אור נציוץ השמש

על המים אל הקורא כחזרת אור המראה אל הנוף

שכנגדו (שער הסמים א ז). וכלל גדול הוא בחכמה זו

כי זוית חזרת האור שזה לזוית הנפילה וכו' עכ"ז

נצוצי חזרת האור הם מועטים (אמו' חכמ' ב).

***חזרות**¹, ש"ו, — מלאכת החזרה על הלמודים :

מלמד הלכות או תוספות או חזרות בחורף

התושב י"א שעות והגר שמנה שעות ושכירות שלהם

שמנה זהובים (פנ' קראקא ד, ש' ש"ס).

***חזר**², ש"ו, — מי שחזר אחרי דבר, מי שמשדל

ומבקש לעשות הדבר : יהי גבר חזרן וכו'

חזרן במצות (שבת קטו).

***חזר**³, ש"ו, מ"ד חזורים, — מין פרי אילן, תפוח

קטן המצמץ ומלא מין, Mispelapfel ; nêfle

medlar : התפוח זה חזר² הפרסקים השקרין

לחזרת.

(¹ בסור' חזור ברא, וחזור, תפוח הבר, והוא

mespilus. — ²) כך בערך, וכך בש"ס כ"י וכך במשנה

(²) לא נתברר מקורו. אך במשמעתו אין ספק, כי אמרו בגמ' (פסח' לט.): חזרת ה' א.

(³) כך הרד"ק: בעין מחט שנוקבים ומחברים בו

(נאמר למי, ר"י בן מודוס).

תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה
עבדיך מבים וחטאתי¹ עמך (שמות ס"ו). גוף אומר
נשמה חטאת שמיום שפירשה ממני הינינו מוטל
כאבן דומם בקבר (ספ"א). — ומדב"ע זכ"ל: ויאמר
(פרעה למשה ולאהרן) חטאתי לוי' אלהיכם ולכם
(ס"ו י"ו). ויאמר בלעם אל מלאך יי' (שהוכיחו
על הכותו את אחינו) חטאתי כי לא ידעתי כי אתה
נצב לקראתי בדרך (כמד' כ"ל). ואנכי לא חטאתי
לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי (שופט' י"א כו).
ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יי'
ואת דבריך (ש"א י"ד כד). כי בכרתי את כנף מעולך
ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא
חטאתי לך (ש"ס כ"ד יב). כי ידע עבדך כי אני חטאתי
והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת
אדני המלך (ש"ס י"ט כ"א). ויאמר דוד אל יי' חטאתי
מאד אשר עשיתי ועתה יי' העבר נא את עון עבדך
(ש"ס כ"ד י). ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חטאתי
לך ולעבדיך ולעם הזה כי נחתם אותי אל בית
הכלא (ירמ' לו יח). — ואמר בן סירא: אל תאמר
חטאתי ומה היה לי כי יי' ארך אפים הוא (כ"ס
גני' ס"ד). מימי הגבעה חטאת ישראל (סו"ט י"ט).
הבט שמים וראה ושור' שחקים גבהו ממך אם חטאת
מה תפעל בו ורבו פשעך מה תעשה לו (איוב ל"א
ס"ו). אחר הרברים האלה חטאו משקה מלך מצרים
והאפה לארניהם למלך מצרים (נב"א"ש מ"א). כרבם
בן חטאו לי כבודם בקלון אמיר (סו"ט ד"ז). אבתינו
חטאו אינם אנחנו עונותיהם סבלנו (איוב ס"ז). והצתתי
לאדם והלכו כעורים כי לוי' חטאו (כפ"א ח"ו). וארא
והנה חטאתם לוי' אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה
(דכ"ר ע"ו). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי
דברנו בוי' וכך (כמד' כ"א). ויועקב בני ישראל אל יי'
לאמר חטאנו לך וכי עובנו את אלהינו ונעבד את העלילים
(שופט' י"ו). נשכבה בכשתנו ותכסנו כלמתנו כי לוי'
אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו (ירמ' ג"כ). הוי גוי

אָן. — אשם. — גהנים. — גן עדן. — החפך. —
גולה. — גנבה, וכדומה. — דין. — זרין, ודונות. —
במזיד. — זכאי. — זכות. — זנות, וכדומה. — חובה,
*חבריע לכף חובה. — חטא, חוטא, חטא, חטא, חטא,
חטאת. — חטאת, הוא השטן. — חף מפשע, נקי.
— *חרטה. — חרם, החרים. — חמאה, *שקוע בשערי
ממאה. — כזב וכדומה. — כפרה. — יום כפורים.
— יבח, הוכיח. — יסר. — יצר הרע, מסית לחטא,
מוסר, נגד המוסר. — מזבח. — *מחילה. — *מוחלן.
משנה. — משובה. — נחם, נחם על חטאתו. —
*סגופים. — סלם, אנשי סדום היו רעים והמאים מאד.
— מליחה. — סלחן. — *סרח, כיון שסרת. —
*עבר עברה. — *עברני. — עון. — עניש, בעד החטא.
— *פרע, נפרע ממנו, הענישו. — *פך ענות, רעות
הבאות על החוטא בשביל חטא. *פרענות מתרגשת על.
— פשע. — צדיק, החפך מן חוטא. — צום. — קלף, קלף,
בסגנון הקבלה, קלפות שנבראות מהחמאים. — קרבנות.
— רמיה. — *רמאות. — *רמאי. — רצח. — רשע.
שגיאה. — שטן. — שכר בעד הצדק. — שפטי,
משפט. — תענית. — תפלה, התפלל. — תשובה,
*חזר בתשובה, שערי תשובה, *תשובת המשקל.

חמא¹ (א). פ"ט, חמאה, חטאת, כהפס' חטאה, חטאו,
חמאו, יחמאו, יחמאו, תחמאו, תחמאו, תחמאו,
חמא, חמא, חמא, חמא, חמא, חמא, חמא, חמא,
א) עשה חמא, אדם לחברו או לאלהים: ויאמר יי'
אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות
ל"ג). חמא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי
אותם וגם לקחו מן החרם (י"ס"ו י"א). בכל זאת
לא חמא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א"כ).
חמא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה (איוב א"ח).
ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו
אל חזק כי לוי' חטאה (ירמ' כ"ד). — ועד ל"ה, חטאת:

¹ (כן גם בארמ', בערב', ח'מי' א), באשור' חמני.

והנה אפשר שעקר המשמ' היה: טעה ונמשל ולא מצא
הדרך, ולא מצא הדבר שבקש, וכדומה, כמו ששרש זה
משמש בקצת הלשונ' האחרות, כמו באתיאופ' רוב שמושו
הוא בענין נאבד לו, וכן גם בערב', ובעבר' בהפעיל
החטיא המטרה, וגם בקל יש בעבר' במשמ' זו, ואעפ"כ
סדרתי המשמעה של חמא ופשע בתחלה מפני רוב שמושו
ופפני ששמושו זה נמצא בהמקורים היותר קדומים. —

(a) חֲטִי

¹ כן בכל הספרים. ות"א וחטו עליהן עמך. ואמר ריב"ג:
אבל וחטאת עמך הוא אצלי פועל חולף לנפקה כמו
חמא חטאה ירושלם והרפו האלף והמירו ההא בתו כמו
שהמירו אותה במלת ושבט לנשיא ובאולת יד [ובוקראת
אתכם הרעה אשר עיקרו וקראה והרפו האלף ונקבצו שני
נחים רפים והם האלף הרפה והא הנקבה והפכו בעבור
זה את ההא לתו כאשר לא יוכלו לקבץ במכטא שני
נחים רפים] ולשון הנקבה בוחטאת עמך לעדה. ע"כ, וכך
ראב"ע, רש"י וקצת אחרים, וכמו"כ קצת החדשים אמרו

הוקנה: לא יהיה משם עוד עול ימים וזמן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות והחומא⁽¹⁾ בן מאה שנה יקלל (ישע' סה כ).

— סע, חמא⁽²⁾, חמאת, חמא, ויחמא, ויחמאהו, תחמאני, חמא, — חמא את דם הקרבן, זרק והוה את דמו על המזבח או על מקום אחר לסגולה, לכפרה על החמא: וישחטום הכהנים (את השעירים) ויחמא את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל (דסי' כ כט כד). ופר חמאת תעשה ליום על הכפרים ויחמא על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו (שמות כט לו). הכהן המחמא אתה (את החמאת) יאכלנה (ויק' ו י), ר"ל אשר עשה בדם הקרבן הדברים שעושים בדם הקרבנות, שהוה ושם במקום הראוי. ויקרב את קרבן העם וכו' וישחטו ויחמאהו בראשון (שס ט יס). — וחמא את הדבר שעליו מחמאים את הדם: ולקח לחמא את הבית שתי צפרים וכו' ושחט את הצפור האחת וכו' והוה אל הבית שבע פעמים וחמא את הבית בדם הצפור ובמים החיים (ויק' יד מט-נכ). וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו ויחמא את המזבח (שס ח יס). ולקחת דמיו (של הפר) ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הכבול סביב ויחמא אותו וכפרתהו (יחוק' מג כ). בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים ויחמא את המקדש ולקח הכהן מדם החמאת ונתן אל מזוזה הבית ואל ארבע פנות העזרה (שס מט יח-יט). וחמא את המזבח כאשר חמא בפר בכלותך מחמא תקריב

שבראש הערך אדות משמ' זו, — ⁽¹⁾ אפשר שהכונה כאן במשמעה הרגילה. — ⁽²⁾ אמרו כל חכמי הלשון כי המשמ' העקרית של פעל זה הוא: הסיר החמא, ומה שחר. וכבר אמרו בגמ' (חול' כו). ממאי דהאי חמאה לישנא דרבויי הוא דכתיב וחמא את הבית ואיבעית אימא מהכא תחמאני באזוב ואטהר. ע"כ. אבל בשום מקום לא מצאנו חמא בעצם משמעה זו, הסיר החמא, אלא בכ"מ רק בענין המעשים שעושים בדם הקרבן, וכיוצא בזה. ולכן יש לשער כי אולי פעל זה בא מאיזה שרש אחר, ואולי משרש חמא (a) בערב' במשמ' זרק והשליך ארצה, וחמא אלקרד בובדא, דחפה הקדרה וזרקה את הקצף והאופי בעת הרתיחה. וכבר אמר אבן אלעראבי כי עקר משמעת זה השרש הוא תנועת הדבר וזעזועו (לשון אלעראבי). ואעפ"כ סדרתיו כמו פעל מהשרש אחמא לפי המסכס.

(a) حطأ

חמא עם כבד עון (ישע' א ד). הנה העם חמאים⁽¹⁾ לוי' לאכל על הדם (ע"א יד ג). הנפש החמאת היא חמות (יחוק' יח ד). האיש אחר יחמא ועל כל העדה תקצף (במד' יו כב). כי אין אדם אשר לא יחמא (מ"א ח מו). לאדם אחר שהיה לו בן הרתיצו וסכו וכו' והושיבו על פתח של זוגות מה יעשה אותו הבן שלא יחמא (ברכ' לג). ולמה תחמא בדם גקי (ע"א יט ט). ואם נפש כי תחמא ועשתה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה (ויק' י י). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחמא לך (תהי' קיט יא). הן אתה קצפת ונחמא (ישע' סד ד). הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחמאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (בראש' מב כב). וישחטם בזה ואכלתם ולא תחמאו לוי' (ע"א יד לד). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחמאו (שמות כ כ). רגזו ואל תחמאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהי' ד ט). אשר יחמאו לך ושבו אליך והורו את שמך (מ"א ח לג). וירא פדעה כי חרל המטר והברד והקלת ויסף לחמא ויכבד לבו הוא ועבדיו (שמות ט לד). ויוסיפו עוד לחמא לו למרות עליון בציה (תהי' עח יו). חלילה לי מחמא לוי' מחרל להתפלל בעדכם (ע"א יכ כג). ואחשך גם אנכי אותך מחמיו לי (בראש' כ ו). וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חמאתו (יחוק' לג יב). — וחמא על פלוני: הדבר דומה לשני בני אדם. שחמא על המלך (תנחומא ויק' יא). — וכלל: כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חמא שוב אינו חמא (יום' לח). אין אדם חמא ולא לו (ערכ' כג). — *משל: טוביה חמא וזיגוד מיגנדר (פסתי קיג). שילא חמא ויוחנא משתלם (מד"ר רות א א). — "דברים לא בע"ה, אינו לפי הרגיל, לא כמו שנהוג להיות: הדם שבבית הרחם ירבה או ימעט או חמא בתנועתו או באיכותו (חול'ס לר"י לטלון יא א כ). — ב) חמא בלכתו, נכשל, עשה פסיעה לא כראוי⁽²⁾, einen Fehltritt tun; faire un faux pas; make a false step גם בלא דעת נפש לא טוב ואין ברגלים חמא (משלי ט כ). — ובמשמ' לא מצא: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיי' והמאי חמס נפשו (שס ח לה-לו). — ובמשמ' חסר לו דבר, לא מצא מה שהיה לו: וירעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחמא (חזק' ס כד), ר"ל תמצא בו הכל בתקונו ולא חסר בו דבר. — וחמא שנינו, לא הניע לשנות

כי הכונה בזה וחמאת לעמך, ויש שהגיהו הגהות אחרות. — ⁽¹⁾ במסור': חמאים כתיב חמים קרי. — ⁽²⁾ עי' הערה

אל השערה ולא יחמא (שופט' כ יו). — ב) החמא את פלוני, עשה וגרם שוחדא, שיעשה חמא: בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החמא את ישראל (מ"א יד יו), אשר חטאו (בעשא ואלה בנו) ואשר החמא את ישראל להבעים את יי' (שם יו יג), גם אותו (את שלמה) החמא הנשים הנכריות (נחמ' יג כו), וידא ירבעם את ישראל מאחרי יי' והחמאם חמא גדולה (מ"ב יו כא), אשר עשה להחמא את ישראל (מ"א יו יט), ויבנו את במות הבעל וכו' לעשות התועבה והאת החמא¹ את יהודה (יזמ' לג לה), — ולחמא: אל תהן את פיך לחמא את בשרך (קהל' ס ד), כי תועבה הוא לפני יי' (לקחת בתורה אשה גרושה אחרי היותה לאיש אחר) ולא תחמא את הארץ (דכ" כד ד), ותלך בדרך ירבעם ותחמא את עמי ישראל להכעיסני (מ"א יו כ), אל הכעס אשר הכעסת ותחמא את ישראל (שם כא כג), ותחמא (מנשה) את יהודה בגלוליו (מ"ב כ יא), לא ישבו (הגוים) בארץ פן יחמא אתך לי (שמות כג לג), מחמאי אדם ברבר ולמוכית בשער יקשון (ישע' כט כא), וכל המחמא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (תוספתא יומא ה יא), והאפיקורסים שפירו בתורה וכו' ושחמאו והחמאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו (כ"ה יו), מניין שהחמא את האדם יותר מן ההורגו שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב והחמא הורגו בעוה"ז ובעולם הבא (מד"כ גמל' כא), — והחמא, במשמ' חשבו לחומא: כל שכן שלא היה מחמאם ובוזה את חמתם (הקדמ' סקמז), ותהיה אתה נצל מן הספק ואנצל אני ממחשבתך עלי והאשימך והחמא יאך אותי (סז), והלב אשר כאלה קראוהו והלאוהו והניאוהו אין להחמא באשר קצר מהניע אל התמימות (הקד' זמח' הלוי להמאור).

ב.*חמא², ממנו ב.חמא, *החמא.

ב.*חמא, — קל אינו נהוג.

— קתפ', *החמא לפניו, החמא עליו, — עשה שפלוני יעשה כל רצונו, כל בקשתו: אלמלא חוני אתה גורוני

ערך משכר אדות מלה זו. — ¹ החמא קרי.

² בערב' חמ' (a), השיג מפלוני דבר, היה חשוב אצל פלוני, היתה לו השפעה על פלוני.

(a) - حظ

פר בן בקר תמים (שם מג ככג), התחיל מחמא ויורד מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית וכו' רבי אליעזר אומר במקומו היה עומד ומחמא ועל כולן היה נותן מלמעלה למטה (יומ' ה ס), — ובמי עפר שרפת הפרה האדמה, וכיוצא בזה: ולקח אוזב ומבל במים (מעפר שרפת הפרה) איש מהור וכו' והזה המהר על החמא ביום השלישי וביום השביעי וחמאו ביום השביעי ובכס בגדיו (כמד' יט יח'ט), החמאני באוזב ואמהר תכנסני ומשלג אלבין (קהל' נח ט), — אחמנו, עי' חמה. — קתפ', החמא, — א) חמא את עצמו בדם הקרבן וכדומה: הנגע במת לכל נפש אדם וממא שבעת ימים הוא יחמא בו (באפר הפרה) ביום השלישי וביום השביעי ויטהר ואם לא יחמא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר (כמד' יט יח'ט), כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יחמא (שם לא כג), וכל נגע בחלל תחמא ביום השלישי (שם יט), וכה תעשה להם (להלויים) לההרם הזה עליהם מי חטאת וכו' ככל אשר צוה יי' את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל ויתחמא הלוים ויכבסו בגדיהם (שם ח ז-ז כא), — וכמו יוצא: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תחמא (שם כ), — ב) החמא מפני דבר, נרתע לאחור בכח ועז כמו מפני בהלה וכדומה¹, zurückprallen; réculer, to recoil: משתו (של הלויתן) יגורו אליה משברים יחמא² (ליוזמ' י).

— קתפ', החמא, החמי, להחמא, ותחמא, ותחמא, יחמא, יחמא, — א) החמא המטרה וכדומה, לא פגע בהמטרה שאליה ירה, das Ziel verfehlen; manquer le but; to miss the mark מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זה קלע באבן

— ¹ עי' הערה לקמן, — ² כבר התלבטו בפרוש מלה זו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים, אמר ריב"ג: מפתחם שברו אותם יבקשו כפרתו כלומר יכנעו לו, ע"כ, רש"י ואחרים פירשו יחמא במשמ' יחסרו, ר"ל הגלים יחסרו ממנו, תרג' ולגתה במשמ' מהרה, והחדשים שבשו להניחו בדרכים מתחלפים: יחתו, יתחבאו, ועוד, והנה כבר הוכרתי בהערה לחמא את השרש הערבי חמא, במשמ' וריקה והשלכה, ובמשמ' וזיקת הקצף והאופי בשעת הרתיחה, ודעת אבן אלעראבי כי עקר המשמעה הוא ועזעז, ומשמ' זה הפעל בערב' עוד עם ענאחריו, במשמ' הסב ורחף אותו מן דבר, ושמוש טבעי הוא התפע' מזה נדחף ונהרף ממנו, ר"ל המשברים נהדפים ונדחפים לאחוריהם בקול חמיה כמו בפחד ובהלה. ועי'

בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד (תה' א ח).
 יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם (שם קד לה).
 בני אם יתחוך חטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו
 נארכה לדם (מש' א י-יא). אל יקנא לבך בחטאים כי
 אם ביראת יי' כל היום (שם כג יו). לשום הארץ
 לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישע' יג ט). — וכמשמ'
 אשמים: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי
 אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא).

חַטָּאת, ש"ק, — א) כמו חטא: מה עשית לנו ומה
 חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה
 גדלה (נרש' כ ט). מה עשה לך העם הזה כי הבאת
 עליו (בעגל שעשית להם) חטאה גדלה (שמות לג כא).
 חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב
 (שם לא). והחטאים חטאה גדולה (מ"ב יו כא). אשרי
 נשיו פשע כסוי חטאה (תה' לג ח). בהפשטו יצא רשע
 ותפלתו תהיה לחטאה (שם קס זו). — ב) חקרבן שמביא
 החוטא לכפר על חטאו: ובח ומנחה לא הפצת אונים
 ברית לי עולה וחטאה לא שאלת (שם מז ז).

חַטָּאת, ש"ק, סמי' חטאת¹, כל חטאתי, חטאתך,
 חטאתכם, חטאתם, מ"ר חטאות, סמי' חטאת,
 חטאות, חטאתי, חטאתינו, חטאתיך, חטאתיכם, —
 א) כמו חטא, חטאה: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע
 וחטאה (שמות לד ז). הוי משכי העון בחבלי השוא
 וכעבות העגלה חטאה (ישע' ה יח). ותהי חטאת
 הנערים גדולה מאד את פני יי' כי נאצו האנשים
 את מנחת יי' (ש"א כ ז). כי חטאת קסם מרי (שם
 יס כג). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר
 (יכמ' יו א). זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל
 הגוים אשר לא יעלו להג את הג חסבות (זכר' יד יט).
 וסלחת לחטאת עמך ישראל (מ"א ח לד). ויגדל עון
 בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכ' ד ו).
 מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (נרש' לא לו).
 חטאתי ליי' אלהיכם ולכם ועתה שא נא חטאתי
 אך הפעם (שמות יו יו-יז). כי תבקש לעוני ולחטאתי
 תדרוש (איוב י ו). הרבה כבסני מעוני ולחטאתי
 מהרני (תה' נא ד). גם יי' העביר חטאתך לא תמות
 (ש"כ יכ יג). וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע' יו ז).
 והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר (ויק' ד
 ג). צרור עון אפרים צפונה חטאתו (סו' יג יכ). להגיד
 ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מכ' ג ח). ומה עוננו

עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא
 לפני המקום ועושה לך רצונך ככן שהוא מתחטא
 על אביו ועושה לו רצונו (תע' ג ח). נושא ועולה
 ומתחטא¹ (וב' נישא וניתן ונעלה ונתחטא¹)
 באהבי (ספרא, נדנכ' יג). בזכות שני דברים ישראל
 מתחטאים לפני המקום בזכות שבת ובזכות מעשרות
 (פסיק' דר"ב, עשר). — והחטא לפני פלוני, התנהג
 אתו באהבה, בחסד ורחמים: אהבתו של אברהם
 שהיה מתחטא לפני מלך סדום (וב' אהבתו של
 דניאל שהיה מתחטא לפני בלשצר (מד' ס"ג,
 מה יפות). על יד כל מדות אלו תהיה מתחטא
 לפני המקום ככן שישלו עגונעיו על אביו לשאול כל
 אשר יתאוה ועושה לו (ר"מ אלסין, חיוג ככ כו).

חַטָּא, — א) ת", לנק' חטאה, מ"ר חטאים, חטאתי,
 שדרכו לחטא, sündig; pécheur; sinful:
 ואנשי סדם רעים וחטאים ליי' מאד (נרש' יג יג).
 והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים
 לספות עוד על חרון אף יי' אל ישראל (נמד' לג יד).
 הנה עיני אדוני יי' בממלכה החטאה והשמרתי אתה
 מעל פני האדמה (עמו' ט ח). — ב) ש", מ"ר חטאים,
 חטאי, חטאתי, אדם שדרכו לחטא: Sündiger; pécheur;
 sinner: וירם את המתת וכו' את מחתות החטאים
 האלה בנפשם (נמד' יו ג-ד). לך והתרמת את החטאים
 את עמלק (ש"א יס יח). פחדו בציון חטאים אחזה
 רעדה הנפים (שפ' לג יד). אשרי האיש אשר לא הלך

¹ הספרא דורש שם הרבה מלים בדרך הרכבה וראשי
 תבות: כרמל רך מל, בצקלוגו בא ויצק לנו ואכלנו ונאווה
 חיה, ירש יראה ראתה נשתה, והביא גם הפעל עלם שבא
 בשני מקומות: כנף רעננים נעלסה, ונתעלסה באהבים,
 ודרש הספרא נעלסה: נושא ועולה ומתחטא, ונתעלסה
 נישא וניתן ונעלה ונתחטא באהבים. והנה שני החלקים
 הראשונים של הרכבת שתי המלים נעלסה ונתעלסה
 מחורים, הנון היא ר"ת נושא, והעין והלמד ר"ת עולה,
 וכן בנתעלסה הנון היא ר"ת נישא, והנון והתו ניתן,
 והעין והלמד עלה, נעלה. אבל מהחלק האחרון של
 שתי המלים תאלה, שהוא סה, נתעל—סה, איך דרשוה
 נתחטא? הלא שתי הברות האלה סה-טא, הן רחוקות
 זו מזו? אם לא שנגיה, כי היתה להם בזמן ההוא עוד
 הברת ט רפויה, ט' כמו בערב', שהברת היתה קרובה
 להברת ז, וכמו שבאמת בערב' משמש במשמ' של
 חשיבות ותענוג שרש חט' א, ולא חט'.

^a חָטָא

¹ יש מיחסים חסמי' והרבים וכו' להשם חטאתי

חֲטָאָת, חֲטָאָת : בי אדני אל גא תשת עלינו חֲטָאָת אשר נואלנו ואשר חטאנו (נמד' יו יא). לא יקום עד אחד באיש לכל. עון ולבל חֲטָאָת (דנר' יט יס). הוי בנים סודרים נאם יי לעשות עצה ולא מני ולנמך

המפרשים הקדמונים והאחרונים ולא מצאו בו ידיהם ורגליהם. כי מלכד שאין הענין מבואר היטב, קשה הפעל רבץ בלשון זכר לחטאת שבכל מקום היא נקבה. אונק' תרגם: ואם לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאת נמיר. ע"כ. רסע"ג כמו חטא. וכבר קצץ ראב"ע את פרושי רוב הקדמונים ואמר: חטאת רובץ יש אומר שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ריבץ עונך ביום הדין וכו' ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך ויש אומר לפתח הפה כמעט שמור פתחי פ"ך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו. ע"כ. והיותר תמוה הוא תרגום השבעים שתרגמו כאלו היתה לפנייהם נוסחה בעין זו: ואם לא תיטיב לבתר (או לנתח) חטאת רבץ, ורבים מהחדשים הסכימו כי זו הנוסחה התמוהה והטוהרה, היא אמיתית, ואמרו שהכונה היא אם לא תטיב לבתר או לנתח הקרבן הוי חטאת, ולכן רבץ באשמתך ואל תפתח פה להרהר אחרי מדתי. אבל חוש הלשון היותר פשוט יחיש כמה מליצה זו אינה עברית ואינה שבטית ואינה ברוח המליצה העתיקה. ונוסחה זו הכנים Haupt בתוך גוף התנ"ך המגון שלו! ואחרים, כדי להטלט מהקושי של הפעל בלשון זכר לחטאת, שהיא נקבה, הגיהו חטא במקום חטאת, ויש מי שהגיה לפתח חטא תרבץ. והנה, אם אמנם הכתוב בכללו קשה, ונכונה השערת החכמים כי הוא קצת לקוי, עכ"פ הקושי בדבר הפעל רבץ בל"ז לחטאת כא להמפרשים מפני שנעלם מהם, כי זה השם חֲטָאָת שבכאן אינו השם חֲטָאָת המצוי בכל שאר המקומות, ומתחלף הוא מהשם המצוי ההוא לא בלבד במשמעותו אלא גם בצורתו הדיקטית, והוא אחת המלים היותר עתיקות בלשון שנשארו עוד בצורה הקדומה שאחרי כן חדלה הלשון להשתמש בה. כי השם חֲטָאָת המצוי הוא משקל הנקבה פֶּעֶלֶת, כמו גִּבְתָּה וברומה, ומפני טבע האלף נדחתה התנועה על שלפניה ונהיתה ארובה, והשם חֲטָאָת של כאן הוא משקל הקדום פֶּעֶלֶת, שהיה משמש בזמן קדום גם לבנין שמות וזכרים במשמ' של שם תאר, בעל הדבר של המושג שבהשרש שממנו נגזר השם, וכמו שבארתי בהשם זמרת שכונתו בעל זמר, בעל נבירה ונצחון, אף כאן חֲטָאָת בעל החטאים, המסית לחטאים וברומה, ונצטמצם לחֲטָאָת, כמו צִנּוֹר במקום צִנּוֹר לפי דעת רבים (Olsb. § 38 d) ואחרים) ומלאכה במקום מלאכה לפי דעת הכל, וכיוצא בזה, והוא השם הקדום העברי להמושג שָׁטָן, שבמשמ' זו אנו פוגשים את השם שטן בכתבים מזמן מאוחר.

ומה חֲטָאָתנו אשר חטאנו לוי' אלהינו (ירמ' יו י). אעלה אל יי' אולי אכפרה בעד חֲטָאָתכם (שמות לז ל). ועקת סדם ועמרה כי רבה חֲטָאָתכם כי כבדה מאד (נחש' יח כ). שא נא פשע אחיך וחֲטָאָתם (שם נ י). זביום פקדי ופקדתי עליהם חֲטָאָתם (שמות לז לד). והתורו את חֲטָאָתם אשר עשו (נמד' ס ז). כי אסלה לעונם ולחֲטָאָתם לא אוכר עוד (ירמ' לא לד). כמה לי עוונות וחֲטָאָת (איזכ' יג כג). איש או אשה כי יעשו מכל חֲטָאָת האדם למעל מעל ביי' (נמד' ס ו). בגלל חֲטָאָת ירבעם אשר חטא (מ"א יד יו). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חֲטָאָת יהודה ולא תמצאינה (ירמ' נ כ). חֲטָאָת עגורי ופשעי אל תזכר (תסל' כה ז). ראה עניי ועמלי ושא לכל חֲטָאָתִי (שם יח). מחיתי בעב פשעיך וכענן חֲטָאָתִיךָ (ישי' מד ככ). על רב עונך עצמו חֲטָאָתִיךָ עשיתי אלה לך (ירמ' ל יס). על חֲטָאָתִיךָ אשר חטא (מ"א יו יט). כי לקחה סיד יי' כפלים. בכל חֲטָאָתִיךָ (ישע' מ כ). כי יספנו על כל חֲטָאָתִינוּ למען רעה (ש"א יב יט). והצילנו וכפר על חֲטָאָתִינוּ למען שמך (תסל' עט ט). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חֲטָאָתִיכם (ויק' יו ל). ויספתי ליסרה אתכם שבע על חֲטָאָתִיכם (שם כו יח). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חֲטָאָתִיכם (עמו' ס יב). עוונותיכם הטו אלה וחֲטָאָתִיכם מגיעי הטוב מכם (ירמ' ס כה). לא ישא לפשעכם ולחֲטָאָתִיכם (יוס' כד יט). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חֲטָאָתם (ויק' יו יו). עתה יזכר עונם ויפקד חֲטָאָתם (יוב' ט יג). ויעמדו ויתודו על חֲטָאָתִיהם ועוונות אבותיהם (נחמ' ט כ). — ב) הדבר שחטא אדם בו: ואת חֲטָאָתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש (דנר' ט כח). — ג) העגש של העון: הנה חטאתם לוי' ודעו חֲטָאָתכם אשר תמצא אחכם (נמד' לז כג).

חֲטָאָת ² מ"ר חֲטָאָת, — א) ש"ן, מי שמסית לחטא, שטן, Satan: ויאמר יי' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלווא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חֲטָאָת ³ רבץ (נחש' ד יז). — ב) ש"נ, כמו

— ¹ מ"א מלא.

² נתמוגו בצורה זו שני משקלים, האחד צמצום מן חֲטָאָת, כמו צִנּוֹר מן צִנּוֹר, והשני מן חֲטָאָת, כמו גִּבְתָּה. הראשון הוא משקל זכר, והשני משקל נקבה, ועי' הערה לקמן. — ³ אחד הכתובים שנתלבטו בו כל

בי בחיל ילכו ובקדרמות באו לה פח'טבי עצים (יכמ' מו ככ). — וח'טב, כמו שם; והנה לח'טבים לברתי העצים נתתי חמים (דס"ז כ ט).

— פט', ח'טב, — שח'טבו אותו, נתנו לו צורה ע"י חתיכה וכדומה, *ausbauen; sculpter; carve*; אשר בנינו בנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כוונת מח'טבות ⁽¹⁾ חבנית היכל (חטל' קמד יב).

— פט', ח'טב; שער בת רבים, מקום תמורת וברבים, תח'טבו ⁽²⁾ בחטובים, במסגרות ושליבים (יולר כ פכות, ח'טב).

ח'טב, ט', — אמנ' במלא' החטוב, *Bildner, sculpteur, sculptor*, נהוג בדבריו והשתמשו בהענותים.

ב. ח'טב ⁽³⁾, ממנו ח'טבה.

ג. ח'טב ⁽⁴⁾, ממנו ב. ח'טב, ח'טוב ב. ח'טיבה.

ב. ח'טב ⁽⁵⁾, פט', — דרש והלל ושבח: קביעות הסדר תקן כי טוב, קרות ודרוש בענין היום לח'טב, ודבר בעתו מה טוב (שנת כ"ו יוס"כ וסכות, ח'טב). צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב, פצנו רע חטוב, סרקנו עול מ'ח'טוב (סליח' מנח' יוס"כ, לך ה' ה'דקס).

— פט', ח'טב, — כמו קל: מה דורך, שאלוני חטיר מח'טבת ומאמרת, נערץ ונשגב תכן שחקים בורת (יולר שחוט"מ פסח, שני ערך). חי וקים גואלנו, אותו נעבוד ונח'טבנו, בעת צרה וישועתנו (שנת ח' ח'טב"פ, אין כוון). — ספט', ח'טב; תישר לבבנו ביראך לח'טב ולח'טב, קימנו להיום ונודך לעולם ונזמר (מוס' יוס"כ, ח'טב).

ד. ח'טב ⁽⁶⁾, ממנו ג. ח'טב, ח'ח'טב.

ג. ח'טב, — קל אינו נהוג.

— ספט', ח'ח'טב, — העביר קו על מלה כתובה, *ausradieren; raturer; to erase*; הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומח'טב את את האחרון רבי יהודה אומר אם היה האחרון בסוף הדף מח'טב ⁽¹⁾ ומחק את הראשון ומקיים את

⁽¹⁾ עי' ערך זוית, יש אומרים שפעל זה הוא מן ב. ח'טב, ועי' הערה לערך זוית. — ⁽²⁾ אולי מן ח'טב, עשה כרובים עי' חטוב, והמפרשים מן ב. ח'טב. ⁽³⁾ בערב' ח'טב (a) היה מתחלף הגונים, וכן בסור' ח'טב.

⁽⁴⁾ בערב' ח'טב (b) במשמ' של דרשה והח'טבות. ⁽⁵⁾ עי' הערה להרשב"י. ⁽⁶⁾ בערב' שטב (c), ועי' הערה לקמן. ⁽⁷⁾ כך הגרסה במס' ספר תורה משבע מסכתות

מסכה ולא רוחי למען ספות ח'טאת על ח'טאת (יכמ' ל f). ראשית ח'טאת היא לבת ציון כי כך נמצאו פשעי ישראל (מ"כ' ח יג), ובפר' עליו הכהן מח'טאתו אשר חטא (ויק' ה י). — ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים בן צדקה תכפר חטאת (כ"ס גני' ג ל). — ג) קרבן שאדם מביא לכפר על חטאו שחטא: ואת בשר הפר וכו' תשרף באש מחוץ למחנה ח'טאת הוא (שמות כט יד). ושחט אתו (את שעיר העוים) במקום אשר ישחט את העלה לפני יי' ח'טאת הוא (ויק' ד כד). והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לח'טאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי ח'טאת הוא (שס' ה יח). ואת תורת הח'טאת במקום אשר תשחט העלה תשחט הח'טאת (שס' ו יח). ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל הח'טאת אשר לו (שס' ט ח). ושרף אתו (את הפר) כאשר שרף את הפר הראשון ח'טאת הקהל הוא (שס' ד כח). ח'טאת עמי' יאכלו ואל עונם ישאו נפשו (הוש' ד ת). קרב אל המזבח ועשה את ח'טאתך ואת עלתך (ויק' ט ז). והקריב הכהן לפני יי' ועשה את ח'טאתו ואת עלתו (כמד' ו יו). הן היום הקריבו את ח'טאתם ואת עלתם לפני יי' (ויק' י יט). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו וכו' ולקרישים ולח'טאות לכפר על ישראל (נחמ' י לג-לד).

א. ח'טב ⁽¹⁾, ממנו א. ח'טב, ח'ח'טבה, ח'ח'טב.

א. ח'טב, ט', עת' וח'טב, יח'טב, — ח'טב עצים וכדומה, ברת גזעי האילנות ועשה מהם גזרי עצים להסקה וכדומה, *hauen; couper (bois); hew wood*; ואשר יבא את רעתו ביער לח'טב עצים וגדחה ידו בגרון לברת העץ ונשל הברול מן העץ ומצא את רעתו (דכר' יט ה). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יח'טבו מן היערים כי בנשק יבערו אש (יחזק' לט י). — ח'טב, ח'טב, ח'טבים, מי שח'טבו לח'טב עצים: מח'טב עציץ עד שאב מימין (דכר' כט י). ויהיו ח'טבי עצים ושאבי מים לכל העדה (יהוש' ט כח).

ומליצה טבעית היא ביחס להשטן שהוא רבץ להפתח, וכעין זה כבר אמרו קצת המפרשים הקדמונים שלנו שהכונה בח'טאת ליצר הרע.

⁽¹⁾ בערב' משמש שריש ח'טב (a) במשמ' עצים להסקה, השם לעצם העצים והפעל לאספת העצים. אך יש השם מח'טב (b) במשמ' מגל, חרמש, ונראה מזה כי משמ' החתיכה היה קודם גם בערב' לשרש זה.

(a) حَطَبٌ (b) حَطَبٌ (c) شَطَبٌ

(a) حَطَبٌ (b) حَطَبٌ

חֲטָה, ט"ז, מ"ר חטים, — גרגרים צמחים בשבולים מהאדמה, יעשו ממנו קמח ויאפוהו לחם, Weize; froment; wheat: ארץ חֲטָה ושערה וזפן ותאנה ורמון (דנ"ז ט ח). וְחֲטָה וְהַכְסֵמָה לֹא נָכוּ בִּי אֲפִילַת הָנָה (שמות ט לז). — ואמר איוב בתלונתו: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיין אם כהה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חֲטָה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא לח-מ). אפילו חֲטָה אחת נבנסת לתוך שעורין ושעורה אחת נבנסת לתוך שדה חֲטָה (תוספתא כלא' כ ב). — ומ"ר: וילך ראובן בימי קציר חֲטָה וימצא דוראים בשדה (בראש' ל יד). ורועי חֲטָה וקצרים קצרו (ירמ' יג יג). שהם אומרים למודות ערב שביעיות להיות חֲטָה ימים יפות (ספרא קדוש' יט ו). — *ונכלי: אמר לו תן לי חֲטָה ימי שאני רוצה למכור ולקח בהן ויין אמר לו חֲטָה ימיך עשויות עלי בשלשים דינרים (כ"מ ט ח). חֲטָה ימייה (של שדה) יפות לא יאמר לו הרגיו לוקח מן השוק (שם ט ז). שמא יאמר לו בשרפו חֲטָה ימיך בעליה (ערוך' פל'י). — חֲטָה חֲטָה: וגדעון בנו חֲטָה חֲטָה בנת (שופט' ו יא). — דֶּשׁ חֲטָה: וארנן דש חֲטָה (דכ"א כא כ). — חֲטָה חֲטָה: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב ברים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב בליות חֲטָה (דנ"א לז יד). ויאכילוהו מחלב חֲטָה ומצור דבש אשביעך (תהי' פא יו). חלב חֲטָה יבשיעך (שם קמז יד). — ועי' חֲטָה. — חֲטָה חֲטָה: יהודה וארץ ישראל חמה רכלוך בחֲטָה מנית ופגג ודבש ושמן וצרי (יחזק' כז יו). — ומשל, אומרים לאדם שאין בו דעת: לא אבל אדם זה פת חֲטָה ימים מימיו¹. — ועי' דגן, תבואה, עבודת האדמה.

חֲטָה, ט"ז, — שט"פ מן א. חֲטָה: הגלה בת מלך הימן המליון בחֲטָה לחטוב, הכין גן נעול לכלתי

מקום לפקק, ואמרו חכמי הלשון כי הוא פעל מן חטא, ונבלעה האלה. אבל בכל מקום בפעל בשמרה האלה, וגם משמ' הסיר החטא. ובפר' וכדומה, אינו מתישב פה בדרך טבעי. ולכן יותר נראה שהוא שרש מיוחד חטא, ובערב' אדי (א) משמש משמ' חטא. השיב הדבר הנאמר וכדומה, ⁽¹⁾ גוף המשל בארמ': כד לא הוה כבר נש דיעה אינון אמרין לא אבל ההוא אינשא פיתא דחוי מן יומיו (מד"ר נראש' עו). וכן בפסיקתא כ: כנוהג שבעולם אדם שאין בו דעת הבריות אומרים חכים הוא דין דלא אבל פיתא דחוי מן יומיו.

(a) ادى

האחרון (מס' ספר תורה ירוש' ט א). היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם אע"פ שנתן בו דלית מ ט י ב ו וכותב יהודה אחר (כס ד).

חֲטָה, ט"ז, — חֲטָה באשה, או חֲטָה האשה באיש, תבע או תבעה לתשמיש: אילוץ שכתב בה אסורים ידיה היתה חו ט ב ט² באדם בשוק ראה מה כתיב ותתפששו בכגדו לאמר שכבה עמי (מד"ר קהל' ומואל').

חֲטָה, ט"ז, מ"ר חטבות, — מצע או מכסה רב הגונים, לכסות המשכב, bunte Decke; couverture

en couleurs variées; varigated tapestry מרבדים רבדתי ערשי חֲטָה³ אטון מצרים (משלי יו).

חֲטָה, ט"ז, — שט"פ מן חֲטָה עצים: מה חֲטָה בת עצים רשות אף כל רשות (מכות כ ב).

חֲטָה, ט"ז, ממנו חֲטָה.

חֲטָה — קל אינו בהגו.

— פט', חֲטָה, אֲחֲטָה, נכנ' אֲחֲטָה, — חֲטָה דבר לפלוני, השיב לו מה שאבר מפלוני, מה שלקח מפלוני, נתן לו אחר חליפתו, ersetzen; rendre, restituer; restore: זה עשרים שנה אנכי עמך רחלך ועויןך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי מרפה לא הבאתי אליך אנכי אֲחֲטָה⁴ מירי חֲטָה (נראש' לא לח-לט).

קטנ' ירוש' הוצ' קורבהים. ובמס' סופרים בערב במקום מחטב, והגיהו הט"ז והגר"א מ ט ב ו, ופרשו המפרשים קודרו מלשון חטב עצים וכדומה. אבל זו טעית גמורה, כי הבונה בחטב פה העביר בהעט קו בדיו על השם הכתוב למימן שאינו צריך לקראו, ובערב' שֶׁטֶב (א).

⁽¹⁾ לא נתברר מקורו, ואפשר שהוא מן א. חטב, ועי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ כך הגרסה ברוב הספר', ובקצת ספרים חוטפת. אך אין ספק שהגרסה חוטבת היא הנכונה, וכונת מלה זו מבארת במד"ר במדב' ט: לא היתה מנת לאדם שלא תהא תובעתו. וכן בילק' קהל' רכו תתקעו: כיון שאדם יוצא לשוק היתה אומרת לו בא ושמש עמי.

⁽³⁾ עי' הערה להשרש, בערב' חֲטָה (b) עצם הגון, אדם או ירק. — ⁽⁴⁾ כבר פרש רב שרירא נאון, והביא פרושו ריב"ג, מסומנות, במשמעת סימני רקמה. אך מלה זו כאן אינה תאר, כי קשה לחשב מרבדים במין נקבה. ויותר נכון כי חטבות הוא מ"ר מן ש"נ חֲטָה, והיא כפל למרבדים. וגזרו רוב החדשים שהוא מן חטב בערב' במשמ' רוב הגונים.

⁽⁵⁾ חכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי' עוד הערה להפעל. — ⁽⁶⁾ במשמעת פעל זה אין

(a) شَطَبَ (b) حَطَبَ

גן נעול רטוב, ודבוק נאה הדביקני והעלני מקטוב (כ"י כרללני, חוכר' נכוש', אי זה מקום).

ב. **חַטְבֵּי**, ט"ז, — ט"פ מן ב. חטב: שער בת רבים, מקום תמורת וברבים, תחטבו בחטובים, במסגרות ושלבים (יולר כ סכות, חלף חרב).

י. **חַטְבֵּי**, ט"ז, — כמו חטב: וזוקנה שמה האדרת תחת החטוב אשר בעלה רגיל לישב שם ותלך לה ויבוא בעלה בערב וישב על החטוב והרגיש באדרת שהיתה תחתיו (משלי סנדרנר).

י. **חַטְבֵּי**, ט"ז, — ט"פ מן חטט: כי התרנגול טנקר וכו' ונפסק החבל בחיטוטו (כ"ח כ"ק יח).

* **חַטְבֵּי**, ט"ז, — ט"פ מן חטא, באלו היה מן חטא: וישחטו ויחטאו ויחטאו מה הראשון טעון חיטוי אף זה טעון חיטוי (ספרא שמיני ט). ואיש אשר יטמא ולא יחטא הטעון חיטוי חייב על ביאת מקדש ושאל טעון חיטוי אינו חייב על ביאת המקדש (ירוש' ניר ז נד).

י. **חַטְבֵּי**, ט"ז, — ט"פ מן חטף: וזהאשה נתועצה עם אמה ודורה ושאר קרוביה ואוהביה וברעת צלולה ומיושבת עשתה מה שעשתה וכו' אין כאן לא אונס ולא חיטוף ולא טעות (ש"ת שמש לדקא, ח"ע ו).

א. * **חַטְבֵּי** (1), פ"י, — ועזע קצת, למשל קליעה וכדומה, שלא תהיה אוצה: סלין של גת ושל בד אוצין צריך לחטט ורפין צריך לגער (תוספתא מקוא' ז ב).

ב. * **חַטְבֵּי** (1), ט"ז, — כמו חטט: שק מצוי לחטט אחריו שיער אין מצוי לחטט אחריו (ירוש' ערלה סג).

א. * **חַטְט**, ממנו א. חטט, חטוט, חטיטה.

א. * **חַטְט**, פ"י, עת' יחטט, — חפר והוציא, ausgraben; entfernen; curer; hollow out

בגדיש לעשות בו סוכה אינה סוכה (סוכ' א ח). ומתקנין את קילקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן (מו"ק א ב). ההוטט בצנור לקבל צורות (מקוא' ד ג). בורות שיהיו ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין

(1) בערב' ח' צ' ח' צ' א, הניע, ו' ח' ט' ב) בהליכתו, נטה מצד לצד.

(1) גרסת הערוך שמוחטין.

(a) חַטְט (b) חַטְט

ומפת אחר מופת (ס' חמינוך, מלוס תנז).

— נפע, *חמטט, — שחמטט אוהו: שיבש גפה ושנח טט ה' עינה ושנקמעה רגלה מממאה בבית הבליעה (זמ' ז' ס). יבשה גפה נקמעה רגלה נחמטה עינה (קדוש' כד); ואמרו רז"ל בעון חיים מתים נחמטים (רד"ק ימ' ח ב). מקומו של גיד הנשה היה ניכר אם נחמט הימנה (רע"ב חול' ז ב). — ואמר הפימן: ליל שמרים כוכם נחמט ונכאן, הפך לילה וידכאו (מער' ליל כ פסת, ליל שמרים).

— נתפע, *נתחמט, — שחמטט איתו: בעון חיים מתים מתחמטין (יכמ' סג).

ב. *חמט, ממנו ב. חמטט.

ב. *חמט⁽²⁾, — קל לא נמצא.

— התפע, *התחמט, — התחמט החפץ עליו, נעשה יקר לו, חביב עליו: (ברצפת היכל אחשוורוש היו) אבנים שמתחמטות⁽³⁾ על בעליהן (מגי' יב).

*חמט⁽⁴⁾, ט"ז, מ"ד חמטים, — בעין צמה של שחין או מורסה קטנה על הפנים, על העור, Blatter bouton; pustule: החושש בראשו ומי שעלו בו חמטין סך את השמן ואינו סך יין וחומץ (תוספתא תרומ' ט יד). שמאל בר אבא עלו בו חמטין (ירוש' מו"ק ג' ס ד). הרי שעלת חמטין מי מהלך בה או מסיית (סס יכמ' ח ט). רוחצין במי טבריה ובמי משרה ובימיה של סדום ואע"פ שיש לו חמטין בראשו (שנת קט). ואם היה חולה או שהיו לו חמטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש (יומ' עז). לא היו אומות העולם ראויים שיהיה בהם מעלה חמטים ולמה יש בהם מעלה חמטים אלא שלא

— ⁽¹⁾ גרס' הערוך, בנוסח' שנחמית.

⁽²⁾ לא נתברר מקורו ומשמעותו, ועי' הערה לקמן. — ⁽³⁾ פרש ר"ח: מחמיות בעליהן כלומר מי שנמצאת בידו מתחייב למלכות שאינו ראויין להדיוט אלא למלכות בלבד וכן בעליהן כיוון שנמצאת בידיהן נסים ובורחים שמתיראין מן המלכות. ע"כ. ורגמ"ח: שמקריבן אצלו כמו הטה. ע"כ. והערוך: פי' ענין עינוג, ורש"י: רצפה עשה להם באכנים חמטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא כמורת שחמטטים ומחזירים בעליהן אחריהן עד שמוצאין אותן בדמים וקרים. ע"כ. מכל הפרושים האלה נראה, כי לא היה להם להקדמונים שום פרוש מסור, ושום אחר מפרושים הללו אינו מספיק ואינו מנית הדעת.

⁽⁴⁾ בערב' חמטט (א). ולא נתברר מקור משמ' זו.

יהיו מונין את ישראל ואומרוין להם לא אומה של מצורעים אתם (מד"ר גרל"ג פח). בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חמטין (סס פט). ע"י שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חמטין (סס וקר' יט). — חמטים יבשים: ומיין החלב משלשל האדומה ויועיל למי שהווקו יין והורקון והגרב ולבוהק ולחבורות ליחמטים היבשים (מ' חלדני, ט"א ה).

*חמטרת, חטורת, ט"ג, מ"ד חמטרות, — בעין גבנון על גבו של הגמל, Höcker; bosse; hump: עור

חזיר הבר ועור חמטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חול' ט ב). הכילין והלפתן וכו' ובעלי החמטרות⁽¹⁾ ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלין (כזר' ז א). זה השוחה בשעת הילובו עד שנמצא גבו כגב בעלי חמטרת (פקדי רנו הקדוש ז). — ובהשאלה, בצורת האותיות: והחתי'ן יעשם בשני רגלים וחמטרת רגל ימין כויו' ישרה ושל שמאל כויו' וקו החמטרת שעל רגל ימין יהיה עב ושל רגל שמאל יהיה דק (משנ' חסיד' תק' תפילין א).

*חמי, ט"ז, — כמו חט, חמט: אין כל דור ודור שאין בו אונקין אחת מחמטיו של עגל (ירוש' תענ' ד סט ג). התחיל אותו הילד (שנולד לאמו החבושה) לצוות ארוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחמטיו של אמך את נתון כאן כך אמר משה וכו' למה אתה גזור עלי מיתה אמר לו בחמטיו של אדם הראשון אתה מת שהביא מיתה לעולם (מד"ר דבר' ט). כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר חמטיו של ישראל מה שעשו ברפידים וכו' הוא אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק (פסיק' דר"כ, זכור).

א. *חמיבה, ט"ג, — סה"פ מן א. חמב, כמו *חמבה:

מה חמיבת עצים רשות אף כל שהוא רשות (ספרי שופט' קפכ). עשיות אוכל נפש דוחה יו"ט ולא מבשרי אוכל נפש כנון חמיבת עצים מן היער לבשל ביו"ט (ר"ח שנת קלג). — ובהשאלה במליצה: הויתו לכד ושתה אעשה לו עור אם יסלף ארח תהי לו למכשול חמיבת שנה עליו המתקת צלע אצלת ובשר כוננת (פטרס, אתה כוננת, קמט"ג).

ב. *חמיבה⁽¹⁾, ט"ג, מ"ד חמיבות, — דבר נכבד וחשוב, Wichtige Sache; affaire importante

⁽¹⁾ בקצת ספר' בעלי חטרות.

⁽²⁾ דעת רוב החכמים שהוא שח"פ מן בחמב

(a) حطاط

משה בחורה (שם דכ"ו). כביאה אחת שזכונם מנשה לבית קדשי הקדשים היתה חטייה לישאל שעצה צלם של ד' פנים והכניסו להיכל (שם). אדם עושה לו פטרון והוא עושה חטייה והדין גזור עליו שישרף היכן הוא והיכן פטרונו (שם). ובגנן נכתבה חטייה שלהם בד' מקומות (שם חכ"ו, ידו פרש לר').

***חטיפות, ט"ז** — ט"ז מן א. חטט: היו מחסרין כן הוגן. אוון ויד שמאין מחסרין חטייה מהורין (תוספתא כ"ז כ"ו). ומתקנין את קילקולי המים שבר"ר וכו' חטייה אין חפירה לא וכו' אין יחיד צריך להם אפילו חטייה נמי אסור (מו"ק ס.). בחבל גרוע וישנבלוי (שרבו) ליפסק בחטייה מועטת שמחטטין (התרנגולים) למצוין המים שבחבל (תוס' כ"ק ית.). וקודם חטייה אסור שבו עפר כבוש שנעשה כעין גפסים כבר נסתם אותו בית קבול (כפ"ט לרא"ד, שער המים ד). הקדרום שחפורין בו הארץ והכלים שנושאין בהן העפר וכו' וחטייה המקומות שמקבצין בהן המים על החומר או על המקבל (רמב"ם, שניירות ח.). והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטייה הקברים בלי מלחמתם בקבר (רד"ק יתוק' לנ כו). התכנית והחטייה אשר בצלם שהוא מוצרך לאותה מלאכה שיצקה בו הצורף וצירה בו המצייר (ריב"ז, פולס הקטן ג.).

חטייה, — עי' *חטירה.

***חטיפות, ט"ז** — מריקה בכלי כרי לעשותו מכריק, d. Polierem; fourbissage; furbishing ר' עקיבא אומר (כלי מתכת) המחוסר חטייה (ה' טמא והמחוסר לטישה מהור (כלים יד ח)).

ב:חטיפות, ט"ז — מ"ר חטיפות, — ט"ז מן חטף: מרף פתאים במריפה ובחטייה והעלה שני גורלות אחד בימין ואחד בשמאל (רש"י יומא לט.). אבל חוקה שהחזיק בה אחר שעירער זה עליה אינה

(ג) גרסת הספרים. רה"ג: חטפא איבא דאמרי חטפא. ע"כ. ולא פרש מהו. וכן בערוך חטפא, והגיה ב' מוספאי: הרמב"ם גרס הגפה. אך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם בערב' אין הגרסה הגפה אלא חטפה. אך רע"ב גרס הגפה, וכתב תי"ט שכן הוא ברפוס ישן. ובכר העיר קוה' כי אולי צ"ל השפה כמו בתוספתא כל' ב"מ ד (גרס' הנוסח, ובמהר' צוק"ם חטפה). ופרש הערוך מלה זו בגרירה וז"ל: כלים עשויים וגמר מלאכתן גרידא ואלו עדיין לא נגדרו. ע"כ. אך הרמב"ם פרש חטייה מרוק פשוט, לעומת לטישה שהוא מעשה אומן.

import. thing. א"ל הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטייה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטייה אחת בעולם אתם עשיתוני חטייה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטייה אחת בעולם שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (נכ"ו). — ופרסום: ומתוך שישראל מוסרין עצמן על דברי תורה ועל קדושת שמו לפיכך עשה להם הקב"ה חטייה וברכה בעולם שנאמר את ה' האמרת היום וגו' וכשם שישראל עושין חטייה לפני הקב"ה כך הקב"ה עושה להם חטייה (תנחומא כי תבא ג). — ואמר המפורסר: יצחק זה למד בולוון בוישיבה, ויהי בחור אוכל ימים, מתמיד הולך תמים, וראש הישיבה עשה לו חטייה, והאמירו לבחור התלמידים (יל"ג, נכ"ה). — עשה דבר בחטייה אחת, בבת אחת: שלא היו יכולין לאמר קדושה בתפילה בחטייה אחת (ליקוטי פירוש לרש"י, עיני תפלה). שבזמן הזה אנו אומרים קדושה בחטייה אחת בתוך התפלה (שכלי סלקט, תפלה מד.). ואנו קורין הקדושה בחטייה אחת בתוך התפלה (הלכות לוי"ט קל"ח).

***חטיבות, ט"ז** — כמו א. חטיבה: זווית הבית עושים אבני גויה ומחוטבות היטב עד שידמו כל אבני הזווית מרוב חטיבותן בישר כאלו הן אכן אחת (רד"ק, שם חטב).

***חטייה, ט"ז** — כמו חטי, חטא: להוריעך מאיו חטייה קפץ עליהם אותו הרשע מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ובתאוה לה (מד"ר כראש' ית.). חטאת פירו מ חטייה שחוצאו מפייהם אמרו א' לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט אלא בואו ונעשה סמוכות וכו' (שם לת.). לא זו (משה) משם עד שפנה חטייה שלהם שנאמר ויפן וירד משה כיון שפנה חטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שבקש עליהם אני מי יבקש עלי וכו' אמר לו הקב"ה אל תצטער וכו' שאת מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך (שם שמות מו). מפרוזה שאלה את ר' אליעזר מפני מה חטייה אחת בעגל. והם מתו בה שלשה מיתות (שם נמל' ט). אמר משה רבש"ע תכתב חטייה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים וי"ף

במשמ' הלל ושבת ופאר, מערב' חט"ב, עי' הערה לערך בחטב. — הערוך פרש: צויר, דבר גיבור, בערב' חטב (א) דבר חשוב.

(א) חטב

כלום (שערים אנחנו) שבתורת חטיפה בא לידו (רש"ס כ"ב לד:), שהטפתו מן האילן והטיפות מעירה עליו שאילו מצאתו על פני המים בדרך שאר עלין שנושרין מן האילן על ידי רוח לא היה מרוק אלא שלם (חוקי נח יא). — ומ"ר: שהשרים יעשו בבני אדם חטיפות ומרפות והפחדות בנעריהם ונשיהם עד שיאמרו יגער השם בשמן (ר' קלוניל, אג' כע"א ז).

יִחְטִיפוֹת, ט"ז, — כמו ב. חֲטִיפָה, מהירות: וכולם קריאתם בחטיפות לא תעכבם (ספ' זכרון לר"ק ית), ודגשות הגון באלה (במלת למני אשר) מפני חטיפות המלה כי לא יתכן בלתי דגוש אם לא יולד נח בין הבם והגון (רד"ק, שרש מן), וזה לא יהיה בפתע פתאום ובחטיפות אלא אחר שקירת הזמן בראות ובנשיון הרב (טו' שלום יג ב). — וחטיפות לב, דפיקת הלב משמחה וכדומה: ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היה לו לא עבד ולא משרת שיאסור לו אלא להודיעך ששמת יוסף שמחה גדולה ולא נמל גדולה באותה שעה והשמחה חוטפת את הלב וכו' אף יהודה מרוב שמחתו וחטיפות לבו שאירעה לו לא ביקש מאביו שימחול לו (מדס"ג כ"י תימג, ויגש).

חמם, ממנו חָטַם, חָטַם, *חָטַם.

חָטַם⁽¹⁾, פ"ט, עת' יחַטֵּם, — התאפק מבעם וקצף, האריך רוחו: למען שמי אאריך אפי ותהלתי אהטם⁽²⁾ לך לבלתי הבריתך (ישע' מט ט). — ואמר המשיור: גם כי ישא איש מכאובו ויסכול פעמים או שלש אם עד עשר יחַטֵּם לתגרת רשע ויתן גזל למכים ולמורמים לחי הלא באחרית ילאה נשוא עטל וכעס (שלוס הכסן, ניר דוד 169). — ובמשמ' 'נשם באף, הריח: לא למשמע און יצוד ולמראה עינים כי אם יחַטֵּם ולמרחוק יריח (ילג' משל' ג יד). — ובמשמ' יעשה תנועה באפו: יש אשר תקרוין העינים ובדברה תחטם ותעקם השפתים ותמלא לחיה רוח כצנצנת (ילג', מעשה נערות).

חָטַם, ט"ו, כנל' חֲטָמוֹ, מ"ר חֲטָמִים, — אף, כלי הריח שבגוף בע"ח, Nase; nez; nos.

⁽¹⁾ בערב' (חֲטָם a) שם חָטַם לפי הגמל, ואפשר שגם בערב' היה נהוג שמוש זה, ויש מפקקים בעקר מציאות שרש זה בערב' וסוברים כי כלו שאול מארמית. עכ"פ מהכתוב נראה שהוא כמו כפל להאריך אף. — ⁽²⁾ בקצת ספרים אחטום, ונמס' יתירו.

(a) حَظَمَ

מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' עז ב), עשרים וארבעה ראשי איברים באדם וכו' וראשי אונים וראשי החוטם וראש הגויה וכו' (נגע' ו ז), תוך העין תוך האוזן תוך החוטם ותוך הפה (שס ת), הרום שחוטמו שקוע חוטמו בלום חוטמו סולד חוטמו נוטף (ספרא אמור כא ג), מאין היו מודרין (בשנמצא חלל סמוך לעיר) ר"א אומר משיבויו ר"ע אומר מחוטמו ר"א בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו (סו' ט ז), רואין שתי עיניו (של הולד במעי אמו) כמין שתי טיפין של זבוב שני נקובי חוטמו כמין שתי טיפין של זבוב (יוס' נדס ג ד), לא באו ימים קלין עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מונק תולעים (שס יומ' א לט), עינים לראות ואונים לשמוע חוטם להריח פה לדבר (נכ"ל א:), לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניה ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך (אדר"י יא), או שהיה דם שותת מחוטמו ורוחן כדרכו ואינו חושש (הלכ' פסוק, יוס"ב), — ומ"ר: ובקין מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב' חוטמין דקים (מדות ג ב), ניקבו חוטמין זה לתוך זה מבחזין ח"ו מוס (נכור' לט), — וסימן בחלום חֲטָם שנשר: א"ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלום) חוטמי שנשר א"ל חרון אף נסתלק ממך (נכ"ל טז), — בעל החֲטָם: בא אדם אחד לביהמ"ד ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש (תע"י כע), — נשף בחוטמו: ויש אומרים בחוטמן נשף בהן (גבראל בחיל סנהדרין) וזתו (סנה' לט:), — גרף מחוטמו, בכעס: התחילה (רבקה) גורפת מחוטמה ומשלכת (מד"ר נראש' סד), — זקף בו חֲטָמוֹ, כעס עליו: פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש בשיבא האלהים ליפער ממנו (מד"ר שמות א), — כאדם שהוא עובר במקום מנוף ועוקם את חוטמו (שס איכה, תשכ"ה), — מִי חֲטָם: מפני מה מי החוטם סרוחין שכומן שאדם מריח ריח רע אם לא מי החוטם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת (תנחומ' תקת א), — חֲטָם של שעות, משל: אומרים כי המשפט יש לו חוטם של שעות, נכפף לכל צד ולכל האוה (נ"י כע), הקדמ' עין משפ' על הוי"ק, — ובהשאלה, פטמת הדר: ואלו הן סימני של בוגרת ר"א בר' צדוק אומר משיתקשו הדרין ר' יוחנן בן ברוקא אומר משיכסף ראש החוטם (תוספתא נדס ו ד), — ופטמת האתרוג: עלה חזוית על רובו (של אתרוג) וכו' על חוטמו אפילו כל

מה שאתה יכול לחטוף מהן חטוף (מד"ר נמד' כ). החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירים מיוקיו אור של מעלן הן חוטפין. (שס טו). מה שאתה יכול לחטוף מן החוץ חטוף (תנחומא בלק ג). — ואמר הפיטן: מעונו ובגדו שוללים באויבים, חוטפים וטורפים כואבים, וח' עמלם לריק חושבים (יולד א' שנוט', תרחק). — וחמף את נפשו: זה לבן שדרף אחרי יקעב לחטוף את גפשו (פדר"א לו). — "חוטף, בינוני במושג' שם, מי שחוטף: אם נמצא גנב או חוטף או גנב נפשות או בורח חמס' (רמכ"ס מכיר' טו יג). שכן דרך מי שאבד מעותיו בשחוק שחוטף מחבירו שהריות מה שתשיג ידו לקחת מלפניו וכו' דרך הנגזל ההוא להכות חוטף ההוא על ידו או על שאר איבריו (מלמ' התלמ', ככר). — "חוטף, "חוטפים, אנשים שהיו חטפים אנשים משראל למסרם לעבודת הצבא ברוסיה בימי קצר גיקולאי: ע"י התעסקותו בין החוטפים (1) מצא מקום לפסע על ראשי עם הארץ (ריב"ל ילקוט, תולד' פלוני הכנוני). — ובלי כונת חמס: ר' אליעזר אומר חוטף פין מצה לתנוק כדי שלא יישן (תוספתא פסח' י ט). למלך שבכעס על בנו וישיב על בימה ודנו ותייבו נטל את הקולמוס לחתם גור דינו מה עשה סונקתדרו חמף את הקולמוס מתוך ידו של מלך כדי להשיב חמתו (מד"ר שמות מג). מעשה כר"ע שנתארת אצל אדם אחד נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה חמפה ר"ע ואכלה (דף"ר ט). — ודברים מפשטים: הרבועיות שלהן מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מאותן שהיו חוטפות ומתכבבות את המצות (מד"ר נמד' כ). אין אומה בעולם ביוצא בהם הרי הן יושנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין. קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן (סס). — "חמף, חמפה, שבא במהירות: מת פתאום, זו היא מיתה חמפה חלל יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח). — ובהשאלה, "חמף בקריאת מלה, קרא אותה במהירות: כל המאריך באחד מארביין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחטוף בחי"ת (כר"י יג). אין עונין אמן יתומה ולא אמן קטופה ולא אמן חמפה (ירוש' ברכ' מ"ב ג). כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חמפה יתחטפו ימיו (כנלי

שהוא פסול (סל' פסוק, לולכ). — "קרן החמם, עי' קרן. — ובהשאלה, חמם של בלי, של מנעל, קצהו החד, במקום האצבעות: נפסק עקבו (של סנדל) נטל חוטמו או שנחלק לשנים (כלים כו ד). נשמטו רצועות מנעל וסנדל נטל ומתויר ובלבד שלא יקשור חוטמו שנשמט וכו' מותר להתויר (ירוש' שנת י"ה טו).

***חמם⁽¹⁾**, ש"ו, מ"ר חממים, — כמו זמם, ישימו להבהמה על פיה: יוצא הגמל באפסר ונאקה בחמם וכו' וסוס בשיר (שנת ה"א). — ובמליצה, ינתן חמם באפו, גבר עליו, הבריתו לעשות מה שרצה המדבר: ואני בומח ברהמי הנותן לאדם לשון למודים כי אנכי לבדי אלבוד להם כל המעברות ואתן הזמם בפיהם ו החמם באפס (מכת' ר' סלל ע"ד ספרי הרמכ"ס).

***חמפת⁽²⁾**, ש"ג, — הים, הנקב שבראש הדג שמשמש כמו בלי הנשימה: בחיה מימי שאין לו ריאה כמו הדג וזולתו למיעוט צרכם לינפש ויש להם חלף ממנה (מהריאה) החוטמת שבצד פיו ומהם יעלה לו הבל מועט מהמים וזולתו המים עצמן (מ' אלדכי, ש"א ד ג).

חמף⁽²⁾, ממנו חמף, "חמף, ב. "חטיפה, "חטיפות, "חמף, "חטיפות, "חמפן.

חמף⁽²⁾, ש"י, עת' יחמף, — לקח דבר בתנועה מהירה, בכה, בחמם, erhaschen; attraper; to catch: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילי לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחמפתם לכם איש איש אתו מכנות שילי (שופט' כ"א כ"א). יארב במסתר באריה בסכה יארב לחמף עני וחמף עני במשכו ברשתו (תהי' י ט). יצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים וחמפו את הלוחות (ירוש' כלא' ט לז). שנים שהיו מתכתשין על העומר וכא אחר וחמפו זה שחמפו וזה בו (סס גיט' ח מט ג). והיה משה תפוש (בלוחות) בטפחיים והקב"ה בטפחיים ומפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה (של העגל) ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחמפו ממנו (סס תענ' ד סח ג). מלחמה אי אתה עושה אבל

(1) בערב' חמאמ (a), זמם לפי הגמל.

(2) בערב' חמף (b).

(a) خطام (b) خطب

— סס מו.) — ובהשאלה, חֲשֵׁנָה חמפתו, נפלה עליו פתאם: שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואמר אלך לביתי ואוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה ואחר כך אקרא ק"ש ואחפלה וחספתי ושינה ונמצא ישן כל הלילה (נכ"ל ד:). מיקירי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה (של יוה"כ) כדי שישמע כ"ג קול חברה ולא תהא שינה חוספתו (יומ"י:). — חמפה השמחה את לבו, הפתיעה אותו והבהילתו: ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היה לו לא עבד ולא משרת מי שיאסור לו אלא להודיעך ששמחתי ויוסף שמחה גדולה ולא נטל גדולה באותה שעה והשמחה חוספת את הלב (מדס"ג, תימ"ג, וימי). — ובדקדוק, יקרא תנועה בחמץ: אלו המלות (שמרה ובדומה) אין לשוא בתחלתן לא מעם ולא עילה ואי אפשר להוציאו בפה ולא עשו אותו אלא כדי לחטוף בקמץ ולהקלבו כדי שלא יבכד (סור' הקורא 66). ולא נאמר אותם בשוא כמו דעו דעו והכבירם שלא לחטוף ההא (רד"ק, מכלול, סדס"ס). ומן שנה שנת מפני העין שלא לחטוף עליה (סס). ומפני זה כשהשוא והנקודה באות באות אחת או נקרא היחיד ההוא חמץ כי השוא חוסף בפרוש התנועה ההיא אף כי לא יעמיד האדם מוצא פיו באותה התנועה אך יחטוף אותה כאלו נגורה (מקנא אנכרסס, כלורת הנקוד'). — חֲטֹמָה, מנקד בחמץ: אבל אם חדגש האות שאתחיה ינקדו הקמץ לבדו כי אין לשעות בו כי בודאי הוא חוסף (מכלול, סדס"ס). והקמץ מלא פום הנקרא קמץ חטוף כשיבטא בו האדם תהיה הנתנו אמצעית בין הקמץ והחלום (מקנא אנכרסס, כלורת הנקוד'). — פֶּטֶ, *חֲטֹמָה, — כמו חֲטֹמָה בנחץ הפעולה: והחונים וזרקין אותם (את הלולבים) לפנייהם והן מחטפין ומכין איש את חברו (סור' ד ד).

— נִפֶּע' נִחְטָמָה, — נקוד בחמץ: ועשקה הוא גחטף, וידע זאת כל טף, ואף כי איש שומץ, בימים ויאורים (תשו' תלמי' דוגם על תלמי' מנחם). אבל החמש (תנועות) הקטנות תחטף קריאתם (מכלול, סער הנקוד). ופעמים תחטף גם אות גרונית כמו ולא תחמול לא תחמוד (סס). והתנועה הקטנה אעפ"י שמשפטה להחטף אם תבוא על אות גרונית תעמידנה (סס).

— הֶפֶע, *חֲטֹמָה, — הוציא מפיו אות בתנועה חמופה: שמור אשר הוא נקודה בשוא השין ראוי לך להחטף את תנועתו ולצרפה לחולם המס (י).

— ⁽¹⁾ נשמט המראה מקום מהפתקה.

— חֶפֶס, *הִתְחַפֵּף, נִתְחַפֵּף, — בהשאלה, נתחמפו שנותיו, מת בעודו צעיר לימים: העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חמופה יתחמפו שנותיו (ירוש' נכ"ל ח יב ג).

— ⁽¹⁾ חֲטֹמָה, חֲטֹמָה, א"ס, — בדקדוק, שם לנקודת שוא נע, שקריאת האות המונעת בו היא חמופה: ויבאו ו' חטפין (מסור' ירמ' ג יח), ר"ל ו' מונעת בשוא ולא ו' פתוחה. באהל ח' חטפין (סס שמות לת כד). ושעור החמץ, והב' ח' חטפין (סס שמות לת כד). ושעור החמץ, הוא חצי תנועה ואפי' היתה שבא עם פתח ונע"א אשר שעורה אצל הקוראים שעור הפתח או יותר היא אצל המשוררים בשעור השבא הפשוטה בלא יותר (רמ"ע אכן דנאן, כספ' הסרס', מלכ' הסיר). בשלשה יתחתן (השוא) דת נתנה, בסגול כמו פתח ואת קמין, חֲטֹמָה יקרא לו מעמו שנה (כסס קדמון ו). — ומ"ר: פוסחים על שתי הסעיפים, שם תמצאם ולשמות אין חק, זאת אות ברית אהה"ע וחֲטֹמָה (כסס קדמון ו). — חֲטֹמָה קמין, קמין קמין: א' בחטף קמין וא' בחולם (מסור' כרלס' ג יא). היה משפט הבית (של המלה סכבו) בחטף קמין כמו את עול סכלו אשר הוא חטף מפני שהוא קודם הסמיכה (סרס' לריכ"ג, סנך). לפי מה שנכתב היה לו לקרות חטף קמין בכגדו לשון בגידה כמו שאתה קורא בשמעו (רמ"י קדוש יח:). — ובפלט חֲטֹמָה קמין, חֲטֹמָה פתח, חֲטֹמָה סגול, כששלש התנועות האלה מחברות עם שוא לפנייהן במקום שוא נע תחת אהה"ע: ואמנם החֲטֹמָה קמין הוא ירוע שהוא עבד וכו' כמו ראה עני' וכו' דמיון החטף פתח חרדה וכו' וכן החטף סגול כמו אמור (רמכ"ח, דרכי נעם). חטף פתח תנועתו מורכבת כמו צורתו מן השוא והפתח וכו' וכן חטף סגול בתנועת הסגול חמופה (מקנ' אכר', כלור' הנקוד'). למה לא נמצאו אלא שלשה חֲטֹמָה וכו' כי נמצא חטף קמין ו חטף סגול (סס). וכוה יבדל (הקמץ חמץ) מן החטף קמין (סס). ואם הוא (השוא) מרכב בפתח נקרא חֲטֹמָה פתח כמו עשה תעבוד ואם הוא מרכב בסגול נקרא חֲטֹמָה סגל כמו אמור אמת ואם הוא מרכב בקמץ חֲטֹמָה נקרא חֲטֹמָה קמין כמו אני (כ"ו, תל"ע, סנך' האות' כ). — (ב' ת"ו, תנועה שקוראים אותה בחמץ: יש סופרים דבר אמת מודים ונסמי ישרים במקומות רבים קמין חטף קורים כגון ונפתחה וכו' ויש סופרים אחרים אין קמין חטף קורים (דס"ט יד). וזה הנקרא בלשון יהודית קמין

⁽¹⁾ כך נקוד בכשם קדמון, וכך גם במקנה אברהם, ויש קוראים חמץ.

הַיְיִם שִׁמְעוּ דְּבַר יי' (שֶׁס לֹא חָטָא) — חֵי יי' : וַיֹּאמֶר
אֲחִי בְנֵי אִמִּי הֵם חֵי יי' לֹא הִתִּיתִם אוֹתָם לֹא הִרְגִּיתִי
אֹתָכֶם (שֹׁפֵט' ח יט). בִּי חֵי יי' הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל בִּי
אִם יִשְׁנֹו בִּיגֻתָן בְּנֵי כִי מוֹת יָמוּת (ש"א יד לט). חֲלִילָה
חֵי יי' אִם יִפֹּל מִשְׁעֶרֶת רֹאשׁוֹ אֲרָצָה (שֶׁס מֵה). וַיִּשְׁבַּע
שְׂאוּל חֵי יי' אִם יוֹמֵת (שֶׁס יט ו). קָחְנוּ וּבֹאֵה בִי שְׁלוֹם
לְךָ וְאֵין דְּבַר חֵי יי' (שֶׁס כ כֵּא). וְאוֹלָם חֵי יי' אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִנְעָנִי מִהֲרֹעַ אֲתָךְ בִּי לִזְלוֹי מִהֶרֶת וּתְבַחֲתִי
לְקִרְאִתִּי בִּי אִם נֹתֵר לִגְבֹּל עַד אֹרֶךְ הַבִּקְרָה מִשְׁחִין בְּקִיר
(שֶׁס כֵּס לז). חֵי יי' בִּי בְנֵי מוֹת אֲתָם אֲשֶׁר לֹא שְׁמַרְתֶּם
עַל אֲדֹנֵיכֶם (שֶׁס כו יז). וַיִּשְׁבַּע לֵה שְׂאוּל בִּינִי לְאִמֶּר חֵי
יי' אִם יִקְרָךְ עֵץ בְּכֶרֶךְ הַזֶּה (שֶׁס כח י). חֵי יי' בִּי יִשְׂרָאֵל
אֲתָהּ וְטוֹב בְּעֵינֵי צִאתְךָ וּבֹאךָ אֲתִי בְּמַחְנֶה (שֶׁס כט ו).
וַיֹּאמֶר יוֹאָב חֵי הָאֱלֹהִים כִּי לֹלֵא דְבַרְתָּ בִּי אִם מִהֲבִקְרָה
בְּעַלֵּי הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרִי אֲחִיו (ש"ב כ כו). וַיֹּאמֶר חֵי יי'
אִם יִפֹּל מִשְׁעֶרֶת בִּגְדְךָ אֲרָצָה (שֶׁס יד יא). וְעַתָּה חֵי יי' אֲשֶׁר
הִכִּנֵּנִי וַיּוֹשִׁיעֵנִי עַל כִּסֵּא דָוִד אֲבִי וְאֲשֶׁר עָשָׂה לִּי בֵּית
כִּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּי הַיּוֹם יוֹמֵת אֲדֹנֵיהוּ (מ"א ז כד). חֵי יי'
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לִפְנֵיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים
הָאֵלֶּה מֵל וּמִמָּוֶן כִּי אִם לִפִּי דְבַרְתִּי (שֶׁס יז ח). וְתֹאמַר דָּד
י' אֱלֹהֵיךָ אִם יֵשׁ לִי מִעוּג (שֶׁס יב). וְאִם חֵי יי' יֹאמְרוּ
לִבְּךָ לִשְׁקֹךְ יִשְׁבַּעוּ (יִצְח' ס ב). — וּבְהִשְׁאֵלָה, "חֵי בְּמִשְׁמַ"ר
חַד וּזְרִיו הַתְּנוּעָה : בֵּן אִישׁ חֵי בִּי כֵן מִנְּהַג בְּנֵי
אָדָם שְׂרוּאִים אָדָם וְזִרְיוֹ אֹמְרִים זֶה כֹּלּוֹ חֵי (מִנְּחָה
שִׁי ש"ב כג). — וּבְדְבָרֵיהֶם לֹא בְּע"ה מִיָּם חֵיִים, נִזְלִים
נִבְעִים, לֹא עֲמִדִּים : וַיַּחֲפְרוּ עֲבָדֵי יִצְחָק בְּנִחַל וַיִּמְצְאוּ
שֵׁם בְּאֵר מִיָּם חֵיִים (נִגְלָשׁ' כו יט). זֶרְחָן בִּשְׂרוֹ בְּמִים
חֵיִים וַתֵּהָרֵ (וִיקֶר' יב יג). וְנָתַן עֲלֵיו מִיָּם חֵיִים אֶל
כָּל (נִמְד' יט יז). וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא יִצְאֻ מִיָּם חֵיִים
מִיִּירֹשָׁלַם חֵצִים אֶל הַיָּם הַקְּדִמּוֹנִי וְחֵצִים אֶל הַיָּם הָאֲחֵרֹן
(וִכְר' יד ת). בֶּשֶׂר חֵי, יָרֵק חֵי, לֹא מִבְּשָׁל, roh; era
raw : וְבֹא נֶעַר הַכְּהֵן וְאִמֶּר לְאִישׁ הַזֶּה חֵי בֶּשֶׂר
לְצֻלוֹת לִבְהֵן וְלֹא יִקָּח מִמֶּךָ בֶּשֶׂר מִבְּשָׁל בִּי אִם חֵי
(ש"א ז יב). סִבּוּ (אֶת הַפֶּסַח) בִּשְׁמֵן תְּרוּמָה וּבִנִּי אִם
חֵי הוּא יִדְחֲנֵנוּ וְאִם צִלִּי הוּא יִקְלֹף אֶת הַחֵיצוֹן
(פֶּסַח' ז ג). הָאוֹכֵל מִן הַפֶּסַח כּוֹזֵת חֵי כּוֹזֵת שְׁלֹק
כּוֹזֵת מִבּוֹשֶׁל חֵיב (תּוֹסֶפֶת' מִכּוֹת ד ח). וְכֵן הוּא
שׁוֹבֵקֵשׁ לֹכֵל תְּרִדִּין חֵי יָן אוֹ לִכּוֹם חֲטִין חֵי יָגֵת
אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ (יְרוֹש' שְׁנִי' ח לז). אֵינִי חֵיב עַד
שִׂיאֵכֶל בֶּשֶׂר חֵי וַיִּשְׁתַּחֲוֶי יוֹן חֵי (סִנֵּס' ע). כֹּל הַנֶּאֱכָל
כְּמוֹת שְׁהוּא חֵי אֵין בּוֹ מִשּׁוּם בִּישׁוּלֵי עֲבוֹשׁ' (ע"ל לז).
לֹא יִרְק חֵי מוֹרִיק וְכו' אֲסוּר לֵאדָם שִׂיאֵכֶל יִרְק חֵי

הַיֹּדֵד חָתִי לִשְׁנוֹנִים (מ"א ג כג-כד). כֹּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר
אֲתֹכֶם (כִּלְכֹּשׁ ט יב). אֵת הַצֶּפֶר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ (ויקרא
יד ו). אֲלֹכֶה נָא וְאֶשׁוּבָה אֵל אֱלֹהֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה
הַעֲרֹם חַיִּים (שְׁמוֹת ד יח). וּפְצֵתָהּ הָאֲדָמָה אֵת מִיָּה
וּבִלְעָה אֹתָם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה
(נִמְד' יו ל). וְאֹתָם הִדְבֵּקִים בְּיָדֵי אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כָּלֵבָם
הַיּוֹם (דִּנְר' ד ד). כִּי מִי כָל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים
יָיוֹם מִדְּבַר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ (שֵׁסֶס ה כג). אִם לִשְׁלוֹם יֵצְאוּ
תַּפְשׁוֹם חַיִּים (מ"א כ יח). אוֹי חַיִּים בִּלְעֻזּוֹ בַּחֲרוֹת
אִפֹּם כִּנּוֹ (תְּהִל' קֶדֶד ג). נִבְלַעִם כְּשֹׂאוֹל חַיִּים (מִשְׁל' א יב).
וְלִקַּח לִמְטַהֵר שְׁתֵּי צִפְרִים חַיִּים מִטְהוֹרֹת (ויקרא
יד ד). — חֵי אֲנִי, לִשְׁבוּעָה: וַיֹּאמֶר יי' מִלַּחְתִּי כִּדְבָרְךָ
וְאוֹלָם חֵי אֲנִי וַיִּמְלֹא כְבוֹד יי' אֵת כָּל הָאָרֶץ כִּי כָל
הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֵת כְּבוֹד וְאֵת אֲתֹתֵי וכו' אִם יִרְאוּ
אֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָם (נִמְד' יד כ-כג). כִּי
אֵשׁ אֵל שָׁמַיִם יָרִי וְאֲמַרְתִּי חֵי אֲנֹכִי לְעֵלָם אִם שְׁנוֹתֵי
בָרֶק חֲרִבִי וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפָּט יָדֵי אֲשִׁיבִי נֶקֶם לְצִרִי (דִּנְר'
לכ מ-מא). שְׂאִי סָבִיב עֵינֶיךָ וְרֹאֵי כָלִם נִקְבְּצוּ בְּאוֹ לָךְ
חֵי אֲנִי נָאִם יי' כִּי כָלִם כְּעָרֵי תִלְבָּשִׁי וְחִקְשִׁירִים כִּכְלָה
(יִשַׁע' מֵט יח). חֵי אֲנִי נָאִם הַמֶּלֶךְ יי' צִבְאוֹת שְׁמוֹ כִּי
כְּתוּבֹר בַּחֲרִים וְכִכְרֵמֶל בִּים יִבּוֹא (יִרְמ' מו יח). לִכֵּן חֵי
אֲנִי נָאִם יי' צִבְאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי מִוֹאֵב כִּסְדֵּם תִּהְיֶה
(לִפְנ' כ ט). לִכֵּן חֵי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי' אִם לֹא יַעֲן אֵת
מִקְדָּשִׁי טַמְאָת כָּלִל שְׁקוּצִיךָ וּבָכַל תּוֹעֵבְתֶיךָ וְגַם אֲנִי
אֶנְרַע וְלֹא תַחֲסֹם עֵינִי (יִחֻק' ה יא). חֵי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי'
אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יֵצִילוּ (שֵׁסֶס יד יו). חֵי אֲנִי נָאִם
אֲדֹנִי יי' לֹא יֵצִילוּ בָנִים וּבָנוֹת (שֵׁסֶס יח). חֵי אֲנִי נָאִם
אֲדֹנִי יי' אִם עֲשִׂיתָ סֶדֶם אֲחֻתְךָ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כֹּאֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֵת וּבְנוֹתֶיךָ (שֵׁסֶס יו מ). חֵי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי'
אִם לֹא בְּמִקּוֹם הַמֶּלֶךְ הַמְּמַלִּיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בִּזָּה אֵת אֱלֹתָיו
וְאֲשֶׁר הִפְרָ אֵת בְּרִיתוֹ אִתּוֹ כְּתוּבֹר בָּכַל יָמוֹת (שֵׁסֶס יו יו).
מִה לָּכֵן אֲתֹכֶם מִשְׁלִים אֵת הַמִּשְׁלַל הַזֶּה עַל אֲדָמַת
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲבוֹת יֹאכְלוּ בָסֵר וּשְׁנֵי הַבָּנִים תִּקְהִינָה חֵי
אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי' אִם יִהְיֶה לָּכֵן עוֹד מִשְׁלַל הַמִּשְׁלַל הַזֶּה
בְּיִשְׂרָאֵל (שֵׁסֶס יח כג). חֵי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי' אִם לֹא
בִּיד חֻקָּה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְחִטָּה שְׁפּוּכָה אֲמַלּוֹךְ עֲלֵיכֶם
(שֵׁסֶס כ לג). חֵי אֲנִי נָאִם אֲדֹנִי יי' אִם אֲחַפֵּץ כְּמוֹת
הַרְשָׁע כִּי אִם בְּשׁוֹב רָשָׁע מִדְּרָכָיו (שֵׁסֶס לג יא). חֵי אֲנִי
נָאִם אֲדֹנִי יי' וְעָשִׂיתִי כַּאֲפֹךְ וּבְקִנְיָנְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ (שֵׁסֶס
לג יא). חֵי אֲנִי אִם לֹא אֲשֶׁר בַּחֲרֻבוֹת בַּחֲרֹב יִפְלוּ
וְאֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחִיָּה נִתְּנוּ (שֵׁסֶס לג כו). חֵי אֲנִי
נָאִם אֲדֹנִי יי' אִם לֹא יַעֲן חַיִּים צֹאנֵי לָבוֹ וְכו' לִכֵּן

(ס ז ג ד) — ומ' : בעד הַחַיִּים אל המתים (ישע' ט י). ראיתי את כל הַחַיִּים המהלכים תחת השמש (קהל' ד יט). כי הַחַיִּים יודעים שימותו (ס ט ס). — וביחוד בע"ה מלבד האדם ; ומכל ההי מכל בשר שנים מבל תביא אל התבה (בראש' ו יט). — "חי לעולם¹", שם נמדת, Sempervivum ; סוקומוטון והוא חי לעולם ואמר איש אחד בקצת מה שחבר שהוא מין ממני הפורגן צומח בין הסלעים ונאכל במלח ונקרא בארץ אשור היברות המדברי ויש כזה עיון (קלטון ג י ג ב). לקרר באלו הרפואות ולעשות כמו גידית הדלעת ולגליגות ודיר שלי ומטה הרועה וחי לעולם (ס ז א ב ו). ואלו ג' עשבים שהזכירו בגנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות ממה הרועה ואון העבכר וחי לעולם (כו"ת כלום סתכמו לרי פרובינללו). ב. ש"נ, מ"ר חיים, חיי, חייך, חיינו, חייכם, כמי חיי — א) ההפך מן מות, מעמד הפעולה של החמר שממנו מורכבים הגופים ושמשגיגו הם תנועה ממקום למקום, הרגשה, נשימה, וכדומה, ומשתפים בו אדם ובהמה וצמח, das Leben ; vie ; life ; וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראש' ז י). הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (ס ו יו). כל אשר נשמת רוח חיים באפו מכל אשר בחרבה מתו (ס ז כב). ולא זה וזה השור והמבעה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (בראש' א ח). כל דבר שיש בו רוח חיים עושין אותו דופן (ירוש' ערוכ' א יט). ראה נתתי לפניך היום את הַחַיִּים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. (דבר' ל יט). בטקום אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך (ש"ס יס כא). קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ. למה לי חיים (בראש' כז עו). והוי חייך תלאים לך

ובאבן ספיר, ובהכרמל שנת תרבו, ולא הכרע הדבר. —
(2) בסור' חי לעלם, וכן אצל אסף. בארמ' חייא לעלם: עֶשֶׁב
שְׁמִי בלשון יוֹן אִיווּן ובלשון ארם חִי יָא לַעֲלָם
ובלשון מרומים סאפריביא (ספס כדפס 47). והוא
תרגום מרומית ומיוונית, וכן בערב' חִי אַעֲלָם a. —
וכתב הרמב"ם בפתי' משנה: הרפואות המונחות על ההצטנ
והתחמל אִם תהיה מתאכלת הֵם אֵלּוּ התחנות ומפני החרקה

קודם ארבע שעות (כ"כ מד.) — ויין ח' י לא
מוזג: לא יפחתו לו מארבע כוסות של וין שיהא
בהן כדי רביעית בין חדש בין ישר בין ח' בין מוזג
(תוספתא פסח' א' f.) ו' דברים נאמרו באספרגוס: אין
שותין אותו אלא כשהוא ח' ומלא וכו' (כ"כ נא).
שתאן (ארבע הכוסות) ח' יצא שתאן בכח אחת
יצא (פסח' קת): אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה
וין ח' (סנה' ס.). — יקדרה חיה, שמה שיש בתוכה
עורו ח' י: קדרה ח' ה מותר לשהותה על גבי כירה
(והסוחר ויקר' טז). — סיד ח' שלא יצקו עליו מים: ושיר
ח' במרם יכבה (אסף הכופא 170). — וּבִשְׂרָחִי, במש'—
בשר שעלה מחמת מכה: וראה הכהן והנה שאת לבנה
בעור והיא הפכה שער לָבָן ומחית בשר ח' בשאת (ויקל'
ג' א'). וביום הראות בו בשר ח' ויטמא (ש' יד). בשר ח' י
כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרה (מכ' כלאה ד'
א'). לסם יבש שהוא נותן על גבי בשר ח' ויאניו מוּקֵי'
מצא שם מכה התחיל מחלחל ויורד (מד' כ' כמל' ט). —
בַּעַת חִיָּה¹, בשנה הבאה בעת הזאת: למועד אשוב
אליך בעת חִיָּה ולשרה בן (נחלא' יח יד). ויאמר (אלישע
לשומעית) למועד הזה בעת חִיָּה אתי חבֶּקֶת בן (מ"כ ד'
י). ותהר האשה ותלד בן למועד הזה בעת חִיָּה אשר
דבר אליה אלישע (ש' יו). — ובמשמ' דבר ח' ממי'
ח' (י') כי הוא היתה: אם כל ח' (נחלא' ג' כ). ולא
אסף עוד להכות את כל ח' כאשר עשיתי (ש' ח' כא)
ח' ח' הוא יורד כמני היום (ישע' לח יט). אשר בירו'
נפש כל ח' (איוז יכ י'). ונעלמה מעיני כל ח' (ש' כח
כא). כי לא יצדק למנויך כל ח' (תהל' קמג' ג'). ומשביע
לכל ח' רצון (ש' קמא יו). וַהֲיִי יתן אל לבו (קהל' ז' א). —
ומ"ר: מכלכל ח' ים כחסד (תפי' י"ח, אחת גנור). —
ח' העולם, ח' ח' העולָמִים, כנוי לאלהים: ואשמע את
האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר ויום
ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד
מועדים וחצי ובכלות נפץ יד עם קרש תכלינה כל אלה
(דני' יכ י'). אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש

(¹) לא נתברר היטב מעם מליצה זו, ואין כמותה בשאר הלשונות האנחיות. — (²) כמו *די*, *די*. — (³) ספרדים ותימנים קוראים *זי*, חית פתוחה. קריאת האשכנזים אינה קבועה, וכבר נשאו ונתנו בשאלה זו בתנ"י סוף תמיד, ובשערי תפלה סימן נ', ובספר שאילת יעבץ א קמא,

(a) حَيِّ الْعَالَمِ

מגדר ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייה (דבר' כח סו). הגואל משהת חייכי המעטרכי חסד ורחמים (תה' קג ד). כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים (דבר' לג מז). וימרו את חייכם בעברה קשה (שמות א יד). הנאהבים והנעושים בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"א א כג). — *בעל חי, בעלי חיים, כל נפש חיה, בהכרלה מן הצמח והדומם: בעלי חיים נידחין או לא (כרית' כו). — לחי, פ"ה לחי, קריאה של כרבה, של אמירת שלום: ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי שלום וכל אשר לך שלום (ש"א כה הו). — חי פלוגי, שבועה, במקום בחי פלוגי: בואת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בכוא אחיכם הקטן הזה (כרל"ז מנ יס). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שס יו). ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע (פמו' יד). ותאמר בי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי (שס יז נה). ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש"א יד יט). חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג). לאשתי של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני (מד"ר ש"ש, לואלך). חי אליעזר בן חרסום אדונינו שאין אתה זו מיכן עד הלילה (מזס"ג תימ', ויכ). וחי האמת לא סרנו מלירוא (לכ"ג, הקדמ' מלתמ' ס'). ועד יפעל וישמעו פעליו, ויוסיף עוד כים על השמועה, בחי האל וחי עובדי אלהים, ובמוני יחי שומר שבועה (ר"ש הגניד, נשמה). חי הברית דודי וחייך וחי האהבה שירתה בי חצי, אם לא אחי עבד לאהבה רצעה אוני ולבי בתרה בחצי (ר"י הלוי, דיואן כ א). יחתי לעפרה נוסעה עמי בחי אהב שבי, ותענה פתי ואין תשב ואת הולך שבי (רמנ"ע מרש"ס ז). וזבחי האהבה הנמרצת אשר נהיתה ביוג וביוני ובין אבותיך הקדושים כי רוב זמני הייתי נבון וכו' (ר"מ אלכקר, נהסג' על ספ' האמוג'). חי ימיני כי מעודי לא הרביתי מכתבים לאבותי וכו' באשר אני מרבה לך בקיין הזה (מא"ג, דבר' כ, מכת' מסח' סג). — *וחי פלוגי: אמרו לו (עבדיו של ר"א בן חרסום) חי ר' אליעזר בן חרסום שאין מניחין אותך (יומ' לה). — וכו' וחי אעלם וענבני השועל (פרקי משע' ט). — (1 כל הסגנון מעיד על עתיקותו ואמתתו, ואי אפשר להניח כאן הגהות כמו קצת החרשים לאחי במקום לחי.

ובחי: הבן (של המלך). היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחי כלב אבא (ע"ז נד). אחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חור ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחייה הבן (מנ' גול' טז). מלמד שאין אדם נודר בחייה המלך אלא אם כן אוהב את המלך (תוספתא סוטה ו א). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחייה המלך (ר"ה יו). היו (הילדים) מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחייה מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו גמול (מד"ר אסת' ויאמר המן). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחייה ראשך יכול להורו בו (סנ' ג כ). מיד גזר עליו להורגו אמרה לו אמו בחייה ראשך קיסר תנה את בני ואחבקוה וכו' אמרה לו בחייה ראשך קיסר הרגני תחלה ואת"כ הרגהו (מד"ר אי"א א יו). אמרה לו בחייה ראשך אדוני אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אלר"ז יו). אמר לו המלך (להמן) חי ראשי ומלכותי לך נאה לעשות בן (פרקי ר"א ג). מיד אמרו לבני דן קומו והלחמו עם בני יהודה אמרו לו בחייה ראש בן אבינו אין אנו עושים מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם (אלרד דנתי, כיה"מ ילינ' ג). בחייה ראשך קסר תן חרב על צוארי ועל צוואר בני ביחד (סדר אליסו רכ"א כח). וחי ראשי לא יאמר זה אם לא מי שאינו מאמין בדברי רז"ל (יס"ר מקניס, מלך לחמס' יט). ואמר תובע לנתבע השבע לי בחייה ראשך והפטר או שאמר נתבע לתובע השבע לי בחייה ראשך מה שתטעון ואתן לך (לכ"ג, דיוג' כג ג). אמור לי באהבתך הנאמנה בחייה ראשך אם יוכל עין המשביל להפריד מאלוקות חלק וכו' (תוקר ומקובל לכמ"ל). למלך שהיה לו בן ונסרו לפדגוג בעם עליו וגוף בו שמע המלך ואמר בחייה מלכותי אין אתה נכנס לפלטרין שלי (ילקוט מנח' תה' יז א). — וכן ככל חיה, בחייה, חייכם, בחייהם: ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השרה הנם ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עת אשתי חיה וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"א יא יא). אמר לו הקב"ה (לאות יוד) צא לך לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף תיבה חייך שאני נותן בשם זכר ובראש תיבה (ירוש' סנ' כ כ ג). יצתה בת קול ואמרה אתה (יהודה) הצלת תמר ושני בניה מן האורחי יך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור

עמך מלחמה (שס כו). אמר לו האלהים משה אין את רואה לישראל היכן הם עומדים ואומרים כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע חייך בכובים הם עומדים אינם מושלמים לי אלא מ' יום (שס נמד' ז). אמר לו הקב"ה לגחוי רשע וכו' נשבעת בשמי כדי לחללו חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצדעת נעמן תדבק בך (שס). אמר לו המלך (לאוהבו) חייך שאני פוס' את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך (שס טו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) חייך בנך נתקרב ראשון האיל הזה תחתיו (שס יו). אמר (משה) לפניו רבון העולמים יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו חייך שהוא מחלצך (שס יט). אמר לו הקב"ה (לדוד) חייך שסופך למעות בדבר שהתינוקות קורין (שס כא). אמר לו הקב"ה חייך חסה ולבנה יש להם בושא לעתיד לבא (שס דגד' ה). אמר לו הקב"ה (לעוג) אי רשע כך אמרת חייך שאני נותן לך שכר רגליך ומאריך לך שנים (שס). אמר (אברהם) לפניו רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן ואם לאו ברחמים תן לי אמר לו הקב"ה חייך בדין מתבקש לך (שס כ). אמר הקב"ה משה חייך כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה כך לעתיד לבוא (שס ג). אמר לו הקב"ה (לדוד) חייך שעה אחת מחיך אין אני מחסר (שס ס). אמר לו (הקב"ה למשה) חייך בעוה"ז הנהגת את בני אף לעתיד לבא על ידך אני מנהיג אותן (שס ט). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שדבר קטן עשית חייך החסד הזה שעשית גדול הוא (שס יא). אמר לו הקב"ה (לשלמה) אחר דברי תורה איללת חייך שאין אני מקפח שכרך וכו' הכמה שאלת לך ולא שאלת עושר וגבסם ונפש אויביך חייך החכמה והמדע נתון לך (שס סה"ש א ה). אמר הקב"ה (למרודך בלאדן) אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמד ממך ג' מלכים (שס מלאווי). אמר הקב"ה (על טיטוס) אי רשע בן רשע חייך בכריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שס קסל' ויתרון ארז). א"ל הקב"ה חייך בו בלשון שהוכחת את חמייך בו בלשון אני מוכיח את בניך (פסיק' דר"כ, שמעו). ואמר לה (ר"ג לשפחתו) לא היית בודקת עצמך אמרה לו חייך אדוני שהייתי בודקת עצמי על כל חביות וחביות (שס נחש' ססליטי). א"ל הקב"ה (לאברהם) אתה נתת לי (לאבימלך) שבע ככשות חייך שארון הברית עושה אצלו שבעה

(סוט' י). אמר הקב"ה ליפת את כסית ערות אביך חייך שאני פורע לך וכו' אמר הקב"ה להם אחת ביוותה ערות אביך חייך שאני פורע לך בן ינחג מלך אשור את שבי מצרים (מד"ר נראש' לו). אמר לו הקב"ה (לעוג) חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלף אלפים וירבי רבבות מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידן (שס מז). אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר וביושוב וכו' אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביושוב (שס מח). אמר לו הקב"ה (לאברהם) חייך אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם (שס מט). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה נתת שבע ככשות חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות (שס נד). יצחק תבע יסורין וכו' אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל (שס סה). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים חייך אני מעמיד מבניו שמונה מלכים קודם לבניך (שס עה). אמר לו הקב"ה (לענה) אני לא בראתי דבר של היוק ואתה בראת דבר של היוק חייך שאני בורא לך דבר של היוק (שס פה). אמר לו הקב"ה (ליוסף) אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי חייך אפי' משעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואובלים (שס פד). אמר הקב"ה (ליוסף) וכו' אתה אמרת תולין עיניהם בבנות הארץ חייך שאני מנרה בך את הדוב וכו' (שס). אמר לו משה (לפרעה) חייך וגם מקנני ילך עמנו לא תשאר פרסה (שס שמות יח). אמר לו הקב"ה אהרן יודע אני היאך היתה כונתך חייך איני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אתה (שס לו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מן המול אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך (שס לח). אמרו לו (החכמים לאבא יודן) חייך אעפ"י שנתנו אחרים יותר ממך לך כתבנו בראש (שס ויקר' ס). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שלת נא ביד תשלח חייך שאני צורר' לך בכנפי' (שס יא). אמר הקב"ה אני אמרתי תן מתנתך לכהן ולא עשית כן חייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן (שס טו). אמר לו הקב"ה (לגוג מנגו) רשע לי באת להודווג חייך שאני עושה

חרשים וכו' חייך שהם עתידים להחרוב מבניך שבע עולמות (שם, נשלת). ידע הקב"ה מה בלבו של משה א"ל חייך לא כבר בסף ולא מאה בסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד אלא זה יתנו (שם, שקלים). נזדרות במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב (שם, ותשלם כל המלאכה). אמר לו המלך חייך הואיל ולמדת אותי סניגוריה ונתת לו נפשו על ירך אני זוקפו תחלה (שם, כי תשא). אמר לו הקב"ה (לעמלק) הפקדת אצלי קוצים חייך קוצים אני פורע לך (פסוק) רכתי, כי פקד). אמר לו הקב"ה לראובן אתה בקשת להשיב את יוסף בן חביב לאביך חייך שכן בן בנך ישיב את ישראל בתשובה שלימה לאביהם שבשמים (שם, שוכה). אמר לו (נח לחם) אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לאחיו חייך אני אעשה בנך הרביעי עבד (תנחומא נח כא). באותה שעה אמר הקב"ה הניחו אותך הכל ולא נשאר עמך כי אם אליעזר בלבד חייך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר (שם לך לך יו). אמר הקב"ה (לאברהם) אתה אמרת אם מחוש חייך שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו (שם יו). אמר הקב"ה לאברהם בזכות שלש ריצות שריצתה חייך כשאבוא ליתן תורה לישראל שאני רץ לפניו שלש ריצות (שם וירא ד). א"ל (רב מרי לאלהיו) בשעה שהקב"ה רואה את ישראל שאינן מפורשין מעשרותי, כתיבנן הוועות באות לעולם אמר לו אלהיו ז"ל חייך בן הוא סבה של דבר (שם נראה יב). א"ל הקב"ה (לקין) עשית תשובה חייך שאני מבטל ממך גזירה אחת (שם כה). א"ל הקב"ה אתה אמרת לשון הרע על השבטים חייך למחר אתה יורד למצרים (שם וישנ ו). אמר לו הקב"ה (ליוסף) חייך כשיצא, בני ישראל ממצרים עתיד הים לראות את ארונך ולהיות בורח (שם נשא לד). אמר לו הקב"ה (לאלעזר) אתה עשית את עצמך כחוט המשולש חייך אף אני קורא עליך זה הפסוק תמים תהיה עם ה' אלהיך (פרקי ר"א יס). אמר לו הקב"ה למשה משה חייך לא דבר קטן עשית (מדכ' פטיר' משה). בא אותו הגמון לחתוך את ראשם אמר לו ר"י חייך התחל בי וכו' והרגני תחלה ואל אראה במיתת הכמים וכו' אמר ר' ישמעאל חייך הגמון הנח לי רגע אחד עד שאבכה על הצדיק (מדכ' י' סגוין מלכות). אמר לו (העני להמלך אוהבו) בבקשה ממך עני אני, ולא עשיתי לפי כבודך והייתי מתבייש לקרותך וא

אמר לו המלך חייך לא תתבייש שחביב לי שלך יותר ממה שמתקנין לי בפלטיין שלי (אגד' נראה' פג). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם (מדכ' פנים אחרים על אסת' 3). לאדם שאמר לעבדו לך וקח לי דג מן השוק הלך לקח לו דג מבאיש אמר לו אדוני חייך אחת מן שלשה אתה עושה או תן דמיו של דג או תלקה מגלבים או תאכל אותו (והסוכה, נשלת). וישאלני וישביעני באלהי אברהם ואלהי נחור, אם פגעתי בימי משורר השיבני אחר, ואען ואומר חייך אדוני פגעתי ופגעתי, וקלון מכבוד שבעתי (פמל' מתכר' ג). ואמר לו אביו חייך בני עולם ברור ראית (עמק' 2, רישא דז"א ט). למה קמת לפני הכחור מלוא קומתך ואמרת לו ברוך הבא מה שלא נהגת בן מקורם א"ל חייך לא מלפני זה הכחור קמתי מלא קומתי וכו' אלא לרבי פנחס בן יאיר כבדתי שנכנס עמו (שם, או"א לו). — חייך: כיון שראה אברהם שנמלחו (את שרה) והביאו אותה אל פרעה התחיל אברהם לבכות אף היא אמרה רבש"ע וכו' יבא רשע זה ויתעולל בי וכו' אמר לה הקב"ה חייך אין דבר רע נוגע בך (תנחומא לך לך ת). אמר הקב"ה (לשרה) הונת את עצמך חייך את אומרת עצרני ה' בו בלשונו אני פוקדך (פסוק) רכתי (מכ). נתפלל חנה לפני הקב"ה אמרה לפניו וזוהר לה את שני בניה שיחיו אמר לה הקב"ה חייך שהיו ראויים למות אלא הואיל שנתפללת עליהם שיחיו לשמך אני קורא אותם (שם מג). — חייך: אמרו להם בעליו (של החמור לאנשי הרחוב) חייכם אילולי אני שהמשבחתי ברסן של פיו היה מוקדו (מדכ' שמות כ). א"ל משה חייכם נגמר המשכן אתן לכם חשבון (שם נח). אמר להם הקב"ה (לישראל) מה נתאוותם לעשות דגלים חייכם שאני ממלא משאלותיכם (שם נמד' כ). אמר להן משה לישראל חייכם שאני יכול למעון עשרה כיוצא בכם (שם דכר' א). אמר לו הקב"ה לירמיה לך אמור להם לישראל חייכם אני בופר בכם (שם כ). אמר להן הקב"ה (לישראל) חייכם יגיע הקץ וגפשוותיכם שמחות (שם). אמר הקב"ה לישראל בני חייכם בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה (שם ס). אמר המלך בנותי גדרות מהעירו ואתם מליונים ומכונים אותן חייכם אני עושה בכם דינין (שם שש"ג, גן נעול). אמר להם הקב"ה (לדור המבול) ולשמחה מה זו עושה חייכם שאמחה אתכם מן העולם (שם קהל' לשמוק). אתם אמרתם הבה חייכם

בו בלשון ארד עליכם (תנחומא נח כה), מה אתם סבורים שאיני פורע לכם חייכם כשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עמהם ואני מחזיר אתכם (שם שמות כא). ואמר להם הקב"ה חייכם כן אני עושה (פסיק' רנתי, חנני). אמר להם הקב"ה חייכם אני שרפתי אותה וכו' אני בונה אותה (שם, ותאמר ליון). אמר להם ירמיה חייכם שעתיד יום לבוא שאלעג ואשחק עליכם וכו' חייכם שעתיד יום שאתם קוראים אותי ולא אענה (מד' מסלי ח). אמר להם הקב"ה (למלאכים) כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות ממור ולבונה (מד' חג' כראש יט). — חיי: ואני אומר חיי! שהענין יאות לו (פרקמס, שער יד). חייבי אל תשחמי יצחק (מעשה גורות מגנא, QJZD II, 55). אמר הקב"ה הוא (ראובן) פתח בהצלת נפשות תחלה חיייו שאין מפרישין ערי הצלה מתחלה אלא מתחמו (חוקי, ויטכ לו כא). אמר הקב"ה אני אמרתי (להמית) עד בכור השפחה חיייהם עוד אוסיף להכותם עד בכור השבי (שם, כא יא ס). — פהיי: בהייך ראית בימך אדם נותן חטים ברחים ואינן נשחנות ויורדות אף אנו אוכלים את המן ואינו יורד (מד' כמד' ז). היו האמוריים שואלים אלו לאלו בחייך אומה זו שהיא מבקשת לעשות עמנו מלחמה גבורים הם או לא (שם דכ' ח). מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שהלך לעיר אחת בדרום ונכנס לבית"ב ושאל לסופר אמר לו בחייך יש כאן יין למכור (שם כ). בנוהג שבעולם אדם אומר לחבירו וכו'. בחייך השאילני הכברה שלך (שם ו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) בחייך אל תירא על ירך ויתיר שמי בעולם (מד' ויושע ח). א"ל (ר' בן בבא) בחייך קיסר המתין לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והוא עולם הבא (מד' חלה אזכרה, כיהמ"ד ילינק כ). ופגע (אברהם) וקנה אחת ותאמר לו בחייך אברהם תבחר לי צלם אחד טוב מאד וגדול לעבדו ולאהבו (מעשה אברהם, שם ח). ואמר לו בחייך, הראני צחות לשונך, ורוחב ענייך, במהלל החכם התוא, ואף כי לא ידעתי (ספר המוסר לר' אלנאסרי מה). אמר לו בחייך ר"ש שתאמר לי מה מצוה באה היום לידך (עמ"מ, רישא דז"א מה). משגמל את הרהוב אמר להם בחייכם המתנינו לי עד שאלקט את המעות (מד' דכ' כ). משל לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם

שותים את היין החזירו את החבית למקומו (שם פ). אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידים בחייכם שתברקו את הדבר ותדעו מה עסקו של תלמיד זה (תנחומ' לך לך). ויאמר (תרח) אל בני הרן ואברהם בחייכם בני תמכרו לי אלו השני צלמים (מעש' אברהם, כיהמ"ד ילינק ח). בחייכם! תנו שכר לאובד, אשר חלה חלי עצום וכבד, בחשק יעלה תורה לתמה ותמצא מאנשים לב וכבד (ר' הלוי, דיואן כ ו). — פלוני שבק חייים לכל חי, והיים לפלוני שבק, מליצה משתמשים בה בשמדרים על אדם שהוא מת: ראובן נפטר לבית עולמו וחיי למרנא גאון שבק והגיה בניו ובנות וכו' ראובן נפטר לבית עולמו וחיי לאדוני שבק והגיה אלמנה (תשו' הגא' סרכני סכג-ד). וכשנפטר אביו מן העולם והגיה חיים לכל ישראל באו רמאין על היתום ובקשו ממנו ממון הרבה (מד' ידכרות כ, כיהמ"ד ילינק ח). אחי הרב ר' יצחק שנתבקש לישיבה של מעלה זה חרש ימים והגיה שבעה יתומים ולכל ישראל חיים (תשו' ר"ת 71). ועתה נפטר פתאם בלא צוואה והגיה חיים לכל ישראל (שם 189). ונאסף האיש אל עמיו והגיה חיים לכל ישראל (מד' כ"כ תפן). ראובן היה חייב לתורג אחד סך מעות ברבית וכו' אחרי ימים נפטר ראובן וחיים למר שבק והתורג תובע המעות (שו"ת מסכ"ד, יו"ד פה). אחר כך נפטר ראובן לבית עולמו וחיים לכל ישראל שבק ונשארו אחריו שתי בנות (שו"ת ר"מ אלשיך סט). והנה ראובן שבק חיים לרבינו ולכל ישראל ואחריו פטירתו ביקש השר מן המלוה הגל' הלוואה סך מסוים (שו"ת חת"מ, חו"מ סו). — חיים טובים, לחיים, ברכה לאדם כשהוא מתעטש וכדומה: היה (האדם) עומש והיתה נשמתו יוצאה מנחיריו וכו' לפיכך חייב אדם לומר בעמישותו חיים שנהפך המות הזה לאור (פדר"א נכ). אדם עומש אומרים לו חיים טובים (ליק' שמע', תה' קט ז). — לחיים, ר"ל הן, טוב, יחי כך: נתחזקה (שרה) וענתה כל מה שאמר לו הקב"ה יעשה לחיים ולשלום (מד' ויושע ח). כאתי אל ראובן לשאול ממנו המרכבת וכו' ויאבה האיש ויאמר לחיים (תשו' ר"ת 62). — וכששותים כוס יין וכדומה: ועל כן רגילים בני אדם להשיב אחריו (של חמברך על היין) לחיים כלומר לחיים תהיה לך אותה שתיה ולא להיזק (שג"ל סקט, ככ' קמ). — ואמר המשורר: חוק ושתה כוסי פי שנים, והפוך בה ותאמר לחיים (כ"ש ככר, כספ' נפש' הלדקי). — ב) הומן שאדם חי על הארץ, Lebensdauer; existence; שני חיי

— **חַיִּי** מתושלת, חיים ארוכים מאד : ואין ב' חיי מתושלת מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות שהאדם מצטרך במחיתו (ר"י חריון, קקד' סמכ"ס לורעיס). — (ג) מה שמחזיק את החיים, צרכי אבל נפש וכדומה, Lebensunterhalt ; subsistance ; sustenance ודי חלב עוים ללחמך ללחם ביתך וְחַיִּים לנערוותך (משלי כו כו). — *ופרנסה : מעשה באחד שמכר את עצמו ללודים (ובא מעשה לפני ר' אבהו) אמר מה נעשה מפני חיינו עשה (ירוש' גיט' ד מו:), שפרי מקח וממכר צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר וכו' מפני תקנת הליבלר כדי שיהיו חיינו מצויין לו (שם ג מד ד), — *חיי נפש : א"ר יוחנן קל היקלו באכסניא מפני חיי נפש (ירוש' דמאי ד כד:). — (ד) *אופן החיים : בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאוב עיני מר רוח (כ"ס גיט' ד ח).

חיב

***חַיִּיב**, ח"ו, לנק' חַיִּיבָת, מ"ר חַיִּיבִים, חַיִּיבֹת, — (א) מי שהוא חַיִּיב בדבר מהדברים, במוסר, schuldig ; coupable : אל תכלים איש שב מפשע וזכר כי בלבו חַיִּיבִים אל תבויש אנוש ישיש כי ממנו מוקינים (כ"ס גיט' ת כו:), אין תורמין מן הלקט ומן השבחה וכו' ולא מן חַיִּיב על הפסור ולא מן הפסור על חַיִּיב (תרומו' א כ), מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חַיִּיב (כעו"ר ל), בא וראה עושרה וגדולה של מלכות חַיִּיבִית זו ואין גומרין אחת בשלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולחון עומדות בטילות (מכ' בשלח כ א), כל חַיִּיבִי חטאות אינן חַיִּיבִין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (סנה' יא ו), להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחַיִּיבִים (ירוש' תע"א א סד:). — ומי שיש עליו חוב של כסף לחברו : מצא שטרי חוב וכו' כ שחייב מודה וכו' לא יתור וכו' בשאין חַיִּיב מודה וכו' יתור (כ"מ יכ:).

— (ב) ביל' מן חַיִּיב, עי"ש.

***חַיִּיב**, פ"י, חַיִּיבָתִי, עת' אַחַיִּיב, — (א) החליט שהוא חַיִּיב,

schuldig erklären ; declarer coupable to declare guilty : למה יראה (המלך) את פניכם ועפים מן הילדים אשר בגולכם וְחַיִּיבְתֶּם את ראשי למלך (דני' א י), משכימין ובאין לבית דין המוכה אומר אני מוכה ומוכה אני במקומי זה מַחְיִיב אומר אני מַחְיִיב ומַחְיִיב אני במקומי (סנה' כ

שרה (בראש' כג ח), ימי שני חיי אברהם אשר חי (שם כס ז), מספר ימי חיי הבלו (קהל' ו יב), כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם (ש"נ יט לה), נגנן כל ימי חיינו על בית יי' (שע' לח כ), ועפר תאכל כל ימי חייך (בראש' ג יד), ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך (שם מז ח), ויהי ימי יעקב שני חיי שבע שנים וארבעים ומאת שנה (שם כח), והוא ילוגו בעמלו ימי חיי אשר נתן לו האלהים תחת השמש (קהל' ח יב), נמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייך (משלי לא יב), — ובלי המלה ימים או שנים : ויהיו חיי שרה מאה שנה (בראש' כג א), בשנת שש מאות שנה לחיי נח (שם ז א), קפדת בארג חיי מדה יבצעני (שע' לח יב), כי בלו ביגון חיי ושנותי באנחה (תהל' לא יא), — ואמר בן סירא : חיי איש ימי מספר וחיי ישרון ימי אין מספר (כ"ס גיט' לו כה), אף מלאכי השרת שחיי הם חיי עולם אינן רואים את הכבוד (מד"ר כמד' יד), — ואמר הפיטן : גודי נא נשמתך, תשובתך, מצאתי, על אמרך לא הטאתי, ימי הבל חייכי, לא זכות דין מלכי, אי מזה באת ואנה תלכי (סליח לר' כרלוגי, א"נ כ 188). — עין החיים, שהיה בתוך גן העדן ומי שאכל מפריו חי רעורם, עי' עין. — ובמשמ' *שיבוך לעולם : חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (כ"ס גיט' לו כו). — ובמשמ' *חיים הרוחניים, שיש להם חשיבות לעולם, ולהפך חיי שעה, העסק בענינים חמריים : חיי שעה היתרת לחיי עולם לא כל שכן (ירוש' מו"ק נ סכ:), בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כ"י טו:), — וחיי עולם הבא : א"ר ישמעאל ק"ו על חיי שעה מבך על חיי עולם הבא לא כל שכן (ברכ' מת:), מה אלו (מעות) שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה גרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומצאם דברי תורה שהם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו (מד"ר ספ"ט א ח), — *וחיי עד : אם מזון שאינו אלא חיי שעה מעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהוא חיי עד לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז א), (בשהיו הרבנים נפטרים זה מזה בפומבדיתא היו אומרים) מחייה חיים יתלך חיים ארוכין וטובים ומתקנין (יומ' עא:), — *חיי מתן, שמתקים האדם רק במתנות שנותנים לו ואינו מרויח ביגיע כפו : בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל (כ"ס גיט' מ כח).

ס (ס). וכותבין (שני סופרי הדרינים) דברי המוכין והמחייבין (סד ד ג). ולא הרעותי את אחד מהם שלא חייבתי את הוכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר כמד' יח). אם תרע שאין הרין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני (סד דכר' ס). — ומחייבני, במקום מחייב אני: אמר (משה) היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות הללו מוקיני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה (לדר"ג כ). — ואמר הפימן: וכולו בשר שאננות מבכית את התמוז, חייבני איבני אוי בירח תמוז (סליח' ל"ז נתמוז, למרר). — ב) חייב אותי, המיל עליו חובה, ממונית או מוסר, *verpflichten; obliger; to oblige*: הנחתומים לא חייבו אותי חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה (דמא' כד). תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש (כלא' כ ס). מנורה שפנה ממנה חייט תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו (תרומ' יא ו). אין מחייבין אותו להיות תורש חריש דק אלא גם בתלמי הרביעה (תוספתא כלל' א יו). הואיל והתרתיו לו את כל אלו חייב הוא בשאר כל המצות שבתורה (ירוש' כרכ' ג א). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולחקין לבדוק מפני הסכנה (פסח' ת). כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן (מד"ר רות, וסנה גענו). — *וני' עומ' חייב¹, הוא חייב, היא חייבת, מ"ר חייבים, חייבות, חייב בדבר, על דבר: העני חייב ובעל הבית פטור (שכת א א). בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא מצרים (פסח' י ס). האב אינו חייב במזונות בתו (כתוב' ד ו). יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו פטור על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (כ"ק ג י). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בעקר וכו' (סס ח א). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (כ"מ כ א). ונפל שמה שור או חמור חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו (מכ' משפט', מוק' יא). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפואתו (תוספתא כ"ק ח ד). נחונייה בני עד כאן היית חייב ליטפל בי (ירוש' נזיר' ו נה ד). חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (כ"ה עז:). חייב אדם לטוהר את עצמו ברגל (סס). חייב

— (א' בערב' תוג' ב א).

(א) תוֹבֵב

(א' כמו וְשִׁבַּח אני את המתים (קה' ד כ).

אדם לומר בלשון רבו (נכור' ס). — *חייבת בדבר, גם דברים לא בע"ה: קרקע בית רובע חייבת בפאה (פאה ג ו). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה כ ד). גרושה וחלוצה לבתן הדיוט חייבת קרבן על כל ביאה וביאה (סס ינמ' יא ד). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות לו דברים של יחיד וכו' למה משום שהיא חייבת לעשות לו (ירוש' כתוב' ס ג). משל למדינה שהיתה חייבת ליפסו למלך (מד"ר כראש' מ). כל מצות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים (קדוש' א ז). שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (כרכ' מה). את שבתותי תשמרו כולכם חייבים בכבודי (מד"ר כמד' יד). לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך (כרכ' ששחר, לפיכך). וחייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרנו מה טוב חלקנו (סס). נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה (כרכ' כ:). — *חייב כסף: האומר מנה אני חייב ואינו יודע אם לפלוני אני חייב אם לפלוני אני חייב (תוספתא כ"מ ג ס). ולא הילכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי (ירוש' טענ' ג סו). לא היה לנו חייב ממון שטמון נישול ממנו אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשים (מד"ר כמד' ח). והן שיהו חייבין להן מעות משעה הראשונה (ירוש' שקל' ד מה:). — ג) יחייב¹ לפלוני דבר, החליט כי יש בו בפלוני הדבר, *zuschreiben; attribuer; to attribute*: להרחיק ממנו (מהבורא) כל הראוי להרחיק ולחייב לו כל מה שנובל לחייב מן החיובים הפשוטים יותר כפי יכלתנו (ראש"ע, ספר העלמים). ואלה הם רבות אינם מחייבות לו רבוי ולא מציאות אותו מהאחרות (כוזרי' כ). ולא הספיק לו בשלול מן העניינים הנמצאים לרשעים אך בא לחייב להם הרע (ר"ש א"ח, יקו המיס יג). וכאשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו המשפט המחייב וכאשר

תשלל בודבר מדבר נקראהו המשפט השולל ופעמים יהיה שמשפט המחיב יחיב הנשוא לכל הנשוא באסרך כל אדם חי וזה נקראהו מחיב כללי ונקרא כל ההקף הכללי המחיב ופעמים יהיה שהמשפט המחיב יחיב הנשוא לקצת הנשוא באסרך קצת האדם כותב וזה נקראהו מחיב חלקי ונקרא קצת ההקף החלקי המחיב (מלות נגיון ב). — ובמשמ' מכריח : זה מחיב שלא נאמין לארסטו בחכמתו (כוזרי א סד). ואחר כן חיב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון (סס ס ב). ומי שלא החזיק באלה (בהמצות השכליות) איך מחזיק בקרבנות ובשבת והמילה וזולתם כמה שאין השכל מחיבו ולא מרחיקו (סס כ מח). כי כל אדם נמשך אחר טבעו וכשעושה כפי מה שחיב טבעו הוא שמח ומתענג במעשיו (המעל' לנש"ט פלקוירא, נהמגוא). אבל אשר חיבו בו הו והוא חיוב אמתי שהשכל הפועל אשר אינו נוף ולא כח בנוף וכו' לא יאמר בו שיצא מן הכח אל הפעל (ר"ט א"ת, מו"נ ב ית). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יחיב ג"כ תנועה בעצמות המנועים יפול הסבוב (אמונה רמב"ד ב). וזה הדבר הוא מה שבעבורו חיב אפלטון מציאות צורות נפרדות (תנמ' הנפ"א ו). כן התורה מצד שהיא תורה אין לה לצאת מכלתי מה שיחיבו הו הנימוס התורני ותוצה (נוס' שלום, אכר' שלום א ב). כמו שרבו המוחשים יחיבו רבוי החושים כן התחלפות המושגים יחיבו התחלפות הכחות המשיגות (זכות אדם ב א). ואין ספק שהטבע חיב שיהיה זה המין מן הכח נמצא כמין האדם (סער השמים יא). — ואמר המליץ : נפלאותי בראותי השמש קודר ללא סבה מחיבת, עד ראיתי חמר בית נתיבות נצבת (עמל' מחכ' ב). — פנ' "חיב, מחיב, — שחיבו אותו : וכל המחיב מיתה פטור מן התשלומים (מכ"י משפט, מ"מ מוק' ת). נאמר רשע במחויבי מיתות ונאמר רשע במחויבי מכות מה רשע שנאמר במחויבי מיתות אין ממון אצל מיתה אף רשע שנאמר במחויבי מכות אין ממון אצל מכות (ירוש' מכ' א לא). כל שאינו מחיב דבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם (נרנ' ב). — ואמר הפוסק : זכור שפ"ש מהערימה, ירד וכתת עמי עד הרמה, כמו כן חיב להתרימה (יולר זכור, זכור אש). כי הרבית טובות אלי, כי הגדלת חסדך עלי, ורב שלומים לך חיבת, כי עשית טובות אתי ולא

חיבת לי גמולך, כל טובתי כל עליך (שחי"ת ליוס א). — ובהשאלה, "מוכרת הדבר : ואנחנו אומרים עליו (על הבורא) שהוא חי לשלול ממנו תאר חמות מפני שמחשבת הלב קודמת כי מי שאינו חי הוא מת ולא יחוייב זה אצל השכל אך כבר תשלל מהומן דרך משל החיות ולא יחוייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות כמו שלא תחוייב ממאסרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). ואם הענין כן הנה יחוייב עפ"י מאמרם כי יהיה זה המושכל נפסד (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). ולפי שעצמותו לא ישתנה חוייב שיהיה מדעו בלתי משתנה (סס ג ב). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (העקריס, פתח). הוא יתברך א"א שימצא בו שום חסרון ולזה הוא מחוייב שיצדק עליו החלק הא' ושיהיה חכם ויכול ורוצה וחסיד וישר ונאמן וכן יחוייב בכל מיני השלמות שהוא ראוי שימצא בו צד השלמות אחר שא"א שימצא בו שום חסרון וזה ענין הוא מחוייב בעצמו (סס ב כא). ואם הכל מחוייב יהיה משפט מי שהשתדל בדבר ומי שהשתדל בכטולו הכל שוה (ר"מ נרנתי, המאמר נכחירס). אם יהיה לדברים כולם יסוד כולל מחוייב לו מהסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו (אמונה רמב"א ב). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול בהמצא החומר והצורה במלאכים הנה כבר מחוייב לפשוט הרבכה וזה בטל (סס). והיה פירעה ועמו חושבים שעשוין ישראל כענין שאר האומות שנתונן תחת ממשלת מולות הרמים ושיקרום המקרים כמו שיחוייב ממערכת הכוכבים (מ' אלדכי, ש"א ת). והם מביאים ראיות ומזפתים לפי דעתם לקיים קדמות העולם ושהוא מחוייב מן השם יתברך כמו שהאמר מחוייב מן השמש והצל מן האילן (סו"ת ריב"ש מס). ולולי אלו התולדות המחוייבות לכל בעל תורה להאמין בהם לא היה חוק להאמין בקדמות העולם (אוסב משפט לאיוכ ת). — "מחיב המציאות, מה שהוא מוכרת שיהיה : שהחמר ההוא אם היה קדום ונצחי היה מחוייב המציאות ולא ימלט אם שיהיה מחוייב המציאות בבחינת עצמו או שיהיה אפשרי בבחינת עצמו ומחוייב מצד סבתו (ר"י אכרנגאל, מפע' ה' ב ד). כל דבר חמרי הוא תלוי בחלקיו וכל מה שהוא תלוי בחלקיו אינו מחוייב המציאות לפי שהוא תלוי

והעובר על מים שפוכים (פסח' קא). (כן זה לזה [בין יפתח ופנחס] אבדה היתה עלובה) ושניהם גת' ייב ברמיה (מד"ר ויקר' לו). — ובהשאלה, יִתְחַיֵּב, הכרת הדבר, בולדה מזה תולדה מוכרחת¹; ולפי שנושא אלו הכחות הם הזוים ונפסדים גת' ייב שיהיה הנשוא ג"כ הוה ונפסד (ראב"ע, ספר העלמים). ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם וגת' ייב ומהם תנועות וחפצים ומדות וחושבים נראים ונסתרים ותאוות וזולת אלה (כוזרי א לג). ית' חייב לפי ההקדמה ההמשכה ועשרים שיש מניע הוא אשר הניע. החמר הוה ההוה והנפסד עד שקבל הצורה (מו"נ כ א). הדרך הראשון אשר יזכרו שית' ייב לנו בו כפי מחשבותם שהשם יצא מן הכת אל הפועל וכו' שוה הענין אמנם ית' חייב בכל מורכב מחמר בעל אפשרות ומצורה (סס יח). כי כל שני משפטים נבדלים לא ית' חייב מהם דבר כלל (מלות קניין ו). אמרו שלא ית' חייב גם כן שמה שלא היה נודע לא יהיה נודע לעולם (סעקריס א טו). והעקר השלישי שהוא השכר והעונש הנה השירש הקודם לו והמת' ייב אליו בהכרת הוא ההשגחה (סס יס). וזה אינו מת' ייב לשליחות השלוח בהכרת אבל הוא ענף נמשך ממנו (סס), ואם היה לזה הרמזי שחשב הרלב"ג מקום היה מת' חייב מזה שתמיד ימצא בעולם חמר ערום מבלי צורת (מפס' ה' כ ד). והנה הבורא הוא מסדר הנמצאות אם כן ית' חייב שהוא יודע את הנמצאות (ספוכני, אור עמים, ידעס). — יִתְחַיֵּב דבר לדבר, החלט בי'ש דבר פלוני בדבר פלוני: כל משפט אם שית' חייב בו דבר לדבר כאמרך ראובן חכם או שמעון עומר או תשלל בו דבר מדבר כאמרך. אין ראובן חכם וכו' (מלות קניין כ).

*חיבה, — עי' *חבה.

חִידָה², ט"ז, מ"ר חידות, — א הגדרת דבר לא בתארויו הידועים וברורים לכל אלא ברמזים ותארים רחוקים ולא מובנים בהשקפה ראשנה למה הם מכונים, ולפי הרמזים וההגדרות המליציות האלה צריך למצא הכונה למה נתכון העושה או שואל החידה, Rätsel; énigme; enigma: ויאמר להם שמשון אמורה נא לכם חידה

— ¹ בערב' לזם מנה (א).

² לפי דעת קצת החכמים מקצר מן אחודה כמו בארמ' ובמשמ' סגור. והוא דחוק.

(א) חִידָה

בוולתו וכו' א"ב יהוייב מזה שמה שהוא מת' ייב המציאות אינו גוף (מנח' קנא' לר"י מפסח 20). — ותאר לאלהים: מן העקר הראשון שהוא מציאות השם יסתעפו ממנו ארבעה שרשים כוללים כל הדברים הנתלים במציאות השם שהוא מת' ייב המציאות (סעקריס א יח). וכן שמנו שורש אחד שהוא יתברך מסולק מן התסרוגות לבאר שמת' ייב המציאות לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (סס). התוארים שיוחסו אליו יתברך הם ב' מינים מין ייוחס אליו מצד היותו מת' ייב המציאות ועלה על כל הנמצאים שא"א שיושכל היותו מת' ייב המציאות ועלת כל הנמצאים אם לא ימצאו בו אלו התוארים כמו היותו א' וקדמון ונצחי (סס כ כא).

— יִתְחַיֵּב בדבר, — שְׁחִיבֵי אותו: כל מצוה שגת' חייב ובה ישראל עד שלא באו לארץ נוהגת בארץ ובחוצה לארץ (תוספתא קדוש' א יב). אבותיך פטורין היו (מן המצות) וגת' חייב ואתם פטורין הייתם וגת' חייב בתם (ירוש' שבי' ו לו). תן לי קנס בתי שהיא בידך והוא אומר לא גת' חייב תי קנס מימי והעדים מעידין שגת' חייב קנס (סס סכנו' ו לו ד). אותה שנה (שחנכו את ביהמ"ק ראשון) לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמה גת' חייב ושונאיהן של ישראל בלייה (מו"ק ט). ראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע"י משה אלא שגת' חייב מקושש ונכתבה על ידו (כ"ז קיט). דן את הדין וזכה את הוכאי וחייב את החייב וראה שגת' חייב עניי ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה (סנס' ו:). ב"ד שולחין ומביאין אותן משם (מערי המקלט) מי שגת' חייב מיתה הרגוהו (מכות י:). אילו הייתי עושה הייתי מת' חייב מיתה בידי שמים (תנחומא לו ד). כי ספר תורתנו דברי אלקים והוא בעצמו מופת גת' חייב ו בקבולו בעבור עצמו מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר כמוהו (כוזרי א ה). — יִתְחַיֵּב בנפשו: הבא על בתו וכו' אין להן קנס מפני שמת' חייב בנפשו שמתתו בידי בית דין וכל המת' חייב בנפשו אינו משלם ממון (כתוב' ג כ). הנייעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מת' חייב בנפשו (אבות ג ד). כל המת' חייב בנפשו שוגג מביא חטאת (ירוש' שבת כ ה). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומת' חייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לבותל והעובר בין שני דקלים והשוטה מים שאולים

בָּנִים אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ מִשְׁכָּב וּכְר הָחַיִּי לָכֵן (כַּמָּד' לֹא יֵיתֵי)
 בְּרוּךְ שֶׁ הַיֵּיבֹו וְהַיֵּעֲנֹו לִמֶּנּוּ הוּא (מִסְתַּמֵּחַ כִּכְ' ה'
 ככ), רַבּוּת וְהוֹדָאוֹת לִשְׁמֹךְ הַגְּדוֹל עַל שֶׁ הַיֵּיתֵיבֹו
 וְקִיטִימָנוּ (סוֹ' מ.), — וּבְמִשְׁמֵ* הַחַיִּיקוּ בְּחִיִּים, נִתָּן
 לוֹ מוֹנוֹת: שׁוֹר שְׂאִי אֵתָה מַצּוֹת לֵהֲחַיִּיתוֹ
 אֵתָה מַצּוֹת עַל חִסְמִיתוֹ אֲדָם שְׂאֵתָה מַצּוֹת לֵהֲחַיִּיתוֹ
 אִינוֹ דִּין שְׂאֵתָה מַצּוֹת (עַל) חִסְמִיתוֹ (כִּ"מ פס): —
 וּבְמִלְצֵה בְּרוּחַנוֹת, בִּיחָם לִנְפֵשׁ: נִשְׁמָה שְׁנֵתִי כִךְ
 הַחַיִּיה (תַּע' ככ): — וּבְמִשְׁמֵ* שְׁמָתוֹ: וְאוֹלָם
 חַיִּי אֲנִי וְכו' מִלֵּמַד שְׂאֵמֶר לוֹ הַקִּבְ"ה לִמְשָׁה הַחַיִּיתֵיבֹו
 בְּדַבְּרִיךְ (כִּכ' לג), מַעֲשֵׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד מִתַּלְמִידֵי רַ'
 עֲקִיבָא שְׁחַלָּה לֹא נִכְנְסוּ חֲכָמִים לִבְקֵרוֹ וּנְכֻסִּים רַ"ע
 לִבְקֵרוֹ וּבִשְׁבִּיל שֶׁיִּבְדּוּ וְיִרְבְּצוּ לִפְנֵיוֹ הִיא אוֹמֵר
 רַבִּי הַחַיִּיתֵיבֹו (כִּכ' מ.), — כִּי הַשִּׁיב חַיִּים
 לְמִי שְׂהִיָּה כִּבְר מַת: וְאַלְיֵשֶׁע דִּבֶּר אֶל הָאֵשָׁה אֲשֶׁר
 הָחִיָּה אֵת בְּנָה (מִ"כ ח.), וַיְהִי הוּא מִסְפֵּר לְמֶלֶךְ
 אֵת אֲשֶׁר הָחִיָּה אֵת הַמֵּת (סס ה.), וַיֹּאמְרוּ (הַאֲכָרִים
 אֶל יוֹסֵף שְׁנֵתֵן לָהֶם וְרַע אֶל־מִתָּתָם) הַחַיִּיתָנוּ (כִּלְשָׁם) מִן
 (סס), וְנֹאמְנָן אֵתָה לֵהֲחַיִּיתוֹ מִתִּים בְּרוּךְ אֵתָה יי' מִזִּמְיָה
 הַמִּתִּים (תַּסְלֵת יי"ת, אֵתָה גִּזְרֹו), אֲשֶׁר יֵצֵר אֶתְכֶם
 בְּדִין וּבִלְבָל אֶתְכֶם בְּדִין וְסִילַק אֶתְכֶם בְּדִין וְעִתִּיר
 לֵהֲחַיִּיתְכֶם בְּדִין (יִרְס' כִּכ' ט ג.), —וְהַחַיִּיתָ בְּמִקּוֹם
 הַחַיִּיתָ: הַשּׁוֹנְמִית קִיר אֵתָה עֲשֵׂתָה לְאַלְיֵשֶׁע וְהַחַיִּית
 אֵתָה בְּנָה (יִרְס' כִּכ' ד ז), —וּבְמִשְׁמֵ* רָפָא: וְתַחֲלִימִי
 הַחַיִּינִי (יֵעַ' לֹא יו').

אֲחֵרֶיהֶם שֶׁהֵם כְּמִינֵי חַיִּית מִדֶּרְחֵי חַיִּית — יִצְוֹר שִׁישׁ בֹּרָא
רוח חיים, בפרט החיה על היבשה, Tier; animal; חיה הרמשת
ורדו בדגת הים. ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת
על הארץ (בראש' י"ב כח): וזאת החיה אשר תאכלו מכל
הבהמה אשר על הארץ (ויק' י"ב ב). — ובפרט לא בהמת
הבית, wildes Tier; bête sauvage; wild beast;
והחיה אשר תאכל (ויק' י"ב ט). — ובפרט חיה או עוף (ויק'
י"ב יג). בעוף ובבהמה ובחיה (בראש' י' כג). ולבהמת
והחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל (ויק'
כ"ו י). וזאת העיר העלונה היושבת לבטח וכו' איך היתה
לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק ינוע וידו (ספ'
כ"ו י). — ובפרט חיה רעה, מרפת: ועתה לבו ונתרבו
ונשלכוו באתר הברות ואמרנו חיה רעה אכלתנו (בראש'
ל"ב כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויק' כ"ו י). ושלחתי
עליכם רעב וחיית רעה ושכלך (יחזק' ה' יז). — וכמי:
ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה

(י). והולכות המילדות ומגלות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהן (מד"ר שמות א). — ובהשאלה, ברוח", נתן לה הכ"ה לחיות: דבקה לעפר נפשי חַיִּי בדברך (תה"ל קיט כס). העבר עיני מראות שוא בדרכך חַיִּי (סס לו). ואת נחמתי בעיני כי אמרתך חַיִּי (סס נ). אם אלק בקרב צרה תַּחֲיִי (סס קלח ז). רוח אל עשיתי ונשמת שדי תַּחֲיִי (איוב לג ד). — וגם לדברים לא בע"ח: את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מְחִיָּה את כלם (נחמ' טו). — ב) נתן חיים לפלוני, הביאו לחיים: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו ורע (כז"א יט לז). ישבו ישבי בצלו יְחִיֹּו דגן ויפרחי בגפן (סוֹסֵעַ יד ת). — ג) החזיר חיים למי שנפסקו חייו wieder beleben; rendre la vie à; restore life: אני אֲמִית וְאֲחִיָּה (דנ"ל לז לט). יי' מֵמִית וְנִחְיֶה מוֹרִיד שׂאֹל וְיֹעִל (נ"א כו). יי' העלית מן שׂאֹל נִפְשֵׁי תַּחֲיִי מוֹרְדֵי בַּר (תה"ל לו ד). מכלכל חיים בחסד סִיָּה מְתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים (תפ"י י"ח, אֵתָה גִּמּוֹר). — ובהשאלה, במשמ' תַּחֲיִי, העם במקדש: הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר הלא אתה תשוב תַּחֲיִינוּ ועמך ישמחו בך (תה"ל פס וי). — ודברים לא בע"ח, מְחִיָּה עֵיר חֲרֵבָה וּבְדוּמָה, חזר ובנה אותה, תקן בדקה: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויזאב ויחיה את שאר העיר (דס"ח י"א ת). ויאמר (פנב"ש) מה היהודים האמללים (ששבו לבנות את החומה) עשים היעזבו להם היוזבתו היכלו ביום הַיְּחִיֹּו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ' ג לד).

פֶּסַע, חֲתִיָּה, הַחֲתִיָּה, הַחֲתִיָּתָם, הַחֲתִיָּתָנִי, הַחֲתִיָּה, הַחֲתִיָּה
הַחֲתִיָּה, הַחֲתִיָּה, הַחֲתִיָּה, — כְּרֹב שְׁמוֹשׁוֹ כְּמִן פֶּלֶל, (א)
הַחֲתִיָּה בְּחִיָּם: וְאֵת רֶחֶב הַזֹּהֶנָּה וְאֵת בֵּית אֲבִיהָ וְאֵת כָּל
אֲשֶׁר לָהּ הַחֲתִיָּה יְהוֹשֻׁעַ (יֹסֵף ו' כס), וְעַתָּה הִנֵּה הַחֲתִיָּה
יִי אֹתִי כַּאֲשֶׁר דָּבַר זֶה אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁן שָׁנָה (סס יד
י), אֲוִלִי נִשְׁתַּח מִפְּנֵי כִי עָתָה גַם אֲחַכֶּה הִרְגַּתִּי וְאוֹתָהּ
הַחֲתִיָּה (כְּמֹדֵךְ כֵּן ג), לֹא הַחֲתִיָּתָם אוֹתָם לֹא הִרְגַּתִּי
אֲחֵכֶם (שֹׁפֵט מ יט), וְנִתְּנָם לִי אוֹת אִמִּת וְהַחֲתִיָּתָם (י'
אֵת אֲבִי וְאֵת אֲמִי (יֹסֵף ב יבג), וְאֵת נַעֲשָׂה לָהֶם
וְהַחֲתִיָּה אוֹתָם (סס ט ז), שְׁנַיִם מִכָּל תְּבִיאָה אֶל הַחֲתִיָּה
לְהַחֲתִיָּת אֶחָד (כְּרֹב' ו' יט), וְהַגְדִּיל חֲסֹדֶךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ
עִמָּדִי לְהַחֲתִיָּת אֶת נַפְשִׁי (סס יט יט), וְיִמְדַּד שְׁנֵי חֲבָלִים
לְהַמִּית וּמֵלֵא הַחֲבֵל לְהַחֲתִיָּת (ק"ח מ ז), וְכָל הַמָּה

(—¹) בקצת ספרים והחייתם מלא.

יס). ומתוכה דמות ארבע חיות וזה מראהן דמות אדם להנה וארבעה פנים לאחת וארבע בנפים לאחת להם וכו' (שם א' ו-). ועי' חו', ת"ג חיה.

ב. **חִיָּה** ⁽¹⁾, ש"ג, סמ' חית, כנ' חיתק, — שבט, עדה, גרור, בני שכונה אחת, בני גרור אחד, Sehar bande ; troop : יובאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית ⁽²⁾ פלשתים חנה בעמק רפאים (ש"ג כג יג). — ובמשמ' עס; נחלתך ונלאה אתה כוננתה חיתק ⁽²⁾ ישבו בה (תה"ל סח י"א).

ג. **חִיָּה**, ש"ג, — כמו חנה; ויאספו פלשתים לחיה ⁽³⁾ ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים (ש"ג כג י"א).

ד. **חִיָּה**, ש"ג, — א) רוח החיים, הנפש, Seele; âme; soul : וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (חיוכ לג כ). יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח (שס יח). ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממחים (שס ככ). תמת בנער נפשו וחיתם בקדשים (שס לו יד). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (תה"ל קמג ג). פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי ⁽⁴⁾ באור תראה (חיוכ לג כח). ותגע למות נפשי וחייתי לשאול תחתיות (כ"ס גני נא ו). — ואמר הפיטן : וזמן פחי מוקשיו פרש להשפיל גאונו, ומות יקרא אותי לשום בשאול חיתי (רמב"ט, פומ' ליוס"כ, נורא). — ב) במשמ' חיים : בי המוכר אל הממכר לא ישוב ועוד בחיים חיתם ⁽⁵⁾ בי חוון אל כל המונה לא ישוב ואיש בעונו חיתו לא יחתקו (יחוק' ז יג). — והשתמשו במליצה זו המופרים : שאחר שתשכבו שמה בהיותכם אתם כלומר בחיים חיתם כחם ובכריאות שם תשארו נופלים שרוד (פענת רוא, שלח).

⁽¹⁾ בערב' חִיָּה (ח' א). — ⁽²⁾ כבר אמר ריב"ג : וחית פלשתים חיתך ישבו בה עדה, ע"כ. וגם חית קנה פרש ריב"ג במשמעה זו, ואחרים מפרשים מן א. חיה. ועי' קנה. ⁽³⁾ כך ריב"ג, וז"ל : אבל ויקבצו פלשתים לחיה ענינו נקבצו אל הבתים המקבצות בחדד וחקבוץ חות יאיר. ע"כ. והחדשים אמרו כי הכונה היתה לחיה, ר"ל להמקום שנקרא לחי. ובאמת זה מסתבר מאד, אבל, כונת בעלי הנקוד היתה כודאי במשמ' שיחם לה ריב"ג, ועפ"י כונתם והסכמת ריב"ג יש לה למלא זו זכות בלשון. ⁽⁴⁾ כך הכתיב, וחקריא חיתו — ⁽⁵⁾ הסכימו כל החדשים כי הכתוב משובש ואין לעמד על הנוסחה האמתית. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו המופרים

למינה (נראש' א' כס). ויקרא האדם שמות לכל בהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה (שס כ כ). פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט). ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החות (מ"כ יד ט). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה (שע' מג כ). וברתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה (סו"ש כ). — וחית הארץ : לשד ולבמן תשחק ומחית הארץ אל תירא (חיוכ ס ככ). — וחיתו ⁽¹⁾ כמו חית : ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (נראש' א' כד). כל חיתו שדי אחיו לאכל כל חיתו ביער (שע' נו ט). כי לי כל חיה יער בהמות בהררי אלף (תה"ל נ י) ישקו (המענינים) כל חיתו שדי וישברו פראים צמאם (שס קד י"א). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שס כ). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידוך לחיתו ארץ (שס עט כ). ורבעו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ולינו (פני כ יד). — וככל : ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (שע' מ יו). ומגרישיהם יהיו לבהמתם ולרשעם ולכל חיתם (כמד' לג ג). לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגור (תה"ל עח כ). כלב מין חיה ר' מאיר אומר : מין בהמה מה הפרש בין ר' מאיר לתכמים אלא שהכותב חייטו לבנו ר"מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא' ס ו). — ואמר הפיטן : הם השיתום כמו הללי קבר, לכן חיתם סגרה לדבר (יוזר כ פסת, נעשר). — *חית שן : מי יחון חובר נשוק וכל הקרב אל חית שן כן חובר אל איש זרן ומתגלל בעונותיו (ב"ס גני' יג יגיד). אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט גבראו חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים רשע (שס לט כט-ל). — *חית חים : הרי חית חים הרי כתוב בהן למיניהן (יכוס' כלא' א כו). — ומ"ד : זה חים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות (תה"ל קד כס). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות כל יעלנה (שע' לא ט). ראיתי את האיל מגנה יפה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני' ח ד). — ג) החיה אשר ראה יחוקאל בתיוון : וירמו הכרובים היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחוק' י

⁽¹⁾ סימן הסמ' העתיק, כמו בנ', וי"א גם מענינו. מים. ועי' בהמבוא, חלק הדקדוק.

(מ"ד"ר סה"ש, שני שדיך).

חֵיָה, ת"נ. מ"ד חיות, — אשה שיוולדת מהרה, בלי עזרת מילדת: ותאמרנה המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצויות העבריות כי חיות¹ הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א' יט).

* **חֵיָיב**, ש"ו, מ"ד חייבים, — א' סה"פ מן חייב: מוטב להפריש מפתור על חייב (ירוש' תלס ג יט). מכפר (השעיר) על הודונות ותולה על השגגות בדבר שיש בו חייב קרבן (שם יומ' ח מה:). מהן לחייב ומחן לפטור (שם כ:). חייב חטאת (שם ג:). מוכחו את למד חייב ו (ירוש' כתוב' ט לז ד). חרי בשעת חייבן לבא לידי מצה וחמץ (שם תלס א נז:). — ב' "הכרח: אבל אינו מאמין כי חייב מציאות העולם מאת הבורא ר"ל מהסבה הראשונה בחייב הצל בשביל חנוק או חייב החמימות בשביל האש (ר"י חריו, מ"כ כ כא). אין ראוי שיוחסו אליו על צד החייב כלל כי התוארים שיתואר בהם מצד עצמו ועל צד החייב לא די שאינם שכתים אבל הם גנות כחקן (העקרים כג). יש בכח השכל האנושי להשיג חרברים על אמתת מהותם על כל מרחק וכלליהם ולהשיג חייב הפרטים מהם וחייב הכללים מהם מהפרטים (הקד' עה"פ לאחן לע"ף). הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א"כ הבורא אינו גשמי הנה חייב התולדה הוא מכואר בעצמו (ספורט, אור עמים כת). כבר יודה בעל ריבנו בסבה תכליתית בדברים הטבעיים ולא ימנע מזה היותם על צד החייב מאתו יתברך והיות הרצון קדום בו (מנח' קהל' לר"י מפסא 96). מקצת מהמהתכנים באמונות ומהם ראב"ע באו להאמין בחייב הכובכים ואמר כי הטוב והרע הבאים על בני אדם הם ע"פ חייב ים (האמו' לנש"ט פלקיירא ט ב). כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חייבים והחייבים מ'עמים (אמונה רמא 94). — 'בחייב, בחיוב ולא בשלילה, bejahend; affirmative; matif: וכלל הדבור המרכב מהספור והמספר ממנו היה חייב או שלילה (מלות סגיון א). ונקרא מה שיורה עליו מענין החייב והשלילה איכות המשפט (שם ב). ויהיה החייב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד (אמונה רמא א ד). ואין ספק שכל אחד מהדבורים נמצא מעשה ולא תעשה

¹ פרשו הקדמונים כמו ה.חיה, במשמ' מילדת,

אך זה אינו מתישב הייב במליצת הכתוב.

(ג) חַיָּה ירו, כמו מחיה: ברב דרכך ינעת לא אמרת נואש חַיָּה¹ ירך מצאת על כן לא חלית (ישע' נ"י). ה.חַיָּה, ש"ג, מ"ד חיות, — א' מילדת, מי שמטפלת בחיולדת, Hebamme; sage femme; midwife: האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו חיה טמאה (חול' ד ג). נאמנת חיה לומר זה יצא ראשונה (מוספתא כ"ב ז כ). לעולם יבקש אדם חיה חכמה יודעת לשמוך רגליה בעת הלידה ולעצור בטנה למטה ולעשות לה הדברים הראויים לאותה שעה (לדס' לזכר א ג). — ומ"ר: מפני מה ראשיתן של בבליים סגולות וכו' מפני שאין להן חיות פקחות (שם לה). — ב' האשה היולדת, Kindbetterin; accouchée; lying-in woman: והמלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל (יומא ח א). והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן חרי זה מדרכי האמרי (מוספתא שנת ד). החיה בשעה שיושבת על המשבר (ירוש' כ"ב ג יג ד). שלשה צריכין שימור וכו' חולה חיה חתן וכלה (נרכ' נד:). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו' סחללין עליה את השבת (שם קנט:). כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת (שם:). שלשה מתין כשהן מספרין ואלו הן חולי מעיין וחיה והדרוקן (ערוכ' מא:). עושין מדורה לחיה בשבת (שם עט:). ג' ספתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן ספתחות של גשמים וספתחות של חיה וספתחות של תחית המתים (תענ' כ). רבינו י"ג שנה חשש בשינוי וכל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה אשה עוברת (מ"ד נח"ל' לו). כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תראי כי בן ובר לידת (שם פנ:). — ומ"ר: באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' נח"ל' ט לז). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה מנין לי לספק במאכל ובמשתה כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן (מ"ד שמות ג). — ובמליצה בהשאלה: מרים ויוכבד הן חיות הן של ישראל

הרבה כמליצה זו, בחיים חַיָּה, בכונה בחייו, — ¹ החליטו החדשים כי הכתוב משבש והגיהו חיות, חֻקָּת, וכדומה. אך כל זה אינו מרפא מליצת הכתוב.

ממנו שלשת החושים שהם הראית והשמע והריח (מ') אלדכי, ש"א ט). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרש"ג נ). ולא נשתנו המבעים במאומה מן החי הכהמי ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית אבל נשתנו באדם ונכספו לצורה יתירה (כוז' ס י). וחומר ב"ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת שבהם היא חומר לנפש החיונית (כ"א ח"ת, רוח תן מ). הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיול (אטולר אלפרני, במקות הנפש). שהנפשות נ' מבעית וחיוניות ונפשית (ח' פרק' לכרמכ"ס ח). כח נפש החיונית יכולה כח ההרגש (ט"ח לר"א קקלא' טו). וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם ונתן למבעים מה שיספיק להם מהמנותה והשיגה ולחיונים מה שיספיק מהקיצה והתנועה במעשה העולם או יקרא אל עדתי כמושל (כוז' ג ס). הרפואה תענין ביסודות והמוגים והליחות והאברים הפשוטים והמרכבים והרוחות וכתותיהם הטבעיים והחיוניים (קאנון א"ח כ). והגשם הזה הרוחני הוא נושא לנשמה השכלית והוא הרוח אשר בלב האדם שלא ימשכו בלבד ממנו הפעולות הרוחניות והחיוניות וההרגשיות כמו שיעשה רוח שאר הב"ח (מעפ' ס' מו). הם נכללות תחת סוגים שלשה סוג המצות הנפשיות וסוג המצות החיוניות וסוג המצות הטבעיות (אמרי נעם וזר יבאל).

החיוניות. ש"ג, טבע הכח החיוני : שהנפש הצומחת אשר בב"ח ג"כ באילנות אלא שב"ח קבלה כח החיוניות אשר היא צורתה העצמית (כ"א ח"ת, רוח תן מ). לקיים נפשי בקרבי גם אחרי שנשבר גופי ובטל חיוניות כל בשרי (כ"מ אלטיך, איזכ' יב ט).

חיות. ש"ג, — השם המפשט של פעולת החיים : זיקה המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמור הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהינה צררת עד יום מתן אלמנות חיות¹ (ש"ב כ ג). — ובכלל "החיים : ומה במקום חיות ג' או מתיראין במקום. מיתתנו עאכ"ו (נרנ' סא). אמר הקב"ה חיותך בידי וחי ואתה מתאונן (מד"ר איז' מ' וס). לפי שאין הבורא נודע אלא מצד מעשיו ויכלתו והיכולת מורה על החיות (תשו' גח' ליק קט). נפש חיה נפש שיש בה חיות (כס"י נראש' א כא). אפילו יש בהן חיות הרבה שמדברים אע"פ

כי אם אמר בשלילה לא יהיה לך הנה נשאר היהוד בחיוב יי' אלהינו יי' אחד (כ"י אלכנאל, יתרו).

חיובת. ש"ג, — כמו חיוב : מי שרוצה לברוח מחמת חיוב שאינו רוצה לשלם לגוים מה שהיוב להם ועמד אחד וגילה הדבר לגוים. אין לו דין מוסר (לגוס, נוקי ממון שפט יב). אם השלוח אינו בר חיובת המשלח חייב (סס, ננסה שמת ח).

חיובי. ח"ג, לנק' חיובית, מ"ר חיוביים, חיוביות — של חיוב, מטבע החיוב : כל תואר שיתואר בו הוא יתעלה הן שיהיה חיובי או שוללי ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (העקרים כ' ט). ועל כן אי אפשר לדבר בהם דרך חיובי וכל שכן להאריך בהם (סס כג). כי ענייני השלילה לא יורו על ענין כלל ואם לא יהיה שום תואר חיובי כמו שהסכימו הפלוסופים מי יתן ואדע במה תפול הדיועה כי השלילה לא תוליד לנו דיועה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). אפשר שיקוימו אליו יתברך תארים חיוביים אותן שאין המלש מליחםם אליו כמו חי וחכם וכו' (העקרים כ כא). אחרי כן ביאר הרהקת התארים החיוביים ממנו ית' לסלק ולהרחיק כל ספק מאחדותו (מעפ' ס' ט א).

חיול. ש"ג, — סה"פ מן "חיל : אין צור חלף, תבנית כל גלף, לבושל חיול חולף, למכשל חית שולף (זול' שנת א' חכס, אין לור).

החינו. ח"ג, לנק' חינוית, מ"ר חינויים, חינויות, — של חיים, מטבע החיים, כח החינוי וכדומה, lebens; animal ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוז' ס יב). והבין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחניות ובין הגשמיות והם הדרם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (ח"ס, עמוד' ס' ט). אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם נשלל זה הכח (כח הדברי) מונח עם הכח החיוני לבד היה אוכל לשעתו (מו"נ א עס). יצר הרע הוא הטבע החברי החיוני (מלמ' התלמוד, ויגש). והכח החיוני הוא אשר ינהיג ענין הרוח אשר היא מרכבת החוש והתנועה (קאנון א"ח). אמנם הכח החיוני הנה רצונם בו אשר בהגיעו באברים יבינם לקבל כח החוש והתנועה ופעולות החיים (סס ד). והרוח אצלו הוא הרוח החיוני המתילד בלב (מעפ' ס' ח ס). חומר מוח הראש מורכב מלחות והוא רך וחיוני רצונו לומר יש בו כח חיוני ובעבור כן ישתלשל

¹ י"ם כי צריך לקרא חיות

חֵי ¹חֵי, — אומנות החֵי: מי שצריך לו בגד במעד אם הוא הדיוש במלאכת החֵי יטות דהיינו שאינו מהיר במלאכת התפירה (פלגוש, או"ח תקמ"ה).
חֵי, — עי' תד.

חֵי ²חֵי, פ"ע, — צחק, צחק צחוק קל, lächeln; sourire
to smile: וכבר היו מהלכין ר"א ור"י ורבן גמליאל ורבי עקיבא והיו מהלכין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מפלים מאה ועשרים מיל התחילו היו בוכים ורבי עקיבא מצחק אמר להן (ר"ע) רבותינו מפני מה אתם בוכין אמרו לו הרי גאון עמנו ומקום מקדשנו ותפארתנו חרב בעונונו וכו' ולא נבכה אמר להם אף אני לכך מחיך אם כך הוא עושה למבעיסוי לעושי רצונו על אחת ממה וכמה א"ל ניהמתנו תתנחם ברגלי המבשר (מד"ז רות, יעס"ה). מתקבצים עליהם עוד איוה בני אדם עד שנעשה איוה קבין ואומרים איוה דברי הלצות והם מחיכים ושוחקים (ספור מעש' להר"ן ק).

חֵי ³חֵי, פ"ע, — כבד פה, מנגנים: אמרו ישראל (למשה) אתמול אמרת לא איש דברים אנכי ועכשיו אחה מדבר כל כך א"ר יצחק אם אתה חייך שנה את התורה והתרפא (תנחומא דכ"ז ב).

חֵי ⁴חֵי, פ"ע, — מי שמחיה, מְחִיךָ: למען חֵיךָ (מכורב בשר, המלמד תורה בכל כלי שיר, מנסך לפניו כתאב שתות מים (סוכ' ל"ב) לנשכר, למען תמים).

חֵי ⁵חֵי, ממנו א. חיל, ב. חיל, חילת.

חֵי ⁶חֵי, פ"ע, — הרעדה וההתפתלות של היולדה: שמענו את שמעו רפו ידינו צרה התוקתנו חיל ביולדה (ימ' ו כד). מה נחנתי בבא לך חבלים חיל בילדה (ש"ס כ"ג). החויקך חיל ביולדה (מ"ד ד ט). רעדה אחותם שם חיל ביולדה (תה"י מה ז). — ובכלל רעדה מפני פחד: שמעו עמים ירגזון חיל אחו ישיבי פלשת (שמות וס יד). — ואמר הפיטן: ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין (מוסף א ל"ה, ונתנה חוקף). וממעל לרקיע כמראה דמות כסא, ועות כלי לאות מחיל כסא, חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא (ש"ס, ומות). אימתי בחיל כפור, בעותה בחשבון הספור (יול"א סכות, אימתי). ילבש חרדה כנשך אפעה ימצא מרורות פתנים בקרבו, הומה בחילו ליום המות כי יבחי לו לניא צלמות (רמב"ם,

כן מחין פתאום (סוף ערב' מ"ה). כונב. הלמאה לפי שמפרסת לאחר שנחתכה והיינו מקצתו שהוא ככולו שיש בו חיות (סוף מ"ה). כי' כחות בחיות האדם ואם תחפין קרא אותם בני שמות נשמה ורוח ונפש (רמב"ם, יסוד מור"ה). שבעקרו של אדם יש בו עובי בשר שאין בו חיות (מוסף מ"ה נ"ה). שיתואר הדבר בחלק גדרו כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור (כ"ס א"ת, מ"ה א נ"ה). ובאמר שלהם נפשו חיות והם הצמחים כלם אמנם אנהנו לא נקראם בעלי חיים ובאמר שבהם חיות כחיי האבר הנרדם (אמונה רמ"ה ו). ותהיה אם כן צורה אחת במספר צורה לגשמים רבים על שתדבק בכל אחד מהם דבקות בעצמה באופן שתתן חיות לכל אחת מהם (רמב"ם, מלח"ה' ו' א י"ט). כי יש נפש אין בה חיות, והיא נפש הצומחת (רמב"ם, מלח"ה' א כ). ואין ספק כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו (הקד' ספורנו על הסוד). אם אין חיות בחוממו ודאי מת הוא ויגיהו (ר"י על רמב"ם, ימ"ה). וחיותך לבבנו נגעים כנגעי איש אשר עמקה שאתו (רמב"ם, כ"ה א' למחלוקה, נס"ר סג"ד). חשבוננו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותנו בשני העולמים (ח"ה, חשבון נפס"ג). ואמנם לצורך חיותם כבד הספיק להם בהתפשטות הגבורות (עמ"ס, קרית ארנ"ה קיד).

חֵי ⁷חֵי, פ"ע, — אומן עושה מלאכה בחושים, תופר בחושים, Schneider; tailleur; tailor: לא יצא החייט במחמו סמך לחשיכה (שנת א ג). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (ב"ב כ"ה). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואילו הן החייטים הספרים והכובסין (פסח' ד ו). כל שעוסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין (תוספתא קדוש' ס יד). — ומשל: וזה משל הדיוש בשביל עון הנפה הרגו החייט (לזר המור, נח). — עי' תפירה.

חֵי ⁸חֵי, פ"ע, — תפר מעשי חֵי: ואת עורות גדיי העוים הלביתה על ידי וכו' ויתכתן וחייטן על ידי וכן על מקום חלק שבצוארו (ש"ס ע"ב, רמב"ם כ"ט). — ואמר הפיטן: מה תשאלון אם חמא ומר מעל, נסע ובא יום לבית הבעל, תפר וגם חייט חלון הנעל (פנ"ק רענניס, ומ"ד ליום ד).

(¹) מצוי באמר' (²) — לא נתברר מקורו.
(³) דוד שאמר ושחקתי לפניו.

עזר לילי). — ומ"ר: עד מתי אוחיל והתחולת חיל ונפשי לה תחיל בחילי מבכירות (רש"י, שר מספד ותנחומי, סאסיף תרנז).

בִּיחִיל, פ"ע, עזר חל, עת' יחיל, תחיל, ובהוסף נ תחילין, יחיל, יחילין, יחילין, כמו בחול: כמו הרה תקריב ללדת תחיל תועק בהבליה (ישע' כו י). בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה ובר (שס סו י). הוי אסר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין (שס מס י). ונבחרו צירים וחבלים יאחזון ביולדה יחילין איש אל רעהו יחמיהו (שס יג ח). — ובכלל רעהו: מפניו יחילו עמים (יוא' כ ו). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו (ירמ' ס כב). יחיל מלפניו כל הארץ (דנ"ה יו ל). — וחלב: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תה' נה ה). — ודברים לא בע"ה: תרא אשקלון ותירא ועוה ותחיל מאד (זכר' ט ה). ראוך יחילו הרים (תנ"ך ג י). ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות (תה' עו יו). ראתה ותחיל¹ הארץ הרים ברונג בסמו מלפני יי' (שס לו ד-ה).

יִחִיל², פ"ע, עת' יחיל, יחילין, — הצליח ועלה יפה, gelingen ; réussir ; be successful

על בן לא יחיל טובו (איוב כ כה). רשע כגבה אפו כל ידרש אין אלהים כל מומותיו יחילו דרכו בכל עת טרם משפטיך מנגדו (תה' י ד-ה).

יִחִיל³, פ"ע, עזר חל, חלה, עת' יחיל, — כמו יחל, במש"ש המתיין: ויראו (עבדי המלך) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה ויחילו עד בוש והנה אינגו פתח דלתות העליה (שופט' ג כד-כס). ויחל³ עוד שבעת ימים אחרים ויפך שלח את היונה מן התבה (ברא' ח י). טוב ויחיל⁴ ודומם לתשועת יי' (איוב' ג כו). כי חלה לטוב וישבת מרות (מ"כ א יב).

יִחִיל⁵, חיל, ש"י, סמ"י חיל, בהפס' חיל, חילין, חילין, מ"ד חילין, חיליות, חיליות, חיליות, — א) כח ועז,

עזר לילי). — ומ"ר: עד מתי אוחיל והתחולת חיל ונפשי לה תחיל בחילי מבכירות (רש"י, שר מספד ותנחומי, סאסיף תרנז).

בִּיחִיל, פ"ע, עזר חל, עת' יחיל, תחיל, ובהוסף נ תחילין, יחיל, יחילין, יחילין, כמו בחול: כמו הרה תקריב ללדת תחיל תועק בהבליה (ישע' כו י). בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה ובר (שס סו י). הוי אסר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין (שס מס י). ונבחרו צירים וחבלים יאחזון ביולדה יחילין איש אל רעהו יחמיהו (שס יג ח). — ובכלל רעהו: מפניו יחילו עמים (יוא' כ ו). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו (ירמ' ס כב). יחיל מלפניו כל הארץ (דנ"ה יו ל). — וחלב: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תה' נה ה). — ודברים לא בע"ה: תרא אשקלון ותירא ועוה ותחיל מאד (זכר' ט ה). ראוך יחילו הרים (תנ"ך ג י). ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות (תה' עו יו). ראתה ותחיל¹ הארץ הרים ברונג בסמו מלפני יי' (שס לו ד-ה).

יִחִיל², פ"ע, עת' יחיל, יחילין, — הצליח ועלה יפה, gelingen ; réussir ; be successful

על בן לא יחיל טובו (איוב כ כה). רשע כגבה אפו כל ידרש אין אלהים כל מומותיו יחילו דרכו בכל עת טרם משפטיך מנגדו (תה' י ד-ה).

יִחִיל³, פ"ע, עזר חל, חלה, עת' יחיל, — כמו יחל, במש"ש המתיין: ויראו (עבדי המלך) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה ויחילו עד בוש והנה אינגו פתח דלתות העליה (שופט' ג כד-כס). ויחל³ עוד שבעת ימים אחרים ויפך שלח את היונה מן התבה (ברא' ח י). טוב ויחיל⁴ ודומם לתשועת יי' (איוב' ג כו). כי חלה לטוב וישבת מרות (מ"כ א יב).

יִחִיל⁵, חיל, ש"י, סמ"י חיל, בהפס' חיל, חילין, חילין, מ"ד חילין, חיליות, חיליות, חיליות, — א) כח ועז,

- ¹ בקצת ספרים ותחל.
- ² לא נתברר היטב מקורו.
- ³ יש מפקקים באמתת צורה זו וסבורים כי הוא כמו ויחל שבפסוק י"ב שם, שהוא לפי דעתם מן יחל. — ⁴ אולי הוא תאר יחיל.
- ⁵ בערב' חיל a) כח. בארמית וסורית חילא,

a) حيل

כמו"ב במש"ש כח. ועוד לא נתברר הרבה אם היתה מלה דומה לו משמשת גם באשור' במש"ש זו. — ¹ בגמ' (תע"ז ז). הובא פסוק זה בצורתו כנוסח' שלנו,

המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הכאים אחריהם בים (שמות יד כח). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ' לז ב). וחיל פרעה יצא ממצרים (סס לו ס). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו (דכר' יא ד). ועל ידם חיר צבא שלש מאות אלף (דסי"ב כו יג).—ובהשאלה: ירוצצו כבדקים, חיל וועות וויקום, לפידים דולקים, וכבוק בווקים (יולר סכ"ג, גוליאש).—ובמוברת: וישלח שמה סוסים ורכב וחיל בכד (מ"ב ו יד). ואלה יצאו מן העיר גערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם (מ"א כ יט). ואתה תמנה לך חיל החיל הנפל מאותך וסוסים בסוס ורכב ברכב ונלחמה אותם במישור (סס כס). ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני' יא כס). ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בבח חיל לעזר למלך על האויב (דסי"ב כו יג). חילי הגדול אשר שלחתי בכם (יוא' כס) פרס ולד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך (יחוק' כו י). מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשוו מבועי בים סוף (שמות יא ד).—וגם חילי) בסוברת: וישלח מלך אשור וכו' אל המלך חוקיהו בחיל בכד (ישע' לו כ, מ"ב יח יו).—איש חיל, אנשי חיל: ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויחזקו את גיורת שאול ואת גיורת בניו (ש"א לא יב). ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף הרב (ש"ב כד ט). ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם (סס יא יו). היו גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (ישע' ה כב). איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). מנן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת (נחו' כ ד). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' טו ו).—ונגבור חיל: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה (ש"א יו ית). אנשים גבורי חיל דרכי קשת (דסי"א ח מ). בני שמעון גבורי חיל לצבא (סס יב כו).—שַׁר תַּחֲלִיל שָׁרֵי הַחֵיל: יואב שר החיל (ש"ב כד ב). ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך (סס ד). וישם שרי החיל בכל הערים (דסי"ב ג יד). וישלח עמי המלך שרי החיל ופרשים (נחמ' כ ט).—ומ"ר חילים: וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ"א יא כ). חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים (דסי"ב ז י). ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושמע ועבר (דני' יא י).—ואמר הפיטי:

בללית, זה וזה. — ¹ נשאר בצורה הקדומה.

שמונים בני חיל (דסי"ב כו יו). — ב) עשר, רכוש ¹. Vermögen, Reichtum; fortune, richesse; wealth richness: בהכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחוק' כח ד). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי יגוב אל תשיתו לב (תהל' סכ יא). חיל בלע ויקאנו מבטנו וירשנו אל (איזכ' כ יא). אם שמת' זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטתי אם אשמה כי רב חילי וכו' בכיר מצאה ידי (סס לא כד-כס). חילך ואצרתך לבו אתן לא במחיר (ירמ' יא יג). ברב חכמתך בורבלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך (יחוק' כח ס). לא יעשר ולא יקום חילו (איזכ' יא כט). ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבנו (כדל' לא כט). הבטחים על חילם וברב עשרם יתהללו (תהל' מט ז). יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאתרים חילם (סס יא). ושאף צמים חילם (איזכ' ה ס). והיה חילם למשמה ובתיהם לשממה (לפני' א יג). והחרמתי לוי' בצעם ויחילם לאדון כל הארץ (מיי' ד יג). חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו (ישע' סא ו). וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג ככ). משיב יגע ולא יבלע בחיל ² תמורתו ולא יעלם (איזכ' כ יח). — ומ"ר: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו).—ובמשמ' משתפה, כח ועשר: אל תתן לגנשים חילך ³ ודרכיך למחות מלכין (משלי לא ג). — ואמר בן סירא: אל תשען על חילך ³ ואל תאמר יש לאל ידי (כ"ס גני' א ה). — וחיל הצמח, הגפן, פריי: כי עץ נשא פריו תאנה ונפן נתנו חילם (יוא' כ כב). כח למלחמה, צבא אנשים להלחם באויב, Heer; armée; army:

והשתמשו בו לצו"י דרשתם, אך אין לברר איוו משמעה בדיוק יחסו הם למלה זו. לפי דרשתו של ר' אמי יש לשער כי הוא פרש, או לפחות דרש וחילים במשמ' בקשה ורחמים, אולי מלשון אחלה פניו, אך רוב הקדמונ' והחדשים פרשו חילים במשמ' כח, אעפ"י שאין הכתוב מתיישב היטב לפי פרוש זה, כי המליצה לברול יגבר. כח אינה טבעית. ולכן נטה ריב"ג מכל הקדמונ' בפרוש מלה זו ויתם לה משמעה אחרת, שיש לה מקום בברול חר, והוא: פגיונות, והרבה טרח שם להוכיח אמתת פרוש זה, אך לא עלה בידו, ורגלים לדבר כי הכתוב לקוי, אך במשמ' כח כבר השתמשו במליצה זו משוררינו. — ¹ בערב' חול a. — ² במשמעה זו פרשו המפרשים כאן, והחדשים הגיהו בחילי. וכדומה, ולפי ההקבלה עם דלת הפסוק, משיב יגע, אולי צ"ל מה מחיל, ועי' עלם, תמורה. — ³ אולי במשמ' של כח, או במשמ'

^a جَوَل

ישועה ישית חומות וחל (יפ' כו א). חשב יי להשחית חומת בת ציון נמה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומת יתרו אמללו (לכ' כ ח). התישבי מנא אמון הישבה כיארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה (נחם ג ח). סבו ציון והקיפיה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה¹ סמנו ארמנותיה (תה' מח יג-יד). ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כמיט חוצות הנה אדני יורשנה והכה בים חילה² והיא באש תאכל (זכ' ט ג-ד). שאלו שלום ירושלם ישליו אהבוך יהי שלום בחילה³ שלוח בארמנותיך (תה' קכג ו-ז). והרוח אשר בין החומה הגדולה ובין החיל: הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם (כלים א ח). לפנים ממנו (מחומת הר הבית) סורג וכו' לפנים ממנו החיל עשר אמות וי"ב מעלות היו שם (עדות כ ג). שני שערים היו לבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה (סס א ז). וחולקים אותו לג' חלקים א' ניתן בחיל וא' ניתן בהר המשחה וא' היה מתחלק לכל המטמרות (פרס ג יא). ומשם (בהר הבית) מעלין אותו (את חוקן) ומשיבין אותו בחיל ומשם מעלין אותו ומשיבין אותו בלשבת הגזיו (תוספתא שקל ג כו). ושאר בתי דינים של שלשה שלשה היו בירושלם אחד בהר הבית ואחד בחיל (סס פס' ז א). יצאה בת הראשונה וישבה לה בהר הבית והשנייה בחיל והשלישית במקמה (ירוש' פס' סוף ס). פתח שהוא פתוח לגג ולגינה הרי הוא כפתוח לחיל וכו' ותבנים אומרים הרי הוא כפתוח לשוק (סס מגי' ד עב ג).

ב. **חיל**, חיל, ש"ז, —א) בתכונה וחכמת הכוכבים, צורת

הכוכבים בהמולות, Tierkreis-Zeichen; signe zodiac; zodiaque : אמר לה הקב"ה (לכנ"י) בתי שנים עשר מולות בראתי ברקיע ועל כל מול ומול בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון וכו' וכולן לא בראתי אלא בשבילך (ברכ' לג). כחות הגלגלים והמולות והחיליים בערכים ההיום מהם (נוזרי א ח). ומהם פי שמיים אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיליים או מערכת מול וזולת זה (סס לו). —ב) בהנדה וכדומה, "כל אחד משלש מאות וששים חלקי

חצובי בחלים, חיליים חיליים, אומרים קדוש (כ"י סלוי, יוס"כ, אסודי סג). —וכמו "חילי : ובשעה שמגיע כתר כל חילי מעלה מודעותם וכו' בשעה שהוא עובר על כל חילי מרומם ובתר שלו פותחים פיהם ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (פסיק' רנתי כ). —וכנ"ל : זלעפה אחזה ציון והיכליה, חדרה רוחה נמוגו חיליה (סלוי י' טבת, אז). —"וחילות : בחיליות של בית דוד (כ"ס ית). אלו היה מבקש לשכור לו חיליות להלחם כנגדן ספק נוצחין ספק נופלין (מד"ר נמד" כ). —ואמר הפיטן : ענה עמך אלי ושמע חפלות, ופנה כובד עזלי אלהי חילות, וסלח למעלי וקבל מלות (סלוי) לשמור" כפור, ענה. דרך מלבים לחיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם (מכ' נשלח א). משל לאנטיקוסר שהיה מקדים חיליותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו (ספרי, נסעלותך פג). קרא (פרעה) לכל חיליותיו ואמר להם אי אתם יודעים שבעל צפון כנס על ישראל כל האריות שבמדבר (מד"ר שמות טו). מיד התחיל מגיז חיליותיו למלחמה (סס ויקר' יו). שלח ואמר לחיליותיו כל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם (סס סס"ג, מלאווי). וכיון שתור בגלגל המה בימי חזקיהו מלך יהודה ישן לו (מרודך שהיה עובר לחמה) ועמד ומצאו שחרית בקש להרוג כל חיליותיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (סס). וסתר כוש זה תרחקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיליותיהן עליך ועבדו זה חזקיהו וסייעתו (סס, אחי מלכנון). משל לעבדו של מלך שעשה מעודה לחיליותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא אמר לו המלך הלואי השוית אותי בכל חיליותי (סס אסת' גס ושתי). —ועי' מלחמה, צבא. —ג) תחנה, ששם יעמדו עובדי ארה וחוגנים וכדומה לנות מעט, Station : ילכו (החוגנים לציון) מחיל¹ אל חיל וראה אל אלהים מציון (תה' פד ח).

א. **חיל**, חל, חיל, ש"ז, כ"י חילה, חילך, —קיר גמור פנימי שלפני החומה הגדולה הגבוהה של המצודה, *Vormauer; glacia; antemurale* : קיר עז לנו

¹ כבר העיר דרנבורג (REJ, 6, 162), כי במזמור זה, שמדובר על החוגנים לציון, הכונה במחיל אל חיל לא תוכל להיות אלא מתחנה לתחנה על דרכים. ואעפ"י שלא נמצא עוד מקור למש"ז זו בכ"ו היא היותר נכונה לפי המליצה.

¹ כך ה' בלי מפי' בהנוסח'. בק"ם לחילה. —² י"מ חילה זה במשמ' חיל של מלחמה, אך מהענין נראה שהכוונה לחתומה, וכן דעת רוב התרשים.

ח' אחס"ס, ארזני עו). ממעל ליושב ערבות בכס נתונים, וליושב על כמא בחילה מנגנים, מצוא חן בנגנים מחננים (סלוק ס' סקל, אז ראתי).

חִילָה (1), ח"י, צורה קבועה של כתיבת השם שאדם רגיל לחתום בה את שמו: שמר שובר זה המקוים יצא לפנינו וכו' ותחומים עליו עדים ומקוים בשער ושיבה ותחומין על קיומו פלוני ופלוני ותחום בחיילי (2) שלאדונינו סעדיה רגיל לחתום בה (תב' סגל, הרכבי חקל).

חִילָת, ח"י, סגולת מה שחל על איש: שאם אתם באים לידי וכירה שלא במיתם בשפתוחכם אין לה לשבועה ההיא שום חיל וכו' על האיש ההוא שלא ביטא בשפתיו (סו"ת פרת מטע אהרן א' ס), ר"ל שאין השבועה חלה עליו.

חִילָת, ח"י, כמו חולת: הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי

(1) לא נתברר מקורו, ועי' לקמן. (2) העיר המו"ל הרמב"ם על מלה זו וז"ל: המלה חיליה שהוראתה כחו אינה עולה פה יפה כי לפי הענין צריך להיות כאן חותם או חתימה ואולי צ"ל חומריה או חומריה כמו שמצינו בעיטור וכתב הנגיד בתשובה למר רב [צ"ל שר] שלום ורב נטרונאי דמן תמנין ותרתין שנין דשני ריש גלותא ותרת' מתיבתא ודייני בכל [צ"ל בבא] ורישי מתיבתא כולי נהגו למינבא בעלי חובות וכתובה ומונות שהוא הנאי כתובה ממטלטלין וכתבי בכל אתרוותא דישראל כגון שפנק וריש גלותא [צ"ל בגושפנקא דריש גלותא] ובארבע חומרי דרישותא דכל דיינא דלא מנבי ע"כ. אבל צ"ע, כי מן חיליה לחומריה רחוק יותר מדי וקשה לשער השתבשות זו, ועוד זאת, שלפי סגנון הדברים נראה כי אין הכונה כאן לחותם, אלא לחתימה בכתיבה. ויודע כי בארצות המזרח כתיבת החתימה היא אמנות אמיתית, וכל אדם פחות או יותר חושב עושה מחתימתו ציור אמתי באותיות לפופות ומשורפות וסבוכות זו בזו, וכל מה שהציור יותר מצוין ויותר מסובך הרי זה משובח ומעיד על חשיבות החותם. ואין ספק בדבר כי לחתימה לפופה זו היתה הכונה כאן. עכ"פ הסגנון קצת משובש, ובמקום שלאדונינו צ"ל שאדונינו, בלי לאחרי השין, כי אי אפשר לאמר שלאדונינו רגיל וכו', וזה מבאר, ובמקום בחיליה צ"ל בחיליה, כי אחרי הכנוי יהא א"א לאמר שאדונינו רגיל וכו', ועוד שהחיליה הוא וכו', ואח"כ כתוב בפרוש לחתום בה, א"כ השם הזה הוא נקבה. והנה לא נתברר לי מקור השם הזה, ואעפ"י שהשם חיל (א בערב' משמש בקצת שמושי במשמ' דומה למשמ' סימן וציור, ככ"ז אני מהם להתלוי בי זה מקורו.

הקף העגול, Grad; degré; degree: כל חיל במזרח חלון אחד כנגדה במערב מבוי אחד (כרית' דר"ש קטן ג). וכשם שלאצטרוליב זה שלאלי האצטנגנין חלוק הוא שלש מאות וששים חילי) בחיילי לות של גלגל חולק את אותה הטבלה אלפים חיל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' ובזמן שמשפע אותה חיל אחד מאותן חילי לות הרי הוא מביט וצופה בשפופרת אלפים אמה (כ"ג, תב' סגל, סד). ואם אתה חולק ש"ם חלקי הרקיע על י"ב מולות הרקיע יהיו כל חלקי מול ומול מהם שלשים חלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וחכמי ישמעאל קוראין אותם מעלה וכל חיל וחייל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהמן וחכמי ישמעאל קוראין לו שבר (כ"א כר חייא, לוס"א ג).

חִילָה, פ"י, א) קבץ החיילות למקום אחד: התחיל (איוב) מגיין חיילותיו למלחמה אמר כמה חיילות אני יכול לחייל כמה גייסות אני יכול לגייס (מד"ר רות, וימנו). ב) ינתן חיל לאיש, חזקו ואמץ, ואמר הפיטן: רגל מהיר עוד לאילי, ופרה שניה עש וְחִילִי, ונקדש יי' אדני חילי (קרוק' לפ' פס', אילי עס). ועק והשיב מה תתן לי, שרש וענף אין לי, חִילָתָה בראית מחזה, בשרתו לא יירשך זה (סליח' יוס' ד ע"ה, חיתן). חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנכל, חילם במשמרת מלחשמן במטהר וטובל (מח' ויערי, רכות לתקן, תפ"ד). — פ"ע, חִילָה — שחילו אותו: ימינך חִילָה בכח הדרתך, וברוב טובך נהנת רעיתך (וילנ' פסח, ויושע אל). ליל ויום למול איום מטיבים שבת וזמר, המולות מחילות ומחנות כילק סמר, מצבם ומושבם משמר לעומת משמר (שנת ס אחס"ס, יקודי אש).

§ **חִילָה** (2), ח"י, אחד מאנשי הצבא, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

חִילָה, ח"י, כמו חיל: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותחי עוד נחמתי ואסלדה בחִילָה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש (חיוט ט י). — ואמר הפיטן: דמיונם ותויונם כזוהר סובבי חִילָה, הגות באימה ובנעימה בקול ערב וקול מלה (שנת

(1) בארמית שם: חד מן מלכי יון עבד גלגל גדול דנחשא דהנה ש"ם אמות כצורת הרקיע לכל חיל אמה (ס' ז').
(2) בערב' חִי'אל (א) איש צבא מחיל הרוכבים.

סלע ועל גבי אמת המים פטור (תוספתא כ"א' א' יד).
*חילק, — עי' בילק.

חין

חין⁽¹⁾. ש"י, — תאור, ספור דברים ופרטים אדות דבר מן הדברים שעי"ז יתאר תאר הדבר כמו שהוא, Beschreibung ; description : לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין⁽²⁾ ערכו (של הליותן) מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה וכו' (לויז מא ד-ו). — יובמשמ' דבור ומליצה: ארשה ארוש רחשון, בארש ניב ולשון, אתחין בחין לחשון, דברי מלעשון, בעד נצורי באישון, אפגעה בלי לישון (ר"א קליר, תפי" טל, ארסה). מים גבר כמרהמים, בחין פצל ברהמים (כוא, תפי" גשם, יפתח). והוא בון בכל גון למול הובול לבית עולם, ושם יושב וכו' יקשב לחין אבות והלולם, מקום מקדש ושיר חדש למלאכים ואראלם (אופן כנת אחר שנוט, כנודו). ידירך מאמש חין ותפלה סדרו, ובסליחת המאמם לך את נפשם מכרו, ענה אותם ברחמך אשר מעולם גברו (סמא"ס, סליח' של נעיל' ידירך). ואם אל במוני יפנה כמך איננו תמהון ואם תט אלי סבות חין ערבי כבודך לא יחל ואין למעלתך גרעון (אנר' מנח' בן סרוק לר' חסדאי). והצליח דרכו, שלחו בו מלכו, וערב חין ערכו, כמנחת כפרים (תנ"י תלמי' מנח' על דוש). תהילה טחנה שרפים משוררים בחין ערכם, דבר וזמירות ושירות רגלים שוררו בתוכם (מח' ויטרי, נרכ' גשואים תע"ט). באשמורת הבקר קראתיך אל מהלל, יערב לך חין ערכי יום לבי לך סולל, ותגיה את חשבי וכאור בקר יהלל (סליח' יוס' ד, נאשמורת). — והשתמשו בו גם במשמ'

חשיבות ויפי, כמו חן : מה נכבד היום זה המושב וחי ערכו, אחרי אשר המול הכיאי. ראשי המשוררים עד כה (עמל', מחכ' ב). כי הרחיבנו אותיותך הנעימות ו חין מליצתך הערבה עלי און שומעת (אננות רמ"ד ז). האישי אשר לא חלה מעורו לא ידע חין ערך הכריאות (אנר' יל"ג א קנת).

א. *חיים. ש"י, — שם"ן מן חום : ופסחתי עליכם אין פסחה אלא חיים⁽¹⁾ (מכ"י נא, מס' דפסח' ז).

ב. *חיים⁽²⁾. ש"י, — כמו יחס : אבות שאין להם חיים בנים וכו' בנים שאין להם חיים אבות (ב"ק פד). עבד אין לו חיים (קדוש' סט).

*חִיפָה⁽³⁾. ש"י, — כמו באיפה, עור של בהמה שהסירו השערות וגמלה אך אינו עפון, ומשתמשים לכתיבת ספרים וכדומה : שלשה עורות הם מצה ו חִיפָה⁽⁴⁾ ודיפתרא (שנת עט). שמרות העולין בערכאות של גויים שחותריהן גויים (וכותבים אותם) בחיפה או (גם) בדפתרא (תאס"ג, כרכ' רלט).

חִיץ⁽⁵⁾. ש"י, — כותל העומד בפני דבר, מחצה, Wand ; wall ; חוץ : והוא בנה חִיץ והגם טחים אתו תפל אמר אל מחי תפל ויפל (יחזק' יג י"א). אין בונין מדרגות על פי הגאיות וכו' ולא יסבוך בעפר אבל עושה הוא חִיץ וכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה ה"ז תנטל (שני' ג ח).

*חִיצָה. ש"י, — כמו חִיץ : היה שם אילן או גדר או חיצת הקנים (תוספתא ערוכ' כ ד). חיצת⁽⁶⁾ הקנים קנה קנה פחות משלשה (גמ' סס יט).

חִיצוֹן. ת"י לנק' חִיצוֹנָה, מ"ר חִיצוֹנִים, חִיצוֹנוֹת, — (א) מה שהוא חוץ מדבר, r. äussere ; exterior ; חיצוֹן הפנה קדים (יחזק' מד א). ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ונחיצוֹן מדות (שם מא יז). ופטורי צצים מלפנים ולחיצוֹן (מ"א ו כט). אפילו אמר הפנימי למאכל ו החיצוֹן לסייג (ערלה א ב). ר' שמעון

- (1) בילקוט שמות רמז : חס ית.
- (2) מצוי בסגנון הארמי שבתלמוד.
- (3) לא נתברר מקורו. — (4) כך הגרסה בנוסח' ובספרא שמי' זו האיפה, עי' זה הערך.
- (5) מן חוץ. בארמ' חיצא, בערב' אולי תאיט a.
- (6) בגמ' סוכ' כד : מחיצת.

חיצוניות, ש"מ, — סגולת דבר חיצון: ואחשבה כי אין זה רק בדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחק פנימיות הלב וערכותו (ר"מ חלטיק, משלי ח ל), — ודבוק החיצונים באדם: וטוב ג"כ למשוגעים ולכל מיני חיצוניות (אמתח' בנימין, סער רפוא' שלמה).

חיק⁽¹⁾, ממנו חיק.

חיק, חק, ש"י, כל חיק, חיקה, — א) החלל המתהווה בין הורוע והחזה בשאדם מחבק דבר, או גושא ילד בזרועו: אנכי נתתי שפחתי בחיקך (נחש' יו ס), שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק (נמדכ' יא יב), ושכבה (הנערה) בחיקך וחם לארני המלך (מ"א ח ב), מפתו תאכל (הכבשה) ומכסו תשחה ובחיקי תשכב (ש"כ יב ג), בורעו יקבץ (הרועה) מלאים ובחיקי ישא (ישע' מ יא), ותשכיבהו (את הילד החי) בחיקה ואת בנה חמת השכיבה בחיקי (מ"א ג כ), ויקחהו (את הילד החולה) מחיקה ויעלהו אל העליה (שס יו יט), בהשתפך נפשם (של הילדים הרעבים) אל חיק אמתם (איכ' ב יב), ולמה תשנה בני בורה ותחבק זקן נכריה (משלי ס כ), המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפיו (שנתי ג), וגולל (הב"ג) ספר תורה ומניחו בחיקו (יומ' ז א), לא יניח חינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק כו), — ואמר המשורר: צבית חן בתוך חיקי והכנור בתוך חיקי, מה נגנת בידה והורגת ביר חשקה (כס' אבן זנאן, לביט חן), — ובמליצה, *הניח חיק אמו, יצא מארצו לחו"ל: אחיו של אותו האיש (שיצא מא"י לחו"ל) הניח חיק אמו וחייב חיק נכריה וברוך שנגפו (ירוש' מו"ק ג פא ג), — אשת חיק, אשתו השוכנת בחיקי: תרע עינו באחיו ובאשת חיקי (דכ"ר כח נד), בנך או בתך או אשת חיקך או רעך (שס יג ז), משכבת חיקך שמר פתחי פיך (מז' ז ס), — ואיש חיקה, בעלה: תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה (דכ"ר כח נו), — ובהשאלה, הלב: וזר אדני חרפת עבדיך שאתי בחקי⁽²⁾ כל רבים עמים (תהל' פט נא), — ב) כמו חב, כעין כוס

⁽¹⁾ בערב' חיק a, ובעב' חאק b, חקף אותו מכל צד.
⁽²⁾ תרגום: כלמת.

אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש' מעשר' סוף ג), — ולנק: ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל (דסי"ב לג יד), ואת מבוא המלך החיצונה חסב בית יי' (מ"כ יו יח), וקול בנפי הכרבים נשמע עד החצר החיצונה (יחזק' י ס), והמן בא לחצר בית המלך החיצונה (אסת' ו ד), שתי שורות החיצונות שהן העליונות (פסח' א ח), גיטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהם שתיים כנגד שתיים (תוספתא כלא' ג ג), כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שנתי לא), — *וספרים חיצונים, שלא נתקבלו לחוך התנ"ך: ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וכו' רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים (סנה' יא א), אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים (מד"ר נמד' טו), — ומשנה חיצונה: פ' בתי מדרשות שהיו בירושלם כנגד פתחיה ועולמות אין מספר משנה החיצונה (מד"ר נמד' יח), — ב) כמו ש"ז, בהשאלה, אדם שאינו מתנהג בדרך המקובל: ציפן (את בתי התפילין) והב ונתנה על בית אונקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי' ד ח), — ג) יבלשון המקובלים, בנוי לבחות הטמאה, להשרים, הקלפות: בין הורועות ובין השוקיים שם יש חלל ושם יש אחוזה לחיצונים שהם הקליפות (עמס"מ, רישא דו"א ז), לא יספיקו למנוע יניקת הקליפות ואחיות החיצונים בגבורות התקיפין (שס, קרית ארבע קיד), להנצל מחיצונים וגולנים (חולד' אדס, סגול' קטט), חן מחמת כישוף או מחמת עין הרע או קיטור או מצד החיצונים חן מה חיצונים של כת האש חן של כת המים וכו' (שס קלד), ויש ג"כ פסול וטמא שהן יניקת החיצונים דקליפת נגה מבחי' המותרות (מאמ' יקר, כרכ' חתיס א).

חיצונה, ש"מ, מ"ר חיצונות, — כמו *בריתה: כך הוא אומר אם יטעה התנא ששונה את החיצונה הו' (תש' הגא', הרככי מה), ועל זה הסדר שנו בחיצונה אנשי משמר מותרין לשחות יין בלילות (ר"ת פסח' יו), ופרשת כי שמעת שמקצת התלמידים ששם סומכין על החיצונות הללו ומתירין לעצמן ממון עם הארץ (תש' הגא', הרככי ספ).

חיצוני, ת"י, לנק' חיצוני, מ"ר חיצוניים, חיצוניות, — כמו חיצון, עי"ש.

שנה ורחבם עמל ואון כי נז חיש ונעפה (תה"ל 5 ט.)
— ועי' חיש.

א. *חִישָׁה ש"י, — כמו חִישָׁה: אין מטילין את
הקנים ב' חישות הקנים (תוספתא ש"י ג ט).

המצית את האור בחי שות קנים ובאג' תמרים (ירוש'
שנת 2 י).

ב. *חִישָׁה ש"י, — ש"פ מן חוש, חיש: החישה
לעולם סמוכה למעשה עושה במהרה (המליצה
לר"ש נכ"ש, ערך מסכ).

*חִית¹, ש"י, — שם האות השמינית כאלף בית
העברית: נתבון חית וכתב שתי וינין

1) משקל בית, והוא המשקל הקדום ונשאר בשמות
האותיות בצורתו העתיקה, כאשר העירותי כבר. כל
היהודים קוראים שם זה באופן אחד, ובינו' נמסרה
הקריאה Heta ולא נתברר מקור שם זה ומשמעותו, בעבר'
לא נשאר לנו לא שם דבר חית, ולא, לפי המקבל, פעל חית,
וגם חות אין בעבר' מלבד אולי, נפשו של אדם חותה,
שהוא יותר ל"ה. קצת החרשים אמרו שהוא כמו חיש,
והוא ח א י מ א (א בערב', ר"ל גדר, אך אין ספק שאין
יסוד לפרוש זה, כי אין ספק שזה שרש חית ולא חיש, כי
שמות האותיות נשמרו בהיותם, כמו שכבר העירותי למעלה.
וגם בערב' אין הצורך ה' ית כמשמ' שתהיה בה איוו שיכות
לצורת החית הקדומה, ואלה דברי פרוס' לירובסקי האחרונים
בענין זה: Heta bzw. Heta wurde. חית Auch für
bis jetzt keine einwandfreie Erklärung gegeben. Man hat es bereits wiederholt mit dem baby-
lonischen hētu „Mauer“ in Zusammenhang ge-
bracht. Soweit das Bild in Betracht kommt, scheint mir diese Deutung gut zu passen; aber
hētu ist nur babylonisch, und an einen baby-
lonischen Ursprung des Alphabetes ist nicht zu
denken. Bemerkenswert ist, dass auch im
Kanaanäischen das Wort für Mauer mit ח be-
ginnt: חומה. Aber darum wäre es doch misslich
anzunehmen, dass dieser Name der ursprüng-
liche und erst sekundär in Babylonien in Hētu
umgewandelt sei, den auch das Griechische hat
neben Heta; und dass etwa חומה im Osten
zu Hētu und unabhängig davon im Westen in
Anlehnung an Heta zu Heta geworden sei,
wäre ein so merkwürdiges Zusammentreffen,
dass ich es nicht supponieren möchte.

Für חית ist also bis jetzt keine befrie-

(א) חִיט

המתחזה מקפול הבגד אצל האזור ועל מול החזה:
הבא נא ירך בְּחִיקָךְ¹ ויבא ידו בְּחִיקָךְ (שמות ד ו).
הייתה איש אש בְּחִיקָךְ ובגדיו לא תשרפנה (משלי
ו כו). עלה לראשה (של התאנה) מִמְּלֵא חִיקָךְ ואוכל
(מעשר' ג ח). הזורק גם לאשתו וכו' לתוך חִיקָךְ או
לתוך קלתה (גט' ח א). היה לו נר שמון בְּחִיקָךְ
או בתוך הפאנס (תוספתא נרכ' ו ט). גובין (גבאי
הצדקה) בצינעא בתוך חִיקָךְ ומחלקין על' כל
שכונה ושכונה (סס דמאי ג יו). היתה מוציאה לו
טפוס של פער מתוך חִיקָךְ שלה והיתה אומרת
לו השתחזה לזה ואני נשמעת לך (ירוש' סס' י
כח ד). — ומליצה, שֵׁשֶׁם אל חִיקָךְ, פרע לו למוצה או
לרעה: אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה
כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על
חִיקָךְ (ש"פ סס ה' ו). ומדתי פעלתם ראשנה על
חִיקָךְ (סס י). והשב לשכנינו שבעתים אל חִיקָךְ חרפתם
אשר חרפוך אדני (תה"ל עט יב). — ובמליצה: אל
תבהל ברוחק לכעוס כי כעס בְּחִיקָךְ כסילים ינוח (קה"ל
ו ט). מתן בסתר יכפה אף ושתד בְּחִיקָךְ (יכפה) חסה
עזה (משלי כח יד). שחד מִחֶקֶךְ² רשע יקח להמות
ארחות משפט (סס יו כג). — ג) בכלל פִּיס, Beutel
bourse; purse: בְּחִיקָךְ יוטל את הגולל וכו' כל
משפטו (משלי יו לג). — ד) המקום העמוק בעין חיבה
שבעלה ובדושה: והמלך היה מעמד במרכבה נכח
ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חִיקָךְ הרכב (מ"א
כז ל). — ובהשאלה, חִיקָךְ הארץ, טעמיה: נִמְחִיק
הארץ עד העזרה התחחונה שתיים אמות (יחזק' מג יד).
— וחלל הבטן: כלו בלית בְּחִיקָךְ (איוב יט כו). —
יואחד מחלקי כלי הנחשת: פני האם ישתנו הסובב
והוא נחלק לש"ם מעלות ונקראת נ"ב חִיק ונקראת
נ"ב חגורה (רמב"ם, כלי נש' א).

חִישָׁה³, תה"ס, — במהרה, eilend; vite; speedily:

כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה
ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורת שמונים

1) ראב"ע: הנאון אמר כי חִיקָךְ הוא בית הזרוע וכו'
ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה. ע"כ. והעיר
רד"ק וז"ל: י"מ חִיקָךְ בית הזרוע וכן פירש אותו רבינו
סעדיה וז"ל וזה בארץ ישמעאל שבתי ורועותיהם רחבים
ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם
צרים וחונקים במתניהם על לבושים ומה שמעל החגורה
תוך הבגדים יקרא חִיק. — 2) צ"ל בְּחִיקָךְ.

3) עי' חיש, וגם באשור' חיש כמ"ם' מהירות.

מו"נ), ראו בניס בעיניהם נכונים וכל איש נחשב להם לאין, גבוהה מצאה קן בלבם אבל תראה שפל ראש ועין, ובשנים מלאו הוות ומרמות בגאדות מלאו חלב ויין, והעת יקראו שלום כפיהם בלבותם בלי לחם ויין, אבל חסדם כחית דלת וצדקתם בלסר בית ומס צדיק ווין, אלהי החייני עד היותם כהכל ואני להם בקין (ספר שפוטנים ל' ונדל).

חית⁽¹⁾, פ"י, עב' חת, עת' יחית, ככל' נכת' יחיתק, — חת את פלוני, שם אותו בחית, או שם עליו חית, שק, כים, ובמליצה אברו והשמירו: הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה וכו' כי חסם לבנון יבסך ושד בהמות יחית⁽²⁾ מדמי אדם וחמם ארץ קריה וכל יושבי בה (תק"כ ינ"ו).

⁽¹⁾ שרש קבעו ר"י בן גנאה בספר השרשים שלו: חת והיוד והתו, ואמר: כבר זכרנוהו בהשגות, והנה במשתלח (Derenb. 79) השיג ריב"ג על ר"י. חיוג שהשיט בשרש חות את ההפעל החית, וחית, שבהמלה יחיתן, ואמר שם עוד כי אפשר שהיוד הנחה היא במקום אחת מאותיות הכפולות שבתחת. אך אח"כ תור בו ריב"ג בנראה והחליטו לא להפעיל מנע"ו ולא לקל מכפולים אלא לקל מנע"ו. וגם רד"ק, שמתנגד בהשרשים שלו להנחת ריב"ג שרש מיוחד חית, הודה בפרושו לחב"ק ואמר: או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשים וענין אחד. ועי' הערה שלקמן. — ⁽²⁾ כך הנוסחה הסוסרה, ונמסר רק ל', ר"ל אין לו חבר. בקצת כ"י יחת (K.), ובקצתם יחיתן (Mich.). אך לפי השבטים יש לשער כי היחה. אולי לפנייהם הנוסחה יחך במקום יחן, וכן נראה מהתרגום, שתרגם: תתברינג, וכך אמר דונש: ושד בהמות יחיתן יחיתך לפי שהרבר. עמו הוא (תק"ו דונש 150), וכבר נשא. ונתן בפרוש מליצה זו ריב"ג. במשתלח במקום הרשום למעלה, ואמר שכונת הנביא היחה במליצה זו כעין דמיון ואמר שהחמם שעשה מלך בבל לאנשי הלבנון וכסהו ויחשיכוהו כמו שהשד שעושות הבהמות, ר"ל החיות הרעות, מאבד אותן, את הבהמות בעצמן, כי סוף סוף ילבדון בני אדם ויהרגו, וטרת לקים אפשרות השמוש שלו ושד במשמ' כאשר. ובעצם המלה יחיתן אמר שהיא הפעיל מן חות, במשמ' דומה לחת, או שהוא הוא הפעל חתת, והיוד הנחה היא תמורת הדגש באות הכפל, וכבר נזכר למעלה, כי בהשרשים החליטו לפעל מיוחד חית. רש"י אמר: שוד בהמותיך ואוכלוסיך אשר שדרו את עמי ישראל הוא ישברם. ע"כ. ראב"ע פרש ולא פרש: ושודך שהיית מפתיר הבהמות. והנה יחיתן כמו וקיים. ע"כ. ורד"ק בהשרשים הביא את פרושו של ריב"ג והסכים על עצם הפרוש ודחה את הפעל המיוחד, והביא עוד פרוש: השוד שעושות לשיכונים בה (בא"י) שהחתית אותם יבסך. והחדשים קצתם (Bö., Kō.) עוד מקבלים הנוסחה יחיתן בנון בסוף. קניג

אחד בארץ ואחר בקורה (שכת יב ס). אל"ף דל"ח חית מית ריש מ"ם תי"ו (יו"ט מע"ט ד מה). לית חית בשבטים ולא צדי ולא קוף בשבטים (שס יומא סוף ו). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחמוף. ב ח י"ת (כרכ' יג). ולא יחללו את שם קדשי אם אחת עושה ח י"ת ה"א נמצא מחריב את העולם כולו כל הנשמה תהלה יה אם אחת עושה ה"א ח י"ת את מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). — ומ"ר: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' היהין ח י"ת ח י"ת היהין ווין ויודין (שכת קנ). — "בחית ובדלת: כי שללו גשמות ובאשר שללו בו חייבו חיוב וכו' בחשו, ויחשבו כי קיימו מצות שמע בחית ובדלית אשר רחשו, ויאמרו אחד ואין גשם ועל כסא ומקום לו ברום קדשו (רס"ע אגן דלח, שכת

digende Erklärung gefunden (Lidzb. Ephemeris, II, 1903=7, 138). — ובעכרית: גם לחית לא ניתן עד כה באור שלא תהיה עליו פרכה. כבר הביאו את השם הזה כמה פעמים ביחס עם הבבלי חית, חומה, ועד כמה שצריך לשים לב לצורת האות נראה לי משמעה זו נאותה. אבל חית היא רק בבליית ואין לחשב כי מוצא האלף בית הוא בבלי. מענין הוא, שגם בכנענית השם להכותל המקף העיר וכדומה מתחיל באות ח: חומה, אבל בכל זאת לא בשביל זה אפשר להניח שזה השם (ר"ל חומה) היה השם הקדום של האות ח, ונשתנה רק אח"כ בכבליית לחית, יען הלא גם ביונית יש השם Heta וצריך איפא לשער כי השם חומה נהפך במזרח לחית וכמו"כ במערב נהפך Heta מפני הדמיון ל Ζητα — הודמנות זו כל כך תמוהה ומזוהה שקשה לי להניחה.

ובכן, עד כה לא נמצא באור מספיק להשם חית. ע"כ דברי לידוברסקי, בן ספר היותר גדול במקצוע זה, ואולם בארמ' נשאר שם משרש חית, והוא:

ח י י ת א דתפילי (ניט' מה). שקל בהדיה ח י י ת א וגלגלתא (סס מו). ודבור קבוע: ח י י ת א דקמרי סברת וקבלת (ג"ק ט). ובכל המקומות האלה אין ספק בפרושו שהוא: שק, כים, וכדומה, ועוד שמש שם זה להקדום של המות: ח י י ת א דמתנה ביה מותא (חול' מה). והנה ידוע כי הקדום של המות מחולק באמצעו כמו בחריץ עמוק המבדיל בין שני חצאי כדור המוח, וצורתו של ח י י ת א, הוה הוא ממש כמו השק בעל שני כיסים הנהוג במזרח שמניחים אותו על גבי החמור ושני כיסיו משולשים מעבר מזה ומעבר מזה, ונקרא בערב' חר'ג. וזו היא ממש צורתה הקדומה של האות חית, ואפשר להחליט בודאות ששם זה השק היה בעברית חית, ואפשר נקרא כך גם קדום המות, ועל שם השק הכפול, שהיה חפץ מצוי ורגיל מעולם, נקרא האות חית, ונעשתה הצורה הוות. — ועי' לקמן הערה לפעל חית.

א. חכה ממנו חכה, "חכני".

חכה, פ"ט, כי' חכה, עת' אַחַכָּה, — המתין, נתן להומן לעבור, warten; attendre; to wait, כי אלהי משפט יי' אשרי כל חוכי לו (ישע' ל יח). — ואמר הפיטן: ירשו למצער אהוביך והתנכרו, חוכי לעתות אהביך אשר אתרו (אססס לז"ס, קונט' הפיוט' נו). טחו עיניהם ולבותם סכלים, חוכים ישועה מאמים ואלילים, ונזחים תעובים שקצים וגלולים (יוזר כ שבע, תתתיות). חוכה וסוכה ודוה וחווור לכתור (סליח' ס ע"ת, תוחלת). — ונלווי: דרשו שמי המוני תמיד ולי חכה, לאור באור יי' בית יעקב לבו (רמז"ט, דרשו שמי).

— סע', חכה, חכית, חכינו, — כמו קל חכה, בנחץ הפעולה: ופתחת הרלת ונסתה ולא תחכה (מ"כ ט ג). ולכן יחכה יי' לחנכם ולכן ירום לרחמכם (ישע' ל יח). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לבו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"כ ז ט). אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (תנ"ך כ ג). לכן חכו די גאם יי' ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם ועמי (פס' ג ח). מהרו שכתו מעשיו לא חכו לעצתו (תהל' קו יג). אשרי המחפה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דני' יב יב). המחכים למות ואיננו (חיוג ג כח). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעבב מרת הדין מעכבת וכי מאחר שמרת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' לז). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (סס"ח). וישראל משתמשין לאורו (של משיח) ואומרים אשרי שעה שבה גברא וכו' אשרי עין שחיתה לו שמתחת שפתיו ברכה ושלוש (פסיק' רנתי לו). — וחכה את פלוני בדברים וכדומה, לא דבר דבריו עד שפלוני גמר: ואלהיו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים (חיוג ג ד). — ואמר המשורר: ואיך אישן ועפעפי קשרים בגבותי ואישוני עקרים ודמעותי בתוך עיני מחכים (כ"י סלי). אסס לי). — וחכה את פלוני, חכה עד שפלוני יעשה דבר: אבל אם תחכוני ואשאל מלאכים אל הקיסר (יוספון סד). — ובמשמ' של תקוה ויחול: והייתי ליי' המסתיר פניו מכית יעקב וקיימי לו (ישע' ח י). נפשנו חכחה ליי' עורנו ומגננו הוא (תהל' ג כ). עין לא ראתה

עשו (סופט ו ט-ט). — ב) במשמ' יתמתנה: ודמעותי בתוך עיני מחכים, המות לבי בחכי איש גדודים (כ"י סלי, אסס לי). ובת שוע שבה ותפרת כתמר וכחכי עם לביאת משיח בן חכו שניהם ליום בוא השליח (יל"ג, קולו של יוד, ס). — ג) במשמ' 'חבורה: וגודדי חכי איש עמם ולהבים פנימו (אסס, חו"א, מחס ט).

ב. **חך**, ט"ו, מ"ר חכים, — כמו חכה: כראשונה שהיו שבטים כתיקנן אמרו אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין ברחבין ובמכמרות מכל מקום (תוספתא כ"ק ח יז). וימותו לפני ה' מיתתם לפנים ונפילתם לפנים כיצד יצאו גדרום בחכי ברול (ספרי נשא מד). — ואנחנו קשן שמחברים בו בגדים וכדומה: ולא יהא נותן בבגד יותר משלש חכי וישני חומין העליונים הרי אלו שלו (תוספתא כ"ק ח יג).

חך, חו"ד, ט"ו, — כמו חכוד: ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חו"ד (י) והגוב זכוב וצירעה (תעל' יד).

והמלה גדודים עומדת לברת, ואין לה כל מקום, כי לחברה עם חבר היתה צריכה לעמוד בסמי' גדודי, וכדומה, אבל גם לחבר איש-גדודים במשמ' הרגילה כמו"כ לא טבעי, כי היה צריך להיות אנשי גדודים, כמו שהגיהו באמת קצת החדשים. ומכל זה נראה, כי כל המלים האלה הם מלשון העתיקה או מלשון ההמונית, שעפ"י היא היא, ואיש גדודים הוא שם של איזה ספור והגדה מספורי ההמון והגדלותיו, שהיה אולי מספר שם על דבר רצח בדרך, אם נקבל הנוסחה ירצחו, ואולי היה באמת כתוב ירוצו במקום ירצחו והיה מספר אולי שם באיזה אופן ולאיו כונה ירוץ איש גדודים על דרך שכמה, אם נקבל שהמלה שכמה היא באמת שם העיר, ואולי גם פרוש המלה שכמה אחר. ולפי כל זה צריך ליחס להמלה חכי משמע' של ספור והגדה, ובאמת משמש בערב' במשמעה זו השם חכאיה (a), והוא מן השרש חכ"ב (b) המשמש במשמ' הגיד וספר דברים. והנה אולי יותר נכון לראות במלה חכי לא חכי, רבים מן חך, אלא יחיד מנל"י, חכי במשקל חלי, כמו שהוא בערב' מנל"י. אפס, אין הקש הלשון מונע מלקבל גם הנוסחה המקבלה בנקודה חכי ולהחליטו לרבים מן חך ואעפ"י לרמות לחכי בערב', יען חלוף של כפולים וגל"י הוא דבר מצוי בין שתי הלשונות, ומלבד זה אנו רואים כי גם בערב' השרש חכ (c) והשרש חכי מתמוגים בקצת השמושים, כך במושג של חקני מעשה, משמשים בערב' גם שרש חכי וגם שרש חכ.

(י) גרס' העירוק, וכן בכ"י אחר, ובכ"י אחרים

ובנוסח': כגון חיכוך חכה, והביא גרסה זו גם העירוק.

(a) חכאיה, (b) חכ"ב, (c) חכ

והח"ב הוא מוציאן לשלג (תתומא רח"י). כבוש
הבוך לאדם בלא שחין ובלא כנה ובלא פרעוש
(תכמוני לר"ש דונונו ח). וכל המול יורה על הגרב
והח"ב והצרעת (ראב"ע, ראשית חכמים). וכן ח"ב
לח הרי הוא בשחין פורת ואם ששט ברוב הצבור
מתענין ומתריעין עליו אבל ח"ב יבש צועקים
עליו בלבד (רמב"ם, תע"ב). ויתחדשו חללים
כגרב וח"ב ויהיבולות או טבות גדולות ונגעים
גדולים כמורסא (מ"ג ח עב). גרב מחללי הח"ב
(רד"ק, שש גרב). שמיום שנבנסתי לח (להעיר) עד
צאתי גולד לי ח"ב ושתינים זרים יוצאים מהטבע

עך שהייתי שואל נפשי למות (לקוט') יוסף סמנרי, מד"ח
(וקור' סעף' א'). ויקרה עמם איכול רב מתעורבות דם
רע ומן החכך יפרדו קליפות כמין סמנריים (מ')
אלדני, ט"ז ד'. ואם ירגיש בעפעק החיכך
ירחצם במים קרים (סס). ואם יהיה התילדם (של
הטחורים) ממותרות חדות נושבות אוי ירגיש חכך
בפי הטבעת עם כאב ועצור (סס) לחיכך הנעשה
באצבעות הרגלים וגם לנפתם יצוק עליהם מים
מלוחים המים וכו' ואם יהיה החיכך חזק תתן
עליו תאנים כתושים עם שמן וזה או מי בצלום עם
ויין (סס). — ובמשמ' "שפשוף חזק מנוף בנוף: ונלך
בין הסלעים יתגנפו רגלינו ונשוב צולעים ונגועים על
גבינו מחכך המשאים הקשים (ר' קלוי', ארג' בע"ח
ו). וכן השמיעה אם לא היה קול לא היה בשמע והקול
חיכך הנשמים ואם לא היה נשם לא היה קול
(אטולר אלפרכי, במסות ספסל). — "וגלי חים בשפת
היבשה: מקום חכך הימים כלומר מקום שמחכבין
בו גליהם ר"ל שפתו (הסרשים לריכ"ב, ספסל).

חֲבוּבִי, ת"ו, —מטבע החפזוד: כאב חבוּבִי וסבת
הכאב החבוּבִי ליתחא חריפה (קאמון א ב כ כ).

חֲפֻזִּים, שָׁז, מ"ר חֲפֻזִּים, — שָׁז"פ מן חֲפֻזִּים : פתח
דבריו הַבְּיָנִים בְּחֲפֻזִּים, וחֲזֹכֵם לְהִיּוֹת חַיִּים וְקִיּוּמִים
(יולר ב שְׁנוֹע', אֵס לֵא).

***חֲבוּר**, שָׁ, מִ"ח חֲבוּרוֹת—(א) כְּמוֹ *חֹזֵר : הַאֲרִיסוֹן וְהַחֲבוּרוֹת וְהַסְקִיקוֹן וְהַגּוֹלָן אֵין מִבְּיֵאֵן מֵאוֹתוֹ הַטַּעַם מִשּׁוֹם שְׁנֵאִמָּר רֵאשִׁית בְּבוּרֵי אֶדְמַתְךָ (בִּכּוּרֵי א' ב). בָּאִירִים וְחֲבוּר לֹא בָאִירִים לִשְׁעָה וְחֲבוּר לִשְׁעָה וְכו' בָּאִירִים לְעוֹלָם וְחֲבוּר לְעוֹלָם מִבְּיֵאֵן (יִרְש' שֵׁס א' סד:). חֲבוּרֵי בְתֵי אֲבוֹת אֵינֶן מִבְּיֵאֵן (שֵׁס). בְּבַעֲלֵי אֲרִיסוֹת חֲבוּרוֹת הִיא מִתְּנִיחָא (שֵׁס).

אֲחֵיהֶם וּזְלֹתָךְ יַעֲשֶׂה לְמַחְבֵּה לּוֹ (יִשְׁע' סד ג.) יִשְׂרָאֵל
הַמַּחְבֵּה לִישׁוּעַת הַקֶּבֶה כָּל יוֹם וּזְמוּרִים אֵין לָנוּ
חֶסֶד מִיּוֹב בְּעוֹלָם אֵלֶּא אַתָּה (מִדֶּר' ספ"ט, נְגִילָה). —
וּבְמִשְׁמֵי *חֶשֶׁב, כָּלִל: מִי הִיָּה מַחְבֵּה לְאֹבְרָהֶם וְזֶרֶה שְׁהָיוּ
זֻקְנִים שִׁיּוֹלֵד לָהֶם בְּמִי מַחְבֵּה לִיעֻקֵּב שְׁעֵבֵר בְּמַקְלוֹ
הַיִּרְדֵּן שִׁיפֹרִיץ וַיַּעֲשִׂיר מִי הִיָּה מַחְבֵּה לִיוֹסֵף שְׁעֵבֵדוֹ
עָלָיו כָּל הַצָּרֹת הָאֵלֹּל שִׁיְהִיָּה לְמַלְךְ וְכו' (מִדֶּר' כִּדְאֵשׁ
פֶּת). — וּבִהַשְׁאֵלָה לְדַבֵּר לֹא בַעֲ"ה בְּמִשְׁמֵי מוֹנֵחַ,
מוֹכֵן, וְהַשְׁתַּמְשׁוֹ הַסּוֹפְרִים הָאֲחֵרוּגִים גַּם עִם עַל אֲחֵרֵי:
מִצָּאֵתִי אֶת מַכְתֶּב הַיֶּקֶר מִן ג' אֲלֹל אֲשֶׁר בֵּא הָלֹם
אֲחֵרֵי צָאֵתִי מַחְבֵּה עָלָי (אֲנִי) יִלְ"א מו).

ב. חכה, ממנו ב. *חך, חכה, *חפה.

חֶבֶה, חֶבֶה, מ"ר חֶבֶה, — אנמן של כרזל קשור
בראש פחיל ארוך יצודו בו דגים, Angel
ligne (à pêcher) ; angling-rod
ואבלו כל משליכי ביאור חֶבֶה ופרשי מכמרת על
פני מים אמללו (יכע' יט ח). ותעשה אדם דגני
הים כרמש לא משל בו כלה בחֶבֶה העלה יגרתו
בחרמו ויאספנה במכמרתו (תנ"ך א' יד-יט). תמשך ליתן
חֶבֶה ובחבל תשקיע לשנו התשים אנמן באפו ובחוח
תקב לחיו (לויק' מ כה-כו). צד הוא ב ח ב ח צד
הוא במכמורת (יזכ' פסח' ד ל ד). אם בארזים נפלה
עלהבת מה יעשו איזובי קיר ליתן ב ח ח ה הועלה
מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה ח ב ח מה יעשו
מי גבים (מו"ק כה). ח ב ח יורדת לגרונה של דג
וחונקתו (מד"ר קטל', כי נס).

* **תָּהָה**, פֶּה, — צד דגים תִּהְיֶה, angeln; pêcher, : à la ligne; to fish with angle
תנאין התנה יהושע שיהו מרעין (בהתם) בחורשין
ובו' ו מ ח ב ין בימה של מבריא ובלבד שלא יפרס
קלע ויעמיד את הספינה (ב"ק פא.).

יִתְבּוּי, ש"ו, — שם"פ מן אִתְבָּה: במבט ומשקע ותקוה ומחסה ותוחלת ורחב וי וסמיכה וסבר ומסעד (חו"ס, כנעטון ז). — ואמר הפישן: נפשות קהלך בעווין, כך יחסו תמיד וקווין וכו' ברך שנותינו בחבנין, רחק חטאתו וגם מריין (סלות' לשכ' שוכס, שוכס ס').

***חֲבוּדִי**, שֵׁנִי, — שֶׁסֵּם מִן חֶבֶד, וּבִפְרָט חֶלֶק הָעוֹר שְׂמוּרָגֵשׁ כְּמוֹ הַחֲבוּד: מִתְרַעֵן עַל הַיָּבוֹד בַּשָּׁבַת (צִקֵּם). בְּתַחֲלִיל הַקֶּבֶד מִכְנִים בָּהֶם (בַּהֲרָשִׁים כְּנִיהֶם) מֵיָבוֹד וְהֵם אוֹמְרִים זֶה גִּיהֶנּוּם שֶׁל הַקֶּבֶד

ו בחירות כך וכך חטין או שעורין או מעות לא יורענה חטין (שם קו:). המקבל או באריות למחצה וכו' או בחירות בכך וכך כורים לשנה (שם קג:). יכול המחכיר לומר לחוכר כי נשארו מעט מהרבה והרי נשאר לי בחירותי מה שקצבתי עמך בכך וכך כורין (תוס' שם קו:).

***חכך**⁽¹⁾. ממנו *חכוף, חכך, *חככית.

***חכך**, פ"ע מק' חך, לחך, גרד ושפשף, reiben (שאל) רב מרבי חייא מהו לחך א"ל אסור (מזכ"ט). — זכמו שלמים: כל זמן שהן (השורים) חוככין זה את זה (תוספתא ב"ק ע"ח). — ובהשאלה, חכך בדבר, מפקפק, נוטה: האסור לחכור מודרני ממך וכו' שאני מועם לך אסור מנודה אני לך ר"ע היה חוכך בזה להחמיר (גד"א א'). ואני חוכך בשעם זה (ר"ע על הרי"ף, פסח יז:). על עיקר הסברא אני חוכך הרבה ולא ידעתי להולמה (שו"ת שמש לדקה, או"ח א'). — פ"ע, *חכך, חכך בגרונך, הוציא קול כמו חכך: התחיל (עשו) מחכך בגרונך וכו' וזוהר רוק מפיו (מד"ר גרש' סו). חכך בגרונך והוציא את הזמורה (פסיק' דר"כ, זכור). — ובהשאלה: מקום חכך הימים כלומר מקום שמה חככין בו גליהם (הש"ס לריב"ג, חפ"ג). — חככ', *החככך: שור שהיה מתחכך בכותל ונפל על האדם (ב"ק ד' ו'). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (גמ' שם ל'). ארי שנבנם לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן איז חוששין שמא ארי דורסו וכו' (אפשר) כמותל גת חכך אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו (חול' נג). וקרוטיתו משונה וחדה ואינה מתפגמת ומתחככת כאשר הקנים (ערוך, ערך סמיתא). והקול האחר הוא משני גשמיים מתנועעים ומתחככים זה בזה בזה שניעו האויר בדופק גדול (מ' אלדני, ש"א ד').

***חכך**⁽²⁾, ש"י, צרה, רעה גדולה: א"ר ירמיה חכך גדול נעשה באותו היום כל מקום שהיתה עיניו

— (ב) סכום החכירה: המקבל שדה מחכירו ולא רצה לנכש ואמר לו מה איכפת לך הואיל ואני נותן לך חכורך אין שומעין לו (ב"מ ע"ד). המקבל שדה מחכירו ואכלה חגב או נשרפה אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו אם אינה מכת מדינה אין מנכה לו מן חכורו (שם ו'). החוכר שדה מחכירו נרה ולא ורעה נותן לו חכורו (תוספתא שם ו' כט). לא יאמר לו לגורן תן לי חכורי של שתי שנים אלא נותן של שנה שנה בפני עצמה (שם ט'). החוכר שדה לחכירו והיה נרה שנה אחת וורעה שנה אחרת ועמד עליו בשעת הניר ואמר לו תן לי חכורי אין שומעין לו (שם כד').

***חכורות**, ש"י, — מעמד החוכר: הקונה שלשה אילנות בתוך של חכירו מביא זקורא וכו' ר' יהודה אומר אף בעלי אריות וחכורות מביאין זקורין (ביכור' א' יא').

חכוי, — עי' א.ח.ק.

***חכיר**, (א) ת"י, מ"ר חכירים, — כמו חוכר, מי שח"כר שדה וכדומה: חכירי בתי אבות אין בהן משום סיקריקין (ירוש' גיט' ס' מז:). שני חנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו נועלין את חנותן וחכיריו ופועליה עושין בצינעא במקום אחר (שם מו"ק ג' פנ:). הארסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשה אחרים בשבילן (מו"ק יא:). — (ב) ש"י, סכום שהחוכר משלם לזמן קצוב: המקבל שדה מחכירו והיא בית השלחין או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכירו⁽¹⁾ ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה וכו' מנכה לו מן חכירו (ב"מ ט' ב').

***חכירה**, ש"י, מ"ר חכירות, — ש"ס מן חכר: בבעלי ארסיות וחכירות היא מתניתה (ירוש' ביכור' א' סד:).

***חכירות**, ש"י, — (א) מעמד החכיר: ויגזרו עליהם שנוי המלבושים וימנעו מהם המסחר והחכירות והאומניות (אג' המוס' לר"ש אלעמי). — (ב) כמו חכיר משמעה ב: המקבל שדה מחכירו ואכלה חגב או נשרפה אם מכת מדינה היא מנכה מן החכירות (רש"י ב"מ קג:). אם קיבלה ממנו בחכירות בכך וכך כורין לשנה (שם). לא בשביל המעין העליתי בחכירותך (שם קד). המקבל שדה לזרעה שעורין

(1) גרם הערוך, ובנוסף חכורו.

(1) בערב' חכ א.

(2) בערב' אַפֿאַכֶּה ב) צרה גדולה מצרות העולם.

והדגשתי את חכך מפני שכך הוא גם בערב' ומפני שכך הברתו יותר קלה ונאותה.

א) חַכַּךְ ב) אִכְכָּה

וכו' ומורותיה כפופות תחת משא אשכולותיהן אשר
הבשילו ענבים מלאי חמר מה נעמו בנוצצם בברקת
בוהר אדמדם ח כ ל י ל י (א' מפו, חס"ס).

חִבְלֵלוֹת, ס"ה, — גון חבלול : למי אוי למי
אבוי למי מרונים למי שוה למי מצעים הנם
למי חבללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור
ממסך (משלי כג כט-ל).

חכם⁽¹⁾, ממנו חכם, חכם, חכם, חכמה, חכמה, *חכמנית,
 חכום, *התחכמות.

חֲכָם, לוק' חכמה, מ"ר חכמים, חכמות.

א. תו. — א) שיש בו דעת להבין, דבר, klug, weise
intelligent, sage; wise : ועתה ירא מרעה איש
נבון ויחכם וישיחהו על ארץ מצרים (בראש׳ מא ג.).
רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דנ׳ ד ו.). ויוגדר
איש חכם מאד (ש״ג יג ג.). נתתי לך לב חכם ונבון
אשר כמורך לא היה לפניך ואחריוך לא יקום כמורך (מ״ח
ג יג.). ברוך יי' היום אשר נתן לדוד בן חכם על
העם הרב הזה (סס כא.). וגבר חכם שמע לי (ח״ב
לד לד.). בן חכם ישמח אב (מש״י ח.). מורה רשעים
מלך חכם (סס כ ו.). חבלי יולדה יבאו לו הוא בן
לא חכם כי עת לא יעמד במשבר בנין (סו״ב יג ג.).
שוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל (קה״ל ד יג.).
חכם לבב ואמין כח (ח״ב ט ד.). — ולנך : וישלח יואב
תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי
וכו' ובאת אל המלך (ש״ב יד כג.). — ומ״ר : הבו לכם
אנשים חכמים ונבונים וידעיים לשכמוכם ואשימם
בראשׁכם (דנ׳ ח יג.). — ב) חרוץ, ידע במלאכה מן
המלאכות, geschickt, kundig; adroit; skilfus :
ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חכם
לב אשר נתן יי' חכמה בלבבו (שמות לו ב.). חרש חכם
יבקש לו להבין פסל (ישע׳ מ״ב) וכל חכם ככל

אלה השרשים קצת בערבוביה, כי גם שכל משמש במשמ' ספק ולא הכנה כמו חכל, שמע ממנו כי גם הערבים חשו דמיון בין חכל ושכל. והנה שכל a) משמש בערב' במשמ' היה אדם - ולכן, והשם שכל b) 'ארמיות על לבן, ואשכל c) אדם נטה ללכת או ללכת נטה לארמיות, ותאר למה שהוא מגון בזה הגון. ואומרים עוד שכל להענבים, במשמ' בשלול'.
(1) שרש משתף לכל הלשונות השמיות.

של רבי ליעזר מבטת היה נשרף (ירוש' מו"ק ג פא ד).
*חכבית, — עי' עכבית.

חבל¹), ממנו חבליל, חבלילי חבללות,

חֶבְלִיל ⁽²⁾ ת, "נמ" חֶבְלִיל, — אדם, אדמדם, בפרט עינים של מי ששחה הרבה יין, rötlich ; reedish : אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו ככם ביין לבשו וברם ענבים וותה חֶבְלִיל ⁽³⁾ עינים מיון ולכן שנים מחלב (נרא' מט י"א). — ואמר המסורד : זכרי נשף ערב ביער שמה, עת חֶבְלִיל־ת עין שמש ירדה, מננה נגדה אז לחיר אדמה, ובנשיקות פי מעמי נפקדה (מיל), אסוכה עווכה). — וכמו שם, ואמר הפיוט : גזיר להפרישו מיון ח ב ל י ל י, ערכים ומובת ופסת שני וחצוצרות וגסבים ופר העלם דבר מעיני בעליו (אסר) כ"י כדלגוני, אדכסה). ח ב ל י ל השמים יקוד אש הוא בעיני המלהת את כל סביבי גם תוחלתי גם עורי ובשרי יחרו באור אשו (מ"ג דכ"ז, מכת"י מסחור י).

חבלילות, — עי' חבלילות.

חֲבִלִּילִי חֲבִלִּילִי לֵאמֹר חֲבִלִּילִית, — בְּמוֹ חֲבִלִּיל :

(1) יש מדמים לו השרש אבל באשר' במש' חשר, ובערב' (חלב a) במשמ' שחור, ומיחסים לשרש זה עקבו' משמ' של כהות, אך כל הקדמונים יחסו לו משמ' של ארמימות, ומקביל לו בערב' (שכל b), ועי' בהערה להלן.

(2) משקל סגור, אך בשמוש תאר, ומצוי משקל זה בערבית בשמוש תאר (Barth, § 144 a). ועי' הערה לקמן. — (3) סמ' הקדומה, כמו אסיר, הפכי וכו', ות"א יסמקו, וכן כל קדמוניות. מנחם: ענין אודם, הוא, ע"כ, רמ"ג: מזור אלענין ע"כ, ואב"ג: פרוש בו אדמיות. ע"כ, וכן רש"י, וכן אחרים, וגם השבקים תרגמו במלה שיש בה משמ' שמחה ואור. רק רמב"ן פרש חלילי משרש ב ח ל, במשמ' שחרות העינים, וכן רוב החדשים, מפני שלא מצאו בערב' לשרש חלל או לאחד מצורפיו משמ' אדמיות, ויפרשו גם הם במשמ' כהות, ויסמכו על משמ' חלל c) בערב' בענין ספק ולא הכנה. אבל, משמעה זו אינה מסכס' במקום הזה להכונה של ב ר כ ה שיש במליצה זו, ומשמע' ספק ולא הכנה שיש בשרש חלל בערב' רחוקה משמ' כהות העינים, והאמת היא שהשרש המקביל לזה בערב' הוא שכל b), כמו שש העיריות הרבה פעמים, שחלף זה בין ה' ובין ש מצוי בין שתי הלשונות, וגם בערב' בעצמה משמשים שני

(a) حلك (b) شك (c) حكل

(a) شکل (b) شکلة (c) اشکیل

— וקצת משלים: אין חכם כבעל הנסיון (מילי דאזות י'). ואמרו דומים החכמים בארץ ככוכבים בשמים (מנחם הפני' א'). והם דומים בארץ החכמים לכוכבים בשמים מאירים (בתי הספ' והלש''), משל ישן שוטא אחר יוכל להקשות מה שלא יוכלו אלא חכמים לתרין (תור' הקללות, ר"י יענן מז'), שאלת החכם חצי חכמה (ש"ת מות יאיר קס), הממון אינו עושה חכם בלבד (פלא יועץ, ערך ממונה), ויפה אמרו קדמונו לבות החכמים יש להם עינים (אג' ריב"ז, כספי' בל' ילקח), — ב) בקיא במלאכה מהמלאכות: ויועץ וחכם חרשים ונכון לחש (ישע' ג'), ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש (שמות לו ד'), ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת וכו' וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי (דכ"ז כו'), איש צרי וידע לעשות בזהב ובכסף וכו' ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיה וחכמי אדני דוד אביר (ס' יג'), — ג) ביחוד, "הבקיא בתורה ופרוש מצוותיה: החכם שאסר את האשה בנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יב' כ'), חכם שזן את הדן שימא ושיהר אסר והתיר וכו' (תוספתא ס' ד'), כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו (סור' יג'), ולא בא כפי בשר סגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם (חול' לו:), אסר חכמים רחק מן הביעור ומן הדומה לביעור (תוספתא יב' ד'), מעשה בר' אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא שעלו לתולת אנטיכיא על עסק מגבת חכמים וכו' (ירוש' סור' ג' מת'), ראה רבי דבריו של ר"ש בבבוי הדם ושנאו בלשון חכמים (חול' סה'), בני חכמים ותלמידי חכמים כומן שרבים צריכים להם מפסיעין על ראשי העם (סור' יג:), שמשש שעות ולמעלה איסור המין משל חכמים הוא שאסור (סל' פסוק' פסח'), כל המקדיש על דעת חכמים והפקיעו חכמים קדושיהו ממנו (שם), — וקבוצ' חכמים, בנגוד לאחר מהחכמים: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות (ברכ' א' א'), — *תלמיד חכם, עי' תלמיד, — ד) בקיא במקצוע ממקצועות המדע: חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומולות חורין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומולות קבועין (פסח' ד:), חכמי המולות נחלקו בשאלות לשתי תורות גדולות (ראב"ע, ספר ספאלות, כ"י פניו), ועתה אחל לדבר איך יוכל חכם המולות

מלאכה (דכ"א כ' י'), ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת (דכ"ז כו'), וכל אשה חכמת לב בידה טוו (שמות לה כ'), ואתה תדבר אל כל חכמי לב וכו' ועשו את בגדי אהרן (שם כח ג'), — ודברים לא בע"ח: מנהדרין שיש בה שנים שיודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע הרי זו ראווה למנהדרין ג' הרי זו בינונית ארבעה הרי זו חכם ה וביכנה היו בה ארבעה (ירוש' שקל' ס' מח ד'), ואיני צריך לזכר בו יותר ממה שבא בתורתנו החכמה והטהורה מרוע ענין ההוא (מכיל' מו"ג ג' ח').

ב. ש"ו, מ"ר חכמים, — א) אדם חכם בכלל, Weiser un sage; wise man: אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו (יב' ט כב'), אל תהי חכם בעיניך (משלי ג'), תורת חכם מקור חיים (שם יג' ד'), דברי פי חכם חן (קל' י' יב'), החכם עיניו בראשו (שם כ' ד'), מי כהחכם ומי יודע פשר דבר (שם ח' א'), הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח'), כי אין זכרון לחכם עם הסביל לעולם (קל' כ' יו'), כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מגביא (יב' יח' ח'), — ואמר בן סירה: חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיו חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לתמי עולם (כ"ס גני' לו כ"ו), — ואמרו בגדר החכם: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד' א'), — ומ"ר: כי השחר יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיק (דכ"ז יו' יט'), הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים (ישע' ס' כ'), איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני (שם יט' יא'), חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (יב' ד' כב'), והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובד' א' ח'), אנשי לצון יפיתו קריה וחכמים ישיבו אף (משלי כט ח'), ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים (שמות ו' א'), ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם (קל' ט' יח'), כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם טאין בסוף (יב' יז'), אים אפוא חכמיה ויגידו נא לך וידעו מה יעין יי' צבאות על מצרים (ישע' יט' יב'), חכמיה צור היו כך המה הבלדך (יחזק' כ' ח'), ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו מתחת (ישע' כט' ד'), ויאמרו לו חכמיו וורש אשתו אם מורע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו (אסתר' ו' יג'), ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו (בראש' מא' ח'), הרב על בשדים נאם יי' ואל ישיבי בכל ואל שריה ואל חכמיה (יב' כ' נס'), וקני נבל וחכמיה היו כך מחויקי בדקך (יחזק' כו' ט').

מאיבי תַּחֲבִינִי מצותך כי לעולם היא לי (תה' קיט לח). ה מ ח כ כ מ את רבו המכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (כלל נתיח). — ואמר הפיטן: מי פתוח בחכמה ובשכל חֲבִינִי ותורת חסד על לשון (יולר כ טוע', עליו). — (ב) שָׁפַט, עשה בו משפט ¹, ארון לביתו ומשל בכל קנינו לאמר שריו בנפשו ² ווקניו יִחְכֵּם ³ (תה' קס כח-כ).

— פֶּעַ, חֲכָם, — שיש בו הרבה חכמה: כמו פֶּתֶן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חבור חברים מחכֵם (תה' נח טו). ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחֲכָמִים (משלי ל כד). — ואמר הפיטן: כביר משיב טעמים, ישר אמריו נעימים, הגיוניו בין מחֲכָמִים (יולר שנת חוס"מ פסח, דודי).

— פֶּעַ, הַחֲכָיִים, (א) פֶּעַ, עשהו חֲכָם: תורת יי' תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מחֲכִימַת פתי (תה' יט ח). ה מ ח כ כ מ את רבו והמכוין את שמועתו (אבות ו ו). תלמיד ה מ ח כ כ מ את רבותיו (תנ"י ד). אויר[א] [ד] ארץ ישראל מ ח כ כ מ (כ"כ קנח). — ומשל: וכבר היתה שומה בפי הקודמין אותיות מ ח כ כ מ ו ת (מגדל עז, עליית סכתינס). — ובמשמ' *באר בחכמה, נתן טעם של חכמה: ולא ירבה לו נשים וכו' עמד שלמה המלך ו ה ח כ כ מ גיורתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה וכו' לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולכי לא יסור *מד"ר שמות ו). — (ב) *עומד, כמו חֲכָם: הרוצה שי ח כ כ מ יעסוק בדיני ממונות (כ"כ סוף י). ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מ ח כ כ מ (אבות כ ט). הרוצה שי ח כ כ מ ידרים ושיעשר יצפין (כ"כ כה:).

— חֲכָם, הַחֲכָמִים, — (א) עשה אֶע חֲכָם, השתדל להיות חֲכָם, חָבֵל מומות כמו חֲכָם: הבה נחֲכָמָה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחַכֵּם יותר למה תשומם (קס' ז יו). — ואמר בן סירא: אל ת ח כ כ מ לעבד חפצך (כ"כ גני' י כו). מה ית ח כ כ מ תומך מלמד ומתפאר בחנתי מרעיד (שם לח כס). — ובפרט

לדעת מה שיש בלב השואל (שס). ח כ מ י המולות, ח כ מ י המספר, ח כ מ י החשבון (סוף, ספר המספר). — ובמשמ' *ר"ב העדה: ועמדו ובנו להם ביהכ"ג וביהמ"ד ושצרו להם את ח כ כ מ ושצרו להם מלמד תינוקות (סדר אליהו רנ"א יא). ולא שמענו מעולם מי שיפקפק לומר שיהיה ח כ כ מ הקהל פסול להיות דיין לשום אחד מהקהל שלו (שו"ת מהרי"ל ג לו). הסכמנו בהסכמה גמורה שלא להקים עלינו ולא בקהלנו שום ח כ כ מ מרביץ תורה לא לשרת בתוך הקהל ולא חוץ לקהל (שו"ת מהרש"ך כ קמג).

חֲכָם, פֶּעַ, עַת' אחכֵם, אחכֵּמָה, יחכֵם, לווי חֲכָם, — היה חֲכָם: לו חֲכָמוֹ ויכולו זאת יבינו לאחריהם איכה ידרף אחר אלה ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם (דכ"ר לז כט-ל). וצידון כי חֲכָמָה מאד (זכ"ר ט כ). ואמרתני אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חֲכָמָתִי אני אז יתר (קס' כ יס). ומי יודע החכם (מי שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחֲכָמָתִי תחת השמש (שס יט). אם תחֲכָמָה חֲכָמָה לך (קס' ט יב). אמרתני אחכֵּמָה והיא רחוקה ממני (קס' ז כג). שמע עצה וקבל מוסר למען תחֲכָם באחריהך (משלי יט כ). בענש לץ יחֲכָם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שס כח יא). תן לחכם ויחֲכָם עוד (שס ט ט). לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחֲכָם (שס כ ח). ויחֲכָם (שלמה) מכל האדם מאיתן האורתי והימן וכלכל ודרדע בני מחול (מ"א ס יא). לא רבים יחֲכָמוּ ווקנים יבינו משפט (איוכ לז ט). חֲכָם בני ושמח רבי (משלי כו יא). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה ויחֲכָם (שס ו ו). הלוך את חכמים ו ח כ כ מ ¹ (שס יג כ). שמעו מוסר ויחֲכָמוּ ואל תפרעו (שס ח לג). — והילב, חֲכָם הלב: בני אם חֲכָם לבך ישמה לבי גם אני (משלי כג יד).

— פֶּעַ, *נחֲכָם, — נהיה חֲכָם, היה חֲכָם: יש חֲכָם לרבים נ ח כ כ מ ולנפשו הוא נואל ויש חֲכָם בדברו נמאס ומכל תענוג נבצר (כ"ס גני' לו יט-כ). והחכם הנ ח כ כ מ הרחיב לשונו (ע"מ לר"א הקר"א טו). וכן אמר שלמה הנ ח כ כ מ (שס קד). האיש אשר מכל האדם נ ח כ כ מ כשנראה אליו האל יתברך בסתוה ושאל ממנו דרך החכמה וכו' (מנח' קנ"א לר"י מפיס"א 12).

— פֶּעַ, חֲכָם את פלוני, — (א) עשה אותו חֲכָם: מלפנו מכהמות ארץ ומעוף השמים יחֲכָמָנו (איוכ לז יא).

— (1) כך בערב' חכמ' א. — (2) לפי ת"ע ות"ס בנפשו. — (3) פרשו המפרשים במשמ' חכמה. אך אין זה מתישב כאן, ולפי החצי הראשון של הכתוב ברור כי המשמעה היא כמו בערב'.

(a) خطم

(1) כך הכתיב, הקריא יחֲכָם.

(כ"מ כ יא). בוא בשלום רבי ותלמידיו רבי בחכמה ותלמידיו שקבלת דברי (כ"ס כ ט). נדרים מייג לפרושות מייג לחכמה שתיקה (אבות ג יג). משמת רבי יוחנן בן זבאי בטל זיו החכמה (סו' ט טו). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה וזועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (נדר' יז). אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן (שס' לע). אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה (סס' נה). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר (שנת' לא). תלמידיו חכמים כל זמן שמוקינן חכמה ניתוספת בהם (שס' קנב). ו"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי וי"ה ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ערו' נג). (אמרה לו בתו של הקיסר לר' בן חנניה) אי חכמה מפוארה בכלי סכוער (תע' ז). כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם (מג' טו). אין זקן אלא מי שקנה חכמה (קדוש' לב). אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה (סנ' יז). הוא שאל בי דבר חכמה ואת אמרת משנתינו (זנח' ג). מתוך שרגילין (אנשי תקוע) בשמן זית חכמה מצוייה בהן (מנח' סה). והבהן הגדול מאדיו וכו' בנוי בכח בחכמה ובעושר (סו' ט). מה יעשה אדם ויתכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדס' ט). שאין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י (מד' י ויק' יג). עשרה חלקים של חכמה בעולם תשעה בארץ ישראל ואחד בכל העולם (שס' אסח). כשנת' אש). בשלשים ושתיים נתיבות פלאות חכמה חקק יהיה וי' צבאות אלהי ישראל אלהים חיים ברא את עולמו וכו' (ספ' יז'ס' א ח). — וקצת מאמרים ומשלים שבספרות שאחרי התלמוד: ויאמר (הפסלמון) הראשון החכמה חיי הנפש ונוח הגוף וכו' אמר השני החכמה תשבץ השכל ומאנוי הצדק וכו' אמר השלישי החכמה זוהר הלבבות ועריגות המחשבות וכו' אמר הרביעי החכמה פרי החכמים ותבואת המשבילים וכו' אמר החמישי החכמה היא צורת השכל המנהיג עניניהם המביא ליריעת מודותיה והמופת על תעלומיה (מוסרי ספסופ' א ז). כל חכמה שלא תכנס עם בעליה למרחץ אינה חכמה (מעשה אפד, סקד'). לא תמצא החכמה במי שצוארו עבה (ר"ח נדרסי, חות"כ, נפש). הנפש אור

הגוף והחכמה אור הנפש והנפש אור היום והיורח אור הלילה (ר"י אכן לטיף, רכ סע' יד). וכבר אמר החכם המבקש חכמה בנערים ובנשים במבקש שועל בים ודגים ביבשה (שאל' ישראל יח). ואל תתחכם יותר בי היא חכמה שאינה מתקיימת וכל חכמה שאינה מתקיימת אינה חכמה (ספ' חסיד' תתתשס"ב). תחלת חכמה לחפץ חכמה (תקמ' של רגס' ו יח). — ויכנל: וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי (קסל' כ ט). בי אמר בכח ידי עשיתי ובהחכמתי כי נבנותי (שע' י יג). בני לחכמתי הקשיבה לחכונתי הש' אונך (משלי ס א). אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"ח יו). ועשית בחכמתך ולא תורד שיבתו בשלם שאל (שס' כ ו). חכמתך ודעתך היא שובכתך ותאמרי בלבך אני ואפמי עוד (ישע' מו י). ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו (מ"ח ס יד). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמ' ט כב). ומצא בה איש מסכן חכם ומלם הוא את העיר בחכמתו (קסל' ט יס). כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח' סוג). ברוך שבתר בורעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהן הולכים נעשין שרים לאדוניהם (סנ' קד). ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"כ כ כב). אין חכמתה של אשה אלא כפילכה (ירוש' סו' ג יט). ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דנר' ד ו). האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מע ו). יחוגו ויבוכו בשבור וכל חכמתם תתבלע (תהל' קו כו). כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של עובדים (מג' סה). — ומ"ר חכמות: מי ידבר חכמות והנות לבי תבונות (תהל' מע ז). ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו (משלי כד ז). — חכמת יו נ"ת, כלל הספרות היוניות: ארור אדם שיגדל חוירים וארור אדם שילמד לבנו חכמת יונית (סו' מע). אלה ילדים היו בכית אבא חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יונית ולא נשתייר מהן אלא אני כאן זבן אחי אבא בעסיא (שס' — ב) בפרט, ידועות האדם אדות ענין מהענינים של הטבע ומהנעשה בה, וכדומה, שהניע האדם אליו על ידי חקירות ונסיונות, science; Wissenschaft: כל אלו הן החכמות הראשונות ואולם מלאכת ההגיון חנה

המזמר מצר בי אחר מרעי ומאוחזי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות (ידע' דנרש, פרדס א), חכמת המולות, המדות, הנפש, המולדות, התולדות (רלכ"ע, יסוד מורא א), חכמת המבטא, חכמת הערכים (שס ב), חכמת הנגינות, חכמת המולות (הוא, המספר 117), חכמת המולות אסטרולוגיה (אנר' כת מחלת, משפטי המול), — "חכמת הנפש: ואשר למד חכמת הנפש יוכל להבין אלה הדברים (רלכ"ע, יסוד מורא יג), והביא ההכרת לזכור דבר מה שחכמת הנפש דרך כלל וזמחכמת הנפש האנושית כפרט ומה שיושפע עליה להבדיל בין הנפש והשכל (אמונה דמס א א), גם נכללו בו הכשרים והוררת הרוחניות והוא מה שיקראו חכמת העפר (קול יודס, כוויז כסד), להבין ענין חכמת הפרצוף ומה ענינה וכיוצא בה (מסכת", הקד' ע"ת), חתגנשו ובואו אתם החוקרים בחכמת הפרצוף ואמרו היש ממש בחכמתכם (מא"ג, דכז א, ליל שמו"ס ב), אולם חומר בחלול השם שהמחלול בסתר נפרעין ממנו בנלווי שכן רישומו ניכר לזכי הראות ולבעלי חכמת השראום (דמ"ע מפאנו, אמר' עטור', חקו"ד א כב), — חכמת הצריפה, Alchimie: גם להספיק חכמת הצריפה, לדעת איך יצא מלא כסף כסף, וזהב בתכונה יפה, בכלים משתנים להאכף (מ' ריאטי, עקדס מעט ג), — "חכמת השמוש: וכל מנמנתו וזוגתו כזכרנו מענין החכמה רק חכמת השמוש והיצירות (תעוד' נישלאל, הקד'), — יחכמת השעות: והיו (התרמים) מדברים בדרך חכמת השעות והוא שכתוב כי התרמים דברו און (דכנו כתי, ויטא), — "חכמת השיעור: חכמת המנין מציאותה מורגשת אלא ינמנתת והולכת עד לאין חכלית וכן חכמת השיעור הנקראת כלשון ערבי הנדסה (ר"י אכן לעיף, דכספליס כא), — "חכמת התחבולות, עי' תחבולות, — ג) כלשון המקובלים, אחת הספירות: הב' (הספירה השנייה) רוח אלהים חיים חכמה ומתחלק לל"ב נתיבות אורה (ספ' אילנות וננוי הקלס, ילינס), ועתה מתחיל לפרש אלו עשר ספירות האמורות בספר יצירה וכו' כתר חכמה בינה וכו' (כתר ש"ע לר"א דקולניס תלמיד דקוקת, 36), כי תחלה יצאה בחינת מלכות ותקרא בשם נוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחדות מסוד ועד החסד ויקראו כלם כאחד זעיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אימא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא ואחריה יצא הבתר ויקרא ארוך וכו' (משנ' מסוד', אורות הענינים ב), כי הספירה הזאת הנקראת

אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא בלי לחכמה (מלות הגיון יד), הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר"ד סנלי, פי' יזיר' לר"י כרללוי 65), וכן שאר כל החכמות ומשם אמר כי החכמה למדע ולמעשה (שס), — והחכמות המתחלפות: וכתב גפ' אחד מבעלי המחקר ענין החכמה האלהית אשר קורין לה חכמי הגוים חכמת החכמות ופירוש חכמת האלהית הוא כמו שהקדמנו לעיל היא החכמה בהכרת אלהינו ויחודו ותורתו ומצותיו (פ' יזיר' לר"י כרללוי 66), ויקראו גם כן את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד), וגשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (משנ' ריאטי, מקדס מעט ג), אמרתי אחכמה בחכמת האלהות הנשאה והרמה גם כי רחוקה ממני במה וכמה (אילס ליש"ר מקדיס, כתנ ורמ ג), — "חכמת החשבון: למוד חכמת החשבון ראוי לאנשי העושר וחכמת הנגינה למשרתי המלכים וחכמת הרפואה לרודף הכבוד וחכמת הטבע לחכמי הרפואה (ידע' דנרש, פרדס ו), חכמת המספר, חכמת החשבון (המספר לרלכ"ע 117), ותראה מזה משל בחכמת המדה והמשקל (ר"ד סנלי, פי' יזיר' לר"י כרללוי 65), חכמת המוסר והשכל המאמצת דעות בני אדם והמנהגת להם דרך הבינה (שס), — "חכמת הבוכים: לא תרחיק היות בחכמת הבוכים חכם אשתי (ידע' דנרש, פרדס ז), ודע כי שרש חכמת הבוכים אחר ידיעת שלשה דברים והם הבוכים והגלגלים והמולות (המקדס לע"ע פלקיירא), ואולם אשר הם יותר קרובים אל החבר כמו חכמת המבטים וחכמת הנגינות לפי שחכמת המבטים יענין בקיום ביותר ממה שיענין בו המהנדס אבל המהנדס יענין בהם במה שהם קיום לכד ובעל חכמת המבטים יענין בהם במה שהם קיום נצוצים (תלאל' הגיון, מופת), כמו שחכמת ההנדסה וחכמת המבטים ודומיהן יקראו חכמות עם צירוף ההבדל (ר"י אברנאאל, נחל' חסות ג), חכמת המדות (המספר לרלכ"ע 117), בהנהיגו עצמו כפי השכל והמעלה במדותיו ופעולותיו שהיא חכמת המדות (ר"י אברנאאל, מ"א ג), ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים הראשון הוא הנהגת האדם נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה והרביעי הנהגת האומה הגדולה או האמות (מלות הגיון יד), בהיותנו בימי הנעורים עם קצת החברים מתעללים במסורי המאמרים כוללים במדות ומשבתים חכמת

חכמה היא סוד יוד של שם המיוחד (שערי אורח ל"מ גיקטילוס פכ). כי רוחניות השמות הם ממש הספירות והי' שמות הנזכר הם אהיה לבתר יה ל חכמה זכו' (עפ"ס רמז' א י). והוא שאמר הכתוב עושה אור בשלמה השלמה ר"ל הוספת המכשית ה ח כ מ ה הסובבת את הכל (כריקטני, נראה').

אור החכמה, וכו'. — *בור, *בורות, ההפך. — בינה. — בער, *בערות, ההפך. — גאון, *גאונות. — דעת. — *הגיון. — *השכלה, *משכיל. — *השערה. — *הדוד, *מחוד. — *חוקר, *חקירה, *חקרן, *מחקר. — חכם, *חכמה. — *חריף, *חריפות. — חשב, *מחשבה. — *יופיאל שר החכמה. — כסיל, פתי, וכו'. עי' אבול. — כשרון. — ישוב הדעת, מיושב. — למד, *למד, *למידה, *למדן, *למדנות. — מוח, מוח עקום. — *מזמה. — *מקצוע, בעל מקצוע. — *עיון, *מקצוע. — *ערם, *ערמה, *ערמימות. — רעיון. — שכל, כח השכל. — שקד, *שקדן. — תבונה. — *תפס, תופס, תפיסה.

חכמות¹, ש"ג. — כמו חכמה: חכמות בנות ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יונה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). חכמות בחוץ תרנה² ברחבות תתן קולה (שם א כ). — ואמר בן סירא: חכמות למדה בניה ותעיד לכל מבינים בה אהבי אהבו חיים ומשחרי יפיקו רצון מיי' (ב"ס גני' ד יא-יג). ואנשי הנבול יסובבו (בעקב המשיה) מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חמא ימאסו (סוט' סוף ט). **יחכמי**, ת"ז, לנק' חכמים, — של חכמה, משבע החכמה: ומי שמשבח בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מן הצדק והסדור החכמי (כוז' ג יא). לפי שסגולת נפש החכמים מצד חכמתה להדבק בו (בשכל הפועל) בחכמה (פרדס רמוז, סד' נויק'). שאין המוג לבדו הוא העומד לעשות אלה הפעולות אך שם דבר לו כוונות חכמיות יותר עליונות מן המוג (אמונה רמז א ו).

***חכמניות**, ש"ג, מ"ר חכמניות, — כמו חכמה: בנות צלפתר חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן חכמיות הן שלפי שעה דברו (ב"ב קיט). מלמד¹ כבר העיר אולסה' (Olsb. § 229 b) על צורת יחיד זו, וכבר ראה גם בהמלה חכמיות נשים (משלי יד א) זו הצורה של יחיד בחית קמוצה ולא סמי' רבים בחית פתוחה, והסבירו לזה כל החרשים. — ועי' במבוא, בחלק הדרקוק. —² מנקד תרנה כמו רבים, אבל

שחכמניות היו (רש"י דכ"ז כו ד). — וכמשמ' *חכמת ממדרגה פחותה, קטנה: וחומלני עליך שאתה מיטפל בחכמניות פחותות שמחנכין בהן דרדקי חכמת השיעורים (מודע לנינה, אנ"ר סחכמ' ג).

***חבר¹**, ממנו *חבר, *חבור, *חבורות, *חביר, *חבירה, *חבירות, *חבר, *חברן.

***חבר²**, פ"י, עת' יחבר, — חבר שדה וכיוצא בו, לקח אותה בחבירות, שבר אותה בשכר או בפרות, שדה ישראל תורם ונותן לו (דמאי ו ב). חוכרין נירין מן הכושים בשביעית אבל לא מישראל (שביע' ד ג). ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה וכו' ונקצץ האילן מנכה לו מן חבורו (ב"מ ט ב). בהן ולוי ששכרו או שחכרו מכהן ולוי מעשרות לשוכר ולחוכר (תוספתא דמאי ו ז). חבר שהיה חוכר מעם הארץ עיקרי תאינים ודליות ענבים (שם ג ס). החוכר שדה זיתים מחבירו אפילו לא חכרה הוסנו אלא לזיתים לא יאמר לו אין לך בה אלא זיתים בלבד (שם כ"מ ט ככ).

— הפע', *החביר, — נתן בחבירה: נשתדפו כל שדותיו של מחכיר (ב"מ קו).

— הפע', *החכר, מחכר, מחכר, — שהחבירוהו: היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר הבכור נוטל פי שנים (תוספתא ב"ב ד ז). בשעה שאמרת תן לי קרקע ואמרת לי אין לי קרקע במה חשדתי אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים היא (שבת קכז). ספינתו בים ובאה לו בריבואות עשיר הוא אי"ר חסדא בשחיתת מוחכרת ומושכרת ביד אחרים (ערכ' ית). ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו (מו"ק יא).

***חכרן**, ש"ז, מ"ר חכרנים, — כמו חוכר: ואריסין וחכרנים וקבלנים של האבל הרי אלו עושין

לפי הפעל תתן נראה כי הכונה כאן תרנה, ועי' רנה. ¹ אולי רק שנוי קצת של פה"פ מן שחר, ח במקום ש. ועי' הערה לקמן. ² בערב' חבר & משמש גם במשמ' שחר שדה כמו בעברית. אך כבר אמר פלישר בהערות ללוי, כי משמעה זו שאולה בערב', וכן פרנקל (S. Frankel, Aram. Frw. 189).

(a) חכ

ואפילו בשלם זמן ארימותם קודם האבילות (סר"ט
מו"ק כ ד).

א.ח.ל, — ע"י חיל.

בִּיחָל, — מלה מספקת : וגלת החל^(ג) הזה לפני
 ישראל אשר בנענים עד צרפת וגלת ירושלם אשר
 בספרד (טונד' א כ) . — והשתמשו במלה זו בחוספה
 להשם גלות במשמ' רע, גורא, אכזרי, חשוך וברומה.
חַלְלֵנוּ, חולל, שׁ"ן, מִד' חלים, חולין, — ההפך מן קדש,

מה שאינו קדוש, Profanes ; profane : ויען הכתב את דוד ויאמר אין לחם ח'ל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו העברים אך מאשה (ש"א כב ס). ולהבדיל בין הקדש ובין ח'ל ובין הטמא ובין הטהור (ויק' י י). בהניה חסד תורתי ויחללו קדשי בין קדש לח'ל לא להבדילו ובין הטמא לטהור לא הוריעו (יחזק' כ כו). הומה לו סביב סביב אך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לח'ל (שם מז כ). כמעשהו ב ח ו ל כך מעשהו בשבת (פסח' ה ח). והאיש אפילו ב ח ו ל אסור (לראות במראה) שאינה דרך כבוד (יחזק' כט ו ז ד). מותק את ח ה ו ל וכותב את השם ותולה את ח ה ו ל (שם מג' א ע א ג). עשה שבתך ח ה ו ל ואל תצטרך לבריות (פסח' קיב). דברים של ח ה ו ל מותר לאמון בלשון קודש דברים של קודש אסור לאומון בלשון ח ה ו ל (ע"ז מד:) — וח'ל של מועד, חול, הימים שבין יום הראשון ויום האחרון של חג: וח ה ו ל של מועד קרוי מקרא קדש (מכ' כג, מס' דפס' ו). הרי ח ה ו ל של מועד הוי ח ה ו אסור בעשיית מלאכה (יחזק' מג' א ע:), וכבדתו זה יום טוב מעשות דרכיך זה ח ה ו ל של מועד (מד' ויקר' לד). — ומ"ל: ונוהג בתרומה בדרך שהוא נוהג ב ח ה ו ל ין (תרומ' יא ס). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאווה יצא העור לח ה ו ל ין (מע"ט א ג). מכבד כדרכו ונותן לתוכה ח ה ו ל ין

(סס ז). חבית של שמן שנשפכה וכו' נוהג בה כדרך שהוא נוהג בהו"ל (סס ח). ובטל"ן לידים להו"ל ולמעשר ולתרומה וכו' הטובל לתול"ן והוחק לתול"ן אסור למעשר (תנ"כ סו). מעות הו"ל ומעות הקדש שנתפזרו מה שליקט ליקט (תוספתא

מספיק.⁸ מן שרש חלל, עו"ש.

(מע"כ ד.) לא יחל דבריו שלא יעשה דבריו חולי
 (שם נדר' ד ג.) המקדיש את עבדו הוא קודש ומעשה
 ידיו חולין. (יבום' כטו"ב ס"ג.) — *חלין הוא לך:
 מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע חולין הוא
 לך מעשות כדבר הזה (ברכ' לג.). — חלי הלוים: שבשם
 לבין קדשי הקדשים לבין חולי חולין כך בין
 וזרינו לדורו של רבי יוסי (יבום' ג"ט' סוף ו.).

א. חלא, כמו חלה, ממנו א. חלא, תחלוא.

א. חֵלָא, פ"ט, ע"ז יחלא, — כמו חלה: ויחלא אסא
בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו (דסי"ב יז).

—ספֿע', החלליא, החלי: ווי' חפץ רכאו החלי' (יֵסֶה)
גג י). למה המציא האל רבוי הפירות ה מ ח ל י א י מ
והממיתים (ידע' נדרשין, פרדס א). עשנים עולים אל
מותם המזוהם ממרה שחורה ה מ ח ל י א א אותם
והגוברת בהם (מכת' ר"ז סלוי לר' סלל). כי יסורו ממך
אלו החללים ואלו המחשבות הארורות ה מ ח ל י א ו ת
לב החכם (סוף, סי' משלי ג ח). ולקח (החולה) מן
התבשיל (הארסי) ואכל ממנו ודחה התבשיל הליחה
הארסיית אשר היתה מ ח ל י א א אותו אל מקום אחד
מגופו ונרפא (רלב"ג, מלחמ' ס' כ ד). וליחה רעה בלתי
סבעית מ ח ל י א א (ר"י אכרנכנאל, תולדות). ויש
אקלים מקצרי הימים ומחליש הכחות ו מ ח ל י א
חיושבים במקומות הדרומיים (אדום, משפט לחיוב כג).
שהנה היפה בודק את הגוף ו מ ח ל י א ו ששנוי וסת
אפילו לטובה תחלת חולי מעים (רפ"כ כתוב' יג י).
— ובהשאלה: הנה התוחלת והתקוה שימשך ומנה
ויראוך ולא הגיע מה שקוון אליו היא מ ח ל י א א
הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת (רלב"ג משלי יג
יב). ועל כן תמנענו תורתנו השלימה לטובתנו
מהרבות באכילה ושתייה יותר מדאי מן יתגבר החומר
על הנפש הרבה עד ש י ח ל י א א ויאבד אותה לגמרי
(ס' סמינון, קדוש' דמח).

ב. חלא²). ממנו חלאה. ב. חלא*.

ב. *חלל — קל לא נהוג.

— קִפֵּץ, *החליא, — לבלך בחלאה : אל תאמין בשונא
לעד כי בנחשת רועו יחליא וגם אם ישמע לך ויהלך
בנחת תן לבך להחזירא ממנו (כ"ס גני' יב י"א). היין

(¹) כך לפי חנוסחה ולפי פרוש המפרשים במקום החליא. אך הכתוב הזה בכלל כנראה משבש. ועי' חלה.
(²) רק בעברית.

חֵלָב יאכל חמאה (ישע' ז כא-כג), ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחֵלָב (שס נס א), ורי חֵלָב עוֹם ללחמך ללחם ביתך (משלי כו כו), לא תבשל גדי בחֵלָב אמו (שמות כג יט), אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חֵלָבִי (שס"ג ס א), המה יאכלו פריך והמה ישחו חֵלָבֶךָ (יחזק' כס ד) — וכמוֹן הילד לבע"ח: ויקח שמואל מלה חֵלָב אחד ויעלה עולה (ש"א ו ט), ר"ל יונק חלב. — יולד ב"א: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולו מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). — ולגון הלבן: חבליני עינים מיין ולבן שנים מחֵלָב (בראש' מט יב), וכו נזיריה משלג צחו מחֵלָב (אי' ד ז). ובהשאלה, לבן העינים: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחֵלָב (שס"ג ס יב). — ולסימן שפע הטוב בארץ: ארץ זבת חֵלָב ודבש (שמות ג ח), והיה ביום ההוא יטפו ההרים עמים והגבעות תלכנה חֵלָב וכל אפיקי יהודה ילכו מים (יוא' ד יח). — ובמליצה: וינקת חֵלָב גוים ושר מלכים תינקי (ישע' ס יו). — ולקפיאת החלב ע"י חמוץ וכדומה: הלא בחֵלָב תתיכני וכנבנה תקפיאני (איוב י י). פעם אחת חלה (רבי יהודה בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא ח ל ב רותח שהיה גונת מה עשה לקח עז וקשרה לכרעי מיטתו והיה יונק ממנה ח ל ב רותח בשעה שהיה גונת (ירוש' סוט' ט כד). — חריצי חֵלָב, עי' חריץ. — ומשל: א"ד יצחק ח ל ב עיוֹם שהורות ח ל ב עיוֹם לבנות אחד הוא (מד"ר בראש' פו). — ימשך נימה מחלב, מליצה לסימן של קלות מעשה בלי מרחת: וורק (מלאך המות) אותה טיפה לתוך פיו ויוצאת בשמתו בלא צער כמושך נימא מ ח ל ב (ראש' חכמ', היראס יכ ד). — עור ח ל ב בין שניו, מליצה, עודו ילד, עודו צעיר לימים: עדיין ח ל ב בין שניו ושמעת מאכין קנצי מלין ואתה מתפאר בהם (סקסס, מלות יכוס), בני קנת מקנה אכין וסגור פיך כי עוד ח ל ב בשניך והוצא העורון מעיניך כי מוכה בסגורים אתה (שס, סקד'). — יחלב נקפא, חמוץ: רפואת מה שיהיה מרוע מוג' חם שישתה ח ל ב בקר נקפא ו ח ל ב מסובסך חמוץ (קאטון ג יג א). ח ל ב החמוץ הוא אותו שהוסרה חמאתו לבד ושיועב שיחמוץ (פרקי משס כג), ולנפח שיקרא בו (בלשון) ימרחתו ב ח ל ב חמוץ או בחמוצי האתרוגים (מ' אלדני, כ"א ד). — יחלב שקדים: שאר מי פירות כגון ח ל ב

(1) — בארמית: כמשחל בניתא מ ח ל ב א (נכ"ל ת).

שקדם ופירות שהקריבו ומעות שה ח ל י א ו (מע"ש ד ג) **חֵלָאָה**, ש"נ, — ו'הם ולא נקיון שבכלי תשמיש, כמו בקררה וקערה אחרי שהתחמשו בהן, Schmutz; filth; saleté: סיר אשר חֵלָאָה בה וחֵלָאָה לא יצאה ממנה (יחזק' כד ו), והעמידה (את הסיר) על גחליה רקח למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה תתם חֵלָאָה (שס יא). — ובכלל יחפס'לה של דבר: שלא ישפוך לו כדי שיעלה ח ל א ת הקצף למעלה לפי שנראית המדה כמו מלאה (דגמ"ס כ"ב פט:). — ואמר בן סירא: וגם אם ישמע לך ויהלך בנחת תן לבך להתיירא ממנו היה לו כמגלה ראי ורע אחרית ח ל א ה (נ"ס גני' יא). — ובהשאלה: בעת יריב בך ריעך ויקצוף ויתעבר ותרצה להשיבו בדבר מוב ומענה רך תלמש ל ח ל א ה העלתה לך לבבו (ר"ס כנגיד, כן משלי כ), ויטיילו בערונות השכל חוכות מכל ח ל א ה וכשתחיינה זכות יחיו הרתות חיי עולם (מוסרי ספלוס' א ו). אבל כשיסתלקו מהם (מהחוששים) המינופים ו ח ל א ו ת או ישובו למבעיהם (יס"ע נ"א) כן אכרסס, רמו (ג), יצטרך צער מה למרק איוו ח ל א ה לינצל מניהגם הנפש וסרמה ותולעה הגוף (ר"מ אלשיך, איוב לח יב), מהעונות געשה לבוש ח ל א ת מומאת העון שבהן תתלבש נפשו (שס א כא), כן העם הוה וכן ח ל א ת הגוי הוה (שני"ג, סקד'). — ואמר הפישן: הבט וחזר את כל התלואה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה, הלעולמים תונת לרבת חֵלָאָה (שבת א' חכס, אורך).

חֵלָאָים, — מ"ר מן חֵלָי, עי' זה.

א. **חֵלָב** (1), ממנו חֵלָב, חֵלָב, חֵלָבֹן, חֵלָבִי, יחֵלָבִית. **חֵלָבִי**, ש"נ, סמ' חֵלָב, נכ"ל חֵלָבִי, חֵלָבִי, משקה לבן שנפרש מתוך השדים של נקבות בע"ח להניק בו את הילד, וישמש למוֹן בכלל, Milch; lait; milk: ויקח חמאה וחֵלָב וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (בראש' יח ט), ויאמר אליה (מיסרא אל יעל) השקיני גא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החֵלָב ותשקחו (שופט' ד יט), מים שאל חֵלָב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שס ס כס), והיה ביום ההוא יתיה איש עגלת בקר ושתי צאן והיה מרב עשות

(1) שרש משחף לרוב לשונות השמיות.

(2) בערב' חֵלִיב א.

חַיִּיב א

ה' ס כ ז), ואולם העגול החלבי מה הוא ולמה היה נמצא הנה ירמה שהוא דבר בנרם נלגל הכבדים הקיימים קרוב טבעו לטבע הירח רצוני שהוא מקבל האור מהשמש כמו הירח (שם ט). אם ישאל השואל מה הוא הדרך החלבי המשובה שבשימוש האיתורים נמצאים ככבים קטנים לאין מספר והם כ"כ מקולעים באופן שהעין לא יוכל להפרידם זה מזה (מעש' טוויס, העולם יח).

תִּלְבִּי, ת"ו, — מטבע התלבי; והושם (האצטומבא) חלבי י שיהיה שומר החום מקרם (קלטון ג יג א ח), הנה מלמדה הריאה מונח בחזה עור שמני וחלבי עב ושמן ולבן ורובק בקנה הריאה (תפאר' חדס יכ ג).

תִּלְבִּיב⁽¹⁾, ש"ו, — מין צמח, Mercurial; חלביב המהות הוא סם הנרי דומה אל הסטרנגאן (קלטון ב, לוח הסמים רסד).

תִּלְבִּיזִית, ש"ו, — סגולת התלבי; השם שתינהם נוטים אל החלביזית מצד מונם (קלטון א ג).

תִּלְבִּיזִית, ש"ו, — מטבע התלבי; כי החלביזית מקבלת החם מאד ושומרת אותה (קלטון ג יג א ח).

תִּלְבִּיזִי⁽²⁾, ש"ו, מ"ר תלביזים, — צמח טמא החכצלת, לבן המרה, Vogelmilch; ornithogale: עיקר הלחץ השומה ועיקר הנדגה והעקרבנין והחלביזין והבוכריות (שני' ז ב), השלשיות והחלביזין התגר עושה לעצמו (י'ו'ס' סס ז לו ג), הוסיפו עליהן החלביזין והלעיגין והבוכריות והאהל (שנת 5).

תִּלְבִּלְבִּי⁽³⁾, ש"ו, — מין צמח, Wolfsmilch; euphorbe; spurge: עשב נקרא בלשון ארם חלביזי (א) ובלשון יוון תיתומלוסי ועוד יקרא בלשון יוון בלוריתים (אסף הכופא 73).

(1) בערב' תלביב (א).

(2) אולי הוא הצרף המסורס של תבצלת, בסורי תלביצא, ואמר בר עלי: תלביצא אלח'לביזין והי אלח'שישה אלתי יעמל מנהא אלאבראד אלדבאב ויקאל אלח'לביזין. ע"כ, ר"ל הוא העשב שעושים ממנו הכורדים הרבאב ויקראוהו, אלח'לביזין, ותרנמו אותו בהשם היווני אורניתוגל. שר"ל חלב הצפור, ולא נתברר על שם מה כנוהו כך היוונים, אולי על שם לבנת הפרח. ובגמ' ירוש' (שנ' ז לו), אמרו: מהו תלביזין ביצי נין חלב, ועי' זה הערך. (3) בערב' תלבלוב (ב), — אעפ"י שהביאו

זית (תוספתא ניע' ב ג), — ובבלל שומן: יצא מחלב עינמו (תה"ל עג ו), כי בסה פניו בתלבו (איו"ס כו). תלבומו סגרו פיו (תה"ל יו י), — ודמיון מאכל שמן ומלא טעם: ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרוך מזבחי אשר זבחתו לכם (ויקו' לט יט), כמו חלב ורשן תשבע נמשי (תה"ל סג ו), — ולדמיון של אטימות הדעת וקשי הערף: טפס בחלב לבם (תה"ל קיט ע), — ובהרחבה גם לפרי: כל חרב יצטר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לוי' לך נתתם (כמל' יח יב), עם חלב כליות חטה (דכ"ל לג יד), ויאבילו מחלב חטה (תה"ל סא ו), חלב חטים ישביעך (שם קמו יד), — וחלב הארין, היותר טוב שבה: זקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארין (נרש' מה יח), — ועי' שומן.

תִּלְבִּה⁽¹⁾, ש"ו, — מין צמח, והוא תלתן: חולבה (אסף הכופא, תלתן), ואם יקרה בו (בעין) כאב ישים עליו מרה של דג וכו' וירחץ עיניו במים שבישל בהם חולבה (מ' חלדכי, ש"א ד ח), וראוי כשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנס במים שנתכשלו בהם חולבה או מלכא וזרע פשתן (שם ס ח).

תִּלְבִּוֹן, ש"ו, — אותו החלק שבביצה, ששבושל הוא לבן, Eiweies; blanc d'oeuf; glair, כצום שהקרימו וכו' בין תלבוֹן בין חלמון אמור (י'ו'ס' תרומ' י מו), ואלה תן מיטני ביצים כל שבורת ועגולגלת וכו' חלמון מבחוץ וחלבוֹן מבפנים טמאה חלבוֹן וחלמון מעורבין זה בזה וזו היא ביצת השרין (פ' מ), נמצא עליה קורם דם וזרק את הדם ואוכל את השאר וכו' לא שנו אלא שנמצא על חלבוֹן שלה אבל נמצא על חלמון שלה אמילו ביצה אסורה (חול' סד).

תִּלְבִּי, ת"ו, — מנחן התלבי; נחש כרית הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המולות והוא העגול החלבי (רל"ג איו"כ כו יג), בראה ירו ויצרה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא וההעלם (ספ), מה הוא העגול החלבי הנראה בגלגל הכוכבים הקיימים ולאיוזה תכלית הוא נמצא (תלחמ')

(1) בערב' תלבה (א), ועי' בערך תלתן.

(a) حلوب (b) لب

(a) حلبة

חֶלְבָנָה, ש"ה, — מין שרף עץ וחד הריח Galbanum : קח לך סמים נטף ושחלת ו**חֶלְבָנָה** סמים ולבנה זכה בד בכר יהיה (שמות ל ד).
חלבן, — עי' **חֶלְבִּינִין**.
חֶלְבָּלוּגָה⁽²⁾, ש"ה, מ"ר חֶלְבָּלוּגָה, — היא רגילה, היא פרפחינה, צמח מארצות החמות, עבה ובשרי העלים Portulak (Portulaca oleracea L) : הפיגם והירבוין השומים והחלג לוגות כוסבר שבהרים והכרם וכו' (שנ"ט ט א). פעפעעין וגדגדניות וחלג לוגות מערבין בהן (ירוש' ערוג' ג כ ד). המשה דברים מביאים את האדם לירי טומאה ואילו הן השום והשחלים וחלג לוגות והביצים והגרניר (יום' ית).
חֶלֶד, ממנו חֶלֶד, חֶלְדָה, חֶלֶד* חֶלְדָה.
חֶלְדָּה⁽³⁾, ש"ה, — חיה קטנה, שרץ דומה לעכבר סומא בעיניו ודר בחפירות בתוך האדמה, Maulwurf : toupe ; mole : וזה לבם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החֶלְדָּה והעכבר והצב למינהו (ויק' יא כט).
חֶלֶד, ממנו א.חֶלֶד.
אסף מלשון הארם' ובצורה ארמית, מ"מ כיון שהוכירו אסף בתוך הסגנון העברי כולל לתת לו הצורה העברית, לחשבו בתוך המלים שנכנסו ללשון העברית.
⁽¹⁾ במו' חלבניתא, ביוג' χαλβάνη, ברומ' ברשום כגנים, ולא נתברר אם מקורו שמי או נכרי, בערב' הספרותית נהוג השם קנה a, אבל העם משתמש מלבד השם הפרסי בארזוד גם בהשם חלבאן b).
⁽²⁾ השם הזה היה שגור בפי אמתו של בית רבי : אמר ר' חניי מירוגין וחלוגלוגות ומי גדול בחכמה ובשנים אצרכת לחברוי' אמרין ניסוק ונשאל לאילין דבבית רבי סלקון מישאול ויצאת שפחה משל בית רבי וכו' חר רבי הוה מעין פרפחוניא בגולתיה ונפלון מיניה אמרה ליה רבי רבי נתפורו חלוגלוגותיך (ירוש' שני' ט למ ג), ושם (מגי' כ טג) חלגלוגיך, וכן בגמ' בבלי (מגי' ית) : לא הוו ידעי רבנן מאי חלוגלוגות שמעוה לאמתא דבי רבי דאמרה ליה לההוא נכרא דהוה קא סבדר פרפחיני עד מתי אתה מפוז חלוגלוגך, ע"כ, וצורתו ישנה, ועברית, אך מקורו לא נתברר, ועי' פרפחין, רגילה.
⁽³⁾ (כערב' חֶלֶד e). ונראה שנגזר שם זה מהפעל חלד כמשמ' החתירה תחת דבר, ע"ש שהוא חותר באדמה.

(1) הנוסחה משבשה.

(a) حلة (b) حبان (c) خلد

מפני שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תחתה (כ"כ יט:). — ואמר המלך: יחד יבאו גדודים, רמה ותולעה צמודים, לאכול עצמי וגידים, כל קרבי ירמס, יחלידו וגם ידרסו (אור קדמ', מוכח' ל"י הכסיד). — נתפ', "נתחלד": ובמקום שנתחלדה מכין תחת סימן וכו' (סלכ' פסוק', שמיטה).

***חלדה** ש"נ, — שפ"ס מן *חלד, חלדת הסכין תחת המינים וכדומה: ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרמה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.).

***חלדה** חולדה, ש"נ, — כמו חלד: אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית ממקום למקום (פסח' א' כ.). ואלו מריפות בעוף נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת הכתה חולדה על ראשה מקום שעושה אותה מריפה (חול' ג' ג.). מצודת חולדה ממאה ושל העכברין מהורה (כלים י"ו.). השרץ בפי חולדה ומהלכת על גבי כבורות של תרומה (טכ"ד כ.). כל שיש ביבשה יש בים הרבה יש בים שאין ביבשה אין מין חולדה בים (תוספתא כלא' כ"י). למה הוא מושל כל באי העולם בחולדה אלא מה החולדה הוואת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי היא מנחת כך הן כל באי העולם וכו' (ירוש' שנת יד י"ג). תיגוק בן יומו חי א"צ לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים (בבלי שס קנא:). לא יחמוד איש את ארצו מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מוקתה תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מוקתה (פסח' ת:). מה שמשיר (מהלחם) יניחנו בצנעה שלא תבוא חולדה ותטול בפנינו (שס ט:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך בחולדה זו הדרה בעיקרי בתינו (שס קית:). דרוסת החול וגמיה בגדיים ומלאים דרוסת חולדה בעופות (חול' נג:). אמר זעירי אין בדיקה לחולדה מפני ששיניה דקות (שס נו:). מעשה בשפחתו של מסיק אחד ברימון שהטילה נפל לבור וכו' ובא מעשה לפני חכמים ומהירו מפני שחולדה וברדלם מצויים שם (גדס טו:). הקופר וחולדת הסניים חיה (כלא' מ' ס.). חולדת הסניים וכו' מטמא כוית במשא ובערשה במגע (שס). לא יהא מביא כלבים בופרים וחולדת הסנאין ותחולין וקופות (תוספתא שני' ס' ט.). מגדלין כלבים בופרין ותחולין וקופין וחולדות (י' ט').

סכריאות). השנים ארבעה וכו' שני הגדול וכו' שני הזקנה ואחרית החלד (שס א' א, כמוני הסנים). מיתה טבעית הבאה באחרית החלד (כ"י אכרכנאל, חיי שר). והזקנה והשיבה הם באחרית החלד (סוף, נחל' אבות ו). ואין לומר שכבר נוכל לדעת מספרי הקדומים אשר דברו מתכונת השמים ותנועותיהם אם יש בהם חלוקה מורה על חולשתם והתחתם כי מעט מהם היו שקדימת חלד מה היתה כ"כ גדולה שתספיק להרניש השנוי אשר בגרמים השמימיים מומנם לזמננו (סוף, מפע' ס' מ' כ.). אם שפע טובותי יצבור החלד, יהיה אל מול פני כבלי אין חפץ, כי בראותי עמי נתון אל נפץ, גם בחיים אקין עודני ילד (רות מדס, מננים כהן י). עין רואה כי גלמים יתחברו, איש את אחיו יעזור יתן לו כה, ממטר שמים עץ יפרח פרות, סהר גם חלד משמש יוהרו (נפתלי ויזל, שיר נראש ספ' ראש' למוד'). בה יופע לך חלד מיפי צהרים (אדם שש"ק, שטן). מושבי שבט מופר על קצו חלד (סוף, נכון לני). אז חיי חלד חשבנו כאין (סוף, הדעות וסמות). מה עצמת מה גברת אהבה בחלד (יל"ג, אדומ"ד). אך יד העמל לו אדם יולד היא כך אחזה ומני תגלך, כי תצא ביום עד מרחקי חלד לנוע ללחם תשא רגליך (סוף, לרכ מ"ג). הא לך קמץ עליהם הפך כס בי כס שמת, את כל חלומותי בימי חלדי חלמתי (סוף, פלס נגל).

ג. *חלד ממנו ב' חלד, *חלדה.

ב. *חלד ש"נ, — כמו חלודה: שליפה אשר אמר מנחם לא היא כשליפת החרב מתערה כי אם כשליפת החלד מנחשת וכו'. שליפת החלד נותן לה ברק והמריקה אתר שליפת החלד מצויב ומבריק: החרב יתר הרבה (תש' ר"ת על דוגש, מורטס).

***חלד** ש"י, — חפר תחת האדמה וכדומה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בניך בחולדה זו שחולדת (י' בעיקרי בתינו (פסח' קית:). — הפע', "החלוד", — החלוד דבר חד תחת העור, תחב' הבנים תחת העור: או שחלדי את הסכין תחת השני ופסקו (חול' כ' ד). — ובארמה: אמר ר' סימיון מ' ח' ליד הקב"ה לפניו את הארץ והן מתגלגלין כגורות וכיון שהן מגיעין לארץ ישראל נפשו חוזרות עליהן (ירוש' כלא' ט' ל' ג). מרחיקין את הזרעים וכו' (מן הכותל)

(י' כך בכ"י מינב' ד"ס). ובנוסחא: הדרה בעיקרי בתינו.

⁽¹⁾ ואמרו שם בגמ': מאי חולדות סנאי

המחלה (כ"י חזקוני, איתולל כ).

— ספֿע, החלי, החליתי, החלה, — עשה שיחלה: תוהלת ממשכה מחלה לב (משלי יג יב), וי' הפץ דכאו החלי (1) (שע' גג י), וגם אני החליתי (2) הכותך השמש על המאוחר (מכ' ו יג).

— ספֿע, החלה, — נעשה חולה, נעשה חלש ורפה כח: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השריו ויאמר לרכבו הפך ידך והוציאני מן המחנה כי החליתי (מ"א ככ לד), ויאמר המלך לעבריו העבירוני כי החליתי מאד (דכ"ב לה כג).

— ספֿע, התחלה, יתחלה, ויתחל, התחלות, — (א) נעשה חולה: ולאבשקום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאבהב אמנון בן דוד ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו כי בתולה היא (ש"ב יג א=ב) — (ב) הראה א"ע כאלו הוא חולה: ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך ויתחל ובא אביך לראותך (ש"ב יג א), וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראתו (שס ו).

ב. חלה (3), ממנו ב. חלה, *חלתי.

ב. חלה — קל לא נהוג.

— פֿע, חלה, עת יחלה, ויחל, לוי חל, חל, מק' לחלות, — רק בחבור עם פנים, חלה פני פלוני, בקש ממנו, התחנן לפניו, flehen; supplier; implore: ויחל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למא יי' יתרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה וכו' שוב מהרן אפך ונתם על הרעה לעמך (שמות לג יא-יב). ויען המלך (שיבשה ידו ולא יכול להשיבה אליו) ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני יי' אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש האלהים את פני יי' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ"א יג ו), ויתר אף יי' בישראל ויתנם ביד חואל מלך ארם וכו' ויחל יהואתו את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לחץ ישראל (מ"ב יג ג-ד), הלא ירא (חוקיהו) את יי' ויחל את פני יי' ויגמם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (יכ"מ כו יט), ואמר עתה ירדו פלשתים אלי

הגלגל ופני יי' לא חליתי ואתאפק ואעלה העלה (ש"א יג יב), וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לחלות את פני יי' (זכ"ל ז ב), גלגה הלך לחלות את פני יי' ולבקש את יי' צבאות (שם ח כא), ועתה חלה נא פני אל ויחננו (מלא' א ט), חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (תהי' קט נח), וכהצר לו חלה את פני יי' אלהיו ויבנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר (אלהים) לו וישמע תחנונו (דס"ב לג יב-יג), כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלנו את פני יי' אלהינו לשוב מעונינו (דני' ט יג), ובת צר במנחה פניך יחל עשירי עם (תהי' מס יג), רבים יחל פני נדיב וכל הרע לאיש מהן (משלי יט ו), ורכצת ואין מתיריד וחלה פניך רבים (לוי' יא יט), כל הדברים באו עלינו ע"י שלא חלנו ב מלפני הקב"ה (מד"ר שמות מס), — ואמר המיטן: אוחילה יום זה לנערך בסוד קדושים רבה, ואחלה פניו לעבור על פשע וחובה (סלי' י טט, נחדש), — המשורר אמר: כאין בשאו מרב חלקיו, בחלותו פני רעיו השוקיו (כ"י סלי, כלין), — וחלת לנק: חילה רוע ראש פתן מנחלי, חרון בו לשלח עוד מלאכלי, חלת פני אלהים יי' חילי (קרו' לפורים, וחסד), — יוכלי השם פנים (1): ציר עלות בתחנה, בקש כפור למי מנה, צעוק וחלות אנא (יולר שמו"מ פסח, אסוכיך), אחלה פני צורי בויל אמרת מל, בפתחון פי אחלננו עלי מל, במענה לשוני אפתנו עדי מל (תפי' טל, אלהגס), שחרנוך בקשנוך יוצר הרים, מגיד לאדם שית ודברים, וחלינוך דרשנוך בושים וחפרים, את הטאתינו היום אנו מספרים (סלי' ג עש"ה, שמנוך), ועתה אחלה אותך ידידי למסור את מכתבי בצרוף הפאם והשט"ח הלומים בו לאחי הנ"ל (מח"ג, דכ"ר כ, מכת' מסחור).

— פֿע, חלה מחולה, פניו מחולים: פני סופר ועט ודיג יחל איש ופניו יהיו כל יום מל יום (רמב"ע, חרש"י).

ג. חלה (2), ממנו ג. חלה, וי"א גם חלי, חליה.

ג. חלה — קל לא נהוג.

(1) כבר נהג שמו"ע בכתאב אלמחצירה והביא למשל הבית הזה: ואל תגבה ואל ירום לבבך למען כי תחלה (REF 22, 238).

(2) בערב' חלא, חלי א, בארמ' חלא, חלי, במשמ' של מתקיות.

(א) חלי חלי

(83). החלה מחצית השקל (שס).

יִחְלֶה ^{ש"ג} — מאכל של חלב, כמו שעושים לילדים וכדומה: בעין עוגות של יונקי שדים שמוציין לסולתה לעשות להם חלודה (ר"ש חלה א ס).

יִחְלֶה ^{ש"ג} (2) — בעין צפוי דק שמתהווה על פני ברזל וכדומה על ידי פעולת הרמיבות עליו.

Rost; rouille; rust: מחט שהעלתה חלודה.

אם מעכבת את התפירה (כלס יג ס). אכד מחט

שופה ובא ומצאה מלאה חלודה הרי. היא

בחוקת שופה עד שיאמר ברי לי שהעלה חלודה

(תוספתא טכ"ג ד). הסיף והסכין שהעלו חלודה

(סס כלס כ"ג י). מכחול שניטל הזכר של,

אף על פי שהיה המקבל שלו מלא חלודה וכו'.

אם היה הזכר שלו מלא חלודה מהור (סס ה). אם

(נתן המטבעות לשולחני) בשביל שלא יעלו חלודה

(סס מע"ש א א). בנוהג שבועלם אדם נוסף כלים

על ידיו שהות הוא מעלה חלודה (יו"ט ככ"א א

כ ד). — יחלוד העפרת: לקוח חלודת העופרת

ארבע ידות משרפת הברזל יד וחצי (אסף הכופא

152). שרקב הכסות או רקב העץ או חלודת

המתכת תתערב ברקב גוייתו (רמכ"ס, טומא' מת

ג ד). וירדיראמי הוא חלודה של נחשת והוא

חם ויבש ומועיל (אולע"ת לר"י ז'לטון וכו'). —

וביחם למלעים: א"ר יומי לא שהמלעים מרתוחין

אלא שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיותו של

כותל (יו"ט שנת ד ו ד). — ובהשאלה, להגוף: שהעלה

גופן (של רשב"י ובנו בימי שבתם במערה) חלודות

חלודות (פסיק' דר"כ, כשלת). אלו שתעלה בשן

חלודאות על קדוש שמך (מד"ר אסת', גס ושתי).

— ובהשאלה, 'חלודת המחשבה וכו': גם אמנם על

צחצוח לשוני הלמודה, מרוב ימים עלתה חלודה,

אולי אוכל לענות ואצחצחנה, וחכם באחור ישבחנה

(מכת' ר' אנטולי לרמכ"ס). הכעס יעלה חלודה על

השכל (מוסרי הפלסוף ג יג). כתב במכתב האלהים

אות באות הם הם וצדק ואמת נפגשו, מטעמי תורה

חלודה העביר או יצאו דעות אשר לוטשו (שירא

נשכח מו"ג, ד"ח עט). לך ארצה ישתחוו אפים, וישאו

לך אדון לב אל כפים, העבר מהם כל עון וחלודה

— פט', חלה, — עשה מתוך: בימי משה היה לנו מי

שיחלה המרירות שלנו וכו' אבל בימי דניאל לא

היה מי שיחלה המרירות שנאמר ולא חלינו את

פני ה' אלהינו (מד"ר שמות מג). לא כך אמרת לי

במרה הוי מתפלל ואמור עשה את המר מתוך ואף

עבשיו חלי (1) מרירתן של ישראל ורפא אותן (שס).

והרי בניך מרים חלה אותן (גס דכ"ג ג).

— קפט', חלה, — המתוך: שעמד משה בתפלה לפני

הקב"ה עד שהחלהו (כרל' לב).

חֲלָה ^{ש"ג} (2) — מ"ר חלה, מ"ר חלה, — א) חלה לחם

וכדומה, דבר שטוח, עגול, עשוי מבצק ואמץ לאכילה,

Kuchen; gateau; cake: שני עשרנים יהיה

החלה האחת (ויק' כד ס). ומסל המצות אשר לפני

י' לקח חלה מצה אחת וחלה לחם שמן אחת וריקן אחד

(סס ח כו). ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד

אשה לאיש חלה לחם אחת ואשפר אחד (ש"כ ו יט).

ולקחת סלת ואפירת אחת שתיים עשרה חלה (ויק' כד

ס). ולחם מצות וחלה מצת בלולת בשמן (שמות

כט כ). סלת חלה מצת בלולת בשמן (ויק' כ ד).

— חלה משרת: וחלות משרת ואשישה (מכ' נא,

מכ' פסח' י). ועי' משרת. — וביחור, חלה שמרימים

מהבצק תרומה: ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה

(במד' יס כ). חמשה דברים חייבין בחלה החמים

והשעורים והבוסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו

חייבין בחלה (חלה א א). על שלש עבירות נשים

מתות בשעת לידתן על שאינן חזירות כנדה ובחלה

ובהדלקת הנר (שנת ג ו). — ובהשאלה: אדם הראשון

חלה מהורה לעולם היה (יו"ט סס כ ה). — חלה

דבש, הרבש כמו שהוא בכורת: הלוקח פירות שובך

מתבירו מפירות בריכה ראשונה וכו' חלות דבש

מניח שתי חלות (כ"כ ס ג). החולב והמחבין והמגבין

כגורגרת והמכבד והמרבין והרודה חלות דבש

(תוספתא שנת ט יג). — חלה חריע: חלות

חריעא מהו שילקחו בבסק מעשר (תוספתא מע"ש

א יג). — ג) יבמלאכת הרפואה, בעין ענה קטנה

עשויה מהרכבות סממנים נלושים יחד: חלות

מועילות לקדחת ולהילוך הבטן וכו' לקוח זרע חרדל

שקל א' זרע כרפסים וכו' כל אלה יוכתו הדוק ויולשו

במים ויעשו חלות החלה לי שקל (אסף הכופא

— (1) במקום חלה.

(2) לא נתברר מקורו. י"א מן א.חלל, וי"א מן

ג.חלה, במשמ' מתוך. אבל, החלה אינה דוקא מתוקה.

(1) מלה זו באה גם בקצת ספרי הרפואה הקדמו'.

אך נאכדה פתקת מראה המקומות.

(2) לא נתברר מקורו.

פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה חניד לפרעה
שבע פרת הטבת שבע שנים חנה ושבע השבלים
הטבת שבע שנים חנה חלום אחד הוא (סס כהניו).
ויבא גרעון וחנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר חנה
חלום חלמתי וחנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה
מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכוהו למעלה
ונפל האהל (ססע ז יג). ויבא אלהים אל אביטלך
בחלום הלילה ויאמר לו חנך מת על האשה אשר
לקחת (בראש כ ג). בנבעון נראה יי אל שלמח בחלום
הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך (מ"א ג ה).
בחלום חזיון לילה בנפל חרמח על אנשים בחנומות
עלי משכב או נילה און אנשים (ליוכ ג יטו). וזה
בחלום חזון לילה חזון כל הנוים הצבאים על אריאל
(יפ"ע כט ז). בחלום יעקב ולא ימצאהו וידד בחזיון
לילה (ליוכ כ ח). — ונכנ: וידבר פרעה אל יוסף בחלומי
הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלות שבע
פרות בריאות בישר ויפת תאר ותרעונה באחו (בראש'
מ"א יח). וארא בחלומי והנה שבע שבלים עלת בקנה
אחד מלאת ומבות וכו' ותכלען השבלים הרקת את
שבע השבלים הפכות (סס ככ-כד). ויאמר לו (ישר
המשקים ליוסף) בחלומי וחנה נפן לפני ובנפן שלשה
צריגים (סס מ ע"י). וירא ישר האמים כי טוב פתר
ויאמר אל ייסס את אני בחלומי יהנה שישיה סלי
חיו על ראשי (סס יו). ויספר ישר המשקים את חלמו
ליוסף (סס ט). ויספר פרעה להם (להתראשנים) את
חלמו ואין פותר (סס מח ח). ויראו אותו (את יוסף)
מרחם וכו' ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות
הזה בא ועתה לבו ונרגנו וכו' ונראה מה יהיו
חלמותיו (סס לו יח-כ). כי הרמים דברו און והקוסמים
חזו שיקר וחלמות השוא ידברו הכל ינחמון (וכנ"י כ).
כי אמרתי נתחמני ערשי ישא בישרי משכבי ותתחני
בחלמות ומחזנות תבעתני (ליוכ ז יכד). ושם אבנו
נשר עברי וכו' ונספר לו ויפתר לנו את חלמותינו
איש בחלמו פתר (בראש' מח יב). החשבים להשיב את
עמי שמי בחלומותם אשר יספרו איש לרעהו (יפ"ע כג כו).
שלא יבדולוך הא חלומות רעים ולא הרמוזים
רעים (ברכ' נה). — ומשל: שדברי חלומות לא
סעלון ולא מורידון (ומספ"א מס"א ס ט). בשם שאי
אפשר לבר בלא חבן כך אי אפשר לחלום
בלא דברים בשלים (ברכ' נה). כל החלומות
האלמים אחד הפה (ססא). — וא"ר החלומים, ואמר
המשיד: שנות אדם חלומים ומית פותר, וישכח בנות

אחד מהם או אם יפתם אחד מהם אי אפשר לעמוד
לפניה (ברכ' ס).

חלום — ס"א, — סס"ס מן חלל, חלול דבר קדוש בדבר
חל, בטעות וכדומה: שביעית מהו שתצא דרך
חילול (ירוש' שני' ח לז). אין שביעית יוצא
דרך חילול אלא דרך מכירה (סס). דבר השעון
שירה טעון חלול ושאינו טעון שירה אין טעון חלול
(ברכ' לה). — וככלל עשיית מה שהוא קדוש לחל: יש
חילול שבועה (ירוש' שמו' ו לו). — וחלול שבת:
בעון שבועת שוא ושבועת שקר וכו' וחילול שבת
חיה רעה רבה ובהמה כלה (ססג לג). את אביה היא
מתללת את שחי לולה מתחת עצמה ולא שחילולה
מתחת אביה (ירוש' תרומ' ו פד ד). — וחלול השם,
טעשה שעל ידו מתחלל שם ישראל: כל המתחלל שם
שמים כסתר נפרעין מסנו בנלוו אחד שונג ואחד
טורד בחלול השם (ליוכ ד ד). חיה רעה כמה
לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם (סס ט ט).
גדול הוא קדוש השם מחילול השם (ירוש' קדוש'
ד סה ג). גור רבן גמליאל על גוילות נברו שיהא אסור
ספני חילול השם (סס ב"ק ד ד): כל שיש חלול
השם אין חולקין בכור לרב (ברכ' יט:). מי שיש
חלול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא
כיום הביטורים לכפר (ירוש' סו). מפרסמים את הרמזין:
ספני חילול השם (סס:). אב בית דין שפירא
אין מנדין אותו אלא איסר לו הכבוד ושב בביתך
הור וסרה מנדין אותו ספני חילול השם (מ"ק יג).
אין סקפין בחילול השם אחד שונג ואחד מיד
(קדוש' פ). במקום שיש חילול השם אפילו אבירותו
(של העכו"ם) אסור (כ"ק ק"ג).

חלום, — ע"י בחלום.

חלום ⁽¹⁾. כנ"ל חלום, חלמו, פ"ד חלמות, חלמות,

— חזון שאדם חזה בשנה, שגומה לו באלו

הוא דאח זאת באמת, *Traum; rêve; dream*:
והנה שבע שבלים וכו' ויוקן פרעה והנה חלום
(בראש' מח ו-ח). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי
ופתר אין אתו ואני שפתי עליך לאמר תשמע חלום
לפתר אתו (סס יב). ויאמר יוסף אל פרעה חלום

(1) בערב חלם א. בארם חלמא.

שלומים וקצו חותר, בפנים נבלמים ולב יבתר, בא לדרוש רחמים אולי יעתר (רמב"ע, שפת"ר, כל מעשה יי'). הירע איש מצעדיו כל ימי הבלו חשובים, והבין כי מעבדיו בעמ ברול נכתבים, כי שופטיו ומעידיו לעדי עד נצבים, יום יבגדו בו יולדיו ויבכשו בו אוהבים, שבע רגו קצר ימים הם בעיני החלומים (הוא, תוכח, מפני פחד יי'). — *שמע כמתוך חלום, ר"ל לא בבורר: שומע המת קילוסו כמתוך חלום (ירוש' ע"ו גמכ ג). — *איש החלום, בעל החלום, מלאך שהוא גורם החלומות, לפי מה שהאמינו הקדמונים: היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא מע"ס ט). מעשה בריבא אחת שנשכית ונטלה עכו"ם אחר והיתה מתגדלת ובאת בתוך ביתו בא לו בעל החלום ואמר לו הוצא ריבה זו מתוך אמהר לו אשתו אל תוציאנה שוב בא לו בעל החלום אמר לו אם אין אתה מוציאה הריני הורגך עמד והוציאה (אדר"כ יי). אמר ר' חנן אפי' בעל החלום לא יאמר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ' יי').

*הַחֲלֹמָה, הטבת חלום. — חזון לילה. — חזיון, חזיונות. — חֲתָמָה. — *סיוט, חלום קשה, כבד. — פתרון חלומות. — פתר. — *תענית חלום.

חֲלוֹן, ט"ז, מ"ד חלונות, חלונות, — א חלל עשוי בכותלי הבית שדרך בו יבוא האור מהחץ, Fenster fenêtré; window: ויפתח נח את החלון התבה אשר עשה (נראש' ח י). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (סס כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה (יטו' כ יס). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא (שופט' ס כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך (ש"א יט יב). ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מסוו ומכרכר לפני יי' (ש"כ ו יו). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בבתים יעלו בעד החלונות יבאו כנבב (יוא' כ ט). וחלונות לו ולאילמו סביב סביב פתח חלונות האלה (יחזק' מ כס). הגה זה עומד אחר כתלנו משנית מן החלונות מציץ מן החריכים (ש"ס כ ט). כי עלה מות פתח חלונות בא בארמונותינו (ירמ' ט כ). — ומ"ד חלונות², כמו חלונות: האמר אבנה¹

¹ דעת רוב חכמי הלשון מן אהלל. — ² עי'

לי בית מדות ועליות מרווחים וקרע לו חלונות¹ ומפון בארו ומשוה בששר (ירמ' כב יד). ויעש לבית חלונות שקפים אטמים (מ"א ו ד). — *חלון צורית: איזה הוא חלון הצורית כל שראשו של אדם יכול ליכנס בתוכה (תוספתא כ"ב כ"ד). — וכעין *שקע בכותל בצורת חלון לתשמיש: בילגא לעולם טבעתה קבועה וחלונת סתומה (תוספתא סיכ' ד כח). עשרים וארבע חלונות היו שם כנגד עשרים וארבע משמרות לוייה (סס כו). חלון היתה שם (באמת המים) למערבו של כבש אמה על אמה רבוכה היתה נקראת ששם נותנין הטאת העוף (סס תמור ד יו). המניה כליו בחלונות של אוליארין (סס סכ"ח ח). מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וכו' כשנכנסו יוונים להיכל היתה טבעתה בסנדלה על גבי המזבח וכו' וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונתה (סוכ' נו). מה עשה (יוחנן כהן גדול) תיקן להם טבעות בקרקע וכו' וחלונות של כהנים היו נותנין בהן בגדיהן ולא היו מניחים עליהם אלא מכנסים בלבד וחלונות היו שם וכתוב בהן תשמיש הכלים וכך היו להן חלונות לתת בהן סביגים ששוחטין בהן (ר"ח סס). — ובכלל יכל חלל מרבע: עצים מסובכין שתי וערב ועשוין חלונות חלונות (ר"ח סס פד). — (ב) ינקודות מדמות בגלגל חמה שמהם השמש כמו יוצא בעתים קבועות בשנה: חלון תעלומה שבו האור יוצא וחלון נעמן בתקופת תמוז מתחיל מחלון נעמן והולך וסובב חלון אחר חלון (פדר"א ו). מקום שהחמה זורחת בו בתקופת תמוז והוא חלון נעמן והולך וסובב לאחוריו וכו' זהו פני צפון ומקום שהחמה זורחת בו בתקופת טבת מחלון בילגה וכו' זה פני דרום תקופת ניסן ותקופת חשירי חמה יוצאה באמצע מורח ושוקעת באמצע בתקופת ניסן וזורחת מחלון תעלומה (ר"ח ערובי נו). — (ג) יכעין פלוש סביב סוכה בכשר: מנהגי חומרות אשכנז וצרפת שכל סירבא שסביבותיה מילוש הערה לקמן. — ¹ הקדמונים ראו בו מ"ר פשוט כמו חלונות, ולא אמרו מה מעם הצורה הזאת. קצת החדשים הניחו חלונות, ואמרו כי נבלעה הוו בהוו של המלה שלאחריה. וקצת החדשים אמרו כי זה שם שאול מלשון זרה וכך היא צורתו ביחוד, ומדמים לזה השם בית הלני באשורית. אך אולי הוא באמת מ"ר קדום, כמו מ"ר בארמ', ואולי באמת גם אד'ני הוא מ"ר כמו אלהים. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

בשפופרת הנוד (מקו"ט. ו. ט.). ר' יהודה אומר ח' ל' ו',
הדברים בשבת בין בשוגג בין במזיד יעקב (תוספתא
שנת ג' יב). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו
ואמרו לה מת בניך ואח"כ מת בעליך ונתייבמה ואחר
כך אמרו לה ח' ל' ו' היו הדברים לא שהיתה
ראויה להתייבם אלא להינשא (שם יבמ' יא ו.).
רבי יוסי אומר אף הספינה ומגופת היוצרים ורבי
נחמיה אומר ח' ל' ו' הדברים (שם כלס ב"ק כ ג.).

א"ר יוסי הנוטע בשוגג בשבת יקים במזיד יעקב
בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקב ר' יהודה אומר
ח' ל' ו' הדברים בשביעית בשוגג יקים וכו' (ירוש'
תרומ' כ מא' ג.). — ח' ל' ו' נוסחאות, ח' ל' ו' פ'
אותיות, וכו', ח' ל' ו' פ' שבין מדנחאי ומערבאי.
— ובלשון המחקר: כי איננו נישא ח' ל' ו' פ' כי
ח' ל' ו' פ' מקרים והחומר אינו נושא מקרים
(אמונה' דמא' ג.). — ובמשמ' לא הסבמה; והנה
החכם הזה ראה שטבע קבוק האנשים וכנסיותם יחייב
ח' ל' ו' והקטנות (כ"י אכרנאל, נחל' אבות ד.).

— ח' ל' ו' אגרות בין שני אנשים, שהם כותבים זה
לזה ועונים זה לזה: מגראה בספר השבט מ' ח' ל' ו' פ'
אגרותיו עמם (כ"י עמדין, שחוק הסכיל). — ב' בלשון
המסחר, כתב שסוחר אחד כותב לחברו שישלם ע"ה
להמכ"ו סכום כך וכך, Wechsel; lettre de change
bill of exchange: ראובן הוציא כתב ח' ל' ו' פ'
הנקרא בין הסוחרים (ליצרה ד' קאמביו) על לוי מק'
והובים שמורה שקבלם משמעון (ש"ת מהרש"ד, חו"מ
טו.). במנהג הסוחרים שמקופין אגרות ח' ל' ו' פ'ם
והפיתקים ההם עוברים במשא ומתן ובכל עסק ממון
במעות מדורים בעין (ש"ת שמש' דקס, יו"ד ד.). הואיל
ועוברים בין הסוחרים ושאר בני אדם ככל אגרות
ח' ל' ו' פ'ם הנהוגים בין התגדים (שם). שיהיה אחד
מכאן חייב לערל אחד על שמר חוב הנקרא בל"א
ח' ל' ו' פ' כתב סך חמשים ר"ט וכו' שלשה אנשים
יהודים שהוזמנו להעיד בערכאות על כתב ח' ל' ו' פ'
שיש לערל על ישראל (שאלות יעקב' ג נא). בהם היה
שני ח' ל' ו' פ'ם על אנשים בטוחים (מא"ג, דברי כ,
מכת' מסת' ומדינ' לב). באו ביום ההוא גם ח' ל' ו' פ'
מהאמבורג (קרית ספר כד). תשלומי שני ח' ל' ו' פ'ם
(שם יב). יקחו את תשלומי ח' ל' ו' פ'ם (שם כג.).

חלופה, ש"ג, — בלשון העסקים, מה שנותנים
תמורת דבר: יעקב נשא לאה וילדו לו

הנקרא אצלם ח' ל' ו' פ' אחד דתה להמריף מבלי חלוק
במדות החלון בין מצרי לצורי (ש"ת שמש' דקס, יו"ד סה.).

חלוף, ש"ז, — מה שח' ל' ו' ע"ב, שאינו מתקיים, בני חלוף,
בני האדם, שח' לפים וע"בדים ואין להם קיום,
ההפך מן נצחיות, Vergänglichkeit; nature
périssable; perishableness: פתח מ"ך לאלם אל
דיון כל בני חלוף (1) פתח מ"ך שפט צדק ודיון עני
ואביון (משלי לא ח-ט.).

חלופה, ש"ז, — ש"ס מן חלף, א) מה שבא במקום
דבר אחר: נושאי המטה וח' ל' ו' פ' ח' ל' ו' פ'
ח' ל' ו' פ' ח' (כרכ' ג א.). ארבעה דברים הן הן
תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להם ח' ל' ו' פ'ם
וכו'. (אבל) ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו (מד"ר
כדל"ג א.). בנגד היתומים הוא אומר וכו' שהן
ח' ל' ו' פ' אביהם (שם נמד' י.). — ב) במשמ' ההפך
מהקודם: אמר לו רבי אליעזר (לר"ע). ועליה
אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את
השבת הואה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה
את השבת אמר לו רבי עקיבא או ח' ל' ו' פ' מה
אם הואה שהיא משום שבות אינו דוחה את השבת
שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה
את השבת (פסח' ו ב.). חכם אינו מדבר לפני מי
שהוא גדול ממנו בחכמה וכו' ומורה על האמת
וח' ל' ו' פ' ח' בגולם (אבות ב ו.). מחשבה טובה המקום
מצרפה למעשה וכו' מחשבה רעה אין המקום מצרפה
למעשה וכו' בישראל אבל בגוים ח' ל' ו' פ' ח' ל' ו' פ'
מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה מחשבה רעה
הקב"ה מצרפה (ירוש' פסח' א טז.). — חלוף, הדבר,
לא כך הוא, להפך: הסימון מקנה את מדותיו אתה
לשלשים יום בעה"ב אחת לי"ב חדש רשב"ג אומר
ח' ל' ו' פ' הדברים החנוני מקנה מדותיו פעמים בשבת
(ספרא קדוש' יט ח.). כותל שבין שתי מקואות שנסדק
לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף עד שיהא במקום
אחד בשפופרת הנוד רבי יהודה אומר ח' ל' ו' פ' הדברים
נפרו זה בתוך זה על רום בקליפת השום ועל רוחב

(1) אמר ריב"ג: לדין כל בני אבדון. ע"כ. רש"י:
אלו הן היתומים שהלפה עורתם. ובעין זה גם קצת
החדשים (Kō). ואחרים. ואחרים פרשו במשמ' אחרות.
קצת החדשים הגוים חלי, וכדומה. אך בהספדות נתקבל
פרושו של ריב"ג והשתמשו בו כך.
(2) במשמ' מנקד' נדפסות מנקד' היה חרוקה.

אומר כל שהוא וחכ"א עד שיהיה בו בשיעור ונמדד כפול (כלים כו ט). ח ל ו ק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (שם כח ט). קושרת אשה מפתחי ח ל ו ק וחזויו סבכה (שנת טו ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש ח ל ו ק אחר עד שגזר וליבן וכו' ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ז ט). בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה ח ל ו ק הולך אצל חנוני (שם שני' ח כד). השואל ח ל ו ק מחבירו לילך בו לבית האבא (שם כ"מ ח כח). ח ל ו ק של בד (שם כ"ב ס ב). ח ל ו ק של גזיר (שם ס ב). העושה ח ל ו ק מן הלבד (שם ג ג). היה לבוש ח ל ו ק פועטו בשלית (שם עט"ר ח יג). (האומר) הפוך את ח ל ו ק רף שתהא חולם חלומות אל תהפוך את ח ל ו קך שלא תהא חולם חלומות (שם שנת ו ז). האומר לחבירו השאילני ח ל ו קך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה (שם כ"מ ח כח). במפתח ח ל ו ק שהוא עשוי כמין שני דפין (ירוש' שנת יס טו). ח ל ו ק של ת"ח כיצד כל שאין בשרו נראה מתחתיו (כ"ב נו:). מלית של ת"ח כיצד כל שאין ח ל ו קו נראה מתחתיו טפח (שם). לבשה חמשה ח ל ו ק ין הברדקין לה (תוספתא נדס ג ט). אמר ר' שמואל בר רב יצחק לבש שמואל ח ל ו קן של כל ישראל אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך לא חמאתי (ירוש' תעני' כ ס ד). — ובהשאלה, השכבה העליונה של דבר: חנור מאימתי מקבל מומאה וכו' ר' חנניא בן תרדיון אמר משישיענו ממקומו ובתו אומרת משיפוט את ח ל ו קן (תוספתא כ"ב ד יו). שתי שורות (של חביות) במרתף וכו' מפשיטו ח ל ו ק אחד (ירוש' פסח' א כו). — ובמשמ' חק: ואין עושין לה (להעמרה) ח ל ו ק בתחילה אבל בורך עליה סמרטוט (שם יט ב). — ומשל: הח ל ו ק נוגע אלי משאר מלבושי וכלי (ש"ת ריב"ש תמה).

חלוקי ⁽¹⁾ ש"ו, מ"ר חלוקים, חֲלֻקִּי, — אבנים קטנות חלקות שבנחל, Geröll; galet; rubble-stones; ויבחר לו חמשה חֲלֻקִּי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). — ועיי' חלק.

⁽¹⁾ משק' אֶלְפִּי, שִׁבּוּל, ויתכן שיהיה תאר או שם. והנהיה רוב בעלי הלשון כי הוא תאר, וחלקי אבנים כאלו היה כתוב אבנים חלקות, אבל זה קצת קשה, ויותר נראה כי הוא שם כמו חלקי נחל, והבונה בו להאבנים הקטנות. החלקות והמחודדות שבנחל, שהמים השוטפים עליהן עשו אותן חלקות ומשפות.

בנות ואח"כ נשא רחל וילדו לו בנים והכניסה לו רחל מקרקעי שלא בשומא בגדונייתה ואח"כ מכר אותם מקרקעי וקיים לה יעקב תמור אותן מקרקעי שמכר לרחל קיים לה במקום אחר בשבילו וכתב לה מן החי לופה שמר מקיים ככל חליפות שתקנו חכמים ואחר כל זאת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעלים ונתנה להם קרקע זו והיתה בחזקת רחל מכח החי לופה והיה לו משלו קרקע אחר וכו' ורוצה רחל זו שתטול אותן מקרקעי שבכתב החי לופה (כ') מתוך, תס' גא' מו"מ קפה).

***חלויץ** ש"ו, — שם"ס מן חלץ, חלוצ עצמות: יהי רצון מלפניך ה' אליהו שתתן לנו חיים ארוכים וכו' חיים של פרנסה חיים של ח ל ו ין עצמות (ככ"י יו).

א.חלויץ (א) פֶּעֻל מן ב.חלץ, עי"ש. — (ב) חלק מהחיל ההולך בראש המחנה, ההפך מן המאסף ההולך בסוף המחנה: ויאמרו אל העם עברו וסבו את העיר והחלוצ יעבר לפני ארון יי' (יהוש' ו ז). והחלוצ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות (שם ט). הכהנים הלך ותקעו בשופרות והחלוצ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יי' (שם יג). ויעמד משררים ליי' ומחללים להדרת קדש בצאת לפני החלוצ ואמרים הודו ליי' (דסי"ב כ א). ויעוב החלוצ את השביה ואת הבוה לפני השירים וכל הקהל (שם כח יד).

ב.חלויץ (א) פֶּעֻל מן א.חלץ, עי"ש. — (ב) מ"י שחלץ לאשת אחיו: ותוכן הענין שה ח ל ו ין בחייו אביו היה רגיל בבית אחיו וכו' גם לפעמים כשהיו אורחים לאחיו היה מוסן את אחיו ח ל ו ין לאכול ולשתות עמו ועם האורחים ואחר מיתת האב חלה זה ח ל ו ין (ש"ת מ"א מ"א כנימין קיב).

***חלוצה** ש"ג, — אשה שמת בעלה ואחיו חלץ לה: אלמנה לכהן גדול גרושה וח ל ו צה לכהן הדיוט מסורת ונתינה לישראל (יבמ' ו ב). אחיו של זה מייבם ח ל ו צתו של זה ואחיו של זה מייבם ח ל ו צתו של זה (שם כ ז). המחזיר את גרושתו משנישאת והנושא את ח ל ו צתה והנושא את קרובת גרושתו (תוספתא סס ו ט). אסור אדם בצרת קרובת ח ל ו צתו (גמ' סס כו).

***חלוק** ש"ו, מ"ר חלוקים, — בכלל כסות ארוכה תפורה ומחוכרה ולובשים אותה דרך בית הראש, וביחוד הכסות שלובשים אותה על עצם הבשר, Hemd chemise; shirt: ח ל ו ק של קטן רכי אליעזר

***חִלּוּק**

ש"י, —ס"ס מן חֶלֶק: בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באמורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים ובעצרת (פס"ז); שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתא פס"ד). בתולה מן הנשואין אין לה חילוק קליות (ירוש' כתוב' כ"ו); הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק כלל בהיכרת ופרט בהיכרת (שם שנת ז"ט ג). יש חילוק מלאכות בשבת ואין חילוק מלאכות ביום (מכות כ"א). כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו וכו' ואיזה זמן נמנו לצורך בימי משה בדגלים ובחילוק הארץ (מד"ר כמד" כ). ארבע חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש (יומ"ט). — ובגנינה: כשהיה מניע לסיום הנעימה היה האחר מן החלילים מאריך לאחר שתקת האחר שזה חילוק יפה יותר משיסיומו שניהם כאחד חילוק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (כ"ט ע"כ). — ובחשבון: חלוק מספר במספר אחר, division: שער החלוק לחלק חשבון כלל על פרט או שנים כללים על פרט אחר או כללים גבוהים על כללים שפלים וכו' גם אדבר על המאונס של שער הכפל והחלוק (ראב"ע, סק"ד ספ' המספר). דע כי כל חשבון הוא חכמה אחת והאחד לבדו לא יקבל לא שנוי ולא רבוי ולא חלוק וכו' וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו וזהו בחלוק השלמים ולא כן בשברים (שם). והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חלוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון (פס"ד דני' י"א). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוצת הכמה חסור וחלוק (תכ"מ המספ' ל"א מורתי ג). עם החלוק גרע כמות הפעמים אשר ימנה הגדול את הקטן (שם). — ופולפול דק לחלק בסברה ענינים דקים: כאשר המנהג בישיבות ובפרט במדינות פולין שיכלה הזמן כולו בחלוקים (ש"ר מקדוה, מזקף לחכ"כ). ואם לי אתה ובקולי תשמע אל יכלה בנך זמנו בחלוקים ובחריפות של הבל אשר בעו"ה נתפשט מה שלא מצינוהו כלל בדברי הקדמונים (שו"ת חת"י יור' קנ"ג). לא פנו עיד ללמוד תורת אמת אלא שמו עיקר מנמנם ומחשבתו להעמיק בחריפות וקצתם אסרו חלוקים מוויזים לסרס ההלכה בשיטות מחולפות (שם קנ"ד). ופה מצאתי לי מקום להרחיב הדיבור מה שאלצוני הנה השל"ה וכל גדולי ישראל צוותים בכרוכה על החלוקים הנהוגים בבעלי

ישיבה ואומרים שהם מבלי עולם וכו' אומר אני כי החלוקים דרכם בקודש וממעין קודש יצאו אלא שנתקלקל באורך הזמן ושם כל נחקר על שם זה חלוק מה שמו וכו' הרב טראה לתלמידים החלוק והפרש שבין סברא לסברא מה שהיה נראה להם כמושכל הראשון (שו"ת חת"ס, יו"ד, פת"ח). חלוקת, — ע"י חלקה.

***חִלּוּקִי**, ח"י, — של חֶלֶק, מטבע החלוק: ועב"פ אין להפילא על זה הענין החלוקי לבלי חכמית כי כבר נמצא דוגמת זה מקבלת החלוקה המופלגת אפי' בסוג החינוי (ירוש' שלמה א' ג).

***חִלּוּשׁ**, ח"י, —ס"ס מן חָשׂ, כמו חִלְשָׁה: שינהגו אותה (את הספינה) כראוי בלא עצלות ובלא חילוש ובלא תשות כח (דק"י ישרה, שער הסגול).

***חִלּוּשָׁה**, ח"י, —שם המפשט מן חָלַשׁ, במשמ' בניעה לפני האויב, Niederlage; défaite; defeat: וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלילה קול ענות אנכי שמע (שמות ל"ז י"ח). ***חִלּוּתִי**, ח"י, — הזמן שחלף ועבר, die Vergangenheit; le temp passé; past times: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים אוכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי העלולים יונח אדני ולא יסף לרצות עוד האפס לנצח חסרו גמר אמר לדר ודר השבת חנות אל אם קפץ באף רחמי מלה ואמר חִלּוּתִי (שם) היא שנות ימין עליון

(י) מן ג' חלה משקל אחות, רק דגוש, ועם הוספת וימלעיל כמו רבתי בגימ' שרתי במדינות, וע"י הערה לקמן. — (שם) אחד הכתובים היותר קשים להולמם שבת"ד, כל המתרגמים והמפרשים הקדמו' והחדשים פסקו בין שלשה פירושים, קצתן ראו במלה חליתי פעל עבר מן אחלה, במשמ' מחלה, וראו בהמלה שָׁנַת מקור מן הפעל שנה במשמ' החליף ושנה, מלשון אני יי' לא שנית, ר"ל עשה באופן אחר ממה שעשה קודם, ובארו הכתוב כך: ואמרתי זו היא מחלתי, ר"ל צערי, על מה שנשתנה ימין עליון, ר"ל שיר ימינו של אלהים אינה מתנהגת עתה כמו שהתנהגה לפנינו עם ישראל. כך לפי השבועים והירוג' וקצת הקדמונים שלזו, ואחרים פרשו חליתי בקשתי, ושנת במשמ' שנים, ושני הפרושים האלה נמצאים בתי' ואמרי' מרעוטי הוא אשתנו גבורת ימין עלאה (ואמרי' בעוטי הוא שנין דקץ מימין). ע"כ. רש"י קצת באופן אחר: מחשבותי אומרות לי אין זאת אלא להחליתי וליראני לשוב אליו חליתי כמו לחליתי לשון חולי וחיל שנות

אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תסל' עז;
ויזכר) ר"ל אמרתי לנפשי אותן השנים שראו בהן פלאים,
זהו העבר ש'כבר חלף ואינו.

ימין עליון את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי
בכה רועצת אויב ועבשיו השיב אחר ימינו. ע"כ. וקצת
המפרשים גורו חלתי מן חלל, ובארו החלל שלי,
כמו לבי חלל בקרבי, ר"ל הדאגה הגדולה שלי. אך כל
החדשים חשו עד כמה אין מליצה זו טבעית, לפי כל
פירושיהם, ולא בלבד מליץ נשגב, אלא אדם פשוט לא
יגמגם באופן כזה: אמרתי זו היא מחלתי, או זה חלל
לבי שנשתנית ימינו של עליון! ולכן כבר הסכימו
Well. ואחרים, כי הכתוב משובש, אך לא מצאו
רפואה שלמה לרפא את הפסוק ולהשיבו לנוסחתו
האמתית. והנה כמעט התבוננות נראה, כי המזמור הזה
מתחלתו ועד סוף פסוקיו (שמשם ואילך מתחיל קטע
מאיוה מזמור אחר שאינו שייך לכאן) מחלק בשלשה
חלקים, שכל אחד גומר בסימן ההפסק שלה. החלק הראשון,
עד פסוק ד' הוא כעין הקדמה. ואח"כ, החלק השני עד
פסוק י' שגומר בהמלים אם קפץ באף רחמיו, והחלק
השלישי עד פסוק יו' שגומר בהמלים בני יעקב ויוסף,
הם מקבילים זה לזה במהלך המחשבות ובסגנון המליצה,
והבונה היא שדמה את ימי קדם ושנות עולמים עם מה
שהוא רואה היום. בראש כל אחד משני החלקים האלה
אנו מוצאים המלה שנות, ואין ספק בדבר כי בשני
המקומות פרוש אחד ומשמעה אחת למלה זו, וכמו
שבפסוק חשבתי ימים מקדם, המלה שנות באה במשמע
שנים, אף כאן בפסוק חלתי על כרחנו אנו צריכים לפרש
שנות במשמע זה. וכבר נמצא פרוש זה בת"י שהובא
למעלה, וכך גם רד"ק, וכך גם אואלד ודליטש. ופרוש
זה של שנות מכריז לראות בהמלה עליון השלמה לשנות
כמו בפסוק חשבתי ימים מקדם, ר"ל לא עליון אלא
עולמים. וכבר הרגיש בזה האנגלי משיני בפרושו
החדש לספר תהלים (T. k. Cheyne, Book of Psalms).
והנה משיני אומר כי המלה ימין שבין שנות ובין עליון
היא כפילת סוף מים של המלה עלולמים. אך
זה דחוק, ויותר נראה לפי ההקבלה עם הפסוק חשבתי
ימים שהמלה ימין הוא ימין, הרבוי מן יום, כמו לקץ
הימין, אלא שהיא לא במקומה, ובמעות נכתבה בין
שנות ובין עולמים, ולפי הדמיון עם הכתוב חשבתי
ימים מקדם מקומה של המלה ימין בתצו הראשון, בהדלת
של הפסוק. ובכן, התצי השני, הסוגר של פסוק, זה
נרפא, וצ"ל שנות עולמים כמו הסוגר של הפסוק חשבתי
ימים. יותר קשה לרפא את הדלת של הפסוק, כי המלה
חלתי, במשמע שיחול לה עד כה, אם מן מחלה, או מן חלל,
עכ"פ במשמע של צער, אינה נתנת שום כונה טבעית להכתוב.
וגם המשמ' בקשתי שפרוש השני של ת"י אינו מתישב.
אבל, הדמיון עם החלק המקביל של המזמור נותן המפתח גם
לחידת דלת הפסוק, כי אין ספק בדבר שכמו בתצי
הראשון של פסוק חשבתי ימים מקדם, כן גם בתצי

יחלתי, ש"ה. — סגולת דבר שחל על דבר:
כי קצתם אמרו כי התורה כבר בארה חלות הנבואה
מהר פארן באמרו הופיע מהר פארן (אמונה כמס' 78).
ומתוך הכשר נופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת
הטובה כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם
על הטוב לא בהפכו ובהטיב הש"י לטובים יושלם
תצו שחפץ להטיב לעולם (סחינון, משפט' סו). כך
זה הומן משלשים יום של ולד זה לא יהא מתחיל
אלא לאחר חלות היום שהוא מיתת האשה (ג'ר' סר"ן
ניקודי יד). הספק השביעי שנוגד לך אמיש חלות
לשבויה זו לא נסתפק לי זה כלל (ג'ר' ריב"ש ס"ה).
שאי אפשר לאמירת הנדר וחלות הנדר שיהו ברשות
אחד (ר"נ נד' פט).

הראשון של פסוק יא דבר המשוור על הזמן
העבר, ולכן מוכרח שאחרי הפעל ואמר היה פעל
במשמ' עבר חלף, והפעל הזה מסתתר בצורת
חלו שבהחלק הראשון של המלה חלתי, חלו-תי היא,
והמלה חלו ר"ל עברו, חלפו, והוא הפעל ח'לא a) בערב'
שמשמש במשמ' עבר חלף בפרט ביחס להומן. וז"ל
לשאן אלערב: ח'לא אלשי ח'לא מצי וכו' ואלקרון
אלח'אליה הם אלמואצי ויקל ח'לא קרנ' פקרנ' אי מצי,
ע"כ, ובעברית: ח'לא אלשי עבר (הדבר) וכו' ואלקרון
אלח'אליה הם: (הדורות) שעברו וחלפו, ויאמרו ח'לא
קרנ' פקרנ' ר"ל עבר (דור ודור). וכן יאמרו בערב': כאן
ד"לכ פי אלמאמם אלאואלי ואלקרון אלחואלי, — ר"ל
זה היה בזמנים הראשונים ובדורות שחלפו ועברו.
יש אופא להתלוש בודאות כי בדלת פסוק זה בהמלה
חלתי מסתתר הפעל חלו במשמ' עברו וחלפו, והחלק
השני מהמלה חלתי, שהוא תי יחד עם האותיות ה"א,
הם שאריות איוו מלה שהיתה תאר להשם ימין או ימים,
כמושג של קדום, וכונת המליצה היתה, אחרי שחשבתי בכל
זאת אמרתי: חלפו ועברו הימים הקדומים שנות עולמים.
וזאת היא כמעט הודאות של צורת הכתוב בהיותו
הקדומה. ואף על פי כן, אנו, שלשונונו בנויה על התנ"ך.
בנוסחתו המקובלה, אין אנו רשאים לדחות את הנוסחה
המקובלה, וחיבים אנו ליישבה אם אפשר בדרך טבעי.
ומבלי לצאת מהבונה הקדומה של הכתוב, הבאור הטבעי
להנוסחה המקובלה הוא הרשום בפנים, והוא, שהמלה
חלתי היא שם דגוש ע"מ אחות והיוד נוספה כמו
בהמלים רבתי, שרתי, ולכן חלתי הוא מלעיל, כמו רבתי
שרתי. ומשמעתה היא מן אותו הפעל ח'לא. ומלת הנוף
היא מוסכת לשם הנקבה חלתי, שהוא שם מפשט כמושג:

הזמנים הקדומים.

*חִלּוּן⁽¹⁾, ממנו חִלּוּן, חִלּוּנִי.

*חִלּוּנִי⁽²⁾, חִלּוּן י, ש"ו, מ"ר חִלּוּנִים, חִלּוּנוֹת, — א) בריה ממין הרבובות, שיש לה בעין בית מקלפה קשה, וחללה אינה ישר אלא נכרך בעין. לולב, snail ; limacon ; Schnecke : חבלת אין כשרה אלא מן החלזון (תוספתא מנח' ט יו). אלו ציירי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (שנת כו). שכן צרי חלזון קושרין ומתירין (ספ' עד). הצד חלזון והפוצעו (ספ' טס). עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות (סנ' לז). ת"ר חלזון זהו גופו דומה לים ובריותו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תבלת לפיכך דמיו יקרים (מנח' מד). אמר ובולין לפני הקב"ה רבש"ע לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים ונבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כולך צריכין לך על ידי חלזון (מנ' ו). החלזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו (מד' דכ"ו). — ב) בעין טבעת בצורת חלזון: שקשר חלזון בראשה (של שלשלת) (כלים יכ"ה). — ג) חִלּוּן בעין, עור יכסה את הלבן והשחור שבעין, graner Star ; cataracte : דקתבלול חלזון⁽⁴⁾ נחש ועינב (נכור' ו ג). דק זה הדוק חלזון נחש עינב מניין (ספרא אמור כ"ג). — ועי' נחש.

*חִלּוּנִי⁽¹⁾, ח"ו, — כמו החלזון, ובפרט קו עגול ההולך ומתרחק מנקודת מוצאו ועושה סבובים אחרים סביב, spiral : וכאשר התבאר זה בקו הישר הוא מתחייב בקו המורכב מהישר והסבובי אשר הוא החלזוני (ר"ח קדשק, חור ס' א יג).

*חִלּוּל⁽²⁾, ש"ו, — שס"פ מן בחלחל, א) סמ מחלחל ויורד : כיצד היו האמוריים מתים וכו' החלחל היה נכנס להם והיו מתרפין לפני ישראל (תנחומא משפ"ט יח). — ב) "בשמש" חלחל : שהוא אפוק וסתום בדוחק שאין בה חילחול טפח (ר"ש אהל' ט ז). — ועצם הפעולה של ירידה כמעט : כמו באדם החלוקה רפואה משלשלת שכשירגיש ערעור וחלחול או ישמח בה כי עשתה את אשר חפץ (אור"ח, רפאל מנור' יס).

*חִלּוּלִים⁽³⁾, ש"ו, מ"ר חִלּוּלִים, — כמו חִלּוּלָה : מתורה אני לפניך יי' אלהי בכפיפת ראש וכו' ברתת בויע בחִלּוּל ביראה כמורא' (סדר יוס' כפור קטן, רכש"ע). בשיתחברו דקות הלחיות וחלחול האבר וחום האויר המקיף וחוקק הרפואות הנעשה וחוקק כח החולת חותך המורסא במהרה (פרקי משפ' ג). ותנורים על האצילים, כי מתניהם אחוז חלחולים, ובשתברו רוב צלעותיהם, וגלאו מהכיל אווריהם (רכ' בנימין, משפ' ג' חיון 12).

*חִלּוּלִית⁽²⁾, ש"ג, מ"ר חִלּוּלִית, — מחשבות ומזמות, בפרט מזמות של תחבולות להגיע לדבר,

זקן שחלזון הוא נחש, פרש : שמנומר עינו כנחש. ובנימין מוספיא פרש עפ"י לשון יוניות : בל"י ברד וזה שם מורסא קטנה עגולה וזכה כמו אבן ברד בין העפעף והעין או בעין עצמו, ע"כ. אבל, נאמנה עלינו בזה דעתו של הרמב"ם, שהיה בעצמו רופא, והוא פרש חלזון : שיצא בעין בשר מותר וימשך עד שחופה קצת משחור העין ושמו המפורסם אצל הרופאים בל"ע מפרה. ע"כ. והיא מ'פרה (א) בערב', ופרשוה המלונים : ג' לידה תע'שי אלעין נאבתה מן ג'נב אלד' ילי אלאנף, עלי ביאצ' אלעין אלי שואדה חתי תמנע אלאנמ'אר והיא כאלמ'פר צלאבה ובואצ'ה. — ובעברית : עור יכסה את העין יצמה מהצד שאצל האף על הלבן שבעין לעומת השחור עד שימנע הראיה והוא כמו צפרן קשה ולבן. — ואולי נקרא כך ע"ש הצדף של חלזון.

(1) בערב' חִלּוּנִי (b).

(2) לא נתברר מקור מלה זו, אולי נפתחה ממושג ועווע, מה שמועוץ הדעת, חרתו, או שמועוץ אחרים, וכמו

(a) ظفيرة (c). - حِلْوِي

(a) حِلْوِي (b) حِلْوِي

Intrigue : אלו שלבם מלא עליהם חלחוליות
חלחוליות⁽¹⁾ רעות (פסיק' דר"כ, אחרי מות).
— ואמר הפיסמן : הלב יכון למעלה מעלות שמיר ושית,
חתול חלחוליות מרית ידית יקציע מבית, ילכו יונקותיו
יחי בוית (שנת תשנכ, אשכר).

*חלחולית⁽²⁾ : ש"מ, מ"ר חלחולות, — המעי המחבר לפי
המכנת, Mastdarm; rectum : אמר ר'

ועירי חלחולת⁽³⁾ שניקבה בשירה הואיל ויריכים
מעמידות אותה (חול' ג). חלב שעל חלחולת
המוציאה רעי (רש"י טס מט). המעי האחרון שהוא
שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערה
והוא דבוק בין עיקרי היריכים הוא הנקרא חלחולת
(רמב"ם, שמי' ו טו). מעשה היה שהיתה חלחולת
נקובה במכה והחזירוה למקום עומדה (מרדכי חול'
תר"י). והמעי הששי הוא הנקרא בלשון מקדונית
קוקוסמיום ובלשון ערב מעי הישר והוא החלחולת
(מ' אלדכי, ט"ז ד).

חלחל⁽⁴⁾ : ממנו א.חלחל, חלחלה, ב.חלחול.

א.חלחל, פ"י, — ועזע את הרבר.

— נתפס, נתחלחל, — גודעו, erschüttert werden
s'ébranler; be shaken : ותבואינה נערות אסתר
וסריסה ויגידו לה (מה שנגזר על היהודים ושמרדכי
הולך לבוש שק) ותתחלחל המלכה מאד (אסתר ד ד).
ומצוי שמוש זה : באותה שעה גודעו מתניה (של שרה)
ובתחלת חלחול כל אבריה ולא היתה בעולם (מדכ'
וישע א). שאימת שכינה עליהם כאלו הם מתחלחלין
והיא שם עוברת (שנלי הלקט, תפלה כג). — ואמר המליץ :
ואמיץ לבו בגבורים, האוחז ברכי ישרים, לא
יתחלחל לשור הימים, ולא יבהילוהו החרדות
והאמים (רש"ט פלקיורא, לרי היגון ג). — והפיטן אמר :
מאד אתחל ואתחלחל ביום שדי חשפני, והשפיפון

בערב' קלקל א, קלקלה ב). וכך נראה ממה שאמרו שם
להוללים למערב ביא, לפי גרסת הערוך. — ⁽¹⁾ במד"ר
אחרי : חלחוליות.

⁽²⁾ מן בחלחל, במשמ' בקיעה וירידה, והוא
המעי שדרך בו הפסלת של המזון מחלחל ויורד לסטה.
— ⁽³⁾ פרש הערוך היא כרכשא. וכן רמב"ה, וכן רש"י
והסכימו כלם כי הוא המעי הישר המחבר לפי הטבעת.
⁽⁴⁾ בערב' חלחל, חלחל, חלחל.

^(a) قَلَقَل ^(b) قَلَقَلَة ^(c) حَلَل ^(d) خَلَل

מצפון שטפני, ונהג שבי ארץ צבי וגם בדור צנפני (י'
כתמו, טעס). אהבה בשבי ובגלות את חלחל, כי
גד אוהבי ונפשי כי בחל (פומ' תימל, יעוף חלומי). —
ובחכמת הטבע, הגוף מתחלחל, מתפרד קצתו מקצתו :
כי האש גוף דק חם פועל והקורה גוף מתחלחל
נפעל ומדרך הדק הפועל שיעשה שנפעלו והחם היבש
שיחמם ויכלה לחות הנפעל (כוזרי ס כ). — ובמשמ'
נעשה רופף : מגופת החבית שנתחלחלה אע"פ
שאינה נשטמת אינה מצלת שהרי נתרעע הצמיד (רמב"ם
טומא' מת ככ ט).

— פט', *חלחל, מחלחל, — א) לא קבוע חוק, אלא רופף,
רעוע : מגופת החבית המתחלחלת⁽¹⁾ ואינה נשטמת
(כלסי ג). וכל בעלי השיר יוצאין בשיר וכו' ובלבד שלא
יהו מחלחלין (תוספתא שנת ד ד). ואיוו היא
מחלחלת כל שיש לה טפח מארבע רוחותיה
(טס אלה' יו). — ב) גודעו : הושחרו פנינו והלכנו
קדורים, מוט התמוטטנו ונעשינו פרוורים, חלחלו מתגנו
וכיולדה מצירים (סלי' ג עש"ה, שמרונ). זולעפנו
על חטאתינו, חלחלנו על רוב משעינו (סלי' יוס כ
אחרון, אספון). וכור תכור ותשור עלינפשי, יען כי גלברתי
בפח מוקשי, חלחלתי פרפרתי ויקם בי כחשי, כי
עונותי עברו ראשי (איל' השמר, סלי' יוס ג, אי נא
לי). זכרתי את ימי המנוחת, חלחלתי ונפשי שחה,
מוב ומטיב הלולך אפציתה, כי עמך הסליחה (פמא"ה,
ערך' ליוס"ה, כסס אלסי). — ג) חלחל, שיש בו חללים,
נקבים : בזמן שהוא כלי מחלחלת (אלה' ט ג).
וקולית של מים המחלחלת ורתיחת גריסין (פנו"י
א ח). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומחנקין
את הדריכים ואת הרחובות שחלחלו⁽²⁾ מן הגשמים
(תוספתא שקל' א ח). וכשאובלפירות שמנים שיש להם שמן
בגון שקדים ואגוזים וכו' יוצא בהן אין בשרו מחלחל
לצאת הבל שלהם ראשון ראשון (רס"ג, תשו' בגא',
הרכ"ז טכ). גרם השחול רבה ומחלחל ורך דומה
לספוג ויש בה עורקים דופקים רבים (פנקי משפ א).

— פט', *חלחל : אדם קשה וצרה מחלחלתו⁽³⁾ צרה
קשה והיין מתגאה ומשכחה (מד"ר קטל, ומולא' אלו).
יסורין הכאים על האדם בוקנתו והוא מעודן ומפונק
בנערותו הוא יכול לסבול אותם אבל אם היה מיוגע
מנערותו הן מחלחלין אותו ומי יכול לסבולן

⁽¹⁾ כמו שאינו קבוע בפי הכלי בהירוק שמו
מחלחל (רס"ג טס"ה, טס). — ⁽²⁾ בתוספתא צוק"ם :
שהלחלו. — ⁽³⁾ ואולי זה במשמ' עשה חלול שלקמן

חֲלַחְלָה (1) ש"י, א — הודעויות עזה של חנוף, כפרט של היולדת, Erschütterung; ébranlement

convulsion: על כן מלאו מתני חֲלַחְלָה צירים אחונו כצירי יולדת (ישע' כא ג). — ובכלל מפני פחד וכדומה: וכאה חרב: במצרים והיתה חֲלַחְלָה בכוש (יחזק' לד). כיום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והיתה חֲלַחְלָה בהם כיום מצרים (סס ט). בוקה ומבוקה ומבִּלְקָה ולב גסם ופיק ברכים וחֲלַחְלָה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום כ יא). מתגלגלים גלגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף וכל הרקיע כולם יאחזם חֲלַחְלָה (פסוק' רנתי כ). יריך רפות וברכיך כושלות, כוחב אלו השאלות, ומלוא מתניך ימלאו חֲלַחְלָה לות, כי לא כתבת אותן בתכונה ועיצה (תסו' ר' יפת סלוי ליעקב העקש ג, לקו"ק 23). — ואמר הפיטן:

בשבעה עשר בו חֲלַחְלָה אחותני וסער מסעיר, טובות נשיתי ותזנה משלום נפשו בתגרת שעיר (י"ז כתמוז, כהנא הרבני). יראה ורעד יבא בהם, מרוק דעת בלבביהם, חֲלַחְלָה ומעד על מתניהם (יו"ר אחרון פסח, למען). רוחי בי חלה ברחת וחֲלַחְלָה, ובכל יום ובכל לילה מעי מעי אוחילה (קני' לת"כ, דמט). ויען השני ברחת וחֲלַחְלָה מתנים, לשמע סכתי תצלנה אוגים (סס, אנו ספרו). ועף נשא ותש כחנו, יי"א אל באפך תוכיחנו, חֲלַחְלָה רבות בלו בשרנו, נא אל בחמתך תיסרנו (סליח' ליום שני, אלסיס). או נפלה רעדה ופחד על כל עם הפאלקין ולבשם חֲלַחְלָה לות, שבת אורה ונשמו דרכים ומסילות (מני' עיפה לר"ש כסן). — ב "דחיפה חזקה למרחק: ומלאכי השרת פותחין את קברותיהן וזורקין בהן נשמתן וחיים ומעמידים אותם על רגליהם וכל מי שנתחייב בדין דוחפין אותו חֲלַחְלָה גדולה אורכו אלפים אמה ורוחבו חמשים אמה (מדד' אליסו ופרקי משיח, גיממ"ד יליקן ג).

חֲלַחְלִיאֵל ש"י, — שם מלאך: ושל צפון (הממזנים)

שהם חֲלַחְלִיאֵל (2) קרספאל חלחליאל עולה קי"ז שהוא דמע בא"ת ב"ש (עמס"מ, טולס ככרי' יו).

חלט (3) ממנו א. חלט, *חלוטים, א. *חלוטה, א. *חלוטיות

(1) עי' א. חלחל.

(2) בזהר בארמית: חֲלַחְלִיאֵל קרספאל איננו כל חד. על תריסר אלפין אחריו דלסטר מערב (זכר, פקודי). (3) אולי כערב' חלט a שמשמש גם כמשמ' היה

(מדס"ג, כ"י תימני, ויכנ). — ואמר הפיטן: מרוב פקודות ובהלה מחֲלַחְלָה, נקטה נפשי לעפר בוחלת, סמכה בטן לארץ נשחלת, עורה למה תישן תוחלה (סליח' יום א, אס עונינו). — ובמשמ' "עשה הקרקע יתחזה: אבל הורעים מתפשטים מיד בתוך השלשה ומהלחלחל הן הקרקע מלמעלה בשפתו (רנכ"ס כ"ב ט). שהורעים מהלחלחל הן את הקרקע ומקלקליו את אמת המים (רנכ"ס, מכיר' כא ת). — *ועשה חללים חללים: מהלחלחל (הקב"ה) להם את הארץ בחלונות והן מתגלגליו בנודות ובאין (מדס"ג, כ"י תימני, וימי). שהעופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים מעורב צריך שקורין אלו"ם בתוך העופרת והוא עו"ם חלחלחל את החרס ובולע (רש"י כתוב' קו:).

חֲלַחְלָה, ממנו א. חֲלַחְלָה, ב. *חֲלַחְלָה.

חֲלַחְלָה (1) ש"ע, — בקע ונכנס לאט לאט לתוך דבר, eindringen; pénétrer; penetrate

המרים האלו למה הם דומים לסם יבש הניתן על בשר חי ואין מויקו כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (ספרי נשא יב). נשיבת כלב אינו מהלחלחל נשיבת נחש מהלחלחל (ירוש' ר"ה ו ט). הנחש אריסה מהלחלחל לאחר המיתה (מד"ר כראש' טת). — ומים וכדומה לתוך דבר, בין הגרגרים וכדומה: אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (של הויתם) (מכסיר' ג ו).

— סתם, *חֲלַחְלָה, — כמו חֲלַחְלָה: היו צורות מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה (מקוא' ד ג). דג ניקור חי אסור ומליח על ידי מליחה מתחלחל (ירוש' תרומ' ח מו). ובאו בה המים מלמד שהם מתחלחלים בכל איבריה (מד"ר במד' ט). — והאדם: הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה ומשהוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו (תנחומא שמני' ז). כל שיש בו ליחה האדם מתערב עם הליתה ומתחלחל בכל הקישואים (ר"ש תרומ' ח ז). — והדרב נתחלחל, שהמים וכדומה נתחלחלו בו: בור מלא מים ונפל שמה גדי קטן ונכנסו מים דרך אוניו ונתחלחל בולו (ירוש' כ"ק א כז).

(1) כערב' חֲלַחְלָה a, וגם ע'לעיל b.

(a) حلت

(a) حلت (b) حلت

ו"ל וכו' המלוה לחבירו על המשכון על מנת לתחליטו אם לא יפרגנו לזמן פלוני (עול, מלוס ולזה עג).

— כפפ', *החלם, מוחלם, — שהחליטו אותו: ניטלה (האבן) הטהורה הוחלם האמצעית לטומאה ניטלה הטמאה הוחלם האמצעית לטהורה (כלס ו ג). אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלם אלא פריעה ופריטה (מגי' א ז). אין מסגירין את המוסגר ולא מחליטין את המוחלם (נגע' ג א). יושם השור בבית דין דברי ר"י ר"ע אומר הוחלם השור (ב"ק לג). — ובבבלי, במשם' ודאי, בלי ספק: תשובת המוחלם אין! מעכבת הפורענות ואע"פ שנחתם עליו גזר דין של פורענות (יומ' סו).

— נפט', *נחלם, — כמו החלם: גוף האמה העכריה בהבאת פיימניה שלוחיה ממך נחלם (אזכר' לר"י נללזני ג).
ב. *חלם⁽²⁾, ממנו א. *חלום, ב. *חלם, ב. *חלמינית, ב. *חליטתה.

ב. *חלם⁽³⁾, פ"י, עת' יחלם, — חלם דבר ברותחין או בחלום ובדומה, כלש עליו רותחין או חלום ונצטמק על ידי זה: אין שורין את המורסן לתרגולים אבל חולמין (פסח' ב ז). בלי בית הכד ושל גת וכו' בזמן שהן של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש או חולפין בחמין (טבר' י ח). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולמין (מוספתא פסח' ב ס). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שהן חולמין ולא בצונן מפני שהן רוטשין (סס מנח' ז יג). ר' יוסי אומר רצה לטהרן (את בלי הגת) מיד חולפין ברותחין או מולגן במי זיתים (סס טסר' יא יו). שחולמין אותו בחומץ לאחר צליותו והמו נסחט לתוכו (רס"י פסח' עד). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור ולא יחלם בחומץ או ברותחין (למכ"ס, מאכל' אסור' ו ח). חומץ שחלם בו בשר לא יחלם בו בפעם שניה (סס יג). ואם חלם בו את הבשר (הח) בחומץ מותר לאכלו כשהוא חי ומותר לשותת החומץ יחלם בו שאלו החומץ מוציא הדם (סס יג). הרבוכה חולט אותה ברותחין תחלה ואזפה אותה מעט ואח"כ ממננה בשמן. על האלפס (סמ"ג,

*החלם, *החלטה, *החלטי.

א. *חלם, פ"י, עת' יחלם, יחלטהוה, — חלם הדבר מסמן, מחר: והסכים כי כך הוא הדבר: ויבאו (עבדי בן הדר) אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדר אמר תחי נא נפשי ויאמר (מלך ישראל) העודנו חי אחי הוא והאנשים ינחשו וימחרו ויחלטו⁽¹⁾ הממנו ויאמרו אחיך בן הדר (מ"א כ לג). אני כהן ואני מסגירה אני חולטת ואני פוטרת (זכח' קג). — ופעול' חלום, חלטה: בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלום לו התקין הלל הוקן שיהא חולש את פעותיו בלשכה וכו' (ערכ' ט ד). שנה לראשון חלום למי חלום ר' אליעזר אומר לראשון חלום ר' יוחנן אומר לשני חלום (נמ' סס לא). עשרה דברים נאמרו ביירושלם אין הבית חולט בה ואין מביאה עגלה ערופה וכו' (ב"ק פכ). — ולק' חלטה: הגיע יום י"ב חדש ולא נגאלה חיתה חלום לו אחד הלוקח ואחר שניתן לו במתנה (ערכ' ט ד). הנותן מתנה בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלום לו (ספרא סכר ד ד). שאם הגיע יובל ולא נגאלה חלום היא שדה להקדש (מוספתא ערכ' ס ה). אם נמכרה (השרה) חלום היא (יוס' גיט' ד מו). — ספפ', *החליט, — גזר באופן ודאי, בלי פקפוק, שלא יתחרט בו: להחליט את שנוולד לו מחיה או שער לבן בתחילה (נגע' א ג). רואה (הכהן) את (הנגע) הראשון ומסגירו ומחליטו (סס ג א). המסגיר מסגיר והמחליט מחליט (סס). צריך שיהא זכור תניינו וכו' וצריך להחליט בשפתיו (יוס' דמאי ז כו). הואיל והוא נוקק להחליט יהא טעון צפרים (סס מגי' א עא). גסות רוחו של ירבעם היא חלום לו (סס ע"ו א לט). רבי עקיבה מטמא ומחליט (והכמים אומרים) תיראה בתחילה מחליטין (סס מ"ק א פ ג). — ובבבלי החליט דבר: לשני שטרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן שירצו ב"ד להחליט מחליטין (סס כחוב' לג ד). בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים אמרו מי הולך וזן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך וזן עמהם אמרו לו הוזהר שלא תחליט להם את הארץ (מד"ר כחש' סא). שאלה לא הרא"ש

מהיר לעשות דבר, בפרט להשבע שבועה וכדומה.

(1) כבר אמר ריב"ג: אמתות הלשון ויחלטהו.

וכן כל החרשים.

(1) ופרש"י המחליטין: ושעיים נמורין:

(2) אולי אין זה שרש אחר, וכמו צמת שמשמש

בשתי המשמעות, ע"ש. ועי' הערה להערך.

(3) בארמ' ובעבר' במצינה. ואולי צמו צמת לצמיתות, וגם צומת וכו' כן גם חלש לחלשא וכו'.

ברותחין (ירוש' סג' י כט). א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתחה ואחר כך מורידה עליהם שנאמר בעת יורבו נצמתו וזיבתן ח ל ט ב י ת היתה (מד"ר קהל, ורמתי אה).

חֲלִי⁽¹⁾, ש"ז, סמ"י חלי, מ"ר חלאים, חללים, — דבר של תכשיט האשה להצואר מזהב ואבנים יקרות וכדומה, Geschmeide; bijoux; jewels : גום זהב וחלי בתם מוכיח חכם על און שמעת (משלי כה יב). חמוקי ירכיב כמו חלאים מעשה ידי אמן (ש"ס ז ג). — ואמר המשורר :
בחר מה ח ל י מבחר שביסוד, ודי לך מענן בקר רסיסו
(ר"י הלוי, כהר). ובכו בני לוי עלי בגור אשר בו נצחו
שירות וגם שוררו, ובכו מתי ארץ עלי בתם ח ל י יתהללו
בשמו ויתפארו (סוף, כימי יקותיאל).

חֲלִי⁽²⁾, ש"ז, נכפס' חלי, כל' חללי, מ"ר חללים, כל' חליונה, — (א) מעמד האדם החלה, Krankheit; maladie :
disease : גם כל חלי וכל מכה אשר לא בהיב בספר
התורה הזאת יעלם יי' עליך עד השמרך (דכ"י כח
סא). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע' א ס). ואחר'
כל זאת נגפו יי' במעויו לחלי לאין מרפא (דס"כ נא
ית). לבו דרשו בבעל זבוב אלחי עקרון אם אהיה
מחלי זה (מ"ב א ב). והסיר יי' טבך כל חלי וכל
מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם כך (דכ"י
ז ס). עד יצאו מערך מן החלי ימים על ימים (דס"כ
כא יס). כי ברוב אוכל יקנן ח ל י והמויע יגיע אל
זרה (כ"ס גני' לו ל). בני בחו ל י אל תתעבר התפלל
אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). בשאדם בא לידי ח ל י
או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק
במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). זה גיטך
מהיום אם מתי מ ח ל י זה ועמד והלך בשוק וחלה
ומת אומדין אותו אם מתמת ח ל י הראשון מת (גיט'
ז ג). אם פירש מתוך ח ל י מחורין אותו מיד (ירוש'
ניד' א מט). — וכנ"ל : אחר הדברים האלה חלה בן
האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד (מ"א יו יו).
ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו (מ"ב יג יד).
לחוקיה מלך יהודה בחלתו ויהי מחליו (ישע' לח ט).
יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו

עסין קפג). ויש לחוש שהרותחין ח ל ט י נ דם הנבלע
בתרגולת שנפלט טבני טעיה לתובה ושוב לא
יצאה (מרדכי חול' תש"ב). ואחר שלשו (הנחתומים
את הגלסקאות) וערכו אותן ח ל ט י מ אותן
במים רותחים ואח"כ משימין אותן במחבת של
ברזל ואופים בתוך התנור (ש"ס טמ' לדק' א מו).
— נפט', *נחלט, — שחלטו אותו : אי זו היא העיסה
הנותן חמין לתוך קמח וכו' בח ל ט ה כל צורכה בית
שמאי מחייבין לא נ ח ל ט ה כל צורכה בית שמאי
פושטין (ירוש' חלב א נח).

חֲלָט⁽¹⁾, ש"ו, מ"ר חלטים, הלחה שבגוף בעלי חיים,
Saft (des Körpers); humeur; humor :
או שיהיה מצד עוצם המחלה ושה ח ל ט י מ הישחורים
עליה גזברים (המנכס' לנ"ט פלקיירא). ושלשל גוף
כשיבאו ח ל ט י מ (אכ"ב מרי, כתי הסג' הגוף). יש
באדם ארבעה ח ל ט י מ והם המרה הירוקה והדם
והליחה והלבנה (מ' אלדני, ש"א ד א). והפצעים יקרו
באצטומכה מ ח ל ט נושך כמו המרה הירוקה והליחה
המלוחה (סס). וצריך לגנות תחלה ח ל ט שגבר
עליו ואחר כן לשים עליו טשיחות (סס). וראוי לחולה
לגנות תחלה ח ל ט שסכב החולי (סס). לא כל
מוגי האדם שווין ואם יתנהגו על דרך אחד כי לפי
דוע הכנת מוגו יתילדו ח ל ט י מ ויתחלה ויתקצרו
ימיו (לדס' לדכ' א ג ב). ויהיו אנשי גוף גוף מיוחסים
ל ח ל ט ח ל ט עם היותם במקום מוגי הטבע (ר"י
עמדין, כירט מגדל עז לו). שברא הש"י ארבעה
ח ל ט י מ באדם המיוחסים לארבעה יסודות שממם
הורכב (סס). וכן יתעוררו ויתגברו ח ל ט י מ לפי
ההתעמלות והמנוחה (סס).

חֲלָטְנִית⁽²⁾, ש"ג, — לחלושים : והארץ לא תסבר
לצמיחת בני לוי הארץ לה ח ל ט נ י ת
(ירוש' דמ"א ס כד ד). ועוד הוסיף לה על קדושה מדבר
שלו כך וכך והובים קושטנמי' תוספת כחובה בחלק
שלה ח ל ט נ י ת (נוסח כתובה ירוש', כריד מעיר ז).
חֲלָטְנִית⁽³⁾, ש"ג, — חלישת רותחים : עיקר וריבתן
(של דור המבול) ח ל ט נ י ת וכו'

(1) בערב' חל'ט a, לפי דעת החכמים משרש חל'י (b)

בערב' במשמ' היה מתוק, נעים.

(2) מן א.חלה.

(1) בערב' ח'לט a, משושג המוניה.

(2) עיי' א.חלט.

(3) עיי' ב.חלט.

חֲלָטְנִית (a)

חֲלָטְנִית (a)

(תה' מא ד). וגם בחליו לא דרש את יי' כי ברפאים (דקי"כ יו יב). בשחתק מתוך חוליו (י'וש' גיט' ז מת ג). עעשה בכברית אחת שהיתה חולה ביותר אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה חלך ותעבוד לכל עבד'ם שבעולם (סנ' סד). לכן מלך שעמד מחליו אמר לו פרגנו וילך בנך לאיסכולי אמר להם הבלך עדיין לא בא בני ביוו שגשגנה מחליו (מד"ר ט"ט, סמכוני). רפא חליוו ריפית חליוו (י'וש' נרכ' ג ד). — ומ"ר: מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דכ" כח נט). ואחא (תננף) בחליים רבים במחלה מעיק (דקי"כ כא יב). שני חלאים חלה אלישע אחד בדרך הארץ ואחד שרחה את גותיו (י'וש' סנ' י כט:). ששמונים ושלושה חלאים תלוין במרה וכולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (ג"מ קז:). כל החלאים שחוק לנזק אינן חלאים (מד"ר נכא"ש נז). אם חלאים הם יכולין להתרפאות ואם אינן חלאים אינן יודעת מה לעשות (שם שמות מה). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך (שם ט"ט, סמכוני). — ובהשאלה: אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו (י'וש' י ט). וירא אפרים את חליו ויהודה את מורו (ס"ט סיג). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד וכו' ולא ישלישנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא (משלי ו ג). — ומ"ר חללים, חללים: החלויים הנקראים ארציים הם החלויים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה וכו' החללים הנקראים החתומים הם החללים כוללים מתחדשים באנשי ארץ מה בקצת האנשים וכו' (פרקי מש' כג). אמרו השלושים מכל החלואים אשר הוכר אדוננו עדיין שבת חולי אחד חזק אשר לנו והוא כי אין מליץ עלינו שובה בלי השקפת קנאה או שנאה (שנט יסוד' ז). — עתות החלי: עתות החלוי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה ובטורת יעמוד אדם על ידיעת העת ההוה מעתות החלוי באומר אמתי איוה מעתותיה הוא עתה (פרקי מש' יא). — הנמלט מחלי, שרק עתה סר החלי ממנו ועדין לא שב לאיתנו לגמרה, Genesender; convalescent: הנהגת הנמלטים מחלוי היא אמצעות בין הנהגת הבראים ובין הנהגת החולים והתעורה הוא הדבר היותר מוזק להם ועויבת המנהג סכנה גדולה לא להנהגת

הנמלטים מחלוי והבראים מהם לכד אך ברפאות החולים גם כן (פרקי מש' ח). — ובצרוף עם שם אחר לכל חלי וחלי מהחליים המתחלפים, *חלי מעים: אלו הן הממונים שהיו במקדש יוחנן בן פנחס על החותמות וכו' בן אחיה על חלוי מעיים (שק"י ס' א). לא יהיה בהם לא חלוי מעיים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש (מכ"י יתרו, עמלק כ). כל חולי ולא חלוי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שנת יא). אבל ולא שחה אכילתו דם והוה תחילת חלוי מעיים (שם מא). מת מחלוי מעיים סימן יפה לו מפני שרובם של צדיקים מתתן בחלוי מעיים (כתוב' קג:). אמר שמואל שינוי וסת תחלת חלוי מעיים (סנ' קא). החסידים הראשונים היו מתייסרין בחלוי מעיים וכו' ר' יהודה אומר כל מי שנאמר בו גויעה מת בחלוי מעיים (מד"ר נכא"ש סג). ד' דברים קשין זה מזה מבת הלב קשה בגוף חלוי מעיים קשים ממבת הלב ומלאך המות קשה משניהם ואשה רעה קשה מכולם (פנסי רכינו סקדוס ד). — חלי הגדול, חלי הטמון: דע כי זה החולי (הנקרא בלשון ישמעאל דא אלצבע ונקרא בלשון יוני אופילופשיאבי) אשר יקרה לאדם ויפילהו לארץ היו חכמים הראשונים קוראין אותו חלוי הגדול אך הדיוטיו בני אדם קורין אותו חלוי הטמון בעבור שהוא מסותר (ספר י'דס לאורח'ס, כ"י פלורנצ'ס). — וחלי הבלב: ואסנס חלוי הבלב הוא מין ממנו ויהיה עם כעס מעורב בשחוק וגעגוע נפסד מעורב בכריכה כלומר שיהיה כרוך אחריו כמו שהוא בטבע הבלב (קאנון ג' א ד ח). — חלי הנחש: חלוי הנחש וחולי השועל הם עלה אחת ואולם נתחלפו שמותם למקום התבנית כי המקום אשר יוסר השער בחלוי הנחש יקרא על משל הנחש ביום הולדי (פרקי מס' כג). וההפך בינו (בין חלי השועל) ובין חלוי הנחש כי בו לא יישר השער לכד אבל יפשט ממנו עור רקיק כמו שיקרה לנחש ולפעמים יקרה בו תבנית כתבנית הנחש (קאנון ד' א ב). — חלי הנמלה: איך יתרפא חלוי הנמלה פורמיקא בלעו וכו' והמתחיל קטן בעור ומצער מאד והולך כנמלה מראה ירוק עושה נגע ומתקצר בראשו ונרגש בבשר כאלו נמלה אוכלת שם (אול'ס"ח ל"י ט'לטון י' כ י). — חלי הפיל: חלוי הפיל והוא מין ממיני הצרעת (רנ"ע, ספר סניטות ח). כי המרה הוה (העצלות) גורמת בגוף חללים ומדויס נדולים ורבים כמו הכובד והנפה בגידי הנשה וחלוי

יִחְלִידִי (ש"ג) — מקום חליל: דעת שפתוך בהיר צאיר

ונהיר בלא לקיח חליל, לפיר שלחבת אהבתך
כאש לפירות יליד, אעפ"י שהשמים ביני לביןך ברשפי
הבתך לבי יסליד (שערי תש"מ מס"מ מרעננר ג' נח).

חלילה (ש"ג) — כח חלילה, כמו חלי: ותעד נומה ותליתה
ותלך אחרי מאהביה (הס' כ' יס). — ואמר הפישן:

אני ישנה זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי
לחרוזים (יולר כ' פסח, נן נעול).

יִחְלִינָה (ש"ג) — סגולת אדם חלילה: כחולה כשהוא
סתחיל להבריא צריך להוחר מכמה עניינים שלא

יחזירו לו חלילה כן מי שהוא חולה מן העבירות
(אורח' לדיק, שער הסכסוכים).

חֲלִימָה (ש"ג) — מעמד החלוט: לעולם הוא בחלימה
עד שיניף האשם (יכ"ס מזכ"מ נז).

חֲלִימָה (ש"ג) — שם"פ מן החלילה: ויבי חלימה
טעון תגלחת (ספרי נשא לא). אין לי פריחה

מפחתה אלא לאחר חלימת מחיה בתחלה (ספרא תור' ד).

חֲלִימָה (ש"ג) — שם"פ מן החלילה: המעיסה ב"ש
פוטריין וב"ה מחייבין החלימה ב"ש

מחייבין וב"ה פוטריין (תלס' א' ו). כל שהוא כעין סולת
ובעין חלימה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני

מוזנות (יכ"ס נכ"ל ו'). איוו היא המעיסה הנותן
חמין לתוך קמח חלימה קמח לתוך חמין (ש"פ פסח' כ

כט ג). מעיסה וחלימה חייבין בתלה (בבלי ע"ס לז).

— וביתור, עוגת בצורת שני משפשים שיש להם
תושבת משתפת: היה עשוי כחצי חלימה (ש"פ שורח

העליגה שיש למטה הימינה שתיים צריך שיהא בה
שלוש תיביות האמצעות שתיים התחתונה אפי' על

הארץ (יכ"ס מג' א' ע"א ג).

חֲלִימָה (ש"ג) — שם"פ חלילים, של חלי, מטבע החלי:

אמנם מוג האכר הנה בשיועד מוגו הטבעי
ויועד שעור מוגו החליל יודע באמר כמה ירחק

ממוגו הטבעי (קאנון א' ד' א').

חֲלִילִי (ש"ג) — שם"פ חלילים, חלילים, בלי נגינה, קנה
חליל ונקבים בצדו, Flöte ; flüte ; pipe

(1) מן חלד, ע"ש. משק' גדיש, פתיל, צניף.
(2) תרגום לביבות חליטתא. ומפרש פה שהצי

החליטה הוא למעלה שלש תבות, אמצעית שתיים ותחתונה
אחת, והו חצי חליטה, א"ב. חליטה שלמה היא כפל מזה.

(3) שם עברי, בערב' אין לו חבר. באשור' חלחלת,

הפורגה וחליל הפיל והדומה לאלה מן החלילים
המשונים (תק' מדות הס' לרש"ג מו). — חלי צרפת:

חליל צרפת: הוא כאשר יש מוג רע בכבה ועל
הרוב. הוא חם. המקלל בה ביסול. והונה שנכבד

וממנו נמשך קלקול הונה בכל האברים וזוה באים
מקרים רעים וכו' ונולד ממשגל אשה בלתי טהורה

(חולס"ח לר"י אסלון ט' ט' א). אם הורע רע בטבע כמו
שיקרה בחליל צרפת אז מראה הורע ירוק: (ש"ס שט

ת' א). יש נשים ממאות בחלילי הצרפתים ומורישן
ממאתן לשאר בני אדם (מע"ס טובים, משמ"ל הכית 3).

תשובת הרב הרא"ם ו"ל שהשיב על איש שהיה נגוע
מחלילי הצרפתי וכו' אודות מי שחלה בחלילי

הצרפתי (שו"ת מהר"ט, אה"ע יד). — חלילי רביעית:
זה מת מחלילי רביעית גדול (יוחס' מא"מ ו'). —

חלילי השועל: וכן נגעי אדם. תראה ישישים התקנים
צרעת והוא חולי הנקרא חלילי השועל ויטהר הצרעת

כאשר הפך כולו לבן. (פ' רמב"ם לנגע' יב' ט). לוחה
רעה נסתרת בעור במקומות צמיחת השער ומפרידה

שרשי השערות ואוכל אותם ובמגעם המזון הטוב מהם
ונקרא חלילי השועל בהקרותו לשועלים (קאנון ד

ז' א' כ). כמו מה שיפול בחלילי השועל והוא
שהיה בתוך העפעף לחות חדה או מלחה (ש"ס ג' ג

ג' יט). כמו השיער כאשר יאפס היסוד המפרנסו
ומגדלו או ישתת ויפול ונקרא שמו חלילי השועל

ועל אשר יקרה החולי הזה לשועלים נקרא על שמם
(ספ' לידה לאורחים, כ"י פלורנסיס). ועל כן קוראים

הרופאים חולי א' שמודמן לפעמים שיפלו שעירות
ראש האדם ונקרא בפיהם חלילי השועל (שער

השמים ד' א'). — ובמליצת, חלילי הזקנים: המאכל הנם
תגבר הליחה הדומה למגו אותו מאכל ותחדש קדחת

עפושת. ואמר משורר אחד מי יטלס מחלילי
הזקנים וזי ירפא חולי השמנים (שנ"ע יחזק' סד). —

חלירע, עי' יחלירע. — ועי' מחלה.

חֲלִי (ש"ג) — כמו חלה: לא יאתיו למצא לצירים
צרי בעת יחליו (1) (כאכ"פ, איך יליו).

יִחְלִיבָהּ (ש"ג) — שם"פ מן חלב: דין חלילה
בהמה ביום טוב (שכלי חלקט, ו"ט רס"א). גונח

(פרשו) שיש לו חולי בריאה והחלב טוב לו סמוך
לחלילה (ר"ע על סר"ף, שנת ס"א).

(1) בשביל החרוז עם יאתיו, השיב המשורר
להפעל חלה את צורתו הקדומה.

flute: והיה כנור ונבל תף וחליל ויון משתיהם (ישע' ס יב). השיר יהיה לכם כליל התקדש תג ושמתה לבב בהולך בחליל (שס ל כט). והעם מהללים בחללים ושמתים שמתה גדולה (מ"א א מ). לבי למואב בחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש בחללים (יהמה וינמ' מת לו). — ואמר בן סירא: ח ל י ל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (כ"ס גני' מ כא). — ומצויה מלה זו בספרות התלמודית: ה ח ל ל מכה לפניכם עד שמגיעים קרוב לירושלם וכו' ה ח ל ל מכה לפניכם עד שמגיעים להר הבית (ביכור' ג ד). ה ח ל ל חמשה (ימים) וששה זהו ה ח ל ל של בית השואבה (סוכ' ס א). ח ל ל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוחו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספתא ערכ' ג). מירוחו היו שומעין קול ה ח ל ל מירוחו היו שומעין קול הצלצל (ירוש' סוכ' ס נה). ר' יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות (למה) מב' ח ל ל ים ומקוננת (כתוב' ד ד). אין מוליכין ח ל ל ין לבית האבל אבל מוליכין ח ל ל ין לבית השמחה ולבית המשחה (ירוש' מו"ק י סג ד). — ואמר הפייסן: אלי עדתי והילולי, יום בו נפל כלילי, והיה לאבל בנורי, ולקול בוכים חלילי (קני' לת"כ, אלי עדתי).

א. חִלְיָה⁽²⁾, חִלְיָה, תס"פ. — חִלְיָה לוי לעשות כוונת, חִלְיָה לך מעשות כדבר הזה, לא נאה לך, לא יאות לך לעשותו: אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה חִלְיָה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה בצדיק כרשע חִלְיָה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (בראש' יח כד-כס). ויאמרו אליו (אחי יוסף) לאשר על בית יוסף) למה ידבר אדני בדברים האלה (כי אנו גנבנו את הגביע) חִלְיָה לעבדך מעשות כדבר הזה הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך גנב מבית אדניך כסף או זהב (שס מד ז-ח). ויאמר (יוסף אל יהודה אחיו) חִלְיָה לי מעשות זאת (שאקח

מ"ד חלל, וגזרו החכמים חליל מן בחלל, לאמר נבוב. —
(1) למדנחאי בחללים, חסר.

(2) מלעיל, ככל מקום, ואמרו חכמי הדקדוק שההא הסופית היא ה המקום, והשם הוא חליל, ופרושו הוא: לחליל, וגזרו אותו מן אהלל, במשמ' חל, וכמו שכבר דרשו הקדמוני' חלון הוא לך (נכ"כ לז). אבל רית דרוש גורף מזה יותר מדי, וקשה לחשב כי בעת הקדומה השתמשו במליצה כמו זו. ולא נחברר היטב מקור שמוש זה.

לעבדים את כלכם) האיש אשר נמצא הנביע בידו הוא יהיה לי עבד (שס יו). חִלְיָה לנו ממנו למרד ביו' (יסוס' ככ כט). ויען העם ויאמר חִלְיָה לנו מעוב את יי' לעבד אלהים אחרים (שס כד יו). גם אנכי חִלְיָה לי מחמא ליי' מחרל להתפלל בעדכם (ש"א יכ כג). חִלְיָה לי מיי' משלח ידי במשיח יי' (שס כו יא). ויאמר נבות אל אחאב חִלְיָה לי מיי' מתתי את נחלת אבתי לך (מ"א כא ג). ויאמר (דוד) חִלְיָה מאלתי מעשות זאת (לשתות את חמים) הרים האנשים האלה אשתה (דסי"א יא יט). — וחִלְיָה לי אם אעשה כך או כך: ויאמר (דוד) לאנשיו חִלְיָה לי מיי' אם אעשה את הדבר הזה לדאני למשיח יי' (ש"א כד ו). חִלְיָה לי אם אצדיק אתכם (איוב כו ה). — וחִלְיָה לי מהבר, בלי פעל: לכן אנשי לבב שמעו לי חִלְיָה ראל מרשע ושדי מעול כי פעל אדם ישלם לו וכארת איש ימצאנו (איוב לד ייא). — וחִלְיָה בלבד, בלי הוספת פעל או שם אחריו: חִלְיָה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (בראש' יח כס). ועתה נאמ' חִלְיָה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש"א כ ל). ויאמר יהונתן חִלְיָה לך כי אם ירע אדע כי בלתי הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אני לך (שס כ ט). ויאמר אלו שואל (לאחימלך) למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב וכו'. ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי ככל עבדיך כדור נאמן וכו' היום החלתי לשאול לו באלהים חִלְיָה לי אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ירע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול (שס ככ יג-יט). — וגם בלי לוי: ויאמר העם אל שואל היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חִלְיָה חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (ש"א יד מס). ויאמר (דוד) לפני יהונתן מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי ויאמר לו חִלְיָה לא תמות (שס כ א-ג). — וכפול, חִלְיָה, חִלְיָה: ויען יואב ויאמר חִלְיָה חִלְיָה לי אם אבליע ואם אשחית (ש"כ כ ג). — ומצוי שמוש זה בספרות ובדבור: וח ל ל ל ח ל ל ל ה שואמר שלא דברו (חז"ל) גבונה כי דעתנו נקלה נגד דעתם (בראש' שמות כ א). ח ל ל ל ח ל ל ל ה שעשה אהרן עבודה זרה (שס לא יח). וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע ח ל ל ל ח ל ל ל ה וכו' (דס"כ כס בראש' מט עו).

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, מ"ד, חֲלִיץ, — (א) נצר חדש רץ

שצמח במקום נוע או ענף שננטם או נקטם,

חֲלִיץ: neu. Trieb; pousse; shoots

חֲלִיץ ממשח ולמטה כנטיעה ממשח ולמעלה

כאילן (שכ"י א. ת). תרגומין שירדו לגינה ושיבדו

את החֲלִיץ וקטמו את הירק משלם נזק שלם

(תוספתא נ"ק כ. א.) — וגם בבשר החי וכדומה:

יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל ובי ימות

מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה חֲלִיץ אף

כל שאינו עושה חֲלִיץ (חול' קמח).

חֲלִיץ אם יתלוש בשר מן הבהמה אחר עולה

תחתיו (רש"י סס). הבוליא והלשון והשפה וכיוצא

בהן אע"פ שהן איברים ואין עושים חֲלִיץ (רמב"ם,

אבות הטומא' כ. ד.) — (ב) בכלל כל דבר שניתן חלק

דבר אחר, Tausch; change: כל הנעשה דמים

באחר כיון שזוכה זה נתחייב זה בחֲלִיץ כיצד

החליץ שור בפרה או חמור בשור כיון שזוכה זה

נתחייב זה בחֲלִיץ (קדוש' א. ו). אמר לקדשי

מוצב הרי זה תחת זה תמורת זו חֲלִיץ זו הרי

זו תמורה (יב"ט' נזיר כ"ג ד). ארבעה דברים תשמישו

של עולם וכולן אם אבדו יש להן חֲלִיץ כי יש

לכסף מוצא ומקום לזהב ויוקו ברזל מעפרת יוקח ואבן

יצוק נחוש' אילו אם אבדו יש להן חֲלִיץ אבל

תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו (סס נכ"י ג

ס. ג). כל שחֲלִיץ ביד בהן פטור מן המתנות

(תוספתא נכ"ז כ. י). עבד כנעני נקנה בכסף ובשפר

וכו' תנא אף בחֲלִיץ (קדוש' כנ"י). אמר

עולא אין מטבע נעשה חֲלִיץ (כ"מ מו.). כל

המטלטלין כל אחד מהן נקנה בחֲלִיץ והוא

הנקרא קניין (רמב"ם, מכיר' ס. ה). ראובן ושמעון עשו

חֲלִיץ ולקחו מקצת מחורות שהיה להם ליקח זה

זה (ש"ס' כני שמואל לג.). — פתב' חֲלִיץ, שטר

חליץ, כמו כתב חֲלִיץ: ראובן הוציא כתב של

חֲלִיץ על שמעון וכו' עתה בא ראובן ואמר שאינו

יודע כלום שכבר נתן המעות על הראיה שכתב שמעון

בכתב של חֲלִיץ שכבר קבלו המעות וכו' שכן

דרך הסוחרים בכל כתב של חֲלִיץ שיעשו שיכתבו

שקבלו המעות וכו' דרך הסוחרים שאם יפרעו יקחו

הכתב של חֲלִיץ (ש"ס' מהרש"ם, חו"מ סס.).

ראובן הוציא שטר על שמעון ולוי שכתוב בו שנתייב

(¹) מן בחלץ.

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, — חֲלִיץ, שב עוד פעם

באותו הדרך: מי שהיה מקריב פרים היום

לא היה מקריב למחר אלא חזרין חֲלִיץ (סוכ' ס. ו).

השנייה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השנייה והלוקח

מן הראשונה וחזרות חֲלִיץ עד שיעשו פשרה ביניהם

(כתוב' י. ו). אמר לו ר' יהושע (לר"א) תורנו חֲלִיץ

(תוספתא זכ"י א. א). היא לשה וחבירתה אופה תחתיה

והשלישית מקטפת וחזרות חֲלִיץ כל זמן שעוסקות

בבצק אינו בא לידי חימוץ (פסח' מח:). נמצאו' המולות

לו' השעות וחזורים חֲלִיץ לעולם נמצאו בסדר זה לעולם

סימני מולות המשמשין בתחילת לילי השבוע (רש"י שנה

קכט:). ויהיה הממון על הדרך הזה בין העניים

והעשירים חזר חֲלִיץ וזו סכלות מבוארת (אג"ר' תימן

לסרמכ"ס). קראו לזמן הכולל מהזור לפי שהוא סובב על

עצמו חמיר וחזר חֲלִיץ להשוואת חשבון שנות

חמה וחדשי לבנה כאחד (יסו"ע נ"י, ישראלי נ. יכ).

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, כ"י, חֲלִיץ, — (א) תקופה: בכל שבעת

הימים שחזרו ימי חֲלִיץ (רש"י איוב א. ה).

— (ב) זלוח השנים (נהוג אצל הספרדים בירושלם).

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, — בריא, בפרט בדעתו, בשכלו, בדעת

צלולה, ההפך מן שומה: הרי שהיה חולה בשעת

שחיטה ו חֲלִיץ בשעת וריקה חֲלִיץ בשעת שחיטה

וחולה בשעת וריקה אין שוחטין וזורקין עליו עד

שיחא חֲלִיץ משעת שחיטה עד שעת וריקה (פסח' עת:

עת:). עתים חֲלִיץ (ע' עתים שומה כשהוא חֲלִיץ הרי

הוא כפקח לכל דבריו כשהוא שומה הרי הוא בשומה

לכל דבריו (ר"ס פת.). — ובמש"מ חוק, שאינו בלה

במחרה: לא שנו אלא טלית אבל עור חֲלִיץ (הוא)

(חול' קנב:).

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, — ט"ז מן בחלץ: ארבע שנים

קצוות וצומחות ברוב באמצע הגדול ולכן

נקראים שני חֲלִיץ (קאטן א. א. ה).

***חֲלִיץ** (חֲלִיץ), ט"ז, — סגולת מה שהוא חלים: שהוא

לשון חֲלִיץ ובריאות (ר' נחמ' וי"ט).

פינוק עידון ניכר חוותן חֲלִיץ ונת גשש ענה פניהם

(פסנת רוא, מקנ:).

(¹) נקד לוי חֲלִיץ, ואמר שבעצם הוא שם, אבל,

זה אינו, כי הוא מל' ע"ל גם כפי הספרדים, וגם גזרת

לוי מן חלל-חול אינה מחזרת, ולא נתברר מקורה.

(²) מן בחלץ. — (³) כך בנוסח', וכן כבי' ש"ס,

אבל בתוספתא תרומ' א ג הגרסה חלום בוין, וכן בירוש'.

(מ"א ס כח.) — ג) הזמן שהשומר העומד על המשמר עוזב מקומו ואחר בא תחתיו לעמד על המשמר, Ablösung; relèvement; relief, ובתשאלה, המות: כל ימי צבאי איחל עד בוא תליפתו (ליוז יד יד). תחרש עריך נגדי ותרב בעשך עמדי תליפות (י) וצבא עמי (סס י י). — ד) סכ"פ מן חלף מן העולם: אשר אין תליפות (י) למו ולא יראו אלהים (תסל) נה (כ). — ואמר בן סירא: מתוה תליפות ונהיות ומגלה חקר גסתרות (כ"ס גני' מכ יט). — ה) *תמורה: ולא ולדה ולא תליפותה ולא תמורתה (מנח' ז ד). (בספ' וזהב) אם אכדו ישי להם תליפים אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו תליפותו מי מביא לנו תמורתו (ירוש' כרכ' ז ב ג). — *ובנוסף סדר הכפרות: זה תליפתי זה תמורתו זה כפרתי זה התרגנול ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארובים (סד' סכפר' לערכ ספור). אלו תליפותיכם אלו תמורתכם אלו כפרתכם (סס). — ובמשמ' עבר: כי ב ח ל י פ ת זה היום ובכניסת יום אחר נתחלף הראיה (כ"ג גלון, שנת לה.).

חֲלִיצָה, כ"ג, כנל תליצת, מ"ד תליצות, — א) מה שחולצים סהרונ, וכדומה: ויאמר לו אבנר גשה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את תליצתו ולא אבה עשהאל לסור מאחרי (ס"ב כ כה). וירד (שמשון) אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את תליצותם ויתן התליפות למגירי החירה (שופט' יד יט). — ב) *סכ"פ מן חלץ, פתיחת ושלילת הבגד והשמלה: אם היה בית ח ל י צ ת ה (של הסוטה) נאה לא היה מגלחו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו (ספרי נשא יא). — ובפרט תליצת הנעל של היכב, שאינו רוצה ליכס את אשת אחיו המת, ובחרבה סדר תליצה זו שעל ידיה אלמנת אדם יהודי שלא נשאר אחיו ילדים מתפטר מוקתה להיכב ומותרת להנשא לאחר: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן ח ל י צ ת זמן היבום עד סוף העולם (יכמ' א ח). היבמה נקנית בכיאה וקונה את עצמה ב ח ל י צ ת ובמיתת היכב (קדוש' א ח). עיקר ח ל י צ ת התרת רצועות (ירוש' כ"ג ג יד). ארבע ח ל י צות וייבום לכל אחת ואחת (יכמ' יא ג). — ובכלל *תליצת דבר ממקומו, תליצת אבן מהכותל,

ארבעים ותמשה לבנים ואמר עוד בשמר שליותר יפוי כח נתנו כתב של ח ל פ ין מהסך הגו' שיפרע יהודה לנפתלי שלוח של ראובן (סס יו). שמעתי שיש מי שמערים לתת המעות במקום אחר ונותן ח ל פ ין להפרע במקום אחר ומתנה עם בעל המעות שלא ישלח לנבות השמר ח ל פ ין במקום שהוא אלא שישא אותו בידו עד זמן הפרעון (ס"ח מ"ס רכ"ס, י"ד לח). ***חֲלִיפָה**, ס"ג, מ"ד תליפות, — סכין חדה, חלקה, של שחיטה וכדומה: והאולם עורף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית ח ל פ ו ת (י) ששם נגונים את הסכנים (מדות ד י). מן ח ל פ ו ת ולפנים הכל מודים שפסול (יומ' לו). — ומצוי בספרות התלמודי המאוחרת: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובחק ולקח מן ב' אהרן שוחט הנ"ל לאחר שחיתו ח ל י פ שלו והיה למטה ב ח ל י פ פגימה אחת קטנה וכו' והשיב שהוא נוהר שלא שחט למטה ב ח ל י פ (פאילת יענן פ קיג). — ושגור בפי העם חלף במשמעה זו.

חֲלִיפָה, ס"ג, מ"ד תליפות, תליפות, תליפת, — א) תליפת בגדים, כל הבגדים שילבשו בבית אחת (י).

Anzug; habillement complet; attire, suit לכלם נתן לאיש תליפות שמלת ולבגין נתן שלש מאות כסף וחמש תליפת שמלת (כראש' מה כג). ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים תליפת בגדים (שופט' יד יב). ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים תליפות בגדים (סס יג). ויקח בידו עשר כברי כסף וששת אלפים זהב ועשר תליפות בגדים (מ"ג ס ס). תנה נא להם כבר כסף ושתי תליפות בגדים (סס כג). — ובלי השם בגדים: ויתן תליפות למגירי החירה (שופט' יד יט). — ב) מ"ד תליפות, במשמ' תה"פ, עשה כך וכך תליפות, ר"ל פעם כך ופעם כך, abwechselnd; alternati, vement; alternat. בחרש תליפות חדש יהיו בלבגון שנים חדשים בביתו

(¹) משק' פפין, ועי' מחלף. — (²) במשג' מנק' נדפ': התליפות.

(³) בערב' בדרה' א). יצת התכמים רצו להחליט מלה זו לזרה וקצתם חפשו לה משמעות אחרות, אך שמוש השם בדרה' בערב', שהוא ממש כמו תליפה בעברית,

מכריע. — (¹) יש מקפיקים בנוסחה זו. מרחאי קראו יצביא במקום וצבא, וא"כ תליפות הוא במשמעה ב'. — (²) מקפיקו החדשים במשמ' מלה זו וקצתם הגהו הגהות מתחלפות.

מלמטה, *Cholera* ¹) : לא יתנו שוטרי העיר להביא אליה כל מבר אבל משחית ורע צירי חלירע הנאמנים (כרס חמד ח, אגר כג). והנני בעניי היום ערום מכל התפעלות נפשי בלתי אל החלירע עיני (מא"ג דכיר ח, דמסק ח). בבקר בבקר מדי יבוא משרתי לי את רשימת המתים חללי החלירע אשמע אותו מתנודד בשיחו לאמר כלנו קרובים להתנולל בשקום (שס). מי יודע אם מתי החלירע בני מנוחה המה (שס). אמי חורגתי היתה התרומה אשר הרימה החלירע מבית אבי ותכפר בנפשה את ביתו (שס, מלסס ט). שלשת שפטים הרעים שלשול הקאה וצומת הנדירים הנאחזים במכת החלירע (ריכ"ל, בלר ילח 154, מכת' משנ' תרת). לא טובה השמועה אשר השמעתני באמריך עם ספרך אשר כתבת אלי שחלירע תתן חתיחה בעירות הסמוכות לקרעמיץ (שס). רפואות תעלה לחלירע זה לא מצאו (שס 156). חולי וגוית ברלין כי בא קרץ, ובצעד אנוכך יעצור צלמות, חלירע מתהלך אורח, משער ראשו יטיל קטב ודבר, עת רוח אפו כמגל שולח, גבר חי-אולם חיש יוטל לקבר (מיכל, כוור נת ליון, כתלירע ככליון). אצלינו בפאניוועו מפליאה החלירע מכותי הוזה בשני שבועות (אגר יל"ג א ככ).

חלירעה, ש"ג, — סכ"פ מן חל"ש : כי ההרסה וולתי החלירעה וההרסה היא הנתיצה כמו הרס

ועי' הערה לקמן. ¹) ביוני *cholera*, ונזכר כבר השם היווני הוזה אצל אפוקרט במשליו (Hippocr. de Vie), ונזכר אח"כ בשאר ספרי הרופאים היוונים, וממנו ברומית. אך מקור המלה הלועזית הזאת לא נתברר. רוב החכמים גזרוהו מן *cholē* ביונית, שפרושו מרה, מפני שחשב שהמרה היא סבה למחלה זו, ויש שגזרוהו מן *cholēdē* ר"ל מעים. (Thes. Gr. Steph. 10651 d.), אבל לפי שתי הדעות קשה מאין באה האות *p* ? ולכן גזרוהו קצת החכמים מן שם אחר ביוני שר"ל מרוב, ואמרו שהוא ע"ש השלשול שיוצא כמו ממרוב. אבל גם זה קצת דחוק. והנה כבר הוכיח בעל הערך על החלירע במחזור המדעים של ברוקהוים כי קצת החכמים אמרו כי מקור השם הוא בעברית, והוא הרכבה משתי המלים חלירע, אך נעלם ממני מי היה החכם הראשון בעל השערה זו, והעיר אותי דר' מויא, כי הביא השערה זו גם דר' גוטמן על המונחים בחכמת הרפואה (Dr. Guttman, Mediz. Termin.). ואעפ"י שקצת קשה לחשב ששם זה, אלמלא השתמשו בו באמת היהודים בימים הקדמונים, נאבד אחר כך אעפ"י שחולי מעיים נזכר הרבה פעמים בתלמוד, מכל מקום, הואיל וכבר השתמשו בהרכבה זו רבים מהסופרים בזמן החדש, והואיל שעצם ההרכבה אינה מתנגדת להקש הלשון, יש לה למלה זו וכות אורח

וכדומה : חומר בחלירעה מבנתיצה ובנתיצה מבחלירעה בחלירעה אכן שבועית בזמן שהוא חולץ חולץ לה את כולה וכו' ובחלירעה אין חולץ אלא אבנים שיש להן נגע (תוספתא ננע' ו י). נגעים הבאים על האדם תחלה הן באים בביתו חור בו טעון חלירעה ואם לאו טעון נתיצה (מד"ר ויקר' יו). — וחלוצת תפלים : הלכה כר' אלעזר בנתינה וכו' יהושע בחלירעה (ירוש' נרכ' ג ס ד). — ג) ממה שחולצים מספר, קטע אחד משם : וכאשר תספר מעשה ואי זה ספור, קצר בהצעת מליצתו, לבא עד תבונתו וחבליהו, וקח לך את חלוצתו (אגר' סמוס לר"ש אלעמי).

חלירעות, ש"ג, — סגולת מה שמחליץ העצמות : והוא מבטחו להשביע נפשו בעולם הבא בצחצחות הצחות והצמא בעולם הזה יהיה גותן לו חלירעות לעצמותיו שאין רמה ותולעה שולשת בו (סניון סנפ' לר"א כר חי"א הנשיא כ).

חליק ¹), ש"ג, מ"ר חליקי, — חליקי אנווים, מין מסיני אילן האנווים : המאה גיתנת במחבור לקרקע בדלית וברקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים רש"א אף בחליק ²) אנווים (פאס ד ח). מעשה שמתו חמשה אחים בחמשה חליק ³) אנווים (ירוש' ס ד יח).

חליקה, ש"ג, — סכ"פ מן חלק : אבל המקובל, בשלא יובא באחד מאלה הדרכים ובהם לא

יובל ולא יונבל, תכנס בו חליקה, בהיות הדבר על ידי ספקה, ועל כן שמו זה החלק מעלה שלישית, כנגד השנית (מכת' ר' מנחם גינזי לקס' מזרים, לקו"ק 51). נאכלות כמו שהן בלי חליקה (מרדכי שבת סכס).

חליקה, ש"ג, מ"ר חליקות, — חלוק קטן, עליון, שילבשו מעל להבגדים, בפרט הגשים, Blouse,

נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

חלירעה ³), ש"ג, — בניו להמחלה המדבקת ומפלת חללים רבים, וסימניה הקאה מלמעלה ושלשול

¹) לא נתברר מקורו ופרושו, ועי' הערה לקמן. — ²) כך במשנ', ובמשנה ירוש' חליקי, ופרש ר"ג בעל הערך : ומזה חליקי אנווים אילן של אנווים ולפיכך קורוהו חלק שאין לו לא קשרים ולא ענפים. פ"א אף בחילוק אנווים. ע"כ. שני הפרושים דחוקים, ונראה שאינם פרושים מקובלים. ורמב"ם פרש : וחליקי אנווים פרח והם מין אנווים והוא מאד גבוה. ע"כ. — ועי' ערך פרח. ³) מרכב מן חלי ומן רע, משקל צפרדע, פתיגיל, ואפילו אם זה השם האחרון אינו אולי עברי במקורו,

יצפנו (תסל' י ח), כי אתה עמל ובעם תביט לתת בידך עליך יעזוב חלבה יתום אתה היית עזר (שס)

וחלכאים, שהוא בכתוב מלה אחת, חלקו בקרי בשתי מלים, חל—כאים, ורצו בזה החיל של הנדכאים. אבל, כבר התרגומים הקדמוני' תרגמו מלה זו במשמ' עני ודל וקשה יום LXX πέντε, ת"י מסכניא, עניא, וכן גם רסע"ג, כמו שהביא דונש בשמו, וז"ל: פירש ונפל בעצמוי חלכאים ויפלו ברשתותיו הדלים (תס' דונש על רסע"ג ט). והשיג דונש עליו ואמר: חלך לא יתכן אלא אילו היה חלבים (שס), וכן פרש ר"י בן בלעם כמו רסע"ג כמו שהביא ראב"ע בשמו. מנחם חכר שלש המלים במחברת חלך ופרש: ענין נמוכים ומרורים. ואמר ריב"ג בערך חת למד כף בהמלה חלבה וז"ל: ההא במלה הזאת תמורת אלף והיא ר"ל האלף לה שגה (ר"ל להגברת המושג וחוקו) והראיה על היותה תמורת האלף אמרם בקבוץ ונפל בעצמוי חלכאים ר"ל הכתוב לא הקרי כי לקרי ענין זולת זה כי הוא שתי מלות בקריאה. ע"כ. ולא פרש משמ' עצם המלה, ונראה שסמך על פרוש הגאון, רש"י הביא דעת המסורה: למדנו ממסורת שחלבה כמו חילך חיל שלך. ע"כ. והביא אח"כ דעת מנחם שפירש נמוכים ומרורים והצרוף יכה יסוד המלה. וכן ראב"ע בפרושו השיג על מי שפרש הכף של חלבה לנוכח: ו"א כי הכף לנוכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היוד כי בית וית וליל כאשר יסמכו לא יסוד היוד. ע"כ. ובשפת יתר: אמר הגאון מעמו דלים והיא תיבה אחת ויאמר ר"א שזה לא יתכן כי לא יאמר מן מלך כי אם מלכים ומי אמר לו שהאחד חלך רק חלכא ויאמר ר"א שהם ב' תיבות חיל כאים כמו חיל נכאים א"כ יראה לנו ר' אדוניס במקרא חיל בלא יוד מגזרת חיל. ע"כ. וכן רד"ק בשרשים: והעני יקרא חלך. ע"כ. וכבר הסכימו כל קדמוני הלשון להצרוף חלך במשמ' דל ומסכן, כמו שראינו למעלה בערך חלך מהשמוש התדיר שהשתמשו בו המליצים הקדמונים. אך לא מצאו החכמים חוקרי הלשון שום אח לו בשאר הלשוני' השמיות, כי מה שהביאו קצת החכמים השרש הערבי חלב (א) במשמ' חשך, ואמרו שממנו נסתקף המושג דל ומסכן, אינו מתקבל, ובפרט שבין כל הנדרשים הרבים שיש בערבית למושג דל ומסכן אין בו אף אחד שנמקף ממושג חשך, וכמו"כ אין בהם אף צרוף אחד שיוזמה לחלך, וזולתי אולי השם הרב עי צעלב (b), שר"ל דל ומסכן, שאם תסיר ממנו האות צ הראשית נשאר לך ע ל ב, שהוא כמו ח ל כ. ובדבר הצורה הרקדוקית של המלה הגה כבר הובאה דעת ריב"ג שהחליט כי ההא הסופית היא במקום א, כאלו היתה המלה חלכא, וזו האלף היא להגברה ולחזוק המושג, ר"ל דל מאד מאד. ורוב החרשים סוברים כי חלבה הוא במקום הצורה הישנה חלבי כמו גובי, חורי, בילי, שדי, והקף צריכה להיות סגולה כמו

(a) حلك صلك

בעברתו (תסו' תלמי' מנח' על דונש, פנר). המובח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני (ראב"ע שמות ס ג). ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם ואל יפחירו אתכם תוקף יד האויב עליכם וכלי ישת אומתנו שכל העניין הזה אינו רק נסיון ובהינה וכו' (אגרי' תימן להרמ"ס).—ובהשאלה, חלישת דעת: ונשא אשה בתוך שלשים יום וכו' אינו רשאי ליכנס לביתו לנחמו משום חלישת דעת דאשה אחרונה (רש"י מו"ק כא:).

*חלישות, ט"י, — סגולת מה שהוא חלש: אמר משה אחר שהנשיאים היו עמי במנין כל ישראל וכו' לא אעשה להם חלישות דעת ואוליכם עמי למנין הלויים (מד"ר במד' ו). וחלישות של חכמי צרפת וענותנותם גרמה להריושים לשמע לך (תסו' ר"ת לר' משולם 89). ורוב הבשר ביריבים יורה על חלישות הבח והרפיון (מ' אלדכי, ט"א ד).— ואמר הפיוס: מתורה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חליש בירת לב (ר' נסים מנכל, וידוי ליו"ט כ).

חלך⁽¹⁾, ממנו יחלך.

חלקה⁽²⁾, ט"י, — דל, מסכן, Elender; malheureux; miserable; wretched

ובן חכם יכנה שר ומלך (רס"ג, מוסר השכל). דל וחלך (רס"י תסל' י י). והעני יקרא חלך (רד"ק, שרש זס). אורה עלי חסדו לאל עליון, משנב לכל חלך וכל אביון (סדר' משל הקדמוני). ויקבל אותו כל עשיר וחלך, לאדון ולמלך (סס, סוף שער א). קולה כנחש ילך, ראו זה חלך, הפורץ פרץ להוציא מטבע וכו' (ר' ישע' מוינ"ס, אג' וכות, יסודו תרכ"ה).

חלבא, — עי' חלבה.

חלקה⁽³⁾, ט"י, מ"ר חלכאים, — כמו חלך: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עניו לחלכה⁽⁴⁾

בלשוננו ורשאים אנו להשתמש בה בלי מקפוק.

(1) רק בעבר, ועי' בהערה לחלבה.

(2) עי' בהערה לקמן.

(3) משק' אריה, ישפה, ואולי עלפה. התנועה

הראשנה של המלה אינה קבועה, ועי' הערה לקמן.

(4) כך הכתיב כאן ובפסוק יר, ובשני המקומות המלה נקודה

חלבה, חלבה, ורגלים לדבר כי בונת בעלי המסורה היתה

בנקוד זה כאלו היה הצרוף יכה הסופי סימן הקנין של

נכח. והצרוף חל- כמו חיל, וכונת המלה היא החיל שלך.

ומנתה המסורת מלה זו בין המלים שמשמשת בהן כה

במקום, כמו ובכה ובעמך, תנצרכה, הנצבת עמכה.

ואתה חלל⁽¹⁾ רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק' כא ל). — וחלל במשמ' "פסול לכהונה: בת ח ל ל זכר פסולה מן הכהונה לעולם וכו' ח ל ל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה וכו' בת גר זכר כבת ח ל ל זכר (קדוש' ד ו). — ומ' כ: בשם שבני ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל ו ת כך בנות ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל ים (קדוש' עו.).

ב. חלל⁽²⁾, ממנו *חלל, חלל, ב. חלל, ג. חלל, ב. חלל, ג. חלל, טחלה, ואולי גם חלה.

ב. חלל⁽³⁾, ש"ן, מ"ר חללים, חללי, חללינו, חלליך, חלליך, חלליכם, חללי, חלליה, — פצוע הרוב, ע"י דקירת חרב וכדומה, Verwundeter, Erschlagener; כ"י ימצא חלל בארמיה אשר יי' אלהיך נתן לך להשתה נפל בשדה לא גודע מי הכהו ויצאו זקניך ושפטיך ומדרו אל הערים אשר סביבת החלל (דנכ' כא ח-ט). ובכל ארצה יאנק חלל (ינ' נא נב). הלא מקול טפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יס). פרש מעלה ולהב חרב ובק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לגייה (נחוס ג ג). ויבאו (בני יעקב) על העיר בטח ויהרגו כל זכר וכו' בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר (נראש' לד כה-כו). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (נמדכ' כג כד). אל תירא מפניהם כי מחר כעת הוואת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יחזק' יא ו). ויפלו (מבעלי שכם) חללים רבים עד פתח השער (שופט' ע מ). ויחלו (בני בנימין) להכות מהעם חללים כפעם בפעם (שם כ לא). ויגפו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבוע (ש"א לא ח). ויבאו פלשתים לפשט

זו מן ב. חלל, במשמ' נקב, וטפרשים חללה נקובה, ומיחסים לחללה משמ' של ההפך מן בתולה. אבל, גם זה קשה, כי לפי המקובל כהן חדיט מותר בבעולה אם אינה זונה. והכתוב אל תחלל את בתך להזנותה (ויקרא יט כט) מלמד על ח ל ל ה שהיא זונה. — (1) "שם במשמ' ב. חלל.

(2) בערב' ח"א א, נקב, דקר בחנית וכדומה. והנה המלונים הערבים הכניסו כל המשמעות תחת שרש אחד חל, ואין לעמוד על הדבר אם היו באן הרבה שרשים קדומים, או באמת הכל בסתעף מעט מעט מן שרש אחד שהיה לו איזה מושג כללי רחב, ועי' עוד לקמן.

(יד). ודכה ישח ונפל בעצמו חלכאים (1) (שם י). — ואמר הפיטן: הצל נא ח ל כ א י מ, עשה נא פלאים, ולך נשבת, ובקול שירים נאים, נקמיר ונזכח (נפש' לר"ת, תימנ', שער הכתמים).

חלכה. עי' חלכה. — יוכמו שם כללי לדל ועני גם לגקבה: לך שלום נבח אדני דרכך, ואני חלכה⁽²⁾, לא אוכל אלקה, לי אין טוב תחת השמים, רק לעמוד על שולי כורים (יל"ג, משל' ד כב).

א. חלל⁽³⁾, ממנו חל, א. חלל, חללה, א. חלל, *חלל.

א. חלל⁽⁴⁾, ת"ן, לנק' חללה, — שחללו אותו בדבר כזה, profaniert; profané; - ned וחללה⁽⁵⁾ לא יקחו (הכהנים) (ויקרא' כא ז). אלמנה וגרושה וחללה וזה את אלה לא יקח (בס' יד). ישראל שנשא ח ל ל ה בתו כשרה לכהונה (קדוש' ד ו).

לכנה, שדה, וכמו ישפה, וכמו אולי עלפה. ואת החית נקד אולמה⁽⁶⁾ (Ohlah. § 216 d) בקמץ חלכה כמו ישפה. בטבר (Bö. § 827) חלכה, שטרי בהדקדוק לא הזכירו. במלוגו נקוד המסור קויץ (GesK. § 93x) חלכי, קניג (Kö. II, 108) חלפה. — (1) אכלה ואכלה מי צט: ש"ו דכתבן תיבה חדא וקריין תריין מלין וכו'. והזכיר רש"י מסורת זו. ובכר הובא למעלה מה שאמר כזה ריב"ג, ואמר עוד וז"ל: ודע כי הנמצא בספר ר' יהודה בחלכאים הפך מה שקבלנו אנחנו בו והוא שהנמצא בספרו הוא בלשון הוה: ודע כי חלכאים שתי מלות ב' כ' ת' ג' והדבר בו הוא כאשר קבלנו מהספרים המדויקים ומהמסורת ר"ל שהוא מלה אחת בכתוב ושתיים בקרי וכן נזכר בספר אכלה ואכלה.

(2) מהחרוז אלקה נראה כי גם חלכה הוא מלעיל, כמו שהוא בכתוב, ולכן אין זה שם נקבה, שצריך להיות מלרע, אלא שם זכר כמו חלך בהוספת ה להנברה, (3) בערב' ח"א א) התיר הקשר, והתיר דבר אסור, וחלל (b) הפר שבועה.

(4) עי' הערה להערך, ועי' הערה לקמן. — (5) לא נחברר היטב הכונה של חללה זו, כמה בעצם הדבר נתחללה. הקבלה אמרת שהכונה בחללה היא: שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן חדיט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה (לשון כס"י). ומצת קשה לחשב כי זו היתה הכונה הקדומה במלה זו. ראב"ע אמר: וחללה שאינה מפורסמת כוונה. וגם זה אינו מניח הדעת, ומצת החדשים גוורים מלה

ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם (ימ' לד' יו). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חֲלַלְתֶּם בגוים אשר באתם שם (יחזק' לג כג). כי גדול שמי בגוים אמר יי' צבאות ואתם מַחֲלִילִים אותו באמרבם שלחן אדני מגאל הוא (מל' א' יא-יב). כל ה מ ח ל ל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד' ד). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מהריב את ביתו וכו' ו מ ח ל ל שם שמים (פסח' מט). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ואל י ח ל ל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יו). ואמר הפיטן: נעצו לב למעלה, בגדל עצה ופלילה, לנאין שמו ולחללה, השחיתו התעוּבו עליה (שנת כ' תשס"ה, חין מוטיט). ואת השבת, במלאכה וכדומה: ושמתם את השבת כי מדרש הוא לכם מַחֲלִילָה מות יומת (שמות לא יד). קדשי בזות ואת שבתתי חֲלַלָה (יחזק' כ כח). ואת חקתי לא הלכו בהם ואת שבתותי חֲלָלוּ (שס כ יו). שמר שבת מַחֲלִלוּ ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ג). מה הרב הרע הזה אשר אתם עשים נִמְחָלִים את יום השבת (נחמ' יג יו). כל מכה ש מ ח ל ל ין עליה את השבת אין מתרפאין מהן (ע"ז כז). שיש בדינו עין ש ח ל ל נו שבת ולא התענינו ביה"ב (מד"כ כראש' לס). ואת הַזֶּרַע: אלמנה וגרושה וחללה וזה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמי יקח אשה ולא יחַלֵּל ורעו בעמיו (ויק' כא יד-יט). עיניו של אבא היו נבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו ו ח י ל ל את אותו האיש (ירוש' שני' ו לו ג). ואת המשכב, היצוע: כי עליה משכבי אביך אז חֲלַת יצועי עלה (כראש' מט ד). כי הוא (ראובן) הבכור ונִחַלֵּל יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דס"א כ א). ואת האשה, עשאה חֲלָלָה: אל תחַלֵּל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ (ויק' יט כט). ואת המזבח וכדומה בהניף עליו ברזל: ואם מזבח אבנים תעשה לו לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחַלֵּלָה (שמות כ כט). ואת הארץ: ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חֲלָלִם את ארצי בנבלת שקוציהם (ירמ' יו יח). וממלכה וכדומה: בלע אדני לא חמל את כל גאות יעקב הרם בעברת, מבצרי בה יהודה הגיע לארץ חֲלָל ממלכה ושריה (איכ' ב ג). ואחַלֵּל שרי קדש ואתנה לתרם יעקב (ישע' מג כח). ונתַּלָה וכדומה: קצפתי על עמי חֲלָלִי נתחתי ואתנח בידך (ישע' מו ו). והסבתי פני מהם

וחללנו את צפוני. ובאו בה פריצים וחֲלָלָה (יחזק' כג). — וגאון, יפעה, גור: מי יעץ זאת (תהרנן הגדול) על צר המעמורה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי' צבאות יעצה לחַלֵּל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (ישע' כג ח-ט). לכן הגני מביא עליך ורים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חממתך וחֲלָלוּ יפעתך (יחזק' כמ ו). נארתה ברית עבדך חֲלָלָה לארץ גורו (תס' פט מ). — וברית, חפר: הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגר איש באחיו לחַלֵּל ברית אבותינו (מל' כ י). והסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונותי לא אחַלֵּל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תס' פט לד-לה). — וחקים וכדומה: אם יעוּבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכוּן אם חקתי וחֲלָלוּ ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם (תס' פט לא-לג). — וחַלֵּל אותו אל פלוני: ותחַלֵּלנה אתי אל עמי (יחזק' יג יט). — וחַלֵּל אותו מן דבר, חַלֵּל אותו באופן שלא יוכל להיות הדבר הזה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני אש התהלכת וכו' ברב וכלתך מלו תוכך חמס ותחטא ואחַלֵּף מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני, אש (יחזק' כח יד-יו). — חַלֵּל כרם וכדומה, התחיל לאכל את פרוי הראשון אחרי שנות הערלה: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חֲלָלוּ ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחַלֵּלנו (דנר' כ ו). בית תבנה ולא תשב בו כרם חטע ולא תחַלֵּלנו (שס כח ל). עוד חטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחֲלָלוּ (ירמ' לא ס). — חַלֵּל דברקדוש על דבר חול, החליף, נתן בשביל הדבר הקדוש דבר חול: אין מ ח ל ל ין מעשר שני על אסימון ולא על המטבע שאינו יוצא (מע"ט א ג). מותר הקמורת מה היו עושין בה מפרישין טמנה שכר האומנין ו מ ח ל ל ין אותה על שכר האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן (מו"ק ד ה). המפקיד פירות אצל עם הארץ וכו' אם היו של מעשר שני מ ח ל ל ו על המעות (תוספתא דמא' ד כג). סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה וגדמעה וכו' אם היו של מעשר שני מ ח ל ל ו על המעות בדמי תרומה וכו' (שס תרומ' ו א). מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו וכו' ולא שיקלין כנגדו דינרי זהב אפילו ל ח ל ל עליהן מעשר שני אחר (שס מע"ט א ח). פט, חַלֵּל, — מחַלֵּל, — א) שחַלֵּל אותו: וקדשתי את שמי הגדול המחַלֵּל בגוים אשר חללתם בתוכם (יחזק' לו כג). וכל המחלל את התורה גופו מ ח ל ל על

(כרש' מד יז). ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החלל וכלה (ש"א ג יז). וכן בחור ובתולה וסף וגשים תהרגו וכו' ומקדשי תחלו (יחזק' ט ו). — ותחל בדבר: ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הכית (שס). ובעת החלו ברנה ותחלה נתן יי' מארבים על בני עמון (דסי"ב כ כג). מואב הר שער — ועם פעל אחר אחריו במקור, החל לעשות, לפעל: כי החל האדם לרבי על פני האדמה (כרש' ו א). הוא החל להיות גבר בארץ (סס ח). ובניסן החל להכות חללים באיש ישראל (שופט' כ לט). בימים ההם החל יי' לקצות בישראל (מ"ב י לב). והמשאת החלה לעלות מן העיר (שופט' כ מ). אתה החלה להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה (דנר' ג כד). אשר החלה לנפל לפניו לא תוכל לו (חספ' ו יג). ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו (דנר' ג לא). היום החלתי לשאול לו באלהים (ש"א ככ יט). ועינו החלו כחות לא יוכל לראות (שס ג ב). מיום אחד לחרש השביעי החלו להעלות עלות ליי' (פזר' ג ו). כי החלו הפרצים להסתם (נמ"ד ד א). וקבל היהודים את אשר החלו לעשות (חספ' ט כג). כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (יזמ' כס כט). ואת ארצו החל רש ותהגר בו מלחמה היום הוא החל תת פתח ויראתך על פני העמים (דנר' כ כד-כס). היום הוא החל גדלך בעיני כל ישראל (יסו"ג יז). תחל לספר שבעה שבועות (דנר' יו ט). מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון (שופט' י יח). ויחל העם לזנות אל בנות מואב (כמד' כס א). ויחל העם לזנות אל בנות מואב (כמד' כס א). ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח (שופט' יו כג). ותחל רוח יי' לפעמו (שס יג כה). ותחל לענותו (שס יו יט). ויחלו להכות מהעם חללים (שס כ לא). ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחלנה שבע שני הרעב לבוא (כרש' מא נגד). וזה החלם לעשות (שס יא ו). — ותדבר החל: יצא הקצף מלפני יי' החל הנגף ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם (כמד' יו יא-יב). שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה (דנר' יו ט).

— ספט', החל: או החל לקרא בשם יי' (כרש' ד כו). — תפל: *נתחלל: בהנת מתחלל ל ת ואין בהן מתחלל (סוט' ג ז). נתאלמנה ונתגרשה נתחללה ונת (יזמ' סס"ט ט כו). מה לאלמנה שכן היא עצמ

הכריות (חזק' ד ו). — ב) "דבר של קדש מחלל על דבר של הל: מי שהיו לו מעות בירושלם וצריך לו ולחבירו פירות. ואמר לחבירו הרי המעות האלו מחולל לך על פירותיך (מע"ש ג כ). בורר את היפה שבהן ואומר אם הקדש הוא הרי הוא הקדש ואם לאו הקדש בכל מקום שהוא מחולל על זה (תוספתא שס כ ו). האומר מעשר שיני שבחפץ זה מחולל על איסור זה לא קבע לו מקום (שס ג יו). ומעשר שני בצפוניו ובדרומו מחולל על המעות (יזמ' דמ"ה ס כד ג). כל הלשונות משמשין לשון תמורה חוץ מלשון חילול אמר לקדשי מובח הרי זה תחת זה תמורת זו חליפי זו הרי זו תמורה זו מחוללת על זו אינה תמורה (שס נזכר נא ד). מביא סלע של חולין ואומר מעות מעשר שני בכל מקום שהן מחוללין על סלע זו ואותן נתפסין לשם מעשר שני והשאר נעשין שקלים (שס שקל' כ מו ג).

— נפע', נחל, נחלת, א, נחלו, אהל, יחל, תחל, תחל¹, החל, להחל, — שחללו אותו: ובת איש כהן כי תחל² לזנות (ויק' כא ט). ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הםה בתוכם (יחזק' כ ט). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה (שס כה ג). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי נאמן עוים ונחלו מקדשיהם (שס ז כד). כהניו חסמו תורתו ויחללו קדשי בין קדש לחל לא הבדילו וכו' ומשבתי העלימו עיניהם ואחל בתוכם (שס ככ כו). למעני אעשה כי איך יחל וכבדרי לאחר לא אתן (ישע' מח יא). — ובמשמ' חלל את עצמו: לא יטמא בעל בעמיו להחל (ויק' כא ד).

— ספט', א) החל, אהל, יחל, — כמו חלל, במשמ' הפר: איש כי ירד נדר ריו' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו בכל היצא מפיו יעשה (כמד' ל ג). — ובמשמ' חלול קדש: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד (יחזק' לט ז). — ב) החל, החלה, החלו, החלת, החלת, אהל, יחל, ויחל, תחלו, תחלנה, ותחלנה, מחל, החל, החלם, — פתח במעשה הדבר, שקודם לא עשה ועתה לקח הדבר בידו לעשותו³, anfangen; commencer, to begin, במשמ' פ"י: ויחפש בגדול החל ובקמן כלה

¹ בהפלת הדגש להקלה, ועי' במבוא בחלק הרקוקו. — ² וי"ס כי הכונה פה תחל, במשמ' התחלה. — ³ בסתעף ממושג התי הקשר.

ולחם אטעה ביום חמדות ובשיר על שמם אותו אהלל
(מרוזים משותפים, הקדס כ ז).

— קל, 'חלל', — כמו חלל, נגן בחליל: בא אצל נרדיוס
לשורר ולחלול לחם לא הוכשר בעיניהם (כ"ז יום: כ:).

ד. 'חלל', — קל אינו נהוג.

— סתפ', 'התחלל', — נעשה חלל, נקב ונכנס לחובו: אם
נתמלא (הצנור) מן הצרורות והמים מתחלל ונתמלא
בין חלל הצרורות (בעה"ל לרא"ד, שער המים).

— סתפ', 'יתחלל', — נעשה חלול, רות בין החלקים:
ובן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחלל
ונעשה אש (כמכ"ס, יסודי התורם ד ס).

י. 'חללות', ש"י, — סגולת מה שהוא חלול: המרחק
אשר בין תכליות המקיף והוא אשר יקרא
חללות (כ"ח קקשק, אור ה' א ח).

א. 'חללי', ת"י, — של חלל או של חללה, שאינה ראויה
לכהן: עשרה יוחסין עזו מבבל כהני לוי
ישראלי חללי גירי וחרורי (קדוש' ד א), חללי
גירי וחרורי מותרין לבא זה בזה (סס).

ב. 'חללי', ת"י, מ"ר חלליים, — שיש לו חלל, שהוא
נכבד: שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים
חללי יום (יכו"ע) לרי' יבראלי כ א).

א. 'חלם', ממנו חלום, א. חלם.

א. 'חלם', פ"ע, חלמתי, חלמתי, חלם, יחלם, ויחלם,
יחלמו, ויחלמו, יחלמו, יחלמו, יחלמו, ויחלמו,
— ראה חלום בשנה, träumen; rêver; to dream
מכ ט, ובשנת שנים למלכות נבכרנצר חלם נבכרנצר
חלמות (דני' כ א), שמעו נא החלום הזה אשר
חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השרה והנה
קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם
ותשתחווין לאלמתי וכו' הנה חלמתי חלום עוד והנה
השמש והירח ואחד עשר בוכבים משתחווים לי וכו' ויגער
בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמתי הבוא
נבוא אני ואמך ואחייך להשתחות לך ואיצה (בראש'
ל וי). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי

(1) בערב' חלם a, בארם' חלם.

(a) חלם

מתחלל ל' (ינמ' מד:). — והשבועה: בתחלל
אותה השבועה שברת לנו בחורב ונשתנית הימין (פסיק'
ד"כ, ותאמר ליון). — ונתחלל שם שמים: חכמים
הזהירו בדבריהם שמה תחובו חובת גלות וכו' ונמצא
שם שמים מתחלל (אבות א יא), מי שבתחלל שם
שמים על ידו אין כח לא לתשובה לחלות ולא ליוח"ב
לכפר (ירוש' סנוט' א לג:). אל יתחלל שמך בנוואלתעשינו
שיתה בפי כל הבריות (סס ככ' ד וד). — ונתחלל על
דבר: סלע של מעשר שני ושל הקדש שנתערבו מביא
בסלע מעות ואומר בסלע של מעשר כל מקום שהיא
מתחללת על מעות האילו (תוספתא מע"ט כ ו).
הקדש אינו מתחלל על הקרקע וכו' חומשו מהו
שיתחלל על הקרקע (כ"מ נד).

— קל, 'חלל', עת' יחלל, יחלל, — יהיו חלל: עד
אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד
שיחוללו ר' יהושע אומר בת שבע שנים (שני' א ת).

ב. 'חלל', פ"ע, — היה חלל, נדקר בחרב וכדומה: ובהשאלה
מצער, מראנה, durchbohrt sein; être percé
blessé; be pierced, wounded כי עני ואביון
אנכי ולבי חלל (2) בקרבי (תסל' קט ככ).

— פ"ע, חלל את פלוני, — עשהו חלל: האמר תאמר
אלהים אני לפני הרנך ואתה אדם ולא אל ביד
מחללי (3) (יחוק' כח ט).

— פ"ע, חלל, — שעשהו חלל, שדקרוהו: שם משך
תכל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מחללי
חרב (יחוק' לז כו).

— נפ"ע, 'נחלל', — נעשה חלל: וכל הנוגע בעצם וכו'
זה עצם כשעורה או בחלל זה אבר הגלל מן ההי
ואין בו לחלול ארובה או במת זה אבר הגלל
מן המת (נויר נד).

ג. 'חלל', — קל לא נמצא במקרא.

— פ"ע, חלל, — נגן בחליל: והעם מחללים בחללים
ושמחים שמחה גדולה (מ"א ח מ). — והשתמשו בו גם
בספרות המאוחרת: שהיו מחללין לרבות שמחה
בבית השואבה (כ"ז סוכ' ס א). — ואמר המשורר:
ואשיר ואנגן לנדיבים בכנורות ובחלילים אהלל,

(1) כך בנוסח' בבלי וירוש', ובערך שיהיו לו.
(2) יש מפקפקים במשמעה זו ומניחים הנהגות
מתחלפות, אך אינן מכריעות. וי"מ חלתי (תסל' עו יא)
כמו"כ במשמ' זו. — בקצת ספרים מחללך חסר
שצריך לקרוא מחלליך

שוכנים בתהומות ים (סס, יתרו). ובהיותו על הכנה זו מהתבודדות י ח ל י מ ו ה ו חלום נבואה ויודיעוהו. חרוריו לבו (ענוק"ק לר"מ גבאי, סתרי סתורס כו).

ב. **חֶלֶם**⁽¹⁾. — חֶלֶם, חֶלֶם, חֶלֶם.

ב. **חֶלֶם**, ס"ע, עת' יחלם, יחלם, — היה חוק, בריא, בגוף או ברוח, *kräftig sein; être sain; be* sano: חברענה (האילוז) ילדיהן תפלתנה חבליהם השלחנה יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למן (איוז לט גזל). — חֶלֶם, עי' *חֶלֶם.

— ספס', החלום, תחלימני, — עשה שיתלם, שיתוק ויבריא: ולכל בהן תי רוחי ותחלימני והחייני (ישע' לח יו). — ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פרות תחתם אשר ה ל י מ ו א ת יעקב וישעיהו בתקוט אמת (כ"ס גני' מע י). ועיני יו' אל יראיו והוא יכיר כל מפעל איש לא צוה אנוש לחטא ולא ה ל י מ א נ ש י כוב (סס יט כ). — ואמר המשורר: קמתי בגן נשף העת, ילדת העב עלי חולה, וישא אל אפי רוח, רח מתלים נפש חולה (רמכ"ט, תרסג ג יו). — "המוון המתלים: ולהנהיג עצמו בדברים המכריז ו ה מ ל י מ י מ (רמכ"ס, דטות ד ח). שינצל החולה שאינו יודע מחכמות הרפואות בשמעו עצת הרופא שינהיגוהו ויוריכוהו לפי שאינו יודע הדברים הממיתים ולא ה מ ל י מ י מ המצילים (סוף, חג' תימן). — ובהשאלה את הנפש: בחניע הבשורות המאירות במאורות וכו' וירפאו הנפשות האנושות ויחליו הנופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום סירוס' לר"ד נכד רמכ"ס).

— נעט', "נחלם, — המכה נחלאה ונרפאה: איני רואה טעם לאסוק שחרו כיון שבגמרא התירו כשיש מכה בדופן וכו' אף על פי ש נ ח ל מ ה תולין שבהיות שם המכה נסרכה ואחר כך נ ח ל מ ה (שו"ת ריב"ש ש"ט). ושבר שנקשר ו נ ח ל מ רישומו ניכר (שו"ת מסר"מ מטראני, חס"פ ט). כל שנראה בהדיא שהיה בו מכה אעפ"י ש נ ח ל מ ה תולין בתחלה (סס).

חלמא, — עי' *חלמה.

(1) בערב' ח'ל'מ, שמשמש במשמ' שומן השה, וגם במשמ' יודר וישר. ואעפ"י שגם חלום (b) סן חלם, משמש בערב' במשמ' שמן, אעפ"י העקר הוא השרש ח'לם.

(a) חלם, חלם

ופתר אין אותו (סס מא יס). הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכזה ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). ויאמר לחם המלך (להתרוממים) חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' כ ג). ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אותו (בראש' מ ח). ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריות בשר ותדענה באחו (סס מא ח-ג). בשוב יו' את שיבת ציון היינו בחלמים (תהי' קכו ח). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש' כח יב). ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו (סס לו ו). ויחלם עוד חלום אחר ויספר אותו לאחיו (סס ט). ויחלמו חלום שניהם (סס מ ס). ונחלמה חלום בלילה אחר אני והוא (סס מא יח). — ובמשמ' חלום של נבואה: שמעתי את אשר אמרו הנביאים הנביאים בשמי שקר לאמר חלמתי חלמתי (ינ"מ כג כס). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וקניכם חלמות יחלמון בחזריכם תונוגות יראו (יו"א ג א). רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין ש ח ל מ ת י אני לעצמי ובין ש ח ל מ ו לי חברי ובין ש ח ל מ ת י על אחרים אם טובים הם חוקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק וכו' (ברכ' נס).

— ספס', החלום, מחלום, מחלום, ובקצור תנועת עה"פ מחלום, — א) כמו חלם: ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מחלמים⁽¹⁾ (ינ"מ כט ח). — ב) עשה שיתלם: ויש נביא שנאצל עליו בהקיץ מבלי ש י ח ל י מ ה ו או יתיש כחו או ירדם (ראש"ע, ספר סעלמס). כי הוא (הבורא) לכדו ה מ ח ל י מ והמודיע העתיד (כ' נחיי, וישנ). ורצה הקב"ה להחלום את פרעה ולהפעים רוחו בחלום ולסכל עצת חרומיו. וחכמיו בדי להעלות את יוסף אל המעלה והיא (סס, מקץ). כי השרים לנ' חלקים נחלקים יש מהם שוכנים באויר בגלגלי היסודות והם ה מ ח ל י מ י מ את האדם בלילה ויש מהם שוכנים בקרבנו והם המתמיימים האדם ויש מהם

(1) כך הנוסחה המקבילה, אך אין ספק כי המם של מחלום היא כפל מהמם של אתם, והיה באמת כתוב אשר אתם חלמים.

ועי' עוד חלמית.

חַלְמִישׁ⁽¹⁾, ש"ג, סמ"י חלמיש, — אבן קשה מאד, כמראה הזוכית, Kiesel; silex : ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (חלמיש קידת). עלכן שמתופני בחלמיש ואדע כי לא אבוש (ישע' נז). בחלמיש שלח ירו הפך משרש הרים (איון כת ט). המוציא לך מים מצור החלמיש (דכ"ח י). ויגקוהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (סס לז יג). — והשתמשו במשם זה בספרות החדשה: הזוכית הוא עצם מורכב מלאכתי חומרי יסודותיו הם עפר החלמיש ומלח אפריי (ראש' למוד', הרכנת הגשמים).

חַלְמִית⁽²⁾, חל"י, ש"ג, — שם צמח, והוא חורת החמור, לשון השור, Ochsenzunge; buglosse (Anchusa).

היה כתוב בדברי חלומות הירוג' כאלו היה כתוב חלת מות. ת"י מלשון חלמון: בחלבון ביעתא וחלמוגא (ויש קצת נוסח' מתחלפות), וכן רסע"ג. רב"א פרש במשם חלמית שלהלן, שהוא פרש ח'טמיה: בריר חלמות פי לעאב אלכטמיה. ועב"ס מלשון חלום: וי"א בריר השינה הוב מפי הישן (לקי"ק נט). מנחם פרש מלשון חזק, ואמר: כולם לשון גודל ורביי המה ופתרון אם יש מעם בריר חלמות כה הוא לפי הענין היש מעם ודעת בריר איש משתגע בדבריו [ריבוי] חבליה. ע"כ. והשיג עליו דוגש ופרשו מן חלמון: ופתרת אם יש מעם בריר חלמות אם יש מעם ודעת בריר איש משתגע וריבוי דבריו חבליה ובדברך זה הוא הכל חבליה במסרך כי אם יש מעם כמו וטעם זקנים, טוב מעם ודעת למדני, ותרתיק אותו טרומיו והיה מעמו כמעט לשד השמן, אל יטעמו מאומה, ותדמה חלמות אלי יחלמו ויהיו ריר כפתרון ריבוי ואין לחלמות דומה במקרא והוא ריר הביצה אשר לא יאכל מבלי מלח בלשון משנה והוא הצדק אומן אמונה. ע"כ. וכן ריב"ג: פירשו בו (בריר חלמות) חלבון הביצה מדברי רבותינו לאדם של ביצה חלזון. ע"כ. וכן הערוך ערך חלם. ר"ת מלשון חלום. רי"ק ורד"ק מלשון חלמון. וגם קצת החדשים פרשו כמו חלמית שלקמן, שם צמח, ויש מי שפרשו כמו בערב' (חלום a), מין גבינה (Dr. Yahuda JQR XV, 702).

⁽¹⁾ קצת דומה לצורה זו ערפל, הנמל, באשור' אלמש, במשם' וזה המתכת, בערב' ח'לנבוש b), אבן אש. וכבר העיר על זה רב"א ואמר: אבן קשה הנקרא אלחמבוס (לקי"ק רי). ועצם מלה זו בצורה זו ישנה גם בערב' ח'לאמיש e), אך משמשת לענין אחר. עכ"פ אנו רואים מזה כי היא צורה מצויה בשתי הלשונות. ⁽²⁾ בסורי חלמיתא. ותרגם ב"ע: אלחמא' ואלשגנא.

חַלְמָה⁽¹⁾, חלמא, ש"ג, — מיט עבה מתדבק עושים ממנו בלים, Thon; terre glaise; clay : וכן (כלי עשוי) מן החלמה ⁽²⁾ וכן הגללים (כלים יא ד). כוורת שעשאה מן הגללין טהורה עשאה בן הגללין ושוליה מן החלמה ⁽³⁾ הכל הולך אחר שולים וכו' החלמה והגללין שמרפן זה בזה ועשה מהן בלים (תוספתא כל' כ"מ א ד-ה).

חַלְמָה⁽⁴⁾, ש"ג, — חבור ודבוק, Fuge; jointure : מקום חלמה (שנת לא).

חַלְמוֹנִי⁽⁵⁾, ש"ג, מ"ר חלמוניס, — הכדור והבי הגון שיש בתוך הביצה, בתוך החלבון, Dotter, Ei-gelb : ביצה שנתבלה בחלבון אסורין אפילו חלמון שלה אסור (תרומ' יז). חלמון אסור מפני שהוא בולע (ירוש' סס י מז). בחלמון אסור בשנמצא במקום וברותו של חלמון ואפילו חלמון והוא שנמצא במקום וברותו של מוח שממנו אפרוח נוצר (סס א). ואלו הן סימני ביצים וכו' חלמון מבחין וחלבון מפנים טמאה חלבון מבחין וחלמון מכפנים טהור חלבון נחלמון מעורבין זה בזה וזו היא ביצת השרץ (ע"ז מ). נמצא (קורט דכ) על חלמון שלה אפי' ביצה אסורה (מול' סד). שחלמון יפה לגוון ולא החלבון (כ"ש שנת קמ).

חַלְמוֹנִי⁽⁶⁾, ת"י, לנק' חלמונית, מ"ר חלמוניס, ניות, — מגון החלמון: אותות מורסות הככר הם קדחת שורפת וצמא ובטול התאווה בכללה ואודם הלשון תחלה ואחר תשתר וקיא מרה חלמונית תחלה ובאחרית הענין ונגארי (פרקי מש"ו). המרה הכרומית או המרה החלמונית וכו' הדומה לחלמון ביצה (קלטון א א, כמסות הלחם).

חַלְמוֹת⁽⁷⁾, ש"ג, — כמו חלמון: היאכל חפל מבלי מלח אם יש מעם בריר חלמות ⁽⁸⁾ (איון ו).

⁽¹⁾ לא נחברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ כך ה בסוף במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. בנוסח' חלמא. ופרש רה"ג וז"ל: החלמה פי' מיט עבה היא ששמה חלמא ועושים ממנו הבירות דתניא כיוורת שעשאה מן החלמה ושוליה מן הגללים. ע"כ. והרמב"ם: וחלמא מיט דבק לדמיון לובן ביצה ולזה יקרא חלמא. ע"כ. — באשורית חלמית, מיט של פחרים (Bab. Exp. 10, 51).

⁽³⁾ בקצת ספרים א בסוף.

⁽⁴⁾ אולי כמו לחם.

⁽⁵⁾ אולי מגון החלמה, השיט.

⁽⁶⁾ עי' הערה לקמן. — ⁽⁷⁾ תרגומו היצבעים כאלו

(a) חלום (b) חלמוס (c) חלמיס

(²) עי' הערה להשרש. — (³) בס"א לחלף, חסר ו. — (⁴) י"ם במשמ' חלף ועבר מן העולם, אך הרעיון של הכתוב הוא כי בבקר יצ' ין ו ב' רב ימולל.

ולא היה מניח לו (שם דכ' ב). אמר אחד שהיה פקח איני בורר אלא המלך למה שכולן מתחלפין והמלך אין מתחלף (ס). — והצמח, במשמ' מוציא חליפים: נמשלו ישראל כאגוז וכו' וכצפרנים הללו שנגזזין ובתחלתן (מד"ר שם"ט, אל גנת אגוז). — "דברים מתחלפים" (א), אינם דומים זה לזה: שבעלי הדעת ההוא מורים שכבר יפול חלוק בין השכלים הנבדלים מצד התחלף פעולותיהם בהנעת גלגליהם בתנועות מתחלפות ("ספרים ביק"). ונמצא לשון ברכה על רבוי ההצלחות המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים וכו' שדרך העושר כי ישיבא במינים רבים מתחלפים שזה יהיה סבת העצב והטורח. הגדול (שם כו). כי פרקי שנה מתחלפים או איכויות מתחלפות או הפכים בכלל לא יהיו כדי להוות הווייה (אמונה רמב"ד ב). השמך ה' היא גזרת הרועים אשר כמזה לא נהיתה ולא יהיה עוד זכות נסחאות. מתחלפות (שם יקודס ו). — ובמשמ' "המיר דתו: ושהאלמנה הנזכרת נתנה רוב נכסיה לישמעאל שהיא חשודה עמו ושאלו ממנה היהודים כשראוה מעוברת ממי נתעברה והורתה בפניהם שמן הישמעאל שהיתה חשודה עמו ומפני שיראתי שמא תתחלף לא נראה לי לדרוש ולחקור כפרהסיה על זה (ש"ת רמב"ם יג). לאה שנשבת בין הישמעאליים וכו': ועתה נשמע באמת כי נתחלפה ונשאת לישמעאל אחד (שם לג ו). — פ"ט, "חלף, מחלף, מחולף, — דבר מחלף מדבר, משנה, שאינו כמו הדבר השני: וצורת כל גלגל מחולף ת מצורת הגלגל האחר כי זה יתנועע ממערב למזרח וזה יתנועע ממזרח למערב ועוד כי תנועותיהם מחולפות במהירות והעכוב (כש"ט פליקורא, מ"ג יט). שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוק שלם לא היה האדם אחד במין (הוא, מורס סמורס ב יט). ולכן עשה הנשיא (ר"א בר חייא) הרמזים האלה מחולפים ממה שזכרם חרב הנחמני (מפ"ט ס' ד). וימצאו הנה בדבר עצמים ללא תכלית מחולפים הפעולות (תנ"י ספ"א ג). ואם הנפש היא מתחלפת בעצמה באופן זה א"כ אז תשנה בעצמה מאיכות לאיכות בכל עת ולא תשאר היות היא עצמה היות מה בעוד שהיא

יחליף כח (שם מא א). — פ"ט, החליף הצמח, צמח שנית מחדש, הצמיח חליפים חדשים, neue Sprossen treiben; pousser de nouv. pousses; sprout forth: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל אם יוקן בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפרח ועשה קציר כמו גשע (ח"ו יד ז-ט). שרשים שדרכן להחליף לעולם (ירוש' ב"ב א' סג ג). כאן בשגזעו (של האילן) מתחלף כאן בשאין גזעו מחליף (פרוכ' ק). ולטובתה היא (האגוז) נגזזת למה שהיא מתחלפת (מד"ר שם"ט, אל גינת אגוז). — ובמשמ' התחדש ונעשה יותר חזק: כבודי חדש עמדי וקשתי בידו תחליף (ח"ו כט כ). — ובמשמ' "המיר דתו: ובאו כל ראשי דתם אליה ובקשו ממנה שתחליף ולא רצתה וכו' כי העובדי כוכבים אמרו שתחליף ורצו לשרפה (ש"ת רמב"ם ל' ס). על אודות הנשים אשר לא היה להן כח לעמוד בהיכל המלך ובעת הגזירה החליפו מפני אימת מות וכו' מאד הרעו לעשות וצריכות חרטה ותשובה וקבלת יסורין יותר מהמתחלפין שלא בשעת הגזירה כי פרהסיה הוא (שם סס ח).

— פ"ט, "תחלף, הוחלף, מחלף, מחולפת, — שהחליפו אותו: א"ר יוחנן מוחלפת השיטה (נכ"ט מ"ט: נ"ל). ג. ושם ט: פרוכ' ל"ט).

— פ"ט, "תחלף, — תחלף הצמח, עשה חליפים: נמשלו ישראל כאגוז מה האגוז נגזזת ונתחלפה ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזזת חלף וכו' כך כל מה שישיראל נגזזין מעמלן וניתנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ובתחלתן להם (מד"ר שם"ט, אל גנת אגוז). — וביתור, "תחלף הילד, בבשן, שלקחו המכשפים הילד מאצל אמו והניחו במקומו צרור של קש (כספ' תולד' אדם, סגולות, סכסס פעמים). — פ"ט, "תחלף: — נתחלפה קופתו אצל הטחון (ירוש' דמ"א ג גג ג). כליו של חומץ נתחלף לי בכליו של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת (תע"י דס). מעשה בשתי נשים חבירות שנתחלפו. להן בליהן בבית המרחץ (תנ"י כ). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והלקתים לעניים (פ"ו יז). אמר (איוב) לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאיוב (כ"ב טו). שלא יוכלו להתחלף מעבודה לעבודה וממשא למשא (מד"ר כמד' ס). היה (השר) פורה למי שרוצה וחובש למי שרוצה ובין שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל לבקש מן השוער ליכנס

— (א' כמו בערב' אה' תלפ"ט).

ובן קורין החלפני שולחני בכל המשנה (דמכ"ס, סי' סק"ז ח' ב). בשנה ההיא באו אל קולוניא ר' בנימין הנדיב ור' אברהם הסופר ויהי בהיותם ברחוב העיר ויסת עליהם חלפני אחד אשה אחת מכנות העיר לאמר ראו הביאו לנו אנשים עבדים כסף סגים לשקר בנו ויתנו לי את הכסף השקר הזה בחדה כי החלפני נתנו אליה למען כחש כיום הזה (עמק הכנאל לר"י הכהן, שנת ד' תתקל"ח).

א. חֶלֶץ¹, ממנו ב. חֶלֶץ, *חֶלֶץ, חֶלֶץ, א. חֶלֶץ, *חֶלֶץ, *חֶלֶץ, *חֶלֶץ.

א. חֶלֶץ, ס"י, עת' תחלץ, — א. חֶלֶץ, הנעל, חסיר וסלק הנעל מעל רגליו, ausziehen (die Schuhe) געל מעל רגלו (דכ"ר כס"ט), ופתחת השק מעל מתניך ועלך תחלץ מעל רגלך (ישע"כ כ"ב), אבל ומונדה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל לשיבואו אל העיר יתלוצו (יב"ט כ"ב ז), יוצא (האכל) לדרך נועל כנעם לעיר חולץ (תע"ג יג), (אמר לעבדו) חולץ לי מנעלי והולך בלי אחרי לבית המרחץ (פסח' ד), אף הוא (ר"א) קרע בגדיו וחלץ מנעליו וגשמש וישב על גבי קרקע (ב"מ נט), וקודם שיכנס (לבית המרחץ) בוצר יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו (דף"ר י). בששהו באין לפני רב הונא היה

מתנועעת ויצטרך מזה שבועודה מתנועעת תהיה מחולפת ובכלי מחולפת יחד וזה הוא (סס).
 חֶלֶף, ס"י, — כמו חֶלֶף, סכין של שחיטה וכדומה: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובהק וכו' ואמר לו בפני שאסור לשחוט בחלף כזה והשיב שהוא נוהר וכו' (שאלות יעקב כ"ק).
 א. חֶלֶף, ס"י, — כמו ב. חֶלֶף, משמ' ב: שרשי קולמי הכרוב ו' חלפות תרדיו והלפת (טוק' ד' ז).
 ב. חֶלֶף, ס"י, — כמו חֶלֶף, סכין: מכנגד בית החלפות ער כנגד בין האולם ולמזבח (יב"ט יומא ג' ד), הוא היה נקרא בית החלפות ששם היו גונזין את הסכינים (סס מא).

חֶלֶף, ס"י, מ"ר חֶלֶף, — כמו חֶלֶף, סכין: שני פסיסין היו בבית החלפות פתוחין למערב גבוהין מן הארץ שמונה אמות שההא עורה בשירה לאכילת קדשי קדשים (תוספתא זכ"ה ז' ח), ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשוררים והחונים והשמשים (מג"י עיפס ל"ח הכסן). — ואמר הפיטן: לובש צדקות חסלא נסים, לשוחטו בחלפות לימים הכמוסים, מלש ממנו בניך המעשים (פליח' שחר' יו"ט, כ' אלהי).

א. חֶלֶף, ס"י, מ"ר חֶלֶף, — מי שעסקו להחליף מעות, Geldwechsler; changeur; money-changer; למותרים החלפנים שהיו עומדים על ראש שולחנם וכו' (ר"י כספ', שרשות כסף, בסוף חות ח').
 ב. חֶלֶף, ס"י, — מחצלת של חֶלֶף: שוא וכוב אמרי אולפניך, ובל פתי תבייני באלפניך, לקומתי תכריך בחלפניך, ואגה אברח מלפניך (תוכח' מוסר לסוף סכני י).

חֶלֶפְנוּת, ס"י, — עסק החלפן: כי חובן לכך להוליד המעות דרך חלפנות (שו"ת ר"י לאטש קנב). לא ידע (הבן) כלל מן המלאכות ההם שידע אביו אך ידע מעט השתדלות כמו שאר אנשים בתגרות וכו' או איזה ענין אחר כמו החלפנות וחלך ועשה תגרות במה שהניח אביו והרויח (ספ' מלכילא ד'). ובתוכם יש כמה אנשים והם שולחנים כל אחד מהם עוסקים בחלפנות המטבע כל אחד עושה ומתעסק בתוך חנות שלו ואין מי מוחה בידם (REJ 10, 200).

חֶלֶפְנִי, ס"י, — כמו א. חֶלֶץ: שולחן (הוא) יש לשולחן שלפני השולחני שמקבל עליו מעות

1) בארמ' וסור' חֶלֶץ, בערב' משמשים השרשים חלצ (ח' וח'לצ ב) במשמעות אחרות, עי' לקמן, וכבר רצו קצת החכמים לדמות חרש א. חֶלֶץ, העברי עם ח'לש (ע' הערבי במשמ' גנבה, אבל, האח האמתי לא. חֶלֶץ זה הוא בערב' ח'לע d), כי החלוק בין צובין ע בחלשונות האחיות הוא דבר רגיל ומאדי, כמו ארץ ארעא, ועוד, והשרש הזה ח'לע משמש ממש במשמ' פשיטת הבגדים וחליצת הנעלים: ח'לע אלנעל ואלח'וב, רק שבעבר' שמש עפ"ר רק להנעלים וכדומה, ולא לבגדים, שלפעולה זו שמש הפעל פשט, ולא נתבררה היטב הסבה לזה. ואולי עקר משמ' חֶלֶץ וח'לע הוא התייר הקשר וזה היה יותר בענין הנעלים שהיו קשורים בשרוך, וקצת ראייה לזה מה שבחליצה הצריכה הקבלה דוקה שיהיה הנעל עם שרוך, וכן מה שהשתמשו בפעל זה בענין תפלים, חליצת תפלים, במשמ' התייר הרצועות. מה שאין כן ברוב הבגדים היה רק צריך לפשט הדבר, לפשטו מקפולו. ואולי היו הערבים קושרים גם הבגדים בימים קדומים.

א. חֶלֶץ, ב. חֶלֶץ, c. חֶלֶץ, d. חֶלֶץ

ממקומו, אכן מקור וכדומה: אכן שבוית כשהוא חולץ חולץ את כולה וכשהוא נותץ נותץ את שלו ומנית של חבירו (חול' קצת). — וכל דבר: גיד הגשה של עולה חולץ לתפוח (חול' ג). וחולצה מראשה העבה תחילה ועוקצה במשך אחריה (רש"י שנת קמא).

— פט', חֲלִץ, — חֲלִץ דבר מתוך דבר, הוציא אותו משם, חֲלִץ האבן מהקיר וכדומה, herausreissen; extraire, enlever; draw out: יצוה הכהן ויחֲלֶצֶנּוּ את האבנים אשר בהן הגנע (ויק' יד ט). אחר חֲלִץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית (שם מג). צנון שטומנין בקרקע להתקיים כשבא לחלצו מלמעלה למטה וכו' (רש"י שנת קמא).

— נפט', חֲלִץ, — שחלצה לו יבמתו: החרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת לקטן חליצתה פסולה (יבמ' יב ד). — והעור נחלץ מהבשר, נפרש ונפצל: (מי שאוכל משקל הוון ממנה, מן החלחית) מסתכן ועורו נחלץ (ירוש' שנת כ"ז ג).

ב. חֲלִץ, סמנו חֲלִץ חֲלִצִים, ב. חֲלִץ, א. חֲלִץ.

חֲלִץ⁽¹⁾. ש"מ, מ"ו חֲלִצִים, ככל חֲלִצִיו, חֲלִצִיקו, — חלק הגוף ששם אברים החגורה, מִתָּן, מִתְּנִים, Hüfte Lende; flanc: חדרו שאנגות רגזה במחנות פשטה וערה והגורה על חֲלִצִים (יפ' לז יא). ולא גפתח אזור חֲלִצִיו ולא נתק שרוך נעליו (שם ס כז). אור נא כגבר חֲלִצִיק (איוב לח ג). — ושם תחיש האשה היולדה ציריה, ותשים ידיה שם מפני המכאובים, וכן כל אדם ברגע של זעזוע מפני צרה: שאלו נא וראו אם ילד ובר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חֲלִצִיו ביולדה (ירמ' לו ו). — ואמר המקונן: ובא אב המון, לבית ארמון, וידיו על חֲלִצִים, ואמר אהה, וענה יה, במרד מה לירידי, ברח דורי, ובא שודדי, וגם גלה כבודי (קין' לת"כ, שפי קינס). — ומליצה, היצא מהחֲלִצִים,

אומר לחן חילצו מנעליכם והיבנסו לבית דין (סלכ' פסוק, קדוש'). — ופעול חֲלִץ, שחלצו לו נעלו: וחלצה נעלו מעל רגליו וכו' ונקרא שמו בישראל בית חֲלִץ הנעל (דנכ' כס ט-י). — וביחוד 'במשמ' נתן חֲלִיצה ליבמתו: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ' ד ח). לאחור שיחלץ לך יבמך (קדוש' ג ס). וחלצה אסורה לתוור ולחלץ (תוספתא יבמ' ו ד). — 'חֲלִץ, מי שנותן חֲלִיצה, עי' ערך 'חֲלִץ. — ואת התפלים: תפילין של יד עד שלא יחלץ (ירוש' נכ"כ ט ד). ביום השני הוא (האבל) נותן תפילין אם באו פנים חדשות חולצן כל שבעה (כס מו"ק ג פכ). כשהוא מניח (התפלים) מניח של יד ואח"כ מניח של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ חולץ של יד (מנח' לו). ונכנס הורקנוס בנו לחלץ תפיליו נער בו ויצא בנוספה (סנה' סת). — ב חֲלִצָה השד, חשפה אותה: גם תנין חֲלִצו שד היניקו גוריהן (איכ' ד ג). — ואת הכתף וכיוצא בזה מהחלוק: על כל המתים כולן רצה חולץ (כתפן) רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלץ ונמנע ולא חלץ (מו"ק כז). על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל (ספ). — וחלץ בתף: וכבוד עשו לו במותו זה חוקיה מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף (כ"ק יו). פי' חֲלִיצָה כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק (ר"ח מו"ק כז). — והורוע, חֲלִיצָה, חשופה: היצאת וראשה פרוע וצדדיה מפורמין וזרועותיה חלוצות (ירוש' סוט' פ טז). — והוית את גרעינו, חשמיטו: שוולפין עליהן (על הויתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (תוספתא ע"ז ד ת). — 'ועצם חֲלִיצָה, שחלצו תפוח ממנה: כגון שמצאן (את העצמות) חלוצין⁽¹⁾ (פסח' עג). — והוציא

⁽¹⁾ זו תשובה על השאלה שנשאלה שם: נתבריננו (את העצמות) ונחלציה למות דידהו. משמע, שחכונה בחלוצין שחלצו מהן המות, ואעפ"כ מענין הרבר שבערב' משמש הפעל חלץ א גם ביחוד למושג שבירת עצמות, ואומרים חֲלִצָה אללחם, ר"ל חֲלִץ הבשר במשם' נשברה העצם הדקה ביר וברגל, וחֲלִצָה אלעצ'ם, הכריאה העצם ונשאר בהחלל שלו קצת בשר.

— כֶּסֶף, *הַחֲלִיצִין אוֹתוֹ, — וְזוֹ אוֹתוֹ: רָצָה וְהָחֵל צִנּוֹ (1)
ה' אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשָּׁבֶת הַגָּדוֹל
וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה (כִּרְכֵּס"מ לִשְׁנָת).

ב. חֲלִיצִין (2), בְּמִנּוּ גַּחֲלִין.

ג. חֲלִיצִין (3), פֶּט־, — חֲלִץ מִן פִּלּוֹנִי, נִסּוּג לֵאחֹר מִמֶּנּוּ,
sich zurückziehen; se retirer; withdraw
8. 8. : בְּצִאנָם וּבְבִקְרָם יִלְכוּ לִבְקֶשׁ אֶת יְיָ וְלֹא יִמְצְאוּ
חֲלִץ מֵהֶם (כּוֹס' סו.).

— פֶּט־, חֲלִץ, יִחְלֹץ, יִחְלָצֶהוּ, — חֲלִץ אוֹתוֹ מִפִּלּוֹנִי,
הַצִּילֹה מִדּוֹ, befreien; délivrer; sauver
seet free : יוֹצֵא לְמַרְחָב אֶתִּי יִחְלָצֶנִי כִּי חָפֵץ בִּי
(פֶּט' כֶּכֶס). כִּי חֲלָצָה נִפְשִׁי מִמּוֹת אֶת עֵינֵי מִן דְּמִיעָה
אֶת רַגְלִי מִדְּחִי (תֵּה"ל קִי"ח). שׁוֹבָה יְיָ חֲלָצָה נִפְשִׁי
הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסֹדְךָ (כֶּס' ו' סו.). חֲלָצֶנִי יְיָ מֵאִדָּם רַע
מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּגְצֹרֵנִי (שֶׁס' קמ"ב). רֹאה עֵינֵי וְחֲלָצֶנִי
כִּי תוֹרֶתְךָ לֹא שִׁבַּחְתִּי (שֶׁס' קט"ג). וְקִרְאֵנִי בְּיוֹם
צָרָה אֲחֻלָּצֶךָ וּתְכַבְּדֵנִי (שֶׁס' נ"ה). בְּצָרָה קִרְאָה וְאֲחֻלָּצֶךָ
(שֶׁס' פ"ח). יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֶה עִמּוֹ וְאֶנְכִּי בְּצָרָה אֲחֻלָּצֶהוּ
וּאֲכַבְּדֶהוּ אַרְךְ יָמִים אֲשִׁבִּיעִהוּ וְאֶרְאֶהוּ בִּישׁוּעָתִי (שֶׁס' ל"א
י"ו-יז). חֲנָה מֵלֶאךָ יְיָ סָבִיב לִירְאוֹ וְיִחְלָצֶם (שֶׁס' ל"ח).
— נֶסֶט, נִחְלָץ, — שִׁחְלָצוּ אוֹתוֹ: צָדִיק מִצָּרָה נִחְלָץ וְיִבָּא
רֶשַׁע תַּחְתּוֹ (מִשְׁלִי י"ח). בָּפָה חֲנָף יִשְׁתַּח וְרֵעֵהוּ

(1) בּוֹכּוּתָהּ שֶׁל מֶלֶךְ זֶה נִשְׁאָר לָנוּ בְּנִרְאָה לִפְלִטָה
קִטְעַת אַחֵר מִמֶּלֶךְ שֶׁהִיא בִּידְיָהֶם בּוֹסֵן הַהוּא, וְהוּא הַמֶּלֶךְ
הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַלְשׁוֹן הָעִבְרִית, וְהִיא כְּתוּב בְּאֶרֶץ, וְזֶל:
וְעִצְמוֹתֶיךָ יִחְלִץ יִשְׁמוֹתַי וְיִוִּין יִשׁוּבִי וְיִוִּין יִשְׁמוֹתַי כִּמְהָ
דָּאֵת אִמֵּר וְחֲלָצָה נְעִלּוּ מִעַל רַגְלֵי וְיִוִּין כִּמְהָ דָּאֵת
אִמֵּר חֲלֻצִים תַּעֲבֵרוּ יִשׁוּבִי כִּמְהָ דָּאֵת אִמֵּר חֲלָצִי יְיָ
מֵאִדָּם רַע וְיִוִּין מִכָּאֵן קִבְּעוּ חֲמָסִים לִמֵּר רָצָה וְהָחֵל צִנּוֹ
בְּשִׁבְתָּ (מִדֶּר וִיקִר' ל"ד). כֹּל סִגְנוֹן הָרַבִּירִים הָאֵלֶּה הוּא
סִגְנוֹן מִלּוֹן אִמְתִּי, שְׁנוֹתָן לְהַחֲלִיצִין אֲרִבֵּעַ מִשְׁמֻעוֹת
וּמִסְתִּיעַ לְכָל אֶתָּה מִהֵן מִהִמְקָרָא, וְגַם מִנּוֹסֵת הַהִפְלָה.
וְהֵנָּה, אֵין מִקּוֹם לִפְקֹשׁ בְּדִבְרֵי, כִּי זֶה הַמִּלּוֹן הַקָּדוֹם יִחַם
לְהַפְעִיל הָחֵל צִנּוֹ גַּם מִשְׁמָה מְנוּחָה, הַסְפִּיק מְנוּחָה, וְהוּא
הַפְּרוֹשׁ הָאִמְתִּי שֶׁל הָחֵל צִנּוֹ בְּתַפְלַת רָצָה וְהָחֵל צִנּוֹ,
כִּמוֹ שְׁאוֹמֵר זֶה הַמִּלּוֹן הַקָּדוֹם בְּפִרוּשֵׁי אֶךְ לִפִּי הַנּוֹסֶחָה
שֶׁבְּסִפְרֵי הַתַּפְּלָה שֶׁבִּידְיָנוּ: רָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ
וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, יוֹתֵר נִכּוֹן הַפְּרוֹשׁ הָרַגִּיל שֶׁל הַמַּפְרָשִׁים
שֶׁלִּשְׁנוֹן וְרוֹן, וּמוֹכַח מִזֶּה כִּי אֵין זֶה הַנּוֹסֶחָה הַקָּדוֹמָה, שֶׁהִיא
בִּירְאִי: רָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשָּׁבֶת הַזֶּה.

(2) בְּעִירָב' חֲלָצָה (a), וְעִי' הָעִירָה לְקָמֵן.

(3) בְּעִירָב' חֲלָצָה (b) נִמְלֵט מִן, וְהַפְּעִל חֲלָצָה (c), הַצִּיל.

(a) חֲלָצָה (b) חֲלָצָה (c) חֲלָצָה

הַיֵּלֶךְ, הֵבֵן אוֹ הִבֵּת שֶׁל הָאָדָם: בִּנְךָ הוֹצֵא מִחֲלָצֶיךָ
הוּא יִבְנֶה הַבֵּית לְשִׁמִּי (מִ"ח' ח' יט.). גּוֹי וְקָהֶל
גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמִלְכִּים מִחֲלָצֶיךָ יִצְאוּ (נִרְאֵשׁ' ל"ה י"א).
אֲשִׁירָךְ אֲבִירָהּ אֲבִינוּ שְׁאֵלָעוֹר בֶּן עֲזַרְיָה יִצְאָה מִחֲלָצֶיךָ
(מִכִּי' כ"א, מִס' דִּפְסֵת' טו.). אֲשִׁירֹכֶם אֲבִירָהּ יִצְחָק וְיַעֲקֹב
שׁוֹצֵא זֶה מִחֲלָצֶיכֶם (פִּדְר' א' ב.). — וְיִחְיֶה, יִחְלֹץ, וְאִמֵּר
הַפִּיטָן: פִּסּוּחָהּ בְּמוֹף בְּסָף וּבְמִשְׁקוּפּוֹת וּבְחִגְרוֹן הָחֵץ
יִצְאָתָה (אִסְר' לִרְסֵע' ג', אֲנִכִּי אֵשׁ). וְבִאֲזוֹר לְחֵלֶץ הָרַבִּיקָם
לְנִאֲמֹ, וְלִסְיִי הַמָּה שְׁמִי מְרוֹמוֹ (וִילֵר א' שְׁנֵט', אֵלֶּה
הַעֲדוֹת). אֲרַחֵשׁ אֲרוֹמָם הַשֵּׁם הַשְּׁשִׁי בְּפִלִּין, רוֹמְמוֹת
שְׂדֵי אֲפֹרֹשׁ וְאֲחִגּוֹר חֵלֶץ (1) (פִּדְר' רֵע' ג', לִיל שֶׁנָּת

בִּין רִ"ס לִיוִ"ס"כ).

ב. חֲלִיצִין (2), פֶּט־, קָל לֹא נִמְצָא בְּמִקְרָא אֶלָּא בְּפִעוֹל, חֲלֻצִין,
חֲלֻצִים, חֲלֻצִין, — חֲגוֹר עַל חֲלָצֵי בְּכָלִי נִשְׁקָה
וּבְדוּמָה לְמַלְחָמָה (2): וְעִבְרִיךָ יַעֲבֹרוּ כָל חֲלֻצִין צִבָּא
לִפְנֵי יְיָ לְמַלְחָמָה (כִּמְד' ל"ג כו.). שְׁנֵים עָשָׂר אֲלֶף
חֲלֻצִין צִבָּא (שֶׁס' ל"א סו.). — וְחֲלֻצִים כִּמוֹ תַּחֲפִּ: וְאִם
לֹא יַעֲבֹרוּ חֲלֻצִים אֲתָכֶם וְנִאֲחֻזוּ בְּתַכְכֶּם (שֶׁס' ל"ג ל').
נִחְזוּ עִבְרֵי חֲלֻצִים לִפְנֵי יְיָ (שֶׁס' ל"ג). חֲלֻצִים תַּעֲבֹרוּ
לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חֵיל (דִּכְר' ג' י"ח).
— יִחְלָצֶנִי כֹחַ: אוֹתוֹ הָאוֹיִב הַמְצִיק שֶׁהוּא עֹבְשִׁיו חֲגוֹר
מִתְנַסֵּה חֵלֶץ כֹּחַ יִמְהַר לְהַפְתָּה וְלִהְיוֹת חֵלֶץ (כִּסִּי'
יִסֵּף' נ"א י"ד), וְעִי' עֵרֶךְ אֲחֻלָּצִין. — וְעִנֵּר חֲלָצִין: וְכֹאשֶׁר
הָיוּ (בְּנֵי יַעֲקֹב) מִקְבָּצִים הַשָּׁבִי וּבְנֵי שִׁילָה בָּאוּ אֲצֵלֶם
לְעִשׂוֹת מַלְחָמָה אוֹ חֲלָצוֹ עֲצֵמָם וַיִּצְאוּ אֲחֵרֵיהֶם וְחִרְגוּ
כּוֹלֵם קוֹדֵם חֲצוֹת הַיּוֹם (יִלְקוּט נִרְאֵשׁ' קלג.).

— נֶסֶט, נִחְלָץ, הַחֲלִץ, הַחֲלָצָה, — שִׁחְלָצוּ אֶת חֲלָצֵי
לְמַלְחָמָה: וְיִדְבֵּר מִשָּׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הַחֲלָצִין מֵאֲתָכֶם
אֲנִשְׁוִים לְצִבָּא (כִּמְד' ל"א ג'). וְאִנְחֵנוּ נִחְלָצִין חֲשִׁים לִפְנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם הִבִּיאֵם אֶל מִקּוֹמָם (שֶׁס' ל"ג
יז.). אִם תִּחְלָצֵנוּ לִפְנֵי יְיָ לְמַלְחָמָה (שֶׁס' כ').

(1) — מִתְחַרְזוֹ לִפְלִץ נִרְאָה כִּי קִרְאוּ חֲלִץ וְלֹא חֲלִין.

(2) עִי' הָעִירָה לְקָמֵן. — (3) כִּכְרָ אֲמִירוֹ בְּגִמ' (יִנְמ')
קִנְ: הַתֵּם נָמִי (כְּהַפְעֵל הַחֲלָצָה לְצִבָּא) שֶׁלּוֹ פִּי מִבֵּיתָא
לְקִרְבָּא. ע"כ, אֲבָל, כִּכְרָ בָּאוּ גַם שֶׁם לְמַסְקָה כִּי יִשׁ בְּשִׁרְשׁ
חֲלִין גַּם מִשְׁמָה פְּשִׁיטָה וְשִׁלְפָה, וְגַם מִשְׁמָה שֶׁלּוֹ רִיזָה.
וּסְבֵר רִיב' ג' כִּי מִשְׁמַעָה זוֹ נִתְעַפָּה מִן חֲלִין בְּמִשְׁמָה
פְּשִׁיטָה הַבְּנִידִים, וּר"ל הַפּוֹשְׁטִים בְּנִידִים לְצִבָּא לְמַלְחָמָה.
אֲבָל כִּכְרָ הִבִּיאָה עֲצֵמָהּ אֶת דַּעַת מִי שְׁפָרְשׁוּ בְּמִשְׁמָה
הָאוֹרִירָה וְהַתְּחִירָה מִן אֲזוֹר חֲלָצִין, וְהַסְכִּים גַּם לָזֶה. וְהִבִּיאָה
פְּלִישֶׁר (Fleischer, Levy II, 205) כִּיּוֹעַ לֹזֶה גַּם מִסּוֹר'
שֶׁמִּשְׁמַעָה שֶׁם הַפְּעֵל חֲלִין בְּמִשְׁמָה אֲזוֹרָה וְגַם וְרוֹן
וְשִׁלְפָה לְצִבָּא.

ובדעת צדיקים יחליצו (שם ט). למען יחליצו ירדיו
הושיעה ימינך ועננו (תה"ל סו). — ואמר הפיטן: את
האלהים התהלך בכשרות, מנחם ממעש ומעוצב
מארות, ובשטף יעם נחליץ מצרות, בצאתו לרוחה מתוך
מסגרות (יולר כ טכע), כזרי מעסו). — יונחליץ מן המחלה,
כמו נמלט: הנהגת, הנהגת חליץ ראו' שתלך בנחת
בנהגת חליץ מחולי בכל דבר וכו' והנכון שבנהגת חליץ
להרחיק מעליהם ההרחבה הוא מה שנבולוהיה נבול נסתר
כי הוא מעותד לנסיגות החולי (קאנון דכא קא). מוזן
הנהגת חליץ ראו' שיהיה מוזן הנהגת חליץ באיכותו
טוב הכמוס וקל להתעכל (שם טכ קב). — ועי' מחלה.
— פט', חליץ — כמו נחליץ, בנחץ הפעולה, ואמר הפיטן:
ז'עמו סדומים ול'המו באש פסת, חליץ לזט מהם ומצות
אפה בקץ פסת (יולר כ' פסת, אמד).

ד. חליץ⁽¹⁾ ממנו ד. חליץ, חליץ.

ד. חליץ⁽²⁾ — קל לא נמצא במקרא.

— הפע', החליץ, — החליץ את העצמות, עשה אותן דשנות,
מלאות מ'ח' ונתך י'ח' תמיד והשביע בצחצחות נפשך
ועצמתוך יחליץ⁽³⁾ והיית כגן רוח וכמוצא מים אשר
לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא).

ה. חליץ⁽⁴⁾ ממנו ה. חליץ.

ה. חליץ⁽⁵⁾ פ"י, — חליצה אותו הקדחת וכדומה, אחותו,
נפלה עליו בכל תקף, anfallen (Fieber)

⁽¹⁾ עי' בהערה להערך.

⁽²⁾ לא הודו החכמים בשרש ופעל מיוחד זה, ועי'
הערה לקמן. — ⁽³⁾ פרוש רוב החדשים הפעיל זה במשמ'
זיון כמו חלוצי צבא, אך מפני שהיתה קשה על קצתם
השאלה רחוקה זו לא נתקרה דעתם עד ששבשו הכתוב
וקראו יחליץ במקום יחליץ (Lowth, Seeker, ואחרים),
כמו שכבר הוכיר זאת גם בוהל (Ges. Buhl. s. v.).
אבל כבר אמר ריב"ג בדקות חוש הלשון שלו וז"ל:
ועצמותיך יחליץ ירות וירמיב לפי הענין הלא תראה
שאמר והיית כגן רוח ועל דרך ועצמותיכם כדשא
תפרתנה וכו' והיית ענין ועצמתוך יחליץ כענין שמועה
טובה תדשן עצם כאלו אמר ועצמתוך ידשן וכענין
באמרו ומח עצמתיו ישקה וענין ועצמתוך יחליץ ירות
וינעימו. ע"כ. והנה מלבד שלפי הענין הוא כך, ומלבד
המליצה של תדשן עצם ושל מח עצמתיו ישקה, יש
עוד ראייה נצחת משמוש הלשון הערבית החיה, שמשמשת
משש בדבור זה החליץ ביחס להעצם במשמ' של התרבות
המוח בו, אלא שבערב אין ההפעיל מתעבר אלא משמש
במשמ' פ"ע, וכבר העיר על שמוש זה אבו חניפה כמו
שהובא בשמו כלשון אלעזר וז"ל: וקאל אבו חניפה

אחליץ אלעז'ם א) כת'ר מ'חה, — ובעברית: ואמר אבו
חניפה אחליץ העצם נתרבה מ'ח. — וישמש הפעיל זה
גם במשמ' יותר כללית נעשה שמן, כמו שהעיר על
זה אותו אבו חניפה שאמרו: אחליץ אלבעיר (החליץ
הבעיר, הבהמה) שמן, ר"ל נעשה שמן. אין איפוא שום
ספק באמתת שמוש הדבור החליץ העצם בחי'
הלשון במשמעה זו שיוחס לה ריב"ג, ואין אנורשאים
לשבש הנוסחה ולשים במקומה איוון מלה אחרת.
⁽¹⁾ מהקדמונים אין לנו פרוש בקבלה למלה זו.
ר"ח לא פרשה. בהערוך לא הובא דבור זה. רק רש"י
פרש כאן: חלצתו חמה שלפתו ניטלה מגופו חמה הוא החולי
הקודחו חלצתו לשון חליץ מהם. ע"כ. וכן במאמרו של
שמואל בשבת. אבל לפי גזרה זו היה צריך לאמר חלצה
חמה ממנו, ולא חלצה אותו, שבלשון זה אחת שומע לא
יציאת החמה אלא אחיזתה ותקיפתה. והנה כבר
רצה ריב"ג לפרש חלצתו במשמ' רשיבות, אמר וז"ל:
ויתכן בעיני שיהיה מה שאמרו רבותינו חלצתו
חמה מזה כלומר הרשיבות בויעה בעת עבור הקדחת
והניתוח. ע"כ. ואעפ"י שדחוק הוא שתחתק משמ'
זו מן החליץ העצמות במשמ' רייה ודשן, מ"ם לפי דקדוק

(a) أَحْلَصَ العظم

אומר העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של ראש

ולפי מה שהעידו בשמו בירוש', הנה נראה כי דעתו של הרמב"ם היא כי זה פשוט מחלקת בין שתי הגמרות, ור"ל שבגמ' האחת היתה הקבלה ד' ימים ובשניה ל' יום. אך אפשר לאמר כמו"כ, כי אין כאן שניים בקבלה, אלא שבאמת אולי היתה הקדחת בבבל בזמן שהוא עפ"ד אחרי שבעה ימים כבר בחזקת שנרפאה, ובא"י היה מקום לחשוש שמא תחזור עוד במשך שלשים יום כמו שאנו רואים זאת גם בימינו, והסכים לזה גם דר' מ"א, שהוא בקיא וכן סמך בטבע מחלה זו בא"י. וצריך לאמר, כי לשון זו של חלצתו בענין חלי הקדחת היתה נחונה רק בבבל, ושמואל שהיה בכלי השתמש בלשון זו, ובא"י שלא היתה שם נחונה מלה זו לקדחת השתמשו בהמלה אחרת. ולפי זה היה הרמב"ם באמת צריך להביא הלכה זו ולהבדיל בין בבל ובין א"י. ועכ"פ תמוה הוא שלא העירו הספרשים על כל ההבדל הזה, לא מפרשי הירוש' ולא מפרשי הרמב"ם, אלא שלמי פרוש זה קצת יש לפקפק בספור המעשה במחלה בנו של ר' גמליאל, ש' חב"ד אמר לשני שליחיו ר"ג: לכו שחלצתו חמה, ואם פרוש חלצתו הוא אחוזתו מה בשורה בשר להם? אבל, באמת אין כאן הכרח שרחב"ד בשר להם בשורה טובה, ואפשר לאמר כי הוא רק הודיע להם את הדבר שאחזה חמה להילד, וכששאלוהו מאין הוא יודע זאת אמר להם שאם שגורה תפלתו בפיו החולה מקובל ואם אין החולה מסורף, ואולי באמת רמז להם כי לא היתה שגורה תפלתו בפיו, אלא, שבירוש' ברכות. נאמר בפרוש שבשר להם רחב"ד שנינוח לו להילד. אבל אם נתבונן קצת לספור המעשה כמו שהוא מסופר בשני המקומות, נראה כי רגלים לדבר, שבאן שתי נוסחאות מתחלפות בעצם המעשה, ור"ל הירושלמי: מעשה בר"ג שחלה בנו ושלח שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא בעירו אמר לון המתנין לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה ויורד אמר להם בטותא שנינוח בנו של ר' גמליאל מחוליו, וסיימו באותה שעה תבע מזון. ע"כ. אנו רואים איפוא פה שני שניים בספור המעשה שבבבלי ובירוש', שם ספור כי רחב"ד אמר להם לכו שחלצתו חמה, ונמצא שבאותה שעה בקש הילד מים לשתות, ובאן ספור כי אמר להם רחב"ד שנינוח לו להילד ונמצא שבאותה שעה בקש מזון. ושני השניים האלה מכונים ממש לפי טבע בקשות החולה בשתי המדרגות של החלי: כשתמה אוחזתו החולה מבקש מים לשתות, וכשהחמה תרפה ותפול, החולה, ובפרט הילד, מבקש מיד מזון. ולכן נראה כי בארץ ישראל במקום המעשה, ספרותו באמת כמו שהיה, ובבבל נשתנה כדרך ספורי המעשים שמשתנים בדרך הליכתם. ואעפ"כ, דעת דר' מ"א, שאפשר שגם אם נפרש חלצתו חמה במשמ' אחוזתו היתה זו בשורה טובה לשליחיו ר"ג, כי אולי קודם שאחזה חמה היה במעמד כמו של

— ספס', *החליץ, — החליצו את הרבר, הניעו, חשב לו ששעה את הדבר כמו שצריך: רבי דוסא בן הרכינס

המלה זה פרוש יותר מתקבל לפי הענין. אבל, אם כאן, בענין בנו של ר"ג בדבריו רבי חנינא בן דוסא, משמעה זו נוחה, שבמי הנראה כונתו היתה להניח את דעתם של השליחים שכבר עברה הסכנה, אבל בדבריו ר"ג בעצמו זה אי אפשר, שהלא הוא אמר שכשחלצתו חמה בקש החולה לשתות, והלא דבר ידוע הוא שהחולה בחמה, ר"ל בקדחת, מבקש לשתות כשש הקדחת יוקדת בו ולא כשרפתה ממנו. וכן קשה פרוש זה בדבריו שמואל בענין הילד שצריך לחמול, כי מה טעם לאמר אם יצאה ממנו הקדחת מרם שהוכיר שאחוזתו קדחת, והיה צריך לאמר אמר שמואל אחוזתו חמה וחלצה ממנו נותנין לו כל שבעה. ואפילו אם נרצה לתרץ זאת בשנאמר כי שמואל עומד על מאמר המשנה, קמן החולה אין מוהליון אותו עד שיכריא, עכ"פ היה שמואל צריך לאמר כך: אחוזתו חמה נותנים לו כל שבעה מהעת שחלצה ממנו, כי הלא זהו ההבדל בין המשנה ובנינו, שהמשנה מורה בחלי סתם, שמוהלים אותו משיכריא, ואמר שמואל על זה כי אם החלי הוא חמה אינו די שיכריא אלא צריך עוד שבעה ימים, ומבואר זה יפה ברמב"ם בלשוננו הצחה, שאמר במד"א (שמליון משיכריא) שחלצתו חמה, מוכח בפרוש כי הכונה בחלצתו היא אחיות החלי. וראיה לדבר שזו כונתו של שמואל באמרו חלצתו חמה היא מה שבתלמוד ירוש' (שנת יס סל"ס) הובא מאמרו זה של שמואל בלשון אחרת: שמואל אמר אחוזתו חמה ממתינים לו ליום. ע"כ. ואין להתעקש ולאמר כי זהו ההבדל בין הבבלי והירוש' שאם אחוזתו חמה (ולא רפתה ממנו) חייב שמואל להמתין שלשים יום, ואם חלצתו חמה, ר"ל שרפתה ממנו, נותנים לו רק שבעה ימים, כי הלא בירוש' יבמ' (ת סל"א) הביאו את דבריו שמואל אלו בהוספה אפילו שעה אחת, ור"ל הנמרה שם: תמן תנינן קמן החולה אין מליון אותו עד שיכריא שמואל אמר אפילו אחוזתו החמה שעה אחת ממתינין לו עד שלשים יום. הרי מפרש, כי מאמרו של שמואל שבירוש' ומאמרו שבבבלי מאמר אחד הוא, ושהלשון אחוזתו שבירוש' הוא במקום חלצתו שבגמ' בבבלי. וראיה עוד לדבר שכן הוא, מה שלא הזכיר הרמב"ם הלכה זו של שלשים יום בהלכותיו, לא בהלכות מילה ולא בהלכות ק"פ, ובשלום אם תמצא לומר כי שני המאמרים שבגמ' בבבלי ובגמ' ירוש' דבר אחד הוא ושני התלמודים חולקים בדבריו שמואל, משום כן לא הזכיר הרמב"ם בדבריו שמואל שבירוש', עפ"י הכלל שהוא סומך על הבבלי נגד הירוש', אבל אם אלה שני מאמרים בשתי כונות מתחלפות, למה השמיט הרמב"ם בדבריו שמואל אלה, ובפרט בענין סכנה שהיא חמורה מאסור? על כרחנו אנו חייבים לאמר, כי חלצתו שבבבלי הוא אחוזתו שבירוש', ובדבר ההבדל בין הזמן שקבע שמואל שצריך להמתין להילד מומן הבראתו לפי המסור בשמו בבבלי

השנה אומר החלץ צו¹ ה' אלהינו את יום ראש חדרש הוה אם היום אם למחר ולמחר הוא אומר אם היום אם אמש (ערוכ' ג ט). — ובמשמ' המציא לו מנוחה, הרוחה: קבעו חכמים לומר רצה ו ה ח ל י צ ו ב שבת (מד"ר ויקר' לד).

התעלפות, מפני קצת פעולות החלי הקודמות לאחיות החמה, וכשאחותו ה ח מ ה, שהוא חלי מצוי ועפי"ר אין בו שום סכנה, היתה זו בשורה טובה, וגם בקשתו מיס לשנות העידה עכ"פ שכבר יצא ממעמד של לא הרגשה ושב למעמד חלי החמה הרגיל, רק במאמרו של שמואל בנדרים בדבר. בקור החולים ל כ א ו ר ה נאה פרוש רש"י שהלצתו ר"ל רפתה מכנו 'והיתה כונתו של שמואל לאמר שאין מבקין חולה אלא אחרי שכבר רפתה הקדחת ממנו. אבל, במעט עיון מתברר ד ו ק א כ א נ כי הכונה בחלצתו איננה יציאת הקדחת, כי שאלו שם: ל א פ ו ק י מאי וענו לאפקי הא דתני ר' יוסי בן פרמא וכו' שאין מבקין חולי מעים ועוד, ואם פרוש הלצתו הוא שיעצא המחלה וזנת שמואל שלא יבקרו את החולה מרם ירפה הח"ם, מה חשאלה לאפקי מאי? פשוט, לאפקי קודם שתרפה החמה. וכן לפי מה שנאמר שם אחרי כך, שאין מבקין חולי מעים ועינים ומחוש ראש נראה כי הכונה היא א י ז ה חולה מבקין ולא א י מ ת י מבקין את החולה, ועל כרחק שהכונה בחלצתו חמה היא: חולה שהיתה לו חמה, ר"ל ח"ם הקדחת. ויותר נכון פרושו של הר"ג בנדרים במקום המובא בפנים שאמר: שהלצתו של ב ש ש ת ו חמה כאדם המודין שעי' כלי זיין שעליו נקרא חלוצי. ע"כ. ואין ספק בדבר כי גם נזרה זו אינה נכונה, אך עצם הפרוש נכון מאד כאן ובדברי שמואל בענין הילד שצריך להמול. ואולי נסתפק במשמ' הגיע אל שמשמש בה הפעל חלצ^a בערב', חלץ אליו, הגיע אל פלוני, והפעל חלצ^b גם במשמ' המיוחדת ביחס למחלה.

¹ כך הגרסה בכל הספרים ולא נמצא שנוי בשום מקום, לא בספרי הדפוס ולא בכ"י. גם בפרוש ר"ח כך הגרסה, ולכן אין לפקפק בדבר שבך היו באמת אומרים בלשון התייה: ה ח ל י צ ו ב דבר פלוני. והנה מהנאונים לא נשאר לנו באור מה משמעתה האמתית של מלה זו כאן. בהערוך לא הובאה כלל. רש"י פרש על פי הסברה: ורוננו, כמו נחלץ חושים. וכן רע"ב, והביא עוד פרוש אחר: פי' אחר הצילנו ומלמנו כמו חלצני יי' מאדם רע. ע"כ. אך לפי שני הפרושים אין חלשון טבעית ואין הדבר מובן מה היתה הכונה בזה, כי איזה ז ר ו ז מיוחד או הצלה נצרכה כאן, ולמה בחר רבי דוסא במלה זו ולא אמר פשוט ורוננו או הצילנו? ועכ"פ היה צריך לאמר החליצנו ביום ראש חדרש זה ולא את יום ביתם הפעול? וריב"ג בערך חלץ פרש החליצנו דשננו, אבל

יחלצניו, ש"ה. — ולד היוצא מהתלצים: ח ל צ ו נ שגר בהמתך בל יקרב משמיני אחרונית, פן תעוב את הלוי וערוד נר תנוכה עד שמינית (אזכר' לרסע"ג, חנני אש). — ועצם החלץ: מלאכי צבאות בעלציון, מתן שנאן גדרודך, מאורי וקות ח ל צ ו נ, מראה בוק בידודיך (אופ' שנת הספק' א, מלאכי).

א. חלק. ממנו א. חלק, חלק, חלקה, מחלקת, חלק, חלקה. א. חלקה, חלקה, חלקה, חלקה, חלקה.

א. חלק. ש"ה. כנ' חלקי, חלקה, מ"ר חלקים, חלקיהם, — (א) מקצת מן הכל מן דבר שלם, למשל חתיכה אחת מדבר שלם שנחתך ונהיה להרבה, Teil; part; part; חלק השלל: רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענו אשכל וממרא הם יקחו חלקם (בראש' יד כד). ותהי הסחצה חלק היוצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלק וכו' (כמנצ' לא לו). כי בחלק הורד במלחמה ובהלק הישב על הכלים יחרו יחלקו (ש"א ל כד). — ובהקרבנות ובדומה: חלק בחלק יאכלו (דנכ' יח ט). בני שמואל חלקם שאלו בפיהם (חול' קלג). — ואמר הפיטן: המים הודונים ששפנו בדלקם, ובוססו צרים מקדשי ובזוו חלקם (שחר' לו ג, חלצ). — וחלק בארץ: ולא נתנו חלק ללויים בארץ כי אם ערים לשבת (יוס' יד ד). ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה (שס יס יג). כי היה חלק בני

גם זה אינו לפי הכונה כאן. והנה אין ספק בדבר, כי בחר ר' דוסא במלה זו מפני שהיא תרגמה את כונתו יפה, והענין מעיד שכונתו של ר' דוסא היתה בקשה מהקב"ה שיעלה עליו על המתפלל פאלו קיים מצות תפלת ר"ח בזמנה, אעפ"י שיש ספק בדבר אם היום הוא ר"ח או מחר, או אם היום הוא ר"ח או כבר היה אמש. ומפרש נאמר בחיצונה (שס מ), כי כך היה עושה רבי דוסא בראשי חדשים של כל השנה, מפני אותו חשש שמה נתקדש החדש לא בזמנו. ולכן, ברור הוא הדבר כי את הכונה הזאת ראה רבי דוסא שאפשר להגות בשלמותה בהפעל החלץ צו א ת היום, שבודאי היה משמש בזמן ההוא בדבור החי בכונה מיוחדת זו ובודאי היו אומרים כך: ה ח ל י צ ו את הדבר, חשב לו שעשה את הדבר כמו שצריך, בדרוש. והנה אינני יודע מקור למשמעה זו לפעל חלץ בהפעיל, רק שאולי נסתעפה מן משמ' ה ג י ע שמשמש בו הפעל חלץ בערב', חלצ אליה אלשי^a, הגיע הדבר עדין. ¹ גם בערב' חלק^b).

(a) חַלַּץ אֶלֶי הַשֵּׁי

(b) חָלַץ חָלַץ

גני' מא' ג-ד). איווה עשיך השמח בחלקו (אבות ד' א').
 — שֵׁזֶה את חֲלָקְךָ עם פלוני, השתתף אתו, היה אתו
 ועשה כמזו והגיעו מה שהגיע לפלוני : אם ראתי נגב
 ותרין עמו ועם מנאפים חֲלָקְךָ (תסל' נ יח). מודה אני
 לפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי
 בית המדרש ובתי כנסיות ולא נתת חלקי בבתי
 חרטיות (ירוש' כרכ' ד' ז ד). ותן שכר טוב לכל
 הבושתים בשמך באמת ושים חֲלָקְךָ עמם (תפ' י"ח,
 על סלדיקים). — ומ"כ, חֲלָקְךָ ארץ : ואתם תכתבו את
 הארץ שבעה חֲלָקִים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם
 גורל (יטושע יח ו). ויעברו בארץ ויכתבוה לערים
 לשבעה חֲלָקִים על ספר (שס ט). וארך לעמות אחר
 החֲלָקִים מנבול ים אל גבול קדימה (יחזק' מ' ו). —
 ובכלל : ובמזוג ב' חלקים מים ואחד יין מן היין
 השרוני (נדס כ' ו). — ג' חלק אדמה¹, שדה : ואת
 איובל יאכלו הכלבים בחֲלָק יורעאל (מ"ט ט י). —ד'
 "כמו כתה, חבורה אחת משתי חבורות המתעצמות בדין
 וכדומה, *Partei; parti; faction* : וכך אמרו מעלות
 הברורים הנ"ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה
 אלינו מה חלקים הנ"ל גוזרין בזה האופן וכו' (פסק
 דין מכ"ג ש"ג, סכיד מעיר 4). באו לפנינו עדים ח"מ שני
 החלקים שהם הנכבד כמר משה וכו' ומרת אלגיוציה
 וכו' מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל כתבו
 וחתמו בכל לשון של זכות וכו' ואנחנו חלקים הנ"ל
 נותנים למעלתם רשות ושולשנות זכה לדון וכו' ולא
 יהיה רשות לשום אחד מה חלקים הנ"ל לסרב
 ולמאן מכל מה ישיגורו הברורים (סע). מעידים אנחנו
 ח"מ איך היום יום ג' וכו' שנת ש"ד באו לפנינו ח"מ
 שני החלקים שהם כמ"ד יוסף וכו' ור' שבתי וכו' וכך
 אמרו לנו החלקים הנ"ל הוו עלינו עדים וכו' איך
 עשינו חשבון טוב מכל המסון שהיה בשותפות וכו'
 וכן קבלו החלקים הנ"ל שבועה בנקיטת חפץ לקיים
 כל הכתוב לעיל (סע). ואחר כך הציע את הראשי
 פרקים וקראם לפני חלקים כשראה שמעון שלא
 נעשה רצונו על מה שאמר לסרסור צעק בקול רם
 והתקוטט עם החלקים (ש"ת נחל עשק כח).

חלק², ממנו חֲלֹק, ב. חֲלֹק, חֲלֹק, חֲלֹק, ב. חֲלֹקָה.
 יחלקות, יחלקלק, יחלקלק, יחלקלק, יחלקלקה.

יהודה רב מהם (שס יט ט). ויאמר יי' אל אהרן
 בארצם לא תחל וְחֲלָק לא יהיה לך בתוכם אני חֲלָקְךָ
 ונחלתך בתוך בני ישראל (במדב' יח כ). כי אין לו
 (להלוי) חֲלָק ונחלה אתכם (דבר' יב יב). והלוי אשר
 בשעריך לא תעובנו כי אין לו חֲלָק ונחלה עמך
 (שס יד כו). — ומליצה, אין לו חֲלָק ונחלה בפלוני,
 אין לו שום דבקות בו, אין לו אתו שום יחס : ויחקק
 (שבע בן בכרי) בשופר ויאמר אין לנו חֲלָק
 ברוד ולא נחלה לנו בכך וישי איש ואהליו וישראל
 (ש"כ כ א). וישבו העם את המלך דבר לאמר מה
 לנו חֲלָק ברוד ולא נחלה בכך וישי לאהליך וישראל
 עתה ראה ביתך דוד (מ"א יב יו). — ובכלל חֲלָק בכל
 דבר : תן חֲלָק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה
 יהיה רעה על הארץ (קהל' יא כ). כל ישראל יש להם
 חלק לעולם הבא (סנה' יא). תן חלק לתלמוד תורה
 וחלק לאכול ולשתות (ירוש' שבת טו י"ט). בגסה ג'
 חרשים מפני שטיפולה מרובה יותר מיכן חלקו של
 בעל הבית והשוה עליו הכל כמנהג המדינה (ירוש' כ"מ
 ה י). — והתחילו הסופרים בזמן האחרון להשתמש
 בחלק ברבור, לקח חלק ברבר, לקח חלק עם פלוני,
 עפ"י דרך מליצת לשונות המערב' במשמ' השתתף
 בדבר. — ובמליצה, מה שיש לו לאדם בחייו¹, *Joos*
sort; loot : לעת ערב והנה בלהה במרם בקר איננו
 זה חֲלָק שושינו וגורל לבווינו (ישע' יו יד). לא כאלה
 חֲלָק יעקב כי יוצר הכל הוא (ירמ' י יו). חֲלָקֵי יי'
 אמרה נפשי (איכס ג כד). יגלו שמים עונו וארץ
 מתקוממה לו יגל יבול ביתו נגרות ביום אפז זה חֲלָק
 אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל (איכס כ כו-כט).
 ומה חֲלָק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים הלא איר
 לעול ונכר לפעלי און (שס לא כ-ג). אמרתי אתה
 מחסי חֲלָקֵי בארץ החיים (תסל' קמ"ו). כי לבי שמה
 מכל עמלי וזה היה חֲלָקֵי מכל עמלי (קהל' כ י). וראיתי
 כי אין טוב מאשר ישמה האדם במעשיו כי הוא חֲלָק
 כי מי יביאנו לראות כמה שיהיה אחריו (שס ג כג). ראה
 חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חייו הבלך וכו' כי הוא
 חֲלָקֵךָ בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (שס
 ט ט). — ואמר בן סירא : אל תפחד ממות חזקך וכו' כי
 ראשונים ואחרונים עמך זה חלק כל בשר מאל (כ"ס

¹ כך בערב' חֲלָקָה א).

א) חֲלָק

— ¹ קצת החכמים סברים כי זה כמו חלק לא בארמ'
 שדה, וזה איפוא משרש אחר.

² רוב החכמים מרמים לחלק זה השרש הערבי

מלמעלה והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין (מדות כ ס). — *הוציא את פלוני חלק, לא נתן לו שום תשובה על שאלתו: פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו' א"ל להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק' רכתי כג). שאל גוי אחר את ר"י בן קרח מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך הייתה שואלני אלא להוציאך חלק א"א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד"ר שמות נ). נתעלמה: הלכה מעיניו של אבנר לשעה אמר לו שאלו הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל ובית דינו כיון שבא אצל שמואל בבית דינו אמר לו וכו' להוציאך חלק, אי אפשר דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה לאשה שלא להוציא ולאיש להוציא (שם רות, ויאמר בעני). — ובהרחבה, *כל דבר שאין על פניו שטחו שום דבר, glatt; lissee; smoot; עורבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק (סוכ' לד). אבוב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה (ערכ' י:). מקלות דקים חלקים היו שם (פסח' ט). — ואמר הפיוס: בן הערבה מינה רבה על הנחל או במדבר, סימניה פי עלה חלק אודם עצה יגבר (סמא"ל, פומ' לסכות, ארכעת). — *ניר חלק, שלא כתוב עליו שום דבר: מביא נייר חלק ומקדע לפניה וחותמין (ירוש' גיט' כ מד:). אמר לה נייר חלק היה (שם מג:). הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכתב עליו (מד"ר כלאש' סג). מה עשה (משה) בירר ששה ששה והביא שבעים ושנים פיתקין על שבעים כתב וקן ושנים הניח חלק בלל ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פיתקם כל מי שעלה בידו וקן אמר כבר קידשך שמים מי שעלה בידו חלק אמר המקום לא חפץ כך (סנה' יו:). — *פנקס חלקה, לא כתובה: וחלקה טהורה מכלום (כלים כז ז). — וכמו"ב שהוא משתמש על נקלה, כמו שמן וכיוצא בזה, schlüpferig; glissant; slippery, ובהשאלה להפס, להחק, במשמ' מפתה, מטעה: כי נפת מטפנה שפתי וזה וחלק משמן חכה (משלי ס ג). לשון שקר ישנא דביו ופה חלק יעשה מרחת (שם סו כח). וברוב לקחה וחלק שפתיה והעדויות ההם המטה אונו וגור. גירוש כולל בכל ממשלתו (שם יסודס יד). — *אדם חלק: לשון בני אדם כי החלקים והערכים אשר דבריהם מתקנים יוסיפו לקנות ולקחת הלבבות (ר"ל כדש"ק, מות"כ, אחז).

ב. חלק, ט"ו, — סגולת דבר חלק: הטתו (האשה הורה) ברב לקחה בחלק שפתיה תדיחנה הולך אחריה פתאם כשוד אל מכה יבא (משלי ז כא-כב).

ג. *חלק, ט"ו, — טבע האדם, תכונתו וסיכו ומדותיו, Charakter, Natur; caractère, naturel character, nature: הנוער משנתו צריך לומר בא"י מהיה המתים רבוני הטאתי לך יהי רצון מלפניך יי אלהי שתתן לי לב טוב חלק (ק"ב) טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב עין טובה ונפש טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש' כרכ' ד ז ד). וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב יצר טוב חלק (ק"ב) טוב היו מושיבין אותו בבית דין שבהר הבית (שם סנה' א יט ג). יהי חלק (ק"ב) ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה (כלה רכתי ס).

ד. חלק, ט"ו, מ"ר חלקים, סמ' חלקי, — אבני הנחל שהמים בשטפם מחליקים אותן: בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה (ישע' נו ו). אמר ר' חנינא עולין היינו עם רבי לחמת גרר והיה אומר לנו בחרו לכם חלקי אבנים ואתם מותרין לשלטון למחר (ירוש' שבת ד ו). — ועי' חלוק.

ה. חלק, א ת"ו, לנק' חלקה, מ"ר חלקים, חלקות, — שאין עליו שערות, glabre; bald: הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק (כלאש' כו יא). — ומשל, 'חלק כדלעת: שיהא כל גופו חלק כדלעת (רש"י סוט' עו). — ובלי צמח, הר חלק וכדומה: מן ההר החלק העלה שיער (ירוש' יא יו). — ובלי בנין וכדומה: וזה חלקה היתה (עזרת הנשים) בראשונה והקיפוח כצוצרה שהנשים רואות

חלקם) שמשמש במשמ' גלח, אבל יותר נראה שזה חלק הערבי הוא השרש גלח העברי.

(¹) בערב' חלק (b), מן חלק (c), ועי' הערה לקמן. — (²) פרשו המפרשים במשמ' א. חלק, אבל מכל שאר השמות ומעצם הענין ברור הדבר שהכוונה גם בהשם חלק לתכונת האדם ומדתו, ואין ספק שהוא במשמ' שיש להשם חלק (b) בערבית.

(³) כמו עבד עבדי, בדגשות עה"פ כמו ענבי, כיוצא בזה. — אחרים שמוהו בין הקמוצים חלק וסברו שהוא מקום חלק בנחל, אך השמוש בירוש' בחרו לכם חלקי אבנים מעיד על חלקי נחל שהוא הוא.

(a) حلق (b) خلق (c) خالق

— ומקסם חֶלֶק: כי לא יהיה עוד כל חוץ שוא ומקסם חֶלֶק: בתוך בית ישראל (יחזק' יב כד). — (ב) *ש"י, מקום חלק, שלא כתוב עליו: אם יש בו חלק כדי לכתוב שתי אותיות (יחזק' סכת ח יא). שמר על החלק ועדים על המחק (שם גיט' כ מד).

חֶלֶק (א) *ש"י, עת' יחלק, יחלקו, תחלק, ויחלק, ותחלקם, ויתלקם, חלקו, חלק, לחלק, — (א) נתן או לקח מהדבר חלק חלק לכל אחד, *verteilen; partager*; *divide*: וכן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדרת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים (דבר' ד יט). אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם (שם כט כה). וייתרו בכני ישראל אשר לא חלקו את גחלתם שבעה שבטים (יחזק' יח כ). ויחלקו את הארץ (שם יד ט). אתה וציבא תחלקו את השרה (ש"כ יט ל). בחלק הורד במלחמה ובחלק הישב על הכלים יהיו יחלקו (ש"א ל כד). יבין וצדיק ילבש ובסוף נקי יחלק (איוב כז יז). ויתלקם לבני אלעזר (דסי"א כד ד). כי חלק אחוה את בית יי' ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור (דסי"ב כח כא). — וחלק עם פלוני את הדבר, שהוא ופלוני לקח כ"א מהם חלקו בהדבר: חלקו שלל איביבם עם אחיבם (יחזק' כח ט). חלק עם נגב שונא נפשו (משלי כט כד). — ובתובם יחלק, יקח חלק בתובם: עבד משכיל ימשול בכן מכיש ובתוך אחים יחלק גחלה (משלי יז כ). — וחלק לפלוני בדבר, נתן לו חלק מהדבר: כי השם אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה (איוב לט יז). — ובמשמ' שם כל חלק במקומו: וחתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את ארץ סיחון (נחמ' ט כב). ואמר בן סירא: עסק גדול חלק אל ועול כבד על בני אדם מיום צאתו מרחם אמו עד יום שובו אל אם כל חי (כ"ס נני' מ א-ב). — ומצוי בספרות התלמודית: המקבל ויתים לשמן כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ט). מקום שנהנו (השותפים) לחלק את הולדות מיד חולקין מקום שנהנו לגדל יגדלו

¹ בארמ' כמו בעבר'. בערב' חֶלֶק א, במשמ'

קצב לפי מדה וקצב. אך לעצם מושג של חלוק דבר לחלקים השתמשה לשון זו בשרשים אחרים.

(כ"מ ט ט). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש כשם שחולקין בין כך חולקין בזמורות ובקנים (שם ט ח). מי שהיה נשוי שלש נשים כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים וכו' ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (כתוב' י ד). חלקו השוחפין והאריסין אינו יכול להשביעו (שנוע' ז ח). נפל הבית עליו ועל אביו וכו' יורשי האב אומרים הכן מת ראשון ואח"כ מת האב ובעלי החוב אומרים האב מת ראשון ואח"כ מת הבן ב"ש אומרים יחלקו וב"ה אומרים נכסים בחזקתן (כ"ב ט ח). אנו ואתם נחלק בשוה (יחזק' כתוב' י לג ד). הא לכם מאתים וזו וחלקום לעניים שכנסתי מפירות עבירה (שם שנוע' ז לו ד). נוהג שבעולם אדם גותן שדהו לאריסות והוא גותן זרע וגותן פעולה והוא חולק עמו בשוה (מד"ר שמות מא). — *וחלק דבר לחלקים: העצם בין כך ובין כך היה נבטש וחולק ימים אותו לג' חלקים (פרס' ג י). — *חלק את רגליו וכו': מותחין לו (להעוף) חוט של משיחה אם חולק את רגליו שתיים לבאן ושתיים לבאן טמא שלש לבאן ואחת לבאן טהור (חול' סה). — ופעול, דבר חלוק, נפסק: ראה מיס' חולקים או עכורים (מקוא' ח כ). — *וחלק כבוד לפלוני, נתן לו כבוד: משה היה חולק כבוד לאהרן ואמר למדני ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו למדני (מכ' כא, מס' דפסח' ג). שמשו חלק כבוד למלכות וכן הקב"ה אמר לו חלק כבוד למלכות (שם יג). רצה לחלק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו (תוספתא ברכ' ט ז). אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (יחזק' פסח' ד ג). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ' יט:). אמר להם הקב"ה (לנשיאי ישראל) אתם חלקם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת (מד"ר כמז' יד). שאו שערים ראשיכם אמר להם התגדלו שמלך הכבוד עליכם מיד חלקו לו כבוד וגשאו עצמן ונכנס הארון (שם טו). אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מבעינים אותי (תנחומ' שלח, סופספ' ט). — (ב) *חלק בין דבר לדבר, עשה הבדל ביניהם, *Unterschied*; *machen; faire différence; make distinction*: היא אנוסה והוא לא אנוס אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו ח). מה טבה בהמה לא חלקה בה בין שוגג למזיד לחייב

של צדקה וחי לקטים לעניים (ע"י יח). — (ב) חלק אותם בתוך, פזר אותם, הפיץ אותם, zerstreuen; to disperse; ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אֲחֵלֶם. ביעקב ואפיצם בישראל (נראש' מט ו). פני (י) יי' חלקם לא יוסף להביטם (אי' ד יו). — (ג) *חלק בין דבר לדבר, עשה הבדל ביניהם; כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ אמר לו ר' יהושע הן (ככול' לו). הבערה ללאו יצאת דבריו ר' יוסי ר' נתן ואמר לחלק יצאת (שנ' ע). — (ד) חלק בנגינה, עי' הפעיל החליק. — (ה) במלאכת החשבון, חלק מספר על מספר אחר, עשה חלוק; ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים כתוב אותם בטור אחד כל אחד כפי מעלתו ואח"כ כתוב החשבון שתחלק עליו בטור אחר (ספ' המספר לראש' ע).

— פע', חלק, חלק, חלקתם, חלקתה, חלקתם, אֲחֵלֶם, אֲחֵלֶם, אֲחֵלֶם, ויחלק, ויחלק, אֲחֵלֶם, חלק, בחלקם, — (א) כמו קל בנחץ הפעולה; בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (נראש' מט כו). ארדף אשיג אֲחֵלֶם שלל (צמות יט ט). הלא ימצאו יחלקו שלל (שופט' ה ל). שחזו לפניך כשמתח בקצור כאשר יגילו בחלקם שלל (שע' ט ב). ואת עצומים יחלק שלל (שם נג יב). ונות בית תחלק שלל (תה' סח יג). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גאים (משלי יו יט). — ואת הארץ; ועתה חלק את הארץ הוואת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהוש' יג ז). ויכלו מחלק את הארץ (שם יט נא). ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל (שם יח י). ונשפתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו (יוא' ד כ). וחלקתם את הארץ הוואת לכם לשבטי ישראל (יחזק' מז כא). ואדמה יחלק במהיר (דני' יא לט). אֲחֵלֶם שכם ועמק סכות אמרד (תה' ס ת). — ויחלק את הארץ, במשם' קבע לכ"א חלק לעשות בו דבר; ויחלק להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ"א יח ו). — *חלק קליות ואגוזים לחינוקות וברומה; לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לחינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). ובי מה תועלת יש לחינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא יישנו (פסח' קת). — *חלק רבושו בין בניו, וברומה; המחלק נכסיו על פיו (ב"ב ט ז). אמר רב במזכה להן (לבניו) על ידה ושמואל אמר במחלק (רבושו) לפניו והיא שותקת (נמ' שס קלג). — ומעות לעניים; מעות של פורים נתחלפו לי במעות

לכל חבורה וחבורה על מה נחלקו על מחיצות שאין מגיעות לתקרה (פירוש' עכ). שחרי סמיכה אינה אלא משום שבות ונחלקו בה גדולי הדור (מגי' טז). לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתיים וכ' על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתיים (ב"ב מא). אמר רשב"י תמיה אני האין נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריאת שמים וארץ (מד"ר נראש' ה). — ונחלקו בדבר; לא נחלקו ב"ש וב"ה בבא על אחות אשתו שלא פוסל את אשתו על מה נחלקו בבא על חמותו (יבמ' נה). — ובלי על או ב; הכל מודים שאין עושין אהל עראי בתחלה כיו"ט ואין צריך לומר בשבת לא נחלקו אלא להוסיף (שנ' קלז).

— פע', חלק, חלק, חלקתם, חלקתה, חלקתם, אֲחֵלֶם, אֲחֵלֶם, אֲחֵלֶם, ויחלק, ויחלק, אֲחֵלֶם, חלק, בחלקם, — (א) כמו קל בנחץ הפעולה; בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (נראש' מט כו). ארדף אשיג אֲחֵלֶם שלל (צמות יט ט). הלא ימצאו יחלקו שלל (שופט' ה ל). שחזו לפניך כשמתח בקצור כאשר יגילו בחלקם שלל (שע' ט ב). ואת עצומים יחלק שלל (שם נג יב). ונות בית תחלק שלל (תה' סח יג). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גאים (משלי יו יט). — ואת הארץ; ועתה חלק את הארץ הוואת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהוש' יג ז). ויכלו מחלק את הארץ (שם יט נא). ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל (שם יח י). ונשפתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו (יוא' ד כ). וחלקתם את הארץ הוואת לכם לשבטי ישראל (יחזק' מז כא). ואדמה יחלק במהיר (דני' יא לט). אֲחֵלֶם שכם ועמק סכות אמרד (תה' ס ת). — ויחלק את הארץ, במשם' קבע לכ"א חלק לעשות בו דבר; ויחלק להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ"א יח ו). — *חלק קליות ואגוזים לחינוקות וברומה; לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לחינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). ובי מה תועלת יש לחינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא יישנו (פסח' קת). — *חלק רבושו בין בניו, וברומה; המחלק נכסיו על פיו (ב"ב ט ז). אמר רב במזכה להן (לבניו) על ידה ושמואל אמר במחלק (רבושו) לפניו והיא שותקת (נמ' שס קלג). — ומעות לעניים; מעות של פורים נתחלפו לי במעות

(י) יש סוברים שהנוסחה לקויה. — (2) כך פרש כאן רשב"ם. ובגמ' ב"מ הגרסה מחלקין, ועי' ש. — (3) כך במשנה שבמשניות, ברוב הספרים, ובמשנ' שבגמ' מחלק, וכך אמנם הגרסה במשנ' עם גוף פרוש הערבי של תרמב"ם, הוצ' דר' שפירא. ורגלים לדבר, כי הגרסה החליק בהפע' היא העקרית, ומפני שלשון החליק בענין זה לא היה כל כך מבוזר ומוזן נשתנה לחלק בפעל במשנ' חלוק, ואלו אם היתה הנוסחה בפע' העקר

(ח): חצר מ ת ח ל ק ת לפי פתחיה (סס יא). — "ובחשבון: דמיון זה ד' ט' שכתבנו הוא הנשאר מן החשבון שלא יתחלק וכו' הנה הנשארים על הטור העליון ה' וגלגל וב' שהם ר"ה ולא יתחלקו יותר (ספ') כמספר לראש"ט כ). — "והתחלק מן פלוני, נבדל ממנו: מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ותחילתו עוברין על אותו מקום שנעשה לו גם היה מתחלק מחילותיו הוא ושש מאות האנשים שהיו עמו וכו' וגופלן על פניהם ואומרים ברוך שעשה לנו גם במקום הזה (מדר' תהלי' יח כ).

ב. חֲלָקִי, פ"ע, עת' יחלק, — היה חלק, glatt sein
être lisse, doux; be soft
פיו, חלקו דבריו: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רבו דבריו משמן והמה פתחות (תהלי' נס כב).

— ספ"ט, החליק, מחליק, להחליק, לחלק, — א ס"ט, החליק על דבר חלק, נעתק ממקום למקום בשפיפה על גוף חלק, gleiten; glisser; to glide
ובהשאלה החליק בתוך ההמון וכדומה, בקע והשתמש בדרך שלא ירגישו בו: יוצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק⁽²⁾ משם בתוך העם (ירמ' לו יב). — "ובמשמ' העקרי: בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו (פרקי' ייד). השוכר את החמור להוליכה בחר והוליכה בבקעה אם החליק פטור ואם הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בחר אם החליק חייב ואם הוחמה פטור (כ"מ ו ג). מחליקין היו לפני חלון של רבים ודורסים ולא נמנעין (פרס יב ד). עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק פירש טליתו עליה מפני הזכובין (ירוש' פסח' ו לג). ואילו הן סימניו (של סרים) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מחליק (ירמ' ס). — והחליק אליו, דבר לו חלקות, ובהשאלה בעיניו, עשה לו רמזים של פתוי וחלקות בעיניו: כי החליק⁽³⁾ אליו בעיניו למצא עונו לשנא (תהלי' לו ג). — והתחלק על פלוני, במשמ' של איבה, התנהג אותו בחלקות כדי להפילו ולהכשילו: גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו (משלי כט ס). — (ב) פ"י, החליק את הדבר, עשהו חלק, שלא יחיו עליו

— ספ"ט, "החלק, מחלק, מחלקים, — קנה מחלק, כמו מחלק: קנים המחו לקין⁽¹⁾ שבהן מעמידין את הגפנים (ב"מ קז). — ובמשמ' נבדל זה מזה: שאם נישאת לחמשה בני אדם שחיבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' נב).

— ספ"ט, התחלק, — התחלקו האדמה וכדומה, חלקו בניניהם: והתחלקו אתה (את הארץ) לשבעה חלקים (יהוש' יח ט). ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (ספרי כמד' קנ). מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא (סס). ביון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן וזו על זו ליטול עצה (סס קנ). עתידה ארץ ישראל שתחלק ל"ג שבטים שבתחילה לא נתחלקה אלא ל"ב שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף (כ"כ קנ). — ובכלל: ימכרו (הפרות) לאוכליהן ודמייהם יתחלקו לכל אדם (שבי' ט ט). היה (העצם) מתחלק לכל המשמרות (פרס ג י). קופה של צדקה נגבית בשנים זמנת חלקת בשלשה (כ"כ

קצת קשה למה זה נשתנה להפעיל. ובדבר משמע' מלה זו, הנה רש"י פרשה במשמ' חלוק בין שני דברים, ואמר: כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר שוהו חלוק יפה יותר משויימו שניהם כאחד. ע"כ. וגם הרמב"ם פרש אותו כלשון חלוק אלא שהוסיף לבאר, כדרכו, מה מהותו של חלוק זה, אמר וז"ל: ומחלק הוא אלומר אלד' יומרה אלומר פי אלומר פי עלי מריקה אלשי אלמקוול קבל אן יבדי אלמנ'ני באלמנ'א אלד' יבון באיוואה פי איקאע אלעוד אלחושית הכד'א פסר עלינא דאימא (גוף סערכי, דכ' ספירא). — ובתרג' העבר': ומחליק הוא הומר שזומר המומר מעין הענין האומר קודם שיתחיל המשורר לשורר שכנגדו נגנון הנבל נקרא בערבי אלחושית. ע"כ. ובכר דבר על התי' ש' ח פרו' דר' בכר בספרו על שירות התימנ' (VI 76) והמומר אברהם צ"ב, במאמרו (סאור א קעד). והנה יש לנו בזה עדות מסורה נאמנה שאופן זה של שירה ונגינה היה נהוג במקדש, ורגלים לדבר כי זהו גם סלה שבתהלים, ע"ש. — ⁽¹⁾ פרש הערוך במשמ' חלק, והוא מרגמ"ה, אמר וז"ל: אותן קנים המעמידין בהן הגפנים קלופין הן הקליפות שעליהן כרי שלא יכנסו המים בין הקליפה ובין העץ ומתלע שלא יהו אותן תולעין יוצאין ומתלעין הכרם. ע"כ. והביא עוד פרוש אחר: פ"א מעמידין קנים וקושרין עליהן הזמורות של כרם כדי שיהו האשכולות של הענבים תלויים כמו בדלית ולא יהו מוטלין על הקרקע. ע"כ. ורש"י כאן פרש בפרוש הראשון של הערוך, וכן רמב"ם: ומכר הקנים החלקים, אבל, המנהג של עבודת הכרמים מקיים ומאשר את פרושו של רמב"ם בגמ' ב"ב סט.

⁽¹⁾ עי' הערה לפרש בהלך. — ⁽²⁾ הסכימו כל הקדמונים שהוא ממושג חלק, במשמ' השתמש, ואמר ריב"ג: ועקרו להחליק וכו' וענין הכל רוך וחלקות. ע"כ. וכן שאר הקדמונים. וקצת חדרשים אמרו שהוא מן חלק, והכוונה לקחת חלק, אבל מה מעם משם שלאחריו? — ⁽³⁾ המליצה קצת קשה עם מה שכתוב אחרי כן.

ג. *חִלְקָה, ט"ו, — ברא, יצר, schaffen ; créer ; to create : רע מעין לא חלק אל על בן מפני כל דמוע הרמע (כ"ס גני' לז יג).

*חִלְקִי, ט"ז, — מין דג שנמכר עפ"ר מלוח, Hering : hareng ; herring : והפת והשמן שלהם וכו' והחילק (ע"ז כ ו).

חִלְקָה, ט"ז, כנ"ל חִלְקָתִי, — חלק אדמה, שדה, Acker, Feld ; champ ; field : בצרוף

עם שדה, חִלְקַת שָׂדֶה : ויִקַּן את חִלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָתַח שָׁם אֶהְלוּ מִיד בְּנֵי חֲמֹר אֲבִי שָׁכָם בְּמֵאָה קִשְׁמָה (כרלש' לג יט). ואת עצמות יוסף וכו' קברו בשכם בַּחֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חֲמֹר (יחזק' כד לב). ותהי שם חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה מֵלֶאֱלֹה עֲדֵשִׁים (ש"כ כג יא). השלכחו בַּחֲלֻקַּת שָׂדֶה נְבוֹת הַיּוֹרְעָאֵלִי (מ"ב ט כס). ויִקַּר מִקְרָה חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה לִבְעֹז (דו כ ג). חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לֶאֱחִינוּ לֵאלֹמֶלֶךְ מִכְרָה נַעֲמִי (סד ד ג). — ובלוי השם שדה : והערים יהרסו וכל חֲלֻקַּת טוֹבָה יִשְׁלִיכוּ אִישׁ אֶבְנֹו וּמִלְאוּהָ (מ"ב ג כס). וגם אנכי מִנְעֵתִי מִכֶּם אֵת הַגֶּשֶׁם בְּעֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לִקְצִיר וְהַמִּטְרֵי עַל עֵיר אֲתָת וְעַל עֵיר אֲתָת לֹא אֲמַטִּיר חֲלֻקַּת אֲתָת תִּמְטֹר וְחֲלֻקַּת אֲשֶׁר לֹא תִמְטֹר עֲלֶיהָ תִּיבֹשׁ (עמו' ד ז). ראו חֲלֻקַּת יוֹאֵב אֶל יָדוֹ וְלוֹ שָׁם שְׁעָרִים לָכֵן וְהוֹצֵתִיהָ בָּאֵשׁ וַיִּצְתּוּ עֲבָדֶי אֲבִשְׁלוּם אֵת הַחֲלֻקָּה בָּאֵשׁ (ש"כ יד ל). וכל החֲלֻקָּה הַטּוֹבָה תִּכָּאֲבוּ בִּמְבֹנִים (מ"ב ג יט). שא השלכחו בַּחֲלֻקָּה כְּדָבָר יי' (סס ט כו). רעים רבים שחתו כרמי בססו את חֲלֻקָּתִי נָתַנּוּ אֵת חֲלֻקַּת חֲמֹדִי לְמִדְבַּר שִׁמְמָה (ינ"א יב י). תִּקְלַל חֲלֻקַּתְכֶּם בָּאָרֶץ לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרִמִּים (איז כד יח).

ב. חֲלֻקָּה, ט"ז, מ"ד חֲלֻקָּה, חֲלֻקָּה, — סגולת דבר חֲלֻקָּה, Glätte ; lisse ; smoothness : ואת עֶרֶת גִּדְיֵי הָעוֹמִים הַלְבִּישָׁה עַל יָדָיו וְעַל חֲלֻקַּת צוּאָרָיו (כרלש' כז יו). — ובהשאלה, חֲלֻקַּת לשון

חֲלֻקָּה, glätten ; rendre lisse ; to smooth : ויחוק חרש את צֶרֶף מַחְלִיק פָּמִישׁ אֵת הוֹלֶם פֶּעַם (ישע' מא ו). השוחט כמגל קציר בדרך הליבחה ב"ש פוסליון וב"ה מבשריו ואם הִחְלִיקוּ שִׁינָה הָרִי הוּא כִסְכִּין (חול' א כ). — *והחֲלִיק בִּשְׁמֹן, בִּשְׁמֹן, או באיזה דבר אחר, עֲשֵׂה שִׁינָה חֲלֻקָּה : העגול מִשִּׁיחַ לִיקָנוּ מִחֲלִיקִין בְּתֹאנִים וּבְעֵנָבִים שֶׁל מִבֵּל (מעשר' א ח). הִמַּח לִיקָנוּ בְּעֵנָבִים לֹא הוֹכֵשֶׁר (סס). מפני שמחליק פניה בשומן חזיר (ע"ז לט). — ובהשאלה, החֲלִיק דבריו, לשונו, עֲשֵׂה אוֹתָם חֲלֻקִּים : להצילך מאשה זרה מִנְכָּרִיהָ אִמְרִיהָ הַחֲלִיקָה (משלי כ י). מוכיח אדם אחריו חן ימצא מִפְּחָדֶיךָ לִשְׁוֹן (סס כה כג). כי אין בפייה נבונה קרבם חיות קבר פתוח גרם לשונם יִחְלִיקוּן (תהי' ס י). אשר חלק ה' אליהם חלקם לכל העמים מלמד שֶׁהִחְלִיקוּן כְּדִבְרֵים כְּדִי לְטוֹרֵדן מִן הָעוֹלָם (ע"ז כס). — ועֲשֵׂה שִׁינָה חֲלִיקָה, שִׁיעָתֶךָ מִמְּקוֹם לִמְקוֹם כְּמוֹ עַל דְּבַר חֲלֻקָּה : הַשּׁוֹכֵר אֵת הַפֶּה לְחֵרוֹשׁ בָּהֶר וְחֵרֶשׁ בְּכַקְעָה וְכו' לְדוֹשׁ בְּתִבּוּאָה וְדֹשׁ בְּקִטְנִיּוֹת חֵיִיב מִפְּנֵי שֶׁהִקְטִינוּ מִחֲלֻקָּתוֹ (כ"מ ו ד). זה שמן אופקינון שמשיר השער וְזֶמַח לִיקָנוּ הַבֶּשֶׂר שֶׁל גּוֹף (מד"ר ס"ג, אתי מלכנו). — *והחֲלִיק בְּבָצִילִים וְכוּדוֹמָה, שֶׁלֶף שְׁלֹשָׁה יוֹתֵר בְּצִילִים זֶה אֲצֵל זֶה מֵתוֹךְ הַשָּׂאֵר וְהִנֵּחַ מִקּוֹם חֲלֻקָּה : הֵם חֲלִיקֵי בְצִילִים לְחַיִּים לְשׁוֹק וּמִקְיִים יִבְשִׁים לְגֹרֶן (פסא ג ג). הַמִּדֵּל בְּיֹתֵימִים ב"ש אוֹמְרִים יִגֹּם וְכֵן יִשְׂרָשׁ וּמוֹדִים בִּמְחֻלִּיק עַד שִׁיגוֹם אִיּוֹה הוּא הַמִּדֵּל אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם הִמַּח לִיקָנוּ שְׁלֹשָׁה זֶה בְּצֹד זֶה (שנ"י ד ד).

— *והחֲלִיק, וְהַחֲלִיק, — גִּרְמוּ לוֹ שֶׁהַחֲלִיק עַל דְּבַר חֲלֻקָּה : נִשְׁבְּרָה כְּדוֹ בְּרִשּׁוֹת הַרְבִּים וְהוֹחֵל חֲלֻקָּה אֶחָד בְּמִים אוֹ שֶׁלֶקָה בְּחִרְמִיהָ חֵיִיב (כ"ק ג א). (מי שאומר) שֶׁדִּחְפָּתָה חֲבֵרָתָה (פטורה) כ"ש שֶׁהוֹחֵל קָה בְּמִימֵי רִגְלִיהָ (ומי שאומר) שֶׁהוֹחֵל קָה בְּמִימֵי רִגְלִיהָ (פטורה) אֲבָל דִּחְפָּתָה חֲבֵרָתָה פִּשְׁעָה וּמִשְׁלֹמַת מֵה שֶׁהוֹיָקָה (גמ' סס נח). הַכְּנִים פִּירוֹתָיו לְחֹצֵר בְּעַל הַבֵּית שֶׁלֹא בְּרִשּׁוֹת וְכו' (והוֹקָה בָּהֶם בְּחֵמְתוֹ שֶׁל בְּעַה"ב חֵיִיב בְּעַל הַפִּירוֹת) אֲמַר רַב לֹא שָׁנוּ אֵלֶּא שֶׁהוֹחֵל חֲלֻקָּה בָּהֶן אֲבָל אֲבָלָה פִּטוֹר (סס מו).

ג. *חֲלֻקָּה, ט"ז, מִפְּנֵי גִּיחְלִיק.

(¹) בְּעֵרֶב חֲלֻקָּה.

(²) حلق

חִלְקִיּוֹת, ט"ז, — סגולת מה שהוא חלקי: כי אין להם חלקיות עד יתמוגו בפגישת קצתם (ר"מ נכוני, מו"נ א עג). ויקח הכח השכלי כללותם ועצמותם ויפשיט חלקיותם ויבדיל המקרים מן העצמים (מרפא לנפש, רפאל מנורלי לת.).

חִלְקִיק, ט"ז, — שהוא חלק, מחליק: ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים ואם היו עם זה חלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחשת הציני הנקראים טנג'האראת (אמונס רמא א ו).

חִלְקִיקִי, ט"ז, כי' מחלקק, — עשה שיהיה חלקק: מעמיקי שפה ומחלק לקי לשון עליהן הוא אומר יהי דרכם חשך וכו' (תד"א טו). ואם תהיה הסבה הקדמת הסתלקות קדם הקובץ (קאנון ג' ו כו). ולא יפלטו (הלחות) בקיא ולא ימעדו ברפואות המשלשלות הסתלקות יצטרך שתנקם וכו' או שתשימם עם הסתלקותם (שס ג א ב יא).

חִלְקִיקוּת, ט"ז, מ"ר חלקקות, — א) מקום חלקק. שאדם מחליק עליו ונופל, schlüpferige Stelle place glissante; slippery place: לכן יהיה דרכם להם בחלקקות באפלה ירתו ונפלו בה (רמ' כג יב). יהי דרכם חשך וחלקקות ומלאך יי' רדפם (תסל' לו ו). ב) בהשאלה, דברים חלקים, פתוי, רמאות: ובא בשלוה והחזיק מלכות בחלקקות (דני' יא כא). וגלוו עליהם רבים בחלקקות (שס לד).

חִלְקִיקוּת, ט"ז, — סגולת דבר חלקק: כי הסתלקות יחייב דחיית הקול פתאום ויהיה בחוש יותר חזק והשעירות יחייב המשך דבר אחר דבר ויחלש רשומו בחוש (אמונס רמא א ו). וכבר ידעת בשער האצטומבא איך תרפא חלקקות האצטומבא (קאנון ג' ו כו). אדם הולך בדרך בלילה חשיכה עד שיעלמו ממנו הדרכים וקרה לו עם זה מטר סוחף יהיה סבה אל קלקול הדרכים וחסלקותם עד שיהיה לבתו בתכלית הסכנה מהנפילה וההכשל תמיד (ידע' בדרכי, ספרדס א).

חִלְקִיקוּת, ט"ז, לנק' קיחת, — מטבע החלקקות: ונתחיל בזה מהשלשול החלקקותי וכבר ידעת בשער האצטומבא איך תרפא חלקקות

כי אם למשוש השעירות והחלקות לאחת מג' סבות (ר"י אכרנאל, מולדות). חלקות ושעירות וספוגיות ובקשיות (סקד' תנ"י ספ').

חִלְקִי, ט"ז, לנק' חלקק, — של חלק, Teil; partiel; partial: ואם היו משלי אלה החלומות במה שהיה מיוחד לאיש אחד או בדבר חלקי לא נאמר שהוא נבואה (אמונס רמא א א). כי הנבדל במה שהוא נבדל יפעל בכל מי שהוא מוכן לקבל פעולתו מוולת שתהיה לו השגה בחלקי חלקי במה שהוא זה חלקי (רלכ"ג, מלחמ' ס' ג ד). ונקרא החי והעצמה המינים החלקיים כי הסוג הגוון יחלק לחי ולעצמה לא זולת זה (מלות סניין י). שהדתות אף אם יסכימו בעניינים הכלולים כמו מציאות השם ושכר ועונש ודומיהם הנה הם חלקות בעניינים החלקיים ולזה יתחייב בהכרח שיהיו לדתות עקרים חלקיים בהם תבדל הדת האלהית האחת מוולתה ובחקירה מן העניינים החלקיים סכנה עצומה לפי שכל מי שיבחישי אחר מעקרי הדת החלקיים הנה הוא יוצא מכלל בעל דת ההיא (סעקריס א א). וכמה טובים אלו המעשים למי שיתעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחיית מחויבי המשפטים ההויים (ר' קלוי', אגר' כע"א ס). ואין תבדל אצלנו באלו שלש השונות בשלילה החלקית אבל אנחנו נבחר תמיד שתהיה לשוננו בשלול חלקי (מלות סניין כ). הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקית וזה שני מינים אם שיהיה החומה הכללית בחיוב והחלקי בשלילה כאמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם אינו חי ואם שיהיה הכללי בשלילה והחלקי בחיוב (כל מלאכ' סניין, מליסה). וכן הדין בכל גליוה וגליוה חלקית (רלכ"ה, קדוה"ט להרמב"ם יו י). שברוממין אותו הפלוסופים (את האלהים) מידועות החלקיות (כוזרי א ד). ומה שאמר בכל הדברים הנפרדים הוא ענין לא ימצא כמהו במלאכות החלקיות כי הם לא יספיקו בכל הדברים (טופת לופים א א). אמר נ' רשד בפירושו לספר שמים ועולם וז"ל הגלגל בכללו הוא כמו בעל חי וזאת התנועה היא כמו התנועה מקומית כב"ח ואמנם שאר התנועות הנמצאות בגלגלים הם כמו התנועות החלקיות הנמצאות באברי הב"ח (מנח' קנא' לנ"י מפיסא 31). כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר וכו' והשנותיו הם כלליות לא חלקיות (שס 37).

(1) עי' ערך חלקקה.

(2) משק' פעלעל, אדמרם, ירקק, מן חלק.

האצטומבא (קאטן ג יו כ יו).

חלש א. ממנו יחלש, חלשה, יחלישה, חלש, א. חלש, חלש, *חלשה.

חלש ח. מ"ר חלשים, — מי שאינו חזק, מי שהוא רפה כת, Schwächling; faible; weak.

קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כתו אתיכם להרבות ומזמרותיכם לרמתיים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט"ז). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' (שם טו). חלש זווין בידו (אדר"כ ט). אם יהיה הגבור שבגבורים למטון והחלש שבחלשים למעלה נוצח הוא (מד"ר שמות כד). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (תפ"ל חנוכה, כימי מתתוס). — וגם בדברים לא בע"ה, ואמר המשוור: שים מלחך בלשוני ובלבי רוחך, ובנכלו החלש השפיע נא כחך (יל"ג, מלחמ' דוד כפלט' ה).

חלש א. פ"י, עת' יחלש, — עשהו חלש, גבר עליו, שבר אותו, schwächen, besiegen.

חלש א. affaiblir, défaire; weaken, vanquish. יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב (שמות יו יג).

— יבזיג: ולולי תפלת משה היה (עמלק) חולש את ישראל (ראש"ע שמות יו יג). כי הוא (היין) חולש הגידים המביעים אותם ומוליד חלאים רעים (שעש"ט ל' וכדא).

— (ב) פ"ט, עת' יחלש, נהיה חלש, schwach sein être faible; be weak, ובמשמ' יותר חזקה, נפל בלי

כת החיים: וגבר ימות ויחלש ויבוע אדם ואינו (איוב יד י). — *וחלשה דעתו: ואפילו ישראה אותו (את החולה) נטויו למות אינו אומר לו צו לביתך שלא

יחלש דעתו (מד"ר קטל' כי נרוב). — ופעול *חלשה, חלשה: ומעשה בר"ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל (דא"ר י).

משל לשני אתלימים אחד חלוש ואחד גבור נצח הגבור לחלוש וגמל עטרה בראשו (מד"ר שמות כא).

אם יהיה הגבור למעלן והחלוש למטה על אחת כמה וכמה (שינוצח הגבור) (טס כד). שכן לבהאדם ומחשבתו עומדת לו במקום מראה ספירית לקבל

מחשבות וזולתו קצת קבול חלוש (ידע' ספניי, פ' תה"ט טו). יש אנשים חלושי ההרכבה צריך כמה תרופות להשיבם (שכט יסודס ז).

— יחלשי המציאות, במשמ' יקרי המציאות: ואלה ענינים חלושי המציאות מאד נעלמים (אמוס רמס א).

— *חלש: — כמו קל, ואמר הפיטן: רגש ולחש

ועת לרתו נחש, וברשפיו הכחש ובחלש בחלש ולא חש (יולר שנת זכור, אן קולץ). — והמשורר אמר: יגוסון מאשוני בחלשים, לעפעפי והם בעים וגדים (ר"י סלי, ארס).

— ובדקדוק, אותיות נחלשו, שאינן יוצאות בהברה: דע כי ארבע (אותיות) האלה האלף וההא והויו והיור נחלשים במלים (תש"ו מנח' ודוגס, ערך הכות).

— *חלש, — כמו קל, ואמר הפיטן: שחת מבצר מחלשי וחורשי, מלון קצו נתנו דורשי (יולר שכס"ג, יסעי).

— ומצוי בספרות: וכאשר ראו הרועים שהיהודי היה מחלשי עניינם הרגוהו (שכט יסודס ו).

— והחלשי דעתו: אל תגנה מקח חבירך ואל תחלשי דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (תפתי זכס קכב).

— *חלש: כוה שחולש ומשחית (פסיק' רכתי, זכור). — *חלש: שבו (במזל מלה) יתחילו הימים להסוף על הלילה והחמה עולה אל גבוה והחום מתגבר והקור מתחלש (אוס"א לר"א נר חיי"א ג).

מתחלש ומתכחשת מתרדלת והולכת (ערך, ערך מתנוסס). ואף הוקנים כמו כן בשמת חלשים שערם מתלבן (מקוני, תוריע). או יתחלש שכלו ויצא מדעתו

בי לא יוכל לקבל השפע העליון שהוא בענין בן וזמא (מנח' קנא' לר"י מפוסק 104). עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים ובשש"א צדיקים מתגבר ואם לאו שמתחלש והוא סובל כל העולם (הריוקני, כדא"ש).

— *חלש: ממנו בחלש, *חלש.

— *חלש: פ"י, עת' יחלש, — א) חלש על פלוגי, הטיל חלשים, השליך גורל, Loos werfen; jeter

le sort; cast a lot: איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש² על גוים (ישע' יד יב). — ב) *חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein

*חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein werfen; jeter dedans; cast in: בראשונה היה

הקונה בית (חומה) נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט

רק בעברית, ועי' הערה לקמן.

— *חלש: פ"י, עת' יחלש, — א) חלש על פלוגי, הטיל חלשים, השליך גורל, Loos werfen; jeter

le sort; cast a lot: איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש² על גוים (ישע' יד יב). — ב) *חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein

*חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein werfen; jeter dedans; cast in: בראשונה היה

הקונה בית (חומה) נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט

רק בעברית, ועי' הערה לקמן.

— *חלש: פ"י, עת' יחלש, — א) חלש על פלוגי, הטיל חלשים, השליך גורל, Loos werfen; jeter

le sort; cast a lot: איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש² על גוים (ישע' יד יב). — ב) *חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein

*חלש את כספו וכדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein werfen; jeter dedans; cast in: בראשונה היה

הקונה בית (חומה) נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט

יִהְיֶה (יִהְיֶה), חולשה, ש"י, — כמו חלש: וזה ידוע הוא שהשיבה היא לחולשת החום שיוצא מן הגוף ובעת ההיא יתקרב גוף האדם ויחלש חומו הטבעי (שער כסמים ד ה). עד שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישניהו בזה לאות או חולשה (אמונה כמ"א ו). וקרה לו (לכן וומא) כאשר יקרה למביט בשמש הבטה חזקה אשר תכנינה עיניו לרוב מאוד השמש ולחולשת כח הראות שבעין (מנח' קנ"א לר' מפס"א 104). דומה למי שורצה לזון לנער היונק בלחם ובשר ויון שימיתוהו בליספא לא, למי שאלו המונות הם רעים אבל ימיתוהו לחולשתו ולעכלם (מנח"מ רלח).

יִהְיֶה (יִהְיֶה), ש"י, — כמו חלש: מרוב חלשות של אדם בשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה (רש"י שנת קנ"ג). — ובפי העם במשמ' התעלפות: חלך אצל כותל של איספלקריו וראה אותה ונפלה בחלשות ובאתה הוא אליו וניערתו (ספ"מ לר"י).

יִהְיֶה (יִהְיֶה), ש"י, — שם צמח עו הריח, ובמזן כן השרף ממנו, *Tenfeladreck; assa fatida*: אין שורין את החילתית בפושרין אבל נותן לתוך החומין (שנת כ"ג). הקושט והחם וראשי בשמים התיאה וזה חליתית והפסלן וחלות חריע (פוק"ג ס). וקורט של חליתית (פ"ו כ"ו). התיאה וזה חליתית והאלום (טכ"י א ס). מי חליתית מותר לשתותה בשבת שמואל אמר חליתית עצמה מאכל בריאים הוא (ירוש' שנת כ"ו ג). הלעיטת חליתית מרפה (חול' נח). לקוח חליתית הוא לסרן אדם וחליתית לבן (אסף הדפא 38).

חם (חם), ש"י, כנ"ל חמי, חמיה, חמיה, מ"ר חמים, — א) אבי בעלה של אשה, *Schwiegervater (Vater)*

1) בארמ' חולשא: דקשה (החדרל) לחולשא דלכא (נכ"י מ). חולשא דכחן גדול (יומ' כו).
2) במשקלי השמות שבמקרא נמצא משק' פעלית, נפרית, ולא פעלית, וולתי אולי חתית. שבשלמים ראוי להיות חתית (כד"ק). בסור' חליתא, בערב' חליתא (a), חליתא (b), ובלשון ההמונית חתית (c), וכבר החליט פרנקל (S. Fr. Aram. Lehw. 140) כי זו מלה שאולה מארמית. ולא נחברו מקורו. ויקראוהו במצרים אלכביר, הנדב"ל. — ואמר: שם: מ"מ דמינקבה לחו למעיניה. משקל אב, אח, אחת המלות היותר קדומות

לו התקין הלל הזקן שיהא חולש (י) את מעותיו בלשכה ויהא שוכר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויפול את מעותיו (ערכ' ט ד).

חֲלָשִׁים (חלשים), ש"י, מ"ר חלשים, — גורל, *Loos; sort*; lot: ומטילין חלשין על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות (שנת כ"ג), ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל ובכולם לקו בני עשו בחלש לקח עמלק שנאמר ויחלוש יהושע (פסיק' דר"כ, וזכר). ואין מטילין חלשים על המנות אבל מטילין חלשים על בשר הקדשים ביום טוב כדי לחבב את המצוה (רמב"ם, יו"ט ד). — ואמר הפימן: דרש וחקר מאוד חלש הטל דק וחלד לבונן בקן עתותי טל (כ"א קליר, תפי' על, אהר"ה). מי יוכל לשער כל הפקודים, אשר בתכל ובחלש לא נפקדים (יולר פ' שקלים). מי מנה ופקד בחלש ופורים, פקדם פוקד בחמוש ספרים (שס מופק, עין ענ"ס). וזרו אצל שיעור עם בפור חלשו, עלה כימין הגביה אמר מן לאשו (פליח' מוסף יו"ט, אכפרה). בעדם הלו מלך ומשרתיו מצביעים, ומאו בחלקו עלו מחלשים שבעים, וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (יולר אחרון ספס, אדני חלד). — ובמשמ' חלק: פי שנים בנחלת חבלו, תחת מחלל יצוה מחוללו, וועד נחול בחלש גורלו (יולר גש"ת, אברי העס). מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחלשי לחונגי בכ"פ (יולר כ סכות, אחרון). וכל עניניו חרטה, וחבלו מכל הנעמק, וחלשי מכל השפרת (יולר יו"ט, מי יתנא).

יִחְלֹשׁ (יחלש), ש"י, — רמיון כח: זכר נקורים ישלח חלש בלבו ורוון (רמב"ם, תרומה ס). במרם בוא ימי זקן וחלש עלי גועם ימי ג'ער (שס"ט). ואני קמן מאד ונפתי חרל ונאלה ונתעב, אין בומה שיחוק מחולש ולא מה שישביעך מרעב (בן סמך וסגור כ).

המושג האחרון אינו מתישב יפה, כי במושג זה אין צרך במלה על. השבועים קראו אסנב כל במקום על, אך מליצה זו כמו"ב אינה טבעית כ"ב, ורק על פי הדחק אפשר לקבלה, ועדיף לקבל המליצה חולש על בלי שום הנהגה בכתוב ובמושג גורל שנותן להמליצה הרבה עז. ורוב החדשים אינם מודים במשמעה זו של חלש שאינה נמצאת במקרא. ועי' לקמן הערה שאחרי זו והערה לעיר חלש. — 1) כבר גזרו העורך ורש"י ואחרים חלש זה במשמ' המיל, מן חולש על גוים ומטילים חלשים. ולוי, שפרש במשמ' שבר, נדחק חסם.

2) עי' למעלה, בחערה להשרש ולהפעיל.

3) חלש (b) חלש (c) חלש

des Mannes); beau père (père du mari)
 father-in-law (father of the husband)
 : ויגד (בלת יהודה) לאמר הנה תמיה עלה תמנתה
 (כראש' לח יג). והיא (תמר בלת יהודה) שלחה אל
 תמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה (שס כס).
 ותשמע (בלת עלי) את השמועה אל הלכה ארון האלהים
 ומת תמיה ואישה (ש"א ד יע). אמרה מת בעלי ואח"כ
 מת חמי תנשא ותמול כתובתה (יכמ' יס ז). הלכה
 מקבר בעלה לבית אביה או שחורה לבית חמיה (כתוב'
 ט ו). ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך
 להגיד שבחה בבית אביה (פסח' פו). היא שמת חמיה
 (ירוש' מו"ק ג פג). ועדיין כשהוא כועס עליה (הבעל)
 אומר לה לבי אצל כתובתך התקיננו שיהיו מניחין אותה
 בבית חמיה (כתוב' פג). כל כלה שהיא צנועה
 בבית חמיה וובה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים
 (סוט' י:). — ב) גם במקום ח'חן, ואמר בן סירא:
 אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים מוד (ב"ס נני'
 לו י). — ומצוי במשמ' זו בתלמוד: ההולך לשחוט את
 פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית
 חמיו (פסח' ג ז). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא
 בעדים אינו יכול למעון טענת בתולים מפני שמתיתחד
 עמה (כתוב' א ס). שבת חמיו באין אצלו לשבת
 שבייה (תוספתא כ"מ ת כס). שפעם אחת הייתי
 מהלך בדרך לבית חמיו והיה עמי משוי ג' חמורים
 (תעל' כא). חתן הדר בית חמיו (כ"כ לת). מעשה
 באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרונות של כרי יין
 ושל כרי שמן וכו' והלך ועמד על פתח בית חמיו
 והוציאו בוס של חמין ושתה ומת (סס קמו). בנוהג
 שבעולם אדם דר אצל חמיו ועובר לצאת מביתו
 (פסיק' דר"כ שמו). שכל מה שאירע לזה (ליעקב)
 אירע לזה (ליוסף) וכו' זה נתברך בית חמיו בשבילו
 וזה נתברך בית חמיו בשבילו (מד"כ כראש' פד).

חם, חם, (א) ת"ו, לנק' חמה, מ"ד חמים, חמות, —
 החם מן קר, האש היא דבר חם, השלג הוא דבר
 קר, warm; chaud; warm: זה לחמנו חם
 הצטידנו אותו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם (ירוש'
 ט יב). היה מהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם
 טמא (נדפ' מג). — ולק': הרודה פת חמה ונתנה

של הלשון. בערב' חם' א, ארמ' חמא, אשור' אמ.

(א)
 ח

ע"פ חבית של יין (מכסר' ג). — ומ"ר: אשר בגדיך
 חמים בהשקט ארץ מדרום (לוי' לו י). — ב) ש"ו,
 דבר חם, בפרט מ"ד חמים, מים חמים וכדומה: (ממלאה
 אשה) קומקום חמין אע"פ שאינה שותה ממנו אלא
 בוס אחד (ירוש' חלה א נח). רשע זה דעתו נקייה
 ואינו שותה חמין שנעשו צונן (סס תרומ' ח מה).
 חמין כל זמן שמעלין הבל הרי אלו מותרין
 (סס). גותנין חמין לתוך צונן אבל לא צונן לתוך
 חמין (סס שבת ג ו). שמואלין חמים על
 גבי מכה בשבת (סס ט יב). לא ימול אדם עריבה
 מלאה חמין ויתננה על גבי מעיים בשבת (סס יט
 יו). חמין שהוחמו בי"ט וכן חמים שהוחמו מערב
 שבת לשבת (סס נילא כ סא ג). כיצד הוא עושה
 גותנין ברמץ או גותן לתוכן חמין כל שהן (סס
 נדס ג ג). בורה שזסיקה בגפת ובעצים משהין עליה
 חמין שלא הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל
 צורכו (שבת לו:). לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין
 ובין בצונן (סס לט:). אין מוגעין חמין ושמן מעל
 גבי מכה בשבת וכו' (ולא שנה לך) בין חמין
 שהוחמו בשבת לחמין שהוחמו מע"ש (סס קלד:).
 מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין
 להברותו (יומ' פד). והלך ועמד על פתח בית חמיו
 והוציאו בוס של חמין ושתה ומת (כ"כ קמו).
 קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארת אצלי
 ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי בוס חמין (כדל'
 כד). — ומליצה, פלוגי אינו נכוח בחמים, בחמי חמים,
 ר"ל אינו מרגיש אפילו דבר שנאמר בפרוש: אמר
 להם (ר"א לתלמידיו) כמדומה אני שאתם נכיים
 בפושרים עכשיו אי אתם נכיים אפילו בחמין חמין
 (ככר' טו:). — ובפרט מים חמים טבעיים גובעים מתוך
 האדמה ומשמשים לרפואה, Thermquelle; thermes
 הרוחץ בחמין טבריא לא יולפו עליו אחרים (תוספתא
 שבת טו כ). פסח שנתבשל בחמין טבריה (ירוש' סס
 ז י). אסרו להן את הויעה והתירו חמין טבריה ועדיין
 היו רוחצין בחמין האור ואומרים בחמין טבריה
 רחצנו אסרו להן חמין טבריה (נכלי סס מ). מפני מה
 אין חמין טבריא ביירושלם כרי שלא יהו עולי רגלים
 אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמין טבריא
 דיינו וגמצא עליה שלא לשמה (פסח' ת). ואיזהו
 מכוה לקה בעין באבן כגפת בחמין טבריא ובכל
 דבר שלא בא מחמת האור (חול' ח).

חם, חום, — א) מקור מן חם, עי"ש. — ב) ש"ו,

ויתן לפניהם (כרלש' יח ת). מים שאל חלב נתנה בספל
 אדירים הקריבה חמאה (שופט' ט כס). ורפש וחמאה
 וצאן ושפות בקר הנישו לדוד ולעם אשר אתו (ש"ב יו
 כט). חמאה ורפש יאכל (שע' ז יס). והיה מרב עשות
 חלב יאכל חמאה כי חמאה ורפש יאכל כל הנותר
 בקרב הארץ (שס כג). נהרי נחלי דבש וחמאה (לויכ
 כ יו). וינקחו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת
 בקר וחלב צאן (דכר' לז יגיד). כי מין חלב יוציא
 חמאה (משלי ל לג). — והשתמשו במשם זה גם הסופרים:
 ראוי שישתה חלב בקר מסוכך מוסר ה מה מ אה (קאנון
 גיד ט). — ובהשאלה, חמאה של תורה: במי אתה
 מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שונק משרי אמו
 עליה (כרכ' מג). — שהתורה נמשלה לחלב ואמר כי אם
 חמץ אותה בשומך יד לפה תשיג חמאתה והיא
 כונת התורה (מלמ' התלמוד, כרלש'). — ומ"ר חמאות:
 חלקו מחמאות⁽¹⁾ פיו וקרב לבו רבו דבריו משמן והמה
 פתחות (תהי' נה כג). — והשתמשו כך גם הסופרים, ואמר
 המשורר: ערבים הם ומשמן לכל חך מאד רבו וחלקו
 מחמאות (כמכ"ט, אגד' חמת על סומן). וחלקו (דברי השיר)
 מאד מחמאות ורבו כשמן והמה לחומדן פתיות (סוף,
 תכשיט ט, קדק'). חבה ראש ופתן שפתה, ואם תחיה
 ותעד נומה וחליתה, שפתיה חמאות חמת תנין מקיאות
 (סוף, שומ' ליוס"כ, בתכשיט). והוא ענה אותם תמיד
 בחמתאות פיו (ח' מפו, אה"ל יא). פוררתי בתועבותיך
 פצמתי בחמתאות לשון רמיה (שס כג). — ב"השומן
 היוצא מן החלב כשמוחצים אותו, Butter; beurre
 butter: וחמתאות (של חלב הרחלים) דשנה משאר
 החמתאות (אסף כרפ"ט 16). ואשה נכרית מותרת
 לעשות את החלב ואת חמתאות (הלכ' קטוב' לרי' גאון,
 גיט'). החמתאה של עכו"ם מקצת הנאונים התיורה וכו'
 שהרי הקום שבתמאה אינו מעורב עם החמתאה
 וכו' שאם לקח חמתאה מן העכו"ם ובשלה עד שהלכו

להחלק העבה השמן שמתהווה על פני החלב וגם להשומן
 היוצא מהחלב החמון, וכמו שנראה מהכתוב כי מין חלב.
 והקדמונים פרשו חמאה כמשמעה זו, וכן תרגם רסע"ג
 סמן, ובמשם זה נקבע השמוש בספרות אחר כך. — ⁽¹⁾
 לפי דעת רוב הקדמונים והחדשים צריך לנקד מחמאות,
 משמוש צרויה, והכונה: יותר מן חמאות, ובהרבים של
 חלקו הכונה לדברי פיו. — ואמר ריב"ג: והקבוץ חלקו
 מחמאות פיו הפתח במס' במקום הצרי והשעור חלקו מן
 חמאות אמרי פיו. ע"כ. אך זה דהוק, ועכ"פ אין ספק כי
 כונת הנקוד המסור היא שמחמאות הוא רבים מן מחמאה,
 ועי' ויה.

ככל חמו, מנולת דבר חם, Wärme; chaleur
 heat: עד כל ימי הארץ ורע וקציר וקר והם וקין
 וחרף ויום ולילה לא ישבתו (כרלש' ח כג). ב"הם צח
 עלי אור כעב מל ב"הם קציר (שע' יח ד). והיה כעין
 שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא
 חם והיה עלהו רענן (יכמ' יו ת). ציה גם חם יגולו
 מימי שלג (לויכ כד יט). בעת יורבו נצמתו בחמו
 גרענו ממקומם (שס ו יו). — *חמא, במקום חמו:
 מטרונא שאלה את ר' יוסי אמרה לו אפשר יוסף בן
 שבע עשרה שנה היה עומד בכל חמא וי' היה עושה
 הרבר הוה (מד"ר כרלש' כו). — ואוצרות החם בשמים
 לפי אמונת ההמון: מערב משם אוצרות שלג ואוצרות
 ברד וקור וחום (מד"ר כמד' ג). — יוחם הטבעי
 שבונוף בע"ח: האדם כאשר יוקין יתולד בו חום
 נכרי זה חום הנכרי מדרכו שילבן השער (כל מלאכ'
 הגיון, מוסת). — "זמן מומני השנה, מן חצי אב עד
 חצי חשון: חצי סיון חמו וחצי אב קין חצי אב
 אלול וחצי תשרי חום (כ"מ קו:). וכשהיא (החמה)
 הולכת ממול סרטן אריה ובתולה הולכת מגלגל רקיעה
 יותר מתשעים חלקים וכו' והיא הולכת בהם צ"ב יום
 וכו' והזמן הזה הוא הנקרא חום וכשהיא מהלכת
 מראש מאזניים עד סוף קשת וכו' והזמן הזה הוא
 הנקרא חורף (ספ' הפעור לר"ח כ"ח הנסיון ג).

*חור החם וכו'. — אש, עי"ש. — חרה. —
 חרון. — להב, התלהב. — נסק, הסיק, כדי לחמם
 הבית. — *פושרים, קצת חם. — צמר, צימורמרת.
 — קדחת. — קר וכו'. — רתח. — שמש, חמה.

חמא⁽²⁾, מסנו חמאה, *חמאיות, ואולי מחמאה.

חמא, — עי' חמה.

חמאה⁽³⁾, ש"י, מ"ר חמאות, — א' חלב עבה ושמן
 וקצת קרוש וחמון, Dickmilk caille-lait
 curled milk: ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה

⁽¹⁾ במה"ג הוצ' דר' שכטר: חמא.

⁽²⁾ עי' הערה לחמאה.

⁽³⁾ באשור' חמת, חלב עבה, ושומן החלב.

בארמ' חמאתא. בערב' לא נמצא שם קרוב לוה. ולא
 נתברר מקורו של שם זה. ומחמאות שבהא שם מלה
 זו נראה כי קראו בשם זה חלב עבה, קצת קרוש, כעי
 הלבן הנהוג עתה אצל הערבים. ונראה כי שמש שם זה
 גם להשומן של החלב, כמו בערב' משמשת וזדה א) גם

חדעי (יולר שנת חוסמס, אסוכין). קמתי נצבתי בחמד הרים, ורצתי אצתי בזהרים, סתחתי אמלי בנטוף מורים (יולר א' פסס, שלחין). — ואמר המליץ: ואל ישתמש בחושיו אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן חירועים בחשבים והמפורסמים בחמד (רש"ג, תק' מדות הכפ').

חמד, פ"י, עת' יחמד, בחמדה, — חמד דבר, רצה להשיגו, התאוה לו מפני שהוא יפה, טוב, ערב, וכדומה, *Begehren; désirer; to desire*: לא

תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך (שמות כ י). ולא יחמד איש את ארצו (שם לד כד). פסילי אלהים חשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך (דכ"ו ו כס). כי יבשו מאילים אשר תחמד ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). ותמדו שדות וגזלו (מיר' כ כ). ההר תחמד אלהים לשבתו (תהל' סח י).

חמד רשע מצור רעים (משל' יכ יכ). עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון. חמדו להם (שם א ככ). לשאך מאשת רע מחלקת לשון נכריה אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם ו כד-כה). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמד וד כבוד יותר מלמודך (אבות ד).

ואת לוקח (ירוש' ע"ד מדנ). חלב חומד שנאמר אל תחמד יפיה בלבבך (מד"ר קהל, דכנתי). — ואמר הפיוס: נפשי תמדה בצל ידיך, לדעת כל רו סודך (שיר' הכבוד לשנת, אנהיס). נפש וכל אשר לה נוטלים, מלחמוד אלה עין תעלים, למה היהיה בפלילים (יולר א' שנוע').

תחמדות. קרוץ מחמר מה מועיל, חמד ומתאוה את שאיבו שלו (כ' שנוע'). שכן רעך. — ונכנ': ואראה בשלל אדרת שגער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וכו' ואחמדם ואקחם (ירוש' ו כא). ונראה ולא מראה ונחמדו (ישע' נג כ). — ובפרט התאוה בין ור"ב: בעלי היה בדרך וחמדתי (נדה כ). — ופעול חמד, חמדנות: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל תחמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן (נכ"ש' כו יס). אמר להם הקב"ה איך אתם משמינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה ואני הפך בו (פסיק' רכתי לו). וזון כמותך יאכר בן חמוד כזה ובחור שנתן לך הקב"ה למאה שנה (מד"ר יושע א). כי הוא (חדש גיסן) חדש אהוב וחמוד. ומתוק לכל בשר, (רש"י ספ"ג י"ג).

— *חמד*, — א) שהכל חמדים אותו, *begehrungs-würdig, reizend; désirable, agréable* ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עין נחמד למראה וטוב למאכל (נכ"ש' כ ט). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי

צחצוחי חלב (רמב"ם, מלכ' אסור' ג' יו). החמאה של גוים הרי היא בכלל חלב וגבינה וכו' ובש"כ לפי שהיא לחה ואינה עומדת לגמרי בגבינה (שו"ת רש"א ק"א). למה נהגו היתר בחמאה ואיסור במבושלת כי לפי דעת הרמב"ם החמאה אינה מותרת עד שיבשלוה (תשנ"ג י). למה אוסרין במקצת מקומות החמאה של עכו"ם בפסח עם היותם מתירין אותה כל השנה בולה (סס רית). שראיתי במלכות שוואב"ן שאוכלין החמאה של גוים ואין מוחין בידם (שערי דורא עת). אשר שאלת בענין החמאה שראובן תיקן החמאה לשמעון ושמעון מכר החמאה בחוקת כשרות ואמר שראובן תיקן חמאה זו וראובן מכחישו (שו"ת רמ"א סו). איש יהודי הביא עמו משה של חמים והניח בתוכם גוד אחד מלא חמאה מהותכת של גוים והיה בדרך נבקה הנוד לתוך החמים ויתערבו בחמאה (שו"ת פרי סלך, י"ד יא). שנותנין החלב בלילה תחת אויר הרקיע ועולה בסיון ויעה למעלה ומלקטין אותה מע"ג החלב ואח"כ מקישין בחלב ונקפאת החמאה (סל' קטנ' לרי' חגי' א). שאפשר להיות בחמאה חלב טמא (שו"ת מ"ס שאל א מג).

חמאיות, ש"ג, — סגולת החמאה: החלב מווג על צד האמת מממיות וגביניות וחמאיות (קאטן כ"א א). ואותות (הדם) הרקוק מן החזה שחרות מראהו ועביו וקפואתו לארך המהלך עם חמאיות מה וקצף (סס ג' כ כ).

חמד¹, ממנו חמד, חמד, חמדה, חמוד, חמדה, מחמד, מחמד, חמדה, חמדה, חמדנות.

חמד, פ"י, דבר שאדם מתאוה אליו, דבר יפה, שמוצא חן בעיני רואיו, *Begehren; désir; desirableness*: על שדים, ספרים על שדי חמד על גפן פריה (ישע' ל"ג יג). בתי גויות בניתם ולא תשבו בהם כרמי חמד נטעתם ולא תשתו את יינם (עמוס ס יא). לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם (יחזק' כגו). — ומצוי בספרות: ובתבו (ע"ב וקנים לתלמי המלך) אלהים ברא בראשית אעשה אדם בעלם וברמות וכו' לא חמד אחד מהם נשאתי (מגי' ט). — ואמר הפיוס: דרכי הורים דעי, וינקח חמד משעי, דירת משכנותם

¹ (בערב' חמד a) הלל ושבת, ואחמד b) מצא חן.

שכיות החמדה (ישע' ב יו). ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמ' ג יט). וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר' ז יד). רעים רבים שחתו כרמי בסמו את חלקתי נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה (ירמ' יב י). והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו (יחזק' כו יב). — חמדת נשים, כנוי לאחר האלהים (1); ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין (דני' יא לו). — הלך בלי חמדה, בלי שמחה: יצאו מעיו (של יהורם) עם הליו וימת בתחלואים רעים ולא עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו וכו' וילך בלא חמדה (2) ויקברוהו בעיר דוד ולא בקברות המלכים (דס"ב כ טא-כ). — ומצוי בספרות: נמיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל התרת לה לצאת לחוץ לארץ (ירוש' מ"ג ב טא ג). ולמה מוציאין את התיבה לרחובת של עיר לומר בלי אחר של חמדה שהיה לנו גרמו עונותיו. שיחכוה (סס תע"ג כ סה). ג' מתנות נבראו בעולם וזה באחת מהן נשל חמדת כל העולם וזה בחכמה וזה בכל וזה בגבורה וזה בכל וזה בעושר וזה בכל (מד"ר נמד' כג). בקש כסף וזהב והם חמדה שנאמר ובאו חמדת כל הגוים בקש נשים והם חמדה שנא בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך בקש כנים והם חמדה שנא' והמתי מחמדי במנם הוי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה ומהו כל מחמד עיניך דבר שהיא חמדה מתוך חמדה זו התורה שנאמר הנחמדים מזהב ומסו רב (סס שמות ג). כל חמדה שהיה מתאזה משה ליבנס לארץ המסת אותו כעיש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן (סס דנ"ג ב). כל בלי חמדה שיש לי בתוך ביתיך מלי וצאי (פסיק' דכ"ה ל). — חמדת עיני: יצתה (בתו של הכה"ג שנשחט) בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (סס כו). — חמדתה של האשה, ויפה: אני נותן את בתי ככתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך ויכבדה (מד"ר סה"ט, כרס סה). — ובמשמ' תאזה בכלל לכל דבר: היהודים בעלי חמדה ועשו פירוש (בענין הנשך והרבית) להנאתם (סנט יסודס ו). החם דה אב המוטאה וכבר אמרו רז"ל שרשע אחר מן החמדה בא לעכו"ר כל עשרת הדברות (מורס כאלע"י סכג). וחושבים שיוכלו להשיגו (את העושר) בחריצותם ומתעסקים

(1) לפי דעת קצת החכמים כנוי להאלוה אדוני

— (2) י"מ מבלי שהמדוהו.

תאזה הוא לעינים ונחמד העין להשכיל (סס ג ו). אוצר נחמד ושמן בונה חכם וכסיל אדם ויבלענו (משלי כא כ). הנחמדים מזהב ומסו רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהי' יט יא). — ב) במשמ' געשה ופה וחמוד: ובאשר גדלה תמר כן נחמד תאזה (ח' מפו, חס"ג ג).

— ספ', *החמיר, — עשה שיחמ"ד: יפי ונעים יחמיר עין ומשניהם צמחי שדה (כ"ס גני' מ כב).

— ספ', *חמד, — כמו חמד: גזל ועריות נפשו מחמדן ומתאנה להם (תני' יא). כנסת ישראל שהיתה מצפה ומחמדת אימתי יחזיר הקב"ה את שמחתו אף הקב"ה מחמד ומצפה אימתי יחזיר לביתו (ילק' מביני, תהי' לא מד). למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו (קט"ו נמד' ככ יח).

— נפ', *נתחמד (1), — כמו חמד: למען למעשה וידך תכסוף תתחמד נפשך (מד"ר וקר' לא). בוראך מתחמד לך פמליא שלו מתחמד לך ותורתו מתחמד לך (סס קהל, נך אלו). ארץ שנתחמדו לה אבות העולם (תנחומא שלח, כוספ' טו). בשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוהתכם שכן מתחמדין וחוזרין למקומם (מד"ר סה"ט, אני לדודי). שהיה (שישק) מתחמד מתי ימות שלמה שהיה יודע שאין בנו שליט כמותו (סס). חבמי ישראל ותלמידיהן שמוסרין עצמם למות באהל וכו' ומתחמדין ומתאווין ומצפין שאם ימצא אחד מהם פקח בד"ת שתגזר נפשו עליו (תהי' ח יג). — ואמר הפיוט: שרש מהתנגוד ולחתונם אל תתחמדו (אזכר' לרסע"ג). — ובמשמ' שחמדו אותו: שבעיני כולם היא ספוארת ומתחמדת היא הדרך ישרה (מנח' ויטרי תסס).

חמדה, ס"ה, — כמו חמד: הוא ישסה אוצר כל בלי חמדה (סס"י יג יס). כבד מכל בלי חמדה (נחו' ג י). ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל בלי חמדה (דס"ב זכ כו). ויבאזה בכלה עם בלי חמדת בית וי' (סס לו י). וגם אליהם עם נסביהם עם בלי חמדתם כסף וזהב בשבי ובא מצרים (דני' יא ח). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (ס"א ט כ). ובאו חמדת כל הגוים (תני' כ ז). ועל כל אניות תשיש ועל כל

(1) בסגנון ארמי: ואימת דהות ההיא כשירתא עלת קימוי הוה מאריך רוותיה מתחמד מישמוע שיעתה (ירוש' תע"ג סו ד).

תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך. ישאל הא' מהם וינתן לו ולב' ויתן בפלים והנה החמדן לא רצה לשאול כרי שיהיה לו כפל מאת המקנא וכו' (דל"ג' ח"ו כו). גם ראוי למלכים מדה שלשית שלא יהיה חמדן אבל יהיה שונא בצע (כ"י אכנענאל, ש"א יב). וזה גם זר בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן וכלבי, ועת קשרו סגניו בו ואחיו הלא אדם בקישרו שם בכוזבי (סוף תלונה על הונן). הלא היהודים עם כסף וזהב לדרון לשרים שיתכנו אל המלך שיקח נכסיהם לעשות מלחמותיו ויניחם בדתם והשיב להם המלך אקרא בין המלכים מלך חמדן ויאמרו כי לא שאלתי מביילת ישו אלא לשיבואו לפשרה של ממון (סנט יודס ט). המסתפק שבע ואם הוא עני והחמדן רעב ואם הוא עשיר (עמר הסכמה).
חמדות, ש"ה — מדה החמדן: אין נטיה מהאסור עם החמדנות (עמר הסכמה).

חמה¹, ממנו חומה.

חמה², ש"ה, מ"ר חמות, — (א) בומן הקדום רק במליצה שמש, Sonne : soleil ; sun ; וחמה הלכנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בחר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הלכנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (שם ל. כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלכנה ברה בחמה (ש"ש ו'). קדר הלכתי בלא חמה (ח"ו כח). — ומצוי אח"כ בדבור הרגיל של העם: ואת הצונן (גותנים) בחמה בשביל שיחמו (שנת ככ ד). אמור כיצד ראיית את הלכנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה (כ"ס כו). הנודר מרואי החמה אמור אף בסומין שלא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותו (דל"ג גו). אחד (עד) אומר בחמש ואחד אומר בשבע עדותן במלה שבחמש חמה במורה ובשבע חמה במערב (סנ"ס ג). ושאין לה (להסוכה) שלש דפנות ושחמה מרובה מצילתה (סוכ' א. א). התחילו הם (ר"א בן עזריה ור"ע לקרא ק"ש) וכבר היתה חמה על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א. ה). ממקום שהחמה וורחת באחד בתקופת

כל ימיהם בחמדתם להעשיר (מנור' המאור יא). כדי להפריש האדם מחמדה ואת (לגשים) ולהצילו מרשת זו הממונה לכל ילכד בה (שם יט). הוציא חמדתו בפיו עובר בלא חמוד (חוקני, דבר' ס"ח).

חמדה, חמודה, מ"ר חמדות, — (א) עי' חמד. — (ב) ש"ה, כמו חמדה: בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות ועשה למבצרי מעוים (דני' יא לח-לט). ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים (שם מג). אמרו (מלה"ש) לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות וע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו (שנת פח:). — כלי חמדות: וימצאו בהם לרב ורכוש ומגרים וכלי חמדות וינצלו להם (דסי"ז כ כה). — לחם חמדות: לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי (דני' יג). — איש חמדות: דניאל איש חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך (שם יא). אל תירא איש חמדות שלום לך (שם יט). — הוא חמדות, הוא נחמד, רצוי: ואני באתי להגיד כי חמדות אתה ובין בדבר (שם ע כג). — חמדות העולם, הרברים היותר טובים שבעולם: שמואל הקטן נטל כל חמדות שבעולם והלך לו (מס' שמע' ת). — חמדות הנפש, מה שהנפש חמדת: אל תלך אחרי לבך וכוהך ללכת בחמדות נפשך (כ"ס גני' ס כ). — ובמשמ' המעלות המובנות של הנפש: חמדות הנפש כגון החכמה וכו' (אגרי' עלי' פיסמנאל, סוף ג' נוסכנג). — וחמדות הגוף, המעלות היופות של הגוף: חמדות הגוף כגון היופי והבריאות וכו' (שם). — ואמר הפיסמן: ותגלה פלאצר אבל את פריי, חמדותי פשט וגם הציל עדיי, ללחלח ולתבור נשא את שביי (ק"ל' לת"כ, שומרון).

חמודין, ש"ה, — כמו חמד: ומה יענה הבא מענה ומה חמדון הבא מחמדן ומה יתרון לבא מיתרן (ראב"ע, מכת' לר"ש אבן גלמט).

חמדין, ש"ה, מ"ר חמדינים, — מי ששבעו לחמד כל דבר: ומי שהחמה הואת (חקנאה) גוברת על טבעיו הוא מנונה כי היא מביאתו לחמוד ואין הנדיב חמדן (רש"י, ג' תק' מד' הנפ' הקנאה). ושם יגיע ענין החמדן שיגוול (שם). ואמר אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מנח' הפנינים יח). כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לוולתו ויבחר הרע לו ולוולתו יותר משוב לו ולוולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך ספני הכירו

¹ בערב' חמי א, הגן על, היה עליו למחסה.

² מן חמם, עי"ש.

תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אילו פני מזרח (שם ערוכ' ס כג ג). מימיה של חמה לא ראתה פנימחה של לבנה (שם ר"ס כ נח). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם). שבשעה שהחמה זורחת היו הנוצצים מנתוין ממנה (שם סוט' כ יח). ובשחרית זורחת החמה והכיר פתחה של מערה (שם ינמ' יו יס ד). עושה לה צל והיא גדילה מחמתן (שם שני' כ לג ד). עוף אחד יש בכרכי הים וחרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונים (כרכ' לו). ונכנסו לבית"כ והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפורו העבים זורחת החמה (שם כז). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה (שם נט). לא יצאה חמה מעולם מקרן מזרחית צפונית ושקעה בקרן מערבית צפונית ולא יצאה חמה מקרן מזרחית דרומית ושקעה בקרן מערבית דרומית (ערוכ' נו). חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב (שם). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מהרקיע ובלילה למטה מן הקרקע (פסח' לד). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהריבכדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת ביישוב כדי לבשל את הפירות תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא לייבש את הורעים (שם). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ' כח). שלשה גקדמה להם חמה בעבורן משה ויהושע וגקדמון בן גוריון (תענ' כ). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (כ"כ פכ). כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש נגז והקב"ה מקדיר עליהם חמה כבתקופת תמוז וכל א' וא' מבט בסוכתו ויוצא (פ' ג). מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים (שם). כיון ששקעה עליו (על אד"ה) חמה אמר אוי לי שבשביל שסרתי עולם חשך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובהו (שם ת). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה

היה נתצורו העבים זורחת החמה נתנבה הארץ (מד"ר ויקר' לס). — *החמה קופחת, מכה : שאין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא בשעת קציר (יכוש' ינמ' יס יד ד). שהחמה מכה בעת הקציר (מד"ר רות, כוכב כ כג). תינוקות של בית רבן משמר הרב אותם שלא יצאו ויטבעו בנהר וכדי שלא יבאו ויכו זה את זה וכדי שלא תכה אותם החמה (תד"א כ). — *נין, הנן החמה : ויהי באשמורת הבקר זה היה עם הנן החמה (מכ' כשל ד ס). למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנן החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנן החמה ולא הניחו גדול (שם). משיאור המזרח עד שתנן החמה ארבעת מיל (יכוש' כרכ' א א). כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות מעלות השחר ועד הנן החמה (פסח' לג). אחד אמר קודם הנן החמה ואחד אומר לאחר הנן החמה עדותן במלה (פסח' מנ). — *דרמדומי חמה : בשלקטום (את התאנים) עם דרמדומי חמה (יכוש' מעשר' ד נח). בשניקבר עם דרמדומי חמה (שם סוכ' ג מת). יקרב של שחר עם הנן החמה ושל בין הערבים עם דרמדומי חמה (שם פסח' ס לא ג). לאחר שהיה מהלך בדרך עם דרמדומי חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה (פסח' דרכ' קומי אורי). — *שקיעת החמה : משקיעת חמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח' לג). — *גלגל חמה : התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (יכוש' כרכ' א כ). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום בדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע בחרש המנסר באדום (יומ' כ). אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מל העולם תלאה הקב"ה בגלגל חמה (כ"כ יו). א"בנאי נסתכלתי בשני עקביו (של אברהם) ודומים לשני גלגלי חמה (שם נח). זה יהושע וכו' שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולמין מסוף העולם ועד סופו (מד"ר כראש' ו). וזו עוף מהור הוא ובשעה שהוא פורח מבסה גלגל חמה (שם יט). שחור גלגל חמה לאחוריו בימי חזקיהו (שם אסח' פתיח' פרש' ג). — *סרים חמה, עי' סרים. — והחמה ביחס לזמן תקופתה שלפיה הוא חלקו השנים : נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגויים לחמה (מכ' כח, מס' דספח' א).

מוכים ללמוד לפי ש ח מ ה ל ו כ ח בחכמות ובנבואה
ובשררה והנהגת הנזק וייתס אליו הכח החיוני ונגה
יש לו כח ההשקט והשמחה וכו' ובוכב מעורר דברי
ריבות ולו כח לצבור ממון ולעשות חיל (פרדס רמונים
לרש"ט ספרוט, סדר נזיק). תקח קולמוס מכסף צרוף
ביום ה' שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו מממי וזרר
וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה
ותן ותעשה קלף שיהא תכלית עבודו ביום א' שהוא
יומו של חמה הממונה על השולמונות וכאשר יהיה
הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום ב' בשעה ראשונה
מן היום (מנ' סתר, מיוחס לסרמכ"ס). ומגלגל מאדים
כח הבורה והכעס ומגלגל חמה כח היריעה והזכירה
ומגלגל נוגה כח התאוה (מנח' קנח' לר"י מפסא 55).
שכתי ומלאכו והוא נפשו קפיצאל והשני צדק ונפשו
צדקאל והשלישי מאדים ונפשו סמאל והרביעי חמה
ונפשו רפאל והחמשי נוגה ונפשו ענאל והשיש כוכב ונפשו
מיכאל והשביעי התחתון לבנה ונפשה גבראל ועליהם
שולטים המזלות שני מזלות בכל כוכב חוץ מחמה
ולבנה שאין שולש עליהם כי אם מזל אחד לכל אחד
(משנ' חסידים, המלאכים והרקיע ח). מיכאל על שבת
ממונה כריאל על צדק ממונה גבראל על מאדים
ממונה רפאל על חמה ממונה חסדיאל על נוגה
ממונה צדקאל על כוכב ממונה (רזאל סנדול ז).
סמאל (ממונה) על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה
ענאל על רקיע נוגה (מנח' קנח' לר"י מפסא 34).
-- ובמשמ' *חם, בפרט חם השמש: ישב לו
בחמה וצינה כרי שיצטער (ירוש' יומ' ח מד ד).
השכם ואבול בקין מפני חמה ובחורף מפני הצינה
(פסח' קינ). כפתו בחמה ומת בצינה ומת חייב סוף
חמה לבא סוף צינה לבא פטור (סנה' עז). מלך בשר
ורם יש לו כמה מקומות אחד של חמה ואחד של
צינה (דל"ר ז). ששה דברים מחזירין את החולה
לחלו וכו' התגלחת זה חמה והברד והשחלים והגורגור
(פרקי רבנן הקדוש ו). בניסן שהוא כשר לצאת בו
לדרך לא חמה קשה ולא צינה קשה (מד"ר
כמד"ג). היכן אני משכים בקיץ מפני חמה
ובחורף מפני הצנה (שם שמות ג). -- *יומות חמה,
עונת השנה שחם השמש שולט בו, והוא הקיץ, והוא
ההפך מימות הגשמים: אלו מפסיקין למיאה הנחל
והשולולית וכו' בימות חמה ובימות הגשמים
(תוספתא פסח ח). ואלו הן ימות חמה משתעקר
תבואה מתוכה (שם סנה' ז ג). בימות חמה חם

שנים וחמישים שבתות יש בשנה חמה (מד"ר כמד'
יד). חשבון ימות חמה שם"ה ימים ורביע יום תקופת
שנה חמה ארבע מתשעים ואחד יום ושבע שעות
ומחצה (פדר"א ו). שאין לך חדש מעיקרו כי אם ללבנה
בלבד ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנה
החמה הוא הרחבת הלשון וכו' או מפני שחדשי חמה
קרובין במדתן לחדשי לבנה או מפני שהלבנה מתחדשת
בכל חדש וחדש מחדשי חמה וקראו לחלק אחד מי"ב
חלקים בשנה חמה חדש מפני שהלבנה מתחדשת בכל
חלק מהן (ספ' הענין לר"א בר חייא ז ח). שנה החמה
יש מהכמי ישראל שאומרים שהיא שם"ה יום ורביע יום
שהוא שש שעות ויש מהן שאומרים שהוא פחות
מרביע היום (רמב"ם, קדוש"ט ט ח). כי המחלף הנראה
לחמה במזלות ע"פ הקו המורה הוה בכל זמן קצוב
הוא שיקרא המחלף האמיתי בזמן הקצוב ההוא (יפו"ע
לר"י ישראלי ג ח). -- לקחה החמה קדרה: ו ב ש חמה
לוקה סימן רע לגוים וכו' ובשחלבנה לוקה סימן רע
לשונאיהם של ישראל (מכ"י נח, מס' דפסח ח). בזמן
שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כלו (סוכ' טו). בשביל
ארבעה דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ולא נספד
כהלכה וכו' ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (דל"ר ז).
-- וחפה בתור אחד המזלות שהאמינו לפנינו שיש
להם כח ושלטון על העולם: ואלה הן כוכבים בעולם
שבעה חמה¹ נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק
מאדים (ספ' ילוס ד ד). חמה ממונה על המאור
ועל החשך להבדיל בין היום ובין הלילה (נריתא דר"ש
ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות
ושמן כל"ש צמח"ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים
חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר"א
ו). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשנייה
צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה
ואחריו כוכב ואחריו לבנה וכו' (רש"י שנת קנ"ט).
מזל כוכב הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך
הילוכו ותקופותיו וטעו אצלו המיד (שם קטו).
כוכב חמה הוא ממוסך ומרופף וכו' ובהלכו נשמת
האדם וכת הכינה (רל"כ"ע, רל"ש חכמה ד). ודע ששלש
שעות הראשונות שמשרתים חנ"ך (חמה נוגה כוכב)

— ¹ ומי שגולד בחמה, בסגנון ארמי: האי מאן
ד בחמה (שגולד במזל חמה) יהי גבר ויותן יהי אכיל
מדיליה ושתי מדיליה ודוהי גלין אם גניב לא מצלח
וכו' האי מן דכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא
ד חמה הוא (שנת קטו).

מהלכת בנובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פס' לד:). — והשם חמה בלבד: כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים מטורה (מעשר' ג ז), נחיל של דבורין פורסין עליה סדין ב ח מ ה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (יורש' שנת ד ז), מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין ב ח מ ה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פס' כו.). — כמו ח'מ, Wärme, Hitze; chaleur; heat: מקצה השמים מוצאו (של השמש) ותקופתו על קצותם ואין נסתר מַחַמָּתו (תה' יט ו.). — וביחוד ח'מי יותר מהרגיל המתעורר בנוף בע'ח, ח'ם של חל', קרתת, Fieber; fièvre; fever: מעשה שחלה בנו של ר'ג שגר שני ת"ח אצל ר' הניא בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו' אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו' באותה שעה חלצתו חמה ושאלו מים לשתות (נכ"כ לד:). חלצתו חמה נותנין לו כל ו' להכרותו (שנת קלו.). אין מכקירין את החולה אלא למי שחלצתו חמה (נדר' מא.). קור וחום חמה חבאבית (מד"כ נכ"אש' לד.). מלמד שהכניסה בו שרה (בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואבאבית (ספ' נג.).

א. **חַמָּה** (1), ח'מ, סמ' חַמַּת, מ"ר חַמַּת, — (א) כעס עז (וחרון וקצף (2), Zorn, Wut; colère; anger; wrath: חמה אין לי מי יתנני שמיר ושיח במלחמה אפשרה בה אציתנה יחד (ישע' כו ד). כי קצף לוי' על כל הגוים וְחַמָּה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ספ' לד ב). ויטשם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (דכ"ר כט כו). ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול (ינ"א כ"א ס). ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מ"כ ס יד). כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דכ"ר ע יט). כי גדול האף והחמה אשר דבר יי' אל העם הזה (ינ"א לו ז). הרף מאף ועזב חמה (תה' לו ח). אבזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (מס' לו ד). מתן כסתר וכפה אף ושתר בחק חמה עזה (ספ' כ"א יד). בשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בזכין ור"ע משחק וכו' (פס' קא.). — וסמ' (1) ריב"ג סובר שהוא מן חמה ולא מן יחם כמו ההדשים — (2) בערב' חַמָּה (א) קצף.

(a) אֶחָד

חַמַּת: ותפחד תמיד כל היום מפני חַמַּת המציק (ישע' נ"א יג). חַמַּת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (מס' יו' יד). — ונכ"כ: הנני מקבצם מכל הארצות אשר הרחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול (ינ"א לו ז). ואדרבם באפי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ותושע לי ורעי וחמתי היא סמכתני (ספ' ס). אל באפך תוביחני ואל בחמתך תיסרני (תה' ו ב). בי בלעז באפך ובחמתך נבהלנו (ספ' ז). אשר הפך יי' באפו ובחמתי (דכ"ר כט ככ). וחמלך קם בחמתי ממשחה היין אל גנת הביתן (אס' ז ו). הקרע ב ח מ ת ו ועל מתו (שנת יג ג). שנחלקו בור"א ור' יוסי עד שקרעו ס"ת ב ח מ ת נ (ינ"א לו ז). — והפ' יג ח מ ת ו: אמר לו הקב"ה גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפגי חמתי בו ומחריבו וישראל יצולין (פס' ק' רנ"ב ב). — ותשתמש הלשון בשם זה בפעלים הללו: בָּעַר, יָצָא, מָלָא, נָצַח, נָתַח, עָלָה, להתחזות הכעס והחרון, ולפעולתו על חולל: והיה אם ת על ח חמַת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם (ש"כ י"א כ). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה (אס' ג ה). ובראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה (ספ' ס ע). נתמלא עליה חמה להרגה (מד"כ שמות א'). בא המלך ויצא כרמו מחובלו ונתמלא חמה וירד על הלסמים (ספ' לו). פן תצא באש חמתי ובערה ואין מכבה (ינ"א ד ד). הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל. (ספ' כג יט). ויקצף המלך מאד וחמטו בערה בו (אס' א' יב). עד מה יי' תפתר לנצח תבער כמו אש חמתי (תה' פ"א פ"א). בי גדולה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מ"כ כ"ו יו). בי גדולה חמתי יי' אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו על דברי הספר הזה (ספ' יג). הנה אפי וחמתי נכתב אל המקום הזה (ינ"א ז כ). כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם (ספ' מז יח). ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם (ספ' מד ו). ומי יקום בחרון אפו חמתי נכתב כה באש והצרים נתצו ממנו (מס' א' ו). ולא תתך חמתי בירושלם ביד שישק (דכ"כ יכ ז). ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה (ספ' לד כס). — בלה את חמתי: בלה יי' את חמתי שפך חרון אפו (א"כ' ד' י"א). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכל ייתי חמתי במ (יחזק' ו יב). והרמתי את הקיר אשר סתתם תפל וכו' וכל ייתי

אותך אליהם ושנתו והתגעשו והתהללו (זכ' כס י"ה).
היו משקה רעהו מספה חמת¹ ואף שבר לשון
הביט על מעוריהם שבעת קלון מכבוד שתה גם
אתה והערל (חנ' כ"ה י"ו). — (ג) ארס של הנחש
וכדומה² Gift; poison : ושן בהמת אשלח במ עמ
חמת וחלי עפר (דנר' לז כד). כי מגנן סדם נפגם
ומשרמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מורת למו
חמת חנינם יונם וראש פתנים אכור (סס לז-לג). שגנו
לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתיו (תה' קמ
ד). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי
ו לד). וראו עינו בידו ומחמת שדי ישתה (לויכ
כא כ). כי חצי שדי עסדי אשר חמתם שתה רוחי (סס
ו ד). — (ד) "כנוי למלאך חבלה : שמעו חמשה מלאכי
חבלה וביקשו להיוקו (את משה) ואלו הן אף וחימה
קצף משחית ומכלה (מד' דנר' ג). מהיכל זה
מתפשטים שני רוחות ושמן אף וחימה ואלו ראה
מרע"ה בדרתו מן ההר ואמר כי יגרתי מפני האף
והחמה ותחת ידם כטה אלה ורבויות מלאכי חבלה
(רש' חמ' כמ' יכ"א יג). ומהיכל השלישי של הקליפות
יוצאים שני רוחות הנקראים אף וחימה ומתם יוצאים
כל אותם השלוחים ההולכים לקטרג לאותן ההולכים
בדרך הישר להסית אותם (עמ"ס עולם הכרי' ית).
— וחמא, כמו חמה : ויצא בחמא גדלה להשמיר
ולתתרים רבים (דני' יא מד).

ב. חֲמָה, ש"מ, מ"ר יחמות, — כמו חמאה : ברחץ חליכי
בחמה³ (צור יצוק עמדי פלגי שמן (לויכ כט ו).
— ואמר המשורר : רבו ניביו משמן גם חלקו אמרי
מיו מחמות, ובתחבולות שכלו תמצא נופת מסוך עם
מי חמות (כמ"ס, תרשיש א קמס).

חֲמֹד, מ"ר חמודים, — (א) עי' חמד. — (ב) ש"ו,
כנל' חמודו, כמו חמדה : בתוכחות על עון יסרת
איש ותמס כעש חמודו⁴ (תה' לט יב). כי לא ידע
שלו בבטנו בחמודו לא ומלט (לויכ כ כ).

וזו הוספה (אולי קודם על הגליון) לפרש את שם החמה. —
צ"ל חמתו, ומפח מקביל למשקה, ועי' מעור, ספה. —
בערב' חמה (א), ארס העקרב וכדומה.

³ כבר התנחנו בפרוש מלה זו הקדמונים, אך
הסכמת רוב הקדמונים והחדשים שהוא כמו חמאה.

⁴ ו"א כי הכונה בחמודו זה להגוף (ריכ"ג). —

את חמתי בקיר ובמחנים אהו (סס יג יד-י). — שפך
חמתי : שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (זכ' י
ס). באהל בת ציון שפך באש חמתי (איכ' כד).
אשפך חמתי עליך ובלתי אפי כך (יחזק' ז ת).
ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם
ובהמה (סס י"ט). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד
חוקה ובזרוע גבויה ובחמה שפוכה אמלך. עליכם
(סס כ לג). — והנחת חמתי : וכלה אפי והנחת
חמתי במ והנחמתי (יחזק' ס יג). והנחת חמתי בכך
וסרה קנאתי ממך ושקפתי ולא אכעס עוד (סס י"ז מ).
וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי אני
יי' דברתי (סס כז). — ומלאתי חמתו : ואת חמת
יי' מלאתי נלאיתי הכיל (זכ' ו יא). בניך עלפו
שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר חמלאים חמת
יי' גערת אלהיך (ישע' נא כ). — והפעלים שוב, שָׁכַח,
להפסקת הכעס : וישבת עמו ימים אחדים עד אשר
תשוב חמת אחיך (נחש' כז מד). פינחס בן אלעזר
בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל
(במד' כס יא). וזכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה
להשיב את חמתך מהם (זכ' יח כ). ויאמר
להשמירם ולולי משה בחירי עמד בפרץ לפניו להשיב
חמתו מהשחית (תה' קו כג). ישוב נא אפך וחמתך
מעיוך ירושלם (דני' ט י). כשך חמת המלך אחשוורוש
זכר את ושתי (אסתר כ א). ויתלו את המן על
העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה (סס ו
י). — ומ"ר : שארית חמת תחגר (תה' עו יא). —
איש חמה, בעל חמה : איש חמה יגרה מדון וארך
אפים ישקוט ריב (משלי י"ט ית). נקם יי' ובעל חמה
בנקם יי' לצרו (נחום א כ). איש אף יגרה מדון ובעל
חמה רב פשע (משלי כט ככ). — וכמ"ל, איש חמות :
אל תתער את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא
(סס ככ כד). — חמת אלהים, קללה : ויריחהו אלכסגדרום
אל תוך הפחת ויאמר לך לחמת האלהים כי בן
נאה לעשות למגלה סודות המלך ותעלומותיו (יוסיפון
פרק ו). — (ב) כנוי ליון עז, מרחיח הדם, עושה את האדם
כמו משגע¹, berauschend. Wein; vin capiteux.
heady vine : קה את כוס היין² החמה הזאת
מיד והשקיתה אותו את כל הגוים אשר אנכי שלה

— ¹ בערב' חמא (a) אש היין. — ² כבר אמרו החדשים כי

שאינה בעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה (מו"ק כד.).
— ובכלל, כח פעולת דבר מחמם: שהחמם יפה למכה (מד"ר כראש' מת). יש ליסודות ולשמש ולירח ולבוכבים פעלים על דרך החמם והקירור וההרטה והיושב (כזרי"א עו.).

*חמום, — עי' חמם.

*חמום, ש"ן, — סה"פ מן חמם: אלו רבים על אלו בחימום ממון ואלו רבים על אלו בחימום דברים עד שנתחתם גור דינם (מד"ר כראש' לא).

*חמוץ, ש"ן, — סה"פ מן חמץ: אף ע"פ שפגם הוא (חמוץ יותר מדי) לענין אבילה שבה הוא לענין חימוץ עיסות אחרות (כש"י ע"י סת.).

*חמוץ⁽¹⁾, ש"ן, מ"ר חמוצים, — כמו חומץ: למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפמו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז). — ואמר הפיטן: ללמדנו היטב חמוץ צינו לאשור, ברכות יחשור, ומרורנו יעשור (סליח' כ עשי"ת, שנת הכסא).

*חמוץ⁽²⁾, ת"ו, סמ' חמוץ, — צבוע בצבע אדום מאד, *hochrot; rouge; reed*: מזה בא מאדום חמוץ⁽³⁾ בגדים: מבצרה זה הדור בלבשו וכו' טרוע אדם ללבושך ובגדיך בדרך בנת פורה דרכתי לכדי ומעמים אין איש איש אתי ואדרבם באפי וארמסם בהתמי ויו צחם על בגדי (ישע' סג א=ג). — ואמר המשורר בלשון נופל על לשון: שמע אובל ושותה מסתקים, ומסותים לבד לזכש חמוצים, מקום אכול עשה משפט ושתה, שפ"מ יתום וסות אשר חמוצים (דמכ"פ, תרשי"ח).

(¹) משק' עשוק, עי' זה, כך קצת הקדמוני' (לקו"ק רכת), וכך ברט (Barth § 27 g) ואחרים מהחדשים, ופרשו אשרו במשמ' ישרו בדרך טוב. ורוב הקדמונים פרשו כמו חמוץ, פעול, מפני אשרו שלפניו שפרשו במשמ' חזוק. (²) רק בעברית. עי' חמץ, ועי' הערה שלקמן. — (³) אמר ריב"ג: אמוץ בגדים אדום הבגדים והוא כמו סוסים ברורים אמצים. ע"כ, וכך בעצם משמ' המלה פרשו כל הקדמונים ורוב האחרונים, אך מקורו לא נתברר. ריב"ג תולה לא ידוע בלא ידוע, יען עצם המלה אמוץ מספקה, עי' ערך אמוץ, קצת החדשים קבעים לזה שרש מיוחד ג'אמץ, אך אין לו אח בשאר הלשונות, וקצתם משבשים וגרסים חסור במקום חמוץ, והוא כמו בערב' חמר, אחמר א. — עי' שרש חמר.

כלם תהו והמודיהם בל יועילו (ישע' מד ט). — ג) 'כנוי לנזק האדם, לברשו⁽¹⁾, ואמר הפיטן: הם אסרום להביא רבועות, לכן מס חמוץם באבעבועות (יולר כ ססה, כפסר מכות). — ובמשמ' בן: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שלגולה אל בית דין הגדול שלארוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב חמוד מוד ארוננו וכול' וצוינו. וקראו אותה לפנינו (תשו' הנא', הרכני ר). לבית דינו שלארוננו שרירא ראש ישיבת גאון יעקב חמוד ארוננו חנניה (סס שטא). רבי' שרירא ורבי' האיי חמוד ודל (כ"ג גאון, מפתח לנכ"ל יג). ולפני חמוד יו השרים היקרים והחכמים הגאדירים (מכת' כ"י בן תנח' לנ"ד נכד הרמב"ם). — ואמר הפיטן: זכור ברית איש חמוד, אשר לפניך עקדו, ושלה את ידו, במאכלת שחוט יחידו (סליח' ערה, אדוני סאדונים).

*חמוד, ש"ן, — סה"פ מן חמד: כתוב בתורה לא תחמוד תימוד יש לבם (פסיק' רכתי כ). כל חמוד שחומדים בני אדם בתאות נשים וחמוד בתים ועבדים ושפחות (פי' י' הדנרות: לנסי כן נח י). בי החמוד שרש כל עון וכו' שהחמוד של כרם נבית גרם שלש טהן עדות שקר ורציחה וגולה ובא על זה הענין הראוי וכו' שהתאוו מביאה לירי חמוד (מלמ' סתלמוד', יתרו). עויבת התאוו וחימוד מה שביד האנשים וההסתפקות כמה שחנן השם לעבד (אמוס רמס ג א). — ואמר הפיטן: מורא וכבוד אב ואם, הרהקת חמוד בתים ותאות נשים (מוס' א שנוט', תולאת). הרהק באור חמודים, קשוט לשון למורים (יולר א ססה, לאינה). — ובפרט, התעוררות הפנימית, התאוו המינית בנקבה אל הזכר ולהפך: דם חמוד הוא וכו' בעלי היה בדרך וחמדותיו (נדס כ). שמא מחמת תאות חמוד ראתה דם (כש"י שט סו.).

*חמום, ש"ן, — סה"פ מן חמם, ברגש התאווה הבשרית: שבא לירי חמום (מוספתא נדס כ ט). מאכילין אותו (את חכ"ג) סלחות וביצים כדי למסמסו אמרו לו כ"ש שאתה מביאו לירי חמום (ימ' יח). נגיעה (בהאמה) מביאה לירי חמום: וחימום לירי יצר החשק (כלה רכתי כ). שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה חמום היא צריכה (מד"ר כראש' מה). וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת חמום אם יהיה לו עתות הערת חמום (מו"א עב). — והם רגש היגון הגדול: כל קרע שאינו בשעת חמום אינו קרע וכל עטיפה

(a) حر حر

(1) עי' הערה שלפני זו.

ומליצה, "הלך חמור, במשם" הספדת: מעשה בפרה שנישלה האם שלה והאכילה ר"ט לכלבים ובא מעשה לפני הכמים והחיות וכו' אמר ר"ט הלכה חמור דרך טרפון אמר לו ר"ע ר"ט פטור אתה (נכור' ד' 7). — "וחמור בחלום, סימן טוב: הרוזה חמור בחלום יצפה לישועה (נכ' נז). — וקצת משלים: אין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (יכ' סוף וימא). פסיעותיו (1) של חמור השעורים (שבת נא:), ר"ל לפי השעורים שנותנים לו בן פסיעותיו, אם יקרא אותך חברך חמור געור בחמור (תכור יפה מהסופה ל' נפס), המשל אומר מי שאינו יכול להכות חמור מכה האוכף (יפסע אכן שופע' נא). אוטרים בלשון לעז מה שחשב החמור חשב בעליו (אסרן) כן נדסון אכן אלכין, REJ 1870, 69. — "חמור נושא ספרים, משל לאדם שקורא בספרים ואינו מבינם או אינו מתפעל מהם: אנשים למדו החושם והמקרא והספיק להן בגירסת הפסוק מבלי הכנת עיני ואינם יודעים פירוש המלות ושמוש הלשון והם בתכונת חמור נושא ספרים (תו"ס, עכור' ס' ד). חמור נושא ספרים מדבר בלי יבין מוצא שפתו כל משרתיו בוזבים (אסרן, כ' ס' יט). — יוחמור נושא מספוא: אשר יגע לקנות ספרים ולא ידע בפתרון הדברים, כמו אופה אשר אפה לחם ולא אבל רק מאחרים, וכגבר אדם בתולה ולא ידעה כמנהג הגברים, ובה חמור נושא מספוא ולא יאכל השעורים (מראה המוסר ת:). — אם יעלה חמור בסולם (2), משל לדבר נמנע: אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובס (פרקי רבינו הקדוש ד). אם יעלה חמור בסולם בן תמצא דעת בשומים (מד' מע' תורס ד, כיהמ"ד וליק' נ). אני הרשום למטה בתבחי ונקדתי זאת התפלה לק"ק וירמיישא וסיומתי אותה כ"ב שבט ריו"ל (ריו"ל לפרט) לאלף הששי חוק ונתחוק, הסופר לא יזוק, לא היום ולא לעולם, עד שיעלה חמור בסולם (3) (ה' אפשיטין, מנהגי וירמיישא). — ובנוי לשומים: ואינם בקיאים במלאכת המרקחות והשרופים ודברים אחרים נאותים — גוף המשל בארם: ניגרי דחמרא שערי, (2) בערב: חתי ושיב אלע'ראב וימלע אלחמאר עלי אלשלוס (MSO, II, 5, Marok. Sprw. Niv.). וכבר הביא סוצין משל נהוג בחלב: בחלב החמור 'עולה על המולם, ר"ל שבעיר זו חבל אפשר (REJ 1901, 9). — (3) ומצוי דבור זה הרבה אצל מעתיקי הספרים (נשימ' ט"ג, כ"י המכונה, סי' 8, 52, 100).

(כלל הלשון העברית: 58)

למלאכה רק לישב ולמכור אין צריך לומר במלאכת הרפואה שכלם חמורים (אנר' ר' אליהו למשפחתו כפירוס). — ובלשון העם חמור חמור'תים, שומה כפול ומשולש. — *יורקות חמור, ע' ירק. — ירגל חמור, ע' ירגל. — (ב) *במלאכה, בעין בן עשוי להעמיד עליו דבר: חמור של נפחין טמא (כלים יד ג). הקוש על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד (נכס ד' 3). חמור שחתת המלכן והספילין שחתת הרגלים (תוספתא כל' כ"מ ח' ג). אפילו את בנות את הרשע בחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום (מד"ר נראש' ט).

*אָפֶה. — אַתּוֹן. — חֶבֶק. — חֶבֶשׁ. — *חֶמֶר. — *חֶמֶר. — *מִרְדֵּעַת. — מִתַּג. — נֶהָק. — *נוֹשֵׂא בְּנֵי אָדָם. — *נֶעֶר. — *סִיחַ. — עִיר. — *עֵרֹד. — פֶּרֶא. — פֶּרֶד, פֶּרְדָּה. — רֶכֶב. — רֶסֶן. — תַּאֲנָה. — חֶמֶר, — ע' חֶמֶרָה.

*חֶמֶר, ח' נק' חמורה, מ"ר חמורים, חמורות, — דבר חמור, כבד, קשה, חשוב, schwer, ernst, grave; weighty, severe: ומה תפלה הקלה לא התפלה (משה) אלא חזק לעיר דבור חמור לא כל שכן (מכ' נא, פתימ'). למעלה מן המצורע עצם כשעורה שהוא מטמא שומטת שבעה חמור מכולל המת שהוא מטמא באהל מה שאין בולם מטמאין (כלים א' ד). שניהם ישחמו בצפון ויאכלו בחמור שבהן (נח' ח' ג). הגולל והדופק וכו' אם מטמאין במגע הקל לא יטמאו במשא חמור (תוספתא אהל' ג' ז). איסור חמור חל על איסור קל ואין איסור קל חל על איסור חמור (יב' פסח' ג' כט). מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד חמור (כמנ' ג'). הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור (מד"ר נמד' י). התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (יב' טו ג). אמר להן ר"ש אילו לא היתה שריפה חמורה לא ניתנה לבת כהן שונתה אמרו לו אילו לא היתה מקילה חמורה לא ניתנה למגדף (פסח' ט ג). מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין גידול בחמורה (סד' ד). והיו זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות ח' א). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה (סד' ד' 3). קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה (ע"ז כ' ס). מבריתן מן (העברה) החמורה ומקנתן בקלה (יב' כמנ' יג' לט). שומאה חמורה כהנים מזהרין ישראלים אינן מזהרין (כ"ס טז). מה

לזה (פ"ו כ:). משל לחמורה שרעת ונכזית ויצא בנה כווי (מד"ר ויק"ר טו).

א. ***חֲמוּרָה**, ש"מ מ"ר חמורות — דבר חמור: אלו הן קלות עשה ולא תעשה חמורות כריתות ומיתות בין דין (ירוש' שבי' א' לנ:), זה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים (שם שם) ג יפ.). אמר רבן יוחנן בן זכאי או לנו ששקל עלינו הכתוב קלות-כח חמורות (מנ"י פ.), אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות ואם נאמרו חמורות למה נאמרו קלות (זכ"מ מנ:). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה וכו' (מד"ר שמו"ה). אני אמית ואחיה מי שאומר את החמורה הוא אומר את הקלה (שם קטל', דור הולך).

ב. ***חֲמוּרָה**⁽¹⁾, ש"מ מ"ר חמורות, — דרוש של חרוד וחלצה: התולה תפילו יתלו לו חיוו דורשי חמורות⁽²⁾ אמרו והיו חיוק תלואים לך מנגד זה התולה תפילו (כר' כד.). דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול־בעולם (פסח' נד.). דורשי חמורות היו אומרים הורוע כנגד היר (חול' קלד:). ***חֲמוּרִי**, ת"י, לנ"ק חמורית, — של החמור, שטבע החמור: כי האדם נוון בחלק הון מן הנפש האנושית והחמור נוון בחלק הון מן הנפש החמורית (ח' פדקיס להכמ"ס פ.). האדם נוון בחלק מהון מהנפש האנושית והחמור מהנפש החמורית (רשב"י דורלן, מנן אבות, ח"י ד).

ג. ***חֲמוּת**⁽³⁾, ש"מ, — אם הבעל, Schwiegermutter belle-mère; mother-in-law לחמורת ורות דבקה בה (רות א' יד.). ויען בעו ויאמר לה הגד הגד לי. כל אשר עשית את חמורתך אחרי מות אישך (שם כ' יא.). ותבוא (רות) העיר ותרא חמורתה

(1) ע"י הערה שלקמן. — (2) כך בנוסח' בחית, אבל הערוך בשם רש"י: חמורות בהא, וע"י למעלה בהערה לערך חמור, וכבר פלפלו בפרוש מלה זו בכתיב זה הכמים רבים ולא עלה בידם פרוש מספיק, והנני הדבר בצ"ע גם כבר בספרו על האגדה של התנאים (Dr. W. Bacher, Ag. d. Tan. 29-34), וע"י עוד הערה לערך ד. חמור.

(3) משק' אחות, בערב' תמאה א, אם הבעל או גם אם האשה, קרוב של האשה.

(a) حمار

גרושה שהיא קלה אמורה בשביל צד גירושין שבה אשת איש שהיא חמורה לא כל שבן (גיט' פג.), יצא דם שרצים שאין בהן טומאה חמורה (כרית' כח:). היו יושבין ומתשבין איוו ערוה חמורה (מד"ר דבר' נ), דברי סופרים בולן חמורין הן (ירוש' כר' א' ג:). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים (יגמ' א' ג:). חמורות העריות שהוא פותח בהם ביוד הא ותחתם בהם ביוד הא (ספרא אחרי' יו' יג.), חייבי מיתות חמורות שנתחייבו בחייבי מיתות קלות ממיתין אותן בקלה (תוספתא סנ' יב' פ.), לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חיון משתי מצות החמורה שבחמורות והקלה שבקלות כבוד אב ואם חמורה שבחמורות וכו' והקלה שבקלות שילוח הקן (מד"ר דנר' ו). — ואמר הפימן: הפרשות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות חמורות (יו"ט פסח, אין לשומח). — ובמשמ' *גדול רוב: וטובלת (הגדה) טבילה חמורה אחר שקיעת החמה והיא מותרת לבעלה (תנחומא מלוע' טו). — "ודבר עמוק, קשה להבין: והרב ז"ל השיב כי הוא דבר עמוק וחמור אפילו אצל בקיאי הפלוסופים (תנ"ח סנפ"ס כ' פ.). — "וביתם לענויים: ותפושם כולם ותלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד ויסרו אותם בתפיסות חמורות ובשאר יסורין (שו"ת תרומ' דשנן רמא). — "וביתם להקול, במשמ' עמוק, עב: נמצא סדורן כך הוא או המפוארה, גם א' הנבירה, גם א' הגדרה, גם א' הקשורה, גם א' הסבורה, גם א' העצורה, וסופם א' החמורה, והוא משרת עם כולן בכל המקרא (סור' סקורא 65).

***חֲמוּר**, ת"י, לנ"ק חמורה, — אדם: ובאמרו לבנה אדמדמת וכו' אינה לבנה קלה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה (תנ"י דוגש על רש"י ג' 35).

***חֲמוּרָה**, ש"מ מ"ר חמורות, — הנקבה של החמור, אֶתוֹן: בן סוסים וכן חמורה כאחד אמורין זה עם זה (תוספתא כלא' ס' ד.). חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תצין (שם מו"ק כ' א'). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם ככור' א' יט.), מה עשה צבעין וענה וימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהן פרדה (ירוש' כר' א' יב:). כל שאוגיו קטנות אמו סוסה ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס (שם כלא' ח' לא' ג.). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחמור ולא בחמורה ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנוקקין זה

סעד, ס' המוסר, מתכ' (ח). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' בע"ח שיש לו בעין מנן קשה בעין בית לו, כמו הצב: כי כלי מלחמתם הם (הבע"ח) נוצרים עמהם בשבע בקרנים לשור והמלחמות להויר והקוצים לקפור והמנן לחומט ודומיהן (העקרים ג ח). — וגם במשמ' חיות המים שבתוך הצדף: רמשים לרוב אשר ירעו וישחיתו וכו' חומט הפנינים אלמונים (שני"ע כ, כרכיאל). — ומ"ר: הרבה מיני חומטים הנאכלים (סס). — ובמשמ' חלזון: חומט הארגמן הטה בע"ח אשר ממין גופם צבעו הקדמונים צבע ארגמן (ראש' למוד' ח ו). ובארצות המערב דבורים לרוב הרבה דגים ושאר חיות הים אלמונים קליפות חומטי הארגמן (שני"ע ג, כרכיאל).

ב. ***חֲמוּטִי** (חומט, ש"ו, מ"ר ה'מטים, חומטין, — חול ועפר מלות, *salz. Griess; gravier salé*

salty gravel: מערב אדם קב חומטין⁽²⁾ בבור של תבואה ואינו חושש (שכח ח). משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי בור חטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה (סס).

י. **חֲמוּטִי** (ח"ט, פ"ע, — ברע, ובהשאלה, חמטה נפשו על, נחלשה, נתעלפה: חותה הורתם משפטי בניה, חמטה נפשה על ניניה, חלפה ותשב רוחה לקוניה (יולד ח חנסה, אודך). חרב פתחו רשעים בקיניה, ר' אליעזר ואשתו וגם ניניה, חמטה נפשה ותקצרו שניה, ורחל

⁽¹⁾ עי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ ברוב הנוסח' חומטין, אך בבי' חומטין (ד"ס), ובברש"י, ופרש הערוך: פי' עפר מלות מן ארץ מלחה וי"א חול. ע"כ. ובן רש"י: ארץ מליחה ומשמרת את התבואה מהתלע. ע"כ. ואמר מוספאי: פי' בל"י המטון חול. וכן לוי. אך כבר דחה זאת פלישר בהערותיו ללוי שם, בהיות שהמלה שנתכון אליה מוספאי אינה אלא מליצית, ואמר כי מקורו בערב' ח'מט א, במשמ' טעם מר. ואעפ"י שגם זה קצת דחוק, אעפ"כ אין ספק בדבר כי זו מלה שמית עברית.

⁽³⁾ תרגום ובחורי ישראל הבריע: ועולימי ישראל אחמטיט. וכן וברכים בושלות: וארכוביא דחמטין. ופרש לוי מזה גם דלא ליחמטין אלייתא (שנת נד:). בענין העגלה שמתקנים לאליות הכבשים. אך אין ספק בדבר כי הפרוש האמתי של ליחמטין זה הוא של רש"י ומכ"ם, במשמ' קריעת עור האליה מהתכוך והגיררה בארץ, ודומה לזה בערב' חמט ב) קרע העור מעליו.

(a) حَمَط · حَمَط (c)

את אשר לקטה (סס יח). בת קמה באמה כלה בחמיתה איבי איש אנשי ביתו (מ"כ ו ו). חמותו ואם חמותו ואם חמו (ינ"מ ח ח). היתה אחת מהן חמות לשניהם (תוספתא סס ג). היתה אחת מהן חמות לאחר מהן (סס כ). מעשה בבלתו של ר' אושעיא שהלכה לבית המרחץ וחשכה לה ועירבה לה חמותה (פרוכ' פ). אמרה לו (בלת רבי חנינא לר"י) והלא משמך אמרה לי חמותי (נדס כד:). — ומשל: אם ירור גדי עם נמר כן תדור כלה עם חמות (מד' מעשה תורה, ביה"מ ילונק ב). ואם ינוז גדי מילת כפלה תדור כלה עם חמותה (פרקי רכנו הקדוש ד). כשידור ואב עם כלב תדור כלה עם חמות (לרור המור, חיי שרה).

* **חֲמוּתִי**, ש"ו, — כמו חמט: הקושט והחיסות⁽¹⁾ וראשי בשמים (נדס נח).

י. **חֲמוּתִי**, ש"ג, — סגולה דבר חם: פי' חמות השמש אחרי שכבר עבר השמש מאותו מקום (כ"ח יומא כט). עדיין החמות בה והוא תחם הביצים (פרוק, ערך למר).

חמט, ממנו א.ח.מט.

א. **חֲמוּטִי** (ח"ט, פ"ע, — מין שממית יותר גדולה מהשממית הרגילה, פחותת הנוף משני הצדדים וחדת הגב, ארוכת ודקת הזנב, ומחלפת גון עורה לפי רצונה, לפי מעמד רוחה, *Chamäleon; caméléon*: זוהי לכם הטמא כשרין השרין על הארץ החלר. והעכבר והצב למיניהו והאנקה והכח והטלאה והחמט⁽²⁾ והתנשמת (ויקר' יא כט-ל). חומט תחלתו בכערשה (חגי' יא). — ואמר המליץ: ויהי לימים ויצא כדרכו, לאסף עפר לצרכו, וימצא חומט במחלות העפר, בריא וסומא, יושב על פתח חורו בין הגומא (כ"ז כן

⁽¹⁾ כך הגרסה כאן במקום חמט שבמשנה במקומו. ⁽²⁾ רק בעברית. ולא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — ⁽³⁾ אונק' תרגום וחמטא. השבעים *σαύρα*, שהוא השממית בכלל. אך רס"ג תרגם אחרבא א, וכך גם ריב"ג ואמר בודאות והחלטה: הוא בלשון ערבי חרבא. ע"כ. והוא הבע"ח הרשום בפנים, ונראה כי כך היתה בקבלה אצלם. בסור' חולמטא, ונחלקו גם בו חכמיהם, בר עלי תרגם אלזוע' ושאם אברין בערבות, שר"ל שממית גדולה, ואחרים תרגמו *cameleon*.

(a) حربا

עד שלא קרמו בתנור (טנ"ו"א א), המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן (שם ב ד). אי אתה מודה במקפה וחמיטה (א) של חולין והשמן והשמן של תרומה צף על גביהן שאם נגע מבול יום במקצתו לא פסל אלא מקום מגעו (תוספתא שם ב' ח). כשהיינו חולקין, אצל ר' הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה היו נותנין חמטת יג ו-2 על גבי קבוסין של מוריים והיו מועמין בה מעט מוריים (ירוש' תרומ' י מ). — ב) כמו חמטה, המחבת שמטגנים בה החמיטה: בנתון בה חמיטה ובתמחוי אבל בנתון בצלוחית נטבל (ירוש' מעשר' א מט:). ואמר המליץ: ומגול וחמט ימלאו חמיטתם, תוך ומרמה יחשבו על סממם, ואין חקר ומספר לרוע חמטתם (הקדמ' תוכח' מוסר לעור' הכנלי). ב. חמיטה, ש"ה, — שם"ס מן חמט: לעשות הרע (יארבו בחמיטתם) ומגול וחמט ימלאו חמיטתם (הקד' תוכח' מוסר לעור' הכנלי).

* חמילה (א), ש"ה, מ"ר חמילות, — בגד עשוי מארג עבה: הנגור מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמיל לה (נדר' ז ג). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון הבורסין והכרסין הפמליאות והחמילות והלברין והסנפין הן העבין (תוספתא כלים כ"ב ס' א). חמיטה, ש"ה, — כמו חם: בכפרו הקטן החמט והנעול מכל צד עד אשר לא יגיע בו כל אויר תיצון היה תהיה לו החמיטה הרבה למשא (מא"ג דכיר א, יט"ז כרכים).

* חמימות, ש"ה, — סגולת דבר חם: מפני שחקקה מרבה חמימות ומספת הבלא (רש"י שנת נא:). הלב דם נקפא והדאגה תעורר החמימות היסודית והחמימות ההיא תמס הדם הנקפא (מוסרי הפלסוף כ ח). שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים

וכבר העיר על זה לוי. (א) כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהר"א נוק"מ חמתה. (ב) צ"ל חמיטתנו. (ג) ופרש שם: הראשון לשון נפילה, ועלמה היה תרג' ירוש' חומטא הוה, והב' קערות, מלשון לחמיטה ולתמחוי. (ד) בסור' חמלתא, בגד עבה, מכסה. בערב' ח'מיל א) בגד כעין חמט, ובציציות בשפתו, ואמר פונקל בי בערב' היא שאולה מארמית, ואמר ולרם (Vollere) כי עקד משם' מלה זו הוא בגד בשערות ארוכות, אך לא ידוע מקורה. ע"כ, בודאי זו מלה שמיה.

מבכה על בניה (ק"י פל גור' וולדא, אתה האל).

* חמטה (א), ש"ה, — מין מחבת שמטגנים בה חמיטות, Pfanne; poêle; pan : השמן משירר לעוקה אע"פ שירר נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפסים וגותן לחמטה (ב). ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין (מעשר' א ז). — ועי' חמיטה. חמטון, ש"ה, — כמו בחמט, עי' בהערה לבחמט. חמ"י, ת"ז, נק' חמיית, — של ח"ם, מטבע הח"ם: קדחת יום חומיית הגה יקרה מתום האויר ומחום המרתץ (קלטון ד ח'ל).

* חמירה, ש"ה, — שם"ס מן חמר: בני הוצא מלבבך הקנאה והחמירה, והבין לקראת אלהיך בתפלת העמידה (תוכח' מוסר, עור' הכנלי ז). בקנאתו הנעדרת תמיד יחזיק, ובחדרי בטנו יכנס מוץ, באשמת הבקר ירוץ לחמירתו, וילבש עליו קללה כמדתו, רוח רעה בכל עת תבעתו, ועליו יעשן אף יי' וקנאתו (שם ג). הוצא מקרבך נגעי חמידות יך, תגיל ותשמח בכל חמדתך (שם יב).

* חמיטה (א), ש"ה, מ"ר חמיטות, — א) כעין עגה דקה רכה, אפוייה בשמן, Brotkuchen; galette. ב) flat cake : האופה חמיטה (א) על גבי חמיטה

(א) עי' הערה לקמן. — (ב) כך הגרסה ברוב הספרים. אך בערוך ובן פרוש ר"י בן מלכי צדק ובן בר"ש הגרסה: בחמיטה, והביא הערוך שני פירושים: פ' קערה ויש מפרשים לחם דק. ע"כ. ובן פרוש ר"ש ור"י בן מלכי צדק, ובן החרשים: לוי, יסמרו וקרוים. אבל הרמב"ם פרש שהכינה כאן לא לעצם העוגה אלא להכליל שנותנים החמיטה, אמר וז"ל: וחמטה ותמחוי שמות למיניהם מן הכלים שנותנים בהם המאכל כשהוא חם. ע"כ. ומעידים על פרוש זה כל השמות שמלפני השם חמטה ומאחריו: תמחוי קדרה ולפס, ובן ברור מן הירוש': בחמיטה ובתמחוי אבל בצלוחית לא.

(ג) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. — (ד) אמר רה"ג: חמיטה א"ד חמתה פי' רופא בלשון רבנן. ע"כ. ובן הרמב"ם: וחמיטה עוגה דקיקה. ע"כ. ובערב': קד כינא אן חמיטה ג'רדקה (גוף הערכי). ובן שאר המפרשים, והנה הטילו קצת החדשים (B. Brül, Jahrb. VII, 66, וכן קרוים Kr. Lehw. סמך בכשרותו השמיה וגזרו עליו שהוא זה, מלשון יוגית, אך כבר דחה Löw קרוים) שם חמטה וזו והחליטו לשמי. ואולי יש קצת יחס בין שם זה ובין השרש ח'מט א) בערב' שמשמש במשמ' טוב היות של יין וחלב וגם של צלייה ומגון.

לך והביתה את עמלק והתרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו (ש"א יג). ויחמל שאול והעם על אנג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו ההרים (ש"א ט). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת ימי אשר כינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול (ש"א כג ו). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (לא להרגם) למען זבח ליהויה אלהיה (ש"א יג יב). ויאמר שאול ברובים אתם ליהויה כי תחמלם עלי (ש"א כג כה). כי מי יחמל עליך ירושלם ומי יגוד לך ומי יסוד לשאל לשלם לך (ירמ' יג ה). ותחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו (מלא' ג יו). ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה וקן וישש (דני' ג לו יו). — ועם אל במקום על: ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יחמל (ישע' ט יח). ואל תחמל אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ' נא ג). — ומקו' חמלה: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך (יחזק' יו ה). — ובהחלט בלי על או אל: ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו (דנר' יג ט). עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל (ש"א יב ו). בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל וישמה עליך אויב (איז' כ יו). הרגת ביום אפך טבתת לא חמלת (ש"א כה). וגפצתים איש אל אחיו והאבות וחבנים יחדו נאפו יי לא אחמול ולא אחוס (ירמ' יג יד). ולא יחמל ולא ירחם (ש"א כה ו). וגם אני אנרע ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול (יחזק' יו ה). יפלת כליותי ולא יחמל (איז' יו יג). — ואמר חמיטן: וצור חמל וזבוב נמל והראה את גבורתו (סליח' לתע' אסת' ח"ך זרים). — ועם פעל אחר אחריו: זיבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו (ש"א יב ד). — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לתות אש מיקוד (ישע' ל יד). ערכו על ככל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמל אל חץ (ירמ' כ יד). — ועל השם וכדומה: ואחמל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בנוים (יחזק' לו כה). — ומחשבה זכונה וביצא בזה: אם תמתיק בפיו (של הרשע) רעה וכתירנה תתת לשוננו יחמל עליה ולא יעובנה וימנענה בתוך חבו (איז' כ יג).

יחמל, ש"ז, — כמו חמלה: ועמת ברב ושעת תשורת צעיר חמל רחמיו שחת וערף את (ענוה, חמין כח).

הופשט ממנו חמיות והוא ככל זה נשאר על נשמתו (למונה למס' ח' ז). והיבש נוטה קצת אל החמיות ישבור כח הקשוי ומיבש הורע (מ' חלדני, ש"א ה). המסס מבעו קר והכבד חם רטוב מכשל וחמיות הכבד כנגד קרירות המסס והושמה המרה ביניהם (כ"י יכרלני, פי' ילר' ה ג). — ומ"ר: כמו החום שיוליד חמיות רבות כפי נושאו ונפעלו (מ' חלדני, ש"א ו).

חמין (1), ש"ז, — מספוא להכמות מערב בעשבים מלוחים: והאלפים והערים עברי האדמה כליל חמין יאכלו אשר וזה ברתת ובמורה (ישע' ל כד).

יחמיות, ש"ה, — דבר חמין: ואם יקרה לעינים שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן חמור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיות ויתנהו למעלה מן העינים (מ' חלדני, ש"א ד). — ותבשיל חמין מעשבים חמוצים וכדומה, נהוג בדבור העברי בא"י.

יחמיות, ש"ה, — סגולת דבר חמין: ולפעמים תתחמרר השחורה במחול לא אל חמיות השוה (קאטן ג' טו כ). וגמו השתנות הבוסר מה חמיות אל המחיקות (כשכ"ל דוראן, מנ"ח ח). ישים עליהם שקרים מרים שחוקים או חמיות האתרוג (מ' חלדני, ש"א ד). כן החמוצה תהיה חמיותה על שני חלקים (קאטן ח א, במסות סלחה).

חמישי, — עי' חמישי.

יחמית (2), ש"ה, — שם צמח: והכרכום והקינרה והחמית (3) והחלמית (תוספתא כלא' ג יב).

חמל (4), ממנו חמל, חמל, חמלה, חמל, ולפי דעת קצת מחמל.

חמל, פ"ט, ע"ת אחמל, תחמל, יחמל, תחמל, תחמל, — חמל על פלוני, היה לו רגש של רחמים על פלוני, Mitleid haben; compatir; to pity. ותפתח (בת פרעה) ותראהו את הילד והנה נער בבה ויחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה (שמות כ ו).

(1) אמרו החכמים כי הוא ע"ש העשבים המלוחים, בערב' חמוצ' (a), וריב"ג פרש חמין מוב ונקי.

(2) אולי כמו אפיתה (ועי' E. Löw. Pfla. § 200).

(3) — כך בנוסח, ובצו"מ חמיטא.

(4) יש מדרמים לשרש זה את השרש חלם (b) בערב' שמשמש גם במשמ' הנעים והסבלנות.

(a) خموض (b) حلم

הצטער הרבה: שיוכל להחמם על מתו אפילו לזמן
טרובה אחר מיתתו (מוס' מו"ק כד.) — "ומחרון וכעס:
ונראה על פני הכעסן כאלו הוא עמוס ומתחמם גופו
הרבה ומתנדנד לבו גרנדו גדול ורופס דפקו בכחוקה
ובמהירות (תק' מד' סנפ' לרשכ"ג מ.).

— פנ', "חמם, מחמם: (אם היה יום כפור חם) בידוע
שכל השנה מחמם מת וצריך לבקש רחמים שתהא
גשומה (כגמ"ה כ"ב קמז.).

* **חמם⁽¹⁾**, חמם — שם צמח, Amomum: הקושט
והחמם⁽²⁾ וראשי בשמים (עוק' ג ס.). —
ובצורה ארמית: חמם א הנקרא בכל לשון אמומן
(אספ' כרופא 64). חמם א מהותו הוא אילן באשכול
עצים מסתכבים (קלטון, לוח הסמים).

חמין⁽³⁾, חמין — מ"ר חמין, — כעין עמוד על המזבחות
לפנים, לעבודת כוכבים ומזלות: לכן בואה יכפר
עון יעקב וזה כל פרי חסר חטאתו בשומו כל אבני
מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשירים וחמין
(ישע' כו ט). יוסר (אסא) מכל ערי יהודה את הבמות
ואת החמין ותשקט הממלכה לפניו (דעי"כ יד ד).
וינתץ (יאשיהו) את המזבחות ואת האשירים והפסילים
בתחלה וכל החמין גרע בכל ארץ ישראל (שס
לד ז). והשמרתי את בתיכם והכרתי את חמיןכם
ונתתי את פגריכם על פגרי גלולים (ויק' כו ל).
ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמיןכם והפסילים הללוים
(יחזק' ד). ונשברו ונשבתו גלולים ונגדעו חמיןכם
ונמחו מעשיכם (שס ו). אילו החמין שם בראשי גגות
(ספרא כהר ט). משכו מהם ניכס⁽⁴⁾ והדבקו במצות
(מכ' כא יא). אשר הוצאתיך וכו' מבית העובדים
לחמין⁽⁵⁾ (שס יחזק' ס). בקנאה אני נפרע מן
החמין⁽⁵⁾ אבל רחום ותנון אני מרבים אחרים

⁽¹⁾ כך בסור' ובערב' המאמא a, ובדואי לא
מיונית באה מלה זו אל הלשונ' השמיות (ע"ל סה"מ,
סי' קנג). — ⁽²⁾ כך בערור, וכך במשנה עם גוף הערבי
של פרוש הרמב"ם, ובנוהם' חמם.

⁽³⁾ בכנענ' מצוי מאד בהכתבות בעל חמין:
אש נדר חנא בן ז לבעלחמן (Schr. XX, VII, 12),
ר"ל אשר נדר חנא בן ז לבעלחמן. ולא נתברר אם זה
שרש מיוחד חמן, או אולי באמת כמו שסברו הקדמונים
שם נכנה מן חמה, והכונה אלהות החמה. — ⁽⁴⁾ גרסת
הערור, ובנוסח' משכו מע"ז. — ⁽⁵⁾ בנוסח' ז: עבודה וזה

(סרמכ"ס. שכת יב ב.). שכתצמין הכלי מחמין
אותו תחלה ביותר (ב"נ על כרי"ף, שכת יט:).

— ספ', "החם, מחם, מחם: — כמו חמם: לא יחם
אדם חמין. לרגלו אלא א"כ ראויין לשתייה (כ"ל) כ
(ס). ממלא אדם בוס מים ונותנו על הספל בין להחם
הצונן, ובין להצין החמים (מוספת' שכת ג ח). הנכנס
למרחץ מחם לו את הצונן ומצנן לו את החמין
(שס כ"מ יא. ל). בתחילה היו רוצין בחמין שהוחמו
מע"ש התחילו הבלגין להחם בשבת ואומרים מע"ש
הוחמו (שכת מ). — ובהשאלה: המך כבי וזה חם מספר
ושית אכלו ביוצא בו (כ"ס גני' לז יז).

— ספ', "החם, — שהחמו אותו: השובר את החמור
להוליכה בחר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור ואם
הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בחר אם החליקה
חייב ואם הוחמה פטור (כ"מ ו ג). מעשה שעשו
אנשי טבריא והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין
אמרו להן חכמים אם בשבת בחמין שהוחמו
בשבת אסורין ברהיציא ובשתייה ואם ביום טוב בחמין
שהוחמו ביום טוב אסורים ברהיציא ומותרין בשתייה
(שכת ג ד). חמין שהוחמו מערב שבת לשבת
(ירוש' סס ג ו). בחמין שלא הוחמו כל צורכן
(כנלי סס לת). התחילו הבלגין להחם בשבת ואומרים
מע"ש הוחמו (שס מ.).

— נספ', נתחמם, — חמם את עצמו וחממוהו אחרים והוא
נעשה חם: אם אראה אובר מכלי לבוש ואין כסות
לאביון אם לא ברכוני תלצו ומגו ככשו יתחמם (אויב
לא יט-כ). עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה
(כ"ל כ ס). והוי מתחמם כנגד אורן של חממים
(אבות כ י). ירד ושבל עלה ונסתפג ונתחמם
כנגד המדורה (תמיד א א). כך אדם את עצמו שמן
ומתחמם כנגד המדורה (מוספת' שכת ג ס).

מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתמך בצונן
ובלבד שלא ישתמך בצונן ויתחמם כנגד המדורה
מפני שמפסיר מים עליו (גמ' סס מ:). שאם נתכוין
להחמם בניו חולין ונתחמם בניו עולה שמעל
(פסח' לג). — ובין זו"ג: הרי אני מתחמם בה
והערה בה (ירוש' שכת יא יג). וכן עואי נשא אשה
מימיו (יש מי שאומר) נתחמם (ויש מי שאומר)
בעל ופירש (שס סוט' א קו ג). כל מאה וששים שנה
שפירשה חזה מאדם היו רוחות הוברים מתחמין
ממנה והיא יולדת מהם ורוחות נקבות מתחמין
מאדם ומולידות ממנו (מד"ר נראש' כ). — ובמשמ'

(סליח' ה' ע"ת, אתה חלקי). — ובמשמ' הויק: כי מצאי
מצאי חיים ויפק רצון מיי' והמאי חַמָּס נפשו (משלי ח'
לס'לו). — חַמָּס תורה וכדומה, הפרו אותה, כוזה,
beleidigen, verletzen; léser, enfreindre; violater
כהניה חללו קדש חַמָּס תורה (לס' ג' ד), כהניה חַמָּס
תורתי ויחללו קדשי (יחזק' כב' כו). — ומצוי הפעל
חַמָּס בספרות במשמ' עוֹל מוסרי: ותאמר שרי אל
אברם חַמָּס עֲלֶיךָ וכו' חוֹמָס נִי אתה בדברים
למה שאתה שומע בקלוני ושותק (מד' כד' כד' א'
לס'). צריך הקורא לאשר מחשבתו לצד שבקש
בעל הספר ולא יחמסו חוֹמָסוֹ בהפוך מענו (נפי
כן נח הקרא, לקו"ק). כך ראינו שאיש זה (שרוצה להעתיק
דירתו לעיר אחרת) חוֹמָס את אשתו ואין מן הדין
להעתיקה ממקומה למקום שהוא פחות ממנו (ש"ת
הר"ק קטו). פורש מן המותר ומסתפק מן העולם בפחות
ממונו זה מונח מפני שהוא יוצא מנתיב הבחינה
והוא חוֹמָס את גופו (מו"ה, עמוד' ה' ד). פן
יחמסו נִי ויפחות לנו מה שאנו מכירים כי אין משבחין
האימר לקדמת הימים ולא חוֹמָס ין המוצא לקרבת
העת אבל ינתן לכל מה שראוי לו (ריב"ג, הקד' דקמס).
והתופס עליו כוזה חוֹמָס אותו (הוא, השכש',
יתס). אמרו הלא תראה שגור על המצריים שיחמסו
זרע אברהם ולמה ענשם (ת' פקדים להרמב"ם ח), ראוי
לכל חכם שישגי דבר חכמה שלא נכתב שיכתבו כדי
שלא יחמסו הראוי לדבר ההוא מאנשי דורו או
מאנשי זמן אחר (מלמ' סתלמיד', ואלר). ואם תטרח
בדבר אחר וולתי בחכמה או תהיה חוֹמָס יותר
רע מכל חוֹמָס כי חוֹמָס האהוב שבגולם
ויהיה גורל חספך לה כפי הרחקתה טמעתה העצמית
לה (המעל' לרש"ט פלקיירא ג), ומי שרוב שכלו ונראית
ענוותנותו ימעטו חוֹמָסוֹ וימבקשי רעתו (הוא, לרי
היגון 9). הנה מה שיחמסו לנפשו מי שבו חלק
אפשרות מן ההצלחה הנצחית ולא השתדל בה ועובר
שאריו אכזרי והחכמה תחיה את בעליה (נרנזי, מו"נ
א עב). — ואמר המשורר: בואי שבי אחי גבירה וחבי
לי סובבי עת תשכבי מטתי, ורצון אפירך עוד עשי אל
תחמסו אותי (רמ"מ דרעי הקרא, א עב). — וגם
ביתם לדבר לא בע"ת, יחמס את החכמה: אל תמסרו
החכמה למי שאינו מאנשיה מן תחמסו זה ואל תמנעוה
מאנשיה מן תחמסו אותם (מלמד סתלמיד', ואלר). והיה
החכם חוֹמָס החכמה ומשחית דבריו הנעימים (שס,
נח). ראוי לרב שלא ילמד תלמיד שאינו הגון כי אז

ומוסרי: מה שתטעון מה חמסם הנראה לפי המוחש
שנעשים תחת השמש (לנב"ג ליוכ לס). השניה השם
בקין להענישו על שלא היתה כונתו רצויה בעשיית
הקרבן ועל החמסם שעשה להבל (העקריס א יא).
הפרש יותר גדול מה חמסם והרעות אשר הם
בספרי הגדות או הנעשים עתה (ספ' סמדות לאריסטו
א ח). והאחד בעל חמה רצה להכות את חברו דרך
חמסם (ר"י אכרנאל, שמות). וירא השועל את מעשיו
(של האריה) וגדל חמסיו (המסור לר"י בן סעד, כ"ת
ה). — ואמר הפיטן: הרבית חמסיך, הרעות מעשיך,
ותשכח יי' עושיך (סליח' לר"י נרנזי, א"כ ב).

חַמָּס, פ"י, ע"ת, יחמס, תחמס, תחמסו, — חַמָּס את
פלוני, עשה לו חַמָּס, התנהג אתו בחמס, gewalt,
tätig behandeln; traier qq. injustement
treat wrongly, violently: ואמנה אל תנו אל
תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמ' כג ג).
שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוול למה אני חוֹמָס
למחר בית דין שמין שדה יפה שלי (הוספתא כחוב' יא ב).
לאחר ג' ימים (שהמת מונח באדמה) הכרם נבקעת
על פניו ואומרת לו הא לך מה שגולתה וחמסתה
ונתת בי (ירוש' מו"ק ג פנ). לא סוף דבר בשאמר לו
הרוג את פלוני אלא אפילו חמוס את פלוני (שס
שנת יד יד ד). אמר הקב"ה (לנפש האדם) אני עשיתוך
מ'עלן מכלן ואת יוצאת וגוולת וחומסת וחומטת
(מד' יק"ר ד). מלכות אדום מתגאה וחומסת
וגוולת ונראית כאלו מצעת בימה (שס יג). שהיה
הוא (ר"ש בן לקיש) ושני רעיו גוולים וחומסים כל
אשר יעבור עליהם בדרך (פדר"א מג). — ואמר הפיטן:
ובגב אשא סבלות משא נשיאי משא בן ישמעאל, זה
חוֹמָס וזה רומס וזה מואם וזה גוול (יוזר פר' וירא,
שנו). רשע חומסים וגוולים, קנין אשר קנו עמלים,
צופה עין תאות שללים (יוזר א שנוע', תחמודות). —
וחומס, כמו שם: שהראהו הקב"ה למשה דור דור
ושפמיו וכו' דור דור וחומסיו דור דור וגולניו (מד' יק"ר
כו). — ופעול' חַמָּס, חומסים: לוקח אדם לולב
לזכות בו ואם היה גוול הוא צוות לפני המקום ואומר
גוול אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). ראוי
שהחמוסים יראו לחומסים שזה על צד העונש
עליהם על מה שקבלו מהחמס (נוט' טופס ג ג). —
ואמר הפיטן: חומסים נגושים ביד מדיקים, מפולח
שעשעת כילדים רכים (סליח' יוס ג, לויתוך). טלאיה
דופקים בים הומים, אנוסים חומסים ביד ישמעאלים

imaginer; te devise : הן ידעתי מחשבותיכם ומומות עלי תחמסו⁽¹⁾ כי תאמרו. ואיה בית נדבב ואיה אהל משכנות רשעים (איוב כ"א-כ"ב). — ואמר המשורר : לחמס מומה התייעצו היונים, אחרי גבורתם בתהו העלה, או סוס רם גבוה מעשי אמנים, יד חרש חכם תכן מעין אלה (מכ"ה, הכיסות עניוה).

ד. חמס⁽²⁾, ממנו ד. חמס.

ד. חמס, פ"י, עת' יחמס, — חמסה הנמן בסדרה, השירה והשליכה נרגרי הכסר, abwerfen; faire tomber throw down : יחמס⁽³⁾ כגפן בסרו וישלך כוית נצתו (איוב י"ג). — והגן שכו : יחמס⁽⁴⁾ כגן⁽⁵⁾ שכו שחת מערו (אי"כ כ' ו').

— נפע', ינחמס, — נשר מהגפן, ובכלל מהצמח, ובהשאלה : הנובלים האל עת עוד לא נחמסו מה יפו מה שכו פרחו רמבו (יל"ג, בית מועד לכל חי).

* חמס, ט"ו, — כמו חמס, ע"ש.

* חמסן, ט"ו, מ"ד חמסנים, — מי שדרכו לחמס : אל תשת חמס עד להוציא את החמס מנין ואת הנולדיו שהם פסולין לעדות (מכ' משפ' מס' דכספ' כ). הנולדיו והרועים והחמסנים וכל החשודים על החמסן עדותן פסולה (תוספתא סנה' ס"ה). למה נברא (האדם) יחיד מפי החמסנים והנולדיו ומה עכשו שנברא יחיד גזולין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ס"ד). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעדות מפני הנולדיו והחמסנים כי כרי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גזול למה אני חומס למחר ביד שמין שדה יפה שלי (שם כתוב' י"ב ג'). א"ל רב אדא וכו' לרב אשי מה בין גזול לחמסן אמר לו

(1) הקדמונים וגם החדשים מפרשים פעל זה במשמ' חמס, עול, אעפ"י שכולם חשו חדק ולא הטבעיות שבמליצה זו. והיותר טבעי לפי סגנון המליצה והענין הוא מה שתי : תחשולן, מלשון : דחשלי מינייהו בלי ויין (ע"ז יו'), ר"ל הכה בפטיש על הברזל החם ונתן לו צורה כרצונו. והפשיטא : תחשולן. (2) רק בעבר, ועי' הערה שלקמן. — (3) לא נתברר מקור מלה זו, אך בכונתה אין ספק, כי חצי השני של הפסוק מוכיח עליה, והוריע לי הכורם המלמד מנשה בן צבי מראשון-לציון כי זה דרכה של הגמ' שמשורה את בסרה בפרט אם יקדים ח"ם עו לבוא פתאם קודם חומן, ויש נפנים שבתחלה כשהן מתחילות ללבלב נרמה שהן תהיינה דחוסות באשכלים מאד, אך הבסר נזר והן אחר כך דלות ושדופות ואין עליהן אלא נרגדים מעטים. — (4) אולי צ"ל כגפן, ועי' שך.

הוא חומס החכמה וגורם שם רע עליה (שם, ולא). — נפע', *ינחמס, — שחמסו אותו : שדה שיש בה אדר אינה נגולת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין (נ"ל טו'). כנגה שנגחמס מעיניה והלבין ירקה (מד"ר אי"כ ב' ו'). — ואמר הפיוטן : נחמסים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפשים נתפשים בין זאבים ולישים, נשחטים נשפטים בידו אדונים קשים (סמא"ל, סליח' לו"ג, חי ככל). — ובמוסריות : צמצא שזה האיש נחמס וחלילה ליחס חמס אל השם (ע"ת לר"א סקראי פת). ונמצאו בנחמסים אחרי שלא יותירו מהם דבר (שם קד).

ב. חמס, ממנו ב. חמס.

ב. חמס⁽¹⁾, קל לא נהוג.

— נפע', נחמס, — נשרט. ונקרע העור על הכשר ע"י הצפרנים או באבנים חדות שדרכה עליהם הנגל, וכדומה, : zerkrazt werden; être déchiré; be scratched וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שולך נחמס⁽²⁾ עקבך (ימ' יג כב). פ"י, *חמס, — חמס את פניו, כמו חתול וכדומה בצפרניו, zerkratzen (mit den Nägeln); déchirer (en grattant avec les ongles); scratch with nails : חמסה⁽³⁾ (שרה) בפניו (של אברהם) (מד"ר כראש' מס'). שחטטה אותו וחמסה פניו כנמיה (ילמדנו, סוכא כערק).

ג. חמס⁽⁴⁾, ממנו ג. חמס.

ג. חמס, פ"י, עת' תחמסו, — חמס מומות וכיוצא בזה, חוליק וצרף כמותו ודעתו מומות בענין מן הענינים על אדם בכונה רעה, ausdenken; forger

(1) בערב' ח'מש א, ועי' הערה לקמן. — (2) פרשו החדשים גם נחמס זה במשמ' חמס, ובארו נחמסו עקבך במשמ' שגעשה בהם דבר של חמס ועול. אבל, זה לא טבעי, ומחליש כל כח המליצה העזה הזאת. וכבר פרש ריב"ג נחמסו במשמ' גלוי, גרדף עם גללו שוליק. ואעפ"י שפרש זה יותר נכון וסתישב לפי המליצה, מ"מ קצת קשה, יען גלוי העקב אינו בושא ובחליש את המרירות של גללו שוליק, שהכונה בו, כאמור להלן בפסוק בו, גלוי השולים על פניה כדי שיראה קלונה. לכן נראה כי הכונה כאן שרישת העקב מהליכת יחף, כמו מנעי רגלך מיוחף (ימ' כ"ה). — (3) כך בערוך, ובכונת : חמסה בפניו. (4) עי' הערה שלקמן.

סנ): בשפה רשית מצה ונת חמץ אכל אם הפרישה חמץ לא (סס ססח' כ נט), שנת חמץ (החמץ) מאילוד (נכלי סס כת).

חֲמִץ (1) ש"י — מה שנעשה מהיין כשהוא בח'ם וכדומה והתקלקל והשתנה טעמו קצת כמו טעם פרי ב'סר, Essig; vinaigre; vinegar: מיין ושכר יויר חֲמִץ יין וחֲמִץ שכר לא ישתה (כמד' ו ג), גשי הלם ואכלת מן הלחם ומבלת פתך בִּחֲמִץ (רות ז יד), ויתנו בכרותי ראש ולצמאי ישקוני חֲמִץ (תה' סט כג), בִּחֲמִץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו (משלי י כו), — והפעולה שעושה החֲמִץ אם יוצק על נתר וכדומה: חֲמִץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ), — ומצוי בתלמוד: האוג והחומץ שביהודה והסכבר (דמאי א ח), כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וייתים המצרי (פסח' א ג), שריין (את השעורים) בחומץ מותר מפני שהחומץ צומדן (ירוש' סס כ כט ג), בתחילה כשהיו מביאים נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמץ עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי (נכלי סס מנ), דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוגיות ושאר מי פירות של תרומה (כרל' לת), רבי אומר חומץ משיב את הנפש (יומא פא), כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו כך היו סותרים דברי תורה (מד'ר איכ', פתי'). זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך (אדר"כ), — ונכל: בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן (ירוש' שנת א ג), — ובזמן החדש השתמשו בשם זה לכל היסודות החמוצים שמהם מורכבים הגופים, Säure; acide; acid, חֲמִץ הפחם, וכדומה.

חֲמִץ*, ש"י, — כמו אֲחִמֵץ: חמץ צן (2) של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד (תול' ד), — ומ"ר: מכאן שמוציאין מיני חמץ (3) לגרנות (מד'ר ויקר' לד).

(1) רק בעברית במשמ' זו, בארמ' חלא, וכן בערב' ח'ל א).

(2) עפ"י הכתיב חמצן ולא חמצן נראה כי זה כנוי של שם ע"מ פֶּעַל, — (3) במד'ר רות, פר' ויאמר הנוסחה: מיני חומצנין, ובילק' שם רמז תר"ג: מיני חמוצין.

ג א), המפסיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמץ שמן והבאיש (תוספתא כ"מ ג ח), והתמד עד שלא החמץ (ירוש' תרומ' י מז ג), ורוב היין מחמץ (סס תע"כ סס), בודק חבית אחת וכולן תלויות בה ואינן מחמץ צות (סס גיט' ג מה), אני משחק כל זמן שאני רואה רבי שאין יינן מחמץ ואין פשתנו לוקה (סנ' קא), משעלו בני הגולה פסקו הויקין והוועות וכו' ולא החמץ יינם ולא לקה פשתנם (תול' סו), המוכר חבית יין לחבירו זה חמץ זה אמר רב כל ג' ימים הראשונים ברשות מוכר (כ"ז לו), — ומים וכדומה: מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמץ יצין (פסח' כ ח), ומי פירות אינן מחמץ יצין (גמ' סס מ), המים מבאשים ומחמץ יצין בקנקן (מד'ר סס"ג, כי טובים), — ומיני דגן: רבי יוחנן בן גורי אוסר באורו ודוחן מפני שקרוב להחמץ (פסח' לה), — ומימי רגלים: מי רגלים שהחמץ צו (נדס ט ז), כל שאין מימי רגליו מחמץ יצין (יגמ' פ), — ובהשאלה, במוסריות: הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא וכו' כאן קודם שהחמץ (1) כאן לאחר שהחמץ (כ"ס ג), צדיק היה (לזט) והחמץ (פענח רוא, לך לך), — ב) פ': אין לשון את המצה ברותחין מפני שחולמין ולא בפושרין מפני שמחמץ יצין (תוספתא פסח' ז ס), — ובהשאלה, החמץ את הרבר, הניחו לזמן מה, לא עשאו מיד: בדרך שאין מחמץ את המצה כך אין מחמץ יצין את המצה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד (מכ' נוה, מס' דפסח' ט), ואעפ"כ בעדות אדם נאמן מחמץ יצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמיתו (אלפסי, כתוב' מג), לכן האדם המורה יש לו לישא וליתן בדבר ולהחמץ המחשבה ולהשתותה (ר' יונה, פי' לאכזת א ח), — ובמשמ' "הרגיו, הקניט: התשובה העזת הואת החמץ זה את לבבי (מא"ג, ק"ס ח), — התפעל, התחמץ, — נעשה חֲמִץ, ובהשאלה התחמץ הלב, נתמלא תרעומות וכעס: כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תה' עג כא), — ובמשמ' העקרות, *עיסה שנתחמצה, שנעשית חמוצה: וחמץ שנתחמץ מיד אחרים (תוספתא יו"ט א ס), עיסה שגרמעה או שנתחמצה בשאור של תרומה (סס טו"י כ ז), אם נפל שאור של תרומה תחילה כבר נתחמצה העיסה (ירוש' ערל' כ

— (1) ופרש"י: נעשה רשע כשעלה עורא ככר החמץ יצין.

(א) خَل

י. חֲמִיצָה⁽¹⁾, ממנו חֲמִץ, חֲמוץ, חֲמֵץ, חֲמֵץ.

י. חֲמֵץ, פ"י, עת' יחֲמֵץ, כינו' חֲמֵץ, — כמו חֲמֵץ, ואמר המשורר: נמשך רע לשנים בעת מבחן כמו חומץ, מעול את נתיב אהב ויושר האמת חו מן (רמב"ם, מרש"ו). — חומץ, עי' במקומו.

י. חֲמוץ, ממנו אולי חֲמוץ, חמוץ בגדים.

י. חֲמֵץ⁽²⁾, פ"י, ת"ר חֲמֵץ, — מין ממיני הקטניות, אפונים, Erbsen ; pois ; pea : מן הורעים הם פול הלכן ופול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדרים וחי' צי'ן (פי' מיות' לרש"י, דני' א' יב).

י. חֲמִצוֹת, פ"י, סגולת מה שהוא חמץ : וחמץ ות השחורה ומלחות הליחה (אסף הרופא ית).

י. חֲמֵץ, ת"ו, לנק' חֲמֵץ, — של חֲמֵץ, מטבע החמץ : (המים הם נוף) מורכב מחומר אויר מימי ומחומר אויר חוץ (למודי הטבע קיט). כמו שרפי האלנות והמלחים והחמץ ימים ודומיהן שהם יסודות הגשמים להעמיד אותם (יריע' שלמה א' ג).

* חֲמִצָּה, חומצין, פ"י, מ"ר חומצנים, — דברים חמוצים : וטבלת סתך בחומץ דרך הקוצרים להיותן טובלין בחומץ פתן א"ר יונתן מכאן שמוציאין מיני חומצין לגרנות (מד"ר רות, ויאלר ל).

* חֲמֵץ, ת"ו, — כמו חומץ : ומעשה באחד (ב"ג) שנמל חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמץ עד יום מותו (יום' לט).

חמץ⁽³⁾, ממנו חמץ.

חֲמָץ⁽⁴⁾, פ"י, עת' חֲמָץ, — חלף ועבר במהירות, בהשתמטות, בנטיה להצר, entwischen ; s'échapper ; slip away : אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי

⁽¹⁾ רק בעבר', ואולי אין זה אלא הברה אחרת של חמץ.

⁽²⁾ בערב' חמצ' a.

⁽³⁾ רק בעבר', במשמ' המקובלה. בערב' משמש שרש זה במשמ' קצף, ובמשמ' שטות, ובמשמ' זו פרש המדרש פעל זה : ודודי חמץ עבר נתחמא נתמלא עלי עברה (מד"ר ס"ט, פתחתי). רק השרש חמץ b קצת קרוב להמשמ' שמיחמים הקדמונים והחדשים לשרש חמץ בעברית. ⁽⁴⁾ עי' הערה שלמעלה ועי' הערה לקמן. —

רסיסי לילה פשטתי את כתנתי איכבה אלבשנה רחצתי את רגלי איכבה אטנפם דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו קמתי אני לפתח לדודי וידי נמשו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול פתחתי אני לדודי ודודי חמץ⁽¹⁾ עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו (ס"ט ס' כו). — ואמר הפיוטן : קמתי יחדתיו כחצובי שלהבו, פתחתי כבודי חמץ מלבא, מצאוני לוחמי פצעוני בנוו (יול' כר פסת, גן נעול). — והמשורר אמר : כה יעשה לנו אלהים וכה יוסף לעם כס כאזור דבקת, אם לא בדרתך הלכבות ירדו אתך וגדרו בעת חמקת (עמל', מח' כ). המזמרים בנמוזות עברו חמקן, ובני עורב באו רע רע יצעקו (אדס שש"ק, יוס' הגדול). — וכו' : וזאת מהללת ומשחקת, וזאת עובדה חומקת, וזאת לכובי חיובת, וזאת ידיה מנשקת (מנח' יסודס, שול' נסים). — ועתיד : וכמה מהיופי יראה לעתיד לבוא כשיחמקו ויעברו הכהנים במקום הבכורות (יוסף דון יחיאל, פי' ס"ט, אל גנת).

— סתם, חתמק, — כמו קל השתמש ריץ הנה והנה : שובי בתולת ישראל שבי אל עירך אלה עד מתי חתמקין⁽¹⁾ הבת השוכבה (ירמ' לא כ"א-כב). — ואמר הפיוטן : שושנת העמק טה לך יושבת שושמה ודורך מתחמק (רני ושמת, יס' נלוס). — ולרבות עם ו ההפוך : ואעווב את שתי הנשים ואלך כי יראתי פן יחשוני ותתחמקנה שתי הנשים בין הכבאים כצבאות ובאילות השרה (א' מס' אס"ל יו). — ובמשמ' קצף : חבצלת שרון, שושנת העמק, נטוית הגרון, ועלי תתחמק, והביאה חרון, ולכי הנמק (רני ושמת, חנללת).

א. חמר⁽²⁾, ממנו חמר, ג. חמר, ב. חמר,

חמר⁽³⁾, פ"י, כהס' חמר, — יין, Wein ; vin ; vine : ודם ענב תשתה חמר (דבר' ל' יד). ביום ההוא

⁽¹⁾ פרשו כמעט כל הקדמונ' והחדשים במשמ' עבר וחלף 'הסתתר ונטה הנה והנה, וכבר נזכר בהערה להשרש כי בערבית משמש שרש זה במשמ' כעס ושטות, ולא מהנמנעות הוא שגם כאן היתה הכונה בעל למושג של כעס ובהתפ' במושג של שטות, וקצת סמך לזה מדברי מד"ר שהובאו למעלה, אך כבר הסכימו כל המפרשים, וכבר השתמשו בו כל הסופרים רק במשמ' של חלף ועבר בלבד. ⁽²⁾ בערב' חמר a במשמ' פעולת התסיסה והתפחתה בבצק ובמשקאות. ⁽³⁾ בערב' חמר b יין וכל משקה שתסס. בארמ'

(a) חמר (b) חמר

(a) חמצ (b) חמץ

בוזי, לא מתקנס, בית חמר, וכדומה: אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (חיוג ד יט), וכרונם משלי אפר לבני חמר גבינם (סג יג יב). — ב) בפלסופיה, בייחוד עצם הדבר שממנו נעשה גוף מהגופים, כמו העץ הוא חמר לשלחן, והברזל הוא חמר החרב והחנית, והזהב הוא חמר הענק להצואר, וכו'וצא בזה, Materie, Stoff; étoffe, matière; matter, stuff שקצת מברואיו ברא צורה קיימת ומכל חמר (1) נקיה ומורמת וכו' וקצתן צורה עם החמר מחוברת ולעולמי עד שם היא מתעשרת ונשארת ובלתי נעדרת (מנח' גינ', מכת' לר"ד סכנלי). שהבורא ית' אשר מגעת ימסו הרים וכו' המציא על החמר הנה החיות והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים (סס). או עצם או חומר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (לכו סכל נן תמים, פי' ילרי). ועלה במחשבה תחלה בראש חמר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה (לכ"ע, כסס אל). סכזה הנמצאות ארבע החומר והצורה הפועל והתכלית (מלות הגיון ט). האלהים יצרו והתקינו כאשר ראה חומר שראוי לצורה היא (כזוי כ נ). וחומר זה הנשם החמישי בכללו המתנועע מסביב אינו בחומר נשמי (כ"ט ח"ת, מ"א א טב). כל מה שהוא בכח הזה בעל חמר בהכרח (סס ג, סקל' כד). החמר לא יניע עצמו (סס).

כי יש מניע הוא המניע לזה החומר החיות והנפסד (חריז, סס כ נ). החומר הוא המסך הגדול לכל נשיג השכל הנבדל כפי מה שהוא עליו ואפילו אלו היה חומר וך ונכבד (סס ג ט). וביארו הפילוסופים האמתיים שחומר אחד לכל ארבע היסודות והוא קבל ארבע צורות אשר נבדל בהם האחד מחבירו החלק

(1) — זהו המקור הראשון שמצאתי שבא בו השם חמר במשמ' פלסופית זו, אבל מכל הסגנון אתה שומע כאלו השמוש הזה הוא לא חדש אלא כאלו הוא דבר ידוע ונראה באמת שכבר השתמשו בו גם קודם לו במשמ' זו, ולא נתברר לי מי היה הראשון בדבר זה. ופרשו ר"ש א"ת ור"י חריזי כך: חמר שם מושאל למה שהגוף הווה נעשה ממנו כבוא הצורה. עליו (כ"ט ח"ת פרוש סמ"ז סכנו"ג). חומר הוא בה סובל הגוף (כ"י חריזי, סס, מלות סוכות). וגם מדבריהם נראה כי שמוש זה הוא קדום. הלשון העברי. השתמשה למושג זה בהשם מארה (a) משרש מד ב) במשמ' משך ומתת, וכבר השתמשו קצת הקדמונ' גם בעבר' למושג זה בשם משך, עי' זה הערך

כרם חמר (1) ענין לה אני יי' נצרה לרגעים אשקנה מן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישע' כו ג-ג). — ואמר בן סירא: מרבה חמר לכמיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (כ"ס גינ' לד ל). — והעסיס בעידו בענב, ואמר המלך: ומורותיה (של' הגפן) כפופות תחת משא אשכולותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי חמר מה נעמו בנוצצם ככרקת בוחר אדמדם חבילי (ח' ממו, חס"כ ס). — והשתמש המשורר בשביל החרוז גם בחמר: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשקט בשמרים (דוגע על מנחס).

ב. חמר (2), ממנו חמר, א. חמר, יחמר.

א. חמר (3) — א) אחד ממיני האדמה פחות או יותר אדמרתם המראה, שפנה ומחוקת בקרבה חלקי מחצבים וישמשו לעשיית לבנים וכלי חרס, Leh, Thon; argile, glaise; clay: וימררו את חייהם בעברה קשה בחמר ובלבנים (שמות א יד). מי מצור שאביר לך חוקי מבצריך באי בשיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחום ג יד). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשתת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות וכו' הנה בחמר ביד היוצר כן אתם בירי בית ישראל (ירמ' יח ג-ו). אם בחמר היצר יתשב בי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יו). ויבא (3) סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס מיט (סס מא כה). אנתנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ירך בלנו (סס סד ג). וזכר גא כי בחמר עשיתני ואל עפר תשיבני (חיוג י ט). הן אני כפיר לאל מחמר קרצתי גם אני (סס לג ו). — וחמר חוצות, מיט: לשלל שלל ולבו כז ולשימו' מרמס בחמר חוצות (ישע' יו). — וחמר חותם, לחותמות: תתהפך בחמר חותם (חיוג לת יד). — ולדמיון לדבר קל הערך.

חמר, השם הרגיל ליון: מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל חבית וחבית שהיה פותח אומר חמר א לחיו רבנו ולחיו תלמידיו (תוספתא סכת ו ט). דאמרי אינש חמר א למריה טובותא לשקייה (כ"ק לכו). חמר א וריחני פקמין (סוד' יג). — (1) ס"א חמר. וי"ס כי גם תהלי' עה מ צ"ל יין חמר במקום חמר.

(2) בערב' חמר a) במשמ' צבע האדמ. b) צ"ל ויב"ס.

(a) ماد (b) מד

(a) חמר

הראשון מן החומר קבל צורת האש וכו' (רוח חן ו).
 וחומר המורכבות יקרא חומר מתם וכו' כאלו
 האמר שחומר הדומם הוא ארבע יסודות וכו' וחומר
 בע"ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת
 שבהם היא חומר לנפש החיונית (שם). כי החומר
 הזה הוא באשה המנאפת שתמיר איש באיש לעולם
 (מלמד התלמוד, כראש). ודע כי השמים וכל אשר בהם
 והארץ וכל אשר בה חומר אחד (הדמו"ק כראש א ח).
 לרדוף אחר המושכלות ולהתרחק מן החומר ומפעולותיו
 ואם יעשה זה נקל להשיג החכמה הנקראת בינה (פי'
 משלי ל"ח טו ד). כמו הכנת החומר וזכותו כן יומין
 עליו ה' יתברך נפש נקיה וטהורה (מנח' קנא' לר"י מפסא
 83). שאלו המאורעים באו עליו (על איוב) להכרח
 החומר אשר אין מפלג ותחבולה להנצל מהם
 (אוסב משפט לאיוב ח). — ואמר המשורר: בשהשמשו
 בדבור התלמודי במשמ' זו: זה מצליח לא יצליח,
 עניוין עתה יאכלם חודש כי הונית מר הצריח, ויתן
 חומר בקודש (מכתם לר"ש דפ"ק). — ושר המשורר
 על הפסד החמר: כי לא תקום פעמים נפש חיה, כל
 מרכב יתפרד כל חמר ירקב, אלו גם ישוב ולבון חד
 שיירב, הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל"ג, האמו"ג וסד"ג).
 — וזכ"ל: הנה זה ראובן חמר ו הקרוב אברי הגוף
 והחומר אשר הוא רחוק ממנו הלחות וארבעה היסודות
 אשר מהם התחוו האברים (מלות הגיו"ט). סבות הנמצאות
 ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים
 המלאכתים בכסא ד"ח חמר ו העץ ופועלו הנגר והצורה
 הרבוע אם הוא מרבע (שם). שאין מדרך הרבועה כפי
 טבע חמר ה שימצא בה ההכנה לבנות הבתים ההם
 מהשעיה. שהדבש כנוס בתוכה (קד' העקרים). —
 ואמר המשורר: ובענן כבד יעיב בת העין, חמר
 יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זקי הנפש, ימשו
 ליוותם יתבו יפלו (יל"ג, סו"ח א). — ומ"ר: צריכים
 כצורתם עור בעל שכל להרכיב הצורה: בחמרים
 (מנח' גינלי, מכת' לר"ד סכנלי). וימנו אישי הכחות ההם
 בהמנות החמרים שלהם (מו"ג כ, קד' י). בן
 זומא חשב כי שני החומרים שוים רק שיש
 ביניהם הפרש מעט (פכד' רמז' לרש"ט שפרוט, סד'
 מועד). והחומרים הם המונעים והממרידים
 מהשיג המוחשות והמושכלות (אמו"ג כס"ג). והיות
 דלתותיו (של הג"ע) סגורות לבלי יכנס שום
 אדם מורכב מחמרים (מנח' קנא' לר"י מפסא 11).
 כי השכל הפועל הוא קרוב לחומר מוכן לקבל כמו

ואין הדבר תלוי ברחוק או בקרוב מקום אלא בהכנת
 החומר כי הוא כמבע שאם יהיו אלף חומרים
 או אלפים כל אחד מוכן יותר מחבירו (ספ' מלכות
 ו). — ואמר המשורר: והוא ראש לכל חמר ושרש לכל
 צורה, ואין לחמר יוקץ ומספר לצורותיו (כראש"ע,
 כספ אל). — חמר ראשון, שממנו נתהוית כל המציאות,
 Hyle וזה הדבר המשותף אל היסודות הד' אשר
 נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו החומר
 הראשון ושמו בלשון היונים היולי (מלות הגיו"ט). השמעה
 הששית אשר מען הפלסופה היא מצד טבע החמר
 הראשון וזה שהוא יאמר שזה החמר איננו לא הווה
 ולא נפסד בעצם (כל"ג, מלחמ' ס"ו סה). אמנם
 חמר הגלגלים וחומר הארבע יסודות יקרא בלשון
 היוני היולי ובלשוננו חומר ראשון והוא בבחינתו
 נעדר מכל צורה: (כ"י א"ח, רוח חן). נדע שיש להם
 חומר משותף הוא אשר נקראתו החומר הראשון
 ונאמין שהוא ית' בראו ראשונה כמו שכל אומן יכין
 תחלה חומר אומנותו (אמו"ג כספ א ב). אל יקשה
 בעיניך מאמר ר' אליעזר הגדול וצ"ל שמים מהיכן
 נבראו וכו' כי בעבור שירצו החכמים לעלות החומר
 הראשון ולעשותו דק מן חלקים וכו' (כריקני, כראש').
 החמר הראשון אשר הוא בתכלית הדקות הוא הנברא
 מן האין אשר בנותו באור לבושו (מנח' קנא' לר"י
 מפסא 100). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם
 דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא
 חומר ראשון (אמו"ג חכמ' א). — חמר קדמון, כמו
 חמר ראשון: ואם היה מצטרף בעל התורה להאמין
 ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם
 לא היה בזה פגם באמונתו (כזו"ל א סו). לא יתוייב
 היות החדוש מאפס הגמור אבל אולי היה שם חומר
 קדום כדעת אפלטון (כ"ח קריקש, חז"ק' א' ג ד).
 וזה החמר הקדמון הוא כח אל ההיולי המחודש
 המוכן לקבל כל צורה (מנח' קנא' לר"י מפסא 96). —
 חמר וצורה: ואמנם החלק השלישי בראו חומר
 וצורה בשנוי ותמורה (מנח' גינלי, מכת' לר"ד סכנלי).
 וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים
 מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (מו"ס, סימך ו).
 וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות כשנדרק עליהם
 ונדרק אחריהם נמצא כי קדמה לכל צורה מהם צורה
 אחרת עד אשר תכין זה החומר לקבל זאת הצורה
 (תרי"ו, מו"ג א סה). ולא יתכן למצוא חומר בלי
 צורה (שם ע). כל נמצא נשמי הוא מורכב מחומר

*כבוד הדבר וחשיבותו, מה שעושה אותו יותר כבד על האדם, שיש בו יותר אסורים וכדומה, Schärfe; Strenge; sévérité, rigueur; rigour, severity; חומר בקדש מבחורמה שמטבילים כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש (תג' ג א). חומר בתרומה שביהודה נאמנין על מהרת יין ושמן כל ימות השנה וכו' (שס ג ד). זה חומר באדם מבשור שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת וכושת ומשלם דמי ולדות ושור אינו משלם אלא נזק ופטור מדמי ולדות (ב"ק ח ב). זה חומר בבנות מכבנים שהבנות נוונות על הבנים ואין נוונות על הבנות (כ"כ ח ת). זה חומר במקלל מבמכה שהמקלל לאחר מיתה חייב והמכה לאחר מיתה פטור (סנה' יא א). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור חמש מוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב (שס ג). דם חמאת שניתו על הבגד הרי זה טעון כבוס וכו' זה חומר בתשאת מקדשי קדשים (זכת' יא ד). נשים ועבדים יש להן נזירות. חומר בנשים טעונים כבוס שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו חומר בעבדים מבנשים שהוא מפר גדרי אשתו ואינו מפר גדרי עבדו (גזיר' ט א). חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגים בבקר ובצאן וכו' וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות (חול' יא א). חומר בכמיו הדם משלות הקן שכמיו הדם נוהג בחיה בעוף וכו' ושלוח הקן אינו נוהג אלא בעוף (שס יב א). לא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב ברע ויגאל ביפה לא ילוה ויגאל ולא יגאל לתצאים ובהקדש מותר בכלל זה חומר בהדיוט מבחקדש (פרכ' ט ב). שכל העריות בחטאת והשפחה באשם וכו' זה חומר החמיר בשפחה שעשה בה את המזיד בשוגג (כרית' ב ד). זה חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן זה חומר בשירי כלי נצרים מבתחלתן שמתחלתן אינן מקבלין מומאה עד שיתחסמו נתחסמו אע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כלים כ ב). אדם ובגדים מטמאין בזב חומר באדם מבגדים ובבגדים מבאדם שהאדם הנוגע בזב מטמא בגדים ואין בגדים הנוגעים בזב מטמאין בגדים חומר בבגדים שהבגדים הנושאים את הזב מטמאין אדם ואין אדם הנושא את הזב מטמא אדם (אסל' א ט). זה חומר בשותה משקין טמאין מבמקוה שעשו בו שאר המשקין כמים (מקוא' י ו). האבן שבזויות בומן שהוא חולץ חולץ את כולה וכוסן שהוא נותץ נותץ

וצורה (כ"י א"ת, רות חן ת). כי לשון חומר וצורה נופל ג"כ בענין מלאכות שאיננו טבעי כאלו תאמר שחומר השלחן והמטה והדלת אחד וצורתם המלאכותית אשר היא תכונתם ותאדם היא הבדילה ביניהם והיה זה שלחן וזה מטה וזה דלת (שס). כל הפסד או חסרון או כל מקרה שיקרה לאדם הוא מצד החומר לא מצד הצורה וכו' ולא היה אפשר שהמצא צורה בלי חומר (המעל' לנש"ט פלקיירל ב). נתן האל ית' לזו הצורה האנושית יכולת על החומר עד אשר יבניעוהו וישיבכוהו אל הדבר האמצעי (שס). וממנו (מהחמר הראשון) נתהוו השמים שהם בעלי חמר וצורה ובעלי תנועה והארץ עם כל צבאה נתהוו מחמר אחר (מנח' קנא' לר"י מפוסל 100).—ובהרחבה, 'גם בדברים ממששים, במשמ' עצם וגוף הדבר כנגוד לצורתו: חומר ארבעת הספרים הללו (הקד' כ"י ארכנאל לניכ' א'), וכן ויחדו ספרים למדברים ברוח הקדש אשר דברו באותו זמן כפי חומר הדברים ותלוקה הדרושים (שס). ואחריו אבאר חומרים ר"ל החומר הכולל לספרים האלה ארבעתם ונושאים (שס). מצד החומר כי היא (השפה העברית) שפה ברורה והיפה בכל הלשונות וכל איש יודע לשונות ואשר לו חן למעום נועם מליצה ושיר יתן עדותו כי גברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה (תמוד' נישכאל א יב).

ג. חמר¹, ממנו בחמר, בחמר.

ב. חמר², ט"ו, מ"ר חמרים, — א) דבר צבור ומכנס יחד, Haufen; tas, monceau; heap, mound; וימתו הצפורדים מן הכתים מן החצרת ומן השדה ויצברו אתם חמרים חמרים ותכאש הארץ (שמות ח ט-י). — ב) מרת לח ויבש, יכיל עשרה בתים או עשר איפות³; זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף (ויקד' כו יו). וזרע חמר יעשה איפה (ישע' ס י). ואברה לי בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים (הושע ג ב). מעשר החמר הבת ועשירת החמר האיפה אל החמר יהיה מתכנתו (יחזק' מו יא). ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים (כמד' יא לב). — ג) בהשאלה,

¹ רק בעברית. קצת דומה לזה בערב' רכט a)

² בערב' ר'כאם b). — ³ ואמר ריב"ג: מדה מכילה משקל שנים ושבעים אלק וזו והוא הגדול שבמדות בני ישראל.

a) (b) ר'כמ

נושא (הבן הספק) אשה ראויה לכהן וכו' ונותנין עליו
 חומרי כהנים וחומרי ישראלים (ינמ' יא ז). עיר
 שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג
 נותנים עליהן חומרי חיים וחומרי מתים (נמ'
 ג ד). ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה דם
 נבילה בית שמאי מטהרין ובית הלל מטמאין וכו' (עד'
 ה א). עשרים וד' דברים מקולי בית שמאי ומחומרי
 בית הלל וזה חד מהם (ינמ' סנת ז י). והרועה לעשות
 בדבריו ב"ש עושה בדבריו ב"ה עושה מקולי ב"ש
 ומקולי ב"ה רשע מחומרי בית שמאי ומחומרי
 בית הלל עליו הכתוב אומר הכסיל בחושך הולך אלא
 אי כבית שמאי כקוליהן וכחומריהן אי כבית הלל
 כקוליהן וכחומריהן (חול' מד). — ונהוג בלשון
 השטרות, יקבלתי עלי כחמר כל השטרות: ופסקא זו
 קבלתי עלי ועל יורשי אחרי (סס, שטר כת). מיניתיו על
 פלוני בן פלוני ויקח לי ממנו כך וכך והובים או כך וכך
 וזוים כחוק ההרשאות וחומריהן וקונין ממנו בקנין
 וכותבין ותותמין (תש' הגא' הכ"ק קלט). — קל וחמר, במ"מ
 של ההלכות, *דרך ההגיוני להוכיח דבר מהק"ל להחמר,
 שאם בהדבר הקל אתה מוצא או אומר כך וכך מוכרח
 עוד יותר שיהיה כך בהחמר, בהדבר החמור, וכן להפך
 מן התמור להקל, *de minor ad majus, de major ad minus*: רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות
 התורה נדרשת מקל וחומר מנזירה שוה מבנין
 אב וכו' (כריתא דל"ב מדות לר' ישמעאל). והלא דברים
 קל וחומר ומה תפלה הקלה לא התפלל (משנה)
 אלא חוץ לעיר דיבור חמור לא כל שכן (מכ' בא, מס'
 דפס', פתי'). היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר ומה
 אם עולה חמורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה פסח
 שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו (סס
 ד). והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה
 להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא
 ממין אחד (סס). ר"ש מתיר את הנקבות (של המצרים
 והאדומים) מיד אמר ר' שמעון קל וחומר מהדברים
 ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר
 את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא
 עד ב' דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (ינמ'
 ח ג). המחלק נכמיו על פיו וכו'. בשבת דבריו קיימין
 מפני שאינו יכול לכתוב אבל לא בחול ר' יוחנן אומר

את שלו ומנית את של חברי נמצא חומר בחליצה
 מבנתיצה (נגע' יג כ). חומר בקדשי מקדש מבקדשי
 הגבול שבקדשי הגבול קטנים חולקין בהם וחולקין
 אותן בטומאה וכו' קדשי מקדש אין נותנין אותן אלא
 לאנשי משמר בלבד (תוספתא פאה ד ו). ולא תצא
 בהמה בסנדל ולא בקמיע אע"פ שהוא מומחה וזה
 חומר בבהמה שאין באדם (סס סנת ד ס). חומר
 הוא מצד אחד לאשה (ירוש' כתוב' ח לב). חומר
 שבת משאר מצות שהשבת עשה שמים בהעלם אחד
 חייב על כל אחת ואחת מה שאין כן בשאר מצות
 (סנת עד). חומר באש מבבור שהאש מועדת לאכול
 בין רבר הראוי לה בין דבר שאין ראוי לה מה שאין
 כן בבור (כ"ק מג). חומר במכה מבמקלל שהמכה
 עשה בו שלא בעמך כבעמך מה שאין כן במקלל (פנ'
 פס). חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות
 חומר בנדרים שהנדרים חלין על המצוה כבשרות מה
 שאין כן בשבועות וחומר בשבועות שהשבועות חלות
 על דבר שיש בו ממש ושארין בו ממש מה שאין
 כן בנדרים (נדר' יג). חומר בהואה ממריקה ושטיפה
 וחומר במריקה ושטיפה מבהואה חומר בהואה
 שהואה ישנה בחטאות החיצונות ובחטאות הפנימיות וכו'
 מה שאין כן במריקה ושטיפה חומר במריקה ושטיפה
 שהמריקה ושטיפה גוהגת בין בקדשי קדשים בין
 בקדשים קלין וכו' מה שאין כן בהואה (זנח' לו).
 בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה ספק כולה מן
 היום ספק כולה מן הלילה מטילין אותו לחומר
 שני ימים (סנת לד). שני קבים שנמלה חלתו של זה
 בפני עצמו ושל זה בפני עצמו חור ועשאו עיסה אחת
 ר"ע פוטרן והכמים מחייבין נמצא חומר קולו (חלה
 ד ס). תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומר ו
 קולו (פנ' יא כ). שיעור בלי חרם ליטהר העשוי
 לכך ולכך מטילין אותו לחומר ובתים (כלים ג
 א). ורחל שילדה מן עז מותר עם אמו אם היה אביו
 עז אסור עם אמו ופסולה לגבי מוכה כוי מטילין אותו
 לשני חומרי' (תוספתא כלא' ה גיד). תני ר'
 ישמעאל דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר
 יש בהן קולין יש בהן חומרי' אבל דברי סופרים
 כולן חמורין הן (ינמ' נדכ' ג א). ההולך ממקום
 שעושין (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושין או
 ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי
 מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם (פסח'
 ד א). היה אחד (משני הבעלים) ישראל ואחד כהן

בשבת אמרו קל וחומר בהול (כ"ט ז). השוחט לעכו"ם שחימתו בשרה ור"א פוסל: וכו' אמר ר' יוסי קל וחומר הדברים ומה במקום שהמחשבה פוסלת במקדשין אין הכל הולך אלא אחר העובד מקום שאין מחשבה פוסלת אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט (חול' ז ו). ורקיקה (אסורה במקדש) מקל וחומר ומה מנעל שאין בה מנהג כיוון אמרה תורה אל תיכנס במנעל קל וחומר לרקיקה שיש בה מנהג כיוון (תוספתא נר"כ ז"ט). אסור לרכוב על גבי פרדה מקל וחומר ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (ס"ס נל"א ו' ו). כי תקצור קצירך ושחתה עומר בשרה וגו' קבע לו הכתוב ברכה והלא דברים קל וחומר מה אדם שלא נתבון לזכות וזה מעלין עליו כאילו וזה המתבון לזכות וזה על אחת כמה וכמה (ס"ס פל"ג ח). והרי דברים קל וחומר ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (ס"ס תרומ' ז'). אווה עם אווה הים (כלאים זה בזה) וכו' קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אמ' אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (יבום' נל"א מ' לא ג'). המוכר שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר מכורה ויוצאה ושמואל אמר אינה מכורה כל עיקר וכו' קל וחומר ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (ערכ' כט:). והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחיל שם שמים להקריב המתפרים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר נר"א' א'). — קל וחומר שיש עליו תשובה: אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לתופה וכו' א"ר יודן הרי זה קל וחומר שיש עליו תשובה. (שיכול לאמר לו) לא אם אמרת בשפחה כנענית שהיא נקנית בחזקה תאמר בזו שאינה נקנית בחזקה וכל קל וחומר שיש עליו תשובה במל קל וחומר (ירוש' כתוב' ס' כ"ד). — וקל וחומר שאין עליו תשובה: אם נושא שכר והשוכר שאין משלמין שכורה ומתה משלמין גניבה ואבידה שואל שמשלם שכורה ומתה אינו דין שישלם אבידה וגניבה ותני עלה הרי זה קל וחומר שאין עליו תשובה (ירוש' שביע' מ' לח ג'). — ובדברים לא של הלכה

ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסור אמרה תורה למען יושב לך והארכת ימים קל וחומר על מצות תמורות שבחורה (חול' סוף יב). והלא דברים קל וחומר מה בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהן בשעת חרחמים על אחת כמה וכמה (תוספתא נר"כ ד' יד). אלהי עד שלא נוצרתי איני בדאי ועבשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עשר אני בחי קל וחומר במיתתי (גמ' ס"ס יג). (אמר למך) קין הרג ונתלה לו ד' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע"ז רבי אומר הרי זה קל וחומר של חשך (מד"ר נר"א' כג). הרי הדברים קל וחומר ומה אלו (הכנענים) שלא הלכו לא בידן ולא ברנלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות ישראל שהם עושים חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכ"ו (ס"ס ק). והרי הדברים קל וחומר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע"י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלמנות רצות להירבק לו עאכ"ו שיהיו רצון להירבק באבינו יעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה (ס"ס פכ). והרי דברים קל וחומר ומה אם הרותות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע עאכ"ו (ס"ס ויקר' כד). והלא דברים קל וחומר אם מרת פורענות מועטת המביא תקלה לחיורו הרי הוא ביוצא בו קל וחומר למדת הטובה מרובה (ס"ס נמד' ט). והרי דברים קל וחומר ומה הפרות שנדבקו ע"י אדם במלאכת המיטין נתן להם חוויה שיהיו הן חיות וקיימות לעולמי עולמים ישראל שדבקים בחי העולמים על אחת כמה וכמה (ס"ס נ"א ו' יפ' א'). — ומ"ר *קלים וחמרים: ר"ש בן לקיש אמר כמה קולי חומרין בדבר (ס"ס יכ"א ח' ד). הן כסף וגו' תני ר' ישמעאל זה אחד מעשר קלים וחומרין שכתובים בתורה הן כסף וכו'. השיבונו אליך קל וחומר ואיך נגנב הן בני ישראל לא שמעו אלי קל וחומר ואיך ישמעני פרעה וכו' (מד"ר נר"א' נב).

ג. חמר⁽¹⁾, ש"י. — התנשאות גלי מי הים והמים: דרבת בים סופיך חמר⁽²⁾ מים רבים (תנכ' ג' יב).

ד. *חמר⁽³⁾, ש"י. — כמו חמר, דבר של תרוש והלצה: ומה ראתה אוון שתצרע מכל איכרים היה רכן

(1) מן א. חמר, ע"ש. (2) — רוב הקדמוני פשוט מן ב. חמר, במשמ' רוב ורבו. אך החדשים פשוט מן א. חמר, במשמ' תסיסה והמיה, וכמו הפעל וחמר.

(3) כך גרסת הספרים במקום חמר שגורס רסע"ג.

יוחנן אומר: כמין חומר. אומר: ששמעה לא תגוב והלך. וגב' היא תרעע. מכל אבריו. (מכ' מסע, מוק' ב). המשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומר: כמין חומר מפני מה גלו ישראל לבבל יתר מכל הארצות כולן מפני שבית אברהם אביהם היה משם משלו משל למה הדבר דומה? לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלחה לבית אביה. (תוספתא ב"ק יג. ג). אמר רשב"ג הניחו לי סופרים ואומר כמין חומר. כשם שמעשיה (של הסוטה) מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (ספרי נח מ). ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא, הוה כמין חומר מה נשתנה דלת ומוווה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומוווה שהיו עדים במצרים. בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המוויזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות והלך זה וקנה אדון לעצמו ירע בפניהם (קדוש' כנ:).

חמר (יחמרי), ש"י, — כפתור בעל שני ראשים וכעין צואר ביניהם, יחברו בו שפות בית הצואר של

כמו שחובאו דבריו בהערוך ערך חמר, עי' בהערה לערך חמר. וכבר נזכר בהערה לערך ב. חמרה פלפול החכמים בפרוש מלה זו, שרובם נוטים לדעת רש"י שפרש חמר מלשון חומרא בארמ' במשמ' חוליות של ענק או צרור של בשר, ושלוח נמה גם ז' כבר בספרו על אנדות התנאים. ואולם, קצת יש לפקפק בדבר, מפני שבשום מקום לא מצאנו מלה זו בצורתה העברית במשמ' העקרת של חוליה או צרור בשמים. וקשה איך קרה הדבר שבמשמ' השאלה והמפשטה השתמשו בשם זה בצורה עברית? מספקני אם יש דמיון לזה במנהגי הדבור בזמן ההוא. ועוד קשה, מפני מה אחוז דוקא בשם חמר, שבמשמ' העקרת לא היה כלל רגיל בדבור בצורה עברית, ומדוע לא השתמשו לכונתם באחד השמות האחרים מהשמות שהיו רגילים בדבור למחרה של חוליות או לצרור של בשמים? ובעצם מהותם של הדרושים שכונם בעליהם כמין חמר קשה לראות בהם מחשבה עמקה וכונה אמיתית לפרש מעמי המצוה בדרך רוחני כמו למשל ידידיה והרמב"ם וסיעתם, כי כמעט כל הדרושים האלה הם יותר חדוד קל הלצי, כמו הדרוש בדבר הסוטה: כשם שמעשיה מעשי בהמה, ולא מעם עמוק רוחני. וזהו מה שאמרו בכל פעם אדרשנו כמין חמר, דרוש כמין חמר, שאתה שומע מהדבור כמין חמר שאין כונת הדרוש שבאמת זהו מעם מצוה זו. וכמ"כ יובן עפ"י למה היתה בקשת רשות של ר"ג: הניחו לי ואדרשנו כמין חמר, מפני שבאמת זה דרוש קצת קל ולא די רציני למצוה ממצות התורה. ובשכיל כל זה הדעת מברעת לפרושו של רס"ג בעצם הדבר, והוא, שהשם חמר או חמר היה נהוג בזמן ההוא בלשון במושג של אופן דבור מיוחד בחדוד. והלצה.

(1) בארמ' חומרא, חומרי, פרש רש"ג (כלים יא ח).

החלוק וכדומה, ואינו תפור להבגד אלא יבניסוהו ויוציאוהו בכל פעם לפי הצרך, Hemdenknopf bouton de chemise; stud של זהב היא בת נפש וכן בחומר (דקוקה, סי' קפ).

חמר (יחמרי), ש"י, — ב"פר שחרחר, מוצק, מתלהב, צף מקרקע ים המלח, Asphalt; asphalte: ותהי להם הלכנה לאבן והחמר היה להם לחמר (כרלס' יא ג).

ועמק השרים בארת בארת חמר (שס יד).

חמר (יחמרי), ש"י, — כמו חומר: אם הצילה במת החמר (2) לא תציל בכלי חרס הקל (כלים ח א).

חמר (יחמרי), ש"י, — צפה אותו בחמר: ותקח לו חבת נמא ותחמרה בחמר ובזפת (שמות כ ג).

חמר (יחמרי), ש"י, עת' יחמר, יחמרו, — חמר המים, של חים וכדומה, התנשאו בקצף ובמו רתחו, brausen מימיו ירעשו הרים בנאותו (תה' לו ג). — והיו חמר, חמר: כי כוס ביד יי' ויוין חמר (8) מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תה' פס ט).

חמר (יחמרי), ש"י, — שרף, צרב, verbrennen; brûler: ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (של הנשרף) ויורדת לתוך מעיו זהו את בני מעיו (סנ' ז ב).

— נפס', *נחמר, — שחמרו אותו: נפלה לאור ונתמרזו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרים (חול' ג ג). נמלוהו (את הרן) והשליכוהו לאור ונתמרזו בני מעיו ויצא וזמ' (מד"י כרלס' לח). — ואמר הפיטן בהשאלה לחם האהבה: הם לבבי גם כרשפי אהבה נחמר מעי בקרבי סבכו (ספ' ספנו', תומל', מהלל אל).

— נפס', *החמיר, — כמו קל, ובהשאלה צער, הכאיב: נפש חסירה אל תפית ואל תחמיר מעי דך (כ"ס גני' ד ב).

חוליות, וכן בסור', וכן חומר י שררה (שנת קמז). אך השם חומר (סוט' יט.) פרש רש"י: בומין בלעו והוא של זהב ותותמים בו שני צוארי חלוק לבוי, ע"כ. ובמשמ' זו השתמש בשם זה בעל הרוקח, ולעז שם בומין.

(1) בערב' חמר א.

(2) כך הכתיב והנקוד במשמ' מנק' כ"י פרמה, ובנוסח: החומר.

(3) י"ם כי זה במקום חמר, וי"א היה אדום.

(4) אולי ממושג האדמימות, כמו בערב' אחמר ב).

(a) חמר (b) חמר

ד. *חמר, פ"י, — חמר את הבצלים, אנדם בעקציהם בעבות של קש וכדומה: האגוויים שאמנן והבצלים שחמרן⁽¹⁾ הרי אלו חבור (פוקל' כ ס).

ה. *חמר, פ"ע, עת' יחמר, — חמר הרבר, היה חמר: רבי יוחנן בן גורי אומר אל יחמר⁽²⁾ זה מן היוז (אסל' יד ג).

— קפע', *החמיר, — עשה שיהיה חמר: א"ר יהודה בן בתירא (לר' יוסי) סבור אתה שאתה מחמיר עליך ואינך אלא מקל הא אם לא מצאלו אור (לשרוף את החמץ) ישב לו ולא ישרוף (מכ"י כה, מס' דספח' ת). ר"ש אומר בשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל (כלא' כ ג). והפליגה ספינתם בים רבן גמליאל ור' אלעזר בן עזריה הלכו את כולה ר' יהושע ור' עקיבא לא וזו מארבע אמות שרצו להחמיר על עצמן (ערוכ' ד א). ר"מ אומר רואין את הגנעים בתחילה להקל אבל לא להחמיר וחב"א לא להקל ולא להחמיר (מו"ק א ס). ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם מקום שהחמיר על הקרן ברשות הרבים לשלם חצי נזק אינו דין שנתחמיר עליה ברשות הניזק לשלם נזק שלם (כ"ק נ ס). שהיה רבן גמליאל מלווה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוולו או בוול והוקרו ונושל מהן כשער הוול לא מפני שהלכה בן אלא שרצה להחמיר על עצמו (ב"מ ס ת). האומר לחבירו מורני ממך וכו' ר"ע היה חוכך בוה להחמיר (נדר' א א). א"ל ר' ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראייה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראייה ללמד (ידיס ד ג). אונקלוס הגר חלק מאחיו החמיר על עצמו והוליד חלקו לים

(¹) כך בנוסח', וכך היתה הנוסחה לפני ר"ג בעל הערוך ולפני הרמב"ם, ולר"ג היתה הגרסה: האגוויים שחמרם והבצלים שעמרם. ופרש רה"ג מלשון חמרים חמרים, וכן הערוך וכן הרמב"ם, אלא שהרמב"ם מיוחד את זה למעשה מיוחד שנוהגים האכרים בהבצלים, וז"ל: והכונה שהוא קבץ עליהם בעבות עד ששבו חבל אחד כדי לתלות ולעמוד זמן כמו שעושין אצלנו במערב בבצלים אשר רוצין לאצרן. ע"כ. והנה לפי זה אין המושג של חמרים במשג' של צבורים מתאים בדיוק לפעולה זו, ואולי יהיה יותר נכון לפי זה לגזר הפעל חמר מהשם חומרא בארמ' במשג' חוליות וענק של חוליות. ולא נתברר הדבר, עכ"פ עלינו לקבל את פרושו של הרמב"ם המיוחד את הפעל חמר לפעולה מיוחדת הנהוגה אצל האכרים. ועי' עוד הערה לערך ב. *אמן.

(²) כך ברוב הנוסח', ובקצתן יחמיר.

המלח (תוספתא דמא' ו יג). וכי במה החמיר ה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (שם תרומ' ו ד). החמיר ה תורה מחשבת וכתובים שמעשהם (שם מנח' סו). אם רצה להחמיר על עצמו (ולקרות את השמע) אין שומעין לו (ידע' נכ"ג א). אמר ר' ינאי שמעתי שמקילין ומחמירין בה (בטבילת קרי) וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה (שם ד). אמר להן ר' מאיר מחמיר אני בדמין מן העיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו מכרו ולקח בו שמן אין מדליקין בו (שם נכ"י ז ג). מתוך שאתה מחמיר עליו בקלה אף הוא מחמיר על עצמו בחמורה (שם שנת כ ה). אמרו לחן חכמים (לשני חנוונים בירושלם) לא היתם צריכין לעשות כן אלא הואיל והחמרתם על עצמכם יעשה כהן (בבביות היין) צורכי ציבור (שם נ"ג ג סג). א"ר יוסי חומר שהחמרתה עליה מתחילה שיהא צ"ל בפני נכתב ובפני נחתם הקלטה עליה בסוף שאם בא ועישר עררו בטל (שם ג"ט' א מג). לא חייבה אותו התורה שבועה להחמיר עליו אלא להקל שאם רצה לשלם ישלם ואם רצה לישבע ישבע (שם כ"ג מ ג ט). כל הרוצה להחמיר על עצמו ולנהוג בחומרי ב"ש וחומרי ב"ה על זה נאמר הבטיל בתושך הולך (שם סו"ע' י ג). אמר להם (ר"י לתלמידיו) אע"פ שמקל אני על אחרים מחמיר אני על עצמי (נכ"ג כג). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם בחרדל יושבות עליה ו' נקיים (שם לא). אמר להן (ר"ע לחכמים) מחמיר אני בחלב מברם שהחולב לרפואה טמא והמקין לרפואה פטור (שנת קמד'). צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג). ומה בהמה טמאה שהקלטה במנעה חמרתה בחלבה מהלכי שחם שחמרתה במנען אינו דין שחמרתה בחלבן (נכ"ג כג). ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל. (נדר' מת:). — ואמר המשורר: בי נמכרנו לצמיחת ביד חסרי בינה ביד גזברים אכזרים ופרנסים שוטים רבנים מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דא קא נכילא).

— קפע', *החמר, הוחרר, — שהחמירו בו: קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים (מכ"י משפ' נויק' ד). מה מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שילוחו משילות חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו

משילוח חבירו (ספרי נא ח).

ו. *חמר¹), פ"י, — חמר מים וכדומה, למשל באצבע, העתיקם ממקום למקום ע"י דחפה באצבע שהופפת ומחכת בהמקום שהמשקה עמד שם; כיצד מתן דמן היה עולה לכבש וכו' ומובל באצבעו המיומנת שבימין מן הרם שבמזרק וחומר² בגודלו מלמעלה ומאצבעו קטנה מלמטה ומחמא ויורד כנגד חורה של קרן עד שמכלה כל הרם שבאצבע (נח' נג).

ו. *חמר, — קל לא נהוג.

— נחמר, — נתערב בחמר, בטיט: שמימי מרוב השטף ששומטין באדמה הם גת מרים וגעכרים ואינם ראויים לשתייה (משין נניס לאיכז ו כה).

*חמר, פ"י, מ"ד הפריס, — מנהיג החמור, Eseltreiber; ass driver לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחונני שאומנותן אומנות לסמים (קדוש' ד יד), שכר את החמר ואת הקדר להביא פרייפרין וחלילים לכלה או למת (כ"מ ו ח), חמור ברגלי חמר פרה ברגלי קדר בהמה ברגלי רועה (תוספתא יו"ט ד ו), החצב שמסר לסתת הסתת חייב הסתת שמסר לחמר חמר חייב חמר שמסר לכתף הכתף חייב (כ"מ קית), — ומ"ר: החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד (תבואה) שלי חדש ושל חבירי ישן (דמאי ז), העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שמים בשבת החמרים סאחד בשבת (כתוב' ס ו), החמרים רובם רשעים הגמלין רובם כשרין (קדוש' ד יד), החמרים שהיו עובדים כנחר ונפלו שקיהם למים (מכשיר' ז ג).

י' עי' הערה לקמן, — ² כך הגרסה בנוסח, וכן היתה הגרסה לפני רש"י ועפ"י פרש פרושו, וכבר הובא בש"מ ס"א וסוטר, ונראה כי זו היתה הגרסה בספרים שהיו לפני הרמב"ם, שהוא כתב בהלכותיו בלשון זו: וסוטר באצבעו הגדולה מכאן ובגודל מכאן (מעס"ק ס ו), ואמר ר"ב בכ"מ שם שהרמב"ם פרש וחומר מלשון חמרים כלומר שמעמיד הרם שיהיה צבור ולא יתפשט באצבע. ע"כ. אבל זו טעות, כי הרמב"ם כתב סוטר לפי הגרסה שהיתה לפניו, כעדות הש"ס וכו' (ד"ס), ולא נתפרש מה היתה הכוונה בפעל וסוטר זה, ולפי כוונת הענין ילפי מה שנאמר שם בגמ' עד שמכלה כל הרם שבאצבע, נראה כי פרושו של רש"י הוא העקר, שבשתי אצבעותיו היה דוחף את הרם שעל שטח האצבע לעומת קצה האצבע כדי שיהא מחמא בכל הרם שקלטתה האצבע במחלתה, ואולם גורת המלה מלשון נחמרו בני מעיה אינה נכונה, ולא נחבד מקור פעל זה, ושהיה בוראי נהוג בדבור התי ומיותר לפעולה זו.

ה חמרין והגמלין והספנין ושחיו עושין בשביעות (תוספתא שני' ו כו), החמרין ובעלי בתים שהיו עובדין במקום למקום אובלין ופמורין עד שמיגיעם לאותו מקום (שם מעש"כ ח), אבל חמרין מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הזול ואינן חוששין (שם כ"מ ד ח), ראה חמרין ממשמשין ובאין ואמר לו צא ושכור לך אחד מאלו (שם ז ח), חמרין שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליספין ועמד אחד מהם והציל (שם ת כה), היה משקה יין לחמרין אל יאמר להן סלקו את זה והתנו לזה שוה דרך הגמל (דף"ר ת), חמרין נויים שהן מדיירין בעיר (תוספתא דמאי ד כו), אומר אדם לחמריו ולפועליו צאו ואכלו בדינר זה צאו ושנו בדינר זה (ס"ס יד), הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר טעות ואפרנסם (כ"מ מו), — *חמר גמל, יאמר לדבר שאינו ברור מהו: מבעוד יום אינו עירוב משחשבה הרי זה עירוב אם ספק ר' מאיר ור' יהודה אומרים הרי זה חמר גמל¹ (ערוכ' ג ד), ר' מאיר אומר כל שהוא יכול לערב ולא עירב הרי זה חמר גמל (שם ד י), עירב בה (בספק אובל) נעשה חמר גמל (ירוש' תרומ' ג מ), נאכל עירובו ביום ראשון אין יוצא עליו ביום שני דברי רבי ר' יהודה אומר הרי זה חמר גמל (ערוכ' לת), ונעשה תחתיו של אילן חמר גמל (שם מע).

*חמר, פ"י, — היה הולך אחר החמור ומורו: מעשה בר' אלעזר בן ערך שהיה מחמר אחר ר' יוחנן בן זכאי (תוספתא תנ"י ח), — ואחריו כל בהמה: המחמר אחר בהמתו בשבת (שבת קנד), והלא מחמר מחמר בלאחר יד (פסח' סו), — עי' יד, ואסור לו להנהיגה (את הבהמה) ואפילו בקול כל זמן שהכים עליה כדי שלא יהיה מחמר בשבת (רמב"ם שבת כו), יושבת

¹ ופרש ר"ח (גמ' ס"ה): דרך חמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה ומי שיש לו חמור וגמל ונתן חמור מאחוריו למושביו והגמל לפניו להנהיגו לא זה מהלך במשיכה ולא הגמל בהנהגה נמצא אדם שביניהם יושב בלא הליכה, ע"כ, ובעין זה ר"י ברזלי: פירוש חמר גמל משל הוא כך מנהג העולם שהחמור מנהגו לחסר מאחוריו וגמל מנהגו למשכו מלפניו ואדם אחר שיש עמו חמור וגמל מבקש לעמוד באמצע כדי שיהא החמור מלפניו וגמל מלאחריו אם נתקל החמור או שעמד ופסק המנהג אי אפשר לו להלך לא לפניו מפני החמור ולא לאחוריו מפני הגמל (סעמ"ס לר' נחלני, ערוכ' תרומ').

דעת בני הק"ק לחייב עצמם אלא בהוצאות הבאות לצורך השליחות כמו חמרות החמרים ואכילה ושתייה הצריך להם כל ימי השליחות (שו"ת תורת חסד רע"ט). וגם נתנו כתב ידם לחמרים לבלתי יויקם יהודה כלל וגם שיפרע להם החמרות משלם וכן עשה יהודה כאשר צוה משמעון ולוי והניחם ופרע להם החמרות ג"כ (שו"ת למס רב קס"ט). חייבים שמעון לפרוע לראובן ויהודה פטור מהחמרות מפני שיהודה לא היה יכול לפטור עצמו מפרעון החמרות כיון ששמעון ולוי היו כותבים שיפרעם (ס"ט).

חמרי, חומרי, ח"י, לנק' חמרי, חומרי, מ"כ חמרים, י"ח, — של החמר, מטבע החמר: כי הנמצאים אם יהיו כלם בעלי חמרים יהיה לנו כזה עיון מה אמנם אחר שהיו הרבה מהם בלתי בעלי חמרים הנה אי אפשר שייחוס רבויים על התחלפות חמרי (אמונה רמ"ד ג). ובכלל צריך שימצא לו ית' כל שלימות צוריו ויהיה מרוחק ומשאל מכל ענין חומרי (מ' אלדני, ש"א ח). להיות הנפש בלתי חמרי ולפי זה אי אפשר לומר היותה קודמת קדימה חמרית בפעולת שש הימים וראה היותה קדומה בעצמה (רש"י, מאמ' על הנפ'). וההרשג בדברים חמריים פרטים ומקריים (מנח' גינלי, מנח' אל קהל' אלקיאל). הנה התחלתו היותר קרובה (של האדם) אביו והוא דומה לו דמיון גדול יותר רחוק ממנו מן ההתחלות החמריות המונוגות הנכנסות בהעמדת גשמי האבות (אמונה רמ"ד ג). שהדברים האלו החמריים הנה לא יושגו רק בכחות ההיולאניות (תורת קסה לר"י ערמאס ו). כי הוא ישיג אלו הנמצאים החמריים וירגישם (ס"ט). וזה מבואר מאד כי אנחנו נשמת יותר לאין שעור בדבר עיוני כשהשגנו אותו משה שנשמת בהשגות החמריות (לנ"ג דה"י טו, אול"ס גכ"ד כ). המתפעלים המשמנים הם הצורות החמריות (ספורנו, אור עמים מ"ט). ולא יגברו כחותיו החמריות על השכליות כי הכחות החמריות בלי ספק ספק מבריל ומונע אל ההשגה (מנח' קנ"א לר"י מסי"א 38). — ובמשמ' בנוגע לחמר הספר: המחקר השני הוא בידיעת ארבע סבות הספרים האלה הפועלת והצורית החמרית והתכליתית (ר"י אכרנאל, קד' ניו"א ח'). כי גברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה ולה נתן השרביט והיא השלמת על כולה והגדולה שבמעלותיה החמריות היא הסגולה היקרה הנמצאת בה והוא שהונח כל שרש

ברחמים ומשמרת הקמח ואינה טוחנת או מחמרת אחר הבהמה כדי שלא יבטלו הרחמים (הול, חיות כ"א). **חמרא**, חומרא, ע"י חמרה. **חמרה**, — ע"י חמרה.

חמרה (1), חמרא, חומרה, ש"י, מ"כ חמרות, חומרות, — כמו חמר, הוספת אסור וברומה: והלא קולותיו של אחאב הם כחומרותיו של ירבעם ולמה נמנה ירבעם תחילה שהוא התחיל בקלקלה תחילה (ירוש' סנה' י כ"ג). שצריך ליוחר במצוה שיחשב בה שהוא קלה בשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש במצוה שהתבאר לך חומרתה שהיא גדולה במילה וציצית ושחיתת הפסח (פי' המשל' למצ"ס, חנות כ"א). לא רצו החכמים הראשונים לעשות מעשה להתירה בלא גט משום חומרת אשת איש וצריכה גט (הלכות, קדוש' נח כ"ג). — ואמר המשורר: מי זה הוא העור ומה העדשה, רב מברך את עמו בחמרה חדשה (יל"ג, ירכ' גיל"ג). **חמרה** (2), חמרא, ש"י, — מורסה רעה בעור, בפרט בדלקת: לרוח המאדמת הנקרא פיראניטוס ונקרא חומרא (אסף הכופ"א 103). הנה לפעמים יקרה במוח עצמו חמרא וספחת ויהיה הכאב חזק והתהלהבות חזקה אך הפנים לפעמים יהיה להם קר (קלון ג"א ג"ג). ומנהגם שיקראו (המורסה) הדמית המזוקקת פלגמונית והאדומית חמרה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדמו היתר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמרית ופעם חמרה פלגמונית (ס"א ח"א). כי החמרה יותר נראית אודם ויותר צהובה וכו' ויתראה באדם החמרה זעפרניות וכרכמיות וכו' ויקרה לפעמים מחום החמרה שישרף העור ומחלודיותה תעלה אבעבועות וכו' ויותר מה שתקרה החמרה הוא בפנים ומתחילה מקצה האף הנקרא ארנבת ונוסף המורסה ומתפשטת בפנים (ס"ד ג"א ד). חמרה שם למורסה והיא אדומית (ס"ט, סוף ספר ס).

חמרות, ש"י, — עסק החמר: וכפר החמר ואמר לא היו דברים מעולם לא לקחתי יהודי עמי בחמרות (שו"ת מהרש"ט, ח"ט ק"ו). שלא היה

(1) בארמ' חומרא: משום חומרא דשבת (פסח' י"א). משום חומרא דעבו"ס (ע"ז נ"ג). ונקבה ואמרו בל"ר חומרות כאלו היה זה מהיחיד חמרה. (2) בערב' חמרה א.

של געל ושרפהו ושחקו ומשח המקום בשמן ודר וורה
עליו מזה האבק (מ' אלדני, ע"ד).

***חֲמֵרָה**, ע"ה, — ארחה של חמורים: חמרת
והגמלת העוברת ממקום למקום (מס' י"ס), הלוקח
מן החמרת בצור ומן המוגורות בצידון פטור וכו'
רבי יוסי בר' יהודה אומר הלוקח מן המוגורות בצידון
פטור ואין צריך לומר מן החמרת וכו' ר' יהודה
אומר החמרת היורדת לכוב חייבת מפני שהוקחה
מן הגליל (תוספתא דמאי א' י').

חֲמִישׁ⁽¹⁾, ממנו חֲמִשׁ, א. ח' מ' ש, א. ח' מ' ש, חֲמִישׁ, חֲמִישׁ,
חֲמִישִׁי, חֲמִישִׁים, חֲמִישִׁית, חֲמִישִׁית.

חֲמִישִׁי⁽²⁾, לנקי, סמי' חֲמִשׁ, לזכ' חֲמִשָּׁה, סמי' חֲמִשֶּׁת,
מ"ר חֲמִישִׁים, — מספר אחת ואחת ואחת ואחת
ואחת, fünf; cinq; five: חֲמִשׁ אמות ארך וחֲמִשׁ
אמות רחב (שמות כו א), כי זה שנתים הרעב בקרב
הארץ ועוד חֲמִשׁ שנים אשר אין חריש וקציר (בראש'
מה ו), ויחבר את חֲמִשׁ הורעת אחת אל אחת
(שמות לו י), חֲמִשׁ עשרה שנה (בראש' ה י), וחֲמִשׁ
מאת שנה (שס ל), חֲמִשׁ מאות בחֲמִשׁ מאות מרבע סביב
(יחזק' מה כ), אחד נפש בחֲמִשׁ המאות (גמד' לא כח),
— ולזכ' חֲמִשָּׁה: ומקצה אחיו לקח חֲמִשָּׁה אנשים
(בראש' מז ב), ורדפו מבם חֲמִשָּׁה מאה (ויק' כו ח),
חֲמִשָּׁה עשר שקל (שס כו ו), ארבעה מלכים את החֲמִשָּׁה
(בראש' יד ט), לא אשחית אם אמצא שם ארבעים
וחֲמִשָּׁה (שס יח כח), בחֲמִשָּׁה עשר יום לחדש השני
(שמות יו א), לחֲמִשָּׁה עשר לירמות (דסי"א כס כב),
חֲמִשֶּׁת מלכי מדין (גמד' לא ת), ויאספו ויעלו חֲמִשֶּׁת
מלכי האמרי (יבס' י ס), וינסו חֲמִשֶּׁת המלכים האלה
(שס יו), ויעלו חֲמִשֶּׁת האנשים ההלכים לרגל את
הארץ (שופט' יח יו), ויקח בחֲמִשֶּׁת אלפים איש (יבסע
ח יב), לחֲמִשֶּׁת הסרנים (ע"א ו ית), ולקחת חֲמִשֶּׁת
חֲמִשֶּׁת שקלים לגלגלת (גמד' ג מז), — ומ"ר חֲמִישִׁים,
עי' חֲמִישִׁים, — חֲמִשָּׁה עָלִים, עי' חֲמִשָּׁה, — חֲמִישׁ!
סגולה מעין הרע ובדומה: פתח יד ואמור חֲמִשׁ
(מנח' יבוסד, שוג' הנשים).

אדמימות, והשבעים קראו במני או מעי במקום פני.

⁽¹⁾ שרש שמי משתף, בערב' ח' מ' ש (a).

⁽²⁾ בערב' ח' מ' ש, ח' מ' ש (b).

(a) خمس (b) خمس خمسة

וישרש בשמות ובפעלים שקול ועירך מוסכמו ואריו עסחמוג
מכל צדדיו וגדריו הבוללים אותו (תעוד' בישראל א יב).

***חֲמֵרִי**, ת"ו, לנק' חֲמֵרִית, — מטבע החמרה: ומנהגם
שיקראו (המורסה) הדמיית המוקקת פלגמונית
והאדומיית חמרה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדמו
היותר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמריית ופעם
חמרה פלגמונית (קאנון א' ס).

***חֲמֵרִיּוֹת**, חומריות, ע"ה, — סגולת הדבר החמרי:
שגולד (משה) מהול רוצה לומר נפרד מהחומריות
והתאוות החומריות (ר"י אברנאל, יתרו), שקבל (משה)
שמה (על הר סיני) הוייה אחרת ויעתק מטבעו
ו חו מ ר י ו ת ו (סוף, נהל, אבות א' א), ומסתלק עצמו
מרוסמותם לא להמצאם בו יתברך לפי חו מ ר י ו ת ס
אבל להורות שלא יחסרו ממנו כל ידיעה ושלמות והשגה
אשר יפלו בענינים (חזו"ט קס"ג ערמא"ו).

חֲמֵרֵמֵר⁽¹⁾, ע"ה, עכ' חמרה, — חמרמו המעים, היו
כמו שרופים: כלו בדמעות עיני חמרמו⁽²⁾ מעי
נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא), —
והפנים: פני חמרמו⁽³⁾ מני כבי ועל עפעפי צלמות (איכ'
יו יו), — והלב, ואמר הפיוט: ושדי לי חמר, ועובני כחי
ולבי חמרמו, ואפסו ימי חלדי בענין רע ומר (שנת איכ',
ארכ'ס), — "ועת'": מי במהו מורה חצים ומות יפלה בליותי
ולא יחמר מר ו והביאני עד הלום ונשארתי כערער
בערבה (מאמץ כח לאלמושינו, קד' כן המחבר), — "וכמו
ת"ו, ואמר הפיוט: מלאכי שלום יכביון מר, וצועקים
בלב חמרמו (ק"ל לת"כ, דממו).

— נתפע' "נתחמרמו", — נתחמרמו המעים, כמו חמרמו: דרך
בני מעים בשמשליכם אדם באור הם כווצים
ומתחמרמים (רש"י איכ' ב יא), ולפעמים
תתחמרמו השחורה במחול לא אל החמיצות
השוה (קאנון ג טו א ב).

***חֲמֵרֵמֵרֵת**, ע"ה, — סגולת דבר שמתחמרמו: ואם
יחיה חמרמו ותכלתי נפח ומורסה קח מסולי

⁽¹⁾ פעלעל, וכמו סחרה, מן ג. חמר במשמ' פעולת
ח'ם האש, ועי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ אמר ריב"ג: אבל
פני חמרמו [מע' חמרמו] הם אצלי דומים ללשון הערב
חמרת אלאדים כלומר קלפתיו והוא אומר כי לחם דמעיו
נקלפו פניו וכי חם לבי על יגונו נקלפו מעיו או מאמרם
על חזקת חם הקיין המארה אלקימ', ע"כ, רש"י גזרו מלשון
נחמרו המעים, במשמ' נתקטטו ונתבוצו מהחם, וכן פני
החמרמו שלקמן. — ⁽³⁾ חמרמו קרי, י"מ חמרמו זה במשמ'

שהן אמר רב מנה ופרס ובלבד שיהיו ט' חומות (ב"ק קנ).— ואמר הפיטן : זמן כפור בעד-נפש נקובת חמשה, נפש רוח חיה נשמה יתירה מהמשה (יולר כ פסח, לו).— ובחשבון, גוף החמש, בעל חמש צלעות : אלו היה ראש הגולם ותושבתו שטחים מחושים או משושתים הוא נקרא מצבה מחושת או משושת (ר"א נר"ח הנשיא, השכנת ד).— ובדקדוק, "מלה מחמשה, בת חמש אותיות : ובדור היא תיבה מחושת (תשו' דונש על רס"ג נ), כי רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמו אותיות (ר"י קמחי, הגליו, פרשני). — "מחמש, שם, עי' ערך "מחמש. — הפע', "החמש, — עשה, נתן חמשה : באשה מעלות אשר שלשו שרים אני אחמיש, מעט כילות מעט סכלות מעט מתאות תשמיש, מעט מורד ורגלה מן מעין ביתה מעט המיש (מנח' מלוננו, שתי הילות).

חֲמִשָּׁה, חֲמִשִּׁים, — עי' בהמשך

בִּי-חַמִּישׁ, פ"י, פנו' חמש, חמשים, — מוין ומוכן למלחמה, kampfergerüstet ; armé, préparé ; ready, prepared (for fighting) : ויכב אלהים את העם דרך המדברים סוף והמשים (2) עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות יג יח). ואתם תעברו המשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועורתם אותם (יוס' יד). ועברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה המשים לפני בני ישראל (סד יז). — ומ"ר במשם' שם, החמשים, חלק מחלקי מתנה צבא מלחמה, העומד מוכן ומוכן למערכה : ויורד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר במחנה (סופט' יא). — "ובהשאלה : לפני רבב ישראל ופרשיו, עמוד הימיני פטיש החוק, אדיר הרועים ראש הגבורים, חמוש ושלוח במלחמתה של תורה (שאל' אנשי קירואן לר' זמח גאון, אלדד סדני, מסד' אפסטיין). — ואמר המשורר : אשר ניבוי כמוקדי אש וכמל ובמטר עלי ארץ יבשה, וטרם יחריש ישמע כאלו מומת למלחמה חמוש (רשכ"ג, הלפור).

אֵי-חֲמִישִׁי⁽¹⁾, ס"ז, כנ' חמש, מ"ר חמשים, חמשים, — חלק אחד מדבר שנחלק לחמשה חלקים, Fünftel; einquième; fifth part : לחק עד היום הזה על אדמת מצרים למרעה לחמש (נלאש' מז כו). נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחלו על הקרן ולא מחלו על החומש (ב"ק טו). המפקיד פירות אצל הבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו' יוציא לו שתות ליון רבי יהודה ואמר חומש (כ"מ ג יח). ואין חומשו של זה מרובה על תוספתו של זה (ירוש' מע"ט ד ג). ויפך חמיותו עליו שיהא הוא והחומש חמשה וכו' ר' יונתן אומר חמיותו חומשו של קרן (כ"מ נד). — ומ"ר : חמשה חומשין חן האוכל תרומה ותרומת מעשר של דמאי והחלה והביכורים מוסיף חומש (כ"מ ד ת). הגונב תרומת הקדש וכו' אכלה משלם שני חומשין (תוספתא תרומ' ו ת). — "ובחכמת החשבון : רצינו לכפול ג' שלמים וד' חומשין על ב' שלמים וג' חומשין (המספר לראש"ט ה).

יֶחֱמִישׁ⁽²⁾, ס"ז, — מקום הרך בנוף בין הצלעות והירך, וגם הכרס התחתון, Bauch, Unterleib ; abdomen : ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש⁽³⁾ ותצא החנית מאחוריו (ס"ז כ ג). ועמשה לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החמש וישפך מעיו ארצה (סס כ י). — ואמר המשורר : בין החמשים אין בידך מבח זמן גוער לבד חומש, ולאחריהם תהלך נאמר עד ראש יחי כפוף אלי חומש (רמכ"ט, תרשיס ס).

חֲמִישִׁי⁽⁴⁾, — קל לא נהוג.

— פט', חמש, — הטיל מס החמש : יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (נלאש' מא לד).

— פט', חמש, מחמש, מחומש, — שעשוי חמשה, שיש בו חמשה : חמש רחלות גוזוות כל שהן וכו' וכמה כל

(1) בערב' ח'מש (a).

(2) בסור' חומש שא במן, כרס. ולא נתברר מקורו, ועי' לקמן. — (3) אמר ריב"ג : מקום החלצים, ע"ב. ושאר הקדמונים פרשו הצלע החמשית. והשם חומש בסור' פרש ב"ע : נצפ אלאנשאנ מג אשפלה, ר"ל חצי גוף אדם מלמטה.

(4) בערב' ח'מש (b) לקח חלק החמשי.

(a) خمس

(b) خمس

(1) עי' הערה לקמן. — (2) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו בדיוק. אונק' תרגם : ומוזיון. ובעין זה היוג'. יש מי שגזרוהו מן השם חמש (ראש"ט ואחרים). ואחרים מן המספר חמשה, ר"ל מסדרים בחמש מחלקות, ויש שגזרוהו מן השרש הערבי חמש (a) במשם' אמין הלב ובמריק.

וארגון כולם חמשים וכן האחדשרדפנים מלה חמשי
גם כן אבל היא מלה מורכבת ר"ל כי אחדשר מלה
חמשי ענינה השר הגדול או מה שדומה לזה אלא
שהתרכבה עם פנים (סרקמס, שער י). מנין אותיות
המלה חמשי (סר' הקורא 17). בנין החמשי
והוא בשמות בלבד ובא על פעלל כמו שמאבר (סס
46). ואם יהיה השם מחמש אותיות ותתלתו אות
אמתי"ן דע שהוא עיקר ובי הוא מן הבנין החמשי
כמו אגרמל אחשתי ודומה (סס 46).

חמשים⁽¹⁾, ככל חמשי, חמשיה, — עשר פעמים חמשה,
fünfzig; cinquante; fifty: שלש מאות אמה
אורך התבה חמשים אמה רחבה (כדל' ו יס). ויגברו
המים על הארץ חמשים ומאת יום (סס ז כד). אולי יש
חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום
למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה (סס יח כד). חמשים
ללאת תעשה בידיעה האחת וכו' ועשית חמשים קרסי
זהב (שמות כו יב). חספרו חמשים יום (ויק' כג יו).
חמשים שקל כסף (סס כו ג). ולשון זהב אחד חמשים
שקלים משקלו (יחזק' ז כא). ויחביאם חמשים איש
במערה (מ"א יח ד). חמשים אנשים בני חיל (מ"ב כ יו).
וקדשתם את שנת החמשים שנה (ויק' כה י). וחמשים
ישתים שנה מלך בורושלם (מ"ב יב ב). לחמשים ושנים
יום (נחמ' ו יב). מנשה היה שונה חמשים וחמשה
פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו (סנה' קג). —
שר חמשים, סמנה, פקד על חמשים איש, בפרט מאנשי
הצבא: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים
ושרי עשרת (שמות יח כא). וישלח אליו שר חמשים
(מ"א ח ט). וידבר אל שר חמשים (סס י). — ונגל':
וישלח אליו שר חמשים וחמשי ויעל אליו (אל אליהו
התשבי) וכו' ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם
איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת
חמשיך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת
חמשי (סס טי). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את
שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם ועתה
תיקר נפשי בעיניך (סס יד).

חמשי, חמשי, ס"ה, מ"ח חמשי, וגם חמשי, וגם חמשי, וגם חמשי,
חמשי, — כמו אחמשי: ואת אשר חמא מן
הקדש ישלם ואת חמשיה יוסף עליו (ויק' ס יו).

(1) בערב' חמשי, חמשי, חמשי (א).

— ספ' חמשי, — עשה אותו חמשי למלחמה: וויין
וחמשי, מעונים בחמש, ותקון תפלות, כנגדם סלולות,
והמה מעולות, כובה ועולות (כ"ט כספי, פיוט למנח' יוס"כ,
שכחי). חוק את נגיד עמי וחמשי, מן ועור מצרי
תהיה (סמ' הימני, מרש).

— חמשי, "החמשי", — חמשי א"ע למלחמה, ובהשאלה:
שכחי וראה תחת השמש, אין טוב לאנוש מה חמשי,
ביראת מעון לחוק ולא לחמש (קרו' כ ר"ה, שכתי).

חמשיה, — עי' חמשי. — חמשיה עלים⁽¹⁾, שם עשב,
Fünffblatt; quintefeuille (potentilla reptans)
כרפס הררי ששה משקלים אלמוקדיני ששה משקלים
ועשב חמשיה עלים ששה משקלים (קאטון, לוח הסמים).
עשב הנקרא חמשיה עלים (אולפ"ט ט י).

חמשי, חמשי, ת"ו, לנק' חמשי, — א מספר סדורי
שאהר המספר ארבעה, fünfter; cinquième
fifth: ויהי ערב ויהי בקר יום חמשי (כדל' א כג).
ותהי (לאה) ותלד ליעקב בן חמשי (סס ל יו). בחדש
החמשי באחד לחדש (כמ' לג לת). והרביעי (הבן
הרביעי אשר נולד לדוד בתכרון) ארניה בן חגית
והחמשי שפמיה בן אביטל (ס"ב ג ד). בשנה השבעית
בחמשי בעשור לחדש (יחזק' כ ח). ובשנה החמשי
תאכלו את פרוי (ויק' יט כה). בשנה החמשיית למלך
רחבעם (מ"א יד כה). וישלח אלי סנבלט כדבר הזה
פעם חמשיית את נערו (נחמ' ו יס). — א מספר של
חמשה: והנה נשאר מן הששים ג' ג' ומן החמשים
ו' ה' ומהרביעיים א' ג' (סמספר לראב"ע ה). שמספר ימי
זמן החדש האמצעי לפי החמשה הזה הוא כ"ט יום
וי"ב שעות ורגע אחד מששים רגעים כיום ונ' שניים
מרגע זה וה' שלישיים וט' רביעיים וב' חמשיים
בקירוב (יס"ע לר' ישראל מנחם). — וחלק חמשי מן
הדק: ויצא לך מהלך השנה ליום אחד נ"ט דקין ח'
שניים מ"ו שלישיים ונ' רביעיים וי"ב חמשיים ל"א
שניים בקרוב גדול (נחמ' ונעים קס).

חמשי, חמשי, ת"ו, לנק' חמשי, — של חמשה, בפרט
בדקדוק, מלה חמשי, של חמש אותיות: וכן
אלגביש מלה חמשי וכן אשכנו ואמרפל וארגמן

(1) בסורית חמשי טרפו.

(2) בערב' חמשי (א).

בעשירות ועשה משלשה חמיות עשירה אחת ואם הם עודפות מ"ו או כ"ה מטה ג' פעמים או ה' פעמים בחמיות (לכנס, הולכה לכנס).

חֲמִית, ש"י, נהפס' חמת, סמ"י חמת, כ"י * חמת,

מ"ר * חמתות, — נאד קמן למים וכדומה,

hottle ; outre ; Schlanch : וישבם אברהם בבקר

ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת

הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו

המים מן החמת ותשלך את הילד חמת אחר השיחם

וכו' ותרם באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק

את הגר (בלש' כל יד-יט). המפשיט בכמהה ובחיה

בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשיח כרי אחיה

ולחמת עד שיפשיט את החזה (חול' ט ג). החמת

שהבצים שלה מקבלות עמה ונפתחו (כלים יט ח).

חמת שעשאה שיח ושיח שעשאו חמת וכו' חמת

חמת שעשאו חמתות ותורמל שעשאו חמת (שס

כח ט). החמת מעור הדג והנייר שהלביש בו את

החבית (תוספתא כלים כ"ק ז יא). החמת שפחתה

הכהן להיות רודה בה כבר תרומה שחורה (שס כלים

כ"ז ד). ואיוז הוא תפיסה⁽²⁾ זו חמת קטנה (שס

כ"א ח יד). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם

והכל רצין אחריה (שנת קנ"ג). מדת בשר ודם נוחן

חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר

ספק אין משתמר (נדס לא). מהו בלי גולה וכו' חמת

ושמיח וקערה וכל אחד ואחד יש לו לשמש שני דברים

חמת נוחן בה קטה ונותנה תחת ראשו וקערה אוכל

בה ושותה בה (מד"ר ח"כ, נכס תכנס). בקש (ד"א

בן ערך) לילך אצלם ולא הניחתו אשתו אמרה מי צריך

למי אמר לה הן צריכין לי אמרה לו חמת העכברים

מי דרכו לילך אצל מי העכברים אצל חמת או

חמת אצל העכברים (שס קס"ג, כי העוסק). —

* **חמת** : (בשעה) רביעית (אחר חצי החמה)

מאכל כל אדם חמיות מאכל פועלים ששית מאכל

תלמידי חכמים מכאן ואילך כוונת אבן לחמת⁽³⁾

⁽¹⁾ בערב' חמית א, ונחלקו בו הל"ע, ו"א שהיא

נאד שער, שנשארו עליו השערות, והוא לשמן ולדבש

ו"א שהיא בלי שערות, ומקורה לא נתברר, כי השרש חמת

שבערב' שמשמש בשמש' חם היום ומתיקת והפסד הטעם

אינו נותן שום פרוש נכון להשם חמת. —⁽²⁾ צ"ל חמיתה.

⁽³⁾ ופרש"י : קשה לגוף ולי נראה לא קשה ולא יפה. ע"ב.

חֲמִית

ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסק חמיותו עליו (שס

כ"ד). ואם גאל יגאלנה ויסק חמיותו על ערכך

(שס כ"ג). חמיותו יסק עליו (שס לא). והשיב את

אשמו בראשו וחמיותו יסק עליו (במדכ' ט). ושלם

אתו בראשו וחמיותו⁽¹⁾ יסק עליו (ויקד' ט כד).

החורה ריבתה חמיות הרבה בקרן אחת (כ"ק סה).

— ובחשבון, יחלק החמשי של המספר השלם : בקשנו

לכפול ג' חמיות על ד' חמיות (המספר

לכ"א ע"ס). הנה כ"ג נחלקם על ה' על ד' שלמים

ונשארו ג' והנה השלמים כ"ד והשברים ג' שהם ג'

חמיות שהם מ"ו מכ"ה שהוא המרובע (שס).

— ובנגינה, Quinto : כי נגון השמינית מנצח בנגינות

להיותו לבדו מבין כלם נגון שלם ונכלל ביווד הנגון

הנקרא שלישיית שהוא שרש העשירית הח"א מורה על

הנגון הנקרא חמיות הוא על הששית (נפול' יסוד'

לר"י מוסקאטו ח). ואם בעת שקול חרם יעשה ג'

תנועות יעשו העמוק רק ב' תנועות והוא כערך ג'

אל ב' נקרא חמיות (למודי הטעם ד, קול נגון).

חֲמִישִׁית, ש"י, — דבר של חמשה : ואת פתח הרביר

עשה דלתות עצי שמן האיל מוזהות חמיות⁽²⁾

(מ"א ו לא).

חֲמִישִׁית⁽³⁾, ש"י, — מספר של חמשה חמשה : אם

יש לחלק המעות העודפות להוציאה י' או ה'

ה' ואין אחת או שתיים עודפות שאינן באות לכלל

ה' יש לומר שטעה בחשבוננו אם הם עשירות מטה בין

ג' למ' או ב' מ' לל' ואם הם חמיות יש שרגילים

למנות ה' ה' ואם היו עודפות הרבה כגון ג"ה יש

לומר שטעה בעשירות כמ"ש ובה' העודפות מטה נמי

בין ג' חמיות לד' חמיות ועשה מהם כלל

⁽¹⁾ בקצת ספרים וחמשתו, וכבר אמר ריב"ג

בשרשיו : ותוספת היוד בו כאשר היא נוספת באם

בעינו וכו' במנהג העברים להוסיף בלשון מה שאינו בענין

כמו שבארנו בשער מה שהוסיפו בו מספ' הרקמה (169).

ע"כ. אבל הוסיף כי אפשר שהוא מ"ר, כדעת התלמוד,

שהכונה בחמיותיו חמשיית הרבה. והחדשים ספרים כי

העקר הוא חמיותו.

⁽²⁾ המליצה קשה ולא נתברר כונת הדבר, ריב"ג

פרש של חמש אמות, קצת החדשים ספרים שהכונה בזה

היא של חמש וזיות, או חמש פנים. וי"ס כי צ"ל

חמשות, אך על אמתות של המלה חמיות מעידה המלה

רביעית שבפסוק לג שם, אם לא נרצה לשבש גם שם

ולכתב רביעית.

⁽³⁾ כך בחית קמוצה בפרוש (לכנס, נגנס סנכ ח).

שינת מראה דמיה מטאה א"ר ועירא בשלא שינת
מחמת התשמיש אבל אם שינת מחמת התשמיש
טהורה (יוש' נדס' א' מט' ג). רבי מאיר אומר מחמת
החלב הדמין מסתלקין (סס). בורת מחמת ממון
(כ"ללה). שמתה מחמת אויר (כ"מ עת). מתו אחיו
מחמת מילה (חול' ד). דמה מחמת עצמה ולא
מחמת ולד (נדס' לו). אם היתה עיכובה מחמת ו
ניזונת משלו (יוש' כתוב' ס' כט' ד). ולא יהיה לו
תביעה עם אחיו ולא עם אשתי מימנה ולא עם
אדם בעולם מחמתו (תש' כנא', הדכני טע). ואין
עליה לאדם בעולם מחמתו לא דין ולא דברים לא
תרעומת לא תלונה (סס). — ימחמת ש': שאמר לנו
פלוני בר' פלוני היו עלי עדים וכו' מחמת שרציתי
ברצון נפשי ושלא באונם כלל (השטר, לר"י ברלונז
ד). מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה
לי עליו (סס). מחמת שקבלתי עלי מעבשיו בקנין
גמור (סס ו). להיות בידו לראיה ולזכות מחמת
שרצינו ברצון נפשינו רצוי גמור (סס ת). מחמת
שבא לפנינו נוסח שטר וכו' (התרומות ג' ו יג).

חַמַּת¹ — שם יָדָה: שורה ששמה חמת ושורה על
אותו כלי שר שמן שלוחשין עליו (כ"ה, סוכא
נערך, ער' קוקא). רוח של אותו שר ששמו חמת
אני רואה בפניך שאחותך (רש"י סנה' קא).

חֲנוּ², ח"י, כ"י, חנו, — יפ' גופני או רוחני, מה שרצוי
ונעים, Anmut, Reiz; grace: יפיפיה מבני אדם
הוצק חן בשפתותיך (תהי' מה ג). שכל טוב יתן חן
(משלי יג יד). נבחר שם מעשר רב מכסף ומוזהב חן
טוב (סס ככא). ויהיו חיים לנפשך וכן לגרגרתיך (סס ג
ככ). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו (קהל' י
יכ). — ואמר בן מירא: כי יש בשת משאת עון ויש
בשת כבוד וכן (כ"ס גני' ד כא). — אשת חן, יעלת
חן, יפה, נחמדה, שיש בה דבר שעושה אותה רצויה
ונחמדה לכל אדם: ושמה מאשת נעוריה אילת אהבים
ויעלת דן דריה ירוך בכל עת (משלי פ יתייע). רב
דימי אמר (כך מוזמרים לפני הכלה במערב) לא כחל
ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן (כתוב' וי). העלם

(1) בארמ': ויקא דחמת קא חוינא הכא (סנה' קא).

(2) משרש חנן, עי' ש. בערב' חנה a, חסד ורחמים.

(סנה' י). — ובמשמ' חפיסה או כיס שצוררים שם שטרות
וכדומה, Aktendeckel; dossier: שהיתה החמת
של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים
(נעב"כ סנה' ז). — ומ"ר: ג' חמתו וג' תורמלן
חן (כלים כד יא). כל חמתות צורות טהורות חוץ
משל ערביין (סס כו ד). — חמת חליליים, כלי
נגינה עשוי מחמת ואבובים מחוברים בו, Dudelsack
cornemuse; bagpipe: חמת חלילין¹ טהורה
מן המדרס (כלים כ ג).

חַמַּת², ח"י, — כמו חמה: חמת למד כדמות
חמת נחש (תהי' נחש).

חַמַּת³, עם מ בראשו *חממת, תה"פ, — מחמת
דבר פלוני, במפת הדבר ההוא, בפעולת הדבר
ההוא, בעקב הדבר ההוא, in folge von; par suite de
in consequence of: הכהו חייב לרפאותו עלו בו
צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה
פטור (כ"ק ח א). (שבר' בהמה) להוליכה בכקעה
והוליכה בהר. אם התליקה חייב ואם הוחמה פטור אם
מחמת המעלה (הוחמה) חייב (כ"מ ו ג). (המקדש)
אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ"י ששלח סבלונות
לאחר מבאן אינה מקודשת שחמת קידושין הראשונים
שלח (קדוש' ב ו). נוטלין לידים ואח"כ מווגין את
הכוס שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס מחמת
ידים ויחורו ויטמאו את הכוס (תוספתא ככ' ב ו).

וכן ב' מוספאי: פי' מי שאכל מעשה ששית והלאה כאלו
ורק אבן לכים כלומר באצטומבא שלו כלומר קשה לגוף.
ע"כ, ובעל של"ה: כגון חמת יין שהוא חסר וזורק
לחובו אבן שיתמלא וזה לא מעלה ולא מוריד וטוב
היה שימלאהו יין. — ¹ בערב' קרבה ד'אט אנאביב a,
ר"ל חמת בעלת אבובים. ופרש הערוך: פי' נוד קטן
שעושין הרועין לומר בו ולקבץ הבהמות וכן עושין אותו
לוקחין עור הגדי וקושרין כל נקביו לבד משתי ידיו ובנקב
אחד קושרין שתי קרנות קטנות ובנקב אחד קושרין
שפופרת של קנה ובאותו קנה מניח פיו וגופחו ויוצא הקול
מן הקרנות כמשתי שפופרות ויש נקבים קטנים בצדי הקרנות
ובתליף אצבעותיו על הנקבין ומומר בהן.

² כמו גילת, שכתה, במימן הנקבה הקדום.

³ לא נתברר מקורה, לוי גורה מן חמה, משרש

חמה כמו ראה, ויהיה מחמת כמו בנפ"י, יסטר' מן המה,
חם, במשמ' מפני החם. אבל, שני הבאורים אינם
מספיקים, ולא מצאתי לה מקור.

ⲁⲥⲁⲓ (a)

(a) قربة ذات انايب

ענין מאשת חן פון תלכד במצורתה (ינמי' סג : נסס כ"ס). — מוכת חן : מרב זוגי וזנה מוכת חן בעלת כשפים (נמו' ג ד). — ואמר ב"ס : אל תמאס אשה משכלת ומוכת חן מפנינים (ב"ס גני' ו יט). — והמושל אסר : שקר חן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא י"ש (סוכ' מט'). — רנח חן : ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים (זכ' י). — לוית חן : תחן (התכבסה) לראשך לוית חן עמרת תפארת תמננך (משלי ד ט). — אבן חן : אבן חן השתר בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישיכל (סס יו ח). — *שפתי חן : חיד ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (ב"ס גני' ו ס). — ונכל : נבחר חנה של אסתר (מכסף ומוזהב) שנאמר ותהי אסתר נושאת חן (מד'ר ויקר' לג). — ומ"ר *חנים חנים : נ' חנין חן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו (ירוש' יומ' ד מהל). — ואמר המשורר : לה חן לה חור לה נוי בה החנים חונים, לה כל ההרורים במתנה נתונים (עמל' מתכ' א). או כי ברח אויבי פרח הבן יקר הבן בעיני אויבי חנים חונים חונים, אויבי נא עיני נעים נעים (ר"ע פרנסיס, סקד מתק' ססת'). — מצא חן בעיני פלוני, היה רצוי לפלוני, פלוני נטה אליו ורצה לעשות בקשתו : זינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו ויאמר יי' אמהה את האדם אשר בראתי וכו' כי נחמתי בי עשיתם ונת מצא חן בעיני יי' (בראש' ו יח). — וירא אדניו (של יוסף) כי יי' אתו (את יוסף) וכל אשר הוא עשה יי' מצליח בידו וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדוהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (סס לו ג ד). — ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך (סס לו ו). — ויאמר (עשו אל יעקב) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר (יעקב אל עשו) למצא חן בעיני אדני (סס לו ח). — ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי (כמד' יא יס). — ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (סס לו ס). כי יקח איש אשה ובעלה ותהי אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דנל' כד א). — וימצא הדר חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו (מ"א יא יט). — ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלכמה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). — אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן

אל המשתה אשר אעשה להם (אסת' ס ת). — ולויתר בקשה ודרך כבוד עם המלה נא, אם נא מצאתי חן : ויאמר (אברהם אל המלך) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). — ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני יי' בגללך (סס לו כו). — ויאמר לו (יעקב אל יוסף) אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ירך תחת ירכי (סס מז כט). — ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך (שמות לג יג). — אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו (סס לד ט). — ויאמר אליו (גדעון אל מלאך האלהים) אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי (שופט' ו יו). — ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה (ש"א כו ס). — ובקשת המכ"ע למצא חן, שהנתן לו בקשתו : ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חן בעיניכם (שיתנו לי את הנערה) ואשר תאמרו אלי אתן (בראש' לד יא). — ולדחית חסד בדרך כבוד : ויאמר עשו (ליעקב) אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) למה זה אמצא חן בעיני אדני (בראש' לג יס). — ולחמיהה על החסד : ותפול (רות) על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ג י). — וגם בתשובה על חסד שכבר נעשה להמדבר להנות תודה ותחוקת טובה : ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם ורע וזרעכם את האדמה וכו' ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדני ותחינו עבדים לפרעה (בראש' מז כג-כס). — ויען עלי (לחנה) ויאמר לבי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלחך אשר שאלת מעמו ותאמר (חנה) תמצא שפחתך חן בעיניך (ש"א א יו-יח). — ויאמר המלך לצבא חנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחיתו אמצא חן בעיניך אדני המלך (ש"א יו ד). — ותאמר (רות לבקו שהטה לה חסד וידבר לה תנחומים) אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתי וכו' דברת על לב שפחתך (רות כ יג). — ונשא חן, כמו מצא חן : ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה (אסת' כ יס). — ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (סס יו). — ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הוזהב אשר בידו (סס ס ג). — *העלה חן : הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני ככל עת בשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (מד'ר בראש' ט). — *גמל חן בעיניו :

שני דברים דבר. יהושע בפני משה ולא נגמל. חן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הוקנים ואחד במעשה העגל (שם קטל, שני ורלס). — נתן חן פלוני בעיני אלמוני, עשה שפלוני יהיה רצוי לאלמוני, שאלמוני יעשה לפלוני חסד: ויהי יי' את יוסף ויש אליו חסד ויתן חנו בעני שר ביר בית הסהר ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורים (כחש' לט ב-כ). ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכו לא תלכו ריקם (שמות ג כ). ויי' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום (שם יב ל). שנתן הקב"ה חן כל מקום בעיני יושביו (ירמ' ימ' ד מה). ותבני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי (ברכ' ס:). ויתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך (מד' כמד' יא). — חן חן: תשאות חן חן לה (וכ' ד ו), עי' תשאה, — ואמר הפיוט: אות קדושתו בקדיש בחן חן תשואות, קול אומרים הודו את יי' צבאות (חוק'מ פסח, מרוס וקדש). — והשתמשו במליצה זו המליצים במשם' הנית דברי תורה והכרה לאדם: לך השר לך חן חן תשואות, לך יאות היותך בזמן אות (ר"י הלוי, לך השר). פגעו כך צבא מחנים לאלפים ומאות, ואשים יפת עינים לך חן חן תשואות (סוף, יפת חן). ותשואות חן חן למעלת כבודך על אשר בשרתני במעמד הטוב (ש"ת מסכ"י קולון לט). ותשואות חן חן למעלתך ומי יתן לי אבר כיונה אעופה לחוות בנועם הדרתך (מנח' קנא' לר"י מפ"ס 4). תשואות חן חן לך אדוני (מתק שפתיס 39). חן חן תשואות לך אחותי מלה עתה הלא אנחנו אל בת שלומית לשלום (רמח"ל, מגדל עו כ). — ועם: חן פעם אחת: על כן חנני בא להשתחוות לפניך על טובות גמלתני, ותשואות חן על אשר בנופת הנחומך תמכתני (ר' יצחק טובדקס, חג' דופי חזון). — ויתן חן, בלי המלה תשואות: חן חן לנוצר כרמו לשגשג גפנו ביום נטעו (ר"י הלוי לר"ס סגגיד, דיוחן מק"ג). על שבמך נשאתני ואל מחוז חפצי הגעתי חן חן לך (ברכ' סקדון, סרעוס וגמל). חן חן ורוב תודות לשמך אתן ואשתחוה אל הוד גדולתך (יס"ע לר"מ ונות, סוף נלניל). חן חן למעלתך על שאלתך לשלום אבינו כי אין אנחנו ראויים לכל הכבוד הזה (ר"י אברכנאל, מקץ). שהשתחוה משה ליתרו. ונתן לו חן חן על ביאתו ואז שאלו איש לרעהו לשלום (סוף, יתרו). וכאשר בא אלישע אל העיר נכנס בעליה אשר עשתה לו השונמית ובאשר ראה כל מה שהשתדלה

לכבודו אמר אל יתחי שיקרא אותה וקראה ועמדה לפניו והיה זה לתת לה כבוד וקורת רוח חן חן לה על מה שהיתה עושה עמו (סוף, מ"ב ד יא). למה אמרו בן תעשה כאשר דברת שאין דרך להשיב בן למזמנים אלא לומר חן חן לך שכבר אכלנו (תול' יצחק לר"י קלר, וירלס). חן חן לך ידירי הלא זה דברי וכן יהיו דברי כל אוהבי ישראל באמת (ש"י רפפורט, סקד' לתש' נא' קדמ'). — ויתן בלכד: יקבל חן מאתנו על דבר זה (רש"י, סוף כ"ט). שאין ראוי לצאת מהדרך הישר לא לתקות שכר או חן או סכנה אז על צד הברואה (נופ' לופיס יד). ו חן להם להפלוסופים על מרחם ובנותך לא על דבריהם (ר"י יעקב, מאמ' האלתות ו). — *ובמשם' רחמים: לא תתן להם חן (ע"ז כ). — ואמר המשורר: התכשרי בתי כי עוד אנחילך חני, ולאט אנחך ואניחך במעיני, כי אין גואל קרוב ממני (רמכ"ט, אותס נפ"י). — ומ"ר חנות: שלשה חיות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו (סוף' מו). זאת חבולה בטובת בוראך וקנייה ברוב חסדיו ועיצם חנויותיו (מח"ס, סיחוד ס). — ואמר המשורר: בואי חסי תחת כנף רחמי חנויותי (ר"י סלוי, סוף ספר הלכא). — ויהחיו חנות לאדם, החיוק לו טובה: כאדם המחיוק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה (רש"י כמד' כה יב). ראוי למי שהוא אוהב שלום שלא להכות ילד של אחרים אפילו אם רואה אותם שהם בנים משחיתים ח"ו עד שידע בבירור שאביו רוצה בכך ומחיוק לו חיות. (פלא יועץ, ילדות). — "נתן חנות לפלוני, אמר לו חן חן: ויהא (האורח) מרכב בכבוד בעה"ב וכבוד כל בני הבית ויראה קענועים והיבה יתרה להילדים וכו' ובעת לכתו יתן חיות לבעה"ב ולאשתו (שם, חזרת).

חנב⁽¹⁾, ממנו 'חנב.

חנב, פ"ע, — חנב, הכבש, — כמו געה לשור, שאם לאריה: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב ואב וורד צבי מפרש דוב מגמגם חמור מברים פיל נוהם (כסא שלמס, כיה"מ ילינק ס).

(1) לא נתכבדו מקורו. שני השרשים חנב & וחנב (b) שיש בערב' משמשים במשמעה כלה אחרת. ואולי נעשה זה בכונה שמרס המחבר את השרש ג ב ח שהוא קול הכלב וייתרו לקול חכבש, שלא מצא לו שם מיוחד.

(a) חנב (b) חנב

העיר (שם לנ יח). וַיֵּחַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל נֹגֵד הַהָר (שמות יט ג). וַיִּחְנֶנּוּ בַּעֲבַר אֲרֹנָן (שופט יא יח). לפני בעל צפון נבחו תִּחְנֶנּוּ עַל הַיָּם (שמות יד כ). ובנסע המשכן יורידו אתו הלויים וּבְחַנְתָּ הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם (במד' א נא). אל גא תעוב אתנו כי על בן ירעת הִתְחַנֵּנוּ בַּמִּדְבָּר (שם י לא). ההלך לפניכם בדרך לחור לכם מקום לַחֲנִיתְכֶם (דנב' א לג). ואקבצם אל הנהר הבא אל אחוא וּבְחַנְהָ שֵׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה (עזרא ח יז). — ואמר המשוור: אלהים יהי עִמָּם בְּנִסְעָם וּבְחַנּוּתָם הַיּוֹתָם לְמֹלַל עֵינֵי בְּנֵי עַמּוּל בְּחַנּוּת י, וישקם בכל מחנה במטר במי עֵינֵי וַיִּמְטַר עֲלֵיהֶם מַל וַיִּמְטַר כְּרַמְעֵתִי (נבכ"ג, יודי טז עמי). — *וַחֲנַתָּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה: שְׂוִירָא שְׁחַנְתָּ בְּתַל שְׁחֹא גְבוּהָ עֲשֶׂרֶת (ירוש' ערוכ' א יט ג). — ובפרט חיל שהולך למלחמה: ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חָנְהָ שֵׁם שְׂאוּל (ש"א כו ה). ופלשתים חָנְנוּ בַּמִּכְמַשׁ (שם יג יו). וחית פלשתים חָנְהָ בַּעֲמָק רִפְאִים (ש"ב כג יג). ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אֶפְסָה וַיִּשְׂרָאֵל חָנְנוּ בַּעֲיֵן אֲשֶׁר בְּיֹזְרְעֵאל (ש"א כט א). וילך אבימלך אל תבין וַיִּחַן בְּתַבְיָן וַיִּלְכְּדָהּ (שופט ט ג). ויעלו פלשתים וַיִּחְנֶנּוּ בִּיהוּדָה (שם יט ט). — ועם על במש' זו, חנה עד העיר: ויעל נחש העמוני וַיִּחַן עַל יָבוֹשׁ גִּרְעָד (ש"א יא א). ויעלו חמשת מלכי האמרי וכו' הם וכל מחניהם וַיִּחְנֶנּוּ עַל גִּבְעוֹן וַיִּלְחֲמוּ עִלָּיהָ (יחזק' י ט). והיה אם זרע ישראל ועלה מרין ועמלק ובני קדם ועלו עליו וַיִּחְנֶנּוּ עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁחֲתוּ אֶת יִבּוֹל הָאָרֶץ (שופט' ו ג). ועתה אסף את יחד העם וַיִּחְנֶנּוּ עַל הָעִיר וַלְכָדָהּ (ש"ב יב כח). וַחֲנִינִי כְּדוֹר עֲלִיךָ וְצִרְתִּי עֲלִיךָ מִצָּב (ישע' כט ג). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חָנְנוּ עֲלֶיהָ סָבִיב (ירמ' כ ט). בעשור לחדש בא גבדוראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם וַיִּחְנֶנּוּ עֲלֶיהָ וַיִּבְנוּ עֲלֶיהָ דִּיק סָבִיב (שם נכ ד). אם תִּחְנֶנּוּ עָלֶי מַחְנֶה לֹא יִירָא לְבִי אִם תִּקּוּם עָלַי מַלְחָמָה בּוֹאֵת אֲנִי בּוֹטָא (תהי' כז ג). — וגם בלי זה המהפך, יִחַן בַּמָּקוֹם יִחְנֶנּוּ: וַיִּנִּיחַ רֹכֵב עֲרֵבּוֹת, וַיִּחַן בְּתוֹךְ מַעְלוֹת עֲרֵבּוֹת, בַּצֶּדֶק קִיחַת שְׁתֵּי עֲרֵבּוֹת, וְאַתָּה מִרְבִּיבוֹת קִדְשׁ אֶלְפִי רַבְּבוֹת (יואל כ סכות, כי אקח). — וַחֲנָה סָבִיב: כְּבוֹנָה שֶׁל אֵיבָה: יַחַד יָבֹאוּ גִדְּדֵי וַיִּסְלּוּ עָלֶי דְּרָכָם וַיִּחְנֶנּוּ סָבִיב לְאַהֲלֵי (חזק' יט יב). — ובכוונה של מחסה והנהגה: חָנְהָ מִלֶּאךָ יי' סָבִיב לִירֵאָיו וַיִּתְּלָצֵם (תהי' לד ת). — ואמר בן מירא: אֲשֶׁרִי אֲנוֹשׁ בַּחֲכָמָה יִהְיֶה וּבַחֲכוּנָה יִשְׁעָה וְכוּ' הַחֲזָנָה סָבִיבוֹת בֵּיתָהּ וְהִבִּיא יַחַדְיוּ בְּקִירָה (כ"ס נגי' יד כ-כד). — יִבְהַשְׁאֵלָה לְדַכְרִים מַפְשָׁטִים: מַה

יִחְנֶנּוּ⁽¹⁾. פ"ט, — חָנְנוּ עַל קְבֵרוֹ שֶׁל פִּלּוּנִי, הִלֵּךְ שִׁמְחָה לְהַשְׁתַּמֵּחַ וּלְהַתְפַּלֵּל: וְקוֹשְׁרִים עֲקָדִים עַל הַתִּמְרֵי שֶׁל הַצִּדִּיק לְכָל מִינֵי חֲלָאִים וְחַוְנָנִים עַל קְבֵרֵי הַצִּדִּיקִים הַמֵּתִים וְנוֹדְרִים לָהֶם נִדְרִים וְקוֹרָאִים אֲלֵיהֶם וּמִבְקָשִׁים מֵהֶם לֵתֵת לָהֶם חֲפָצִם (פסל כן מל"ה, לקו"ק 32). — פ"ט, "חֲנִינִי"⁽²⁾, — רָקֵד, יִצָּא בַּמַּחֲלוֹ: מִרְחוֹק בַּשִּׁקְפָּה (יהודה וְאַחֲיוֹ) מוֹמְרִים וּבְחֲנִינִים, מִלֵּל אֵלֶּה הַשְּׂרִים הַמִּנְחִינִים, מַעֲתָה יִכְנָסוּ בְּנִימוֹסֵי עֲרוֹנוֹם (שַׁכַּת אַ חֲנִכָּה, מוֹדֵךְ).

חנה⁽³⁾, מִמֶּנּוּ חָנָה, חֲנָנוּת, מִחְנָה, תִּחְנֶנֶת, *חֲנִיָּה. **חנה**, פ"ט, חֲנִינִי, חָנְנוּ, חָנָה, חָנִּים, חֲנָה, חֲנִית, חֲנִיתָנוּ, לַחֲנִיתְכֶם, חֲנָה, חָנְנוּ, יִחְנֶנּוּ, וַיִּחְנֶנּוּ, וַיִּחְנֶנּוּ, תִּחְנֶנּוּ, וַיִּחְנֶנּוּ, — א) כְּמוֹ נִשָּׂא, neigen ; s'incliner, וּבְהַשְׁאֵלָה חָנָה הַיּוֹם, נִשָּׂא וְהַתְחִיל לַעֲרֹב: וַיֹּאמֶר לוֹ חֲתָנוּ אֲבִי הַנְּעִרָה חָנָה נֹא רַפָּה הַיּוֹם לַעֲרֹב לִינִי גֹא חָנָה חֲנָנוּת הַיּוֹם לִינִי פֶה וַיִּטַּב לְבַבְךָ וְהַשְׁכַּמְתָּ מִחֵר לְדַרְכְּכֶם (שופט' יט ט). — ב) חָנָה הַנּוֹסֵעָ, הַחֲלִיף בְּדֶרֶךְ בַּמָּקוֹם מִן הַמְּקוֹמוֹת, פָּסַק הַלִּיכָתוֹ וַיִּתְּעַבֵּב בַּמָּקוֹם הַהוּא קִצְתָּ, וַיִּטַּשׁ אֶתְּלֹו וְכִדּוּמָה, sich niederlassen, sich lagern ; s'établir, camper set o. s. down, וַיִּבֹּא יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה וּבְנָיו וְאַשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חָנָה שֵׁם הָרֶאֱלִיָּה (שמות יח ט). וַיִּרְדּוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיִגּוּ אוֹתָם חָנִּים עַל הַיָּם (שם יד ט). אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בֹּאֲתָה לְבֵית אֲבִתָּם וַיִּחְנֶנּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִגֵּד סָבִיב לְאַהֲלֵי מוֹעֵד וַיִּחְנֶנּוּ וַיִּחְנֶנּוּ קְרָמָה מוֹרְחָה דִּגְלֵי מַחְנֶה יְהוּדָה לְצַבָּאתָם וְכוּ' וְהַחֲנִינִים עָלֵיו מִשָּׁה יִשְׁשַׁכָּר (במד' כ כ-כ). כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יי' אֶת מֹשֶׁה בֶּן חָנָנוּ לְדַגְלֵיהֶם וְכֵן נִסְעוּ (שם לד). וְאַתָּם חָנְנוּ מַחוּץ לְמַחְנֶה שִׁבְעַת יָמִים (שם לא יט). וַיִּסְעוּ מִסְכּוֹת וַיִּחְנֶנּוּ בֹּאֲתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר (שמות יג כ). וַיִּבֹּאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם שְׁתֵּים עֲשָׂרָה עֵינֹת מִים וּשְׁבָעִים תַּמְרִים וַיִּחְנֶנּוּ שָׁם עַל הַמִּים (שם יח כ). וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיִּבֹּאוּ מִדְבָּר סִינִי וַיִּחְנֶנּוּ בַּמִּדְבָּר (שם יט כ). וַיִּלֵּךְ מֹשֶׁה יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחֲלֵי גֵר וַיִּשָּׁב שָׁם (נר"א' כו יו). וַיִּבֹּא יַעֲקֹב שְׁלֹם עֵיר שָׁכֵם וְכוּ' מִפְּדָן אָרַם וַיִּחַן אֶת פָּנֵי

(1) פֶּעַל נִגּוֹר מִהֶשֶׁם הָאֲרָמִי חֲנָנָא שְׁחֹא בַּעֲצָמוֹ, לְפִי דַעַת קִצְתָּ, אֵינִי אֵלֹא שְׁנוֹי מִהֶשֶׁרֶשׁ חֲנָנִי, בַּמָּקוֹם גִּבְעוֹן. הַכְּפֹל. — (2) בְּאֲרָמִי: חֲנָנִי.

(3) לְפִי דַעַת רֹב הַחֲכָמִים כְּמוֹ בַּעֲרָב' חֲנִי a) כְּמִשְׁמֵ' נִשָּׂא, וְלְפִי דַעַת בְּרַשׁ כְּמוֹ בַּעֲרָב' חֲנִי b).

(a) חֲנִי (b) חֲנִי

חֲנוּמִי, ש"ן, מ"ד חנומים, — גזמת מת חנומה, ובפרט הגזמות החנומות של המצרים הקדמונים, Mumie: חנומים שהנומין אותם בכמה מיני סמים כדי להעמיד צורתו וגופו (סו"ת דרבי"ג תקמ"א). כי מלאכה נפלאה היא מאד אשר ירעו לפנים להקשות גזית אדם מת למען יעמוד בשור ימים רבים ולא ירקב אף לא יעלה צחנה ובאשה ועוד היום ימצאו מה חנומים ההם אשר שמרו תמונתם ולא נרקבו בשפעת ימים כבירים אשר עליהם עברו והם קשים כאבן ושחורים מאד (שני"ע א, מל"ס). המציאו המצרים חכמה נפלאה מאד לחנוש את גזית המת ולהקשות אותה כאבן עד כי לא יבוא בה רקב ותתעורר לנצח ואת גזיית החנומים יצאו בארון ויניחו אותן בחדרי מות (ק"ט, ד"ע א, מל"ס).

חֲנֻכָּה, ש"ן, — א) שש"פ מן חנך: איוהו חי בן דך הקברות מאריך בה ומרחיב בה וכו' (תוספתא מו"ק א ט). — ואמר הפיטן: יום חנכה כרכובי, ציתי פה עכובי, על משכבי (יו"ט א פס"א, אור יסע). חנכה מנורה ונרותיה קניה גביעיה כפתוריה ופרחיה ומלקחיה ומחתותיה לעשות סכבר זהב (מו"ס א שט"ו, מור"ס). — וחנך הכהן הגדול: בו ביום נתמנה להיות כהן גדול מביא שתיים אחת לחיובו ואחת לחובת היום (ירוש' שקל' ז ד). מקיש חיובו וכו' (של כהן) להמשחו מה המשחו רבוכה אף חיובו רבוכה (מנח"ע). כ"ג המתקרב לעבודה צריך שתי עשרונות האופה אחת להמשחו ואחת לחיובו (ס"ב). הרגלה בהדרגה לאט לאט בדבר מהדברים: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מהנכין אותן לפני שנה וכו' אי זה חיובו? היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכיל אותו לשלש בשלש מאכילין אותו בד' (יו"מ פכ). באן בקמן שהגיע לחיובו באן בקמן שלא הגיע לחיובו (תנ"ד). כמו תינוק שחיובו שנה לפני גדולתו (תוס' כתוב' ג). שבשאר מצות אם רצה להקדים חובו של תינוק רשאי ומחנך אותו לעשות המצוה בהלכתה בגדול טמט (כ"ג על סרי"ק, יומ"ג).

שלא כדון עפ"י פעולת ההקש של ל"ה. ואחרים תרצו זרות המקור הזה כמה שיתר לו שרש חנה מיוחד, כמו בערב' תנא (Barth, WU. 20) אך השמות חסד ורחמים שמלפניו ומלאחריו מעידים כי גם חנה הוא שם. (אמרו שם: אמר רבא בר עולא תרי חנוכי הוו.

שאנחנו מרגישים במציאות העולם הם הגשמים ומקרים חזרים עליהם (ע"מ ל"ח סקל"ג). — חֲנָה, עי' ערך חֲנָה. — ג) "בדקדוק, חֲנָה האות, היתה נחה, לא היתה מונעת בתנועה: להורות על האותיות למיני יסודותם ועניני מלאכותיהם וללמד על חזותם ונענועם לשנוי מראיהם (מנחם כן סקוק, מח"ב ב). — ופעול חנוי: ישנו (ו) נענוע וחנוי (כס, מח"ב ו). — ואות חונה, נחה, אם נה נסתר או נראה: כמו עשן אשר בין השי"ן ובין הנו"ן אות חונה והנון היא גם היא חונה וכו' וכמוהו דבר בין הבי"ת ובין הרו"ש אות חונה והרו"ש אחריו חונה וכו' נקבצו באחרית המלים האלה (באות גדולות) שתי אותיות חונות והמה היוו והתיו (תש' תלמודי מנחם 21), ותהיינה (אותיות הגרון) נעות במקום חנותם וכו' ותשימם אותם במשקלך חנויים למען הביאם במשקל וכו' שתה עי"ן לענות חונה כמו בי"ת לבנות וכו' ותשימם אל"ף מאכל ועי"ן מעדנים חונות והמה נעות (ס"ב 23-24). — וחונה, חונתה, כמו שם, ר"ל אות חונה: דע כי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי חונות במכתב או במבטא וכו' ואם נמצא כמעט מועד יעמרו בכריתה על שתי חונות וכו' כי נקבץ אנחנו בין שתי חונות ולא יאבי המה (הערבים) וימאנו לעשות ככה וכו' השחת הלשון בשומך מחונה נע ולא נכון לעשות ככה וכו' ואנשי לשון הערב לא יניעו חונה ולא ישימו מהנע חונה (ס"ב 23-21).

— פט', חֲנָה, מקו' חֲנָה, — בדקדוק, עשה אות לחונה: ואנחנו לא נוכל להוציא לשוננו מעקרה ולהפכה מיסודתה להניע החונה ולחנות (הנע ס"ב 23). — ספ"ע, יִתְחַנֶּה, — כמו חנה: ולו באחה לחתנו' (את שתי היודים) בטלת המשקל (ס"ב 23). כי בנין לשונם להניע המלים ולהחנותם למען הביאם במשקל (ס"ב 23).

חֲנָה (2), ש"ן, מ"ד חנות, — חמדה לחן ולהטות חסד לאדם: האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר השבח חנות (3) אל אם קפץ באף רחמיו (תה"ל עז ט"ו).

חֲנוּגָה, ש"ן, — שש"פ מן חנך, מחולות ורקודים: צהל נוגים, צפן לתענוגים, צידו בקננים לצלל וחנננים (יו"ט שנת ור"ח, חילת השמח).

(1) אולי צ"ל ולהחנות.

(2) משק' חמה, שמה, חבה, ועי' הערה לקמן. —

(3) ראו בו המפרשים והחדשים מקור, ואמרו כי נשתנה

חנניות וחסדיו (תנ"י הנפ' ב' א').

* **חֲנוּנִי** (י), חנוּ, שח"ן, מ"ר חנונים, חנ"י — בעל חנות, אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין (כ"י: ג' ז'), לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסמים (קדוש' ד' יד'), לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לחינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (כ"מ יב), אין מושיבין חנוני למחצית שער (ס' פ' ס'). חנוני מקנה מדותיו פעמים בשבת (כ"כ פ' י), ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והגנול וכו' וחנוני על פנקסו (שכונ' ד' א'), אמר לחנוני תן לי בדיונר פירות ותן לו אמר לו תן לי את הדיונר אמר לו נתתיו לך (ס' ו'), המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל חולך אצל חנוני ואומר איש פלוני מודר ממני הנאה וכו' (נדר' ז'), המחנה אצל חנוני ואצל השולחני (ספד' קדוש' לב), החנוני שהיה מבשל ירקות בשביעית לא יחא מחשב שכרו על דמי שביעית אבל מחשב הוא על היין ועל השמן (ירוש' שני' ז' ו' ג'), וחיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק ולוקח לו חפץ מן החנוני וזוהי הוקניה מוכרת לו את החפץ בשווי והנערה (המאובית) אומרת לו בא וטול לך בפחות (ס' סכ"י כח'), מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר מהור ובשר חזיר ומכר שלא ירגשו בו שהוא יהודי (מד"ר כמד' כ'), — ומ"ר: החנוני אינן רשאים למכור את הדמאי (דמאי כ' ד'), חוש מאונים של חנוני ששל בעלי בתים טפח (כלים כ"ט ס'), ר' צדוק ואבא שאול' כן במנין שהיו חנוני' בירושלם והיו סמלין מידותיהן מערב יו"ט ונותנין אותן ללקוחות ביום טוב (ירוש' כ"י' ג' סכ'), שני חנוני' ששאינן לאחד מהן דבר הרי אלו נועלין את חנותן (ס' מו"ק פ' סכ').

* **חֲנוּנִיָּה**, חנ"י, מ"ר חנוניות — אשה בעלת חנות: המושיב את אשתו חנונית או שמינה

(1) כך קריאת הספרדים, וכך במשנ' מנח' כ"י פרמה (כלים כ"ט ס'): שְׁלֵחַ חֲנוּנִים, האשכנזים קוראים חנוּ, נלדק' (Nö. Beitr. 8): חֲנוּנִי, וכן פרנק (178), וכן לוי, והוא מן חנות, ונגזר מן עצם אותיות השרש חנו בלי סימן הנקבה. בערב' חֲנֻנִיָּה (א).

(א) حَانَوِي

— ובבבל, הרגל בדבר מהדברים: אמנם נכון בזכר אלה הענינים הטבעיים חנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שגרצה לזכרו מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (למוס' כמס' א' ו'). — ג) "התחילו להשתמש בשם זה בזמן החדש במשנ' גדול ולמנח' הילדים ותרבותם במנהגים טובים ומדות טובות ובירידות הנצרכות, Erziehung; éducation: סבותי את לבי לראות המעשה הנעשה תחת השמש בעניני גדול הבנים והנהגתם בחנוך הטבעי והמסורי וארא בהורים ומורים אכילה בבנים האמונים על חיקם והנה רעה נגד פניהם המורים תעו בדרך החנוך והבנים הרועים על ידיהם ילכו שובב" (נכס"ע תקפ"ב, מכת' ע"ד חנוך ניוס), אמנם את זה ראייתי ונתון אל לבי יום יום אנשים רבים וכן שלמים ידברו בענין חנוך הנערים אלו בפהם ידברו את רעיהם בשער ואלו בדפוס יציאו סחשבותם וכו' (ס' 51).

חנוכה, — עי' חנניה.

חֲנוּן, חנ"י, — שמרתו לח"י, barmherzig, gnädig: והיה כי יצחק (העני) אלי ושמעתי כי חנון אני (שמות כ"ב כו), יי"י אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד (ס' לד' ו'), ושובו אל יי' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונתם על הרעה (יואל' כ' יג'), כי חנון ורחום יי' אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דס"ב ל' ט), כי אל חנון ורחום אתה (נחמ' ט' ל'), חנון יי' צדיק ואלהינו מרחם (תל' ק"ו ס'), — ובמשנ' שם: ברוך אתה יי' חנון המרבה לסלות (תל' י"ח סלח), — ואמר הפיסן: מפורת מקצה לקצה, חנון סגוריה היצא (יואל' סכת חוהמ"ס, אלה).

* **חֲנוּנִי**, חנ"י, מ"ר חנונים, — סס"פ מן חנוּ, יי' לשונות נקראת תפלה ועקה שועה נאקה וכו' חנון (ספרי ואתחנן כו), — ואמר הפיסן: תבא לפניך שועת חנון, תהי נא אוזן קשבת תחנון, שמעה יי' צדק הקשיבה רבון (סליח' יוס' א, תכוא), שנתחנו (משה לפני הקב"ה) חקמ"ו חנונין (מדכ' פטיר' משס' כיהמ"ד יליק כ').

* **חֲנוּנִיָּה**, חנניה, — עי' *חנני.

* **חֲנוּנִיָּה**, חנ"י, — מדת החנון, עי' חנוניות.

* **חֲנוּנִיָּה**, חנ"י, — סגולה החנון: שהרי יקרא (הבורא) רחום וחנון ורב חסד וכו' והחנון ורב חסד יתחייב מחנוניות ורובו חסדיו שימעט שיעור העונש על שיעור החטא כ"ש שלא יבטלנו ובכן יודע רוב

חנוכותו של חבירו ומרחץ בצד מרחצו של חבירו (כ"ז כח:). שני חנונים שאירע לאחר מהן דבר הרי אילו נועלין את חנוותן (ירוש' מו"ק ג פג:). שבאלו (התעניות) מתריעין ונועלין את חנויות (תע' א ו). עיר שיש בה ע"א והיו בה חנויות מעוטות ושאינן מעוטות (ע"א ד). מי שיש לו חנויות פתוחות לרשות הרבים ופתוחות לחצירו (תוספתא פלוג' י יב). חנויות של עבודה וזה אסור לשכור מהן (שם ע"ו א). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (בע"ש) נסנעו העומדים בשדה מלעדור ועדיין חנויות פתוחות ותרסיסין מונחים התחיל לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין ונבעלו חנויות (שם לה:). אילו שהן עושין סוכות בפיתחי חנויותיהם בהג (ירוש' כ"ק וס ג). — ומשל, —אומרים אנשים: החנויות בונה הביתואין הבית בונה חנויות (פלא ווען, בנין).
 אוצר. — אמרה. —*הקף, *הקפה. —*חנוני.
 *חרוף, סחורה חריפה. — ייון, חנות מיוזנת.
 *מכירה. — משקל. — סחורה. —*פריון. —*שלט.
 —*תגרי חרך. —*תריסים.

חנות, ש"י. — כמו חן, במשמ' רחמנות: יחד נפשו לחבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו ונבחרותו: חנוותו ורחמנותו ורוב השגחתו על ברוואו (חו"ס, סיחוד י). ויומן לו (להילוד) חבורא יתעלה מונו משרי אמו וכו' ומחנוותי בזה ששם נקב השד כפי מחש' לא רחב שיגר החלב מבלי מיץ או שיהנך בו הילד בעת מצצו את השד ולא צר הרבה שיטת בהוצאתו המיץ (שם, סמניח ה). — ואמר המשורר: אישור שיהי לפני גחוי גם שכלי לו נפשי ישא, ובעין חנוות יביט אלי ובחסדו חיש פני ישא (רמב"ע, תרשים ט).

חנות, — עי' חנות.

חנמ⁽¹⁾, ממנו א. חנמ, חנמים, חנוש, ב. חנמה, חנימה. **חנמי**, פ"י, עת' יחנמ, ויחנמו, מק' חנמ, — חנמ את חמת, מלא את חנוף בבשמים במלאכה מיוחדת, שיתקים לארך ימים, einbalsamieren; embaumer, embalm; ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנמ את אביו ויחנמו הרפאים את ישראל (בראש' נב).

⁽¹⁾ גם בערב' חנמא במשטעה זו.

אפטרופא הרי זה משיבעה כל זמן שירצה (כתוב' ט ד). אין האיש משיבוע את אשתו עד שיושיבנה חנויות או שיעשנה אפטרופיא (תוספתא סס ט ג).

חנופה, — עי' חנפה.

חנוק, — עי' חנק.

חנויות⁽¹⁾, ש"י, מ"ר חניו, חנויות, — א) חדר חשוב מתחת להבנין: ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אותו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא כי בא ירמיהו אל בית חבור ואל החנויות וישב שם וירמיהו ימים רבים (ירמ' לו יס"ו). — ב) כפרט, *חדר שמונחים שם הרבה סחורה למכירה לכל הצורך, Laden; boutique; shop: לא יפתח אדם חנויות של נתחומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (כ"ב ג). חנויות של נתחומים ושל צבעים (חומן הוא) שלש שנים (כ"מ ח ו). הקפת חנויות אינה משממת (שני' א). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל ההיים חנויות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח (אבות ג טו). היה עומד בחנויות של בושם כל היום (תוספתא נכ"ו יב). המושיב את חבירו בחנויות למחצית שכן הרי הו נתן לו שכרו כפועל בטל (שם כ"מ ד יא). פשמו צואריהן ואכלו ספתה חנויות משלם מה שנהנית (אכלו) מתוך חנויות משלם מה שהזיקה (ירוש' כ"ק כ ג). שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למדו ועושה לו חנויות קמנה בשביל פרנסתו (מו"ק טו). לשנים שנכנסו לחנויות אחד אכל פת קיבר וקמנית ואחר אכל פת נקיה ובשר שמן (מד' קס"ו, כי נכר). לפלוגי חנויות נעולה שהוא משמר את השבת (מכ' י תא א). שפעמים שאדם בוש להיות מוכר על פתח חנויותו (תוספתא כ"ק יא ו). הנכנס לחנויותו של בשם והירית ריח (נכר' גג). הנכנס לחנויותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעתו ומטפה על פניו זמת (כ"ק לז). עושה אדם חנות בצד

⁽¹⁾ בערב' חנאנא (חנאנא) וחנאנא (ח), וחנאניה (ח), ואמרו חל"ע הקדמונים שהוא מקום שמוכרים בו יין, והמלונים החדשים מפרשים אותו כ"דכאן" חתם, ר"ל מקום למכירת כל סחורה, ולפי הנראה מהמלונים הערבים הם סוכרים כי מלה זו מן השרש חני d) המשמש בערבית במשמ' כפיפה ועשיית כפה וכדומה, אך כבר החליטו קצת החכמים את השם חנות כפרט לשאול מארמית (8. Fr. Aram. Lehnw. 172), וסוכרים כי נגזר מן חנה בעברית.

(a) حنط

(a) حنط (b) حانوت (c) حانوية (d) حنط

וַיִּחַנְטוּ אותו (את יוסף) ויישם בארון במצרים (סס כו).
— נָפַט, *חַנְטָה, — שחנטוהו: שכל מה שאירע לזה (ליעקב)
אירע לזה (ליוסף) מה זה נולד מהול אף זה נולד מהול
וכו' זה מת במצרים וזה מת במצרים זה חננט
וזה חננט זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו
(מד"ר בראש פד).

בִּיחַנְטִי (1) : ממנו ב. חַנְטָה, א. *חַנְטָה, יחַנְטִי.

בִּיחַנְטִי (2) : פ"ע, עת' יחַנְטָה, — חַנְטָה הפרי, האילן, חַנְטָה
החטה, השעורה, התאנה, הניעו להמרגה האחרנה
לפני בשולם, zu reifen anfangen; commencer
mûrir; begin to ripen : התאנה חַנְטָה פניה
והנפנים סמדר נתנו ריח (כ"ס ז' יג). כל אילן שחנטו
פירותיו קודם חמישה עשר בשבט חרי הן לשעבר
(תוספתא כ"ד כ). לקט תאנה ואינו יודע אימתי
חנטה (יב"ט ס"ה לה ד). והים ותמריכ וחרובין
יכו' שחנטו קודם לזמן הזה (סס). אתרונ שחנט
בשנת ערלה ויצא בשנת היתר (סס ער"ה כה).
הרובין חרי הן חנטין קודם ראש השנה של עולם
(סס כ"ה ד לה ד). אילן העושה בריבה אחת כגון
דקלים וזיתים וחרובין אע"פ שחנטו קודם מ"ו בשבט
מתעשרין לשנה הבאה (כ"ס טו). רוח צפונות יפה
לחטין בשעה שהביאו שלוש קשה לזיתים בזמן שהן
חונטין רוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו
שלוש ויפה לזיתים בזמן שהן חונטין (יומ' כה).
— ובהשאלה יגדל, כמו שאמר הפישן: זכור חַנְטָה מנו
עמלכי מם בילק לאבד חלקי, ירוע כבירים לעין כל
ללוקקי (שנה זכור, זכור חס).

— נָפַט, יחַנְטָה, — כמו קל הגיע לבשול פרי: והיא שנת
גמירת הפרי. חננט חנט בשביעית עצמה (כ"ה כ"ה
טו). — ובהשאלה, הוליד: ותיק הגעלה באחד ההרים,
לשמנה קיום ברית בשרים, וזרע ומצא מאה שערים,
ולששים חַנְטָה במצוק ומשעשע, ולשיבה כהה מאורו
להשע (יול"ב כ"ה, כתי). הקריב חלב והמאה, ונחַנְטָה
פרי למאה, וגמת לו העלהו לעולה (ס"ה ד ע"ה, אורח).
— הפע', *החַנְטָה, — עשה שיחנט, במשמ' הצמיח ענף:
מניח שתי גרופיות מפתחים סמוך לקרקע כדי שיחַנְטָה

(1) בערב' כמו"כ במשמעה זו.

(2) בערב' חַנְטָה א) אלוהע חאנ הצארה, ר"ל הגיע

הזרע לקצירו.

a) حَبَّ الزرع حان حصاده

אחר באותו גזע (נמ"ס כ"ה פ). — ובמליצה,
בהשאלה: החתום למטה העורך חתן להחניטו
גזעי נאמנים (ש"ת מס"ר קולון נס).

***חַנְטָה**, ש"ה, — סס"פ מן ב. חַנְטָה: אמר ר"ש בן לקיש
מורה ר' עקיבא לחכמים בחנט והשרשה (יב"ט)
מעשר' ה' נ"ד). מעשר בהמה לא עשו אותו לא בחנט
ולא בשליש (סס סק' מ מז). הרי אתרונ עקרתה
חנטו לא עקרתה שנתו ובאן עקרתה שנתו לא
עקרתה חנטו (סס סק' ה לה ד). חרובין שילשולן
הוא חנטין (סס ד לה ג) אתרונ של שביעית
שנכנסה לשמינית פטורה מן המעשר כי חנטה בשעת
פטור וחייבת בביעור חלק גם בזאת אחר חנטו וכו'
כי אחר חנטו אנו הולכין (תכו' הנ"ל סרסבי רמג).

***חַנְטָה**, ש"ה, — כמו חַנְטָה: אתרונ אחר לקיטתו למעשר
ואחר חנטה לשביעית (כ"ה יב). ציץ הוא
חנטת הפרי כיצד פרח בנול' (כ"ה כמד' יז כנ).

בִּיחַנְטִי, ש"ה, — סס"פ מן א. חַנְטָה, חנטת המת.
ענין החנטה היה שהיו מרקחים אותו בכשמים
וזנים כענין שכתוב באסא המלך וישכיבוהו במשכב אשר
מלא בשמים וזנים מרוקחים במרקחת מעשה (כ' נחיי,
וימי). שבעים יום ארבעים יום של חנטה ושלשים
יום לאבלות (סס). ובני בניו (של מת) לא יגעו במטתו
ואם תאמר בחנטה אי אפשר אם לא יגעו בו אבל
במיטה אפשר ע"י בניו (ספר חסיד' תתתס"ג).

חַנְטִים, — שם בל"ר. המעשה לחנט גופת מת:
וימלאו לו (ליעקב אחרי מותו) ארבעים יום כי כן
ימלאו ימי החַנְטִים ויבכו אותו מצרים (בראש' ג).

***חַנְטָה**, ש"ה, — סס"פ מן חַנְטָה, כמו חַנְטָה: לא תתן להם
חַנְטָה בארץ (יב"ט ע"ה א מ), ר"ל הרשות לחנות.
— ונעצם הפעולה: או היתה חַנְטָה סכו בתלתלי תקף
בשנאני שקט ברבב רבותים (יול"ב א סכות, אקסס).
ויקרא שמות לכל בריותיו, ועל כל יצורים היהא אימחן,
ובעדן גן היתה חַנְטָה (יול"ב ככט', עששע). באו לחורב
כל מקהלותם, זנגד החר היתה חַנְטָה (סס, כשורי
מעססו). ומאתם לפני פי החירות היתה חַנְטָה, בין מגדל
ובין חים באמצעיתם (יול"ב ז פסח, מסדי).

יחַנְטִי, ש"ה, מ"ר חַנְטִים, — הפרי שחנט, ובהשאלה,
ילדים: עבד כהפוש מעניו ככל, חַנְטִי יו אם
תעתעו בתכל, שיהו יחוננם לחיי הכל (מוס' א כ"ה

אלא חניכה שהמשפחה נקראת על שמה (שם פת).

חֲנִיכִים⁽¹⁾ — פנים הפה מאחורי השנים : כוית שאמרנו חוץ משל בין השנים אבל מה של

בין החניכים מצטרף להם שבלע שהרי נהנה גרונו (כמכ"ס. מאלף חסור יד ג). — ובמשמ' מקום השנים, Kiefer; mâchoire; maxilla : (אם נגממו) חניכים החיצוניות (הוא מוס מפני שאין זה בסתר שנראה בשאובל⁽²⁾ (כמכ"ס חסור לו). — ובמשמ' זו השתמשו בשם זה הסופרים בזמן החדש. — ועי' חנק.

חֲנִינָה⁽¹⁾ ש"ג, — שם"פ מן חנק, במשמ' רחמים : והמלחי אתכם מעל הארץ הוואת על הארץ אשר לא

ידעתם אתם ואבתיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יוםם ולילה אשר לא אתן לכם חנינה (וינ' יו). — ובסהמ"א : א"ר בנימין לפי ששמענו חנינה ב"א שבש"ס ולא שמענו חנינה בשבט בנימין (מדר"ר כראש' זכ). ואמרו אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה ויחסו החנינה אל הדעת והלמוד אל הבינה (מלמד התלמיד, טקב). שעל צד החנינה והחסד נמצאו (המושכלות) באדם כרי שעל ידם תגיע הידיעה וההשכל לאדם (העקרים א טו). — ואמר הפיטן : להם (להעוללים) דר מעונה, לא נתן חנינה (קני' לת"כ, חוץ טו). והיה אל אמונה, מהרהר למענה, ומכין בחנינה אברהם עולם בכינה, בעבור אמונה (יולר א טעו, שלמו). וכור קרית חנה, ועדת מי מנה, המפורות בכל פנה, רוממה בחנינה, כי געה עונה, ועת לחננה (יולר שנת זכור, זכור את). — ומ"ר : במשול רשע על עם דל לישועתך סוכר, ונתאורת בחנינותיך מפור ומפורד לבנם ולחבר (יולר שנה"ג, חוץ ערוך).

חֲנִינֹת⁽²⁾ ש"ג, — כמו חנינה, וסגולת מי שהוא חנן :

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצוין בבשתנו וחביט ברעתנו ותתלבש ברחמך ותתכסה בעוור ותתעטף בהסידותך ותתאור בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (סיוס תפל' כ' יומן, נכ" יו). ואח"כ ישאל אדם צרכיו לפני בוראו ולבקש ממנו חנינות⁽³⁾

(1) בתוך מגוון ארמי בגמ' : בשל בין שינים דכולי עלמא לא פליגי כי פליגי בין חניכים מר סבר הרי נהנה גרונו. בכיות. ומר סבר אכילה במעיו בעינן (חול' קג). אבל גוף המלה כתובה בצורה עברית. — (2) בסגנון ארמי : חניכים החיצוניות היו מוס כל נגממו משום דלא היו בסתר דמתחיו כדאכיל.

(3) ואולי זה מ"ר מן חנינה.

אף (חמ). רגל גביר אחים וסע פעמים סבותה, ומארמי ושעיר בעדו סבותה, בכך חניטיו סעו ראשית סבותה, ושבעת חזיוני משי עלימו סבתה (יולר כ סכות, חלום).

חֲנִימָה⁽¹⁾ ש"ג, — שם"פ מן אהנט : והחניטה הנה היא סמים שמעריבים ועושים אותם למת בלבד (סרש' לייכ"ג, חנט). רופאי מצרים המה ידעו עוד בימי יוסף מלאכת החניטה אשר כל חכמי רופאי זמננו לא ידעו הגם עתה (שני"פ א, מזרס).

חֲנִייתָה⁽²⁾ ש"ג, מ"ר חנייות, — כמו חניה : מה בחנייתן על פי הדיבר אף בנסיעתן על פי

הדיבר (יוט' עזכ"ס ככ ג). כנחלתן כך חנייתן כדי לחלק כבוד לרגלים (סור' ו). מה בחנייתו נפסל ביוצא אף בנסיעתו נפסל ביוצא (מנח' לו). אע"פ יעזוב הענין עושה כל המדבר מישור היה מניה מקום נבוח למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומא חקת לו). — ומ"ר : את מוצא בכל מקום יהודה תחלה לחנייות דגל יהודה תחלה (מד"ר נמד' ב). שהוירו על חנייותיו של הקב"ה (ס"י). — ואמר המשורר : ידמו (הירידים) כי להוסיף הון אני סר ונעתק מהניה אל נסיעה (ר"ש הנגיד, נשמה).

חֲנִיכִים⁽¹⁾ ש"ג, מ"ר חניכים, חניכיו, — מי שמתחך ורגיל בדבר, רגיל בשמוש כלי זין ובדומה : וישמע

אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וילדי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדק עד דן (כראש' יד יד). — ובהשאלה לפרהים : ופרחים בדוד אשנבי יצלו, מתגרת יד הסתיו נבלו קמלו, מרית האביב היו כלתם, חוי חניכיק חנה ושמחי, הכמוהם גם את תשובי תפוחי, הה האדם עין לא יפחד רק פעם (יל"ג, חג לאדני). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ' ילדים המתחנכים בבית הנוך ובדומה, Zögling ; pupile ; pupil.

חֲנִיכָה⁽²⁾ ש"ג, כנל' חניכתי, — כנוי, שם נוסף על שמו, Beiname ; surnom ; surname : כתב

(בהגט) חניכתו וחניבתה כשר (גיט' ט ט). חניכת אבות בנימין ער' דורות (גמ' שם פת). בעלי חניכותו שמם אברהם בשמו (מדר' כראש' מג). כשאין לו אלא אותו שם הכתוב בגט ואין לו חניכה וכשכתוב בגט וכל שום וחניכה נראה זה הגט של אדם אחר שיש לו שם וחניכה (תוספ' גיט' לד).

(1) מן חנק, עי"ש.

(2) לא נתכרר מקור שם זה. יש מי שגזרוהו מן חנק ואמרו שהוא כנוי שצריך להתרגל לו. אך אין זה מתור.

ישראל הי אמר פלשתיים פן יעצו העברים חרב או חנית (ש"א יב יט). ואין יש פז תחת ירך חנית אין חרב כי גם חרבו וגם כלי לא לקחתי בידו (שם כא ט). וביד המצרי חנית ויורד (בניהו) אליו בשבט יגזול את החנית מיד המצרי (ש"א כג כא). ורוד מגנן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח ייא). ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החנית מאחוריו ויפל שם וימת תחתו (ש"א כג כג). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי צבאות וכו' וידעני כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי כי לוי המלחמה (ש"א יז מה-מו). פרש מעלה ולחב חרב וכרס חנית ורב חלל וכבד פגר (נמו"ג ג). החוק מגן וצנה וקומה בעזרתו והרק חנית וסגר לקראת רדפו (תקלי"א לז כג). שניהם חנית וחצים ולשונום חרב חרה (שם נז כ). וחץ חניתו בסגור ארנים ולהכת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש"א יז יז). נקרא נקירתי כהר הגלבע והנה שאול גישען על חניתו (ש"א ח ו). והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל (שם כג יח). והנה שאול שכב ישן כמעגל וחניתו מעוכה בארין מראשו (ש"א כז יז). — ובמליצה: לאור חציר יהלכו לגנה ברכ חניתך (תק"י יא). ויתן יהוידע הכהן לשירי המאות את החניתים ואת הכננות ואת השלטים אשר למלך דוד (דברי"ל כג ט). שפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים ובתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' נ ד). — ואמר הפיטן: הרם בתחלואי מיתות, וכלם בנגף לכתות, וזים עורכי מיתות, חגורי חרבות וקשתות (ולר' פסח, פליטס), — ועי' רמב"ם.

חנך⁽²⁾

ממנו חן, חניף, חנף, חנכית, *חנפך, חנף.

חנך⁽¹⁾

פ"י, כנף, חנכך, חנך יחנך, — א) חנך בית חרש, חתחיל להשתמש בו, עשה מה

ואמרו החכמים שנגזר מן חנה ע"ש מושג הנטיה או הכפיפה שבו, אך זה קצת דחוק. ואולי חנית משק' פעיל, והשרש הוא חנת, ולכן מ"ד חניתים חניתות. אבל גם בשרש חנת אין שום מושג שנוכל להניח שמשנו נסתפק שם לכלי וין, ובכל השמות הנדרשים שיש בערב' לכלי וין זה אין אחד דומה פחות או יותר לחנית.

(¹ בערב' חנכ א), ועי' הערה לערך חנה.

(² בערב' חנכ א), למד, עשהו חסיון וחור, חכב.

(א) حنك حنك

דועה והשכל ואח"כ להתחנן על עסקי החשוב (סקד' סמ"ג). שידע איך להתחנן והיאך לקרוא אותי עם מידת הטוב על מידת רחמים רחום ועל מידת חנינות חנון (ספ' חסידים, תתתשס"ג). — ואמר הפיטן: אין רחמים ברחמנותך, אין חנינות בחנינותך (שה"ח ליוס ס).

חניפה

ש"ג, מ"ר חניפות, — שס"פ מן חנף: והארץ חנפה כמין חניפות עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשים (רש"י יס" כד ס). והגרוע שבכל החניפות זה המחניף לחבירו כדי שיחמיאו (ספר ד"ח ודעת חכמה כ כב).

חניפות

ש"ג, — כמו חניפה: ויש חניפות רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים כדי שיאמר לו מה שבלבו וכו' גם בכלל החניפות הוא מה שאמרו חז"ל שלא יהיה גונב דעה הבריות (ספר ד"ח ודעת חכמה כ כב). להנצל מן החניפות ירחיק עצמו משני דברים אלו מן הכבוד ומן ההנאה (ס).

חניקה

ש"ג, — שס"פ מן חנק, ובפרט אחת מארבע מיתות בי"ד: כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נידונין בקלה וכו' הנהרגין (שנתערבו) בנחנקין רבי שמעון אומר (נידון) בסייף וחכמים אומרים בחניקה (פס"ס ט ג). בת כהן שהקילה התורה באירוסיה שתהא בשריפה אינו דין שנקל עליה בנישואיה שתהא בחניקה (ירוש' ס"ז כד:). חמותו ונעשית אשת איש הרי זו בשריפה אשת איש ואח"כ נעשית חמותו בחניקה (ס"ט ט כז:). מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסמין באין עליו מי שנתחייב חניקה או טובע בנהר או מת בסרוגבי (סו"ט ח:). — חניקת הרחם, מחלה Hysterie: ואם יהנו אותו (את חלב החול הכר) בשבור האשה הוא טוב להתורר למקומה הרחם היוורת למטה והאשה אשר תריח בו פעמים רבות תפול בנקלה בחולי חניקה הרחם (שלמי סגנון' ג). חניקת הרחם יקרה לנשים עם כמה מקרים רעים וגוראים (מעשה טוניס, גן נעול ז).

חנית

ש"ג, כל חניתו, חניתך, מ"ר חניתים, חניתות, חניתותיהם, — כלי וין של ברזל שראשו חד וצר, Spear; épée; spear: וחרש לא ימצא בכל ארץ

(¹ רק בערב', ולא נתברר מקורו, רוב המדקקים גורוהו מן חנה, משקל פועית, ובך נראה מלשון נקבה של חנית שחשו המדברים עברית שהתיו היא מימן המשקל,

שנוהגים לעשות קודם התחלת השמוש בדבר, einweihen; inaugurer; initiate : מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו מן ימות במלחמה ואיש אתר יחנכנו (דבר' כ ה). ויוכה שלמה את זבח השלמים אשר זבח לוי' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית יי' המלך וכל בני ישראל (מ"א ה סג). — חנך להילד, הרגילו ולמדו במנהגים ומדות וכדומה, üben, erziehen; exerceer, éduquer; train up חנך יוקן לא יסור ממנה (משלי כב ו). — רביהם הפעול : חנכו (מיכה את בנו) לעבודת הפסל להיות בהן לפניו (דס"י ספט' יז ה). שחנכום (אברהם את אנשיו) פעמים רבות במלחמה (דבר' כ נח"א יד יד). — פט'. *חנך, (א) חנך בית חדש וכדומה, כמו חנך משמעה א : אין חוסרין כובין וקברות במועד אבל מחנכים את הכובין במועד (מ"ק א ו). — וקצת במשמ' תקן : כיצד מחנכין (את הכובין) אמר רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו (גמ' סס ת:). — ואת המזבח וכדומה בקרבן : שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים (מנח' ד ד). — (ב) חנך את האדם באיזה דבר, כמו קל משמעה ב : התינוקות אין מעניין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם לפני שנה ולפני שנהיים בשביל שיהיו רגילים במצות (יומ' ח ד). מפרשין אותו (את הכהן הגדול) כל שבועה ועובד כל שבועה ומחנכין אותו כל שבועה (יומ' סא א לת:). לווה אדם מבניו ובנותיו בריבית אלא שמתחנך בריבית (ספ' כ"ג ה יג). בן

שמונה וכן תשע מחנכין אותו (להתענות) לשעות בן עשר וכן אחת עשרה משלימין (יומ' פנ.). (מדיר אדם את בנו הקטן בגור) כדי לחנכו במצות (גיר' כט.). איש חייב לחנך בנו במצות ואין האשה חייבת לחנך את בנה (ספ'). עבודתו של הכהן מחנכתו (יומ' יג:). כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן (ספ'). — ואמר הפיטן : יגיעת עמלם עמך מחלקים, בשר ומוסר מחנכים ומחוקים, לשון למודים ודברים עתיקים (יו"ל ספט', ב"אמן). — "ואת שכלו וכדומה : באמת יש לו (לאדם) לחנך שכלו ודעתו בימי נעוריו (ר"י עמדין, בירת מגד' ע"ה). — ובמשמ' חנוך ילדים במדות וידעיות : ויש מקום ששם מחנכים התינוקות אוליבנו לשם (ילקוט וירא לת). מלמדי תינוקות מצדיקי רבים הן שמלמדים ומחנכים אותם בדרך טובה (רש"י כ"ב ת:). חנך בנך ויסר אותו בכל כוחך ולא תעברך תרבות רעתו (כ"ס, תרג' כ"ז ל יג). — ואמר המשורר : גם על גידול הבנות היא פקחה עיניה ותחנכן בחריצות במלאכת ידים ותנהלן בצניעות ובידאית שמים (י"ג, ושמחת כחנך).

— נפע', *חנך : היה המלך והכהן מחנכים במשיחה וזה דבר קדום ומפורסם עד שהעצים והאבנים היו מושחים בשמן בהנבחת גדלתם וקדושתם (מל"ג כתלמ', מקץ).

— פע', *חנך : נח נצטווה על אבר מן החי אברהם על המילה יצחק חונך לשמנה יעקב על גיד הנשה (ילקוט משלי תהקס"ד). ודרך החסידים לעשות נצחון וגבורה ביום חנוכה (דס"י כ"א טו).

— נחס', *חנך : מוכח קטרת שיתחנך המזבח בקטרת (ספר' ויקר', תוכה ג ג). שאם לא נתחנך המזבח בקטרת לא היה מזה (זנח' מ:). בד"א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח יקריכו בין הערבים (מנח' ג). — ובמשמ' הרגל בדבר : יצחק נתחנך לשמנה ימים שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים (פסיק' דר"כ, נחדש). אמר לה (אברהם לשרה) את יודעת כשהייתי בן ג' שנים חברתי את בוראי והנער (יצחק) גדול ולא נתחנך (ילקוט וירא לת). ואנחנו אמנם נבויין בזכר אלה הענינים הטבעיים חנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שנוצח לזכור מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (אמונה כמא' ו). וידוע הוא חשיבות שמן הטוב על בן ימשחו בו המתחנכים למעלה מלכות או כהונה (ספ' המינוך, ויקר' קנט').

שנוהגים לעשות קודם התחלת השמוש בדבר, einweihen; inaugurer; initiate : מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו מן ימות במלחמה ואיש אתר יחנכנו (דבר' כ ה). ויוכה שלמה את זבח השלמים אשר זבח לוי' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית יי' המלך וכל בני ישראל (מ"א ה סג). — חנך להילד, הרגילו ולמדו במנהגים ומדות וכדומה, üben, erziehen; exerceer, éduquer; train up חנך יוקן לא יסור ממנה (משלי כב ו). — רביהם הפעול : חנכו (מיכה את בנו) לעבודת הפסל להיות בהן לפניו (דס"י ספט' יז ה). שחנכום (אברהם את אנשיו) פעמים רבות במלחמה (דבר' כ נח"א יד יד).

— פט'. *חנך, (א) חנך בית חדש וכדומה, כמו חנך משמעה א : אין חוסרין כובין וקברות במועד אבל מחנכים את הכובין במועד (מ"ק א ו). — וקצת במשמ' תקן : כיצד מחנכין (את הכובין) אמר רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו (גמ' סס ת:). — ואת המזבח וכדומה בקרבן : שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים (מנח' ד ד). — (ב) חנך את האדם באיזה דבר, כמו קל משמעה ב : התינוקות אין מעניין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם לפני שנה ולפני שנהיים בשביל שיהיו רגילים במצות (יומ' ח ד). מפרשין אותו (את הכהן הגדול) כל שבועה ועובד כל שבועה ומחנכין אותו כל שבועה (יומ' סא א לת:). לווה אדם מבניו ובנותיו בריבית אלא שמתחנך בריבית (ספ' כ"ג ה יג). בן

וכבר אמרו חכמי הלשון שנשתתף המושג הזה מהמשמ' העקרית של השם חנך שהוא במקום חנך, עפ"י המנהג הקדום שהיה נהוג אצל השמיים שבשגולד ילד היו לועסים תמר והיו מחככים בזה את חכו של הילוד, בתחלה אולי כדי להסיר משם את הרירים, ואח"כ נעשה זה כעין מנהג פחות או יותר קדוש, והיה עושה זאת ראש המשפחה, והיו מכבדים את הגדולים והחשובים, וכבר ספרו על עבד-אלה אבן אלזביר שחנך אותו מחמד בחמר שלעם בפיו והיה הרוק של הנביא הרבר הראשון שירד לתוך במנו של הילד הזה : פחנכה רשול אללה צלעם בתמורה לאכאה פבאן ריק רשול אללה אול שו נול פי גופה. ובלשון זו ספרו הערבים עוד על אחרים שזכו לזה (פליסר כהנא' לגוי, Fl., Levy II, 206, ותנב אלצבי b). במשמ' חנוך לגער שבכעבית.

(a) حَنَاقَ الصَّبِيِّ

ובחודות ובשור מצללים ככלים ובכנרות (נחמ' יכז).
 מזמור שיר חֲנֻכַּת הבית לדוד (תהל' ל א). — ועצם
 הקרבן שמקריבים בשעת החֲנֻכָּה: ויקריבו הנשאים את
 חֲנֻכַּת המזבח ביום המשח אותו (כמד' ז י). זאת חֲנֻכַּת
 המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערת
 כסף שתיים עשרה וכו' כבשים בני שנה ששים ואת
 חֲנֻכַּת המזבח אחרי המשח אותו (שם פד פח). — "ומי":
 וכמה חנוכות הם שבע חנוכות הם ואילו הן
 חנוכות שמים וארץ וכו' והנזבח החומה (פסיק' רכתי ב). —
 (ב) בפרט *חג החֲנֻכָּה, שעשו החשמונאים כשגברו על
 היוונים ועשו חֲנֻכַּת המקדש אחרי אשר מהריוהו
 ממטמאתו, ושחוגגים היהודים בהרלקת נרות לזכר הנצחון
 ההוא: בראשי חדרשים בחנוכה א' ובפורים מענות
 ומפספחות בזה ובוה אבל לא מקוננות (מו"ק ג ע). מצות
 בחנוכה גר איש וביתו והמהדרין גר לכל אחד ואחד
 (שבת כח:). מעשה וגורו חנוכה בחנוכה בלוד
 יויד ריא ורחץ (ר"א ית:). גר של חנוכה מאימתי
 היא מצותו שנו רבותינו משתשקע החמה עד שחמלק
 רוב הרגל מן השוק (פסיק' רכתי ב). ולמה מדליק נרות
 בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן
 הגדול למלכות יוון וכו' נכנסו לבית המקדש מצאו שם
 שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם
 נרות (שם). והדליקו נרות בחצרות קדשן וקבעו שמנת
 מי חנוכה אלו כהלל ובהודאה (תפ"ל עכ"נ).

חנכ"ל, — ר"ת: חמה נגה כוכב לבנה.

חֲנֻכָּה (²) חֲנֻכָּה, — א) בְּחֹן, זֶק כְּרִי לַמַּצָּא תָּן, בְּלִי שׁוֹם קֵבֶלֶת שֹׂכֵר, unentgeltlich ; gratuitement ;
gratis : וַיֹּאמֶר לָבֶן לַעֲשֶׂה כִּי אֲחִי אִתָּךְ וְעִבְדְּתָנִי
חֲנֻכָּה הַגִּידָה לִּי מִה מִשְׁכַּרְתְּךָ (בְּנֶאֱסָ' כֵּן יִס). שֵׁשׁ שָׁנִים
יַעֲבֹד (הַעֲבֹד עֲבָרִי) וּבִשְׁעֵת יֵצֵא לַחֲפָזִי חֲנֻכָּה (שְׁמוֹת
כֹּא נ), ר"ל מִבְּלִי שִׁיקְבֵּל אֲרוּגָיו כֶּסֶף פְּדִיּוֹן. חֲנֻכָּה יִירָא
אִיּוֹב אֱלֹהִים הֲלא אֵת שִׁבְתּוֹ בְּעֶדֶי וְכו' (אִיּוֹב א' ט"ז).—
וּמִבְּלִי נִתְיַנֵּת מִחִיר דְּבַר לָקוֹחַ : וּזְכַרְנוּ אֵת הַדְּהַנָּה אֲשֶׁר
נִאֲכַל בְּמִצְרַיִם חֲנֻכָּה (בְּמֵד' י"א פ.). קִנּוּ אִמְנָה מֵאַיִתְךָ
בְּמִחִיר וְלא אֵמְלֵה לִּי אֱלֹהֵי עֲלוֹת חֲנֻכָּה וַיִּקֶּן דֹּדֹר וְכו'
(ש"ס כד כד). — וּבְלִי נִתְיַנֵּת שֹׂכֵר הַעֲבוּדָה : הוּא בִּנְה
בֵיתוֹ בְּלא צֶדֶק וְעִלְיוֹתָיו בְּלא מִשְׁפָּט בְּרַעְיוֹ יַעֲבֹד חֲנֻכָּה
וּמַעֲלֹ לֹא יִתֵּן לוֹ (יִרְמ' כב יג). — וּבְלִי קֵבֶלֶת מִמָּה

חֶבֶד⁽¹⁾. שׁוֹ, — אויב, Feind; ennemi; foe : שם
פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פור עצמות
חֶבֶד⁽²⁾ הבישתה כי אלהים מאסם (תהל' נגו).

זֶהְנֶה "ז", מ"ר הַנְּבִים, — כמו חֶךְ, והשתמשו בו המופרים בפרט במשמ' הבשר של השנים, **Zahnfleisch**; **gencive**; **gums** : בעת שיתחיל כאב צמיחת השיניים ותחפף הנביו (של הילד) חפיהה טובה (קאנון ג' ז'). ויקרה כהנבים ובלטות חום וחכך (סס ג י ד כ). כי היה מחקן לשונו לבטא כהנבים כמו שהמבטא בשנים (ר"א בלמני מקי"א ח). אותיות דלטנת יוצאות מן דפיקת ראש הלשון ב ח י ג ב הנושכים העליונים (אג"ר חממה כ).

חֲנֻכָּה, ט"ז—א) מה שעושים לחנך בית חדש וכדומה, Einweihung ; inauguration ; נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחַנְּכַת המזבח (במד' ז יא), ויעשו ביום השמיני עצרת כי חֲנֻכָּת המזבח עשו שבעת ימים (דסי"ג ז ט). ובחֲנֻכָּת חומת ירושלם בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם ליירושלם לעשת חֲנֻכָּה ושמחה

(1) עי' הערה לקמן. — (2) אין שום ספק בדבר כי פרשה זו משבשה, ובפרט פסוק זה משבש כלל ונוסחה יותר מתקנה של זה המזמור בעצמו היא בפרשה יד הוי"ו שם פתרו פתח כי אלהים בדור צדיק עצת עני תבישו. ואעפ"י, עפ"י הכלל ההכרחי, שלשונו מיוסדה על התנ"ך כמו שהוא, אין אנו יכולים לדחות הנוסחה המסורה, ועל כרחנו אנו צריכים לפרש את הדברים כמו שהם, ואמר מנחם, ואחריו רוב המפרשים הקדמוני' וגם החדשים כי הַנָּךְ הוא ביוני מן הנה עם בניו נכת, ההנָה שלך, ר"ל ההנָה עליך, שהוא האויב, וכבר השיג דונש על פרוש זה של מנחם, ועקר טענתו היה כי היה צריך להיות הנך ולא חנך, והתוכחו אח"כ בזה תלמידי מנחם עם תלמידי דונש, כי תלמידי מנחם רמו על דונש משיורי של דונש בעצמו שאמר גן ערנך במקום ערנך, ושא עונותי בחסדך במקום בחסדך, והביא ראיה מלשון המשנה ששם נהוג אמך פעלך עונך, והשיב יהודי אבן ששת על טענות אלה. אבל, הקושי בפרוש זה הוא כי ההנָה ש לך איננו כלל החנָה עליך במשמ' איבה, ומלבד זה קשה למי מוסב בניו הנכת ההנָה שלך? כי הלא עד כה לא נזכר כלל לא ישראל ולא ציון, ואי אפשר כלל שהוא מדבר לבנכת, והנה כבר החליט דונש כי ך חנך אינו בניו נכת אלא שהיא מיסוד המלה, ואעפ"י שנזרות מן חנך לנער אינה נוגתת פרוש מספיק, אך בעצם הדבר יש לקבל טענתו של שם ע"מ פועל, כמו תולל, תולל, במשמ' אויב, מציק.

(1) בארמ': בכ"ה בכסליו יומי דחג וכה תמנ'.
איגון דלא למספד בהון (מגי' תענית, שבת כה:).

(²) מן חן, בהנקוד הקדום של חן, בהוספרי,

חַנְמָל (ש"י), — ברד שאבנו נסות, Hagel; grêle
 hail : ויתן לחסיל יבולם (של המצרים) ויגיעם
 לארבה יחרג בברד נפנם ושקמותם בַּחְנַמָּל (2) ויסגר
 לברד בעירים ומקניהם לרשפים (תה' עח מו-מח). —
 ואמר המשוור: זה שבוע אחד יחסול כ חנמל.
 יגיע ימים רבים ושכר ירחי עמל (ז"ג, אשקף דקספס ח).

חֲנָן (3), ממנו חן, חנוּן, *חֲנֻן, חֲנִינָה, חֲנֻם, חֲנָן,
 תַּחֲנֻנָּה, תַּחֲנֻנָּן.

חֲנָן ש"י, עכ' חֲנִינָה, חֲנֻנָּה, כהפס' חֲנֻנָּה, ככ' חֲנָנִי, עת
 אֲחֵן, יִחֵן, ויִחֵן, וגם עת' יִחְנֵן, ככל' יִחְנֵנִי, יִחְנֵנִי,
 יִחְנֵנִי, תַּחֲנֵנִי יִחְנֵנִי, ויִחְנֵנִי, ויִחְנֵנִי, יִחְנֵנִי, לווי חֲנָנִי,
 חֲנֻנִי, חֲנָנִי, חֲנֻנָּה, מִקוֹן חֲנָנִי, חֲנֻלָּה, חֲנֻנְכֶּם, חֲנֻנָּה,
 חֲנָן, חֲנֻנָּה, — (א) חן וְחֵן את פְּלוֹנִי, הַטָּה לוֹ חֲסִדוֹ
 ורִצּוֹנוֹ, jem. gnädig sein; favoriser qqn.
 favour s. o. : וְחֵנִיתִי אֶת אִשְׁרֵי אֲחֵן ורחמתי את אשר
 ארחם (שמות לג יט). גוי עו פנים אשר לא ישא פנים
 לזקן ונער לא יחן (דכ"ד כח ג). והואל מלך ארם לחץ
 את ישראל כל ימי יהואחז ויחן יי' אתם וירחמם ויפן
 אליהם למען בריתו (מ"ב יג ככ-כג). אל תחן כל בגדי
 און (תה' יט ו). פני כהנים לא נשאו זקנים לא חֲנֻנָּה
 (איז' ד יו). — ונכנ': יאר יי' פניו אליך ויחַנֶּךָ (4) (נמד

שיש בערב' מצרופ זה אין בו שום מושג שיכול להסתפק
 ממנו השם חנמל שלקמן.

(1) משקל עֲרַפֵּל, חֲלָמִישׁ, ולא נתברר מקורו ולא
 משמעותו בדיוק, ועי' הערה שלקמן. — (2) תרגמו השכנים
 בכפוף, הטל שנגלד, המדרש דרש מלה זו בור': בא
 חן מל, ואמר שהבונה בו להארבה. וכן רש"י. מנחם וריב"ג:
 קר חזק. הפרחון ורד"ק: ברד. וכן החדשים לא הכריעו.
 ויותר מסתבר שהוא שם גרדף, לברד, לפי הענין ולפי
 ההקבלה עם חצי הראשון של הכתוב. ואם אין ראייה
 לדבר מלשון הערבית, כי אין בלשון זו השם חנמל לברד,
 אך קצת סמך לדבר אפשר למצא בהשם חֲבָקֵר (8)
 שמשמש בערב' במשמ' ברד, מלבד השם ברד ושאר
 השמות הנדרפים. חכמי הערבים אמרו: אמנם, כי זו מלה
 מרכבה משתי מלים: חב, קר, וחב הוא בערב' גרגר, וחבקר
 הוא גרגר קר, ר"ל ברד. אבל, אין זו אלא דרך שה בעולם.
 וראיה לדבר כי אומרים בערב' להברד גם עבקר במקום
 חבקר, ואלמלי היה מקור השם מן חב, במשמ' גרגר, לא
 היו מחליפים בעבקר, ולכן יותר נראה שהוא שם רבעי
 להברד דומה בצורתו. ובאחדות מאוהיותיו להשם חנמל.

(3) בערב' חנן א.

(4) לפני שני דגושים בשורה התנועה הקדומה.

בעד הסתורה: כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא
 בכסף תגאלו (ישע' נג ג). — *מתנת חנם: אבל נותנן
 (את הפרות) זה לזה מתנת חנן (מע"ט ג ח). —
 (ב) כלי סבה וחטא, ohne Ursache; sans cause
 undeservedly: ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד
 חנם (ש"א יט ט). ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול
 לב לאדני ולשפך דם חנם (שס כס לא). השמת לבך
 אל עברי איוב כי אין כמחו בארץ איש חם וישר ירא
 אלהים וטר מרע ועדנו מחזיק בתמתי ותסיתני בו
 לבלעו חנם (איוב ג ג). אשר בשערה ישופני והרבה
 פצעי חנם (שס ט יו). כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים
 תפשיט (שס ככ ו). כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם
 חפרו לנפשי (תה' לט ו). דברו אתי לשון שקר ודברי
 שנאה סבבני וילחמוני חנם (שס קט כג). שרים
 רדפוני חנם (שס קיט קסא). לכה אתנו נארבה לדם
 נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא-יב).
 כי חנם מורה הרשת בעיני כל בעל כנף (שס יו). אל
 תרוב עם אדם חנם אם לא נמלך רעה (שס ג ל). למי
 שיה למי פצעים חנם למי חבללות עינים למאחרים על
 היין (שס כג כט-ל). בצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת
 חנם לא תבא (שס כו כ). לא לחנם הלך ורזיר אצל
 עורב אלא מפני שהוא מינו (כ"ק נכ). — ועם אל: ונקטו
 בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם וידעו כי
 אני יי' לא אל חנם (1) דברתי לעשות להם הרעה
 חזאת (יחזק' ו ט). — איוב חנם, שונא חנם: צוד
 צדוני כצפור איבי חנם (איז' ג נכ). אל ישמחו לי איבי
 שקר שנאי חנם יקיצו עין (תה' לה יט). — *שנאת
 חנם: בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של
 אדם (שנא לנ). — דמי חנם: והסירת דמי חנם אשר
 שפך יואב מעלי (מ"א ג לא). — ובמשמ' שאין יסוד
 להדבר: אל תהי עד חנם ברעך (משלי כד כח). — (ג)
 לשוא, כלי תועלת, vergebens; en vain; in vain
 מי גם כבם ויסגר דלתים ולא תאירו מובחי חנם
 אין לי חפץ בכם (מלאכי א י). אם יבא מלאך המות
 ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר
 על כל אומה שבעולם השלמתי אותך (מד"ר שמות מא).

חֲנָם (2), ממנו אולי חֲנַמָּל.

המשקל לתה"פ כמו יומם. — (1) יי'א כי זה במשמ' לשוא
 שלקמן, אך אין זה מוכרח ויותר נראה שהבונה היא שמוף
 סוף יראו בעיניהם כי לא כלי סבה באה עליהם
 הרעה הזאת.

(2) לא נתברר עקר משמעותו של שרש זה, ומה

(a) חן

וחנן על עם אשר לקו בחטאתם כפלים (שם, יושב).
— ופעול *חנן, חנונים, חנוניק, שחננו אותו: אמר לו
הקב"ה להושיע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני
חבוריך הם בני אברהם יצחק ויעקב (פסח' פו).— ואמר
הפיטן: של יעסים צוף הרים, מעם במאריך מבחרים,
חנוניק חלץ ממסגרים, זמרה נעים וקול נרים (כ"א
קליר, תפל' טל, חלום). — ג) השתמש הפיטן בקל
חנוני בשש' בקשת חן, התפללתי: שחרית חנותי
למטר, בלקשו גיא לעשר (כ"א קליר, תפ' טל, חלום).
— (נע' בנח' א) בנחת, בנחת: ישבתי בלכנון מקננתי
בארזים מה נחתי (ב) בבא לך חלים חיל בילדה
(ימ' ככ כג). ועי' ג חן. — וכמו שלמים, *נחנן:
אם למד ולא קיים אינו נחנן (מד"ר דכ"ו ז).

בזמן האחרון לקול הסגול — (א) עי' הערה לקמן. — (ב) כך
הכתיב, והנקוד המסור נחנתי. וכבר נתחבטו הקדמו'
והחדשים בדקדוק מלה זו וכמו"כ במשמעתה. מנחם חכם
אותה במחברת חנה, ובאר דונש כונתו של מנחם והשיג עליו
בזה הלשון: ופתרת מה נחנת איפה תהיה חנוני ואין לנו
במקרא מה במקום איה ולא יאות לקרות לאיש חנוני
והוא הפועל ולא לאשה חנויה והוא הפועלת כי אם נחונה
וחינה לא יתכן לומר מה נחנת לומר ומה נחנית לנקה
במשקל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט) וגו' ונכנה מה
נחנת מן ונחנת חן וחסד (חלום' כ"ו) כאשר יכנה ואחל בתוכם
(יחזק' ככ כז) מן והוא דרך חל (ש"א כא ו) וכה פתורנו מה
מצאת חן לך רובלים בעליותך המרוחים וקניך הספונים
בארזים מה נחנת בבא לך חיל ביולדה והחבונן בחכמה
ויראה צדה פן תהיה בכל רע בתוך קהל ועדה. ע"כ, וגם
ר"י חיוג דחה דעת מנחם ואמר: רחוק הוא להיותו מזה
השורש כי הוא לא נחנית כמו נלאת נבנית. ע"כ, והשיב
ע"י ריב"ג (מסתלק 143) ואמר כי אפשר אמנם שיהיה חן
חנן ועקרו נחנת, אבל אפשר גם שיהיה כדעת מנחם מן חנה
ולפי הקשר של נבנית היתה צריכה להיות נחנית אלא
שהפילו תנועת הנון כדי להקל על הלשון והניעו החית
בפתח והיה זה עליהם קל יותר ואעפ"כ הוא במשמ'
נחנת מן הכפולים באופן שתהיה תחא הנחה שהיא ל"פ
בעקר נחנת במקום הנון של חנן. ע"כ, וגם החדשים נחלקו
בדבר, שקצתם רואים נחנת נפעל מן חנן, אלא שאינם
מפרשים כמו דונש מהמצאת חן, שאינו פרוש טבעי, כ"א
במשמ' כמה את ראויה לחסל עליך: וקצתם משבשים הכתוב
ואומרים כי נחנת בא במקום נחנת, ונחנת במקום נאנחת,
מלשון אנהה. והנה אין ספק בדבר כי מבחינת הפזונה
בדאי זו היתה הכונה במלת נחנת, והיא הנחתה להמליצה
כל מעמה ויפיה הטבעיים, אלא שקשה להחליט שבוש
וחלוק כפול ומשולש: נחנת במקום נחנת, ונחנת במקום
נאנחת, ואולם, גם דעת הראים נחנת נפע' מן חנן אינה
מחזרת, ולא כ"כ מבחינת הדקדוקית, כי אמנם אפשר למצא

ו כה). על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו (ישע'
כו יא). ויחננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת (חזק' לג כד).
החרם תחרים אתם לא חברת להם ברית ולא תתנם
(דכ"ו ז כ). וי' חננו לך קוינו (ישע' לג כ). מי יודע
יחנני (א) וי' חנני הילד (ש"כ יב כב). חנני ושמע תפילתי
(תהי' ד כ). חננני וי' ראה עניי (שם ט יד). חנני אלהים
כי שאפני אנוש (שם כו כ). חנני חנני אתם רעי כי יר
אלוה נגעה בי (חזק' יט כא). ועתה חלו נא פני אל
ויחננו (מלא' א ט). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו
(תהי' טו כ). — ויחננו במקום יחננו: ויאמר (יוסף
בשראה את בנימין) אלהים יחננו (ב) בני (כראש' מג כט).
כבו לא תבכה חנן יחננו לקול ועקר (ישע' לו יט). —
וכמו שלמים, אנהן, יחנן: שנאו רע ואהבו טוב והציגו
בשער משפט אולי יחננו וי' אלהי צבאות שארית יוסף
(עמו' ס יא). ולכן יתבה וי' לחננכם ולכן ירום לרחמכם
(ישע' לו יח). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה (א)
כי בא מועד (תהי' קכ יד). — ב) נתן לפדוני דבר
בשביל שפלוני מצא חן בעיניו, beschenken
gratifier; give graciously: ויאמר (עשו ליעקב)
מי אלה לך ויאמר (יעקב) הילדים אשר חנן אלהים
את עבדך (כראש' לג ס). קח נא את ברכתי אשר הבאת
לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (שם יא). לזה רשע
ולא ישלם וצדיק חנן ונותן (תהי' לו כא). עשק דל חרף
עשהו ומכדו חנן אביון (משלי יד לא). מרבה חונו בנשך
ובתרבות לחנן דלים יקבצו (שם כח ח). אתה חנון
לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחננו מאתך דעה
ובינה והשכל ברור אתה וי' חנון הדעת (תפ' יח,
חלום' חנון). יתן בכם דעת שתהיו חנונים זה את
זה ומרחמים זה את זה (מד"ר כמד' יא). בשחקב"ה
נותן לצדיק מה שנתבקש לו בידו הוא חנון וחנונו
משלו (פסיק' רכתי פד). — חנות, עי' חנה. — וכי'
חן: הקב"ה ון אותך וחן אותך ומטיב לך (שבת
קד.). — וזווי ליחיד, ואמר הפיטן: חן על עמך
ולכאבם העלה תעל, ובור לי ברית אבות בפרשי לך
כף ושעל (סליח' י' טח, כחדש). שעה באי באש ובמים,

— (א) הקרי וחנני. — (ב) אמר ר"י חיוג: היה ראוי
להדגיש בן יחנן ולהיות החית קמוץ והקלו הנון ועמד
מקום שנים והניחו החית והשליכו תנועתו על היוד.
ע"כ, והסבה לזה אמר ראב"ע: אין לו משקל אולי
השתנה כן בעבור אות הגרון. ע"כ, ורד"ק: היו ראויים
להיות יחנן החית בקמץ והנון דגושה אך הקלו בהם כמנהג.
ע"כ, וגם החדשים לא מצאו טעם בספיק לזה. — (ג) נטה

יחנן, יתחנן, — התחנן אל פלוני, בקש ממנו חן, שיהיה וירחם עליו, flehen ; supplier ; implore ; ואתחנן אל יי' בעת ההוא לאמר אדני יי' אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החוקה וכו' אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (דבר' ג כג-כס). לעבדי קראתי ולא יענה כמו פי אתחנן-לו (איוב יט יו). אשר אם צדקתי לא אענה למשפטי אתחנן (שם ט יט). ויכרע (שר החמשים) על ברכיו לגד אליוהו ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים חיקר נא נפשי ונפש עבדך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג). וישר אל מלאך ויכל כבה ויתחנן-לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (סו"ט יב ט). אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן (איוב ח ט). ותפל (אסתר) לפני רגליו ותכבד ויתחנן-לו להעביר את רעת המן האגגי (אסתר ג ג). ויהיו דברי אלה אשר התחננת לפני יי' קרבים אל יי' אלהיו יומם ולילה (מ"א ח נט). שמעתי את תפלתך ואת תחנונך אשר תתחננתה לפני (שם ט ג). ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה (שם ח ג). ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן-לו ולבקש מלפניו על עמה (אסתר ד ח). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (כרל"ט זכ כה). — ואמר בן מירא : עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא יתחנן (כ"ס נ"ג יג ג). — ואמר הפיטן : והעונה יהושע ועלי וגם חנה בהתחננה במלות, והעונה שמואל בתשועות, והעונה עלי משבר לחלות (מנח' י' טבת, כ"ט). — והתחנן בעיני פלוני, השתדל למצא חן בעיניו : בראותי אני הצעיר בחכמה ובשנים צרות הומן ומקרי ושבועותי שרבו רבו כינינו מאנשי בריחנו אשר יצאו מכללנו רודפים אתרינו להתחנן בן בעיני הנוצרים (כ"ט אכן ספרוט, 220, REJ 1889).

— קתפוע, *התחנן, — התחננה דעתו עליו, נחה ונעשית מלאה חן : כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חמדא חד אמר כדי שתתחנן דעתו עליו (דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו (כרל' ל)).

ב. *חנן¹, פ"י, פטו, חננו, חננה, — הרחל חננה, ששמו לה קיסם של *יתננו בנחירה : ואין הרחלים יוצאות

חננו² ואין העגל יוצא בנימון (שבת טז ד).

¹ נגזר מהשם יחננו, ועי' הערה לקמן. — ² כבר נחלקו בגמ' שם (נל). בפרוש מלה זו, והיותר מסתבר הוא פרושו של רב הונא שהעיר : עץ אחד יש בכרבי הים וחננו (או יחנון) שמו ומביאין קיסם ומניחין

— פט' חנן, — חנן קולו, עשה שיהיה לו חן לקולו, דבר בקול שמוצא חן בעיני השומע, שמעורר רחמים : בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישיט מרמא כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (משלי כו כד-כה). — *וחנן את דבריו : רשע אתה מתחנן את דבריך לאביך הברכה אחת היא לך אבי (מד"ר תל' יד). — *ובהחלט בלי השם קול אן דבור, חנן במשמ' בקש בדברי חן, ואמר הפיטן : ממחרת הפסח יחננו בעד טל, ויפז במעלה ומוריד להניף רוע טל (כ"א קליד, תפל' טל, תחת). — *וחנן את פלוני, הלל ושבת אותו, אמר לו חן חן : וישמח לנץ בדברי הקצין ויחננו מאד ויאמר אדוני מה נעמם לי חברת אדלפרט וכו' (מלך ארטוש, או"ט כרלינר 1885). — ואמר הפיטן : חש חפשי מדורי, דץ ברוי דורי, חננתי תחני ידי, הנך יפה דורי (יולר א פסח, אור יטע).

— טע', חונן, מחונן, — חונן את פלוני, הטח לו חסדו, רחם עליו, נתן לו דבר : בו לרעהו חומא ומחונן עניים אשריו (משלי יד כה). — וחונן את הדבר, נחיה הדבר אהוב וחביב עליו, יקר לו, חמל עליו : כי רצו עבדיך את אכניה (של ציון) ואת עפרה יחננו (תל' קכ יט). — כספ', חנן, יחן, יחנו¹, — חנן בעיני פלוני, היה לו חן בעיניו : נפש רשע אותה רע לא יחן בעיניו רעהו (משלי כ"א י). כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישיבי חבל יחן² רשע כל למד צדק בארץ נבחות יעול וכל יראה גאות יי' (ישע' כו ט-י).

— פט', *חנן, — שהטו לו חן וחסד : ואנשי הגבול יסובכו מעיר לעיר ולא יתנונו וחבמות מופרים תסרת (סוט' סוף פקד ט).

— הפס', התחנן, התחננת, אתחנן, אתחנן, יתחנן, — לו הקש בהפעל ונחלת, כמו מכהי הענין והמשמ', כי קשה ליהם לנפעי' משרש חנן מושג של ראוי לחנינה, ובכונה של קשי-יום וצרה. אבל האמת היא, שאין שום צרך לשבש את המלה נחתי, שצורתה הקדומה מעידה על אמתותה, אבל כמ"כ אין צרך להדחק ולהחליטה לנפעי' מן חנן, אלא שנחנת היא צורה כמו מאנת, והנון היא נון השרש, ושרש נחן בעבר' הוא כמו נחמ' a, בערב' שמשמש במשמ' אנה עמקה ממכאובים קשים בפרט האשה בעת לדתה, עי' בהערה לערך נחן. — ¹ ר"י חיוג. — ² כך כל המפרשים, אך חמליצה אינה מתישבת כלל, ולפי הענין נצרך פה דבור של קללה נגד הרשע. ועי' יחן.

(a) חנן

והמסורות והרשעים והחנפים והאפיקורסים (דל"ר ב).

בִּי-חֲנֹף, עת' תחנף, מקו' חנוף, — א) ס"ע, חנף האדם, עשה דברים נגד המוסר, השתית דרכו, rachlos sein ; être pervers ; be wicked : כי גם נביא גם כהן חנפו גם בכיתו מצאתי רעתם נאם יי' (ירמ' כג יא). — ובהשאלה, הארץ וכדומה, נשחתה, נתחללה, : entweiht werden ; être profané ; be profaned והארץ חנפה תחת ישיבה כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישע' כד ה). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנפו תחנף הארץ ההיא (ירמ' ג ה). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר וכתו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים (תהי' קו לת). ועתה נאספועליך גוים רבים האמרים תחנף ותחו בציון עינינו (מיק' ד יא). — ב) ס"י, חנף את הארץ, חלל אותה : והיה מקול ונותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ' ג ט). — ג) *חנף לפלוני, דבר לו חלקות, שבה אותו בפיו אעפ"י שבלבו אינו חושב כך, schmeicheln ; flatter ; to flatter את כל האדם אל תאמר א חנוף לוה שיאכילני ולוה שישקני ולוה שילבישני ולוה שיכסני (דל"ר ב).

— ספ"ע, התחנף, — א) התחנף את הארץ, כמו קל משמעה ב, חלל אותה : ולא תקחו כפר לגפש רצח וכו' ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הרים הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (כמל' לז לא-לג). שאי ענין על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם בערבי במדבר ותחניף ארץ בוגותיך וברעתך (ירמ' ג ב). — ואמר הפיוס : דורשי רע ומבקשי כשפים, המטמאים ארץ ומחניפים, ומעשי ידי אמן מסלפים (יזר' א טו), אל תתערב. יראת אל בלבם לא שמים, מורדים נפש למות בלא ימים, חדל מל החניף גוים ברמים (סס, תור וסור). — ב) התחנף את פלוני, עשה שפלוני יחנף, ישחית מעשיו : ומרשיעו ברית יחנף בחלקות (דני' יא לב). — ג) *ס"ע, התחנף לפלוני, כמו קל ב : סלך בשר ודם שנכנס לסדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני וכו' שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל הסודות הללו אלא הכל מחניפין לו (מכ' כשלת, אכירס ליי). אמר ר' יצחק בן אלעזר יודעין הן הנביאים שאלותן אמיתי ואינן מחניפין לו (ירוש' סוכ' ז יא ג), נכנס

חֲנֹף (1), ממנו חנף, חנף, חנף, חנפה, יחניפות, יחנפות, יחנפון.

חֲנֹף, ס"י, — מה שהוא נגד הצדק והישר והמוסר, מה שאדם מחביש ממנו, : Ruchlosigkeit ; perversité. — כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל יי' תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע' לב ו).

אֵי-חֲנֹף, לנק' חנפה, מ"ר חנפים, חנפיות, — סמ"י חנפי, — א) ת"י, שיש בו מדת החנף, rachlos pervers : בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצוני (ישע' י ו). כי כלו חנף ומרע וכל פה דבר נבלה (סס ט יו). וחנפי לב ישימו אף (איוב לו יג). — ב) ס"י, מי שהוא חנף : כן ארחות כל שכתו אל ותקות חנף תאבד (איוב ח יג). כי ערת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחר (סס יס לד). ישמו ישרים על זאת וגקי על חנף יתערר (סס יז ת). כי רגנת רשעים מקרוב ושמת חנף עדי רגע (סס כ ה). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם חלך צדקות ודבר מישרים סאס בבצע מעשקות גער בפיו מתמך בשחר (ישע' לג יד-יז). — ובפרט מי שאין פיו ולבו שוים, שמדבר אחת בפה ואחת בלב (2), Heuchler ; hypocrite ; impostor : כפה חנף ישחת רעהו וברעת צדקים יחלצו (משלי יא ט). הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח גם הוא לי לישועה כי לא לפני חנף יבוא (איוב יצו). חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע (מד"ר בראש' כה). בשעה שהמלך חנף ומושל על הבריות וכו' נוח להם לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (סס אסת' א ה). — ולנק' יחנפה : נוותיו שמאר יפות, חנפות, כס מאוספות (מנור' כן נתן, לקו"ק ס"ו). — ומ"ר : מפרסמין את החניפים (3) מפני חילול השם (תוספתא יו"כ כ יב). ארבע ביותות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים (3) וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע (סוט' מב). הצדוקים

לה בחוממה כדי שתתעשש ויפלו דרני ראשה. ע"כ. ועי' בערך יחננון.

(1) רק בעברית ובארמית.

(2) בארמ' : רבי בנימין פתח קריית בחניפי תורה סבורים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנוי ולית הוא תנוי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה (מד"ר קהל, ושכח' חני). — (3) בערוך חנפים.

חנפות ופיו לשון עם חבדו והוא ישנאחו בתוך לבו (פ' משלי ל"ז ס"ו כ). שאין דבריו רך דרך חנפות אל הש"י בטענות כוזבות מיראתכם שמה יגיע לכם עונש על הרשעכם אותו (אזכר משפט לאוזב יג). וכן נכיר הכעס השמחה וההרגה והחנפות אף בבעלי חיים בלתי מדברים (נפ' לופיס א יב). — ומ"ד: חלקות חנפיות (רש"י יסע' ל י).

חֲנֻפִּין. — ש"י. — מי שדרכו להחניף: לא היה בעולם צבוע ויפן וחנפן כזה (ר"י עמדין, גת דרוכה).

חֲנֻקָּה⁽¹⁾. ממנו חנק, חנק, חנק, חנק, חנק, חנק, חנק.

חֲנֻקָּה. — קל לא נמצא במקרא.

— נסע', נחנק, נחנק, חנק — חנק את עצמו, sich erwürgen; étrangler; strangle o. s. ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצמו ויחבש את החמור ויקם וילך אל ביתו על עירו ויצו אל ביתו ויחנק ויסת (ש"י יז כג). — *ושחנקו אותו, וכפרט מי שהמיתוהו בחניקה עפ"י בית דין: שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחת לנסקלין ולנשרפין ואחת לנחרגין וכל נחנקין (סנה' ו ס). מצות החנקין היו משקעין אותו בובל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרבה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה (ס"ז ג). סוף שנהרג בו עץ שנחלה בו סודר שנת נקבו (יב' ו' נס ד). ונתלה בקורה ונחנק (מד"ד בראש' ס). — ומשל: אם בקשת לי חנק היתלה באילן גדול (פסח' קיג), ר"ל אם חפצת שתצליח בחמעשה שאתה רוצה בו עשהו על סמך יסודות חזקים, פן ישברו, כמו מי שרוצה באמת להחנק צריך שיתלה באילן גדול, חזק, שלא ישבר האילן מהמשא וישמט הנתלה מעליו קודם שנחנק. — ובמעשה הרפואה, *נחנק, כבש ולחץ בצוארו בחזקה לרפואה: מותר ליחנק⁽²⁾ בשבת (שנת סו). — ובמליצה, *נחנק מפני צער, חש ענוי חזק מפני הצער באלו חנקו אותו: ודוליהו.

⁽¹⁾ בערב 'חנק א.

⁽²⁾ כך גרסת הערוך, ובנוסח' לחנק, ופרש הערוך: פ' מי שחש בכריסו אוהוין אותו בעקבי וורידיו שלו ונראה כמו שיחנק, פ"א מי שנפל לו עצם בגרונו אוהו אותו אדם א ברגליו וא' אוהו בלתינו ומתיתין אותו עד שישב העצם למקומו, פ"א מכניסין אצבע לתוך פיו ודוליהו.

לעיר (של עכו"ם) ומצאן שמחין שמה עמקן מפני שאינו אלא במחניף להן (שם ע"ז א' לט). נתחייבו שונאי ישראל בלייה שהחניפו לו לאגריפס (סו' מ"א). כל המחניף לחבירו סוף גופל בידו ואם אינו גופל בידו גופל ביד בניו (שם). מותר להחניף לרשעים בעולם הזה (שם). שהבריות מחניפים זה לזה (פסוק' רכתי כה). אהוב את המוכיח. ושנא את המכבדך אל תאמר מחניף את זה שיאכילני מחניף את זה שישקני מחניף לזה שילבשני מחניף לזה שיכסני (כלל רכתי ד). מפני שהם של בית נשיא מחניפים להן (סל' פסוק' ממונות). — ובמשמ' של צביעות: והם מחניפים באמונה ובפריושות בעבור שיכסחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם ממוניהם (ח"ה, הפר"ש ג). — ומצוי הרבה בספרי המוסר: ויש חניפות רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים כדי שיאמר לו מה שבלבו (ספ' ד"ח ודעת חכמ' כ כג). כי אם יחניף (פרנס הצבור) לשום אדם אז לא יקבלו תוכחותיו ממנו באומנם הוא מחניף לפלוגי ולמה יוכיחי וכן דיון המחניף לאחד מבעלי דינים אז יסתתמו דברי השני (שם). והתנפים בחלקים על ג' כתות הכתה הא' הם המחניפים לבני אדם כדי שימצאו חן בעיניהם ואינם מוכיחים אותם על מעשיהם הרעים אלא אומרים בדין אתם עושים וכו'. הכתה ב' יותר מגונה מן הא' והם המחניפים לאלמים ולעשירים (כאש' חכמ', הקדוש יב).

חֲנֻפָּה, חנופה, ש"י. — כמו חנף: מאת נביאי ירושלם יצאה חנופה לכל הארץ (ירמ' כג יב). — *מדת

החנופה, מי שמחניף לחבירו, Schmeichelei; flatterie. — זו חנופה וגמות הרוח שירדו לכבל (קדוש' מט). כשביל חנופה שהחניפו לקרה על עיסקי לגימה חזק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נג). מיום שגבר אגרופה של חנופה הנתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים (סו' מ"א). כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם (שם). כל אדם שיש בו חנופה גופל בגיהנם (שם). כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה (שם מכ). עשרה חלקים של חנופה בעולם תשעה בירושלם ואחד בכל העולם (מד"ד אסח', בשנת ט"ש). ואין לך נסות כנסות של עולם ואין לך חנופה בחנופה של בבל (אדר"י כה).

חֲנֻפּוֹת. ש"י. — כמו חניפות: כגון שיחיה האדם בעל

לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר לִיחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט (מכ' נשלח א). התחיל המוכר נחנק ואמר ווי מה אבדתי (פסוק' דכ"כ, נשלח). וביון 'שראום' (המצרים את בני ישראל) דגלים חונים על הים בטקסים המלכים התחילו המצרים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו (מד"ר סס"ט, גן נעול). — ובהשאלה, 'נחנק החם', נשבר פתאום ונתמעט: אפנם היגון לפי שהחום נחנק בו ושוקע בו הכח יחלש (קאנון א כ ג ית), הגוף שימעט מונו וכו' שהחום הטבעי נחנק (פרקי מסע ו). — והצמח נחנק, אינו יכול לגדל מפני שהמקום צר לו וכדומה: עם כל העבודה והשלמים והמטרים הנה הגשמה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצאו תוחים ויצטרך העובד להסירם כי בזולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זכות אלס 7).

— פֶּנֶ, חֲנֹק, — חנק אותו, המיתו ע"י הפסקת הנשימה, ע"י לחיצת הצוואר בכח גדול או סתימה ואטימה בגרון, erwürgen; étrangler; strangle: אריה טרף בדי גרתי ומִחַנֵּק ללבאתיו (נח' כ יג). רשב"ג אומר נוטל עפר מחורו של זה (של הנמלים) ונותן לתוך חורו של זה והן מחנקין זה את זה (תוספתא מו"ק א כ). סנקלמירי פירעה היו מחנקים את ישראל בקירות הבית בין לובן הלכנים (פדר"א מת).

— קֵל, *חֲנֹק, — חנק את פלוגי, כמו פֶּנֶ במשמ' העקרות, הרגו בתניקה: בצפור שהיא נתונה בידו אדם שאם יכבוש ידו מעט חונק (מכ' נשלח, ויושע). הרי שהיה חונק את חבריו בשוק ומצאו חבריו ואמר לו הנה לו ואני אתן לך (כתוב' קכ). שמירת שורו קבל עליו ואפילו חנק את עצמו (כ"ק מנז). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני חבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דל"ר ת). אך להביא את החונק עצמו (מד"ר נחל' לד). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (שם קסל, כי גס). — ובכלל, גרם מות בדחיקה: ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשונים והציפורן מפני שהם חונקין (חול' א ב). — ופעול חֲנֹק: נמצא חֲנֹק ותלוי באלון לא היו עורפין (יו"ט' סוט' ט כג ג). חלל ולא חֲנֹק חלל ולא מפרפר (גנלי שם מס). מפאוהו חֲנֹק. ותלוי באילן הרגו ומושלך על גבי חסיף (שמות כ ג). — ובמשמ' 'לחץ אותו והכריח

אותו לעשות דבר: ראובן היה חונק אותו ושמעאל אחד בדין שהיה טוען עליו שעשה לו צמידים מכסף סיגים (תשנ"ן כ קט). — ובהשאלה, "דחק את הגוף בחזקה לשם רפואה וכדומה: סכין כל מיני סיכות (בשבת) אבל אין מושחין את המעיים ואין חונקין בשבת (תוספתא שבת ג ו). — והאשה את צוורה, קשרה את הענק בחזקה: לפי שאין אשה חונקת את עצמה (להרדק חומים בצוורה) (שבת נז). וקושרת רצועה סביב צוורה וחונקת עצמה בחוץ כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר (רש"י שם). יוצאה אשה בחושין שבצוורה מפני שאינה חונקת עצמה בהן ואינן חוצצין (רמב"ם שבת יט י). — ואת הגידים וכדומה, קשר ודחק בחזקה והפסיק גוילת הדם: או תמשוך יותר ממה שצריך ויחנקו בזה הגידים ויתחדש הסתום והעפוש (מו"א א עכ). — וחנקו הקוצים וכדומה את הצמח, לא הניחו לו להצמח רוח די ליניקתו ונבל ויבש: ופעם יפול קצתו (של הורע) במקום קוצים וברקנים עלה כלו קמשונים ויצאו הפרחים ויצאו גם עמם החוחים עד אשר יגיע תור הצמח לעשות קמה ויחנקוהו הקוצים וימיתוהו (כ"א ספדל, בן סמך וסניור). — יצאת החם, הפסיקו, המעיטו: ופגישת מה שמקרר בפועל ופגישת מה שמקרר בכח וכו' כי זה חונק החם הטבעי (קאנון א כ כ א). — 'חנק המעברים, סתום: וידע ענין בנינם האם הוא רחב ורווח או צר הסבואות חונק המעברים (קאנון א כ כ יא). — 'אבר חנק, לחוץ בחוק: ואין ראוי שיהיו המנעלים והבתי שוקים בענין שלא יתנוועע בהם האבר כי תנועתו אחת מהסכות הדוחות לקור והאבר החונק ימצאהו הקור ביותר (קאנון א ג ס כ). — 'חנק דוב' א, חֲנֹק וַאֲב, חֲנֹק נֶמֶר, עֶשֶׂב סִמִּי, Aconitum: ועשב ששמו חֲנֹק הנמר ממת הנמר. וחונק הואב ממת הואב והכלב (קאנון דונט). בחונק חרוב וחונק הנמר יקרה למי שיקח מהם עפיצות בחך והלהאה וכו' וכיוצא ובהות מראה ומחנק ויהיה עם זה קרקורים בבטן ורוחות רבות ויקרה לשוטה חונק הנמר סבוב ראש ומבוכתו ומחשך עין כל עוד שירצה 'להתנוועע עם לחות בחזה ויכבד חוהו וחונק הנמר צומח

— (2) בסוד' חנק דיבא, חנק נמרא. בערב' ח'אנק אלדב, ח'אנק אלד'יב, ח'אנק אלמרה.

א) خَانِقُ الدُّبِّ خَانِقُ اللَّيْلِ خَانِقُ اللَّيْلِ

א. חסד¹, ממנו א.חסד, א.חסד, חסד, חסידה, חסידה, חסידות, ימתחמד.

א. חסד, ש"ו, כספס' חסד, כל חסדי, מ"ר חסדים, חסדי, — (א) מה שהוא יותר משורת הדיו, מה שהוא עשוי לא משום חובה בשביל דבר אלא בשביל נמיה ואהבה להאדם, Gnade; grâce; grace, עשה חסד עם: וי' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם (נראש' כד יב). בחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרתה בה (שם כל כג). כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והוברתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (שם יד יז). ועתה השבעו נא לי ביי' כי עשיתי עמכם חסד (במה שהסתירה אותם בביתא) ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יוספ' כ יב). ולא עשו (ישראל) חסד עם בית ירכעל גדעון בכל המטובה אשר עשה עם ישראל (שופט' ח לס). ויאמר אליהם (דוד) לאנשי יבש גלעד) ברכים אתם לוי' אשר עשיתם החסד. הוה עם אדניכם עם שאלו ותקברו אתו (ש"ב כ ט). היום אעשה חסד עם בית שאלו אביך (שם ג ח). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאלו ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן (שם ט א). ויסת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד וישלח דוד לנחמו (שם י א-ב). ולבני ברזל הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי בן קרבו אלי בברתי מפני אבשלום אחיך (מ"א כ ו). ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה וביושרת לבב עמך ותשמר לו את החסד הגדול הזה ותתן לו בן יושב על כסאו כיום הזה (שם ג ו). יעשה וי' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי (רות א ח). — ועשה חסד לפלוני: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ ו). מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולורעו (ש"ב כ כא). — ונקל: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (נראש' יט יט). ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי

ונקרא שמה (של החזרת) חס א בעבור כי היא על הגוף חסה ושומרתו מלחות הרעות כמו מרה השחורה והאדומה המריעה (שעשועים לר' זנדל).
(¹) רק בעברית וארמית.

בארץ הרקלה ומקומות אחרים והוא מר המעם נתעב חריה (שם ס כ כג). — "חונקת, ש"י, שם ענק עשוי חומים בגרגרי זהב: חונקת והיא חושין שעורבין בה גרגרי זהב וקושרין אותה על הצוואר בדוחק באדם החונק את עצמו ולפיכך נקראת חונקת ובלשון ערבי מח'נק"ה (כמכ"ס, פי' המסל, שכת נז). — פט', חנק — חנק א"ע: כיון שיאניה רואה (שרה) אותו תחנק את עצמה (ילקוט וירא לח).

* חנק, ש"י, — שח"פ, מיתה ע"י חניקה: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג חנק (ספס' ו א). באו עליה שנים הראשון בסקילה והשני בחנק (שם ט). סדר חנק כך הוא זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (יוספ' סס ז כד ג). — "ומחלה ברחם, כמו "חניקה ברחם: מפני רוע רוע האשה בהעדרה ממשכבי וכו' זה ימים וכו' יקרה להם חנק (מ' אלדני, ש"א ד). יתחנק, ש"י, — א"י שם עוף: החתומים העליון של החנקן כפוף בראשו כחכה ולפניו שן אחת חוקה מעל נחיריו שוככות שערות קשות אין לו כח רב ברגליו וכו' כי החנקן יצוד תשעה שרצים וחורז אותם חיים על קוץ אחד ובהמשך הומן יאכלם לאחד אחד וכו' יש עשרים וחמשה מיני החנקן הנפוצים על פני כל הארץ וששה מהם שוכנים באירופה (תוס'ט לאכרמוי, סעוף). — (ב) יכנו ההדשים בשם זה לאחר הגופים שבורכים מהם המים, Azot.

חנת¹, ש"י, ריח רע, באשה, Gestank; puenteur stench: לעבדי קראתי ולא יענה כמו פי אחחן לו רוחי וזה לאשתי ותנחתי² לבני בטני (איוב יט יו-יז).
חם, — עי' חם.

יחסא⁸, ש"י, — עשב נאכל, *חורת: חס א⁴ הנחית זה חס א ההררית (כמכ"ס, פי' כלל' א ב).

(¹) עי' הערה לקמן. — (²) כבר ראו רוב החרשים כי אין כאן מקום להפעל חנק, עפ"י מה שפרשו הקדמונים מלה זו במשמ' בקשה, והחליטו כי יש כאן עבר או מקור מן ח'ג א בערב' במשמ' באשה. אך לפי התקבלה עם דלת הפסוק, רוחי וזה, צריך שיחיה גם פה שם, ולכן גם חנניה מלרע. ואולי הוא כמו בערב' ח'גו ב, באשה. (³) בארמ' כמו"כ חסא, בערב' ח'ש ע. — (⁴) וכבר דרשו בתלמוד שם זה כדרך דרש ואמרו: מאי חורת חסא מאי חסא דתם רחמנא עיליון (ספס' לט).

(a) חֲנָן (b) חֲנָן (c) חֲנָן

לִי אֲחִי הוּא (שֶׁס' כ יג). סֵלַח נָא לְעוֹן הָעַם הַזֶּה כַּגְדֹּל
 חֲסִדְךָ (נמל' יד יט). שׁוּבוּה יי' חֲלָצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי
 לְמַעַן חֲסִדְךָ (תהל' ו ס). וְכִרָּה לִי אֱלֹהֵי וְחוֹסֶה עָלַי
 כִּרְבִּי חֲסִדְךָ (נחמ' יג כב). —ומ"ד: קטנתי מכל החסדים
 ומכל האמת אשר עשית את עבדך (בראש' לג יא).
 — נִמְשָׁה חֶסֶד לַפְּלוֹנִי: וַיְהִי יי' אֵת יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו
 חֶסֶד (בראש' לט כא). וּבַעֲבַדְתָּנוּ לֹא עֹבְדֵנוּ אֱלֹהֵינוּ
 וַיֵּט עֲלֵינוּ חֶסֶד לַפְּנֵי מַלְכֵי פָרַס (עזר' ט ט). וְעַל־
 הַטָּה חֶסֶד לַפְּנֵי הַמֶּלֶךְ וַיּוֹעֲצֵנוּ (שֶׁס' ז כח). —
 וּמַצִּיּוּ בְצִרּוֹן עִם אֲמֵת, חֶסֶד וְאֲמֵת: וְעַתָּה אִם יִשְׁכַּם
 עֲשִׂים חֶסֶד וְאֲמֵת אֶת אֲדֹנֵי הַגִּידֹי לִי (בראש' כד מט).
 וְעֲשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֲמֵת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בַּמַּצְרִים (שֶׁס'
 מז כט). וְהִיָּה בַתּוֹת יי' לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וְעֲשִׂינוּ עִמָּךְ
 חֶסֶד וְאֲמֵת (יִשׁוֹב' ג יד). וְעַתָּה יַעֲשֵׂה יי' עִמָּכֶם חֶסֶד
 וְאֲמֵת וְגַם אֲנֹכִי אַעֲשֶׂה אִתְּכֶם הַטּוֹבָה הַזֹּאת (שֶׁס'
 כ ו). — נִצֵּר, שְׁמֵר חֶסֶד לַפְּלוֹנִי: נִצֵּר חֶסֶד לְאֵלִים
 נִשְׁאָר עוֹן וּפִשַׁע (שְׁמוֹת לד ו). הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֶׁמֶר הַבְּרִית
 וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתָ (דנר' ז ט). לְעוֹלָם אֲשַׁמֹּר
 לִי חֲסִדִּי וּבְרִיתִי נֶאֱמָנָה לוֹ (תהל' פט כט). — נִבֵּר חֲסִדֹּי
 עַל פְּלוֹנִי, עֲשֶׂה לוֹ חֶסֶד הַרְבֵּה מֵאֵד: כַּנִּבְּהָ שְׁמִים
 עַל הָאָרֶץ. גִּבֹּר חֲסִדֹּי עַל יִרְאָיו (תהל' קג יא). כִּי
 גִּבֹּר עֲלֵינוּ חֲסִדֹּי וְאֲמֵת יי' לְעוֹלָם (שֶׁס' קיז ג). —
 מִשֶּׁךְ חֲסִדֹּי הַפְּלוֹנִי: מִשֶּׁךְ חֲסִדְךָ לִידְעִיךָ וְצִדְקֶתְךָ
 לִישְׁרֵי לֵב (תהל' לו יא). אֵל יִהְיֶה לּוֹ מִשֶּׁךְ חֶסֶד וְאֵל
 יִהְיֶה חוֹנֵן לִיתוּמָיו (שֶׁס' קט יב). — מִשֶּׁ, סֵד, הִפִּיר חֲסִדֹּי
 מַפְּלוֹנִי, עֹבְדוֹ: כִּי הִהָרִים יוֹמוֹשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּטּוּשֵׁינָה
 וְחֲסִדִּי מֵאֲתֵךְ לֹא יִמּוֹשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִטּוּשׁ אֲמֵר
 מִרְחֲמֶךָ יי' (יִשַׁע' נד י). וְחֲסִדִּי לֹא יִסּוּר מִמֶּנּוּ (שֶׁס'
 ז יס). אֲנִי אֲהִיָּה לוֹ לְאֵב וְהוּא יִהְיֶה לִּי לְבֵן וְחֲסִדִּי
 לֹא אֶסֶּי ר' מִמֶּנּוּ (דס"א יז יג). וְחֲסִדִּי לֹא אֶפִּיר¹
 מֵעַמּוֹ (תהל' פט לד). — עֹבֵד חֲסִדֹּי: בְּרוּךְ יי' אֱלֹהֵי
 אֲדֹנֵי אֲבֹרָה אֲשֶׁר לֹא עֹבֵד חֲסִדֹּי וְאֲמֵתוֹ מֵעַם אֲדֹנֵי
 (בראש' כד כז). בְּרוּךְ הוּא לִיִּי אֲשֶׁר לֹא עֹבֵד חֲסִדֹּי
 אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַחֲמִיתִים (רוֹת ג כ). — הַכְּרִית אֶת
 חֲסִדֹּי מֵעַם פְּלוֹנִי: וְלֹא תִכְרִית אֶת חֲסִדְךָ מֵעַם
 בֵּיתִי עַד עוֹלָם (שֶׁס' כ יס). — וּבִכְלָל: כִּי רִיב לִיִּי
 עִם יִשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין אֲמֵת וְאֵין חֶסֶד וְאֵין דַּעַת
 אֱלֹהִים בָּאָרֶץ (סוֹס' ד א). כִּי חֶסֶד חֲפָצְתִּי וְלֹא זִכָּה
 וְדַעַת אֱלֹהִים מַעֲלֹת (שֶׁס' וו). וְכִרְתִּי לְךָ חֶסֶד גְּעוּרִיךָ
 אֲהַבֵּת כְּלוּלְתִּיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי כַּמְדְּךָ בָּאָרֶץ לֹא זִרְעָה

¹ י"ס כִּי צִלַּל לֹא אִסּוּר, כִּמוֹ הַקּוֹדֶם.

(יִרְמ' ג ב). וְהוֹכֵן בְּחֶסֶד כִּסֵּא וַיֵּשֶׁב עָלָיו בְּאֵמֶת
 (יִשַׁע' יו ס). חֶסֶד וְאֲמֵת יִצְרוּ מֶלֶךְ וּסְעֵד בְּחֶסֶד כִּסֵּא
 (משלי כ כח). בְּחֶסֶד וְאֲמֵת יִכַּפֵּר עוֹן (שֶׁס' יז ו). כֹּל
 הַבָּשָׂר חֲצִיר וְכֹל חֲסִדֹּי בְּצִיץ הַשְּׂדֵה (יִשַׁע' מ ו). —
 וּסְמִי' וְכִנִּי' שֶׁל מ"ד: חֲסִדִּי יי' כִּי לֹא תִמְנוּ כִּי לֹא כֹל
 רַחֲמֵי (אִיכ' ג כב). חֲסִדִּי יי' אֲזִכִּיר (יִשַׁע' סג ו). חֲסִדִּי
 יי' עוֹלָם אֲשִׁירָה (תהל' פט ג). מִי חֲסֵם וַיִּשְׁמֵר אֱלֹהֵי
 וַיַּתְּכֻנוּ חֲסִדִּי יי' (שֶׁס' קו מג). הִפְלָה חֲסִדְךָ מוֹשִׁיעַ
 חוֹסִים (תהל' יז ו). אֲשֶׁר גִּמְלֵם בְּרַחֲמָיו וְכִרְבִּי חֲסִדֹּי
 (יִשַׁע' סג ו). כִּי אִם הוֹגָה וְרַחֵם כִּרְבִּי חֲסִדֹּי² (אִיכ' ג לג).
 — וּבִמְשִׁמ' מַעֲשִׂים טוֹבִים: וְאִכְרַתָּה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם
 חֲסִדִּי² דוד הַנֶּאֱמָנִים (יִשַׁע' נה ג). וְכִרָּה לְחֲסִדִּי דוֹד
 עֲבָדְךָ (דס"ב ו מז). וְאֵל תִּמַּח חֲסִדִּי אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי
 כְּבִית אֱלֹהֵי (נחמ' יג יד). — וּבְצִרּוֹן עִם מַלִּים אַחֲרוֹת, רִב
 חֶסֶד שְׁמִרְבָּה חֲסִדֹּי: אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֲרֶךְ אַפִּים וְרִב
 חֶסֶד וְאֲמֵת (שְׁמוֹת לד ו). — אִישׁ חֶסֶד, מֶלֶךְ חֶסֶד,
 רַחֲמָן, שְׂמַתְנָה בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים עִם חֲבֵרָיו: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
 עֲבָדֶיךָ (לִבְנֵי הָרֹדֶף) הִנֵּה נָא שְׂמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל
 כִּי מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נִשְׁמָה נָא שְׁקִים בְּמַתְּנֵינוּ וּחְבָלִים
 כִּרְאֲשֵׁנוּ וְנִצָּא אֵל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוֹלֵי יְהִיָּה אֶת נַפְשְׁךָ
 (מ"א כ לא). גִּמַּל נַפְשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד וְעֵכֶר שְׂאֵרוֹ אֲכֹרִי
 (משלי יא י). — *שֶׁם חֶסֶד: הַכֹּל אֲדָם בְּגוֹיָתוֹ אֶךְ שֶׁם
 חֶסֶד לֹא יִכְרַת (צ"ס גני' מא יא). — *גְּמִילוּת
 חֶסֶד, עִי' *גְּמִילוּת. — *בְּחֶסֶדְךָ, מֵלֶה יִאֲמְרוּהוּ בְּתַחֲלַת הַדְּבָר
 בְּמִשְׁמ' בְּבִקְשָׁה, יַעֲשֶׂה נָא חֶסֶד וַיֹּאמֶר נָא אוֹ יַעֲשֶׂה נָא זֶה
 וְזֶה: וַיֹּאמֶר לוֹ בְּחֶסֶד דָּךְ תֵּן לִי הַמָּמוֹן שֶׁהִפְקַדְתִּי אֲצִלְךָ
 (נִסִּי' מ יליק'ה, מַעֲשֵׂה א). אֲמֵר הַחֵכֶם הוּאִיל וְתַתִּית לְכָךְ
 בְּחֶסֶד דָּךְ שֶׁתִּאֲמַר לִי בְּאִיּוֹה חֶלֶק הוּא הַצִּיּוֹר וְאֵין אֲמִין
 כִּי אַתָּה מַצִּיִּיר הַיְחוּד בְּנַפְשְׁךָ מֵהַנֶּפֶשׁ (רַשִּׁי' פִּלְקִיִּירָא,
 חֲנַי' הוֹיִכּוֹת). אֲמֵר הַחֵכֶם בְּחֶסֶד דָּךְ שֶׁתוֹדִיעֵנִי בְּמֵה
 הַחֻקִּים הַשִּׁבִּי חֲסִידִי חִיִּיתִי מִחֻזִּיק אוֹתָם בְּמִינִים
 וּפְקוּדִים (שֶׁס'). אֲמֵר לָהֶם בְּחֶזֶק אַחַת דְּרִים יָחִד
 אֲמָרוּ בְּחֶסֶד דָּךְ כֹּא עֲמָנוּ וְהִרְאֵנוּ הִיכֵן הוּא (ש"ת סר"י
 כן לִב ג טו). — וּבַחֲסִדְכֶם: לְסוּף מ' חֲדָשִׁים עָשׂוּ חֲשִׁבוֹן
 עִם הַגְּבָאִי וְנִשְׁאָר מַעוֹת בִּידֹי וְאִמַּר לָהֶם בְּחֶסֶד דָּכֶם
 שֶׁתַּחֲשִׁבוּ אֵלֶּי הַמַּעוֹת שִׁישׁ לָכֶם בִּידִי בְּשֶׁכֶר הִנֵּי
 חֲדָשִׁים שִׁישׁ לִי לְגִבּוֹת עֲדִיין בְּשִׁבְלֵכֶם (ש"ת סר"א
 קב יא). — יוֹמָשֶׁל: לֹא יִדְעִתִּי בְּנַפְשִׁי אִם הוּא מִשֶּׁל
 הַדְּיוּט אוֹ מוֹסֵר קִדְמוֹן אֲשֶׁר שְׂמַעְתִּי אוֹמְרִים חֶסֶד
 מִתַּחֲלִי מַעֲצֻמוֹ ר"ל שֶׁתַּחֲלָה חַיִּיב אֲדָם לַעֲשׂוֹת חֶסֶד

— ² (לְמַדְנַחֲמֵי חֲסִדֹּי. — ²) בְּקַצַּת סְפָרִים דִּדְנוּשָׁה.

עם עצמו ממש ואח"כ עם אחרים (ר"י מודינא, מדכר יודוס, דנוס ללדקס). — חסד חדיב, חסד שעושה שומה ולא חריף בכונה טובה אמנם אך מפני שמוותו החסד נהפך לו להתסד לרעה, ונוסד המשל על המעשה בד"ב שרצה לגרש זבוב מעל מצח אדוניו ויקח אבן גדולה ויורקנה בכח וירוצץ את גולגלתו של אדוניו, ואמר המלוי: כי חסד הבסילים חטאת, לו יאמרו המושלים חסד הד"ב (יל"ג, משל' ג'ו). — ב) צדק וישר וכדומה: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה והסדכם כענן בקר ובשל משכים הלך (סו"ס ו' ד), הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נו א). — ואמר בן מירא: אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם (ב"ס גני' מד א). — ג) כמו חן: ותושב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו (אסת' כ ט). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (ס"י). פיה פתחה כחכמה ותורת חסד על לשונה (משלי לא כו). — חוט של חסד, עי' ערך חוט.

ב. חסד¹, ממנו ב.חסד, ב.חסד, חסד.

ב. חסד², ש"ע, — תועבה, דבר מגנה, Schandthat, abomination: ואיש אשר יקח את אחת בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא הראה את ערותו חסד³ הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא (ויק' כ יז).

א. חסד, קל לא נהוג. — חסודה, עי' חסוד.

— חסד, התחסד, — א) התחסד עם פלוני, התנהג בחסד אתו: עם חסיד תתחסד עם גבור תמים תחמם (ש"ס ככ כו). — ובמשמ' עשה לו חסד: בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו (אנ"י תימן להרמכ"ס). ופייסם קצת הקהל למוכר שיתחסד עמם ושימכר לו ומחצה (שו"ת רשנ"א תקל). ואחר

(¹) עברית וארמית.

(²) עי' הערה לקמן. — (³) ת"א קלנא הוא. וכן פרשו כל שאר המפרשים במשמ' דבר של גנאי וכן נראה מהענין, אך קצת קשה שמשמשה מלה אחת, חסד, בשני מושגים כ"כ הפוכים. כארמ' וסור' חסדא משמשת בשני המושגים ההפוכים האלה. וי"מ מזה: חסדס יעובו (וי"ג כ ט), וכמו"כ וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ובהנהגה על הגליון של כ"י ב"ס גני' (מא ככ) כתוב דבר חסד במקום דבר חרפה שכוונת הספר.

אשר קנה הבתים הנוכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן הנזכר ובקשה ממנו שיתחסד עמה ושימכור לה החצי בבתים אשר קנה (שו"ת ריב"ק קטט). ומצד אחר עשה מתנה מהשכירות לשמעון או לבנו כנהוג ולפי שראובן היה צריך הבתים לדור בהם נתחסד שמעון אצלו להשכירם לו לסך מאתים וזו בשנה (שו"ת ר"י גירונדי כט). כאשר נקבצו נשי בפעם האחרונה לכלכל במשפט וביושר את דבר סדר תשלומי חובותי וכו' התחסד בעל כחו אתי (מא"י, קרית ספר יח). — וכמשמ' חראה א"ע חסד, צדיק: ואין מי שיחלוק על זה וזולת המתעשקים חרוצים להתחסד (רש"ע שפרוט, פסדס רמז' ס). שהיה גמרוד מעלה עולה ליו' מצידו כדי להתחסד ולהראות את עצמו עובד אלהים כי בזה ימשיך לב העם יותר אחריו (ר"י חכרננאל, נח). ראיתי איוה אנשים המתחכמים ולא כחכמה המתחסדים ולא ביראת אלהים (כ"ו, הקד' לתרג' כ"ס). כמה במושב חסידים יתחסדו ובמקהלות תמימים יתממו מנמת פני אלה אל הכבוד ואלה אל הבצע (א' מסו, חס"י יח). — ב) מחזיק בשמת חסידים מכתת הבעש"ט: שאל הגביר יצ"ו בימי אכלו אם חובה לשכב על הארץ לפי שאמר לו אחד מהמתחסדים שאין רמו לדבר זה ולא הניחו לעשות כן (שאלית יעקב א' חא).

— פע', חסד, — א) חסד את פלוני, עשה לו חסד: כאיש אשר חסד את פלוני והלוהו דיגר (מנחם סגולה, לקו"ק). — ב) חסד את עצמו, הראה א"ע חסד: היו עושים דבריהם בשקרות ומחסדים עצמם למר כי מה שהם עושין דין הוא (ר"א דרכ"י, מות"ל, כהס). — פע', חסד, מחסד, — שעשו לו חסד: והחסד על המחסד כחפץ המחסד וזמן אשר ירצה המחסד לקחת חסדו ממנו אין להם חסד מאומה (מנח' סגולה, לקו"ק).

ב. חסד, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חסד את פלוני, — גנה אותו, rügen, tadeln, blâmer, to blame: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יחסדך שמע ודבחק לא תשוב (משלי כס ט"ו). — וקצת במשמ' התקלם והתלוצץ בפלוני: בוא וראה כמה חובב הקב"ה למשה שבשעה שחיסדו אותו דתן ואבירם במצרים שאמרו לו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו א"ל הקב"ה בזה שחיסדתם אותי אני נותן לו גדולה (מד"ל שמו"ל). ויטבע ירמיהו

פעלת לחסום בכ (תה' לא כ). טוב יי' למעו ביום צרה וידע חס' בו (נח' א ז). אשרי כל חס' בו (תה' כ יב). טוב לחסות ביי' מבטח באדם טוב לחסות ביי' מבטח בגדיבים (שם קיח טו). — ובשם פלוני: והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסד בשם יי' (פס' ג יב). — חסיה וכו', עי' חס'.

ב. *חסה, פ"י, פט', חסה, — חסה ויתום בהבד, ערה אותם שמה: ותימ משי חסו ס' (כבר ובכודיה (תוספתא דמאי ד יב).

*חסוד, ת"ז, לנק' חסודה, — מי שיש בו חסד, הן ונעם, *autig; gracieux; ious*; כיצד מרקדן לפני הכלה בש"א כלה כמו שהיא וב"ה אומרין כלה נאה וחסודה אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חגיגת או סוטא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק (כתוב' יו). למלך שהיה לו בת נאה משוכחת וחסודה אמר המלך עשו לה פרוים מוטב שתראה נוייה של בתי מן פרוים כך התורה נאה ומשוכחת וחסודה אמר הקב"ה עשו לה ארון שיראה נוייה של תורה מן הארון (מל"כ כמד' יב). למלך בשר ודם שאמר לשלומו צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין הלך אותו שליח וקדשה לאחר שקדשה הלך ומצאה שוניתה (אדכ"ג כ).

*חסוד, ש"ז, — שס"פ מן בחסד: מקבלין הן ישראל חסודים מאו"ה בשעה שהן חוטאים (פסיק' דר"כ, שקלים).

*חסודה⁽²⁾, ש"ג, — חתך של הקות דם: יד לעין תיקצץ יד לחוטם תיקצץ יד לפה תיקצץ יד לאוזן תיקצץ יד לחסודה⁽³⁾ תיקצץ יד לאמה תיקצץ

(¹) כך הגרסה בנוסח' הדפוס וכך בב"א ארפ' מהד' צוק"ט, וכך היה לפני בעל חסדי דוד. והגר"א הגיה משיתנם, אך גרסת הכ"י מקימת גרס' נוסח' הדפוס ואין אנו רשאים לדחות גרסה זו, וצריך לאמר כי זה פ' על מ' ו ח ד במעשה השמן, ואמרו כך לנתינת הויתים בהבד. אפס, כזה הרגיש הגר"א היטב שהחליט את האותם שבסוף מלה זו לא לשרשית אלא לכנוי מוסב להויתים, והאותו הוא למ"ר של העושים, והכונה היא משיחנסם או יותר משיחנסם, והפעל הוא חסה. ואעפ"י שלא מצאתי לו אח לא בארמ' ולא בערב', אעפ"י כ' אנו צריכים לקבל מלה זו כמו הרבה פעלים ושמות בעניני עבודת האדמה שנשמרו לנו במשנה ותוספתא ובשאי להם אח וחבר בלשונ' האחיות ונולדו על אדמה העבדית בלבד.

(²) לא נתברר מקורו. — (³) כך בר"ה ובערוך

במיט והיה יהונתן הסופר מ ח ס ד ו (¹) ומונה אותו ואומר לו הרבין ראשך על המיט שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' רכתי כו).

— קל, *חסד את פלוני, — כמו פ'על, גנח: אשרי איש חסד תו נפשו ולא שבתה תוחלתו (כ"ס גני' יד כ). ר' יוחנן אמר על ידי שחסדן⁽²⁾ ברבים (ביגף אביהו) שנא' ועמכם עגלי זהב (מד"כ רות, ויאמר הגואל).

חסה⁽³⁾, ממנו חסה, חסות, מהסה, *חסוי, ביחסיין.

אי-חסה, פ"ט, חסיתי, אחסה, יחסה, יחסו, חסה, חסים, לחסות, חסו, — חסה בפלוני, תחת צל אילן, תחת פנפי הענף וכדומה, שפלוני, או הצל או הכנפים היו לו למן מפני אויב, מפני חס השמש, מפני ענף דורס, *Schutz finden; trouver protection; find* : ויאמר האמר אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי (שופט' ט יס). לעזו במעו פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע' ל כ), בהשאלה לכ"ה ועזה, ובצל כנפך אחסה עד יעבר הוות (תה' נו כ). — ואמר הפימן: ענני בצר לי, ניני חסו בצלי, ענה דודי ואמר לי (יול' כ פסח, חסיק רנ). — ותחת כנפי פלוני, בהשאלה, תחת כחו ועזו: ותחי משכרתך שלמה מעם יי' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות כ יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תה' לא ז). אגורה באהלך עולמים אחסה כסתר כנפך (שם ס"ט). — וחסה בפלוני, ברבר פלוני: כי יי' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישע' יד לב). אלהי צורי אחסה בו (ש"כ כ ג). מעמו וראו כי טוב יי' אשרי הגבר יחסה-בו (תה' לד ט). ישמה צדיק ביי' וחסה בו (שם סד יא). יי' אלהי בכ חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (שם ז כ). שמרני אל כי חסיתי בכ (שם יו א). יפלסם מרשעים ויושיעם כי חסו בו (שם לו מ). ואת כלם ישא רוח יקח הבל ותחסה⁽⁴⁾ בי ינחל ארץ (ישע' נו יג). מגן הוא לכל החסים בו (ש"כ כ לא). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך

(¹) בנוסח' מחרפו, והעיר שם איש שלום וז"ל: בד"פ איתא מ ח ס ד ו ומונה וכו' והוא מלשון פן יחסדך שומע ובילקוט ירמיה כ"ה איתא מאשרו ונראה שהוא שיבוש. — (²) ויש קוראים שחסדן, בפ'ע. ושם בראש' פרש' ס"ה ויע"ג הגרסה: ש ש ש ד מ, וכן שם ויקר' לג. (³) רק עבר'. בערב' צורף קצת קרוב לזה חמי א. (⁴) כך בכ"י ובקצת דפוס'. בנוסח' והחוסה.

(א) حي

יד לפי מבעת תיקצץ (שבת קת:).

*חסות, ע"י ב. חסות.

חֶסֶד, ש"י, — סה"פ מן חסה: תוחלתנו תקותנו סברנו וחפני נפשנו, יאמנו צדקותיך אשר בם מבטחנו, חסדי קדמונים וזכור ומלפניך ריקם אל תשיבנו (סליח, הטעם אונק:).

חסוך, — ע"י חסך.

חֶסֶם, ש"י, — כמו חסום: המלקוט של בקר (והחסום) שלה והמקד של דבורים והמנפה הרי אלו שהורין (כליו יו ז), ולא (תצא) הפרה בחסום שבפיה (שבת נג:).

חֶסֶם, ש"י, מ"ר חסומים, — א) כמו חסום, ע"י ש. — ב) חסום של המעצד ובדומה, השפה שלו העשוי מברזל שנחשם שיהיה קשה וחד ומאד: המעצד והאומל והמפסלת והמקרה שנפגמו ממאים ניטל חסום מן טהורין (כליו יג ד). וא"ל רב חסדא שמא מקדח וחיסום שנינו (כסוף, לח). — ובהשאלה, חסום הארץ, השכבה הקשה העליונה שעל פניה: ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי חיסום (2) (ירוש' ברכ' ט יד, וס' ע"י ג מג:).

א. חסין, — ע"י חסין.

חֶסֶן (3), ש"י, — סה"פ מן חסן: זכור הונאת חברים ומידת קרת, מן תחום עינך עליו חסין, והירות נסיון ושמונת לאוי גזיר, להבדילו מן היין וישאב מים בששון (אזכר' ר"י ברליוני, אספרס).

חֶסֶר, ש"י, — א) סה"פ מן חסר: מה כלה זו מתקשמת בכ"ר תבשימין ואם חסרה חיסור דבר אחד מהן אינה כלום כך תלמיד חכם צריך שיהא רגיל בעשרים וארבעה ספרים ואם חסר אחד מהם אינו כלום (מד"ר סה"פ, נפת). — ב) שם אחד מארבע פעולות החשבון, Substraktion; soustraction; sue-

ובכ"י, ובקצת ספרים לחסורא. ופרש ר"ח: פ' חסודה בלשון ערב' אל מחנמא a, ע"ב. והוא מקום הנחת קרני האומן. וכן הערוך: מקום שמקו דם, ע"ב. וכן רש"י: ריבדא דכוסילתא.

(1) פרש הרמב"ם: המחסום הנקשר על פי הבקר כדי שלא תאכל מן החמישים.

(2) במד"ר (נחל' יג), חסומה כלי יוד, וכן גרס' הערוך.

(3) משקל דרין, לציון.

חשער חד' שער חסור לחסר מספר במספר פרט מכלל או כלל מכלל (לחנ"ט, הקד' ספר המספר), ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ הכאה חסור ותלוק (חכמ' המספ' לר"א מזרחי ג).

חֶסֶת, ש"י, — הפעולה לחסות: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לבלמה (ישע' ל ג).

חֶסֶת, ש"י, — מקום אדמת חול שיש למצוא בו מים: אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו נדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסות (1) כיון שהגיע לחסות נודמנה לו כריכה של מים ועמד הבדי לשתות כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך אמר הקב"ה יש לך רחמים להגות צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל (מד"ר שמות כ).

(1) בהרבה ספרים לחסות (דפוס פרנקפורט תע"א, חמט"ד תפ"ה) ועוד, וכך היה בספרו של מ"ב, וכך הביאו לוי. ובספרים אחרים לחסות (חמט"ד תק"א, שקלאוו תקס"ו, שטטין תר"ח, יפליג תרכ"ד, וילנה תרמ"ט), ובמד"ר דפוס וילנה תרי"ח, ובמ"ב דפוס וילנה תרמ"ה, שהוגה עפ"י דפוסים מדויקים, הגרסה היא חסית. ובכר התקשו המפרשים במשמ' מלה זו, בעל מ"ב אמר: לפי הענין הוא שם מקום. ע"ב. הר"ל רצה להגיה לחזור במקום לחסות, וז"ל: ונראה דצ"ל לחזור כלומר שכבר הגיע משה ורצה לחזור מלדון אחריו. ע"ב. וא"צ להעיר עד כמה אין הגהה זו מחותר לפי הענין ולפי סגנון הדברים, מהר"ו פרש מלשון א. חסית, ר"ל מין בצלים. נבחר מפנינים פרש יער, חורש קטן, יותר לפי הענין פרש לוי, במשמ' גיא בין הרים, וגזר אותו מהמלה הערבית חשעה a. אבל גם זה אינו מספיק, כי מן חסות או חסות או חסית רחוק עד חשעה, וחשעה בערב' אינו מקום עמוק אלא גבעה. ועוד, שהעקר חסר, כי כאן נצרך מקום מים. וכל זה מפני שנעלם מהמפרשים הפרוש האמתי של מלה זו, שהוא כרשום בפנים, וממש במשמ' זו משמשת מלה זו גם בערב', רק במשקל זכר חשי b, ופרשו המלונים הערבים כך: אלחשי שהל פי אלארצ' ישתנעק פיה אלמא וקיל הוא על"ט פוקה רפל ינ"מע פיה מא אלשמא (אכן סידה נלשון אלערק). ובעברית: חשי הוא מקום נמוך בקרקע יקו בו המים וי"א הוא קרקע קשה שלמעלה חול יאספו בו מי השמים. וגם פעל נגזר משם זה, ואמר אלאזהרי: שמעתי אנשים מבני תמים אומרים אחתשינא חשיא, ר"ל דלה לנו מים מה חשי. ועוד אמרו כי חשי הוא החול הנערס ותחתיו אדמה קשה וכאשר ירד

(a) حَسَّة (b) حَسِي

(a) حَسَا

ח ס י ד ש ו מ ט ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין
הרי אלו מבלי עולם (סו' ג ד). אוהו ח ס י ד ש ו מ ט
ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לשאתלון תפיליו
אצילנו עם בש הוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו
(ירוש' (ס' ג יט.) — ד) *כתה. שקמה בישראל בזמן
החשמונאים: ח ס י ד ים הראשונים היו שותין שעה
אחת ומתפללין כדי שיכונו לבם לאביהם שבשמים
(כרכ' ס א). ח ס י ד ים ואנשי מעשה היו מרקדין
לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן
דברי שירות ותושבחות (סו' ס ד). משמת רבי יוסי
קמנותא פסקו ח ס י ד ים ולמה נקרא שמו קמנותא
שהיה קמנותן של ח ס י ד ים (סו' ט טו). וזו משנת
ח ס י ד ים (ירוש' תרומ' ח מו). ההורג נחשים ועקרבים
בשבת אין רוח ח ס י ד ים נוחה הימנו (שבת קכ"א).
ח ס י ד ים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכויותיהם
בתוך שדותיהן (כ"ק ל). ח ס י ד ים הראשונים היו
מתייסרין בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי
למק את הכל כדי שיבואו זכאין לעתיד לבא (מס'
שמחות ג.) — ה) *ת"י. לנק' חסידה: בשם שהצדיקים
הראשונים היו ח ס י ד ים כך בחמתן ח ס י ד ים
כמותן (אדר"ת). ואביו (של האר"י) היה ח ס י ד
גדול ושמו מהר"ר שלמה לוריא ולה"ה והיה רגיל
אצלו אליהו ז"ל וכן אמו היתה ח ס י ד גדולה
(סקד' עמק המלך). — ו) *פרש החסידים, כנוי לתלמיד
רבי ישראל בע ש"ט וההלכים בדרכיהם, שמהם
נולדה אחת הכתות שנתחדשה בישראל בזמן ההוא:
למשמע און דאבה נפשנו מפני המתקדשים והמטהרים
וכו' ובשם ח ס י ד ים וקדושי עליון מכונים (זמיר
עריזים ומכנות לוריס, אג"ל קה"ל מעיר וילנה, ח' אייר
תקל"ב). כי חדשים מקרוב באו אשר לא שערום
אבותינו ומכנים שמם ח ס י ד ים ובכל עיר עושים
אגודות ע"יוב בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו' (שס).
באשר שראינו בעו"ה שנתרכו קטמות ומריכות מאוה
אנשים הידועים חג' ח ס י ד ים שנשחק' בלבם
התגדלות לשנות נוסחאות של התפלה מכפי שהיה
מקודם נוסחא אשכנזית (שס). ספר זמיר עריצים,
להברית כל הקוצים, וכל הנעצוצים, אשר קמו בעדת
היהודים, בת אחת ונקראים בשם ח ס י ד ים, היו
לצנינים וצדים (תלמיד הגד"א, נשער ספ' זמיר עריזים
ספ"י, משנ' תקנ"ח). להודיע לכל ישראל שכל מה
שהארבתי פה והרחבתי לשון בחצי גבור שנונים וגחלי
רתמים על ראשן של ח ס י ד ים להפך אותות

לכני ישראל (ס' קמת יד). הדר הוא לכל חסידיו
(ס' קמת ט). אבינוה (של ציון) אשביע לחם וכהנייה
אלביש ישע וחסידיה רנן ירגנו (ס' קלב יח"ו). אלהים
באו גוים בנהלתך ממאו את היכל קדשך שמו את
ירושלם לעיים נתנו את נבלת עבדיך מאבל לעוף
השמים בשר חסידך לחיתו ארץ (ס' עט א-ג). יקר
בעיני יי' המותה לחסידיו (ס' קיו יח). — ומצוי בתלמוד:
אין בור ירא חטא ולא עם הארץ ח ס י ד ולא הביישן
למר (אבות כ ה). ארבעה מדות באדם האומר שלי
שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו' שלי שלך ושלך
שלך ח ס י ד שלי שלי ושלך שלי רשע (ס' ס י).
ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים
עינו רעה בשל אחרים וכו' יתן ויתנו אחרים ח ס י ד
לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (ס' יג). מעשה
בח ס י ד אחר שהיה חופר בורות שהין ומעורות
לעוברים ושבים (ירוש' שקל' ס מת ד). אפילו ח ס י ד
שבחסידים אין ממנין אותו אפיטרופוס על עריות
(ס' כתוב' א כס ד). וכשמת (הלל חוקן) היו אומרים
עליו חו עניו ח ס י ד תלמידו של עזרא וכו' ועל
ר' יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים חו עניו
ח ס י ד אלא שנשפרה השעה (ס' סו' ט כד). אמר
דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא ח ס י ד אני שכל מלכו
מורת ומערב ושנים עד שלש שעות ואני חצות לילה
אקום להורות לך (כרכ' ד). כל הקובע מקום לתפלתו
אלהי אברהם בעורו וכשמת אומרים לו אי עניו אי
ח ס י ד מתלמידיו של אברהם אבינו (ס' ו). אם עם
הארץ הוא ח ס י ד אל תדור בשבנותו (שנת סג). אם
ראית דור שהשמים משתכין בנחשת מלהוריד טל ומטר
וכו' ילך אצל ח ס י ד שבדור וירבה עליו בתפילה
(תע"ח). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו
לרה"ר ומצאו ח ס י ד אחד אמר לו ריקה מפני מה
אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג
עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו
רה"ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו ח ס י ד
מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך
(כ"ק ג:). — ומ"ר: מתגרב אדם אשם תלוי בכל יום
ובכל שעה שירצה היה נקרא אשם ח ס י ד ים
(תוספתא כתי' ד ד). אמר להם הקב"ה כלכם נעימים
וח ס י ד ים ומשובחין (מד"ק קס"ל, סתכמה תמו). —
ואמר הפישן: קוניהם לחיי עולם עתידים, רב טוב הצפון
לחסידים, שומריהם יצלו מכל פחדים (יול"ז שנוי', אלוף
מסובל). — ח ס י ד ש ו מ ט: הוא (ר' יהושע) היה אומר

כנפים ככנפי החסידה (זכר' ס' ט). אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה (תהי' קד יו). ששאלת על החסידה כבר השבתיך על שאלתך וכו' והנני משיב לך שנית דע כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקונן על הבתים ואומרים שהוא מעשה אפרוחים ומאלו צפרדעים ולועוין קורין אותו סיגוניא ואנו קורין לו חסידה כך אנו מקובלין בארצנו (ש"ת סוף"ש כ' כ). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר כאשר תעשינה העגור החסידה אשר הקדמונים יספרו ממנה כי תתחסד את בניה הפך בת היענה וכו' המרשעת כי תקפוץ רחמיה מבניה (שכ"ע ח' מלרס). החסידה-נמצאת גם פה אהנו הרבה גבהה כאמה וחצי ורחבה בכנפים פרושות ג' וחצי חרטומה הארוך והאדום ימוד כשישית האמה רגליה אדומות מראה גופה לבן וגוצות המעוף שחורות (תוס"א לשינק, סוף קסא).

***חסידות**, ש"ג, — א) מדת בעל החסד: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצוין בבשחננו ותביט ברענתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעווןך ותתעטף בחסידותך ותתאור בתניגותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (סיום תפ' ר' יומן, נכ"י יו:). — ב) מדת החסד: ויראת חסא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש (סוף ט' עו). ישעיה איש מיריאה היה נוהג בחסידות וגומר את הכל (תוספתא ב"ק יא"ד). משמת רבי יוסי חסידא וכו' פסקו אנשי חסידות (יב"ט' סוף ט' כד ג). שהרה מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי עגוה עגוה מביאה לידי ויראת חסא (ע"ז כ:). למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה (מול' סג). מדת חסידות שפודין מע"ש בזמן הזה בשוויי כדרך שפודין אותו בפני הבית (רמב"ם מע"ש כ' ז). — ואמר המליץ: היראה אומנתו, והענוה מודעתו, והחסידות מצנפתו (כפ' המוסר לר"י אלל'אכרי מס). וידע כי לבעבורו הדבר, ויאמר בחסידותו מה לתבן אל הבר, ואומר לו ומי כמוך חשוב ויקר והכם ובעל לשון, ולך יאתה להיות נצור באישון (שם). — וככל: בא וראה חסידותו

אבל רסע"ג תרגם אלצקר א, והוא כל עוף דווש חד העין, ובפרט העוף שצדים בו עופות אחרים, וכן ריב"ג. ובכ"ז נתקבל פרושו של רש"י, וכן גם החדשים, וכן השתמשו בו בספרות.

(a) الصقر

בדים אין בוונתי רק על אותן חסידים שנתחדשו אחר שבא לעולם הריב"ש הוא ר' ישראל בעל שם טוב (שם, סקד'). כי קמו בעדת היהודים בת אחת ונקראת בשם חסידים, והיו לצנינים וצדים, מראיהן כלפידים (שם, עמוד ג). ואחרון הכביר הוא חסיד ר' איצק מלאנציט, הוא החל להיות גבור ציד בארץ, אליו יאספו חסידים עדרים עדרים, צלמות ולא סדרים (שם ד). שהחסידים השומים אשר הגיח (ר' ישראל בעש"ט) אחריו ברכה אומרים שאין הדור זכאי לכך להבין גודל עמקות (דבריו) אשר בתוכם תילים תילים על כל קוץ וקוץ ריון וסודות ובעקבתא דמשיחא יתגלה פרושו ועתיד אליהו לדורשו (ס' ו). מצות עשה ולא תעשה קלים וחמורים, איך נפלו בידי חסידים האורורים (שם ט). ואתה בן אדם נהה על המון החסידים והורד אותם אל ארץ תחתיות את יורדי בור (שם:). אוי ואבוי על השומים והנבלים, מי נתן להם שם זה להקרא חסידים, והלא די להם בקריעת צדיקים (שם יא). חסל מידור שבת כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, מנהג החסיד ודתו (שם טו). ואח"כ הלכתי לבית המדרש ומנין שלהם, וראיתי בתוכו חסידים עדרים עדרים צועקים בקול תרועה ושברים (שם). אעפ"כ חתרו (המתנגדים) ומצאו בדעתם כאילו תלמידי הבעש"ט ז"ל הנקראים בשם חסידים הם כותבים דברים כנגד התורה ח"ו (נתן מנרסלב, פליס לתרופה, מכת' כה, שנת תקנ"ו). ואצל רוב החסידים דפה נתקבלתי בכבוד תל' (שם קג). וגם משאר חסידים שבעיר היו אצלו (שם קז). ודברתי עם החסידים דשם כמה דברי תורה מאדמו"ר זצ"ל (שם קיג). ואתמול לוו אותי מבראד חסידים הרבה וגדולי החשובים שבהם עד חוץ לעיר (שם קיג). אך שמעתי שהוא ג"כ מכת החסידים וכפוף תחת הרבי שבואלין (מגלה טמירין עו).

חסידה (1) ש"ג, מ"ר חסידות, — שם עוף ארוך השוקים והצוואר והמקור, Storeh ; eigogae stork : והחסידה (2) והאנפה למינה (זכר' יד ית). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה (ימ' תז). ולהנה

(1) רק בעבר, ואמרו שהוא על שם חסידותה עם ילדיה, שהיתה מפורסמת אצל הקדמונים בזה, ועי' הערה לקמן. — (2) ת"א חגריאתא, ולא ידוע מה הוא. בגמ' אמרו: אמר רב יהודה חסידה זו דיה לבנה למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה (מול' סג). ועפ"ז תרגם רש"י ציגונייה, שהוא העוף הרשום בפנים.

לכלאים ולשבת (כ"ק ס"ו). על כל חֲסִימָה וְחֲסִימָה יש בה התריות מכות (יב"ט' כ"ג כ"ו). מה לשור שכן אתה מצווה על חֲסִימָתוֹ תאמר באדם שאי אתה מצווה על חֲסִימָתוֹ (כ"מ פ"ח:). דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חֲסִימָה (לגוש, סכ"ד' ס"ח א'). — ואמר הפישן: מהרה ונקיות מלבא ממור בקהל, עמוני ומואבי פצוע דקה וזרות שפכה, חֲסִימָה ופריקה ותוכחות שנאה (מוס' א' כ"ט), תורה). — ובהשאלה: וגדר הפרישות כלשון סתם חֲסִימָה תאות הנפש והמנע מן הרבר הנפרש ממנו וכו' והעילה המחייבת חֲסִימָה תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים וכו' והנהגת כל איש שכל את נפשו בחֲסִימָה תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והרבור (חו"ט, ספריקות א'). הפרישות מנותת הנפש וחֲסִימָה רעיוניה מכל מה שהוא להם למנוחה (שס כ). וענין הרצועה שמשפילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאות וחֲסִימָה מה מההשתלחות באותו הפועל לקצה האחרון (כ"כ"ז דוקן, מלמ' ספוד' מאוס). שבאותו פועל הנעשה באותו אופן מה חֲסִימָה הנוכרת הוא עובר גנתו וחרבתו (שס). והנה התחיל בחֲסִימָה הכח המתעורר ובלבטת פיו ברסן החפץ השכלי כי אמנם הוא עיקר מלחמתו של אדם (קול יסוד, כוזרי ג ס). — וברוחניות, במשם 'צרות השכל והדעת: שהיה ר"א בן חסמא חסום בתחלתו (שהיה עם הארץ) ועכשיו סרה חֲסִימָתוֹ (ר"י אברכנאל, מל' אבות ג).

ב. חֲסִימָה, ש"י. כמו *חֲסִימָה: ובקדום אף על פי שניטלה חֲסִימָתוֹ (תוספתא כל' כ"מ ג' ו). כשהאדם עושה קופה או סל וגומר את שפתו זו היא חֲסִימָה (ר"ש כלים י' ב).

חֲסִין⁽¹⁾, ת"ז, לניק' חֲסִינָה, מ"ר חֲסִינָה, חֲסִינָה, — מי שיש לו חֲסִין: יי' אלהי צבאות מי כמוך חֲסִין⁽²⁾ יה ואמונתך סביבותיך (תה"ל' פט ט). — ואמר הפישן: חֲסִין קרוב לקוראיו, ושומע אל אביונים, דון דין עני ואביון, ומשפט רצוצים ומענים (סליח' יוס ו, חוקר הכל). — ואמר המשורר: הלא אם יוצרך מהור ונקי דעי כי בן מהורה את וקפה, חֲסִין ישא שחקים על זרועו כמה תשאי גויה נעלמה (רמז"ט).

(1) מן א.חסן, עי"ש. — (2) פרש רמז"ג מלשון חסן בארמ' במשם' ירש: פירש (רמז"ג) מי כמוך חסין יה מי כמוך יורש הארץ (תנ"י דונט ת), והשיג עליו דונט שם. ורש"י פרש מתאפק (רש"י גיט' לו:).

של אהרן הצדיק בשעה שהציק משה שמן המשהה על ראשו גודעו אהרן ונבעת (מד"ר כמד' יח). — (ג) ששטת החסידים שנתהדשה בזמן הבעש"ט: ואחר מהם (מהחסידים) היה ממא במשכב זכור וע"ז הורה בפני ב"ד רק אמר שאעפ"י שהיה בתוך זמן חֲסִידוֹת שלו אעפ"י בלקח תשובה אצל הרב ר' מענדיל (זמיר פרייטס ומרכות לורים, שנת תקל"ב). אבל אותם העושים מעשי חֲסִידוֹת אפילו במשא ומתן הם פסלנים (מגלס עמירין קב).

א. חֲסִין, ש"י, כל חֲסִינוֹ — כמו חֲסִין, מן חס: באדם שנותן אצבעו בעינו ובנגיעתו יחוס עליה שמא ישחיתנה וחסיונו⁽¹⁾ עליה יותר מתאותו (ערך, ערך פחת).

ב. חֲסִין, ש"י, כל חֲסִינוֹ, — כמו א. חסות: חֲסִין זה אינו אלא לשון חֲסִין צל ודבר מועט הוא (רש"י תה"ל' קית ת). — ואמר הפישן: גדל חסד ממא כלפיו כפיד שוענו, גבר טוב חֲסִינוֹ מביטת אדם שעונו (מנח' בן מכיר, יולר ככת תשובה, אשכנז).

חֲסִיל⁽²⁾, ש"י, — אחד ממיני הארבה, Heuschrecke; sauterelle; locust: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חֲסִיל כי יהיה (מ"ח ח לו). יתר הגוס אבל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אבל החֲסִיל (יול' ח ד). ושלמתי לבס את השנים אשר אכל הארבה הילק והחֲסִיל והגוס (שס כ כה). ואסף שללכם אסף החֲסִיל (ישע' לג ד). ויתן לחֲסִיל יבולם ויניעם לארבה (תה"ל' עח מו). על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החֲסִיל ועל החיה רעה (תע"ג ג ס).

חֲסִילָה, ש"י, — שם מן חֲסִיל: נגמר אותו דבר שאמרת למשה בסיני וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ר' סימון אמר חֲסִילָה⁽³⁾ והוא מסכימה עם ירמיה שאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה (פסוק' ד"כ, ותאמר ליון). — ובמשם' סוף: חֲסִילָה (סד' אליהו כה, סוף פרק כ).

א. חֲסִימָה, ש"י, — שם מן חֲסִין: אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הכור ולהפרשת הר מיני ולתשלומי כפל ולהשבת אברה לפריקה לחֲסִימָה

(1) צורה שלא כדון, בפעולת הקש נל"י.

(2) משרש חסל, עי"ש.

(3) בסגנון ארמי: הא חֲסִילָה והא מסכמא על

ידי ירמיה (מד"ר אי"כ, ככה).

עם חסית של תרומה ורק של חולין עם חסית של תרומה אסור אבל חסית של חולין עם ירק של תרומה מותר (ש"י). אלו הן מיני חסיות⁽¹⁾ הלוק והשום והבצלם והקפלוטות ר' יהודה. אומר אין לך מיני חסיות אלא קפלוט בלבד (תוספתא שם ט ג). חסית בחסית מין במינו (ירוש' שם י מזו). אין מקיפין חרדל וחריע אלא לחסיות בלבד (שם כלא' ב כת). המנכש עם הבותי בחסיות אוכל מהן אכילת עראי (גד' נה:). ששה דמעות הן שלש יפות לעין דמעת חסית⁽²⁾ קטנה דמעת הקילורית ודמעת החרדל ושל צחוקיפה סבולם (מר"ר איז' כלו כדמעות). ב. חסית, — עי' ב. חסות.

א. חסף⁽³⁾, ממנו א. חספת.

א. חסף⁽⁴⁾, פ"י, — כמו חשף; פועל שאיננו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר וכו' וזו עשויה תרומת מעשר עליה ומעשר שני באחרונה ומחולל על המעות וחוסך⁽⁵⁾ גרוגרת אחת רש"ג אומר לא יחסוך⁽⁶⁾ מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית (דמאי ז ג). — ופעול חסוף; נבלה ומי חטאת שיש בהם כרי הוי"ה שהם מטמאין את האדם במשא למטא בגדים במגע חסוך⁽⁷⁾ בגדים במגע (כלום א ג). גודגנויות מרובי בגים יאכלו חסוך⁽⁸⁾ בגים לא יאכלו (ערוכ' כת).

ב. חסף⁽⁹⁾, ממנו ב. חסף, חספון.

ב. חסף⁽¹⁰⁾, פ"י, — חסף על פלוני, כמו חס עליו: ולפיכך (לפי שהבת הבכירה של לוט למדה את הצעירה) חסך⁽¹¹⁾ הכתוב על הצעירה ולא פרשה (מד"ל כמד' כ). — פ"י, חסף, חסף את פלוני, על פלוני, כמו קל, schonen; epargner; spare (להביא קרבנות) בכל שעה אלא שחיסך הכתוב את ישראל (ספרא אמור כג יג). המחלל שם שמים בסתר סתם כיין לו ובגלוי אין סתם כיין לו כאן שבסתר חיסך עליו הכתוב וכאן שבגלוי לא חיסך

(1) כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"מ חרסיות. — (2) גרסת הערוך. ו"ג ש"ס, ובקצת ספרים: דמעות הסם. (3) עי' חשף. (4) כך במשנ' שבגמ' ירוש' וכך בערוך. בנוסח' חושך, יחשך, ובקצת ספרים חותך. — (5) כך בערוך. בנוסח' חשוכי. — (6) כך בכ"י. בנוסח' חשוכי. (7) כך בערוך, ובנוסח' חספה.

שחי (לאל). — וכנל: שבור אשבור לך צורי חסיני, עד תשלח לי את משיחי וקציני (ספ' ספמ', תימנ', יפ"ס). — ולנק' חלך לאכס: בצל אהבתי חסינא חסינה, ולבשי גאונך לחרש ששונך, ומעטה תחלה ערי גא עדינה (עמנ', מחכ' ג).

* חסינה⁽¹⁾, ש"י, מ"ר חסינות, — סל גדול, גבוה, עשוי מהוצני תמרים, ישימו בו דגים וכדומה: פטילית שמאה וחסינה⁽²⁾ מהורה סגנויות של עליו מהורות של גצרין שמאות (כלים עז' ה).

* חסים⁽³⁾, ש"י, מ"ר חסִים, — בעין קמה עשוי ממצה אפוייה: חסִים מצה אפוייה שטוחנין אותה ומבשלין אותה במים ומוללין בה את הקדרות (הרי"ף פסח' יב:).

* חסיסה, ש"י, — כמו חסחוס: אוניו מגופפות בחסיסה⁽⁴⁾ אחת לא ישחט בשתי חסיות ישחט (תוספתא ככור' ד יג).

* חסיפה, ש"י, — ש"פ מן חסף: הקב"ה דרכו בקדושה הלכו בקדושה נראה בקדושה דבורו בקדושה חסיות וזועו בקדושה (תנחומא כלא' ז). — ואמר הפימן: זו באמירה, זו בגזרה, זו באסיפה, זו בחסיפה, זו בגשיקה, זו בתשוקה (יולר שכת פרה, כסרת). * חסירה, — עי' חפר, חפרה.

א. חסית, ש"י, מ"ר חסיות, — צמח, שם כללי למיני הבצלים: המנכש עם הבושי בחסיות אע"פ שפירותיו טבל אוכל מהם עראי (תרומ' ט ז). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם חסית חסית של חולין

(1) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — (2) פרש רה"ג: פי' קופה גדולה שנותנין בה דגן ועשויה מן הוצי' ע"כ. והובא בהערוך. וכן רמב"ם: וחסינה היא קופה גדולה דומה לבית יעשה מערבה ברוב ימלאו אותה מחטה כאשר ירצו לאצור אותם תרגום גהרסו ממגורות אפתחו חוסני' א. ע"כ. ויש שגורוה מן ח' זנה א בערב, במשמ' אוצר.

(3) בארמ' חסיסא: לממחה קדירה בחסִים (פסח' מ: ועוד). והגה שם הכונה כעין גריסים משעורים קלויים, ולא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב' ג' שיש (b) מן גשש, שבר, מחן. וחר"ף השתמש בוה לסצה יבשה טחונה. (4) כך בערוך, וכך בסמ"ג סי' שח, והוסיף שם: פירוש חסיה ושחומים הכל אחד עוד נקרא חסחוס בשני סמכין, ע"כ. ובנוסח' חסוסה.

(a) خزانة (b) جيش

הערוך, חתי' אות ס). וג' חס' לו התשובות (כ"י, חתי' תש' על פי' ירמ' ויחוק', מלא חס' לנ). — ואמר הפוסק: כל תשא עון וקה טוב מסולסלת, לך ישלם גדר בציון תהלה הנחשלת (סליח' מנח' יוס'כ, את פני). — פ"ע, חסל' — השלים: יחוקקו גריבי עם שירת הבאר לחסלה, כמין כברה קטנה מחוקת ומענגת בסלולה (שבת בין יוס'כ וסכות, אזורכה). — פ"ע, חסל', חסל', חסל', חסל' — כמו חסל', נחל': גשלים במיוע נחלנו ממרום גשביה, הו' חס' ל מספר הערוך ערך בית, חסד לחייבים גומל, יורוני בערך גומל (כ"י בעל הערוך, חתי' אות כ).

חֶסֶלֶת, חסל' — גמר, תחיתה, Schluss; fin; end (כ"י, מלון גרמני עברי).

חֶסֶם¹, ממנו א. חסם, מחסום, חסום, חסם, חסמיה.

חֶסֶם, פ"י, עת' תחסם, — א) חסם את השור וכדומה, שם על פי' דבר שלא יוכל לאכול

מהתבואה שלפניו, d. Maul zubinden; museler to muzzle: לא תחסם שור בדישו (דבר' כס ד). — ומצוי בתלמוד: החוסם את הפרה ודש בה (כ"מ לא). מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור (סס פת). החוסם את הפרה והמויג את הכלאים (תוספתא כל' ס יא). בדישו אין את חוסמו אבל חוסמו את במחבור לקרקע (ירוש' מעש"כ כ ג). חורש בשור ובחמור וחוסם פי פרה ודש בה (תול' קטו). מהו שיאמר אדם לנכרי חוסם פרתו ודש בה (כ"מ ג). דרך המלך נלך שאנו חוסמין את בהמתנו (מד"ר גמל' יט). — ופעול 'חסם: לא תדוש בשור חסום (ירוש' תרומ' ט מו ד). — ומנע מלאכול בגערה וכדומה: חסמה (את הפרה) בקול והנהיגה בקול (סס: סס). — וחסם את פלוני, במשמ' מנע אותו מעשות כרצונו: ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה (יבמ' ד). — ובהשאלה, יחסם את פי', את לשונו, מנעהו שלא ידבר:

¹ עברית, ארמ' וסורית. יש מדמים לשרש זה את השרש חו"מ א) בערב' במשמ' קשירה. אך להמושג המיוחד שמשמש בו השרש חסם בעבר' לענין סגירת פי הבהמה כדי למנעה מאכול תבואה וכדומה, משמשים בערב' שרשים אחרים, חג' ב) חסם e. כמורית משמש חסם במשמ' חשך, מנע.

עליו הכתוב (תוספתא סו' ו ז). צעירה (מבנות לוש) לסי' שלא פתחה בגנות אלא אחותה למדתה ח' סך עליה הכתוב ולא פרש בגנותה (כ"י וירא יע לג).

חֶסֶף, ינחסף: ומעשר שני מתת למת אני נחסף, כי אעבור בסך (אזהר' לר"א סוקן, אמת).

חֶסֶף¹, חס' — שם צמת קוצי: חסך הוא מריבולי מריני (קאנון, לוח הסמים). ונגביל ארבעה וזוים וחסך עשרה וזוים וכו' שמן חסך אחד וכו' חלב בקר וסחיטת חסך הרטוב (סס, מוכל' הדפוא' י יב).

חֶסֶפֶן, חס' — הפעולה לחסף: (לא הצריך הכתיב שמן וך בתית להמנחות) אלא מפני ח' ס' כו² (מנח' פו:). — והשתמשו בזמן האחרון בשם זה ביהוד במשמ' מה שאדם חסך מהוצאותיו ושומר זה לצרכו, Ersparnis; épargne; savings.

חֶסֶל³, ממנו חסיל, א. חסל.

חֶסֶל, פ"י, עת' יחסל, יחסלנו, — חסל הארבה את הצמח, אבל אותו ברעבתנות כלו מבלי הניח כלום ממנו, abfressen; dévorer; eat off ורע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל (ירוש' תעל' ג סו ד).

חֶסֶל, פ"ע, — חסל הדבר, נגמר, נשלם, vollendet, חסל: sein; être achevé; be finished סדר פסח בהלכתו במשפטו ובחקתו (סוף סדר הגדה של פסח). חסלת⁴ פרשת בראשית (כ"י נתי' פרושו על גמל', וכן נתי' כל הפרשות). חסלת ערוגת התפלה, מקושרת מור ורכולה, הממולאה בתאר השבולים, המטובות העולות בגבולה (שכלי הלוקט, סוף ענין תפלה). — נסע', ינחסף, — כמו חסל: נחסף בערוך ערך חמש עשרה, ועתה יסייעני בערך שש עשרה (כ"י בעל

¹ בערב' חֶסֶב א), וקוראים לו גם חסצ אלאמיר (b), והוא קצת דומה להאבטיח, יתפשט על הארץ ופריו קוצי. ² ואמרנו שם: מאי ח' ס' כו' אמר ר"א התורה חסיה על ממונן של ישראל. ע"כ, אך אין זה אלא פרוש, כי מן חסה אומרים חסיון. ³ בערב' לחש e, לפעולת אכילת הארבה את הצמחים.

⁴ כמו בארמ' במקום חסלה בצורה עברית.

a) حزم b) حَجْم c) حطام

a) حَمَك b) حمص الأمير c) حمص

— נֶסֶף, *נֶחֱסֶם, — שחטמוהו: מה חוסם אוכל במחוכר
אף נחם אוכל במחוכר ומה נחם אוכל בתלוש
אף חוסם אוכל בתלוש (כ"מ טט.).

— נֶסֶף, *נֶחֱסֶם, — כמו קל: כי יש עמי עוד תשובות
מלים שגונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימי פה
מאלימי לשון (מנחם כ"ט, אגר' לחסדלי). ודברתי אשים,
כמו מל ורסיפים, ואת פיד אחסי, במלים נעתרים
(תא' תלמידי מנחם על דוגם).

*חֶסֶם, ש"ן, — כמו חסום: לא יצא חסום בונב השועל
ולא בהורית שבין עיניו ולא תצא פרה בחוסם
שלה (תוספתא שנת ד ס).

ב. *חֶסֶם, ממנו *חֶסֶם, ב. *חֶסֶם.

ב. *חֶסֶם, פ"י, — א) חֶסֶם את החנור, את הברזל
וכדומה, שגרו ולבנו באש עזה ויצק עליו שמן א
מים צוננים כדי שיצטמצמו חלקיו ויתקשה, härten
tremper; to trempe: שמן תרומה אין חוסמין בו
תנור וכירים (תרו' י יח). תנור וכירים חדשים אין סבין
אותן בשכן ואין מלין אותן במטלית ואין חוסמין
אותן בצונן (ירוש' מו"ק א פא). ואין מלבנין את
הרעפים וכו' (כשהם חדשים) מפני שצריך לחסמן (י'
כ"ז לד). שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל
עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמן (י'
רמב"ם שנת יב כ). מפני שצריך לחסמן (י' את)
הרעפים) לסתום הנקבים (ר"ח כ"ז לד). — ב) חֶסֶם
את הסל וכיוצא בו, עשה לשפתו דור אחר יותר
עב וחזק שלא יפרק: חסלן של עץ משיחוסם
ויקנב וכו' כלכלה משיחוסם ויקנב ויגמור את
התלויה (כלס יו כ). הקנונין הקטנים והקלתות
משיחוסם ויקנב (שס ג). כלי עור מאימתי מקבלין
מוטאה התזרזול משיחוסם ויקנב ויעשה קיחתיו וכו'
מקורשיא משיחוסם ויקנב ויעשה את ציצתה (שס ג).
— פט', *חֶסֶם, — כמו קל: בית הלגינין ובית הבוסות
של חמרה שחיסם וקינב מבחוץ (תוספתא כלס כ"מ ס
יג). היה עתיד לחסם ולקנב אעפ"י שהוא משתמש
בהן (בהסלים) עראי משליכן (שס יד).

— נֶסֶף, *נֶחֱסֶם, — בשתי המשמעות: ואין חוסמין
אותן (את התנור והכירה) בצונן בשביל שיתחמוס
(ירוש' מו"ק א פא). חומר בשירי כלי עץ מבתחלתו וחומר
בשירי כלי נצרים מבתחלתן שמתחלתן אינן מקבלין

(י' ואולי זה מבנין פעל.

וכן אמר בי שם, כרסו עם כרסם, כבר מיהו חסם,
ושמו כשורים (תא' תלמידי מנחם על דוגם). ואלדים
אשאל להצילני ממענות הטוענים עלינו בסכלותם
ולחסום פי מקנאינו באולתם כי אינני בושח שלא
תביאם קנאתם לדבר עלי (תמס"ג לרש"ג יח). וכן בעניני
תפלתך והרחורי לבך לחסום לשונך ולאסור חושך
למשול בתאוותיך (תו"ס, אה"כ ס' ז). והיא נפלאה
בעיני שהתרתם ולא חסמתם אותה (מרדכי כתוב'
רז). — ואמר אפיסן: ליל שמורים חֶסֶם במוב לאלום,
לבן הארמי בחלום (מער' ליל כ' פסח, ליל שמרים). —
יאת התאוות וכדומה: אנשים חסמו תאות נפשיתם
מהשיג קצת התענוגים כדי שיצא להם שם בפרישות
(תו"ס, ספריש' ג). אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני
שבפרישות ומאסו מותר העולם לגמרי וסבלו לחסום
תאוותם מהם (שס). שנאמר בו (כיו"ט) לכם שהכונה
בו בהנאות הנזויות כדי לחסום תאוות היתרונות
(מלמד התלמידים, קדוש). — ואת הטענות: הראב"ע
והרלב"ג כשהוכרחו לקבל פשוטי התורה ומצד אחר
לחסום טענות הפלוסופים חשבו להעמיד על זה
חזון וגבשלו (ר"י אכרנאלי, וירא). — ובבבל חֶסֶם אותה,
מנעהו ממעשה מן המעשים: ודרך הנהגת שימוש
(של חוש הטעם) שיחסום אותה מן האסור ויתירה
למותר (תמס"ג לרש"ג). — וחסם אותה, במשמ' לא
נתן לו לדבר: ראובן קפץ בבעסו ואמר שיהיה גזיר
כשמשון בכל תנאיו אם ישב בבית אחר עם חמותו
ובתוך כך בא תלמיד חכם אחר והיה חוסמו
ואומר לא תחטא ולא תגדור (ש"ת ר"מ מערכתי כג).
— ופעל *חֶסֶם בהשאלה, במשמ' קצר הדעת: שהיה
(ר"א בן חסמא) חסום בתחילתו (שהיה עם הארץ) (ר"י
אכרנאלי, נח' אבות ג). — ב) חֶסֶם את העברים, עצר
בפניהם שלא יוכלו לעבר, absperren; barren
עס סטו: וחסמת (י' היא את העברים (יחזק' לט יח). —
*וחסם מקוה וכדומה, בנה וכוון במחצות ואבנים מקוה
שיקו בה המים, ואמר בן סירא: יחזקיהו חזק עירו
בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחוסם (י'
הרים מקוה (כ"ס גני' מח י).

(י' יש סברים כי יש כאן שבוש. — 2) היוני
והרומי תרגמו מלה זו בפעל במשמ' בנין, והוא
הפעל הנאות כאן לפי הענין. עכ"פ קצת קשה הסליחה:
הרים מקוה, ובאמת בהתרג' היוני והרומי לא נזכר כאן כלל
שום הר אלא מים, ורגלים לדבר כי בגוססה העברית נפלה
טעות, ואולי לורים במקום הרים. ועי' עוד בערך מקוה.

שניהם יחדיו ואין מכבה (ישע' א לא).

ב. חֲסִין¹ ת"ו, לנק' חֲסִנָה, — חוק ומתקין, האילן וכדומה, stark, mächtig; fort, puissant; strong, mighty: ואנכי השמרתי את האמרי מפניהם אשר כנבה ארוים גבהו וחֲסִין הוא כאלונים ואשמיר פרוי ממעל ושרשיו מתחת (עמוס כ ט). — ואמר המשוור: ואשחקם ואדרוך במותיהם ואשביע פניהם בקלונים, ויהיו כנעורת מפני אש ותלהט בעבותה חֲסִין ונים, ופי כל דוברי שקר יסובר וימותו באין כח ואונים (דשכ"ג, שירי שלמס ט). — והמליץ אמר: וישבתי בתוך ההמון והיו לצדי שני זקנים ארובי זקנים חֲסִין ונים כאלונים (ר"י אלתרין, תחכמוני כד).

א. חֲסִין, — קל לא נהוג.

— נִפְעַ, נִחְסֵן, עת' יִחְסֵן, —נִחְסֵן הדבר, נאצר לעת הצורך, aufbewahrt werden; être conservé; to lay up: והיה סחרה ואתננה קדש לוי' לא יאצר ולא יחֲסֵן² כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמסכה עתיק (ישע' ג יח). — יִחְסֵן הרבוש להיורש וכדומה: שביב מרע שצוה ואמר ימול פלוני כל נכסי או מקצת נכסי או יחזיק או יוכה או יקנה כולן לשון מתנה היא וכן אם אמר יחֲסֵן או יורש על מי שראוי ליורשו הרי זה קנה (רמב"ם, זכיס ומת' ט ג). — נִפְעַ, "החֲסִין, —הנית ליורשו: ומהיום תירש (אשתי) ותוריש תנחיל ותחֲסֵן ין ותעשה חפצה ורצונה בכל מה שיש בעולם (ש"ת סד"ט סד ו).

ב. יִחְסֵן, — קל לא נהוג.

— נִפְעַ, יִחְסֵן, — חֲסֵן את פלוני, הלל ושבח אותו שהוא חסין, תקיף: זוכרי ומירות יומרו בקול יי' מלך, חכמי חידות יחֲסֵנו בקול יי' מלך (יולר א ר"ס, אדירי איומס). כל עריצי עליונים בזמר מומרים יי' מלך, כל עובדי

והחדשים במשם' חוק, אבל אין שום טעם במליצה זו, החוק יהיה לנערת, ובפרט מה שכתוב אחריו ופעלו מעיד בפרוש כי חֲסֵן הוא דבר ששפיעים אותו, ולכן אין ספק בדבר כי העקר הוא כמו שכבר פרשו בעלי התלמוד שהוא הוא השם חֲסֵן, והוא הפשטן קודם שנפצו אותו.

¹ לפי דעת החכמים מערב' חצנ' a, חוק.
² ואמרו בנב' (פסח' קית): מאי לא יאצר חני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצר ולא יחֲסֵן זה בית גניזה.

(a) حصن

מימאה עד שיתחסמו נתחסמו אע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כלים כ ז). וענין אמרו בספינה לצרפה כדי שתתחסם ויסגר בקיעתה לפי שהספינה שהיתה ביבשה חבקע (רמב"ם פ' מכשיר, ס ז).
ג. יִחְסֵן¹ פ"ט, — כמו חֲסֵם: (כל מקום שנאמר) באמת הלכה ואין לחסם ולגמגם בדבר (רש"י כ"ט ס). והיה לב חרב מחסם בדבר (מרדכי ג"ק מא).
חֲסֵן² ממנו חֲסִין, חֲסֵן, חֲסֵן, חֲסֵן.

א. יִחְסֵן, ש"ו, — מה שמכונים ושומרים לשעת הצורך. Vorrat; provision: ונתתי את כל חֲסֵן העיר הוואת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם וכוזום ולקחום והביאום כבלה (ינמ' כ ט). קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חֲסֵן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (יחזק' כז כט). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כי לא לעולם חֲסֵן ואם גור לדור דור (משלי כו כג-כד). — ובהשאלה: והיה אמונת עתיך חֲסֵן ישועת חכמת ודעת יראת יי' היא אוצרו (ישע' לג ו). בית צדיק חֲסֵן רב ובתבואת רשע נעכרת (משלי יס ו). — ובמשמ' "דבר יקר, ואמר הפיטן: לבבתי חֲסֵן יקרי מוכרת, מה יפו קשומיך בעו ותפארת (שנת חוסמ"פ, שני שד"ך). — ובמשמ' יפ', ואמר המשוור: אחה אפס, קהל פאס, יום נתנו למססה, ואי חֲסֵן, קהל תלמסן, והדרתה נמסה (לשכ"ט, אסס ינד). אשרי עין ראתה נזה עדקך וחֲסֵן גבולו, וכהן משרת בשמונה בזבולו (רמב"ם, יוס"כ, אשרי עין). עליה (על השפחה) מתג ורסן, ובלחיה יופי וחוסן (ר"י חריו, איתח' ח, סענד וספחס).

ב. יִחְסֵן¹ ש"ו, — כמו א. חֲסֵן: אין מרליקין (גר שבת) לא בלבש ולא בחוסן⁴ ולא בבכך (שנת כ א).

א. יִחְסֵן³ ש"ו, — עצם הפשטן שדקו אותו אך עוד לא נפצוהו, ungehech. Flachs; lin non seranée: והיה החֲסֵן⁶ לנערת ופעלו לניצוץ ובערו

¹ בארמ': הוה קמחם למיתבה ליה (שנת קמנ). אתא לקמיה דרב א"ל זיל שקול לנפשך הווייה דהוה קא מחסם (ג"מ כג:). וי"ג קמחסם, ועי' הסם.
² בערב' חסן, יפה ומוב.

³ עי' הערה לקמן. — ⁴ ואמרו בירוש' שם (כ ד ג): פשתן שלא ננערה. ע"ב. וכן בנב' בבלי שם (כ): א"ר יוסף נעורת של פשתן וכו' אמר אבוי כיתנא דרייק ולא נפיץ.

⁶ עי' הערה לקמן. — ⁶ פרשו רוב הסרמוג'

***חֶסֶף**, כמו חֶשֶׁף, מִמֶּנּוּ *חֶסֶף, *חֶסֶף, *חֶסֶף.

***חֶסֶף**, פֿע' — חֶסֶף סוד וכדומה, גִּלְהָ: מִשְׁנוֹת דָּבָר תִּשְׁמַע וּמַחֲסוּף⁽¹⁾ כל סוד עצה והיית בוש

באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס נגי' מכ א). — ואמר המליץ: וכל הניב אסף, ואת סודו חסף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים (תשו' יסודי אכן ששת על תלמי' מנחם). — ובמשמ' יִשְׁאַב: שבעה ימי חג אוספים, ונסוך המים חוספים, שמיני מוסיפים, ובו נאספים (כ"א קליר, חפ' גס, אפיק מען).

— פֿע' יִחְסַף, מִחְסַף: שמיני מוסיפים, ובו נאספים שועת מים מִחְסַפִּים, בחין מוסיפים (כ"א קליר, חפ' גס, אפיק מען).

***חֶסֶף**, פֿע' — גלוי ופרסום: זכרים יאתיו לשמה בְּחֶסֶף, עֲשׂוֹת תְּגִינָה להשתהות בבוסף (יוזר נ סכות, חווי סכת לוד). חרות המציא והשמיענו בְּחֶסֶף, חנם נמברתם תגאלו ולא בבסף (יוזר נ סכת, שטני יס).

***חֶסֶף**, פֿע' — כמו חֶסֶף: ואם אין לו ללוקח כסף בדינו יחזור לטרף בְּחֶסֶף (שערי שנועות לרס"ג קכ).

חֶסֶם⁽²⁾, ממנו חֶסֶם.

חֶסֶם, — לא נמצא במקרא.

— פֿע' חֶסֶם, מחסם, — עשוי בצורת גרגרים פחות או יותר מעגלים, *korn-förmig; en forme de grains* like grains ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחסם⁽³⁾ דק ככפר על הארץ (שמות יו יד).

⁽¹⁾ כך נראה מההקבלה להמלה משנות שנים מחסוה הוא מקור.

⁽²⁾ עי' הערה לקמן.

⁽³⁾ התקשו המדקדקים החדשים בצורתה הדקדוקית של מלה זו, כי לא מצאנו אותם חספה סופית למשקל הרביעי, ומפני שיש במלה זו סמאמצעה, ולכן דחו בטבר ואחרים דעת מי שרצו לדמותו למכרבל, ולא עוד אלא שבטבר פסל לגמרה צורה זו ואמר שלא היתה כלל בעברית, ואמר שזו צורה מקצרה מן מחספספ (kan מח' diseases daher gar nicht als gesichertes Sprachgut gelten). ואחרים אמרו שהוא במקום מחספס, ולפי דעת כלם מקור מלה זו הוא השרש חשף, או חספ הארמי, ומשמעתו כמו קלפות וכמו השם הארמי חספניתא לקשקשת הדג, ואעפ"י שכבר תרגם אונק' מחספס במקלף, כנראה מן מחשוף הלכך, והסכים לזה מנחם, בכ"ו אין פרוש זה יכול להכריע, כי הגורו מן חספ קצת קשה כמו שכבר דחה גורו זו דונש ואמר: וגורע בו הפעלים השלישיים לא יכפלון בתוספות אות אחת כי אם בתוספת שנים כמו

עולמים בחיל מִחְסָפִים יי' מלך, (קרוז' כ ר"ה, כל שנאי). ותיקים ויורד, וזים יובירון, חילים יִחְסָנוּךְ, מהורים ויעימוך, יקרים ויהדוך (יוזר יוס"כ, מי ותנה). נשמת חוקרי מצותיך המקוים לך בארץ, תחסך חסין במרומי ערץ (כ"י בן אכיתור, נשמת ידידים). אחסן אחקור השם התשיעי להרימו, חסין שובן עד וקדוש שמו (רשכ"ג, ליל שנת בין ר"ה ויו"כ, אלמיר). נשמת חונגי חג המצות שבעת ימים ליי', תִּחְסַף חסין יה הצללת מוני והצללת חונגי (קרוז' אלג'ל, א פסת, נשמת). — ובמשמ' קָשַׁם: צאן ידו הפריש מעמים כתרומת מעשר מתבל, תיסגם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל (מח' ויערי, רשות לתמן תפ"ד). — ובמשמ' חֶזַק: בחסידותו (של אהרן) תחסנינו ותשעינו כשני נחשון, למען טוביה נקרא נביא ראשון, ביישרותו תיקרנו כמי פרת וחדקל וגיתון ופישון (סס, כושע', למעך).

— פֿע' *חֶסֶן, (א) חֶסֶן הכלי, מִחְסָן, מחוסן, יבש ונתקשה: המסדר קנקנים בכיפה אעפ"י ששאבויתר מלוג וכו' אחרים אמרו משום ר' נתניה אם היו מחסנות⁽¹⁾ אינן שואבות (תוספתא מכשיר א ו). — (ב) חֶסֶן פלוגי, הללוהו ושבתוהו שהוא חסין: אלים ביום מחסן, חלו פני מנוסן, מל אור לנוססן (כ"א קליר, חפ' טל, אלום). — ובמשמ' חֶזַק וקשם: המוקיה חסני משתי שתי עטרות, זקום וברקים פרחיה מכתירות (הוא, פיוט, כספ' תפ"א טיבה ללונץ). הנקרא לאב זרע, ונפנה לסור ממוקשי רע, ועק וחנן ושיחה לא גרע, חסן ברכה באשר זרע (נעי' ליוס"כ, אכזי ערך). חס ויחר מושל רשע, חזק מכותיו בליפשה, חסן הילד ולסבלם שְׁעֵשֶׁע (יוזר א שנת הנכס, אודך). — ונדרף למשובח: וזה הרוח עליונית לכל הרוחות והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים ובה כח יותר מכל האבות עם כל תולדותיה וצאצאיה יותר משובחים ומחסנים משאר הנותרים (כ"י כרללוי, פ' יזר' 179).

— חֶסֶן, *הִתְחַסֵּן, — התהוק, התבצר: שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותם ומתחסנין בממון (רש"י יס"א א לא). — ובמשמ' התאפק: כאדם שמתאפק ומתחסן על במירות רחמיו (מח' ויערי רפז). לסמוך נאלה לגאלה כמצות יִתְחַסֵּן (שנת הספס' א, אור ורוע).

⁽¹⁾ כך הגרסה בנוסח' ובכ"י, וכך הביאה חר"ש במשנ' (סס א ס), ופרש: דרך העץ כשהוא לח רך וכשיצאו מימיו מתייבש ומתקשה והיינו מחוסנות שיבוש קצת ונתקשו שוב אינן שואבות.

מלבין וביחן, ומדי יום ביום פניך להקביל בחתן (שנה)
בין יום"כ וסכות, אזכרס).

חֶסֶר (1), ממנו חֶסֶר, חָסֵר, אֶחָסֶר, בְּחֶסֶר, חֲסֵרוֹן,
חֲסֵרוֹן, מחסור, חֲסֹר.

חֶסֶר, ש"ו, — לא ההווה של הדבר שיש צורך בו,
Mangel; manque; want: וגם אני נתתי לכם
נקיון שנים בכל עריכם וחֶסֶר לחם בכל מקומותיכם (עמו'
ד ו), ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' כך ברעב
ובצמא ובעירום ובחֶסֶר כל (דנר' כח מח), כי תאכלם
בחֶסֶר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך
בשעריך (סס נו), — ובמשמ' *מעוט תבואת השרה: אם
ראית חוסר בא לעולם וכפן בא לעולם וכו' הוי
רואה את אשתך כאלו גלמודה (מד"ר נראש' לד), —
ובמשמ' יהתמעטות ממה שהיה, ואמר הפישן: כמו היית
לעולם תהיה, חוסר ועודך כך לא יהיה (שה"ח ליוס ג).

חֶסֶר, ש"ו, סמ' חֶסֶר, — כמו חֶסֶר: נבהל לחון איש
רע עין ולא ידע כי חֶסֶר (2) יבאנו (משלי כח כב),
בחֶסֶר ובכפן גלמוד (איוב כט ג), — וסמ': שפתי צדיק
ידעו רבים ואזילים בחֶסֶר לב ימותו (משלי י כא).

חֶסֶר, ת"ו, סמ' חֶסֶר, וגם *חֶסֶר (3) לנק' חֶסֶר, מ"ר
חֶסֶר, וסמ' חֶסֶר (4), — א) הוא חֶסֶר בדבר מהדברים,
שהדבר ההוא שנצרך לו אין לו, ermangelnd;
wanting; manquant: ואל יכרת מכית יואב וב
ומציע ומחזיק בפקד ונפל בחצר וחֶסֶר לחם (כ"ג ג
נט), שאין לו לחם די צרכו, טוב נקלה ועבד לו
ממתכבד וחֶסֶר לחם (משלי יז ט), למה תביאו אתו אלי
חֶסֶר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי
(ש"א כה יח), ר"ל היש לי צורך במשגעים ואין לי, —
ולנק' *חֶסֶר: לא שיאמרו קדירה זו חסירה מלה
יתירה מלה חסירה תכלין יתירה תכלין אלא
כל שאין חסירה כלום ואינה נאכלת מפני זה
(פ"ו סו), למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה

כמי שנאמר בתוספתא, שנוכרה למעלה, עכ"פ, הפישן
השתמש בהפעל חֶסֶם, ויש לו להפעל הזה זכות בלשוננו
באותה המשמעה שישתמשו בהמלה מחספס.

(1) בארמ' ומור' כמו בעבר', בערב' ח'ש' (a)

(2) בקצת ספרים חסר.

(3) כמו עקב, — (4) כמו אבלי, שְׁבָחִי.

— יחספס, — עשהו מחספס: הטל עולה ומחספס (1) עלומות

ירקרק מן ירק חלקלקות מן חלק שחרחרת מן שחר
סחרחר מן סחר פתלתל מן נפתל עקלקל מן מעקל
ולו נפלו עלי משקל חספס מן חסף היתה כפילתם
ראויה להיות בה ירקר מן ירק חלקל מן חלק שחרחר מן
שחר סחרח מן סחר פתלת מן נפתל עקלקל מן מעקל.
ע"כ, וכן ראב"ע: והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשין
אינו נכון כי משפט הלשון שיופלו הפא והעין כמו יפית
או העין והלמד כמו ירקרק או הלמד לבדה כמו סגריר רק
העין לבדו לא מצאנו כ"א בעלומי הח"א. ע"כ, ועוד, שאין
זה דומה כלל לצורת הפן שמתאר הכתוב במקום אחר
שמדמהו לזרע גד, ובאמת, אונק' לא התכוון כלל לצורת
הקשקשת, כמו החדשים, כי אלו היתה זאת דעתו היה
דוקא מתרגם בהשרש חסף כיון ששרש זה משמש בארמ'
בכונה זו, ולכן בודאי היתה דעתו של אונק' בתרגומו
מקלף קלפה חספ, ודעת החדשים שמיחסים למחספס משמ'
של קשקשת אין לה שום מסורה לסמוך עליה, השבועים
תרגמו כאלו היה כתוב גם כאן במקום מחספס זרע גד.
מהתוספתא (כט' יס כ) נראה כי הם פירשו מחספס לבן,
שאמרו שם: בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל
החבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משהיר, ע"כ.
אבל כבר העירו המפרשים שם כי נתכונו אולי לסוף
הפסוק דק ככפור, כמו שמנהגם לפעמים להביא רק
תחלת הפסוק אעפ"י שעצם הראיה הוא מסופו, במקום
אחר (יומ' פס): דרשו את המלה מחספס בדרך דרש (שנימה
על פס היר, שנבלע באברים), שאין מזה ללמוד כלום בנוגע
לפרוש מלה זו לפי דעתם, הפרוש היותר קרוב אחריו פרוש
אונק' הוא של רסע"ג, שתרגם מחספס בהמלה הערב' מחרגה
ופרושו מעגל, כמו כדורקטן, וכבר התוכחו בזה תלמידי מנחם
ותלמידי ר'נוש, אך הסכים לזה ריב"ג בודאות: מתוספס
מגולגל ועגול, ע"כ, וכן ראב"ע: כמו עגול ואין לו חבר.
ע"כ, וזה הפרוש היותר ממתכבד, כי זה דומה למה שנאמר
בו בהפן בספ' הפקודים שהיה דומה לזרע גד, וגם
כמעט כל מיני הפן שראו החוקרים החדשים במדבר
סיני ובאפריקה כשהשרף נוטף מהאילן ומתקשה הוא
באמת לוקח צורה של גרנרים פחות או יותר עגולים, ויש
למלה מחספס במשמעה זו גם חבר כמעט דומה לו
בערבית, שהביא אותו המלונם הערבים בשרש חספג',
وهو השם חֶסֶפֶג' (b), שאמרו שהוא זרע הצמר גפן,
ובפרט גרעיני פרי האילן ששמו בערב' הוא עֶשֶׂר (c),

שנמק' ממנו כעין שרף מתוק כמו סכר ופריו כמו כדורים
קטנים גפוחים, ויש לחלק זה בין ג' הערבי ובין ה העברי
חברים בחלוף האותיות בשתי הלשונות, וכבר הוכיח
התרככות הברת ג' ער' ס ברוקלטן (Gr. I, § 45 g).
רש"י פירש מחספס נתון בין שתי שכבות הטל. — (1)
נראים הדברים שהפישן רצה בפעל זה הכונה של לבן,

(a) مدحرج

(b) حَيْسُوجْ (c) عَشْر

(a) خسر

חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים (שם שפות ככ), אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וכו' תולדת יצחק חסר (שם ל). ותוצא ג' ב' מל' וא' חסר (מסור' כראש' א יכ). מארת ב' חס' ד חס' (חסרים דחסרים) (שם יד), ר"ל בלי ו אחרי האלף וגם אחרי הריש. הגדלים ג' חסר בתו' (שם יו). ולמשל ל' חסר (שם ית), ר"ל בלי ו בין שיון ובין ל. ובבשה ל' חס' (שם כת). הבר'ח ב' חסר (שם כ יכ). — ד) י־חסר, שאין בו המעלות הנצרכות להשלמות; ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם ואיש שחסרו סבותיו. ובא חסר כבושי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת האדם (כוזרי א ח). ששם (במים) הבע"ח היותר חסרים (לכ"ג חזק מל). וכבר רבים דברו על זה מאד כנגד אדון הנביאים שהיה חסר בהנהגה המדינית (כ"ו) אכנענאל, יתרו). ואין להאשים וולתי שכלנו החסר שאינו משיג דברי חז"ל כהחיותם (ספד) יודס לדרך למנח' כר ורת).

ב. **חָסַר**, פֿע״ט, חָסַר, חָסַר, אֶחָסַר יִחְסֹר, יִחְסֹר, חָסֹר, חָסֹר, — א) הדבר חָסַר, נִתְמַעַט מִמֶּה שְׁהוּהוּ, חָסֹר, — a) nehmen; diminuer, décroître; be lessened והמים היו הלך והסר עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (כרלס' חס). וישבו המים מעל הארץ הלך ושוב יִחְסְרוּ המים מקצה חמשים ומאת יום (פס ג). עשי לִי מִשֶּׁם (מחקמת וממעט השמן שבצפחת) ענה קטנה וכו' כד הקסת לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר וכו' ותאכל הוא והיא וביתה ימים כד הקסת לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר כדבר יי אשר דבר ביד אליהו (מ"א יו יג"ו). ולא יִחְסַר לחמו (ישע' נא יד), לא יכחש בשוה — ב) לא היה די לפי הצרך, די לחסר, fehlen; manquer, to lack, — אולי יִחְסֹרֶנּוּ המשים הצדיקים חמשה (כרלס' יא כח). — ג) הוא חָסַר דבר, לא היה לו צרכו, etw. entbehren, — ד) être privé de; be devoid of אלהיך עמך לא חָסַרְתָּ דבר (דנכ' ב ז), שהיה לך כל צרכך. איך אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה (ס ח ט). ויאמר לו פרעה כי מה אתה חָסַר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). ומן אז חדלנו לקשר למלכת השמים והסך לה נסכים חָסֵרֶנּוּ כל ובחרב וברעב חסנו (יומ' מד יח). למען יִחְסְרוּ לחם ומים (יחזק' ד יו). כפירים רשו ורעבו ודרשו יי לא יחסרו כל טוב (תהי' לד יא). יי רעי לא

וְיָסַד חֶסֶד כָּל שֹׁכֵן לְתוֹכָהּ (מִדֶּרֶךְ בְּרָאשׁ) (י).
וּמִיָּה: אָמַר לוֹ תָּבֵל אֶחָד הֵן (הַתְּשִׁילִים) חֲסִירֵי־
(סָס יֵא). — וּסְמִי: אֵין מַעֲמִידִין חֻזִּין אֵלֶּא חֲסִירֵי
כַּח וְיִתְרֵי מַדַּע (מָכוֹת כג). — וּבִהַשְׁאֵלָה: חֲסֶר־לֵב,
שְׂאִין לוֹ לֵב, שְׂאִין לוֹ דַּעַת: כִּי בַחֲלוֹן בֵּיתָּ בְּעַד
אֲשׁוּבִי נִשְׁקַפְתִּי וְאֵרָא בַּתַּמִּים אֲבִינָה כְּבָנִים נַעַר חֲסֶר
לֵב עֶבֶר כְּשׁוֹק אֶצֶל פֶּנֶה וּדְרָךְ בֵּיתָה יַעֲצֵד (מַשְׁנֵי ז ו יח),
וְעֵי' לֵב. — *נִפְשׁ חֲסֶרָה, שְׂאִין לָהּ כָּל צָרָה: נִפְשׁ
חֲסִירָה אֵל תִּפְחֵה וְאֵל תַּחֲמִיר מַעֲיָד (כ"ס נג"ז ד ז).
— *הוּא חֲסֶר, הוּא בַּעֲצָמוֹ אֲיִנּוֹ, אוֹ אֲיִנּוֹ בַּמֶּדָּה
מִסְּפָקָה: יוֹם שֵׁשִׁים חֲסֶר אֶחָד (נִזְיֹר ג כ). אִם אָמַר
(הַמּוֹכֵר בֵּית כּוֹר אֲנִי מּוֹכֵר לָךְ) הֵן חֲסֶר הֵן יִתֵּר (כ"ב)
ז כ), הַמִּשְׁתָּה אֲלֵפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנֶה
פְּסוּקִים הוּוּ פְּסוּקֵי ס"ח יִתֵּר עָלָיו תִּהְיֶה שְׁמוֹנֶה חֲסֶר
מִמֶּנּוּ דְּבָרֵי הַיָּמִים שְׁמוֹנֶה (קִדּוּשׁ ל). לִבְנֵה זֶה פְּעָמִים
חֲסֶרָה פְּעָמִים יִתְרָה (מִדֶּרֶךְ שֶׁ"ס, מִי וְזֹתָ). — (ב
*)בַּחֲשׁוֹן הַזֹּמִינִם, שְׁנֵה חֲסֶרָה, שֶׁמֶסְפֵּר יִמֵּיהָ רַק שְׁנֵי:
אִם הִיְתָה שְׁנֵה חֲסִירָה נּוֹתֵנִין לָהּ חִיסְרוּנָהּ (תּוֹסַפְתָּה)
תַּעֲנִי ח' כ). וְתִמְצָא הַשְּׁנֵה לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ וְל' נִחְלַקְתָּ עַל
שֵׁשׁ מִדּוֹת בַּפְּשׁוּטוֹת שֶׁלֹּשׁ אִם כְּסֻדֵּר מִדְּתָה שְׁנִי יוֹם
וְאִם הִיא שְׁלִימָה מִדְּתָה שְׁנִי יוֹם וְאִם הִיא חֲסִירָה
מִדְּתָה שְׁנִי יוֹם (הַעֲנוּר לר"ח כר"ח הַשְּׁמִי' כח). — *יוֹם
חֲסֶר, שְׂאִין בּוֹ כָּל מִסְפַּר הַשְּׁעוֹת: אָמַר לוֹ הַקֹּבֶה לְדוֹד
יָמִים שְׁלֵמִים אֲנִי מוֹנֶה לָךְ וְלֹא יָמִים חֲסִירִים (יִרְמֵי'
סְקִי' ג לו). — *חֲדָשׁ חֲסֶר, שֵׁשִׁי לֹדֶק תַּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם: הָעִיד רַבִּי סִימְאִי מִשּׁוֹם חֲגִי זְכֻרִיָּה וּמִלֵּאכִי עַל
שְׁנֵי אֲדָרִים שֶׁאִם רָצוּ לַעֲשׂוֹתָן שְׁנֵינִי מִלֵּאזִין עוֹשִׂין
שְׁנֵינִי חֲסִירֵין עוֹשִׂין אֶחָד מֵלֵא מֵלֵא וְאֶחָד חֲסֶר עוֹשִׂים
וְיָךְ הָיוּ נּוֹהֲגִין בְּגוֹלָהּ וּמִשּׁוֹם רַבִּינוּ אָמְרוּ לַעֲלוֹם אֶחָד
מֵלֵא וְאֶחָד חֲסֶר עַד שִׁיּוּדַע לָךְ שֶׁהוֹקֵבַע ר"ח בּוֹמְנו
(כ"ס יט). אֲדָר הַסְּמוּךְ לְנִיסָן לַעֲלוֹם חֲסֶר (סָס), נִמְצָא
כָּל חֲדָשִׁי הַשְּׁנָה אֶחָד מֵלֵא וְאֶחָד חֲסֶר (כֶּסֶף סוֹכ'
נד). וְתִמְצָא בַּשְּׁנָה הַהִיא שְׁבַע חֲדָשִׁים חֲסִירִים וְחִמְשָׁה
חֲדָשִׁים מֵלֵאִים (הַעֲנוּר לר"ח כר"ח הַשְּׁמִי' כח). — (ג
כְּדָקוּק, *חֲסֶר, מֵלֵא כְּתוּבָה בְּלִי אִמְהוּת הַקְּרִיָּאָה, אֶתֶּת
בַּמָּקוֹם אַחֲוֹת, אֶדָּקִם בַּמָּקוֹם צִדִּיקִים, וְכֻדּוּמָה: לְפִיכָךְ
נִקְרָאוּ רַאשׁוֹנִים מוֹפְרִים שְׁהָיוּ מוֹפְרִים כָּל הָאוֹתוּת
שְׁכַתוֹתָהּ וְכו' (וְהָיוּ בְּקִיָּאִים) בַּחֲסִירוֹת וְיִתְרוֹת
(קִדּוּשׁ ל). כֵּאֵן חֲסִירִים וְלֵהֲלֵן מֵלֵאִים וְהִנֵּה תְּאוּמִים
בְּכַפְנָה תְּאוּמִים מֵלֵא כֵּאֵן שְׁנֵיהֶם צִדִּיקִים וְלֵהֲלֵן כְּתִיב
תּוֹמִים חֲסֶר אֶחָד צִרְקֹק וְאֶחָד רֹשַׁע (מִדֶּרֶךְ בְּרָאשׁ' פס).
אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה שׁוֹעֲלִים קְרָמָה מֵלֵא וְתִנְיִינָא

רב אמר מחוסר מעשה אחד מוסק מחוסר כח
מעשים אינו מוסק (ירוש' ג"מ כ"ג). יש מחוסר אבר
מכפנים או אין מחוסר אבר מכפנים (כגור' לט).
— מחוסר זמן, עי' זמן. — ולקח: אמר ר' מתניה
מכיון שהיא מחוסרת שחיטה בטמאה היא (ירוש'
שבת סוף טו). קרפף יותר מבית סאתים שלא חוקף
לדירה וכו' מחיצה היא אלא שמחוסרת דירורין
(בבלי סס ז). במחוסרות למצמץ (ירוש' תרומ'
יא מז ד). במחוסרין שתיקה (שבת יט:).

— חסר, 'התחסר, נתחסר, — הלך וחסר: משהלכנה
מתחלת להתחסר לעולם לא תראה עוד בתחילת
הלילה עד שתתחדש (תוספ' ר"ס כ:). שאין עושין
משקלות מבריל ועופרת וכל שאר מיני מתכות מפני
שמעלין חלודה ומתחסרין אבל עושין אותם של
אבן ושל זכוכית וכיוצא בהן (ספ' סנהדרין נטו). —
ופתאם חסר: שכבר זרעו כל מה שהיה להם ונתחסר
להם שלא היה להם כל הצורך (תוספ' גיט' לח:).

חסרונ' (1), ש"ו, מ"ר חסרונות, חסרונות, — כמו חסר:
מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות (קבל' א'
יט). — *ומה שיהסר מתבואה וכדומה כשמתבישת
וכיוצא בזה: שלחות יד אינה צריכה חסרון (כ"מ
מח'). המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו
חסרונות לחטין ולאורו תשעה חצאי קבין לבור
(כ"מ ז). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו
חסרונות מפני שמותרות (ספ'). אם מדר לו מתוך
גורנו אינו מוציא לו חסרונות (תוספתא סס ז').
ובשבא לנמל טען המפקיד שחסר לו הרבה קמה באופן
שחסרון עולה יותר מדמי השבירות (תשנ' גיט' דוד,
ח"מ א'). — *ומה שנחסר מדבר בשביל סבה מהסבות:
נקבים שיש בהם חסרון מצטרפין לכאיסר ושאין בהן
חסרון מצטרפין לרובה (חול' מה). עד שתנקב
(הריאה) לבית הסמפונות וכו' נקב (שאין בו) חסרון
אבל נקב (שיש בו) חסרון אפילו רבי שמעון מודה
(סס מז:). חסרון מכפנים לא שמה חסרון (כגור'
לט). — ונוק שיקרה לאדם: זה הכלל כל שיש
בו משום חסרון כיס יש בו משום השב אבידה
(תוספתא כ"מ כח). תקום והדרת מה קימה שאין בה
חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס
(קדוש' לז:). וכל דבר שיש בו סימן וכו' המוצאו חייב
להכריזו אלא אם ידע שנתיימשו הבעלים כגון ששמע

חסרו אכל אם הגביהו לעשות בו תשמיש שאינו
מחסרו אינו חייב (שו"ע ח"מ ר"כ א'). — *חסר את
הדבר, הדבר נאבד ממנו: למי שראה הגוימות באות
עליו והיה בנו עמו מה עשה נמל בנו בירו והיה נלהם
עם הגיים בשנים ואמר לו בנו אבא לא אחסר אותן
שתי ידים אחת שהיא מחזקת אותי ואחת שהורגת
בגיים (מד"ר שמות ככ). — *חסר, מחסר, חש שהדבר
חסר: מת האיש מי מחסרו אלא אשתו וכו' מתה
האשה מי מחסרה אלא בעלה (מד"ר רות, וימת
אלימלך). — חסר לפלוני, כמו חסר את פלוני, במש'ם
פלוני אבד לו: שהיו (החבושים) אומרים אדונינו
המלך הוא שבחנו הוא חיינו אל נחסר לאדוננו
המלך לעולם (מד"ר ש"ס, חושבנא בגיט). —
ד' בקביעות השנים, עשה שנה חסרה: והתכוונו
קבוע שנים ולתקנם במרץ, אלהיכם המשיב לכם לחסר
ולעבר בתרץ (שנת הפסח, ר"ח פני). — (ה) יבחשבון, חסר
מספר ממספר, עשה חסור, נבה, גרע: השער הר' שער
החסור לחסר מספר ממספר פרט מכלל או כלל מכלל
(ראש"י, הקד' ספ' המספר). ולא נובל לחסרו' מג' ולא
ט' כב' ולעולם נחל חסר אחורנית בדרך החלוק
(סס ד). והנה היו י"ג חסר גו' ממנו' ונשארו' (סס).
— ספ', החסיר, — א' פ"ט, כמו קל, לא היה לו כרי
הצרך: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיש לא
החסיר איש למי אכלו לקטו (שמות יו יח). — ב'
ס'. עשה שיחסר: להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר
(ישע' לכו). שמא תחסיר אות אחת או תחיר אות
אחת (בתורה) נמצאת אתה מחריב את כל העולם כולו
(סוט' כ). — *ובחשבון: החסרנו א' מב' נשאר
א' השיבנו אחורנית על הגלגל והיו י' וכו' הוספנו
עליו מ' והיו י"א החסרנו ח' נשארו ג' (ראש"י,
ספ' המספר ד).

— ספ', *חסר מחסר, מחוסר, — מחסר דבר, שעדיין אין
לו הדבר הנצרך: שאינו מחוסר אלא מגין (דמאי
ז ב). זה הכלל כל המחסר צידה פטור ושאינו
מחסר צידה חייב (שנת י"ה). ור' אונן מבול יום
מחסר בגדים מחוסר כפורים (זכח' ז א').
עזרת ישראל מקודשת ממנה (מן עזרת הנשים) שאין
מחסר כפורים נכנס לשם (כלים א ת). כל מי
שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי
זה מחוסר אמנה (מכ' בשלח ד ז), ועי' אמנה.

(1) משקל יתרון בשרון.

(1) ואולי הוא קל, חסרנו.

הם מיחסים אליו זה לחסרון ואוי להם כי לא ידעו ולא יבינו בחשכה התהלכו (סמעל' לנש"ט פקיוח נ). — ואמר המליץ בתארו גדולת אלהים ומעוט ערך האדם: וכפי תקף יבלתך כן חולשת יבלתי ובפי שלמותך כן חסרונִי (נשכ"ג כת"מ). — ואמר המשורר בחרוד יפה מאד כשהושיבו איתו פעם במקום שלא לפי כבודו: כבודי במקומי ואם אשפיל שבתִי, ולא אבחר מקום בנקלים בנאונם, אשר הנה חושבים היותם ראש מושב, והמושב להם יסכה עלבונם, אני הוא המקום והמקום אתי, והנה המקום ימלא חסרונִם (לאכ"ע, כנודי במקומי), ר"ל כי המקום המכבד שיושיבו הנקלים שם ימלא מה שחסר להם מהשלמות הרוחנית.

חסרון, ש"ו, — כמו חסרון, נהוג בפי העם וכן כתבו קצת הסופרים: וברצונו המתנתי מפני החסרון⁽¹⁾ (תש"ו ל"ה לו, הול' מק"ג), באתי כדברך במעשיך, כל אכני כים בלי חסרון פלמוך, ככל אשר שאלת לדעת בארץ דרכיך (ש"ס נד).

חסרות, ש"ו, — כמו חסרון: ישתדל לומר שזאת הידיעה בלתי מועילה כלל ואין עמה שלמות לא אנושי ולא אלהי וכבר יגבר העזות עליו שיואמר שהוא חסרות (כנוד אלסיס, יוסף ש"ע כו).

חף⁽²⁾, ת"ו, לנק' תפה, מ"ר תפים, תפות, — נקי, טהור, בלי חטא, במוסריות, שאי אפשר להוכיחו בשום דבר, untadelhaft; irréprochable; blamless: אמרת באוזני וקול מלין אשמע וך אני בלי פשע חף⁽³⁾ אני ולא עון לי (חיוב לג ת"ט). — ואמר המשורר בלשון נפל על הלשון: אם את ככרוב מסמח בזהב צדק גופך לנצח חף, כי מה יועיל גבר מדה ויפה תואר אם אינו חף (רמב"ע, תרשי"ח).

חף⁽⁴⁾, ש"ו, מ"ר חפים, סמ"י חפי, — שן של מפתח, Zahn am Schlüssel; dent de clef; bit of a key: עצם כדי לעשות תרוד ר' יהודה אומר

(¹) עפ"י הכתיב הזה ולפי מנהגם בזמן ההוא בכתוב המלים נראה כי היתה הכונה להמשקל הדגוש. (²) רק בעברית, ועי' הערה שלקמן. — (³) ח ועירא, כך במסר, וזה כעין רמז שהנוסחה חשודה, ואולי היה כתוב כאן איזו אות אחרת, ואולי כל המלה חף חשודה. עכ"פ, לפי הנוסחה פרשוה הקרמונ' והחדשים במשם' נקיון וטהר מוסרי, וגורוה משרש ב. חתף במשם' חכך, עי"ש. השבקים תרגמו במלה שמשם' היא: שאי אפשר להוכיח בדבר. (⁴) לא נחבר נקודו, ועי' הערה לקמן.

אותם אומרים ווי לחסרון כים וביוצא בדברים אלו שמראין שנתייאושו (רמב"ס גול' ואכד' יד ג). — ומשל: מכת חולי מעיים קשה לגוף ממכת הלב וחסרון כים קשה מכולן (מד"ר קהל', ומואל חני). — ואמר הפוסק: שמור איש תם וראה ישר לעשר את כל קניגך בשביל שתתעשר וכו' ולכל ממון חסרונִי הוא יתרונו (פזמ' תימנ', יפתח), ר"ל מה שאדם מחסרו בצדקה. — ובבבל נזק: וכך היתה תפלתו של ב"ג ביום הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש יהי רצון וכו' שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת יהא חסרונִינו בחסרון של מצוות (יוס' יוס' יומ' ס מכ"ג). מי שמת עבדו או בהמתו אומר לו המקום ימלא חסרונִך (ש"ס נכ"ז ב:). נתפללו עליו (חכמים על אבא יודן שירד מנכסיו) ואמרו לו המקום ימלא חסרונִך (מד"ר דנר' ד). אמרו לו אבא יהודה הקב"ה ימלא חסרונותיך (יוס' סור' ג מת.). כשם שמוזנותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ב"ב י.). אמר הקב"ה (לקין) אתה נבהלת להעשיר ולירש את העולם חייך חסרון יש לך בדבר היו ולא ידע כי חסר יבואנו ומה היה לו שנמלטל בעולם (תנחומא נכר ח). א"ל הקב"ה (לסוחר שביעית) נבהלת להעשיר מן השביעית חייך חסרון יש לך בדבר ולא עשה אלא כיון שלא שימר את השמטה התחילה המארה נכנסת בממונו והוא מוכר כל מה שיש לו (סו). — ומ"ר חסרונִים: וידעתי כי כמה שכלים [שכרים] אבדו בעבור המורא וכמה חסרונִים גרם אותם הפחד וזכרתי דברי האומר מן הוהירות שלא תרבה להזהר (סקד' חו"ס). — ובמשם' מה שהאדם צריך לחיי, לצרכיו, Bedürfnis; besoin: wagt אמר להן רבי טרפון לתלמידיו השתה מים לצמא כיצד הוא מכרך אמרו לו למדנו רבינו אמר להם בורא נפשות וחיסרון (תוספתא נכ"ז ד יד). — ובחשכון הומנים, חסרון השנה, וזימים ששנה רגילה ערפת בהם עליה: אם היתה שנה חסירה נתנין לה חסרונה ואם לאו הולבין אחר סידרן (תוספתא תע"א ב). — יובמסריות, העדר שלמות, Unvollkommenheit; défaut; imperfection: הכונה מורה על חסרון המכיון (כוזרי ח א). בני אדם הסכלים העוירים והחרשים שנזאי נפש כל חכם לב כשרואים כי החכם יתלשו הרגשותיו על זה הדרך

רצה שיראה בו הזולת : אשה (מעברת שרוצה להנשא לבעל שני) מחפה עצמה כדי שירש בנה בנכסי בעלה (ינמ' מכ), ר"ל עושה תהבולות להסתיר הריונה. — ובפרט *חפה על פלוגי, בפה עליו, הסתיר מה שעשה : אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין ושיש בה ליסמין שאין כולה ליסמין מפני שמחפין עליו (ספר' קדוש' לה, שנו' לט). פעמים שאדם נושא את בת אחותו אובת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר כמה חדשים ועומדת היא ומונה עליו ומתעברת מאחר וכא בעלה ומוצאה שהיא מעוברת משמעון ובתב לה נט בניסן ומשיאה לשמעון ומחפה עליה מפני שהיא קרובתו ואומר מניסן בתבתי לה נט כדי שלא יהא בנה מסור (תס' הגא', הסכני סט). בת אחותו מפני שחולם עליה ורוצה לחפות עליה (סס). לא יתיחד עם הנשים ואפילו עם הרבה נשים לפי שלבו נט בהן וכולן מחפות עליו (רש"י קדוש' פכ). ששונאות (הצרות) זו את זו ואין מחפות זו על זו (רמב"ם חסוקי' כ"אס ככ ט). שאין בשבע האשה שתחפה על שוכב חיקה כשיזנה עם אחרת (מלמד התלמוד, משפטים). — *וחפו אותה, אמרו כי הוא חף מפשע : היו יצחק ויעקב יושבין שם וכל אחי והיו מחפין (2) אותו הברר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר (מד"ר שמו' ל).

— סע', *חפה, מחפה, מחופים, — שחפו אותו : בית שאחד מצדדיו מחופה בשיש אחד בסלע ואחד בלבנים ואחד בעפר (נגע' יכ ג). מעשה במרחץ של בני ברק וכו' שהיו חמין שלו מחופין בנסרים (תוספתא שנת ג ג). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש' מעשר' ג ג). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח' קיכ). — ואמר המשוור : ויהי בהיותנו במעמד החזא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (עמ' מח' כת). — וגם לדבר המחפה : הפריש עור המחופה על הברזל (רמב"ם כלים כה ג).

ב.*חפה, — כמו חפא.

— סע', *חפה, חפו, — במקום חפא : שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו ושיחיו עליו דברים ואמרו חיה רעה אכלתהו (מד"ר נחש' לד). פתח דבריך

(1) ובסננון ארמי : וימנין דבת אחותו היא ומחפה עליה (ינמ' לא). — (2) ואולי זה בינ' מקצמן חפף, במקום מחפסיו.

ידו וקומץ (כנל' סס מו). — והענפים את הנוף : עץ שענפיו חופין את רובו ועולה כמין קליעה ואי זה זה הדם (ירוש' סוכ' ג נ ג). ורגנה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה כמין קליעה (סס). — ואת פני הכותל כוחב וכדומה : אבי אבא שחפה את החיכל כולו בכסף ובוחב (כרל' י).

— נע', נחפה, — נחפה בכסף וכדומה, שצפוחו, ובמליצה : כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק הרוץ (תל' סח יד).

— סע', חפה, — כמו קל, חפהו בכסף וכדומה, צפהו, חרביק עליו : ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים ויחפהו וזב טוב (רס"ב ג ס). — ומצוי בתלמוד : לא היו ימים מועטים עד שחיו חתנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (תוספתא מנח' יג יט). אבותינו חיו אותו וזהב ואנו חיונינו אותו עפר (ירוש' תע"כ סס). שפודין של ברזל היו וחיום בבקען (ר"ס כד). שולחן שחיוהו בשיש לאכול עליו אעפ"י שעשה לו עין רחב להיות מקבל בו את השיש (תוספתא כלים כ"ב א י). — ובקש, בעפר, באבנים, וכדומה : עמדו עניים בפניו (של העומר) או שחיוהו בקש (פאה סו). המבקיע בות לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שני' ד ס). מחפין את הקציעות בקש (מו"ק כ ס). מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות (תוספתא תע"ד ז). הוררע והמחפה והמנכש (סס כלל' א י). הביאו סלי בכורים וחיום בקציעות ונמלום ועלו על בחפיהן (תע"כ כת). עכו"ם שהביאו אבנים מן המרקוליס וחיוהו בהן דרכים (ע"ז מכ). כמו רצף, חיוהו (את הסנדל) כולו במסמרות כדי שלא תהא קרקע אוכלתו (שנת סו). העור שמחפין בו המרכב מפני האבק (רמב"ם כלים כד ס). — ובמשמ' מרת, משח : שמא תראה מפת דם בתרדל ותחפנה שכבת ורע (ניד' ה). — והמים כהעין : הכהו על מוחו וירדו מים וחיו את עיניו (תוספתא כ"ק ט כו). — *וחפנים בתמרוקים : לא כחל ולא שרק ולא פרכים ויעלת חן מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לחבול עיניה כי יפות הן כאילו קרועות בפור ואין צריכה לשוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תס' הגא', הסכני שט). — — ובעננים לצל : זמן אבי כלה שושבין בחור מורם מעם, וזוהר אפריון חפה בענני גועם (אזכר' ר"י כרלאני, א"י זס). — ובחשאלה, *חפה עצמו, הסתיר מה שלא

נכספה (סוף, שמר מכ מליל). — ועצם הנשואים: בן חמש עשרה לתלמוד בן ששנה עשרה לחופה (אבות ה' כח). שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו (מד"ר בראש' לז). בשם שהבנסתו לברית כך תבניסוהו לתורה ולחופה (שם קסל, עת ללדת). בלה זו בשמלאו שבעת ימי חופת חזרת למלאתה (פסיק' דר"כ, שש חשיט). — *חפת נערים, שעושים לילד לסגולה, וכדומה: שעשתה לו אמו (למשח) חופת נערים בחיבה אמרה שמא לא אוכה לחופתו (פוס' יג). — *בני חפה, כל המשתתפים בהחתונה בסדר החפה והקדושים: שושביניו וכל בני חופה פטורין מן הסוכה (ירוש' סוכ' כ ג). וחיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן (לפני ריב"ז ובן ערך בשדרשו במעשי מרכבת) כבני חופה שמחין לפני חתן (שם חגי' כ עו.).

***חִפְּוִי**, ש"ו, — שם"פ מן חפה, והדרבן שמחמים בו: עור שעשאו חפוי לבלים (כלים כו ו). חפוי האלת הקשת והרומח (שם יו ח). חפוי בית הלגיון ובית הכנסת (תוספתא כל' כ"ד יח). — וקשוט לבסא: כסא של בלה שניטלו חפוי וי' (עד' א יח). כסא שניטלו שנים מחפוי זה בצד זה (שם כ ח). — ושה"פ, חפוי עפר וכדומה על הזרעים: הניכוש והחפוי בכלאים (ר"ח מו"ק כ:). — ואמר הפישן: למען זכר דברות הנחונות מאש, למען חפוי יריעות וענן אש, למען סכס חר ירדת עליו באש (סד' סוסע', למען איתן).

***חִפּוּר**, ש"ו, — שם"פ מן חפר, כמו חפירה: נכוש הוא עקירת העשבים הרעים הגדלים בתבואה עדור (הוא) חפור (רע"ב כ"מ ה י).

א. ***חִפְּוִרָה**, ש"ג, — כמו חִפְּוִי: נפל לגזב אריות אין מעדין עליו לחפורה מליאה נחשים ועקרבין מעדין עליו ר' יהודה בן בתירא אומר אף לחפורה מליאה נחשים ועקרבין אין מעדין עליו (חוששים אנו) שמא חבר הוא (יכמ' קחא).

ב. ***חִפְּוִרָה** (י), ש"ג, — התבואה כשעודנה ירקה ורכה, ועוד לא נעשו שבלים, וקצרים ממנה למאכל בהמה ויאכלו זאת גם עניי עם: מאה זווים

האשמתני וחשרתני היותי מחפה על הרב רבינו משה ויל' דברים אשר לא בן (תס' ריכ"ט שח).

חִפָּה, ש"ג, מ"ר חפות, — כעין נג עשוי מבגד מעל למטה או כסא לשבת תחתיו, Baldachin; dais; canopy זכרא יי' על כל מכון חר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן זנבה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה (ישע' ד יט). שכל אחד ואחד נכיה מחופתו של חבירו (כ"כ פה). שלש עשרה חופות קשר לחם הקב"ה (לנביאים) בגן עדן (מד"ר קסל, מי כסמס). עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן (שם ויקר' כט). — ואמר המשורר: ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (פמל', מחכ' כת). — והמטה בחפה של החתן והכלה: יצא חתן מתדרו ובלה מחפתה (יו"א כ יו). וחוא כחתן יצא מחפתו (תסל' יט ו). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (ירוש' כתוב' ג כו ג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו בלה רשות (מד"ר ויקר' ט). עלובה בלה מונה בתוך חופתה (שנת פת). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (מד"ר שס"ט, מי זאת). — ובפרט *החפה שתחתיה יעשה סדר הקדושים, שהחתן מקדש את הכלה עפ"י החק והמהנהגים הקבועים: א"ר הונה חופה קונה מק"ז ומה כסף שאינו מאכל בתרומה קונה חופה שמאכלת בתרומה אינו דין שתקנה (קדוש' כ). הכל יודעין בלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפי' חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שנת לג). לאדם שעשה חופה לבנו וחתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל ופזר את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשוו שמת חופה למה לי (סנה' קח). אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום (אחרי חרבן) לאדם שהיה לו בן יחיד ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (מד"ר איכ', פתי'). אלו הן חופות חתנים אלו וחוריות המוזהבות (תוספתא סו' טו ט). למלך שנשא מטרונא וכתב לה כך זכר חופתו אני עושה לך (מד"ר איכ', זכר עניי). — ואמר המשורר: הביאו בחפה כחתן, ורעיה לצדו נתן, האלך גן ביתן, אשר לא עמלת בו (ר"י פלוי, אפתתה סערי). — ובהשאלה: חפת ענני כבוד פרש על אש שוופה, זכר חסדו כי ראה נפשה לישועה

(¹) בארמ' חפורה: כי פלגי בחפורה וזהו שובלי (כ"ק כד). כך גס' הערוך, ובנוסח' חפירה. ופרש רגמ"ה: שהגיה להם אביהם חויו ונתגדלו עד שנעשו שבלים. ע"כ. וכן הערוך: פי' כגון שחת ונעשה שבלים. ע"כ. וכן רש"י (יגמ' סג): שחת ששברה מועט ואוכל עשבים וחיו במלה. והוסף עוד: ירק מן התבואה

המובחר יפתח ה' לך את אוצרו המזב וגו' ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מן החפוריות ומן הקטניות יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר וגו' (פסיק' דר"כ, עשר תעשר).

חִפּוּשׁ, ש"ו, — ס"פ מן חִפּשׁ, שליחת חפשי: השמטת מלוה וגאלת ממכר, קריאת דרור ושלוח חפשי חפוש הנרצע ביובל והאמה בססן (מוס' א סנוט, תוס'). ודין יום או יומים וחפוש עכר כעניי בעינו או בשנו (סס, אה סס). — וגל': גופו (של עבד עברי) קנוי עד שיגיעו ימי חיפושו (רש"י קדוש' טו.).

חִפּוּשִׁית¹, חִפּוּשִׁית, ש"ג, מ"ר חִפּוּשִׁית, חִפּוּי, — מין ממיני הרמש בעלי כנף קרומית מחפות בחפוי קרני למעלה, Käfer; scarabée; beetle: גל' לחוכה (של הצלוחית) שקצים ורמשים ונתבקעו וכו' חִפּוּשִׁית בין כך ובין כך פוסלת (פרס ע"ג). כל הולך לריבות את חִפּוּשִׁית ואת הדומה לחִפּוּשִׁית (ספרא שמיני יב). — ומשל: מה ילדה החפושית² קרוץ רע ממנה (מד"ר ס"ג א א), והוא משל ל'מרשעים יצא רשע'.

חִפּוּשִׁי, ש"ו, — ס"פ מן חִפּשׁ: למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות (פסח' ז). — יתשתדלות למצא דבר: על ורוז וחפוש החכמה תרעומותי ולא על דרישת תעלומותיה תלונותי (מנח' קנא' ל"ז מפ"ס 9). — ובפרט בהגיון: ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו (מלות הגיון ז). הנה כל תנועה בעלת תבליט ואם שנאמר שהוא לא יועיל כי אם החפוש לכדוה חפוש לא יתבאר בו מבוקש מושכל כמופת

¹ כך בחית חרוקה לפי הכתיב בספרא י אחרי החית, וכן ע"פ ההברה הרגילה. בקטע כ"י משנ' מנקה (REJ 1887, Avril 274) חִפּוּשִׁית, ח פתוחה, במשנ' מנקה' נדפ' ליוורנ' חִפּוּשִׁית. בערב' ח'נפּשׁ, ח'נפּשׁ, ח'נפּשׁ א, רק למין השחור, לשאר המינים ג'על ב). בארמ' חִפּוּשִׁית, בסורית חפשושתא, ולא נתברר מקורו, יש גו'רים השם הזה מן חפּשׁ, במשנ' בקש, מפני שהיא כמו מחפשת תמיד, אך לפי זה צריך לקרוא בשין שמאלית, והתברר המקובלה היא בשין, וכך גם לפי הערב' שהיא בלשון זו בשין, בנהוג. —² גוף המשל בארמ': מה ילדת חִפּוּשִׁית ה' קרוצי' בישי מינה.

בעסק כל יום בשר והמר מאה וזוים באדמה כל יום מלח וחפורית¹ (ינמ' סג.).

חִפּוּרִית², ש"ג, מ"ר חִפּוּרִית, — פסלת הדגן, כמו זגן וכדומה: בא בן לוי אצלך אם נתת לו מן

ער שלא הביאה שלישי. ע"כ, וכן רשב"ם (כ"כ סס): שחת הנית להן ונעשו אחרי בן שובלי. ע"כ, וכן נראה מלשון הרמב"ם בהלכותיו שתרגם חפורה והוו שובלי: כגון כרמל שנעשו שבלים (נהל' ג ד), ולא נתברר מקור מלה זו. י' לוי אמר שכמו שחת משמש גם במשנ' שוהה וגם במשנ' מה שיעולה מהורע בראשיתו בן משמש גם השרש חפר בשתי משמעות אלה, והביא גם דמיון מערב' שאומרים חאפורה א במשנ' תחלת דבר. אך כבר דחה כל זה פלישר בהערותיו, אבל גם השערות של פלישר כי חפורה הוא סרוס מן חרופה, מערב' ח'רפ b) במשנ' חלש — דחוקה, בי עקר שמוש של ח'רפ הוא לקיטת הפרות בסוף הקיץ. והנה בערב' אין למלה זו חבר לפי צרוף האותיות, אבל עצם המושג הזה, ר"ל העשב הרך שצמח מהורע של השעורה ועוד לא נעשה לשבלים ונקצר כשהוא ירוק למאכל לבהמה, ישנו גם בערב' ושמו קציל c), מן קצל d) שר"ל תתך: אלקציל והוא אלשעיר יג' אחציר לעלפ אלרואב א' למלכת). ובערב': הקציל והוא שעורה שיקצרוהו ירוק לספא לחבהמות. ומשק' אחר מזה השרש בעצמו, קצל וקצאלה e) שמשמש במשנ' פסלת מן הבר, מהדגן, ואמר אללחיאני: קצאל אלשעאם מא יח'רג' מנה פירמי בה ת'מ יראש אלח'אניה וד'לכ אר'א כאן אנ'ל מן אלח'ראב ואלדקאק קלילא, ע"כ, ובעברית: קצאל הדגן הוא מה שיצא ממנו ויושלך ואח"כ יודש פעם שנית והוא כשהיה קל מעט מעפר ואבק, וכן אלקצל, ואמרו עוד: אלקצל פי אלשעאם מל' אלואון, ע"כ, ובערב': הקצל בהדגן הוא כמו ה'ג'ים, וכבר אמר המשורר: קד ע'רבלת וברבלת מן אלקצל, ע"כ, ר"ל כבר נפה וכבר מן הקצל, ואמר אלפרא וז"ל: פי אלשעאם קצל וזואן וע'פי מנקיז וכל הד'א ממא יח'רג' מנה וירמי בה, ע"כ, ובערב': בהדגן יש קצל וזון ומוץ וכל זה ממה שיצא ממנו ויושלך בו, ע"כ. — מכל והנראה כי שני המשקלים קציל וקצל וקצאלה משמשים בשני המושגים של שחת ושל פסלת הדגן בעין זון. והנה לא באה המלה חפורה בתוך סגנון עברי, אך צורתה עברית, ורגלים לדבר כי גם אצל היהודים שמשו שני משקלים חפורה וחפורית האחת במשנ' שחת והשנית במשנ' פסלת דגן וכדומה, ועי' חפורית. —¹ גוף המשל בארמ': מאה זווי בעיסקא כל יומא בשדא וחמרא מאה זווי בארעא מילחא וחפורית.

² עי' למעלה בהערה לערך חפורה, והנה הערך פרש חפורית כמו חפורה, אך מהענין נראה שכאן הכונה למין נדוע של דגן, וכבר פרש כך יסמרו.

(a) حَفِشٌ حَفِشٌ حَفِشٌ

(a) حافره (b) حَرْفٌ (c) قَصِيلٌ (d) قَصِيلٌ (e) قَصَلٌ قَصَا آة

אִי־חֶפֶז (א) פֶּסַע, עַתָּה יִחְפֹּז, יִחְפֹּז, חֶפְזוֹ, חֶפְזוֹ, חֶפְזוֹ — אִי
לעשות דבר במהירות גדולה מפני כלה פתאומית,

מפני פחד, bestürzt eilen; s'effaroucher, agir : avec précipitation; act with haste a. fright

שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם
אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תִּחְפְּזוּ ואל תעריצו
מפניהם (דבר' כ ג). וליוונתן בן שאול בן נבה רגלים
בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מזורעאל
ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנס ויפל ויפסח (ש"ב
ד ז). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יחפֹז יבטח בייניח
ירדן אל פיהו (איוב כג). — ובמשמ' בלבול הדעת

ומהירות ההחלטה מפני תמהון : ואני אמרתי בחפזי
נגרשתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי
אליך (תסל' לא כג). אני אמרתי בחפזי כל האדם כוב
(שס קיו יא). — ואמר המשורר : צופך בוי, אל תִּחְפְּזוּ.

אל תרגיו, חפצך חוי, יום תעלו, תוך ביתי (ר"מ דרעי
הקרא' א עב, לקו"פ ס). — ומק', ואמר חפיתן : הנאווה
הוצאת מאסור ככל, ושכמה הוסר מעניו סבל, וז
תנין מנאן ומנבל, חפזו אחריה להשחית ולחבל (וולר
ז' ססת, אותיות), — (ב) פֶּסַע, חֶפְזוֹ אותו, קֶסֶם עליו

פתאם והבהילו ובלבלו : שהיה דברו לוחץ ודחוף
(השש' לריכ"ג, נחץ). ושרת מקום תפלה ודברים

החפזים אותו וכוננת הלב (רמב"ם תפלה ד
א). דברים החפזים אותו כיצד אם היה צריך

לנקבו לא יחפלל (שס י). המקרים המזיקים בדם
אותם שראוי שיכוון אליהם בשיחפזו מאד (פרקי

מסס ת). — ג) בִּדְקֻקָּה, חֶפְזוֹ את האות, קראה
קריאה מחירה ודחופה אל שלאחריה : ואשר בא על

התכונה הראשונה ולא שינתה אותו התכונה השנית
בנקוד אלא בדבור בן שהוא נפרד בצרי וסמוך

בסגול ואפשר שימשכחו הטעם כמו בן יאיר והוא
על תכונתו הראשונה בסגול ואפשר שיחפזו

הטעם (כמו בן אתר שהוא בצירי¹) (כוזרי כ פ). —
ד) חֶפְזוֹ זנבו וכדומה, הניעו במהירות גדולה : עת

כארי ביער נוהם בעברתו שואג לשרף יחפזו²
וגבו וכמו דם יאדימו עיניו מורי פחד (רמב"ל, לישר'

תסל', רכס ותרגית א). — נַעַץ, נַחֲפֹז, — כמו קל : וילך שאול מצד ההר מזה

¹ כך צריך להשלים שם לפי הגוף הערבי וגם
בגוף הערבי השתמש ר"י הלוי בהמלה הערבית חפִּי

במשמ' זו. — ² לפי פרוש המפרשים סליצת אייב
יחפץ זנבו (מ י), שהוא כמו יחפז.

(כל מלאכ' סגיון, סקס). ואח"כ אמר הכל הכל להראות
ולפרסם ראית החפוש ר"ל כי בחפשו כל פרטי

מעשי בני האדם אחד אחד והעמל במ נמצא הכל
(סקד' מלמ' סתלמיד'). והיותנו מאמתים שהוא צודק

בכל עת ובכל חומר לא יגיע לנו בחפוש כי
החפוש כל זמן שלא נדע בבירור שהוא כלל

הבורים רבים לא יתאמת ונצטרך בזה המשפט (אמונס
רמס ד כ). והנה שכל גשם מוחש פועל או מתפעל

זה מבואר בחפוש (כ"ח קרסקס, אור ס' א. א). אל
תראו עצמכם חוקרים ושפפאת החפוש באתם

לזה (כ"י אכרנאל, סופט', ענין שמעון). וביאר ארסטו
זה בחפוש הדברים ההיום שכלם יתהוו מההפך

אבל השמים אין בהם הפך (סוף, מפע' ס' ס. א).
ובן בעל חכמת הגימטריאה אין לו לבאר או להוכיח

דבר בלתי מצטרף אל מלאכתו וכן בכלם כאשר יתבאר
בחפוש אמנס ההלצה אפשר לה וכו' (נופת לופס

א. א). שאחרי שהתבאר בחפוש שבכל מין מהנמצאות
יעלה הדבר אל נמצא אחד במספר שהוא התחלה

לאותו המין ראוי שיהיה זה ג"כ במאמר העצם
(ספורנו, אור עמים, כתי גס). ההקדמה הגדולה תתבאר

על צד החפוש בדברים הנצחיים (זכות אלס ס).

יִחְפֹּזִי, ת"ו, לנק' חפושית, — בחגיון, מטבע החפוש;
וואת ההקדמה ביארה אריסטו בתכלית הביאור

וכו' והביאור שעשה שם הוא ביאור חפוש מופתי
(שס טוב, מו"ב, סקד' ט). והמופת שהביא שהגלגל

יש לו גפש אינו מופתי כי הוא ביאור חפוש ליקחו
מב"ס (סוף, שס כ ד). כי הנה בעלי החדוש יאמרו

למענה הראשונה שהיא הקש חפוש ולא יתן
האמת על כל פנים ויצטרך המקיש לחפש כל החלקים וכו'

הנה אם כן הקש החפוש הזה אשר עשה ארסטו
לבאר שלא יתהוו הדבר כי אם מדבר וכו' אינו

ממה שראוי לסמוך עליו (כ"י אכרנאל, מפע' ס' ד ג).
מתוך דברי ארסטו עשו מפרשי ספריו טענות לקיומה

הטענה האחת היא חפושית כי חפשו כל פרטי
ההיום עצמים היו או מקרים וראו שכל אחד מהם

בשיתתהוה יתהוו מדבר ולא מהעדר (שס).

חפז¹, ממנו חפז, חפזון, חפֹז, יחפֹז, יחפֹז, יחפִּיהו.

¹ בערב' חפז א, ובפרט ופז ב).

א) حَفَزَ (b) وَفَزَ

חפזת

— פֶּט', חֲפֹז, — כְּמוֹ נִחֲפֹז : שָׂרֵם חֲמִצָּה חֲרָרָה חֲפֹז
לְצֵאת כְּבִישׁוֹר, יִצְאוּ לֶקֶן רֵיחַ דּוֹד רַךְ לְתִשׁוֹר (כ"א)
קִלִּיר, יוֹלֵךְ בַּ פֶּסַח, אֲסִירִים).

— כֶּסֶף, הַחֲפִיז, — הַחֲפִיז אוֹתוֹ, עָשָׂה שִׁחְפוֹ, שִׁיבַהֲלִי:
בֹּתֵן אִימֹת, מִחֲפִיז אִמֹת, נֹסֵמוּ בִּזְמָנוֹת, מְקוֹל בֹּךְ שׁוֹמֵר
(מוֹסֵף אַ רִּבִּי, אֲשֶׁר לִדֵּי).

יִחְזֶקֶל, שָׁנָה, כִּנֵּי חֲמוּזִי, — כִּמּוּ חָפֶז: שִׁישׁ רֵאֵל בְּגִלּוֹת
וְעַם כָּל הַחֲפֶז וְצִרְחוֹתָיו תְּמִיד אוֹמְרִים אֶל
הָאוֹמוֹת הַמְּשׁוֹלֹת עֲלֵיהֶם לַעֲנִין אֲמוֹנוֹתֵיהֶם וְדַתֵּיהֶם
כָּל הָאָדָם בְּזוּב (ר"י) אֲכַרְכְּנָאֵל, וְזֶה פֶסֶק עַל הַקִּדָּה, (הַחֲנִיָּה).

תַּחֲפוֹ, שֵׁם מִלֵּךְ חֲפוּיִם, — סִפֵּס מִן חֲפֹז: יֵעָה הַשּׁוּר־
וַיִּגְדּוּ בַּחֲפֹזִים, יִצֵּר מִלֵּה רֹאשׁ מִירוּחַ (ר"ל)
קֹלֶה, אֲשִׁישֶׁת, קוֹנֵט' הַפִּיט' (י), אוֹי אַרְבַּעָה וְאוֹסִיף לוֹ
לְבָל וְזו פְּרוּשָׁה אוֹ רְבִיעַ בַּחֲפֹזִים, וַיִּלֵּךְ לוֹ וַיִּקַּח
הַרְבִּיעִים וַיִּקְנֶה בָם לֵאחֹת מֵאוּחוּיִם (וַיִּחְמַלֵּן כֵּן שְׁלֹמֶה,
חִידָה, JQR April 1899, 369). — וּמִי': כִּי זֶה מִשָּׁה
הָאִישׁ, חֲפֹז לְשׁוֹן הוּא שְׁאִפְּלוֹ בְּדַבָּר שְׁאִינֻ בּוֹכָה
הַמְדַּבֵּר וַיִּמְרוּ עָלָיו זֶה (חֲקוּנִי, תַּחֲלָ לֵךְ אֵל).

חֲפוּן, ט"ו, — מהירות גדולה מפני רגש של מורא ובהלה, ängstliche Hast; précipitation great hurry; זככה תאכלו אותו (את הפסח) מתניכם הגרים נעליכם ברגליכם ומסלכם בידכם ואכלתם אותו בחֲפוּן פסח הוא לוי' (שמות יא יא). שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחֲפוּן יצאת מארץ מצרים (דבר' יז ג). כי לא בחֲפוּן תצאו ובטוסה לא תלכו כי הלך לפניכם יי' (שם נב יב). — ואמר הפישן. הבית הראשון יצחק אוי כי בחֲפוּן, לדבר ה' נרעבה כבלי מזון (קו' לת"כ, אנטו). ולמה אכילת חמץ לשש שעות, וזר לח פו ון שכינה להעביר גזרות רעות (יוזר טסה"ג, אין ערוך). — ואמר המשורר: ויאכל בח פו ון, בלי ברבת מזון, ולא ימצא רוון, בעניו כפרים (ראכ"ט, מלחם בקושים). בח פו ון בדרך הלכו סגלה, ובלחם משנה אל סודו גלה (סוף, בין שנת ומועד). — ובדקדוק: הטעמים אשר יקראו בהם המקרא מציירין בהם במקום ההפסח והסמוך ומפריד מקום השאלה מן התשובה והתחלתה מן ההגדה וה ח פ ו ון (1) מן הכתוב והצווי מן הבקשה (מורי כ עב).

חֲפֹזָה, ט"ז, — כמו חֶפֶז, מהירות חזקה: ואם לא
 יהיה שם חֲפֹזָה חזקה אך כשוהיה טפה טפה

(¹) בגוף הערבי ואלחפזו.

דוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נתפז ללכת מפצו
שאלו (ש"א כג כו). המה ראו כן תמהו ונכללו נתפזו
רעדה אחותם שם חיל כילודה (תה"י מח וי). —
ובחשאלה לדברים לא בע"ח במליצה: התהום כלבוש כסיתו
על הרים יעמדו מים מן גערתיך ינוסון מן קול רעמך
יתפזון ועלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם
(תה"י קד ויח). — ובמשמ' *נבהל מאד : פעם אחת
נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והיה סבור
שהוא גוי נתן לפניו בשר חזיר ובו אמר לו זו שאכלת
של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו עשרותיו ונבהל
ונתפז אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר
חזיר (מד"ר כמד"כ). — ואמר הפיטן אדות המלאכים :
ובשופר גדול יתקע, וקול דממה דקה ישמע, ומלאכים
יתפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין,
לפקוד על צבא מרום ברין (מוס"א ר"ה, ונתנס תקפ).
— ובמשמ' "נמחר ונדחק : כשראה זה שלקח באחרונה
נתפז לקנות והיה בסוף היום שחוקתו שהוא
שוחט עתה (רמב"ם שמיט' יכ עו). היתה נתפזת
ללכת לבית אביה (סו"א, קרנן פסח ב). אחרי שכתבתי
בנתפז ומרוצה מצאתי תשובת הרשב"א (שו"ת
גיטין זא"כ ט). בדמיון משה מצרה וחרדה לכליון
חרין נתפזת ללכת הלך וזוועקה אל המלך (נוסף
לפוס"ט יג). כן דרך כל אדם לכפול דבורו כשהוא
נתפז לשאול דבר (חזקוני, תולדות כס כט). המבוהלין
ונתפזים בדיעתן והמשתגעים ביותר הרי אלו
בכלל השוטים (טור, עדות לס יא). — והדבר נתפז,
חזין, שצריך למחר לעשותו : ולענין למשים גראין
הדברים שלבו של אדם כהול עליהן כדליקה שהרי
הצלתן נתפזת אפילו בלא איסור שבת (ר"ע על
כ"י"ף, שנת סו). — ובדקדוק, "אות נתפזת, הגייה
במחירות : ואם תפול ואו העטוף על אות נחה גרית
תקרא אלף נתפזת [אלף מקובץ] כמו וקראתם
(סדקמה, שער יח). ואם יהיה הנח הנראה יוד תרפה
היוד ותונע הואו בשבר לחורות על יוד תרפה והיה
העקר הואו להיות נתפזת (סס). ואם תפול ואו
העטוף על ב"מ"ף נעה באיוו תנועה שתהיה תקרא הואו
ההיא אלף נתפזת כאמרו ומלאו פני תכל (סס).
— פ"י, "הפז, — בדקדוק, כמו תפז משמ' ג : ואם יהיה
במקום הנח הנראה הוה אות גרונית נעה בשבא
ופתח יהפך הקבוץ פתחה בעבור שהמבטא בו בקבוץ
קשה עליהם כאשר נאמר ואכלהו ויכלהו המשמש
לחפז ולקבץ כמו ורגמחו (סדקמה, שער יח).

ותחיה בעונות או ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (קלון ג ס א ד).

יִתְפִּיזוֹת, ש"ג, — כמו תִּפְּזוֹת: אבל ראוי שתמהר מיד בשיחוש בחוק הרעפה ובחפזות הקורם שיפול הכת (קלון ג ס א ד).

יִתְפִּיזוֹת, ש"ג, — שפ"ס מן תִּפְּזוֹ: ראש (הפסוק) השני הוא ספור מבת הניסה זה חפז זה הנוכרות בפסוק הראשון (כ"ג א"ת, יקו המים כ).

יִתְפִּיזוֹת, ש"ג, — מטמא קמן מהוצי לולב, Besen balai; broom: גול לולב והפריד עליו קנה העלים גול עלים ועשאן חופייה קנה (רמב"ם, גול ואכל' ב יד).

יִתְפִּיזוֹת, ש"ג, — שפ"ס מן תִּפְּזוֹ: חפית פנים (רש"י ב"ק פו:).

***תְּפִינָה**, ש"ג, — שפ"ס מן תִּפְּנָה: והעלוהו (את הכהן הגדול) ברת אבטינס וכו' ללמדו חפיה ינה יומ' יט.). מהו שיעשה מרה לחפיה (שס מו:), חפן ומת מהו שייכנס אחר בחפיה ינה ינה (שס מט.). שיש כהן חפיה ינה ינה גדולה ויש שחפיה ינה ינה מועטת (מתנ' ויערי עו:), — ואמר הפישן: קדוש כהנים ללמוד ולעשות יציקה ובלילה ופיתיה ותְּפִינָה החמורה (אזכר' ר"י ברלוגי, אמס:).

***תְּפִיסָה**, ש"ג, — ענין כיס עשו עור ובדומה לשמור בו גירות ובדומה, Portefeuille: מצאו (את הגט) בחפיה או בדלוסקמא (ניט' ג ג). מצא בחפיה (ש) או בדלוסקמא חכריך של שמרות או אנורה של שמרות (כ"מ א ת). מל מלמעלה (של המן) ושל מלמטה ודומה כמו שמונה בחפיה (ש) (יומ' עה:).

***תְּפִיפָה**, ש"ג, מ"ר תְּפִיפוֹת, — שפ"ס מן ב.תִּפְּפָה, תְּפִיפָה הראש בחכרך ובדבר מנקה, במיני ב'רית ובדומה, Kopfwäsche; shampooing: כל מעשיה (של בת כהן) כשהרה חוץ מהחפיה (של המן) (תוספתא מע"ט ג א). (עורא) תיקן חפיה (ב"ק פכ:).

⁽¹⁾ בארמ' חופיא (כ"ק לו:), ונתן לה רמב"ם צורה עברית.

⁽²⁾ ואמרו בגמ' שם (כ:): מאי חפיה אמר רבה בר בר תנה חמת קמנה ע"כ. ואמרו עוד: הוא אומר בחפיה והיא אומרת בחפיה ינתן לו מאי פועמא מידע ידעה וכל מה דאית ליה בחפיה הוא דמנה ליה (שס כח:). — ⁽²⁾ כך בכ"מ מ' וכן גרסת הערוך, ובנוסח' קופסא.

ר"ל שתהא האשה ח'פפת ראשה קדם טכילה. טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (ניד' סו:). תיבך לחפיה טבילה (שס סת). פשתן ראוי לחפיה (ש) בשות ראוי לשכר (סלכ' פסוק' לר"י גלון, מועד). ובי בעלי חפיה חן לסוכן שמן (רש"י כתוב' יו:). שכל שעה עוסקת בחפיה נופה ושערה ותבוא עליה ברכה (תוספ' ניד' סת). — ובכלל יחכך הגוף ושפשופו ביד בשעת רחיצה במרחץ וכדומה: האברים החלושים בעת הבריאות ראוי שיחופפו יותר ממה שתחפף שאר האברים וכ"ש החפיה היבשה ודרך החפיה הזאת בעתות המנוחה שמונעת חרוש הכאבים באותן האברים החלושים (פרקי משס ת). והחמישי מחלקי המרחץ החפיה והיא בלי ספק מחממת (תרג' גליוס, כ"י פרו:), ועוד מין החפיה מה שהיא שעירה כלומר בחתיכות בגד שעירות והיא תמשוך הדם אל החוץ מהר וממנה חלקה כלומר בכף או בחתיכות בגד רבות (קלון א ג נ ד). וגם יעשו בתחבושותיהם ומשקיהם הרפואות המגבחות הפותחות וכו' גפרית וסחיתת קשואי חמור וכו' וקצף הים וזה וכו' ויוצא בהם יאות לחפיהם במרחץ (שס ג יד ד יא). — ושפשוף בהאצבעות במקום כאב: ראוי שתכניס האומנת אצבעה בפיו (של הילד) בעת שיתחיל כאב צמיחת השיניים ותחפף חכביו חפיה טובה כדי שתזול הלחות (קלון ג י:).

***תְּפִיפָה**, ש"ג, מ"ר תְּפִיפוֹת, — שפ"ס מן א.תִּפְּפָה: כל חפיהות לא יהיו אלא בחלקו של בנימין (זכח' קיח:).

***תְּפִיפָה**, ש"ג, — שפ"ס מן תִּפְּפָה: בג' לשונות של חכה חכב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיה (מד"ר כראש' פ). שאם היתה בריאת העולם וחיותו לתועלתו יתברך היה מקום לאלה הטענות אבל אחרי שתתבאר היותה על צד החפיה וההטבה יהיה זה מיוחד לרצונו בלבד (ר"י אכרנחל, מפע' ס' ו כ). — ובהשאלה: תועלתה (של המרה) השתורה) לעורר החפיה באצטומבא (ר"י פמדין, כית מגדל עוז לו:).

***תְּפִיפָה**, ש"ג, — שפ"ס מן תִּפְּפָה: כגנות שניתנו לחפירה (יוס' כ"ג נ יד:). אחד הבור ואחר

⁽¹⁾ בגמ' בסגנון ארמי: כיתנא חזי לחפיה כשותא חזא לשיכרא (מו"ק יב:).

והשמים הם החופפים את הארץ ומקיפים אותה משש דוחותיה כלומר מלמעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור (יכו"ע) לר"י וישראל כ (ח). שני נגלים יש לחמה שהם חופפים את הארץ ומקיפים אותה מכל עבריה (סג ג). שהיותר פנימית (שבקלפות) הוא מות. והחופף עליו הוא קליפה הגרוע ממנו (מהר"ן, ע"ת, סי' א"ק א ג). יום ראשון ויום שני מימי היצירה עמדה הארץ כלה טבועה בים איקונום שהוא הים הגדול והיה חופף ומקיף אותה משש קצותיה (מ' אלדכי, ג"א כ ח). — ובהנדה, הצלעות חופפות זוית: ודע כי על צלעי אב ובנו יאמר כי הם חופפים זויות בטמנו (יכו"ע) לר"י וישראל ח (ד). — ופעול 'חפף': העגש באפוף, ושם היות חפוף, הועילו לב כפוף, בקול כפיפת שופר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אשא דע'). ויובנו לחופה החפופה הנעימית (מדר"ג, הו' שטנר, דעות לפ' וישראל).

— מוס', 'חופף, כי' מחופף, — כמו הקל וביחס הפעול: כדי לשלם שבר שעבוד חמר ולבנים, חופפתם בטלול שבעת עננים, מעלה ומטה ומארבע רוחות נגונים (יולר) אחרון פסח, אמן). אל קרא ביום עברה למספר בשמים, ומלאכים במדבובים מחופפים בכנפים (קני' לת"כ, שאי קינה). שמו גודע בטוב משא ומתן ומבין הוא לארבעה פרקים, ולו משרה ומוסר וענוה ותוכחות בפיו במה מתוקים, ועל זאת מלאכי הן חופפות והן ערבו לו לשמרו מנוקים, לדעתו מאסה נפשו ברשע ומדות האמת אצלו תשוקים (רס"ג גן יוסף, אשר נטה). — ועם על: ובמו עץ פרי עלי סרק מחפים, כן ישרים עלי רשעים מחופפים (יולר) א סכות, אקסה). — ואמר המשורר: אֶחָפֵף עַל יְלָדֵי תַעֲנוּגִיךָ, וְשִׁאִי בְחִיקְךָ אֶת עוֹלָלֶיךָ (ר"י הלוי, שער מה מליל). בו קורות העולם נבוכים מחופפים עליך במסבם (אנר' המוסר לר"ש אלעמי). והשאלה מלפני האל המחופף עליו ומציץ בו (ידע' הפניני, פי' תהי' יד). שהאדם במתכונת גופו ואבריו וגשמתו האלהית אשר תחופף עליו יהיה דוגמת עולם העליון (מנח' קנח' לר"י מסימא 34). — ובמשמ' הקיף: נגלל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו (מנוס"מ ג ג ס). — ובמשמ' גשמית: על גזוליו ירחף אינו מכבד עצמו עליהם אלא מחופף גועה ואינו גועה (רס"י דכר' לג יא). והיא (הריאה) מחופפת על הלב אצל צדדיו ומרחפת עליו תמיד (ר"י עקיני ספ' מוסר, ככר 44). שהאצטומכה היא מחופפת

שמותם מיבאל על הארזלים צפניה על האישים חפניאל על בני האלהים עוויאל על המלאכים וכו' (כרית מנוחה ג). חפניאל (במנוחה) על בני האלהים עוויאל על המלאכים חשאל על החשכלים (עמס"מ, עולם היליר' ח). מלאכים ושרם עוויאל בני האלקים ושרם חפניאל אישים ושרם צפניה (פתחי חכמ' לרמח"ל, מחלק' הענפים).

א. חֶפֶף¹, ממנו א. חֶפֶף, חֶפֶף, ב. *חֶפֶף.

א. חֶפֶף, פ"י, כי' חֶפֶף, — חֶפֶף עליו, כֶּפֶף עליו, עשה עליו בעין חֶפֶף להיות לו למחסה ולמגן, beschirmen; couvrir, protéger; to protect לבנימן אמר ידיר יי' ישכן לבטח עליו חֶפֶף עליו כל היום (דכר' לג יב). — ואמר המשורר: אני יושבת אהלים, אשר נטיו כנחלים, בגנות נטועים ואהלים, יפו פעמי בנעלים, גודודי בעדר הרחלים, ברכבות קדש נדגלים, נדגלים ימנים ושמאלים, חֶפֶף עלי. כצללים (ר"י הלוי, יולר' אל). חופפו העננים, על דבור בן מונים, גם ילדיו ברות, נהיו יום עברות (סוף, יסמו טוטנס). דגל אחבה חֶפֶף סביבך, כאשר תרחקי סעדי לבבך (סוף, יונה ח'ד). — ואמר הפייטן: דתך הנחלתם תתה למו שם יזר הם עמך וגזלתך ועלימו חפוף בחמלתך (סליח' ער"ה, וכשחטאו). — ובהשאלה בדבור רחוני, ואמר המליץ: יעווב (שמואל) ביד בן קיש שבט מלכות עמהו אך במסתרם רוח החווה חופפת על ישרון ותפלתו לאל בעדם נמלצה (שלוס כסין, כי' דוד ט). — ומצוי בספרות המאוחרת במשמ' העקרית, גם עם פעול אחריו: והעור שעל הצלעות. הוחופפין את הלב (ר"י עקיני, סה"מ, ככר 169). — ועם על: והנה איש ראיתי מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, וכו' ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת, במתלכו מביט אליה, חופף בבגדו עליה, מתבונן לבונן מליה (ספ' המוסר לר"י אל' אהרי מם). ודע כי האור הזה אינו דבוק ונוגע בפנים עצמם אבל חופף וסוכך עליהם (מהר"ן, ע"ת, סי' א"ק ד ח). גשמתו של יעקב אע"ה לא נשארה ערומה אפילו שעה אחת אלא הלבוש חופף על גשמתו תמיד (שנט מוסר לט). — ובמשמ' הקיף: והנה רכב מלכה וגאולה, יורד לסיני מרום ובלה, וחיל מלאכים חֶפֶף לחילה, ששים גבורים סביב לה (ר"י הלוי, יולר' חכמי).

¹ (בערב' חפא a) במשמ' הקיף דבר מכל צד.

ראשו (שס). ו ת ח ו פ ף עצמה בנתה זכו' (התרומס' נדס ג). — וכל' הגוף, בירים וכדומה; ועוקרים את הפשתה מפני שהיא ראויה ל ח פ ו ף בה במועד (רמב"ם יו"ט ט). וראוי שיפשטה ח פ ו ף אבריו ח פ ו פ י ם אחר החפיפה פשוט חוק (קאטן א ג כ ד). — וכלים לנקותם; דאסור לחוף כלי כסף במלח בשבת לפי שהמלח נמחה כ ש ו פ ף בחוקה (מרדכי שנת שכ"ח). ואין ח ו פ פ י ן כלים במלח בשבת לפי שהמלח נמחה כ ש ו פ ף בחוקה (חמד' הימים א יד). — ובהשאלה: גלים (של הים) באים בועף עד תחומם ובאשר רואים חותם בוראם מיד ח ו פ פ י ם ושבים למקומם (ר"ד הכנלי אלמקמר כפ"ס' ילר' לר"י נללוני). — יזבמו פ"ע, חָף בדבר, יחָף יחָפו, נגע בדבר גגיעה חוקה: אבנים יוצאות מן הקיר בזווים כדי שלא יחופו ויחככו הבהמות ובני אדם העוברים ובאין בקיר ויהרסוהו (ר"ח שנת ו). — ועי' חָף.

— פֶּע, חֶפֶף, — חָפֵף וגרד, למשל מכה וכדומה: אחת ממניי שחין והמיד צריך בעלה לחכך אותה ו ל ח פ ף אותה (ערוך, ערך חף). אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים ושיחפפו ויטבלו במי מקוה (תש"ו הסמכ"ס, טעם זק"ל עד). וכן מה שצוינו ל ח פ ף ברחיצת המרחץ (קאטן ד ז ג ז). נצוה החולה להשתקע במים החמים הישרים וישב בהם ישר שהיה צואר המקוה נוטה למטה ו י ח פ ף סביב הערוה בידו (מ' אלדני, ש"א ד).

— פֶּע, חֶפֶף יחָפֵף: ואם יובש כמו שיקרה למי ש י ח ו פ ף גופו חפיפה יבשה (תרג' גליוס, כ"י פריי). — פֶּע, חֶפֶף יחָפֵף: וראוי ש י ח ו פ ף קודם המרחץ חפיפה בין הרכות והשעירות (קאטן א ג ד ד). וראוי שיעשה החפיפה בקצת העתים בקיצום ונושרי ו י ח ו פ ף בהם חפיפה חוקה (שס ג י א ל). האברים החלולים בעת הבריאות ראוי ש י ח ו פ ף יותר ממה שתחפף שאר האברים (פדקי משה ח).

— סֶתסו, חֶתְחֶפֶף, — התחכך: (סבת הרעם היא) עננים מ ת ח ו פ פ י ן ומתחככין ונשמע הקול (רש"י נצ"ל טו).

ה. חֶפֶף¹, ממנו ג. חֶפֶף.

ג. חֶפֶף, פֶּע, — חָפֵף על הדבר, דאג והצטער והשתוקק מאד, besorgt sein; être soucieux; be anxious to: ורצוה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנס בחלקו של בנימין ובה מזבח בגויה והיה בנימין

¹ אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' בהערה לקמן.

על המאכל וכובשת ועוצרת אותו (מ' אלדני, ש"א ד). — סֶתסו, חֶתְחֶפֶף, — התכבסה, למחסה: וינה מ ת ח ו פ פ ת בכנפיה וניצרה (שכל טוב, בראש' כס יח). האשה שהיא חברתו והבית שהוא דירתו ובו מ ת ח ו פ פ ה ושדהו שממנו חיותו תבואת שנתו ונכלל בו כרמו וזיתו וכל דבר הנאכל בפה (אשכ' ספער, ר"י הדסי סכד).

ב. חֶפֶף¹, ממנו ב. חֶפֶף, א. חֶפֶפֶה, חֶפֶפֶית, וי"א נם חֶפֶף, חָף.

ב. חֶפֶף, פֶּע, כינ' חָף, חֶפֶה, חֶפֶת, וגם חֶפֶף, חֶפֶפֶת, עת' יחָף, וגם יחָפֶף, לחָפֶף — חָפֵף ושפֶף, ובפרט רחץ את ראשו בדבר מנקה ומטהר, במיני ברית וכדומה, abreiben, reinigen (d. Kopf); frotter, nettoyer (la tête) te rub, cleans (one's head): נויר ח ו פ ף ומפספס אבל לא סורק רבי ישמעאל אומר לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער (מיר ו ג). תילתן של תרומה שחפה בה בת כהן לראשה אין בת ישראל רשאל לחוף אחריה אבל מענגת שערה בשערה (תוספתא מע"ס כ א). תלתן של תרומה שחפה² בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאל לחוף אחריה (שס תרומ' י ד). הגבס למרחץ ממים לו את הצונן ומציננין לו את החמין ח ו פ ף את ראשו בנתר ובמימי רגליים (שס כ"מ יא לב). אין חפין ואין מתגרדין ביום טוב (שס יו"ט י ד). נידה ח ו פ פ ת. וסורקת כהנת אינה ח ו פ פ ת וסורקת (ירוש' פסח' א כו). אותו היום ע"ש היה והלל ח פ ף את ראשו (שנת לא). אם באותו היום שחפה מבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (גדס סו:). אשה לא תחוף לא בנתר ולא בחול (שס). אשה ח ו פ פ ת בערב שבת (שס סו:). אשה מהו ש.ת חוף כלילה ותטבול כלילה (שס). והלא גדול שער ניוול הוא לאדם. שהוא אינו ח ו פ ף ראשו (מד"ר כמד' י). נידה שחפה וטבלה ונמצא עליה דבר חוצץ (הל' פסוק' נידס). שבא (ר' אמי) לפני רבא להראות לו בכור בערב יום טוב והיה (רבא) יושב ו ח ו פ ף

¹ רק בעבר' וארמ' במשמ' זו. ויש מדמים לזה המעל חפּ a) בערב' שמשמש גם במשמ' סרמ השערות. וי"א שמשמש זה נגזר השם חָף, כמו בערב' האפה b), ועי' שרש חוּף.

² ואולי שבוש, וצ"ל שחפה כמו בהמובא לפני זה.

(a) حَفَّ (b) حَافَ

ל ח פ צ ם ננעו, והם לריק יגעו (רשכ"ג, כ"מ). כרכי
 יודעת ח פ צ חמים דעים, את שם יודע ח פ צ
 ומשלמם לרגעים (ר"ה הלוי, כרכי אלולס). — ובמלסופיה,
 "הרצון הפשוט של האלהות: אתה חכם ומחכמתך
 אצלת ח פ צ מזומן" (כפועל ואומן למשוך משך היש
 מן האין בהמשך האור היוצא מן העין (רשכ"ג, כ"מ).
 — דְבַר חֶפֶץ, שיש חפץ לאדם שהיה לו הרבר, דבר
 יקר ואהוב, אבני חֶפֶץ וכדומה: ושמתי כרכי שמשחין
 ושעריך לאבני אקדה וכל גבולך לאבני חֶפֶץ (יגס' נד
 יכ). — ואמר המשורר: ובהוכרם נפצי בחקי חג
 שמחתי, תוסד באבני חפצי, ציון עיר מנותחי (ר"ה הלוי,

שָׁמַר מִה מוֹלִיל). — דְּבַרְיָי תַּפְּץ. דְּבָרִים שֶׁל מַעַם, דְּבָרִי חֲכָמָה: בִּקְשׁ קִהְלַת לִמְצֹא דְבָרֵי תַּפְּץ (קֶסֶל י ב). — *דְּבַר שֶׁל תַּפְּץ: לֵאמֹר שְׂחִיָּה לֵב נְוֹן וְהִרְבִּינוּ עַל כְּתִיבֹו וְהִיא מוֹלִיבֹו בְּשׂוֹק וְהִיא חֲבֵן רֹוּחַ דְּבַר שֶׁל תַּפְּץ וְאוֹמֵר לֵאבִיבֹו קַח לִי זֶה וְהוּא לֹקֵחַ לֹו (פֶּסֶק) דְּר"כ, וְכוּל). — וּמִלִּיצָה וְרִילָה, אֵין תַּפְּץ בּוֹ: נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עֵתָּה הֵיוּ בְּנוֹים בְּכָלִי אֵין תַּפְּץ בּוֹ (סוֹס' ח ת). הַעֲבַב נְבוּחַ נְפִיץ הָאִישׁ חוּה בְּנִינְהוּ אִם כָּלִי אֵין תַּפְּץ בּוֹ מְדוּעַ הוֹמְלוֹ הוּא וּזְרַעוֹ וְהוֹשִׁלְכוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִרְעוּ (יִרְמ' כ ג ח). כִּי שִׁבְרִיתִי אֶת מוֹאֵב בְּכָלִי אֵין תַּפְּץ בּוֹ נָאִם יי' (סֵס מ ח ת). וְלֹא תֵאִירוּ מוֹבְחֵי חֲנָם אֵין לִי תַּפְּץ בְּכֶם אֲמַר יי' (צִבְאוֹת וּמִנְחָה לֹא אֶרְצָה מִיִּדְבָּכֵם (מִלָּא' א י). עַד אֲשֶׁר לֹא יִבְאוּ יְמֵי הָרַעָה וְהַנִּיעוּ שְׁנִים אֲשֶׁר תֵּאֲמַר אֵין לִי בְּהֶם תַּפְּץ (קֶסֶל י ב א). — מִתּוֹן תַּפְּצוּ וּבְדוּמָה, הַמָּקוֹם שֶׁיֵּשׁ לֹו תַּפְּץ לְבוֹא שָׁמָּה: וְיִגְחֵם אֵד מִתּוֹן תַּפְּצֵם (תַּהֲלִי ק ו). — *וּמ"ר: כֹּל הַמִּתְפַּלֵּל וְאֵחָב יוֹצֵא לְדֶרֶךְ הַקֶּבֶ"ה עוֹשֶׂה לֹו תַּפְּצִי (נֵרֵכ' י ד). אֵין אֲצֵל הַבוֹרֵא רִצּוֹן וְלֹא שְׂנָאָה כִּי הוּא נִעְלָה מִכֹּל הַחַפְצִים וּמִכֹּל הַכּוֹזוֹת (כוֹזִי' א ח). וְנִתְחַיִּיבוּ מֵהֶם תְּנוּעוֹת וַחֲפָצִים וּמְדוֹת וְחוּשִׁים (סֵס ל ג). — וְאֲמַר הַפִּיטֵן: לְרֻצּוֹנֵךְ לֹא קִדְמוּ וְאַחֲרוּ, וְעַל תַּפְּצִיךְ לֹא נִסְפּוּ וְחִסְרוּ (סְפִי"ח לִיֹּס ו). — וּבְמִשְׁמ' יְכוֹנָה: וְיִהְיֶה תַּפְּץ בּוֹתָהּ הַתִּרְגוֹן עָלֵי הַעֲתָרְתְּךָ אֵלֵי בְּדָבָרִים וְהַגְבַּרְתְּךָ לְשׁוֹנֵךְ אֵלֵי (סֶשֶׁר"ס לִיכ"ג, רִנָּנ). — וּבְמִשְׁמ' הַנָּאָה וְתוֹעֵלַת: הַתַּפְּץ לְשִׁרֵי בִי תַּעֲצֵק וְאִם בָּעַע בִּי תַחֲם דְּרִכֶּיךָ (אִזּוֹב כ ג). כִּי מֵה תַּפְּצוּ (שֶׁל הָרַשַׁע) בְּבִיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר דְּרָשֵׁיו חֲצִצּוֹ (סֵס כ א ח). — וּבְמִשְׁמ' זָמֵם, מֵה שִׁבְרַעְתּוֹ וּבִחְפָּצוֹ לַעֲשׂוֹת, Vorhaben; plan: אֲמַר לְכוּרֵשׁ רַעִי וְכֹל חֲפָצֵי יִשְׁלֵם (יִסְע' מ ד ח). אֲמַר עֲצִיתִי תִקּוֹם וְכֹל חֲפָצֵי

הצדיק מצמער עליה בכל יום לבולעה שנאמר
(ח ו פ ה) עליו כל היום (מגי' כו.).

***חֶפְפִּית²**. ט"ז, — שחין על חגוף שגורם חבור, Jackausschlag; prurigo : אליהו ז"ל שאל ל' נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שצצים ורמשים בעולמו א"ל לצורך נבראו וכו' וזבוב (מועיל) לצירעה שפשה לעלוקתה נחש לחפפית³ (יחש' דר"ט ע"ג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחר לכסלה ברא שבולל לבתית וכו' יתוש נחשש ונחש לחפפית⁴ ומסמית לעקרב (שנת עז.). שאתו חפפית וחייף עצמו עד שלא נשתייר בו עור שלם (רמ"ם חול' נט.).

אֵי-חַפְּזִין ⁽⁵⁾, מִמֶּנּוּ חָפֶץ, חָפֶץ, חָפְצִיה, חָפְצָה, חָפְצִי,
חָפְצִיות, חָרְפָּה.

[illegible]

(1) גזרו המפרשים פעל זה משני הפעלים הקודמים, וד'ש' מן ב.חפף במשמ' חכך, ואחרים אמרו שהוא מן א.חפף במשמ' כפה, אך בשני המושגים האלה אין דבר שישיתקם מהם בדרך טבעי המשמעה של דאגה וצער, ואעפ"י שבצורה עם השלם לב אמרים בערב' חפ פי צדרי, חרב נע בלבי. והכן בקצתי לו שיש מיוחד, אעפ"י שאין לו במשאר הלשונות אחיות.

(²) מן הפך, במשמ' חבוק. בסור' הפיעתא, מין מורסה.
(³) — ופרש הערוך: פי' אחת ממיני שחין וחמדי צריך
בעלה לחבר אותה ולחפץ אותה. (⁴) — פרש רש"י: מין שחין.
(⁵) רק עברית. בערב' משמש השרש חצץ וחפצ'
וחפצ' (צ' פ' א) משמעותו אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'. רק
השרש חפצ' (ב' ש' א) משמש במשמ' שטר, הוא קצת קרוב
למשמ' חפץ בלשוננו.

(a) حفص حفص حفص (b) حفظ

.Attrib. 113, A. 24, ד"ק (1)

אעשה (שם מו י). יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים (שם מח ד). — ב) עסק, ענין, מעשה¹, Geschäft, affaire; affair, matter: הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו (ישע' נח ג). יראה זרע יאריך ומים וחפץ יי' בידו יצלה (שם נג י). לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת למעט ועת לעקור נסוע (קהל' ג ח-כ). אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה ישם (שם יו). כי לכל חפץ יש עת ומשפט (שם ח ו). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תחמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר (שם ס ו). אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך² ביום קדשי וכו' וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר או תתענג על יי' (ישע' נח יג-יד). איותו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו וה שמונה חפצו ועוסק בחפצו שמים (שנת קיד). כל העושה חפצו קודם שיתפלל באילו בנה כמה (נרנ' יד). אסור לו לאדם לעשות חפצו קודם שיתפלל (שם). אסור לו לאדם שיעשה חפצו קודם שיבדיל (שנת קנ). — ובמשמ' דבר, ממש', Sache, Gegenstand, chose, objet; thing, object: כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא). כי טוב סתרה (של החכמה) מסחר כסף ומהרוץ תבואתה וקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה (שם ג יד-יב). — ומצוי מאד במשמ' זו בזמן מאחר: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (כ"מ ד י). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע (נרנ' ג ח). ברוך שכרא חפץ הוה מה נאה הוא זה (ירוש' נרנ' ו י). למוכר חפץ לחבירו ונמצא שאינו שלו (שם תרומ' ו מד). מעשר שני ש בחפץ זה מחולל על סלע שבכים זה (שם דמאי ז כו). זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה (שנת ס). מדת בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר (גיד' לא). בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ כחוק ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל וישמח וכו' בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה אבל התורה משמרת בעליה וכו' בנוהג

שבעולם אם לוקח חפץ מן השוק שמא יבול לקנות בעליו וכו' (מד"ר שמות לג). הוונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (שם לב). אמר לה (הבעל לאשתו) בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית ומלי אותו ולכי לבית אביך (שם סה"ט, נגילה). הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני ולא היה רוצה להשאיל (תנחומא מלוע' י). לשני אחין שיצא שטר חוב על וקניהם פרע אותו אחד מהם לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתינו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל (מד"ר נמד' יט). אמר לו בעל חפץ לא נתיאשתי אני ממנו (תסו' הגא' שע"ל לב). שהוא תופס בידו ומחפסו לחבירו בחפץ ידוע ומצוי ואומר לו זה תמורת זה (כ"ף כ"מ כו). מותר לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שעמו בתוך ד' אמות (רמב"ם שנת יב יו). כיון שהוציא מקצת חפץ מרשות הרבים קנה (סו'א, מכיר' ד ד). חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו (שם יד). דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני שאני אנוס (שם י ח). שהמוכר חפץ לחבירו במאה דינרין ואמר לו חפץ זה אינו שוה אלא זזו אחד (שם טו יא). ראובן נתן חפץ לשמעון למכור (תסו' הרא"ש עט ח). הקונה יתן כלי להמקנה והוא יקנה לו חפץ שלו חליפי הכלי שהוא נותן לו (טוחומ' קיין קל"ה). — ומ"ר: אם היה בתוכו (של הבית) חפצים (ירוש' סו'א ח כד ד). המעביר חפצים ונמלך עליהם והוציאן (שנת ס). המפנה חפצים מווית לוויית (כתוב' לא). אדם נותן חפצו לכף מאזנים כל זמן שמכביר יורד למטה (גיד' לא). סופו למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתתיר בלא בגד בלא כלי תשמישי הבית ובלא כלום (תנחומא שמיני ז). חפצי הגוי קונים שביתה (תסו' הגא' כו, בית תלמי' ד). ופעמים מנחת בו חפצים שמשוימה בראש (רמב"ם ב"ב פס:). שאין דרך רוב העולם להוציא חפצים מונחין על ראשיהם (רמב"ם שנת יב יד). ואם שמעון הוא סרסור זה חפצים הנמצאים בביתו שהוא רגיל למכרם אינם בחזקת שלו שימשכנם בעל חובו (תסו' הרא"ש עט ח). ונתתי לך תיבה אחת מלאה חפצים וחבשימי' (ש"ע חו"מ, מתנה רמב'). אמר לו הקונה תקנה סודר זה ותקנה חפציך לי לאחר שלשים יום (שם, מקתוממכר קל"ה). — ואמר הפיסן: לא תחמ'ד חפצים הרביתה, תעודה קשר

¹ בערב' שיי' a, מן שיא b) רצה, חפץ, ממש במשמ' זו של דבר, עסק, ממש. — ² במ"א חפצך. —

א) שיי' b) שיי'

ואתה, חכמות בנתה ביתה (זולת א שנו', אגני'),
 ודבר של אכל: בשגדרה אשה ושמע בעלה ואמר לה
 אם תאכלי מ ח פ ן פלוני תהא אסורה מנכסי אכלה
 מאתו. ח ח פ ן ותרי אסורה מנכסיו (ר"ס' כתוב' ז
 גלף:). אם נודמן לך ח פ ן טוב אפילו מאחר בשבת
 התקנינהו לשבת (פסיק' רמ"י כג). העלם שבועה בלא
 העלם ח פ ן כי פת חמין זכור הוא אלא שכה נשבע
 שלא לאכלה (ר"מ שנו' כו). — נקיטת חפץ, אחיות
 דבר קדוש בידו כמו ספר תורה וכדומה בעת השבועה:
 הנשבעין ונוטלין החמירו עליהם לישבע בנקיטת
 ח פ ן (תש' סג', טווח"מ פו כג). כבר ככל ונשבע
 היסט בלא נקיטת ח פ ן ואח"כ הביא עד אחד חזור
 ונשבע דאורייתא בנקיטת חפץ (תש' סרי"ג, הניאס סר"כ
 ר"ס שנו' דייני'). אין בין שבועת הסת לשבועת הדיינין
 אלא נקיטת חפץ שאין הנשבע שבועת הסת אותו
 ספר תורה אלא משיבעין אותו בשם או בכנוי
 בשבועה או באלה (רמ"ס שנו' יא יג). הלוקט נשבע
 כתקנת חכמים בנקיטת ח פ ן (הא, מנכ"י כ ז).
 הדיינין שהשיעו בלא נקיטת ח פ ן (ביד הרי אלו
 מועים וחזיר ונשבע וספר תורה בידו (הא, שנו' לא
 יא). וכל אלו השבועות אע"פ שהן מדברי סופרים הרי
 הן בעין של תורה בנקיטת ח פ ן (הא, טוטן ונטען א כ).

חָפֵץ (³) פֿען, עבר מדב"ע חַפְצִית, נסתר חַפְצָה, נכסף
 חֲפֶזָה, חֲפֶזוֹ, חֲפֶזָּה; עת' יִחְפֹּץ, יִחְפְּץ, אֲחֻץ
 אֲחֻץ, יִחְפֹּץ, יִחְפְּץ, יִחְפְּצוּ, תִּפְּץ — הִפֵּץ בדבר,
 היה לו חֶפֶץ בהדבר, להשיג הדבר, Gefallen haben
 הנער לעשות הדבר (אשר דרשו ממנו בני יעקב) כי
 חֲפֶץ בבת יעקב (בראשׁ לז יט), ויאמר יואב אל המלך
 (שצוהו למקור את העם) ויוסף יי' אלהיך אל העם כהב
 וכזה מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך
 למה תִּפְּץ בדבר הזה (ש"ב כד ג). לא תבוא עוד אל
 המלך כי אם תִּפְּץ בה המלך ונקראה בשם (חסד' ב'
 יד), — וְחָפֵץ בפלוני, במשמ' יש לו חֶפֶץ בטובתו של
 פלוני, בקרבנותו וירידותו של פלוני: אם חֶפֶץ בנו יי' והביא

(¹) בגמ' בארמ': היכי משביעין ליה אמר רב יהודה אמר רב משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה וכו' צריך להתמושי חפצא בידיה (שנו' לת): — (²) בגמ' בארמ': האי דיינא דאשבע ביי' אלהי השמים נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחזור וכו' רחא לא נקיט חפצא בידיה (שנו' לת):

(³) עי' הערה להרשע.

אָטוואַל האַרץ הָזאת וּנְתַנָּה לָנוּ (כִּמְד' יד ת). דִּבְרוּ
אֶל דָּוִד בְּלִשְׁתָּ לְאִמֶּר הִנֵּה חֲפִצִּי בֶן הַמֶּלֶךְ וּבֶל עֲבָדָיו
אֶהְבֹּךְ וְעַתָּה תִּתְחַנֵּן בְּמֶלֶךְ (ש"ה יח כב). וְיִוְהַנֵּן בֶּן
שְׁאוּל חֲפִצִּי כִּדְרוֹ מֵאֵד (סס יט א). מִי אֲשֶׁר חֲפִצִּי בְיוֹאֵב
וּמִי אֲשֶׁר לְדָוִד אַחֲרָיו יוֹאֵב (ש"ב כ יא). וְהִי יִי
אֶלְחִיד בְּרוּךְ אֲשֶׁר חֲפִצִּי בֶן לְתַתָּךְ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל
(מ"א יט). בִּי לֶךְ יִקְרָא חֲפָצִי בָהּ וְלֹאֲרָצֶךְ בְּעוֹלָהּ כִּי
חֲפִצִּי יִי בֶן וְאֲרָצֶךְ תִּכְעַל (יִשַׁע' סב ד). בְּאִמְרָכֶם
כֹּל עֲשֵׂה רַע טוֹב בְּעֵינֵי יִי וּבָהֶם הוּא חֲפִצִּי (מלא'
ג יו). יִתְלַצְנִי כִּי חֲפִצִּי בִּי (תַּסְלִי יח כ). וְיִאֲהַב קָלְלָהּ
וּתְבוֹאָהּ וְלֹא חֲפִצִּי בְּכֹרְכָהּ וּתְרַחֵק מִמֶּנּוּ (סס קט יו).
מִה לַעֲשׂוֹת בְּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חֲפִצִּי בִּיקְרוֹ (אֶסְת' ו
ו). גַּם חֲמָה בָּחֲרוּ בְּדִרְכוּיָהֶם וּבִשְׁקֻצֵּיהֶם נִפְשָׁם חֲפָצָה
(יִשַׁע' סו ג). וְהִיָּה אִם לֹא חֲפָצָה בָּהּ וּשְׁלַחְתָּהּ לְנִפְשָׁהּ
(דִּנְר' כ"א יד). וְאִם כֵּה יֹאמֶר לֹא חֲפָצָה בֶן הַגִּנִּי
יַעֲשֶׂה לִּי כֹאשֶׁר מוֹב בְּעֵינֵי (ש"ב יט כ). כִּי אֲנִי יִי
עֲשֵׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ כִּי בִּאלֹה חֲפָצָה נָאֻם
יִי (יִמ' ט כג). בִּזְאת יִדְעִתִּי כִּי חֲפָצָה בִּי כִּי לֹא
יִדְעֵה אִיבִי עָלַי (תַּסְלִי מ"א י). הַדְרִיכֵנִי בְּנִתּוֹב מִצוֹתֶיךָ
כִּי בּו חֲפָצָה (סס קט ל). כִּי לֹא אֲחָפִץ בְּמוֹת הַמָּת נָאֻם
אֲדֹנָי (יִחוּק' יח לז). לֹא יִחָפֵץ כְּסִיל בְּחִבּוּנָה (מִשְׁלִי יח כ).
לֹא בְּנִבְיֹת הַסּוֹם יִחָפֵץ (תַּסְלִי קמז י). הַגִּנִּי מַעִיר עֲלֵיהֶם
אֵת מִדֵּי אֲשֶׁר כִּסֶּף לֹא יִחַשְׁבוּ וְזֹהַב לֹא יִחַפְצוּ בּו (יִשַׁע'
יג יו). הִנֵּה דָבָר יִי הִיָּה לָהֶם לְהִרְפֶּה לֹא יִחַפְצוּ בּו
(יִרְמ' ו י). — וְעַם לֹא אַחֲרָיו לִפְנֵי פֶעַל אַחֵר, חֲפִצִּי לַעֲשׂוֹת
דָּבָר, הִיָּה לוֹ חֲפִצִּי וְתִשְׁקָה לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר: לוֹ חֲפִצִּי יִי
לְהִמָּיתֵנוּ לֹא לֶקֶח מִדְּרוֹעַ עֲלֵה וּמִגְנָה (סוֹפֵט' יג כג). כִּי
חֲפִצִּי יִי לְהִמָּיתֵם (ש"א כ כס). וְאֵת כָּל חֶשֶׁק שְׁלֵמָה אֲשֶׁר
חֲפִצִּי לַעֲשׂוֹת (מ"א ט ה). וְעַמֵּד וְאִמֶּר לֹא חֲפָצָה לְקַחְתָּהּ
(דִּנְר' כ"ה ט). וְאִם לֹא יִחָפֵץ הָאִישׁ לְקַחְתָּ אֵת יִבְמָתוֹ
(סס ז). וְאִם לֹא יִחָפֵץ לְגָאֵלְךָ וּגְאֻלְחִיד אֲנִי (רוֹת ג יג).
אִם יִחָפֵץ לְרִיב עִמּוֹ לֹא יַעֲנֵנוּ אַחַת מִנִּי אֵלֶּךָ (אִזְחָב ט
ג). לְמִי יִחָפֵץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יִקֵּר וְיִתֵּר מִמֶּנִּי (אֶסְת' ו ו).
בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר חֲפָצָתָם לְבוֹא לְגוֹר שָׁם (יִמ' מ"ב כב).
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהֵי חֲפָצָה (תַּסְלִי מ"ט). — וּבִהַחֲלֹם, בָּלִי
בִּי, אִו לִי: הַחֲפִצִּי יִמְלֵא אֶת יָדוֹ וְיִהְיֶה כְּהֵנִי בְּמוֹת (מ"א
יג לג). תִּנֵּה לִי אֵת כְּרִמְךָ בְּכִסֶּף אוֹ אִם חֲפִצִּי אַתָּה
אֲתָנָה לֶךְ בְּרַם תִּתְחַוִּי (סס כ"א ו). יִי חֲפִצִּי לְמַעַן צִדְקוֹ
יִגְדִּיל תּוֹרָה וְיֹאדִיר (יִשַׁע' מ"ב כ"א). כִּי אַתָּה יִי כֹאשֶׁר
חֲפָצָה עֲשִׂית (יִו"א י יד). לֵב מֶלֶךְ בִּיד יִי עַל כָּל אֲשֶׁר
יִחָפֵץ יִשְׁנוּ (מִשְׁלִי כ"א ה). — וְאִמֶּר בֶּן סִירָא: אִם תִּחַפֵּץ
בֶּן תִּתְחַבֵּם וְאִם תִּשְׁמֵם לִבְךָ תַּעֲרֵם (ב"ס נ"ג ו"ל). — וְעַם

— *הבחה, חפץ ולא חפץ. — זמן. — חמר, חמור וכו'. — חפץ. — חשק, חשק. — בלה, בלה נפשו. — קמה ל. — כסף, נכסף. — מלא תאותו. — נטה, נטה לדבר. — *פקפק. — *צביון. — צמא. — קרה. — רדף אחרי דבר. — רעב. — רצה. — רצון. — *שאיפה. — שאל. — שוק, השתוקק. — תאב. — *תאבון. — תאוה. — *תבע. — תכלית. — תשוקה.

וההפך: געל. — כרח, על כרחו, הכריח. — מאון, מאן. — מאס. — מרד. — מרה. — נקע, נקעה הנפש מן. — סרב.

ב. חפץ⁽¹⁾, ממנו חפץ.

חפץ⁽²⁾, פ"י, עת' יחפץ, — חפץ זנבו, הגיעו במהירות הנה והנה, *bewegen*; *monvoier*; *to move*: הנה נא בחו (של הבחמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו יחפץ⁽³⁾ ונבו כמו ארז גידיו פחדו ישרנו (ליוזמ יו"י).

*חפצה, ש"י, — כמו חפץ: ומעכשיו ילך כאו"א ממנו ויחויק בחלקו המגיעו ויהא רשאי לעשות ממנו כל חפצת נפשו ואין מי ימחה בידו (סעטר' לרי) צללוני (ל), ויעשה מחלקו המגיעו היום כל חפצת נפשו מהיום ולעולם (סס לב), ואם לא אפרע את שלו לזמן הכתוב לעיל יהא רשאי לעשות ממשכונה זו כל חפצת נפשו אם ירצה להחזיקה לעצמו ולאכול פירותיה

⁽¹⁾ עי' הערה להערך.

⁽²⁾ עי' הערה לקמן. — ⁽³⁾ התרגום הקדמון במש' קושי, וכן רש"י, והביא סמך לזה מלשון חכמים: כריאה חפיוא כי אופתא (חול' מנ). ריב"ג פרש מלשון מהירות, כמו חפז, נחפו, במש' שהוא מניע את זנבו במהירות, אבל מש' שרש חפז בתנ"ך איננה מהירות בלבד אלא מהירות מפני בהלה, ויש מי שפרשו זנב במש' שאולה לאבר הזכרות, אך בשום מקום אחר לאמצאנו השאלה וזכומן הקדום. ומה שקשה לכל הפרושים הדמיון לארו, כי דמיון זה נותן מושג של דבר גדול ועצום, וזנבו של הבהמות הוא קצר ודק, ובכלל, אין זה דמיון טבעי, ותמוה שבתר המליץ דוקא דמיון זה, בפרט שבארץ ערב אין הארז מצוי כלל, ולכן יש לחשב, כי המלה ארו משובשה, והיתה פה מלה אחרת לדמיון, ולהפעל חפץ אפשר אולי למצוא לו סמך לפרשו ושיהיה לו מקום כאן לפי הענין במש' הכפיפה, שכך משמש הפעל חפצ' (a) בערב', וכבר חרגם כך יונ' כפ"י, וכך גונ' (Ges. The. s. v.). אבל גם זה אינו מניח הדעת, ולכן חייבים אנו לקבל פרושי

מקור אחריו בלי לבראשו: וי' חפץ דכאו (ישע' נג י). דבר כי חפצתי צדקך (ליוז לב לב), החפץ אהפץ מות רשע (יחזק' יח כג), והוכח אל אל אהפץ (ליוז יג ג), ודעת דרבי יחפצון (ישע' נח ג), — וביחס הפעול אחריו: ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא), מי אחיש החפץ היום אהב ימים לראות טוב נצר לשונך מרע ושפחך מדבר מרמה (תסל' לז יג יד), כל אשר חפץ יי' עשה בשמים ובארץ (סס קלס ו), כי לא תחפץ ובה ואתנה (סס נח יח), מיי' מצעדי נבר כננו ודרכו יחפץ (סס לו כג), קרבות יחפצו (סס סח לא), כל אשר יחפץ יעשה (קסל' ח ג), אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יו.), — ומ"ל חפצים, חפצי: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי וסנו אחור ויכלמו חפצי רעתי (תסל' ע ג), בראתנו לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את חפץ ואנו חפצים ומי מעבב (יו"ט ככ"ד ד ד), — חפץ, חפצים, במקום חפץ, חפצים, שלא כדיון: בני אדם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים וחוץ חפצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו עוצמים עיניהם ואוטמים אזניהם וסותמים פיהם בבהירה במחשבה ובכינה (נסי כר נת, פ' י' סדכ'), והנה אמרנו חוץ על קיום יהיה תועב הפכו או העדרו וכן להפך זהו אמתת הרצון באמרנו חוץ ותועב ואינם שני דברים תלוקים (פ"ח לר"א הקרלי עס), וא"כ הוא חוץ חפץ לא בחניה (סס), — ואמר המשורר: צופך בוי, אל תחפוי, אל תרגוי, חפצך⁽¹⁾ חוי, יום תעלוי, חוך ביתי (כ"מ דע"א עכ, לקו"ק פס), — יזווי: דבקים בתורה ומצוה ברה ערוכה שמורה בכל יקרה היא מפנינים, גאם אל חפצו ובכרית עלצו חזקו ואמצו כי הנצו הרמונים (סמ"א, פומ' למילה, כרית וגילת), — וביחס לאהבה, חפצה האהבה, בתעורה: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (סס"כ כז), מה תעירו ומה תעוררו את האהבה עד שתחפץ (סס"כ ד).

נפס', *נחפץ, — שחפצו בו: כי המתמים לידעת הנה חפץ בדבור (ספר כיסר, סעכיות ליוז הקרלי 5), אבה. — אבה. — אורה, התאורה. — אחל. — בקש. — דעת, לב, היה בדעתו, בלבו לעשות דבר.

⁽¹⁾ אולי כרי לזונו לצופך.

(a) חפץ

וְכוֹ וְאִם יִרְצֶה נָמִי לִמְכוֹר נֹהֵף הִקְרַעַת יִעֲשֶׂה מִן הַכֹּל
 חֶפְצֵי נִפְשׁוֹ בְּנִאֲסוֹת נְמוּדָה בְּלֹא רִשּׁוֹתֵי וּבְלֹא רִשּׁוֹת
 בִּ"ד וְאִדָּם בְּעוֹלָם וּמַעֲבֹשֵׁי סִלְקֵי עֲצֵמֵי וְרִשּׁוֹתֵי וְרִשּׁוֹת
 הַבָּאִים מִבְּחֵי סִלּוֹק נְמוּר (סָם מֵנִי). וְיִהְיֶה רִשְׁאֵי לְעִשּׂוֹת
 כּוֹ כֹל חֶפְצֵי נִפְשׁוֹ בְּכַח הַתְּמִידָה שֶׁל אוֹתוֹ בֵּית
 וְחֹצֵר שְׁלוֹ שְׁנֵתָן לִי וְכוֹ וְלְעִשּׂוֹת בְּתִמְרוֹהַ זֶה כֹל
 חֶפְצֵי נִפְשׁוֹ הוּא וְהַבָּאִים מִבְּחֵי (סָם סָטִי). וְתַעֲשֶׂה
 כּוֹ (הַאֲשֶׁה) כֹל חֶפְצֵי נִפְשָׁהּ וְלֹא יִהְיֶה (הַבֶּעַל) רִשְׁאֵי
 לְהִקְרַעַת עָלֶיהָ בְּכָל־כּוֹ מִמָּה שֶׁתַּעֲשֶׂה (שׁו"ת הַכִּי"ף ע"ב).
 שְׁהִירוּשׁ זֹכֶה בְּנִכְסֵימֵי לִי לִמְכוֹר וְלְעִשּׂוֹת בְּהֵן כֹל
 חֶפְצֵי נִפְשׁוֹ (הַתְּמִיד, מִלּוֹה ת).

יִתְפַּצֵּי, ת"י, לנֹכַח הַפָּצִיּוֹת, מ"ר הַפָּצִיּוֹת, הַפָּצִיּוֹת, — שֶׁל
חֶפֶץ, מִסְבַּע הַחֶפֶץ: וְאַחֵר בֶּן הַיִּצְרָר וְהַעֲרִיּוֹן
וְהַמַּחֲשֵׁב וְהַזְכּוֹרֵן וְאַחֵר בֶּן הַבָּהָה חֶפֶץ הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ
בְּכָל אֱלֹהִים (זוֹרִי ג'). שֶׁהַפָּצִיּוֹת שֶׁל אָדָם יֵשׁ בָּהֶן
הַנְּפִלְאוֹת הָאִמְתּוּתִים וְהַמְּלָאכּוֹת הַמְּרוּרוֹת עַל חִכְמַת
הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ בְּרָאוֹתָו עֲצָבִיו גִּמְשִׁכִּים בְּכֹשֶׁר שֶׁהוּא סֹבֵת
הַתְנוּעָה חֶפֶץ יֵת (אֲנִי תִמְנֵן לִסְרַמְכָם), עֲלֵת תְּנוּעָה
הַעֲרֻקִים עֲלֵה שְׁבַעִית וְעֲלֵת תְּנוּעָה הַחוּהוּ בְּעֲצָבִי הַעֲצָבִים
הַמּוֹחַ עֲלֵה חֶפֶץ יֵת (רִיבִי, כ'), עוֹלָם הַקֶּטָן ב' ז', וְעֲלֵת
תְּנוּעָה הַחוּהוּ בְּעֲצָמוֹ הַמּוֹחַ עֲלֵה חֶפֶץ יֵת וְהִרְאִיָּה עַל
זֶה שֶׁהָיָה נוֹכַח לְהַסְמֵךְ מִלֵּהֲנִשְׁמֵךְ רִבְעֵי אוֹ שְׁנָיִם אוֹ ג'
כַּפְצִינוּ (מ' אֲלֵדֵנִי, ש"ד), וְהוֹצִיאָ לָהֶם הָעִיּוֹן כִּי הַתְנוּעָה
הֵחָם (שֶׁל הַגִּלְגָּלִים) חֶפֶץ יֵת לֹא הִכְרַחֲתִיּוֹת וְלֹא
שְׁבַעִיּוֹת (תַּחֲמִי' סִכּוֹרִי). אֲנִי רוֹאִים כִּי כָּל הַתְנוּעוֹת
הַחֶפֶץ יֵת נִמְנָעוֹת בְּשַׁעַת הַתְנוּמָה (מ' אֲלֵדֵנִי, ש"ד),

א. חפר⁽¹⁾. ממנו א. חפֿר, חפֿר, *חפורה, *חמירה,
א. חמר, י'חפור מחפירת.

א. חָפַר, פ"י, עת' אֶחָפֵּר, יִחְפְּרֶה, יִחְפְּרוּ, לְחַפְּרֹה, —
 חָפַר בְּאֵר וּכְדוּמָה, עָשָׂה בְּאִמְרוֹ מְקוֹם עֵמֶק
 ע"י כלי חד, בַּמְעִידוֹ, בְּמֶרֶז, וּכְדוּמָה, graben; creuser
 to dig: בַּעֲבוּר תַּחֲיָה לִי לַעֲדָה בִּי הִפְרִיתִי אֶת
 הַבָּאֵר הַזֹּאת (כְּרֵאשׁ' כֹּא ל.), וּבֹל הַבָּאֵרֶת אֲשֶׁר הִפְרִי
 עֲבָדֵי אֲבוֹי בְּיָמֵי אֲבֹרָהּ אֲבוֹי מְתוּמִים פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּ

של ריב"ג שהסכימו עליו גם רלב"ג, רד"ק ורמב"ן ורוב
שאר המפרשים, וצריך לאמר כי הדמיון של כמו איו, לפי
הנוסחה המסורה, אינו מוסב להוציא אלא להתנועה, ר"ל
כמו האיו מניע את אמירו הנה והנה.
(¹) מלה משתתפת כהלשון השמות. (בערב' חמר א.)

עַמֵּר (שם כו יס). ויגידו לו על אדות האמר אשר חָפַד ויאמרו לו מצאנו מים (שם לב). וישב יצחק ויחפֹּד את בארת המים (שם יח). ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (שם יט). והיה בשבתך חוץ והחפרתה בה (דבר' כג יד). באר חפרוה שרים כרוה גרבי העם (כמד' כא יח). ואלך פרתה ואחפֹר ואקח את האזור (ימ' יג ו). בור כרה ויחפרוה ויפֹל בשחת יפעל (תכ"ג ז יו). ויחפרוה ממטמונים (איוב ג כא). לחפֹר (י' פרות ולעטלפים יטע' כ כ). ח'פר גומין בו יפֹל (קכ' יח). — ובספרות המאחרת: החופר בור ברשות היחיד ופתחו לרשות הרבים (כ"ק ס ס). אין חופרין בובין וקברות במועד (מו"ק א ו). אל תעשם (דברי תורה) עטרה להתגדל בהם ולא קררום לחפור בהם (אבות ד ה). אף הוא חופר בדקר ומכסה (ירוש' גיל' א ס:). מעשה בחסדי אחד שהיה חופר בורות שהיו ומערות לעובדים ולשבים (שם שקל' ס מח ד). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו (כ"ב יז). כל ערב תשעה כאב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן (מד"ר איכ' פתי'). לאחר שהיה לו שדה בית בור ורולך ומכרה בדבר קל והלך הלוקח וחפר בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסין התחיל המוכר רואה ונחנק (שם שם"ב ג נעול).

— נֶסֶע, "נֶחֱפֵר, — שֶׁפֶּרוּהוּ : אֶחָד הַחוּפֵּר בּוֹר אֹר שֶׁנֶּחֱפֵר מֵאֵלָיו אֹר שֶׁפֶּרְתִּי בְּהֵמָה אֹר חִיָּה (רמב"ם, נֹזְקֵי מִמּוֹן י"ג).

בִּי-חֶפֶר מִמֶּנּוּ חֶפֶר.

חָפַץ (2) פֿ.ט. עמיד יחפרו, יחפרו, — בוש, התביש,
 aich schämen; avoir honte; he ashamed :
 בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם (יכ' ג.), אמללה
 ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשא בעד' יומם
 בושא וחפרה (שס יס ט). ובשו החוים וחפרו הקסמים
 ועשו על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מכ' ג ז).

(¹) כך לפי הכתיב.

(² בערב' חַפֵּר a) בוש בוש גדולה. וכבר העיר פליישר (Fl., Levy II, 207) כי מושג הבושה המתקף מעקר משב' של שרש זה בענין כסוי ומחסה, ומזה בַּע"ה התכסה, בפרט אשר, בצעיק, מפני רגש הבושה, ואח"כ נסתעף לרגש הבושה בכלל.

ותקרבו אליו כלבם ותאמרו נשלח אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יחז' כ ג). הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לחפר את כל הארץ באו (שם ג). — ובמשמ' מחפש בעיניו, erspähen; épier; to espy; סלע ישכן (הנשר) ויתלנן על שן סלע ומצודה משם חפר אבל למרחוק עיניו וביטו (חזק' לט כח-כט). ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב (שם יא יח).

חַפְרִי (ש"ו) — כמו חפירה, מקום חפור באדמה, מאורה, Loch; trou; hole: ביום ההוא ישליך האדם את אליילי כספו ואת אליילי זהבו אשר עשו לו להשתחות (חפר' 2) פרות ולעטלפים (ישע' כ כ).

חַפֵּר (ש"ו) — חפירה: ר' אבון אמר (יום ש"ו באב הוא יום טוב לישראל) שבו במל' חפר ואמר ר' לוי ככל ערב תשעה באב היה משה מוציא ברוז בכל המהנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישונים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירים חמשה עשר אלף ופרושרומ ובשנה האחרונה עשו בן ועמדו ומצאו עצמן שלמים וכו' ועמדו ועשו יום טוב (ירוש' תע"ד סט ג).

חַפְרָה (ש"ו) — בנשה: דבר בזה ספר, וקים באמרי שפר, למשולי עפר ואפר, היותם נוחנים בפר, בלי דופי וחפר (יולר שכת שקל, אל מתנשא). ולוול ברום בפר, הויל ברום חפר, ורף חוב מספר, אשכול הכפר (יולר א פסת, חור ישע). וועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר, חשן מעלי מעיל חור וצפר (סליח' י טנת, חוכרס).

חַפְרָה (3) (ש"ו) מ"ר חפרפרות, — כמו חפרפר, חורור, למאה גדולה ארסית, gift. Eidechse, lezard venimeux; venomous lizard: ביום ההוא

(1) עי' הערה לקמן. (2) כך הכתיב, אבל י"א כי מלה זו עם פרות שלאתריה מלה אחת, ועי' הערה לערך חפרפרה. ואעפ"י שרגלים לדבר כי באמת כך היתה הנוסחה הקדומה, בכ"ז אין אנו רשאים לדחות את הנוסח' המקובלה. והנה גם לפי נוסחה זו יש מי שפרשו שתי המלים במשמ' שם לבע"ח (ריב"ג), ואחרים אמרו כי לחפר הוא מקור מן חפר, אך הפעל ישליך דורש להשלמה שם דבר, ולכן יותר מסתבר לפי נוסחה זו כי יש כאן שם תפר משקל לאם. וכן פרוש אחר של רש"י: בחריצים ובעריצין. ועי' הערה לערך חפרפרה. (3) משק' חפרפרה, ועי' הערה לקמן.

כי בשו כי חפר מבקשי רעתי (תה' טא כד). כי יבשו מאילים אשר חדרתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסנו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תה' לט ד). יבשו ויחפרו מבקשי נפשי (שם ט ג). יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו (שם פג יח). בשו כי בטח באו עדיה ויחפרו (חזק' ו כ). — ועם פנים, חפרו פניו: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו (תה' לד ו). — ובמליצה, בהשאלה: וחפרה הלכנה ובושה החמה כי מלך יי צבאות בחר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). — ואמר הפיטן: ויגתו את עצביהם, ויחפרו את פסיליהם (מוס' א כ"ט, ויחמו כל). — ואמר המשורר: עזבתם מי באר הים מקירה ובורות נשברי קירות הצבתם, והעמקתם מצוא מים לאט ילכו אכן חפרתם עת חפרתם (רמב"ם, סללמוד מומן), ר"ל נחבישתם בחפירותכם. — ופעול, חפרו, חפרה, מבניש: במסמין תגער להביא עליו השכר והשאת, ויצא חפר מרוב פחד ושאת (סליח' ער"ט, מלך אחד). בושה וחס ורה ואמלל פריה (מנח' יוס"כ, אל נא). אבקש שלומכם ואקוד לכם ואפול לאפכם בנפש חפורה (נגידת' חומן יג).

— הפע', החפירה, יחפיר, — א' כמו קל: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכירי עוד (ישע' נד ד). — ובהשאלה: אבל אמלל ארץ החפיר לבנון קמל (שם לג ט). — ב' עשה מעשה של בושה: דבר שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה). משדר אבי יבירה אם בן מכיש ויחפיר (שם יט כו). — ואמר בן סירא: טוב רוע איש מטוב אשה וכת מחרת תביע חרפה (כ"ס גני' מכ יד).

— נפע', חפר, — מבניש: הלא מתאם הוביש ופניו נחפרים (תש' תלמודי מנחם). — ואמר הפיטן: רושם בזה ספר, בתורה ובנביאים ובכתובים לחפר, להסחות מספר, ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים כספר (קקוב' פס"ז וזכר, אן קולץ).

חַפֵּר (1), מסגנו גחפר.

חַפֵּר (ש"ו) עת' יחפיר, יחפרו, לחפר, — חפר את הארץ, רגל אותה, ראה והתבונן לעיניו איך ללכדה, auskundschaften; espionner; to explore

(1) ברט: בערב' ח'בר (a). ואולי בערב' רקב (b).

(a) خَبر (b) رَقَب

ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות (חפפרות¹) ולעטלפים (יטע' כ כ).
חפפרת, ט"ג, — עי' בהערה לערך חפרפרה.

חפשי², ממנו חפשי, חפשה, א.חפשי, ב.חפשי, חפשינות, וי"א גם א.חפשי.

א.חפשי³, ט"ז, — בגד חפשי, מין בגד או מכסה שלא נתברר מהותו: דדן רכלתך בבגדי חפשי⁴ לרכבה (יחזק' כו כ).

ב.חפשי, ט"ז, —הנחת: עבד משכיל אהוב כנפשו ואל תמנע ממנו חופש (כ"ס נגי' ז כה). — ואמר הפיטן: ממסגר אסיר בצאת לחפשי, נתנוסס גם בטביעת רפשי, סנבתם חוק מרנוע ונפשי, ערוך תחלה למשיבת נפש (יוזר כסס"ג, ממסגר אסיר). — ומצוי הרבה בספרות החדשה.

חפשי, ט"ז, — קל לא נמצא במקרא.

— טע', חפשי, — שלחו אותו לחפשי, freigelassen w. — טע', חפשי, — שאלו אותו לחפשי, être libéré; be set free בקרת תהיה לא יומתו בי לא חפשה (ויקר' יט כ). — ואמר הפיטן: חפשי עם מפרך בכ"ף, חשוקי חמד וזהב וכסף (יוז' ז פסח, שטני יס). הבין ענות מאז להמשובו אחרי אל' ובצדקו חפשו ישרי אל' (יוזר כ פסח, שור). ולקים חקים במהפשי מפרך צוענים (מוס' א שנוע', אכחת).

— טע', חפשי, — שלח לחפשי: א חפשי⁵ את ירושלם

—¹ בנוסח המסורת שתי מלות חפרפרות, עי' הערה לערך חפר. אך בהרבה ב"י הן מלה אחת, וכן כל התרגומים הקדמונים תרגמו שתי מלות אלה במלה אחת (ת"י לשעווא), וכן כתב רש"י חפרפרות במלה אחת, וכן ראב"ע: לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סהר. ע"כ. וכן הביא רד"ק: ולפי"ג"ב יהיה להפזר פירות פירוש כמו מלה אחת אע"פ שהוא שתי מלות. ע"כ. והמחבר' היוני Tehod. העתיק ביוניתי המלה העברית חפרפרת כצורתה. והסכים לזה בוכרט ואחריו כל החדשים, זה מקביל יפה להשם עטלפים, ותרנ' חירונ' talpa, וכן רש"י: מלפ"ש בלע"ז. וקצת חחדשים פרוש עכבר גדול. ויותר נראה כי זהו השם חברבר או חורור שכתלמוד, שהוא שם ללמאה ארסית.

² רק בעברית.

³ עי' הערה לקמן. —⁴ תרגמו ופרשו הקדמוני במשמ' בגדים יקרים, ממושג החירות. אך דחוק הוא, ולא נתברר גם להחדשים מקור מלה זו. באשור' נמצא שם חבשי, לכנר מהבגדים.

⁵ מוסב עה"כ: והיה בעת ההיא אחפש את

ואמר הקב"ה מוציא אני אותה לחירות (פסיק' רנתי ח). — ואמר הפיטן: קייתי למשכיל ומדים, לחפשי באר מהמורים; קובלת מאריות וגמרים (יוז' כ פסח, אפיק). חש חפשי מדודי, דין ברווי דודי, חגגתיו חגגי ירדתי (יוזר א פסח, חור יטע). — ועכר: וכל אשר היו כנועים תחת ירושלם חפשי פומפיוס בחפשויות (יוסיון לט).

— טע', יחפשו, — כמו חפשי: חפשוים מכבלי; קרואים גחלת חבל, אומרים: קדוש וברוך (כ"ו אגיוס, שחר יוס"כ, אפודי טס). ואולם נשבעה לו (חבל) עת קנותה לכל תהיה לעולמים חפשוה (רש"י, טיני שלמס יד). והן נפשי לך לאמה אבל על מנת שלא תהי לעד חפשוה (סס ל).

— טע', יחפשי, — שלח לחפשי: כלות שש שנים הארץ ובהם תחפשי. עכר עברי הנלקח, שנת חתמשים וגטשתה וגם הרצועה בה יפקח (תרי"ג מלות לרסע"ג).

היום דרשונך ענה דורשנו, באנו לפניך רצה שיחנו, ודורר קרא לנו: ל' ח' פ' ש' ו' (סמ"א, סליח' שנת שוכה, היום). ובר' חסדו ואמונתו לחפשי, ויעלני ממיט רפשי (יוז' אחרון פסח, תודס). תקרא דורר כמאז בו לחפשי ש' ו', חת המון לאמים תחת נפשו (קדוש) סקלי, חסן כאון). ואתה יו' גאלנו קדושנו, עליך נשפוך שיה רחשנו, לגאלנו ממעון קדשך לחפשי ש' ו' (יוזר שנת מוכמ"ט' נחת דודי). ושית ספור מקום כפור ותרצה בדתך, ותנפישם ותחפשי ש' ו' ו' ותשיבה לאחריתך (שנת הפסח' כ, שמך לעד). — ואמר הסליח: שמעתי ותרננו בטני האלהי יפריד מה בענין בין קטנה ובין גדולה בחפשי ש' ו' אותו מצאתו לצבא שנה אחת (תשו' תלמודי מנחם 58).

— טע', יחפשי, חפשי: ובר' הסרת שכם מסבל, עכר חפשי מעוני כבל (מוס' א' כ"ה, אף ארע).

— טע', יחפשי, — עשה א"ע חפשי: ויחפשי¹ שאל נעשה חפשי למלכות (מד"ר ויקר' כו).

ב.חפשי², ממנו ב.חפשי, חפשוה, חפשויות.

חפשה³, ט"ז, — שליחת אדם לחפשי, Freiheit; liberté; liberty: והפדה לא נפרחה (השפחה) או חפשה⁴ לא נתן לה (ויקר' יט כ).

ירושלם בנרות (לפ"א א יב). ואמר רב אחא: לא תהא קורא סמ"ך אלא ש"י. —¹ בכתוב בשין שבאליה, ודרשוהו כאלו היה כתוב בשין, מלשון חפשי.

² בערב' שחב"א.

³ משקל טמאה, ועי' הערה לקמן. —⁴ יש

(א) شبيب

חֲפִשִּׁית, — עי' חֲפִשִּׁית.

אֵי-חֲפִשִּׁי, ת"י, לנק' חֲפִשִּׁית, מ"ר חֲפִשִּׁים, חֲפִשִּׁוֹת, — (א) שאינו עבד, שאינו שֶׁבִי, freier

libre; free קטן וגדול שם הוא ועבד חֲפִשִּׁי מאדניו (אֵינֶה ג' ט). — י צ א העבד חֲפִשִּׁי, לִחְפִּשִּׁי, נשתחרר, שאינו יותר עבד: כי תקנה עבד עבדו שש שנים יעבד ובשבעת יצא לִחְפִּשִּׁי חנם (שמות כ"ב). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חֲפִשִּׁי והגישו אדניו אל האלהים (סס כ"ו). — ו של ח אותו חֲפִשִּׁי, לִחְפִּשִּׁי: וכי כזה אישאת עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לִחְפִּשִּׁי י של ח נ ו תחת עינו ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לִחְפִּשִּׁי י של ח נ ו תחת שנו (סס כ"ו-כ"ז). ובשנה השביעית ת של ח נ ו (את העבד) חֲפִשִּׁי מעמד (דנ"ג י"ב). לא יקשה בענין ב של ח נ ו אתו חֲפִשִּׁי מעמד (סס"ח). ועבדך שש שנים ו של ח נ ו חֲפִשִּׁי מעמד (י"מ' ל"ד). — ומ"ר: ל של ח איש את עבדו ואיש את שפחתו העבד והעבדיה חֲפִשִּׁים לבלתי עבד בם וכו' וישובו אחרי כן וישובו את העבדים ואח השפחות אשר של ח חֲפִשִּׁים ויכבישום (י"מ' ל"ד ט"ו). — ושבנים: פתח חֲרָצִיבֹת רשע החר אנדות מוטה ושלח רצוצים חֲפִשִּׁים וכל מוטה נתחקו (י"ט' נ"ו). — ובהשאלה לִפְרָא וכדומה: מי שלח פרא חֲפִשִּׁי ומסרות ערוד מי פתח (אֵינֶה ל"ט ט). — ופסור מן המסים והעבודות להמלכות: ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי להרף את ישראל עלה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חֲפִשִּׁי בישראל (ט"א י"ו כ). — "ולק': ואמר (אלכסנדר מוקדון) לאנשי ירושלים שישאלו חסד ושאלו כי שבע שנים תהיה ירושלים חפ שית בלא מס (סס' וחסין ו). — ובהשאלה: כיון שאדם מת נעשה חפ שי מן המצות (י"ט' כ"א' ט"ב). — וברוחניות, חפשי במחשבתו, שאינו מוכרח: וכל אדם חפ שי בסברתו ודעתו לא אנוס ומוכרח (כ"י אֶכְרִינְאֵל, נת' אֶכְרִינְאֵל ד). אולי יושקע (האדם) בחטאים ותהיה בריאתו ובריאת עולם לבטלה אחר שבחירתו חפ שית (כ"י אֶכְרִינְאֵל, אֵינֶה ל"ט ד). — והשתמשו בו בזמן החדש בענין דעות ואמונות, במשם' שאינו מאמין בדברים מקבילים, בעניני הדת וכדומה. — (ב) חֲפִשִּׁי, מ"ר חֲפִשִּׁים, מִטְבֵּעַ, frane מודה אני החתום למטה הודאה ברורה וכו' שמכרתי

הספר הזה הנקרא הילקוט אל הנעלה דון מאישמרי קשקש קרישנמ בעד שנים חפ שיים כמוב' ל"ב ובנפש הצצה לא אנוס ולא מוטה (REJ 1887, 102). בִּי-חֲפִשִּׁי⁽¹⁾, ת"י, לנק' חֲפִשִּׁית, מ"ר חֲפִשִּׁים, חֲפִשִּׁוֹת, — כחוש ובלי כל כח וגון פניו השתנו והוריקו, abgezehrt u. leichenblass; extenué et blême emaciated and deadly pale: כי שבעה ברעות נפשי והיי לשאול הגיונו נחשבת עס יורדי בור הייתי כגבר אין איל במתים חֲפִשִּׁי⁽²⁾ כמו חללים שבכי קבר (תס"ל פ"ד).

⁽¹⁾ בערב' שֶׁאֵחָב (a), ועי' הערה לקמן. — ⁽²⁾ תרגמו השבועים וכמו"כ פרשו כל הקדמו' גם חפשי זה כמו א.חפשי הקודם, במשמ' חרות, ואמרו כי הכונה היא נהיית חפשי מן העולם, ממקרי העולם ורעותיו, וכדומה. אבל, לא הטבעיות של מליצה זו במקום זה גלויה לעינים, ולכן נסו החדשים לבארה בדרכים מתחלפות, קצתם אמרו כי חפשי הוא כנוי מדב"ע מן השם ח'ש, ויחסו להשם ח'ש' משם' של משכב, מטה, ואמרו כי הכונה במליצה זו היא: משכבי הוא בין המתים. אבל, אין שום יסוד ליחס משם' זו להשם חפשי. אחרים החליטו כי הכתוב משבש והגיהו: נמשלתי, נחשבת, השכחתי, חלשתי. ואולם, תרגום השבועים ודרשת התלמוד מעידים כי בימיהם היתה כתובה במקום זה המלה חפ שי, ועל כרחנו אנו צריכים להחליט כי הצורף חפשי היה משמש בעבר' עוד במשם' אחרת מלבד המשמעה הרגילה של חרות, וראיה לדבר השם חפשי או חפשות שנוכח בענין המאורע שארע לו להמלך עוהיו בשנצמרע וגדף מבית המקדש וישב לו בבית לבדו. כי כל הפרושים שנמו לפרש מלה זו מלשון חרות במשמ' התבודדות וכדומה, אינם נותנים להמלה הסתעפות טבעית, וכן לא עלו יפה ההגהות שנמו קצת החדשים להגיה, עי' בהערה לערך חפשי. ולכן רגלים לדבר, כי השם חפ שי זה וכמו"כ השם חפ שית שלקמן אינם מהשרש א.חפשי שממנו נגזר א.חפשי במשמ' חרות, אלא נגזרו מן צורף ב.חפשי, שבא במקום שרש קדום אחר שנשמר בערב' בכל תקפו, והוא השרש ש' ח'ב (b) שממנו הפעל שֶׁחָב (c) שממשם במשמ' כחש הגוף ונחלש ונחיה בלי כח מרוב עיפות או מפני רעב ונשחת מראהו והוריק גונו כמו פני המת, וכבר התאונן לביד ואמר: ראיתני קד שֶׁחָבְתִּי וְשֶׁלֹּא גִשְׁמִי, ר"ל: ראיתני כבר כחשתי ונחלשתי ותלה רוון בגופי. ואלשֶׁאֵחָב (d) מי שנשתנה גונו מפני מחלה שקרהו וכדומה. משם' זו נתגלת למליצת הכתוב כאן כונה לפי הענין ומקור נכון להשם בית החפשיית.

(a) حَب (b) حَب (c) حَب (d) حَب

ס ברים שצ"ל חפשה בהא דנושה, והכונה חפשי שלה.

חֲפָשִׁית) ש"נ, — בֵּית הַחֲפָשִׁית, בֵּית חוֹלִים,
Krankenhaus ; hôpital : hospital : וינגע

וַיֵּאָתָה הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מִצְרַע עַד יוֹם מָוֹת וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחֶפְשִׁיטִים⁽²⁾ (מ"ב י"ט), וַיְהִי עֲוִיהוֹ הַמֶּלֶךְ מִצְרַע עַד יוֹם מָוֹת וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחֶפְשִׁיטִים⁽³⁾ מִצְרַע כִּי נִגְדוּ מִבֵּית יוֹי (דְּהִי"ב כו כ"א). — וַהֲשַׁמְנוּ בְּמַלְאָה זוּ בְּמַשְׁמָ' זוּ הַסּוֹפְרִים בּוֹמֵן הַהֲדָשׁ: וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים בְּתֵי תַפְלָה וּבְתֵי כִנְסִיּוֹת וּמִדְרָשׁ חֲכָמִים וַהֲנִיחַ תַּלְמִידֵיהֶם וּבְתֵי הַחֶפְשִׁיטִים⁽⁴⁾ לְעֹנִיִּים וּמְנוֹנִעִים וְאִמְלִלִּים (אֲרָכָה כֹּסוֹת, כֹּס יְעֻזָּה ג'). וַיּוֹלִיכֵהוּ הַהֶלֶךְ מִפְּנֵה לִפְנֵי וַיִּרְאֵהוּ אֶת הַגִּשְׁרִים הַרְחֵבִים וְהָאֲרוּבִים וְאֵת אֲרָמוֹנָי שֵׁשׁ הַנִּשְׁגָּבִים וְכו' וְאֵת הַהִיכָל הַגּוֹרָא וּמִקְדָּשׁ מֶלֶךְ בְּתֵי הָאֲסוּר וּבְתֵי הַחֶפְשִׁיטִים בְּתֵי נִכְאָה וּבְתֵי עֶמֶק (הַקֵּד' תַּעֲדוּ בִּישְׂרָא').

תַּפְשִׁיּוֹת, ט"ז, — מעמד מי שהוא חפשי : וכל אשר היו בנועים תחת ירושלם חפש פומפיוס בחפשיות מלחיותם עבדי ירושלם (יוספון לט). שהוא תאמת לנו מציאות טבע האפשרות חפשיות הבחירה האנושית ההכרחי מאד בחק התורה (מנח' קנא' לז"י מפיסס 44). שאין המשל הזה מחקה ומצייר כל ענינו של אדם שהרי לא גרשם בו ענין חפשיותו בפעולותיו (כ"י מוסקטו, נפול' יודסה).

חפשי⁴, ממנו חֶפְזוֹ, חֶפְשׁוֹ, *חַפּוּשׁוֹ*, *חֲפִישָׁה, ואולי
*חפושית.

תִּפְשֵׁה פִּי, הַפֶּשֶׁל יִפְשֵׁל, יִפְשֵׁל יִפְשֵׁל, יִפְשֵׁל יִפְשֵׁל — כמו
הַפֶּשֶׁל : אם תִּבְקֶשְׁהָ בִּכְפֹךְ וּבִכְשָׁמִים תִּחְפֹּשְׁהָ
 (משלי כ ד) — ובמשמ' עֵינַי וְהִתְבּוֹנֵן : נִחְפֹּשֶׁת דְּרִכֵּיוָהּ
 וּבִחְקֶרָה וּבִשְׁבוּבָה עַד יְיָ (לוי' ג מ) — וּבִהְשָׁאלָה :
 גַּר יְיָ נִשְׁמַת אֲדָמָה הַפֶּשֶׁל כָּל חֲדָרָי בְּשֵׁן (משלי כ כז),
 חֲקֵר וּבִדְקֵךְ יִפְשֵׁשׁ עוֹלָת (תהי' סד ז), עֵי' הַפֶּשֶׁל —
 וּבִמְשָׁמ' עֵינָיו וְחִקְרָה בְּדַבָּר : וּבִאֲשֶׁר חָפֵז שְׂתִי מֵלֵת
 בְּרִיאָה הִנֵּה הוּא כְּמוֹ גֹרֶה (רלב"ג, קדק' ב לפס' עה"ת).
 — פֶּשֶׁ, חֶפֶשׁ, אֲחֶפֶשׁ, — בָּקֵשׁ, הִשְׁתַּדֵּל לִמְצֹא, suchen
 — chercher ; to search : וְחָלַל לִקְחָה אֶת הַתְּהוֹמִים
 וְתִשְׁמֹם בְּכָר הַנֶּמֶל וְתִשֶּׁבַּע עֲלֵיהֶם וְיִמְשֹׁשׁ לָבֹן אֶת אֶת

(1) עי' הערה לערך ב.חפשי. (2) ס"א החפשות, וגורוהו הקדמונ' מן השם א.חפשי, ואמרו כי הכונה בו בית החבורות, ויש שהגיהו ביתה חפשי, ר"ל ישב בביתו חפשי, בלי עבודה. ועי' הערה לערך ב.חפשי. (3) כך הכתיב, והקרי החפשי, וס"א החפשי כתיב וקרי. (4) ולעו שם: שפיט על ער. (5) רק בעבר.

האחלה ולא מצא וכו' ויהפך (לבן) ולא מצא את
התרפים (כנאש' לא לך-לה). וימחרו (אחי יוסף) ויוררו
איש את אמתתו ארצה ויפתחו איש אמתתו ויהפך
(אשר על בית יוסף) בגדול החל ובקטן כלה וימצא
הגביע באמתחת בנימן (סס מד יא-יב). והיה אם ישנו
באין ויפגשתי אותו בכל אלפי יהודה (ש"ל כג כג).
ואמר לעבדי הבעל חפשו וראו מן יש פה עמכם
מעבדי יי' (מ"ב י כג). — ויפגש את המקום למצא בו
הדבר שהוא רוצה בו, בקש ובדק בתוך המקום הזה:
מחר אשלח את עבדי אלוך ויפגשו את ביתך ואת בתי
עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א
כ ו). והיה בעת ההיא אהפך את ירושלם בנרות
ויפקרתי על הקפאים על שמריהם (ספ' א יב). —
חפ' מן המקום את הדבר, חפשו שם לקחו: אם
יתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם
אורידם ואם יחבאו בראש הכרמל משם אהפך ולקחתים
(עמו' ט כג). — ובתלמוד: רשב"ג אומר כל שאין
הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' כ ג). תור (השמן)
ואמר לפני הקב"ה רבש"ע חיפה שתי (את התורה)
בכל הארץ ולא מצאתיה אמר לו לך אצל בן עמרם
(שנת פט). — ואמר הפימן: דכאי רוח נביכות, מהפשי
ביום דין וכות (מוס' א כ"ס, אנסיקה). הילי מים אשר
בם שבילו דברו תמונה לא ראינו וזולתי קול, חפשי
ישימון היש ואמר אין (מוס' ב כ"ס, אנוסה). יי' ימלך
בהיכלך פשטה בידים תתפש, כמלא גויות שם תשב ותתפש,
אבירים בעלי עמים מתפרס (יו"ט שנת א אח"כ, יושע). —
ובהשאלה, חפש רוח, החבונן ובדק וחקר בדבר:
אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיתה ויחפש רוחי
הלעולמים יונח יי' ולא יסוף רצות עוד (תה"ל עז
י-ז). — ואמר הפימן: ליל שמורים רוחי יחפש
למללה, אזכרה נגינתי בלילה (מעט' ליל כ פסח, ליל
שמרים). — והמשורר אמר בדברו על העין: נאם עין
אני רואה תוהו מהפך מה בחדרי החרדים (כנאש',
חמסים). — ובמשמ' השתדלות לדעת: תחלק הראשון
המופת והאות שררכן להודיענו האמת בדברים שאנו
מחפשי עליהן לדעת אותן (ס' מוסר ל"י עקנין כ טו).
— ואמר הכיטן: בכל שכלנו חפשינונה, במדענו למצא
מה הוא (שפ"ח ליוס ס).

— נִסְטָה, נִחַשׁ, — שִׁחַשׁוּ אוֹתוֹ: אֵיךְ נִחַשׁוּ (1) עֲשׂוּ
נִבְעוּ מִצְפּוֹנֵי (עוֹבֵד' א ו).

(1) י"א שצ"ל נחשפו, במו ירמ' מט י.

***חֶפֶת** (חֶפֶת), ש"ס, חֶפֶת, שוליו הכנוד הכפופים למעלה,

d. aufgestreifte Teil des Kleides; parti

retroussé de l'habit; the tuck

(בשבת) בין פוגרת לחלוקי ו בחפ"ת) חלוקי במנעלו

בסנדלו פטור שלא הוציא בדרך המוציאין (כנ"י ג).

עובר (אדם ביוה"כ בנהר) ובלבד שלא יוציא ידו

מתחת חפת חלוקי (יומ' עז). כל שאינו יכול לבוין

אימרא בחפת חלוקי (מו"ק י). — ונתן את פלוגי

בחפתו, רמז אותו: כה אמר עבדך יעקב עם לבן נתי

לבן שהוא רבם של הרמאים נתתיו בחפתו (חפ"ת י)

לאותו האיש על אחת כמה וכמה (מד"ר כראש' עפ).

— ואמר המליץ: יאמר ככהמות בתוך רפתו, ובכלב

יאכל את פתו, מדלותו ימכור גזיו ונפתו, ולא יאמר

פרוטת בחפתו (תוכח' מוס' לעור' סכנלי ס).

א. ***חֶפֶת** (חֶפֶת), ש"ס, עת' יחפתו, פְּעו' חֶפֶת, — חֶפֶת את

חלוקי וכדומה, הגביה ובכפף למעלה שוליו החלוק

כדי שלא יגעו בארץ ויתלכלכו, aufstreifen; retrous-

se; tuck up one's garment

אין התורם נכנס לא

בפרגוד חפ"ת (חפ"ת) ולא במנעל ולא בסנדל (שקל' ג

כ). מי שחיה נכנס לתרום את הלשכה לא היה נכנס

(¹) עי' הערה להשרש ולקמן. — (²) כך בערוך

ובכ"י (ד"ס) ומשנ' ירוש' ובקצת נוסח' הדפוס. ונקוד

בקצת נוסח' חֶפֶת, ובחֶפֶת, ובקצת נוסח' ובחֶפֶת. בנוסח'

שפת, וכן רש"י וכן רמב"ם. ופרש הערוך: הוא בית יד של

חלוק שעל רועו בלשון ישמעאל ג"ב. ע"כ. ורש"י ורמב"ם

פרשו השפה התחתונה. ולוי כמו הערוך. אך ביומא במקום

המובא בפנים פרש רש"י בעצמו להנכיה שוליו חלוקי

על זרועו. ומחננין מוכח שם כי הכונה לשוליו הבגדים

שהגביה העובר בנהר שלא ירטבו במים. וכן נראה ברור

מהפעל חפת שבתוספתא ברב' שמואל בפנים, ועי' הערה

שם. — (³) גוף הדבור בארמ': לבן דהוא רכהון דרמאי

יהיבתייה בחפתי לההוא נברא על אחת כמה וכמה.

(⁴) בערב' בפת א, ועי' הערה לקמן. — (⁵) פרש"י

(יכמ' קכ): חלוק שיש בו אימרא. ע"כ. וערוך, לוי

קוה' ואחרים: שיש לו בית יד, או חוב. אבל, כל זה

לא יתכן במאמר התוספתא המובא בבנין פע'. והפירוש

המדויק פרש בעל קרבן הערה כאן: כשהמלבוש ארוך

ובפלים אותו מלמטה אותו חפ"ל קרוי פרגוד חפ"ת.

ע"כ. ופרוש זה מוכח בכרור גמור מהנאמר בתוספתא

שבשביל שהעבד לא חפ"ת את החלוק של רבו נתלכלך

החלוק, מפני שהיה סרת העדף שלו נגרר בארץ, ובערב'

כמש' זו חפ"ת א, : בפת פלאג ד'לה, שמרה

— ספ', חפש, — שחפשו אותו : בעל' צדיקים רבה,

חמארת ובקום רשעים יחפש' (אדם (משלי כח יכ). —

חפש, עי' חפש. — ובמשמ' *חקירה ודרישה בדבר :

בעלים בעץ אלה גולים ואלה יציעו בן בני אדם

אלה מתים ואלה גולים וכל מעשיו יחפשו לפניו

ופעל ידיו הולך אחריו (כ"ס, תנ"ך כ"ז יד כ"כ).

— חפש, התחפש, — עשה שיחפשוהו, שלא יכירוהו אדם,

על ידי דבר ששם על פניו ועל עיניו או על ידי תלבושת

מיוחדת וכדומה, sich verkleiden, verstellen

se déguiser; disguise o. s.

בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל

האשה (בעלת האוב) לילה ויאמר קסומי נא לי

באוב וכו' ותרא האשה את שמואל ותועק בקול גדול

ותאמר האשה אל שמואל לאמר למה רמתני ואתה

שואל (ש"ס כח ח"כ). ויעמד (הנביא שנפצע) למלך

אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו ויהי המלך עבר

והוא צעק אד המלך וכו' וימחר ויסר את האפר מעל

עיניו ויכר אותו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א

כ לז-מא). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש

ובא במלחמה ואתה לבש בגדך ויתחפש מלך ישראל

ויבוא במלחמה (שם כג ל). ולא הסב יאשיהו פניו

ממנו כי להלחם בו התחפש (²) (דו"כ לה ככ). —

ובהשאלה, בדבר לא בע"ת, הלבוש וכדומה : לילה

עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כח יתחפש' (³)

לבושי כפי בתנתי יאורני (לוי' ל י"א). — ובמשמ'

יחפש א"ע, חקר ודרש בעניני עצמו : התקשושו וקושו

כלומר התחפשו ממומיכם הרעים (שרשי רד"ק, קכט).

חֶפֶשׁ, ש"ז, — שפ"ס מן חפש : יספרו לטמון מוקשים

אמרו מי יראה למו יחפשו עולת תמנו חפש' (⁴)

חפש וקרב איש ולב עמק (תהי' סד וי).

חֶפְשָׁן, ש"ז, — מי שדרכו ושבעו לחפש, לחקור

ולדרוש : ואלו לא ידעתוך והביתך מאו חפ"ש

וחקן בשבער הייתי אומר היות זה לך התכלית

הראשון והעיקרי באמת (ממ"ל, דרך חכמ' ט).

א. ***חֶפֶת** (⁵), ממנו *חפת, א. חפת.

— (¹) ו"א כי הכתוב משבש. — (²) יש מניחים התריש. — (³)

המליצה קשה, ויש מניחים יחפש, וכיוצא באלה הגזרות.

(⁴) הכתוב משבש, ועי' ערך תמן.

(⁵) בערב' בפת א, ועי' הערה להעיר.

ותהם (תכל' קמד ו). — ובמליצה, בהשאלה, הפגעים

הרעים חבאים על הארץ: אנוש חצי בלי פשע (איוב

לד ו). כי חצי שדי עמדי אשר חמם שתי רוחי (שם

ו ד). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר

היו למשחתים (יחזק' ס ו). אספה עלימו רעות

חצי אכלה במ מוי רעב ולחמי רשף וקטב מריר,

(דנ' לב כג-כד). חצי כלין והן אינן כלין (סו' כ).

אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר

יגמול השם אל בראוי השומרים מצותיו יהיה בעולם

הזה הואיל ו חצי הזמן נגד הצדיק והרשע נכונים (י"ג

יסוד' המשכיל ל"ד כן נילא ת). — ב) כמו עץ, חץ

החנית: ותן חניתו כמנור ארנים (ש"א יו), ועי' עץ

— ג) יבחקמת השעורים, קו נצב יורד מאמצע הקשת

אל חיתר, Pfeil; flèche; cosinus: ואם תבוא לדעת

מן הקשת כסח הוא ערך המיתר הנוזר לקשת ההיא

והוא הנקרא חץ והוא קו ישר חתוך מקוטר העגול

עומד וזית נצבת על המיתר המחוצה תחלתו עם

תכלית המיתר בתוך העגול וסוף ארכו מגיע על הקו

העקום ומקיף את העגול לבכת קשת המיתר המחוצה

(ר"א כר"ח טשיא, חשכון מוסל' הכוכבים), דע כי יש בעגול

דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי

הכפל והרביעי חיתר והחמשי ה חץ והששי השברים

(ראב"ע, ספ' המספר ו). וזה הדבר יהיה לך יסוד כי

לעולם מרובע מה שגשאר מן ה חץ אל הנקודה עם

מרובע חצי חיתר יהיו שוים אל מרובע חצי האלכסון

(שם), ובאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון ירדיה

מרובע חיתר עם מרובע ה חץ כמו מרובע אלכסון

העגול (סוף, יסוד מוסל' א). כי יש למקום נפילת ניצוץ

השמש מה שהוא במדרגת מקום נפילת ה חץ

מהאצטוונא והמחודר כאלו הוא עובר מהמרכז גרם

השמש אל מה שיהיה נכחו וכו' ואנחנו בקיץ נופלים

ב חץ או בקרוב ממנו ויתמיד זה עלינו בעלי שוכני

הרחבים האלה וכו' ואמנם החורף הנה החום יהיה

כבר נחסר בו והקור לא נקבע עדיין וכאלו אנחנו

באמצע הרוחק שבין ה חץ הנוצר ובין המקיף (קאטון

א כ כ ג). — חץ ארמיני, סם: פרק יא ב חץ הארמיני

וממה שראוי בשער הזה הנהגת רפואת מי ששרפו חץ

הארמיני אמרו כי ראוי שישתה מיד גלבנום כי זה

רפואתו (סד ד א ג יא). — חץ הכסף, שם מין דג

מהדגים: חץ הכסף דומה בתארו ומראהו לדג

הארן העכ"ט ארכו בחצי אמה משכנו בזמי אירופא

(מוס"א לשינק, הדגים רמב).

אשפה. — ירה. — יתר. — ממרה. — קשת. — שלש.

*חצאים, — מ"ר מן חצי, עי"ש.

א. חצב¹, מסנו א-חצב, מחצב, *חצב, *חציבה.

א. חצב², פ"י, ח'צב, יחצב, — א) חצב בור וכדומה

בתוך הסלע, הבה בגרון חד בתוך הסלע והתך

ושבר אותו ועשה בו נקרה פחות או יותר עמקה לבור

לקבר וכדומה, anshanen; tailler; hew out,

ויעוקהו (את הכרם) ויסקלהו וישענהו שרק ויכן מגדל

בחוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש

באשים (ישע' ה ב). היתפאר הגרון על החצב בו (שם

י יו). מה לך מה ומי לך מה כי חצבת לך מה קבר חצבי

מרום קברו חקקי בסלע משכן לו (שם כז יו). ובתים

מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר

לא חצבת (דנ' ו יא). לחצב להם בארות (ירמ' ב

יג). ויכן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים (דכ"ז כו

י). — וביחס הפעול להאבן או המתכת שמוציאים על

ירי החציבה בהסלע: ארץ אשר אבניה כרוז ומחרריה

תחצב נחשת (דנ' ח ט). לחצוב אבני גזית (דכ"א

כז ב). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה

(משלי ט א). — ח'צב, ח'צבים, העושים במלאכה זו:

ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמונים אלף

ח'צב בחר (מ"א ס כט). ויעמד ח'צבים לחצוב אבני גזית

(דכ"א כז ב). ולגדרים ולחצבי האבן (מ"ג יכ יג). —

ובהרחבה, חצב בפלוני, הכתו, הרגו: על כן חצבת²

בנביאים הרגתים באמרי פי (סו' ו ס). — ומצייה

בספרות התלמודית: אמרו עליו על פינחס איש חבתה

שעלה גורלו להיות כ"ג והלכו אחריו נזבירין ומרכולין

ומצאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דיגרי זהב

(ספרא אמור כ"א ב). אבן שחצבה מתחילה לבימוס

הרי זו אמורה (ע"ז ג י). כל ה חוצב צלם לע"ז וכו'

מתרין בו על כל סתיות וסתיות (ירוש' ע"ז ד מג ד). הכל

מודין שלא יקין לו ארוים (וכן) לא יחצוב לו

אבנים היו חצובות תפלותא דר' יהודה ורבנן

(שם מו"ק א ס ד). מעשה נסים היו הלוחות וגלגלן

היו וכו' וחצובין מגלגל חמה היו (מד"ר ספ"ט,

¹ רק בעבר' וארמ'. בערב' משמשים השרשים

חצב וח'צב (א) במשמ' אחרות. אך בערב' החמוג' משמשים

בהשרש קצב (ב) גם לסתות אבנים.

² יש מניחים מחצתי.

(ב) יבענין יצירת קולות המבטא: חקק ו ח צ ב כה עשרים ושתים אותיות יסוד (יזירה א י). עשרים ושתים אותיות חקקן ח צ ב כן שקלן והמירן צרפן וצר בהם נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור (סס כ). יבע כפולות בגר כפרת חקקן ח צ ב כן צרפן וצר בהם כוכבים בעולם (סס ד ג). — ופעול: עשרים ושתים אותיות יסוד חקוקות בקול ח צ ו ב ו ת ברות קבועות כפה בחמשה מקומות אחת"ע בומ"ץ נוב"ק דסלנ"ת זסשר"ץ (סס כ ג). וחקול וחרוז והדבור שהאותיות חקוקות ו ח צ ו ב ו ת וקבועות בו נקרא רות הקדש (דמכ"ן, סי' יזיר' כ ג). — "בחכמת הלשון, שם חצוב, מלה ח צ ו ב כה משרש פלוני, כמו נגור: חנם אשר היא מתנה בלא מחיר ח צ ו ב מן הילדים אשר חנן אלהים וכגון מלת רקם אשר הוא ח צ ו ב מן רק והכנס נוספת בו וכן תהיה אומר תהום ח צ ו ב מן תוהו (סניון הנפש לכר חי"א א). ופעולת אכף בכאן ח צ ו ב כה מן ואכפי עליך לא יכבר (סס ג). וחשטח או הפרוש שהוא ח צ ו ב מן ויפרשו (סוף, ס' סתמורת א). וכן המשובע המשוטן כל אחד מהם [שמן] ח צ ו ב מן מנין צלעותיו (סס). — נפש, נחצב, יחצב, יחצבון, שחצבו אותו, א) נחצבו דברים באבן, נחקקו בכלי חד האותיות בתוך האבן, eingehauen w. ; être engravé ; be graven מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איזיק יג כד). ואין דבר שלא יצא מפיו הגבורה ו נ ח צ ב על הלוחות שנאמר קול יי' חוצב להבות אש (מכ' יתרו ט). — ואבנים מסלעים: צריך שתהא חציבתן (של האבנים) בקודש ובקודש י ח צ ב ו (ירוש' יומ' ג מ ג). — ועמוד מהסלע וכדומה: אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב ש ג ח צ ב ממנו (מד"ר שמות טו). — "ובהשאלה: ממי הרג הסליל והסלילם בטל, משב צדק נחול לילדותיו של, נחצב כצור אטם זרם מלהטל (ר"א קליר, תפל' טל, אלאגרה). ומשהם מפארים עוד לא שונים, כי בנהר דיגור שחים ונתנים, ועוד מנו ג ח צ ב ים ומתדשים בראשונים, שבת והלל ורון לאל משננים (יולר שכת שקל', אז רח"ת). — "ובהשאלה ביחס לקולות המבטא: וביציאת הקול מן חגרון הגיהור יוצא מפה ויה ח צ ב דמות אותיות כפוף ופשוט (סי' יזיר' לר"י כגלוני 208). — (ב) יבדקדוק, מלה ג ח צ ב כה משרש מהשרשים, נ ג ז ר ה ממנו, נסתעפה ממנו: שהם יוצאים מעקר ויתחצב וכמהו אם לא ישים עליהם גויהם שהוא ג ח צ ב מן והבמות תשמנה

ידיו). — ושם, חוצב: מסר ח צ ב לגמל הגמל חייב (ירוש' כ"מ י יב ג). נוטל מעות משולחני ונותן ל ח צ ב ין ולסתתין (סס שקל' ד מת). — ובהשאלה, *הצוב מאש: התורה שנתן לו חקב"ה למשה נתנה אש לבנה חרותה באש שחורה היא אש מובללת באש ח צ ו ב כה מאש ונתונה מאש (ירוש' שקל' ו מט ד). — יומאור: יצר מתוהו ממש ועשה אינו ישנו ו ח צ ב עמודים גדולים מאור שאינו נתפש (יזירה כ). — *דברים חצובים, מחלטים: מי הוא שיהיה רשאי להרחת אחר מדותיו וגזרותיו של מלך מלכי המלכים חקב"ה דברים אשר הם ח צ ו ב ים מלפניו (מד"ר שמות ו). — ומליצה, חצב להבות, הוליד להבה ככת החכמה העזה והחם הגדול, למשל חרעם: קול יי' על המים אל הכבוד חרעים יי' על מים רבים קול יי' בכח קול יי' בחרר קול יי' שבר ארזים וכו' קול יי' חצב (י' להבות אש (תהי' כע גי). — ואמר הפיטן: ח ח צ ב להבות וברקים, ותבל מאירים ומבהקים (יול' יזיר' אפסי ארץ). — חצבני אש, יחצבני להבים, כנוי למלאכים: זהרי אור כעין מאור פני נשר לארבעתם, חצובני אש יצוקי אש וסופי אש מרכבותם, שמך יברכון בעת ילכון לא יסבו בלכתם (יולר שכת א אחת"ס, ארז'יס). הנערץ ב ח צ ו ב י להבים, הנקדש במכס מהורים (סס, הנקדש). השוכן בשקט ח צ ו ב י שלהביות, התומך מיחליו ועיניהם לו תלויות (סס, סלודיר). קמתי יחדתיו ב ח צ ו ב י שלהבון, פתחתי כבודו חמק מלבוא (יול' כ ססה, גן נעול). — ואמר המשורר על הנשמה: ואצלת עליה רוח חכמה, וקראת אותה נשמה, עשיתה מלהבות אש השכל חצוב, ונשמתו כאש בוערה בה (רש"י, כ"מ). — ובכלל במשמ' יצירה ועשיה: מים מרות חקק ו ח צ ב בהן תוהו ובהו רפש ומיט חקקן כמין ערוגה הציבן כמין חומה סבבם כמין מעויבה (יזירה א י). אש ממים חקק ו ח צ ב כה כסא הכבוד ואופנים ושרפים (סס יא). — ואמר המשורר: ושואב ממקור האור מבלי דלי, ופועל הכל בלי בלי, ותצב וחקק, וטהר וזקק, וקרא אל העין ונבקע, ואל היש ונתקע (רש"י, כ"מ). דחרות משמרתו מחנות עליות, גם בכס רום שבתו יחצוב בגוויות, מעשה מרכבתו שם בארבע חיות (ר"י הלוי, ישען). — *חצב מפיו, הוציא דברים מפיו: ובו יושב עומה אורה, ח צ ב מפיו תלמוד תורה (יול' א ר"ס, מלך כמשפט).

(¹ — כבר ספק ברוש (SWU, 22) אם פעל זה הוא מהשרש חצב באבנים, כי אמנם אין זו הסתעפות טבעית ומליצה טבעית.

(ר"מ ג'קטיליה, אות' הנוח לר' חיוג).

— פֶּעַ, חֲצֵב, — שהצבותו מסלע וכדומה, ובהשאלה גולד: הכיטו אל צור חֲצֵבָתָם ואל מקבת בור נקרתם הכיטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (יע' נא א-ב). — ואמר הפיטן: טרם כל מפעל חצב, יום במחשבת צור חֲצֵב, באחור וקדם בתוך נחצב (יולר א' ר"ה, את חיל). ויפשט רקמה ותולע, וילבש רמה ותולע, ולעפר ישכב, וישוב אל יסודו אשר ממנו חֲצֵב (רש"י, כ"ט). — הפֶּעַ, החצִיב, מחציב, מחצצת, — הבה, הרג: עורי עורי לבשי עז ורוע וי' עורי כימי קדם דורות עולמים הלוא את היא המִחְצֵצֶת (1) רהב מחוללת תנין (יע' נא ח ט). — ואמר הפיטן: עורי המ ח צ ב ת רהב לָגוּיִם, באתי והושת לי דרך בעוים, אני ישיגה וך הנוני בחרוזים (יולר כ פסה, נן נעול).

— פֶּעַ, חֲצֵב, — ביתם לחאותיות: שהוא ח י צ ב (את האותיות) להפריד זו מזו (פי' יולר, מיוח' לראכ"ד כ ב).

ב. חֲצֵב, ממנו א. חֲצֵב, ואולי ב. חֲצֵב.

ב. חֲצֵב (2), פ"י, — א חֲצֵב קנה במים וכדומה, השקיעו, eintauchen; enfoncer; to immerse (כדי) שלא יהיה זה דולה מחצי הבור שהוא רשות חבירו וכן זה בשל זה לפיכך מצריך ראשי הקנים שיהיו בולמים מן המים למעלה מפת או ח צ ב ין (3) ראשי הקנים במים מפה (ר"ח ערוך פו:). — ב) שאב מים, schöpfen; puiser; to draw: למנוע הדלי מלולך ול ח צ ב (4) המים מרשות חבירו וכו' (שמקיים להם שאין) דלי מהלך וח צ ב מים חוץ מארבעה (ר"ח ערוך פו:). כדלי שח צ ב ין ב' מים מן הנהר (ערך, ערך חֲצֵב).

(1) יש מניחים המִחְצֵצֶת.

(2) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — (3) כך בתוב כנוסח' פרוש ר"ח בש"ס וילנה, ובהיות שכתובה מלה זו שם שלש פעמים בתוך סגנון העברי ופעם אחת בסגנון ארמי: וקא ח צ יב דלי מיא דביני ביני, ע"כ, אין שום ספק בדבר שאין כאן שום שבוש אלא באמתכתה הר"ח ח צ ב במשמ' זו, וראיה ברורה לאמתות מלה זו במשמ' זו מה שהערוך פרש השם ח צ ב ה עפ"י הפעל ח צ ב הדלי מים מהנהר. ולא נתברר לי מקור פרוש זה ממי לקחו הערוך. ולא העיר קוח' מאומה ע"ז. ולא מצאתי שום מקור למלה זו בעברית הקדום' ולא באמצ' שבתלמוד ומדרשים, אף לא בארמ' וערב', ואיני יודע כלל מאין לקח לו הר"ח פעל זה במשמ' זו, ואיך קרה הדבר כי לא בא פעל זה במשמ' זו בשום מקום אחר וזלתי שני המקורות הללו. ועכ"פ צריך להנחות, כי בזמן ההוא היה הפעל חצב

* חֲצֵב, ש"ו, מ"ר חֲצֵבִים, — כמו חֲצֵב, מי שאומותו לחצב אבנים: ח ח צ ב שמסר לסתת (נ"מ קית:). כאדם שהוא אומר לחבירו מה מלאכתו של פלוני כסף נגר ח צ ב כך מעשה אלהים (והסוהר, שמות קטו:).

א. חֲצֵב (1), ש"ו, מ"ר חֲצֵבִים, — כד של חיס גדול, grosser ird. Krug; grande jarre; gr. earthen jug: ח צ ב ים גדולים שיעשו בכ' לוגין (ספרה שמיני ו), לא היו בונסין אותו (את היין) ח צ ב ים גדולים אלא בחביות קטנות (מנח' ח ו). מלודיות ועד לחמיות בחצי לוג מלחמיות ועד ח צ ב ים גדולים בלוג רבן יוחנן בן זכאי אומר ח צ ב ים גדולים שיעורן בכ' לוגין (כלוס כ ב). וכן היה (ר"ש) אומר ב ח צ ב ים גדולים שנקבו שעורן מלא מיעה שנייה של קנה (סס ט ח). ולא היו בונסין אותן (את הענבים) לא ב ח צ ב ים גדולים ולא בחביות קטנות (תוספתא מנח' ט י). מביאין ח צ ב ין שהן כרין לבנות ומחין אותן באדמה שמעורב בה סממנין ומדבקין בה מאותו זרע תלתן וזרע פשתן ועד שיוצאין מבית המרחץ מלכלב ואוכלין אותו ומצנן אותן מצפרני רגליהן ועד שער ראשיהן (תב' הגא' הרכנינו).

ב. חֲצֵב (2), ש"ו, — ירק ממין הבצלים, יגדל בא"י במקומות החול, וקוראים לוגם יבצל העכבר, ובלעז בצל הים, Meerzwiebel; scille; squill: אין נומעין יתור של תאנה לתוך ח צ ב (2) שהוא מקירו

נחוג בהדבור הארמי חתי והיה שגור בפייהם ובשגירת הלשון השתמש בו ר"ח גם בעברית, כמו שקרה כזאת בהרבה מלים מהלשון הארמית וכמו"כ אח"כ מהלשון הערבית. ואולי זה הוא המקור להסמ' א. חֲצֵב.

(1) בארמ' חצבא: רב נחמן תמן ח צ ב א בת תשעה קבין (נכ"כ, כב). נקרקש בנכתמא א ח צ ב א (ע"ז יב:). האי דשדי מיא מפומא ד ח צ ב א משום ציבתא (חול' קה:). הני ח צ ב י שחימי דארמאי כיון דלא בלעו טובא משבשכן במים (ע"ז לג:). הני נשי דמליין ח צ ב ייהו מיא מ"ט לא משנין (ביו"ט) משום דלא אפשר היבי לעבדי דמליין ב ח צ ב א רבה לימלי ב ח צ ב א וזמא הא קא מפשי בהילוכא וכו' (שנת קמח). הני נשי דשקלן ח צ ב י הו וואולן ויתבן אפומא דמבואה (בז' ג). וכן בסוד' חצבא, ותרג' ב"ע בערב': אלג'יה ד'את אלדא'ן אלח'ב, ר"ל כד גדולה בעלת אוגים, ובכלל כד גדולה. וגם באשור' חצב כעין זה.

(2) רק עבר' וארמ', ועי' הערה לקמן. — (3) כך גרס' הערוך, וכך במשמ' עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', ובכ"י, בנוסח' החצוב. והנה נעלם כבר מהקדמוני' איזה ירק

יחציר¹, ממנו יחציר, יחצירה.

יחציר פ"י, — יחציר את החבואה מן השרה, קצר: בשתתחיל לחצוד ולקצור הקליפות לא הכלה פאת שדך שהנשמה נקראת שדה (נעם אלימלך, קדוש). — נפע, "נחצד", — שחצרוהו: קמה אלמתי היא אגדת הקציר הנחצד (שכרש' לויכ"ג, אלס). רב יהודה וכו' התיר לעקור פשתן כי לא ייחצד כי חצירתו היא עקירתו עם שרשיו (פי' מס' מלקין ל"ט ביהוס).

חצה², ממנו א.חצה, א.חצי, מחצה, מחצית, חצות, יחצוי.

א.יחצה פ"י, חציתי, אחצה, ויחץ, ויחצם, יחצו, יחצון, יחצוהו, (א) חצה דבר, חלק אותו לשני חלקים שווים, halbieren; partager en parties égales; to halve: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היציאים לצבא ובין כל העדה (במד' לא כו-כו). וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הצבאים (שס מנ). ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון (שמות כ"א ל). ויחץ (יעקב) את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (בראש' ל"ח). — "ויני" עם בניו: מכיא עשרון שלם וחצוהו ומקריב מחצה בבקר ומחצה בין הערבים (מנח' ד' ס). — "ומק": שרצו לעשות מחיצה שרצו לחצות (כ"ב ג). — ופעול "חצוי, חצויה, בחצויה, מחצה חצויה: והתמונה הוואת קורין לה מצבה חצויה מפני שהיא מחצית התמונה אשר הקדמנו פרושה אם אתה חולק אלכסון ראשה אל אלכסון תושבתה תהיה בחלקת לב' מצבות חצויות (ר"א נר"ח כס"א, כסננת ד). — ובהרחבה חלק בכלל, גם לחלקים לא שווים, וגם ליותר משנים, teilen; partager to divide: ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות (בראש' לג א). ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופט' ו' ו). ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים (שס ט מג). יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ' ל). — וחצה הנחל, עבר בתוך הארץ והגיע: ורומח כנחל שוטף עד צואר יחצה (ישע' ל' כח). — ואמר המליון: והיום אל תהי חרד

(כלא' א' ח). החצב ר' שמעון אומר בלאים (בכרם) וחכמים אומרים אינו בלאים (תוספתא ס' ג' ו'). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים (שס שנת יד ח). המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה ופומאה לא (כ"כ קנה), ועי' *חצובה.

ג.יחצב, ש"ה, — מין תמר קשה, harte Dattelart; datteis duers; hard dates: אף דקל טב וחצב¹ ונקליבם אסור למכור לעבדים (פ"ו א' ס).

יחצבה², ש"ה, — חלי, אדמת, Röteln, Masern; rougeole; measles: דע כי החצבה היא כאלו

היא גדרה אדומה ואין הפרש ביניהם ברוב הענינים ואמנם ההפרש ביניהם שהחצבה אדומיית והיא קטנת השעוריות וכו' (קאנון ד' ח' ד). ויקרה לנערים חצבה על הגוף והם נקודות כמין נשיבת הפרעושים או גדר. והוא כמין פלפלין (מ' אלדני, ש"א ס' א). והרע שבכל מיני החצב וההגדרי הוא שמראהו בעין ציץ הבנפג' הלח (שס).

יחצבות, ש"ה, — אומנות החצב: ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיה מלאכה עיונית ויקראו כל אחת מהנגזרות החצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (מלות הגיון יד).

*יחציר, ש"ה, כמו ג.יחצב, עי"ש.

קראו היהודים בשם זה, ועפ"י דברי אבא אריבא (כ"ב נו). שהעיד שבו תיחם יהושע את הארץ, אמרו המפרשים (ר"ג נאון, ר"ה ואחרים) שהוא צמה ששרשיו ב'קעים עמק וקוף בקרקע ואינם נוטים לכאן ולכאן. ואמר רח"ג (תש' סג', סרכני מו). שהוא אלתי'ל בערב'. אבל, כבר הוכיח עמנואל לו (J. Löw. Festchr. J. Levy's 70 Geb.) כי זהו הירק ממין הכצל הרשום בפנים, עפ"י עדותו של חכם הצמחים Aehersohn, כי עוד היום נוהגים הפלחים במרבולום וגם באלעריש לתתם את שדותיהם בצמח הבצלי הזה, וכן העידו סופרי הרומאים שהיה נהוג בזמן ההוא לתחוב יחור של תאנה בירק הבצלי הזה לשמר על התאנה מפני התולעים, וגם בדבר אכילת הצבאים העיד החכם שוינפורט כי מיניסרומים לזה באי"הם באמת מאכל צבאים. ¹ כך בערוך וב"י, והנוסח' במשנ' ירוש' חצד. והנה כבר פרשו בגמ' שם (יד). שהוא קשב א, והוא בערב' קשב א, תמרים יבשים. וערוך ורמב"ם פרשו במשמ' קני הסכר, מפני שחשבו כי קשבא הוא קצב (ב' בערב' לו), סה"מ"ח).

² בערב' חצבה (c).

¹ בארמ' חצד, בערב' חצד (a).

² רק עבר' וכנעני'. קצת קרוב בערב' חצ"ב (b).

(a) حصد (b) حظي

(a) قش (b) قصب (c) حصاة

עצי שמים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קטנו (שמות כס י). כי למועד מועדים וחצי ובכלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני' יב ז). ולא האמתו לרברים עד אשר באתי ותרמינה עיני והנה לא הגד לי החצי חוספת חכמה ושוב (מ"א י ז). ויאמר המלך גורו את הילד חתי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת (שם ג כס). ובניהם חצי מדבר אשדודית (נחמ' יג כד). — וסמ': ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם ורק על המזבח (שמות כד י). חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המושבן (שם כו יג). והיתה חרשת עד חצי המזבח (שם כו ס). ויאכל חצי בשרו (נמל' יד יג). כלול בשמן חצי החין (שם ס ט). לתשעת המטות וחצי המטה (שם לד יג). וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה (שופט' יו ג). ויגלח את חצי זקנם (ש"ב י ד). אם תחן לי את חצי ביתך לא אבא עמך (מ"א יח ט). ויצא חצי העיר בגולה (זכר' יד ג). ומש חצי ההר צפונה (שם ד). שבונו אחר וחצי השבוע (דני' ט כו). עד חצי המלכות וינתן לך (אסתר' א ג). בחצי ימיו יעובדו (ירמ' יו יא). ושמרון בחצי חטאתיך לא חטאה (יחזק' יו כא). לחצי שבט המנשה (דנר' ג יג). מחצי מטה מנשה (יחזק' כא כו). בחצי מענה צמד שדה (מ"א יד יד). — ובמשמ' בתוך, כאמצע: ויעמד השמש בחצי השמים (יחזק' יג). ויכרת את מדוייהם בחצי (ש"ב יד). — ונחלק לחצי, לשני חלקים שווים: או יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי (מ"א יו כא). — וזכני: ויעש למזבח מכבד וכו' מלמטה עד חצי (שמות לח ד). (כל ישראל) עמדים מזה ומזה לארון וכו' חצי אל מול הר גריזים והחצי¹ אל מול הר עיבל (יחזק' ח ג). חצי (של העץ) שרף כמו אש על חצי בשר יאכל (ישע' מד יו). ולחצי שבט המנשה נתן משה בשבן ולחצי נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה (יחזק' כג ז). ואם ימתו חצינו לא ישימו אלינו לב (ש"ב יח ג). ותקשר כל החומה עד חצי (נחמ' ג לח). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר' יד ח). — ובמשמ' באמצע: ונבקע הר הויתים מחצי מורחה וימה (שם ד). — ובסמ' א: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול (תרום' ג ס). השואל את המרה שאלה חצי היום ושכרת חצי היום (נ"מ

מ"ד שמות מכ). ומה הנמר הזה חצוף כך הכנעניים חצופים (שם ש"ש, חתי מלכנו). — והנפש: אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיו וברגליו שהנפש חצופה היא שלא אראה המאכלת בא עלי ואקרטע ואיפסל מן הקרבן (פסיק' רכתי מ). — והסנים: אין בן דוד בא אלא בדור שפנו חצופות וחייב בלייה (מ"ד ש"ש, סמ"ס). — ובהשאלה, שעת חצופה, שיקרו בה מקרים לא הגונים: ר' הוסיא בר' אבהו (היה מתפלל) יהי רצון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות ומתרגשות לבוא בעולם (ירוש' נרכ' ס ח ד). בשעה שאתה רואה שעה חצופה אל תעמוד כנגדה אלא תן לה מקום (אגד' נכ"ש' מו). — והארץ: אמר ר' זירא בא וראה כמה היא חצופה ארץ ישראל שעדיין עושה פירות (מ"ד ר"כ, פתי').

חצור, ש"ז, — שם"פ מן הצר, פעולת התקיעה בחצוצרת, בשופר וכדומה: עונות מוהה, עבדות מאחה, עבודות מנחה, קול חצור שופר (כ"א קליר, אשא דטי). חצוצרה, — עי' חצצרה.

חצות, ש"ה, — בפרט חצות הלילה, הזמן שנחלק בו הלילה לשני חלקים שווים, שכבר עבר ממנו חלק אחד כמדת החלק שנשאר עוד ממנו, Mitternacht; minuit; midnight: כה אמר יי' בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שמות יא ד). חצות לילה אקום להודות לך (תהי' קיט סב). רגע ימתו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו (איז' ל כ). — "ובלי השם לילה: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר"א ותכמים אומרים עד חצות ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר (כרכ' א א). בדיקה עצמה בשחרית ושימשה בעד בחצות וראת במנחה (ירוש' ניד' א מט). — "תקון חצות, עי' תקון. — "ובמשמ' חצי, חלק האחד של שני חלקי דבר, בפרט של הלילה: שנחלק הלילה (לאברהם) ובחצות הראשון געשה לו גם וחציו השני נשמר ובאלו לחצות לילה של מצרים (רש"י נכ"ש' יד טו).

חצי, ש"ו, סמ' חצי, כל חצי, חצינו, מ"ר חציאים, חציים, — חלק אחד משני חלקים שווים של דבר שלם, Hälfte; moitié; half: ועשו ארון

(1) משרש חצה.

(1) יש סברים שצ"ל וחציו.

ח. נ). אדם משחרר חצי עבדו (ירוש' קדוש' א ס.).
 גותן חצי קנס לרבו וחצי כופר ליורשיו (גיט' מג.).
 חצי כופר (כ"ק מ.). חצי נזק (שס.). דבר ולא חצי
 דבר (כ"ב נו:). — וכנ"ל: שתי ידות לכבר משלש לקב
 חצייה לבית המנוגע וחצי חצייה לפסול את
 הגויה (ערוכ' מ כ.). מי שחציו עבד וחציו בן
 חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד
 (גיט' ד ס.). בית פירות לי בירך וזבס מלא מעות לי
 בידך אין לך בידי אלא חציון ושלישן (תוספתא
 שבוט' ס יו). נעול כולה כלחין פתוח חצייה כלפנים
 וחצייה כלחין (ירוש' שבת א ג.). נתן לו פרוטה
 ואמר הבא לי בחצייה נרות ובחצייה פתילות
 והלך והביא בכולה נרות בכולה פתילות (תוספתא
 מטי' כ טו). חצייה שפתה וחצייה בת חורין
 שנתקדשה (גיט' מג.). וכי מצונו דמים שחציון
 חטאת וחציון עולה (יומ' טו.). נטל הקב"ה כל
 מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים
 באוקיינוס (מד"ר כלאש' ד). ולעולם ימור אדם עצמו
 חציו וכאי וחציו חייב (שס קלז, זבובי מות).
 — ומ"ד: שתי חביות ובהן בשני חציו ויתים
 (הל' ח ו.). מפטם לחציון פטור וכו' שמן שפטמו
 לחציון פטור (כרית' ס.). אין הפסח לחציון
 אלא או כולן יעשו בטומאה או כולן יעשו בטוהרה
 (ירוש' סור' מ מו.). אמר רב יוסף אין גזירות
 לחציון (גדל' פג.). היו מפטמין אותה (את
 הקטרת) לחציון לפיכך יחיד שפיתם לחציון
 חייב (כרית' וו.). שני חציו ויתים בתוך הבית
 (ירוש' פסח' ג ל.). חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה
 חציו בקר (כ"ק עא:). — חצי שעה פלונית:
 התחלת זמן תמיד של בין הערבים מבי מתחיל
 להעריב דהיינו מחציו שבע ולמעלה דהא חצי
 שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם וקודרת
 כנגדה למטה ואינו נזמה לשום צד ומחציו שבע
 ולמעלה נזמה ברקיע למערב סמוך למנחה מהתחלת
 שבע (רש"י שבת טו:). — חצי קטר, עי' קטר. —
 יושם מטבע, Mark: פיורו ממונם לתת להגמון ולפתח
 ולשריו ולעבדיו ולעירונים כנגד ארבע מאות חצאים
 כדי לעוורם ולא הועיל להם מאומה (מעש' הגזר' ממגנא).

יב. **חֲצִי**, ש"י, — כמו חֶץ: ויאמר (יהונתן) לנעורין מנא
 נא את החצים אשר אנכי מורה הנערין והוא
 יורה החצי להעברו ויבא הנער עד מקום החצי אשר

יורה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא
 החצי ממך והלאה וכו' וילקט נער יהונתן את החציו (י)
 ויבא אל אדניו (ש"א ב לו-לח). ויהוא מלא ידו
 בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו
 ויכרע ברבבו (מ"ב ט כד).

י. **חֲצִי**, ת"ו, לנק' חצית, — בצורת החץ: ושלב ישר
 מחלק הראש בארך לשני חצאים יאמר לו לבדו
 חציו וכשיבן מצד חבור עם הכללי או יאמר לו
 שפודיי (קאטון א א ב).

י. **חֲצִיב**, ש"י, מ"ר חציבים, כ"י חציבין, — דבר שממנו
 נחצב דבר, ובהשאלה כנוי לאבותיו של אדם:
 והוא נמלט לקאשטילויא אשר שם מקום חורו ושם בית
 חציבי, ואז שלל רבושי עד בלידי ובו טובי וכספי
 עם זהבי (ר"י אכרננאל, תלום על הומן, א"י כ).

* **חֲצִיבָה**, ש"י, — שם"פ מן חצב: צריך שתהא
 חציבתן (של האבנים) בקדוש (ירוש' יומ'
 ג מ ג). חציבת קברו ותתוך ככריכין (רש"י ב"ב
 ו.). החוצב דבר מה להכין אותו באופן שיהיה
 נאות לשמו בכנין ההוא ועי' החציבה ישוער
 ויוגבל בתאר מיוחס אל האומן המלאכותי (טו' שלום א ז).
 — "ובהשאלה: חקיקת וחציבת התהו והבהו ר"ל
 כל הנמצאות שנרשמו בהם (פי' יציר, מיוח' לראכ"ד א י).

י. **חֲצִיבוּת**, ש"י, — בהגדרה ותכונה, נקודה ששם שני
 קוים פגשים זה בזה וחצבים וא"י: ההקפה
 בגלגל ההקפה באחת משתי נקודות החציבות
 אם מן נקודות החציבות שיתחיל להתנועע לצד
 מורה שהוא גובה ההקפה או מן נקודת החציבות
 שיתחיל להתנועע לצד מערב שהוא שפל ההקפה (ג"ע
 לר"א הקראי, קדוש"ח כ.). — וסגולת החציבה: והזכיר
 (בעל ספר יצירה) חקק כנגד תהו שהוא דק בתכלית
 הדקות כי הוא יש מאין וחציבה כנגד בהו כי היא
 מקבלת החציבות והוא הפרד חלקי הנחצב זה
 מזה (פי' יציר, מיוח' לראכ"ד א י).

י. **חֲצִידָה**, ש"י, — שם"פ מן חצד: התייר לעקור
 פשתן כי לא ייחצד כי חצידתו היא
 עקירתו עם שרשיו כדי לבסות בו (פי' משקין לר"ש יתוס).

י. **חֲצִיָּה** (2), ש"י, — מין קרדום, כשיל: המסר הגדול
 ויתר של מהרישה וסבין של טבחים והרב של אושכפים

(1) כך הכתיב, והקרי החצים, כס"א החצים
 כתיב וקרי,

(2) ביוג' αἵμα, בארמ' חצינא: וחציבא דנגרי

וחציר החרשים וקורנם של בשמים (דמנ"ס שנת כס"ט).
***חציריפות**, ט"ז, — מרת החציר: או השתוממתי על
 חצירות גדולה כזאת (שד"ל, מכת' רמז).
 — ואמר חמליץ: בהבל ימירו את כבודם, והרמה חפלה
 את כבודם, בחצירותם יבעטו במוסר, וצלם מעליהם
 יוסר (הקד' תוכח' מוס' לעור' הכנלי).

***חציריץ**⁽¹⁾, ט"ז, מ"ר חצירים, — דבר החוצץ: ספק
 רשות עם הארץ מדרמו וחציריו והסימו
 טהורין לחולין וממאין לתרומה (תוספתא חגי' ג כ"א).
 שיעורין חצירין ומחצירין למשה מסיני (ערוב' ד').

***חצירצה**, ט"ז, — ספ"ס מן חצץ: משום חצירצה
 (כ"ק סכ). לא אמרו חצירצה בפחות משלש
 על שלש אלא במקום כגדים (זב"ט). חצירצה
 הפוסלת בטבילה (רש"י ערוכ' ד'). — ואמר חפ"ט:
 חצירצת חפ"ט לכלוך שרץ הלה, טבילת טהרת צנור מימך
 יקלה, כי אתה ה' רב טוב וסלה. (סליח' עכ"ס, אכ
 לרחס). — ובחשאלה: ואמר חפ"ט חצירצה חצירצה
 חצירצה בפני התאווה (מאמ' השכל לראב"ן, דבור א').

חציר⁽²⁾, ט"ז, סמ' חציר, מ"ר *חציריץ, — א' עשב, ירק,
 Grass; herbe; grasse: לך בארץ אל כל
 מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר
 ונחיה סוס ופרד (מ"א ית ס). כי יבש חציר כלה
 דשא ירק לא היה (יפ"י יס ו). וצמחו בבין חציר
 בערבים על יבלי מים (שם מד ד). והיה השרב לאגם
 וצמאון למבועי מים בנוה תנים רבצה חציר לקנה
 וגמא (שם לס ו). הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך

(שנת קנ"ג). מרא וחצירא (ערוב' עז). באחרא דחנא
 דידן איבא חרתי חצירי לרבתי קרי דה בשיל ולוטרתי
 קרי לה מעצר (כ"ק קט). — וכן בסור' חצינא, ותרנם ב"ע:
 אלקאדום אלפאש, חקרום חנרון. וגם בערב' יש"ש זה
 וממש בצורתו העברית ח'צין א), ואמר אבן אלאערבי
 שהוא אחד משמות הפאש (הגרן): אלחצינ אלחרת'אן
 ואלמכשא, ואמר אבן שירה אלחצינ הוא פאש (גרן)
 בעל פה אחד, ואמרו שהוא משמש בלשון זוי"ג. וכבר
 הטיל פרנקל (Fr. Aram 86) ספק בערביותו ואמר כי
 נשאל בערב' מארמ', עכ"פ תודה בכשרותו השמית ודחה
 דעת האומרים שהשמים לקחוהו מהיונים, ואדרבה רגלים
 לדבר כי היונים לקחוהו מהשמים, וכבר קים ואשר זאת
 עמנו' לו בהערות לקריום עמ' השם האשורי חצנ.

⁽¹⁾ מן חצץ.
⁽²⁾ בערב' חציר (b) ירק, ומחצירה (c) מקום דשא,

חציר בבקר יאכל (ליוז מ יס). מצמיח חציר
 לבחמה ועשב לעבדת האדם (תה"ל קד יד). המצמיח
 הרים חציר נוחן לבחמה לחמה (שם קטו תי
 ט). גלה חציר וגראה דשא. וגאסמו עשבות הרים
 (משלי כו כה). — ולרמיון לקצר החיים ומהירות הכליה:
 וישביון קצירי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק
 דשא חציר גנות ושרפה לפני קמה (ישע' לו כו). כל
 הבשר חציר וכל חסדו כצין השרה יבש חציר נבל
 צין בי רוח יי' נשבה בו אבן חציר העם (שם מ וי).
 מי את ותראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינחן
 (שם נא יכ). עדנו כאבול לא יקטף ולפני כל חציר
 ייבש (ליוז ח יס). כי כחציר מהרה ימלו ויכרס דשא ויבולן
 (תה"ל לו ב). אנוש כחציר ימיו כצין השדה כן יצין כי
 רוח עברה בו. ואיננו (שם קי יס יו). יהיו כחציר גנות
 שקדמת שלף יבש (שם קטו ו). — ואמר חמליץ: הלא
 איש עת כזה נבחן וגבר הכל חסדו כצין או כחצירי
 (מנח' מלוננו, דרך חיים כ). — ובהרחבה, השרה שבו יצמח
 חציר, Aug, Wiese; pré, prairie; meadow:
 והיתה נוח תנים חציר לבנות יענה (ישע' לד יג). — ב)
 ירק סמין הבצלים, רחב העלים, ישתמשו בו לחבל בו
 התבשיל וחי ללפת בו את הפת, Porree; poireau
 leek: וזכרנו את הרגה אשר נאכל במצרים חגם את
 הקשאים ואת האכשחים ואת החציר⁽¹⁾ ואת הבצלים
 ואת השומים (כמד' יא ס). תחציר וירקות שדה
 שלוקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן. למאכל בהמה
 אין רשאי להטיל בהן (תוספתא שני' ס יו). ומי שהוא
 עצור ויהר מאלו הדברים שבתכתי וישתה מותר שור
 במים פושרין או דבש שנתבשל עם מיץ דם או מיץ
 עלי חציר והעולשין עם דבש (מ' אלדני, ט"א ד). —
 ומ"ר *חציריץ: לא הוזכרו רמוגי בדאן וחצירי נב
 אלא שיהיו מתעשרין ודאי בכל מקום (כלים י ס).
 — ואמר חמליץ: ולא תשתח ערי תרעב ותצמא והכבד
 באחרית האכילה ותדרל עם צנן גם חצירי ים
 באוכלך אל תתאו מים (כ"י חזיון, רסוף' סגוי"ס).

***חצירלת**, ט"ז, מ"ר חצלות, — כעין מחצלת מגמי,
 מנצרים וכדומה לחתל בו דברים: כל חצלות

prairie. — ת"א כרתי, וכן רסע"ג ואלכראת', וכן ריב"ג
 ורש"י. רק ראב"ע פקפק בין השם הכללי של חציר והשם
 הפרטי, וכבר דחה לו (I. Löw X XIII, 278) את ההשערה
 התמורה של אחד החדשים, ושחשבים לו גם נסמלת, שצריך
 להגיה במקום חציר חצין, שהוא שם מצרי לחוגנים. כודאי
 לא לזוגים התגעגעו בני ישראל.

^(a) חצין (b) חציר מחצרה

***חֲצִיָּה**⁽¹⁾. — קל נמצא בתו"מ בסגנון עברי רק. בפועל חצוף, עי' זה הערך.

— הפע', *החציף, ס"ע. — היה חצוף, התנהג כמו חצוף: למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו' אמר להם לא דייכם שניוולתם פלשין באכנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחצי פין אתם וקושרין עלי קמיגוריא (מד"ר קטל, מס יתרון). כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא (למעלה) (ספ, עובס חכמה). שלא חציף להעבירה על דת (מרכי כחוכ' קפ"ו). יש אותו אחות מרעים ואנדרת פועלי און מינים ואפקרוסים מחויקים ואומרים לו הגבה שמלתך מחצי פים פניהם נגד יראי ה' ושומרי תורתו (אגד' ספורט, JQR VIII, 518). — ובמשמ' פ"י, החציף עצמו: לא חוצרך שרות תחציף עצמה כל כך כתמר (ר"י קלר, מגיד מישר, ויכס).

— פע', חֲצָף, ס"י. — עשהו חצוף: לכל הבא עלינו מעט קצפת, לדעה עזרו גוי עו חצפת, כף עין בעין מפרוע אספת, כלפי חסד ורוע גבוי חשפת (סליח' כ"ט, תחלת).

— פע', חֲצָף, מחצף, מחצפה: נוותיו שמאר יפות, חנפות בם מאוספות, וזומם עם מנאפות, וכל דוות מחצפות (מזכר כן נתן, לקו"ק סו).

— הפע', הֲחֲצִיף, — כמו החציף: ואוכר להם דברי עוינות ראשונים והחציפות אשר התחצפו אותם החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגד' ר' סללסמר, עטס וקל' עב).

***חֲצִיָּה**⁽²⁾, ס"י. — מין ממיני השחין: בחציף הנה יעלו צמחים קטנים בגוף או באבר אחר הויעה מאד או מעט החסיפה בעת הרחיצה (קלטון ד' ז' ג' ח).

***חֲצָפָא**, — עי' חֲצָפָא.

***חֲצִיָּה**⁽³⁾, ס"י. — מדת החצוף, Frechheit; gance: גור אריה יהודה מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחצפה של גוריו (מד"ר. נחש' לת). וימחר וירוי אליו לקרוא תגר על מדה זו וכו' ומי

(1) בארמ' חציף: חציף עלי בר ישראל דמפרט חמאיה (סו"ט ז), ומצוי הרבה.

(2) בערב' חצפא.

(3) בארמ' חוצפא: בעקבות משיחא חוצפא

ממאות ממא מת (עדי' ג' ד). חוצלות⁽¹⁾ של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא (סו"ט כ). — ואמר החיטן: ענלה גוי מטפלת, טלאיו סך כבחוצלת, אני חבצלת (יוגר כ פסת, חסיק קנ).

אי-הצן, ממנו חצן, חצן.

***חֲצִיָּה**⁽²⁾, ס"י, כנ' חצני, החב, Busen; giron bosom: כה אמר אדני יי' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נמי והביאו בניך בחצן⁽³⁾ ובנתיך על כתף תנשאנה (ישע' מט כב). גם חצני נערת ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מכיותו (נחמ' ס יג). — ואמר המשורר: חמד וזמן הרע היותנו נחים ולשקוט בכפיר נער, ונחלוש לשבית נכול שוטים חצנו להפיר אוהבים נער (רמכ"ט, חכס"ט ז). — ונער חצנו, במשמ' התעורר לעשות דבר והשליך כל העכובים: וכאשר ראיתי כי העצה טובה, והתוכחה חשובה, ולא מצאתי לה תשובה, כי היא מבור השכל שאובה, ומהר הבינה חצובה, אז את חצני נערת, ויהבי על בוראי השלכתי (מ' אלדני, סקד' ס"ה). — ובמשמ' 'הורוע': ויבשה הורוע ורפתה הימין ונחלש ה חוצן ונהרס השן (ר"י אלחריזי, חיתול יג).

***חֲצִיָּה**, ס"י, כנ' חצני, — כמו חצן: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תל' קקט ז).

בי-הצין, ממנו אולי 'חצין.

***חֲצִיָּה**⁽⁵⁾, ממנו *חציף, *חציפות, *חצפה.

(1) ואמרו שם: מאי חוצלות אמר רב אבדימי בר המדורי מרזובלי מאי מרזובלי אמר ר' אבא מרזובלי ר"ש בן לקיש ואמר מחצלות טמס (ס"ט כ).

(2) בערב' הקדומה חצ'ג a, ובערב' ההמונית

חצ'ג b, ופרושו החב, מה שתחת האצילים ועד התלצים, ואעפ"כ ואמרו חצ'ג אלול, נשא את הילד בורועו.

ועי' הערה לקמן. — (2) תרגמו השבעים αλαπ, ור"ל בחיב. ת"י: וייתון בניך בציבין. ע"כ. מנחם: הורוע והעליה.

רש"י כמו בית השחי. רד"ק: ורוע או כנף הכנר, וכן שאר המפרשים הקדמוני' והחדשים.

(4) קבעו הערבים שרש ח' צנ להשם חציג, אך שום פעל אין ממנו. וגם בעלי המלונים האשורים הביאו השם חצין. בשרש חצן, ופרנקל במקום הנוכר למעלה אמר כי אולי נגזר שם זה משרש חצה במשמ' חלק, ובהוסמ' יין.

(5) בארמ' וסור' חצף, בערב' קצת דומה לו צפא (d) במשמ' גמות של הארין ועוות הפנים.

(a) حَضَف

(b) حَضَن (c) صَفَق

גרם לו חֲצִיפה הוּאֵה הלא הוא אשר נשמן בוסן טובו (כ"מ אלשך, חיוץ טו כו). ואוכר להם (להכמי אשכנו וצרפת) דברי עונות ראשונים וְהַחֲצִיפֹת אשר התחצפו החכמים בשם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות (אגר' ר' הלל הססר, טעם וק' עכ"ל). — ומשל: חֲצִיפֹה¹ מלכות בלא כתר (כצנחן, סנה' קס). חֲצִיפֹה אפילו נגד השמים מועילה (כב ששט, שס).

א. חֲצִץ. ממנו א. חֲצִץ.

א. חֲצִץ² ש"ו, מ"ר חֲצִצִים, חֲצִצִיף, — (א) אבנים קטנות חלקות, Steinchen, Kies; caillon; gravelstone; ויגרם בחצץ שני הכמישני באמר (איכ' ג יו). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חֲצִץ (משלי כ יו). — ואמר הפיטן: תחתיות ארץ זמר שמעו תנו צדקותיו חֲצִץ הולכי נתיבות (מש' כר קלוני', ענדוס, חמין כת). — ומ"ר, בהשאלה לברקים: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חֲצִצִיף³ יתחלכו (תהי' עו ית). — ואמר הפיטן: הסיר אופני נלגלם, ונהגם בכבודות להכשילם, זרמו עבות למולם, חֲצִצִיך הלכו לשכלם, טבעו בבזק נגלם (יו"ר ז פסח, חכד). — וכמו חץ, ואמר המשורר: הטוב כי ישמא מענהו מרמה ויצהל ויאהל במקהל רשעים, וישלח חֲצִצִיו ברקיו והציו לכלות מנאציו ומטעה וטועים (ר"ש גונאפיד, חגי קול). — (ב) מחלת האבן בכליות: וישתתפו הכליות והמקוה בסבת הולד השתן והחֲצִץ כי החֲצִץ ישלם הולדו מחצר נפעל ומכח פועל (קאטון ג ית). ואעפ"י שויבדלו שני החֲצִצִים הגה יהיה חֲצִץ הכליות יותר רך ויותר קטן ויותר נוטה לאדום וחֲצִץ המקוה יותר גדול (שס ו כ ד). הולדת החֲצִץ לא יהיה כי אם במקוה ובכליות (פרקי משס ו). והחֲצִץ הנוולד בכליות ובכיס השתן מתילד מליחה עבה מתקשה (מ' אלדני, ש"פ כ ד). והחֲצִץ המתילד בכיס השתן אמנם התילדו יהיה בחללו וכו' (שס). — ואמר המליץ: אם תחזה וריום בעזות מצח, חֲצִים לנגדך כוננו על יתר, אם יארבו לך ופתי רצה, חנם לרגלך טמנו בסתר, דם דוד לצור עליך והוא לנצח, יביא

יסני ויוקר יאמיר (פוט' סוף ט). — (ג) נוף המשל בארם: אמר רב נחמן חֲצִיפֹה אפילו בלפי שמיא מהני. אמר רב ששת חֲצִיפֹה מלכותא בלא תאגא היא.

(² בערב' חֲצִי א). — (³ ריב"ג: אבני הנדר.

בכליותם חֲצִצִים יתר, אמנם מאומה כחרי אל תעש, כי לאוילים יתרג הכעש (מתק שפת' לפ"ט 582). — (ג) יכנוי להראשונה משלשת הטפות המרות שהממונה על נשמת המת מסיף לתוך הכוס שהוא משקה אותה מיד אחרי הפרדה מהנוף: ואיזהו כוס התרעלה בצאת הנשמה מהנוף הממונה הוה הנקרא כוס התרעלה ואוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הוה ג' טיפות הא' חֲצִץ והא' מר ממות והא' קובעת (ראש' חכמה, סיכאס יג).

ב. חֲצִץ. ש"ו, — מקום מחצצה: בית שחצצו בנסרים וכו' מומאה בבית כלים ש ב חֲצִץ מהורין מומאה ב ח חֲצִץ כלים שבבית סמאין (אהל' יו ד). חצצו (את הבית) מארצו ומומאה ב ח חֲצִץ (תוספתא שס טו ד).

ב. חֲצִץ¹, ממנו א. חֲצִץ, חֲצִץ.

א. חֲצִץ², — קל לא נמצא.

— סע', חֲצִץ, כינ' מחצץ, מחצצים, — חֲצִץ את פלוני, דבר על לבו והעירו וורוו והלחיכו לדבר מהדברים, כפרט ההליכו בדברים וכדומה למלחמה על האויב. aufmuntern, ermahnen, anreizen; exciter, encourager, pousser à, exhorter; to incite, encourage, exhort: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו יי רבבי אתנות צהרות ישיבי על מדין וחלכי על דרך שיתו מקול מחצצים³ בין משאבים

(¹ בערב' חֲצִי א), ועי' הערה להפעל. (² עי' הערה לקמן. — ³ כבר העיר ר"י חיוג: מחצצים בקלות ושרשו להדגש. ע"כ. וכן החדשים. ונתלבטו המפרשים הקדמוני' והאחרוני' בפרוש מלה זו. השבועים תרגמו ἀνατροπὴν, שר"ל ההדופים ודוחים לאחור. היורני' תרגם כלל לא לפי הנוסחה המסורה, אלא כאלו היה כתוב: במקום שנשברו מרכבות האויב. ת"י מביאר דרך דרש במליצה ארוכה: מאתר דתווא אנסין להון ונסכין מה דיבדיהון בית מכונת לסטין ומתובת מוכסין על גובין בית שקיא דמיא לאתאר דהואה נפקן בנתא דישראל לממלי מיא דלא הואא יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת רגליהון מן קדם סנאה ומעיקא. ע"כ. והנה מהיורני' ומת"י נראה קצת כי היתה להם גרסה, "מקום" תחת, "מקול", אך תרגום השבעים הוא לפי הנוסח המסור: מקול. מהמבארים היהודים הקדמונים הראשון הוא מנחם, אמר וו"ל: מקול מחצצים ויצא חצץ כלו פתרונו לפי ענינם סדרים ומערכות וכה פתרון מקול מחצצים מקום מערכות המלחמה ומסדרי הקרב מקום הנווא שם יתנו צדקות יי. ע"כ. ר"י חיוג פרש מחצצים במשמ' חץ, אך הביא כי יש מי שפרשו

לשערים עם יי' (שופט' ס ל"א).

מחצצים כמו מספר חדשיו חצצו. ריב"ג. המסתפק בהורעה שכבר נזכרה מלה זו בספ' אותיות הפל, ובצמט לא פרש כלום, ונראה כי הסכים לפרושו של ר"י חיוג מלשון חץ. רש"י הביא בתחלה דעת פרושו של מנחם, והוסיף וז"ל: ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים. מקול אבני' חלוקי הנחל קיזל"ש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגיש בהם הע"ג מעבשיו אין לחוש על זאת. ע"ב. רד"ק בהשרשים ובפרושו כמו ר"י חיוג: יורי החצים, וכן רלב"ג, וכן אברבנאל, וכן רוב הבאים אחריהם מהמפרשים היהודים. רק אבן ברון דמה מחצצים להפעל הערבי חצא) שפרושו הוא רץ במהרה, מהמפרשים הנכרים, הנה גוג' בצמטו פרש בתחלה כמו"כ במשמ' חץ. ואח"כ במשמ' מחלקים, וז"ל מחלקים השלל, וכן קצת החדשים, וקצתם (הופט') קיגי ואחרים) פרושו מכים בתף לפי קצב הקול, Takt schlagende, ואחרים פרושו רועים, ויש מי שהגיהו הגהות מתחלפות במקום מחצצים: מחזקים, מחצצרים, וכו' וצא בזה. אך כל הפרושים האלה דחוקים גם לפי הגזרה ובפרט לפי הענין, ואף אחד מהם אינו מספיק ואינו נותן למליצת הכתוב משמעה טבעית, וכלם שללים ממנו כל העז והרענונות של השירה הקדומה הזאת, וכבר חזרה בזה הויפט בתנ"ך המנון (P. Haupt, SBOT), והשמיט כל המסוק הזה מתוך הנוסחה העברית, מפני שאי אפשר לדעתו לרפאו ולהחזיר לו צורתו הקדומה ומשמעתו הטבעית, וגם האחרון שבהמפרשים הנכרים, Marti, גם הוא מודה כי כל הפרושים אינם מניחים הדעת, ורק על פי הדחק הוא כסכים להנחה מחזקים במקום מחצצים, ותרנם: Horch wie man scherzt, fröhlich ist zwischen den Tränkrinnen. — ובעבר': האוינה איך מתלוצצים, הכל על שם בין השקחות, וכעין והמתרגמים רב שאר המתרגמים הנכרים, ומחלישים את כחה של השירה הקדומה ומהפכים אותה לדברים שאין בהם כלום מרוחו של הומן ההוא, וכל זה מפני שנעלם מכלם המקור האמתי של מלה זו, והוא השרש חצ'צ' (b) הרשום בהערה להשרש, שהוא משמש בערב' במשמעה שיחמתי בגוף הערך להפעל העברי חציץ, ושפרשוהו המלונים הערבים כהפעלים הנרמזים (ח' e) ותרצ' (d) שמשמעתם היא: העיר והסית והלהיב את פלוני לדבר, ואמר אלאזהרי וז"ל: ויקאל חצ'צ'ת (e) אלקום עלי אלקתאל תחצ'צ'א אד'א חרצ'תהם, ע"ב, ובעבר': ויאמרו חצ'צ' את העם למלחמה כשהעירוהו והסיתוהו והלהיבוהו לזה, ובבנין הכבד חצ'צ' (f) עליה

שם יתנו צדקות יי' צדקת פרונו בישראל או ירדו

מחצצים כמו מספר חדשיו חצצו. ריב"ג. המסתפק בהורעה שכבר נזכרה מלה זו בספ' אותיות הפל, ובצמט לא פרש כלום, ונראה כי הסכים לפרושו של ר"י חיוג מלשון חץ. רש"י הביא בתחלה דעת פרושו של מנחם, והוסיף וז"ל: ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים. מקול אבני' חלוקי הנחל קיזל"ש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגיש בהם הע"ג מעבשיו אין לחוש על זאת. ע"ב. רד"ק בהשרשים ובפרושו כמו ר"י חיוג: יורי החצים, וכן רלב"ג, וכן אברבנאל, וכן רוב הבאים אחריהם מהמפרשים היהודים. רק אבן ברון דמה מחצצים להפעל הערבי חצא) שפרושו הוא רץ במהרה, מהמפרשים הנכרים, הנה גוג' בצמטו פרש בתחלה כמו"כ במשמ' חץ. ואח"כ במשמ' מחלקים, וז"ל מחלקים השלל, וכן קצת החדשים, וקצתם (הופט') קיגי ואחרים) פרושו מכים בתף לפי קצב הקול, Takt schlagende, ואחרים פרושו רועים, ויש מי שהגיהו הגהות מתחלפות במקום מחצצים: מחזקים, מחצצרים, וכו' וצא בזה. אך כל הפרושים האלה דחוקים גם לפי הגזרה ובפרט לפי הענין, ואף אחד מהם אינו מספיק ואינו נותן למליצת הכתוב משמעה טבעית, וכלם שללים ממנו כל העז והרענונות של השירה הקדומה הזאת, וכבר חזרה בזה הויפט בתנ"ך המנון (P. Haupt, SBOT), והשמיט כל המסוק הזה מתוך הנוסחה העברית, מפני שאי אפשר לדעתו לרפאו ולהחזיר לו צורתו הקדומה ומשמעתו הטבעית, וגם האחרון שבהמפרשים הנכרים, Marti, גם הוא מודה כי כל הפרושים אינם מניחים הדעת, ורק על פי הדחק הוא כסכים להנחה מחזקים במקום מחצצים, ותרנם: Horch wie man scherzt, fröhlich ist zwischen den Tränkrinnen. — ובעבר': האוינה איך מתלוצצים, הכל על שם בין השקחות, וכעין והמתרגמים רב שאר המתרגמים הנכרים, ומחלישים את כחה של השירה הקדומה ומהפכים אותה לדברים שאין בהם כלום מרוחו של הומן ההוא, וכל זה מפני שנעלם מכלם המקור האמתי של מלה זו, והוא השרש חצ'צ' (b) הרשום בהערה להשרש, שהוא משמש בערב' במשמעה שיחמתי בגוף הערך להפעל העברי חציץ, ושפרשוהו המלונים הערבים כהפעלים הנרמזים (ח' e) ותרצ' (d) שמשמעתם היא: העיר והסית והלהיב את פלוני לדבר, ואמר אלאזהרי וז"ל: ויקאל חצ'צ'ת (e) אלקום עלי אלקתאל תחצ'צ'א אד'א חרצ'תהם, ע"ב, ובעבר': ויאמרו חצ'צ' את העם למלחמה כשהעירוהו והסיתוהו והלהיבוהו לזה, ובבנין הכבד חצ'צ' (f) עליה

(a) حض (b) حَضَض (c) حَتَّ

(d) حَضَّ (e) حَضَضَتْ (f) حَاضَتْ

(a) حَضَّ (b) حَضَض

ואמר המליץ: וילך חו צ צ י¹, ואחר לבתו שב מדרכו והוא מרוצץ (כ"י אלתריו, אית' יד).

בִּי-חֲצִץ — קל לא נמצא במקרא.

— פֶּעַ, חֲצִץ, חֲצָצָה, — נ ק ב ע במדה וכמות קבועה, bestimmt sein; être fixé; be fixe: כי מה חפצו בכיתו אחריו ומספר חדשיו חֲצָצָה (אִזְבֵּי כֹה).

— קל, יִחְצֹץ, — קבע ויחד: וכשירות רום שירתם חֲצָצָה, ובקדושת מרום קדושתם היות פצת, ובכנוי שם גבוה שמוֹתם חֲצָצָה, אלים בשם אלים, אלהים בשם אלהים, (יו"ט פסח, בעשר מכות).

— כֶּסֶף, יִחְצֹץ, — הסתדר: לך יחד גוי אחד תהלתך יעריצון, מחנותם ארבעתם למול כסאך ית ח צ צ ון, גוראים וגשאים בעין קלל יתנוצצון (יו"ט, ארל'ים).

* חֲצִץ, ס"י, עת' יִחְצֹץ, בִּי, חֲצִץ, — הבדיל, עשה מחצה בין שני דברים, scheiden, eine Scheide, wand machen; séparer, établir une cloison; to partition: בית ש ח צ צ ו בנסרים או ביריעות מן הצדדים או מן הקורות (אֶסֶל' יו"ד), בית ש ח צ צ ו בקנקנים וטח בטיח (סס' ו'כ), תגור ש ח צ צ ו בנסרים או ביריעות (כלס' ח' ה), תגור ש ח צ צ ה לשנים והוסק אחד מהן (תוספתא כלס' כ"ק ד' ז), — ובתרחבה, הבדיל באיזה דבר בין שני חלקים: היה ישן במליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חו צ צ במליתו על צוארו וקורא ק"ש (כר' כד:), — ובמשמ' פ"ע, היה למחצה, חֲצִץ בפני דבר, כאלו היה מחצה בפני הדבר ההוא ומנע את הדבר לעבר: יש מביאין את הטומאה וחו צ צ ין מביאין את הטומאה ולא חו צ צ ין חו צ צ ין ולא מביאין לא מביאין ולא חו צ צ ין (אֶסֶל' ח' ה), אלו חו צ צ ין באדם חו צ צ ין וחוטא פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מק' ט' ה), טפח על טפח על רום טפח מרובע' מביא את הטומאה וחו צ צ ין בפני הטומאה (אֶסֶל' ג' ז), אם סוכה שיש

של הירוג' נאותות לפי הענין, אך אין להן מקור ברור בשרשי הלשון, ולכן יש לפרשו במשמ' השרש ב.הצץ שלמעלה, והבונה היא: אף שאין לו להארכה מלך להעירו ולהלחיבו למלחמה, אעפ"כ הוא יוצא בעו והתעוררות ותשווקה כאלו בפיתוחו והלחיבוהו לזה. — ¹ כאן שהמלה חֲצִץ אמורה ל'חיד' אין מקום להפירושים של הקדמוני, אלא שהמליץ בחוש הלשון שלו השתמש ברגש טבעי במלה זו במשמ' של וריוות ואמץ הרוח, והוא ההפך מצרצוצין שאח"כ.

חֲצִץ, ת"י, — מתעורר ומשתוקק וישקד לעשות דבר בעו וחרון, aufgereizt; excité; incited: מלך אין לארכה ויצא חֲצִץ ² בלו (משלי ל' כו). —

אלא מ המשקל מפול, והמלה מקול היא שם מנע"ו כמו מאור, מנום, ויש גם בצירי המם מרץ, וגם בחירק ודגש אחריו מְשֻׁט, וכמו גם בערב' מקאל a) כמו קאל, לשם הפעולה לדבור, ותהיה גם מקול צורה עתיקה נדרף להצורה קול, ויצאה אח"כ מהשמוש. ויש בכתוב זה עוד מלה מספקת, והיא המלה משאבים, שלא באה במקרא אלא במקום הזה בלבד, ופרשוה רוב הקדמוני' והחדשים במשמ' מקום שאיבת המים. והנה, אע"פ שגם לפי הפרוש החדש יתכן בעצם הדבר שנאמר כי הכונה היא שבמקום שאיבת המים הלחיבו את העם למלחמה, בכ"ו צריך להעיר כי אין פרוש זה חוץ מכל ספק, והתרגומים הקדמוני' אינם מסכימים כלם בתרגומם. בנוסחה המקובלת של השבעים מלה זו מתורגמת אמנם במשמ' כעין מקור שאיבת מים, אף בנוסחה אחרת היא מתורגמת במשמ' עליוו מלחמה, ובתרגומם של עקילם הגר מתורגמת מלה זו κατὰ λῆγον, שר"ל הקרואים לעבודת הצבא. ואין לזה אתרגום שום מקור בשרשים העבריים, ולכן אין להניח כי ה ס ב ר ה ש ל ו בעצמו עפ"י גזרה שגור מלה זו מאחד מהשרשים המצויים, ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי הוא שמע משמעה זו מאותם שלמד אצלם הלשון העברית, וזו ששמע מלה זו בדבור העברי או הארמי במשמ' זו, אעפ"י שלא מצאנוה אח"כ בתלמוד, שרגיל בו השמוש למושג זה בהמלה מו כ ת ב, שהוא תרגום מרומית. עכ"פ תרגומם של עקילם להמלה משאבים, שהוא נאה מאד להפעל מחצצים לפי הפרוש החדש, בודאי ראוי להתבונן בו. ועי' עוד ערך מְשֻׁט, ואין צריך לתמוה כי באו בשירה זו כ"כ מלים שלא היו שגורות אח"כ בלשון. אדרבה, היה צריך לתמוה אלמלא לא נמצאו בה מלים כאלה, כי הכל מודים שהיא אחת מהיותר עתיקות שנשארו לנו מהלשון העברית, ובודאי נתחברת בזמן הנצחון, ובהיותה שירה שלמדוה על פה נשאה בהויתה ולא נמחקו צורות המלים לפי התפתחות הלשון אח"כ.

¹ מן ב.הצץ, ועי' הער הלקמן. — ² גם בפרוש, מלה זו התקשו הקדמוני' והחדשים, השבע' תרגמו εὐτάλατος, שמשמ' היא בסדר, במשטר של חיל מלחמה. הירוג' per tarmas, ש"ל גדודים גדודים. מנחם פרש גם הוא לפי הענין מלשון עירך במערכות מלחמה. ר"י חיוג במשמ' ת.ר"ק: ויצא חֲצִץ יש שפרשוהו מאוסף והנכון שהוא מחענין הוה שפרשנו מענין תחיבה ויהיה חוֹצֵץ פעל קל או שם תאר רוצה לאמר אעפ"י שאין לו מלך יצא כולו קיור מחתך ובורת העשבים והאילנות להשחית. ורוב החדשים כמו השבעים ומנחם. ואעפ"י שמשמ' זו וכמו"ב

חֲצִצְרָה⁽¹⁾, פ"י, כ"י, מִחֲצִצְרָה — תקע בַּחֲצִצְרָה : ובניוהו
ואליעזר הכהנים מִחֲצִצְרָה⁽²⁾ בחצצרות לפני ארון
האלהים (דסי"א יס כד). והכהנים על משמרותם עמרים
והלויים בכלי שיר יי' אשר עשה דוד המלך וכו' והכהנים
מִחֲצִצְרָה⁽²⁾ נגדם (דסי"ב ז ו). ויפנו יהודה והנה להם
המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי' והכהנים מִחֲצִצְרָה⁽²⁾
בחצצרות (סס יג יד). — והשמיעה החצצרה קול : וכל
הקהל משתחווים ותשיר משורר והחצצרות מִחֲצִצְרָה⁽²⁾
הכל עד לכלות העלה (סס כט כח)

חֲצִצְרָה⁽³⁾, ש"ג, מ"ר חֲצִצְרָה, — כלי נגינה של
נפיתח, כעין שופר עשוי ממכתח, Trompette
pette : עשה לך שתי חֲצִצְרָה כסף מקשה תעשה
אתם וחיו לך למקרא העדה ולמסע את המתנות ותקעו
בהן ונועדו אליך כל העדה וכו' ובני אהרן הכהנים
יתקעו בַּחֲצִצְרָה וכו' ובי תבאו מלחמה בארצכם וכו'
והרעתם בַּחֲצִצְרָה וכו' ובראשי חדשכם ותקעתם
בַּחֲצִצְרָה על עלותיכם ועל זבחי שלמיכם (כמד' י כ"י).
ובלי הקדש וְחֲצִצְרָה התרועעה בידו (סס לא ו). וכל
עם הארץ שמח ותקע בַּחֲצִצְרָה (מ"כ יא יד). ובניוהו
ויחזיאל הכהנים בַּחֲצִצְרָה תמיד לפני ארון ברית
האלהים (דסי"א יו ו). ועמם הימן וידותון חֲצִצְרָה
ומצלתיים (סס מז). ובהרים קול בַּחֲצִצְרָה ובמצלותים
ובכלי השיר (דסי"ב ס יג). ובעת החל העולה החל שיר
יי' והחֲצִצְרָה ועל ידי כלי דוד מלך ישראל (סס כט
כז). ומבני הכהנים בַּחֲצִצְרָה זכריה בן יונתן (נחמ' יב
לס). ומרו ליי' בכנור בכנור וקול זמרה בַּחֲצִצְרָה וקול
שופר הריעו לפני המלך יי' (תכל' לח כ"ו).

חֲצִצְרָה⁽⁴⁾, ממנו חֲצִצְרָה.

חֲצִצְרָה, שו"ג, סמ"י חֲצִצְרָה, כל חֲצִצְרָה, ועם ה המקום
חֲצִצְרָה, מ"ר חֲצִצְרָה, חֲצִצְרָה, —א) כפר קטן, קבוצת
בתים בשדה, hamlet ; hameau ; Weiler : ובתי
החֲצִצְרָה אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ

⁽¹⁾ נגזר מן חֲצִצְרָה, ע"ש. — ⁽²⁾ למערבאי מחצצרים
כתוב מִחֲצִצְרָה קרי, למרנחאי מִחֲצִצְרָה כתוב וקרי.

⁽³⁾ לא נתברר מקורו.

⁽⁴⁾ אמרו ההכמים כי הוא השרש חֲצִד' a) בערב',
שמשמש כלשון וו במשמ' היה במקום מן המקומות, דר בו,
ובעצם משמ' חֲצִד' שבעבר' משמשת בערב' מלה קצה
דומה לחצר והיא צִחַת b).

a) חֲצִד' b) צִחַת

לה פתח הרי היא חֲצִצְרָה על גבה (תוספתא סס
ג ח). סס יבש שעל גבי מכה והבוהל שבעין הרי אלו
אין חֲצִצְרָה דם והדיו וההלב ושרף התות
ושרף התאניה וכו' יבשין חֲצִצְרָה לחין אין חֲצִצְרָה
ושאר כל השרפין בין לחין בין יבשין הרי אלו חֲצִצְרָה
(סס מקו' ו ט). אם הקפיד עליו (על הכלי) חֲצִצְרָה
הוא למבילה ואם לאו אינו חֲצִצְרָה למבילה (יכ"ש'
פסח' ג. ג.). שלא יחא דבר חֲצִצְרָה בין בשרו למים.
(ערוכ' ד). גימא אחת קשורה חֲצִצְרָה שלש איגן
חֲצִצְרָה (סס). מין בשאינו מינו חֲצִצְרָה או אינו חֲצִצְרָה
(ימ' נח). וכל דבר שחֲצִצְרָה במבילה בנגוף חֲצִצְרָה בנגמילת
ידים לחולין ובקידוש ידים ורגלים במקדש (חול' קו:).
שחיה דבר חֲצִצְרָה בין הבוכין לחלם. ובין חלם
לשלחן (מד"ר כמד' ד). — ואמר הפיטן: עושה מצוה באימה
ויראה ובודק עצמו מִחֲצִצְרָה מבילה (עטורכ, תכנת כל אלה).
— פט', חֲצִצְרָה, — כמו חֲצִצְרָה, חֲצִצְרָה: עושין פשרה
ומתחצצין ביניהן לזה חצי ולזה חצי (רנמ"ס כ"ב קלג).

חֲצִצְרָה⁽¹⁾, פ"י, — חֲצִצְרָה את השנים בקיסם, הכנים
הקיסם בין שתי שנים והוציא משם מה שנשאר
ביניהם מן האכל וכדומה, mittels Zahnstocher die
Zähne reinigen ; curer les dents ; pick one's
teeth : נוטל אדם קיסם משלפניו לחצוץ בו שיניו
(כ"ל ד' ו). מטלשלין עצי בשמים להריח בהן וכו'
אבל אסור לחצוץ בו שיניו (גמ' סס לג:).

— פט', חֲצִצְרָה, מִחֲצִצְרָה, — כמו חֲצִצְרָה : המשה
דברים נאמרו בקלומות (בקרומית) של קנה אין
שוחטין בה ואין מזהלין בה ואין מתחצצין בה את
השנים וכו' (יכ"ש' סכח ח יא ג).

חֲצִצְרָה⁽²⁾, ש"ג, מ"ר חֲצִצְרָה, — כמו חֲצִצְרָה : א"ר
יוחנן לא חֲצִצְרָה ולא הסיטות ולא רשות
היחיד ולא עם הארץ אצל התרומה (יכ"ש' תנ"י כט ג).

חֲצִצְרָה⁽³⁾, ת"י, — של חֲצִצְרָה, של חלי החצץ : והקולנו
(הכאב) מתחיל פתאם בזמן קצרו חֲצִצְרָה מעט
מעט ויתחוק באחריתו (קאנון ג' יו ג' י). ואם יתרכבו
רפואות מהסממנים החצציים ראוי שיערב בהם
מינים מהסממנים שיהיו עוזרים להם על פעולתם (סס
ג יח ג). וגם ישתו (החולים במחלת החצץ) המימות
שיבושל בהם הרפואות החצציות והמפתחות אותם
(סס). המימות החדות אשר לפעמים ישחיתו העור אם
יושם בהם הרפואות החצציות ויטבל בהם בנגדים
בעודם חמים ויונתו על מקום החצץ ויתכווהו (סס).

ג ס). הדר עם הנכרי ב חצר או עם מי שאין מורה בעירוב ה"ו אוסר עליו (ערוכ' ו כ). אפילו נג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הכיב (סס ח י). חצר גדולה שנפרצה לקטנה (סס ט כ). חבר ועם הארץ שהיו שרויין ב חצר ושבתו כלים ב חצר (מוספתא טס"ז ט). חצר שהרבים בוקעין בתוכה הרי היא כמבוי (ירוש' פסח' א כז). חצר שרובה פתחים וחלונות (ערוכ' יא). ב חצר המשתמרת (כ"מ יא). שכן בצור מושבין שומר על פתח החצר (גיד' מז). חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו (כ"מ יא). אחד חלוקה ואחד השוכר בית ב חצרו של נכרי (ע"פ סא). שתי חצירות זו לפנים מזו הפנימית חייבה והחיצונה פטורה (מעשר' ג ס). נבאי קופה בשביעית לא יהו מדקדקין ב חצירות של אוכלי שביעית (ירוש' דמאי ג כג). שתי חצירות זו למעלה מזו לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה (כ"ז ו). — *חצר מהלכת, בדיני ממונות, עבדו או בהמסו של אדם: חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה (כ"ק יג). — *חצר הקבר: חצר הקבר העומד בתוכה טהור (אסל' יא ט). ואיזה הוא חצר הקבר וזו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא סס טו ז). — *חצר הכירה, מקום פנוי בהכירה לשום שם הקדרות וכדומה: חצר הכירה בומן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאוויר (כל' ג א). — *חצר-מות, בנוי מליצי לבית הקברות: הלך (שמואל אחרי מות אביו) ל חצר מות² אמר להם רוצה אני את אבא (נר"כ יח). — ואמר המשורר: ובכא עתו יצא מחצירו לחצר מות, ומצל חדריו לצלמות (כשכ"ג, כ"מ). וקול יעבר נחין אבל אל חצר מות, מגורי מידעיו והוריו והורותיו (נאכ"ט, נשס אל). — ג) *החלק החיצון של הרחם: היתה בודקת וכו'. ב חצר והיא טהורה בטרקלין והיא טמאה לא תבדוק אלא ב חצר (תוספתא נידה ח ד). — *חצר הפקר, יתרת דכבוד: מי שנשכו כלב שומה אין מאכילין אותו מחצר כבוד שלו (יומ' ח ו). נשכו כלב שומה (את עבדו של ר"י הנשיא)

יחשב (ויקרא כה לא). וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה (ירוש' יט ח). ישאו מדבר ועריו חצרים השב קדר (ישע' מב יא). כי חצרים בנו להם המשרדים סביבות ירושלים (נחמ' יכ כט). ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו (ירוש' כה יב). ואת נחלת בני ראובן למשפחותם הערים וחצריהן (סס יג כג). אלה בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובמיתרתם (נראש' כס יו), ועי' עיר. — ב) חצר של הבית, קרקע פנוי סביב לבית או מאחוריו, לכל צרכי תשמישי הבית, Hof; cour; court: ושמת את החצר (של המשכן) סביב ונתת את מסך שער החצר (שמות מ ח). ויבן את החצר הפנימית שלשה מורי גוית (מ"ח לו). חצר האחרת מבית לאולם (סס ז ח). בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון (ירמ' לו י). ויהי בראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו (אסתר' ה כ). ויאמר המלך מי בחצר ואמר בא לחצר בית המלך החיצונה וכו' ויאמרו עריו המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא (סס ו ד-ה). וכל היחדת למשכן ולחצר סביב נחשת (שמות לח כ). ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה (סס כז ט). בחצר אהל מועד (ויקרא' ו ט). ויבא אחי אל חצר בית יי' הפנימית (יחזק' ח יו). ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסתר' ג יא). ותעמד בחצר בית המלך (סס ה א). ויבאו אל המלך חצרה (ירמ' לו כ). אל החצר. ויבאו אל בית איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם (ע"פ יז יח). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ו). אשרי תבחר ותקרב ישכן חצרו (תהל' סה ה). כי טוב יום בחצרו מאלף (סס פד יא). ישב במארב חצרים במסתרים יחרג נקי (סס י ח). לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמ' יג ז). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדה (שמות ח ט). חצרות קשרות ארבעים ארך (יחזק' מו כב). בשתי חצרות בית יי' (מ"ב כא ה). ומקבציו ישתחו בחצרות קדשי (ישע' סב ט). שלמה בנך הוא יבנה ביתי וחצרותי (דני"א כח ו). באו שעריי בתורה חצרותיו בתהלה (תהל' ק ד). שאו מנחה ובאו לחצרותי (סס לו ח). ויעשו להם סבות איש על גגו ובחצרותיהם (נחמ' ח יו). — ומצוי בסהמ"א: אויורי חצר שהוא חייבת במעשרות רבי ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעשר')

¹ במקרא שע"פ של ארץ: את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות (נראש' ל ג). וכך שמה עד היום הזה. ובמדרש דרשו השם הזה בדרך דרש: מקום הוא ששמו חצר מות. שהן אוכלים ברישים לובשין כלי פפיר ומצפים למיתה בכל יום (מד"כ נראש' לו). — ² בסגנון ארמי: אול אבתריה לחצר מות אמר להו בעי' אבא וכו'.

האכילו (ר"י) מחצר ב כ ד שלו ולא נתרפא (י"דש' שס ת מה:). — "חצר המלך, בית המשפט : ששופטי

מדינה ומדינה כאשר ישפטו הדין כדת המלוכות יאמרו שהמלך מצוה זה ומעניש זה ויקראו למקום משפטם חצר המלך אעפ"י שאין המלך שם (כ"י אכדנאל, כדלש'). — וחצר לבד, במשמ' בית דין : ראובן : אגס את שמעון ומסרו ביד חצר הנכרים בעלילות שהעליל עליו ואסרוהו (ש"ת רש"א כ פג). וישכר הלך לחצר הנכרים והלשין את שמעון עד שהוציא אותו מן החצר לתפוס את שמעון בכל מקום שנמצא (שס פד). והתירו למלוה שימסור דינו לחצר הממונה מצד המלוכה כדי להכריחו וכו' ולפרוע לו חובו (כתרומות סכ א ז).

חצרון, ש"י, מ"ר חצרונים, — אחד מאנשי חצר המלוכה, Hofmann ; courtisant ; courtier :

ויען חצרון אחד משרי המלך אל יגע בכס איש (ויכח ר' יחיאל, Wagenseil 8). וראובן משיב שאינו רוצה לגלות החצרונים המקבלים את השוחד כי יש סכנה בדבר אם יגלה (ש"ת מהר"י קולון קעג).

חצרן, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח).

חצרונים, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח). והארבעה הנזכרים בראותן חמת החצרן הנזכר ומיראתם אותו בקשו ערבי אחר ומסרו מודעת בפניו ובפני עדים בשרים שמתוך אגסם היו חותמין בכרירה (שס). אינו רוצה לפרוע ראובן מה שנשבע עליו שהוציא בעבורו אם לא יגיד לו לאיזה חצרן נתן שוחד וכמה נתן לו (ש"ת מהר"י קולון קעג). אחר כל אלה הדברים היתה קטטה בין שני הבתורים הנזכ' על הבחורה הנזכ' והלכו ע"ז בפני החצרנים המלכיים והגיש כל אחד דינו לפני החצרנים (תשכ"ז ג ט).

חצרונית, ש"י, — מנהג החצרונים ומדותיהם ואופן דבריהם, Höflichkeit ; courtoisie ; courtesy :

ודבר הכתוב כך על דרך צחות והחצרנות (קוט' הדקדוק 16). ובאשר היה קשה לחרשי הלשון להרבות לשונם אדרבה היה להם חצרנות וצחות לשון שידברו במעוט האותיות (שס 17). — ובמשמ' דרך ארץ, מדה האדיבות (כ"ז, מלון גרמני עכ"ז).

חצרני, ש"י, — כמו חצרן, של חצרן : אם תכיר אותו פלוגי ותצירנו שם הוא בעצמו הרי טוב ואם לא המשל בזה תרצה לזכור עזרא הסופר תרשום איש חצרני מקנא לטוב אחיו בני ישראל או איש בקסת סופר במהגיו וקולמוס לאזנו וכו' (א' מודינא, לז

האכילו (ר"י) מחצר ב כ ד שלו ולא נתרפא (י"דש' שס ת מה:). — "חצר המלך, בית המשפט : ששופטי מדינה ומדינה כאשר ישפטו הדין כדת המלוכות יאמרו שהמלך מצוה זה ומעניש זה ויקראו למקום משפטם חצר המלך אעפ"י שאין המלך שם (כ"י אכדנאל, כדלש'). — וחצר לבד, במשמ' בית דין : ראובן : אגס את שמעון ומסרו ביד חצר הנכרים בעלילות שהעליל עליו ואסרוהו (ש"ת רש"א כ פג). וישכר הלך לחצר הנכרים והלשין את שמעון עד שהוציא אותו מן החצר לתפוס את שמעון בכל מקום שנמצא (שס פד). והתירו למלוה שימסור דינו לחצר הממונה מצד המלוכה כדי להכריחו וכו' ולפרוע לו חובו (כתרומות סכ א ז).

חצרון, ש"י, מ"ר חצרונים, — אחד מאנשי חצר המלוכה, Hofmann ; courtisant ; courtier :

ויען חצרון אחד משרי המלך אל יגע בכס איש (ויכח ר' יחיאל, Wagenseil 8). וראובן משיב שאינו רוצה לגלות החצרונים המקבלים את השוחד כי יש סכנה בדבר אם יגלה (ש"ת מהר"י קולון קעג).

חצרן, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח).

חצרונים, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח). והארבעה הנזכרים בראותן חמת החצרן הנזכר ומיראתם אותו בקשו ערבי אחר ומסרו מודעת בפניו ובפני עדים בשרים שמתוך אגסם היו חותמין בכרירה (שס). אינו רוצה לפרוע ראובן מה שנשבע עליו שהוציא בעבורו אם לא יגיד לו לאיזה חצרן נתן שוחד וכמה נתן לו (ש"ת מהר"י קולון קעג). אחר כל אלה הדברים היתה קטטה בין שני הבתורים הנזכ' על הבחורה הנזכ' והלכו ע"ז בפני החצרנים המלכיים והגיש כל אחד דינו לפני החצרנים (תשכ"ז ג ט).

חצרונית, ש"י, — מנהג החצרונים ומדותיהם ואופן דבריהם, Höflichkeit ; courtoisie ; courtesy :

ודבר הכתוב כך על דרך צחות והחצרנות (קוט' הדקדוק 16). ובאשר היה קשה לחרשי הלשון להרבות לשונם אדרבה היה להם חצרנות וצחות לשון שידברו במעוט האותיות (שס 17). — ובמשמ' דרך ארץ, מדה האדיבות (כ"ז, מלון גרמני עכ"ז).

חצרני, ש"י, — כמו חצרן, של חצרן : אם תכיר אותו פלוגי ותצירנו שם הוא בעצמו הרי טוב ואם לא המשל בזה תרצה לזכור עזרא הסופר תרשום איש חצרני מקנא לטוב אחיו בני ישראל או איש בקסת סופר במהגיו וקולמוס לאזנו וכו' (א' מודינא, לז

האכילו (ר"י) מחצר ב כ ד שלו ולא נתרפא (י"דש' שס ת מה:). — "חצר המלך, בית המשפט : ששופטי מדינה ומדינה כאשר ישפטו הדין כדת המלוכות יאמרו שהמלך מצוה זה ומעניש זה ויקראו למקום משפטם חצר המלך אעפ"י שאין המלך שם (כ"י אכדנאל, כדלש'). — וחצר לבד, במשמ' בית דין : ראובן : אגס את שמעון ומסרו ביד חצר הנכרים בעלילות שהעליל עליו ואסרוהו (ש"ת רש"א כ פג). וישכר הלך לחצר הנכרים והלשין את שמעון עד שהוציא אותו מן החצר לתפוס את שמעון בכל מקום שנמצא (שס פד). והתירו למלוה שימסור דינו לחצר הממונה מצד המלוכה כדי להכריחו וכו' ולפרוע לו חובו (כתרומות סכ א ז).

חצרון, ש"י, מ"ר חצרונים, — אחד מאנשי חצר המלוכה, Hofmann ; courtisant ; courtier :

ויען חצרון אחד משרי המלך אל יגע בכס איש (ויכח ר' יחיאל, Wagenseil 8). וראובן משיב שאינו רוצה לגלות החצרונים המקבלים את השוחד כי יש סכנה בדבר אם יגלה (ש"ת מהר"י קולון קעג).

חצרן, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח).

חצרונים, ש"י, מ"ר חצרונים, — כמו חצרון : שאיים אותם חצרן אחד מאדונו המלך יר"ה (ש"ת ריכ"ט כח). והארבעה הנזכרים בראותן חמת החצרן הנזכר ומיראתם אותו בקשו ערבי אחר ומסרו מודעת בפניו ובפני עדים בשרים שמתוך אגסם היו חותמין בכרירה (שס). אינו רוצה לפרוע ראובן מה שנשבע עליו שהוציא בעבורו אם לא יגיד לו לאיזה חצרן נתן שוחד וכמה נתן לו (ש"ת מהר"י קולון קעג). אחר כל אלה הדברים היתה קטטה בין שני הבתורים הנזכ' על הבחורה הנזכ' והלכו ע"ז בפני החצרנים המלכיים והגיש כל אחד דינו לפני החצרנים (תשכ"ז ג ט).

חצרונית, ש"י, — מנהג החצרונים ומדותיהם ואופן דבריהם, Höflichkeit ; courtoisie ; courtesy :

ודבר הכתוב כך על דרך צחות והחצרנות (קוט' הדקדוק 16). ובאשר היה קשה לחרשי הלשון להרבות לשונם אדרבה היה להם חצרנות וצחות לשון שידברו במעוט האותיות (שס 17). — ובמשמ' דרך ארץ, מדה האדיבות (כ"ז, מלון גרמני עכ"ז).

חצרני, ש"י, — כמו חצרן, של חצרן : אם תכיר אותו פלוגי ותצירנו שם הוא בעצמו הרי טוב ואם לא המשל בזה תרצה לזכור עזרא הסופר תרשום איש חצרני מקנא לטוב אחיו בני ישראל או איש בקסת סופר במהגיו וקולמוס לאזנו וכו' (א' מודינא, לז

¹ בערב' חק א.

ישיבנו ונפשו אותה ויעש כי ישלים חקי (איוב כג יג).
 (ד. — ה) יעור והבטחה, *Versicherung*; *promesse*: אספדה אל ח'ק¹ יי' אמר אלי בני
 אתה (תסל' כ ז). ויעמידה ליעקב לח'ק לישראל ברית
 עולם לאמר לך אתה את ארץ כנען (שם קס יא).
 (ו) מנהג שנקבע ונתקבל כמו חובה, *Sitte*; *usage*:
custom: ותהי ח'ק לישראל מימים ימימה תלכנה
 בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים
 בשנה (שופט' יא לט-מ). ואמר אל בניהם במדבר בחוקי
 אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו (יחוק'
 כ יח). — ובכלל ימ'ה שנקבע להעשות בופן קצוב:
 כי תביא ח'ק וזכרון להפקד כל רוח וגפש (מוסף ל"ס, לחס
 וזכר). (ז) הסכמות ותנאים שקבעים ביניהם שני
 צדדים, למשל הקונה והמוכר, וכיוצא בזה: ואקח את
 ספר המקנה את החתום המצוה והחקים² ואת הגלוי
 (ירמ' לג יא). (ח) כפרט, מה שקבעת וגזרת רשות
 עליונה אלהית או אנושית לעשות ולא לעשות ואיך
 להתנהג בעניינים מתחלפים, *Gesetz*; *loi*; *law*:
 וישם אתה יוסף לח'ק עד היום הוה על אדמת מצרים
 למרעה לחמש (נחל'ס' מז כו). שם שם לו (האלהים
 לישראל) ח'ק ומשפט (שמות יס כה). ויכרת יהושע
 ברית לעם ביום ההוא וישם לו ח'ק ומשפט בשכם
 (יוס'ס' כד כס). בחלק הורד במלחמה ובחלק הישב על
 הבלים יחרו יחלקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה
 (דוד) לח'ק ולמשפט לישראל עד היום הוה (ש"א ל
 כד-כה). והיתה להם חק-עולם לו ולזרעו לדרתם (שמות
 ל כה). ושמרתם את הדבר הוה (לעשות הפסח) לח'ק
 לך ולבניך עד עולם (שם יכ כד). ראה למדתי אתכם
 חקים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי (דבר' ד ס). ובי
 גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה
 הווא (שם ח). והוזהרתם אתהם את החקים ואת
 התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה
 אשר יעשון (שמות יח כ). אלה החקים והמשפטים
 והתורות אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל בחר מיני
 ביד משה (ויקד' כו מז). אלה החקים אשר צוה יי'
 את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (נמד' ל ז).
 שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם
 לעשות (דבר' ד ח). וכל ריב אשר יבוא עליכם
 מאהיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה

(איוב כו י). — ומליצה, שבר עליו חקו, במשמ' קבע לו
 גבול. שלא יעברנהו: ויסך בדלתים ים בניהו מרחם
 יצא בשומי ענן לבשו. וערפל תללחו ואש בר¹
 עליו חקי ואשים ברית ודלתים ואמר עד מה תבוא ולא
 תסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב לח ח"א). — ואמר
 המשרור: אתה אתה ולשום לך חק וגבול נלאה הניוני
 (רשב"ג, כ"א). — ובלי חק, בלי מדה וגבול: לכן הרחיבה
 שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה
 (ישע' ס יד). — (ג) זמן קצוב ושעה קבועה לדבר מהדברים,
bestimmte Zeit; *moment fixé*; *appointed time*:
 מי יתן בשאול הצפוני תסתירני עד שוב אפך תשית
 לי ח'ק ותזכרני (איוב יד יג). אם תרוצים ימיו מספר
 חדשיו. אתך ח'ק² עשית ולא יעבר (שם ס). יום
 לבנות גדרך יום ההוא ורחק ח'ק³ (מז' ז יא). בשרם
 לדת ח'ק כמין עבר יום (סל' ב ג). — ואמר בן
 מירא: זכור כי מות לא יתמהמה וחוק שאול
 לא הגד לך (כ"ס גני' יד יב). — מה שקבוע בהטבע,
 המנהגים שהטבע מתנהגת על פיהם מעולם ואינם
 משתנים, *Natargesetz*; *loi de la nature*; *law*:
of nature: כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם
 וכו' רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו אם ימשו
 החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו
 מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה-לו). — ומה
 שנקבע לאדם רעות ומקרי הומן: והוא באחד ומי

(¹ — זו מליצה לא מבטית ביותר, וע"כ יש מפקקים
 באמתת הנוסחה המסורה. לפי השבועים והפשיטא (ועבר)
 נראה שקראו ואשית, וקצת החרשים מניחים ואשבר, ואשטר,
 וכדומה, וכספרי (Caspary ZDMG, LXIII, 689) כ"פ
 בכל ואמר שאין הבחוב מדבר כלל בהים והמלה ים
 שבפסוק ויסך היא כפל מן סוף המלה בדלתים, ועפ"ז
 הוא משבש גם המליצה ואשבר עליו חקי. אבל, לפי
 הנוסחה המסורה, אנו חייבים לקבל מליצה זו, וכבר
 השתרלו הקדמוני' להבשירה. ת"י: ופסקית עליו גזרת.
 ריב"ג אמר: הוא אצלי דומה ללשון הערב שהם אומרים
 ת'ברתיו על הדבר כמו החוקתיו עליו ופרשתי ואחזיק
 עליו חקי וגבולו וזה הענין מסכים לאמרו אשר שפתי
 חול גבול לים וענין אמרו ואשבר עליו חקי כלומר לא
 יסוך זה החוק וזה הגבול מהחוק על הים כל ימי עולם.
 ע"כ, ורש"י אמר: עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם
 והם לו חק אשר לא יעצרו. ע"כ, ראב"ע: שברתי כחו
 בחקי. ע"כ, רלב"ג: ואגזור עליו גזרתי. ע"כ, רד"ק:
 כלומר כרתי ברית וגזרתי עליו חקי. שלא יעצרו
 וגאמר שבירה בענין הוה כמו שנאמר כריתה בבית.
 ע"כ, ועי' עוד ערך שבר. — ² כך הכתיב, והקרי חקי.
 — ³ י"ם שוה כפל של ע"פ ול"פ מן רחק, ועי' זה.

(¹ — י"ם כי הכתוב משובש, ומגיהים מרחוק במקום אל חק
 (REJ, 1891, 32). — ² יש מפקקים במשמ' זו.

ספרי הנבואה במלת חסד הוא. בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (ר"ש א"ת, מו"ג ג). ודיושר הוא להגיע כל בעל חק לחוקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו (ס). — (בחק¹) פלוני, בחוק, בחק, בחוקו, ביחס. לפלוני, במחוקו, כטבעו, ככחו: הנה שם הספר והסיפור והספר ב חק² האל דבר אחד וב חק האדם שלשה מפני שהוא משער בשכלו ומדבר בפיו וכותב בידו הדבור ההוא (כוזרי ד כס). שברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספור וספר כלם ב חק² יתברך אחד (סס). והחמר שלו (של הבורא) גם כן אינו דם ובשר זה תכלית מה שהשבוהו ורמזות ב חק השם (ר"ש א"ת, מו"ג א א). אבל הכוונה להבין ענין השפע הנאמר ב חק הבורא וב חק השכלים ר"ל המלאכים (סס כ"ב). והמוכן מדבריהם שהם אומרים כמו שאין לאות ב חק לחיותו בלתי ממציא הנמנעות כי לנמנע טבע קיים אינו מפעולת פועל ולזה אי אפשר לשנותו כן אין לאות ב חק בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר (סס ג). שכל התוארים שיחוייב שימצאו לו יתברך כמו היכולת והרצון וזולתם מן התארים שאם לא נמצאו לו היה חסר הנה אמנם ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון ב חק ו (סעקיס א טו). ולזה היה זה התואר מותר ב חק ו יתברך יותר מכל התארים ומכל השמות (סס ז נ). שאין מ חק ו יתברך להמית צדיק עם רשע (ר"י אברנאל, וילא). בהיות הזרות (של לדת יצחק) והצחק ב חק ו (של אברהם) ג"כ (סס). ובלוט (אמר הכתוב) ומצות אפה ויאכלו להיות פלא האכילה ב חק ס (של המלאכים) (סס). דבר שיחוייב ב חק כל אדם לעשותו בתור אהבה וגדבה הנה הוא נקל מאד שיעשה מיראה (תות קסה לר"י ערמאה ג). כמעט ינמנע האדם ב חק האדם להמנע מכל וכל מערוב ערובה לפעמים (סמאיר, מעלי יא). כי הצדיק אין מ חק ו להתאוות רק למעשים הטובים (סס, תוענת י"א). שיהיה מהאמין הנמנעות ב חק יתברך (סס יד, פתי יאמין). שטרע"ה השיג יותר ממה ש ב חק האנושי להשיג (ראש' דעת לר"מ אלכילא קלט). שהוציאה מהבה לפועל

— (1) עפ"י הלשון הערב' פ"ח א. — (2) בנזק הערבי: פי חק אללה שיא ואחדא ופי חק אלאנסאן ג' ובו' וכלהא פי חקה תע' ואחד.

(ג) חֲקִי

לחקים ולמשפטים והוהרתם אתם (דס"ז יט י). ועפ"י בן איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שמות יט יו). ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי (מ"א ג יד). אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם (יחזק' יא יב). למימי אבותיכם סרתם מחקי ולא שמרתם (מלא' ג ו). והאונת למצותיו ושמרת כל חקיו (שמות יס כו). על מאמס את תורת יי' וחקיו לא שמרו (עמו' ג ד). אהליו יבנו דרכי לשמר חקיו (תהי' קיע ס). הורני יי' דרך חקיו (סס לג). (השואל פוערת פיה) למי שמשויר אפילו חוק אחד (שלא שמר אותו) (סס: קא). אפילו לא למד אלא חוק אחד (סס). לא היו כופתין את המלה וכו' משום דמהלך ב חקו העבו"ם (תמיד לא). — ובמשמ' דת: בני עמד ב חוקך¹ ובו החרע ובמלאכתך התישן (כ"ס גני' יא כ). — וקצת במשמ' גזרה, ענש: אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלא השיגו אבותיכם וישבו ויאמרו כאשר זמס יי' צבאות לעשות לנו כדרכינו ובמעללינו כן עשה אתנו (זכר' א ו). — ובמשמ' גזרה ומקרה הכרתי שאין להמלט ממנו: האח למות כי טוב חקיך. לאיש אננים וחסר עצמה (כ"ס גני' מא ב). אל תפחד ממות חקיך וזכר כי ראשונים ואחרונים עמך (סס ג). — על חק, במשמ' כפי הראוי, כמשפט: חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרתם. חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכח (כ"ס גני' מד ד-ס). — חק ולא יעבור: קבלנו דבריהם להיות ב חוק ולא יעבור עלינו ועל הבאים אחרינו לדורי דורות (פנ' קרלף, שנת ס"ח). ועי' משפט. — ט) *סימן וחיתם טבוע בבשר וכדומה, Zeichen; marque; mark: אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו טוב אשר שמר מצות עליון ובא בבית עמו בבשרו ברת לו חק ובניסוי נמצא נאמן (כ"ס גני' מד יט-כ). אשר קדש ירד מבטן חוק בשאר שם צאצאיו חתם באות ברית קדש (תוספתא נדכ' ז ג). — ואשר הסימן: נתונה כבדיהך חוק בשאדם, ממחצבת צורם מולדת שאורם, לברית הבט וחדת כאורם (וילא יוס"כ, תלות נפש). — (י) "במשמ' זכות על דבר מהדברים², Recht; droit; right: שגמילות הטוב כולל שני ענינים האחד מהם לגמול טוב למי שאין לו חק עליך כלל והשני להטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהיה ראוי ורוב שמוש

— (1) כך גם בהויני, בהסורי: בדתך. — (2) כמו בערב.

חֲקִיתִי גֵעִלָּהּ נִפְשָׁם (שם כו מג), תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ (את הפסח) בַּמַּעֲרֹו כָּל חֲקִיתִי וְכָל מִשְׁפָּחִי תַּעֲשׂוּ אֹתִי (נמד' ט ג) — (ב) מִנְהֵגִים קְבוּעִים : ולא תִּלְכוּ בַּחֲקֵית הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מִשְׁלָה מִפְּנֵיכֶם בִּי אֵת כָּל אֱלֹהֵי עֲשׂוּ וְאֶקֶץ בָּם (ויק' כ כג), כֹּה אָמַר יי' אֵל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אֵל תִּלְמְדוּ וּמֵאֲתוֹת הַשָּׁמַיִם אֵל תִּתְּנוּ בִּי יִתְּנוּ הַגּוֹיִם מִהֵמָּה בִּי חֲקֹת (חֲקֹת¹) הַעֲמִים הַכֵּל הוּא (וימ' י כג), וַיִּשְׁתַּחֲוֶה חֲקֹת עַמּוֹ וְכָל מַעֲשֵׂה בֵּית אֲחָאָב (מִיכ' ו י), וּבַמַּעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֲחֵכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבַחֲקֵיתֵיהֶם לֹא תִלְכוּ (ויק' יח ג) — (ג) הַמְּנִהֲגִים הַקְּבוּעִים : שֶׁל הַטֶּבַע : ולא אֶמְרוּ בְּלִבְכֶּם יֵרָא נָא אֵת יי' אֱלֹהֵינוּ הַנֶּתֵּן גֶּשֶׁם יוֹרֵה וּמַלְקוֹשׁ בַּעֲתוֹ שֶׁבַע חֲקֹת קֶצֶר יִשְׁמַר לָנוּ (וימ' ה כד), כֹּה אָמַר יי' נָתַן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֲקֹת יֵרֵחַ וּבִכְבֹּדִים לְאוֹר לַיִל (שם לא לה), אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וּלְלַיִל חֲקֹת שָׁמַיִם וְאֶרֶץ לֹא שָׁמַיִם גַּם וְרַע יַעֲקֹב וְדוֹד עֲבָדֵי אֲמָאָם (שם לג כה-כו), הִידַעַת חֲקֹת שָׁמַיִם אִם תִּשְׁמַע מִשְׁטְרוֹ בְּאֶרֶץ (לְיוֹכֵן לֹא לֵג), (ג) *בַּמִּשְׁמָ' נִבּוּל : חֲקֹת שֶׁבָּהֶם חֲקִיתִי אֵת הַחֹל וְכו' חֲקֹת שֶׁבָּהֶם חֲקִיתִי אֵת הַתְּהוֹם (מד' ויק' לט), — וּבַמִּשְׁמָ' "זֶמֶן קֶצֶר קְבוּעַ : בִּי פַעַם יְהִי בֵּין חֲמוּלָד לַעֲת הַשְׁקִיעָה שֶׁשׁ שְׁעוֹת וּתְרַאֵה הַלְבָּנָה אֶךְ עַל חֲקֹת יְדוּעוֹת וּפַעַם יִחַי בִּינֵיהֶם שְׁלֹשִׁים שְׁעוֹת וְלֹא תִרְאֶה אֶפְלוֹר בְּנִבְעוֹת (רַאכ' ע, קקד' ח' לַפְּרֹכֶס עַה"ת).

חֲקִיתִי²), מִמֶּנּוּ אֶחֱקֶה.

חֲקִיתִי³), קָל לֹא נִמְצָא.

— פֶּה, חֲקֶה, מִחֶקֶה, — שֶׁחֶקֶה אוֹתוֹ, חֲקִי וְצִירוֹ בַּחֲבוּתָל וּבְדוּמָה, Ringegraben; grave; graven : וְקֶלַע כְּרוּבִים וְתַמְרוֹת וּפְטָרִי צִצִּים וְצַפֵּה זָהָב מִיֹּשֶׁר עַל הַמִּחֶקֶה³ (מ"א ו ל), וּאֲבֹאָ וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה כָּל תַּכְנִית רַמֵּשׁ וְכַהֲמָה שֶׁקֶץ וְכָל גְּלוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מִחֶקֶה עַל הַקִּיר סָבִיב סָבִיב (יחזק' ח י), וְתִרְאֶה אֲנִשׁוֹ מִחֶקֶה⁴ עַל הַקִּיר (שם כג יד).

— חֶתֶק, חֲתִיקָה עַל שְׂרָשֵׁי רִגְלֵי פְלוּגִי⁵), — הַתְּבוּנָה וְחֶקֶר וּדְרָשׁ לְכָל פְּסִיעָה וּפְסִיעָה שֶׁהוּא עֹשֶׂה, sich erkun- digen; s'enquerir; inquire about : וְהִשָּׁם כְּמֹד רִגְלֵי

אֵינֶנּוּ שְׁנוֹי ב' חֶק הַנִּפְרֵד לְמוֹעַן בַּהּ מַעֲנוֹת (נוס סלוס א ו), הַחֶלֶק הָרֵאשׁוֹן הַנִּמְנָע שֶׁנֶּתַן מִנִּיעָתוֹ ב' חֶק ב' לְבֹר וּב' חֶק הַמְּנִיחַ הַטֹּבְעִי (שם ז ב ו), דַּע בִּי הַתְּחִיב מ' חֶק הַמִּמְצִיא שְׁנִיחַ כָּל דָּבָר שׁוֹקֵט עַל שׁוֹרֵשׁ מִצִּיאָתוֹ הַמְּחִיב עַל צֶדֶד חִיבוֹ וְהַאֲפֵשֶׁר עַל אֲפִשְׁרוֹתָיו וְכֵן הַתְּחִיב מ' חֶק הַמִּמְצִיא שְׁנִיחַ אֵת מַה שֶׁהַמִּצִּיא הִשְׁגָּה נִמְשַׁכֵּת עַל טֹבַע מִצִּיאָתוֹ וְשׁוֹרֵשׁוֹ מְבַלִּי שִׁישְׁנָה טֹבַע מִצִּיאָתוֹ וְיִתְחִיב עוֹד מ' חֶק שְׁנִיחַ הַעֲתִיד שִׁיחָא כֶּךָ (מֵאמ' הַשֵּׁכֶל לִרְאֵכ''), לֹא יִתְּכֵן הַתְּחַדֵּשׁ לוֹ (לְחִבּוּרָא) יִדְיַעָה עֵתָּה מַה שֶׁלֹּא יִדְעַ מִקּוֹדֶם וְלֹא שִׁיחָיו לוֹ יִדְיַעוֹת רְבוֹת וְהוּא שֶׁבַחֲחֶלֶף הִידְוּעִים יִתְחַלְפוּ הִידְיַעוֹת כְּמוֹ בַּחֲקִיבּוֹ אֲבָל נֶאֱמַר שְׁבִידִיעָה אַחַת יִדְעַ הַכֵּל מַה שֶׁעָבַר וְשִׁיתְהוּהוּ (שם), שִׁידִיעָה אֵלֶּה הַדְּבָרִים הוּא נִמְנָע ב' חֶק כָּל מוֹגֵבֵל וּמוֹקֶף בּוֹמֵן (י"ג יסוד' הַמִּשְׁכ' לר"ד כֵּן נִילָא ח'), עִם חֵיווֹת הָעִנִּין הֵוָּא בִּלְתִּי נִמְנָע ב' חֶק ב' חֶק הַטֹּבַע אֵלֶּה הוּא אֲפִשְׁרֵי רְחוּק (מֵנח' קנ"א לר"י מִפִּסָּא 114), בִּי לְרֹב שְׁלִימוֹת הָאֵל ית' אֵין רֵאוּי לְאֶדֶם לִיחַס לוֹ דָּבָר שִׁיחָיו חֲסֵרוֹן ב' חֶק הָאֶדֶם הַחֲסֵר (לְאִשְׁכ' מִסָּפ' לְאִיֹּכ יד), שֶׁהַשֵּׁכֶל יִתְחִיב לְהֶאֱמִין שְׁמִי שֶׁהוּא סָבֵת כָּל הַסְּבֹת יִתְבַּרֵּךְ שִׁישְׁנָה בַּעֲנִינֵי נִבְרָאוֹ לְתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכּוֹ וּכְפָרֵי מַעֲלָלוֹ וְשׁוֹהוֹ שְׁלִימוֹת ב' חֶק ית' (שם ז).

חֶקֶה, — עִי' חֶיק.

חֶקֶה, ט"ז, מ"ר חֲקֹת, — בְּמוֹ חֶק, א) חֶק וּמִשְׁפָּט : חֶקֶה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלִגְר וְלִאֲוֶרֶת הָאֶרֶץ (נמד' ט יד), חֶקֶה אַחַת לָכֶם וְלִגְר הִגְר (שם יח י), וּשְׁמֵרָת אֵת הַחֶקֶה הוּאֹתָ (לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח) לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יָמִימָה (שְׁמוֹת יג י), זֹאת חֶקֶת הַפֶּסַח כָּל כֵּן נִבְרָ לֹא יֵאָכֵל בּוֹ (שם יח מג), זֹאת חֶקֶת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יי' לְאִמְרָא דָּבָר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֲלֵיךְ פֶּרֶה אֲדוּמָה (נמד' יט כ), מִחֶקֶת הַפֶּסַח וּבַמִּשְׁפָּט כֵּן יַעֲשֶׂה (שם ט יד), — חֶקֶת עוֹלָם, שִׁישְׁמְרוּהוּ לְעוֹלָם : וְהִנֵּתָם אֹתוֹ (אֵת יוֹם הַפֶּסַח) חֶג לִי לְדֹרֹתֵיכֶם חֶקֶת עוֹלָם תִּחַגְּהוּ (כְּמוֹת יח יד), וּשְׁמֵרָתָם אֵת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֶקֶת עוֹלָם (שם יח י), חֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם כָּל חֶלֶב וְכָל דָּם דָּא תֵאָכְלוּ (ויק' ג י), — חֶקֶת מִשְׁפָּט : וְהִיתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֶקֶת מִשְׁפָּט כְּאִשְׁרֵי צִוָּה יי' אֵת מִשָּׁה (נמד' כו יח), וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֶקֶת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם (שם לז כט), וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרָתִי מִצְוַתִּי חֲקֹתִי וְתוֹרָתִי (נִלְאֵשׁ כו כ), וּשְׁמֵרָתָם אֵת חֲקֵתִי וְזֹאת מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתָם הָאֶדֶם וְחֵי בָּהֶם (ויק' יח כ), יֵעָן וְיִבְעִין בַּמִּשְׁפָּטִי מֵאִסּוֹ וְזֹאת

¹ יש מניחים חתות וכדומה.

² כמו חקק.

³ בס"א המחקק מס רפה, ואולי כמו שם.

⁴ אולי אנשים מחקים.

⁵ עיי' הערה לקמן.

יִבְתָּב: והיה לחוקק לחק ו ת צפר עורם אל עצמם (ר"ת נגד דונס 91), ולפי דברי דונס היה לחק ו ת והתיינת כערי ערוער (שם 85). — ובהשאלה, במשמ, 'עשה רשם עמק בלב: י ח ק ו (החכמים) אותם בלבם שלא ישבח מהם (המאירי למסלי י, תכמים יפסו).
ב. *חִקְהָה⁽¹⁾ — קל לא נהוג.

— פֶּע', *חִקְהָה — חִקְהָה את פלוני, עשה ממש כמו שפלוני עשה, nachahmen; contrefaire, imiter; imitate: אבא שאול אומר פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך (ספרא קדוש' א). אין שוחטין בגומא אבל עושה הוא גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם בתוכו ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את המינין (ירוש' כלא' ט לב. וכנלי חול' מא:). — ומצוי בספרות המאחרת: שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל כנרות זכריה והסוסים וההרים ומגלת יחזקאל' ותומת אנך אשר ראה' עמוס וכו' אשר הנרצה בהם לחקות ענין (מו"כ מג). וזה כשיהיה המדמה מוכן בשלמות לחקות מה שהגיע מההשגה לשכל ההיולאני יחקה הסדור ההוא בעינו (לכ"ג, מלחמ' ה' ב ו). תשבו מכשפי מצרים לחקות פלאי הנביא (אמוס רמסו כ). וככה הענין במלאכות המחקות מלאכת השיר (כאור ספר השיר לארסטו). כשהוא לפעמים מחקה ומדמה פעל מה (לשון למוד' לר"ד יחיא' כ ג). ונהגתי בזה מנהג קדמונינו ז"ל וכתרתי ללכת בענין זה בעקבותם וביחוד הייתי מחקה בקוף את מעשי האדם הגדול הרמב"ם ז"ל (הקד' תעוד' נישאל). — 'חִקְהָה את העינים, כמו אחז העינים, עשה דברים כדי למעות בדבר: שוה הגר קרובו היה ונראה כאילו מחקה⁽²⁾ את העינים (תנא' ר"ת נא). — ובמשמ' ציר ודמה בדמיונו⁽³⁾: ומטבע החקויים וההדמויות עד שבאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר חקוהו אילן בעל הענפים ואם סדר השכל דבר על מדרגות חקוהו במעלות ושלבים וכו' יוכור מה ששכח

וחשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה⁽¹⁾ (איוכ יג כו). — והשתמשו במליצה זו בסהמ"א, בקצת שנויים לפעמים וגם במשמ' הלך אחריו ולא נפרד ממנו: שכור מירוש ולא תירוש והמת תנין ישוקה, וסף רעל ביד מעל וחמאו אותו משקה, ולא יורע [נמנע] ולא נכנע מאל אשר לא ינקה, וכנושה עלי שרשי מצערי יתחקה, ועיניו על נתיבותי לשמר כל ארחותי, נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמתי (לאכ"ט, מקור עיני). כי בזה תבער כאש חמתו ומתנבל עליו בכל עת על שרשי רגליו יתחקה ונמצא מסכן עצמו (המאירי) למשלי יא, כטוב לדיקים). כי רבים מקנאים (בהעשיר) ומתחקים על שרשי רגליו להביא מכמנו אל גנוי המלך לכפר נפשו (שם יג, כפר). כי מרוב השונאים שיש לו בסבת סוף לשונו ושנאוהו ויתחקה על שרשי רגליו ובמעט פשע יסבכו לו היוקר רב (שם יד, מפסל לשון). הגני שואל מאת מע"ל בחוקה להשיך את חמתו במקצת אם איננו שליט ברוחו להשיב אפו ממנו מכל וכל ולחכות עד אשר אתחקה על שרשי רגלי מעמד הבורח (מא"ג, קרית ספר יד). — ובהשאלה, 'יתחקה על שרשי דבר מהדברים, בדק וחקר ודרש בו היטב עד עמקו, ולמצא תחלתו ומהותו וכדומה: שמים לרום וארץ לעומק ורוחב לב נבון. אין חקר אוהב את חקות על שרשי טהצב אנשותו, אין חקר לתבונתו, רבים חקרי לב אשר אתו (ידע' הפניני, נתי"ע א). מסדר בית שבנך לא תספר ולא תתחקה על דרכו (כ"ס, תרג' כ"ז יט יג). ואני חפץ לדעת אחרית דבר וכו' חתחקה על שרשי הדבר כחכמתך תעשה וברעתך תודיעני (אגד' יל"ג טז עד).

— פֶּע', *חִקְהָה — א) חִקְהָה והלך בדרכו, התבונן להדרך לבלתי יתעה: ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה מחקה והולך ומבין בנגד בית המקדש (מד"ר כראש' לט). — ב)

— א) כל מה שנתחכמו המפרשים בפרוש מלה זו וכונתה לא מצאו דבר נכון ומכני. התרגומים הקדמוני' תרגמו במלים שכונתן היא: התבונן וחקר ודרש, וכך נראה שפרשו המפרשים הקדמוני', וזה אמנם נכון לפי כונת הענין, אך לא נתברר איך יכול להסתעף משמעה זו ממשמ' הפעל חקה בענין חִקְהָה וציור. וגם פרושם של החרשים, במשמ' תחול חִקְהָה גבול, הוא דחוק ואינו טבעי כלל. ולכן יש סבירים כי הכתוב משובש, וע"ז מעיד קצת מה שהוא ארוך יותר ממדת שאר הפסוקים ואינו לפי המשקל. אך לפי הנסמכות המסורה כבר השתמשו הסופרים הקדמונים והחרשים במליצה זו במשמ' של מארב והתבוננות וחקירה ודרישה.

(a) حكي (b) حاقة

הישרה לא תנגד ותקביל לספור ההוא אין ראוי שנתן לו ציור או חקוי דמוי או המשל אבל ראוי שנבינהו על פשוטו כמדרגת ספור עניני האבות כמו נצחיו אברהם את המלכים וסיפור הריגת משה את המצרן כי הסיפורים האלה יגידו לנו הענינים אשר קרו בימים ההם ומה לנו לתור אחריהם חקוי או דמוי (זכות אדם 11). כי הבזרא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר ושם בו חקויי רשמי דוגמות כל הדברים (נפולות יהודס ח).

חקיקה, ש"י, — שם"ס מן חקק: הוזהב מביון על חקיקה הצורות שוקע במקום שקוע ובולט במקום בליטתו (רש"י מ"ח ו' לה).

חקיקה, ש"י, מ"ר חקיקים, — קו חקיקה: כח יצייר וירקם ויפתח פיתוחים ויהיה חקיקים ויארזו ויבנה הוא לבדו בתכלית הציור והדקות והרקמה והחקיקה (ראב"ע, ספ' העלמים).

חקיקה, ש"י, — שם"ס מן חקק, בנחץ הפעולה: ונותנת לו (התורה למי שעוסק בה לשמה) מלכות וממשלה: חקיקה דין ומגלין לו דיו תורה (אבות ו' א).

חקיקה⁽¹⁾, ת"י, לנ"ק חקיקה, — בווי, מלא דברי בויון ותרופים וכדומה: ומשנה זה ידבר בי גדולות ורעות מבלי חתה ומורא, והבר את כוביו העצומים והרבים באגרת חקיקה, וחלילה לכמוני לדבר בפי מל התהו עליו נטורה (ר"ש הנגיד, אלום עוז).

חקיקה, ת"י, מ"ר חקיקים, — של חק: כי דבר אחד חקיקי יש בו שאין לו טעם (של"ה, פי' על הגדה, אין מפעילין). — ומצוי בספרות חדרשה. במשמ' למי חחק, מכון לחחק, legal, loyal.

חקיקה⁽²⁾, ש"י, מ"ר חקיקת, — שם"ס מן חקק: משך חקיקה במכוי שהוא פחות מי' טפחים גבהו וכו' הכשר כל המכוי בחקיקת כ' טפחים ואילו היה באמה בת ו' טפחים אינו כשר עד שיהיו בחקיקתו כ"ד טפחים (ר"ח ערוך ג'). מקום שנועלין בקרשים הרבה ואין להם אסקופה אלא שיש חקיקה למעלה ולמטה שמכניסין בה הקרשים כגון בשל חנויות

(א' מדינה, לכ' סאריס א' ד). המאורע הזה (שראה יעקב באר בשדה ופגישתו עם רחל) מחקה ומצייר קורות גלותינו חקוי שלם כי ישראל נקראו צאן (נפול' יהוד' ג). — ספ', חקיקה, — חקיקה הדבר לפלוני, צייר לפניו בדמיון: כי כל העם בעבור שיקשה עליהם להבין אלו הענינים בנפשם לפי מה שהם עליו מן המציאות חופשו להודיעם להם בפנים אחרים ואלו הם מיני החקויים ויחזקו אלו הדברים לכל כת ולכל אומה בדברים אשר הם יותר ידועים אצלם (הסתחל' לאלפרכי' 46).

— יתפ', חקיקה, — נחקה בו הדבר, שהוא נהיה דומה להדבר ההוא: ואין במלת צלם מה שיוורה על גשם אלא על חקוי ונתחקה המלאכים באדם להיות מדבר וכן המציאות בכלל ונתחקה בו (אמוס רמב"ו א'). ומחזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאילו היא נשללת מן הגוף (עכו"ק לר"מ נגא', סתה"ת כז). — והחקיקה במשמ' התחפש ועשה א"ע כמו דומה להדבר: ובארבעה עשר להדש אדר, בחורי ישראל לכבוד ולהדר, יתפארו ויתהללו, כי ישחנעו וכי יתהללו, וכו' זה ילבש שמלת אשה ולגרגרותיו ענקים, וזה יתחקה כאחד הרקים, תוף ומחול שמחה ושלישים, אלו עם אלו אנשים עם נשים (ר' קלוי, אכן בחן).

חקיקה, ש"י, מ"ר חקיקים, — שם"ס מן בחקה: ועשיית אלו הדברים אשר בהם ישעו וישקרו חקיקה מלאכת ההמשיה והנה ייופו הדברים ויגנו בדמיון ובחקוי לזולת הדברים (מלות סניין ח). ולמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו האדם (רל"ג משלי א' ג). ויבא המראה ויחקה הסוגי ההוא במה שיצדק על כל אחד מהמינים אשר תחת הסוג ההוא וזה החקוי הוא החידה והמשל (סוף, מלחמ' ס' כו). ואלו היה יוסף גוהג מנהג הפותרים שיפתרו כל החלומות על זולת הדברים ההם לחיותם חקויים דמיוניים היה מכש חקוי לכוס פרעה ולענבים ולשאר הדברים (ר"י אברנאל, מקץ). שהיו הפרות והשבילים שראה פרעה משל וחקוי לדברים אחרים כי לחיותם מפועל המדמה חשבו (החרטומים) היותם חקויים והמשלים לדברים אחרים בהכרח (ספ'). וכן הלמוד וחקויים והדמויים ערבים (נפ' נופי' כה). ככה ימצא להם החקוי במאמרים (ניאור ספ' יסור לארסטו). אבל הספורים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר וזה כי אם הסברה האנושית

(¹) בערב' חקיק' א, ועי' הערה ⁽¹⁾ לערך חקר.
(²) בסגנון ארמי: למימרא חקיקה לאו בתיבה היא (גיט' כו).

בדיקות אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת (פסח' יכ.). חקירת העדים כתחילת דין (ר"ס כה:). — ואמר חפ"ש: סדרה גמטנים ובמסורות ובדקדוקי חקירות בידינו ממונות ודיני נפשות (יול' כ שט', אורח'.) — ג) יבפלסופיה, עיון עמוק וחפוש כשכל בשאלה מהשאלות השכליות, *Forschung* *investigation*: החקירה במובן הרע היא לפלסופיה המדינית והיא חוקרת בצד מה בנמצא כמה שהוא נמצא (סקל' רלב"ג לקהלת), והנה מנה זה החכם (קהלת) בחקירותיו אלה ההקדמות המפורסמות הנופלות בזה הצדקות והבלתי צודקות כי בזה האופן תשלם החקירה (ס), כי אלו הדברים וכל קיוצא בהם אילו היינו באים לרונן עליהם מצד החקירה האנושית ולספוק אותם מן הסברא באמת החקירה תנצה (ש"ת רש"י י). שהוא (נח) היה מאמין בפי הקבלה אשר בידו מאביו מבלי שתקדם לו חקירה כאברהם אבינו (חזו"ט קס"ג לר"י ערמא"כ). מה שהתחכם והתלמד בדרכי החקירה ואיך ברר מתוך חקירותו המורסן והסובין מן הסולת (סקל' המאירי למשלי). שדרכי החקירה לחקור כל דבר חכמה עם סותרו (סס יו, לאדם מערכי). שיכריח החמוני להאמין בדרך קבלה מה שירעהו החכם דרך חקירה ועיון (שס ה). המתנגד להרס אשיות התורה בבקשו החקירה על הפנות המקובלות (שס י). ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הדבוק הוא דבר בשל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 74). ועל רוב מצאום (את יסודי הדת הישראלית) מסכימים עם מה שעמדו עליו אחר הפלגת חקירתם ותכלית מריצותם להוציא האמת לאמיתתו (הקדמ' אמונה רמב"ה). אלו עשר החקירות נכתבות תחלה בראש ואחר כן באר אותן במופת אחד לאחד (שער השמים יא). — ד) יתחקירה, בית המשפט שבנונה הבנסת הנוצרית הקתולית בפרט בספרד לחקור ולדרוש אם לא נלכדו הנוצרים בכפירה ובמינות, והשתמשה בענויים איומים ובמשפטים אכזרים נגד החשודים באיוו טינות, *Inquisition*: מהיום ההוא והלאה רבו האנוסים בכל ארץ ספרד וישמו עליהם חקירה עד היום הזה (דס"י ליוסף סכנן, שנת 1410). וכאשר באה חקירה שם אמרו תושבי הארץ שאם ירצו לרעת מי הם מהאנוסים נוהגים יהדות שיתפשו לה' יהודה וירגה (שנט יסודס יא). ויצאו מן הארץ ההיא (ספרד) מפני חמת המציק כי צוררים הם לנו בנכליהם חקירה ודרישה נחש שרף ועקרב נחש הנושך בממונינו שרף

(לכוס אר"ח, שנת שיג ד). שעשה חקירה סימן (ערון, ערך חק). הריזש שתקק קב בבקעת הואיל ואינו אומן ואין דרך חקירה בכך וכו' הואיל וכל דרך חקירתו של זה בכך (רש"י שנת יא:). — וחקיקת אותיות וכדומה: כתיבה היא דבר שאינה של קיימה כמו החקירה כי הכתיבה אם היא בדיו נמחקת במים וזולתו וכו' אבל חקק הוא מלשון חקיקה שהוא רושם חקק כגון חפירה ותחירה באבן (פי' יליר' לר"י ברלוגי 112). חקיקתן וצורתן (של האותיות) וכו' וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות (רש"י פסח' נד.). — ובהשאלה: וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות נחתום עתה ספרינו זה בזכרון פרקיו ושעריו (תמס"י לרש"י ג כל). היצירות הרוחניות המזהירות וזהר שכלי נתפש במחשבות וזה היצור נקרא בספר יצירה חקיקה (האמוני' לרש"י פלוקיאל ד י). סוד חקיקת הדברים ושעורם וגבולם ושאוונן יכולים לעלות חוץ לגבולם (שערי אורס לר"מ גיקטילוס ככ). ונחקקת בלבם הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (ענוס"ק לר"מ גנאי, סתס"ת כו). — ומ"ר: ודע והבין כי כל החקיקות הנוכרות בספר יצירה שחקק' יתכרך במעשה בראשית בלן חקקן ע"י אל חי אדני (שערי אורס לר"מ גיקטילוס כא). — וחקיקת ספר, הרפסתו: והיתה חקיקתו בעיר פיוורו אשר במדינת איטליאה (כסוף פי' תור' לרמב"ן, שנת רעד). נשלמה חקיקת המאמר הנבכר הזה המקודש (כסוף ספ' העקרים, ט' רמז).

* חקירה, ט"ז, מ"ר חקירות, — טה"פ מן חקר, א)

בדיקה ושאלות ועיון בדבר: כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר (גיט' ד ז). בדין היה נדר שהוא צריך חקירת חכם מפני נדר שאינו צריך חקירת חכם (יב"ט כתוב' ז לא ג). נדר שהוא צריך חקירת חכם את אומר נדר שבטל מקצתו בטל כולו כאן שאינו צריך חקירת חכם לא כל שבן (סס נדר' ג לה). — ב) חקירת העדים וכדומה, שאלות מתחלפות ששואלים את העד כדי לבחון אם עדותו אמתית, *Ausforschung* *examen*; *examination*: אחר דיני ממונות ואחר דיני נפשות בדרישה ובחקירה (סנ"ד ח). שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סס ה). היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות באיזה שבוע באיוו שנה באיזה חדרש בכמה בחדש באיזה יום באיוו שעה באיזה מקום (סס ח). מה בין חקירות לבדיקות חקירות אמר אחר מהן איני יודע עדותן במילה

— נסע, 'נחקקו, — עשו לו חקן: ואולם ההנחה היתר חשובה דג חקן שיהיה שוכב על גבו (קאטן א' ד יו).
חִקְנָה, ש"נ, מ"ר חִקְנֹת, — כמו חִקָּן: ואחר שינקח מן המוגלה תעשה חוקנה מהסמים המיבשים (מ' אלדכי, ש"א ד). ותעשה חוקנה בשמן ורד ותשב במים שנתבשלו בהם עליו הדם ועלי ורדים ועדשים וקליפת רמונים (שס).

חקק ¹, ממנו חק, חקק, חִקִּי, חִקִּיק, חִקִּיקָה חִקִּיקָה, חִקִּיקָה.

חִקִּיק, פ"י, ע"ז, חק, חִקִּיקָה, וגם חִקִּיק, חִקִּיקָה, חִקִּיקָה, ובס' הסמי' הקרום חִקִּיק, מ"ר חִקִּיקָה, עת' אֶחָד חִקִּיק, יחִקִּיק, וגם אֶחָד חִקִּיק, לווי חק, כנ"ל חִקִּיקָה, — א) עשה בגרון, במקור וכדומה נקרה וחלל בתוך גוף קשה ועשהו חלול ונכוב, aushöhlen; creuser; hollow out: מה לך מה ומי לך מה כי חצבת לך פה קבר חצבי מרום קברו חִקִּיק בסלע משכן לו (ישע' כ"ו י). — ומצוי במשפ' זו בסהמ"א: כופת שמירקו וכרכמו ועשאו פנים ר"ע מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (כלים כ"ט). שעוקר וחוקק בצד האסקופר ושוחט בתוכה (מכ' נו"א ו). הלפת ואתרוג ודלעת יבישה שחקקום חינוקות למוד בהן את העפר או שהתקינן לכף מאוניים (תוספתא כלים כ"ט ז). השוקת שבסלע אין ממלין בה מפני שחקקה ואח"כ חיברה (ירוש' שנת ע"א ד). קערה שחקקה קוף (שס כ"א א ס). חקק בו (בקרע הבית) ד' על ד' והשלימו לו' (שנת ז). הדיוט שחקק קב בבקעת (שס יא). ויש ברנלה (של הכפה) ג' ואין ברחבה ד' ויש בה לחוק להשלימה לארבעה (יום' יא). צינור שחקקו ולבסוף קבעו (כ"ז סה). עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים (פס"ק). מה עשה אביו נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנו לבנו (מד' ויקר' כס). חוקות שבהם חקקתי את התהום שנאמר בחוקי חוג על פני תהום (שס לפ). שתי חצירות זו למעלה מזו שהאחת נכונה יותר מן האחרת תחתון יחקק מחיצה בקרקע עליון ובונה עד שיהיה הכותל שוה לחצר העליון (רמ"ס כ"ז ז). אפילו הית מקום חדודו (של הפתח) עבה עד שאפשר לחוק בו ולהשלימו לד' (פמ"י, יום' א). — ואמר המשורר: חקק וחצב מסלות, והעמיד צבאים וסולות, ותשריצו

השורף אותנו ומכים אותנו בעקרבים עד כי מפני זה באנו אל ארץ אשכנז (מכת' ילמך אלוזנה לנוקטורף, REJ, 1886, 274). שהחבורים מזה המין (המדברים באהבת נשים) יחד כלם נידונים נידונים המה לשריפה מטעם מעלת שרי החקירה המרחיקים אותם בזרוע (כסא' לנית דוד כ ט).

חִקִּירִי, ת"ז, לנק' חִקִּירִית, — של חִקִּירָה, מטבע החקירה: שוה מופת עיוני וחקירי על מציאות האל יתברך (דרך אמונה, כיכאנו מט). ואמנם אומרים שאין מלאכי השרת אומרים שיחה למעלה עד שישאל אומרים למטה הנה דעתם כזה דעת מי שחשב שאין הנה ידיעה נקנית וחקיריית שלא יצטרך אל הקדמה מה מקובלת (שס נא). וזאת ההשגה היתה חקיריית לא נבואיית (שס לא).

חקן ממנו יחקן, יחקן, יחקנה.

יִחְקֶנָה, ש"ו, מ"ר חִקְנֵים, — ברפואה, הכנסת סמנים בפנים הנוף על ידי כלי זרק דרך פי הטבעת לשלשול, Klystier; clystère; enema: ויועילם ג"כ החוקן בשמן וכו' וירחיק מהם החוקנים המושכים החרים וכו' ואמנם החוקנים הרטובים השמנים הנה הם מהדברים היתר מועילים (קאטן א ג נ). באיכות החוקן וכליו אמנם שפופרת החוקן הנה התכנית היותר טוב שזכרו הקדמונים שיהיה האכזב חלק סובב בו בשליש (שס ג יו ד ו). והחוקנים המדקדקים המתיכים הלחיות המשלשלים אותם מועילים מאד (שס יד יא). ואמנם ההנהגות המדקדקות והמשלשלות המימיות והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל המים ויותר קלים על הטבע (שס סס יב). ויאמר רופא אחד אני ארפאנו עם ההרקה בחוקנים (דרך אמונה, כיכאנו כב).

יִחְקֶנָה, ש"י, חִקְנָתִי, אֶחָד חִקִּיק, — עשה חִקִּיק: וספר בליג' כי אשה אחת מצאה אותה חולת דם מן גוילה וחִקִּיק אותה בחוקן חד (קאטן ג י נ). מי החלב שהוסרו ממאתו וגבניותו הנה הוא מנקה רוחץ שרוחץ הקרבים ומכער מהם המותרים המעופשים אם ישתה או יחקן בו (פרקי משע' כס).

¹ בערב' חקנא.

² בערב' חקנא.

(a) חִקִּיק (b) חִקִּיק

¹ רק עבר' וארכ' במשפ' נקירה ותריתנה.

מימי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר"י סלוי, מי כמוד). — ז"הק: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות: הגוף, כיריו ודמעותיו. ורקו וניעותיו (ראכ"ט, כסא אל). — ופעול: כרפת בין חקוק בין שאינו חקוק ממלמלין אותו בשבת ולא אמרו חקוק אלא לענין מומאה (תוספתא שנת ינ"ו). מבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה (שס כלס כ"מ ב א). נטל רבן גמליאל חוט מסרינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה (על תחפית) ונמצאת חקוקה כל שהוא (שס כל' כ"ב ד). א"ר יהודה א"ר כולן (כל הרצים לפני הרכב) נטולי מחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנ' כ"א). הרחיים של פלפלין וכו' פי' כלי עץ חקוק ובאמצעותו מס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה וכו' ונותן הפלפלין באותו ברזל המתות באמצע החקוק לאורכו הנקוב ככברה ושוחקין בעליון שראשו מצופה ברזל כמין פטפוטין קטנים נסין יותר מעט מן הנקבים (ר"ח כ"ה כג). ראשו כלונסאות החקוקין אם חקקן לדעת מקבלין מומאה (רמ"ס כלס כס יא). שאין מחזיקין אותו (את הפתח) בחקוק כדי להשלים את השיעור (סמאורי על יומא א). — ב) עשה בדבר הרדוק, בעט ברזל וכדומה, שריטה וציור צורות אותיות וכדומה, engraver; graben; engraver; engrave: עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקק ותחיל ליום אחרון לעד עד עולם (יש' ל ח). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקק עליה עיר (יחזק' ד א). הן על כפים חקקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע' מט יו). כתב לא חוקק (יחזק' שנת ינ"ד). נטלן הקב"ה (את צורות ארבע החיות) וחקקן בכסא הכבוד (מד"ר שס"ט, עמודיו). זה מעשה המנורה שהקב"ה מראה לו (למשה) באצבע ואעפ"י כן נתקשה מה עשה הקב"ה חקקה על ידו אמר לו רד ועשה כשם שחקקתי על ירך (תנחומא שמיני יא). — ואמר הפיטן: טבע ויו מהרה, יה חקקו בכס יקרה (אב ידעק, נע"י יוס"ב). כתם טהור פו דמות ראשו, וחקק על מצח כבוד שם קדשו (סיר הכדוד). הורית לנו עשרת הדברות, וקשרת לנו עשרה כתרין, ובשני לוחות חקקתם, ושני עולמות הנחלתם (מוס' ב שגט', אזהרת). — ופעול: צלמי כשריים חקקים בששר (יחזק' כג יד). ב. חקוקין (צורות הע"ז) על גופה (יחזק' ע"ז ג מג). דמות דיוקנו (של נבוכדנצר) היתה חקוקה לו על מרכבתו (סנ' ט"ו). שם המפורש חקוק עליו (מד"ר שס"ט, ג). שהיה דגון אלהיו חקוק על לבו (של גלית)

(שס, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: המחבל כתבנית אשר בכסא חקוקה, וכתבה אשר תחתיו פקוקה (יו"א ר"ה, מלך כמספט). תבנית חס יפן חקוקה בכסא, ארבע חיות נושאות ומנשאות עם כסא (מוס' א ר"ה, וסחיות). והרי גיו מחוץ ומניו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תחלתך מטיפים (שנת א אה"פ, ארזי ענ). — ובהשאלה: היה ר"ע דן ק"ו בעצמו מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשה כבדול עאכ"ב שיחקקו את לבי שהוא ב"ו (אד"ר"ו). — ואמר הפיטן בהשאלה: בימינך כתבת דברות חיים, ובאצבעתיך חקקת תוכחות מוסר (מוס' א שגט', אה"פ הנחלת). — ובהרחבה במשמ' 'רשימה וכתובה בכלל: עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחקק סימנין ואותות לדברים (משו' הג', הרכני כע). והגבולות והחקים אשר כתבנו, והנשאים אשר לא חקקנו (סד' דונט על מנחם). ראיתי לרשום בתחילה צורת הטבעים הארבעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה כדי שיהיו קרובים להבין (תמס"ג לרש"ג יח). — ואמר הפיטן: כלה מני דוב בהתרפה ממלאכת, חק' במכתב ויעבר קול (מוס' ב ר"ה, אנוסס). — ואמר המשורר: ורבנו יצחק, יבורך משחק, אמרים אליו חק, והיום נמחקים (ראכ"ט, נדוד הסיר). למעלת הוד יעל, כנבר הוקם על, לזאת חקתי על, שמו שיר השירים (סא, אה"ל אל). ארוץ שם השדה כרמל ויער, למקום שם ילין באביב הנער, שם שר עת ומיר על בר עץ ועין, שם חי עודנו עוד ישיר בינימו, שם שיחים ישיחו מה חק עלימו, אקרא שירים אשמע אך שרם אין (אדם שש"ק, מיכל דמעה). — ובדמיון: והעגולה הקוית שחוקק מרכו החמה במחשבה בשטת החגורה ע"י המחלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה (יסו"פ לר"י יסאל"ג א). והעגולה הקוית שחוקק מרכו גלגל ההקפה בשטת הנוטה ע"י המרוצה הוואת יקראו אותו הקדמונים בשם הגלגל הנושא לגלגל ההקפה (שס ח). העגולה הנכחית הוואת שאחוג אותה היא העוברת בשטתה על מרכו הירח בשום עת ידועה ובמדינה ידועה חקוקה סביב נקודתה שהוא מרכו המולות (שס ו). — ואמר המשורר: ועל כל טור וטור בהם חקוקות, עלי לוח שמונת מחלקות (ראכ"ט, אשורל). ובהשאלה, במשמ' רשום רשם חוק ועמוק שלא 'מהה על נקלה: לעולם יהא אדם זריו ללמוד בעת שיהא למודו מצליח וחקוק בדמיונו והוא בעת הילדות (סמאורי, יומ"ג). אחרי שיהא מוגל האדם בלימוד התורה בהיות חקוקה בלבו וראת שמים ואהבתו (מוס"פ ד

מי כמודק). — ופעול: ובהיות עולם מים במים היותו חקק זה מאו (יו"א שנוט, ס' קניני). — ואותיות קולות הדבור: שבע בפולות בנדר כפרת חקקן חצבן צרפן וצר בהן כוכבים בעולם (יזכר ד ג). חקקן צרפן וצר בהן שנים עשר מולות בעולם (סס ה ג). — (ה) "הרפס" ספר כרפוס, drucken; imprimer to print: ומי שוכני להשלמת ספר זה יוכני ברחמי לחקקו עוד מן התלמוד (יו"א שנוט, ס' כרפ, ס' רמ"ד). ספר הישר זה מדויק מפואר וזמאתר ביופי ובל שלמות מעלה לשם ולתהלה חקק בעט ברזל וכו' (שלמ' לרפתי, כספ' מנח' הפניני, ס' רמל). ויעורר רעיוני לחקקו הררש הזה בימיו (ר' במי' עה"מ, שנת רעו). אקום היום ואחקקו הספר הזה אשר למשכילים וזהיר בזוהר הרקיע (כסוף פי' רש"י עה"מ, שנת רעו).

— סו"ע, חקק, עת' יחזקק, כינו' מחזקק. — קבע חקים: בי (בחקמה) מלבים ימלכו ודונים יחזקקו צדק (משלי ח יא). — "וחזק את" פלוני, קבע לו חק, ואמר הפוסט: שמע פניעתי כפניעת תמה, תחזקנו לחיים ותיטיב לנו התתימה (נע"י יוס"כ, מרזבים לרבי). — חזקק

חזקקים, שם, כמו מחזקק, ע"י מחזקק. — סו"ע, חקק, מחקק. — שחקקו, שנקבע לחק: אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר פן ישחת וישכח מחקק (ו' וישנה דין כל בני עני (משלי לא ד-ס). — "ומחקק עלי, נגזר עליו: כחק הנשפטו המה חזקק על האם לעשות לבן במנה (יוסיפון ג).

— ספ"ע, חקק, יחק, יחקק. — שחקקו אותו, שרשמו בלוח קשה בכלי חד: מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). — "ובהשאלה, בהמתשבה והדמיון: ואולם מה שיוחקקו בו הם דברים רבים קצתם הם יותר קרוב אל המוחקים וקצתם יותר רחוק כמו שיהיה זה בגורמים (כסתח' לאפרכי, סה"ס 45). כן היה מן ההכרח לשום שכל פועל מאיר לצורות הדמיוניות עם הפשטת המשיגים החיולאניים והשבתם צורות מושכלות למען יוחקקו בשכלי החיולאני וישכילם בפעל (נפול' יהוד' יג).

— נע"י, *נחקק, עת' יחקק. — שחקקוהו, שעשוהו חלול: ששם תיחקק (האבן) מורד מכפנים וכו' ששם תיחקק בעגולה (יו"א ערוכ' כ.כ.). היתה שם אבן עגולה רואין כל שאילו תחקק ותחלק ויש בה אמה לכאן ואמה לכאן (בבלי סס יט). שחקק במילון

א ג א). — ג) *קבע חק' (א) : אני ה' חקקתי וימין לך רשות להרהר בהן (יו"א סו). אמר הקב"ה חקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי (מד"ר כמד' יט). אם בחקיתי תלכו וכו' חקים שהם חקוקים על יצר הרע (סס יוק' לה). אמר ר' שמעון אלו דברי תורה חקוקים וכתוב בהן לא תנאף (סס כמד' י). כל דין שיוחקק אותו השר לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל (סו"ע חו"מ, גזילה סס ט). ואם המלך חקק לבעל אומנות אחד כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר (אינו דין המלכות) הואיל ואינו חקוק לכל (רמ"א סס). — ואמר הפוסט: זה מליץ כהרחיב בצד, חקקו למשפט ולדורות הנצר (מוס' א ר"ה, אפד מלח). יועץ מישרים לחוק, יראיו לחיים לחוק (מוס' יו"ה, אמרו לאלהים). יקים עלינו אמרתו, כחקק בתורתו (סס). אספרה אל חוק תעורת לקח אשר על ספר חקה, אמת לבלתי חבר פנים בתורת הון אשר בפלגות חקרי לב חקוקה (אזהר' ר"י כרלוגי, אספרה). הן מבעשור חקקי לחיים, והודיענו ארח חיים (יו"א כסכות, ארמז). אתו מצות וחקים, באר הושב חקוקים, גמולי חלב מניקים, דרמו חכמה מפיקים (יו"א שנוט, אהו). — "וחק במשפ' זו: כי אמרו (בני יוסף שיצאו ממצרים) תם חקק אשר חק' על בני ישראל מימי קדם (ספ' יוסף, שמות). — ובמשמ' *קבע, עשה למנהג: ובחקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם כגון תותריות וקרקסאות (ספרא אחרי קלט). — "חקק מלה וכדומה, קבע מלה במשמעה מיוחדת: ולווי שם חקקוהו החכמים הפלוסופים שהוא יחס אל גוף מונח על שפתו וכו' (ר"א כדרכי, חות"כ, גלוס). כמה שם חקקוהו שהוא כל דבר שישוער בלו בחלק ממנו וכו' וחקקו הכמה המפורד שהוא מה שאי אפשר שיונח באמצעיתו (סס, ערך ארך). — ד) *בהשאלה, במשמ' עשה ויצר: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקקה יי' צבאות אלהי ישראל וכו' עשר פפירות בלימה (יזכר א ה). ומהן חקק שבעה רקיעים ושבעה אדמות ושבע שבתות (סס ד ג). וכיון שצפה אברהם אבינו והביט וראה וחקק וחצב עלתה בידו נגלה עליו אדון הכל וקראו אוהבו (סס ה ג). — ואמר המשורר: ויגלגל גלגל על מעליו, וחק עולם ומגדליו (ר"י סגוי,

(¹ בערב' חק א).

(^a חק

(¹) בהפלת ההגש והשלמה כתנועה ארוכה.

זה מאד בספרות המחקר, ואמר המדורר : גבר אשר דת וחק הרת עלי לבו, ישמה בדעתו כגבור עת שלוק חרב, לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע וישקוף בעין שכל באשכבו (ראש"ט, גבר). — ופעול יחקר, חקירה, שחקרו בו : ותוהר ואל תכתוב מלה פרושה כי אם חקורה בהונה ודרושה (דונט על מנת, מורטה). — ובפרט, יבענין החפוש של כהני הדת בספרד אם המאמינים אינם כופרים בעקרי הדת הנוצרית ואינם מתנהגים לפי חקי הכנסת הקתולית : והן רבים בארץ ספרד שהיו יותר מיוצאי מצרים חקרים עליהם לאמר כופרים אתם בדת הנוצרים (ר"י אכרכנאל, מעיני ישועה יכ"ו). ואעפ"י שהיו חקרים עליהם לא גמנעו משמירת תורת משה ע"ה ככל אפשרותם (שנט יכודס יא). ובואת השנה (רמ"ב) התחילו לחקור בעד האנוסים בענין הדת (ספ' יוחסין ס), ועי' "חקר".

— נפ', נחקר, — שחקרו אותו, שיכלו לחקור אותו, לא נחקר, לא היה באפשרות לחקרו, לדעת כמותו : וינח שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ"א ז מו). כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר (ינ"מ מו כג). — יחקר הדבר, במשפ' יחקרו אותו לדעת מהותו : כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסרי ארץ למטה גם אני אמצא בכל זרע ישראל (ינ"מ לא לו). — ואמר הפיטן : ולתבונתו הלא אין חקר, ומספר שניו לא יחקר (שפי"ח ליוס כ). — ובענין "חקירת העדים : ג חקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר"ג ג א). עד שלא נחקר העדות (תוספתא כתוב' ב א). — ובחכמות ושאלות מדעיות : כי בעבור אשר היתה מלאכת חכמת הלשון בלי לכל נדרש ומבוא אל כל נחקר היתה היגיעה לנעת אל תכליתה ולעמוד על כל עניניה וכו' כי בעמוד על זה תהיה העמידה על כל הענינים הנחקרים (הקדמה, הקדמ' המחקר). שכל הדברים הנחקרים באותה החכמה ייוחסו אליו (מס' שלום א ג).

— פ', חקר, — כמו קל בנחקץ הפעולה : ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואון וחקר תקן משלים הרבה (קה' יכ ט).

— ספ', "החקירה", — עשה תחבולות לחקרו ולחביאו לידי הוראה : כתבו לה ומחקו והשקוה כדי להחקירה שתורה (ראש"ד ע"ד ס ו).

— חתפ', "החקר" : ממדבר נתנה מקום הפקר, נגד השמש

ורל מבין יחקרנו⁽¹⁾ (משלי כח יא). — ואמר בן סירא : תהום ולב חקרו ובבל מערומיהם יתבונן (כ"ס ג"י מנ יח). ואל תאמן לרב שיחו כי מהרבות שיח ינסוך ושחק לך וחקרך (שם יג יא). — ואמר הפיטן : זוכר נשכחות, חקר מוחות, עיניו פקוחות, מגיד שיחות, אלהי הרוחות (יו"ד ב ר"ס, מלך עליון). בטוחות חקר, צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבקר (יו"ל יוס"כ, איומה). קרבי יחסרו בחקרך חלוחיל, ומאימת הדין נפשי תבחיל (יו"ל א ר"ס ירלתי). כי נכה לבב ושפל תראה, מרתך לא כבשר לעינים יראה, כי למבטך כל פעל סקור, כמס וגם סתום אתך חקר (יו"ל יוס"כ, כי תודס). אהובים שמרום (את החקים), עמוסים חקרום, ככל לב נצרום, בחכמה דרשו (מוס' א שנוט, אף). — ובענין "חקירת העדים וכדומה : היו מרבה לחקור את העדים והיו זחיר בדברך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ט). — וגם עם ל אחרי, חקר להדבר : קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חזק⁽²⁾ אכן אפל וצלמות (איו"כ כח ג). — ובהשאלה, חקר ממסך, התבונן אליו אם הוא טוב בטעמו ומראהו וכדומה, ובכלל שתי יין : למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על הין לבאים לחקור ממסך אל תרא יין כי יתארם (משלי כג כט-לא). — *חקר מזמור וכדומה : חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם חקרו מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (כ"ס ג"י מד ד-ט). — *ובפרט בענין החפוש והעיון בשאלות של חכמה ודעת, כטבע העולם וכדומה, ואמר בן סירא : נפלא⁽³⁾ ממך אל תדרוש וחוק ממך אל תחקור (כ"ס ג"י ב כא). הבן בחכמה והכס כבינה בתון כהם וחקור מהם והעמד דבר על בוריו והשב יוצר על מכונו (יזכר א ד). — ומצוי

⁽¹⁾ אולי היתה כונת המליץ כאן למשמ' השרש חקר (א בערב' בענין בווי וולוול. — ⁽²⁾ לפי דעת החוקרים החדשים כל הכתוב לקוי. ואולי צריך להפסיק בתכלית ולחבר הוא חוקר עם אכן אפל וצלמות. — ⁽³⁾ אחד המאמרים המעטים של ב"ס שהובאו בתלמוד אך בקצת שנוי נוסחה. בירוש' : פליאה ממך מה תדע עמוקה משאל מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (ירוש' חגי' ב עו ג, גשם כ"ס). — ובבלי שם : שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי' ג).

(יו"ל) א ר"ס, חתן לפועלי. — ב) דבר עמוק, נסתר ונעלם שאדם מבקש להשיגו: **הַחֶקֶר** אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (חיו"ב יא ז). — ואמר בן סירה: מתוה תליפות ונהיה ומגלה ח ק ר נסתרות (כ"ס גני' מכ יט). — ואמר הפיטן: חקר אלוה לא ימצא, ותכלית שדי לא תקצה (שכ"ח ליוס ב). מי יטיף טוב מעמך, מי יחזה חקר חידותיך (יו"ל יו"כ, מי יתנס). — וחקר התהום, עמקו: הבאת עד נכבדים ונחקר תהום התהלכת (חיו"ב לז יו). — ובמשמ' "חקירה בעיון שכלי: ודרו מקרא ותרגום תורה ונביאים שמונה, וכתובים משלים אחד עשר. חקרי הבלות וסדרים ששה, ועליהם תלמוד שלשים וישישה (מוס' כ ר"ס, חזקת). — ואמר המשורר: וצערת בגבנוני הרריו, עדי באת אלי תכלית פלאיו, ויתהלך לבבך תוך חקריי, במטה ערך חכה צלעיו ותמציא נהרות צופים בצוריו (ולחן כן רלכ"ט, הממך כומן).

*** חֶקְרוֹן**, ש"ו, — ש"ס מן חקר: כי רוב החקרוֹן, כשרון ובאין חקרוֹן אין מוסר (אסף כרופא 122). מספרות המספר והאותיות כבדך בראשונה ואין קץ לאחירתן כי אם חקרוֹן ש לא ישיגו היצורים אבל יוצרם ידע חקרוֹן ש לכל (פי' יציר) לר"ל כוללני 162).

*** חֶקְרָן**, ש"ו, מ"ר חקֶרְנִים, — מי שחֶקְרָן, שטבעו לחקֶר בכל דבר: שביון (פנחס) הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הבל רואים את זכרות שלו בקיבה שלה כשביל החקֶרְנִים שלא יהו אומרים לא היחה שם מומאה (ספרי כמדכ' קלא). מפני הנפש הזאת נעשה האדם שלם בעולם הזה הנשמי ובה נעשה מכור וחקֶרְנִים (כיו"כ, טולס קטן ב). ואלי לא ידעתיו והכרתיו מאז הפשן וחקֶרְנִים בטבעך הייתי אומר היות זה לך התכלית הראשון והעקרי באמת (זכר חכמ' לרמח"ל). — וקצת במשמ' של זולול: ובמהר"ר היום קליפיריו ע"ה להיות שהיה חקֶרְנִים גדול אמר להרב אדוני, לא אוכל להתאפק מלשאול למכ"ה למה קמת לפני הכתור מלוא קומתך (עמס"מ, שער חו"א לו). צריך כ"א ואחר ליוהר מאד להרחיק החקירות מלבו ולהשליכה מלבו לגמרי לכלי להיות ח"ו חקֶרְנִים כלל רק להאמין בה' ובצדיקים אמתיים באמונה לכד בלי שום חקירות כלל (מגיד סימות לפר"ו). — ואמר המשורר: עסקן בדברים ודעתן חקֶרְנִים ופיטן, כל דכריו כמין היוצא מן המעטן (יל"ג, לידידו מיטעס).

*** חֶקְרָנוּת**, ש"ג, — טבע חקֶרְנִים, מצוי בספרות החדשה.

1) לא נמצאה פתקה למלה זו, אך היא תקוקה

לעין כל סוקר, סוררים: שכנו צחיחה להתעקר, עת יבואו במשפט להחחקר (יו"ל ב טעו' ארז חיים).

חֶקֶר, ש"ו, מ"ר חֶקְרִים, סמי חֶקְרִי, — א) פעולת החקירה ומסקנתה, *Erforschung; investigation*: כי שאל נא לדר רישון וכוונן לחקר אבותם (חיו"ב ח). — ואמר בן סירה: לצאת אחריה בחקֶר (1) וכל מבואיה ירצו (כ"ס גני' יד ככ). — ואמר הפיטן: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בבוכו אף וחקר יסכר פי דוברי שקר (מוס' א ר"ס, חתן חזירי). חקר מספר לילה ויגה בלהב לילה, חק הגה יומם ולילה, לגיהם יבזר (מוס' א ר"ס, זכר חמלת). — אין חקר להדבר אי אפשר להגיע לדעת את הדבר בחקירה, מפני שהוא גדול, עסק, נשגב, בלי סוף: הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כת). גדול יי' ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (תהי' קמה ג). שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כס ג). — ולא חקר: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (חיו"ב לו כו). ידע כבירים לא חקר (2) ויעמד אחרים תחתם (כס לד כד). — ועשה דבר ואין חקר: עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (חיו"ב ט). — ועד אין חקר: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר (חיו"ב ט י). — ובסמ"א: זו מלכות הרשעה שאין להם חקֶר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקֶר אף הרשעים כן (מד"ר נחש' ב). אין חקֶר לפורענות של רשעים לעתיד לבא (שם ויקר' כו). מה הכוכבים הללו אין להם לא חקֶר ולא מנין כך ישראל אין להם לא חקֶר ולא מנין (שם דנכ' א). וכן כתבו באותן אגרות שלום. לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו וכו' והמן שמו ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו (שם אסתה, אס על המלך טוב). — ואמר הפיטן: כל יקר וכל טוב מידך, לאשר תחפוץ עשות חסדיך, אין חקר לגדלתך, ואין מספר לתבונתך (סיר סימוד ליוס ג). — חקרי לב, המחשבות והרגשות בדבר מהדברים: לפלגות ראובן גדולים חקרי (3) לב (שופע' ס יו). — ואמר הפיטן: צופה כל נולדות, הופש כל העתירות, קורא הדורות מראש, חקרי לב לתור ולדרוש

1) כגוף הנדפס בחקר, והנהה על הגליון בחקר.
2) י"ס כי הכתוב משבש. — 3) י"ס כי צ"ל חקקי
כאז במסוק שלפני זה.

חור והיא נהנית מן החור כשם שהורעים נהנים מן הערוגה (י'ס' סנת יא ג'). כשהיה בפתח חור אסור להשתמש מתוכה לחור ומן החור לתוכה (ס' א ג'). שכן ראוי ליכנס בשדה תיבה ומגדל ולעשות לו חור פחות משפח (ס' ענו' ג' ד'). חורי בית העליונים ותחתונים וגם היציע (פס' מ.). זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין וזה אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין (ס'). כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כן המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין (יו"מ עה.). שנוהגים גסרים סביב פתחי חלונות ופותחין במקום חורי קיבוע הקורות (כ"ט ב"ק סו.). — ואמר הסימן: וענו הווייה, שאול משכניהם, בחורי עפרים ועמקי נשיה (סנת שמו, אשכנז עתה). — ואמר המשורר: ופגש קדקדי בענן תלאות, ועלי ספסו גשמי מטרי, ופתן הומן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (כ"ט ג'). כי יי שלמה יב).

בִּיחָרִי. חור, ש"ו, מ"ר ח'רים, חורים, — אדם רם היחס, שר, Edler; noble: ותשלח (המלכה איובל) הספרים אל הוקנים ואל החורים אשר בעירו (מ"א כ"ח). ואמר אל החורים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנהנו נפרדים על החומה (נמ' ד ג'). ואקבצה את החורים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (ס' ו ס'). ואריבה את החורים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (ס' ו ס'). כגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך יהודה מיורושלם בבלה ואת כל חרי יהודה וירושלם (ינמ' כו כ). ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל (ס' לט ו). גם בימים ההם מרבים חרי יהודה ואגרותיהם הולכות על טוביה (נמ' ו יו). ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם

(¹) מן שרש חרר, במשמ' ח'פ'ש, עי"ש. קצת החדשים דאו בזה ארמי ות, ר"ל מלה ארמית שאולה, אך כבר דחה נלד' דעת זו ואמר שהיא עברית גמורה והסתיע בשמוש השרש חרר גם בערב' במשמ' זו. וריב' ג' הביא מלה זו בשרש חור ואמר: בן חרים חורים וכו' הם גדולי הארץ ושריה וקורים להם בלשון ערב ביאץ' וענין המלה הואת לבן. ע"כ. ובאמת, ביצ'ה אלבלד א' ר"ל בערב' אחד מטובי העיר שאליו מתקבצים בני העדה. וכן ראב"ע מענין לבן: ורמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה גדולה לחשך. ע"כ. אפם, כי שמוש המלה חורים בתלמוד בענין העבדות מעיד

יִחְרַנִּי. ת"ו, לנ' חֲרָנִית, — כמו חֲקָן: ועל בן נקראת הנפש החכמה נפש החקר ב"ה הואיל והאוויר היוצא מן החזה יגיעוהו האדם ויחכהו כאשר יתחבו אותו שאר בעלי חיים (ריב"ז, עולם סקטן ח).

אִיחָרִי. חור, ש"ו, מ"ר ח'רים, חרי, חריו, חריהם, — (א) פתיחה וחלל בגוף, נקב, בפרט ארוך וצר, Loch; trou; hole, למשל בדלת של ארון שדרך בו חלשים מעות לתוכו: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חיר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י). — ופתיחה בכותל: ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חיר אחד בקיר (יחזק' ח ז). דודי (שעמר בחוץ) שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (ס' ט"ז ד). — והחלל בראש מושב העינים: ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפהם (זכ' יד יב). — (ב) חיר באדמה, בצור וכדומה, כמו מערה ישבו בה בני אדם: ויאמרו פלשתיים הנה עברים יציאים מן החורים אשר התחבאו שם (ש"א יד יא). בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים (איוב לו). — ולחיות טרף: אריה טרף כדי גרתיו ומחנק ללכאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה (נמ' כ ג). — ומצוי בתומ"ד, חורי הנמלים: חורי הנמלים שבתוך הקמה (פס' ד יא). חורי נמלים אסורין משום גזל (תוספתא ס' כ יו). חורי הנמלים שלנו בצר הערימה (ירוש' חלה א נח). נעשה להם גם ונתגלה להם מה שבכתלין ומה שבחור' נמלים (תנ"י ס). צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן וכו' ומחריבין חורי נמלים (מו"ק ו). — ולחכרבר: והלכו ומצאו אותו חכרבר מת מוטל על פי חורו (ירוש' נרכ' ה ט). מעשה במקום אחד שהיה ערוך והיה מויק את הכריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו ע"פ החור יצא ונשכו ומת אותו ערוך (נרכ' לג). טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים (מד"ר טה"ט, פסטי). — וחורי מערה: חורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (מקוא' ו ח). — ובכותל וכדומה: כשהיה שם

בבורני, אף שנעלם ממני עתה המראה מקום.

(¹) בערב' ח'ר א, בריש דגושה, חר באבן הרכב של החרים שדרך שם יערו את הדגן.

את העדית שיש לו) אין הניזק גובה אלא מיובירות שביד המזיק שהיא בת חורים (טומ"מ קט"ג). — ובהשאלה, "בן חורין לדבר מן הדברים, שהרשות בידו לעשות או לא לעשות: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבות ב' יו'). שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (ס' ו' כ'). — ובלי בן, חור מדבר, חורים מהדבר, חפשי: אמר הקב"ה לישראל בני כך חשבתי שתהיו חורין מן המלכיות (מד"ר דנ"ר ס').

חַר, חור, ש"ו, — כמו חר, מקום מחבוא באדמה לנחש וכדומה: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הרה (ישע' יא ח). והוא עם כוון ושסוי הפה בתורים⁽¹⁾ כלם ובבתי כלאים החבאו (שם מז כג).

חַרָּא⁽²⁾, ממנו חרא, מחרצה.

חַרָּא⁽³⁾, ש"ו, מ"ר חראים, חראיקם⁽⁴⁾, — חשם הגם ההמוני לצואה היוצאת מהגוף, Dreck; merde מuck: ויאמר רבשקה האל אדינך ואלריך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חר איהם⁽⁵⁾ ולשתות את שיניהם עמכם (ישע' לו יב). ועי' חרי.

חַרְב, ממנו א, חרב, א, חרב, א, חרב, חרב, חרבין. **חַרְב**, ת"ו, לנק' חרב, חריבה, מ"ר חרבים, חרבות, — יבש, לחם וכדומה, trocken; see; dry: וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה (ויק' ו' י). טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא ובהי ריב (משלי ו' א). בשהייתי לומד תורה אצל ר' יוחנן החורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלח בשני בצורת (ר"א בר' דקוק, יגמ' טו:). כך היה מנהגו של ר' יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים (תע"ג ל).

חַרְב, ש"ו, — א) חם השמש, חם יבש, שאין בו לחות ורטיבות, Hitze; chaleur; heat: הייתי כיום אכלני חרב וקרר כלילה (גראש' לא מ). וסבה תהיה לצל יומם

מה הדבר חרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת (שם יג יו). — ונגל: חריה ואין שם⁽¹⁾ מלוצה יקראו וכל שריה יהיו אמס (ישע' לז יב). — בן-חורים, שנולד מחורים, מגדולי היתם: אשריך ארץ שמלכך בן-חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי (קהל' י יו). אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין. שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (כ"ק ח ט). — ואמר המשורר: היות נבר ובן חורין ואורח, מהיר צדק ישר לבב וארח (שד"מ לרס"ג יו). הנבר בכל רגע חסדיך, לשים בני חורים עבדיך (רמכ"ט, כתאב אלמהל"כ יט, כ"ד ילן, גסס משורר שלא נקב שמו). — יצא העבד בן-חורים, יצא לחפשי מעבדותיו ונתיה בן-חורים: הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין (פאה ג' ו). משהרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה (סו"ט ט יו). — עשאו בן חורים, הוציאו לחפשי: העבד שהיה אוכל בתרומה וכאז ואמרו לו מת רבך וכו' או עשאך בן חורין (תרומ' ח א). הכומר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ יצא בן חורים (גיט' ד ו) עשיתי פלוני עבדי בן חורין עשיתי בן חורין עושה אני אותו בן חורין (תוספתא כ"ט ט יד). טבי' עבדי עשיתי בן חורין (ירוש' גיט' א מג ד). — ובהחלט, בן חורים, עבד שיצא לחפשי: מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט' ד כ). — ובת חורים, שפחה שיצאה לחפשי: לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין בת חורין אינו יכול (לישא) שכבר חציו עבד (גיט' ד כ). — בני חורים: בני חורין ובני ברית והנשים בכלל הנזק והניזק והמוק בתשלומין (כ"ק א ג). ואין רשאים (תאפטרופסים) להוציא עבדים בני חורין אבל מוכרין אותם לאחרים ואחרים מוציאין אותם בני חורין (תוספתא תרומ' א י). — נכסים בני חורים, ההפך מן משעבדים, שלא הוקצו לגבות מהם חוב: אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין (כ"ק ח:). שטרי שיש בהם אחריות נכסים גובה מנכסים משועבדים ושאין בהם אחריות נכסים גובה מנכסים בני חורין (כ"מ יג). גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסין בני חורין (כ"ק קנז:). — ו' ב' ת חורים, אדמה לא משועבדה: ואם מכרת (המזיק שהוא מלשון חרר במשמ' חרות. ⁽¹⁾ — ו"א כי הכתוב מביש.

⁽¹⁾ עי' ערך הפה.

⁽²⁾ בערב' חרא א.

⁽³⁾ בערב' ח'רא ב. — ⁽⁴⁾ כך קניג. — ⁽⁵⁾ בתיב

והקרי צואתם, מפני שהשם חרא היה גם והמוני.

(a) خرا (b) خرا

המים (יז'ס' מגי' א. ע.), העיר האבילה וזה חרי' ב' ה
וההרס והשוממה הנחונה ביד זרים (שס' נכ' ד' נ.),
— ומ" : ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה בנן ערן
והערים החרבות ^{הערים} (1) והנשמות והנהרסות בצורות ישוב
(יחזק' לו' ה.), כן התיינה הערים החרבות מלאות צאן
אדם (שס' לח.).

ב. **חֶרֶב**, שׁוּן, — מעמד מקום חֶרֶב: כי בִּי נִשְׁבַּעְתִּי
וְאֵם יוֹי כִּי לִשְׁמָה לְחַרְפָּה לְחֶרֶב וּלְקָלֵלָה תִּהְיֶה
בְּצֶרֶה (יִרְמ' מֵט יג), וְחִדְּשׁוּ עֵרֵי חֶרֶב שְׁמֹמֹת דּוֹר
וְדוֹר (יִשַׁע' כֹּא ד).

אֶת־חֶרֶב, פֶּעַ, עֵת 'יֶחֱרֵב, ויֶחֱרֵב, חֶרֶבִי, — חֶרֶבִי הַמִּיָּם, נִתְנַדְּפוּ, וְהִדְבֵּר שֶׁהַמִּיָּם הָיוּ עָלָיו נִהְיָ יָבִישׁוּ

בִּרְאֵשִׁית : vortrocknen ; sécher ; become dried

באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בכל"ט ח יג),
 — ונהר, ים: ונשתו מים מהים ונהר יתרחב ויבש
 והאזוניו נהרות דללו וחרבו יאיר מצור (יפ"ט יט
 הו). יבוא קרים רוח יי ממדבר עלה ויבוש מקורו
 ויתרחב מעינו (השע"ג יט). ויגער בים סוף ויתרחב
 ויוליכם בתהמות כמדבר (החל"ק טו ט). האמר לצולה

חֲרָבִי וְהִרְתִּיךְ אוֹבִישׁ (יִשְׁעִי מִדַּ כּוֹ). — וְהֵאדָמָה חֲרָבָה
מֵהַמִּים שְׁעָלֶיהָ, יִבְשֶׁהָ : וְיִסַּד נָח אֶת מִכְסֵּה הַתְּהוֹם וַיֵּרָא
וְהִנֵּה חֲרָבָה פְּנֵי הָאָדָמָה (בְּרֵאשׁ' ת יג).

[illegible]

— פֶּט', חֲרִיב, חֲרָבָה, — כִּמוֹ קֵל : יִתְּרוֹם לְחִיּוֹם אֲשֶׁר לֹא
חֲרָבָה (שׁוֹפֵט' י' ז).

ב. חֶרֶב⁽²⁾, חֶרֶב, א) פ"ט, יחֶרֶב, יחֶרְבוּ, יחֶרְבוּ, תַּחֲרִיכָהּ,
לְוֵי חֶרְבוֹ⁽³⁾, מִקַּח חֶרֶב, — הֶרְבָּה הָאָרֶץ, הִיטָה חֶרְבָּה,

(1) לא נתברר סבת ההחטף קמץ של האות ח, בעוד שבנקבה יחידה היא בחטף פתח, וכבר דחה קניג (Kö, I, 241) דעת בשר' (Bö. s. 219) כי זו פעולת נשיית התת לקמצות.

(2) בערב 'ח'רַב 8), וחדין נותן שיהיה העבר בעבר' חרב, אך יש קראים כריש פתוחה. — (3) שוא הריש נח, חר-בו,

מִחֶרֶב וּלְמַחְסוֹ וּלְמַסְתּוֹר מוֹרֹם וּמַמְסָר (יֵשׁ' ד' ו'). מַחְסֵה
מוֹרֹם עַל מִחֶרֶב (שֵׁס ד' ק) מִחֶרֶב בְּצִיּוֹן שְׁאוֹן וְרִים
תְּכַנִּיעַ חֶרֶב בְּצֵל עַב וּמִר עֲרִיצִים יַעֲנֶה (שֵׁס ה'). וּבִלְתּוֹ
תִּהְיֶה מַשְׁלַחַת לְחֶרֶב יוֹם וּלְקֶרֶת בִּלְיִלָה (יֵמ' לו' ז').
עוֹרֵי שֶׁתֶּר מַעֲלֵי וְעַצְמֵי תִרְה מִנִּי חֶרֶב (חֻזֹּב לו' ז'). —
וְאָמַר בֶּן מִירָא : שֶׁמֶשׁ מְכִיעַ בְּצִאתוֹ חֲמָה מִה נִוְרָא
מַעֲשֶׂה יוֹי בְּהַצְהִירוֹ יִרְתִּיה תַּבֵּל לִפְנֵי חֶרֶב (ב' ו'). מִי
יִתְכַלֵּל (כ"ס גִּי' מִג' ז"ג) — (ב' יב"ש, סְנוּלַת דְּבַר
שְׁאוֹן בּוֹ לְחַלּוּתִית וְרִמְיֻכּוֹת, שְׁאוֹן בּוֹ שׁוֹם מִים וְכִדְרוּמָה,
Trockenheit; sécheresse; dryness : הִנֵּה אֲנִכִּי
מַצִּיג אֶת גִּזַּת הַצֶּמֶר בְּגִזָּן אִם מִלּוֹ יִהְיֶה עַל הַגּוֹז
לְבַדָּה וְעַל כָּל הָאֲרָץ חֶרֶב וְיִדְעִתִּי כִי חוֹשִׁיעַ בִּידִי אֶת
יִשְׂרָאֵל (שׁוֹפֵר' ו' לו'). הִנֵּה גֹאֵל חֶרֶב אֵל הַגּוֹז לְבַדָּה וְעַל
כָּל הָאֲרָץ יִהְיֶה מִלּוֹ (שֵׁס לט'). חֶרֶב אֵל מִיִּמִּיָּה וּיִבְשׁוּ
(יֵמ' נ' לח). עַל כֵּן עֲלִיכֶם כִּלְאוֹ שָׁמַיִם מִשָּׁל וְהָאֲרָץ
כִּלְאוֹ יִבּוּלָה וְאֶקְרָא חֶרֶב עַל הָאֲרָץ וְעַל הַהָרִים וְעַל
הָדָגָן וְעַל הַחִירּוֹשׁ וְעַל הַיִּצְחָר (מִנִּי ח' יו"א). — וְאָמַר
הַמְשׁוֹרֵר בְּכֶתֶר מַלְכוּת : וּמִכִּי חֶרֶב וּלְחָמִי רִשָּׁף נִהַפֵּךְ
לְחֶרֶב לְשֶׁמֶךְ (רַשְׁכִּי"ג, כ"מ).

חֶרֶב²), ממנו ב. חרב, ב. חֶרֶב, ב. חרב, *חרפה, *חרבן.

חֵרֵב, "ת", לנק' חֵרְבָה, מ"ר חֵרְבִים, חֲרָבוֹת. — מקום חֵרֵב, שנהיה ריק ע"י מלחמה וכדומה מאנשים, מבנינים, zerstört, verwüstet; détruit, déserté lad waste, destroyed עוד ישמע במקום חוה אשר אתם אמרים חֵרֵב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' קול ששון וקול שמחה (ימ"ג לג יוא), עוד יהיה במקום חוה חֵרֵב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרביצים צאן, גס (יב), העת לכם אתם לשבת בבתיכם סגונים והבית חוה חֵרֵב (חגי א ד), יען ביתי אשר חוה חֵרֵב ואתם רצים איש לביתו (גס ט), ואמר למלך המלך לעולם יהיה

מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה
ושעריה אכלו באש (תנ"י כג.) ואומר אללה אחם
ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה
נצתו באש לבו זנבנה את חומת ירושלם (ס"ז).
חלקו כבוד לארץ ישראל שהיתה חרבה באותן

(1) אזלי הכתיב חרבו ולא חורבו מעיד שהיה גם שם חרב או אמילו חרב.

(2) גם אשור, ארם, בערב, חרב (א).

(a) خرب

(a) خرب

להם בושת פגים זה מזה (סס), מפני מה חרב ה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזיון קדשים (יום' ט). אם יאמר לך אדם חרבו שתינה (קסרי וירושלם) אל תאמן וישבו שתינה אל תאמן חרב ה קסרי וישבה ירושלם חרב ה ירושלם וישבה קסרי תאמן (מגי' ו). מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו נישלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי' יב). מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צימוקין לעולם יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין (תענ' יט). לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה וכו' ולא עבדו לפנים משורת הדין (כ"מ ל). מפני מה חרבו חנויות של בית היגו ג' שנים קודם ירושלם מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה (סס פח). מיום שחרב ביהמ"ק נישלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים (כ"כ יג). מיום שחרב ביהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית (סס כה). מ שחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריוין (על האבדה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (כ"מ כת). מיום שחרב ביהמ"ק אין שחוק להקב"ה (ע"ג ג). בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם שהיה עומד בבית המקדש אמר לו מה לירידי בביתי (מנח' נג). — וכי' חרב, חרבה : כל עיר שנגזתה גבוהין מבית הכנסת לסוף חרבה ה (שנ' יא). בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל (סס לג). — *וכרם וכדומה : כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה וגמעות בהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלל' ס ה). כרם שחרב מאמצעו אם אין שם שש עשרה אמה לא יביא זרע לשם (סס ד ה). — ב) פ"י : ואל יושבי פקוד חרב והחרם אתריהם נאם יי' (ירמ' נ כא). חרבנו כל פריה ירדו למבה הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (סס כז).

— נפע', נחרב, נחרבו, נחרבת, נחרבות, יחרב, — כמו קל, נעשה חרב, הארץ, הגוי, המלכים : נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו (מ"כ ג כג). בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (יחזק' כו יט). ועריו בתוך ערים נחרבות תהיינה (סס לז). — ובתלמוד : ויצאה סנהדרין גדולה לקראתו (של נבוכדנצר) ואמרה לו הגיע זמן הבית הזה לחרב (ירוש' נדל' ו ג). כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב (פסוק' ית). יודעין הוי של בית אבא שבית זה עתיד לחרב (יומ' לת). והיו דלתות הויכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו הויכל הויכל

zeretört w.; dev. détruit; bec. destroyed והיתה ארצה לופת בערה לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה (שע' לד טו). כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב (ירמ' כו ט). שמו שמים על זאת ושערו חרבנו מאד נאם יי' (סס כ יב). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (פמו' ז ט). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מושבותיכם (יחזק' ו י). והערים הנושבות תחרבנה והארץ שמה תהיה (סס יב כ). — והגוי חרב, נשבר וחל מהיות גוי : כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו (שע' ס יב). — ומצוי בתלמ' ומדר' : בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ זה חרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר (תענ' ד ו). מ שחרב בית המקדש במל השמיר (כזע' ט יב). מ שחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (תוספתא סס יב יא). מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (נרכ' ת). מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה (סס לג). מיום שחרב ב"ה לא נראית רקיע בטהרתה (סס נט). ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשמה המלכות על ישראל פ' שנה עד שלא חרב הבית גזרו מומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית מ' שנה עד שלא חרב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות (שנ' טו). עצי ירושלם של קינמון היו ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן גורף בכל ארץ ישראל ומ שחרב ה ירושלם נגנזו (סס סג). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת (סס קט). לא חרבה ירושלם אלא מפני שלא היה

ואמר ריב"ג : וכן הוא (הקמין) שלא כהקשה בושערו חרבו מאד אך המשפט להיות כמו קרבן שאו את אחיהם וכבר רצו אנשים שחושבים להם חכמים שיוציאוהו במבטא כלשון מוצא חרבו המים ולשים הרש דגשות כאשר בפרקנו נומי הוחב אעפ"י שהיא סכרא חלושה מאד והראינו אותם המסורה עליו (על ושערו חרבו) לית דכותיה והראינום עוד המסורת על חרבו המים שנים ושב לאחור, ע"כ, וכוננו שאלה החכמים רצו לקרא התית בקמין גדול מבנין הכבד, אך המסורה לית דכותיה והמסורה חרבו שנים מעידה כי חרבו שערו נקראת הרש בחמץ קמין. והעיר רד"ק בפרוש שהשווא הוא נח : כי יש אומרים כי השוא (של כרתו יערה) נח וקראים הקמין חמוץ כמו חרבו מאד (מכלול, שדס"ט), ולא כמו החדשים (Stade § 93, Ges. K : schweb. Schwa, Kō. II, 453 chorebu), יען הקריאה המסורה היא העקר.

קוצין בתורה תילי תילין יכולות הן להחרוב את העולם ולעשותו תל (שם שם, ראשון). — וחורי גמלים וכדומה: מחרבין חורי גמלים במועד (יוש' מו"ק א פ ג). — ובהשאלה, יבענין קלקול הלשון וכדומה: החרב לשון העברית (תשו' דוגש על דסע"ג ס).

— הפע', החרב, — שהחריבו אותו: החרב נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו (מ"ג ג כג). ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות גשמות ועריה בתוך ערים מהרבות תהיין שממה ארבעים שנה (יחזק' כט יב). יען אשר אמרה צר על ירושלם האה נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה (שם כו כ).

— הפע', *החרב, — כמו נחרב, שהחריבו אותו: אין סוף לדעות שעשיתי גרמתי לבית מקדש שיתחרב והרגתי הגבויים (פסיק' רכתי לא).

ג. חרב¹, ממנו חרב, *הרבה.

חרב², ש"נ, כהפס' חרב, כל חרבי, מ"ל חרבות, סמ' חרבות, כל חרבותיו, חרבותם, חרבותיהם, — (א) בלי זין, בלי חד עשוי מברזל כעין סבין ארוכה פחות או יותר רחבה, יכו בה את האויב, ויכרתו בה את ראשו וכדומה, Schwert; épée; sword: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארבה ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שפ"ג יו). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש"א יג יט). וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בכסנו (שפ"ג נא). ויאמר דוד לאחישלך ואין יש פה תחת ירך חנית או חרב כי גם חרבי וגם בלי לא לקחתי בירי (ש"א כא ט). אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (נרש' מח ככ). ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרב ויבאו על העיר בטח (שם לך כה). ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרב ולא בקשתך (יוש' כד יב). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תה"ל מד ז). כי לא בחרבם ירשו ארץ (שם ד). כי מפני חרבות נדרו (ישע' כ"א י"ה). תפשי חרבות כלם (יחזק' לח ד). ויתגדרו במשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם

מפני מה אתח מבטות עצמך יודע אני כך שמופך עתיד לי חרב (שם לט:). זה צדקיה שנתחרב בית המקדש בימיו (סנ' קג). ועתיד ביהמ"ק ליחרב וקרבות ליבטל (פסיק' רכתי טו). — ואמר המשוור: יקל בעיני כל טוב ארץ ספרד כמו יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב (ר"י הלוי, לכו נמוזת).

— הפע', החרב, החרבתי, החרבתי, החרבתי, מחרב, מחרבתי, — עשה שהיה חרב, zerstören; détruire, to destroy: נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחרבי ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שופט' יו כד). החרבתי מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם (ישע' לו יח). יודע אלמנותיו ועריהם החרב ותשם ארץ וזמלאה (יחזק' יט ז). החרבתי גוים נשמו פגותם החרבתי חוצותם מכלי עובר (פס"ג ז). מהרו בניך מהרסיד ומחרביך ממך יצאו (ישע' מט יז). — ובספרות התלם: יכול בחרבן בית המקדש חתם (ירמיהו) ת"ל עד הנה דברירמיהו במפולת של מחרביו וחתם (יוש' נכ"ד ה ד). שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת נמצא מחרב את את כל העולם כולו (פרקי' יג). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחרב את ביתו ומאלמן את אשתו (פסח' מט). עתידים מחרבים בים ליפול ביד פרס קל וחומר ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחרבוהו בשדירים נפלו בשדירים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחרבוהו מחרבים אינו דין שיפלו מחרבים ביד פרסיים (יומ' י). אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יטעון עכו"ם להחרבו (שם סט). שנתן עיניו במקדש ראשון והחרבו והרג תלמידיו חכמים שבו (סוכ' נג). ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו מפניה (גיט' לא). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחרב את ביתך ושרף את היכלך תכנים תחת כנפי השכינה (כנה' טז). אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהתריבה את ביתך ושרפה את היכלו והרגה את חסדיו (ע"ז יח). הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו וכו' שאלמלי שתי קולות יוצאות משביל אחד מחרבין את כל העולם (כ"ב טז). אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות והחרבת את בית המקדש פקום: שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך (מד"ר לוי, פתחי). אפילו דברים שאת רואה

¹ בערב' חרב a) במשמ' חד ושנון.

² בארמ' חרבא, בערב' חרב b) מלחמה, חרב c)

כמו חנית.

a) חרב b) חרב c) חרב

עליהם (מ"א יח כה). כתו אתכם לַחֲרֹבֹת וּמִצְרֹתֵיכֶם לְרַמְתִּים הַחֹלֶשׁ יֹאמַר גְּבוּר אֲנִי (יח' ד י). — הָרָג בַּחֶרֶב: וְהָרָגְתִּי אִתְּכֶם בַּחֶרֶב וְהָיוּ נִשְׁכֵּם מִלִּמְנוֹת וּבְנִיכֵם יִתְּמִים (שְׁמוֹת כג כג). לֹאִישׁ חֶרֶב בִּידִי כִי עָתָה הָרָגְתִּיךָ (נִמְד' כג כט). רַבִּים אֲשֶׁר מָתוּ בְּאֶבְנֵי הַבֶּדֶר מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב (יִסְכ' י יח). וְאֵת בָּלָעַם בֶּן־בְּעוֹר הַקּוֹסֶם הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב אֶל חֲלָלֵיהֶם (שֵׁס יג כג). וְאֵתוּ הָרָגְתָּ בַּחֶרֶב בְּנֵי עֲמֹן (ש"כ יב ט). פָּנַע בִּשְׁנֵי אֲנָשִׁים צִדְקִים וְטָבִים מִמֶּנּוּ וְיִהְיֶה בַּחֶרֶב (מ"א כ ג). אֲשֶׁר הָרָג אֶת כָּל הַנְּבִיאִים בַּחֶרֶב (שֵׁס יט א). וּפְקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נָאִם יי' אֶת הַחֶרֶב לְהָרַג וְאֵת הַכְּלָבִים לְסַחֵב וְאֵת עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֵת בְּהֵמַת הָאָרֶץ לֵאכֹל וְלִהְשֹׁתָהּ (יִמ' יג ג). בְּנִיָּה וּבְנֹתֶיהָ לָקְחוּ וְאוֹתָהּ בַּחֶרֶב הָרְגוּ (יִמ' כג י). וּבְנֹתֶיהָ אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה בַּחֶרֶב תִּהְיֶה רִגְגָּהּ (שֵׁס כו ו). עֲמָךְ בַּחֶרֶב יִהְיֶה רָג (שֵׁס יח). — הָפָה בַּחֶרֶב: וְאֶדְרֹמֶלֶךְ וּשְׂרָאִצֵּר בְּנֵי הַכְּהֹוֹ בַּחֶרֶב וְהָמָה גְּמַלְמוּ (יִשַׁ' לו לט). וְאֵת כָּל יִהוּדָה אֲתָן בִּיד מֶלֶךְ בָּבֶל וְהָגִלָם בְּבֵלְזֶה הַבָּיָה בַּחֶרֶב (יִמ' כד). וּלְקַחְתָּ אֶת הַשְּׁלִישִׁתַּ תְּכָה בַּחֶרֶב סִבִּיבֹתֶיהָ (יִמ' קס כ). — וּרְגִילָה מֵאֵד הַמְּלִיצָה הָרְגָה לִפְנֵי חֶרֶב, הָפָה לִפְנֵי חֶרֶב: וְאֵת חָמוֹר וְאֵת שֹׁכֵם בְּנֵי הָרְגוּ לִפְנֵי חֶרֶב (נִדְלָשׁ לד כו). וְיִכָּהוּ וּשְׂרָאֵל לִפְנֵי חֶרֶב וַיִּירֶשׁ אֶת אֶרֶצוֹ (נִמְד' כח כד). הַכָּה תִּכָּה אֶת יִשְׁבֵּי הָעִיר הַהוּא לִפְנֵי חֶרֶב (דִּנְר' יג יו). וְהַכָּיִיתָ אֶת כָּל זְבוּרָה לִפְנֵי חֶרֶב (שֵׁס כ יג). — וְהַחֲרִים לִפְנֵי חֶרֶב: הַחֲרִים אֹתָהּ (אֶת־הָעִיר) וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֵמַתָּהּ לִפְנֵי חֶרֶב (דִּנְר' יג יו). וַיַּחֲרִימוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּל אֲשֶׁר בְּעִיר מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מִנֶּעֶר וְעַד זָקֵן וְעַד שׂוֹר וְשֶׂה וְחִמּוֹר לִפְנֵי חֶרֶב (יִסְכ' ו כח). — נָפַל בַּחֶרֶב וְהָפִיל בַּחֶרֶב: וְלָמָּה יי' מָכָה אֶתְּנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְגַפֵּל בַּחֶרֶב (נִמְד' יד ג). וְגַפֵּלוּ בַּחֶרֶב אִיְיָהֶם (יִמ' כד). מִתִּיךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ (יִשַׁ' ג כה). וְהָפִיל לִי בַּחֶרֶב בְּאֶרֶצוֹ (שֵׁס לו ז). וּבְנִיךְ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ (עֲמ' ו יו). בַּחֲרֹבוֹת גְּבוּרִים אֲפִיל הַמּוֹנֵךְ (יִתְק' יג יכ). — וּלְפִי חֶרֶב: וַיִּפֹּלוּ כָל־לִשְׁתֵּי חֶרֶב עַד תִּמָּם (יִסְכ' ח כד). — מָת בַּחֶרֶב, הָמִית בַּחֶרֶב: הַבְּחִירִים יָמוּתוּ בַּחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם יָסָתוּ בְּרִיעַ (יִמ' יח כג). יִשְׁבַּע לִי כִּי־הָיָה שְׁלֵמָה אִם יָמִית אֶת עַבְדּוֹ בַּחֶרֶב (מ"א א נח). וְאִשְׁבַּע לִי בְּיָי לֵאמֹר אִם אֲמִיתְךָ בַּחֶרֶב (שֵׁס כ ת). וְהָבֵא אֶתְּחִיָּה מִתַּבַּח בַּחֶרֶב (מ"ב יח יח). — נִתַּן

בַּחֶרֶב: וְאֵתוּ קִבְּלוּ יִתָּן בַּחֲמִתִּיךְ וּמִגְדֻלְתִּיךְ יִתָּן בַּחֲרִיבוֹתָיו (יִמ' כו ט). — חָגַר הַחֶרֶב, חָבַר אוֹתָהּ אֶל הַחֲגוּרָה בְּמִתְנָיו: וַיַּחְגֵּר דָּוִד אֶת הַחֶרֶב מֵעַל לִמְדָּיו וַיֹּאֵל לִלְבָּת (ש"א יו לו). וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֲנָשָׁיו חָגְרוּ אִישׁ אֶת חֶרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חֶרְבּוֹ וַיַּחְגֵּר גַּם דָּוִד אֶת חֶרְבּוֹ (שֵׁס כה יג). — שָׁלַף חֶרְבּוֹ מִתַּעֲרָה, הוֹצִיָּאָה מִתַּעֲרָה כְּדִי לִהְיוֹת בָּהּ: וַיֹּאמֶר לִיתָר בְּכוֹרוֹ קוֹם הָרָג אוֹתָם. וְלֹא שָׁלַף הַנֶּעֶר חֶרְבּוֹ כִּי יָרָא כִּי עוֹדֵנוּ נֶעֶר (שִׁפְט' ח כ). שָׁלַף חֶרְבּוֹ וּמוֹתָנִי (שֵׁס ט כד). וְתָרָא הָאֲתוֹן אֶת מֵלֶאכֶךְ יי'. נִצַּב בְּדֶרֶךְ וְחֶרְבּוֹ שָׁלַף וְהָיָה בִּידוֹ (נִמְד' כג כג). — שָׁלַף חֶרֶב, אִישׁ שִׁיּוּדֵעַ לְשָׁלַף הַחֶרֶב, שִׁיּוּדֵעַ לְחַלְחֵם, שְׁנִלְחָם בַּחֶרֶב: אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רָגְלוֹ שָׁלַף חֶרֶב (שִׁפְט' כ ג). כָּל אֱלֹהֵי שָׁלִפֵי חֶרֶב (שֵׁס כה). וְהָיָה יִשְׂרָאֵל שְׁמָנָה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ חִיל שָׁלַף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ (ש"כ כד ט). — הָשִׁיב חֶרְבּוֹ אֶל תַּעֲרָה, אֶל נִדְנָה, עִי'. בְּמִקְוָמוֹ. — אֶכְלָה הַחֶרֶב, הָרָגָה: אֲשִׁכִּיר חֲצִי מִדָּם וְחֶרְבִּי תֹאכַל בָּשָׂר (דִּבְל' לז מ). וַיִּקְרָא אֲבִנָּר אֶל יוֹאָב (שְׁאֲנִישִׁיהֶם גִּלְחָמוֹ וְהָ בוֹה) וַיֹּאמֶר הַלְנִצַּחַת אֶכְלָל חֶרֶב הַלּוֹא יִדְעָתָה כִּי מָרָה תִּדְרִיָּה בְּאַחֲרוֹנָהּ (ש"כ כ טו). אֶל יָרֵעַ בְּעִוְיֶיךָ אֶת הַדֶּבֶר הַזֶּה (כִּי גָפְלוּ רַבִּים בְּמִלְחָמָה) כִּי כוֹה וְכוֹה תֹאכַל בַּחֶרֶב (שֵׁס יח כה). וַיִּירַב הָעִיר לֵאכֹל בְּעָם מֵאֲשֶׁר אֶכְלָה הַחֶרֶב בְּיוֹם הַהוּא (שֵׁס יח ת). וּנְפֹל אֲשׁוֹר בַּחֶרֶב לֹא אִישׁ וְחֶרֶב לֹא אֶדְם תֹּאכַל לָבוֹ (יִשַׁ' לא ת). אֶכְלָה חֶרְבְּכֶם נְבִיאִים כְּאִרְיָה מִשְׁחִית (יִמ' כ ג). הַתִּצִּיב וְהָבֵן לָךְ כִּי אֶכְלָל חֶרֶב סִבִּיבֶיךָ (שֵׁס מו יד). — וּפָגַל חֶרֶב: וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיחִם חֶרֶב תֹּאכְלוּ (יִשַׁ' א כ). — נִשָּׂא חֶרֶב אֶל פְּלוֹנִי, נִלְחַם אִתּוֹ, וְאִסַּר הַנְּבִיאִים בַּחֲתוּן הַשְּׁלוֹם בֵּין הָעַמִּים וְהַלְאָמִים: וְשִׁפְטָם בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חֲרִיבוֹתָם לֵאמֹר וְחִנּוּתֵיהֶם לְמִצְרוֹת לֹא יִשְׁאָגוּ אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה (יִשַׁ' כ ד). — חָלַל חֶרֶב, עִי' חָלַל. — קָרָא חֶרֶב עַל, קָרָא עָלָיו מִלְחָמָה: לֹא תִנְקוּ בִי חֶרֶב אֲנִי קָרָא עַל כָּל יִשְׁבֵּי הָאָרֶץ נָאִם יי' צְבָאוֹת (יִמ' כה כט). — חֲרִיק חֶרֶב אַחֲרָיו: וְאִתְּכֶם אֹרֶה בְּגוֹיִם וְהָרִיקְתִּי אֶתְּכֶם חֶרֶב. וְהִיתָה. אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה (וִיק' כו ג). וְהַשְּׁלִישִׁתַּ תּוֹרָה, לְרוֹת וְחֶרֶב אֶרֶץ אֲחִירָהִם (יִמ' ס ב). — אֲחֻזּוֹ חֶרֶב, תִּפְּשׁ חֶרֶב, חֶרֶב תְּרָה, מְרוּשָׁה, שְׁבוּנָה, נְמוּשָׁה, עִי' כ"א בְּמִקְוָמוֹ. — הָבִיא חֶרֶב עַל אֶרֶץ, עַל עָם, הָבִיא עֲלֵיהֶם מִלְחָמָה: וְהָבִיא חֶרֶב עָלֶיכֶם חֶרֶב נִקְמָה בָּכֶם בְּרִית (וִיק' כו כה). כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי' לְהָרִים

ולנבעות לאפיקים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במוותיכם (יחזק' ו ג). חרב יראתם וחרב אביא עליכם (סס יא ח). או חרב אביא על הארץ ההיא ואמרתי חרב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה (סס יד יז). — יצא בהרב לקראתו, יצא עליו למלחמה: ויאמר אליו אדום (לישראל שרצו לעבר דרך ארצו) לא תעבר בי סן בהרב אצא לקראתך (כמד' כ יח). — חרב פלוגי, קריאה במשמי' נלחמה למען פלוגי, בעזרת פלוגי: ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו' ויקראו חרב ליי' ולגדעון (סס' י ז). — נתן חרב בידו פלוגי, נתן לו סכה ויכלת לחלחם בו: ויאמרו אלהם (העם) למשה ולאהרן) ירא יי' עליכם וישפט אשר הבאשחתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ס כא). — שבויות חרב, שגלגלו שבי במלחמה: ותננב את לבבי ותנהג את בנתי כשבויות חרב (נחש' לא כו). — חי על חרב, חי על מח שהוא משיג בכת החרב: הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומשל השמים מעל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבר (נחש' כז לט-מ). — עונות חרב, שבשבילם חרב באה על הארץ: גורו לכם מפני חרב בי חמה עונות חרב (איוב יט כט). — חרב המתהפכת, שהשכין אלהים לפניו נן העדן לשמרו מפני אדם ואשתו: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הברבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (נחש' ג כד). — צחצוח חרב, אל ירך לבכם מפני צהלת סוסים וצהצוח חרב בות אל תיראו מפני הגפת תריסין וכו' (סוט' ח א). — *חרב חדה מונחת על צוארו, משל לסכנה שאין להמלט ממנה: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (נחש' י). — ודמיון לדבר חר, מויק: שניהם (של האויבים) חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל' נו ס). הנה יביעון בפהם חרבנות בשפתותיהם (סס נט ח). דור חרבנות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יד). — *ומשל לכה עו סכרוע שאי אפשר לעמוד בפניו, ואמר החכם: האמת היא חרב על חשווא (מוסכי הפלסופ' ב ח). ובשביל יחלק מה שלא יחלק בחרב (אמונה רמס א ז). — ואמר המשורר: בעט סופר יחי עושה אחי כין אשר לא יעשה נכור בחרב (רמנ'ע, תנש' י). — *חרבו של מלאך המות: כל שבעה החרב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חרש היא

חזרת לתערה (ירוש' מ"ק ג פג ג). — וספר מלאך המות: וכשאני עומד למעלה מן המטה וחרב שלופה בידו ג' טפות נוטפות מן החרב באחת מה ובאחת הוא מסריח ובאחת פניו מוריקות (פרקי רננו סקדוט). — ומ"ר יחריבם, כנל חרבו: ועל כן אל ששוני לא אחי שש ולא אדאג לעולם מכאביו, ולא אקצוף לעולמים למעשיו, ולו החליף בכליותי חרבו (ר"מ דרעי לק"ק פג). — (ב) כלי אמנות חד עשוי מכרול או חמר קשה אחר, צ'ר וכדומה, לסתת אבנים, לחתך בשר וכדומה (1), schneidendes Gerät; instrument tranchant cutting instr. ואם מוכח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן ננית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כס). בעת ההיא אמר יי' אל יהושע עשה לך חרבנות צרים ושוב סל את בני ישראל שנית ויעש לו יהושע חרבנות צרים וימל את בני ישראל (יחזק' ס כג). — ובפרט "הכרול החד של המחורשה: הגנוע בעול וכו' בחרב (2) ובבורך וביצול טמא (כלס כא ב). חרב שפרשה עם יתדות המחורשה הרי זו טמאה מפני שהוא מנקר בה חליות של באר (תוספתא כלס כ"א א ו). — (ג) חרב החזה, שם עצם בגוף בעלי חיים: בקצה, עצם הרוחב של החזה תלוי למטה תנוך ארוך ועוקצי הנקרא חרב החזה (פמודי השמים, תפארת אדם כז). — (ד) שם לאחר הקלפים של משחק: שאלוני ומי המציא קלפים ומי חשך מאור עולם בנשפם, ואמרתי מתי תופת מצאום לאבד יושבי תכל וטפם, וצורתם ותבניתם מגלות ודון לבם ותרמיתם ואפם, חרבות כס לדקר כל מצחק ונפשותם אשר שמו בכפם, ותרעלה בכוסותם יכסון והעצים להתלות בקצפם (מתק שפת' לרע"פ 44).

א. חרבנות (3). ש"מ, מ"ר חרבנות, החרבנות, בחרבנות, בחרבנות, סמו' חרבנות, כל' חרב'תיו, חרב'תיו, חרב'תיהם, — (א) מקום חרב, ארץ, עיר חרבה, בית

— (2) בערב' חרבה א. ואולי זו היא המשמעה הראשונה של השם חרב, ואעפ"י סדרתי משמ' של כלי וין של מלחמה קודם, מפני שהיא יותר מצויה. — (3) פרש רה"ג: פי' סוף במיית והוא העץ שתופס בו האיש החורש ידו. ע"כ. וכן רמב"ם: עץ דמיון סוף ניתן בעץ המחורשה מחובר בו והוא אשר בו יחזיק המחורשת בידו, ע"כ. וכן ר"ש: החרב הוא העץ שתופס בו האיש החורש. (1) בערב' חרבה ב.

(א) חר'בָּה (b) חר'בָּה

אמות וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי או ינזה לי עם מלכים ויעצי ארץ הכנים חרבות¹ למו או עם שרים זהב להם הממלאים במתים כסף (אִיזֶנְגִּי־יִהִי).

הַחֲרָבָה, ש"ג מ"ר חרבות, — האדמה שאינה מכסה מים, הפך מן ים וכדומה, d. Troekene; terre ferme.

dry land: ויולך יי את הים ברוח קרים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד כא-כג). כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (בראש' ז כג). ויעמרו הכהנים נשאי הארון ברית יי בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה (יטס' ג יו). ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי מתוך הירדן נתקו בפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם (שס ד יח). ואנ' מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה (תני ג ו). המכדיל בין קודש לחול בין אור לחשך וכו' בין הים לחרבה בין מים העליונים למים התחתונים (פסל' קד). — ואמר המשורר: ועינו שלחה יבלי בכי ולו מתהום תדלה אזי היתה לחרבה (כאב"ע, תוחלת' נכונה).

***הַחֲרָבָה**, ש"ג מ"ר חרבות, — כמו חרבה: היה שם (בתוך החצר) חורבה ר' יוחנן אמר נותן חורבה לבעליה (יוט' ערוכ' ח כה). היה משתמש בחרבה דרך חלון (שס). חורבה ראובן בתוך חצר שמעון ושמעון משתמש בה כמי שהיא שלו (שס). תלוש מן החרבה הוו שתקנה לך אוירה (שס דמל' ו כס ג). מוכר לו חורבה ומשייר לו אוירה (שס קדוש' א ס:). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי

— כל הקדמונ' ראו במלה זו השם א. חרבה, בנין חרב. אך אין זה מתישב יפה לפי המליצה. יש מי שדמו מלה זו להמלה הערב' הרם, אהראם², שהוא שם להכנינים הגדולים שבנו מלכי מצרים הקדמונ' על קבריהם, ואחרים דמוהו להשם מחראב³ בערב' שהוא שם להדובן שעומד עליו החזן במסגד (ואמרו חכמי הערבים שנקרא הדובן כך מפני שמשם האמאם עושה מלחמה עם השטן), בבית כנסת, וגם שם לבית כנסת, ולהדר קבלת אורחים של המלך, וקצת התדשים הגיהו ארמנות, היכלות, בכל זה יש לפקפק, עכ"פ לפי הנוסחה המסורה אנו צריכים לפרש את השם חרבות כאן במשמ' בנין מפאר, אף שאי מקור לזה.

חרב - וכיוצא בוה, Verödung, Trümmerstätte
חרבה: désolation; ruine; desolation, ruins
אמצכם שממה ועריכם יהיו חרבה (ימ' כו יו). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ואין בהם יושב (שס מד כ). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (שס ז לד). בי נשבעתי נאם יי כי לחרבה יהיה הבית הזה (שס כב ה). את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה (שס כס יח). עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה (יחוק' לה ד). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (שס ה יד). הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד (שס לה ח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מהמדינו היה לחרבה¹ (ישע' סד י). כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יי צבאות המה יבנו ואני אהרום (מלא' א ד). והושבתי את הערים ונבנו החרבות והארץ הנשמה תעבד (יחוק' לו לג-לד). והרבותי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונשבו הערים והחרבות תבנינה (שס י). חי אני אם לא אשר בחרבות כחרב יפלו (שס לג כו). בשעלים בחרבות נביאך ישראל היו (שס יג ד). להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לחרבות השממות ולערים הנעזבות (שס לו ד). דמיתי לקאת מדבר הייתי בכוס חרבות שקדתי ואהיה בצפור בודד על גג (תסל' א ח). — וסמ': ותחרמתי ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם (ימ' כס ט). וכל עריה תהיינה לחרבות עולם (שס מט יג). פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יי עמו גאל ירושלם (ישע' נב ט). ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקממו (שס סא ד). כל חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב (שס מט יט). כי נחם יי ציון נחם כל חרבתיך. וישם מדברה בעדן וערבתה כגן יי (שס נא ג). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם (שס מד כו). לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיך ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזרא ט ט). ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחברותיהם (תסל' קט י). — חרבות מתיים, עי' מתי.

ב. חַרְבָּה², ש"ג מ"ר חרבות, — בנין מפאר, היכל, Palast; palais; palace: למה לא מרחם

(a) هرم (b) معراج

— ¹ בקצת כ"י להרפה.
² עי' הערה לקמן.

ירושלם בחורבנה אומר ציון מדבר היתה ירושלם
שמה וקורע (הרואה) בית המקדש בחורבנו אומר
בית קרשנו ותפארתנו וכו' היה לשרפת אש (מו"ק
כו). כי מה בצע עוד לנו בחיים אחרי שממות ארצנו
וחרבן בית מקדשנו להיוחננו לבנו וקלם ולעג בגוים
(יזסיון 15). — ומ"ר: אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה
של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות (מד"ר נלאש'
נו), ושים על לבו אלו הדברים והענינים, ויקבע עצמו יום
זה לקיון עליו בעל שני החורבנים, אולי ישקף ה'
ויראה ממעונים (מג"י עיפס ל"ב הכסן, מש"י הת"ט). —
ואמר הפימן: קומם נפולה כמה שנים, קרדונית יושבת
במהשכי אשונים, רם תזכור ברית ראשונים, רומם דבירך
מחרבנים ראשונים (כלית' פ"ט, חתנו החמל). —
זכרם וכדומה, מקום חרב, לא נטוע: כל המדות שאמרו
הכמים בכרם כגון חרבן הכרם ומחול הכרם ופיסקי
ערים (תוספתא כלים כ"מ ויג). ר' ליערן בן יעקב מחמיר
בחורבנו יותר מממעו (י"ט' כלל' ד' כע ג). —
ובהשאלה, יקלקל והשתחת דבר, חרבן הלשון: וזה הוא
חרבן לשון העברית (תש"י דוגש על רס"ג א).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, — יִחְרַבְשִׁי אבר בע"ח, פֶּלֶס, עֶשֶׂה
תנועה טהורה, של עוות, כמו רגלי בהמה
שחומה בשעת הגסיסה, בפשיטה וחזרה, zucken
א. יִחְרַבְשִׁי; to twitch; agiter convulsivement; שחמ
וראה עיקור רגליה ומשך אותה מן המקום וחרבשה⁽²⁾
רגליה טרם תמות וטרם ישפך הדם בלו והתבעטה
בידיה ורגליה יחריו (הלל' טרפ' לאלדד דני, אפטיין כו).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, ממנו יִחְרַבְשִׁי.

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, עת' יִחְרַבְשִׁי, יִחְרַבְשִׁי — יִחְרַבְשִׁי ממקום, נִמְלֵט
משם בבהלה מפני מצוקה, s'élancer; hervor-zittern;
א. יִחְרַבְשִׁי; avec frayeur; escape with anguish
לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני לשמע און ישמעו
לי בני נכר יבחנו לי בני נכר יבלו ויִחְרַבְשִׁי⁽⁵⁾
ממסגרותיהם (תהל' יח מד-מו). — ואמר המליץ במשם'

(1) בערב' כרביש, כרביש a, ובערב' ההמוני'
כרביג', כרביג' b) משם במשמעה זו, — (2) והגיה שם
המו"ל: וזרפוש, מלשון רפוש, ואינו נכון.
(3) בערב' חרב' e.

(4) עי' הערה שלקמן, — (5) בש"ב (כז מו) ויִחְרַבְשִׁי
ותננו השבעים בשני המקומות בשתי מלים מתחלפות

לחורבנה אחת מחורבות ירושלם להתפלל
(נכ"י ג). היתה חורבותו בצד גינתו של חבירו
ועמד וגדרה (תוספתא כ"מ יא ד). (המוכר) אויר
חורבותו לחבירו לא עשה כלום וכו' והיאך אפשר
לאדם למכור אויר. חורבותו לחבירו (י"ט' דמא'
ו כה ג). מי שנכנס לחורבותו של חבירו ופירק
חבולתו לשעה (שם ב"ק טו ז). השועל הזה מצפה
בחורבות לבשיראה בני אדם לאיזה צד יהי
בורה (מד"ר רות, ויסי כימי).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, — כמו חרב, במשם' סכין גדולה לקצוץ
תאנים וכדומה: תאנים של שבועות אין קוצין
אותן במקצה אבל קוצין אותם בחורבה (שני' קו).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, מ"ר חרבונים, סמי' חרבוני, — כמו
חרב, חם היבש של הקיץ: כי יומם ולילה תכבד עלי
ידך נהפך לשדי בחרבני⁽²⁾ קיץ (תהל' לג ד). — ואמר
הפימן: לחבוש ולהאריך, חרבון חרב מפורק, לדבר
גבורות אאריך, כי עת לקצר ועת להאריך (ר"א קליה,
תהל' גשס, אפיק מען).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, — מעמד של חרבן: והודיעו (להמתעצל
בלמוד) חרבנותו בסוף ושלם יוכל להשתדל
בהצלתו (המארי למשל, פרש"ט מפרשיותיו).

יִחְרַבְשִׁי (פ"ט, חרבן, מ"ר חרבנים, גזית, — ש"פ מן
א. חרב, חרבן בית, חרבן ארץ, ממלכה, וכדומה,
Zerstörung; destruction: לזה (להקב"ה) נאה
לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק (י"ט'
נכ"י ז ד). חרבן בית המקדש [ש]אפילו מלאכי שלום
כבו (תני' ה). שהרואה הקב"ה לדוד חורבן בית
ראשון וחורבן בית שני (גיט' נו:). אחר ארבע מאות
לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שזה אלף
דינרים בדינר אחד לא תקח (ע"ז ט:). אבא שאול
אומר מחלוקת ב"ד חורבן העולם (דא"ז ט). בחרבן
בית ראשון העמידה (תרמוד) פ' אלף קשתים וכו'
ובחרבן בית שני העמידה שמונת אלפים קשתים
(מד"ר נלאש' נו). דבי ע"ז שהיה סמוך לחורבן
הבית היה נזכר והיה דורש וזכרה ומתנחם (שם א"כ,
נלע). — וכנ"ל: הרואה בתי ישראל בישובן אומר
ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אוחס) בחורבן
אומר ברוך דיין האמת (נכ"י נח). הרואה ערי יהודה
בחורבן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע (הרואה)
(1) משק' פרוון, — (2) יש מגיהים כהרף ובקיץ.

(a) كرش تكريش (b) كريج تكريج (c) حرج

יראה ופחד: ס'ך לשקר כאיל יערוג, וממקרי הומן לא תחרוג, שלש פעמים בצנה תחוג, ובשכור סוכא תנוע ותחוג (תוכח' מוסר לעולם הכנול ת). — ואמר המשוור במשם' מהר להמלט ממקום: הנהרות גאו מלאו על כל גדותם, הנשרים התרועעו חרגו ממסגרותם (יל"ג, ושמת. כתנך).

ב. חרג, ממנו *חורג.

אמנם, אך שמשם' שתייהן היא נדגוד וכשל ופסיחה ופקסוק. ת"י: ויטלטלון, רסע"ג פרש: ויחרגו ופחדו, כמו חרג ת מותא בארמ' שהוא תרגום ומחדרים אימה (שפת יתר לל"ג ע"ו). ובכר נתוכחו במשם' שתי המלים ויחרגו ויחרגו מנחם ודוגש, שהראשון פרשן במשם' רפוי החגורה, והאחרון חלק עליו ודחה פרושו ויפרשן במשם' השם חג, אמר מנחם בערך חרג וז"ל: אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה כמו רפיון חגורה כמשמעו. ע"כ, וכך בערך אשתוללו: וכמהו (כמו ושרשך וכדומה במשם' סתירת הדבר) ויחרגו (כך בנוף כתב היר כעדות המו"ל ולא כמו שהגיה המו"ל ויחרגו מפני המ"ם לתהל' יח מו) פתרונו תרפה חגורתם ותסיר ממתיניהם. ע"כ, והשיג עליו דוגש ודחה הדמיון עם ושרשך ותבריו ויפרש ויחרגו ממסגרותיהם: ויפסחו ממכליהם הנתונים על רגליהם וכו' ופתרתי ויחרגו ויפסחו מלשון ארם אשר הפסח חגורא בו מתורנס. ע"כ, ולפרוש זה, שכבר חרגמו כך השכעים וקצת דומה לזה גם ת", הסכים גם ריב"ג, ואמר ויחרגו הוא הפוך ויחרגו, ובערך חגר אמר ויחרגו ממסגרותיהם מתרגום פסח חגירה, ורש"י הביא דעת מנחם ודוגש ופרש לפי דעת רסע"ג במשם' אימה ופחד, וכך הכריע גם ר"ת נגד מנחם ודוגש, אך לא הוכיר לא את רסע"ג ואף לא את רש"י, וכמו"כ ר"י אברבנאל, והחדשים, קצתם החליטו כי הכתוב כלו משבש, והגיהו הגהות מתחלפות, ואחד מהם (T. K. Cheyne, Psalms) מצא בפסוק זה את בני נבל וגשורים וישמעאלים ותשורה וכתם, וכדומה. אך רוב החדשים מסכימים כי העקף הוא ויחרגו, ומדמים לזה את השרש הערב 'חרג' (a) במשם' יצא, ואחרים השרש חרג' (b) שמשמש במשמע' מצוקה ומצוקת הלב, והפעל חרג' ענ, ר"ל נכלם מן המצוקה. (1) בערב' 'חרג' (c) במשם' יציאה וחזון, את השרש הזה שם בעל כ"כ למקור להשם 'חורג, ואמר בעל כ"כ שהוא במשם' חיצון, וכמו מולדת חוץ בערב', לא בוקסד' ולא כסתלי לא הוכירו גורה זו, והביא גורה זו גם לוי. ולא העיר ע"ז נלדקה בהערותיו כלום, משמע שגם הוא מסכים לגורה זו, ובאמת, מצא לא מציאות שום שרש אחר פחות או יותר קרוב לצרוף האותיות של חורג, שאפשר יהיה לגזור ממנו את השם

הזה במשם' שהוא משמש בו בלשון התלמודית, אך אין ספק בדבר כי אין זו מלה חדשה שנתחדשה או כוונת התלמוד, אלא היא מלה עתיקה שהיתה גורה כפי העם. כי כבר העירותי על זה, שחכמי התלמוד לא היו מרחיבי הלשון ומחדשים בכו"ה. המלים שחדשו באמת נוצרו אצלם בדרך טבעי כמעט מעצמן, ובלי שבון היוצר ליצירה חדשה, ויצירות טבעיות כאלה הן אפשרות רק ממקור פנימי, משרשים שגורים בפי המדברים, ולא משרשים זרים, מלשון אחרת, אפילו אם היא אחות ללשון שמדברים בה היוצרים. ובהיות שלא מצאנו בשום מקום שמש שרש חרג אצל המדברים עברית במשם' יצא ובמשם' חזין, אי אפשר להניח שהחכמים חרשו המלה חורג במשם' זו עפ"י גורה משרש שלא היה שגור בפיהם, ויותר קרוב הדבר שהיו לוקחים מלה כמו שהיא מיוגית או רומית, אך השמות למושג זה ביוגית וברומית privatus, ἀπορρονο, אינם דומים כלל להצורף חורג, ואף לא היה השם חורג נוהג בהיותו בערב' היה עוד אפשר שנכנס בדרך מהדברים אל תוך הלשון שדברו או היהודים, אבל בערב' אין אחד מצרופי השרש חרג משמש כלל וכלל למושג שאנו עוסקים בו, ובכר העיר נלדקה על זה, שאי אפשר שכתוך לשון חיה, יהי אפילו בזמן קלקולה, יבקשו המדברים לברוא להם מתוך שרש של לשון אחרת מלה חדשה שאינה נהוגה כלל בלשון הורה ההיא, ובהיות שאין בלשון ערבית למושג זה איזה צרוף שיהיה מהשרש חרג אי אפשר שלקחו המדברים עברית או את הצרוף חורג להמושג האמור. אין איפוא ספק בדבר, כי השם *חורג, *חורגה, למושג של ילד אשתו של אדם מבעל אחר או של בעלה של אשה מאשה אחרת, הוא שם קדום, והיה השרש שממנו נגזר זה השם נהוג בזמן קדום בלשון העברית ואח"כ יצא מהשמוש הכללי ולא נשאר ממנו אלא השם הנגזר ממנו, ובכר נזכר בהערה ליתרגו שקצת החכמים סבורים כי זהו השרש 'חרג' הערבי במשם' יצא, אבל אפילו אם נניח כדברי אותם החכמים שסבורים כי הפעל יחרגו הוא מן שרש אחר, ולא מן 'חרג', עכ"פ השם *חורג נותן מקום לגזור שהשרש הזה שמש בעברית בזמן קדום. ואעפ"כ יש לפקפק אם באמת נסתפק השם הזה מהמושג של יציאה וחזון, בדעת בעל כ"כ ולוי שהם מדמים אותו למולדת חוץ (ויקרא יט ט), כי אעפ"י שאונק' תרגם אמנם מולדת חוץ רילידא מן אמר. לנגה אחרן, לא באה הסכמת ההלכה ע"ז, וחכמי התלמוד (יגמ' כ"ג). פרשו מולדת חוץ באופן אחר, וכן שאר המפרשים פרשו דבור זה בפנים אחרים. ועוד, שאנו רואים שהלשון הערב' לא השתמשה כמושג של חוץ למושג זה, כי הערבים קוראים לילד האשה מבעל אחר או לילד הבעל מאשה אחרת בשם רַבִּיב (a), והוא משרש רבב, רב (b), במשם' של גדול ותנן. ואולי נסתפק גם השם חורג

(a) رَيْب (b) رَبَّ رَبَّ

(a) خَرَج (b) حَرَج (c) خَرَج

מלון הלשן: העברית (78)

וְחָרַד וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפֹת יְדֵי יוֹי צְבָאוֹת אֲשֶׁר הוּא מְנִיף עֲלָיו (יִשְׁע' יט יו). וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו (לֵעָשׂו) מִי אַתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בֶנְךָ בְּכֹרְךָ עָשׂו וַיַּחְדֵּד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר מִי אֲפֹאֵה הוּא הַצֵּד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאֶכֶל מִכָּל בָּטָרִם תִּבְּוֹא וְאִבְרַכְהוּ (כִּרְאֵשׁ' כ') לִכְ-לֵג). וַיְהִי קֵלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֵל שֹׁפָר חֹזֵק מָאֵד וַיַּחְדֵּד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה (שְׁמוֹת יט יו). הַמִּצֵּב וְהַמִּשְׁחִית חָרְדוּ גַם הֵמָּה (שׁ"א יד יס). וַיֵּרָא שְׁאוּל אֶת מַחֲנֶה פְּלִשְׁתִּים וַיֵּרָא וַיַּחְדֵּד לְבֹו מָאֵד (שֵׁס כח ט). וַיַּחְדְּדוּ וַיִּקְמֻ כָּל הַקְּרָאִים אֲשֶׁר לֵאדְגִּיחוֹ (בִּשְׁשֻׁמְעוֹ כִּי הַמְּלִיךְ דָּוִד אֶת שְׁלֹמֹה) וַיִּלְכְּדוּ אִישׁ לִדְרֹכּוֹ (מ"א א מט). אִם יִתְקַע שׁוֹפָר בְּעֵדֶר וְאִם לֹא יַחְדְּדוּ (עֲמֹ' ג ו). חָרְדוּ שְׁאֲנֹנוֹת רְנוּחַ בְּטַחֲתוֹת פְּשֻׁטָּה וְעֵרָה וְחִגּוּרָה עַל חֲלָצִים (יִשְׁע' לז יא). וַיִּרְדּוּ מֵעַל כְּסִאוֹתָם כָּל נִשְׂיָאֵי הַיָּם וְכו' עַל הָאָרֶץ יֵשְׁבוּ וַחְדָּדוּ לְרֹגְעִים וּשְׁמֵי עֵלְיָךְ (יִתְחַק' כו יו). — וַחְדָּדוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו, הִבִּיטוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו וַחְדָּדוּ : וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחְדְּדוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו לֵאמֹר מִה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ (כִּרְאֵשׁ' מז כח). — חָרַד לְדַבֵּר, מִפְּנֵי הַדְּבָר, הָיָה הַדְּבָר מִכָּה בְּמֵה שֹׁחֲדָה : אִף לֹאֵת יַחְדֵּד לְבֹו וַיִּתֵּר מִמִּקְוָמוֹ שְׁמֵעוֹ שְׁמוֹעַ בְּרִגּוֹ קִלּוֹ וְהִגָּה מִפְּנֵי יֵצֵא (אִיּוֹב לו אִי). — וְגַם בְּדַבְרִים לֹא בִּעָ"ח : וְהָרַם מִיָּד עֵשֶׂן כָּל מִפְּנֵי אֲשֶׁר יִרְדּוּ עֲלָיו יוֹי בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשֵׂנוּ כַּעֲשֵׂן הַכְּבִישָׁן וַיַּחְדֵּד כָּל הָהָר מָאֵד (שְׁמוֹת יט יח). עֲבָרוּ מַעְבְּרָה גִּבְעַת מִלּוֹן לָנוּ חָרְדָה הִרְמָה גִּבְעַת שְׁאוּל נִסָּה (יִשְׁע' י כט). רָאוּ אִיִּים וַיִּירָאוּ קִצּוֹת הָאָרֶץ יַחְדְּדוּ קִרְבּוֹ וַיֵּאֱחָיוּ (שֵׁס מ"א ט). עֵתָה יַחְדְּדוּ תַּאֲוִי יוֹם מִפְּלֹתֶךָ וּנְבַחְלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר בֵּינָם מִצֵּאתֶךָ (יִתְחַק' כו יח). — וְכִינִי חָרַד, חָרְדִּים : וְעֵתָה קִרָּא נָא בְּאוֹנֵי הָעָם לֵאמֹר מִי יֵרָא וַיַּחְדֵּד (לְלִכֵּת בְּמַלְחָמָה) יֵשֶׁב וַיַּעֲפֹר מִהָרָה הַגִּלְעָד (שְׁפָט' ג ג). אִמֵּר הַקִּבֵּה לֹא דִיּוֹן לְרִשְׁעִים שְׁאִינָן חָרְדִּין וְעַצְבִּין מִיּוֹם הַמִּיתָה אֲלֵא שְׁלָבָם בְּרִיא לֶהֱן בְּאוֹלָם (שְׁנֵת ל"א). — וַחְדֵּד עַל דְּבַר, הָיָה מֵלֵא דֹאגָה וּפָחַד פֶּן יִקְרָה לְדַבֵּר הוּא רָעָה : וְהִגָּה עָלֶי יֵשֶׁב עַל הַכֶּסֶּף יך דֶּרֶךְ מַצֵּפָה כִּי הָיָה לָבֹו חָרַד עַל (א ארֹון הָאֱלֹהִים (שׁ"א ד יג). — וַחְדֵּד עַל, חָרַד אֶל, בְּמִשְׁמִ' נֹוֹהֵר מָאֵד לְשִׁמּוֹר הַדְּבָר, לְעִשְׂתּוֹ : וְאֵל זֶה אֲבִיט אֶל עֵינִי וְנִכָּה רוּחַ וַחְדֵּד עַל (א דְּבָרִי (יִשְׁע' סו כ). שְׁמֵעוּ דְּבַר יוֹי הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרִי (שֵׁס ט). — וַחְדֵּד בְּדַבֵּר, כְּמוֹ הַקּוֹדֵם : וְאֵלֵי יִסְפְּנוּ כָּל חָרַד בְּדַבְרֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (עֹז' ט ד). וְעֵתָה גִּבְרַת בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ לְהוֹצִיא כָּל

חָרְגָל⁽¹⁾. שׁ"ו, מ"ד חָרְגָלִים, מִמִּי חָרְגָלִי, — מִיָּן נֶאֱכַל מִמִּינֵי הָאֲרֵכָה, Heuschreckenart; esp. de sauterelles sp. of locust את אלה מהם (בשרץ העוף המנתרים) תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרג'ל⁽²⁾ למינהו ואת החגב למינהו (ויק' יא כב). — *בִּיצַת הַחֲרָגָל⁽³⁾, שהיתה משמשת לסגולה לכאב האוזן : יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שַׁנְת ו י). — ובהשאלה לצבא האויב, ואמר הפיטון : טסו חרג'לי ילק, וזמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, נוזלי בתור והמלק (יו"ט שַׁנְת א חֲנִכָּה, אִין לֹור).

א. חָרַד⁽⁴⁾. ממנו חָרַד, א. חָרְדָה.

חָרַד⁽⁵⁾. חָרַד, שׁ"ע, ע"ת יַחְדֵּד, יַחְדְּדוּ, יַחְדֵּדוּ, יַחְדֵּדוּ, חָרַד, חָרְדָה, — א) רעד, מלאה נפשו פחד וגודעוה, zittern; trembler; tremble : כיום ההוא יהיה מצרים כנשים

במשמ' זו, כי הפעל 'חַרַג' a) בבנין פִּעַל משמש בערב' במשמ' חֲנֹךְ וְלִמֵּד : חָרַג' וַיֵּרָא פִי אֱלֹהִים דְּרִבָּה וְעֵלְמָה, — ובערב' : חָרַג את ידו כמסר הדריכהו ולמדוהו. וכך גם הַתְּפִיעַ, וְהִשָּׁם חָרַג' חֲנִיךְ, תְּלִמִיד. — וְעוֹד חָרַג שְׁלִישִׁי הַזִּכִּיר רִשְׁבֵּ"שׁ בַּסֵּפֶר הַמִּלֻּצָה (כִּכָּה ס' 470) חֲרָגִין את המאכלת, במשמ' חָרַד וְהִשָּׁתִּי, וְלֹא מִצֵּאתִי בַּסִּפְרוֹתָנוּ מִי שֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּפִּעַל זֶה בְּמִשְׁמַעָה זו.

1) בערב' חָרַגָל b) היה ארור, וגם רץ במחירות גדולה, רץ הנה והנה, והשם חָרַגָל c) ארור הרגלים, והשם חָרַגָל d) עדת ארבה. אך בין שמות מיני הארבה בערב' לא נמצא שם זה. — 2) חָרַג חָרְגוּלָא, וכן בסור' חָרְגוּלָא, ופרש ב"ע : קִמְצָא רְבָא, ר"ל חֲגַב גְּדוֹל, וְתִרְגַּם בְּעֵרֶב אֶלְנֶרָאֵד אֶלְכִּבִּיר, אֲרֵכָה גְּדוֹל, וְאִמְרוּ בְּגַמ' חו"ל סה). חָרְגוּלָא זֶה בִּיפּוֹל, וְאִין סַפֵּק בְּדַבָּר כִּי יִרְעוּ בִּזְמַן הַהוּא אִיזוּה מִן מִמִּין הָאֲרֵכָה נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה, וְהוּא לֹא בִּיצַת חָרַגָל הִיתָה סְגוּלָה יְדוּעָה אוּ בִּין הַחֲמוֹן כְּנִרָאָה מִמִּשְׁנֵה שֶׁבֶת הַמִּבּוּבָאָה בְּפָנִים, מִימֵי הַנְּאוֹנִים לֹא בָאָה לָנוּ קְבִלָה מִסּוּרָה לְאִיזוּה מִן מִמִּינֵי הָאֲרֵכָה קִרָּא כֵךְ, אִךְ מִתְּרַגְּם הַקְּאֲנוֹן אִמֵּר : וְהַחֲגַב גְּדוֹל הַנּוֹף אֲשֶׁר אֵין כְּנִפִּים לוֹ נִקְרָא חָרַגָל (קָאֲנוֹן ד' כ ג). — 3) וְאִמְרוּ בְּגַמ' יְדוּש' (שַׁנְת ו ח ג) יוצאין בביצת החרגול טב לאודנא ובשן של שועל טב לשינה ובמסמר הצלוב טב לעכביתא.

4) בערב' חָרַד e) במשמ' כַּעַס וְרִגְזָה, וַיִּשׁ מְרַמֵּס לֹוֹה הַשֵּׁרֶשׁ הָעֵרֶבִי חָרַד f) במשמ' בּוֹשָׁה. 5) בערב' חָרַד g), עִי' הָעֵרָה לְהַשֵּׁרֶשׁ.

a) حَرَجَ b) حَرَجَل c) حَرَجَل

d) حَرَجَلَة e) حَرَد f) حَرَد g) حَرَد

— 1) בקצת כ"י אֶל.

חרדה שחחריד יעקב ליצחק (מד"ר בראש' סו).
חרדה שהחרידה רות לבועז (שם רות ג ט). — ואמר
הפיטן: בן את ואחות אם ואף גם כל שאר תבכו
למשפחות וגדרו בם גדרו, דוד טוב וכל אנשים וגם
נשים בכו ואני בכיתי אני אחריד חרוד. (קינ'
לת"כ, יסודס וישראל).

— ספס', "החרד" — נבהל פתאם: ויהי בבא האנשים
בית דניאל והוא מתפלל ומודה ולא נחת מפניהם ולא
נחרד לבכו לקול שאונם (יוסיפון א ג). — ואמר
הפיטן: חסרה זכות אבות, ולא תלין בעד ורעם וספ
נועם וגחרדו חרוד (קינ' לת"כ, יסודס וישראל).

— ספס', "החרד" — כמו נחרד: זוי שאול במחתרתו אף בי
אציע, חותי והנה שם לחברה ולחפציע, טפס לבי והחרד
בי לבין מות כפסיע (סליח' ג ע"ח, יחסיאני). ויהי לשבעת
הימים ביום ר"ח סיון יום ביאת ישראל לסיני לקבל
את התורה הוחרדו אותם אשר בחרד ההגמון ועשו
בהם האויבים כאשר עשו בראשונים אשר בכתיבהם
ויתעוללו בהן ויתנום להרב (קונט' גור' תתנ' לראש' י).
— ספס', "החרד": שבתוך המראה ההוא (שראה ירמיהו)
היה חרד ומתחרד וקורא אוי על עצמו שראו
עיניו השם והוא היה בעיניו טמא שפתים (כ"ש א"ח),
יקוו המים ט). ולזה אמר ובעתתו רוח רעה מאת ה'
ר"ל שהיה בכדי ומתגעש ומתחרד פעמים רבות
בסבת רוח רעה (כ"י אכרנגל, ש"א יו). בשמעם
(המלאכים) זכרון התפלה מתחרדים אלו לעומת
לאלו ואומרים כולם כאחד קדוש קדוש קדוש (נרית
מנות' י ד), ובשמעם הדבור הנאה והנעלה מתחרדים
אלו לעומת אלו (שם ג).

ב. חרד⁽¹⁾, ממנו ב. חרדה.

* חרד⁽²⁾, ש"י, מ"ר חרדים, — בעין חלון ארוך לא מפלש
עשוי בכותל, ישמש בעין ארון לכנדים וחפצים
וכדומה, Wandsehrank; placard; cupboard.
הגנבים שנכנסו לתוך הבית כל הבית כולו טמא דברי
ר' מאיר וחב"א אינו טמא אלא עד מקום שהן יכולין
לפשוט את ידיהן וליגע מקום גניבה מודה ר' מאיר
בחרדין⁽³⁾ וחרויין שאין בהן מקום רגלי הגנבים

(¹ בערב' חרד א), שמשמש במשמ' של קריאה,
ועי' הערה לערך ב. חרדה.

(² עי' הערה לקמן, — ⁽³⁾ כך בנוסח', ובמהד

נשים וחגולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו
וכתורה יעשה (ש"י ג). — והשתמשו בזה בזמן החדש
במשמ' חסיד, אדם נזהר מאד במצות הרת, fromm
religieux; religious. — ב) חרד לקראת פלוני,
מהר לצאת לקראתו, לקבל פניו בקצת דאגה או ברגשי
כבוד וחבה: ויבא. דוד נבה אל אחימלך חבהן
ויתרד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך
ואיש אין אתך (ש"א כא כ). ויבא (הנביא שמואל)
בית לחם ויתרדו וקני חעיר לקראתו ויאמר שלם בואך
(ש"י ד). — וחרד אחרי פלוני, מהר בדאגה ופחד
ללכת אחריו: ושאלו עורבו בגלגל וכל העם חרדו
אחריו (ש"א יג ז). — וחרד אל פלוני, מרת והשתדל
בשבילו ברגשי כבוד וחבה: ותאמר (האשה התקועית)
אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא
עבר עלינו תמיד נעשה נא עליית קיר קטנה ונשים לו
שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור
שמה ויהי היום ויבא (אלישע) שמה ויסר אל העליה
וישכב שמה ויאמר אל ניהיו נערו קרא לשונמית הוזאת
ויקרא לה ותעמר לפניו ויאמר לו אמר נא אליה הנה
חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך
(מ"ב ד ט"ג). — חרד ממקום, מהר ללכת משם כפחד
מאיוה דבר או בתשוקה למקום אחר: אחרי יי' ילכו
כאריה ישאנ כי הוא ישאנ ויתרדו בנים מים ויתרדו
כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (סו' יא יא). —
וחרד במשמ' הקיץ פתאם משנתו: ויהי בחצי הלילה
ויתרד⁽¹⁾ האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו
(רות ג ט).

— ספס', החריד, החריד, מחריד, והחרדתי, — עשה שיחרד:
וגתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד (ויק' כו ו).
וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מכ'
ד ז). עובות ערי ערער לעדרים תהיינה ורביצו ואין
מחריד (ישע' י כ). ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד
(ירמ' ל י). ולא יהיו עוד (וישראל) בן לגוים וחית
הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מחריד (יתוך'
לד כת). וירדף (גדעון) אחריהם וילכד את שני מלכי
מדין את זבח ואת צלמנע וכל המטנה החריד (שפי'
ח יב). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפניו בצים להחריד
את בוש בטח (יתוך' ל ט). ויבאו אלה להחריד אתם
(זכר' כ ד). ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי
אתו וגם כל העם אשר אתו (ש"י כ). — ובסמה"א:

— (¹) בהללי ח בשוא פשוט.

הקב"ה עם המלאכים ופתח את הרקיע ויצחק נשא עיניו וראה חדרי המרכבה וחדר ונוודעו וכן חדר חדרה וכו' והיתה חדרתו גדולה מאותה חדרה (תחומא תולדות כג). — ובמשמ' מרחת והשתדלות: אמר נא אליה (להאשה השונמית שהבינה הכל לאלישע) הנה חדרת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מ"ג ד יג).

בִּיחְרָדָה (י). ש"נ, מ"ר חרדות, — בלמים, קרעים, בגדים קרועים שלביש אדם בשעת צער ואבלו, Feizen, Lumpen; chiffon, haillon; rags: כה אמר אדני יי' לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים ויורו מעל כסאותם כל נשיאי הים⁽²⁾ והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשוטו חרדות⁽³⁾ ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושמום עליו (יחזק' כו י"ז).

שאינו מלא אלא עד מקום שהן יכולין לפשוט ידיהן וליגע (תוספתא ט"ז מ ט).

אֲחֻרְרָה, ש"נ, סמ' חרדת, מ"ר חרדות, — רגש הפחד והבהלה של אדם חרד, Schrecken frayeur; terror: ויחרד יצחק חרדה גדלה (כ"א) כו (ג). ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם (ש"א יד יב) קול חרדה שמענו פחד ואין שלום (יזמ' ל ט). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא (דני' י ו). תעה לבבי פלצות בעתתני את בשן חשקי שם לי לחרדה (ישע' כ"ד). ותרגו הארץ ותהי לחרדת. אלהים (ש"א יד יב): חרדה אדם יתן מוקש ובוטח ביי' ישגב (מגיל' כ"ט כה). שחרדה מסלקת את הדמים (יז' ד ו). ומרוב שנכנסה בו חרדה (מפני הנחש) נתבהל ונשר שערו (מל"כ שמות כד). שתי חרדות חרד יצחק אחת בהר המוריה כשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו בגלה

צו"מ חרדין, ובר"ש (ט"ז ו) חרדין, והגר"א רגיה מרענו חרדין, והנה נגד גרסת הר"ש מעידים שני עדים, הנוסח' וכ"י אר"פ, שבשניהם יש ד אחת בתוך התבה, ונגד גרסת הר"ב אר"פ מברעת גרסת הנוסח', מפני שכל ענין ההלכה והלשון: מודה ר"מ בת... שאין בהן מקום רגל הגנבים, מוכיחים כי אין פה הכונה לחרד כי אם לדבר שבתיך הכותל, וכן פרשו ר"ש והגר"א והמפרשים האחרים. ועוד שיותר יש לחשב כי מלה לא רגילה חרדים נהיתה בידי המעתיק להמלה הרגילה חרדים ממה שנגזרה כי מלה רגילה חרדים נהיתה למלה לא רגילה חרדים. ובדבר משמ' המלה, הנה כאמור למעלה, אין ספק כי הכונה בה לבית קבול עשוי בכותל להנחת תפצים, וכמו שפרשו המפרשים, אלא שאין זה חלל צר שלוח יש המלה חרד, וגם לא חלון קטן שווה היא משמ' המלה חרדיים או חרדיים, ע"י זה הערך, והמנהג הפשוט בכל הכתובים בארצות הקדם שבתיך הכותל עשויים בעין חלונות ארוכים לא מפלשים והם משמשים שמוש של תבה או מגדל לשים בהם בלי הבית, בגדים ותפצים, המנהג הזה עושה לודאי כי הכונה בהמלה חרדים כאן היא מין הארון הזה.

(1) ע"י בהערה (2) שלקמן. — (2) לפי השבועים: נשיאיהם. — (3) פרשו הקדמוני' והאחרונים חרדות זו במשמ' אחרדה, ואמרו שזו השאלה מליצית. אבל, מלבד שעצם ההשאלה לבש חרדות אינה כ"כ נמלצת, עוד קשה הכפל אח"כ וחרדו לרגעים, שזה מיותר לגמרה, ומחליש המליצה. וכבר רצו קצת התורשים להגיה קרדות במקום חרדות, ואולם גם בזה לא נרפא הכתוב כי לפי ההקבלה עם מה שנאמר קודם: והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשוטו, נצרכה פה לבישה ממש, לבישת בגדי אב"ל. וכבר הרגיש בעצם הדבר הרמ"ל מלכים בפרושו על יחזק' ואמר: חרדות ילבשו הלבבושיהיה לבוש חרדות ר"ל לבוש שק ואפר. ע"כ. רק אין צורך לפרש חרדות לבוש של חרדות, אלא שחרדה הוא שם ללבוש של קרעים, של בלמים, וכדומה, ילבשהו אדם בצרה ואבל, ונשמר לנו במס' שמחות, בהלכ' קריעת האבל, שם דוסה ממש לחרדות, רק במשקל זכר, חרוד, ופרש המפרש שהוא בגד בוזי, וגזרו לו מהשרש הערבי חרד, וע"י הערה לערך חרוד. והשתמש הנביא כאן ביחיד בשם זה לכונן לשון נפל על לשון עם הפעל וחרדו שאהנו כן.

תם לרך שלישי

Date Due

JUN 10 1941

MAY 25 '42

Sch.R. 492.43 B456T 391274
v. 3

School of Religion

DENCO

FOR REFERENCE

Do Not Take From This Room

